MUZEUL JUDEȚEAN ARAD

ZIRIDAVA
XII

1980

https://biblioteca-digitala.ro

COLECTIVUL DE REDACŢIE

Redactor responsabil — NICOLAE ROŞUŢ
Secretari de redacţie — EDUARD IVANOF, GEORGE MANEA
Membri — DORU BOGDAN, AUREL SASU, ELENA COLTA, ALEXANDRU BRAICA, MIRCEA BARBU

Traducerea rezumatelor a fost asigurată de prof. Valeria Ivanof, prof. Florica Cataţavei (limba franceză), prof. Daian Bucur (limba engleză) şi prof. Otto Greffner (limba germană)

•

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite pe adresa Muzeului judeţean Arad, Piaţa Enescu nr. 1, telefon 1 64 99.

*

Autorii sînt rugaţi să trimită manuscrisele dactilografiate la două rînduri, în două exemplare, însoţite de rezumat în una din limbile de circulaţie internaţională. Aparatul critic va respecta uzanţele ştiinţifice şi va fi plasat la subsolul fiecărei pagini, trimiterile numerotîndu-se în continuare.

•

Responsabilitatea privind conţinutul materialelor revine autorilor.

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS — CONTENTS

NICOLAE ROŞUŢ — CUVÎNT ÎNAINTE
AVANT PROPOS

ORIENTARI
ORIENTATIONS

PAVEL ARON — Judeţul Arad în perspectiva hotărîrilor Congresului al XII-lea al P.C.R. — 13
— Le département Arad dans la perspective du XII-ème Congres du P.C.R.

ŞTEFAN PASCU — Din trecutul judeţului Arad. Populaţia medievală pînă la mijlocul secolului al XVI-lea. — 17
— Du passé du Departement Arad. La population médievale jusqu'à la mi-XVIe siècle.

GHEORGHE UNC — Contribuţia muncitorimii arădene la unificarea organizatorică a mişcării socialiste din România (1918—1921). — 23
— La contribution des ouvriers d'Arad a l'unification organisatorique du mouvement socialiste de Roumanie (1918—1921).

I. H. CRIŞAN — Civilizaţia dacică în lumina noilor descoperiri. — 31
— Civilisation dacique du point de vue de nouvelles découvertes.

ION ARDELEAN — Congresele P.C.R., momente de mare importanţă în viaţa poporului român. — 37
— Les Congres du P.C.R., moments très importants de la vie du peuple roumain.

GEORGETA STOICA — Misiunea muzeelor în societatea contemporană. — 45
— La mission des musées dans la societé contemporaine.

ARHEOLOGIE
ARCHEOLOGIE

CANTEMIR RIŞCUŢIA — Etnoantropologie prin investigarea complementară a populaţiilor vechi şi actuale. (Aplicare în cercetarea antropologică a românilor din Munţii Apuseni). — 63
— Zusätliche Etnoantropologische Forschungen in Bezug auf die alte und neue Bevölkerung. (Anwendung Antropologischer Forschungen auf die rumänische Bevölkerung der West Karpathen).

LIVIU MĂRGHITAN — Consideraţii referitoare la geneza şi evoluţia societăţii dace pe meleagurile bănăţene. — 71

https://biblioteca-digitala.ro

— Considérations concernant la génèse et l'évolution de la societé dace sur le territoire de la contrée Banat.

NICOLAE KISS — Tezaure şi obiecte de podoabă traco-dacice descoperite în judeţul Arad. 85
— Trésors et objets de parure traco-daces découverts au département Arad.

EUGEN CHIRILĂ
MIRCEA BARBU — Tezaurul monetar de la Somoşcheş-Cermei (Cronologie şi semnificaţie istorică). 97
— The coin hoard of Şomoşcheş-Cermei (Chronology and historical Significance).

MIRCEA BARBU — Aşezarea dacică de la Săvîrşin (jud. Arad). 101
— The Dacian settlement from Săvîrşin (Arad).

VASILE BORONEANŢ — Săpăturile arheologice de la Cladova (judeţul Arad) din anul 1979. 117
— Les fouilles archéologiques de Cladova (département Arad) de 1979.

EUGEN CHIRILĂ
MIRCEA BARBU — O imitaţie de drahmă dyrrhachiană din judeţul Arad. 127
— An imitation of a dyrrhachian drachm in the Arad district.

MIRCEA BARBU
EGON DÖRNER — Cercetările arheologice de la Sîntana. Campania 1979. 131
— Les fouilles archeologiques de Sîntana. La campagne de 1979.

MIRCEA BARBU — Săpăturile arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1979. 151
— The archaeological Diggings from Arad-Vladimirescu. Campaign 1979.

MIRCEA RUSU — Cetăţile Aradului. 165
— Les Cités d'Arad.

ISTORIE
HISTOIRE

EUGENIA GRECEANU
LUMINIŢA MUNTEANU
TRUCĂ — O construcţie medievală din familia ctitoriilor cneziale româneşti (Dezna, jud. Arad). 181
— Etablissement fondé par des princes roumains (Dezna—Arad).

KOVÁCH GÉZA — Date cu privire la transportul sării pe Mureş. 193
— Preuves concernant le transport du sel sur la rivière Mureş au X—XIII-ème siècles.

EUGEN GLÜCK — Vechi manuscrise provenite din părţile Aradului şi Bihorului. (Privire preliminară). 201
— Vieux manuscrits provenus des alentours d'Arad et Bihor. (Regard préliminaire).

OTTO GREFFNER — Aspecte ale luptei comune a românilor, germanilor şi maghiarilor în zona Aralului pentru libertate socială şi naţională (1848—1867). 209
— Aus der Kampf der rumänischen, deutschen und ungarischen Bevölkerung im ehemaligen Arader Komitat (1848—1867).

https://biblioteca-digitala.ro

ANDREI CACIORA, EUGEN GLÜCK — Situaţia etno-demografică a părţilor arădene între 1848—1918. 221
— La situation ethno-demographique des parties d'Arad entre 1849—1918.

EUGEN GLÜCK — Mişcarea muncitorească şi socialistă arădeană (1901—1914). 251
— Du mouvement ouvrier et socialiste d'Arad (1901—1914).

NICOLAE ROŞUŢ — Revolta ţărănească de la Sepreuş din anul 1903. 281
— The Peasants Revolt of 1903 at Şepreuş.

GHEORGHE I. OANCEA — Discuţiile de la Copenhaga, un pas important făcut de guvernul român în normalizarea relaţiilor cu Rusia Sovietică. 291
— Les discutions de Copenhagne, un pas important fait par le gouvernement roumain pour la normalisation des relations avec la Rusie Sovietique.

VICTOR CAŢAVEI — Activitatea din judeţul Arad a organizaţiilor de masă legale şi ilegale, create şi conduse de P.C.R. (1921—1933). 311
— L'activité dans le département Arad des organisations de masse légales et illégales créés, conduites ou influencées par le Parti Comuniste Roumain (1921—1933).

MIRCEA GHERMAN — Ovidiu Dante Gherman şi Ilie Cristea redactori ai „Glasului Ardealului". 339
— Ovidiu Dante Gherman et Ilie Cristea redacteurs de la gazette „Glasul Ardealului".

GHEORGHE I. OANCEA — Lupta antifascistă din Banat (1940—1944) în lumina unor noi documente. 353
— La lutte anti-fasciste de Banat (1940—1944) a la lumière de nouveaux documents

NICOLAE JURCA — Procese şi tendinţe în mişcarea socialistă şi social-democrată din România în anii dictaturii militaro-fasciste şi ai războiului.
— Procesus et tendances au sein du mouvement socialiste et social-démocrate de Roumanie aux annes de la dictature militaire-fasciste et de la guerre. 363

EDUARD IVANOF, ALEXANDRU LASCU — Luptele de pe Crişul Alb împotriva invaziei fasciste (septembrie-octombrie 1944). 373
— Les luttes de Crişul Alb contre l'offensive fasciste (settembre-octobre 1944).

VICTOR CAŢAVEI — Premiere industriale arădene pe plan naţional (1918—1978). 387
— Premières industrielles d'Arad dans l'economie nationale (1918—1978).

ARADUL ÎN ANII SOCIALISMULUI
ARAD AUX ANNÉES SOCIALISME

IOAN MARINESCU, MIHAI BONTA, GHEORGHE ŢĂRANU — Combinatul de prelucrare a lemnului Arad. 423
— Le Combinat de l'industrialisation du bois — Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

RODICA HERLO — Creşterea nivelului de trai al oamenilor muncii din judeţul Arad în anii socialismului. 449
— L'augmentation du niveau de vie des ouvriers du departement d'Arad aux années du socialisme.

TEODOR UIUIU — Valori şi performanţe arădene în ediţia a II-a a Festivalului naţional „Cîntarea României". 459
— Valeurs et performances aradoises à la II-ème edition du Festival national „Cîntarea României".

LUPTĂTORI PENTRU LIBERTATE ŞI UNITATE NAŢIONALĂ
COMBATANTS POUR LIBERTE ET UNITE NATONALE

LUANA POPA — Atanasie Marian Marienescu corespondent al publicaţiilor braşovene. 489
— Atanasie Marian Marienescu corespondant des publications de Braşov.

EUGEN LAZĂR — O revelaţie a ziaristicii transilvănene: Ioan Bechnitz (1848—1898). 503
— Eine Offenbarung über rumänisch-siebenbürgische Zeitungswesen: Ioan Bechnitz (1848—1898).

DORU BOGDAN — Pavel Vasici în slujba învăţămîntului românesc (1870—1881). 511
— Pavel Vasici in Dienste des rumänische Schuhlwessens.

ISTORIA CULTURII
HISTOIRE DE LA CULTURE

VASILE POPEANGĂ — Preparandiile româneşti din Transilvania. 529
— The Romanian Teacheri Training schools in Transilvania.

MIRCEA POPA (Cluj-Napoca) — Noi date privind activitatea lui Alexandru Gavra. 589
— Nouvelles dates concernant l'activité de Alexandru Gavra.

ELENA BORUGĂ — Adunarea generală de la Arad lin 1884 a societăţii pentru crearea unui fond de teatru naţional român 595

NAE ANTONESCU — Revista „Hotarul" din Arad (1933—1940). 599
— La revue „Hotarul" d'Arad (1933—1940).

ARTA

LANEVSCHI GHEORGHE — Arta 1900 în arhitectura arădeană. 607
— L'art 1900 dans l'arhitecture d'Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

ELEONORA COSTESCU — Considerații în problema salvgardării patrimoniului de arhitectură urbană. 619
— Considerations concernant les problèmes de sauvegarde du patrimoine d'architecture urbaine.

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR
ETNOGRAPHIE ET FOLKLORE

AUREL SASU — Contribuții la cercetarea și cunoașterea porților țărănești din județul Arad. 629
— Beiträge zur Forschung und zum Bekanntmachen der Toreinfahrten.

GEORGE MANEA — Centrul de „furcași" din Avram Iancu (jud. Arad). 656
— La centre de confection des fourches d'Avram Iancu (département Arad).

VIOLETA BLAJ — Ceramica populară de la Birchiș. 665
— La céramique populaire de Birchiș.

LIDIA GAGA — Preliminarii la studiul portului popular din culoarul Mureșului. 681
— L'etude du costume national de la Valée de Mureș.

STELA C. CLEPEA — Contribuții la studierea portului popular din podișul Lipovei. 699
— Contributions à l'étude du costume national du plateau de Lipova.

GERMINA COMĂNICI — Contribuții privind cercetarea obiceiurilor din satele Șeitin și Cladova (jud. Arad). Investigații în cadrul Atlasului etnografic al României. 707
— Contributions in the study of Traditional Coustoms in the Villages Șeitin and Cladova (Arad District). Investigated for the Etnographical Atlas of Romania.

REPERTORII
RÉPERTOIRES

ELENA RODICA COLTA — Vechi tipărituri românești în județul Arad.
— Anciennes impressions roumaines au département Arad. 715

RODICA RĂDULESCU — Manuscrise latine din județul Arad (I).
— Les manuscrits latins du departément d'Arad (I). 759

RODICA HERLO — Sumane din colecția Muzeului județean Arad. 787
— Bures de la collection du Musée departamental d'Arad.

DOCUMENTE
DOCUMENTS

ILEANA FLOREA — Din corespondența Eugen Brote—Ioan Slavici.
— Korespondenz zwischen Eugen Brote und Ioan Slavici. 845

https://biblioteca-digitala.ro

VICTOR NEUMANN — Contacte spirituale între români. Corespondența dintre Vasile Maniu și Atanasie Șandor.
— Kontakte zwischen rumänen. Korespondenz zwischen Vasile Maniu und Atanasie Șandor. 859

RADU PĂIUȘAN — Ovid Densușianu și poetul erou Constantin T. Stoika. (Corespondență). 869
— Ovid Densușianu et le poète héros Constantin T. Stoika. (Corespondance).

CORNELIU RADU — George Enescu cetățean de onoare al Aradului. 899
— George Enescu citoyen d'honneur de la ville Arad.

MUZEOGRAFIE
MUSEOGRAPHIE

IRMA SZABÓ — Expoziția „Figura copilului în colecția de artă a Muzeului județean Arad". 905
— Expozition „Die Figur des Kindes in der Kunstsammlung des Arader Museums".

NATALIA DASCĂL — Depozitul de istorie al Muzeului județean Arad (Principii de organizare, evidență și valorificare). 915
— Le depot d'histoire du musée départemental Arad (Principes d'organisation, evidence et valorification).

GHEORGHE IUGA — Combaterea biodegradării în sistemul muzeal (II). 925
— Die wissenschaftliche Bekämpfung Biodegradierung in der Museen.

BIBLIOGRAFII
BIBLIOGRAPHIES

ȘTEFAN PASCU — Voievodatul Transilvaniei — vol. II (Nicolae Roșuț). 939
— Le voivodat de Transylvanie (II).

DAN BERINDEI — Epoca Unirii (Nicolae Roșuț). 940
— L'epoque de l'Union.

VASILE NETEA — Spre unitatea statală a poporului român (Ed. Ivanof). 940

GHEORGHE UNC, AUGUSTIN DEAC — 1918. Gărzile naționale române din Transilvania. (Alexandru Roz). 942
— Vers l'unité d'état du peuple roumain.

LIVIU MĂRGHITAN — Banatul în lumina arheologiei (Mircea Barbu).
— Le Banat dans la lumière d'archéologie. 944
— Les gardes nationales roumaines de Transylvanie.

SUMMA SUMMARUM — „Ziridava" I—XII (Eduard Ivanof). 945

https://biblioteca-digitala.ro

CUVÎNT ÎNAINTE

Prin acest volum, care cuprinde comunicările făcute la sesiunea științifică din 9—10 noiembrie 1979, cu tema „Valorificări contemporane ale patrimoniului istoric, etnografic și artistic al județului Arad", dedicată Congresului al XII-lea al P.C.R., precum și lucrările unor personalități din viața politică și științifică din județul Arad, din centrele universitare ale țării și din alte orașe. „Ziridava" aduce noi contribuții privind istoria contemporană sau mai veche a Aradului, referitoare la cultura și etnografia meleagurilor noastre. Ceea ce este important de reținut din aceste studii și articole, este faptul că toate au material informativ inedit, ceea ce le ridică valoarea. Cultura în condițiile de astăzi din țara noastră se impune nu numai prin difuzarea ci mai ales prin crearea valorilor. *Acest lucru este cu atît mai important cu cît avem de-a face, în cazul revistei noastre, cu valori politice, științifice și estetice.*

În acest număr studiile și articolele de istorie contemporană sînt mai numeroase ceea ce dovedește că ne-am orientat mai bine tematic ancorînd-o în actualitate. Nu este mai puțin adevărat că și în materialele care prezintă aspecte din trecutul istoric, artistic și etnografic al județului am avut în vedere sensul contemporan al acestor valori. Prin această orientare, spre actualitate, spre acele valori ce au sens contemporan, considerăm că răspundem mai bine sarcinilor cercetării istorice așa cum sînt ele formulate în documentele de partid.

Ne bucură faptul că „Ziridava" a trecut granițele țării, ea este difuzată în străinătate unde va face cunoscută strădania noastră de a contribui la dezvoltarea culturii, contribuind astfel la apropierea și înțelegerea între popoare. Slujirea acestei politici culturale este un obiectiv de mare importanță pe care ne străduim să-l realizăm prin munca tuturor acelor care s-au convins că acele gînduri ce înfloresc în litera tiparului au șanse mai mari de a da roade și că numai creația pusă în slujba oamenilor este utilă.

prof. NICOLAE ROȘUȚ
directorul Muzeului județean Arad

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ORIENTĂRI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

JUDEȚUL ARAD ÎN PERSPECTIVA HOTĂRÎRILOR CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

PAVEL ARON

Prim secretar al Comitetului județean P.C.R. Arad

Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român a făcut bilanțul marilor realizări obținute de poporul român în înfăptuirea prevederilor Congresului al XI-lea, adoptînd hotărîri istorice care marchează o nouă etapă, calitativ superioară, a vastului proces de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Documentele adoptate de Congresul al XII-lea al partidului, prin înalta lor ținută teoretico-științifică, prin bogăția ideilor și tezelor cu privire la interpretarea fenomenelor politice și social-economice din țara noastră și din întreaga lume contemporană, prin soluțiile practice, realiste și viabile, profund originale pe care le conțin, constituie o contribuție remarcabilă, deosebit de valoroasă, la îmbogățirea tezaurului de gîndire și acțiune revoluționară al materialismului dialectic și istoric, o dovadă concludentă a aplicării creatoare a acestei învățături la condițiile specifice societății românești contemporane.

Stabilind orientările fundamentale ale dezvoltării economico-sociale a României în cincinalul următor și în perspectivă, corespunzător obiectivelor și direcțiilor Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, Congresul al XII-lea al partidului a stabilit o nouă strategie, datorată contribuției remarcabile a tovarășului Nicolae Ceaușescu, care promovează cu perseverență o concepție avansată de industrializare socialistă a țării, în acord cu cerințele amplei revoluții tehnico-științifice contemporane, cu necesitățile și posibilitățile reale ale economiei noastre naționale[1].

Orientările fundamentale ale noii etape, decisivă pentru amplul proces al făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate, prevăd „continuarea, pe a treaptă superioară, a îndeplinirii Programului partidului, creșterea în ritm susținut a economiei naționale, afirmarea cu putere a revoluției tehnico-științifice în toate domeniile, trecerea la o nouă calitate a întregii activități economico-sociale. Pe această bază se asigură consolidarea și mai puternică a modului de producție socialist, ridicarea gradului de civilizație a întregului popor, întărirea forței

[1] Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului.* Ed. Politică, București, 1979.

https://biblioteca-digitala.ro

materiale și spirituale a țării, a independenței și suveranității României socialiste"[2].

Importanța covîrșitoare a obiectivelor stabilite de către Congresul al XII-lea al partidului se reflectă pregnant prin elaborarea, dezbaterea și adoptarea directivelor și programelor-directivă, documente care acordă o atenție prioritară ridicării pe noi trepte de progres a tuturor domeniilor de activitate economico-socială, accentuînd asupra procesului de creștere și modernizare a bazei tehnico-materiale, creșterii aportului științei la progresul multilateral al țării, sporirii eficienței economice, ca obiectiv central al dezvoltării și, în concordanță, creșterii continue a bunăstării întregului popor[3].

Este evident faptul că județul Arad se înscrie, asemenea celorlalte județe ale țării, pe coordonatele de structură și dinamism ale dezvoltării economico-sociale a României socialiste, că avem condiții și posibilități să ne aducem o contribuție sporită la efortul general al poporului nostru de înfăptuire a mărețului program de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism.

Subliniem cu satisfacție progresele înregistrate de industria arădeană, a cărei producție globală se cifrează în anul 1979 la aproape 19 miliarde lei, că producția industrială a anului 1938 se realizează, în prezent, în 12 zile, iar cea a anului 1950, în 15 zile, că la Arad se obține 65% din producția de strunguri a țării, 44% din producția de vagoane marfă și 100% din cea de vagoane de călători și speciale, că avem o pondere însemnată în producția textilă și alimentară.

Consemnăm, de asemenea, că am obținut rezultate importante în agricultură, atît în domeniul producției vegetale, cît și în zootehnie, situîndu-ne astăzi între primele 7 județe ale țării, din acest punct de vedere.

Rezultate pozitive pot fi menționate și în alte sectoare ale economiei județului nostru, dar consider necesar să evidențiez și faptul că nu în toate unitățile productive există o situație economică pozitivă, că ne confruntăm încă în unele din acestea cu probleme care grevează în mod negativ asupra îndeplinirii planului la toți indicatorii economico-financiari.

Pornind de la neajunsurile caracteristice, manifestate în actualul cincinal în economia județului nostru, de la analiza temeinică și cunoașterea aprofundată a cauzelor care le-au generat, Comitetul județean de partid acționează cu fermitate pentru a determina mutații calitative în

---

[2] *Rezoluția Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român*, Ed. Politică, București, 1979.

[3] *Directivele Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990*, Ed. Politică, București, 1979; *Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000*, Ed. Politică, București, 1979; *Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985*, Ed. Politică, București, 1979; *Programul directivă de creștere a nivelului de trai în perioada 1981—1985 și de ridicare continuă a calității vieții*, Ed. Politică, București, 1979.

https://biblioteca-digitala.ro

activitatea de concepţie şi fundamentare a dezvoltării viitoare a judeţului nostru, mutaţii în deplină concordanţă cu orientările cuprinse în documentele adoptate de Congresul al XII-lea al partidului.

Într-o asemenea viziune realistă sînt fundamentate şi stabilite nivelele şi priorităţile dezvoltării economico-sociale a judeţului Arad, în perioada cincinalului 1981—1985 şi în perspectivă. Menţionez, în acest context, faptul că producţia globală industrială a judeţului va atinge în anul 1985 un nivel de aproape 30 miliarde lei, sporind într-un ritm anual de circa 7,5%, că aproape întregul spor de producţie se va obţine pe seama creşterii productivităţii muncii.

Dezvoltarea industrială pe care urmează s-o realizăm în etapa viitoare va fi puternic marcată de extinderea şi diversificarea acesteia în teritoriul judeţului, prin construirea unor întreprinderi şi capacităţi de producţie de dimensiuni mici şi mijlocii, care vor avea menirea să valorifice mai bine resursele de materii prime şi materiale existente, să antreneze în mod eficient în circuitul forţei de muncă ocupate toate rezervele de care dispunem, îndeosebi în zonele mai dens populate.

Concomitent cu dirijarea şi amplasarea raţională a noilor obiective industriale pe teritoriul judeţului, acordăm o atenţie deosebită modernizării capacităţilor de producţie existente, prin înoirea structurii producţiei şi asimilarea sistematică a noi produse, perfecţionarea continuă a tehnologiilor şi fluxurilor de fabricaţie, în deplină concordanţă cu cele mai noi cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii contemporane, prin ridicarea nivelului de calificare al tuturor categoriilor de personal muncitor.

În domeniul agriculturii vom pune un accent sporit pe ridicarea potenţialului productiv al pămîntului şi folosirea raţională a fondului funciar, pe dotarea corespunzătoare a tuturor unităţilor de producţie cu maşini şi utilaje perfecţionate, de mare capacitate şi randament, care să satisfacă pe deplin cerinţele actuale ale modernizării producţiei agricole.

Sîntem preocupaţi, în acelaşi timp, să asigurăm o asemenea structură producţiei din sectorul vegetal, care să permită folosirea unor soiuri de înaltă productivitate la toate culturile, obţinerea constantă a unor producţii mari la hectar şi de o calitate tot mai bună.

În sectorul creşterii animalelor, vom urmări cu rigurozitate îndeplinirea sarcinilor de sporire a efectivelor la toate speciile, de împrospătare continuă a acestora cu rase de calitate superioară, promovînd pe scară largă metodele şi tehnologiile avansate în producţia animalieră, crearea unor condiţii tot mai bune de muncă în sectoarele zootehnice ale tuturor unităţilor agricole din judeţ.

Prin aplicarea acestor măsuri vom ridica producţia agricolă vegetală şi animală la nivelul prevederilor stabilite pentru judeţul nostru în viitorul cincinal, marcînd creşteri de peste 21% şi sporind astfel aportul acestei importante ramuri la înfăptuirea programului de dezvoltare economico-socială şi a celui de ridicare continuă a nivelului de trai şi a calităţii vieţii oamenilor muncii.

Aceste însemnate dezvoltări, pe care le vom înregistra în cursul viitorului cincinal, vor fi susţinute de un amplu program de investiţii,

https://biblioteca-digitala.ro

în valoare de 12,8 miliarde lei. Investiţiile vor fi orientate cu precădere spre sectoarele productive şi consrtucţia de locuinţe. Astfel, în industrie se vor pune în funcţiune 63 de capacităţi noi, iar 27 din cele existente vor fi dezvoltate şi modernizate. În agricultură se vor construi 35 de noi capacităţi, obiective care vor întregi, în mod substanţial, peisajul industrial, agricol şi urban al judeţului.

Prezentînd, în mod succint, direcţiile şi coordonatele principale ale dezvoltării economico-sociale a judeţului nostru, în anii care vin, solicitînd în mod necesar preocupări sporite şi pe linia perfecţionării organizării şi conducerii activităţii de producţie materială, menţionăm că oamenii muncii arădeni vor beneficia în aceeaşi măsură de importante împliniri pe planul vieţii spirituale.

Prin lărgirea şi modernizarea bazei materiale a culturii şi învăţămîntului, în perioada la care ne referim, prin democratizarea tot mai evidentă a actului de cultură, în cadrul deosebit de favorabil al festivalului naţional „Cîntarea României", locuitorii judeţului nostru, fără deosebire de naţionalitate, vor avea posibilităţi sporite de participare activă la o intensă viaţă cultural-artistică şi educativă, de manifestare plenară a aptitudinilor, talentului şi a spiritului lor creator.

În acest context generos de muncă şi creaţie, pe care ni-l rezervă viitoarea etapă istorică a devenirii multilaterale a patriei noastre socialiste, vom fi bucuroşi să constatăm aportul tot mai substanţial al numeroşilor cercetători locali, grupaţi în jurul Muzeului judeţean, la ampla acţiune promovată cu consecvenţă de partidul nostru, de secretarul său general, pentru cunoaşterea şi valorificarea deplină a tradiţiilor de luptă şi culturale ale poporului român, ale celor ce au trăit şi muncit pe aceste meleaguri.

LE DÉPARTEMENT ARAD DANS LA PERSPECTIVE DU XII-ÈME CONGRÈS DU P.C.R.

(Résumé)

Dans la première partie de l'article l'auteur présente l'importance des décisions prises au XII-ème Congrès du P.C.R. pour la vie du pays, les décisions marquent une nouvelle étape dans l'édification de la société socialiste multilatéralement développée en Roumanie.

Dans la deuxiéme partie on se rapporte au développement du département Arad au quinquennat 1976—1980 et on jalonne les perspectives du développement des contrées aradoises au quinquennat 1981—1985.

Toutes les dates soulignent le fait que notre peuple peut être fier des réalisation remarquables obtenues ces années, le département Arad s'encadrant harmonieusement au travail du peuple entier pour l'édification de la société socialiste multilatéralement développée et la marche de notre patrie vers le communisme.

https://biblioteca-digitala.ro

DIN TRECUTUL JUDEȚULUI ARAD. POPULAȚIA MEDIEVALĂ PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

acad. ȘTEFAN PASCU

Problemele demografice constituie preocuparea tot mai atentă și insistentă a învățaților lumii contemporane. Explicația este cu ușurință intuită. Populația, în toate timpurile și în toate societățile, a fost factorul principal al dezvoltării, al progresului, al societății în general. „Omul este necesar tuturor lucrurilor" proclama filozoful grec Protagoras, în sensul de cel mai valoros factor al societății. „Nu există — nici putere, nici bogăție, ci doar oameni" afirma economistul-umanist francez Jean Bodin, în sensul că omul este făuritorul tuturor bogățiilor societății. Iar astăzi, mai mult ca oricînd altădată, problema populației constituie preocuparea de căpetenie a oamenilor și popoarelor: sporirea, subzistența, speranța de viață, asigurarea condițiilor de muncă, sănătate, cultură, instrucție, educație etc. — cu alte cuvinte a condițiilor de viață corespunzătoare.

În acest context și în această complexitate de aspecte pe care le implică problema populației în general, demografia istorică își justifică tot mai mult rolul de știință-socială deoarece se ocupă cu cel mai important factor social — populația —; știință umanistă deoarece se ocupă de om, de omul-individ, dar mai ales de omul-colectivitate sub toate aspectele și implicațiile posibile: mișcarea populației (naturală și migrațiuni), structura populației (socială, pe vîrstă, pe sexe, pe medii, pe profesiuni), situația materială, culturală ș.a.

Însemnătatea problemei demografice poate constitui o justificare a studiului de față. Greutățile în reconstituirea situației demografice din Transilvania și nu numai din Transilvania, ci din majoritatea țărilor europene, în evul mediu, sînt reale. Din cauza lipsei izvoarelor vremii, cu aproximație și cu probabilitate se poate încerca, folosind pentru primele veacuri metodele disciplinei ce se cheamă geografia istorică, iar pentru cele următoare unele izvoare statistice, cîte sînt.

Documentele secolului al XI-lea menționează cinci așezări în comitatul Arad. Cîte vor fi fost în realitate nu este ușor de precizat din cauza lipsei izvoarelor. Este însă absolut sigur că existau mai mult de cinci așezări în comitatul Arad, chiar dacă din cauza umezelii abundente din părțile de cîmpie ale comitatului, așezările în acea vreme nu vor fi fost prea numeroase. Pe temeiul datelor cunoscute, referitoare la gospodăriile din așezările Transilvaniei acelei vremi, se pot

https://biblioteca-digitala.ro

socoti cu aproximație 20 de gospodării de sat[1], cea ce înseamnă 65—70 locuitori. În cele cinci așezări arădene puteau locui, deci, circa 325—350 locuitori. Cîți locuitori vor fi trăit în întreg comitatul înainte de anul 1100 este imposibil de spus deocamdată, în stadiul de acum al cunoștințelor.

În secolul următor numărul așezărilor, amintite pentru întîia dată în documentele cunoscute, se ridică la 17[2], adică 17 așezări din acest comitat intraseră în angrenajul relațiilor feudale, celelalte continuînd să trăiască după datina veche, în obști sătești libere. Dacă socotim situația demografică staționară — amintindu-ne de ritmul foarte lent, în acele vremuri, a sporului populației — în cele 17 sate puteau trăi vreo 1100—1200 locuitori. Cîți trăiau pe cuprinsul întregului comitat în secolul al XII-lea este tot atît de greu de precizat ca și pentru veacul precedent, din cauze identice. Dacă socotim totalul populației Transilvaniei la cca. 400 000 locuitori pe la anul 1200 și dacă socotim comitatul Arad a 20-a parte din total (existau în Transilvania acelei vremi 18 comitate, plus cîteva enclave locuite de secui și de sași) se poate socoti — cu multă prudență — și cu mare rezervă — populația comitatului Arad la circa 20 000 locuitori.

Un oarecare spor de populație se înregistrează în prima jumătate a secolului al XIII-lea, mai precis pînă la 1241 (marea invazie tătaro-mongolă). Existase o perioadă de liniște ceva mai mare în comparație cu secolul anterior, pecenegii și cumanii, încetul cu încetul, se sedentarizează și se asimilează, cîți au rămas în aceste locuri; locurile de ogor sporesc prin defrișare și desțeleniri, satele se înmulțesc și deci sporește și populația.

Documentele cunoscute menționează în Transilvania răstimpului 1201—1241 circa 563 așezări, dintre care 13 în comitatul Arad, atestate pentru întîia oară în documente, o dovadă a viabilității obștilor sătești libere pînă la acea dată, deoarece ofensiva feudală împotriva obștilor și aservirea locuitorilor acestora a fost moderată. Pe temeiul datelor cuprinse în documentele de confiscare a unor sate pentru capitlul bisericii din Arad, cunoașterea aproximativă a populației face un pas înainte. Modest dar nu neglijabil. În cele 13 sate (cîte pot fi identificate în documentul păstrat în stare deteriorată) existau la sfîrșitul secolului al XII-lea și începutul celui următor, mult peste 411 gospodării ceea ce înseamnă mult peste 32,5 gospodării în medie de sat[3], adică mult peste 1 315 locuitori (socotind media familiei din 3,2 membri). Peste 411 gospodării în total și peste 32,5 gospodării în medie pe sat, deoarece în unele sate sînt pomenite doar gospodăriile proprietate a capitlului, alături de care mai existau alte gospodării, ale țăranilor liberi care scăpaseră cotropirii feudale. Dacă întreaga populație a Transilvaniei poate fi estimată la cca. 550 000 locuitori (ceea ce în-

---

[1] St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972, p. 152.

[2] Gy. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*, I, Budapest, 1963, comit. Arad.

[3] St. Pascu, *Op. cit.*, p. 157—158.

https://biblioteca-digitala.ro

seamnă cca 5,5 loc./km²) pe la 1241, populația comitatului Arad putea număra circa 24 000 locuitori (acum se adaugă populației celor 18 comitate, o populație secuiască și săsească ceva mai numeroasă justificînd împărțirea la 23 și nu la 20, a teritoriului Arad față de teritoriul Transilvaniei întregi).

Marea invazie tătaro-mongolă a însemnat un mare dezastru și din acest punct de vedere demografic, nu numai economic, cultural și politic. Sate distruse, populație ucisă sau dusă la robie. A însemnat marea invazie din 1241 o scădere sensibilă a populației și a fost nevoie de circa șase decenii, adică pînă la 1300, pentru ca Transilvania să se redreseze din punct de vedere demografic. Perioada de „reașezare" a Transilvaniei a însemnat în același timp și o ofensivă feudală mai accentuată, mai ales că numeroși nobili ce-și aveau domeniile în Cîmpia Panonică și le strămută cu ajutorul daniilor regale, în Transilvania, mai ferită de nenorociri — prin relieful său muntos sau fiind acoperită pe suprafețe mari de păduri —, în comparație cu zonele de șes, preferate de invaziile popoarelor de stepă. Acest fapt explică numărul relativ mare de sate din comitatul Arad pomenite acum pentru întîia oară în documente, 21 între 1241—1300, 12 între 1301—1332, 18 între 1332—1337 (după cum o atestă registrele dijmelor papale, izvor important și pentru reconstituirea tabloului demografic al Transilvaniei la aceea dată).

Aceste date înseamnă aproximativ tot circa 24 000 locuitori în comitatul Arad pe la 1300, ceva mai mare pe la 1332—1337, deoarece indicele familiei acum poate fi socotit la cca. 3,5 suflete. Pe la mijlocul secolului al XIV-lea, indicele mediu al membrilor de familie poate fi socotit la 4,2—4,3, fapt care ilustrează: o perioadă de liniște relativ mai mare, o dezvoltare economică mai accentuată, o mortalitate infantilă ceva mai mică, înmulțirea satelor prin roire și, deci, a satelor dublate și chiar triplate (circa 12—14% din totalul satelor pomenite acum în documente). Între acestea și trei sate *(terrae)* Vonuț din părțile Aradului pomenite la 1266, un sat mare Pereg *(magna villa Pereg)* în aceleași părți menționat la 1241 și un sat Căprioara Mare (Nagy-Kecskes) pomenit la 1250.

Registrul de dijme papale din 1332—1337 permite cunoașterea cu aproximație a populației Transilvaniei din punct de vedere etnic. Cunoscînd numărul total al localităților pomenite în documente pînă la acea dată și numărul satelor cu parohii catolice (locuite de maghiari, secui și sași), mai ținînd seama și de faptul că în satele cu parohii catolice trăiau și români ortodocși), se estimează cu probabilitate și aproximație populația ortodoxă — deci românească — la cca. 65% și cea catolică — deci maghiară, germană și secuiască laolaltă — la cca. 35%. Proporția din punct de vedere etnic a populației comitatului Arad se apropie de aceea a Transilvaniei întregi: din 104 așezări pomenite în documente, doar în 44 existau parohii catolice[4], ceea ce înseamnă circa 58% sate cu populație ortodoxă — deci românească —

[4] Gy. Györffy, *Op. cit.*, p. 168.

https://biblioteca-digitala.ro

și circa 42% sate cu parohii catolice — deci cu populație maghiară. Proporția se schimbă în chip sensibil, depășind poate proporția pe întreaga Transilvanie de 65%, în favoarea populației ortodoxe — adică a românilor — dacă mai adăugăm și faptul incontestabil, că în satele cu parohii catolice mai trăia și populație ortodoxă — deci românească.

În evoluția demografică a Europei, Orientului mijlociu și apropiat, marea epidemie — „ciuma neagră" — din 1348—1349 a însemnat o cezură deosebit de gravă. Intensitatea epidemiei a fost mai mare în apusul Europei și ea a scăzut pe măsura înaintării spre răsăritul continentului. Aceasta înseamnă că Transilvania a suferit mai puțin în comparație cu Franța, Italia, Belgia etc., dar a suferit, totuși, destul de mult din punct de vedere demografic, așa cum spun și documentele vremii și așa cum rezultă și din scăderea populației.

Alte epidemii, de mai mică virulență, au avut loc de mai multe ori în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, contribuind și acestea la diminuarea demografică.

Vitalitatea populației însă, a depășit, nu fără greutate, anii de criză demografică și a sporit treptat, treptat. Numărul mare de sate pomenite acum pentru întîia dată în documente este o dovadă, chiar dacă nu ignorăm realitatea, anume atragerea în angrenajul relațiilor feudale, prin dezagregarea obștilor sătești, ca urmare a stratificării interne și a ofensivei nobiliare din afară. Al doilea argument îl oferă numărul mare al dubletelor, tripletelor, quadruplelor etc. cu același nume. Al treilea argument îl poate oferi numărul sporit al satelor însoțite de adjectivul *mare*. Al patrulea argument îl constituie numărul tot mai mare de *tîrguri* — așezări intermediare din toate punctele de vedere — între sat și oraș. Această situație generală a Transilvaniei este proprie și comitatului Arad — 75% din totalul satelor pomenite documentar în comitatul Arad pînă la 1541 sînt amintite în noua perioadă de două secole (1351—1551). Numărul dubletelor, tripletelor etc., ajunge la cca. 10% din totalul satelor pomenite prima oară în documente[5]. Balomir, Șiclău, Cueșdia, Cholt, Gutunia, Fileu, Oltarom, Olneas, Monoriștea etc., se triplează, Vărșandul se quadruplează; Radna se înmulțește de cinci ori, iar Cladova de zece ori[6]. Unul din satele Șiclău era mare *(Nagy Sicleus)* și tot mare era și unul din satele Cuesdia (Nagykevesd). Șase așezări din comitatul Arad se bucurau de dreptul de tîrg *(forum)* periodic. Vreo 15 tîrguri și orașe existau în comitatul Aradului în acea vreme.

Se poate estima, astfel, populația comitatului Arad pe la mijlocul secolului al XV-lea la cca. 45 000 din totalul populației întregii Transilvanii care avea circa 1 200 000 de locuitori la acea dată[7]. La sfîrșitul

---

[5] St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj, 1979, p. 70, 74.

[6] *Ibidem*, p. 84—93.

[7] *Ibidem*, p. 374—375. Teritoriul comitatului Arad a fost socotit cam a 25-a parte din întreg teritoriul Transilvaniei (18 comitate, 7+2 scaune săsești, 7 (5) scaune secuiești, 4 scaune românești.

https://biblioteca-digitala.ro

aceluiaşi secol, în cele 312 aşezări ale comitatului Arad existau 4155 de porţi obligate la dări[8] care însemna circa 8 130 familii (în medie 2 familii de gospodărie) şi circa 75 000 locuitori. Aceste cifre dovedesc un spor apreciabil — neomiţînd fireşte caracterul aproximativ al datelor în a doua jumătate a secolului al XV-lea — şi denotă o perioadă mai liniştită, marcată de o dezvoltare în această a doua jumătate a secolului, apreciabilă din toate punctele de vedere.

Sporul demografic din a doua jumătate a secolului al XV-lea înregistrează, dacă nu o stagnare absolută, o scădere sensibilă a ritmului în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Războiul ţărănesc din 1514 de sub conducerea lui Gheorghe Doja şi urmările lui pentru populaţia ţărănească, desele incursiuni şi invazii turceşti, luptele feudale după 1525 etc. explică această situaţie. Cele 121 aşezări care formau domeniul cetăţii Şiria la 1525 puteau avea cca. 18 000 locuitori contribuabili, plus cca. 15% necontribuabili (iobagi, jeleri, libertini, în slujba cetăţii, oameni liberi, cnezi, voievozi, mici nobili) ceea ce înseamnă un total de vrea 21 000 locuitori. Media populaţiei de aşezare se ridica la vreo 20 familii, adică vreo 1 185 locuitori, circa 150 locuitori în medie de aşezare sătească şi vreo 680 locuitori în medie de tîrg[9].

Mai rară era în general populaţia domeniului Gyala în acelaşi an 1525, inclusiv satele aparţinătoare comitatului Arad. În cele 50 de aşezări ale domeniului (47 sate şi 3 tîrguri) trăiau 1 057 familii cu gospodării, ceea ce înseamnă circa 4 750 locuitori contribuali plus vreo 900 (15%) necontribuabili, ajungîndu-se astfel la un total de vreo 5 450 de locuitori.[10]

Izvoarele permit o aproximare — de asemenea cu caracter estimativ — a populaţiei şi din punct de vedere etnic pentru perioada de două secole dintre mijlocul secolului al XIV-lea şi mijlocul secolului al XVI-lea, circa 65% ortodocşi — adică români — şi circa 35% catolici — adică maghiari —, pe la 1332—1337. Situaţia evoluează în acelaşi sens şi în răstimpul următor.

Domeniile cetăţilor Şiria, Şoimoş, Vărădia şi Sudea erau împînzite de sate româneşti şi, de asemenea, districtul Căpruţa. Cele 121 sate de pe domeniul Şiria erau organizate în 4 voievodate dintre care (al lui Moga şi Bota) erau mai mari. Numărul cnezilor este, de asemenea, foarte mare, aproape cît numărul satelor. Un mare voievodat în părţile Aradului mai e pomenit la Somoşcheş. Cnezii şi voievozii proprii satelor româneşti (villae olachales) sînt deseori menţionaţi în documentele vremii, iar numele cnezilor, voievozilor, juzilor şi chiar al ţăranilor simpli: Moga, Stanciu, Giurcă, Şerban, Sandrin, Bîtea, Drăgan, Micul, Iancu, Todoran, Ivaşcu, Neacşu, Oprea, Trifan, Nicoară, Dragoş, Vanciu, Oprişa, Sora, Vişea, Filea, Stana etc., alături de Valentin, Preliub, Miclăuş, Albert, Honord, Mauriciu etc., confirmă şi ele această

---

[8] *Magyarország történeti demographiaja*, Budapesta, 1963, p. 69.

[9] St. Pascu, *Op. cit.*, II, p. 421; D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, p. 68—72.

[10] St. Pascu, *Op. cit.*, p. 422; D. Prodan, *Op. cit.*, p. 85—86.

https://biblioteca-digitala.ro

realitate. Aceeași realitate etnică o confirmă și toponimia derivată din antroponimie: Basarath, Basoragh (Basarabi), Barzefalva (Bîrzești), Bratesth (Brătești), Brathasynatya (Bratosinești), Brathysynowcye (Bratosinăuți), Iovănest, Iwanfalva (Ivănești), Lupefalva, Lupest (Lupești), Vonuț (Onuț), Themesesth (Temeșești) etc.[11].

Perioada următoare — a stăpînirii turcești — este și mai vitregită din punct de vedere al izvoarelor demografice. Este însă mult favorizat în această privință veacul al XVIII-lea datorită urbariilor și conscripțiilor referitoare la Transilvania în general, inclusiv la comitatul Arad, și, pe măsură ce aceste izvoare sînt mai generoase, în aceeași măsură se adevereşte evoluția demografică ascendentă și de asemenea majoritatea absolută a populației românești în această zonă apuseană a României.

DU PASSÉ DU DÉPARTEMENT ARAD. LA POPULATION MÉDIÉVALE JUSQU'À LA MI-XVIe SIÈCLE

(Résumé)

L'étude constitue un préocupation attentive et insistante sur les problemes de démographie historique à la période des siècles XI—XVI.

L'auteur tient compte de la complexité des aspects qu'impliquent le problème de la population en général et spécialement les problemes démographiques du département Arad.

Employant des informations édites et inédites concernant les contrées aradoises, l'auteur fait une analyse en profondeur du nombre des habitats et des habitans de la zone, des facteurs qui ont déterminé l'accroissement ou la diminuation de la population de même que de la structure de la population.

L'étude a une valeur particuliére par ce qu'il illustre par des arguments la majorité roumaine absolue de la population de cette zone de l'ouest de la Roumanie.

[11] St. Pascu, *Op. cit.*, p. 484

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUŢIA MUNCITORIMII ARĂDENE LA UNIFICAREA ORGANIZATORICĂ A MIŞCĂRII SOCIALISTE DIN ROMÂNIA (1918—1921)

GHEORGHE UNC

O dată cu înfăptuirea unităţii statului naţional român — în realizarea căruia clasa muncitoare, mişcarea socialistă au adus o preţioasă contribuţie — în faţa organizaţiilor muncitoreşti pe prim plan s-a situat unificarea lor în cadrul unui partid centralizat la scara întregii ţări şi înarmarea lui cu un program unic, cu o tactică şi strategie proprii noii etape în care păşise România după anul 1918[1]. Pentru acest deziderat s-au pronunţat toate organizaţiile mişcării muncitoreşti din România reîntregită, ca atare, şi cele de pe meleagurile arădene.

Puternicul detaşament al muncitorimii arădene — care, prin cei trei delegaţi ai săi la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, şi-a manifestat adeziunea la hotărîrea istorică de unire a Transilvaniei cu România — şi-a adus, din primele momente, contribuţia la consolidarea statului naţional român unitar, militînd, alături de întregul proletariat din ţara noastră, pentru unificarea mişcării muncitoreşti la scară naţională. Cei trei reprezentanţi socialişti arădeni la care ne-am referit — adică Sava Demian, Leon Munteanu şi Ghiţă Hălmăgeanu — au participat la conferinţa tuturor delegaţiilor muncitorimii române prezenţi la adunarea plebiscitară de la Alba Iulia, care s-a ţinut în aceeaşi zi de 1 decembrie 1918, cînd, într-un consens unanim, s-a proclamat unirea Transilvaniei cu România. Comentînd semnificaţia conferinţei socialiştilor români de la Alba Iulia, gazeta „Adevărul" releva că, în ziua istorică de 1 decembrie 1918 s-a adoptat un „alt act de foarte mare însemnătate pentru muncitorimea română: delegaţii social-democraţi, care au luat parte la Adunarea Naţională, veniţi din toate părţile unde se aflau muncitori români organizaţi, au hotărît alcătuirea Partidului social-democrat"[2]. La rîndul său, ziarul „Socialismul", organul central al mişcării socialiste din România, relatînd despre conferinţa delegaţilor socialişti de la Alba Iulia, scria: „Conferinţa îndeamnă comitetul (social-democrat din Transilvania) spre a începe imediat organizarea partidului, intrînd în strînse legături cu Partidul Social-Democrat din România"[3]. Aşadar, împuter-

---

[1] Vezi pe larg Gheorghe Unc, *Unificarea organizatorică a mişcării socialiste din România în anii 1918—1921*, în „Anale de istorie", nr. 6/1974, p. 63 şi următ.
[2] „Adevărul", din 8 decembrie 1918.
[3] „Socialismul", din 8 martie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro

niciţii muncitorimii arădene au participat la prima reuniune socialistă transilvăneană ţinută în cadrul statului naţional român unitar, aducîndu-şi aportul la adoptarea unor măsuri care vizau atunci reorganizarea mişcării muncitoreşti din Transilvania şi integrarea ei într-un partid centralizat la nivelul întregii ţări. În acelaşi timp, pe linia consolidării statului naţional unitar în Marele Sfat Naţional din Transilvania, instituit de adunarea de la Alba Iulia, a intrat şi socialistul Avram Borcuţa din comuna Şicula, alături de cei 22 reprezentanţi ai judeţului Arad[4].

Pentru netezirea căii de unificare a organizaţiilor muncitoreşti din Transilvania cu cele din vechea România, conducerea social-democraţiei transilvănene a decis convocarea unui congres care să consfinţească şi să ratifice atît hotărîrea de transformare a secţiei române a Partidului Social-Democrat din Ungaria în Partidul Social-Democrat din Ardeal şi Banat, cît şi poziţia adoptată de socialiştii români la adunarea de la Alba Iulia, care au votat pentru unirea străvechiului pămînt românesc cu Ţara. La acest congres, care a avut loc la Sibiu în zilele de 19—20 ianuarie 1919, au participat, alături de alţi delegaţi, şi cinci reprezentanţi ai mişcării socialiste din judeţul Arad. Contribuţia lor la congres s-a dovedit a fi deosebit de activă. Aşa, de pildă, Ludovic Feier din Arad, în cuvîntul său şi-a manifestat deplina aprobare[5] faţă de poziţia adoptată de socialiştii ardeleni, implicit de cei arădeni, care la Adunarea Naţională de la Alba Iulia, în concordanţă cu voinţa întregului neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor. La rîndul său, Avram Borcuţa, conducătorul organizaţiei socialiste din comuna Şicula, judeţul Arad, declara în faţa congresului de la Sibiu că ţărănimea „a luat cu plăcere cunoştinţă de hotărîrea noastră de la Alba Iulia... Aruncată cătuşa naţională, speră că se va putea arunca şi cea socială... Uniţi într-o România vom putea forma un partid socialist puternic"[6]. Fruntaşul socialist de pe plaiurile arădene Borcuţa s-a pronunţat, alături de alţi delegaţi la congres, pentru unificarea mişcării socialiste într-un partid socialist puternic pe întreaga Românie. Poziţia înaintată şi activă a reprezentanţilor muncitorimii arădene prezenţi la congresul de la Sibiu a fost apreciată de către congresişti. Astfel forumul socialist de la Sibiu a ales în Comitetul lărgit al Partidului Social-Democrat din Ardeal şi Banat pe Ludovic Feier şi pe Avram Borcuţa, iar în Comisia de control a fost cooptat Leon Munteanu, toţi trei din părţile Aradului[7].

Pînă în primele zile ale lunii mai 1919, Partidul Social-Demcorat şi Uniunea Sindicală din Ardeal şi Banat înregimentau în rîndurile lor numai muncitori şi alţi oameni ai muncii români. Muncitorimea conştientă din rîndul naţionalităţilor conlocuitoare din Transilvania şi-a exprimat dorinţa de a acţiona, alături de fraţii lor români, în organi-

---

[4] *Aradul — permanenţă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 421, 521.

[5] „Adevărul", din 13/26 ianuarie 1919.

[6] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene 1918—1944*, Arad, 1972, p. 11—12.

[7] „Adevărul" din 13/26 ianuarie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro

zații unice de clasă politice și profesionale. Venind în întîmpinarea acestor solicitări, conducerile P.S.D. și Uniunea Sindicală din Ardeal și Banat au convocat la Sibiu pentru zilele de 10 și 11 mai 1919 o conferință a mișcării politice și profesionale a muncitorilor din Transilvania, fără deosebire de naționalitate. La această reuniune, ca și la cele precedente, a fost reprezentat și puternicul detașament al muncitorimii arădene, prin Ludovic Feier și Emerich Gruber[8]. Delegații arădeni, împreună cu ceilalți participanți la conferință, s-au pronunțat pentru centralizarea mișcării politice și profesionale a proletariatului transilvănean, urmînd ca următorul pas să-l reprezinte fuziunea mișcării muncitorești de pe ambii versanți ai Carpaților. Conferința a decis completarea Comitetului Executiv al P.S.D. din Ardeal și Banat cu șase persoane din rîndul naționalităților conlocuitoare. Tot atunci s-a ales „Comisia generală provizorie a sindicatelor din Ardeal, Banat și părțile ungurene unite cu România". Fruntașul socialist arădean Ludovic Feier a fost ales în „Comitetul Uniunii lucrătorilor în fier și metal din Ardeal, Banat și părțile ungurene unite cu România"[9].

Salutînd momentul centralizării mișcării politice și profesionale a muncitorimii din Transilvania, gazeta „Adevărul" în articolul de fond din 18 mai 1919, scria cu satisfacție: „Pînă acum reprezentam numai fracțiunea românească a muncitorimii din Ardeal... De acum, cînd s-a alăturat la noi și muncitorimea maghiară și germană forțele noastre s-au întreit". După reorganizarea P.S.D. din Ardeal și Banat și după centralizarea lui la nivelul muncitorimii din întreaga Transilvanie, urma pasul decisiv al unificării mișcării muncitorești la scară națională. Anticipînd semnificația momentului cînd mișcarea muncitorească de pe ambele versante ale Carpaților se va unifica într-un singur partid politic muncitoresc în cadrele României reîntregite, gazeta „Adevărul" la care ne-am referit, conchidea că atunci „rîul va deveni fluviu... Acest fluviu măreț acum trebuie să-și caute alvia (albia — n.n.) cea mai dreaptă ca să poată ajunge cît mai repede și cît mai victorios la țel, care este: transformarea societății capitaliste în societatea socialistă"[10].

Un moment determinant în procesul de unificare a mișcării politice muncitorești din țara noastră l-au reprezentat lucrările Conferinței naționale socialiste de la București din 23—26 mai 1919, la care au participat delegați din vechiul regat și din toate provinciile istorice reunite la patria mamă. Marea semnificație a conferinței a constat în faptul că pentru prima dată după desăvîrșirea unității noastre statale, s-au întîlnit la București, într-o reuniune oficială, reprezentanți ai organizațiilor socialiste pe ambele versante ale Carpaților. În al doilea rînd, documentele adoptate de conferință au fost emanația reprezentanților organizațiilor socialiste de pe întreg cuprinsul țării. Sintetizînd semnificația acestei reuniuni, militantul socialist Ion Sion scria în aceste zile: „Conferința aceasta, deși nu va avea caracterul unui congres, totuși

---

[8] „Adevărul" din 18 mai 1919.
[9] *Ibid.*, din 25 mai 1919.
[10] *Ibid.*, din 18 mai 1919.

https://biblioteca-digitala.ro

va fi mai mult decît o consfătuire intimă, avînd să ia hotărîre — provizorie pînă la Congresul Partidului — asupra programului şi tacticii mişcării"[11].

Muncitorimea arădeană, care s-a manifestat în mod constant şi activ pentru unificarea organizaţiilor socialiste într-un singur partid muncitoresc la scară naţională, a fost reprezentată şi la această importantă reuniune socialistă de la Bucureşti, prin persoana lui Leon Munteanu[12]. Delegatul arădean, împreună cu ceilalţi reprezentanţi la conferinţă, a votat noul program politic socialist precum şi programul electoral[13], documente care au imprimat unitate de acţiune întregii mişcări socialiste pe pămînturile României. Relevînd importanţa conferinţei naţionale socialiste de la Bucureşti, la care „au luat parte delegaţi din toate ţinuturile ţării", inclusiv reprezentantul muncitorimii arădene, gazeta „Socialismul" scria că ea a marcat încheierea preliminariilor „unităţii proletariatului din România nouă". Şi mai departe: „Unificarea partidelor muncitoreşti care reprezintă o forţă uriaşă în împrejurările de azi, crează o masă de peste 120.000 oameni organizaţi [capabilă] ... să schimbe înfăţişarea ţării"[14].

Deşi, pînă în vara anului 1920, formal, continuau să existe încă diferite partide muncitoreşti regionale, ele, după conferinţa din mai 1919, se călăuzeau după hotărîrile centrului mişcării socialiste de la Bucureşti. Pentru ca hotărîrile de centru să fie în consens cu întreaga suflare socialistă din ţară, Conferinţa socialistă din Iaşi, din decembrie 1919, a convenit ca, pînă la marele congres al partidului, să se creeze Consiliul Central al Partidului Socialist, cu sediul la Bucureşti, organ reprezentativ al întregii mişcări socialiste din România, format din reprezentanţi ai tuturor organizaţiilor socialiste regionale[15]. Cum în această perioadă mişcarea socialistă din Arad avea legături cu cea din Banat, ea a fost reprezentantă în Consiliul general de către Partidul Socialist din Banat.

În anul 1920 pe primul plan al preocupărilor mişcării muncitoreşti din România s-a situat convocarea congresului partidului, menit să consfinţească unificarea partidului politic al clasei muncitoare din România şi să-l fortifice cu o strategie şi tactică corespunzătoare noii etape de dezvoltare în care păşise ţara noastră după desăvîrşirea statului român unitar. S-a apreciat că în prealabil era necesară organizarea congreselor regionale, unde — după cum se arată în revista „Lupta de clasă" — să se dezbată la faţa locului toate problemele aflate la ordinea zilei, urmînd ca apoi congresul „să le dea formă definitivă şi să proclame în deplină claritate, unificarea"[16]. Socialiştii arădeni şi-au

---

[11] „Socialismul", din 22 mai 1919.

[12] „Adevărul", din 1 iunie 1919; Vezi şi *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene, Op. cit.*, p. 13.

[13] Cele două programe sînt publicate în „Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921", Editura politică, p. 199—210.

[14] „Socialismul" din 29 şi 30 mai 1919.

[15] Gh. Unc, *Art. cit.*, p. 69.

[16] „Lupta de clasă", din 1 august 1920.

https://biblioteca-digitala.ro

exprimat pe deplin adeziunea la rezoluția adoptată de Congresul mișcării socialiste și sindicale din Banat, ținut la Timișoara la 19 septembrie 1920, prin care se împuternicea noul comitet ales ca „să se pună imediat în legătură cu centrul mișcării din București, pentru a se proceda urgent la unificarea mișcării. Aceasta pentru ca cu forțe unite să putem lupta ... pentru România socialistă de mîine"[17]. De altfel, atît Congresul Partidului Socialist din Ardeal, ținut la Cluj în zilele de 15—17 august 1920, cît și Congresul Partidului Socialist din Banat, despre care am menționat mai sus, au hotărît dizolvarea lor ca partide autonome și transformarea lor în comitete de partid regionale, subordonate centrului mișcării din capitala țării.

Muncitorimea arădeană, la fel ca întregul proletariat român, se pregăteau pentru marele congres al partidului, printr-o activitate de amplă efervescență politică. Pînă în toamna anului 1920, 3 000 de metalurgiști din Arad erau organizați în sindicat de clasă. Într-o adunare ținută la 12 septembrie 1920, muncitorii din sindicatul fier și metal s-au pronunțat „în unanimitate" pentru unificarea mișcării muncitorești din această parte a țării „cu întreaga mișcare din România", manifestîndu-și încrederea că acest deziderat vital va fi consfințit la Congresul general al partidului și sindicatelor din București[18]. În același spirit s-au pronunțat, cîteva zile mai tîrziu, lucrătorii de la căile ferate din Arad precum și celelalte categorii de muncitori.

Integrarea proletariatului arădean în marele front al muncitorimii române rezultă și din receptivitatea cu care el a răspuns la apelul Consiliului General al Partidului Socialist și al Sindicatelor cu privire la declanșarea grevei generale în România, fixată pentru 20 octombrie 1920. La data respectivă, peste 10 000 de muncitori arădeni, români, maghiari, germani și de alte naționalități au aderat la prima acțiune de anvergură desfășurată de proletariatul român la scara României reîntregite, pentru accelerarea democratizării societății românești[19].

Măsurile represive întreprinse de autorități împotriva participanților la greva generală au amînat, dar n-au putut opri mersul mișcării muncitorești spre întrunirea congresului, for suprem care urma să se pronunțe asupra marilor probleme aflate în fața partidului. Consiliul general al partidului și sindicatelor din 30 ianuarie—3 februarie 1921, a stabilit convocarea Congresului pentru 8 mai 1921. La ședința consiliului, unele elemente în dezacord cu orientarea comunistă a partidului, au declarat că se socotesc în afara rîndurilor sale. Părăsirea partidului de către aceste elemente n-a afectat cu nimic atunci unitatea mișcării muncitorești. După cum sublinia și Manifestul Consiliului General, partidul întreg „rămîne unit împrejurul steagului purtat cu cinste prin atîtea bătălii"[20].

---

[17] „Socialismul", din 27 septembrie 1920.
[18] „Tribuna socialistă", din 19 septembrie 1919.
[19] A. Caciora, E. Glück, *Mișcarea muncitorească arădeană între anii 1918—1921*, în „Ziridava", nr. III—IV, Arad, 1974, p. 187.
[20] „Socialismul", din 6 februarie 1921.

https://biblioteca-digitala.ro

Muncitorimea arădeană a rămas fidelă crezului în numele căruia acționase pînă atunci cu atîta vigoare: unificarea, pe baze revoluționare, a mișcării socialiste într-un singur partid politic al clasei noastre muncitoare. Ea a dezaprobat pe acei lideri ardeleni care părăsiseră mișcarea muncitorească în momentele cînd ea se apropia de marele congres al partidului menit a consfinți unificarea pe temelii comuniste. Reflectînd poziția înaintată a mișcării muncitorești din partea de vest a țării, militantul I. Crețu, în articolul publicat în ziarul „Socialismul", sub titlul *Muncitorii din Ardeal și Social-Democrații*, constata: „Proletariatul din Ardeal și Banat n-a admis și nu poate admite ruptura în partidul socialist cu toate că unii așa numiți conducători, au făcut-o fără ca muncitorimea să fie consultată". În continuare, autorul articolului dezvăluie intențiile unor lideri ai mișcării muncitorești ardelene, cu sediul la Cluj, care considerau că părăsind partidul, vor fi urmați și de masa membrilor de partid. „Amară amăgire — conchide autorul — Organizațiile din Banat, Arad, Oradea Mare nu erau în legătură cu cei din Cluj, declarîndu-se pentru unificarea întregii mișcări din țară... Ca unul care cunosc mișcarea din Ardeal, pot afirma fără teamă de a fi dezmințit că întreaga mișcare socialistă rămîne solidară cu proletariatul organizat din Vechiul regat"[21]. La rîndul său, militantul ardelean Tiron Albani, cunoscînd starea de spirit a muncitorimii arădene, ca și a întregului proletariat transilvănean, scria că liderii care au părăsit mișcarea au rămas fără mase. „În felul acesta — arăta el — mișcarea muncitorească din România veche, care e cunoscută prin idealismul ei revoluționar, găsește un sprijin puternic în tovarășii ardeleni, care odată cu unirea lor cu cei din regat au adoptat acest idealism înălțător care aduce mîntuirea clasei muncitoare"[22].

După ce liderii de dreapta au părăsit partidul, organizațiile socialiste din Transilvania, inclusiv cea arădeană, care au dezaprobat această „dezertare", au aderat la „Comitetul executiv provizoriu din Ardeal al Partidului Socialist din România". Acest organism, prin circulara din 18 aprilie 1921, publicată în gazeta „Socialismul", a convocat la București, pentru ziua de 6 mai 1921, o conferință preliminară, regională, la care erau invitați să ia parte toți delegații, deținători de mandate, aleși ca participanți la marele congres al Partidului Socialist din România[23]. Printre reprezentanții celor 13 centre muncitorești din Transilvania care au participat la conferința preliminară de la București, din zilele de 6—7 mai 1921, s-au numărat și delegații muncitorimii arădene[24]. Reprezentînd poziția înaintată a mișcării muncitorești din Arad, delegații arădeni și-au adus din plin contribuția la reușita acestei reuniuni. Așa, de pildă, delegatul arădean Géza Báthory a făcut parte din Comisia de verificare a mandatelor[25], iar ceilalți, în luările

---

[21] „Socialismul", din 12 februarie 1921.
[22] Ibid., din 18 aprilie 1921.
[23] Ibidem.
[24] *Crearea Partidului Comunist Român (mai 1921)*, sub redacția: Ion Popescu-Puțuri și Augustin Deac, Editura științifică, București, 1971, p. 406—407.
[25] *Ibid.*

https://biblioteca-digitala.ro

de cuvînt, s-au pronunţat pentru unitatea partidului pe principii comuniste. Relatînd despre lucrările acestei reuniuni, gazeta „Socialismul", la care ne-am mai referit, constata că lucrările de cuvînt ale participanţilor la conferinţă erau pătrunse de sentimentul unităţii şi al comunismului[26].

Congresul general al Partidului Socialist, căruia îi revenea sarcina istorică de a consfinţi unificarea mişcării muncitoreşti din România şi de a o centraliza pe baze ideologice, politice şi organizatorice comuniste, prin transformarea partidului socialist în partid comunist, şi-a deschis lucrările la Bucureşti, într-o atmosferă de mare însufleţire, în dimineaţa zilei de 8 mai 1921. Printre cei 90 de delegaţi la lucrările congresului au participat trei reprezentanţi ai mişcării muncitoreşti arădene: Gheorghe Pîncotan, Alexandru Huştia şi Géza Báthori[27]. În cuvîntul său în cadrul congresului, Gh. Pîncotan declara că delegaţia arădeană reprezenta pe 10 000 de muncitori din oraşul de pe Mureş, care constituie un detaşament puternic şi înaintat în rîndurile proletariatului român[28]. Împreună cu ceilalţi delegaţi prezenţi la congres, reprezentanţii muncitorimii arădene potrivit mandatului primit acasă, au votat pentru transformarea partidului socialist în Partidul Comunist Român. Astfel muncitorimea arădeană îşi vedea încununată o activitate începută încă din 1918, avînd deplina satisfacţie de a se număra printre făurarii Partidului Comunist Român.

LA CONTRIBUTION DES OUVRIERS D'ARAD À L'UNIFICATION ORGANISATORIQUE DU MOUVEMENT SOCIALISTE DE ROUMANIE (1918—1921)

(Résumé)

L'ouvrage apporte une nouvelle contribution à clarifier le problème de la présance de la ville Arad à la lutte pour la création du Parti Communiste Roumain. L'auteur apprécie a phénomène comme la continuation du processus du formation de l'état national unitaire roumain.

Les socialistes d'Arad ont été présents à Alba-Iulia — le 1-er Décembre 1918 — et par la personne de Avram Borcuţia de Sicula — dans le Grand Conseil National de Transylvanie constitué tout de suite aprés l'Unien.

De même a-t-on participé, par la personne de Leon Munteanu, à la Conférence Naţionale Socialiste de Bucarest qui a imprimé au mouvement socialiste l'unité d'action.

Au Congrès de 8 Mai 1921 les socialistes d'Arad — Gheorghe Pîncotan, Alexandru Huştia et Geza Bathory — ont voté au nom de 10 000 ouvriers qu'ils représentaient, pour la transformation du Parti Socialiste en Parti Communiste Roumain.

---

[26] „Socialismul", din 13 mai 1921.

[27] C. Cuşnir-Mihailovici, dr. Fl. Dragne, dr. Gh. Unc, *Mişcarea muncitorească din România 1916—1921*, Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 479.

[28] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1916—1921*, p. 698.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CIVILIZAŢIA DACICĂ ÎN LUMINA NOILOR DECOPERIRI

I. H. CRIŞAN

Etnicul care stă la baza formării poporului român îl constituie neîndoielnic daco-geţii răspîndiţi pe un vast spaţiu cuprins între Balcani şi Carpaţii nordici, între Dunărea mijlocie şi litoralul de vest al Mării Negre. Dacă este vorba de începuturi trebuie să mergem înapoi pînă cel puţin în epoca bronzului cînd iau naştere popoarele indo-europene. De atunci şi pînă astăzi, nenumăratele descoperiri arheologice dovedesc o locuire neîntreruptă. Daco-geţii constituie un singur popor, vorbesc aceeaşi limbă, făcînd parte din marele neam al tracilor despre care Herodot ne spune că este cel mai numeros după cel al inzilor.

În cele peste trei milenii în Dacia au avut loc nenumărate evenimente cu implicaţii mai mult sau mai puţin importante. Între cele esenţiale se înscrie romanizarea ce îşi are începuturile încă în secolul I cînd hotarele Romei vor ajunge definitiv şi stabil pînă la Dunăre, incluzînd întreg teritoriul pînă la Balcani. Spaţii mai largi ori mai restrînse din nordul fluviului vor fi incluse între fruntarii romane, începînd cu domnia lui Traian care va întemeia chiar o nouă provincie denumită Dacia, după etnicul ei de bază şi va continua pînă la începutul secolului al VII-lea, cînd, sub presiunea avarilor şi slavilor, graniţele romano-bizantine se vor retrage la sud de Balcani. Acum are loc adevărata părăsire a Daciei şi nu la anul 271 ori 275 în timpul domniei împăratului Aurelian cînd autorităţile şi armata romană se vor retrage de pe o parte a teritoriilor dacice nord-dunărene. Lumea daco-getică a rămas întotdeauna unitară şi au existat nenumărate legături permanente şi intense şi atunci cînd părţi importante au fost incluse între graniţe romane. De fiecare dată cînd hotarele Romei se retrăgeau s-a refăcut unitatea. Cea mai importantă refacere este cea care îşi are începutul după părăsirea Daciei întîmplată la anul 602, pe vremea împăratului Maurikios. Acum va începe procesul de constituire a unei noi limbi, cea românească care este de esenţă latină.

Iată deci că trebuie disociată formarea poporului de cea a limbii române. Fenomenul nu este unic şi îşi găseşte foarte apropiate paralele la toate celelalte popoare neolatine. Bineînţeles că există etape şi aspecte din lunga istorie despre care vorbeam, nu îndeajuns de clare, pe care istoricii şi mai cu seamă arhologii au datoria să le lămurească.

Au existat perioade cînd s-au făcut exagerări cu privire la originea noastră, subliniindu-se doar componenţa romană şi uneori s-a mers

https://biblioteca-digitala.ro

chiar pînă la a susține exterminarea dacilor și puritatea noastră latină. S-a preconizat chiar modificarea limbii. Asemenea exagerări au fost combătute la timpul lor. Dar, tot așa de greșită este și cealaltă exagerare, la fel de nefondată și de dăunătoare, care exclude sau minimalizează aportul roman la geneza românilor, ajungîndu-se pînă la a susține că limba dacă era o limbă latină.

Exagerări s-au făcut și se mai fac încă și cu privire la daci, fără îndoială, etnicul care stă la baza poporului român. Cercetările arheologice, mai cu seamă cele din ultimele trei decenii, au dovedit cu prisosință că strămoșii noștri posedau o civilizație înaintată atît sub aspect material cît și spiritual, contribuind la îmbogățirea tezaurului gîndirii antice. S-a exagerat însă atunci cînd ei au fost comparați cu grecii ori cu romanii. Comparațiile sînt necesare și utile dar ele trebuiesc să aibă ca obiect istoria tracilor de sud, a celților, a germanilor care se găseau aproximativ pe aceeași treaptă a evoluției istorice pentru a putea stabili locul pe care l-a ocupat civilizația dacică în ansamblul civilizațiilor antice. Procedînd așa se va ajunge firesc la concluzia că strămoșii noștri se înscriu cu civilizația lor printre cele mai înaintate popoare ale Europei neincluse între fruntarii greco-romane.

S-au pus pe seama dacilor destule lucruri care nu le-au aparținut și nu puteau să le aparțină. Așa de exemplu se susține inventarea unui calendar uimitor și neverosimil de exact. Ipoteza are la bază de fapt resturile unui edificiu fără nici o legătură cu calcularea timpului și care atunci cînd el era în picioare nici măcar nu se vedeau.

În milenara istorie a daco-geților au existat destule personalități și momente importante. Burebista „cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia" cum îl numesc documentele vremii a reușit să unifice pentru un moment întregul neam daco-getic așa cum o va face mai tîrziu Mihai Viteazul ce a înfăptuit unirea sub același sceptru a celor trei țări românești. Una dintre realizările esențiale ale lui Burebista este crearea primului stat dac centralizat care a reprezentat cea mai redutabilă forță a Europei nesclavagiste, capabilă să se opună politicii de expansiune a Romei ce tindea din ce în ce mai insistent să cucerească întreaga lume cunoscută atunci. Fără îndoială, Burebista a fost demnul rival a lui Cezar, un alt geniu al antichității.

Imaginea noastră cu privire la daci se întemeiază pe monumente figurative romane, mai cu seamă Columna lui Traian și monumentul triumfal de la Adamclisi. Columna ridicată în forul lui Traian de la Roma era menită să proslăvească victoria împăratului asupra dacilor în „cel mai mare război de atunci pentru romani", folosind chiar cuvintele lui Dio Cassius, principalul izvor narativ. Ea a fost și mai este încă considerată de către unii învățați ca un izvor istoric de primă mînă care reproduce în marmoră textul împăratului Traian, care, urmîndu-l pe Cezar, a povestit campaniile pe care le-a purtat în Dacia. Nu sînt puțini acei cercetători care au încercat să identifice pe baza reliefelor Columnei chiar locurile unde s-au purtat bătăliile. Nu lipsesc însă nici aceia care recunosc doar valoarea artistică și neagă pe cea

https://biblioteca-digitala.ro

de document istoric a Columnei ce a înfruntat veacurile și a ajuns pînă la noi. Cît privește înfățișarea dacilor s-a spus că ea este autentică pentru că artiștii, pe lîngă textul împăratului biruitor, au avut la îndemînă prezența masivă a dacilor făcuți prizonieri și aduși la Roma. Strămoșii noștri, în frunte cu viteazul rege Decebal ne sînt prezentați în nenumărate scene îmbrăcați cu ițari, cămașă legată cu brîu și suman, iar fruntașii poartă pe cap acea căciulă *(pilleus)* ca semn de noblețe.

Era însă cel puțin ciudat ca dacii care posedau o civilizație de înalt nivel, în totalitatea lor, să fi dus crîncenele războaie cu romanii în costume rudimentare și să nu poarte platoșe sau coifuri de metal a căror utilitate socot de prisos s-o mai relev. Era vorba de a înfrunta armata romană bine echipată și înarmată. Și apoi se mai cuvine menționat faptul că toate celelalte popoare — celți, sarmați, germani — purtau în luptă armuri și coifuri de metal. Explicația pentru ciudățenia de care vorbeam a fost găsită de unii cercetători, chiar foarte recent, în rațiuni de ordin religios.

Iată însă că descoperirile arheologice vin să lămurească lucrurile. Printre acestea la loc de frunte se înscrie mormîntul princiar dacic recent descoperit în imediata vecinătate a davei de la Cugir identificată ipotetic cu Singidava menționată de geograful Ptolemeu. Este vorba de un mormînt tumular de incinerație. Pe baza observațiilor făcute s-a putut stabili că în panta dealului pe care se află cetatea, în stîncă, s-a săpat o terasă ce măsoară 8 m lățime. Un șanț puțin adînc a marcat un cerc ce urma să devină vatra rugului funerar. În centrul acestuia s-a făcut o adîncitură ovală avînd menirea de a asigura tirajul focului. Întreaga suprafață a fost netezită, uniformizată, cu lut galben și pe ea s-a clădit apoi rugul din grinzi mari de brad, ușor de recunoscut, la care se vor fi adăugat, poate, și alte esențe ce urmează să fie determinate de către specialiști.

Pe rug a fost așezat un splendid car triumfal în care se găsea defunctul. La car au fost înhămați doi sau patru cai. Focul rugului trebuie să fi fost deosebit de intens, dovadă fiind înroșirea întregii suprafețe pînă la aspect de cărămidă. După ce arderea s-a terminat, tot ce a mai rămas nemistuit de flăcări s-a adunat în centru, în și deasupra alveolării centrale. Totul s-a stins cu un strat de lut galben care în unele zone în contact cu piesele de metal încinse s-a înroșit. Deasupra grămezii s-a așezat apoi un vas mare de bronz, o *situla* cu torți modelate în forma capetelor de lebădă lucrate într-un atelier din Italia. Vasul n-a fost ars și de aceea s-a păstrat întreg. Situla a fost acoperită cu un alt vas, de data aceasta de lut, cu o fructieră specifică pentru daci ce are diametrul de 0,70 m și, în sfîrșit, cu un uriaș bolovan de rîu. În jurul vaselor s-au clădit pietre și pămînt, alcătuind movila funerară, tumulul ce a acoperit întreaga suprafață. Înălțimea lui trebuie să fi ajuns la aproximativ 2 m, dar în cele peste două milenii apele l-au erodat. Panta a revenit la înclinarea ei firească și bolovanul ce căpătuia mormîntul l-am găsit abia la 30—40 cm adîncime.

După ce pămîntul, bolovanii și piatra locală adică mantaua tumulului a fost înlăturată s-a ajuns la stratul de lut galben sub care se gă-

https://biblioteca-digitala.ro

sea grămada de cenușă, oase calcinate și piese de metal. Cu deosebită grijă și de fiecare dată cu nenumărate emoții au fost scoase la lumină numeroase piese de bronz, de fier și de aur. S-au păstrat rafurile masive ale celor patru roți ale carului. Două dintre ele mai aveau forma normală și astfel s-a putut stabili că diametrul lor era de 1 m. Celelalte două s-au găsit turtite și deformate. Au fost scoase la lumină apoi placajele de bronz ale butucilor de lemn a roților, nenumărate ornamente de fier sau de bronz ale carului și ale hamurilor, zăbale de fier ornamentate cu bronz etc. Toate acestea urmează să fie curățate și în măsura posibilului restaurate. Pe baza lor se va putea reconstitui grafic atît carul cît și harnașamentul cailor.

În aceeași grămadă de cenușă s-a descoperit echipamentul și armele celui înmormîntat care a fost, fără îndoială, o mare personalitate, unul dintre fruntașii cetății dacice de la Cugir. El a purtat pe cap un splendid coif de fier de tip grecesc cu obrăzare masive, bogat ornamentate, apoi o armură din zale de fier și ea împodobită. Atît coiful cît și armura sînt puternic oxidate și deteriorate de foc dar sperăm că măcar în parte să poată fi restaurate.

Ca arme, războinicul nostru a fost înzestrat cu tot ceea ce se cunoștea în antichitate: o sabie lungă de fier, scut cu marginea și partea de prins *(umbo)* tot de fier, lance cu vîrf de fier, arc și bineînțeles pumnalul scurt *sica* ce s-a numit probabil *daca* în limba strămoșilor noștri și care după părerea unor învățați, a dat numele întregului neam. Această armă era prezentă pe reliefurile Columnei lui Traian. Cu ea și-a pus capăt zilelor eroicul rege Decebal care a înțeles să treacă liber în eternitate. Dar, descoperirile arheologice de pînă acum n-au fost în măsură s-o precizeze.

Ne-a mai rămas de amintit un splendid placaj de aur, bogat ornamentat cu motive zoomorfe. Utilizarea acestuia este greu de stabilit. S-a păstrat o extremitate la marginea alveolării centrale în lutul galben de sub situla de bronz. Placajul măsoară 18 cm lungime și a împodobit, foarte probabil o curea ce a putut aparține harnașamentului. Un alt fragment poartă urme de cositor ceeace înseamnă că a fost aplicat pe metal. Urmează să se precizeze pe care piesă anume.

Podoabele de aur descoperite în mormîntul de la Cugir ne amintesc comorile atît de faimoase ale dacilor despre care s-a presupus că ar fi constituit monopol regal și că în totalitatea lor au fost ridicate de romani. Explicația era firească avînd în vedere că nimic din aur n-a fost descoperit în interiorul arcului carpatic atît de bogat în acest metal nobil. Excepție făcea doar un mic inel din sîrmă de aur pe care l-am descoperit în incinta unuia dintre sanctuarele de la Pecica. Tezaurele dacice descoperite de-a lungul vremurilor erau de argint și doar în puține cazuri conțineau piese aurite.

Pe baza întregului inventar mormîntul princiar dacic de la Cugir se datează în sec. I. î.e.n. și este primul mormînt de acest fel cunoscut pînă acum din spațiul intracarpatic. Morminte princiare cu bogat inventar se cunoșteau din alte zone ale vechii Dacii cum sînt de exem-

https://biblioteca-digitala.ro

plu cele de la Agighiol sau Peretu. Toate acestea se datează însă într-o perioadă cu mult mai veche, în sec. V—IV î.e.n. Nu lipsesc însă nici morminte princiare contemporane cu cel de la Cugir care au fost găsite tot în apropierea unor dave cum sînt cele de la Popeşti, Piscul Crăsani, Radovanu, Poiana (jud. Gorj), Cetăţeni, Poiana (jud. Galaţi), Răcătăul de Jos şi Brad. Toate acestea sînt însă departe de bogăţia celui de la Cugir la care se adaugă şi împrejurarea că, în cazul nostru, mormîntul a fost bine păstrat şi s-au putut face minuţioase observaţii cu privire la ritualul de înmormîntare. Nu-şi are locul aici discutarea amănuntelor ce deosebesc între ele descoperirile enumerate. Esenţial rămîne faptul că ne găsim în prezenţa unor mormnite de incineraţie cu tumuli ce-şi găsesc antecedente directe în fazele mai vechi ajungînd pînă în sec. VI î.e.n., dovedind în acest fel nu numai continuitatea, ci şi perfecta unitate a daco-geţilor. Ritul de înmormîntare se regăseşte la tracii de sud, uneori chiar în amănunte. De exemplu numai aici se întîlnesc înmormîntări fastuoase cu care constituie bune analogii pentru cel descoperit la Cugir. Faptul îşi are implicaţii directe în descifrarea credinţelor religioase ale daco-geţilor, îndeaproape înrudite cu cele ale tracilor de sud, mai bine cunoscute.

Din descrierea făcută s-a putut vedea că războinicul dac de la Cugir a fost înmormîntat într-un fastuos costum de luptă. Că nu este vorba de un caz aparte, izolat, ne-o dovedesc celelalte descoperiri din spaţiul vechii Dacii. Armuri din zale de fier s-au mai găsit la Popeşti, Poiana (Gorj), Cetăţeni şi Răcătăul de Jos iar coifuri la Popeşti, Poiana (Gorj) şi Piscul Crăsani. Este limpede că, cel puţin unii dintre luptătorii fruntaşi ai dacilor, posedau coifuri şi armuri din zale de fier la care se adaugă întregul armament cunoscut în antichitate.

Mi se pare clar că prezenţa eroicilor luptători daci pe Columna traiană nu corespunde realităţii. Dacii în totalitatea lor, incluzîndu-l şi pe rege au fost înfăţişaţi în costume rudimentare, subliniind în acest fel primitivismul şi barbaria lor în contrast cu civilizaţia romană. Este ştiut că la lupta pentru apărarea patriei, a libertăţii, au participat toţi dacii, întregul popor, chiar şi femeile, fără să fie existat o foarte numeroasă armată permanentă ca cea a romanilor bine istruită, echipată şi înarmată. Fără îndoială că au luptat mulţi în iţari şi cămaşă dar n-au lipsit nici aceia ce erau echipaţi cu armuri şi coifuri de metal. Dacă ar fi fost reprezentaţi în imaginile Columnei de la Roma aşa cum erau în realitate uşor ar fi confundaţi cu mulţi dintre fruntaşii armatei romane.

Iată o optică total greşită a cu privire la strămoşii noştrii daci. Pornind de la reprezentarea lor pe Columnă, mai adăugînd şi căţărarea lor în munţi la 1 200 m altitudine, (uitînd că este vorba despre un loc de cult şi de ultim refugiu) s-a creat imaginea falsă a unor ciobani rudimentari şi necivilizaţi. Dacii au fost în toată istoria lor, în primul rînd, agricultori. Bineînţeles că ei practicau şi creşterea animalelor dar s-au înscris în rîndul celor mai înaintate popoare ale vremii din afara lumii greco-romane, cu toate caracteristicile. Din păcate aceeaşi imagine s-a

https://biblioteca-digitala.ro

perpetuat şi cu privire la urmaşii lor, la românii din zilele noastre, uitîndu-se şi de această dată că în anumite zone românii au fost obligaţi să cedeze terenurile bune pentru agricultură şi să locuiască în munţi. Era firesc ca aici să se ocupe de oierit. Dar, românii au rămas în continuare, în marea lor majoritate, agricultori, urmînd evoluţia firească a popoarelor europene. Pentru perioada de început a feudalismului aş putea da exemple puse în lumină de curînd pe temeiuri arheologice, a unor nobili români din Transilvania ce făceau parte, în secolele XII—XIII, din bogate familii cneziale cu ctitorii, reşedinţe etc. Pe tot parcursul istoriei noastre am fost integraţi organic în evoluţia Europei şi nu de puţine ori am adus contribuţii importante la dezvoltarea ei. Fireşte, în judecarea istoriei noastre trebuie să se ţină seama de locul pe care îl ocupăm de milenii şi că am fost nevoiţi să ducem nenumărate lupte pentru a ne apăra fiinţa.

CIVILISATION DACIQUE DU POINT DE VUE DE NOUVELLES DÉCOUVERTES

(Résumé)

Dans cet ouvrage, l'auteur des découvertes de Ziridava, met le problème de la civilisation dacique du point de vue de nouvelles découvertes effectuées par le collectif archéologique conduit par celui-ci dans le cadre du chantier de Cugir.

Montrant que les images typiques concernant la civilisation dacique nous sont données par la Colonne Trajane et le monument d'Adamclisi, le chercheur de Cluj lance l'hypothèse d'une interpretation nouvelle de la véridicité des représentations à la suite des découvertes récentes parmi lesquelles on inscrit le sépulcre princier dacique de la cité dacique de Cugir, qui hypothétiquement est identifié avec Singidava.

https://biblioteca-digitala.ro

CONGRESELE P.C.R. MOMENTE DE MARE IMPORTANȚĂ ÎN VIAȚA POPORULUI ROMÂN

ION ARDELEAN

De-a lungul celor aproape nouă decenii de existență a partidului revoluționar al clasei muncitoare din România, congresele Partidului au marcat de fiecare dată etape distincte în dezvoltarea mișcării muncitorești, în viața politică a țării.

O dată cu apariția pe scena istoriei a proletariatului român, pe măsura intensificării organizării și luptei sale au început să se propage tot mai mult în România ideile socialiste, receptate încă din faza socialist-utopică.

În acest climat favorabil, în anii 1868—1872, procesul organizării politice și profesionale a muncitorilor din România a cunoscut forme mai evoluate de dezvoltare. Au luat ființă organizații socialiste la București, Iași, Timișoara, Reșița, Ploiești, aflate sub influența Internaționalei I, unele dintre ele acționînd ca secții ale acesteia, avînd ca principiu călăuzitor lupta de clasă.

Un moment deosebit de important în evoluția politică a organizațiilor socialiste și muncitorești spre realizarea partidului clasei muncitoare l-a reprezentat publicarea, de către C. Dobrogeanu-Gherea, în anul 1886, a lucrării „Ce vor socialiștii români", primul program marxist al mișcării muncitorești din România, strălucită aplicare a principiilor fundamentale ale socialismului științific la realitățile românești, în care era susținută necesitatea organizării partidului politic al muncitorimii, a luptei revoluționare pentru cucerirea puterii de stat și construirea societății socialiste.

Crearea în 1893 a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România și adoptarea programului său de luptă în care a fost înscrisă ideea construirii socialismului în România, a constituit un eveniment de răscruce în dezvoltarea mișcării muncitorești.

Congresele acestui partid, ținute în perioada ce a urmat, au înscris definitiv mișcarea muncitorească în coordonatele societății românești.

Congresul din mai 1921, care a hotărît făurirea Partidului Comunist Român, se înscrie la un loc de seamă în șirul congreselor partidului clasei muncitoare din România. El a intrat în istoria mișcării muncitorești ca marele congres de unificare a organizațiilor socialiste la scara României reîntregite.

Relevînd semnificația istorică a congresului din mai 1921 care a statuat unificarea mișcării muncitorești pe temelii comuniste, secretarul

https://biblioteca-digitala.ro

general al Partidului Comunist Român, preşedintele R. S. România, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, arăta: „Partidul comunist, continuatorul direct al mişcării revoluţionare, socialiste al partidului clasei muncitoare, făurit în 1893, a dus mai departe şi a ridicat pe un plan superior, în noile condiţii ale dezvoltării României, lupta de eliberare socială şi naţională".

Congresele următoare ale Partidului Comunist Român deşi s-au ţinut în împrejurările unei aspre terori, în ilegalitate au afirmat rolul de forţă conducătoare a partidului clasei muncitoare, de organizator şi coordonator al luptei de eliberare socială şi naţională pentru apărarea suveranităţii şi independenţei României.

Congresele al II-lea (1922, ţinut la Ploieşti), al III-lea (1924, convocat la Viena), al IV-lea (1928, desfăşurat la Harkov în U.R.S.S.), al V-lea ţinut în 1931, la Moscova, ale Partidului Comunist Român, oglindesc preocupările din rîndurile partidului pentru clarificarea unor probleme ideologice şi politice, pentru cristalizarea liniei generale politice, a tacticii şi strategiei sale; se depun eforturi în vederea consolidării organizatorice şi întăririi legăturilor partidului cu masele largi. Acest proces se desfăşura însă anevoios, datorită atît moştenirii din trecut, cît şi sciziunii organizatorice şi politice devenită fapt în 1927. La aceasta se adaugă consecinţele negative ale practicilor Cominternului de a numi cadrele de conducere ale partidului, inclusiv secretarul general, dintre oamenii din afara ţării, care nu cunoşteau viaţa şi preocupările poporului român. Aşa a fost la Congresele al IV-lea şi al V-lea.

O etapă importantă în dezvoltarea Partidului Comunist Român a fost marcată de Congresul al V-lea. El a făcut o analiză mai aprofundată situaţiei economice şi politice din România, a raporturilor între clasele şi forţele politice, stabilind că România se afla în perioada desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice, că proletariatului îi revenea sarcina istorică de a organiza, în alianţă cu ţărănimea muncitoare, lupta împotriva exploatării capitaliste, pentru răsturnarea claselor asupritoare de la putere şi trecerea treptată la revoluţia socialistă. Congresul al V-lea a orientat partidul spre intensificarea eforturilor în vederea realizării frontului unic muncitoresc, a preconizat noi forme de luptă pentru organizarea maselor largi în scopul apărării intereselor lor economice şi politice. Proletariatul organizat a desfăşurat larg asaltul împotriva claselor dominante, a înfeudării ţării puterilor străine, pentru apărarea intereselor naţionale, a independenţei, suveranităţii şi independenţei României. Au intrat în cartea de aur a istoriei poporului român eroica luptă de la Lupeni din august 1929, marile bătălii de clasă ale petroliştilor şi ceferiştilor din ianuarie—februarie 1933, demonstraţia antifascistă de la 31 mai 1936 din Bucureşti, precum şi marea demonstraţie antifascistă şi antirăzboinică de la 1 Mai 1939 din Capitală şi alte centre ale României. Toate aceste mari bătălii de clasă au fost rodul liniei strategice şi tactice stabilite de congresele Partidului Comunist precum şi a clarificărilor care au intervenit în activitatea social-democraţiei în special prin Congresele Partidului Social-Democrat din

https://biblioteca-digitala.ro

anul 1932 şi cel din 1936. Chiar şi în cele mai grele condiţii ale instaurării dictaturii militare-fasciste şi a dominaţiei hitleriste, ca urmare a experienţei dobîndite, a liniei politice clare, comuniştii români au organizat lupta de eliberare socială şi naţională. Partidul Comunist s-a aflat în fruntea forţelor patriotice, democratice ale poporului român asigurînd victoria.

Revoluţia de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă, declanşată în august 1944, a marcat intrarea partidului într-o nouă etapă de dezvoltare care a dus la afirmarea sa ca forţă politică conducătoare a întregii noastre societăţi. Fiecare dintre congresele, conferinţele naţionale din perioada 1945—1965 au dus la fixarea sarcinilor concrete ale fiecărei etape impuse de perioada revoluţionară, de construirea bazelor economice ale socialismului în România. Un rol important în orientarea activităţii comuniştilor şi a forţelor democratice din România, se arată în Programul Partidului Comunist Român l-a avut „Conferinţa Naţională a Partidului din octombrie 1945. Fiind prima manifestare de acest fel ţinută în condiţii libere, după 20 de ani de activitate ilegală, conferinţa a făcut bilanţul istoricelor succese obţinute de partid în lupta revoluţionară şi a trasat liniile directoare ale activităţii de viitor".

Conferinţa Naţională a pus sarcini imediate mobilizarea tuturor forţelor pentru redresarea şi dezvoltarea economiei naţionale şi îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale poporului, a elaborat programul transformărilor democratice ce se impuneau în acea etapă, indicînd ca obiectiv principal pentru asigurarea progresului general al societăţii româneşti.

Un obiectiv central al întregii lupte revoluţionare a Partidului Comunist Român în perioada ce a urmat, concomitent cu înfăptuirea sarcinilor revoluţiei democrat-populare, a fost refacerea şi cimentarea unităţii clasei muncitoare, căreia îi revenea rolul istoric decisiv în cucerirea puterii politice şi economice în stat, în lichidarea dominaţiei claselor exploatatoare, în înfăptuirea revoluţiei socialiste şi trecerea la edificarea noii orînduiri. Această problemă cardinală s-a pus şi soluţionat la Congresul al VI-lea al Partidului Comunist Român care a avut loc în februarie 1948.

Realizarea, în februarie 1948, a unităţii politice, ideologice şi organizatoare a clasei muncitoare, prin unificarea Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat, şi crearea partidului unic al clasei muncitoare au asigurat detaşamentul revoluţionar de avangardă, înarmat cu concepţia ştiinţifică despre lume şi viaţă a proletariatului, capabil să unească toate forţele sociale şi politice ale ţării, să organizeze şi să conducă măreaţa operă de dezvoltare socialistă a României, de asigurare a bunăstării şi fericirii întregului popor.

Într-o perioadă istorică relativ scurtă pe baza hotărîrilor Congreselor al VI-lea (februarie 1948), al VII-lea (decembrie 1955) şi al VIII-lea (iunie 1960) ale Partidului, prin munca şi activitatea neabătută a clasei muncitoare, a ţărănimii, intelectualităţii s-a făurit economia socia-

https://biblioteca-digitala.ro

listă unitară, România a trecut într-o nouă etapă a construirii societăţii socialiste.

O dată cu Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, cu alegerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu în înalta funcţie de secretar general al partidului, iar din 1974 şi preşedinte al Republicii Socialiste România, se deschide o perioadă nouă în dezvoltarea socialistă a ţării, în activitatea partidului.

Între 19 şi 24 iulie 1965 a avut loc la Bucureşti, Congresul al IX-lea al partidului, care, prin conţinutul de idei şi prin spiritul novator al documentelor dezbătute şi adoptate a marcat un moment de cotitură în orientarea politicii de construcţie economică-socială a ţării, începutul unei perioade noi, de excepţională însemnătate în viaţa Partidului Comunist Român şi a poporului, în dezvoltarea socialistă a României.

Documentele adoptate de Congresul al IX-lea al P.C.R., Directivele cu privire la planul de cinci ani (1966—1970) şi la planul de zece ani de electrificare a ţării (1966—1976), Statutul partidului, obiectivele fundamentale şi sarcinile de viitor ale politicii interne şi externe ale partidului stabilite de Congres au înarmat poporul român cu programul dezvoltării întregii noastre societăţi pe o treaptă superioară. Prin istoricele hotărîri ale Congresului al IX-lea s-a stabilit, dezvoltarea rapidă a industriei constructoare de maşini, a chimiei, metalurgiei şi altor ramuri. S-a trecut, de asemenea, la organizarea activităţii de cercetare pe baze noi, în toate ramurile, asigurîndu-se condiţii pentru introducerea celor mai înaintate cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii în producţie. În domeniul agriculturii Congresul a prevăzut un complex de măsuri şi hotărîri menite să asigure dezvoltarea ei intensivă şi multilaterală, încadrarea ei armonioasă în procesul dezvoltării economice generale. Au fost luate noi măsuri în vederea mai bunei organizări a învăţămîntului. Pe baza hotărîrilor Conferinţei Naţionale a Partidului din decembrie 1967 a fost adoptată o nouă organizare administrativ-teritorială a ţării prin care s-au înlăturat o serie de verigi şi trepte intermediare, s-a apropiat conducerea de unităţile de bază, de activitatea de producţie. Aceasta a permis promovarea cu fermitate a politicii de amplasare armonioasă a forţelor de producţie pe întreg teritoriul României, ceea ce a dus la ridicarea rapidă, economică şi culturală, a unor regiuni mai puţin dezvoltate, a dat un nou şi puternic avînt al vieţii economico-sociale din toate zonele ţării. S-a acţionat, de asemenea, pentru perfecţionarea democraţiei socialiste şi, în primul rînd, a democraţiei economice, pentru instituţionalizarea conducerii colective, a adunărilor generale ale oamenilor muncii, pentru asigurarea cadrului participării efective a maselor de oameni ai muncii, — în dubla lor calitate de proprietari ai mijloacelor de producţie şi de producători —, la gospodărirea întreprinderilor şi instituţiilor, a avuţiei socialiste, la conducerea societăţii. Congresele al X-lea (august 1969), al XI-lea (noiembrie 1974), au marcat noi momente în dezvoltarea partidului şi a României. Ele poartă amprenta contribuţiei hotărîtoare a secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Documentele acestor

https://biblioteca-digitala.ro

congrese înscriu elaborarea iar istoria a consemnat valoarea ştiinţifică a conceptului de societate socialistă multilateral dezvoltată. Acest concept a fost formulat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu în raportul de activitate al C.C. al P.C.R., prezentat la Congresul al X-lea al Partidului. Pe baza analizei profunde a realităţilor societăţii socialiste româneşti secretarul general al partidului a îmbogăţit conţinutul teoretic despre noua etapă de dezvoltare a ţării, fapt ce îşi găseşte expresie în documentele Conferinţei Naţionale a Partidului din iulie 1972, ale Congresului al XI-lea şi în Programul Partidului Comunist Român de făurirea a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism. Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român din 6—12 august 1969 a făcut bilanţul marilor înfăptuiri ale poporului român, pe drumul construcţiei socialismului. Congresul a trasat obiectivele de bază şi liniile directoare ale dezvoltării viitoare, economice şi social-culturale ale ţării.

Obiectivul fundamental propus de Congres a fost, aşa cum arăta în Raportul prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „lărgirea şi perfecţionarea continuă a bazei tehnico-materiale a ţării, făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate". Realizarea acestui ţel major de perspectivă însemna: creşterea intensă a forţelor de producţie, crearea unei economii avansate, a unei industrii şi agriculturi moderne, dezvoltarea susţinută a ştiinţei, învăţămîntului şi culturii — factori de bază ai culturii şi civilizaţiei, crearea condiţiilor în vederea ridicării materiale şi spirituale a poporului, dezvoltarea democraţiei socialiste.

În istoria patriei noastre vor rămîne înscrise cu litere de aur puternicele semnificaţii ale celui de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român, care şi-a desfăşurat lucrările între 25 şi 28 noiembrie 1974.

Document de inestimabilă valoare teoretică şi practică, Raportul prezentat la Congres constata că, într-o perioadă istorică scurtă, poporul român a obţinut mari succese în toate domeniile de activitate, în realizarea planului cincinal înainte de termen, în dezvoltarea liberă a ţării, în ridicarea ei pe noi culmi de progres şi civilizaţie socialistă.

Congresul al XI-lea a adoptat *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism* — carta fundamentală ideologică, teoretică şi politică a partidului, care „deschide perspectiva unei epoci noi în dezvoltarea economico-socială a României, trasează linia strategică generală şi orientările tactice pentru făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea ţării spre comunism".

Prin înfăptuirea prevederilor Programului partidului, a celorlalte hotărîri ale Congresului al XI-lea au fost posibile marile succese obţinute în perioada ultimilor cinci ani, accelerarea ritmului de dezvoltare economico-socială a ţării, angrenarea tuturor judeţelor pe orbita progresului, crearea unor condiţii tot mai bune de viaţă pentru oamenii muncii, adîncirea democraţiei, perfecţionările aduse organizării şi desfăşurării întregii vieţi sociale, dezvoltarea activităţii internaţionale a partidului şi statului şi creşterea la un nivel fără precedent a prestigiului României în lume.

https://biblioteca-digitala.ro

În anii care au trecut, în înfăptuirea actualului cincinal s-a asigurat dezvoltarea industriei noastre socialiste într-un ritm mediu anual de 11,2 la sută, față de 10,2 la sută cît s-a prevăzut. Ca urmare s-a obținut o producție industrială suplimentară de circa 60 miliarde lei, ceea ce dă siguranța că pe întregul cincinal s-ar putea depăși prevederile inițiale de circa 100 miliarde lei.

Congresul al XII-lea, analizînd activitatea desfășurată în perioada care a trecut de la Congresul al XI-lea, a stabilit, corespuzător orientărilor Programului partidului și noilor cerințe și necesități decurgînd din realitățile naționale și internaționale, direcțiile de acțiune și sarcinile concrete pentru o nouă perioadă de cinci ani și în perspectivă. După cu s-a stabilit, pe ordinea de zi au figurat dezbaterea și adoptarea *Directivelor pentru viitorul cincinal și a orientărilor dezvoltării economico-sociale a României pînă în 1990; Programul de cercetare și dezvoltare în domeniul energiei pînă în 1990,* precum și orientările principale în aceste domenii pînă în anul 2000. Ideea majoră ce se desprinde din proiectele acestor documente care poartă amprenta contribuției hotărîtoare a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, este aceea că, în următorii ani, România va cunoaște o și mai mare înflorire, un mai accentuat proces de dezvoltare și modernizare a economiei, a tuturor ramurilor și sectoarelor de activitate, a tuturor județelor, valorificarea mai intensă și complexă a resurselor materiale și umane de care dispune, afirmarea mai puternică a revoluției tehnico-științifice în toate domeniile. Așa cum subliniază secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „putem spune că aceste trei documente — Directivele, Programul cercetării și Programul energeticii — asigură pe deplin, împreună cu programele care urmează să fie elaborate, mai buna așezare a activității noastre în toate domeniile, un echilibru mai just între diferitele ramuri și sectoare ale societății. Ele ne dau garanția că dispunem de tot ce este necesar pentru ca, în condiții normale, să înfăptuim neabătut prevederile Programului Partidului. Ele vor asigura, fără îndoială, ridicarea țării noastre pe o treaptă nouă de dezvoltare, vor apropia România de societatea socialistă multilateral dezvoltată, realizarea unui pas important în direcția societății comuniste".

Momentul istoric al Congresului al XII-lea înseamnă pentru fiecare om al muncii încă un prilej de a-și manifesta atașamentul față de politica partidului prin fapte, faptele fiind acelea care dau măsura responsabilității și angajării fiecăruia.

Realizarea în perspectiva istorică imediată a obiectivelor Congresului al XII-lea va determina progresul armonios și unitar al forțelor de producție, al tuturor domeniilor vieții economice și sociale, asigurînd ridicarea țării noastre pe o treaptă nouă de dezvoltare.

Fără îndoială, clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, își vor consacra în-

https://biblioteca-digitala.ro

treaga putere de muncă și creație în slujba înfăptuirii tuturor acestor mărețe obiective, a Programului partidului, asigurînd astfel înaintarea impetuoasă a României pe drumul prosperității și bunăstării, al civilizației socialiste și comuniste.

LES CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN, MOMENTS TRÈS IMPORTANTS DE LA VIE DU PEPLE ROUMAIN

(Rémumé)

L'étude met en évidence les moments très importants de la vie du peuple roumain marqués par l'organisation du mouvement ouvrier et son activité dans la periode antérieure de la création du Parti Communiste Rolmain et spécialement il se réfère aux congrès du Parti Communiste Roumain comme étapes de lutte révolutionnaire contre l'exploitation capitaliste, le fascisme et la guerre, pour une Roumanie libre.

Présentant les congrès du Parti Communiste Roumain de la periode contemporaine, l'auteur rélève de rôle de ceux-ci pour établir la stratégie et la tactique des étapes de la révolution populaire et spécialement il met en évidence les objectifs des congrès IX—XII du Parti Communiste Roumain, ces congrès portant l'empreinte théorique et pratique du sécretaire général du Parti, le camarade Nicolae Ceaușescu.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MISIUNEA MUZEELOR ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

GEORGETA STOICA

Înaintea deschiderii lucrărilor celei de-a XI-a Conferinţe internaţionale I.C.O.M. care a avut loc în luna mai 1977 la Moscova, H. Landais, preşedintele celui mai înalt for internaţional al muzeelor a primit din partea unor ziarişti occidentali următoarea întrebare: „Credeţi cu adevărat, domnule preşedinte, că vor mai exista muzee în anul 2000?"

Întrebarea pare lipsită de sens la prima vedere dar ea îşi are izvorul în multitudinea discuţilor purtate pe plan mondial asupra locului şi rolului muzeului în societatea contemporană, problemă mult mai complexă decît s-ar putea crede la prima vedere. Pe de o parte, asistăm în momentul de faţă la un succes al muzeelor pe plan internaţional manifestat prin creşterea numărului vizitatorilor în ultimii 20 de ani, prin sporirea numărului de muzee, în aşa fel încît, în Europa, aproape că nu există oraş care să nu se mîndrească cu un muzeu, sau oraşe care să nu dorească să realizeze în viitorul apropiat un muzeu.

În acelaşi timp se întîlnesc încă în multe părţi ale lumii muzee învechite şi perimate care nu fac nici un efort pentru a-şi pune colecţiile în valoare, cărora li se cere pe bună dreptate să-şi schimbe concepţia paseistă care a stat la baza organizării lor. Aceste muzee se caracterizează printr-o slabă preocupare pentru organizarea unor activităţi cu largă audienţă la marele public, ele continuînd să se adreseze unei lumi închise care posedă propriile sale referinţe, limbajul său, cultura sa.

În faţa acestei situaţii paradoxale, născută din succesul general al muzeelor pe de o parte şi din critica extremă care se face pe de altă parte, misiunea muzeelor în societatea contemporană trebuie privită de pe poziţii cu totul noi.

În decursul istoriei, au existat perioade pe care le putem denumi „clasice" cînd ilustrarea dezvoltării artei, ştiinţei şi culturii în muzee se realiza după canoane statice cunoscute. Astăzi, datorită ritmului rapid de dezvoltare a tehnicii şi ştiinţei în general apar tot mai multe întrebări, căutări pe linia perfecţionării acestor instituţii de cultură şi a descoperirii de noi mijloace de activitate cu publicul şi diversificării acestora.

În *societatea de mîine se va pune de asemenea* o gravă problemă, care înglobează şi concepţia pe care o avem despre muzee: vor fi aceste

https://biblioteca-digitala.ro

instituţii exclusive dedicate educaţiei şi informaţiei sau vor deveni instituţii de participaţie? Asistăm deja la un fenomen specific societăţii contemporane şi anume *prezentarea „culturii la domiciliu"* posibilă datorită dezvoltării tehnicii şi echipamentelor moderne.

Dar aşa cum nu putem să ne *imaginăm un concert fără dirijor, tot aşa nu putem să ne imaginăm înţelegerea deplină a artei de exemplu,* fără contactul direct cu opera specifică muzeului. Imaginea oferită de mijloacele mass-media nu poate substitui contactul direct cu obiectul autentic, deoarece acesta este lipsită de posibilitatea schimbului, a participării. Televiziunea sau cartea, discul sau filmul, emoţionează omul dar aceasta nu este deajuns. Ea trebuie să-i dea gust pentru comunicare, lucru care se obţine cu uşurinţă prin intermediul patrimoniului muzeal.

În această perspectivă se poate afirma că muzeul poate fi considerat o instituţie în slujba omului de astăzi şi de mîine.

Pe plan istoric începînd din sec. al XIX-lea, cînd apar şi se dezvoltă muzeele în forma lor modernă, aceste instituţii s-au dezvoltat necontenit aducînd servicii deosebit educaţiei şi culturii. În această perioadă alături de şcoli sau universităţi, trei vetre de cultură au fost recunoscute unanim: teatrul, biblioteca şi muzeul.

Dar simpla constatare a serviciilor aduse în trecut la difuzarea culturii nu este suficientă pentru a justifica menţinerea sau dezvoltarea muzeului în viitor. Pentru a depăşi stadiul sentimental al analizei trebuie să găsim metode noi pentru a lărgi sfera categoriilor de vizitatori, în afara celor care frecventau muzeul mai mult sau mai puţin spontan. Prin contactul cu trecutul, prezentul şi viitorul pe care îl oferă vizitatorilor nemijlocit prin colecţiile sale muzeul oferă posibilitatea de comunicare ajutîndu-l să-şi cunoască mai bine locul lor în univers, în societate.

Fiind conceput ca o *instituţie care se adresează şi serveşte* publicul, *utilitatea muzeului în societatea contemporană nu poate fi contestată.* Dar, în acest context funcţiilor sale tradiţionale de cercetare, conservare şi resturarea colecţiilor, *trebuie să li se adauge una nouă, mai activă de educaţie şi valorificare. Muzeul trebuie* să devină centrul unde se elaborează şi se reînnoiesc printr-un efort de invenţie permanent, metode care să permită publicului să obţină maximum de cunoştinţe la întîlnirea cu colecţiile din expoziţiile muzeale.

Cum vor putea muzeele să răspundă cerinţelor şi aspiraţiilor de mîine? Răspunsul nu poate depinde în nici un caz de anumite reţete tehnice cum mai cred încă unii specialişti din ţările occidentale. Fără a minimaliza importanţa tehnicii în realizarea unor expoziţii moderne, considerăm că acest aspect al transformării muzeului în societatea contemporană nu este unicul şi nu are nici o valoare dacă nu se ia în considerare aspectul social al acestor instituţii.

Chiar dacă tehnica modernă *permite stabilirea unei relaţii indirecte între un număr nelimitat de obiecte şi un număr nelimitat de persoane, muzeul* nu va deveni niciodată numai un depozit în care se conservă valori unice pentru a fi difuzate prin mijloace audio vizuale, deoarece

https://biblioteca-digitala.ro

contactul direct cu opera nu poate fi înlocuit. *Emoţia artistică nu este o problemă tehnică ci de înţelegere a operei care se face în primul rînd prin contactul direct cu aceasta. De aceea muzeul viitorului va trebui să găsească mijloacele cele mai ingenioase de a facilita înţelegerea, dialogul, comunicarea.*

În acest context în evaluarea rolului muzeului în societatea contemporană trebuie pornit pe de o parte de la condiţiile concrete ale fiecărei ţări iar pe de altă parte de la specificul activităţii muzeale. Orice judecată de valoare în afara contextului este inutilă şi neconcludentă.

Spre deosebire de muzeele din occident, muzeele din ţara noastră, care se bucură de sprijinire şi îndrumare nemjilocită, s-au constituit în anii construcţiei socialiste într-un adevărat sistem, acoperind armonios orizontul tematic al tuturor disciplinelor.

De aceea în momentul de faţă se cere o nouă înţelegere teoretică a muzeului ca fenomen social, o definiţie modernă a funcţiilor sale sociale şi este necesară o analiză teoretică de ansamblu asupra muzeului ca instituţie situată în interdependenţa organică cu ştiinţa, cultura, instrucţia şi educaţia, integrată sistemului politic naţional.

Din punctul nostru de vedere muzeele sînt, alături de celelalte mijloace de informare, mijloace originale de comunicare şi de aceea se cere stabilirea caracteristicilor lor esenţiale ca instituţii cu caracter aparte.

Pentru a ajunge să utilizăm în mod eficace muzeele, în interesul ştiinţei, instrucţiei, educaţiei, pentru formarea armonioasă a personalităţii, pentru cunoaşterea şi apropierea între popoare trebuie să le considerăm mai întîi un element al sistemului ştiinţifico-educativ unic şi în al doilea rînd ca un element cu capacităţi ştiinţifice şi educative. Privit din acest unghi de vedere muzeul are de îndeplinit o misiune nobilă în societatea contemporană.

Muzeele în R. S. România

România dispune de un patrimoniu cultural naţional extrem de bogat şi de variat, expresie a unei continuităţi multimilenare a poporului român, care a generat o cultură originală şi unitară. Atît creaţia populară cît şi cea cultă, care s-au dezvoltat necontenit într-o permanentă şi fructuoasă interdependenţă, au înscris în tezaurul spiritualităţii mondiale valori remarcabile, adevărate contribuţii la civilizaţia mondială.

Procesele economice, sociale şi culturale, definitorii pentru existenţa poporului român, într-o rodnică colaborare cu naţionalităţile conlocuitoare îşi găsesc prin întregul patrimoniu cultural naţional reprezentarea documentară şi artistică. Totodată, cadrul natural, vatra străbună de etnogeneză şi afirmare a elementului autohton, dispune de

https://biblioteca-digitala.ro

bogăţii, pitoresc, configuraţii geografice, elemente recomandate la rîndul lor prin patrimoniul faunei, florei şi geologiei.

Acest patrimoniu constituind o adevărată arhivă istorică, artistică, tehnică şi naturală, a început să fie valorificat încă din sec. al XIX-lea, ţara noastră avînd o frumoasă tradiţie din acest punct de vedere. Încă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea începe constituirea reţelei muzeale naţionale, datorată participării unor ilustri intelectuali în rîndurile cărora se înscriu remarcabile personalităţi ca: M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, Gr. Tocilescu, N. Iorga, V. Pârvan, Gr. Antipa, D. Gusti, D. Leonida ş.a.

În anul 1944, România se înscria în viaţa muzeistică cu un număr de 43 muzee cu personalitate juridică, concentrate în special în marile centre şi acordînd atenţie tematică cu precădere artelor plastice, arheologiei, numismaticii şi ştiinţelor naturii. În perioada 1945—1968 s-au organizat 62 muzee, iar în perioada 1969—1978, 10 muzee.

În contextul marelui avînt luat de viaţa culturală ca urmare a profundelor prefaceri revoluţionare petrecute în ţara noastră după 23 August 1944, se constată că reţeaua naţională a instituţiilor muzeale s-a dezvoltat şi diversificat atingînd în anul 1978 numărul de 115 muzee. Cercetarea ştiinţifică desfăşurată de muzeu a fost orientată pe direcţii prioritare de interes naţional, desprinse din documentele de partid şi de stat şi s-a soldat atît cu o însemnată contribuţie la elucidarea unor importante probleme aparţinînd istoriei, istoriei artelor, ştiinţelor naturii şi etnografiei cît şi cu îmbogăţirea progresivă a patrimoniului cu piese de o deosebită valoare. Este de remarcat deosebita contribuţie adusă de muzee în cunoaşterea, aprofundarea ştiinţifică a proceselor legate de etnogeneza unitară a poporului român, continuitatea sa etnică şi politică, aportul adus la dezvoltarea culturii şi civilizaţiei mondiale, ocrotirea mediului natural şi păstrarea echilibrului ecologic.

Expoziţiile de bază şi temporare, numeroasele materiale de popularizare, activităţile culturale, au introdus, în circuit public pe întreg teritoriul ţării, valorile patrimoniului naţional; numeroase expoziţii au trecut dincolo de graniţă, bucurîndu-se de o unanimă apreciere în străinătate.

Cu toate aceste realizări şi a cîştigului de experienţă dobîndite în procesul de dezvoltare şi afirmare a reţelei muzeistice şi în muzeele din România au apărut unele neajunsuri legate de:

— fărîmiţarea efortului de constituire a patrimoniului şi valorificare cultural-educativă, prin înfiinţarea unor numeroase instituţii muzeistice în urma unor iniţiative locale, neglijîndu-se de multe ori cerinţele unei repartizări armonioase a muzeelor pe întreg teritoriul ţării;

— neglijarea unor sectoare de reprezentare muzeistică, cu înalte valenţe educative, cum este cazul muzeelor de istoria tehnicii şi ştiinţei; pe de altă parte, chiar în cazul domeniilor care s-au bucurat de atenţie (istorie, artă plastică, etnografie) interesul a fost limitat la unele perioade mai îndepărtate ale istoriei sau creaţiei plastice, ex-

https://biblioteca-digitala.ro

poziţiile oprindu-se în pragul actualităţii, fără a angaja cu curaj prezentarea complexă a fenomenelor contemporane (lupta poporului nostru pentru progres material şi spiritual, pentru cucerirea puterii de cei ce muncesc; preţioasele contribuţii româneşti la viaţa internaţională, luminoasele perspective ale viitorului României socialiste);

— măsurile de ocrotire, conservare şi restaurare a bunurilor culturale au rămas mult în urma amplorii şi intensităţii cercetării ştiinţifice şi valorificării cultural-educative.

De asemenea, nu întotdeauna valorificarea patrimoniului prin publicaţii, replici şi copii s-a ridicat la nivelul exigenţelor, iar tirajul şi sistemul de difuzare nu a fost corespunzător cerinţelor reţelei muzeale.

Sistemul de creştere a patrimoniului muzeal, atît prin cercetare cît şi prin achiziţii a prezentat serioase lacune ajungîndu-se la o distribuire inegală a patrimoniului în cadrul reţelei.

În aceste condiţii patrimoniul muzeistic prezenta în 1978 anumite particularităţi care rezultă dintr-o succintă comparaţie analitică.

În timp ce elementele de patrimoniu cu caracter istoric, biologic şi etnografic dominau cantitativ (2 896 802 piese deţinute de secţiile de istorie, 2 926 412 piese deţinute de secţiile de ştiinţele naturii şi 515 195 piese cu caracter etnografic), muzeele de artă se înscriau cu 217 072 piese, iar cele de istoria culturii şi tehnicii prezentîndu-se cu indici mult mai modeşti, respectiv cu 50 723 de piese şi 7 577 piese. Desigur, specificul fiecărui domeniu conferă valori deosebite de la o categorie la alta de patrimoniu; cu toate acestea decalajul care persistă între patrimoniile muzeelor de istorie, etnografie, artă şi ştiinţele naturii pe de o parte şi cele de istoria literaturii şi de istoria tehnicii, exprimă o îngrijorătoare rămînere a acestui sector, cu atîtea implicaţii în educaţia ştiinţifică a maselor.

Analiza sistematică a reţelei muzeale în context naţional şi în raport cu problemele generale ale muzeologiei contemporane a scos în evidenţă toate aceste lacune şi a impus luarea unor măsuri corespunzătoare care să contribuie la echilibrarea reţelei şi integrarea ei în sistemul culturii socialiste.

Punerea în aplicare a hotărîrilor Congresului al X-lea cu privire la dezvoltarea culturii şi ştiinţei, începînd din anul 1971, a determinat trecerea muzeografiei româneşti într-o nouă etapă calitativ superioară care se caracterizează prin:

— încadrarea cercetării ştiinţifice muzeale în planul unitar naţional, ceea ce a dus la îmbunătăţirea profilului tematic expoziţional al unor mari unităţi muzeale, devenite adevărate elemente de referinţă în orientarea activităţii de specialitate (Muzeul de istorie R.S.R., Muzeul Unirii — Alba Iulia, Muzeul de istorie al Moldovei, Muzeul de istorie şi etnografie Vaslui, Muzeul judeţean Arad, Muzeul de artă Craiova, Muzeul de artă Megidia, Muzeul Porţilor de Fier Drobeta-Turnu Severin, Muzeul etnografic al Transilvaniei, Muzeul judeţean Baia Mare, Muzeele de ştiinţele naturii din Piteşti şi Galaţi ş.a.);

https://biblioteca-digitala.ro

— pe linia generală a mişcării muzeologice internaţionale contemporane de modernizare a expoziţiilor dar într-o viziune originală, proprie s-a conturat o nouă viziune tematică, care a urmărit actualizarea şi modernizarea expoziţiilor de bază. Au fost reorganizate între 1971/1979 — 62 de muzee şi secţii de diferite profile şi s-au organizat mii de expoziţii temporare şi tinerante;

— elaborarea legii ocrotirii patrimoniului cultural naţional a creat cadrul juridico-organizatoric pentru ridicarea acţiunii de ocrotire, conservare şi valorificare a tezaurului cultural românesc pe o treaptă calitativă superioară.

În aceeaşi perioadă, activitatea cultural-educativă a cuprins un public larg datorită diversificării şi modernizării practicilor muzeale, îmbogăţindu-şi totodată mesajul politic şi educativ. Muzeele au reuşit să se integreze marilor circuite cultural-educative şi informaţionale (turisme, proces de învăţământ, mass-media şi vehicularea expoziţională a valorilor).

Programul de măsuri adoptat de plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 octombrie 1976 a trasat cu precizie muzeelor de istorie, etnografie şi artă din ţara noastră sarcini de înaltă răspundere:

— *Muzeele de istorie* vor pune în evidenţă, raportînd permanent realitatea locală, la orizontul dezvoltării naţionale, caracterul unitar al poporului român, legăturile sale cu marile civilizaţii ale lumii; rezistenţa eroică în faţa cotropitorilor, unor popoare migratoare sau ale marilor imperii, lupta pentru păstrarea fiinţei naţionale, înfăptuirea unirii, cucerirea independenţei, lichidarea exploatării şi asupririi, a dominaţiei străine, lupta şi munca comună a poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare pentru dreptate socială şi naţională, aspectele esenţiale ale dezvoltării României socialiste.

— *Muzeele de artă, artă populară şi etnografie* vor pune în evidenţă bogatul nostru patrimoniu artistic, subliniind caracterul original şi valoarea creaţiei româneşti, permanentul aport al artei populare la îmbogăţirea celei culte, specificul artei naţionalităţilor conlocuitoare din ţara noastră.

Se va intensifica organizarea de seri muzeale, vizite la atelierele artiştilor, lecţii, expoziţii itinerante, în cluburi, case de cultură, cămine culturale, întreprinderi şi şcoli, lecţii demonstrative cu concursul celor mai talentaţi meşteri populari, spectacole folclorice, dezbateri cu larga participare a publicului şi creatorilor de artă cultă şi populară.

— *Muzeele de ştiinţele naturii, de istoria tehnicii şi ştiinţei* vor prezenta materialul de care dispun în lumina tezelor de bază ale filozofiei materialist-dialectice cu privire la materialitatea şi cognoscibilitatea universului.

Punînd în evidenţă realizările ştiinţei în domeniul biologiei, fizicii, chimiei, cosmogoniei etc., muzeele vor sublinia rolul hotărîtor al omului în transformarea creatoare a naturii, în menţinerea echilibrului natural şi ocrotirea mediului înconjurător.

— *Muzeele de istoria literaturii* îşi vor concentra eforturile pentru descoperirea de noi manuscrise şi documente importante, pentru

https://biblioteca-digitala.ro

valorificarea lor muzeală, vor pune în circuit public, prin forme cît mai diverse, mesajul umanist bogat, cu profunde rezonanţe istorice, al creaţiei literare româneşti.

Vor fi organizate, în întreprinderi, şcoli şi aşezăminte culturale, seri pe teme literare, întîlniri cu scriitorii contemporani, dezbateri[1].

Formulînd direcţiile fundamentale ale activităţii muzeelor, preşedintele Nicolae Ceauşescu, conferă acestor instituţii, ca instituţii încadrate în sistemul culturii socialiste, un rol central, considerîndu-le mijloace principale de îmbogăţire a patrimoniului cunoaşterii, de acţiune eficientă, de formare a omului nou[2].

În concepţia partidului principiul general al unităţii dintre teorie şi practică constituie pivotul înţelegerii rolului şi statutului social al muzeului ca factor care asigură procesul de desăvîrşire a omului şi personalităţii sale. De aceea în societatea socialistă muzeele reprezintă un factor cu posibilităţi reale de a contribui la soluţionarea unor probleme vitale ale contemporaneităţii, a promovării ideilor de pace, colaborare şi înţelegere între popoare, a făuririi unei lumi mai drepte şi mai bune pe planeta noastră.

Muzeul ca factor de educaţie şi cultură

Muzeele au devenit în ultimii ani un factor important care îl ajută pe om să devină cu adevărat stăpîn al naturii şi societăţii. Purtătoare directe de informaţii istorice, economice, socio-politice şi ştiinţifice, estetice şi emoţionale, ceea ce constituie o trăsătură specifică prin intermediul obiectelor muzeele stabilesc un contact direct cu sursa de informare, calitate care lipseşte tuturor celorlalte mijloace mass-media. Ele sînt purtătoare nemijlocite ale mesajului documentelor istorice, de o forţă probatorie caracteristică exclusiv surselor autentice.

În faţa muzeelor stă o misiune mare, aceea de a contribui la formarea unui om nou, cu larg orizont spiritual, înarmat cu tot ceea ce a creat omenirea în domeniul cunoaşterii cu cele mai noi cuceriri ale ştiinţei universale. Dezideratul acesta se înfăptuieşte prin intermediul muzeului în mod eficace şi datorită unei calităţi remarcabile pe care o au această categorie de instituţii, aceea că, obiectele sînt accesibile oamenilor de toate naţionalităţile, de toate vîrstele şi de toate formaţiile. Ca şi în muzică, pentru interpretare nu este necesară traducerea.

Capacitatea organică a pieselor de muzeu de a suscita puternice reacţii emoţionale, nu numai că influenţează formarea personalităţii dar intensifică înţelegerea, asimilarea informaţiei. Această acţiune este

---

[1] *Program de măsuri pentru aplicarea hotărîrilor Congresului al XI-lea al partidului şi ale Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste, în domeniul muncii ideologice, politice şi cultural-educative*, Scînteia, 19 septembrie 1976, p. 3—4.

[2] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro

foarte vie cînd este vorba despre contactul cu vestigii istorice, obiecte memoriale, documente etnografice, opere de artă.

Ca factor activ de educaţie şi cultură, muzeul urmăreşte prin întreaga sa activitate ridicarea nivelului politic-ideologic al oamenilor muncii, cultivarea patriotismului revoluţionar şi a solidarităţii internaţionale, promovarea principiilor eticii şi echităţii socialiste, lărgirea orizontului de cunoştinţe profesionale, ştiinţifice şi de cultură generală, stimularea şi intensificarea creaţiei, dezvoltarea şi valorificarea tradiţiei[3].

Educarea politico-ideologică a tineretului — vocaţie a muzeelor

În activitatea lor în acest domeniu, muzeele pornesc de la premisa că tinerei generaţii îi revine îndatorirea de a înfăptui dezvoltarea economică şi socială a lumii de mîine şi ca urmare pregătirea şi educarea tineretului pentru această misiune istorică constituie o sarcină prioritară[4].

Prin mijloacele sale specifice muzeul trebuie să înarmeze tineretul cu cunoştinţele materialismului şi dialecticii, să contribuie la formarea concepţiei noi despre lume şi viaţă a tinerei generaţii, în educarea comunistă a tineretului. Muzeul este de asemenea chemat să plămădească trăsăturile politico-morale înaintate ale tineretului, să modeleze fizionomia omului nou, constructor al socialismului şi comunismului, cu larg orizont de cunoaştere şi înţelegere.

Înfăptuirea acestor generoase idei se realizează în mare măsură prin intermediul muzeelor de istorie avînd în vedere că istoria este „una din disciplinele sociale de cea mai mare importanţă pentru înţelegerea evoluţiei societăţii omeneşti în ţara noastră ca şi pe plan mondial". De aceea se acordă „multă atenţie legării istoriei de problemele fundamentale ale dezvoltării poporului român, de marile lupte sociale pe care le-a dus pentru împlinirea idealurilor sale de progres, dreptate socială şi libertate naţională, reliefării puternice a rolului forţelor înaintate şi dezvoltarea istorică, a legităţilor generale care guvernează societatea", spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu[5].

Pornind de la această idee muzeele acordă în ultima vreme o atenţie sporită aprofundării perioadei moderne a dezvoltării ţării noastre şi îndeosebi a istoriei contemporane a României. În cadrul expoziţiilor de bază sînt prezentate aspecte esenţiale ale evoluţiei poporului nostru cum sînt: realizarea unităţii naţionale, cucerirea suveranităţii de stat,

---

[3] *Op. cit.*, p. 3—4.

[4] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la inaugurarea lucrărilor Conferinţei miniştrilor educaţiei din ţările europene membre ale UNESCO care a avut loc la Bucureşti — 26 noiembrie 1973*, în „România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate", vol. 9, Bucureşti, Ed. Politică, 1974, p. 591—593.

[5] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la consfătuirea cadrelor didactice care predau ştiinţele sociale în învăţămîntul superior — 10 noiembrie 1972*, în „România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate", vol. 7, p. 831—835.

https://biblioteca-digitala.ro

formarea naţiunii române şi rolul jucat de aceasta în dezvoltarea progresistă a societăţii. Expoziţiile şi publicaţiile muzeelor abordează de asemenea probleme legate de apariţia şi particularităţile naţiunii socialiste, de misiunea ei în procesul edificării orînduirii noi. Conceput în acest fel muzeul şi în special muzeul de istorie devine o şcoală, un factor esenţial de educare patriotică, de dezvoltare a sentimentelor de răspundere faţă de ţară.

Ilustrarea ideilor filozofiei materialist-dialectice în muzeele de istorie, etnografie şi ştiinţele naturii contribuie la combaterea manifestărilor rămase din trecut cum sînt naţionalismul, misticismul şi alte mentalităţi contrare concepţiei materialist-dialectice şi istorice, ideologiei şi politicii partidului nostru comunist, fiind o armă revoluţionară în transformarea societăţii, în făurirea orînduirii noi, socialiste şi comuniste.

O atenţie deosebită se acordă prezentării politicii generale a P.C.R. de construire a socialismului, programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate în patria noastră[6].

Combaterea misticismului face parte integrantă din întreaga activitate politico-educativă a muzeelor de ştiinţele naturii şi de etnografie.

Ea constituie o preocupare permanentă, efectuată pe bază de programe concrete urmărind să-i înarmeze pe tineri cu metoda dialectică de analiză şi cercetare a fenomenelor sociale, singura care poate oferi posibilitatea înţelegerii juste a proceselor ce jalonează dezvoltarea societăţii umane.

Educaţia în spiritul revoluţiei ştiinţei şi tehnicii în lumea contemporană

În societatea contemporană de intensă dezvoltare a forţelor de producţie, de amplificare continuă a cunoaşterii umane, creşte tot mai puternic rolul şi contribuţia ştiinţei ca un element esenţial al organizării şi dezvoltării societăţii moderne. Aplicarea în practică a cuceririlor ştiinţei, accesul larg la cunoaşterea şi folosirea a tot ceea ce realizează mai valoros, mai avansat gîndirea umană constituie, în zilele noastre, o condiţie fundamentală a progresului fiecărei naţiuni, a creşterii nivelului de trai al popoarelor, a ridicării gradului de civilizaţie al întregii omeniri[7].

---

[6] Nicolae Ceaşescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educaitvă de formare a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România, prezentată la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste, 2 iunie 1976,* Bucureşti, Ed. Politică, 1976, p. 68—72.

[7] Nicolae Ceaşescu, *Mesaj adresat participanţilor la cea de a III-a Conferinţă generală a Societăţii europene de fizică,* Bucureşti, 9 septembrie 1975, în „România" vol. 11, p. 1096.

https://biblioteca-digitala.ro

În acest context muzeelor le revine nobila misiune de a servi omul, cauza bunăstării sale, de a sprijini prin întreaga lor activitate lupta și eforturile poporului nostru pentru construirea societății noi.

Prezentînd în expozițiile de bază, în publicații și conferințe, simpozioane și sesiuni științifice cele mai noi realizări din domeniul științei în toate domeniile, pătrunzînd tot mai adînc în tainele materiei, ale vieții și ale creației, vizitatorii de toate categoriile vor deveni tot mai conștienți de forța și capacitatea lor de a transforma lumea, natura, societatea, în conformitate cu aspirațiile lor.

Întreaga activitate a muzeelor trebuie să fie îndreptată către explicarea profundă a revoluției tehnico-științifice, care reprezintă un salt uriaș în toate domeniile cunoașterii, în dezvoltarea forțelor de producție cu implicații nebănuite asupra tuturor laturilor vieții omenești, atît materiale cît și spirituale[8].

Ca instituții de cercetare științifică și continuatoare a unor vechi și bogate tradiții de gîndire și creație științifică și în calitate de păstrătoare a unor arhive valoroase moștenite, lăsate de iluștrii înaintași, muzeul trebuie să sublinieze contribuția remarcabilă adusă de aceștia la îmbogățirea tezaurului științei naționale și în același timp să introducă cît mai rapid în circuit public rezultatele propriilor cercetări.

Dezvoltînd cercetarea proprie în toate domeniile de activitate, abordînd cu îndrăzneală problemele majore ale științei contemporane, specialiștii din muzee pornesc permanent de la cerințele epocii în care trăim, de la cerințele construcției socialiste și comuniste, de la cerințele și misiunea muzeului ca educator[9].

O cerință fundamentală pentru adîncirea permanentă a cunoașterii științifice, pentru dezvoltarea gîndirii teoretice din țara noastră o constituie „desfășurarea unor largi dezbateri, schimburi și confruntări de opinii, pe temelia concepției despre lume a proletariatului, ostilă închistării și rigidității de gîndire și care ne învață că toate fenomenele vieții sociale trebuie privite ca un proces în continuă transformare și dezvoltare"[10]. În scopul înfăptuirii acestui deziderat muzeele organizează anual mii de conferințe, simpozioane, mese rotunde, sesiuni științifice cu rezultate practice imediate și de perspectivă atît în rîndul specialiștilor cît și al publicului.

În același timp muzeografii, ei înșiși cercetători, trebuie să acționeze în continuare în spirit revoluționar pentru a contribui la progresul general al țării.

---

[8] Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului, 19 noiembrie 1979,* București, Ed. Politică, 1979, p. 43—46.

[9] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința națională a cercetării științilice și proiectării,* 25 octombrie 1974, în „România..., vol. 10, p. 930.

[10] Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central al P.C.R. cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R. — 19 iulie 1965,* în „România..., vol. 1, p. 89.

https://biblioteca-digitala.ro

Valorificarea tradițiilor progresiste ale culturii românești de către muzee

O datorie de onoare a muzeului este și aceea de a pune în valoare marile creații artistice și literare ale înaintașilor, prin prezentarea, studierea și cinstirea minunatelor opere culturale făurite și transmise din generație în generație, de poporul nostru[11]. Arta populară ca expresie a geniului creator al poporului, pictura, sculptura, arhitectura, literatura, trebuie să servească poporul prin intermediul muzeului. De aceea pornind de la preocuparea permanentă a partidului pentru desfășurarea activității politico-educative de formare a omului nou, muzeul își aduce contribuția prin toate acțiunile sale la afirmarea artelor, a culturii noi revoluționare, factori importanți în educarea maselor.

Ca păstrătoare a operelor înaintașilor ele sînt menite să le cerceteze, să le conserve și să le valorifice prin expoziții și publicații de toate genurile pentru a da posibilitate maselor largi de oameni ai muncii să le înțeleagă și să le aprecieze la justa lor valoare. Ca tezaurizator de valori tradiționale muzeul a devenit totodată loc de studiu și de inspirație al artiștilor pentru realizarea de noi opere conforme gusturilor și cerințelor actuale[12].

Muzeul în soluționarea problemelor sociale și culturale

Muzeele oferă soluții problemelor sociale și culturale numai în societatea socialistă deoarece ele nu pot fi rezolvate pe deplin decît cu sprijinul partidului și statului de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric.

Urmînd principiile generale exprimate și prin I.C.O.M. muzeele din România exercită funcții generale și contribuie la formarea conștiinței și înțelegerea importanței bunurilor culturale în toate domeniile. Ele contribuie astfel la rezolvarea problemelor privind formarea culturală, istorică, politică, științifică etc. Activitatea lor se include în cadrul politicii educative ca element de informare și de loisir în grupele sociale specifice.

Folosind cu pricepere mijloacele și posibilitățile specifice pe care le are, muzeul devine o tribună de dezbatere captivantă a problemelor economice, politice, sociale și etice care preocupă societatea, o scenă de prezentare a celor mai valoroase opere de artă naționale și uni-

---

[11] Nicolae Ceaușescu, *Expunere laactivitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat societății socialiste și al comunismului în România. Prezentată la Congresul educacației politice și al culturii socialiste — 2 iunie 1976*, în România . . . , vol. 13, p. 81—83.

[12] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Conferința națională a scriitorilor — 26 mai 1977*, în „România . . . , vol. 14, p. 426—427.

https://biblioteca-digitala.ro

versale, un instrument de masă pentru perfecționarea multilaterală a omului, pentru formarea conștiinței socialiste a publicului. Prin reorganizarea expozițiilor și reașezarea întregii activități pe baze noi se impune să crească rolul muzeului în propagarea largă a pozițiilor ideologice a partidului, a principiilor noastre etice de convieţuire socială, în combaterea fermă a influențelor ideologiei burgheze și mentalităților retrograde de orice fel oferind explicații convingătoare și soluțiile și răspunsurile corespunzătoare unor probleme sociale și culturale.

Rolul muzeelor în promovarea colaborării internaționale pe plan politic și cultural

Prin rezultatele obținute în anii construcției socialiste în domeniul muzeologiei, România se înscrie printre primele țări atît prin calitatea deosebită a patrimoniului cît și prin indicii superiori ai activității de evidență, cercetare științifică, conservare și valorificare cultural-educativă a acestuia, în spiritul umanismului socialist, al colaborării între popoare și apărării civilizației.

Se poate spune că muzeele s-au transformat în ultimii ani în adevărate centre active de documentare și de informare, de contacte și schimburi, de colaborare pe plan politic și cultural între state și popoare, prin căi și cu mijloace specifice, într-un limbaj în care valorile concretizate în obiecte, documente și opere de artă vorbesc de la sine, pe înțelesul tuturor, adresîndu-se concomitent rațiunii și sensibilității afective.

Această activitate, de promovare a relațiilor se înscrie perfect în măsurile prevăzute în recenta Hotărîre a Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la dezvoltarea legăturilor de prietenie, a colaborării și schimburilor cu alte țări în domeniul culturii, educației, științei și informațiilor, hotărîre în care se afirmă: „Cu convingerea că fiecare țară — mare sau mică — poate și trebuie să-și aducă contribuția la îmbogățirea tezaurului culturii universale, fiind vital interesată să participe la circuitul mondial al valorilor materiale și spirituale, Partidul Comunist Român s-a pronunțat și se pronunță cu consecvență pentru lărgirea cooperării și schimburilor culturale între toate statele lumii, indiferent de sistemele lor sociale și politice, pe baza egalității în drepturi, a respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc"[13].

Făcînd o amplă și temeinică analiză a poziției țării noastre, a orientării în domeniul relațiilor culturale externe, în Hotărîre se arată că:

---

[13] *Hotărîrea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la dezvoltarea legăturilor de prietenie, a colaborării și schimburilor cu alte țări în domeniul culturii, educației, științei și informațiilor*, „Scînteia" nr. 11074, 29 martie 1978, p. 1

https://biblioteca-digitala.ro

„România întreţine relaţii de strînsă cooperare cu alte ţări, în toate domeniile culturii, educaţiei, ştiinţei, artei, contactelor umane şi informaţiei, atît pe plan bilateral, cît şi în cadrul multilateral al organizaţiilor şi instituţiilor internaţionale, contactele dintre oamenii de ştiinţă, cultură şi artă, ziarişti, întîlnirile între tineri, călătoriile turistice, participare la competiţiile sportive internaţionale etc.".

Lărgirea şi diversificarea schimburilor cu străinătatea au contribuit la îmbunătăţirea cunoaşterii de către poporul nostru a realizărilor celorlalte popoare în domeniile economiei, ştiinţei, tehnicii, culturii şi artei, a tradiţiilor şi specificului creaţiei lor materiale şi spirituale, a aportului lor la progresul general al umanităţii. Totodată a crescut volumul informaţiei despre România difuzat peste hotare, s-a extins cunoaşterea în străinătate a poporului român, a trecutului său istoric, a civilizaţiei şi culturii sale, a experienţei şi a realizărilor obţinute în opera de edificare a unei societăţi noi[14].

Stăruind asupra necesităţii de a diversifica şi de a perfecţiona mijloacele şi căile referitoare la acţiunile de promovare a relaţiilor cu toate ţările şi popoarele, Hotărîrea trasează sarcini precise instituţiilor şi organizaţiilor menite să facă cunoscute creaţiile poporului român şi participarea lui ca atare la cultura şi arta universală, în care scop urmează a fi stimulate iniţiativele şi asigurată participarea la diferite genuri de manifestări, între care se înscriu în prim plan expoziţiile, schimburile de specialişti din cadrul muzeelor etc.

Constituirea „Centrului naţional pentru promovarea prieteniei şi colaborării cu alte popoare" (C.N.P.C.), ca organism obştesc ce funcţionează pe lîngă Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste, are tocmai menirea de a asigura ca „participarea ţării noastre la circuitul mondial al valorilor spirituale să fie mereu pe măsura izbînzilor reale obţinute în toate domeniile de activitate, să facă cunoscută lumii şi să dea expresie superioară originalităţii creatoare a geniului poporului român"[15].

În numeroasele luări de cuvînt cu ocazia înfiinţării C.N.P.C. ca şi în telegrama adresată tovarăşului Nicolae Ceauşescu s-a arătat că toţi cei ce lucrează pe acest tărîm vor milita cu întreaga lor energie, pricepere şi pasiune pentru a face ca valorile spirituale ale României socialiste — cartea, filmul, teatrul, neasemuitele comori ale artei noastre populare, presa, radioul şi televiziunea, celelalte mijloace de informare — să devină în tot mai înalt grad mesagere ale cunoaşterii şi apropierii între popoare, ale păcii şi prieteniei în întreaga lume.

În acest context, ultimii ani au fost marcaţi de o activitate considerabil intensificată de schimburi şi de cooperare inter-muzeală dintre diferite ţări, de rolul crescînd al muzeelor în procesul general al schimburilor de bunuri culturale între popoare. Politica externă cu largă deschidere a P.C.R. a condus, an de an, la extinderea legăturilor

---

[14] *Ibidem*, p. 1.

[15] *Adunarea de constituire a Centrului naţional pentru promovarea prieteniei şi colaborării cu alte popoare (C.N.P.C.)*, „Scînteia", nr. 11101, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

culturale și științifice în spiritul conferinței de la Helsinki, precum și la întărirea efortului comun al țărilor cu regim social și politic distinct, efortului de pace și de construcție.

Tocmai de aceea, România încurajează prin toate mijloacele schimburile culturale, oficializîndu-se prin acorduri interguvernamentale și programul de colaborare bi- și multilaterale în care sînt înscrise acțiuni privind valorificarea patrimoniului, schimburi de expoziții. Efectiv, niciodată schimburile culturale nu au fost atît de largi și atît de intense ca acum.

Schimburile culturale internaționale efectuate prin intermediul muzeelor au îmbrăcat forme foarte variate, conform specificului acestor instituții: schimburi de expoziții din colecțiile muzeale, cooperare directă plurivalentă între muzee, participare la conferințele internaționale și naționale, activitate în sînul organizațiilor specializate, schimburi de experiență în domeniul restaurării și al conservării, de formare a cadrelor de specialiști etc.

Apare deci evident faptul că muzeul, ca instituție socio-culutrală originală, joacă în lumea modernă un rol educativ activ, capătă un loc deosebit de important în schimburile culturale internaționale și ajută la îmbogățirea mutuală a culturilor naționale, la dezvoltarea înțelegerii între popoare.

Faptul că țara noastră a promovat, an de an, tot mai intens relații de schimb pe linia muzeelor, o confirmă atît numărul și tematica expozițiilor trimise, schimbul de publicații, de specialiști, participarea la diferite conferințe și simpozioane, ca și la reuniunile unor organizații internaționale, cum ar fi cele ale I.C.O.M.-ului, ale Asociației muzeelor etnografice în aer liber din Europa etc.

Totodată trebuie să subliniem colaborarea foarte strînsă cu muzeele din toate țările socialiste pe baza dezvoltării relațiilor bilaterale.

Schimbul de publicații de specialitate — istorie, artă, etnografie, literatură, științele naturii, constituie o altă formă prin care muzeele contribuie la cunoașterea reciprocă a valorilor.

Participarea la diferite manifestări științifice se înscrie alături de celelalte căi și metode principale de contacte și schimburi, oferind prilejul unor confruntări și afirmări ale muzeologiei românești: „Succesele obținute de muzee în domeniul cercetării și istoriei societății de pe teritoriul țării noastre, rezultatele însemnate obținute în îmbogățirea colecțiilor și în păstrarea patrimoniului, întreaga lor activitate de publicații, expozițională și cultural educativă ne îndreptățesc să vorbim de constituirea în acești ani a unei muzeografii științifice românești în sensul deplin al noțiunii. Toate acestea ca și manifestările științifice organizate de muzeele noastre la care au participat specialiști cu renume de peste hotare, expozițiile organizate în străinătate, schimbul de idei și activitatea muzeografilor români la diferite reuniuni științifice ce au avut loc în alte țări, au asigurat muzeografiei românești un loc de frunte pe plan mondial".

https://biblioteca-digitala.ro

În acest fel, activitatea muzeelor va contribui tot mai mult la apropierea oamenilor și culturilor, la adîncirea înțelegerii mutuale și a prieteniei între popoare și țări, răspunzînd celor mai nobile și generoase aspirații ale umanității.

Perspective ale perfecționării instituțiilor și activității muzeale

Față de realizările obținute pînă în prezent care se reflectă în creșterea interesului față de activitatea muzeală, putem spune cu mîndrie că în România muzeele aduc o contribuție de seamă la construirea societății socialiste, la formarea omului nou.

Cu toate acestea pentru perfecționarea instituțiilor și activității se cere încă luarea unor măsuri cum sînt:

— Repartizarea patrimoniului muzeal după importanță conform prevederilor legale și profilului fiecărei instituții în parte, în scopul creșterii valorii și mai bunei conturări a personalității fiecărei instituții.

— Integrarea în continuare a micilor muzee locale sau filialelor, care nu dispun de forțe pentru desfășurarea unei activități corespunzătoare, cerințelor actuale, în cadrul muzeelor județene și după caz orășenești. Aceasta va facilita, coordonarea și îndrumarea, precum și o mai bună valorificare a patrimoniului.

— Înființarea unor noi unități muzeale de mare forță educativă, pe baza unor valoroase colecții aflate în depozite ori răspîndite pe tot teritoriul:

— Muzeul de istoria științei și tehnicii
— Muzeul de istorie agrară
— Muzeul culturii vechi românești
— Muzeul de artă decorativă
— Muzeul de artă populară și etnografie al popoarelor de pe alte continente

— Modernizarea activității cu publicul în scopul creșterii eficienței acestuia presupune și echiparea muzeelor cu echipament modern: aparate de proiectat filme și diapozitive, magnetofoane, instalații audio-vizuale, mobilier modulat pentru expozițiile temporare. Lipsa acestor mijloace nu permite totala dinamizare a expozițiilor și activităților și ca urmare se pierde o parte din cea mai prețioasă categorie de vizitatori și anume tineretul.

— „Animația muzeală" este o problemă dificilă care presupune cunoașterea publicului și a tehnicilor specifice care trebuie învățate. Organizarea unor cursuri pe această temă în cadrul Centrului de perfecționare ar fi extrem de utilă pentru toți muzeografii, fără excepție.

https://biblioteca-digitala.ro

LA MISSION DES MUSÉES DANS LA SOCIETÉ CONTEMPORAINE

(Résumé)

L'ouvrage analyse le développement du réseau des musées dans notre pays. L'auteur montre que le nombre les musées en 1944 était seulement 43 et après 23 Août 1944 le réseau national des musées s'est développé et diversifié, ainsi en 1978 le nombre des musées étant 115.

La rechercse scientifique, les nombreuses expositions organisées dans le pays et l'etranger ant valorifié les trésors du patrimoine culturel national. A l'avenir, on préconise la fondation de nouveaux musées employant les collections existantes, d'une grande veleur. Ainsi, dans la société contemporaine le rôle des musées augmentera.

https://biblioteca-digitala.ro

ARHEOLOGIE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ETNOANTROPOLOGIE PRIN INVESTIGAREA COMPLEMENTARĂ A POPULAŢIILOR VECHI ŞI ACTUALE (APLICARE ÎN CERCETAREA ANTROPOLOGICĂ A ROMÂNILOR DIN MUNŢII APUSENI ŞI TERITORIILE LIMITROFE)

CANTEMIR RIŞCUŢIA

Probele ce atestă evoluţia populaţiilor umane se distribuie pe o succesiune de nivele care porneşte de la baza biologică şi culminează în nivelul spiritual şi cultural.

Gradul de *incertitudine* pe care-l întîmpină o reconstituire istorică, încă de la nivelul proceselor biologice, creşte cu cît ne ridicăm pe scara fenomenelor la nivelul creaţiei materiale şi spirituale ale omului, pînă la nivelul „imponderabilelor".

Generatoarea istoriei este colectivitatea umană care cuprinde populaţii în echilibru dinamic şi interacţiune iar acestea la rîndul lor constau din indivizi umani cu specificitate somato-psihică cu valoare de unicat.

Interacţiunea interindividuală, interpopulaţională şi dintre indivizi şi populaţii se petrece atît la *nivelele etologice* bazale, vegetative şi animale, cît şi pe planurile superioare ale comportamentului uman, la nivel psihic şi spiritual. Reluînd reflexiile lui Simpson asupra întregii evoluţii vii şi aplicîndu-le în istoria omenirii, putem spune că lanţul de cauzalităţi care duce la realizarea somatică, psihică şi spirituală a unui individ sau a unei populaţii umane este atît de complex încît repetarea întocmai, în două momente şi în două locuri diferite a unui individ sau a unei populaţii oarecare, se situează la limita improbabilităţii. Cu alte cuvinte fiecare individ este o apariţie unică în felul său, după cum şi fiecare populaţie, pentru că şi istoria lor a fost un proces unic în desfăşurarea sa. Diversitatea circumstanţelor adaptative umane a dus la formarea pe suprafaţa oicumenei terestre a unei mari diversităţi de variante adaptative geografice, denumite de diverşi cercetători subspecii, rase, subrase, tipuri locale etc. în funcţie de orizontul de cunoaştere al autorului clasificării. Pentru o specie unică şi unitară cum este specia umană este evident că fondul biologic comun tuturor variantelor geografice este incomparabil mai important decît caracterele particulare adaptative ale pigmentaţiei, pilozităţii sau constituţiei ce deosebesc aceste variante între ele. Acest adevăr fundamental a fost ignorat de către rasişti atunci cînd ei au amplificat pînă dincolo de limita absurdului importanţa biologică şi social-politică a acestor caractere simplamente adaptative şi lipsite de semnificaţie în cadrul unei judecăţi de valoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Populațiile umane posedă din punct de vedere biologic o anumită *plasticitate*, în limitele căreia înfățișarea lor fizică și tipul lor comportamental poate fi o reflectare a unor condiții favorabile sau defavorabile de dezvoltare somato-psihică. În funcție de această plasticitate s-au modelat în decursul microevoluției populațiilor variantele geografice mai sus amintite, sub presiunea selectivă și în condițiile de adaptare ale diverselor *circumstanțe ecologice*.

„Deriva genetică" ce intervine lent în modificarea genotipului populațiilor umane, oscilațiile ce apar în aspectul adaptativ al acestora, nu ajung să șteargă indiciile morfologice de înrudire dintre populațiile vechi și actuale, situate pe aceeași linie filetică, așa cum au demonstrat-o numeroasele cercetări antropologice comparative.

În condiții de izolare geografică și istorică a unei populații *monotipice*, cu *circuit genetic activ* în interiorul său și după o îndelungată *armonizare etologică* a indivizilor componenți, se poate vorbi de apariția unei etnii. Dar și populații antropologic *politipice*, favorizate de condiții geografice și istorice stabilizatoare, cari au putut permite omogeneizarea genetică și armonizarea etologică au evoluat pînă la stadiul de etnie, după un proces îndelung de *microevoluție* în care *stabilizarea teritorială* a jucat un rol hotărîtor. Cît de important este factorul comportamental în formarea unei etnii rezultă și din faptul că o serie de subpopulații au putut convieţui sinpatrid, fără a forma etnii, deoarece factori etologici, ca limba sau religia au ridicat bariere psihologice și chiar biologic-genetice între ele.

Odată conturată, o etnie își construiește pe cale naturală un *sistem homeostatic*, de la nivelul spiritual la cel biologic, oamenii se atrag pe baza unei specificități comportamentale și a unui tip fizic cunoscut și preferat. Procesul opus este și el posibil, dar mai puțin frecvent datorită unei rețele de reguli comportamentale ce s-au născut în sprijinul sus-menționatei homeostazii.

Homeostazia etnică este în ultimă instanță și baza *continuității etnice* a unei populații. Aminteam la început gradul de incertitudine pe care-l cunoaște reconstituirea istorică la nivelul datelor din domeniul spiritual-cultural. Dezvoltarea istoriei la stadiul de știință bazată pe investigație geografică, etologică, arheologică, social-economică, culturală și în cele din urmă bazată pe interpretarea informațional științifică a documentului istoric, a venit ca o reacție naturală de compensație față de subiectivitatea tipului vechi de notare și interpretare a evenimentelor. În această lumină problema *continuității etnice* primește dimensiuni noi. Investigațiile din domeniul biologiei populațiilor umane au demonstrat o remarcabilă stabilitate și continuitate a etniilor endemice, manifestată pregnant în exemplul populațiilor romanizate de pe teritoriul european a căror specificitate a răzbătut la suprafață după destrămarea suprastructurii migratorilor, organizatori de formațiuni statale de scurtă durată.

În primul rînd, interese vitale elementare au impus grupurilor migratoare respectarea existenței populațiilor autohtone, cari le asigurau aprovizionarea. De aceea exemple de expulzare sau de eradicare a unei

https://biblioteca-digitala.ro

întregi etnii sînt rare în istoria omenirii, cu atît mai rare acolo unde autohtonii au beneficiat de posibilități de protecție, refugiu și izolare din partea mediului natural (ca masive muntoase, teritorii împădurite sau înconjurate și protejate de ape).

Mai ușoară pare a fi de conceput ideea dislocărilor reciproce (din anumite teritorii, în spații geografice deschise ce formau culoare de trecere) a unor grupe de migratori. Asemenea evenimente s-au petrecut în perioada migrației popoarelor îndeosebi cu ocazia expansiunii hunice. Pentru acele vremuri, dispunem de puține probe obiective pentru a putea aprecia măsura în care deplasările au fost integrale sau dacă acești migratori nu s-au diseminat parțial pe traseu, atunci cînd au întîlnit condiții favorabile de existență.

Pentru înțelegerea proceselor de continuitate etnică rămîne de importanță primordială recunoașterea și a *inerției* și *homeostaziei etologice.* Și în acest domeniu se poate face o paralelă: în cadrul speciației zoologice, fluxul genetic intern și specificitatea comportamentală ajung să asigure unei populații o homeostazie care acționează ca o barieră naturală împotriva unei contaminări genetice sau etologice din afară. Această homeostazie a asigurat în decursul evoluției vii, persistența speciilor ca atare. Ca proces opus intervenția *derivei genetice* și apariția *speciației geografice* prin presiuni selective noi asupra subpopulațiilor segregate din specia originală au determinat evoluția și transformarea lumii vii.

Bineînțeles că evoluția psihică și spirituală a speciei umane a dus la dezvoltarea unor relații etologice cu mult mai complexe. Etniile umane, cu toată homeostazia lor etologică tind să conflueze într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat spre o comunitate umană cu estomparea barierelor etnice și comportamentale.

*

Pentru etnogeneza românilor din matricea romanității orientale, a fost fără îndoială de primordială importanță existența acelor teritorii ale Daciei ancestrale care prin configurația lor geografică au putut oferi populației autohtone o protecție nu numai fizică ci și etologică, protecție care a favorizat constituirea unei homeostazii etnice. (Se cunoaște aversiunea intrușilor în teritorii în care camuflajul natural al comunităților aborigene îi împiedică să aprecieze dimensiunea reală a pericolelor potențiale și unde condițiile terenului le îngreunează procurarea apei, a hranei, a animalelor de transport etc.).

În stadiul actual al științei istoriei s-a putut ajunge la o cunoaștere a complexității de factori ce contribuie la formarea și conservarea *specificității etnice* și a factorilor ce condiționează inerția și durabilitatea acestei specificități. Ca atare și problema continuității etnice trece de stadiul ipotetic în cel al demnostrației raționale bazate în primul rînd pe datele *biologiei populațiilor.*

Dacă numeroase etnii cu un îndelungat endemism au fost adesea omise în mențiunile documentare din diferite cauze sau motive, expli-

https://biblioteca-digitala.ro

cația rezidă în imperfecțiunea documentelor și nu într-o dispariție biologică a acestor etnii așa cum s-a considerat înainte în mod simplist.

Prea puține documente istorice au menționat de exemplu pe autohtonii insulelor Canare a căror origine se pierde în mileniile paleoliticului superior.

S-a crezut multă vreme că populația prehispanică a acestor insule provenea exclusiv dintr-o colonizare din direcția Africii deNord-Vest. A fost meritul unui remarcabil antropolog Ilse Schwidetzky* de a fi descoperit în Insulele Canare un fond străvechi de populație a cărei structură tipologică amintește fenotipul oamenilor de Crô-Magnon din paleoliticul superior al Europei.

Perpetuați sub protecție homeostatică a etniei Guanche, acești oameni și-au conservat specificitatea etologică într-un mod atît de surprinzător încît la venirea noilor imigranți afro-hispanici ei nu cunoșteau în cultura lor materială nici uzul roții. Tocmai datorită unei homeostazii etologice ei s-au păstrat într-o situație precară a realizării lor pe plan social, contrastînd cu aptitudinile lor mentale moștenite de la o populație care încă în paleoliticul superior ajunsese la înalte performanțe spirituale.

Este un exemplu ce ilustrează posibilitatea existenței unor decalaje între stadiul evoluției biologice a potențialelor sistemului nervos central, cel al evoluției și conservării specificității etologice și stadiul realizării sociale în condiții noi istorice.

Cu peste 2 decenii în urmă noi am putut constata *prezența în diferitele subunități geografice ale masivului Munților Apuseni și Transilvaniei, a unui substrat similar de populație ce conservă caractere străvechi europene* ce amintesc fenotipul „Crô-Magnon" diversificat prin microevoluție și metisări ulterioare intervenite pe parcursul istoriei. Acest fapt ne-a dat impuls pentru o cercetare sistematică a structurii antropologice a populației din acest masiv muntos pentru că prezența acestui substrat uman străvechi era una din cele mai concrete pledoarii nu numai pentru continuitatea etnică ci în general pentru o continuitate de locuire în acele locuri. Nu am întîlnit indicii bio-geografice care să fi infirmat ipoteza unei asemenea continuități de locuire, atestate și de prezența stațiunilor preistorice existente în regiune.

Al doilea argument ce pledează pentru existența continuității este *zonarea structurii antropologice* a populației din Munții Apuseni, conform unei distribuții *care coincide cu distribuția diverselor grupe de populație autohtonă sau așezări colonizate de administrația romană.* Astfel spre nord de linia Arieșului Mic și spre vest de cumpăna apelor dintre Arieș și cele 2 Crișuri sudice, predomină o structură antropologică ce corespunde descrierii autorilor vechi despre Traci și Daci și anume: predomină tipul vechi european euridolichomorf (Crômagnid)

---

* Schwidetzky.

https://biblioteca-digitala.ro

și leptodolichomorf vechi (Brünn), acesta din urmă în diferite stadii de gracilizare.

Așa-numitul aplin, o formă de gracilizare a euridolichomorfului, apare aici ca și tipurile anterior amintite, în general cu un grad mediu de depigmentare. Prezența dinaridului nu este semnificativă în schimb mediteranidul apare cu frecvență semnificativ redusă.

După toate probabilitățile avem de-a face aici cu o populație de origine străveche la care aportul grupelor indo-europene a sporit proporția de euridolichomorfi (Crômagnizi) și leptodolichomorfi gracilizați (nordici). La sud de linia Arieșului Mic, frecvența dinarizilor și a mediteranizilor crește, fapt ce poate fi pus în raport cu migrațiile sau colonizările în special din timpurile *istorice*. Facem această afirmație pe baza constatărilor efectuate de diferiți autori (von Eickstedt, Schwidetzky, Coon și alții) care au descris pe urmașii migratorilor leptodolichomorfi, ce au pătruns mai timpuriu în epoca neolitică dinspre Sud, ca pe niște forme parțial sau total depigmentate.

Faptul că în populația de la sudul Arieșului Mic studiată de noi dinaro-mediteranidă, *frecvența pigmentației închise a părului este mai mare, poate fi pus în legătură cu o colonizare mai tardivă dinspre regiuni sudice, în perioada romană.* Explicația coincide cu informația dată de izvoarele istorice despre colonizarea, de minieri, îndeosebi de proveniență epirotă, efectuată în timpul dominației romane. (Alburnus major și Alburnus minor, Vicus Pirustarum etc.). *Dacă populația de pe teritoriul Munților Apuseni s-ar fi infiltrat acolo în Evul Mediu, venind dinspre sud, ar fi prezentat astăzi o altă structură antropologică, cu o distribuție geografică diferită și neconcordantă cu informațiile antice.*

Al treilea argument care pledează pentru continuitatea populației din Munții Apuseni este *omogeneizarea somatomatrică și constituțională,* semnificativă ca efect a unei îndelungi adaptări la habitatul montan în cadrul plasticității sale biologice.

Al patrulea argument pentru explicația unei continuități este fenomenul a cărui importanță a fost adesea nesocotită, al *adaptării și armonizării etologice spre o specificitate comportamentală foarte bine conturate și spre o canalizare a capacității de producție adaptată de asemenea condițiilor geografice și economice ale regiunii.*

Un al cincelea argument, care iese din cadrul specialității noastre dar pe care sîntem datori să-l semnalăm pentru că l-am întîlnit în investigațiile genealogice ce le-am efectuat este cel *lingvistic,* îndeosebi cel care se referă la *macro-* și *microtoponimie* și la *antroponimie.* Unele trăsături arhaice ale graiului local mai apropiate de limba latină, ni se par de asemenea extrem de semnificative. Am constatat apoi că din lista de cuvinte de origine incertă pe care Constantin Dinulescu le deriva din limba gepidică, un număr semnificativ de mare apare în patrimoniul lexical uzual din Munții Apuseni. Asemenea împrumuturi dacă se confirmă ar putea pleda cu multă pondere pentru *continuitatea* sub-

https://biblioteca-digitala.ro

stratului străromân care a avut odată contacte de convieţuire cu populaţia migratoare gepidică.

Rămîne dealtfel de stabilit în ce proporţie părţi din această populaţie migratoare au fost asimilate în masa autohtonilor.

Argumentul etnografic care iese de asemenea din cadrul specialităţii prezentării de faţă s-ar putea referi îndeosebi la arhitectura în lemn, la identificarea înrudirii modelelelor sale a influenţelor şi la înţelegerea specificităţii sale. Este evident de competenţa etnografiei să efectueze o interpolare a acestei specificităţi într-un cadru mai larg european, operaţie care de asemenea ar contribui la probarea continuităţii.

Al şaptelea argument care confirmă pe plan spiritual continuitatea populaţiei româneşti pe teritoriul Munţilor Apuseni şi atestă acestui spaţiu geografic rolul de adevărată vatră de etnogeneză este *supravieţuirea, dezvoltarea şi afirmarea viguroasă a unei conştiinţe şi unităţi etnice şi sociale, care a ajutat această populaţie în repetate circumstanţe istorice să-şi apere singură şi să-şi afirme cu mijloace proprii existenţa, drepturile şi revendicările legitime.*

Prelucrarea cu mijloace informaţionale computerizate a vastului nostru material de teren ne va permite o lărgire şi o aprofundare a demonstraţiei prezentate doar rezumativ în punctele de mai sus.

O cercetare antropologică putem considera că şi-a atins scopul atunci cînd, după parcurgerea obligatorie a etapelor de: caracterizare, comparaţie intra- şi extrateritorială şi interpretarea integratoare pe temeiuri multi- şi interdisciplinare, *ajunge la o concluzie cu valoare de aplicare şi de decizie.*

BIBLIOGRAFIE

1. G. KURTH, *Die Bevölkerungsgeschichte des Menschen,* 1965, Hdb. Biologie Bd. 9, Tl, 2, Pp. 461—574. Frankfurt/M.
2. *„Neolithische" Menschenreste des weiteren Nahostraumes",* în „Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa", Tl. VIII a Antropologie, 1973, 1 Teil.
3. I. SCHWIDETZKY, *La poblacion prehispanica de las Islas Canarias,* „Publicaciones del Museo Arqueologico Santa Cruz de Tenerife", 1963.
4. *Vergleichend-statistische Untersuchungen zur Antropologie des Neolithikums,* „Homo", Ihrg. 1967, 18. Bd., 3 Heft.
5. *Hauptprobleme der Anthropologie,* Rombach Verl., 1971, Freiburg.
6. *Investigaciones antropologicas en las Islas Canarias,* „Publicaciones del Museo Arqueologico Santa Cruz de Tenerife", 1975.
7. *Din Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa,* Tl. VIII a, „Antropologie", 1. Teil, Böhlau Verl., 1973.
8. G. G. SIMPSON, *Some Cosmic Aspects of Organic Evolution.* în „Evolution und Hominisation", Ed. G. Kurth. Gustav Fischer Verlag. Stuttgart, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

ZUSÄTLICHE ETNOANTROPOLOGISCHE FORSCHUNGEN IN BEZUG AUF DIE ALTE UND NEUE BEVÖLKERUNG. (ANWENDUNG ANTROPOLOGISCHER FORSCHUNGEN AUF DIE RUMÄNISCHE BEVÖLKERUNG DER WEST KARPATHEN)

(Zusammenfassung)

Die Mitteilung von Dr. Cantemir Rişcuţia vorgreift eine weistauge dehnte Etnoantropologische Arbeit mit wesentliche und unveröffent lichte Beiträge über die Ethnologie des rumänischen Volkes.

Er lenkt unsere Aufmerksamkeit auf die maximale Wichtigkeit der antropologische Beweise in Bezug auf den Fortbestand der rumänischen Bevölkerung in Siebenbürgen (Transilvanien).

Der Schriftsteller geht auf dem Leitfaden der Phylogenie bis zu den „Wuzzeln" der Ureinwohnern aus dem Gebiete der Westkarpaten.

Durch diese Arbeit hat der Schriftsteller wird seinen kompetenten Beitrag zuxder Bestätigung der geschichthen Daten und Quellen im Bezug auf des Fortbestchen des rumänischen Volkes auf diesem Osebiete gebracht.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONSIDERAŢII REFERITOARE LA GENEZA ŞI EVOLUŢIA SOCIETĂŢII DACE PE MELEAGURILE BĂNĂŢENE

LIVIU MĂRGHITAN

După cum istoria societăţii umane nu începe odată cu cele mai vechi izvoare informative scrise, nici istoria geto-dacilor nu se poate considera că ar avea ca prag cronologic iniţial binecunoscuta şi mult comentata relatare despre acest popor, făcută de către Herodot[1]. Menţionarea scrisă a geţilor, care la anul 514 î.e.n. s-au opus cu armele, înfruntîndu-l pe însuşi Darius, puternicul rege al perşilor, constituie pentru noi o mărturie că ei s-au separat de marele neam al tracilor ca entitate etnică bine individualizată înainte de a fi inseraţi în *Istorii*. Cît de veche a fost însă obîrşia lor n-avem însă să aflăm prin intermediul izvoarelor literare ci prin mijlocirea vestigiilor arheologice care în covîrşitoare parte au fost scoase la iveală în decursul ultimilor 35 de ani de pe întregul cuprins al României.

Pînă în prezent, de pe sutele de şantiere arheologice s-a acumulat un volum atît de mare şi diversificat de urme materiale de factură daco-getică, vestigii ce datează din diferite etape şi faze ale îndelungatei evoluţii a acestui popor antic. Pe baza respectivelor urme de cultură materială sînt formulate o serie de concluzii ce în considerabilă parte au toate şansele să corespundă întru totul realităţii istorice. Acest lucru este valabil, după cum se ştie, nu numai atunci cînd vorbim de geţii din Cîmpia Munteană sau de dacii din Transilvania intracarpatică, ci şi pentru celelalte ţinuturi locuite de geto-daci. În felul acesta se constată că vatra pe care a avut loc geneza neamului geto-dac este delimitată în acel vast teritoriu cunoscut actualmente sub denumirea de aria carpato-danubiano-pontică.

Cît priveşte meleagurile bănăţene — înţelegînd prin Banat ceea ce se desemna sub acest nume în accepţiunea istorică a termenului — fără nici un echivoc, în ultimele decenii descoperirile arheologice din această zonă au înscris pagini pline de inedit atît în privinţa cunoaşterii mai aprofundate a istoriei străvechi cît şi a diferitelor etape şi faze parcurse de societatea daco-getică. Un cîştig ştiinţific remarcabil îl reprezintă, fără îndoială, precizarea că prezenţa tracilor timpurii la nordul Dunării de Jos corespunde cronologic cu începuturile metalurgiei pe

[1] Herodot, *Istorii*, IV, 93, în „Izvoare privind istoria României', I, Bucureşti, 1964.

https://biblioteca-digitala.ro

aceste meleaguri, respectiv epocii bronzului (2000—1200/1100 î.e.n.[2]. În consecinţă, înfloritoarele culturi constatate arheologic în spaţiul carpato—danubiano—pontic sînt în majoritate creaţia tracilor timpurii, certificînd astfel originea îndepărtată în vreme a geto-dacilor.

Timpuria prezenţă a populaţiei tracice pe cuprinsul bănăţean, precum şi neîntrerupta sa evoluţie pe scara timpului, se poate afirma că s-a anunţat ca de la sine printr-o serie de descoperiri fortuite. Deja în anul 1940, un studiu, ce se baza la aceea dată în exclusivitate pe date conferite de vestigii arheologice ieşite la iveală ocazional, atrăgea atenţia că epoca bronzului în acest ţinut cunoscuse o dezvoltare cu totul deosebită ca intensitate şi realizări[3]. Cu toate că multe din piesele de bronz — constînd din mai mult de 1 400 de exemplare — nu sînt numai din această epocă de început a metalelor, eroare inerentă în stadiul la care se aflau în urmă cu patru decenii cunoştinţele despre orînduirea comunei primitive, totuşi reprezentau un consitent fond de studiu. Autoarea menţionatei lucrări, remarcase pe bună dreptate că în zona respectivă a fiinţat o puternică „industrie" locală de producere şi prelucrare a aramei şi bronzului. Care erau însă etapele de evoluţie a acestei metalurgii şi cine au fost cei ce se îndeletniciseră cu milenii în urmă cu aceste meşteşuguri, rămîneau doar întrebări la care pe atunci nu se putea găsi răspunsul potrivit.

Actualmente însă, specialiştii în prima epocă a metalelor, acceptă în unanimitate că populaţia majoritară făuritoare ale culturilor epocii bronzului la Dunărea carpatică era de origine etnică tracică. Totodată se preconizează că pe la începutul secolului al XX-lea î.e.n. a prins contur — în aria mai largă carpato-balcanică — populaţia tracică timpurie, ale cărei triburi începeau să se individualizeze prin cultura lor materială şi spirituală originală, faţă de neamurile învecinate. La ora actuală sînt cunoscute o serie de triburi, sau uniuni de triburi, ale bronzului timpuriu, a căror arie de răspîndire e cu destulă precizie concretizată în teren prin intermediul vestigilor materiale. Bunăoară în Transilvania de sud-est, centrul şi estul Cîmpiei Muntene, erau populate de purtătorii culturii Glina-Schneckenberg, în vreme ce pe cuprinsul bănăţean trăiau triburile aparţinătoare culturii denumite de unii cercetători cultura Periam-Mokrin, iar de către alţii, cultura Mureşului, sau Mureş[4]. Indiferent de numele acordat şi recunoscut, e de remarcat detaliul că din cadrul acestei culturi nu lipsesc însă elementele ce amintesc de omul băştinaş al acestor locuri, din perioada eneoliticului tîrziu. Acest amănunt îl considerăm necesar a fi subliniat, fiindcă el reprezintă veriga de legătură între străvechea societate a epocii pietrei şi populaţia ce a trecut deja în epoca metalelor, demonstrînd că între cele două mari perioade istorice nu s-a produs nici o discontinuitate de

---

[2] Sebastian Morintz, *Contribuţii arheologice la istoria tracilor , tracilor timpurii*, I, Bucureşti, 1978, p. 12; Idem, în „Revista de istorie", 27, 1974, 6, p. 897 şi urm.

[3] Ana Iepure, *Epoca de bronz în Banat*, în „Revista Institutului Social Banat-Crişana", X, fasc. 33—36, 1940, pp. 433 şi urm.

[4] *Istoria României* I, Bucureşti, 1960, p. 232 şi urm.; Mircea Petrescu-Dîmboviţa, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iaşi, 1978, p. 83; Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

viață, și respectiv de populație. În cazul nostru, elementele perpetuate în cultura Periam-Mokrin, sînt ceștile de format semisferic, cu decorul realizat prin incizie, prevăzute cu una sau două toarte. Evident că perpetuarea acestor tipuri de vase din eneoliticul final în bronzul timpuriu nu era în nici un caz posibilă fără ca la formarea acestei din urmă culturi să nu fi luat parte și elementul uman local de veche obîrșie.

Procesul genezei tracilor a fost de o complexitate deosebită iar noi astăzi încă nu sîntem în măsură a-i reconstitui cu suficientă claritate întreaga-i desfășurare. Așa că încă se așteaptă de la viitoarele cercetări a acestui amplu fenomen social, etnic și lingvistic ca să fie elucidate o semă de nelămuriri ce încă mai persistă.

Ceea ce putem să consemnăm în acest stadiu al cercetărilor, e că n-au lipsit nici influențele culturale externe, de origine central-europeană, sudică, estică și chiar nordică — dacă ne referim la evoluția lucrurilor pe întregul cuprins carpato-dunăreano-pontic. De la o zonă geografică la alta a acestui spațiu, intensitatea respectivelor influențe diferă, sau pentru ținuturile diametral opuse, sînt chiar de altă natură. Rămînînd la teritoriul delimitat de Mureșul și Tisa Inferioară, Dunăre și Cerna, cele mai ușor sesizabile, și deci și cele mai pregnante, sînt influențele sudice, semnalate în mai multe stațiuni ale culturii Periam-Mokrin, între care unul dintre obiectivele reprezentative e considerat cimitirul de incinerație cu amfore de la Bela Črkva (R.S.F. Jugoslavia).

Progresele înregistrate de arheologia românească în cunoașterea celor mai vechi culturi ale populației tracice au fost în acest ultim deceniu de-a dreptul spectaculoase. Bunăoară, pînă în anul 1970 nu se cunoștea aproape nimic despre cultura Vatina și manifestările sale pe cuprinsul județelor Timiș, Caraș-Severin, în fîșia de la sud de Mureș din județul Arad. Pînă la data respectivă nu era reprezentată pe teritoriul României prin nici o așezare de tipul Vatina, care a avut un important rol în formarea noilor culturi ale hallstatt-ului timpuriu[5]. Primele indicii ale prezenței în sud-vestul României a ceramicii specifice culturii Vatina apăruseră în apropierea localităților Jebel-Voiteni, județul Timiș, pentru ca la scurt timp, și anume în anul 1969 să fie semnalată o așezare „Vatina" în satul Cornești[6], comuna Orțișoara. De atunci urmele de cultură materială gen Vatina s-au „înmulțit" pe cuprinsul bănățean, ajungînd la mai mult de zece stațiuni. Menționăm aici vestigiile de tip Vatina de la Caransebeș, punctul Balta Sărată[7], Domașnea[8],

---

[5] Ortansa Radu, *Cultura „Vatina" în așezarea de epocă a bronzului de la Cornești, județul Timiș*, în „Tibiscus", II 1972, p. 35.

[6] *Idem*, p. 36—38; Idem, *Contribuții la cunoașterea culturii Vatina — Săpăturile de la Cornești, județul Timiș*, în S.C.I.V. 23, 1972, p. 271—284; Tudor Soroceanu, Ortansa Radu, *Șantierul arheologic Cornești (jud. Timiș). Săpăturile din 1973 și 1974*, în „Tibiscus", IV 1975, p. 33—39; Sebastian Morintz, *Op. cit.*, pp. 17—21.

[7] Richard Petrovszky, *Contribuții la repertoriul arheologic al localităților județului Caraș-Severin din paleolitic pînă în secolul al V-lea î.e.n.*, în *„Banatica'* III, 1975, p. 366 n-rele 4 și 5.

[8] *Ibidem*, p. 372, nr. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

județul Caraș-Severin, Gornea[9] — unde se află chiar o așezare fortificată —, în același județ carașovean, Iaz[10], Comuna Obreja, unde se constată o succesiune Coțofeni—Vatina—Hallstatt, Jupa[11], în apropiere de Caransebeș, cu urme de tip Vatina timpurii, Liubcova[12], comuna Berzeasca, Moldova Veche[13], Reșița[14], la care se mai pot adăuga încă cîteva puncte cu urme ceramice din epoca bronzului, verosimil a fi de tip Vatina. Aproape în fiecare an, începînd din 1970, a fost scoasă la iveală cîte o așezare sau două, aparținătoare culturii respective, ilustrînd faptul că Banatul era populat apreciabil de intens de către purtătorii culturii Vatina. Desigur că așezările descoperite pînă în prezent într-un număr de ani ce nu depășesc un deceniu sînt încurajatoare în privința emiterii ipotezei că pe măsura intensificării cercetărilor arheologice repertoriul unor astfel de așezări va fi substanțial îmbogățit.

Din datele cumulate pînă în prezent cu privire la această cultură se știe că ea a fost urmată de culturile Cruceni-Belegiš, și Zuto Brdo, aceasta din urmă suprapunînd numai partea sud-estică a teritoriului ce fusese locuit de purtătorii culturii Vatina. Referitor la durata sa în timp, tot cercetări de ultimă oră, au stabilit că a ajuns pînă la limita dintre perioadele Bronz B_2 și Bronz C[15].

Cînd în anul 1966, reputatul arheolog jugoslav Nikola Tasič identifica „Cultura cîmpurilor cu urne cu suprafață plană", pe care mai apoi o denumise „grupul Belegiš", în sud vestul României încă nu se cunoscuseră decît puține asemenea vestigii arheologice. Dar cu doi ani mai tîrziu, cercetătorii timișoreni scoteau la iveală necropola de la Cruceni, sesizată încă din 1958, precum și necropola de la Bobda, comuna Cenei, județul Timiș[16]. Bogăția materialelor celor două necropole a determinat schimbarea denumirii propuse inițial de N. Tasić, în cultura Belegiš[17] (denumită mai nou și Cruceni-B.), fapt ce dovedește că și în nordul Banatului a avut loc același fenomen evolutiv social ce a dus tranziția societății locale de la cultura Vatina la cultura Cruceni-Belegiš.

Perioada tîrzie a epocii bronzului pe cuprinsul bănățean, ce poate fi considerată ca începută pe la anul 1350 î.e.n. a fost de altfel un preludiu al trecerii la prima epocă a fierului. În cadrul culturii Mureș, ce se prelungise în timp pe valea Mureșului inferior și după anul 1300 î.e.n. este sesizat arheologic un aspect hibrid de tranziție la Hallstatt[18].

---

[9] Gheorghe Lazarovici, *Gornea — preistorie*, Reșița, 1977, p. 91—93.

[10] Richard Petrovszky, *Op. cit.*, în „Banatica', IV, 1977, p. 438.

[10] *Ibidem*, p. 438.

[12] *Ibidem*, p. 440.

[13] *Ibidem*, p. 445.

[14] *Ibidem*, p. 452; vezi Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 17—22.

[15] Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 22.

[16] Ortansa Radu, *Asupra unui mormînt de incinerație de la Cruceni (jud. Timiș)*, I, 1971, pp. 19 și urm.; Idem, *Cu privire la necropola de la Cruceni (jud. Timiș)*, în „S.C.I.V.", 24, 3, 1973, p. 503 și urm.; Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 40—45.

[17] Nicolae Tasič, *Belegiš sites prehistoriques*, în „Epoque prehistorique et protohistorique en Yougoalavie', Belgrad, 1971, p. 165; Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 40.

[18] Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 190.

https://biblioteca-digitala.ro

Activitatea metalurgică, constînd din prelucrarea bronzului, e atestată în perioada mijlocie a epocii bronzului în Banat, prin depozitul descoperit în 1882 la Pecica (cunoscut în literatura de specialitate sub numele de Pecica I)[19], apoi depozitul de la Satu-Mare, comuna Secusigiu, judeţul Arad, fond de piese ce se păstrează la Narodni Muzeum din Vrsač (R.S.F. Jugoslavia)[20], depozitul de la Şandra, comuna Biled, judeţul Timiş (o parte ajuns în fosta colecţie a lui Szmij Antal din oraşul jugoslav Pancevo, iar altă parte se află la Muzeul Judeţean Maramureş, din Baia Mare)[21]. Din intervalul de timp al bronzului tîrziu (secolele XIV—XIII î.e.n. posedăm depozitul de la Cornuţel, comuna Păltiniş, judeţul Caraş-Severin, şi aşa cum se deduce din forma vasului în care era depus acest grupaj de piese metalice, el aparţine cu certitudine orizontului cultural Cruceni II-Bobda I, ambele fiinţînd în perioada Bronz D[22].

Ar părea ciudat faptul că perioada bronzului tîrziu e ilustrată pe aceste locuri doar printr-o singură descoperire, şi anume, menţionatul depozit de la Cornuţel. Explicaţia o avem odată în liniştea relativă în care au evoluat aspectele tardive ale culturilor Cruceni-Belegiş, Mureş şi Zuto-Brdo[23], epocă de calm în care neexistînd nici un pericol extern băştinaşii nu s-au văzut siliţi să-şi salveze avutul ascunzîndu-l în locuri tainice. În al doilea rînd, e verosimil ca cercetările referitoare la această epocă să nu-şi fi spus încă ultimul cuvînt şi prin intensificarea săpăturilor arheologice să-şi facă apariţia şi alte depozite de obiecte din bronz din intervalul de timp din care datează depozitul de la Cornuţel. Prezenţa acestui deocamdată unic depozit, este totuşi o mărturie că între bronzul mijlociu şi Hallstattul timpuriu a existat pe cuprinsul bănăţean o metalurgie a bronzului, după cum a persistat şi populaţia locală făuritoare a culturilor Cruceni II şi Zuto-Brdo fazele III—IV[24].

Nici în aria bănăţeană, ca de altfel în întregul spaţiu capato-danubiano-pontic, n-a fost nici o cezură între sfîrşitul epocii bronzului şi prima epocă a fierului. Dimpotrivă, în cadrul urmelor de cultură materială din staţiunile de la începutul primei epoci a fierului, sînt remarcate numeroase elemente de cultură mai veche din epoca bronzului, care n-aveau cum să se perpetueze fără continuitatea elementului uman. Toate indiciile arheologice dovedesc că în etapa iniţială a celei dintîi epoci a fierului a continuat modul de viaţă de la sfîrşitul epocii bronzului caracterizat prin aşezări întărite cu şanţuri şi valuri de pămînt, unele ocupînd o mare suprafaţă. Sînt semnificative fortificaţiile de la Cenei, Checea, comuna Cenei, ambele în judeţul Timiş, Drencova, comuna Berzeasca, judeţul Caraş-Severin — aceasta a durat şi în prima

---

[19] Mircea Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România*, Bucureşti, 1977, p. 41.

[20] *Ibidem*, p. 43.

[21] *Ibidem*, p. 44.

[22] Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 171.

[23] *Ibidem*, p. 187; Mircea Petrescu-Dîmboviţa, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, p. 88.

[24] Sebastian Morintz, *Op. cit.*, p. 173 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

vîrstă a fierului —, Foeni, Uivar, Pustiniș, comuna Uivar, toate în județul Timiș[25].

Relativ recent, cercetătorii Muzeului Banatului au investigat o foarte interesantă așezare și o necropolă identificate în cartierul timișorean Fratelia. Atît locuințele studiate prin săpături, 22 la număr în anul 1977, dar de atunci numărul lor a sporit deoarece cercetările încă nu sînt definitiv încheiate, cît și mormintele, peste 200 de gropi de incinerație, pledează pentru datarea lor la sfîrșitul epocii bronzului și la începutul primei vîrste a fierului[26]. Împreună cu necropolele de la Cruceni și Bobda, și ele aproximativ din aceiași vreme cu cimitirul de la Fratelia, acest obiectiv arheologic identificat pe cuprinsul municipiului Timișoara atestă cu pregnanță prezența populației tracice, din care s-a cristalizat ulterior neamul geto-dacilor[27].

Tracii nordici au fost făuritorii culturilor primei epoci a fierului, care în Banat se manifestă cu deosebire prin intermediul culturii Susani, denumire dată de la satul respectiv, aparținător comunei Traian Vuia, din Județul Timiș. Stațiunea ce datează de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului (circa sec. XIII—XII î.e.n.) încă n-a fost cercetată în întregime, săpăturile concentrîndu-se asupra unui tumul din vecinătatea așezării. Rezultatul a fost cu totul remarcabil, scoțîndu-se la iveală un grup de vase de ofrandă ce număra peste două sute de vase din lut ars de diferite forme și mărimi. Ceramica este de culoare neagră, lustruită și decorată în exclusivitate cu caneluri, avînd analogii tipologice cu recipiente similare dela Cruceni (faza a II-a) și de la Vîrtop-Plopșor, județul Dolj[28].

Prima epocă a fierului se caracterizează însă, nu atît pe introducerea noului metal, fierul, ci prin o veritabilă înflorire a metalurgiei bronzului. Cuprinsul bănățean a dat la iveală cîteva depozite de obiecte de bronzuri cu o compoziție diversă de obiecte — uneltele fiind predominante. Astfel sînt, depozitul de la Brezeasca, județul Caraș-Severin, compus din seceri, topoare, lame de fierestrău ș.a.[29], alte două depozite provenite de la Bocșa[30], apoi depozitele de la Caransebeș[31], Dumbrava[32], județul Timiș, Felnac[33], județul Arad, Gad[34], comuna Ciacova, județul

---

[25] Ștefan Ferenczi, *Cîteva considerații asupra problemei cetăților de pămînt din Transilvania și din părțile mărginașe*, în „Apulum", V, 1965, p. 122; Egon Dörner. *Die Thraker in der Ebene der Crișana und des Banates während der frühen Hallstattzeit*, în „Résumés des rapports et communications de la IIe Congrès International de Thracologie", București, 1976, p. 48.

[26] Ion Horațiu Crișan, *Origini*, București 1977, p. 35.

[27] *Ibidem*.

[28] Sebastian Morintz, *Hallstatt*, în „Dicționar de istorie veche a României (Paleolitic — sec. X)", București, 1976, p. 317; Ion Stratan, Alexandru Vulpe, *Suseni*, în „Dicționar le istorie veche . . . ," p. 557.

[29] Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri, vol. cit.* p. 83.

[30] *Ibidem*, p. 85.

[31] *Ibidem*, p. 87.

[32] *Ibidem*, p. 93.

[33] *Ibidem*.

[34] *Ibidem*, p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro

Timiș, Iablanița[35], județul Caraș-Severin, Igriș[36], județul Timiș, Lățunaș[37], comuna Jamu Mare, județul Timiș, Lugoj[38], Moldova[39] (nu mai puțin de patru depozite), Ocna de Fier[40], Pecica[41] (trei depozite), Sicheviița[42], județul Caraș-Severin, Sînpetru German[43], județul Arad, Timișoara[44] și Tirol[45], comuna Doclin, județul Caraș-Severin. Evident că o atare densitate a descoperirilor nu poate reflecta decît o corespunzătoare desime de populație precum și un avansat grad al dezvoltării sale economice, tehnico-culturale și sociale. Mai mult decît atît, varietatea cu totul remarcabilă a tipurilor de piese din bronz din care se compun depozitele bănățene denotă amănuntul că meșterii din aceste locuri nu executau numai cîteva reproduceri șablon de tipuri de unelte, arme și podoabe, ci erau pe deplin capabili de a da frîu liber imaginației lor creative. Spre a exemplifica afirmația, arătăm aici că despre vîrfurile de lance din bronz, prevăzute cu nervuri longitudinale excizate, obiecte prezente în cadrul depozitelor de la Berzeasca, Caransebeș și Lățunaș, se preconizează a fi de un tip aparte, fiind frecvente numai în aria învecinată cu Carpații sudici, teritoriu despre care se preconizează că ar fi locul inventării respectivului gen de lănci[46]. Metalurgia bronzului din Hallstatul „bănățean", asemenea metalurgiei acestui metal de pe întregul cuprins carpato-danubiano-pontic a atins un asemenea grad de evoluție încît putea transpune în bronz obiecte complicate a căror turnare cerea o procedură tehnică complexă. Săbiile se numără între acele arme greu de realizat, dar existența lor în depozitele de la Baziaș, Berzeasca, Caransebeș, Gad, Moldova, Moșnița și Timișoara, face verosimil faptul că măcar o parte din acestea au ieșit din tiparele turnătoriilor de bronz de pe cuprinsul Banatului.[47]

Un alt gen de obiect despre care se preconizează că ar fi opera inventivității meșterilor localnici este așa numitul „celt de tip transilvănean", unealtă specifică și de largă utilizare în aceste locuri începînd cu sfîrșitul epocii bronzului[48].

Cu tot avîntul metalurgiei bronzului acest metal a dat tot ce putea da atît folosit ca unelte cît și ca arme sau podoabe. În Europa își făcea cale un alt metal, mai dur, dar deocamdată mai dificil de procurat

---

[35] *Ibidem*, p. 98.
[36] *Ibidem*.
[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*, p. 99.
[39] *Ibidem*.
[40] *Ibidem*, p. 100.
[41] *Ibidem*, p. 101—102.
[42] *Ibidem*, p. 106.
[43] *Ibidem*, p. 107.
[44] *Ibidem*, p. 113.
[45] *Ibidem*, p. 114.
[46] Draga Garașanin, O *jadnom spetialnom tipu kopala ranog halstatskog perioda*, în „Rad Voievodianskih Muzeja", V, 1956, p. 15 și 18.
[47] Alexandrina D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien*, în „Dacia", N. S., X, 1966, p. 167.
[48] Mircea Rusu, *Depozitul de bronzuri de la Blașa*, în „Sargetia", IV, 1966, p. 28.

https://biblioteca-digitala.ro

— fierul. Nu cunoaştem căile prin care primele piese de fier au ajuns în aria bănăţeană, dar în cimitirele de incineraţie de la Cruceni[49] şi Bobda II[50], apăruseră în cîteva morminte „obiecte de podoabă din fier"[51] — dar din cauza puternicei coroziuni se poate recunoaşte numai un fragment de brăţară. Preludiul substituirii bronzului cu noul metal a avut loc prin secolele X—IX î.e.n. interval de timp în care se constată o scădere considerabilă a depozitelor de bronzuri de pe cuprinsul bănăţean. De la circa 22 de depozite semnalate în teritoriul cuprins între Mureş, Tisa, Dunăre şi Cerna, la începutul Hallstattului, s-a ajuns la un singur depozit din Ha B_1, şi anume cel de la Giurgiova, comuna Goruia, judeţul Caraş-Severin, compus din 200 de obiecte[52], în majoritate topoare. Mai putem considera ca aparţinător populaţiei autohtone din sud-vestul României, şi datînd din aceiaşi perioadă Ha B_1, depozitul denumit „Arad II", în a cărui componenţă predomină de asemenea uneltele — topoare de tip „celtic", seceri cu limbă la mîner (8 bucăţi), brăţări ş.a.[53] Mai cu seamă numărul considerabil de seceri e revelator în ceea ce priveşte practicarea agriculturii, îndeletnicire proprie populaţiilor stabile.

Hallstattul timpuriu se mai caracterizează în Banat printr-o gamă apreciabil de consistentă de obiecte din fier, sau de alte urme ale prelucrării acestui metal. Nu mulţi cunosc că din cele şapte locuri în care sînt semnalate cele mai vechi piese din fier cunoscute pînă în prezent pe cuprinsul României, cinci se află în Banat.[54] Aceste descoperiri sînt: sabia de fier cu limbă la mîner şi un ac din bronz cu miezul din fier — ambele scoase la iveală cu mulţi ani în urmă pe undeva într-un sat din centrul Banatului, un pumnal cu miez de fier provenit de la Tirol[55], comuna Doclin, judeţul Caraş-Severin, zgura de fier aflată în aşezarea de la Susani, şi deja amintitul fragment de brăţară de la Bobda. Despre sabie se afirmă că ar fi chiar una din cele mai vechi piese de acest gen din Europa, fiind probabil din fier meteoritic[56], presupunere pe care personal nu o împărtăşim. Considerăm mai verosimil ca ea să fie din fier obţinut dintr-un zăcămînt din masivul Poiana Rusca, despre care specialiştii în materie afirmă că în straturile su-

---

[49] Ortansa Radu, *Cu privire la necropola de la Cruceni (jud. Tiniş)*, în „S.C.I.V.", 24, 3, 1973, p. 506.

[50] Kurt Horedt, *Problemele ceramidii din perioada bronzului evoluat în Transilvania*, în „Studii şi uomunicări — Muzeul Brukenthal', 13, 1967, p. 149; Attila Làszló, în *SCIVA* 16, 1, 1975, p. 17 şi urm.

[51] Marius Moga, *Muzeul regional al Banatului*, în „Revista muzeelor", 3, 1964, p. 296.

[52] Mircea Petrescu-Dîmboviţa, *Depozitele de bronzuri din România, vol. cit.*, p. 130.

[53] *Ibidem*, p. 125.

[54] Attila Làszló, *Începuturile metalurgiei fierului pe teritoriul României*, în „S.C.I.V.A.", 26, 1, 1975, p. 17.

[55] Mircea Rusu, *Începuturile metalurgiei fierului în Transilvania*, în „In memoriam Constantini Daicoviciu", Cluj, 1974, p. 351; Nicolae Vlassa, în catalogul expoziţiei *Illiri şi Daci*, Cluj-Bucureşti, 1972, p. 110; Attila Làszló, *Op. cit.*, p. 20 şi 21.

[56] Mircea Rusu, *Op. cit.*, p. 354—355 şi nota nr. 22.

https://biblioteca-digitala.ro

perioare, apropiate de suprafață, minereul ar fi avut o remarcabilă concentrație de metal[57]. Pe lîngă aceste descoperiri certe, se mai adaugă cu titlu de probabilitate în privința încadrării în faza hallstattiană de început, încă un topor din fier apărut în mod fortuit la Corneşti[58], comuna Orțișoara, județul Timiș. Cu rezerva cuvenită în aprecierile ce preced săpăturile arheologice, enunțăm aici ca fiind credibilă ideea că fragmentele de zgură recuperate din punctul denumit Grămurada lui Ticu, din Susani, ar putea reprezenta mărturia cunoașterii procedeului reducerii minereului din fier de către tracii nord-danubieni, încă din Hallstattul A[59].

O altă așezare din prima epocă a fierului s-a cercetat prin săpături arheologice în locul numit de localnici Gomila lui Pituț, situat în hotarul comunei Remetea Mare, județul Timiș. S-a constatat că este vorba de un sat din secolul al X-lea î.e.n., așezare unică pînă în prezent în țara noastră și printre puținele de acest fel din lume[60]. Așezarea rurală se compune din cîteva zeci de locuințe de suprafață, de formă patrulateră, măsurînd pînă la 16 metri în lungime și 10 metri în lățime. Edificiile, construite din lemn și lipitură de pămînt, posedau în preajma lor o serie de gropi special amenajate în care se păstrau proviziile cerealiere. Mai recent s-a descoperit aici un foarte interesant complex ritual hallstatian, ce ne conferă mărturii concrete în privința cultului uranosolar ce se practica de către locuitorii satului din prima epocă a fierului[61].

Cultura prin care daco-geții s-au individualizat de masa tracilor se dovedește a fi Basarabi, ce e răspîndită pe un larg spațiu geografic corespunzător în genere cu vatra pe care îi atestă urmele arheologice pe „cei mai viteji și mai drepți dintre traci". Și în documentarea culturii Basarabi pe cuprinsul bănățean, cercetările din ultima vreme au adus date din cele mai semnificative și concludente.

Cu toate că pînă nu demult Banatul se prezenta ca o pată albă în ceea ce privește prezența urmelor de tip Basarabi, recentele investigații au fost încununate de succes. Așezări de tip Basarabi au fost depistate și parțial studiate prin săpături arheologice sistematice la Eșelnița, Gornea, Valea Timișului, Remetea Mare, Visag, iar în R. S. F. Iugoslavia, la Boșut, Gomilova și Jasenovo (fost Židovar)[62]. Din

---

[57] Informație din partea ing. I. Kindler, șef de laborator al Combinatului siderurgic din Hunedoara. Vezi și: Liviu Mărghitan, *Cunoșteau dacii resursele metalifere de pe cuprinsul actualului județ Hunedoara?*, în „Sargetia", XI—XII, 1974—1975, p. 353 și urm.

[58] Attila Làszló, *Op. cit.*, p. 31.

[60] Florin Medeleț, *Situla de la Remetea Mare (jud. Timiș)*, în „Banatica", III, 1975, p. 49 și urm.; *Idem, Die bronzesitula von Remetea Mare*, în „Dacia", N. S., XVIII, p. 95 și urm., *Idem, Complexul ritual hallstattian de la Remetea Mare — Gomila lui Pituț*, comunicare prezentată la sesiunea științifică „Permanență și continuitate, istorie și realizări", din 5—6 mai 1979, Timișoara.

[61] Vezi Complexul ritual..., comunic. la menționata sesiune timișoreană din 5—6 mai 1979.

[62] Hadrian Daicoviciu, *Dacia și daco-geții*, în *Illiri și daci*, vol. cit., p. 66; Marian Gumă, *Tipuri de așezări aparținînd culturii Basarabi pe teritoriul Banatului*, comunicare prezentată la sesiunea științifică din 5—6 mai din Timișoara (1979).

https://biblioteca-digitala.ro

capul locului se relevă amănuntul că aşezările sînt apreciabil de mari şi sînt situate de preferinţă pe terasele rîurilor în locuri cu pămînt fertil, propriu agriculturii. Cercetările în staţiunile susmenţionate sînt încă în curs de desfăşurare astfel încît în stadiul actual ar fi timpuriu să tragem concluzii. Lucrul principal e însă dovedit, şi anume, sînt prezente pe aria bănăţeană absolut toate culturile într-o firească înlănţuire în timp, din ultimele faze ale eneoliticului şi pînă în „momentul" Basarabi. Astfel că geneza dacilor pe aceste meleaguri îşi are o incontestabilă confirmare din partea cu adevărat imparţialelor vestigii arheologice apărute atît ocazional, cît şi prin săpături anume orientate în acest scop. Factorul uman etnic tracic îşi manifestă din plin prezenţa prin culturile sale ce s-au succedat în vreme, reprezentînd substratul pe care şi din care a fost generată cultura daco-getică, rezultantă firească a unei lungi evoluţii sociale economice şi culturale, ale cărei rădăcini s-au împămîntenit la miazănoapte de Dunăre încă din mileniile III—II î.e.n.

Procesul evolutiv al societăţii locale a continuat să se desfăşoare cu aceiaşi vigoare şi fără nici o cezură şi în cea de-a doua epocă a fierului. Banatul era parte integrantă din oicumena daco-getică şi se dezvolta în acelaşi pas cu întregul neam al geţilor şi dacilor din vasta arie carpato-danubiano-pontică. Nu sînt puţine descoperirile arheologice doveditoare ale unei identităţi de civilizaţie a dacilor din Banat cu a semenilor lor din Transilvania intracarpatică şi din Oltenia, sau Crişana şi Maramureş. Şi aici se edifică aşezări nefortificate, dar şi întărite de tip Latène, cum sînt cele de la Dealul Chilii din apropiere de Vărădia, judeţul Caraş-Severin, Pescari — Culă, Stenca Liubcovei, Gornea — Ogaşul Padina, toate pe malul Dunării în judeţul Caraş-Severin, Dubova, în judeţul Mehedinţi, Vărădia de Mureş, în judeţul Arad, Vladimirescu — Cicir, în acelaşi judeţ, Felnac, Lipova, Şeitin, Cenad, la care se mai adaugă recent identificata staţiune fortificată de la Căpîlnaş, judeţul Arad.[63]

În partea de sud-vest a Banatului urmele de cultură materială de factură dacică nu sînt mai puţin numeroase, aşa cum o dovedeşte arheologul iugoslav Ratsko Rašajski, care într-un studiu publicat în anul 1961 menţiona vestigii de factură dacică la Banatska Palanka, Bela Črkva na Dunavu, Kovin, Hrtkovici, Karlovaţ, Kovacica, Felnac, Oreşaţ, Pavliş, Potporani, Seleuş, Vršac, Jasenovo (fost Židovar) ş.a.[64]. Mai recent, într-o călătorie întreprinsă de autorul acestor rînduri în ţara vecină, am constatat existenţa în colecţiile muzeelor din Kikinda, Zrenjanin şi Pancevo, a unui mare număr de fragmente ceramice dacice descoperite ocazional în diferite locuri de pe aria teritorială ce coincide cu raza de activitate a respectivelor instituţii.

---

[63] Dintre acestea nu toate au fost încă publicate. Despre unele se pot data în: „Banatica', nr. I—IV, „Tibiscus", nr. I—IV şi „Ziridava' I—X.

[64] Ratsko Rašajski, *Dačka srebrna ostava iz Kovina*, în „Rad. Voivodianskih Muezja", X, 1961, p. 24 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

În ultima perioadă de timp au fost identificate ale stațiuni dacice la Dalboșeț[65], Gătaia[66], Oraviță[67], Șemalcu Mic[68], Silagiu[69], Timișoara[70] și Parța[71], toate așteptînd să fie obiectiv al unor cercetări arheologice viitoare. Toate acestea duc noi și incontestabile dovezi ale prezenței dacilor pe aceste meleaguri, ilustrînd diferite momente din îndelungata lor istorie. Numărul mereu în creștere a stațiunilor dacice de pe aria bănățeană mai are și tendința de a da răspunsuri definitive în legătură cu o serie de probleme controversate, cum este aceea a atribuirii celților a marei așezări „hallstattiene — Latène" de la Židovar[72].

Despre respectiva stațiune, în cadrul căreia se constată o foarte îndelungată continuitate de viață — grosimea nivelurilor de locuire avînd nu mai puțin de 7 metri profunzime — s-a făcut afirmația că este o puternică fortificație celtică. Pe măsură ce s-au descoperit, pe an ce trecea, tot mai numeroase vestigii dacice doveditoare a faptului că Banatul este o parte a vetrei genezei daco-geților, devenea tot mai lipsită de temei ipoteza existenței *oppidum*-ului celtic în Banat. Cercetătorul clujean Ion Horațiu Crișan a demonstrat pe baza analizei materialelor ceramice de la Jasenovo, că acestea pledează pentru caracterul dacic al acelei așezări[73]. Mai mult decît atît, cele mai recente rezultate ale cercetărilor arheologice referitoare la prezența celților în aria carpato-dunăreană nu îi atestă pe acești migratori, decît sporadic — prin cîteva morminte izolate — în partea de nord a Banatului[74]. În concluzie, așezarea preistorică de la Židovar, nu numai că este dacică ci prin îndelungata sa existență, poate fi considerată o veritabilă oglindă a evoluției în timp a societății locale de pe cuprinsul bănățean de la finele epocii bronzului pînă către sfîrșitul celei de-a doua epoci a fierului. Ea face cu certitudine parte din grupul *dave*-lor „bănățene" a căror denumire dacică s-a perpetuat și în epoca romană, Arcidava, Aizis, Berzobis, Tibiscus, Ziridava, Zurobara, Dierna, numele ei fiind,

---

[65] Marius Moga, Nicolae Gudea, *Contribuții la repertoriul arheologic al Banatului*, în „Tibiscus" IV, 1975, p. 136 și nota nr. 10.

[66] Petre Tomescu și colab., *Monografia comunei Gătaia și a satelor aparținătoare*, Timișoara, 1972, p. 55.

[67] Richard Petrovszki, *Op. cit.*, în Banatica", II, 1975, p. 392.

[68] Theodor Trîpcea, *Timiș*, București, 1975, p. 107.

[69] Octavian Sfetu, *Urme de așezări străvechi și vechi la Silagiu și Buziaș*, în „Bulletin européen Noi Tracii", nr. 53, 1979, p. 2.

[70] Ștefan Pascu și colab., *Timișoara 700, pagini din trecut și de azi*, Timișoara, 1969, p. 30.

[71] Florin Medeleț, comunicare prezentată la a XI-a sesiune anuală de rapoarte, București 22—23 aprilie 1977.

[72] Branko B. Gavela, *Keltski oppidum Zidovar*, Beograd, 1952; *Idem, Zidovar pres de Vrsač site prehistorique et protohistorique a plusieurs conches*. în „Epoque prehistorique et protohistorique en Yugoslavia", Beograd, 1971, p. 200.

[73] Ion Horațiu Crișan, *Ceramica daco-getică, București, 1969*, p. 160, 244 și nota nr. 458.

[74] Ion Horațiu Crișan, *Descoperiri celtice păstrate în Muzeul județean Arad*, în „Ziridava", III—IV, 1974, p. 37 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro

credem noi *Canonia*, care ar trebui mai degrabă localizat aici, decît la Vrsač.

Alături de frecventele aşezări dacice, o altă categorie de urme materiale ale acestei populaţii, sînt descoperirile monetare, constînd fie din tezaure, fie din piese numismatice izolate. Numărul unor astfel de vestigii este atît de mare încît sugerează existenţa în cadrul societăţii dacice locale a unor ateliere monetare, aparţinătoare firește, uniunilor tribale autohtone. Sînt cunoscute monedele de imitaţie din argint — copii de tetradrahme macedonene de tipul Filip II — denumite de numismaţi monede din grupul „Banat" (datînd cam din a doua jumătate a secolului al III-lea î.e.n.), apoi monedele de tipul „Criciova" (emise cam pe la anul 2000 î.e.n.) şi „Ramna" (contemporane cu cele de la Criciova), şi în fine, tipul Agriş (de pe la începutul secolului al II-lea î.e.n.)[75]. Toate aceste monede ar putea fi atribuite, eventual, triburilor dacice ale albocensilor şi saldensilor, ambele menţionate de izvoarele antice[76], după cum pe valea Mureşului inferior sînt localizaţi Bieffi, sau într-o altă variantă de lectură, Biessi[77]. Tot despre existenţa unor uniuni tribale locale conduse de şefi militari ne vorbeşte şi o descoperire mai veche, a unui coif de paradă din argint aurit ieşit în mod fortuit la iveală pe undeva în apropiere de Orşova[78], piesă databilă în secolele IV—III î.e.n.

Se cuvine a face precizarea că monedele de imitaţie le aflăm prezente în numeroase localităţi cum sînt: Caransebeş, Caraşova, Criciova, Oraviţa, Potoc, Ramna, Rugi, Neudorf, Zăbrani, Şiştarovăţ, Glogon (R. S. F. Iugoslavia), Vrsač şi încă cîteva puncte din sud-vestul Banatului. Deci e uşor de conchis că repertoriul descoperirilor numismatice dacice de imitaţie „acoperă" în genere întregul ţinut, făcînd încă o dovadă a locuirii sale de către populaţia pentru care s-au emis respectivele monede, cea dacică.

Înainte de a încheia această încercare de prezentare cît mai sintetică a urmelor dacice din Banat în evoluţia lor pe scara timpului, ne vom opri în cîteva aliniate asupra pieselor de podoabă din argint, bijuterii în care geto-dacii şi-au exprimat atît setea de frumos cît şi măiestria artistică a meşterilor argintari. Cea mai interesantă descoperire bănăţeană de acest gen o reprezintă tezaurul apărut întîmplător la Remetea Mare, pe la începutul secolului nostru. El se remarcă prin aceea că este printre puţinele tezaure dacice cărora li s-a recuperat întregul conţinut iniţial. Astfel se poate stabili că în general obiectele de podoabă vestimentară şi corporală utilizate de o persoană erau: patru fibule (agrafe), un lanţ din zale, şi cîte două inele şi patru spirale

---

[75] Constantin Preda, *Mondele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, pp. 59—62; 62—65; 66—69.

[76] *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 226,

[77] *Ibidem*.

[78] Dumitru Berciu, *Arta traco-getică*, Bucureşti, 1969, pp. 83—88.

https://biblioteca-digitala.ro

de buclă. Încă un amănunt interesant, una din fibule era realizată nu din argint, ci din aur.

Tezaure de obiecte din argint, la fel de interesante ca cel de la Remetea Mare, s-au mai descoperit la Vărădia de Mureş, Velico Sredişte (R. S F. Iugoslavia) şi Kovin, pe malul Dunării bănăţene, precum şi la Pecica — un inel de aur, fiecare din ele prezentînd o serie de detalii ce contribuie la o mai bună cunoaştere a artei toreutice din Dacia preromană[79].

Fără de nici o exagerare, multitudinea vestigiilor arheologice de pe cuprinsul bănăţean relevă în mod cît se poate de clar şi de concludent că ţinutul dintre Mureş, Tisa, Dunăre, Cerna şi versantul vestic al Carpaţilor meridionali, a făcut nedeslipită parte din vatra de formare a poporului geto-dac, urmaş direct al tracilor septentrionali. Pe parcursul timpului, dacii din Banat au evoluat din punct de vedere economic, social şi cultural, fiind în preajma secolului I î.e.n. pe o treaptă identică de civilizaţie cu confraţii lor din celelalte zone carpato-danubiano-pontice. Actul unificator săvîrşit de către Burebista i-a cuprins şi pe ei între fireştile hotare ale statului unitar şi idependent, din care au continuat să facă parte pînă la definitiva înfrîngere a puterii daco-geţilor de către împăratul Traian.

CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LA GÉNÈSE ET L'ÉVOLUTION DE LA SOCIÉTÉ DACE SUR LE TERRITOIRE DE LA CONTRÉE BANAT

(Résumé)

Sur Banat, contrée qui à l'acception historique du terme est delimitée du point de vue géographique par les rivières Mureş, Tissa inférieure, le fleuve Danube, la rivière Cerna et les versants d'ouest des montagnes Ţarcului et Poiana Ruscăi, on a affirmé que du point de vue archéologique on n'y peut attester une série d'étapes et phases de l'existence de la societe locale. Cette situation este radicalement changée de nos jours frâce au fait que dans les quatre dernies décennies les archéolokues roumains de même que leurs collègues yougoslaves ont découvert beaucoup de traces de culture matérielle qui atteste que l'activité humaine a ici ses débuts depuis le paléolithique supérieur.

Une précieuse découverte des rechercses archéologiques de date récente ce sont les découvertes de facture dace, aussi nomreuses que concluantes. Une palète diversifiée de vestiges représentée par des habitats fortifiées ou ouverts dépôts d'outils et d'armes, trèsors monétaires et d'objets décoratifs découverts sur tout le teritoire du Banat mettent dans une nouvelle lumière la prèsence et le développement de la société dace locale.

---

[79] Florin Medeleţ, *Brăţările spiralice dacice de argint (o schiţă tipologică)*, în „In memoriam Constantini Daicoviciu", *vol. cit.* p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro

L'étude que voici peut être considéré un des premiers essais de groupement, sistémstisation et analyse d'une lonque liste de découvertes dont beaucoup de date récente, en partant desquelles on essaie a illuster tant la génèse du peuple dace dans l'espace respectif que son évolution ininterrompue jusqu'au moment où Burebista crée vers l'année 70 a.n.e. le premier état unitaire et indépendant du nord du Danube des Carpates.

Corroborant les plus significatives traces archéologiques daces apparues sur le teritoire des département Timiş, Caraş-Severin et une partie des départaments Arad et Mehedinţi, auxuelles on ajoute une série de vestiges similaires de l'ouest et du sud-ouest du Banat, on présente les cultures traces de la contrée, leur continuelle évolution jusqu'à l'apparition des Daces comme peuple pleinement constitué.

https://biblioteca-digitala.ro

TEZAURE ŞI OBIECTE DE PODOABĂ TRACO-DACICE DESCOPERITE ÎN JUDEŢUL ARAD

NICOLAE KISS

Extragerea şi prelucrarea metalelor în general şi a metalelor preţioase în special au o tradiţie străveche pe teritoriul Daciei. Dorin Popescu, unul din cei mai buni cunoscători ai tezaurelor de podoabe din aur preistorice, afirmă, că „Încă din epoca bronzului, tracii s-au dovedit a fi meşteşugari pricepuţi în prelucrarea bronzului şi a aurului"[1].

Mai tîrziu aceste tradiţii meşteşugăreşti vor continua şi în arta prelucrării argintului. Cu multe secole înainte de cucerirea romană, daco-geţii au cunoscut prelucrarea metalelor nobile. Bogatele zăcăminte de aur şi argint ale Daciei au fost exploatate şi folosite pentru confecţionarea obiectelor de podoabă şi a monedelor de către populaţia locală.

Pentru extracţia argintului sînt atestate mai cu seamă minele de la Baia de Criş şi Roşia, precum şi nisipurile argintifere ale diferitelor rîuri[2].

Exploatarea aurului preistoric a fost obţinut tot prin două metode: a) prin spălarea nisipurilor aurifere din văile bogate în astfel de zăcăminte, ca de exemplu: Arieşul, Streiul, Lăpuşul, Mureşul, Timişul, Caraşul etc., iar în judeţul Arad, literatura de specialitate semnalează localităţile: Arăneag, Baia, Luncşoara şi Groşi.

b) prin exploatarea zăcămintelor aurifere, sau filoanelor de la suprafaţă ori adîncimi medii. În acest sens sînt semnalate regiunile Munţilor Apuseni, bazinul Someşului cu Maramureşul şi Banatul[3].

Cert este faptul, că tezaurele de aur şi argint traco-dacice sînt răspîndite peste tot teritoriul actual al patriei noastre, însă regiunea în care apar în cel mai mare număr, este Transilvania. Dorin Popescu, în lucrarea sa „Prelucrarea aurului în Transilvania", publică o listă

---

[1] Dorin Popescu, în „Studii şi referate privind istoria României", vol. I, Bucureşti, 1954, p. 99.

[2] Nicolae Maghiar şi Ştefan Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, Bucureşti, 1970, p. 45.

[3] Mircea Rusu, *Consideraţiuni asupra metalurgiei aurului din Transilvania în bronz D şi Hallstatt A*, în „Acta Musei Napacensis", vol. IX, Cluj, 1972, p. 12, 31, 33, 50—51.

https://biblioteca-digitala.ro

a localităţilor din Transilvania înainte de cucerirea romană"[4], grupate pe judeţe, unde s-au făcut descoperiri de podoabe din aur. Numărul lor se ridică la 137.

Vorbind despre arta aurului, Vasile Pîrvan spunea, că „Înainte de venirea în masă scythilor în Carpaţi şi la Dunăre, geţii au dezvoltat aici o artă proprie a aurului, ale cărei produse umpleau tot centrul şi nordul Europei, concurînd cu arta etruscă a bronzului şi argintului[5].

În judeţul Arad, numărul descoperirilor de metale preţioase este deasemenea apreciabil. La Firiteaz a fost descoperit un mare tezaur care cuprindea 16 brăţări de aur, la Birchiş patru bare de la brăţări diferite, la Grăniceri trei falere-discuri şi încă una la Vărşand, la Pecica alte două inele de buclă, un inel verigă, două butoane nasture şi un colier format din 48 de „mărgele" toate din aur şi în sfîrşit la Sîntana-Arad, un alt tezaur de aur compus din 12 frunze de lauri de la o diademă, de care mai aparţinea un colier, două grupuri de inele şi ghemuri de sîrmă.

În ceea ce priveşte obiectele de podoabă confecţionate din argint ele sînt deasemenea răspîndite într-un număr mare pe teritoriul arădean.

La Dezna a fost descoperit un mic tezaur, compus din brăţări, o fibulă mare intactă, fragmente de fibule, părţi dintr-un lanţ şi o monedă dacică. La Gura Văii s-a găsit un alt tezaur, cu două inele un fragment de colier şi 70 de drahme greceşti din Apolonia. La Moroda a fost descoperită o brăţară, trei fragmente dintr-o altă brăţară, în asociere cu monede greceşti emise în Apollonia şi monede republicane romane. De la Vărădia de Mureş, provin fibule masive de mari dimensiuni, de la Şimand, un colan de bară răsucită, iar de la Şeitin alte podoabe de aur neidentificate[6].

După enumerarea sumară a decoperirilor de obiecte de podoabă traco-dacice din aur şi argint, descoperite pe teritoriul judeţului Arad, trecem la descrierea mai detaliată a acestora.

Prelucrarea obiectelor de podoabă din aur, cronologic apare încă de la începutul epocii bronzului, fiind confecţionate de meşteşugari traci şi continuă pînă la Latène-ul daco-getic[7].

O categorie importantă de obiecte de aur o formează brăţările cu secţiune cvadrangulară. În tezaurul de la Firiteaz care, după cum s-a mai amintit, conţine în total 16 brăţări de aur, şase exemplare sînt de acest tip. Una dintre acestea este ornamentată cu linii şi puncte. În general brăţările cu secţiune cvadrangulară confecţionate din bronz, apar la începutul perioadei hallstattiene. Ele sînt numeroase şi din aur, dar sînt de dimensiuni mici, aşa că nu puteau fi purtate ca brăţări. Ele

---

[4] Dorin Popescu, *Prelucrarea aurului în Transilvania înainte de cucerirea romană*", în „Cercetări arheologice din Transilvania", Bucureşti, 1956, p. 160—162.

[5] Vasile Pîrvan, *Getica*, Bucureşti, 1924, p. 341—342.

[6] Liviu Mărghitan, *Tezaure de argint dacice*, Bucureşti, 1976, p. 71.

[7] Rodica Tanţău, *Meşteşugurile la geto-daci*, Bucureşti, 1972, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

serveau ca obiecte de schimb înlocuind moneda, care încă nu exista în acest timp[8].

O altă categorie o formează brățările cu capetele spiralice. În tezaurul de la Firiteaz, există și patru brățări de acest tip. Bara brățărilor mai groasă și în munchii se subțiază spre capete și se rotunjește. Una dintre ele are suprafața superioară puternic crestată ca și cînd ar fi răsucită, iar după fiecare grup de 12 crestături netede urmează cîte două creste în formă de dinți. Celelalte brățări sînt netede și ornamentate cu grupuri de linii și puncte incizate. În literatura de specialitate se afirmă că brățările bispiralice, care apar în perioada mijlocie a epocii bronzului, sînt răspîndite în toată Europa, totuși nu se cunosc exemplare identice cu cele de la Firiteaz[9].

În categoria brățărilor mai amintim patru bare cu secțiune rombică, de la brățări diferite, descoperite la Birchiș[10].

O altă categorie de podoabe o formează discurile-falere de aur care serveau la împodobirea hainelor pe care erau prinse sau cusute. În județul Arad au fost descoperite patru asemenea podoabe; trei la Grăniceri și una la Vărșand.

Cele trei falere de la Grăniceri au o dimensiune de aproximativ 14 cm diametru. Sînt frumos ornamentate, dar în timp ce una dintre ele nu are decît elemente cu motive spiralice, găsim pe a doua, pe lîngă motive înrudite și două păsări punctate (probabil lebede stilizate), așezate față în față. Falera a treia din păcate ruptă pe o porțiune, are ca ornament o întreagă compoziție, realizată prin puncte, în care distingem două siluete umane, o pasăre și doi cai cuprinse toate într-un cerc. Spațiul dintre acest cerc și marginea falerei este umplută cu motive tot punctate care ar putea reprezenta foarte stilizat un gît de lebădă. Menționăm că discul al treilea de la Grăniceri se distinge de celelalte două prin ornamentația sa absolut unică[11].

O altă faleră de aur a fost descoperită la Vărșand, pe movila numită „Între vii", loc, care a furnizat numeroase vestigii arheologice din epoca bronzului. Ca ornamentație ea se deosebește de cea de la Grăniceri, avînd motive în formă de rozetă, executate cu caneluri și puncte gravate, motivul principal fiind o spirală fugătoare cu cinci cîrlige, ce se rotește în jurul centrului bombat. Acest motiv este frecvent întîlnit și în ornamentarea ceramicii culturii Otomane căreia îi aparține așezarea de la Vărșand[12].

Menționăm că în ansamblul lor ornamentația falerelor de aur, descoperite în Transilvania (Săcuieni, Țufalău, Șmig, Grăniceri, Vărșand etc.) sînt realizate prin spirale și mici puncte incizate. Această tehnică de ornamentație este caracteristică sfîrșitului epocii bronzului

---

[8] Dorin Popescu, *Prelucrarea aurului . . .*, p. 174.

[9] *Ibidem*, p. 176

[10] Marton Roșca, *Repertoriul arheologic al Transilvaniei*, Cluj, 1942, p. 157, nr. 83; Mircea Rusu, *Considerații asupra metalurgiei aurului din Transilvania în bronz D și Hallsatt A*, în „Acta Musei Napocensis", vol. IX, Cluj, 1972, p. 44.

[11] Dorin Popescu, *Prelucrarea aurului . . .*, p. 173.

[12] Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974, p. 401.

https://biblioteca-digitala.ro

și perioadei hallstattiene timpurii. Această părere a fost acceptată încă de arheologul Vasile Pîrvan, cît și de alți cercetători[13].

În categoria discurilor falere intră și nasturii de aur, care serveau deasemenea la împodobirea hainelor, însă erau de dimensiuni mici. Un astfel de nasture de formă conică, avînd un diametru de numai 0,8 cm., cu două orificii așezate față în față, fără nici un fel de ornamentație, s-a găsit în cunoscuta așezare de pe „Șanțul Mare" din hotarul comunei Pecica. În prezent el se păstrează în colecția de istorie veche a Muzeului Județean Arad[14].

În aceeași așezare de la Pecica, s-a găsit în 1938 un important tezaur de aur. Într-un vas din lut era depozitat un nasture mic asemănător cu cel precedent, de formă conică, cu diametru de 1,2 cm, cu două orificii, ornat cu mici puncte în relief ce formează un cerc, lucrat prin stanțare.

Vasul mai cuprindea și 48 de „mărgele" din aur de la un colier, de formă conică, în interior goale, găurite la mijloc, pentru a putea fi înșirate. Ele sînt lucrate din foițe de aur înfășurate. Colierul este păstrat în colecția de tezaure al Muzeului de Istorie al R. S. România. Un alt obiect de podoabă aflat pe movila „Șantul Mare" din Pecica este un inel de aur. El a fost scos la iveală din stratul dacic, ca rezultat al săpăturilor arheologice efectuate în 1962 și conduse de cercetătorul clujan I. H. Crișan. Inelul este lucrat din sîrmă de 0,2 cm grosime. Extremitățile sîrmei se încalecă și apoi fiecare este înfășurată în formă de spirală. Diametrul inelului este de 2,3 cm, iar în greutate măsoară 2 grame. El se păstrează în Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca (nr. inv. A2/2)[15].

Ultimele două obiecte descoperite tot la Pecica, în anul 1882, cu ocazia construcției căii ferate spre Semlac — sînt două inele de buclă din aur. Ca formă ele sînt late, scobite în interior, fiind ornamentate neregulat cu linii orizontale și în zig-zag. Ele pot fi datate în prima perioadă a epocii bronzului[16].

Un prețios tezaur de aur a fost descoperit în anul 1888 în hotarul comunei Sîntana, cu ocazia lucrărilor de terasament ale căii ferate ce tăia în două cetatea de pămînt tracică.

Tezaurul de podoabe era compus din:

— 12 frunze de lauri dintr-o diademă.

— un colier format din mai multe fire de sîrmă subțire, care în partea superioară se închidea printr-o copcă.

— două grupuri de inele împletite una în alta.

— și trei bucăți dintr-un ghem de sîrmă, din care două îndoite neregulat și una întinsă în formă ovală. Ele serveau inițial pentru menținerea frunzelor de lauri.

---

[13] Vasile Pîrvan, *Op. cit.*, p. 328.

[14] Nr. de inventar 1982.

[15] I. H. Crișan, *Sanctuarul dacic de la Pecica*, în „Acta Musei Napocensis vol. III., Cluj, 1966, p. 95.

[16] A. Márki, *Monografia județului Arad*, Arad, 1892, p. 16, M. Roșca, *Op. cit.*, p. 244, fig. 276 a.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre toate aceste obiecte, cele mai valoroase piese sînt frunzele de lauri, care au forma unei bărci.

Partea exterioară a frunzelor este ornamentată la margine, de jur împrejur și în partea mediană cu șiruri de puncte în relief[17].

Obiecte de podoabă dacice din argint

Existența pînă în prezent a peste 120 de locuri, unde au fost găsite obiecte și tezaure de argint dacice, însumînd peste 1 500 de obiecte de diferite tipuri[18], descoperirea mai multor ateliere bijutiere în așezări dacice, dovedesc dezvoltarea deosebită a prelucrării argintului la geto-daci. Aceștia au creat o valoroasă producție meșteșugărească proprie cu mult înainte de cucerirea romană.

Totodată menționăm și faptul, că arta prelucrării argintului în Dacia preromană, nu numai că este o creație locală a autohtonilor, ci ea continuă în mod firesc, organic chiar, arta traco-getică[19].

Epoca de maximă înflorire a artei argintului la daci însă se plasează în cursul secolului I î.e.n., perioadă cînd Burebista întemeiază statul dac.

Marea cantitate a descoperirilor de obiecte de argint dovedesc că folosirea acestor podoabe nu constituie o excepție, ci ele au servit unui număr însemnat de persoane. Întrebuințarea pieselor decorative nu este altceva decît o reflectare a faptului, că daco-geții erau animați de o firească sete de frumos, lucru, care relevă un apreciabil nivel al culturii lor spirituale, demnă de splendidele urme ale culturii materiale[20].

Multitudinea podoabelor de argint ale autohtonilor daci, descoperite pe teritoriul județului Arad — parte integrantă a Daciei — stau mărturie cu privire la existența unei arte a prelucrării argintului și pe aceste meleaguri.

Astfel, la Vărădia de Mureș au fost descoperite două fibule dacice de argint cu nodozități. Privind dimensiunea lor, ele se numără printre cele mai mari, cunoscute în țară. Ele se încadrează cronologic în cursul secolelor II—I î.e.n.[21].

---

[17] Egon Dörner, *Der Goldfund von Sîntana-Arad*, în „Dacia", N.S., IV 1960, p. 471—474.

[18] Liviu Mărghitan, *Contribuția obiectelor dacice de argint din vestul Daciei la cunoașterea artei toreutice a băștinașilor nord-dunăreni*, în „Ziridava", vol. X, Arad, 1978, p. 58.

[19] Dumitru Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 200.

[20] Hadrian Daicoviciu, *Dacia de la Burebista, la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 269; Radu Florescu, *L'art des Daces*, București, 1968, p. 18 și Liviu Mărghitan, *Tezaure ...*, p. 19.

[21] „Sargetia", vol. VIII, Deva, 1971, p. 52 și Liviu Marghitan, *Comorile dacilor*, în „Flacăra Roșie", Arad, 31 III 1973, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Datînd din același interval de timp, asemenea fibulelor de la Vărădia de Mureș, a fost descoperit la Dezna, în apropiere de locul numit „Cetate" un mic tezaur de podoabe dacice din argint, compus din brățări, fibule de mari dimensiuni, ornate cu nodozități discoidale, lucrate din sîrmă groasă de argint. Tot de aici provine și o monedă dacică de argint[22].

Un alt tezaur, care pe lîngă 70 de monede grecești din argint, emisiuni ale orașului Apollonia, conținea și podoabe dacice, două inele cu pandantive și un fragment de colier a fost descoperit la Gura Văii pe valea Crișului Alb[23].

De la Șimand mai provine un colan dacic din argint răsucit, care se află în colecția Muzeului Țării Crișurilor de la Oradea[24].

De remarcat este faptul, că obiectele de podoabă din argint, descoperite în județul Arad, nu se deosebesc cu nimic de fibulele, brățările, colierele și inelele ce s-au descoperit nu numai în Transilvania ci și în Cîmpia Munteană sau în Moldova. Marea lor asemănare este cea mai bună dovadă a deplinei unități de gusturi și obiceiuri a geto-dacilor, consecință firească a unei civilizații unitare.

Lucrarea podoabelor de argint, de către meșterii daci, dovedește înaltul grad tehnic la care aceștia au ajuns în urmă cu peste două milenii. Un atelier în care se lucrau bijuterii, a fost descoperit în așezarea dacică „Ziridava" de pe movila „Sanțul-Mare" de lîngă Pecica[25].

În atelier au fost descoperite diferite unelte de argintărie, dintre care menționăm: un tipar de formă paralelipipedică pentru turnat bare de metal, alte două valve pentru turnat inele, două nicovale din fier, opt dăltițe de bronz de diferite tipuri și trei creuzete din argilă arsă, pentru prepararea metalului[26].

Privind problema lucrării podoabelor de argint, ele erau confecționate prin ciocănire și mai rar prin turnare. Turnate erau numai barele, care erau lucrate apoi la cald pînă primeau forma dorită. Ornamentarea se făcea cu ajutorul unor unelte fine din bronz tot prin ciocănire. Toate dăltițele atelierului de la Pecică, poartă urmele lovirii cu ciocanul. Erau însă și anumite podoabe mărunte, care se turnau și apoi se finisau prin ciocănire, cum este cazul inelelor. După cum s-a amintit, în atelierul de la Pecica, au fost descoperite două valve pentru turnat inele[27].

În concluzie putem afirma că produsele de aur și argint ale strămoșilor noștri, denotă o continuitate firească a acestui meșteșug moș-

---

[22] Kurt Horedt, în *„Dacia"*, N.S. XVII, 1973, p. 154.

[23] „Sargeția", vol. VIII, Deva, 1971, p. 51.

[24] Nr. de inventar 3140.

[25] I. H. Crișan, *Ziridava*, în „Apulum", vol. V, Cluj, 1965, p. 127.

[26] I. H. Crișan, *Contribuții la problema lucrării podoabelor dacice*, în „Acta Musei Napocensis", vol. VI, Cluj, 1969, p. 93, 95—96.

[27] *Ibidem*, p. 103.

https://biblioteca-digitala.ro

tenit de la traci, drept rezultat al deplinei apartanenţe a dacilor la marea familie a neamurilor trace.

Traco-dacii din Cîmpia Aradului, prin minunatele lor podoabe de aur şi argint, la care se adaugă şi alte podoabe meşteşugăreşti — mai cu seamă olăria dacică — şi-au adus un remarcabil aport la dezvoltarea vieţii materiale şi spirituale, la cultivarea gustului estetic a masei locuitorilor din toată Dacia.

Produsele artizanilor bijutieri nord-dunăreni se bucură azi de o recunoaştere universală, fiind pe drept cuvînt considerate ca tot atîtea momente semnificative ale evoluţiei umanităţii spre civilizaţie şi progres.

TRÉSORS ET OBJETS DE PARURE TRACE-DACES DECOUVERTS OU DÉPARTEMENT ARAD

(Résumé)

La première partie de l'ouvrage présente l'extraction et l'usinage des métaux précieux qui ont une tradition très ancienne sur le territoirs de la Dace, attestés de l'âge du bronze. L'étude continue par la description des 6 découvertes de tresors et objets de parure traces en or et les 5 découvertes d'objets de parure en argent géto-daces du département Arad.

L'étude conclut par rappeler un atelier d'objets en argent découvert dans l'établissement dace „Ziridava" du „Grand fossé" de Pecica (I-er s.a.n.è—I-er s.n.t.)

https://biblioteca-digitala.ro

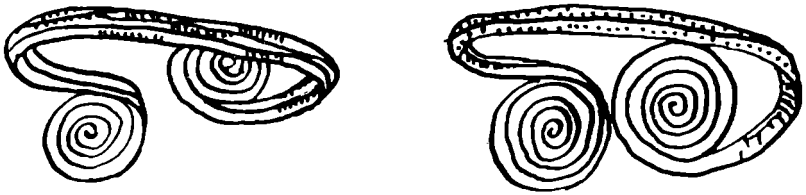

Fig. 1 **Firiteaz** — Brăţări de aur cu capete spiralice

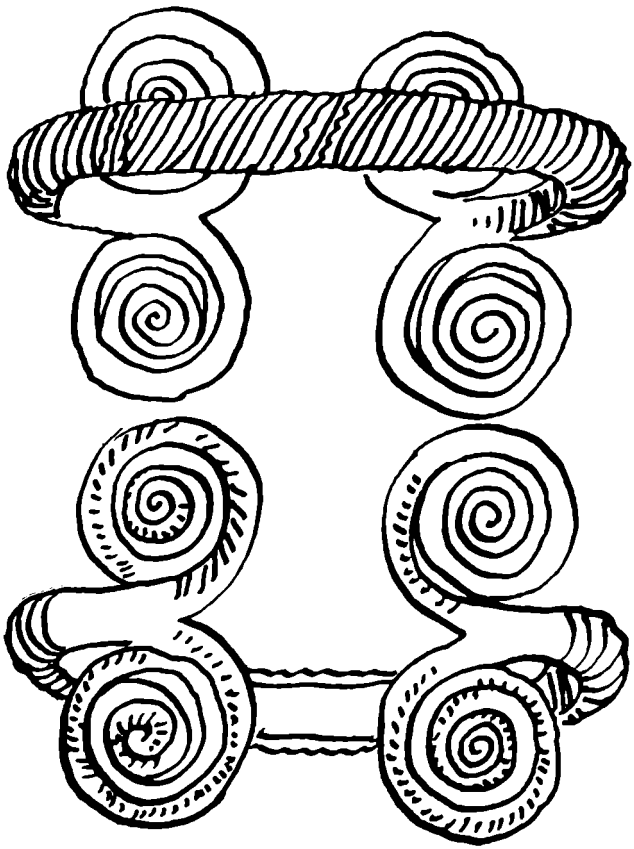

Fig. 2 **Firiteaz** — Brăţări de aur cu capete bispiralice.

https://biblioteca-digitala.ro

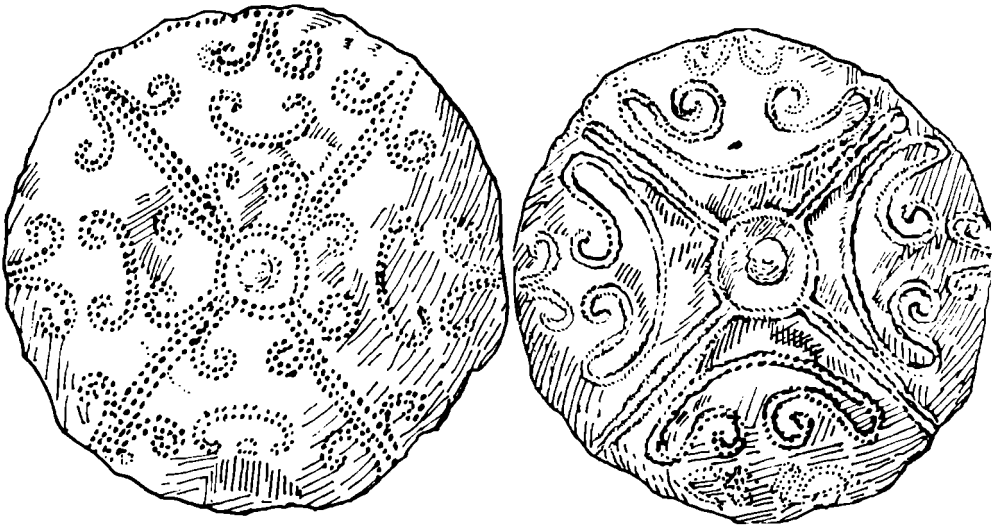

Fig. 3 **Grăniceri** — Falere de aur

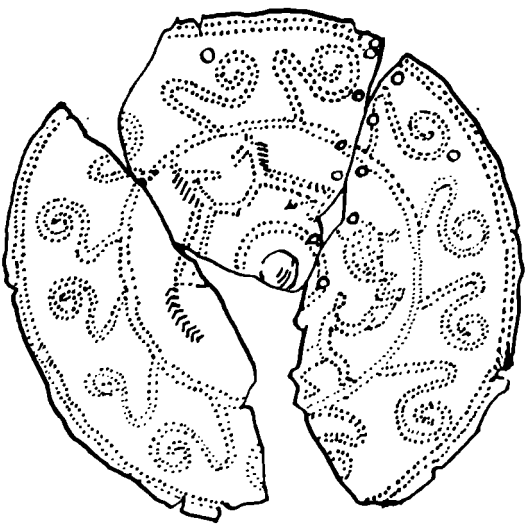

Fig. 4 Grăniceri — Falere de aur

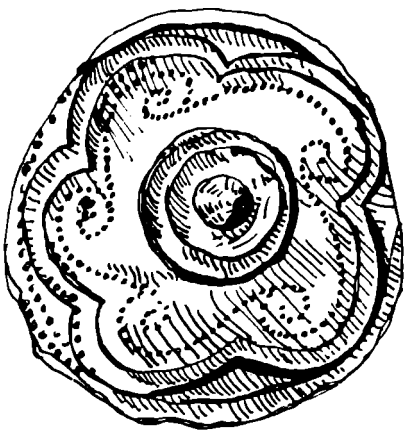

Fig. 5 **Vărșand** — Faleră de aur

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 6 **Pecica** — Nasture de aur

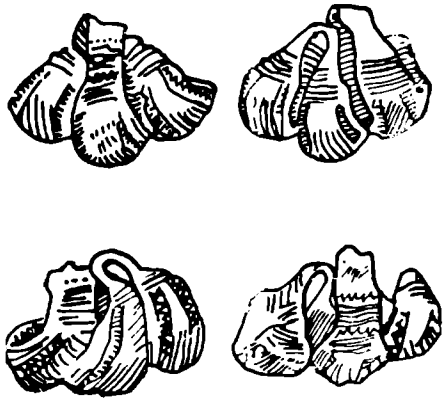

Fig. 7 — **Pecica** — Inele de buclă

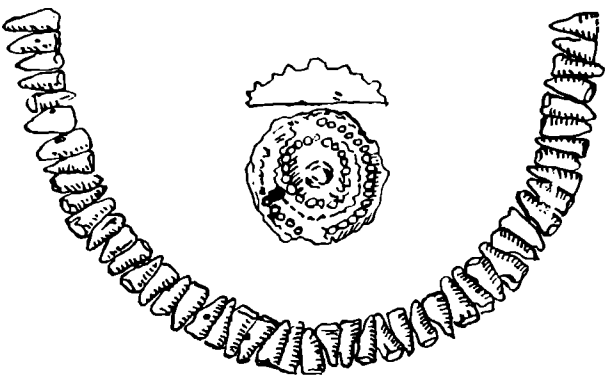

Fig. 8 **Pecica** — Nasture și colier din aur

Fig. 9 **Sintana** — Tezaurul din piese de aur

https://biblioteca-digitala.ro

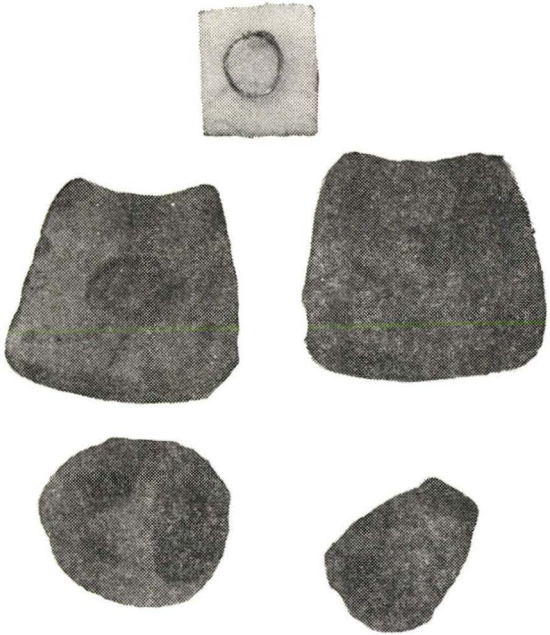

Fig. 10 **Pecica** — Inel de aur; valve și creuzete dacice

Fig. 11 **Pecica** — Nicovală dacică

https://biblioteca-digitala.ro

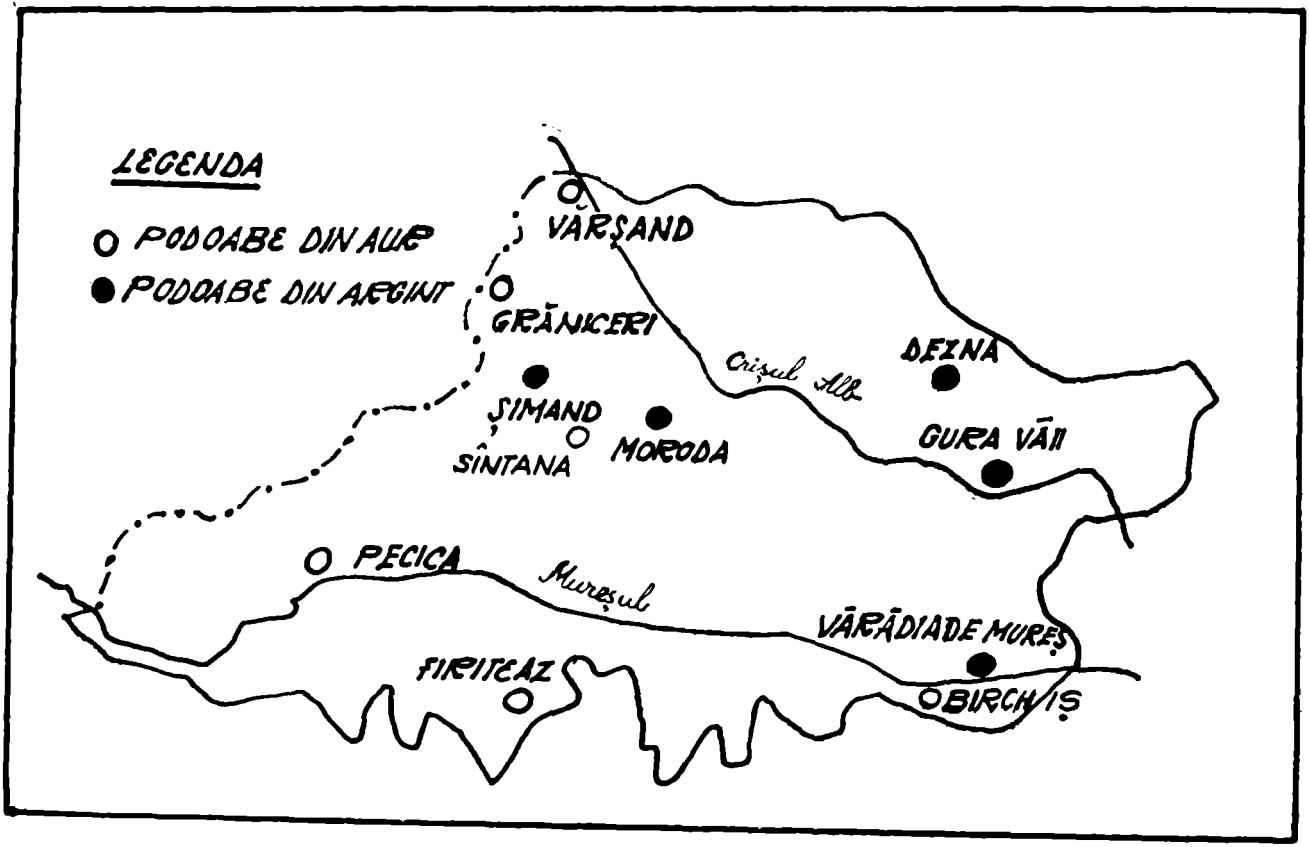

Hartă cu localitățile din județul Arad unde au fost descoperite podoabe traco-dacice din aur și argint.

https://biblioteca-digitala.ro

TEZAURUL MONETAR DE LA ŞOMOŞCHEŞ-CERMEI (CRONOLOGIE ŞI SEMNIFICAŢIE ISTORICĂ)

EUGEN CHIRILĂ — MIRCEA BARBU

Tezaurul monetar de care ne ocupăm, descoperit relativ recent şi publicat[1], face parte dintr-o categorie de documente istorico-arheologice susceptibile să aducă date şi informaţii deosebit de importante în legătură cu istoria Daciei preromane.

Este un fapt cunoscut că textele antice sînt extrem de sărace în informaţii privind Dacia de dinaintea cuceririi romane. Pînă la Cezar ele lipsesc, practic, cu desăvîrşire, dacă exceptăm datele pe care le oferă Herodot. În acest context cercetarea arheologică şi numismatică are de spus un cuvînt greu în legătură cu această epocă: utilizarea descoperirilor monetare, tezaure sau descoperiri izolate, a adus pînă acum o seamă de rezultate care fac dovada posibilităţilor numismaticii în legătură cu cercetarea istoriei dacilor înainte de cucerirea romană. Iată de ce, într-o zonă dacică atît de intens locuită, cum este vestul Transilvaniei şi, în mod special, zona Aradului, în care prezenţa dacică este o constantă istorică iar documentaţia numismatică foarte bogată, tezaurul de care ne ocupăm se cere cercetat şi încadrat istoriceşte cu deosebită grijă.

Este vorba de un tezaur compus din 73 de drahme de Apollonia şi zece denari romani republicani, cel mai recent fiind datat în anul 76 î.e.n. Tezaurul prezintă în acest sens o analogie cronologică şi de compoziţie cu cel de la Drăgeşti[2], la care cel mai recent denar roman se datează în 85 î.e.n. Datele amintite, 76 şi 85 î.e.n. reprezintă şi data îngropării celor două tezaure. Ea este foarte importantă pentru stabilirea limitelor cronologice în care are loc penetraţia masivă în Dacia a celor două oraşe de la Marea Adriatică: Dyrrhachium şi Apollonia. Se pare că limita inferioară a acestei penetraţii este reprezentată de anii 90—85 î.e.n. Ţinem să accentuăm diferenţa pe care o facem între termenii *penetraţie* şi *circulaţie*, pentru că drahmele celor două oraşe amintite circulă în Dacia pînă tîrziu în a doua jumătate a secolului I î.e.n., aşa cum arată denarii republicani care sînt asociaţi cu ele în tezaure. Cînd încep să pătrundă în Dacia emisiunile celor două oraşe?

---

[1] E. Chirilă — M. Barbu, *Tezaurul monetar de la Şomoşcheş-Cermei*, în „Ziridava", XI, p. 141—144.

[2] N. Chidioşan — Al. Săşianu — N. Beladan, *Tezaurul dacic de la Drăgeşti*, în „Crisia", VIII, 1978, p. 27—50.

https://biblioteca-digitala.ro

Se pare că spre sfîrşitul secolului II î.e.n. Tezaurele compuse *exclusiv* din emisiuni ale celor două oraşe s-ar acumula în Dacia între sfîrşitul secolului II î.e.n. şi anii 90/85 î.e.n., într-o epocă în care emisiunile monetare dace tradiţionale din Transilvania, reprezentate la acea dată prin cele de tip vest-transilvan şi Hunedoara, sînt în curs de dispariţie[3]. În Dacia intracarpatică se manifestă din plin în acest interval aşa numita criză a argintului, care este una din cauzele majore ale încetării emisiunilor monetare dace tradiţionale şi a dispariţiei sistemului monetar dacic[4]. Criza este provocată de epuizarea filoanelor de argint de la suprafaţă care erau uşor exploatabile şi al căror minereu putea fi prelucrat prin simplă reducere, fără procedeele complicate care sînt cerute de tratarea minereului de argint provenit din filoanele de adîncime.[5]

Încetarea emisiunilor monetare dace din Transilvania nu pare a fi în legătură cu ceea ce am putea numi în termeni moderni o recesiune în viaţa economică a Daciei preromane; dimpotrivă, marea cantitate de monede izolate şi tezaure monetare compuse din drahme de Dyrrhachium şi Apolonia, din piese ale Macedoniei Prima şi thasiene, sau din denari republicani, la care se asociază frecvent obiecte de podoabă din argint masiv, precum şi tezaurele compuse exclusiv din asemenea podoabe vorbesc despre un activ schimb comercial şi despre o remarcabilă prosperitate economică a Daciei în această epocă.

Numeroasele tezaure monetare ca şi cele compuse din obiecte de podoabă pledează însă şi pentru o accentuată stare de nesiguranţă, rezultînd probabil din numeroase războaie şi lupte, multe din ele cu caracter local, care au loc în vestul Transilvaniei. Legătura constantă dintre elementul violenţă, sub formă de război, expediţii de jaf sau tulburări interne, şi ascunderea de tezaure este la ora actuală un bun cîşitigat în interpretarea şi valorificarea ştiinţifică a tezaurelor monetare sau de obiecte preţioase.

Tezaurele din vestul Transilvaniei, zonă de care ne ocupăm, ne vorbesc de asemeni despre apariţia unor însemnate diferenţieri de avere în cadrul societăţii dace din Transilvania, care îşi găseşte expresie tocmai în proporţiile tezaurelor de argint descoperite în această parte a Daciei. Această diferenţiere socială este vizibilă încă de la graniţa dintre secolele III—II î.e.n.[6].

Revenind la emisiunile de drahme ale celor două oraşe de la Marea Adriatică, se cere menţionat faptul că ele se deosebesc şi prin aspect şi prin sistemul ponderal în care se încadrează de emisiunile dace. Ele sînt mult mai aproape din punctul de vedere al aspectului de denarul roman, cu care sînt adesea asociate, şi au avut un rol

---

[3] E. Chirilă — V. Lucăcel, *Ein dakiscser Münzhort aus Nordwestsiebenbürgen*, Cluj, 1970, p. 8—10.

[4] *Ibidem*, p. 8.

[5] *Ibid.*

[6] E. Chirilă — I. Chifor, *Tezaurul de monede dace de la Vişea*, în „Acta Musei Porolissensis", III, 1979, p. 75—76, cu nota 53.

https://biblioteca-digitala.ro

considerabil în adoptarea acestuia ca monetă universal valabilă în Dacia preromană.[7]

Penetrația masivă în Dacia a drahmelor celor două orașe amintite marchează orientarea comerțului dacic spre sud-vest, spre coasta Adriaticii și spre Italia. Această orientare nu implică însă o rupere totală și imediată a legăturilor cu sudul Dunării, așa cum se reflectă ele în valul de monede ale Macedoniei Prima și thasiene, care vin din sud. Cercetările recente arată că majoritatea monetelor thasiene care pătrund masiv în Dacia din sud este emisă între anii 90—80 î.e.n.[8] și că, în mod necesar, ele ajung în Dacia după această dată. Se pare că penetrația monetelor thasiene în Dacia este un fenomen de relativ scurtă durată și locul lor, ca și cel al drahmelor de Dyrrhachium și Apollonia este luat relativ repede de către denarul roman republican. Acest lucru pare a fi un fapt împlinit încă din anii 70—60 î.e.n., așa încît mijlocul secolului I î.e.n. găsește denarul republican roman definitiv și puternic instalat în circulația monetară din Dacia.

THE COIN HOARD OF ŞOMOŞCHEŞ-CERMEI. (CHRONOLOGY AND HISTORICEL SIGNIFICANCE)

(Summary)

The paper deals with a recently publisched hoard of Apollonia drachms and roman republican denarii (see foot note 1). The penetration in Dacia of drachms issued by Apollonia and Dyrrhachium begins at the end the second century B.C. and lasts in ths early I — st century B. C. They remain in circulation until the middle of the I — st century B.C. when the roman denarii become the predominant currency in Dacia. The presenle of the Apollonia and Dyrrhachium drahms in Dacia marks the orientation of the Dacian trade towards the Adriatic coast and Italy.

[7] E. Chirilă — V. Lucăcel, *Op. cit.*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

AŞEZAREA DACICĂ DE LA SĂVÎRŞIN

MIRCEA BARBU

Cercetările arheologice sistematice, săpăturile de salvare cît şi o serie de periegheze efectuate în ultimii ani pe Valea Mureşului, au dus la descoperirea de noi semnificative vestigii dacice, care împreună cu cele de la Şantul Mare—Pecica (Ziridava), Vărădia de Mureş şi Conop întregesc viziunea arheologică şi istorică asupra Văii Mureşului în perioada civilizaţiei dacice. În esenţă este vorba de cercetările de la Felnac, Zăbrani, Cladova şi mai recent cele de la Săvîrşin, pe care le prezentăm în rîndurile ce urmează[1].

Descoperirile întîmplătoare cît şi cercetările de teren şi chiar unele săpături efectuate demonstrează că arealul localităţii Săvîrşin era intens locuit încă din perioada bronzului şi mai ales în epoca fierului, cînd se manifestă atît de pregnant înfloritoarea civilizaţie dacică[2]. Cercetările de teren efectuate în hotarul Săvîrşinului au dus la identificarea la sud de localitate a unui deal, numit de localnici „Cetăţeaua". Din zona înconjurătoare Săvîrşinului, acesta este unul din cele mai înalte. Datorită formei sale cu pante abrupte, cu perspective destul de largi pe 3 direcţii, cît şi datorită prezenţei Mureşului în imediata vecinătate, acest deal a fost foarte propice pentru locuire

---

[1] Asupra săpăturilor de la „Şanţul Mare" — Pecica, a se vedea remarcabila monografie a lui I. H. Crişan, *Ziridava*, Ed. Facla, Cluj, 1978, lucrare ce cuprinde o vastă bibliografie ce se referă şi la Valea Mureşului inferior.

Pentru Vărădia de Mureş, Mircea Barbu, Mircea Zdroba, *Aşezarea dacică de la Vărădia de Mureş*, în „Ziridava" IX, 1977, p. 21—40; Felnac: Mircea Zdroba, Mircea Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac şi Vladimirescu*, în „Ziridava" VI, p. 47—56; Zăbrani — V. Boroneanţ, *Sondajul arheologic de la Zăbrani — „Sătuţ"*, în „Ziridava", VI, 1976, p. 57—72; Cladova — V. Boroneanţ, *Consideraţii preliminare asupra cercetărilor de la Cladova (com. Păuliş, jud. Arad)*", în „Ziridava" X, 1978, p. 139—158.

[2] La Temeşeşti s-au descoperit unelte de piatră, iar în 1916 un tezaur compus din 135 monede dace scyphate; cf. *Repertoriul arheologic al judeţului Arad*, lucrare mss. aflată la Institutul de istorie şi arheologie Cluj-Napoca, p. 183.

Toc.: În 1840 s-a 1840 s-a descoperit un tezaur compus din 47 monede dace scyphate. Tot aici şi un tezaur de 128 monede de argint (greceşti sau romane) aflate în Muzeul din Budapesta; cf. *Repertoriul arheologic* . . . ; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 301; I. Winkler, în „Studii şi cercetări numismatice", 4, 1968, p. 84—85.

Troas: Aşezare de epoca bronzului, sondaj. I. H. Crişan, *Monedă de bronz Filip Avabul cu legenda „Provincia Dacia An. I.* „*cf.* „Repertoriul arheologic . . . .,", p. 186. Bucur Mitrea, în „Studii şi Cercetări de istorie veche", 15, 1964, p. 579.

https://biblioteca-digitala.ro

în antichitate şi uşor de apărat fără forme deosebite de fortificare, care să ceară mari eforturi umane, doar un şanţ şi un val de pămînt pe singura direcţie dinspre nord-est pe unde accesul este ceva mai puţin dificil.

Cercetările de teren efectuate în zonă în cursul anilor 1969 şi 1976—1979, au dus la descoperirea de materiale ceramice din epoca bronzului, materiale ceramice dacice şi chiar de factură prefeudală[3].

Efectuarea la poale şi pe deal a unor lucrări edilitare au dus la descoperirea unor însemnate vestigii arheologice de epocă dacică, constînd dintr-o impresionantă cantitate de ceramică şi urme de locuire, care desigur, nu a fost de scurtă durată după cum ne-o dovedeşte stratul de cultură; fapte ce ne-au determinat la început pentru realizarea unor săpături de salvare şi sondaj. Săpăturile au fost realizate pe o zonă destul de întinsă, la poalele dealului, în zona sud-estică a acestuia.

A rezultat un bogat material: ceramică, cîteva fragmente de unelte din fier, locuinţe cu vetre de foc, gropi menajere sau de provizii şi chiar o monedă. Săpăturile efectuate pînă în prezent cît şi salvările de material au dat un bogat material arheologic în cadrul căruia se remarcă mai ales ceramica deosebit de variată.

În cadrul acestei categorii de vestigii există vase lucrate cu mîna şi cu roata olarului, materialul lucrat cu mîna fiind într-o proporţie destul de însemnată, am putea spune majoritare. Ca forme descoperite la Săvîrşin, se prezintă o gamă foarte variată remarcîndu-se ceştile dacice, vasele în formă de borcan, de dimensiuni variate, oale, fragmente de căni cu toartă, fructiere, vase de provizii, chiupuri etc.

Şi la Săvîrşin, ca de altfel în majoritatea aşezărilor dacice de pe Valea Mureşului, deosebit de răspîndite se pare că sînt vasele ce intră în categoria ceştilor dacice[4]. Ele au o formă tronconică cu gura mai largă decît fundul şi pereţii oblici. Atît exemplarele întregibile cît şi fragmentele descoperite sînt lucrate cu mîna dintr-o pastă destul de grosieră cu impurităţi. Arderea lor a fost inoxidantă şi în majoritatea cazurilor ele au o culoare cenuşie spre negru. Există şi exemplare ce au o culoare roşietică cu nuanţe cenuşii care se datoreşte faptului că ventilaţia nu a fost complet redusă. O parte din ele au fost folosite ca şi opaiţe pentru iluminat după cum se dovedeşte interiorul lor cu urme de ardere a fitilului. Cu toate că în unele aşezări dacice

---

[3] Cercetări de teren în 1969, M. Barbu, M. Zdroba şi învăţătorul Iosif Dohangie din Săvîrşin. Materiale de factură dacică pe platoul dealului „Cetăţeaua" cf. *Repertoriul arheologic...*, p. 150. În toamna anului 1976 şi în 1979, cercetări de teren în zonă efectuate de Ştefan Ferenczi, Mircea Barbu şi Iosif Dohangie au dus la descoperirea de materiale ceramice aparţinînd epocii bronzului (materiale Wittenberg), ceramică dacică şi ceramică de factură prefeudală.

Salvările şi sondajul a fost efectuat în toamna anului 1979 de către Mircea Barbu şi Egon Döner.

Mulţumim pe această cale tov. Iosif Dohangie pentru sprijinul acordat în timpul cercetărilor de teren şi a săpăturilor efectuate.

[4] Ion Horaţiu Crişan, *Ceaşca dacică*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Cluj, VI, 1955, p. 127—157; Idem, *Ceramica daco-getică*, Bucureşti, 1969; p. 159—160.

https://biblioteca-digitala.ro

există cești care prezintă ornamentații, la Săvîrșin, ca de fapt și-n alte așezări de pe Valea Mureșului, de remarcat este faptul că nu sînt ornamentate. Una din cești, restaurate, avînd diametrul gurii de 20 cm., înălțimea de 8,5 cm și grosimea de 1 cm o considerăm aproape tipică pentru exemplarele de la Săvîrșin. Buza este tăiată drept și ușor rotunjită. Se observă faptul la această ceașcă, că mai întîi a fost con-

Săvîrșin — Dealul „Cetățeaua" văzut dinspre vest

fecționat corpul vasului și apoi au fost efectuate două adînciturî în care a fost introdusă toarta. Prin arderea ulterioară s-a realizat sudarea torții de corpul vasului. La acest exemplar toarta pornește de la nivelul buzei și se oprește la 1 cm de fundul vasului.

Au fost descoperite și exemplare fragmentate la care toarta face corp comun cu fundul vasului, dîndu-i astfel, o stabilitate în plus. La unele exemplare numai pereții prezintă urma de ardere secundară probabil cele care au fost folosite ca opaiț. Sînt și altele la care inclusiv fundul prezintă urme puternice de ardere secundară, deci aceste vase probabil au fost folosite pentru a se arde ceva în ele. Nu a fost descoperită nici o ceașcă dacică care să fie lucrată cu roata.

Din analiza materialului ceramic salvat la Săvîrșin reiese faptul că foarte răspîndite sînt vasele de tip borcan[5]. Acest tip de vas este majoritar, alături de ceașca dacică, în așezările cercetate pînă în prezent. Vasele acestea sînt lucrate cu mîna dintr-o pastă impură avînd

[5] Ion Horațiu Crișan, *Ceramica* . . . , p. 161—163; Radu Vulpe — Ecaterina Vulpe, *Les stonilles de Poiana, campagne de 1927*, în „Dacia", III—IV, 1927—1932, p. 253—351; Mircea Barbu, Mircea Zdroba, *Așezarea dacică de la Vărădia* . . . , p. 21—40.

https://biblioteca-digitala.ro

în compoziţie nisip, pietricele mici şi chiar păioase. Arderea a fost neomogenă unele prezentînd o culoarea roşietică iar altele avînd nuanţe de cenuşiu ce merge pînă la negru. Majoritatea vaselor de tip borcan prezintă ornamente tipice pentru ceramice dacică.

Sînt întîlniţi butoni caracteristici, de mărimi şi forme variate, ornamentele în relief, brîurile alveolare, orizontale sau verticale şi de-

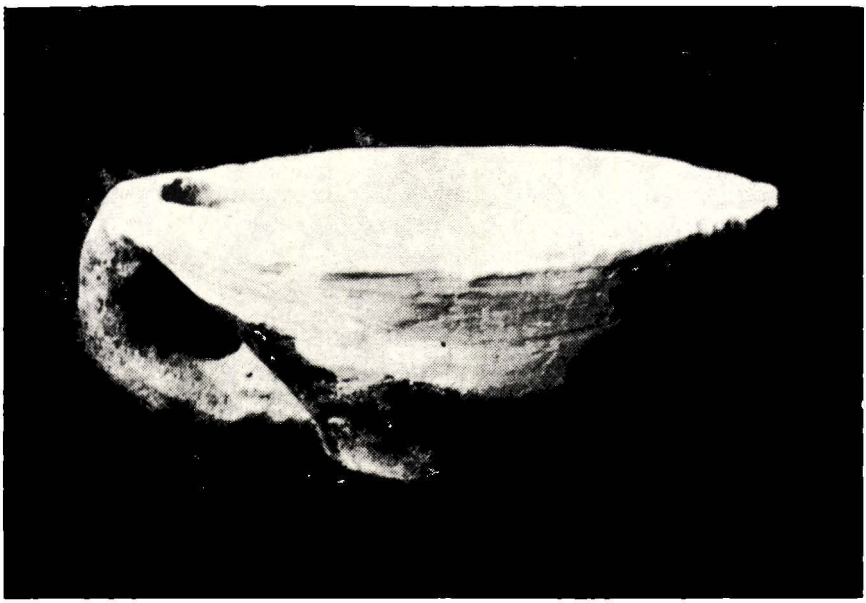

Săvîrşin — Ceaşcă dacică

coruri constînd în linii incizate oblic sau curbate. La unele exemplare pereţii sînt aproape drepţi cu buza uşor răsfrîntă în exterior. Fragmentele recuperate ne arată că ne aflăm în faţa unor vase a căror înălţime variază între 20, aproximativ 30—35 cm.

Destul de numeroase au fost şi fragmentele ce aparţin categoriei de ceramică fină de culoare cenuşie şi gri-cenuşie. Din această categorie cele mai numeroase fragmente aparţin fructierelor dacice[6]. Ele au o buză foarte lată, corpul uşor semi-oval şi se termină cu un picior înalt care este gol în interior. La fructierele de la Săvîrşin, în comparaţie cu alte vase de acest gen descoperite pe Valea Mureşului, piciorul este destul de înalt, aproape similar ca înălţime cu cele de la Vărădia de Mureş. Ele sînt lucrate cu mîna dar şi cu roata şi au

[6] I. H. Crişan, *Ceramica*, p. 167—170; Idem, *Ziridava*, în „Apullum", vol. V, 1965, p. 120; Liviu Mărghitan, *Vestigii dacice pe cursul mijlociu al Mureşului*, în „Sargeţia", VII, 1970, p. 11—20; L. Mărghitan — Mircea Valea, *Aşezarea dacică de la Cozia-Deva*, în „Sargeţia" VI, 1969, p. 47—53; L. Mărghitan — M. Valea, *Aşezarea dacică de la Cîmpuri Surduc*, în „Sargeţia", IV, 1967, p. 65—74.

https://biblioteca-digitala.ro

o pastă fină bine arsă. Buzele acestor fructiere sînt toate late în comparaţie cu cele descoperite în alte locuri din judeţul Arad. Diametrul maxim al acestor fructiere variază între 30—35 cm. Aceste vase au o culoare cenuşie închisă fiind acoperite de un slip lustruit.

Săpăturile au scos la iveală şi fragmente de chiupuri de dimensiuni mijlocii şi mari[7]. Au fost descoperite mai ales fragmente de buze care ne arată că unele aveau diametrul gurii de aproximativ 50—70 cm. Se observă că muchia buzei este teşită şi răsfrîntă în exterior. Cîteva au buza profilată în exterior în genul unor trepte. Analiza fragmentelor recuperate arată că aceste chiupuri au fost lucrate dintr-o pastă de bună calitate foarte bine arse de culoare roşie-cărămizie. Prin descoperirea acestor fragmente aşezarea de la Săvîrşin se înscrie printre destul de puţinele aşezări, exceptînd pe cele din Munţii Orăştiei, Popeşti—Poiana, unde această formă de vas este întîlnită. Pe teritoriul arădean această formă de vas este prezentă în stare fragmentară la Sanţul Mare — Pecica şi Vărădia de Mureş.

Secţiunile trasate cît şi săpăturile anterioare efectuate la poalele dealului au surprins şi unele locuinţe. Acestea sînt de tip semi-bordei sau bordei şi au o formă rectangulară. În interiorul lor, în nivelele de depunere, s-a găsit o mare cantitate de ceramică. Acest lucru este explicabil deoarece stratul de cultură dacic în unele porţiuni depăşeşte 1,40 m, avînd o grosime medie de peste 1 m.

După caracteristicile materialului ceramic găsit pînă acum credem că locuirea dacică se poate data în secolele I î.e.n.—I e.n. distingîndu-se două nivele. Un nivel în care ceramica lucrată cu mîna este preponderentă şi un al doilea în care apare cea cu roata de culoare gri-cenuşie şi cenuşie.

Începuturile locuirii ne sînt datate de descoperirea lîngă o ceaşcă a unei monede dace de argint, piesă numismatică ce este o imitaţie de drahmă dyrrhachiană de tip Meniscos-Philodamou[8]. Se pare că această monedă cu un slab conţinut de argint, să-şi aibă originea în această zonă unde dacii au bătut şi în acelaşi timp au tezaurizat o cantitate însemnată de monede (ex. Tezaurul de la Toc sau cel de la Temeşeşti). Moneda s-a descoperit în primul nivel de locuire şi ca timp de emitere aparţine sfîrşitului secolului al II-lea î.e.n.—începutul secolului I î.e.n.

La cîteva din locuinţe au fost surprinse şi urme puternice de arsură, stratul de chirpic avînd o grosime de 10—15 cm şi provenind de la distrugerea aşezării prin incendiere la fel ca şi aşezarea fortificată de la Vărădia sau cea de la Sanţul Mare—Pecica.

---

[7] C. Daicoviciu şi colaboratorii, *Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului*, în „Materiale şi cercetări arheologice" (în continuare Materiale), vol. V, 1959, p. 379—401; Radu Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în „Materiale" vol. V, 1959, p. 337—350; Ion Horaţiu Crişan, *Ceramica ...*, p. 184—185; C. Daicoviciu, N. Gostar, I. H. Crişan, *Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului — Blidaru*, în „Materiale", III, 1957, p. 264—265, p. 266 fig. 5(6); Radu Vulpe, *Şantierul arheologic Popeşti*, în „Materiale", vol. VI, 1954, p. 310 fig. 5 şi fig. 9 (5).

https://biblioteca-digitala.ro

Pe deal se observă urme de la lucrările de fortificare a platoului, platou care are dimensiunea de peste 200 m lungime și 50—70 m lățime. Aceste lucrări au fost efectuate în zona nord-estică a dealului unde panta este ceva mai domoală. Aici a fost efectuat un șanț și un val de apărare ale căror urme se pot distinge și azi.

Pe baza materialelor rezultate în urma cercetărilor așezarea de la Săvîrșin, așezare fortificată natural și artificial, este contemporană cu cele de la Sanțul Mare — Pecica, Vărădia, Cladova și cu unele cercetate din județul Hunedoara (la Cîmpuri Surduc, Cozia), aparținînd perioadei dacice clasice și reprezintă încă un punct arheologic important de legătură ce se va amplifica cu viitoarele cercetări între nucleul dacic din jurul Sarmizegetusei Regia și așezările dacice din Cîmpia Aradului.

Considerăm că și distrugerea acestei așezări are loc la începutul secolului al II-lea e.n. în contextul războaielor daco-romane.

THE DACIAN SETTLEMENT FROM SĂVÎRȘIN

(Summary)

The researches made in the area of Săvîrșin during 1969 and 1976—1979 lead to the discovery of archaeological materials beloging to the Bronze Age, materials of a Dacian and even of a prefeudal style.

The urbanistic working carried ont on the hill „Cetățeaua" lead to the discovery of some very important archaeological vestiges of Dacian epoch.

As a result of the diggings that were started in the autumn of 1979, there was discovered a Dacian settlement fortified artificially and naturally, a settlement that according to the archaeological and numismatic discoveries, hat its beginnings at the end of the second century B. C. and the beginnig of the first century B. C. This fortified settlement is destroyed during the Dacian-Roman wars.

[8] Eugen Chirilă, Mircea Barbu, *O imitație de drahmă dyrrhachiană din județul Arad*, în „Ziridava" XII.

[9] Liviu Mărghitan, *Fortificații dacice și romane*, București, 1978, p. 15—64.

https://biblioteca-digitala.ro

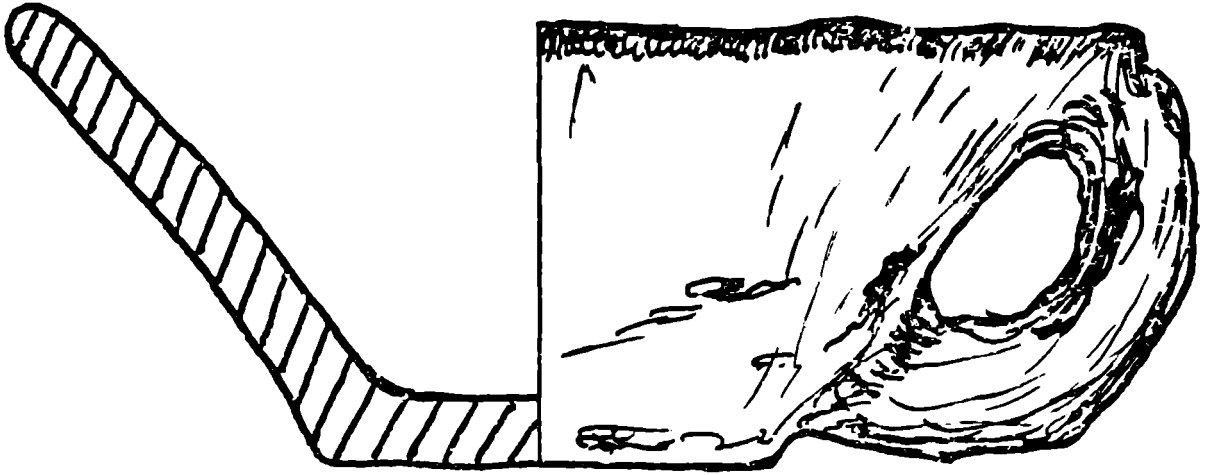

Săvîrșin — Fragment de ceașcă dacică

https://biblioteca-digitala.ro

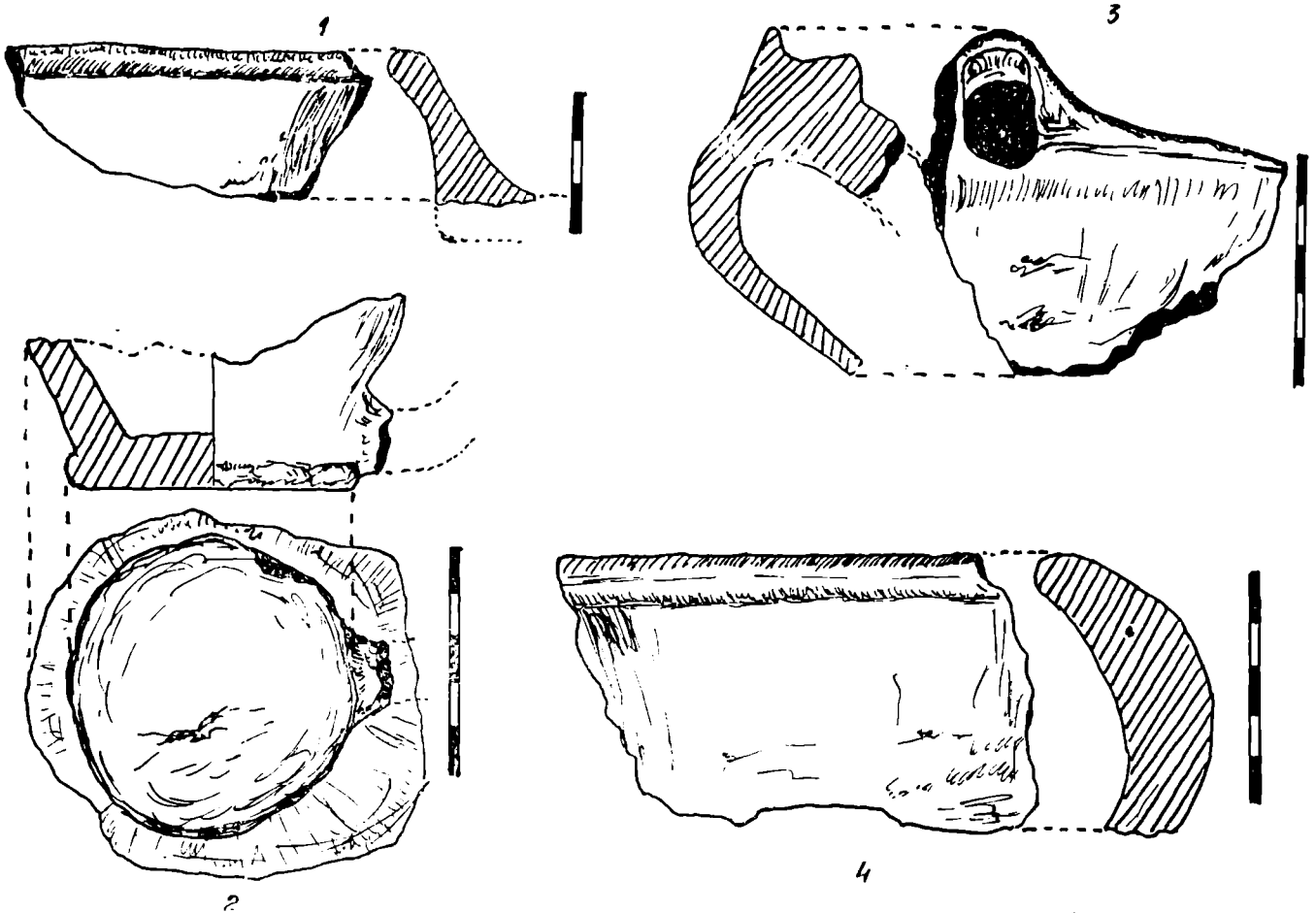

Săvîrşin — Ceramică dacică (1, 3, 4 buze de vase; 2 fragmente de ceaşcă dacică)

https://biblioteca-digitala.ro

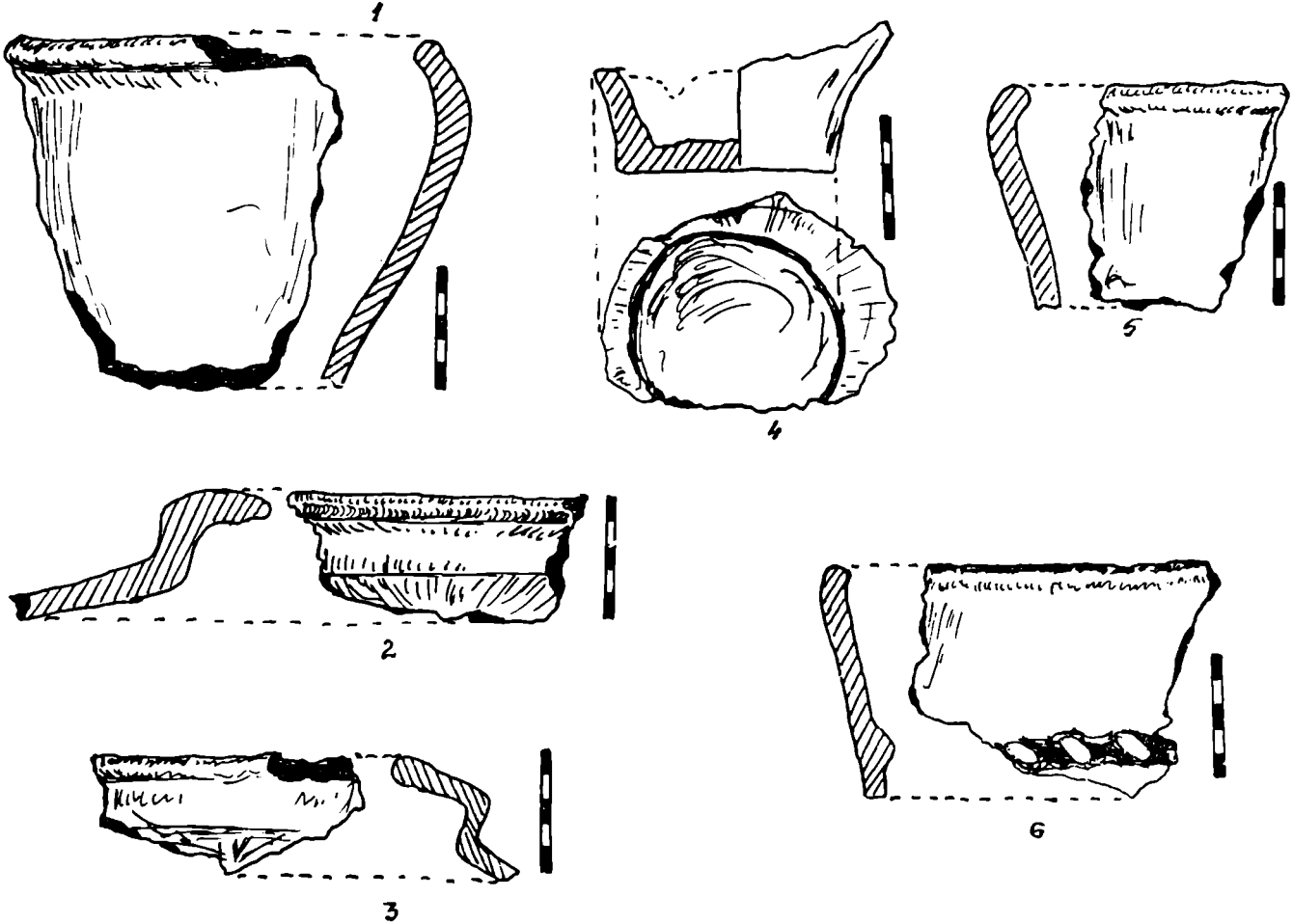

Săvîrşin — Ceramică dacică (1, 5, 6 — buze de vase; 2, 3 — fragmente de fructiere dacice; 4 fund de vas)

https://biblioteca-digitala.ro

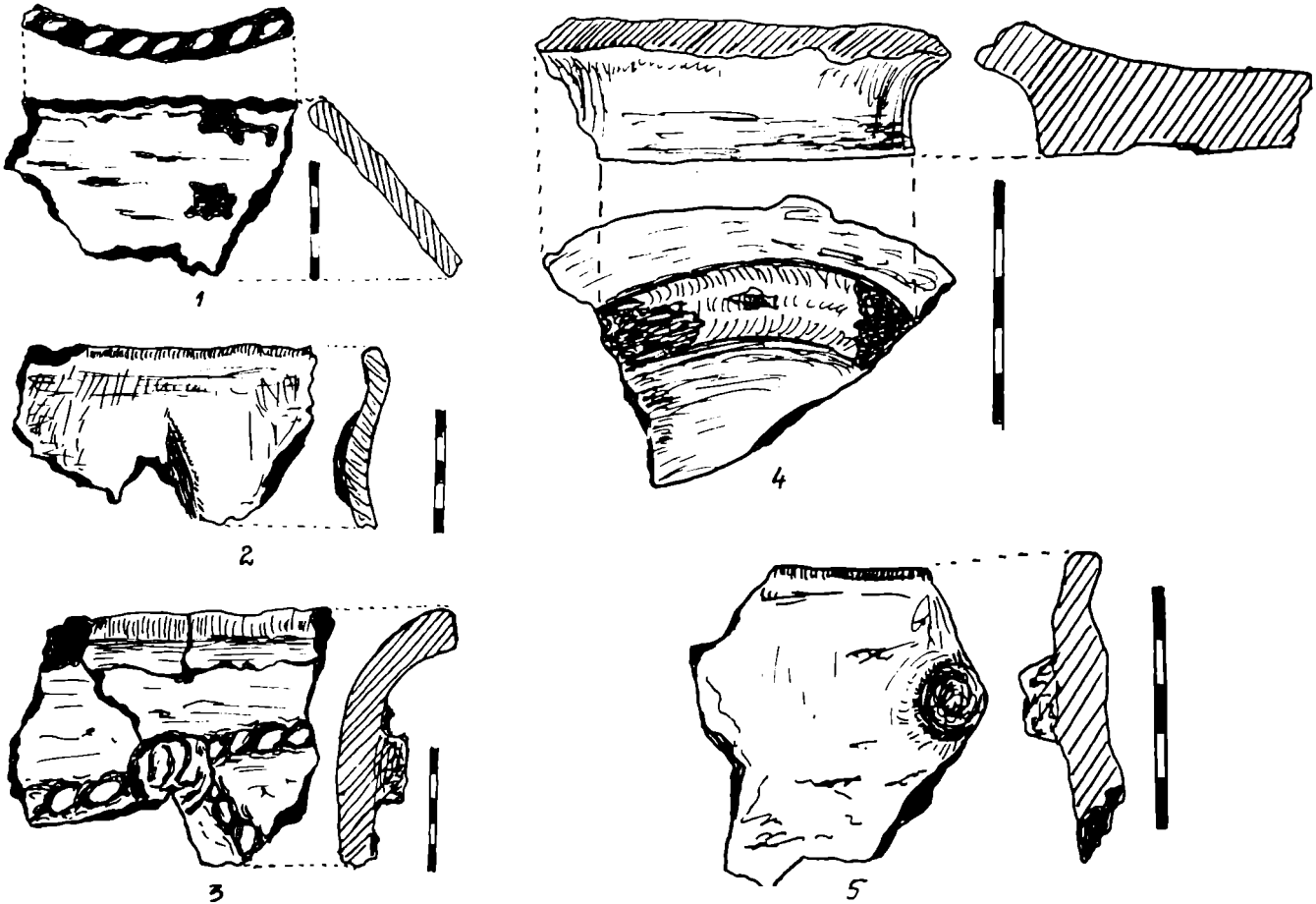

Săvîrşin — Ceramică dacică (1, 5 — fragmente cu urme de decor: butoni şi brîuri alveolare)

https://biblioteca-digitala.ro

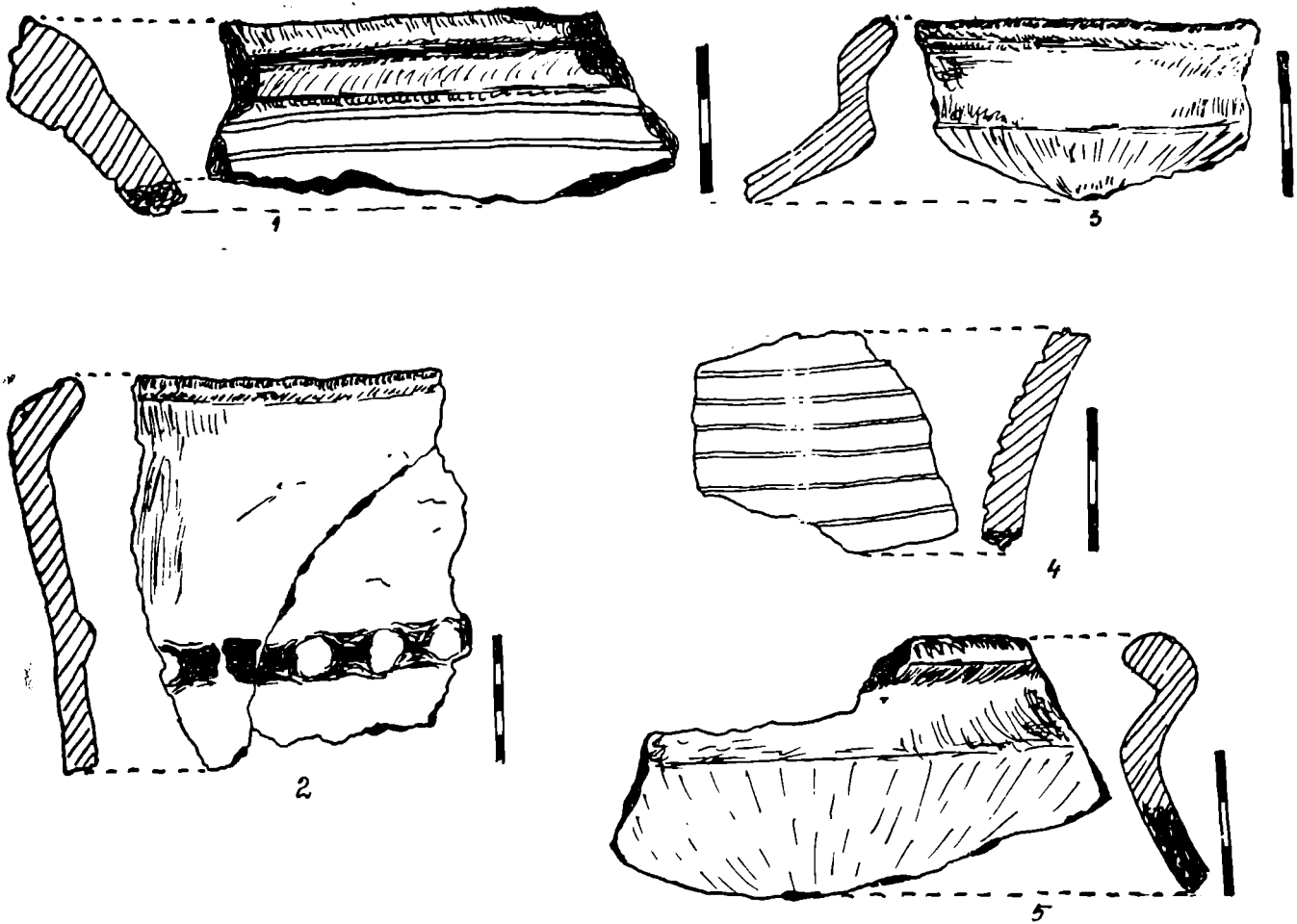

Şăvîrşin — Ceramică dacică (1 — buze de chiup; 2 — fragment de vas borcan; 3, 5 — fragmente de vase lucrate la roată; 4 — fragment de vas decorat cu linii incizate)

https://biblioteca-digitala.ro

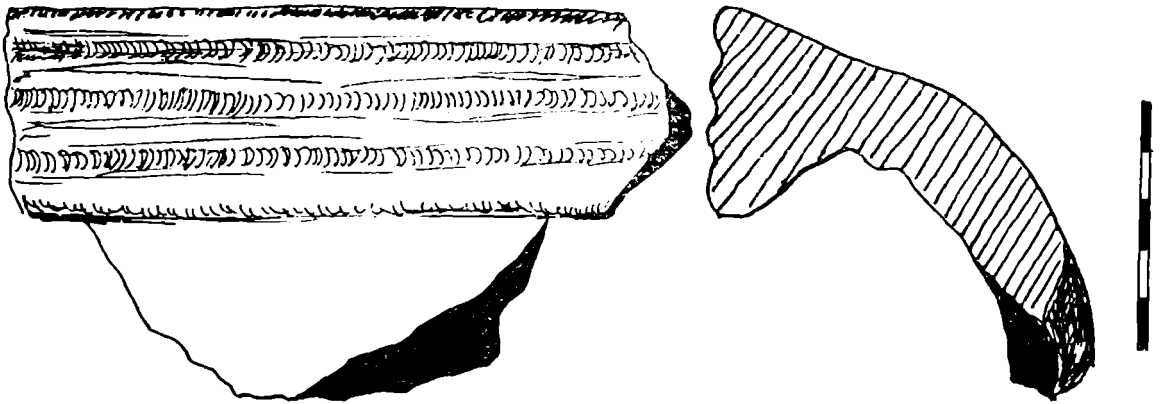

1

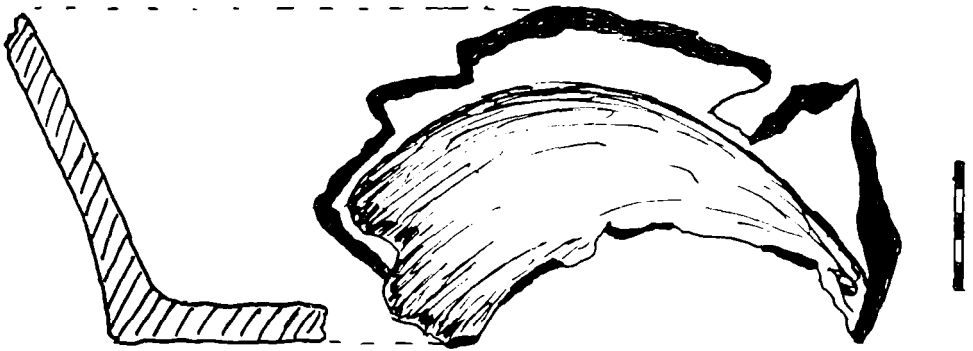

2

Săvîrşin — Ceramică dacică (1 — fragment de buză de chiup; 2 — fund de vas lucrat la roată)

https://biblioteca-digitala.ro

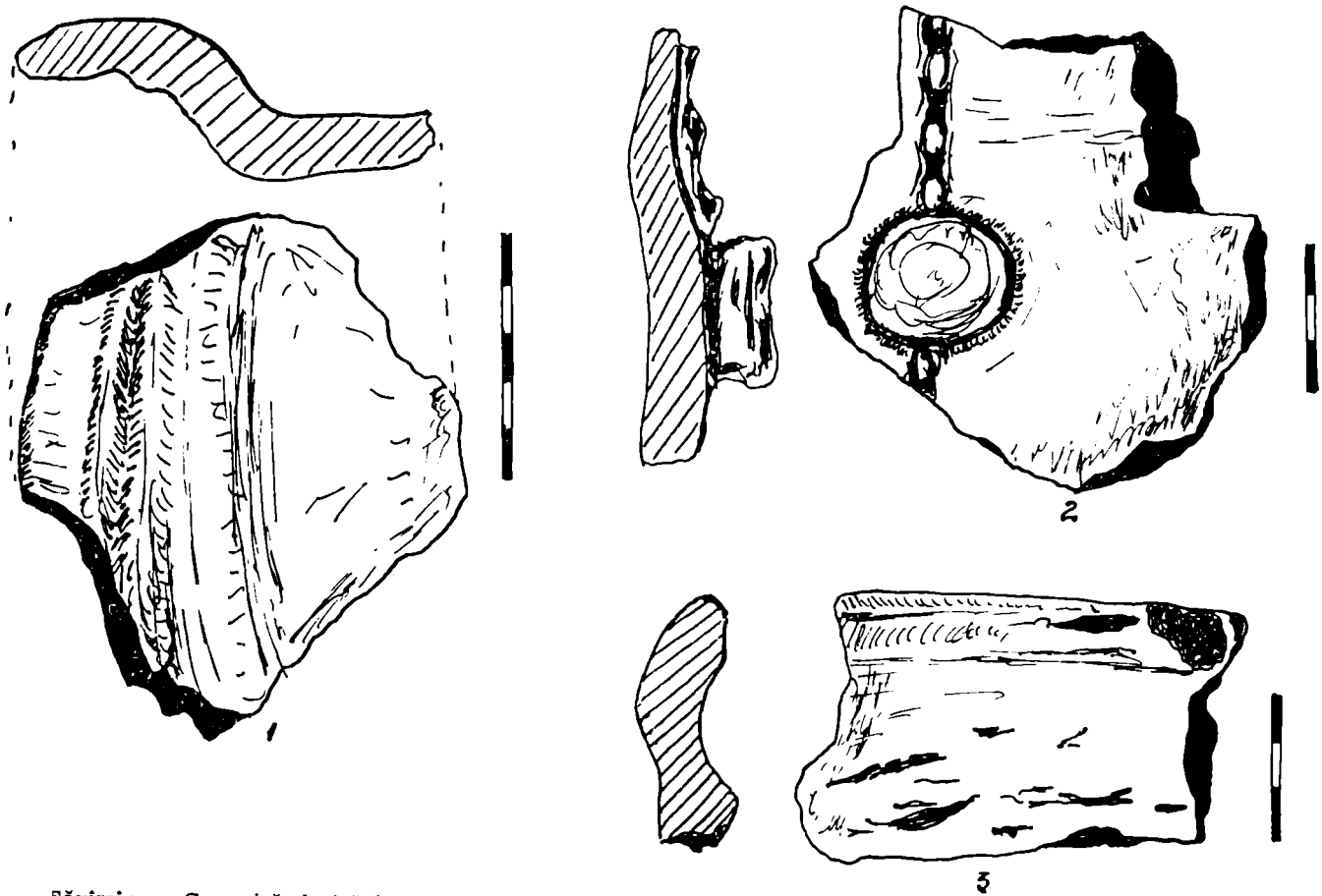

Săvîrşin — Ceramică dacică lucrată cu mîna (1 — fragment de fructieră; 2—3 — buză şi perete de vas)

https://biblioteca-digitala.ro

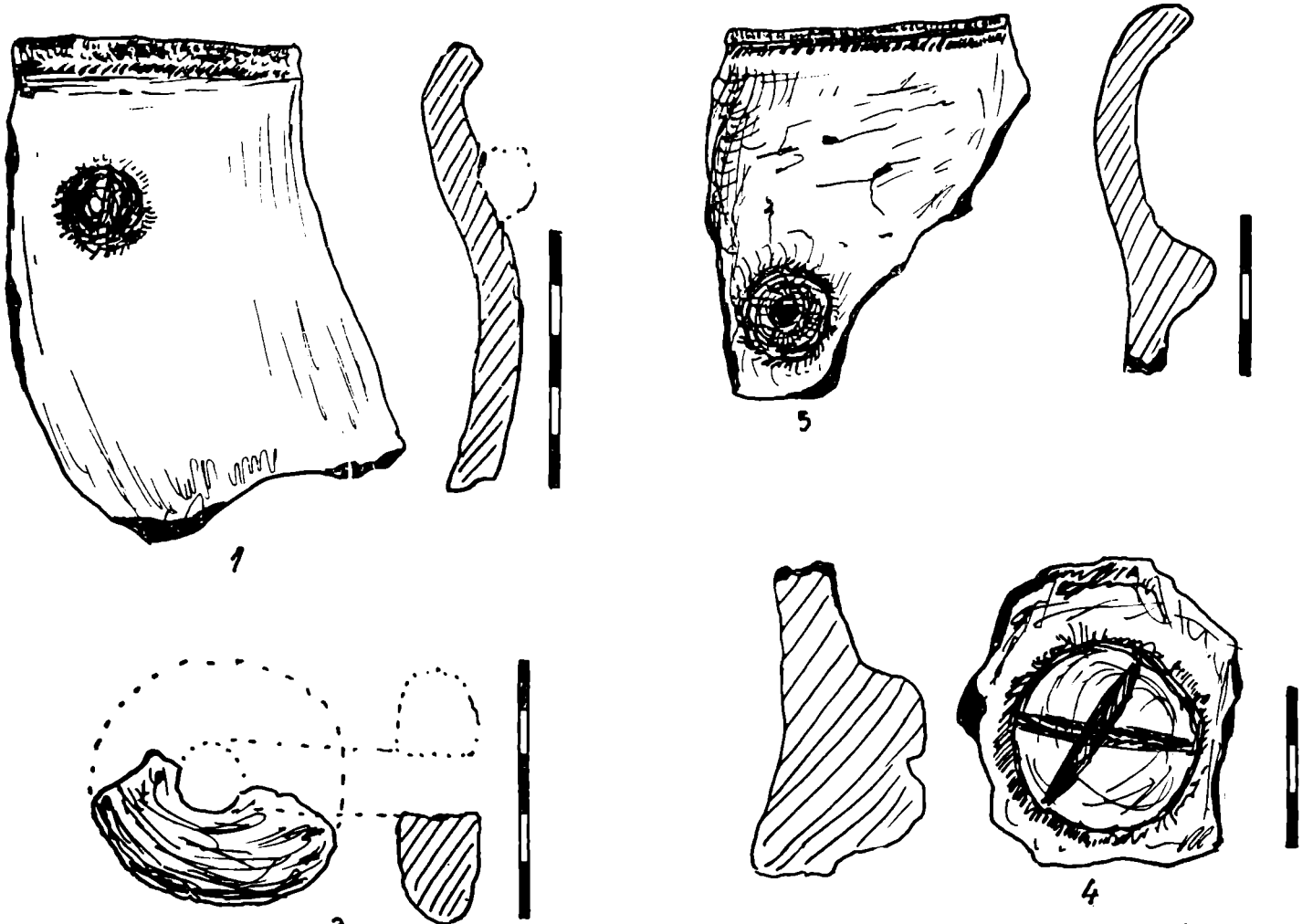

Săvîrşin — Ceramică dacică (1, 3 — fragment de vas cu butoni; 2 — fragment de fusaiolă; 4 — buton de la un vas de provizii).

https://biblioteca-digitala.ro

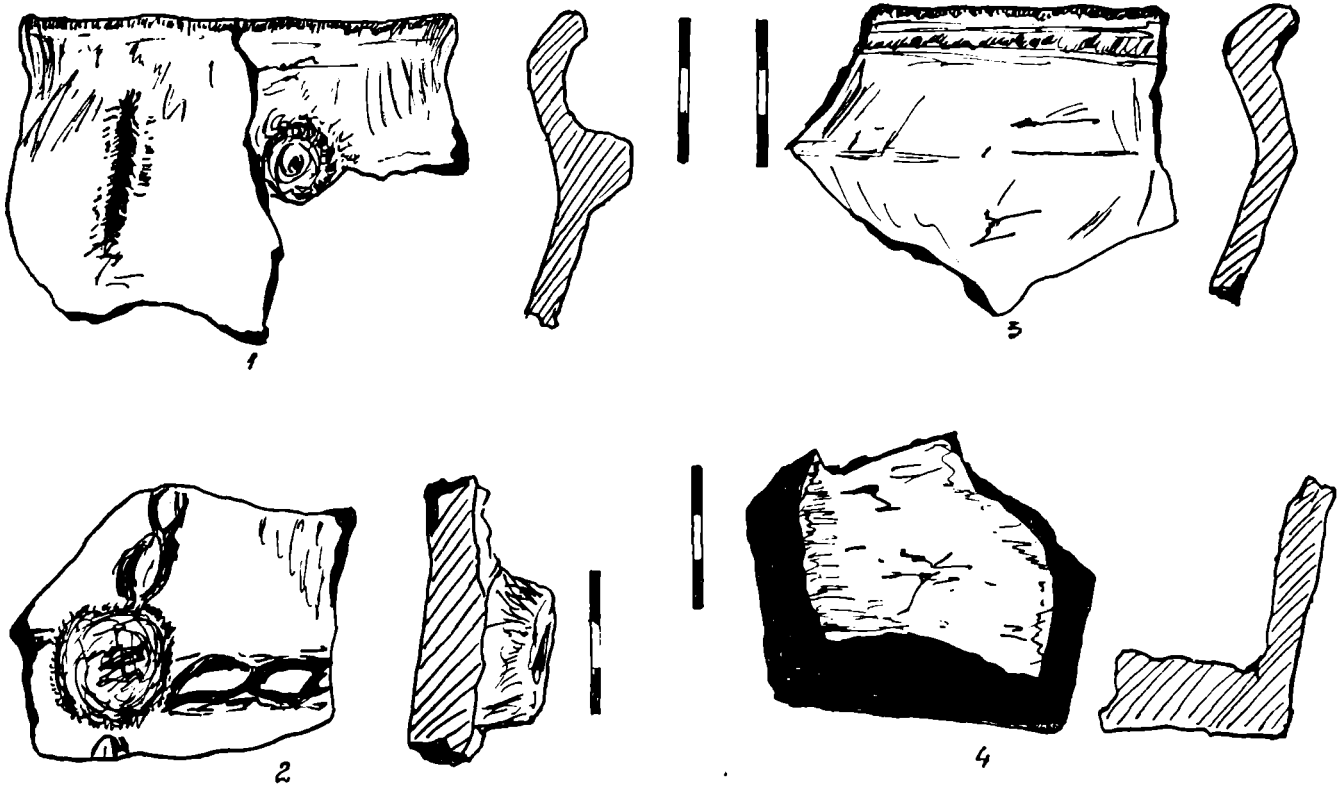

Săvîrşin — Ceramică dacică (1 — perete de vas cu buton; 2 — fragment de perete de vas cu buton şi brîu alveolar; 3 — fragment de vas lucrat la roată; 4 — fund de vas)

https://biblioteca-digitala.ro

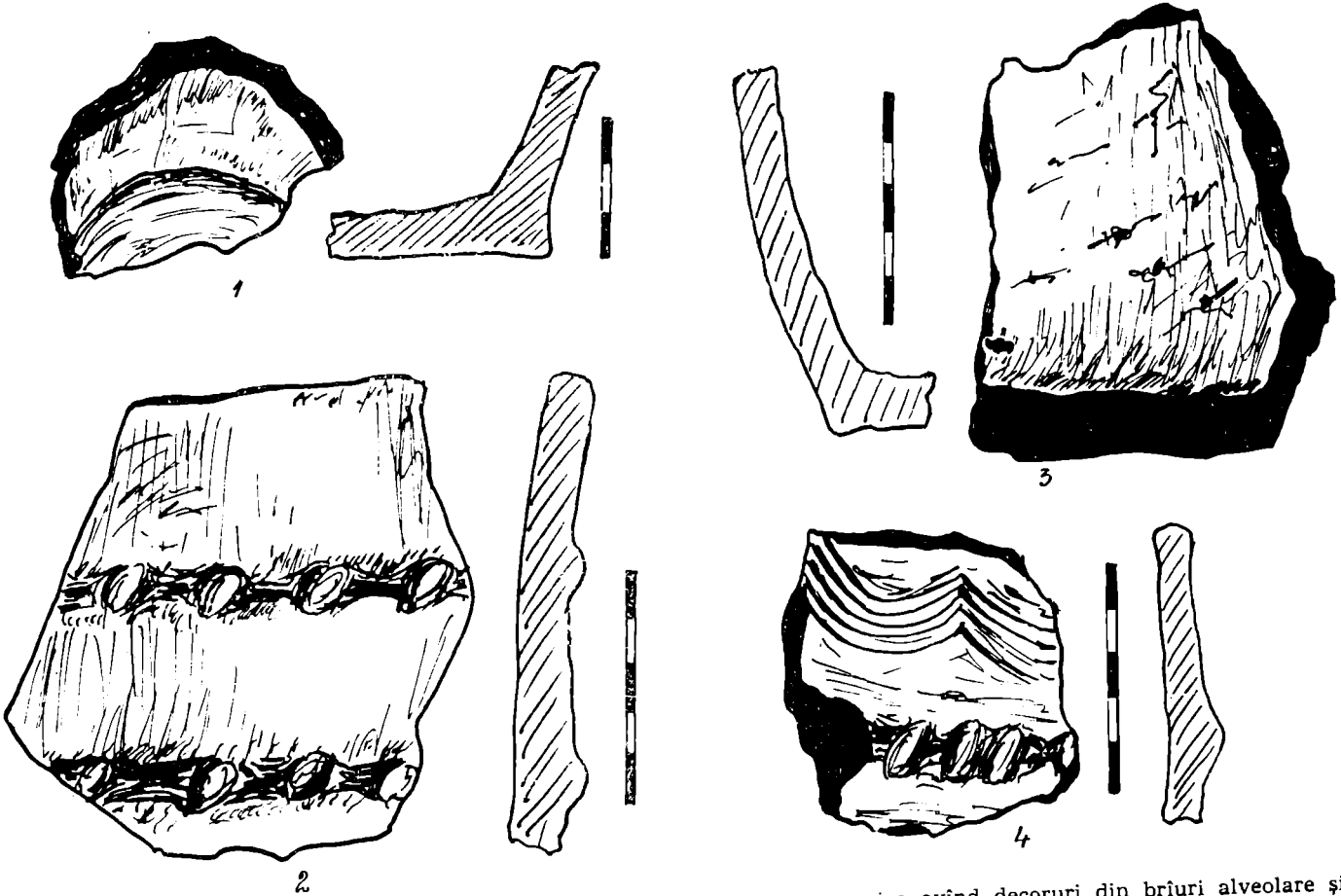

Săvîrșin — Ceramică dacică (1, 3 — funduri de vas; 2, 4 — fragmente ceramice avînd decoruri din brîuri alveolare și linii vălurite).

https://biblioteca-digitala.ro

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE LA CLADOVA (JUD. ARAD) DIN ANUL 1979

VASILE BORONEANȚ

În anul 1979 s-au continuat săpăturile arheologice de salvare la Cladova, com. Păuliș, jud. Arad pe Dealul cetății sau al Carierei[1]. Problemele care se pun sînt deosebit de importante pentru istoria ținutului și pentru această parte a țării noastre. În ordinea vechimii, aceste probleme sînt: Problema paleoliticului, de care ne-am ocupat cu alte ocazii, Problema dacică, Problema continuității de după părăsirea romană a Daciei pînă la cucerirea maghiară și în primele secole ale stăpînirii maghiare.

Locuirea paleolitică, s-a întins pe întreaga suprafață cercetată prin săpături în extremitatea vestică a Dealului cetății. Aparțire paleoliticului mijlociu și superior.

Cel mai mare interes prezintă locuirile care suprapun paleoliticul ce se leagă direct de etnogeneza poporului român.

Încă din primul an de săpătură, 1977, s-a constatat existența unei locuiri din prima epocă a fierului, cultura Basarabi, un nivel de locuire din epoca dacică și altul daco-roman. Un strat de secolul V—VII nu s-a identificat încă dar, sporadic, fragmente ceramice s-au găsit; la fel pentru sec. IX—XI. S-a identificat însă un strat de cultură din secolele XII—XV. Săpăturile din 1979 au venit să aducă noi clarificări în toate aceste probleme. S-a prelungit secțiunea IV în scopul de a urmări întinderea spre N a locuirii hallstattiene și daco-romană, secționarea valului și șanțului de apărare de pe această parte a dealului. S-au executat mai multe casete și secțiuni paralele sau perpendiculare pe S IV. S-a prelungit de asemenea S V — spre S prin care s-a urmărit secționarea valului de pămînt (zidului) de pe latura de S. a cetății, fapt care s-a și realizat. Din cauza progresării lucrărilor carierei în cursul iernii, traseul acestei secțiuni a trebuit să fie deviat spre E. cu 1,75 m pentru a putea urmări problema lucrărilor de apărare în zona pe care o distruge cariera. Menționăm că lucrările s-au desfășurat anevoios din cauza densității de locuire din care motiv pe latura

[1] V. Boroneanț, *Considerații preliminare asupra cercetărilor de la Cladova (com. Păuliș) jud. Arad*, „Ziridava", X, 1978, pp. 139—158; V. Boroneanț, *Considerații asupra istoriei străvechi a județului Arad în lumina cercetărilor de la Conop, Zabrani și Cladova*, în „Ziridava, XI, 1979, p. 109—116.

https://biblioteca-digitala.ro

de N. secţionarea lucrărilor de fortificaţie nu s-a putut face rămînînd un deziderat al anului viitor.

În secţiunea IV a fost identificată o locuinţă de sec. XIV poate început de secol XV, cu cuptor, care se suprapunea peste o locuinţă dacică, o locuinţă hallstattiană suprapusă de o locuinţă din sec. XIII. Pe stîncă se află stratul paleolitic. Pentru a se putea urmări locuinţele dezvelite parţial în 1977 s-a efectuat caseta 4 şi secţiunile VI a 1 şi VI a 2 şi paralel cu ele casetele 1, 2, 3. În acestea din urmă s-au dezvelit 3 gropi dacice de formă circulară săpate în stîncă — iar în caseta 4 a fost dezvelită în întregime locuinţa cu monedă de argint din sec. XIII, dezvelită parţial în 1977[2].

În secţiunea V a fost dezvelită o locuinţă de sec. XIII care tăia o locuinţă de sec. V—VI, o locuinţă din sec. XIV — şi alta din secolul XIV de sfîrşit şi început de sec. XV. De asemenea a fost tăiat sistemul de apărare de pe latura de S. S-a constatat existenţa unui val de pămînt din epoca hallstattiană, făcut din pămînt bătut, parţial afectat de construcţia valului ce-l suprapune, din prima etapă de locuire dacică. Valul din epoca dacică este făcut din rocă locală de formă colţuroasă cu diametru cuprins între 3—30 cm amestecat cu pămînt, consolidat spre exterior cu stîlpi de lemn, cu diametrul de 30—35 cm dispuşi pe latura exterioară a sa. Peste stratul de pietre se află altul din pămînt bătut. Într-o epocă ulterioară valul pare să fi fost parţial refăcut. Sus pe creasta valului se află o palisadă de pămînt bătut de culoare galbenă prinsă între două îngrăduri (lese) de nuiele. Sub val pe pantă la aproximativ 2,90 m se află un val mai mic din pămînt de culoare galbenă în care se observă, pe muchie, urmele unor pari cu diametrul de 9—10 cm dispuşi pe două rînduri în zig-zag. Acest gard de împletituri a dispărut prin incendiere, contururile parilor observîndu-se clar în pămînt. Prima etapă din construcţia valului dacic datează din sec. III—II î.e.n. după o monedă grecească emisă la Apollonia de pe ţărmul Mării Adriatice găsite chiar în val.

În urma săpăturilor practicate în ultimii trei ani în interiorul cetăţii se constată trei terase. Prima a fost amenajată chiar pe fruntea dealului, a doua intermediară care face legătura între cea superioară şi a treia inferioară. Cea de a treia se află chiar sub zidul cetăţii.

Terasa I-a superioară a fost amenajată de mai multe ori. Prima amenajare se pare că a avut loc atunci cînd s-a construit valul de pămînt de pe latura de S. Amenajarea s-a făcut mergînd pînă la stîncă. Acolo unde a fost cazul stînca a fost spartă spre a se obţine o suprafaţă netedă. Materialul rezultat a fost folosit la construirea valului. Pe porţiunile unde terasarea a afectat stînca stratul paleolitic şi hallstattian a fost ros şi depus, de asemenea în val sau pentru umplerea denivelărilor de pe latura de V. Pe această terasă s-au găsit anul acesta gropile dacice săpate în stîncă. Acestea au formă circulară cu diametrul ce variază între 0,95 şi 1,48 m. Sînt amplasate în cen-

---

[2] V. Boroneanţ, *Consideraţii preliminare asupra cercetărilor de la Cladova, loc. cit.*, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

trul sau la marginea unor gropi mai puţin adînci, săpate pînă la stîncă tot de formă ovală. Pe fund gropile au fost arse foarte puternic, vatra fundului constituindu-se într-un fel de crustă[3]. Cenuşa arderii nu s-a găsit în gropi. Cenuşă, cărbune şi chiar resturi menajere; oase, scoici şi fragmente ceramice s-au găsit dar mai sus în umplutură. În groapa nr. 3 s-a găsit o căţuie aproape întreagă. Acest nivel al gropilor este acoperit aici de un nivel de locuire în care alături de ceramica dacică apar şi fragmente de tradiţie romană.

Terasa II-a mijlocie. A fost cea mai puţin afectată de amenajări ulterioare. Stratul de cultură paleolitic se află aproape nederanjat. Pe această terasă s-a găsit o groapă dacică de tipul celor de pe terasa I-a cu singura deosebire că era săpată în întregime în stratul de pămînt. Conţinea multe materiale ceramice. S-a mai dezvelit parţial o groapă de semibordei care se pierdea în pămîntul rămas pînă la marginea carierii şi nu a fost dezvelită din riscul prăbuşirii malului.

Terasa III-a inferioară, se întindea sub zidul de pămînt al cetăţii. Bănuim că a fost amenajată special spre a se putea circula mai uşor sub zid (val). Aici observaţii privind epoca dacică nu s-au putut face din cauză că în zona săpată au fost surprinse locuinţele feudale de sec. XIV—XV care au afectat parţial chiar zidul vechii cetăţi dacice. Locuinţele feudale au mers pînă la stîncă.

Urmează să verificăm întinderea sau prezenţa acestor terase pe întreg teritoriul cetăţii de aproximativ 3 hectare.

În secţiunea IV-a au fost surprinse mai multe vetre de pămînt pe care cuarţul se afla dispus în procentaje mai mari. Urmează ca în anul următor să fie dezvelite total spre a vedea dacă aparţin sau nu unor locuinţe paleolitice, sau care este rostul lor. De asemenea se va urmări extensiunea locuinţelor hallstattiene şi dacice din această secţiune.

Secolele V—VII sînt documentate numai prin cîteva fragmente ceramice şi un rest de bordei distrus de o locuinţă din sec. XII—XII, afectat parţial de locuinţa mare de sec. XIV din secţiunea V-a de sub zidul cetăţii. Pentru secolele XIV—XV s-au dezvelit parţial sau total o locuinţă în secţiunea IV, locuinţa cu cuptorul, locuinţa din secţiunea V, caroul 10 şi caseta 5 în interiorul căreia s-a găsit o vatră de arsură compactă, făţuită, pe care se afla multă cenuşă şi arsură, zgură şi două piese de metal, o plăcuţă de bronz de formă rotundă nefinisată, doar decupată stîngaci cu diametrul de 2,8 cm, o aplică mică în formă de segment de panglică cu două găurele la capete, făcute tot din bronz.

O altă locuinţă cam de aceeaşi vîrstă dar de dimensiuni foarte mari se află în carourile 15—18 deranjînd parţial şi zidul cetăţii dacice. Nu a fost dezvelită în întregime deoarece se întindea în cea mai

---

[3] V. Boroneanţ, M. Davidescu, *Două bordeie dacice la Schela Cladovei, (Jud. Caraş-Severin)*, în „Apulum", VII, 1, 1968, pp. 253—260; D. Berciu, *Buridava puternic centru al geto-dacilor*, „Drobeta", 1978, pp. 5—17; S. Dumitraşcu, *Descoperiri arheologice din epoca romană la Biharia*, în „Ziridava", XI, 1979, pp. 195—214.

https://biblioteca-digitala.ro

mare parte spre carieră unde nu se poate lucra. Fundul său ars era aproape perfect plat. În umplutura acestei locuinţe s-au găsit materiale ceramice, piese din fier şi mai multe rînduri de bolovani de piatră care se vor fi aflat pe acoperiş la distrugerea sa. Aceste locuinţe par să fi avut fiecare altă funcţionalitate. Prima cea din secţiunea IV cu cuptorul o funcţie gospodărească, a doua, din secţiunea V, caroul 10 una legată de meşteşug iar locuinţa mare a fost de interes militar.

Odată cu construirea pe terasa I-a a fortificaţiei din piatră şi cărămidă un mod de viaţă care a început în epoca hallstattului este abandonat. Construcţia de piatră şi cărămidă s-a zidit probabil la sfîrşitul secolului XV şi începutul secolului XVI cînd această parte a domeniului Cladova va ţine administrativ de cetatea de la Şoimoş[4].

Din cele de pînă acum prezentate reiese că fortificarea terasei începe în prima epocă a fierului printr-un val de pămînt pe latura de S şi pe latura de N. şi cu şanţ de apărare. În epoca dacică se construieşte pe vechiul val un altul mai bine conceput — ţinînd pasul cu evoluţia fortificaţiilor vremii. Înălţarea valului de pămînt consolidat cu piatră şi stîlpi de lemn are loc înaintea apariţiei pe scena istorică a lui Burebista. A fost refăcut de mai multe ori în vremea cît a fiinţat. Aceasta se constată pînă la momentul cînd a fost incendiată, care corespunde arheologic cu focul ce a mistuit fortificaţia mică din faţa valului mare şi urmelor de arsură surprinse în valul mare.

Care va fi fost soarta cetăţii în epoca daco-romană este greu de stabilit. Se poate face însă supoziţia că cel puţin contacte directe au fost dacă nu cumva pe teritoriul său în această vreme nu au existat unele amenajări şi chiar construcţii. Proba pentru această supoziţie stînd descoperirea în secţiuni a unor fragmente de cărămidă sau ţiglă romană. Dacă aceste construcţii ar exista atunci cu siguranţă stăpînirea romană s-a întins şi asupra sa. Faptul ar fi perfect logic. Drumul roman care urca pe valea Mureşului trebuind să fie apărat iar prezenţa unor puncte întărite trebuie să fi fost o realitate istorică. O altă problemă pe care o pun descoperirile de aici sînt legate de perioada de formare a poporului român pentru care sînt deocamdată numai descoperiri ceramice şi pentru perioada de formare a organizaţiilor statale româneşti de pînă la cucerirea maghiară şi de la începutul cuceririi maghiare. Prezenţa unor locuinţe din sec. XI—XIII atestă locuirea cetăţii şi în această vreme de către o populaţie românească.

În legătură cu această problemă şi în continuare în secolele XIV—XVI trebuie amintit că cetatea de la Cladova se găseşte tocmai acolo unde istoriceşte sînt atestate formaţii cneziale şi districte cneziale româneşti în mărturiile lui Rogerius[5] şi în alte documente istorice. Mai

---

[4] S. Dragomir, *Studii din istoria mai veche a românilor pe teritoriul diecezei arădene*, în „Transilvania", Sibiu, 1917, p. 9; O. Lupaş, *Voievozi şi cnezi români în judeţul Arad*, Arad, 1941, p. 18; A. Caciora, E. Glück, *Cnezate şi voievodate româneşti arădene*, în „Studii cu privire la Istoria Aradului în perioada feudalismului timpuriu".

[5] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. V—VI. (Cîntecul de jale de Rogerius), Bucureşti, 1935, p. 17—19, 49—50, 89—90 etc.

https://biblioteca-digitala.ro

mult decît atît, în secolele XV—XVI la Cladova mai este încă menţionat districtul românesc condus de cneaz sau voievod[6]. Ultimul dintre voievozii menţionaţi aici este în 1518 Lazăr din satul Ivancea[7].

Este foarte probabil ca după această dată, odată cu trecerea acestui district sub administraţia domeniului cetăţii Şoimoş se înregistrează şi pierderea treptată a privilegiilor voievozilor şi subordonarea lor tot mai accentuată faţă de autoritatea de stat maghiară.

Am exprimat pe scurt cîteva dintre problemele puse de cercetările de la Cladova spre a se putea înţelege mai bine necesitatea continuării lucrărilor şi mai ales protejarea cetăţii ameninţată cu distrugerea de către cariera de piatră.

LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE CLADOVA (DÉPARTEMENT ARAD) DE 1979

(Résumé)

Dans cette communication l'auteur présente les résultats des recherches archéologiques de 1979 faites sur „la Colline de la Cité" de Cladova, fouilles qui ont continué à la découverte des vestiges du paléolithique, première âge du fer (Hallsttat) de la civilisation dace de l'époque Laténe, période du VI—VII ème siècle, de la féodalité incipiente et même de la féodalité développée.

Les fouilles de cette campagnie ont été orientées sur les recherches de la période dace et des habitats de „la Colline de la Cité".

Les recserches de cette année ont démontré l'existance à Cladova d'un établissement dace qui a ses débuts au III—II-ème siècle a.n.è. et qui continue jusqu'à l'époque des guerres dace-romaines.

Cet établissement fortifié de nature et par des constructions artificielles (vague et fossé de défense) à côte d'autres decouvertes de la Vallée de Mureş démontrent l'intensité des habitats daces dans la zone d'Arad.

La multitude des découvertes de Cladova détermine la continuation des foulles sur une superficie plus étendue dans les futures campagnies archéologiques.

---

[6] E. Lukinich, L. Gàldi, *Documenta Historiam Valachorum*, in „Hungaria illustrantia", Budapesta, 1941; E. Prodan, *Iobăgia în Transilvania* în sec. XVI, vol. II, Bucureşti, 1978, pp. 23—71.

[7] *Ibidem*, nota 4.

https://biblioteca-digitala.ro

Planșa 1

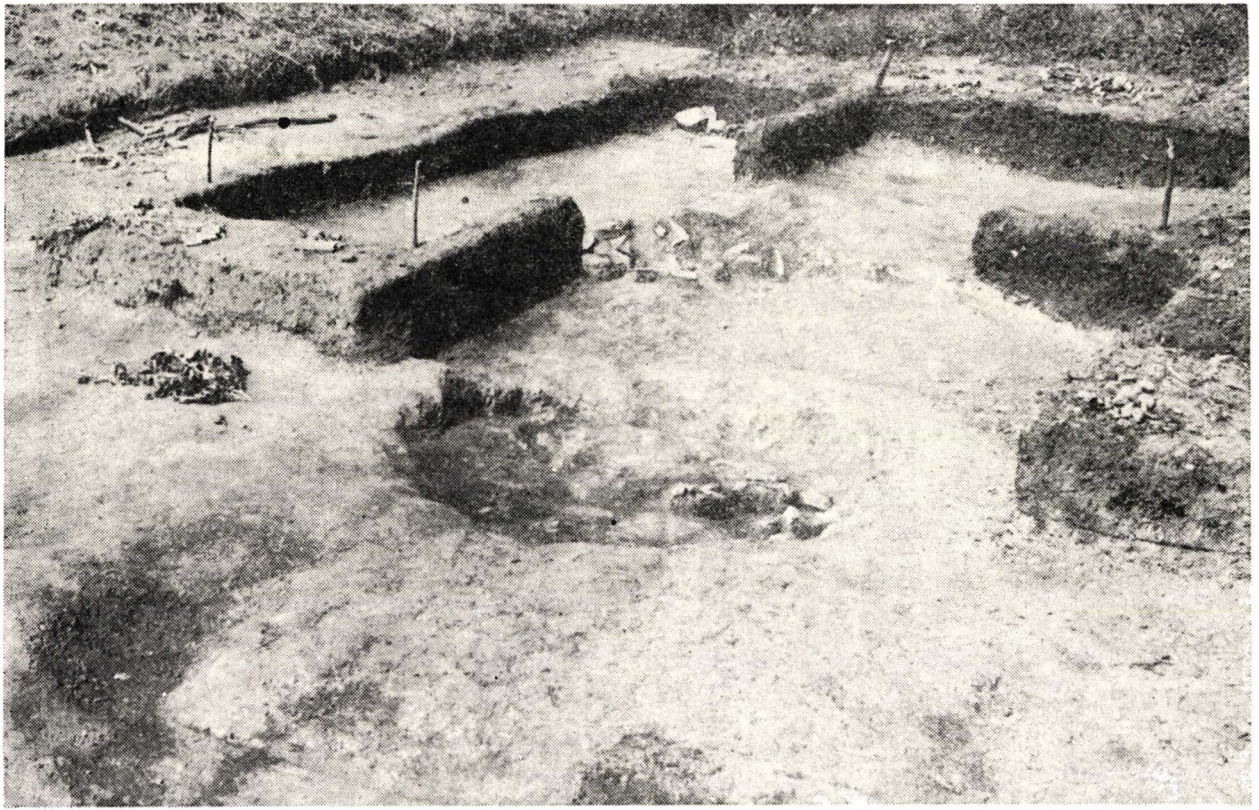

Fig. 1 (**Cladova** — Gropile dacice săpate în stîncă pe terasa I)

https://biblioteca-digitala.ro

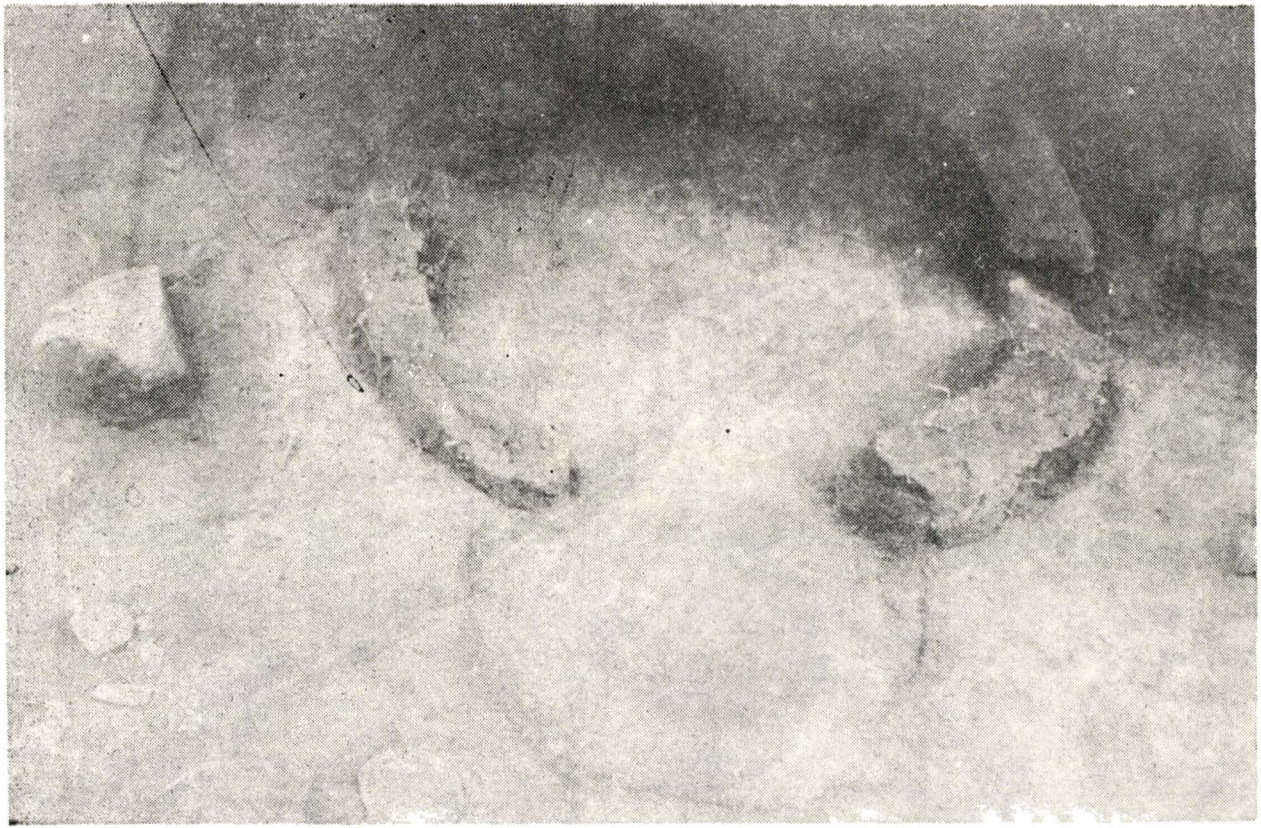

Fig. 2 (**Cladova** — Cuptorul din locuinţa de sec. XV, secţiunea IV).

https://biblioteca-digitala.ro

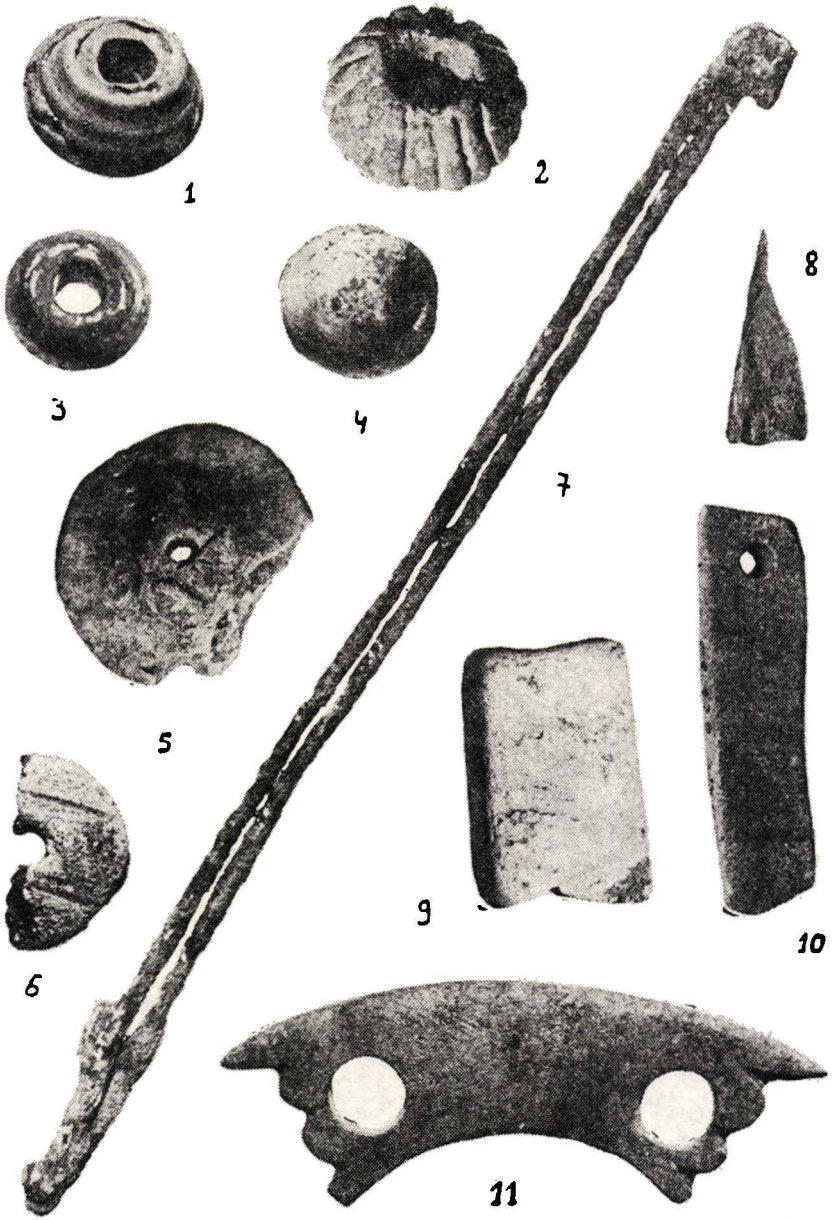

(**Cladova** — 1—6 — fusaiole (1 — sec. XV, 2—5 hallstatt, 3—4 — dacice); 7 (obiect de fier sec. XV neidentificat ca funcționalitate); 8 — (fragment obiect de bronz din locuința de sec. XV caroul 11, S.V.); 9—10 (gresie de ascuțit portabilă, sec. XV); 11 (ataș de toartă sau garnitură pentru roți din bronz, epoca dacică).

https://biblioteca-digitala.ro

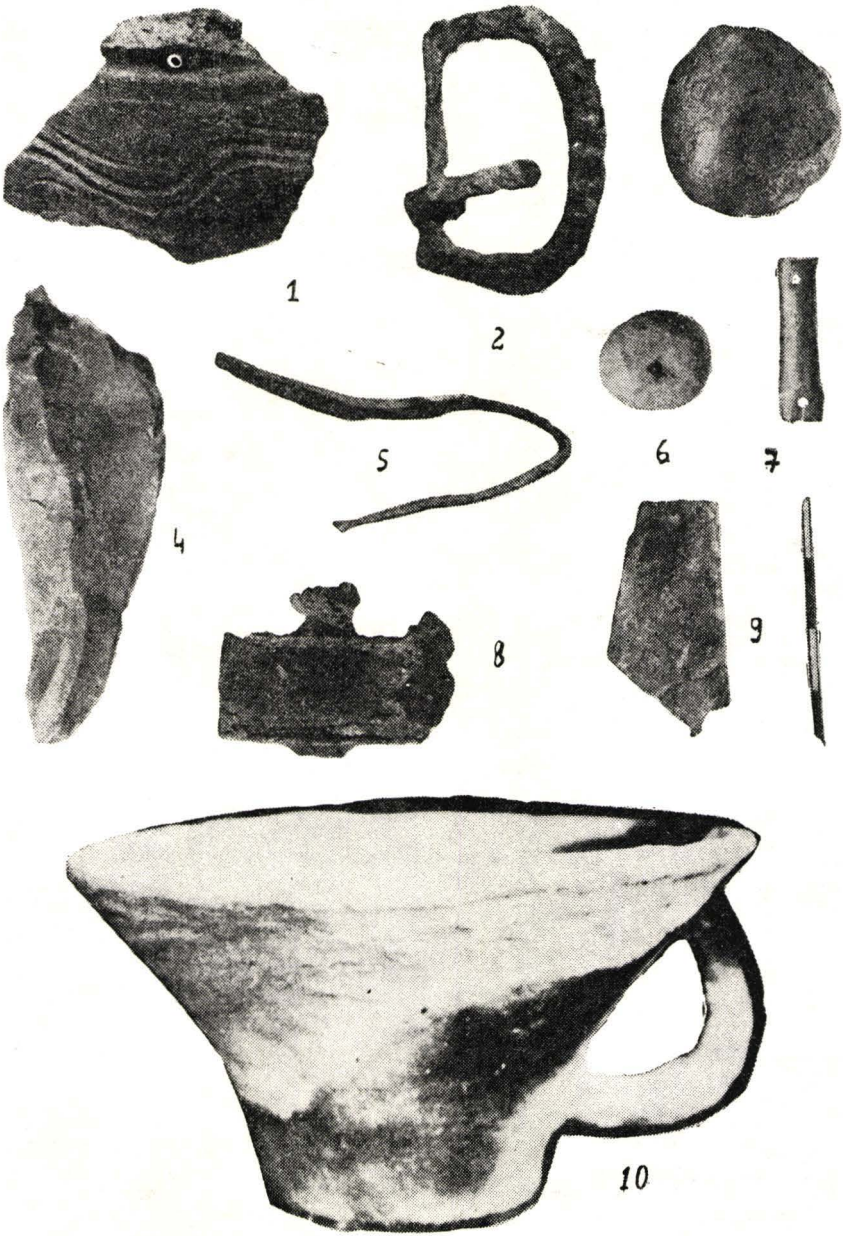

(**Cladova** — 1 (Fragment ceramic, sec. IV—V); 2 (cataramă); 3 (Plăcuță de bronz rotundă sec. XV); 4 (silex paleotilitc); 5 (bucază de sîrmă din aramă, caseta 4 — pe o vatră de chirpici); 6 (mărgea de lut, sec. XV); 7 (plăcuță de bronz găurită la capete, sec. XV); 8 (piesă de bronz); 9 (plăcuță de bronz hallstattiană; 10 (ceașcă dacică).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

O IMITAȚIE DE DRAHMĂ DYRRHACHIANĂ DIN JUDEȚUL ARAD

EUGEN CHIRILĂ — MIRCEA BARBU

Din comuna Săvîrșin, jud. Arad, provine o imitație după o drahmă de Dyrrhachium, de tip Meniskos-Philodamou[1]. Moneda a fost descoperită în urma unor săpături de salvare într-o așezare dacică fortificată; originalul este o emisiune curentă și figurează în lucrarea lui Ceka[2]. Piesa, păstrată în Muzeul Județean Arad, este lucrată din argint de bună calitate. Iată descrierea ei:

Av. NENISKOS, în loc de MENISKOS. Vacă cu vițel, spre dreapta.

Rv. Grupe de litere din numele PHI-LOD-AMOY și din abreviația DYR. Ultima reprezintă forma abreviată a numelui orașului Dyrrhachium. Ornament geometric patrulater, caracteristic drahmelor de Dyrrhachium și Apollonia. G=2,45 g; D=18 mm.

După cum se știe, o latură a patrulaterului de pe revers este ocupată de forma abreviată a numelui orașului, iar celelalte trei de grupe din literele ce formează numele unui magistrat monetar. La imitația de care ne ocupăm, din numele magistratului lipsește terminația -OY, iar restul literelor sînt grupate arbitrar și iau uneori forme aberante. Întrucît dăm o fotografie mărită a piesei nu insistăm asupra descrierii. Remarcăm doar că aversul este relativ bine imitat, avînd o singură greșeală: N în loc de M inițial.

Reversul însă prezintă greșeli grave. El pare a fi provocat greutăți deosebite la imitare nu numai din cauză că avea mai multe litere, ci și din cauză că gravorul ștanței n-a știut unde începe și unde se sfîrșește numele ce figura pe original. Evident, gravorul nu era în stare să citească literele grecești, ceea ce explică de ce el gravează litera O cu un punct în mijloc[3], de ce inversează poziția literei D și ordinea literelor din numele Philodamou.

Piesa de care ne ocupăm nu este o apariție izolată în Dacia. Imitațiile după drahme de Dyrrhachium și Apollonia apar atît în tezaure, cît și în descoperiri izolate. În tezaurul de la Voivodeni[4] există 11 imitații, șase în cel de la Drăgești[5] și două în cel de la Șomoșcheș — Cermei[6].

---

[1] Din motive de ordin tehnic am redat peste tot literele grecești cu litere latine.
[2] H. Ceka, *Questions de numismatique illyrienne*, Tirana, 1972, p. 196, nr. 328.
[3] Creind astfel o literă asemănătoare literei theta.
[4] E. Chirilă, în „Apulum", VII, 1, 1966, p. 139—140.
[5] N. Chidioșan, Al. Sășeanu, N. Beladan, în „Crisia", VIII, 1968, p. 34—35.
[6] E. Chirilă — M. Barbu, în „Ziridava", XI, 1979, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

Săvîrşin — moneda mărită de trei ori.

https://biblioteca-digitala.ro

Firește, se pune întrebarea unde sînt executate aceste imitații, în Dacia sau în afara ei. Un răspuns la această întrebare *l-ar putea da* calitatea metalului din care sînt lucrate imitațiile. În timp ce imitațiile din tezaurul de la Voivodeni sînt lucrate din argint de bună calitate, ceea ce pare a fi cazul și la tezaurul de la Drăgești, cele două imitații din tezaurul de la Șomoșcheș—Cermei sînt lucrate din metal de calitate cu totul inferioară. Asemenea piese apar și ca descoperiri izolate: la Porolissum[7] (două piese) și la Ineu[8] (o piesă). Una din piesele de la Porolissum este sigur suberată, iar cea de la Ineu este lucrată dintr-un aliaj inferior care amintește pe cel al monetelor dace de tip vest-transilvan. Există o serioasă probabilitate ca imitațiile lucrate din argint de calitate bună să fie lucrate în afara Daciei, în zona dintre coasta Adriaticei și Dacia. Imitațiile de aliaj inferior sau suberate ar putea fi lucrate în Dacia, care, la sfîrșitul secolului II și începutul secolului I î.e.n., data pătrunderii pieselor Dyrrhachium și Apollonia aici, se află în plină criză a argintului[9]. De altfel dacii emit în cantități mari piese suberate sau din metal inferior pe la sfîrșitul secolului II și începutul secolului I î.e.n.: o parte din piesele de tip vest-transilvan, ca și cele de tip Hunedoara, sînt suberate. Tehnica de a emite asemenea piese este cunoscută dacilor din Dacia intracarpatică încă de la începutul secolului II î.e.n.[10].

Cercetarea atentă a imitațiilor după drahmele de Dyrrhachium și Apollonia ar putea arunca o lumină interesantă asupra activității monetarilor daci din vestul Transilvaniei la sfîrșitul secolului II și începutul secolului I î.e.n. și ar fi de natură să aducă date noi în legătură cu istoria economică a Daciei preromane.

AN IMITATION OF A DYRRHACHIAN DRACHM FOUND IN THE ARAD DISTRICT

(Summary)

The paper deals with an imitation of a dyrrhachian drachm, found at Săvîrșin (Arad district). The coin is kept in the Museum of Arad. The original was a drachm of the type Ceka, nr. 328 (see foot note 2) issued by the magistrates Meniskos-Philo-

[7] E. Chirilă și colab., în „Acta Musei Napocensis", IV, 1967, p. 457, nr. 8 și 10.

[8] E. Chirilă și colab., în „Studii și comunicări", Sibiu, 18, 1974, p. 137, nr. 17.

[9] E. Chirilă — V. Lucăcel, *Ein dakischer Münzhort aus Nord-westssiebenbürgen*, Cluj, 1970, p. 8.

[10] E. Chirilă — I. Chifor, în „Acta Musei Porolissensis", III, 1979, p. 68.

https://biblioteca-digitala.ro

damos. Such imitations are frequently found in Dacia. Some of them are made of good silver (f. n. 4—5), some of them of bad alloy (f.n. 5—6, 8) or plated (f.n. 7). It may be that the imitations of good silver are issued outside Dacia, in the zone between the Adriatic coast and Dacia. Those of bad alloy or pleted seems to be issued in Dacia. This country suffers from an acute silver crisis in the late II-nd century and early I-st century BC. (f.n. 9), when a grest amount of Dyrrhachium and Apollonia drachms are coming in Dacia. At the tife the Dacians are issuing in vest Transilvania dacian coins of bad alloy or plated. The technique of plated coins is already known in the intradarpathian Dauia in the early II-nd century B.C. (f.n. 10).

Key to plate: the coin, 3 x.

https://biblioteca-digitala.ro

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA SÎNTANA. CAMPANIA 1979

MIRCEA BARBU, EGON DÖRNER

În ultimele decenii arheologia românească a contribuit în mod hotărîtor la elucidarea diferitelor probleme de bază privind istoria primului mileniu al erei noastre pe solul țării noastre. Dintr-un mozaic de cercetări, rapoarte, studii, apoi sinteze au rezultat dovezi sporite care au contribuit în mod esențial la fundamentarea tezei continuității, a dăinuirii populației băștinașe, dacice și daco-romane, apoi a autohtonilor romanizați.

Și teritoriul județului Arad, parte organică în cursul dezvoltării istoriei pămîntului românesc, este presărat cu vestigii din toate etapele ce au dus la procesul de etnogeneză. Între zonele dense cu descoperiri arheologice ale meleagurilor arădene se înscrie și localitatea Sîntana cu împrejurimile sale. În literatura de specialitate arheologică, Sîntana a devenit cunoscută mai ales prin săparea cetății de pămînt tracice din Hallstattul timpuriu[1] și prin prima sesizare pe cale arheologică a dacilor liberi, de epocă romană, din vestul țării. Termenul de Sîntana—Arad[2] a ajuns să definească cultura materială specifică totalității dacilor din vestul și nord-vestul țării noastre, rămași în afara granițelor Daciei romane[3].

Socotim util de a reaminti foarte pe scurt — pentru a avea termeni de comparație cu rezultatele cercetărilor recente — ce s-a descoperit ocazional în 1952, iar apoi prin sondaje de verificare în 1954[4] lîngă gara C.F.R. a localității Sîntana, în apropierea traseurilor căii ferate.

---

[1] Mircea Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului* (Rezumatul tezei de doctorat), Iași, 1972, p. 46. Idem, *Sîntana*, în „Manuel Encyclopedique de Préhistoire et Protohistoire, II, Prague, 1969 (sub voce).

[2] Gh. Bichir, *Sîntana-Arad*, în „Dicționar de istorie veche a României" București, 1976, p. 541, 542; Idem, *Les Daces libres de l'époque romaine à la lumière des données archèologiques*, în „Thraco-Dacica", București, 1976, p. 305 („La culture de Daces libres de l'ouest et du nord-ouest du pays, connue sous le nom de Sîntana-Arad, a été datée des IIe—IVe siècles de n.é.").

[3] Sever Dumitrașcu, *Dacii liberi din vestul și nord-vestul României* (sec. II—IV e.n.), în „Crisia", VII, Oradea, 1977, p. 65—76; Idem, *Teritoriul Dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane* (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1978, 31 p.

[4] Executate de Mircea Rusu și Egon Dörner.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrări de mutare a terasamentului liniei ferate spre Oradea au făcut posibilă salvarea[5] unor urne cinerare. Vasele recuperate, cu oase calcinate în ele, erau fie modelate cu mîna, din pastă zgrunţuroasă, de culoare brun-negricioasă avînd decoruri în formă de brîuri alveolate sau de linii vălurite incizate, fie erau din pastă fină cenuşie sau brună, lucrate la roată, ornamentate cu benzi de valuri incizate sau lustruite. Din urne provin 2 cuţite curbate din fier şi o fibulă din bronz cu capul în formă de arbaletă şi piciorul întors pe dedesubt. Nu departe de urmele cimitirului s-a dezvelit în 1974 un bordei cu treaptă iar la oarecare distanţă au apărut trei gropi rotunde, în care s-au găsit fragmente din ambele categorii de ceramică amintite mai sus, între care şi o ceaşcă specific dacică, numeroase oase de animale domestice (cal, porc, oaie, bovideu). Deasemeni erau prezente cîteva fragmente de terra sigillata — una de import, alte două imitaţii locale. Ceramica din morminte, fibula de bronz romană, evidenta influenţă romană şi în formele fragmentare mai evoluate ale ceramicii au permis datarea complexului de la Sîntana—Arad în secolele II—III e.n.[6].

Deoarece printre preocupările de bază ale muzeului arădean una din ele urmăreşte şi reliefarea civilizaţiei dacice din această zonă a ţării, în cadrul planului de cercetare arheologică a Muzeului Judeţean s-a hotărît reluarea cercetărilor de la Sîntana în vederea studierii întinderii aşezării dacice de epocă romană şi a necropolei corespunzătoare, cît şi în vederea elucidării unor probleme de încadrare mai exactă în timp a vestigiilor din perioada cercetată.

Cercetările efectuate în această campanie au avut loc în perimetrul actualei livezi a C.A.P. Sîntana (fostul loc „La vii"), care se află vis a vis de gara C.F.R. a localităţii. Au fost trasate în această campanie două secţiuni (numerotate S.I şi S.II).

Prima secţiune avînd o lungime de 50 m şi lăţimea de 1 m, a fost trasată în zona de sud-est a livezii de piersici, la 40 m sud de drumul ce împarte livada C.A.P. în două părţi aproape egale pe axul est-vest. Secţiunea a fost executată pe direcţia nord-sud, căzînd perpendiculară pe drumul median amintit şi se află la 150 m est de fîntîna şi magaziile livezii C.A.P. Caroiajul secţiunii s-a făcut pe latura de vest din metru în metru, începînd de la nord spre sud. Pe întreg parcursul secţiunii, la adîncimi variabile a fost surprins stratul de pămînt neumblat.

A doua secţiune, avînd indicativul S II, a fost executată la 50 m este de secţiunea S I, în zona colţului nord-estic al livezii, la 15 m vest de marginea plantaţiei de cireşi şi 30 m nord de drumul median ce străbate livada C.A.P. Această secţiune cu o lungime de 10 m şi o lăţime de 2 m a fost trasată tot pe direcţia nord-sud. Locul secţiunii a fost ales în această zonă datorită numeroaselor fragmente ceramice ce au putut fi recuperate în urma cercetărilor de suprafaţă. Pe întreg

---

[5] Salvate de dr. Leonida Dumitriu, pe atunci medic la Sîntana.

[6] Egon Dörner, *Römerzeitliche dakische Erandgräber aus Sîntana-Arad*, în „Omagiu lui Constantin Daicoviciu", Bucureşti, 1960, p. 155—159.

https://biblioteca-digitala.ro

parcursul secţiunii la adîncimi foarte mici — între 0,60 şi 0,80 m — a fost atins stratul de pămînt neumblat.

Ca urmare a secţiunii S.I au fost surprinse stratigrafic trei nivele: Cel superior, vegetal, cu o grosime medie de cca. 15—20 cm, strat în care au fost găsite foarte puţine fragmente ceramice, şi care e reprezentat de un pămînt de culoare castaniu-deschis. Al doilea strat cores-

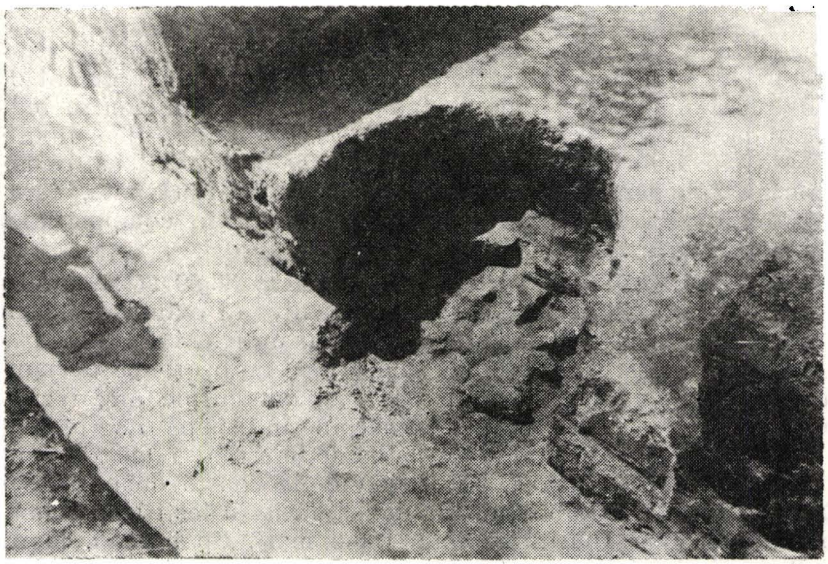

Sîntana — Groapa de mormînt nr. 1.

punde nivelului secolelor IV—V e.n., cu o grosime ce variază între cca. 50—90 cm, fiind stratul de cultură, de culoare castaniu-închis. Din acest strat de cultură se desprind cele trei gropi care străpung un strat galben-nisipos, ce reprezintă stratul de pămînt neumblat. La începutul secţiunii pe o porţiune de aproximativ patru m acest strat galben-nisipos se transformă de fapt într-un strat de nisip foarte fin, care a fost probabil folosit în confecţionarea pastei vaselor lucrate cu mîna ce s-au descoperit în gropile de morminte şi în stratul de aşezare din secţiunea S.II.

Groapa nr. 1. Această groapă începe la m 8,35 şi se termină la m 9,60. Ea are o formă circulară cu diametrul de cca. 1,20 m şi se adînceşte în solul virgin (lut gălbui) pînă la — 1,40 m. Începînd de la adîncimea de 1,20 în jos a fost surprins un strat compact de pămînt ars, de culoare gălbui-roşietic, rezultat probabil în urma arderii fundului gropii. Inventar: În umplutura gropii la adîncime de 0,90 m s-au surprins materiale ceramice şi osteologice. Se remarcă un vas-borcan de mărime mijlocie, de culoare gri-cenuşie lucrat cu roata rapidă, din care se păstrat numai jumătatea inferioară, cu fundul plat şi părţi din perete. În interiorul şi lîngă acest vas-urnă se aflau cenuşă şi oase car-

https://biblioteca-digitala.ro

bonizate (umane, animal?), unul pare a fi un fragment de bazin. Lîngă vas, la nivelul cenușii s-au găsit oase variate de la un animal mic, probabil un rozător. Lîngă vasul fragmentat, ce avea pastă din nisip fin, era un fragment de buză cu perete avînd aceiași pastă, dar diferit atît ca culoare cît și grosime. Acest fragment prezintă o buză dreaptă, ușor răsfrîntă în exterior; sub buză se observă pe porțiunea de perete exterior, la distanță de 3 cm 2 linii orizontale incizate iar sub acestea urmele unei linii ușor vălurite.

Deasupra stratului de arsură amintit de pe fundul gropii și imediat sub materialul arheologic descris mai sus, a apărut un fragment de rîșniță circulară din tuf vulcanic, avînd urma orificiului pentru bățul de rotire. Lîngă rîșniță s-a găsit un fund de vas cu inel, de culoare gri-cenușie deschisă, lucrat la roată, aparținînd se pare unui castronaș. Alături era un fragment ceramic roșietic, lucrat tot cu roata, care prezintă în exterior urme de ardere secundară, iar în compoziția pastei sale se obsearvă și nisip cu boabe mari.

Groapa nr. 2. Această groapă începe la m 38,50 și se termină la m. 39,80. Ea pornește de la 1,10 m față de nivelul actual de călcare și se adîncește cu 0,30—0,40 m față de nivelul antic. Materialul arheologic recuperat din ea arată că avem de a face cu o groapă de mormînt. La fundul gropii au fost surprinse resturi de chirpic ars, rezultat al acestei părți inferioare a gropii. S-au surpins în groapă o serie de materiale osteologice, aparținînd unor animale mari: o falcă de bovideu, colți de porc sau de mistreț, un fragment de coastă de porcină și un cap femural probabil de bovină. În acelaș strat au ieșit la iveală și trei fragmente ceramice aparținînd unor vase mari, tip borcan, lucrate la roată. Primele două fragmente sînt lucrate la o roată ceva mai lentă, au culoare gri-cenușie și prezintă în compoziția pastei nisip și chiar unele pietricele. În interior ele au urme de ardere secundară. Al treilea fragment ceramic, tot gri-cenușiu, e lucrat la o roată mai rapidă, e confecționat dintr-o pastă foarte fină, avînd în conținut și un nisip micaciu extrem de fin. În exterior prezintă urme de lustruire de culoare ceva mai închisă în formă de benzi paralele. Acest al treilea fragment este tipic ceramicii „Hunnenzeit", putînd fiind datat în sec. IV—V e.n.[7].

Groapa nr. 3. Această groapă începe de la m 44,50 și durează pînă la m 46,20. Este o groapă de formă circulară care pornește de la 0,80 m față de actual nivel de călcare și se adîncește pînă la — 1,80 m față de același nivel. Această groapă conținea cea mai mare cantitate de materiale arheologice și osteologice. În fundul gropii s-a găsit cenușe și puțin cărbune rezultînd în urma arderii unui strat de chirpic, deci la fel ca și în celelalte gropi (Nr. 1 și 2). Acest lucru presupune o ardere ușoară și de scurtă durată. În această porțiune, începînd de la adîn-

---

[7] M. Párducz, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit* in „Ungarn", Budapesta, 1959, Pl. XXI/15;

I. H. Crișan, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului*, „Apullum, VII, 1968, p. 245—246; S. Dumitrescu — T. Badev, *Așezarea dacică de la Mediașul Aurit*, în A.M.N., IV, 1967, p. 107—125.

https://biblioteca-digitala.ro

cime de — 1,70 m au fost găsite o serie de fragmente ceramice din care au putut fi reconstituite în formă primară două vase.

Primul vas, fragmentar, se pare că reprezintă forma de vas-borcan. Mărimea fragmentelor și parțiala întregire ne indică un vas de mărime mijlocie. E lucrat la roata rapidă iar în compoziția pastei se obsearvă nisip cu bobul mare. Vasul are o culoare brun-cărămizie, prezentînd

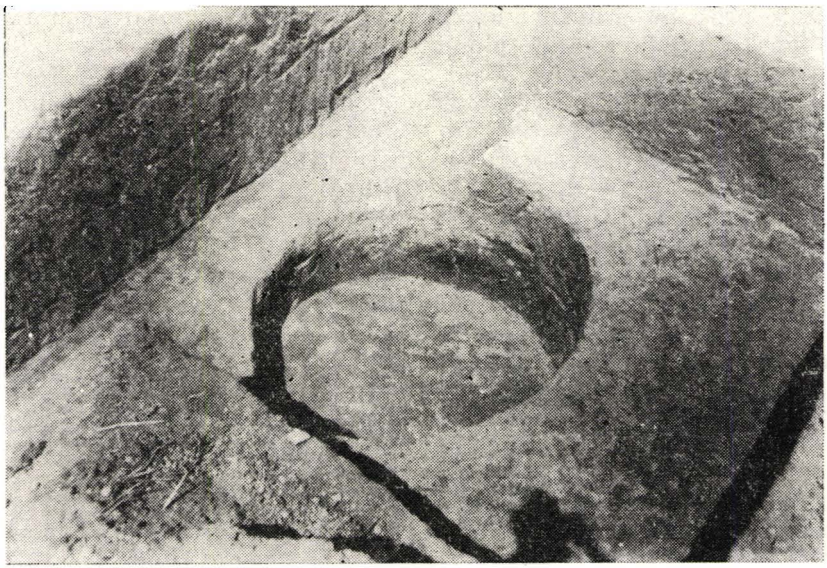

Sîntana — Groapa de mormînt nr. 3.

și urme de ardere secundară în exterior. El are un gît foarte scurt cu buza teșită și răsfrîntă puternic în exterior, specifică ceramicii romanice tîrzii de secolele IV—V[8]. Pe fragmentele recuperate și întregite se observă urmele unui decor constînd dintr-o bandă de patru rînduri vălurite realizate prin incizare cu pieptenul.

Al doilea vas, fragmentar din acest nivel este reprezentat tot de un vas tip borcan de mărime mijlocie, lucrat de asemeni la o roată rapidă. Pasta de culoare brună cu unele nuanțe cărămizii are în compoziție nisip de mică cu bobul mare. Vasul prezintă pe toate fragmentele recuperate urme puternice de ardere secundară. El are gîtul scurt gura destul de largă, buza este dreaptă și ușor resfrîntă în exterior. Și la acest vas se constată sub gît, pe umăr, un decor de linii vălurite făcute prin incizie. Acest motiv în valuri diferă de cel de pe primul vas, aici valurile sînt realizate în unghiuri mai ascuțite.

Tot în groapa nr. 3 au fost găsite patru fragmente ceramice, aparținînd unui *alt vas*, ce se deosebește de cele anterior descrise în pri-

---

[8] Ligia Bârzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul I de la Bratei)*, București, 1973, pl X/9.

https://biblioteca-digitala.ro

vinţa decorului. Vasul e lucrat cu roata rapidă avînd compoziţia pastei similară cu cele două vase prezentate mai sus. Fragmentul de buză ne indică că ne găsim în faţa unui vas cu gîtul scurt şi cu o buză dreaptă profilată în exterior. Pe porţiunea sub buză se obsearvă un decor de linii incizate orizontal şi oblic. Un al doilea fragment din acelaş vas reprezintă o porţiune tot de sub buză. Aici sub decorul de linii incizate orizontal se văd trei adîncituri de formă triunghiulară, executate probabil prin incizie, care completează decorul vasului. Aceluiaşi vas aparţin celelalte două fragmente de fund, care indică că acesta este foarte drept.

În umplutura gropii a fost găsit şi un fragment ceramic, lucrat cu roata rapidă avînd pasta de culoare cărămizie, cu nuanţe brune, prezentînd urme de ardere secundară. E realizat într-un proces de ardere oxidantă, avînd în pastă nisip cu bobul mare. Fragmentul se remarcă prin faptul că prezintă pe unul din colţuri un decor în formă de frunză, realizat prin stampilare. Decorul acestui fragment ne aminteşte de ceramica daco-romană din castrele şi aşezările civile din Dacia secolului III, ce persistă în Pannonia încă în sec. IV e.n[9].

Izolat a mai fost găsit un alt fragment ceramic, provenind de la un vas castron. El păstrează o parte din buză şi din peretele vasului. Pasta este cărămizie cu nuanţe cenuşii şi are aceiaşi compoziţie şi mod de ardere ca restul materialelor descrise pînă acum. Şi pe acest fragment se obsearvă urme de ardere puternică secundară atît în interior cît şi în exterior.

În aceiaşi groapă nr. 3, la acelaş nivel cu materialele descrise pînă în prezent au apărut patru fragmente ceramice gri-cenuşii, lucrate la roata medie, specifice perioadei „Hunnenzeit". Dintre ele semnificativă este o buză care provine probabil de la un castron. Se remarcă apoi cele două fragmente prezentînd urme de lustruire în formă de benzi orizontale.

Alături de aceste fragmente gri-cenuşii, au fost găsite şi două fragmente ceramice galben-cărămizii, dintre care unul prezintă urme de lustruire tot în formă de benzi orizontale. Şi pe aceste două fragmente prezentînd urme de lustruire în formă de benzi orizontale.

Alături de aceste fragmente gri-cenuşii, au fost găsite şi două fragmente ceramice galben-cărămizii, dintre care unul prezintă urme de lustruire tot în formă de benzi orizontale. Şi pe aceste două fragmente sînt urme de ardere secundară. La fel ca la fragmentele gri-cenuşii, pasta la cele galben-cărămizii este de o calitate excepţională, avînd în compoziţie un nisip foarte fin. Mai notăm că lîngă fragmentele ceramice a fost găsită o bucată de pastă sticloasă rezultată în urma procesului de ardere puternică.

În ceea ce priveşte materialul osteologic găsit în groapa nr. 3 (peste 20 de oase şi fragmente) se remarcă mai ales oasele de porcine şi bovine.

---

[9] Zoltán Székely, *Problema ceramicii dacice din sud-estul Transilvaniei*, în „Cumidava", VII, Braşov, 1973, p. 11, Fig. 1/1, şi p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrările efectuate în perimetrul secţiunii S II, au surprins, ca de altfel şi în cazul secţiunii S I, un singur strat de cultură, cu o grosime ce varia între 0,50—0,60 m. Acest lucru presupune o vieţuire destul de îndelungată in acest loc. De fapt stratul de cultură a fost iniţial mult mai gros, cuprinzînd şi actualul strat vegetal, care a rezultat în urma lucrărilor viticole şi apoi a arăturilor deosebit de adînci efectuate. Acest fapt este confirmat şi de situaţia întregului material ceramic recuperat în urma săpării secţiunii S II, material aflat într-o stare deosebit de fragmentară, care pînă în momentul de faţă exclude posibilităţi de întregire.

Drept rezultat al efectuării secţiunii S II, au fost numeroase fragmente ceramice, deosebit de variate ca forme şi motive. Alături de ceramică s-au găsit şi resturi osteologice, aparţinînd cu precădere bovinelor şi porcinelor.

Fragmentele ceramice descoperite se pot clasifica în 2 grupe: a) Ceramică lucrată cu mîna, şi b) Ceramică lucrată cu roata.

Ceramica lucrată cu mîna este realizată dintr-o pastă grosieră care are în compoziţia sa acelaş nisip, pe care îl întîlnim la ceramica lucrată la roata rapidă din secţiunea S I, adică nisip micaceu şi cu bobul mare. Fragmentele ceramice lucrate cu mîna ne indică faptul că ne aflăm în faţa unor vase-borcan, avînd pereţii arcuiţi, cît şi în faţa unor vase de mărime mijlocie. Unele fragmente lucrate cu mîna prezintă urme de decor, constînd din nişte alveole aplicate pe buza vaselor. Ceramica lucrată cu mîna este cantitativ puţină în comparaţie cu cea lucrată la roata, lucru ce se explică atît prin friabilitatea ei cît şi datorită lucrărilor agricole deosebit de intense.

Ceramica lucrată cu roata se subîmparte în ceramica gri-cenuşie majoritară proporţional, şi ceramica roşie în cantitate foarte mică.

În cadrul c e r a m i c i i g r i - c e n u ş i i au apărut numeroase buze de vas, toarte, funduri de vas, simple sau cu inel, fragmente din pereţi de vase. Ceramicii gri-cenuşii lucrate la roată îi sînt specifice unele motive lustruite, apoi decoruri din linii incizate orizontale sau altele în val executate cu piaptănul.

Fragmentele găsite ne arată că ne aflăm în faţa unor forme variate. Semnalăm vasele mijlocii, piriforme, vasele mari cu buza teşită şi puternic răsfrîntă în exterior (Krausengefässe), apoi fragmente de căni şi ulcioare de diferite mărimi, de străchini şi castroane.

Ceramica aceasta gri-cenuşie este majoritară în proporţie de 90%. Nuanţa de culoare diferă, însă pasta este de o calitate excepţională, lucrată fie la roata rapidă, fie la roata mijlocie şi avînd în compoziţia pastei nisipul foarte fin, care a fost găsit cu ocazia săpării secţiunii S I.

Tot în cadrul ceramicii lucrate la roată au fost găsite fragmente de c e r a m i c ă d e c u l o a r e r o ş i e - c ă r ă m i z i e: buze, funduri, fragmente din pereţi de vas. Şi ceramica aceasta este lucrată cu o roată rapidă avînd o pastă de calitate deosebită. Cîteva fragmente de buze de vas şi unele funduri ne demonstrează că avem de a face cu

https://biblioteca-digitala.ro

vase de dimensiuni mari, de tipul „Krausengefässe", deci similare cu exemplarele cenușii, demonstrînd o influență și o persistență a tehnicii de lucru romană. Acest lucru este confirmat și de faptul că în acest context a fost găsit și un fragment de cărămidă romană. Ceramica roșie, la fel ca și cea lucrată cu mîna e incomparabil mai puțină, încadrîndu-se în restul proporției de cca. 10% din totalitatea ceramicei găsite în secțiunea S II.

Cercetările efectuate în această campanie în hotarul localității Sîntana-Arad, deosebite ca loc și ca rezultat față de cercetările anterioare din anul 1954, ne demonstrează faptul că în arealul geografic al comunei Sîntana ne găsim în fața unei așezări și a unor necropole care dovedesc o continuitate dacică și apoi daco-romană, ce se întinde din secolul al III-lea al erei noastre pînă în veacurile următoare.

Materialele arheologice și osteologice recuperate în cursul acestei campanii ne duc la concluzia că ne găsim în fața unor așezări rurale de lungă durată, omogene din punct de vedere etnic, care se dezvoltă la marginea provinciei Dacia romană într-un proces de strînsă influențare, care continuă și după secolul III e.n.

Așa după cum demonstrează și unii cercetători arheologi din străinătate[10], materiale de felul celor găsite recent în campania din 1979 la Sîntana aparțin unei populații romanice (daco-romane-nota autorilor), care persistă și continuă să trăiască în contextul secolelor III—V e.n., cînd în vestul țării și în întreg contextul geografic al Pannoniei se înregistrează valurile primelor migrații.

Cercetările viitoare în zona Sîntanei vor avea ca scop delimitarea așezărilor și necropolelor din perioada amintită, cu o încadrare mai strictă în timp în contextul general al cercetărilor arheologice românești.

LES FOUILLES ARCHÉOLOGIQUES DE SÎNTANA LE CAMPAGNE DE 1979

(Résumé)

Les recherches archéologiques faites aux environs de la localité Sîntana durant l'année 1979, démontrent dans l'areal géographique de la Commune on se trouve devant et une nécropole qui témoignent d'une continuité dace et ensuite dace-ro-

[10] Agnes Salamon, *Spätrèmische gestempelte Gefässe aus Intercissa,* în „Folia Archaeologica, XX, 1969, p. 56—60, apud Z. Székely, *op. cit.*; Vezi și M. Parducz; în volumul „In memoriam Constantini Daicoviciu", Cluj, 1974, p. 275—277, cu fig. 2/1; Idem, în „Mora Ferenc Muzeum Évkènyve," 1958—1959, Szeged, 1960, p. 99 („ceramică dacică în epoca hunică").

https://biblioteca-digitala.ro

maine qui se prelonge jusqu'au IV-ème siècle notre ère et même au début du siècle suivant.

Les matériaux archéologiques récupérés au cours de cette campagne nous dirigent vers la conclusion qu'on se trouve devant un habitat rurale de longue durée, homogène du point de vue etnique qui se développe aux confins de la province Dacia romaine, dans un processus d'étroite inter-influence qui continue aprés le III-ème siècle aussi selon les témoignages matériaux des decouvertes d'Arad-Ceala ou Arad—Vladimirescu et d'autres endroits du territoire aradois.

Les futures recherches dans la zone de la localité Sîntana auront pour but la délimitation des habitats et des nécropoles de la période rappalée ci-dessus et en même temps une localisation plus stricte dans l'aspace et le temps dans le contexte général des recherches archéologiques roumaines.

https://biblioteca-digitala.ro

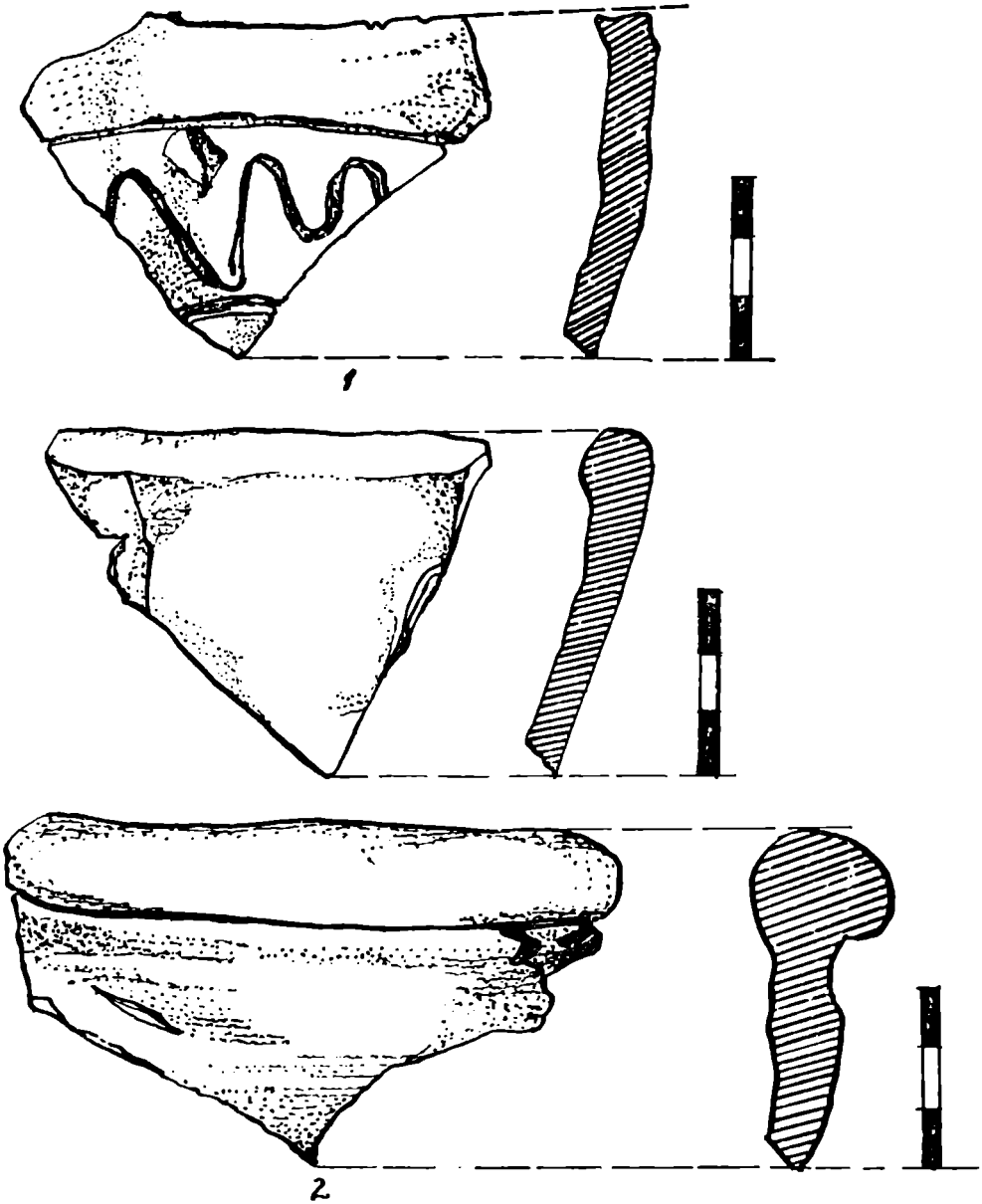

Sîntana — Fragmente ceramice (sec. IV—V) lucrate cu roata.

https://biblioteca-digitala.ro

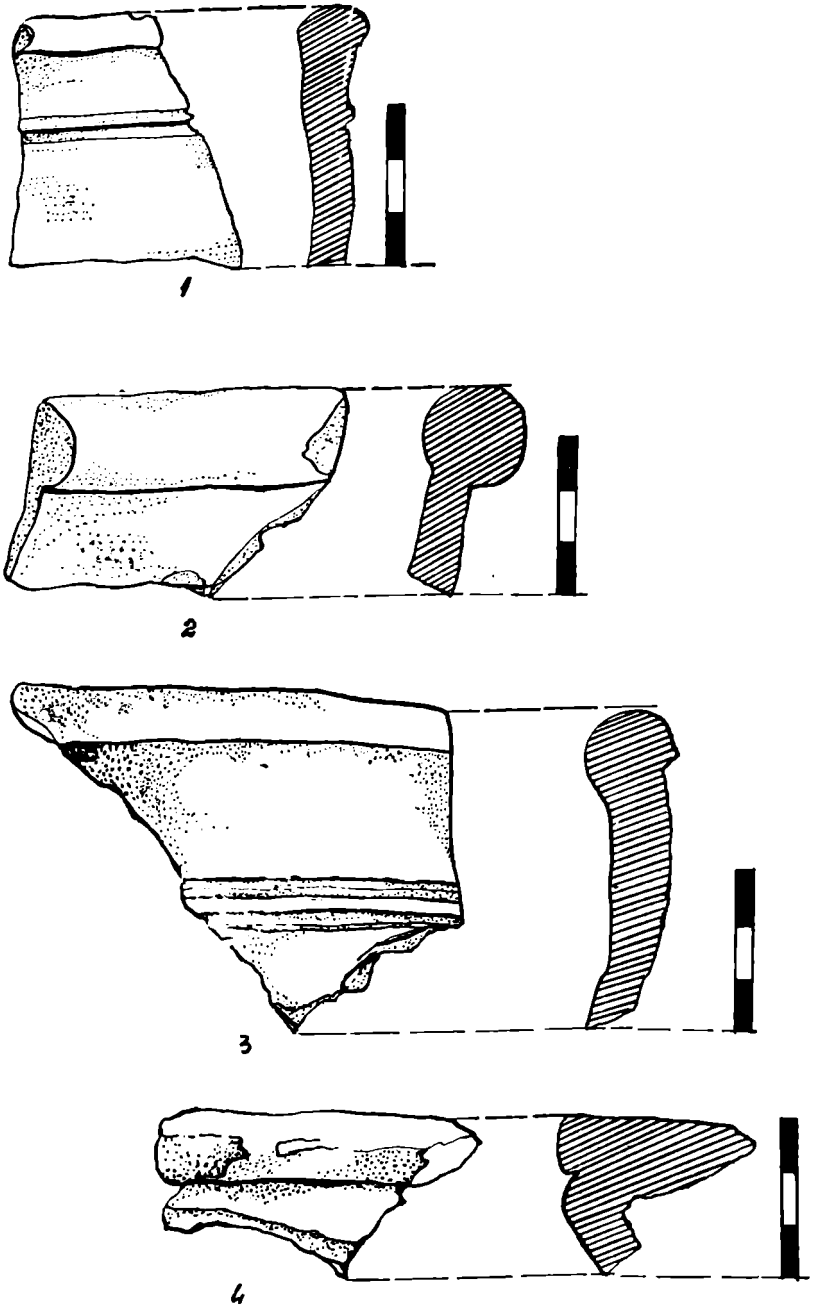

Sîntana — Fragmente ceramice (sec. IV—V) lucrate cu roata.

https://biblioteca-digitala.ro

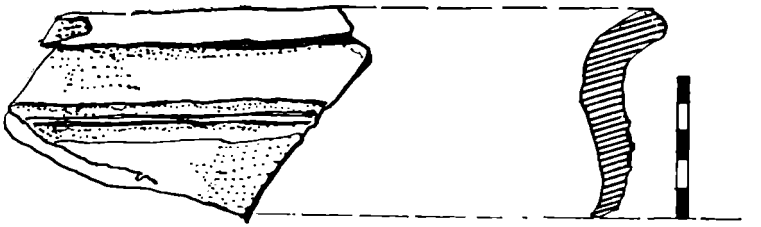

1

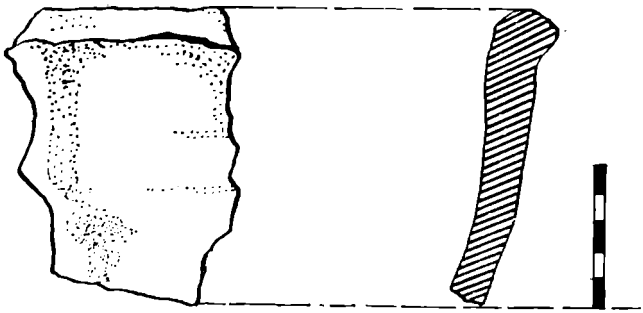

2

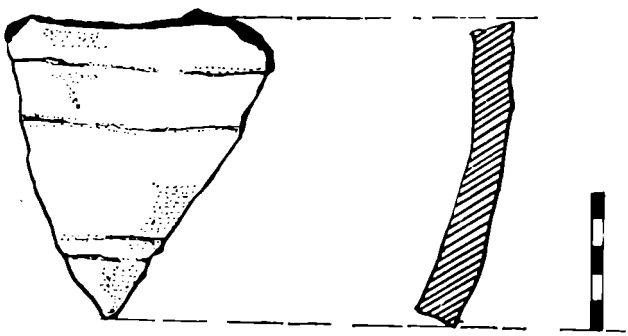

3

4

Sintana — Fragmente ceramice (sec. IV—V) lucrate cu roata.

https://biblioteca-digitala.ro

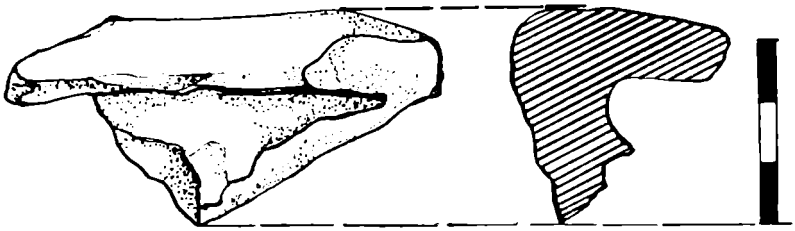

1

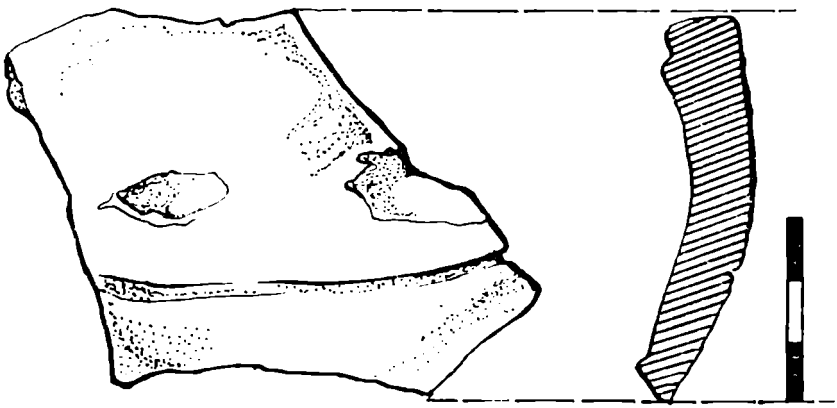

2

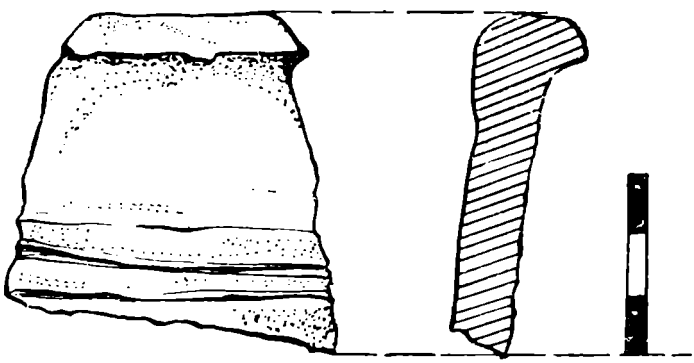

3

Sîntana — Fragmente ceramice lucrate cu roata (sec. IV—V).

https://biblioteca-digitala.ro

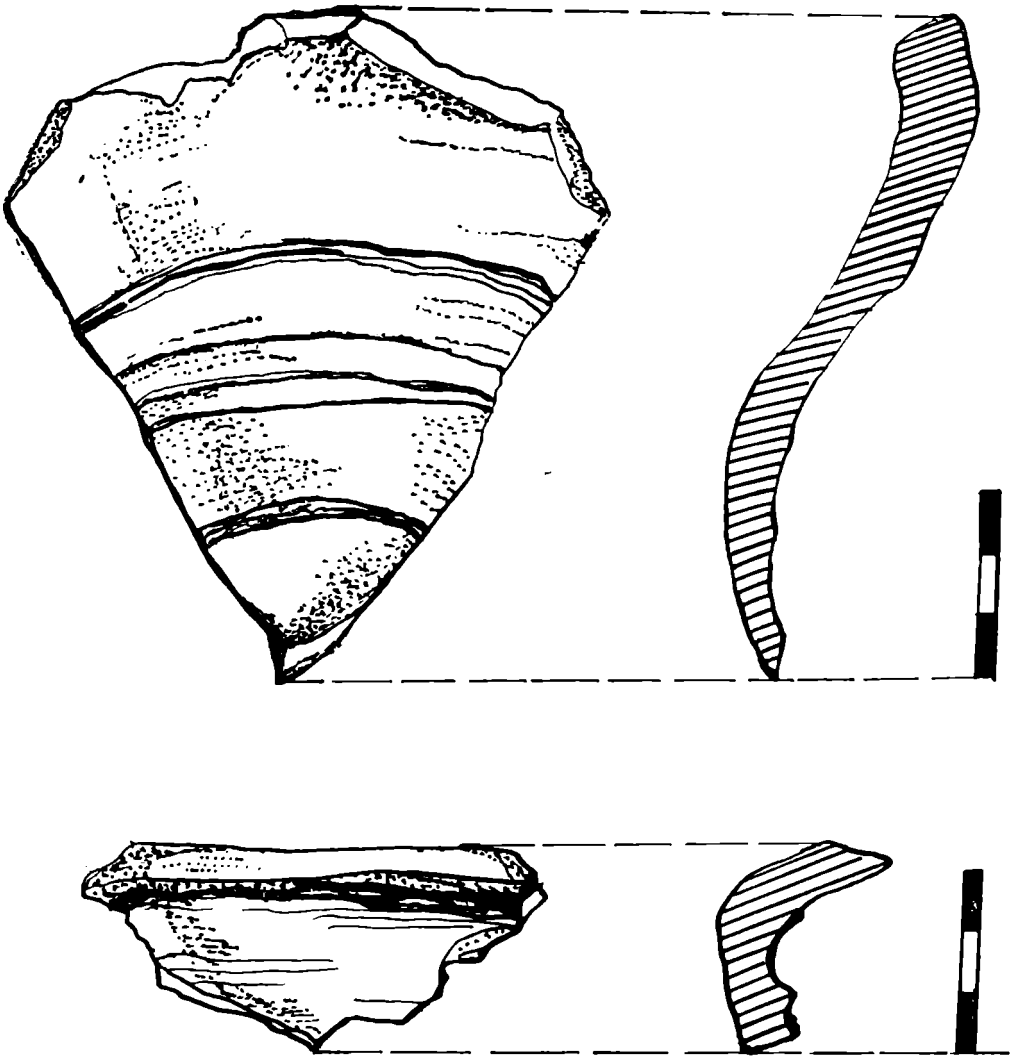

Sintana — Fragmente ceramice lucrate cu roata (sec. IV—V).

https://biblioteca-digitala.ro

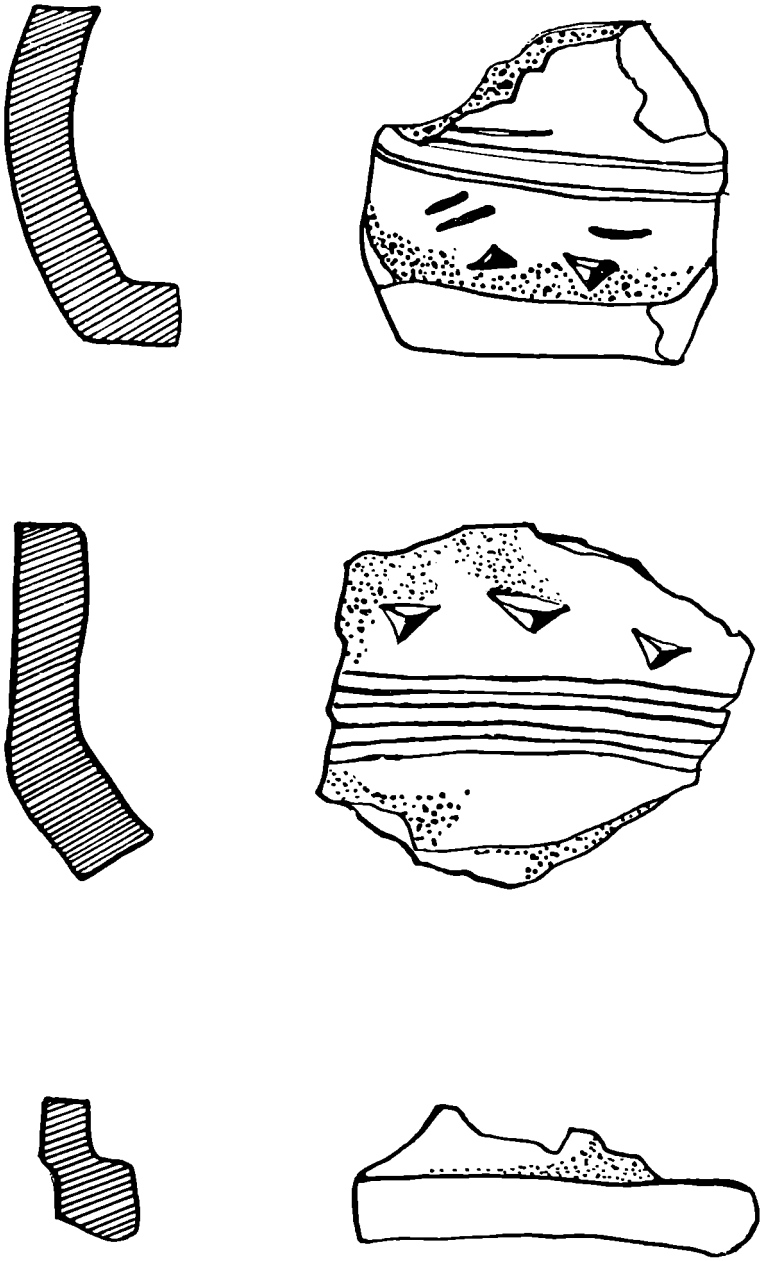

Sîntana — Fragmente ceramice lucrate cu roata (sec. IV—V).

https://biblioteca-digitala.ro

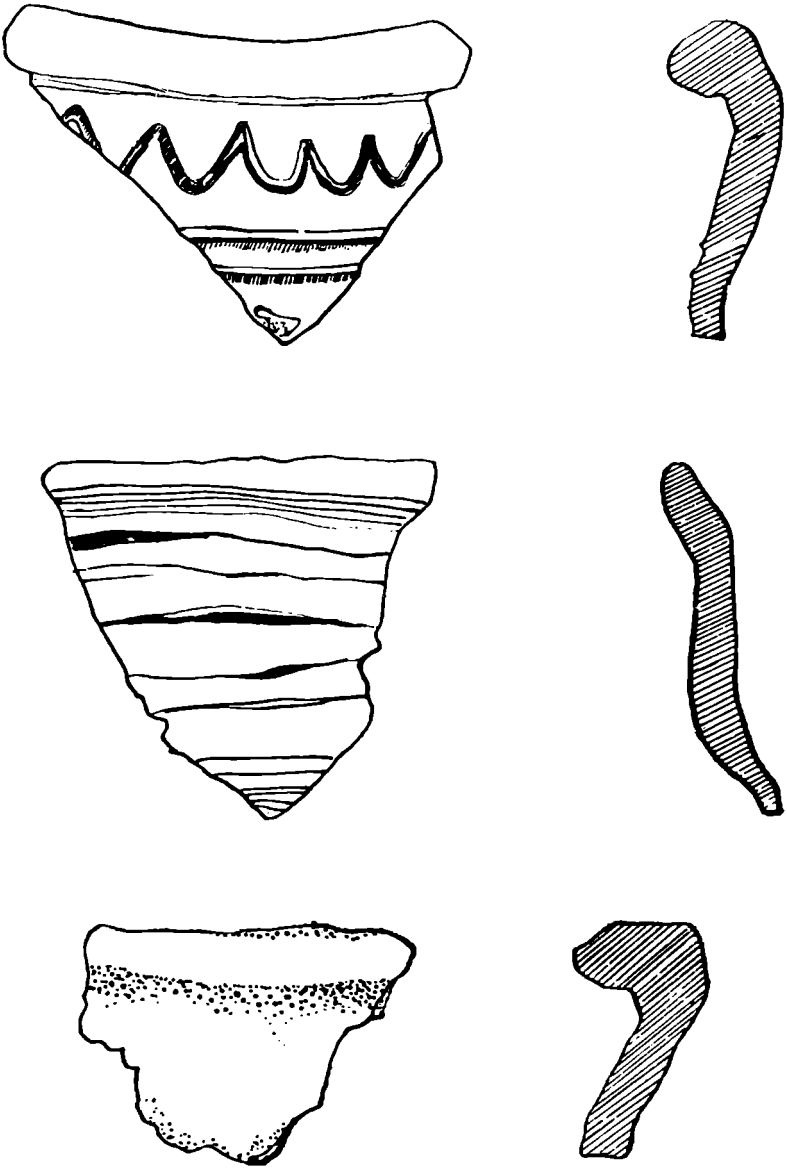

Sîntana — Fragmente de buze de vase lucrate cu roata (sec. IV—V).

https://biblioteca-digitala.ro

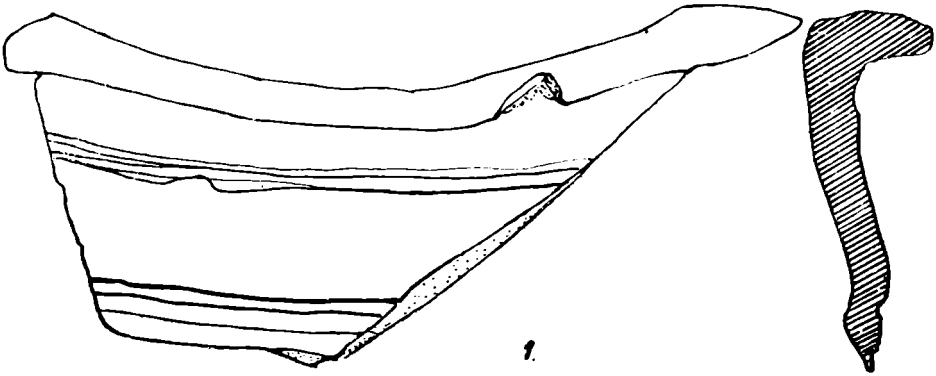

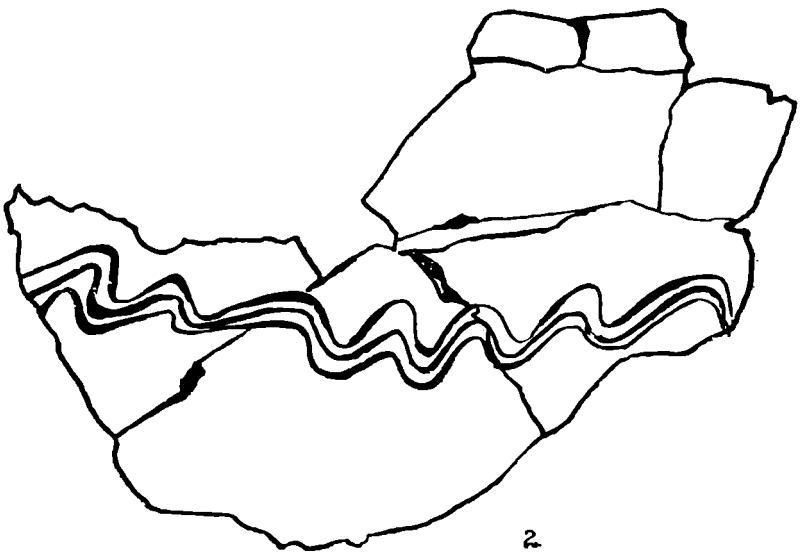

Sîntana — 1 — Fragment buză de vas (sec. IV—V); 2 — fragment buză și perete de vas lucrat cu mîna (sec. IV—V).

https://biblioteca-digitala.ro

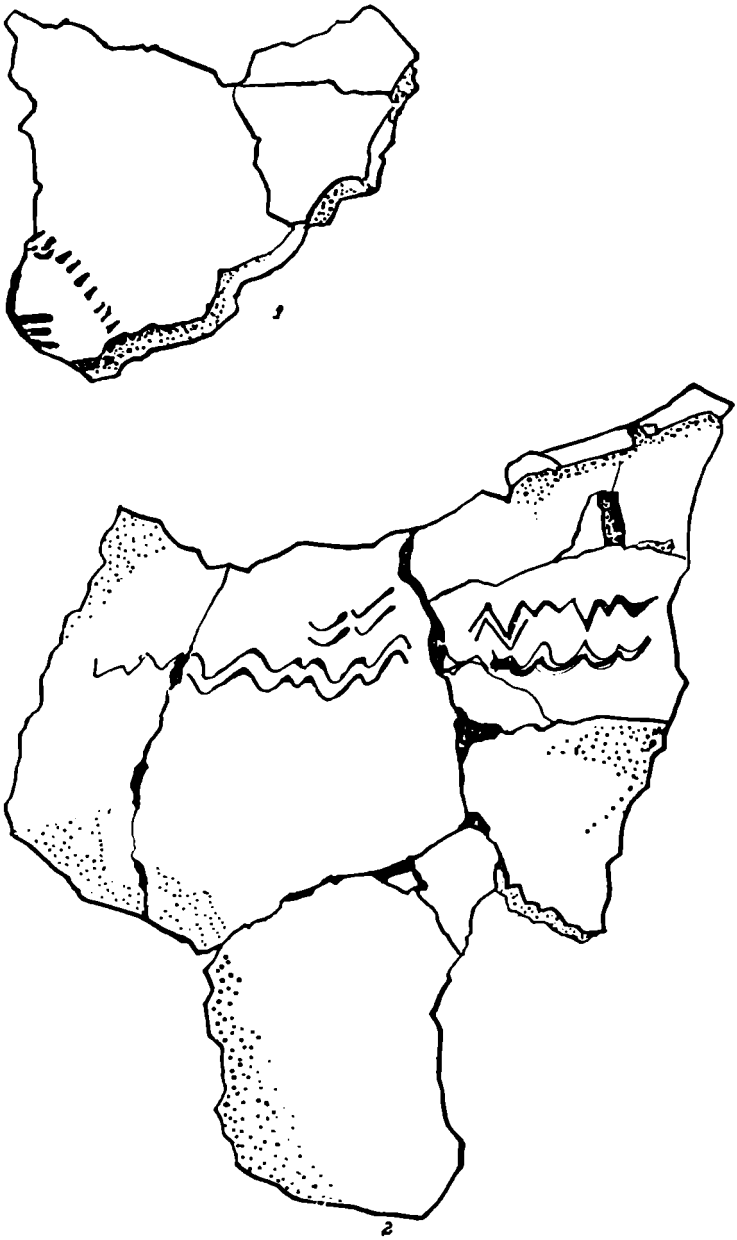

Sîntana — Fragmente ceramice (sec. IV—V): 1 — fragment de perete de vas cu urme de decor realizate prin ştampilare; 2 — perete şi buză de vas lucrate cu mîna cu decod de linii vălurite).

https://biblioteca-digitala.ro

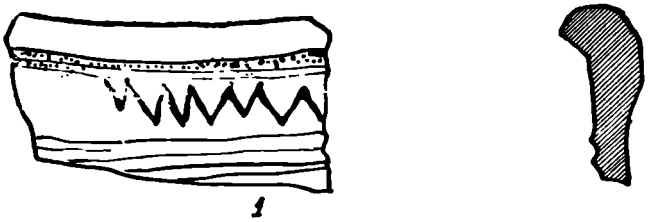

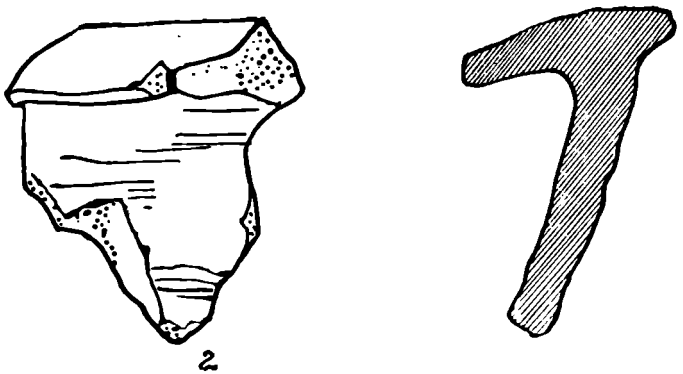

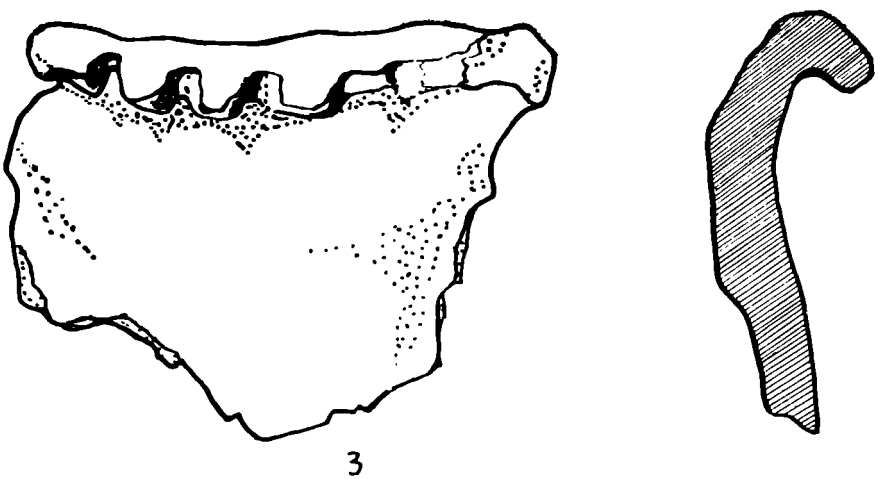

Sîntana — Fragmente ceramice sec. IV—V: (1, 2 — fragmente de vas lucrate cu roata; 3 — fragment de buză şi perete de vas lucrat cu mîna cu crestături pe buza vasului.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DE LA ARAD-VLADIMIRESCU. CAMPANIA 1979

MIRCEA BARBU

O serie de cercetări de teren cît şi săpăturile efectuate în zona cuprinsă între oraşul Arad şi localitatea suburbană Vladimirescu (fost Glogovăţ), au demonstrat că, datorită condiţiilor prielnice de locuire oamenii au populat-o intens şi neîntrerupt încă din perioada neoliticului, pînă în evul mediu dezvoltat şi în secolele următoare.

În acest sens deosebit de semnificative sînt materialele prefeudale care dovedesc permanenţa populaţiei româneşti pe acest teritoriu în decursul secolelor VIII—X, cînd poporul român este o realitate indiscutabilă în întreg spaţiul de formare, aria carpato-danubiano-pontică[1].

În esenţă este vorba mai ales de săpăturile întreprinse, începînd din toamna anului 1975, în locul numit de localnici „La Cetate" sau „Die schanzen", săpături care au dus la descoperirea unei importante aşezări omeneşti încadrată cronologic în intervalul secolelor VIII-IX.

Tot în acest punct locuit, în veacurile IX—XI uniunile de obşti din zona arădeană vor ridica o fortificaţie din pămînt şi lemn, fortificaţie cu două faze distincte de construcţie, surprinse în secţionările valului de apărare.

La începutul veacului XI, fortificaţia a fost distrusă şi abandonată în urma unui puternic incendiu, sesizat şi acesta în săpăturile efectuate pînă în prezent.

Începînd cu a doua jumătate a veacului XI peste fortificaţie se suprapune un cimitir, a cărui utilizare se prelungeşte şi în veacul următor. Încadrarea necropolei în timp s-a făcut pe baza inventarului arheologic funerar specific cît şi prin descoperirea unor monede arpadiene

---

[1] *Repertoriul arheologic al României*, judeţul Arad, lucrare mss, aflată la Institutul de istorie şi arheologie Cluj-Napoca, p. 197—199; I. Miletz, în „Történeti és Régészeti Értesítő', a Délmagyarországi Történeti és Régészeti Múzeum értesítője társulata", 2, an 1876, p. 68; Marton Roska, în „Dacia", 2, 1925, p. 404; V. Vătăşianu, *Istoria artelor feudale*, Bucureşti, 1959, p. 42; „S.C.I.V." nr. 1, 1972, p. 137, 146; „Dacia", 14, 1970, p. 455, nr. 132; „Dacia", 15, 1971, p. 393; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 311. nr. 12; M. Zdroba-M. Barbu, *Săpăturile arheologice de la Felnac şi Vladimirescu (rapoarte preliminare)*, în „Ziridava", VI, 1976, p. 51—55; Mircea Barbu, Mircea Zdroba, *Noi cercetări privind cetatea de pămînt de la Vladimirescu*, în „Ziridava", VIII, p. 17—28, 1977; Mircea Barbu, Mircea Zdroba, *Şantierul arheologic Arad—Vladimirescu—compania 1977*, în „Ziridava", X, 1978, p. 101—117; Mircea Barbu, Mircea Zdroba *Cercetările arheologice de la Arad—Vladimirescu—Campania 1978*, în „Ziridava", XI, 1979, p. 181—193.

https://biblioteca-digitala.ro

de secolul XI[2]. Prin prelungirea secțiunilor magistrale ale săpăturilor pe direcțiile nord-sud și spre vest, în exteriorul fortificației, a fost surprinsă o așezare contemporană obiectivului investigat.

Cercetările de teren și unele sondaje efectuate în locul cunoscut de localnici sub numele de „Cantonul CFR" sau „Pădurea vrăbiilor" loc situat la aproximativ 800 m nord-vest de fortificația de pămînt, au dus

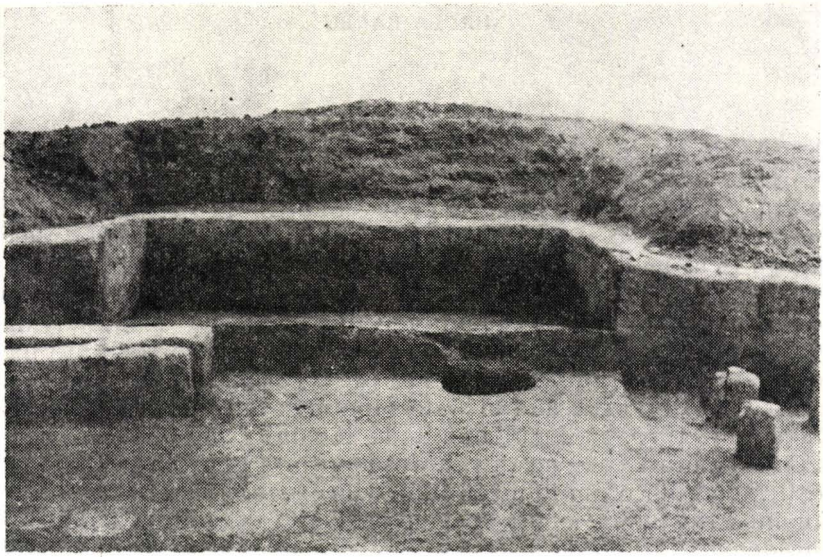

Arad-Vladimirescu — Aspect de săpături în caseta F.

la apariția de materiale hallstattiene, vestigii aparținînd epocii dacice clasice, fragmente de cărămidă și țiglă romane, material ceramic specific secolelor II—IV și perioadei prefeudale din a doua jumătate a primului mileniu.

Campania arheologică din anul 1979 a început prin trasarea și executarea în teren a unei casete, caseta F, cu dimensiunile de 13×10 m. Ea a fost executată în zona colțului de sud-vest a grindului pe care se ridică fortificația la o distanță de 10 m de latura sudică a secțiunii S.6 secțiune executată în campania din anul 1978. S-a executat această casetă în zona sus menționată, în vederea sesizării — identificării sistemului de apărare în zona colțului de sud-vest al fortificației precum și în vederea descoperirii unor eventuale locuințe din perioada secolelor VIII—IX. Datorită vestigiilor arheologice apărute, această casetă, a fost prelungită de noi pe latura de nord o porțiune de 5×3 m. Același lucru l-am făcut pe latura de vest pe o porțiune de 3×2 m.

---

[2] Identificarea monezilor s-a făcut pe baza catalogului lui Emil Ungher, *Magyar Éremhatározó*, Budapesta, 1974. p. 69 și pl. ; Dr. Homan Bálint, *Magyar pénztörténet*, 1000 — 1325, Budapesta 1918, p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro

În zona „Canton CFR" a fost executată o secţiune căreia i-am dat indicativul S.1 „P.V.", trasată pe o lungime de 28 m şi o lăţime de 2 m. Săpătura a fost executată pe o ridicătură situată la marginea unei vechi terase a Mureşului, unde cercetările de suprafaţă au apărut atît materiale dacice cît şi de factură romană. Secţiunea a fost orientată pe direcţia nord-sud cu caroiajul executat pe latura estică din 2 în 2 m,

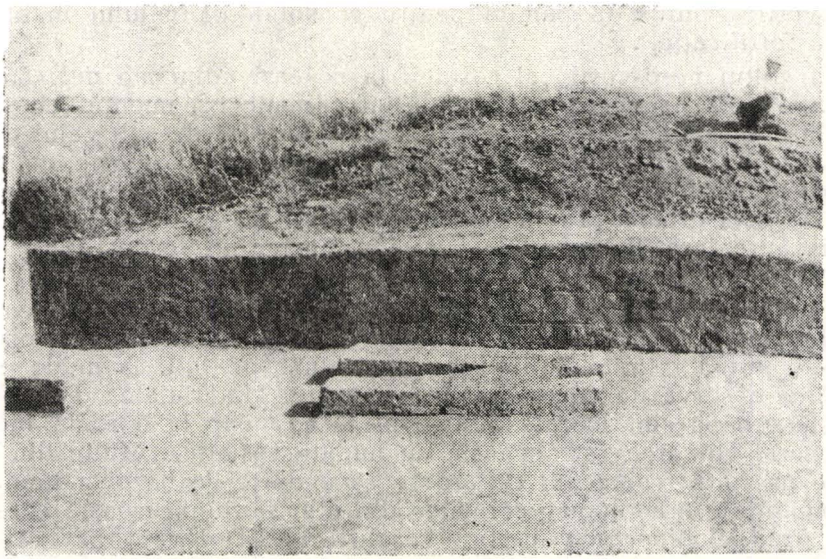

Arad-Vladimirescu — Bîrne putrezite din sistemul de construcţie al fortificaţiei.

începînd de la sud spre nord. Am urmărit obţinerea unor urme de epocă dacică clasică, de secolele II—IV şi a unei eventuale aşezări contemporane fortificaţie.

Ca urmare a efectuării casetei F a fost surprins sistemul de construcţie a fortificaţiei, (valul de apărare) şi nivelul de locuire specific secolelor VIII—IX. De asemenea, în casetă, a fost reliefat şi un nivel posterior fortificaţiei, nivel stabilit prin descoperirea unei locuinţe posterioare care străpunge valul de apărare.

De la primul rînd de hîrleţ, săpăturile din casetă au atins valul de apărare a fortificaţiei; compus dintr-un strat de pămînt galben ce-a fost scos din fundul şanţului. Valul are o grosime variabilă între 0,80—1 m şi 0,30 m în unele porţiuni. El se subţiază în partea de răsărit a casetei fiindcă el aici se termină şi este reprezentat doar de pămîntul scurs.

Înspre latura de vest şi spre cea de nord a casetei, la o adîncime care variază între 0,45 şi 0,80 m, la baza valului, au apărut bîrne dintr-un lemn de esenţă tare păstrate precar. Aceste bîrne provin de la

https://biblioteca-digitala.ro

grătarul ce alcătuia sistemul de consolidare a valului de apărare a fortificației în prima sa fază de existență. Bîrnele longitudinale erau legate între ele, pentru întărirea grătarului, cu altele oblice; sistem sesizat și pe latura de nord a fortificației. Ele au o grosime ce variază de la 0,20 la 0,25 m.

Lîngă colțul nord-vestic al casetei la o adîncime de 0,85 m a fost surprinsă o groapă cu diametrul de 0,25—0,30 m provenită de la un stîlp vertical înfipt în pămînt pentru consolidarea valului în a doua fază a fortificației[3].

În colțul nord-vestic al casetei, la aceeași adîncime de 0,85 m, a apărut o groapă cu cenușă și material ceramic ornamentat cu striuri și valuri. De fapt această groapă pornește imediat de sub valul de pămînt și se adîncește într-un strat de pămînt cenușiu care este amestecat în partea superioară cu cărbune, fragmente ceramice și oase fragmentate. Această groapă provine de la o locuință de secolele VIII—IX găsite în apropiere. Fragmentele ceramice ne permit reconstituirea unor oale fără toartă.

Decorul fragmentelor constă din linii incizate și valuri realizate cu pieptenele, ornamentație ce acoperă toată suprafața vaselor pînă în spre partea inferioară. În zona umărului, spre gît, la unele exemplare, se observă un decor din linii vălurite. Materialele ceramice din această groapă sînt lucrate dintr-o pastă cu nisip la o roată înceată. În general culoarea este cenușie cu nuanțe roșiatice. Multe din fragmente prezintă fenomenul de ardere secundară. Pe baza analogiei cu alte materiale arheologice ceramice din alte stațiuni, această ceramică de la Arad-Vladimirescu aparține veacurilor VIII—IX[4].

Pe lîngă materialul ceramic, în interiorul locuinței, a apărut un împungător (sulă de os) și un ac bronz, care reprezintă probabil un spin de cataramă. În același context menționăm și descoperirea a două fusaiole simple, dreptunghiulare în profil[5].

Pe latura sudică a casetei a apărut și altă groapă, care se adîncește în același strat de pămînt cenușiu și o vatră de foc ce se găsește imediat sub pămîntul din valul de apărare. La nivelul vetrei au apărut nume-

---

[3] Asupra sistemului de construcție a fortificației de la Arad-Vladimirescu a se vedea rezultatele săpăturilor publicate în „Ziridava", VI, VIII, X și XI.

[4] Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în sec. VII—VIII (cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977, p. 25—79. Maria Chișvași Comșa, *Unele concluzii istorice pe baza ceramicii din sec. VI—XII*, în S.C.I.V., VIII, 1957, p. 267—289; Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogeția*, Buc., 1967, p, 134—226; Stefan Pascu, Mircea Rusu și colaboratorii, *Cetatea Dăbîca*, în „Acta Musei Napocensis" 1968, p. 171—173, pl. 3—5: E. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu, contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967, p. 79—95; Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie și strămînii în Dacia Traiană sud carpatică (sec. III—XI)*, Craiova, 1976, p. 150—217; Maria Comșa, *Cultura materială veche românească (așezările da la Bucov—Ploiești)*, București, 1978, p. 60—106; Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n., Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 67—100 și 210—218.

[5] Pentru fusaiole a se vedea M. Comșa, *Op. cit.*, p. 56—58; Dan Gh. Teodor, *Op. cit.*, p. 196 și Mircea Barbu, Mircea Zdroba, *Art. cit.*, în „Ziridava", XI, 1979.

https://biblioteca-digitala.ro

roase fragmente ceramice ornamentate cu striuri și valuri și un alt împungător de os, similar celor anterioare. Din analiza profilului, rezultă că ne găsim în fața unei alte locuințe din secolele VIII—IX.

Al treilea obiectiv cercetat în caseta F a fost reprezentat de o locuință din secolele XI—XII, surprinsă pe latura de vest a casetei. Această locuință a tăiat valul de apărare adîncindu-se cu aproximativ

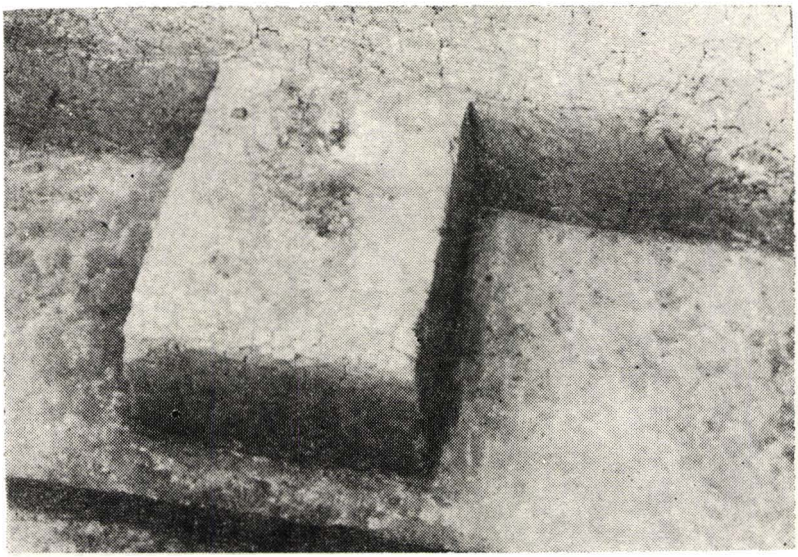

Arad-Vladimirescu — Vatră de foc descoperită sub valul de apărare

0,75—0,80 m în pămîntul ce compune valul de apărare al fortificației. Locuința are o formă rectangulară și în pămîntul de umplutură au fost găsite fragmente ceramice de culoare roșietică aparținînd veacurilor XI—XII, remarcîndu-se buze și fragmente din pereții unor căldări de lut.

Secțiunea executată în zona „Canton CFR" a fost efectuată peste prima ridicătură de teren din apropierea liniei ferate și a surprins mai multe nivele arheologice.

Cel mai vechi nivel de locuire sesizabil în urma efectuării acestei secțiuni aparține perioadei hallstattiene și constă din fragmente ceramice negre canelate. Materiale hallstattiene au fost surprinse și în unele secțiuni anterioare efectuate pe grindul cu fortificația de pămînt.

De asemenea au fost găsite fragmente ceramice aparținînd perioadei dacice clasice, din secolele II—IV cît și materiale prefeudale din secolele VIII—IX. Cele mai recente descoperiri aparțin secolelor XI—XII, nivel datat prin fragmente de căldări de lut similare celor descoperite în așezarea posterioară fortificației de pămînt.

https://biblioteca-digitala.ro

În zona carourilor 12—13 atît în profil cît şi în secţiune au fost surprinse urmele unei locuinţe de tip semi bordei, care după material aparţine secolelor II—IV[6].

În interiorul ei a fost descoperită o vatră de foc circulară. La nivelul vetrei şi de pe ea au fost recuperate fragmente ceramice aparţinînd secolelor II—IV, un fragment de rîşniţă şi un fragment de cărămidă

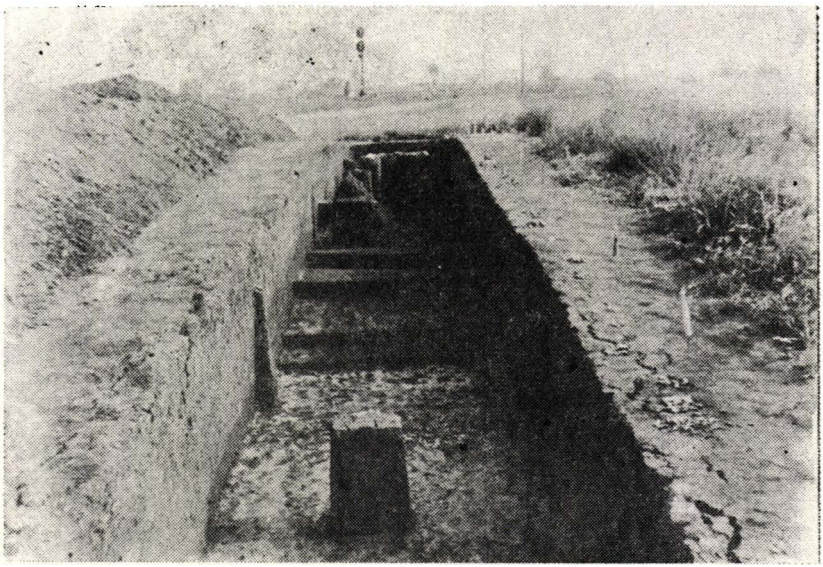

Arad-Vladimirescu — Secţiunea de la locul „Pădurea vrăbiilor".

romană. În imediata apropiere a locuinţei, în stratul de pămînt corespunzînd nivelului ei de funcţionalitate, a apărut o gresie pentru ascuţit şi un amulet din ceramică. Acesta din urmă poate să reprezinte un turnuleţ sau chiar o piesă de şah.

În secţiune, la adîncimi diferite, a fost găsit material tegular roman în stare fragmentară, care credem că a fost refolosit în alt context decît cel original.

Cercetările din 1979, efectuate în continuarea celor din anii precedenţi au confirmat existenţa unei aşezări româneşti anterioare fortificaţiei de pămînt şi lemn. Locuinţele cercetate făceau parte dintr-o aşezare întinsă pe o mare suprafaţă a grindului, aşezare care pe baza materialului aparţine veacului VIII—IX.

Săpăturile efectuate în această campanie au surprins şi sistemul de construcţie a fortificaţiei (valul de pămînt), reconfirmînd existenţa celor două faze distincte în evoluţie în perioada secolelor IX—XI. Ca

[6] Ion Horaţiu Crişan, *Continuitatea dacică în cîmpia Aradului*, în „Apullum", nr. VII an. 1968, p. 241—251

https://biblioteca-digitala.ro

urmare a săpăturilor din acest an, pe o mare suprafață, a fost urmărită prima fază a valului de apărare care are la bază grătarul din bîrne. Această fază aparține secolelor IX—X și este contemporană epocii lui Glad, cînd o parte a teritoriului arădean făcea parte din voievodatul acestuia. Acestei faze îi corespunde și prima fază a șanțului de apărare, ce era în formă de albie și mai puțin adînc. În această primă fază, for-

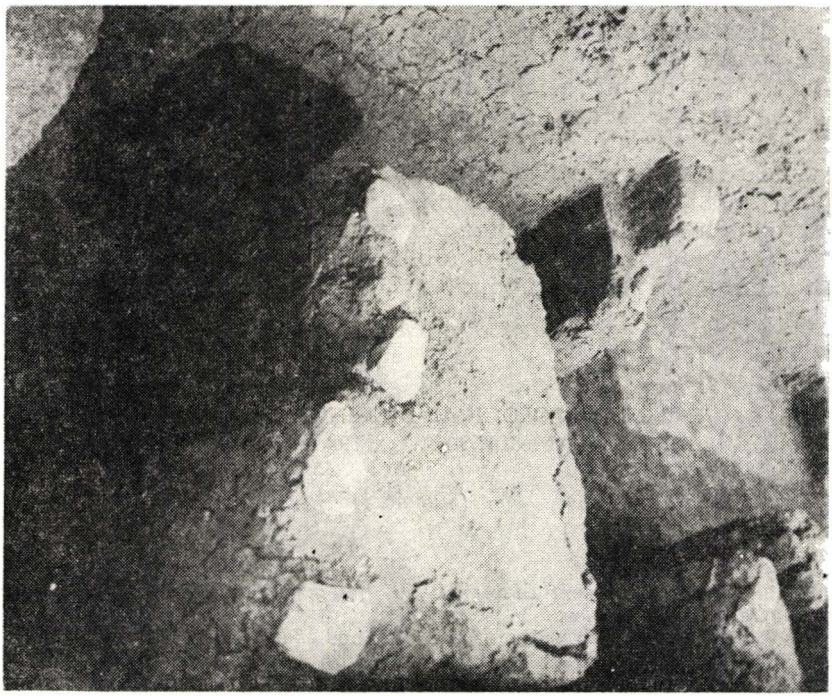

Arad-Vladimirescu — Cărămizi romane fragmentate descoperite la locul „Pădurea vrăbiilor".

tificația reprezenta probabil un punct de refugiu și apărare a uniunilor de obștii din zona Aradului fiind distrusă în contextul luptelor purtate de voievodul Glad.[7]

În evoluția valului de apărare se observă apoi ce-a de-a doua fază în care lipsește grătarul de bîrne, dar există stîlpii verticali. Acum valul de apărare este mult mai lat și mai înalt, fapt ce ni-l demonstrează și săpăturile efectuate în acest an. Acestei faze a valului de pămînt îi corespunde și o nouă etapă a șanțului de apărare, în care șanțul este mai îngust și mai adînc avînd terminația în formă de ic. Această refa-

[7] Eugen Glück, *Unele informații provenite din cronicele medievale referitoare la zona Aradului (sec. VIII—X)*, în „Ziridava", VI, 1976, p. 79—81.

https://biblioteca-digitala.ro

cere este contemporană epocii de astăzi, cînd la începutul veacului al XI-lea fortificația este din nou distrusă și chiar abandonată[8].

Săpăturile din această campanie au confirmat și ele existența unei întinse așezări din secolele XI—XII posterioară fortificației, așezare contemporană cimitirului ale cărei începuturi au fost datate prin monezi la mijlocul secolului al XI-lea.

Extinderea cercetărilor în zona înconjurătoare cum au fost cele de la „Canton CFR" au dus la descoperirea unor materiale arheologice care ne demonstrează o continuare de locuire din epoca hallstattiană pînă în evul mediu, pe un larg teritoriu al zonei Arad-Vladimirescu.

Cercetările din această campanie arheologică, prin rezultatele lor, ne demonstrează că așezarea de secolele VIII—IX și fortificația din veacurile IX—XI nu sînt fapte izolate ci reprezintă o continuare firească a evoluției social-politice în zonă, evoluție care începe odată cu epoca hallstattiană și s-a amplificat în perioadele următoare. Continuarea cercetărilor își propune ca scop descoperirea de noi așezări care să întregească repertoriul obiectivelor acestei continuități milenare a omului în zona Aradului.

THE ARCHAEOLOGICAL DIGGINGS FROM ARAD—VLADIMIRESCU. CAMPAIGN 1979

(Summary)

In this work, we present the results of the campaign 1979 from the archaeological site Arad—Vladimirescu.

There are shown the results of the diggings made in the Romanian settlement of the VIII-th—IX-th centuries from the hill with the earthen fortification and the diggings made to elucidate the building system of tse earthen and worden fortification from the IX-th — X-th centuries.

We also present the diggings made in the place called „The Sparrows Forrest" where there were discovered traces of the settlement that begin with the Hallstatt epoch and continue with materials from the classic Dacian epoch of civilization (I-st B.G. — A.D. I-st. centuries), till the epoch of the VIII-th—X-th centuries of the first millenium of our era.

[8] *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 90—103.

https://biblioteca-digitala.ro

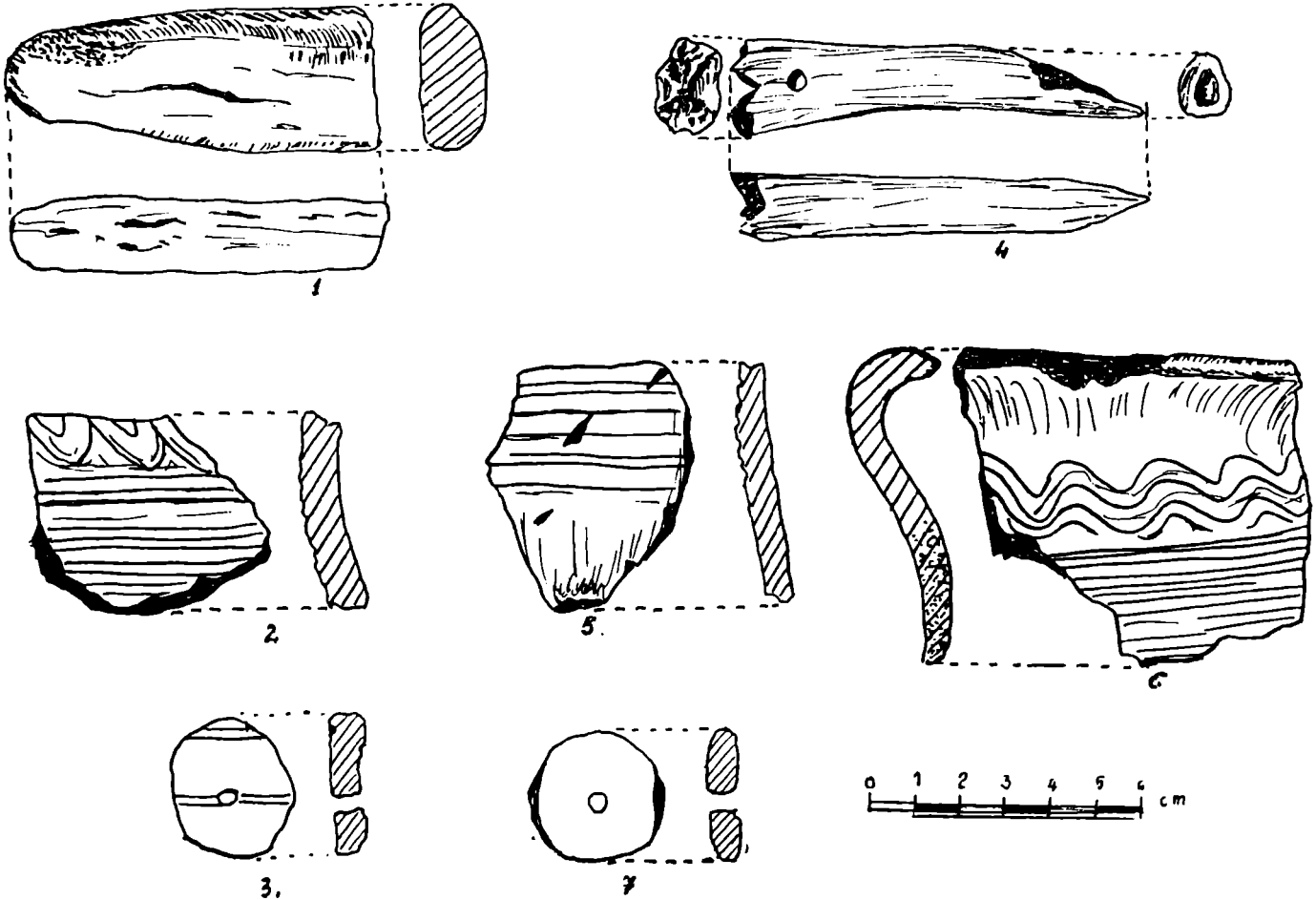

Arad-Vladimirescu — 1 (fragment de gresie pentru ascuțit); 2, 5, 6 (fragmente ceramice sec. VIII—IX cu decor din linii incizate orizontal și linii valurite); 3, 7 (fusaiole sec. VIII—IX); 4 (împungător din os).

https://biblioteca-digitala.ro

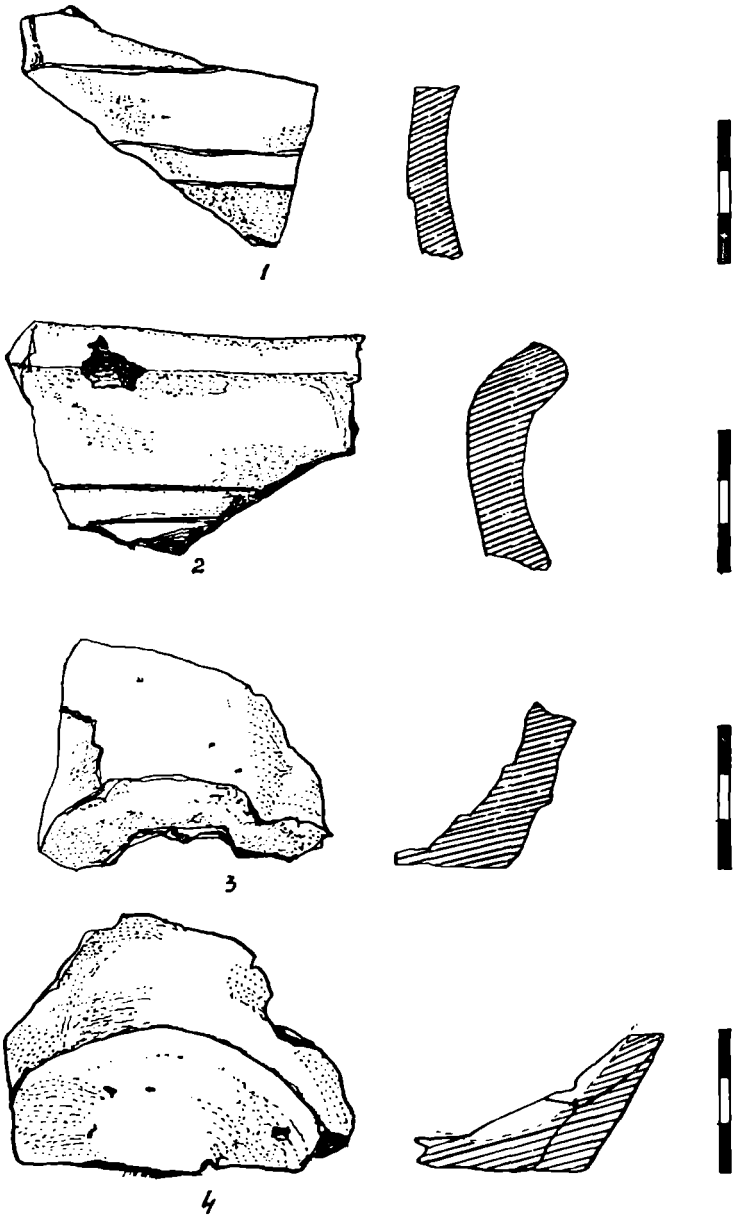

Arad-Vladimirescu — Fragmente ceramice sec. VIII—IX.

https://biblioteca-digitala.ro

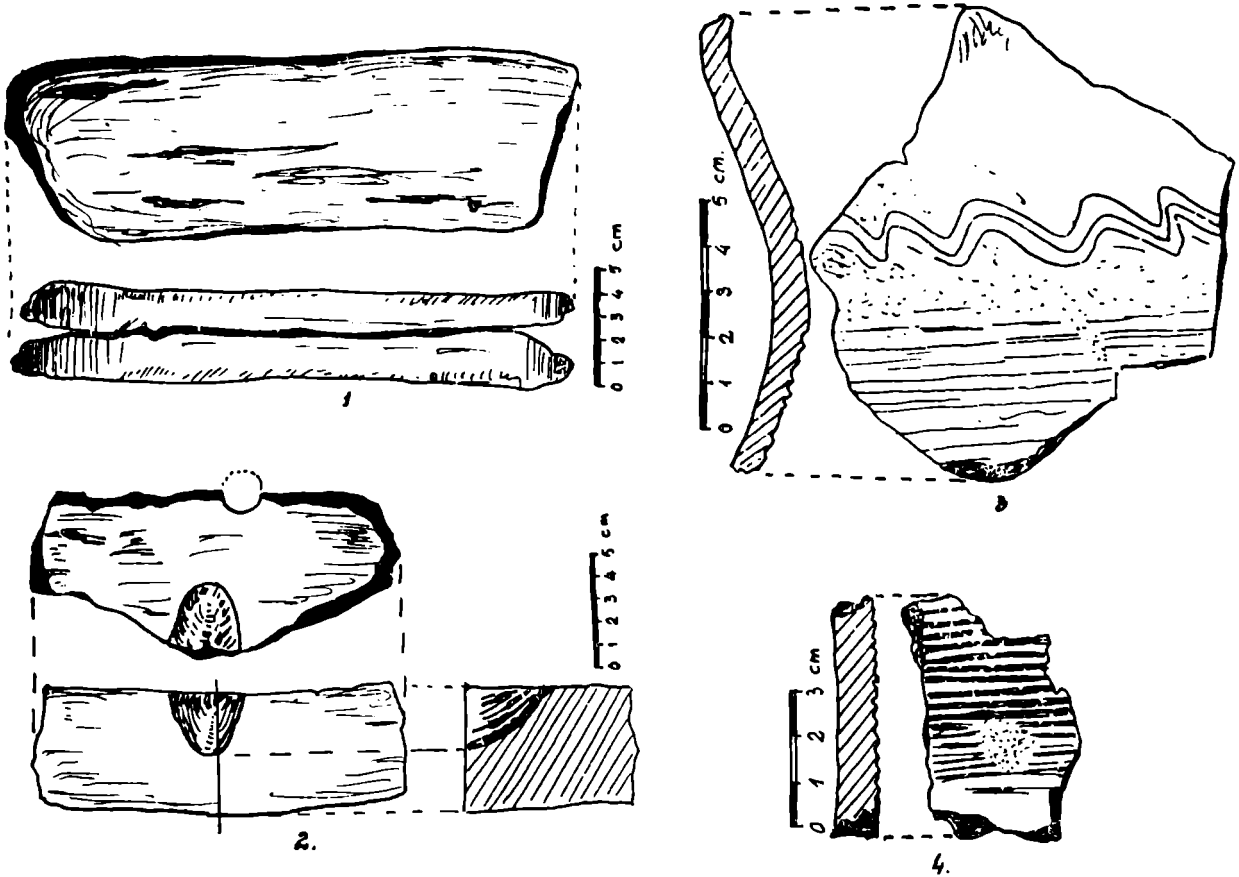

Arad-Vladimirescu „Pădurea vrăbiilor" — 1 (gresie pentru ascuțit); 2 (fragment rîșniță sec. IV—V); 3, 4 (fragmente ceramice sec. VIII—IX).

https://biblioteca-digitala.ro

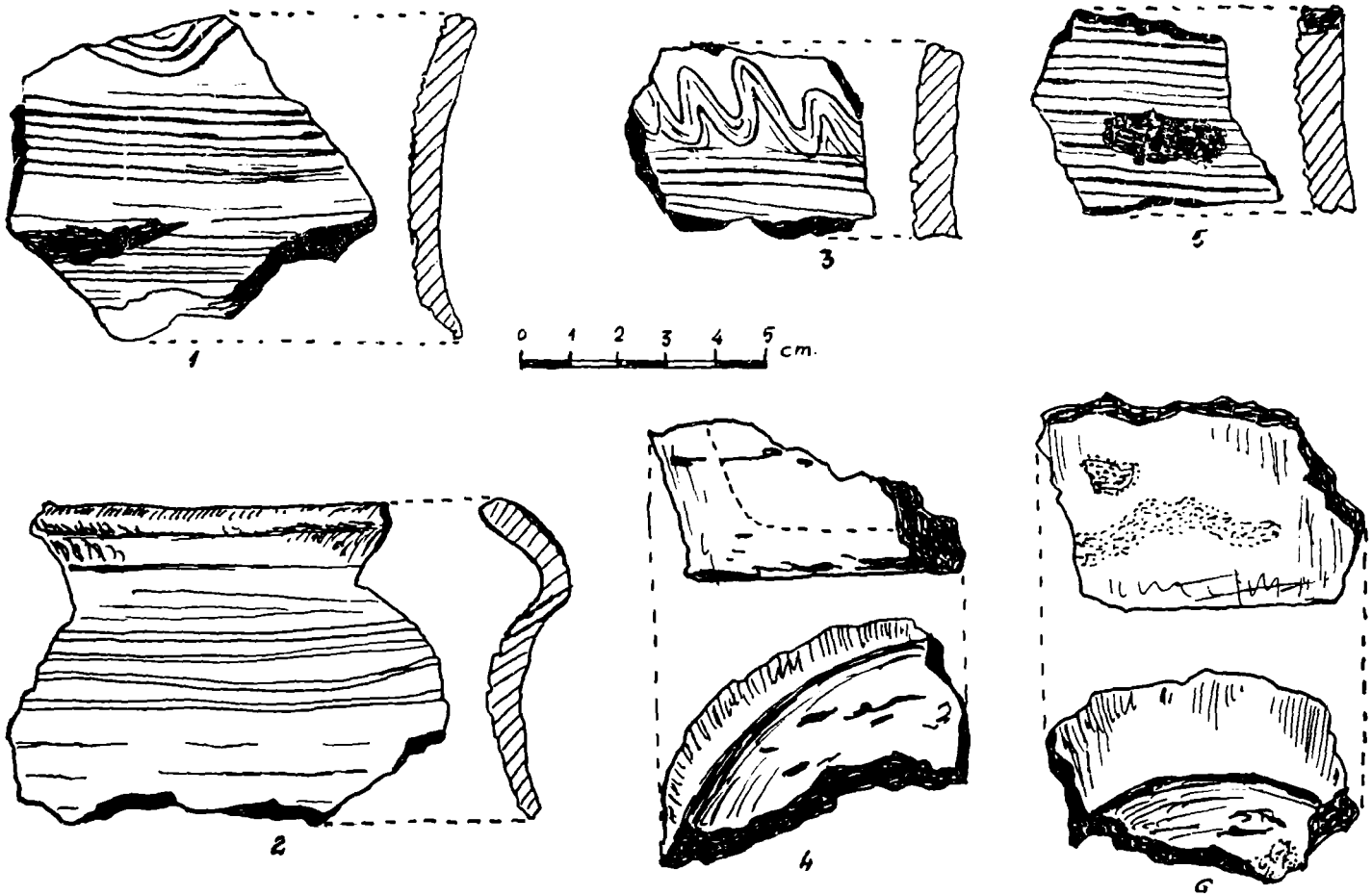

Arad-Vladimirescu „Pădurea vrăbiilor" — Fragmente ceramice sec. IV—V.

https://biblioteca-digitala.ro

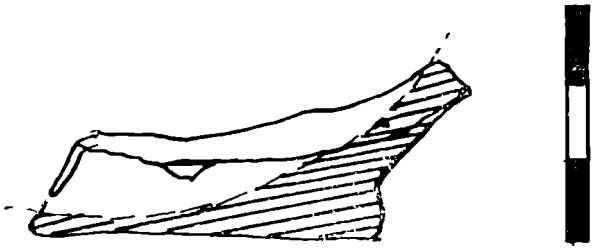

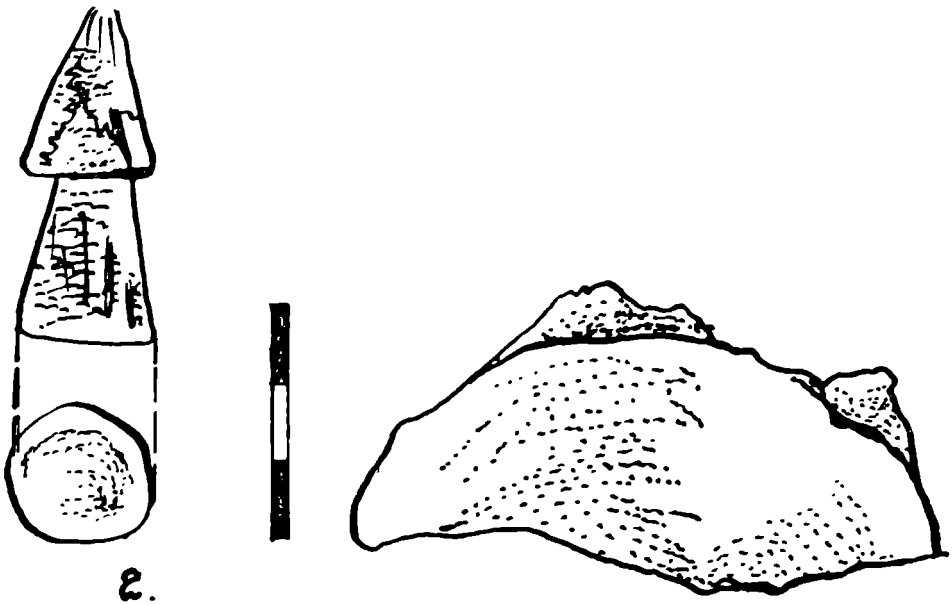

Arad-Vladimirescu „Pădurea vrăbiilor" — 1 (Fund de vas sec. IV—V); 2 — (amulet sec. IV—V).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CETĂŢILE ARADULUI

MIRCEA RUSU

Una dintre problemele discutate în literatura de specialitate şi care nu a fost încă pe deplin elucidată este aceea a localizării vechii cetăţi Orod, atestată documentar încă din secolul XII. Unii specialişti au localizat cetatea Orod la Glogovăţ, astăzi comuna Vladimirescu, un cartier al Aradului, situat la cca 7 km de centrul oraşului, iar alţii, consideră că cetatea a fost situată pe actualul perimetru al municipiului Arad. Nu vom prezenta argumentele aduse pro sau contra uneia sau alteia dintre ipoteze, şi vom încerca să prezentăm situaţia istorică îmbinînd izvoarele scrise cu documentaţia arheologică, încercînd astfel să elucidăm această problemă constroversată în măsura în care ne permite stadiul actual al cercetărilor.

Contribuţia cercetărilor arheologice la elucidarea acestei probleme este substanţială, de aceea vom începe cu prezentarea principalelor rezultate obţinute la cetatea de pămînt situată la sud-vest de comuna Vladimirescu, între şoseaua Arad—Deva şi malul drept al Mureşului.

La punctul numit de localnici „Şanţuri" (Die Schanzen) pe un grind mai ridicat, situat într-o buclă a Mureşului se află o fortificaţie constînd din valuri de pămînt cu şanţuri de apărare în faţă, de forma unui trapez cu laturile de 100×120×160×160 m. Valul de pămînt din cauza aplatizării lui de către lucrările agricole intensive, se mai păstrează pe o înălţime de 1—2 m. Între 1975 şi 1979 s-au efectuat cercetări de mare amploare la această cetate, constatîndu-se două faze principale de construcţie[1]. În prima fază s-a înălţat un val de pămînt, lat de 7 m, ce avea în faţă un parapet larg de 2,5 m construit din bîrne ce se încrucişau în formă de grătare suprapuse, astfel că în total valul are o lăţime de 9,5 m. Între parapet şi şanţul de apărare se afla o bermă, iar şanţul în formă de albie avea o deschidere maximă de 11 m şi o adîncime de 1,60 m faţă de nivelul antic. După incendierea parapetului de lemn din faţa valului şi a pămîntului de umplutră, a rămas un strat gros de pămînt ars de culoare cărămizie, precum şi bîrne carbonizate,

[1] M. Barbu — M. Zdroba, în „Ziridava", VI, 1976, p. 50 sq.; Idem, „Ziridava", VIII, 1977, p. 17 sq.; Idem, „Ziridava", X, 1978, p. 101 sq.; Idem, „Ziridava", XI, 1979, p. 181 sq. Menţionez că interesîndu-mă în mod deosebit cercetările arheologice de la Vladimirescu am participat la toate campaniile ca invitat al colegilor arădeni, cărora le mulţumesc călduros şi pe această cale pentru amabilitatea lor.

https://biblioteca-digitala.ro

care au permis reconstituirea sistemului în care a fost construit parapetul și valul de pămînt. Spre interior valul era susținut de un zid format din grinzi dispuse longitudinal și sprijinite din loc în loc de stîlpi verticali. Structura valului era formată din pămînt de diferite culori, bine tasat, astfel că se distinge net de humusul antic. La scurt interval după incendierea primei faze de fortificare s-a construit un alt val de pămînt mai larg, ce ingloba și valul din prima fază, inclusiv berma, astfel ca între noul val și șanțul de apărare se forma acum o pantă abruptă. Șanțul de apărare din cea de a doua fază avea o formă unghiulară cu vîrful ascuțit care străpungea șanțul mai vechi, adîncindu-se cu circa 60 cm față de fundul plat al primului șanț.

Materialul arheologic descoperit în secțiunile și casetele efectuate în interiorul incintei fortificate dovedește că grindul a fost locuit în diferite perioade: în epoca hallstattiană, în secolele III—IV e.n., dar mai ales în secolele VIII—X, după cum o dovedesc bordeiele și semibordeiele descoperite pînă acum, ce cuprindeau numeroase fragmente ceramice, ce au permis întregirea mai multor vase caracteristice în special secolelor VIII—IX[2]. Tot în interiorul incintei au fost descoperite pînă în prezent 200 morminte orientate vest-est, ce aveau ca inventar inele de buclă, cercei, inele, mărgele, precum și monede de la regii Petru, Andrei I și Béla I, emisiuni cuprinse între anii 1038 și 1074. Unele morminte, de pildă M 25 și S 3, străpung stratul de lut galben scurs din valul de apărare, ceea ce dovedește că abia după distrugerea și părăsirea celei de a doua faze de fortificare, pe locul cetății părăsite, probabil pe la mijlocul sau eventual către sfîrșitul secolului al XI-lea terenul a fost folosit drept cimitir.

Din observațiile stratigrafice înregistrate, coroborate cu materialul arheologic recoltat rezultă că perioada de funcționare a celor două faze de fortificare a cetății de la Vladimirescu se eșalonează între secolele IX și prima jumătate a secolului XI. În stadiul actual al cercetărilor este greu de precizat cu certitudine momentul cînd a fost construită sau distrusă fiecare fază de fortificare luată în parte. Coroborînd însă aceste date cu izvoarele scrise se poate presupune că prima fază a fost construită foarte probabil pe timpul voievodului Glad, sau a înaintașului său, iar incendierea primei fortificații a avut probabil loc la sfîrșitul celei de a doua decade a secolului X, cînd Glad s-a luptat cu ungurii, ce au încercat și au reușit parțial și vremelnic să instaureze o dominație militară asupra Banatului, după cum ar rezulta din relatările lui Constantin Porfirogenetul. Acesta precizează că pe la mijlocul secolului X granița Turciei(=Ungariei) era pe Dunăre, începînd de la podul lui Traian, pînă la Sirmium[4]. La sfîrșitul secolului X și începutul seco-

---

[2] M. Barbu — M. Zdroba, în „Ziridava", X. 1978, p. 103 sq. fig. 1—6.

[3] *Ibidem*, p. 111.

[4] Constantin Porfirogenetul, *De adm. imp.*, cap. 40, traducere V. Grecu, în „Scriptores Byzantini", VII, 1971, p. 61. Pentru lipsa descoperirilor arheologice din Banat care ar putea fi atribuite maghiarilor din sec. X cf. M. Rusu în „Bibl. Hist. Rom.", XVI. 1975, p. 204 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

lului XI însă, Ahtum, urmaşul lui Glad, după cum precizează Anonymus[5], era stăpîn din nou peste Banat. El stăpînea un teritoriu şi mai întins decît Glad, deoarece voievodatul său se întindea de la Criş pînă la Vidin. Ahtum a ajuns la putere cu ajutorul bizantinilor, al căror vasal era, iar datorită bogăţiilor de care dispunea, dar mai ales a mulţimii ostaşilor şi nobililor ce îi erau supuşi, nu acorda prea mare atenţie regelui Ştefan I. Mai mult chiar, în porturile sale de pe Mureş şi Tisa, l-a obligat pe Ştefan I să-i plătească vamă pentru sarea ce o transporta cu plutele de la salinele din Transilvania, iar în oraşul său de pe Mureş *(Urbs Morisena)* Ahtum a construit o mănăstire închinată Sfîntului Ioan Botezătorul în care a pus un stareţ şi călugări ortodocşi[6]. Ştefan I avea deci motive suficiente pentru a dori răsturnarea de la putere a lui Ahtum şi cucerirea voievodatului său. Profitînd de faptul că la curtea lui Ahtum se afla un nepot al său, după cum precizează Anonymus şi Leg. S. Gerhardi[7], Ştefan îl determină pe Canadinus să se răscoale, ori să-l ucidă pe Ahtum. Iniţial oastea condusă de Canadinus a fost înfrîntă, dar apoi prin trădare reuşeşte să-l ucidă pe Ahtum şi astfel Canadidinus va deveni vasal al lui Ştefan I, iar oraşul Morisena va primi numele lui ce s-a păstrat pînă astăzi sub forma de Cenad.

Cea de a doua fază de fortificare a cetăţii de pămînt de la Vladimirescu a fost distrusă foarte probabil cu ocazia acestor evenimente, iar teritoriul cetăţii a fost folosit apoi ca cimitir.

Existenţa unui cimitir cu un număr atît de mare de morminte (este de presupus să mai existe alte cîteva sute de morminte nedezvelite încă), dovedeşte că în apropiere a existat o aşezare importantă care pe parcursul secolelor XI—XII a avut o populaţie suficient de numeroasă ca să dea naştere unui cimitir atît de mare. De altfel în hotarul comunei Vladimirescu au mai fost descoperite alte două cimitire contemporane. Unul a fost găsit cu ocazia cercetărilor arheologice efectuate la ruinele bisericii Sfîntului Martin în anii 1969—1970 şi altul situat la cca 1,5 km vest de comună şi cca 500 m de cetatea de pămînt amintită mai sus, în apropierea cantonului CFR, unde în anul 1971 cu ocazia unui sondaj arheologic de verificare au fost descoperite 13 morminte orientate vest-est. Mormintele nu aveau inventar arheologic, în afară de o monedă de la Ştefan III (1162—1172), care datează cimitirul în secolul XII. Existenţa acestor trei cimitire pe o rază de cca 2 km, cercetate arheologic doar parţial, dovedeşte că în zonă a existat o importantă localitate, ce nu putea fi alta decît *castrum Orod*, pomenit în documente abia începînd cu secolul XII. Urme arheologice deosebit de intense din secolele XI—XIII au mai fost descoperite, atît pe liziera terasei de vest a comunei Vladimirescu, în special în jurul ruinelor

---

[5] Anonymus, *Gesta Hungarorum*, cap. XLIV, ediţia G. Popa-Lisseanu, în Isv. Ist. Rom.", I, 1934, p. 57 *„Dux vero Arpad ... mitterent exercitum contra Glad ducem, qui dominium habebat a fluvio Morus usque ad castrum Horom, ex cuius etiam progenie longo post tempore descenderat Ohtum, quem Sunad interfecit"*.

[6] *Leg. S. Gerhardi*, cap. X, cf. SRH, II, p. 489 sq.

[7] Anonymus, *Op. cit.*, p. 34, „... Sunad filius Dobuca nepos regis (Stephani) ..." cf. şi SRH, I, p. 50; SRH, II, p. 490; E. Glück, în „Ziridava", VI, 1976, p. 72 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

presupuse a fi ale prepoziturii Aradului, cît și de-a lungul șoselei Arad—Deva, între cantonul CFR și marginea de vest a comunei Vladimirescu[8].

Pe teritoriul municipiului Arad, cu toată intensitatea lucrărilor edilitare din ultimii ani, ori a cercetărilor arheologice efectuate pînă acum, nu au fost descoperite urme arheologice databile în secolele XII—XIII, contemporane cu atestarea documentară a cetății Orod, deci, fosta reședință a comitatului trebuie căutată în alt loc.

Cele mai bogate urme de locuire din primele trei secole ale mileniului II au fost descoperite mai ales pe teritoriul comunei Vladimirescu, în special în partea de vest a terasei pe lîngă care curgea odinioară Mureșul, situată doar la cca 600 metrii de cetatea de pămînt descrisă mai sus. Cercetările arheologice efectuate, atît la ruinele bisericii, cît și în grădinile din jur, nu au înregistrat însă elementele principale de fortificare, valul de pămînt cu șanțul de apărare, prezente la alte cetăți contemporane foste reședințe de comitat: Biharia, Cluj-Mănăștur, Dăbîca etc.[9]. Rămîne ca cercetările arheologice viitoare efectuate în alte puncte să elucideze această problemă, deoarece din sursele scrise rezultă că pe parcursul secolelor XII—XIII cetatea Aradului a avut totuși un important rol istoric.

Cea mai veche atestare a localității datează din anul 1131, cînd regina Elena a convocat dieta la Arad pentru a judeca și condamna la moarte pe cei vinovați de orbirea soțului ei, regele Béla II (1131—1141)[10]. A rămas încă nelămurită problema de ce a fost ales Aradul ca loc de adunare generală, tocmai în anul încoronării regelui și nu o altă localitate mai importantă. Din cuvîntarea reginei Elena ar rezultă că măcar unii dintre nobilii ce au participat la orbirea regelui Béla, cînd acesta era încă copil, erau din părțile Aradului, deoarece, ea cerea pedepsirea lor ... „chiar în acest loc" *(in hoc loco)*. Din relatarea cronicii rezultă că majoritatea nobililor vinovați au fost prezenți la dieta din Arad, deoarece mulțimea înfuriată a ucis cu cruzime pe 68 dintre ei, iar pe urmașii lor, atît bărbați, cît și femei, i-au înregistrat ca vinovați de trădare față de rege și pe deasupra toate posesounile lor le-au împărțit bisericilor catedrale *(Insuper omnis illorum possessio ecclesiis cathedralibus est divisa)*[11].

Această relatare are o importanță deosebită deoarece explică în mod logic și firesc de ce biserica Sfîntului Martin din Arad a primit global un număr atît de mare de domenii. Deoarece documentul original al donației globale s-a pierdut, astăzi păstrîndu-se doar copii tîrzii

---

[8] „SCIV", 21, 1970, p. 514; „Dacia", XIV, 1970, p. 455; Idem, XV, 1971, p. 392; Idem, XVI, 1972, p. 355. Pentru alte descoperiri din zonă cf. M. Blăjan — E. Dörner, în „Ziridava", X, 1978, p. 123 sq.

[9] M. Rusu, „AIIAC., III, 1960, p. 18 sq.; S. Dumitrașcu — L. Borcea, în „Crisia", IV, 1974, p. 57 sq.; P. Iambor, Șt. Matei, „AIIAC", XVII, 1975, p. 291 sq.; Idem, în „ActMN", XVI, 1979, p. 599 sq.; Șt. Pascu și colab., în „ActaMN", V, 1968, p. 153 sq.; M. Rusu, în „Ziridava", X, 1978, p. 159 sq.

[10] *Chronicon Pictum Vindobonense*, cap. LXIX, ediția G. Popa Lisseanu, în „Izv. Ist. Rom.", XI, 1937, p. 88 și 210 sq.

[11] *Ibidem*, loc. cit.,

https://biblioteca-digitala.ro

şi fragmentare (1202—1203, 1323, 1334, 1337, 1391, 1399, 1405 etc.), unii specialişti susţin că el a fost dat iniţial de către Béla II în 1132, iar alţii de către Béla III în 1177[12]. Sugestivă pentru stabilirea zonelor de unde proveneau principalii vinovaţi de orbirea regelui Béla este constatarea că majoritatea domeniilor confiscate aparţineau fostelor comitate Arad şi Zărand (peste 25), iar din comitatele Bihor, Timiş, Alba şi Turda erau doar cîte o moşie, în schimb alte şase sate se aflau la nord de confluenţa Dunării cu Drava (Baranya várm. azi în Iugoslavia). Se pare că partida adversarilor lui Béla, era destul de puternică, deoarece încă înainte de a ajunge la domnie, cînd regele Ştefan II (1116—1131) era grav bolnav, „trădătorii" i-au ales ca regi pe comiţii Borş şi Joan, dar însănătoşindu-se regele, comitetui Ioan i-a tăiat capul, iar pe comitele Borş l-a gonit în Imperiul Bizantin[13]. Faptul că cei doi pretendenţi la tron se bazau pe sprijinul bizantinilor, ca şi ducele Almus cu cîţiva ani mai devreme, care de asemenea s-a refugiat la Constantinopol primind numele de Constantin[14], sugerează ipoteza că cele două partide se duşmăneau nu numai din motive politice, ci şi religioase, continuînd lupta mai veche dintre catolici şi ortodoxi[15]. Plasarea domeniilor confiscate tocmai în zonele în care populaţia ortodoxă era majoritară, după cum rezultă şi din documentele din anii 1204, 1205, 1216, 1218, care pomenesc numeroase mănăstiri ortodoxe[16] explică dăruirea acestor domenii bisericii închinate Sfîntului Martin din Arad, constituind totodată o elocventă dovadă în sprijinul ipotezei că luptele s-au dat şi din rivalitate religioasă. De altfel lupta dintre cele două partide nu s-a încheiat prin uciderea celor 68 „trădători" la Arad în 1131, deoarece alţi nobili; Teodor, Falcus, Titus, Samson, Toma etc. se vor răscula din nou şi îl vor sprijini pe ducele rutenilor Borich (tot ortodox) în lupta sa împotriva lui Béla II pentru cucerirea tronului, dar ei au fost învinşi[17]. Pe parcursul acestor repetate răscoale şi lupte interne pentru obţinerea puterii, ori a controverselor religioase, iobagii şi oamenii cetăţilor Zărand, Arad, Mocrea *(castrum Macra)* etc.[18], se pare că au avut un rol hotărîtor, de aceea,

---

[12] G. Györffy, *Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza,* Budapest, 1963, p. 170 sq.; G. Kovács, în „Ziridava", V,I 1976, p. 117 sq.

[13] *Chronicon Pictum Vindobonense,* p. 87 şi 209.

[14] *Ibidem,* p. 86.

[15] *Ibidem,* p. 42 sq., 52, 159 sq., 172; M. Rusu, în „Ziridava", X, 1978, p. 168.

[16] *„DIR",* I, 1951, p. 28 şi 29; Şt. Pascu, în „AIIN", X, 1945, p. 151 sq.; Idem, *Voievodatul Transilvaniei,* I, Cluj, 1971, p. 164; A. Tăutu, *Acta Honorii III et Gregorii IX,* în „Fontes", III, 3, Vatican, 1950, p. 1 sqq; Idem, *Griechischen Kloster im Mittelalterlichen Ungarn* în „Acta Hist. Monachii", IV, 1965, p. 43 sq.

[17] *Chronicon Pictum Vindobonense,* p. 89.

[18] Cetatea Zărandului, atestată documentar la 1232 *(castrum Szarand,* cf. DIR, I, p. 261) nu a fost încă identificată în mod sigur pe teren, deoarece pînă la efectuarea unor cercetări arheologice de verificare nu se poate preciza cu certitudine dacă fortificaţia de pămînt situată la punctul numit „Cetate", în apropierea confluenţei Crişului cu Cigherul, a fost cetatea de reşedinţă a comitatului Zărand. Pe baza recunoaşterilor făcute la faţa locului am constatat că valurile de pămînt au fost în cea mai mare parte distruse cu ocazia construirii digului pentru Valea Cigerului. Materialul arheologic găsit la suprafaţă datează cu precădere din seco-

https://biblioteca-digitala.ro

nu este de mirare că pe măsură ce prepozitura din Arad își va consolida puterea, rolul cetăților respective va scădea treptat, mai ales pe parcursul secolului XIII cînd prepoziții Aradului vor deține funcții importante la curtea regilor rămînînd ani în șir cancelari ai acestora. Profitînd din plin de această funcție ei obțin numeroase donații regale, ori confirmări a acelora mai vechi, în favoarea prepoziturii din Arad, care devine astfel una dintre cele mai bogate din țară, deținînd un mare număr de domenii care totalizate ocupau un teritoriu întins[19]. Pentru exemplificare este suficient să amintim că, numai din donația regelui Béla II, zece dintre satele (Abad, Ban, Chemperlaca, Descu, Esteuerd, Fuc, Milova, Șega) și mănăstirile (Gelid, Huduș) situate în imediata apropiere a cetății Aradului, care inițial foarte probabil că au aparținut iobagilor și oamenilor cetății, au trecut în stăpînirea bisericii Sf. Martin, devenită mai tîrziu prepozitura Aradului[20]. Tot în anul 1131 Andrei, fostul prepozit de Veszprém a dăruit bisericii Sfîntului Martin din *Orod* 35 libertini, 3 vii și 6 viticultori ce trăiau în satele Besen, Karadi și Rad, completînd astfel zestrea bisericii din Arad. Unii specialiști însă consideră că această donație a fost făcută mănăstirii din Györszentmárton (R.P.U.), dar majoritatea susțin că ea se referă la biserica din Arad, deoarece, și în documentul din anul 1156 Aradul apare sub numele de *Urod (Primogenitus Urodiensis prepositus)*, iar ulterior documentele din secolele XII—XV amnitesc constant varianta Orod[21].

Aceste donații au avut fără îndoială consecințe negative asupra evoluției ulterioare a cetății regale ca reședință de comitat. Dintre satele *(terra castri)* care au mai rămas cetății Aradului, doar cîteva mai sînt semnalate în documentele din prima jumătate a secolului XIII: Odot, Ghioroc, Novac (la 1131), Beseneu (la 1213), Zor (la 1214), Basaraba (la 1222 și 1232), Ochiz, Boboș, Anascehund (la 1230) și Assunlaca (la 1238)[22]. Dar și aceste sate au fost amintite în documente doar atunci cînd regele le dăruiește unor nobili credincioși, ori cînd alți nobili puternici încearcă să pună stăpînire pe ele. Astfel de pildă

---

lele XVI—XVII. De asemenea *castrum Macra* atestă documentar la 1216 și 1218 (cf. A. Tăutu, *Op. cit.*, p. 55), nu este sigur că se afla pe dealul Mocrea unde există o fortificație de pămînt, dar din lipsa unor cercetări sistematice nu se poate încă preciza epoca în care a fost construită. Efectuarea unor cercetări sistematice la cele două cetăți ar putea elucida problema identificării lor pe teren mai ales că ele au aparținut fără îndoială românilor din zonă.

[19] G. Györffy, *Op. cit.*, p. 171 sq.; G. Kovács, *Op. cit.*, p. 125. Prepoziții erau numiți și depindeau direct de papa de la Roma. Majoritatea erau străini (Primogenitus, Richardus, Guttredus, Gottfried, Clemens, Albertus, Benedictus etc.), dar buni cunoscători ai limbii latine, de aceea era firesc să dețină funcții importante la curtea arpadiană, mai ales că fiind oameni de încredere și papei puteu exercita un discret control și o eficientă influență asupra curții regale. Treptat ei și alți prelați (episcopi, arhidiaconi etc.) au contribuit în mod substanțial la introducerea feudalismului de tip apusean în Ungaria.

[20] G. Kovács, *Op. cit.*, p. 122, care însă consideră că donația a fost făcută de Béla III, 1177.

[21] G. Györffy, *Op. cit.*, p. 170; G. Kovács, *Op. cit.*, p. 124.

[22] „DIR", I, 1951, p. 57, 63, 131, 196, 240, 262, 395; G. Györffy, *Op. cit.*, p. 172.

https://biblioteca-digitala.ro

la 1213 ... „iobagii cetății Arad *(iobagiones castri Orod)*, anume: Basu hotnog, Nuhu, Bayr, Belche, Kelemin, sutași și toți ceilalți iobagi, dimpreună cu oamenii cetății *(castrenses)*, au învinuit pe Gervasius din neamul Chenad pentru pămîntul cetății numit Beseneu ... dar unul dintre oamenii cetății purtînd fierul roșu și-a dovedit nevinovăția"[23], astfel că pămîntul respectiv a rămas în continuare al cetății, deci al iobagilor și oamenilor cetății.

Alte sate aparținătoare cetății sînt pomenite în alte împrejurări. Astfel în anul 1214 sînt amintiți doi oameni din satele Zor și Șega dimpreună cu alții din satul Ioubag (azi Livezile jud. Timiș) pentru că au ucis pe fiul arhidiaconului Martin[24].

De asemenea în anul 1222 „... oamenii cetății Arad, anume Matia (Matei) și Sorloudam (Soru lui Dan?) au învinuit pe Nicolae arhidiacon și canonic de Cenad, spunînd că a cuprins cu puterea pămîntul lor cu numele Basarag"[25] (Basaraba).

Ultimele sate ale cetății Aradului sînt semnalate în 1232 cînd regele Andrei II (1205—1235), fiind certat cu fiul său Béla IV (1235—1270) a luat de la acesta ... „niște pămînturi pe care scoțîndu-le de sub atîrnarea cetăților Alba, Cenad, Arad și Zărand, le-a dăruit drept răsplată pentru numeroasele sale slujbe comitelui Nicolae, fratele lui Ugrin". De la cetatea Aradului a luat pămîntul Anascehund, care avea hotarul cu alți iobagi ai cetății. Tot atunci mai sînt amintite alte pămînturi *(terrae)* învecinate: pămîntul Bobos al iobagului Petru, pămîntul Posorogh (Basaraba din 1222), pămîntul Ochiz și pămîntul iobagului cetății Cysar (Cezar) care se numește Szor (Zor la 1214)[26]. Fără îndoială că numărul satelor dependente de cetatea Aradului era mai mare decît cel rezultat din atestările documentare. Acest fapt rezultă indirect și din amintirea la 1213 a unui locotenent și patru centurioni printre iobagii cetății, ceea ce presupune că la acea dată cel puțin 400 soldați, recrutați dintre oamenii cetății *(castrenses)*, din tot atîtea gospodării, puteau fi chemați în caz de pericol pentru apărarea cetății, ori, în timp de pace, pentru întreținerea și reparațiile curente. Semnalarea la 1131 a 15 gospodării existente în cetate *(in castra Orodiensi sunt 15 mansiones)* nu permite însă, în stadiul actual al cercetărilor, o încercare de reconstituire a întinderii cetății, sau a plasării acestor gospodării în incinta fortificată[27].

---

[23] „DIR", I, p. 57.
[24] „DIR", I, p. 63.
[25] „DIR", I, p. 131.
[26] „DIR", I, p. 262.
[27] G. Györffy, *Op. cit.*, p. 167. Pentru reconstituirea situației demografice a comitatului Arad în secolele XII—XIII, în afară de cele peste 40 de localități atestate documentar, trebuesc avute în vedere și descoperirile arheologice de așezări și cimitire din acea perioadă, care în repetate rînduri pot fi localizate în hotarul unor sate ce nu sînt atestate documentar în secolele XII—XIII; cf. M. Rusu, în *„Bibl. Hist. Rom."*, XV, 1975, p. 215 sq; M. Blăjan — E. Dörner, *Op. cit.*, p. 123 sq.
Probabil că suprafața cetății regale din sec. XII—XIII a fost apropiată de cea a cetăților de la Biharia, Cluj, Dăbica etc., vezi mai sus nota 9.

https://biblioteca-digitala.ro

După înfiinţarea prepoziturii din Arad, prin confirmarea repetată a vechilor privilegii, ori acordarea altora noi (la 1183, 1202—1203, 1211 etc.) ea beneficia de venituri considerabile pentru acea vreme, provenite nu numai din roadele domeniilor pe care le stăpînea şi exploata, ci şi din transportul sării, cu trei nave proprii, iar în portul numit Esteuerd, se afla vama şi un important depozit pentru stocarea şi valorificarea sării similar celui de la Seghedin[28]. Nu ştim dacă regina Jolanta, după ce a mărit şi a sfinţit biserica din Arad a înzestrat-o cu noi privilegii conform cererii papei Honoriu[29], prin scrisoarea din 20 noiembrie 1224, dar este cert că la 1229 capitlul din Arad emitea deja documente particulare, şi avea dreptul de a exercita „proba fierului roşu", iar calitatea de „loc de adeverire" va rămîne neîntreruptă pînă la cucerirea Aradului de către turci în 1550, emiţînd în acest interval de timp 632 documente[30]. La 1233 prepozitura şi capitlul din Arad primesc importanta cantitate de 2 000 bolovani de sare, precum şi dreptul de a transporta sarea pe Mureş, primind în schimb 25 mărci pentru fiecare *tymenus*[31] (10 000 bolovani de sare). Importanţa prepoziturii şi capitulului din Arad rezultă şi din faptul că unii dintre prepoziţi, în calitate de cancelari ori vicecancelari ai regelui, redactau documente chiar la Arad *(aule nostre cancelarii Orodiensi)*[32].

Referitor la bazilica cu trei nave, două turnuri la extremitatea de vest, cu transept şi o absidă semicirculară, înconjurată de absidiole laterale, de la Vladimirescu, părerile specialiştilor sînt împărţite. Unii consideră că această impunătoare bazilică, ce are diametrul longitudinal de aproape 60 m, a aparţinut prepoziturii Aradului, iar alţii mănăstirii Bizere[33]. În secţiunea de verificare arheologică, trasată în

---

[28] *„DIR"*, I, p. 9, 22, 152, 267.

[29] *„DIR"*, I, p. 207. Din scrisoarea papei Honoriu nu rezultă că regina Jolanta ar fi construit din nou biserica din Arad, cum cred unii specialişti, ci numai că ea a mărit-o (...„biserica mărită prin tine"), iar cînd lucrările au fost terminate, tot ea a sfinţit-o. Dacă regina Jolanta ar fi construit împunătoarea bazilică ale cărei ruine se mai păstrează şi astăzi, atunci era firesc, conform obiceiului vremii, să se fi înmormîntat aici şi nu la mănăstirea Igriş în 1233, unde în 1235 a fost înmormîntat şi regele Andrei II. Lipsa unei ştiri documentare din care să rezulte că regina s-ar fi îngrijit de înzestrarea bisericii din Arad este semnificativă, în schimb, mănăstirea din Igriş a primit importante danii la 1224 şi 1235, pe care însă regele Béla IV-lea revocat (cf. G. Györffy, *Op. cit.*, p. 855 sq.).

Interesantă este ştirea transmisă de Petrus Ransanus (1420—1492), că la Arad s-ar afla mormîntul regelui Béla II (cf. Călători străini despre Ţările Române, Bucureşti, 1968, I, p. 438), deoarece *Chronicon Pictum Vindobonense*, p. 90 precizează că regele Béla II se odihneşte la Alba (Székesfehérvár)... *„cuius corpus Albe quescit"*. Semnalarea acestei tradiţii de către Ransanus ar explica în parte de ce prepozitura din Arad s-a bucurat de un prestigiu atît de mare, precum şi construirea unei bazilici atît de impunătoare, care însă după V. Vătăşianu a fost construită abia după năvălirea tătarilor (cf. *Istoria artei feudale în Ţările Române*, Bucureşti, 1959, p. 42).

[30] „DIR", I, p. 136; G. Kovács, op. cit., p. 126.

[31] „DIR", I, p. 267.

[32] G. Györffy, *Op. cit.*, p. 171.

[33] E. Dörner, în „Ziridava", I, 1967, p. 9 sqq. cu discuţiile şi întreaga bibliografie mai veche referitor la această problemă.

https://biblioteca-digitala.ro

1969—1970 longitudinal, peste ruinele bazilicii, nu au fost înregistrate mai multe faze de construcţie, în schimb, au fost dezvelite 59 morminte, ce aveau un inventar relativ sărac, iar cele şase monede descoperite datează din secolele XII—XV, indicînd astfel perioada de funcţionare a bisericii. De asemenea s-a constatat că biserica a fost înconjurată cu un zid de curtină[34]. Deoarece rezultatele cercetărilor arheologice nu au fost încă publicate, acum este greu de precizat dacă acest zid de curtină, înregistrat doar într-un singur punct, a constituit şi fortificaţia oraşului feudal atestat documentar abia la 1329 *(in civita Orodiensi)*[35].

Din documentele vremii rezultă în mod clar că pe tot parcursul secolelor XII—XIV istoria cetăţii şi a prepoziturii Aradului sînt strîns legate. Este adevărat că pînă la năvălirea tătarilor din 1241, se mai poate face deosebirea dintre castrul regal, respectiv cetatea de comitat a Aradului şi prepoziturăă, dar după această dată cetatea propriu zisă *(castrum)* nu mai este atestată documentar. Din relatările lui Rogerius[36] nu rezultă că cetatea Aradului a fost atacată sau distrusă de tătari, dar deoarece o bună parte a evenimentelor povestite de el se referă la teritoriul actualului judeţ Arad (ce înglobează aproape integral fostele comitate Arad şi Zărand) nu ar fi exclus ca cetatea să fi fost totuşi distrusă de tătari atît de mult, încît ea nu a mai fost refăcută în a doua jumătate a secolului XIII. Rogerius însă relatează un alt fapt de importanţă deosebită pentru populaţia autohtonă şi anume organizarea ei în cnezate conduse de cnezi, pe care îi compară cu balivii din Italia. După ce tătarii au cucerit principalele puncte de rezistenţă, au eliberat cîţiva prizonieri cărora le-au spus să-i anunţe pe cei ascunşi prin păduri ... „că oricine ar voi să li se supună, li se va da libertatea de-a veni acasă, însă într-un anumit timp". Fiind vremea secerişului, oamenii s-au întors la casele lor strîngînd cu toţii recoltele în hambare, dimpreună cu paiele şi fînul. Conform obiceiului pămîntului ei „Şi-au ales cnezi, adică balivi, care să facă dreptate, să le procure (tătarilor) cai, animale, arme, daruri şi veşminte trebuincioase". Deci, cu alte cuvinte cnezii aveau acelaşi rol ca şi înainte, acela de-a face dreptate şi de-a strînge tributul pe care îl datorau stăpînirii. Rogerius mai precizează că erau aproape 100 de cnezi ce conduceau aproape 1 000 de sate *(pene mille villas regebat)*. Iar în continuare cronicarul recunoaşte că „aveam pace, tîrguri şi fiecăruia i se dădea dreptatea ce i se cuvenea"[37].

Din cronici şi documentele vremii rezultă că năvălirea tătarilor a provocat mari distrugeri, în special a centrelor fortificate care au

---

[34] Informaţie amabilă de la colegii M. Zdroba şi M. Barbu. La începutul secolului al XIX-lea G. Fabian aminteşte ruinele curtinei de piatră cu două bastioane ce înconjura biserica, în afară de ruinele bazilicei propriu-zise, care atunci mai avea încă zidurile destul de bine conservată, cf. E. Dörner, *Op. cit.*, p. 14.

[35] „DIR", II, 1953, p. 300 sq.

[36] Rogerius, *Carmen Miserabile*, cap. 37, ediţia G. Popa-Lisseanu, în „Izv. Ist. Rom.", V, Bucureşti, 1935, p. 51 şi 91.

[37] Rogerius, *Op. cit.*, p. 49 sq. şi 89 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

opus rezistență, precum și o substanțială depopulare a zonei. Marea masă a țăranilor însă s-a refugiat în păduri, ori alte locuri mai ferite, știute numai de ei, astfel că pierderile umane din rîndurile lor nu au fost atît de mari. Rogerius precizează chiar că satele nu au fost distruse, iar casele au rămas intacte, de aceea celor fugiți le-a fost ușor să se întoarcă la casele lor, reluîndu-și activitatea cotidiană, în special aceea de a strînge recoltele. Pentru români, căci numeric ei au fost tot timpul populația dominantă a comitatelor Arad și Zărand, instaurarea noii stăpîniri a tătarilor nu a însemnat o schimbare substanțială, mai ales că tătarii, ca și în alte teritorii cucerite de ei, aveau tot interesul să păstreze vechea organizare socială și administrativă, deoarece cnezii, sau căpeteniile locale, strîngeau tributul și darurile ce li se cuveneau, împărțeau dreptatea, ori vegheau ca tîrgurile și întreaga viață economică să se desfășoare normal și în bune condiții.

Un alt amănunt semnificativ ce se desprinde din relatările lui Rogerius este acela că el a reușit să se înțeleagă cu populația locală, mai ales că în repetate rînduri a participat și la adunările cnezilor, care aveau loc aproape în fiecare săptămînă *(Conveniebant canesii pene qualibet septimana)*[38]. Pare puțin probabil că Rogerius a învățat limba maghiară într-un timp atît de scurt, dar în schimb este foarte plauzibil că el ca italian și bun cunoscător al limbii latine să fi înțeles și învățat rapid limba română, explicîndu-se astfel în mod firesc și logic posibilitatea lui de a se înțelege cu autohtonii în diversele împrejurări, mai mult sau mai puțin vitrege, pe parcursul celor aproape doi ani cît a durat captivitatea sa la tătari[39].

Cît de mult a decăzut cetatea Aradului ca urmare a năvălirii tătarilor rezultă și din faptul că de la comitele Paul amintit la 1238 și comitele Saul semnalat la 1240, timp de peste 70 de ani nu vor mai fi atestați documentar alți comiți de Arad[40].

Această lacună nu se poate explica numai prin pierderea documentelor, deoarece ea a avut și alte cauze ce ar trebui analizate mai atent. Cert este că abia după ce Carol Robert reușește să obțină coroana de la Ladislau, voievodul Transilvaniei, comiții de Arad vor fi, atestați din nou nominal. Astfel la 1311 este amintit Dominic, castelan de Șoimoș, care în același timp era și comite de Arad, fiind ajutat de patru juzi[41]. După repetatele lupte împotriva răsculaților și moartea

---

[38] *Ibidem*, loc. cit.

[39] G. Popa-Lisseanu, *Op. cit.*, p. 5 sq. și 17 sq.; A. Decei, în „Omagiu lui Ioan Lupaș", București, 1943, p. 212 sq.; Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 20 și 161 sq.

[40] „DIR", I. p. 310, 320. Comitatul Aradului este amintit pentru prima dată la 1214 (cf. G. Györffy, *Op. cit.*, p. 170 sq), iar primii comiți de Arad sînt semnalați nominal numai la 1238 și 1240. Ipoteza lui G. Györffy *(Op. cit.*, p. 172) că acest comitat ar fi fost întemeiat încă de pe vremea lui Ștefan I nu se bazează pe nici o știre documentră. Atestarea documentară a comitatului Arad abia în secolul XIII, pledează mai degrabă pentru o organizare mai tîrzie a lui, probabil pe la mijlocul secolului XII.

[41] I. Moga, în „AIIAC", X, 1945, p. 75 cq; G. Györffy, *Op cit.*, p. 171 (Dl. 91. 166); A. Rusu, în *„AIIAC"*, XXIII, 1979, (sub tipar).

https://biblioteca-digitala.ro

lui Mihai, fost castelan de Şoimoş, în anul 1319 va fi atestat Toma fiul lui Farcaş în funcţia de comite de Arad, Bač şi Sirmium[42]. Magistrul Toma a fost unul dintre sprijinitorii de bază al lui Carol Robert, de aceea drept răsplată va primi 22 moşii în Transilvania, iar în anul 1321 a fost numit mare vistier şi în anul următor voievod al Transilvaniei, funcţie pe care o va deţine pînă la moartea regelui în 1342[43].

Faptul că pe parcursul secolului XIV majoritatea comiţilor şi vicecomiţilor de Arad au fost şi castelani de Şoimoş are o semnificaţie aparte, deoarece rezultă că ei şi-au avut reşedinţa mai ales la Şoimoş şi nu la Arad[44]. Acest fapt era firesc şi uşor de explicat deoarece, cetatea Şoimoş, atestată documentar pentru prima dată la 1278, avea ziduri şi turnuri din piatră deosebit de puternice, precum şi o poziţie geografică şi strategică greu de cucerit în caz de asediu[45]. Importanţa cetăţii Şoimoş creşte în secolul XV, în special pe timpul lui Ioan de Hunedoara, cînd, domeniul ei era format din 95 sate.[46] În schimb despre cetatea Aradului *(castrum Orod)*, nu mai avem ştiri documentare, iar din documentele emise în 1329 şi 1344 ar rezulta că o parte a oraşului *(civitas)* a ajuns sub stăpînirea prepozitului de Arad, deoarece acesta la 1328 avea un dregător, iar la 1344 un jude, atît peste iobagii arădeni, cît şi peste locuitorii altor sate *(comitem Nicolaum iudicem Orodiensem et omnes iobagiones domini prepositi, tam Orodienses quam aliorum villarum populos)*[47]. Această stare de subordonare parţială faţă de prepozitură ar explica şi decăderea treptată a oraşului, deoarece către sfîrşitul secolului XIV ajunge un simplu tîrg (*oppidum Orodiense* la 1388 şi *forum Orodiense* la 1392)[48]. Nu se poate preciza dacă şi în secolele XV—XVI comiţii şi vicecomiţii de Arad şi-au avut reşedinţa la Arad, ori în cetăţile Şoimoş sau Lipova, care în acea perioadă aveau un rol militar şi administrativ important[49]. Din relatarea lui Anton Verancici rezultă însă că la 1550, cînd tîrgul Aradului a fost cucerit de turci, el nu avea nici valuri, nici ziduri care să-l apere *(... „nec vallo, nec moenibus tuebantur")*, de aceea a fost repede cucerit, iar impunătoarea bazilică *(basilica que ibi ingens est)*, a fost incendiată şi distrusă dimpreună cu oamenii ce s-au adăpostit în ea[50]. Lipsa unei incinte fortificate care putea să apere Aradul explică şi

---

[42] „DIR" sec. XIV, I, 1953, p. 324, 330.

[43] „DIR" sec. XIV, II, 1954, p. 1, 232, 234; I. Moga, *Op. cit.*, p. 85 sq.

[44] S. Márki, *Arad vármegye története*, Arad, 1892, II, 1, p. 144 sq, 153 sq. Dintre comiţii şi vicecomiţii de Arad au fost şi castelani le Soimoş amintim pe: Dionisie la 1311, Mihai înainte de 1319, Toma la 1319, Alexandru (Dl. 93. 947) la începutul secolului XIV, Ştefan la 1360; Ladislau la 1344, Mihai la 1351, Ladislau şi Ioan la 1398.

[45] G. Györffy, *Op. cit.*, p. 184 cq.; A. Rusu, „AIIAC", 1979, sub tipar.

[46] D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I. Budapest, 1890, p. 760 sq.

[47] „DIR" sec. XIV, IV, 1955, p. 211 şi 631; DIR, XIV, II, 1953, p. 300.

[48] D. Csánki, *Op. cit.*, p. 765 sq.

[49] D. Csánki, *Op. cit.*, p. 760, 764; G. Györffy, *Op. cit.*, p. 180 sq şi 184 sq.

[50] E. Dörner, *Op. cit.*, p. 21.

https://biblioteca-digitala.ro

faptul de ce la 1514 oastea țăranilor răsculați, conduși de Doja, au cucerit și distrus doar capitlul din Arad, iar despre cetate nu se menționează nimic, deși celelalte cetăți din valea Mureșului, asediate sau cucerite de răsculați sînt semnalate în documentele vremii[51]. Ruinele bazilicei și ale curtinei ce o înconjura, flancată de două bastioane cu ziduri din piatră de la Vladimirescu au fost semnalate și descrise în repetate rînduri pe parcursul secolelor XVIII—XIX, iar autorii respectivi considerau că ele au aparținut vechiului Orod și prepoziturii arădene[52]. De altfel și în cele mai vechi hărți vechiul Orod era situat lîngă cele cinci movile ce se află la nord de comuna Vladimirescu[53]. Semnificativ este și faptul că cetățile de la Ciala și Frumușeni, situate în imediata apropiere a Aradului, sînt semnalate tot mai des în documentele din secolele XV—XVII[54], subliniind importanța lor pentru apărarea zonei, chiar și după cucerirea lor de către turci în 1552. Lipsa unei incinte fortificate a orașului precum și distrugerea curtinei ce înconjura biserica, atît la 1514, cît și la 1552 explică de ce pașa Kasîm a început la 1554 construirea unei noi fortificații în jurul căruia se va dezvolta actualul municipiu Arad[55]. Turcii au căutat și au găsit un loc mult mai adecvat noilor cerințe strategice ale vremii și anume pe teritoriul actualului cartier Drăgășani al municipiului Arad, situat atunci într-o insulă înconjurată de două brațe ale Mureșului, la punctul unde exista mai demult un vad și eventual un pod de lemn peste Mureș. Cetatea-palancă din sec. XVI—XVIII avea o formă dreptunghiulară cu bastioane unghiulare la colțuri, iar pe laturile de nord și de sud cîte o poartă flancată de bastioane și valuri puternice de pămînt. Pe parcursul secolelor XVI—XVIII cea de a treia cetate a Aradului a fost în repetate rînduri asediată și refăcută. Astfel în anul 1595 a fost eliberată de ardeleni, iar la 1615 recucerită de turci și apoi arsă în 1658 și iarăși refăcută și reparată[56].

Din descrierea lui Evlia Celebi rezultă că cetatea Aradului era construită din ziduri de lemn umplute cu pămîntul rezultat din șanțurile de apărare ce le flancau, iar circumferința ei era de 400 pași[57]. Poarta de pe latura de sud era apărată de un turn de lemn și permitea accesul la drumul ce ducea spre cetatea Ineului. Poarta de pe latura de nord străjuia accesul din spre Timișoara, iar pe celălalt mal al Mureșului se afla un turn puternic ce apăra podul de peste Mureș. După

---

[51] G. Kovács, *Op. cit.*, p. 127.

[52] E. Dörner, *Op. cit.*, p. 12 sq.

[53] Pe harta lui Giovanni Morondo Visconti din 1699 Aradul vechi (Vechio Aradt) este situat lîngă cele cinci movile de la Vladimirescu, iar Aradul propriu-zis la vest de Micălaca, cf. „Ziridava 2000", „Arad 950", București, 1978, p. 11.

[54] S. Márki, *Op. cit.*, p. 118; C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1967, I, p. 146 și 247; Csorba Csaba, în „Déri Múz. Évk.", 1972, p. 194 și 218, cu bibliografia mai veche.

[55] E. Dörner, *Op. cit.*, p. 22.

[56] S. Márki, *Op. cit.*, p. 76 sq, 118 sq, 175 sq, 545 sq.; D. Somogyi, *Arad vármegye története*, III, Arad, 1913, p. 1 sq.; Evlia Celebi, în „Călători străini despre Țările Române", VI, București, 1976, p. 338.

[57] Evlia Celebi, *Op. cit.*, p. 504.

https://biblioteca-digitala.ro

Celebi cetatea era apărată doar de 50 soldați conduși de un dizdar. Mehmed Pașa a construit în interiorul cetății o geamie, un han, un ospiciu, o locuință pentru intendenți, o școală și o casă de oaspeți. De asemenea cetatea avea o baie publică și o piață destul de mare dar îngustă. În exteriorul cetății, probabil spre cetatea Ciala, numită de Celebi Cetatea Lacului (Göl-Kalesi, după lacul Mura situat în apropiere), se aflau circa 200 case modeste acoperite cu stuf sau șindrilă, iar în spre Mureș se înșirau mai multe prăvălii sărăcăcioase, unde odată pe an se făcea un tîrg foarte mare ce dura 10 zile, la care veneau numeroși oameni din împrejurimi. Deși cetatea depindea de vilaetul Timișoarei, tîrgul Arad avea o administrație proprie[58].

Cercetările arheologice efectuate cu ocazia unor lucrări edilitare, recente, ori separat, pe teritoriul cartierului Drăgășani, au furnizat un bogat material arheologic, în special ceramică, ce poate fi datat cu precădere în secolele XV—XVIII, confirmînd perioada de funcționare a cetății din acest punct. Pînă în prezent lipsesc urme mai vechi de locuire ori alte elemente de fortificare de la o cetate mai veche astfel că cetatea construită de turci în acest punct este singura fortificație atestată și pe cale arheologică[59]. Deși între 1554 și 1755 cetatea Aradului a fost reparată și refăcută de mai multe ori, planul ei inițial nu a suferit modificări substanțiale, după cum ar rezulta și din planurile întocmite în 1707 și 1755[60].

Cea de a patra cetate a Aradului a fost construită din cărămidă între 1762 și 1783 în bucla mare a Mureșului. Planul ei în formă de stea cu șase bastioane se înscrie printre cetățile de tip Vauban din faza tîrzie, ce încheie totodată și evoluția sistemelor de fortificații stelate din Transilvania[61]. Datorită zidurilor ei groase și șanțurilor de apărare cetatea a rezistat cu bine diferitelor asedii, fiind în funcție și astăzi, constituind un obiectiv turistic interesant al municipiului Arad.

LES CITÉS D'ARAD

(Résumé)

Au cours de son existance historique Arad au en quatre fortifications placés en divers endroit du territoire actuel du departement.

La première citè est située à la frontière de la commune suburbaine Tudor Vladimirescu, à l'endroit nommé „Fossés". Elle a en deux phases de construction et

[58] *Ibidem*, loc. cit.

[59] Cercetările arheologice au fost efectuate de colegul Otto Greffner, căruia îi mulțumesc călduros și pe această cale pentru informațiile date.

[60] G. Somogyi, *Op. cit.*, p. 4 sq.

[61] G. Anghel, *Cetăți medievale din Transilvania*, București, 1972, p. 128 sq.

https://biblioteca-digitala.ro

elle a été employée le long du IX-e—XI-e siècle, appartenant aux princes Glad et Ahtum.

La deuxième cité, ou castre royal, ou résidance du comitat Arad, est attestée par des documents entre 1131 et 1241 lorsque' elle a été détruite par les Tartars. Les éléments de fortification initiale n'ont pas encor été enregistrés du point de vue archéologique, mais on a trouvé la muraille d'enceinte. Cette fortification àmurailles de pieérre a fonctionné jusqu'an 1514 lorqu'elle a été partiellement détruite par les paysans insurgés conduits par Doja, et en 1552 les Turcs ont incendié l'église et ont totalement détruit la fortification.

La troisième cité, construite initialement par les Turcs en 1554 au quartier Drăgăşani, a duré jusqu'en 1762 lorqu'on a commencé, sur la riviére Mureş la construction d'une quatrième cité, de type Vauban, qui fonctionne de nos jours aussi.

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

O CONSTRUCŢIE MEDIEVALĂ DIN FAMILIA CTITORIILOR CNEZIALE ROMÂNEŞTI (DEZNA, JUD. ARAD)

1. Raport preliminar de cercetare arheologică

EUGENIA GRECEANU
LUMINIŢA MUNTEANU TRUCĂ

Cercetarea arheologică preliminară a bisericii de zid din Dezna a avut loc în iulie 1977 şi, cu întreruperi, în lunile august şi septembrie ale aceluiaşi an. Lucrările au fost conduse de arhg. Luminiţa Munteanu Trucă, cu colaborarea arh. Aurel Botez, ambii delegaţi ai Direcţiei patrimoniului cultural naţional.

* * *

Obiectivul cercetat se găseşte în fostul comitat al Zărandului, în centrul actualului sat Dezna, com. Dezna, j. Arad; în imediată vecinătate se află ruinele fostei cetăţii Dezna.

În această primă campanie de cercetare au fost practicate secţiuni atît la interiorul cît şi la exteriorul clădirii, rezultatele fiind prezentate în ordinea descoperirii lor. Astfel, în secţiunile S I, S II, S III şi S IV (fig. 1) au apărut fundaţiile a patru contraforturi, ţesute cu fundaţia bisericii şi executate din piatră — bolovani de rîu — legată cu mortar. În secţiunea S II B s-a descoperit o altă fundaţie, de asemenea ţesută cu fundaţia edificiului, care a aparţinut unui contrafort perpendicular pe latura de nord a navei. Acest contrafort a fost demolat înaintea celor patru contraforturi de colţ, fiind tăiat de o serie de morminte mai tîrzii.

La interior, în secţiunile S V şi S VIII efectuate în colţurile de nord-est şi sud-est ale navei, a fost descoperită fundaţia unui masiv de zidărie realizat tot din piatră legată cu mortar şi ţesută cu fundaţia unui zid transversal, situat în faţa altarului. Pe tot traseul, această amenajare, mai tîrzie decît momentul construcţiei bisericii, a păstrat şi o primă asiză de elevaţie, executată din piatră, cu urme de tencuială.

Tot la interior, în secţiunile S V, S XI şi S XII, au apărut fundaţiile a două ziduri alăturate, cea dinspre est reprezentînd fosta latură de vest a bisericii cu contraforturi. Fundaţia dinspre vest corespunde zidului care a înlocuit pe cel amintit mai sus, imediat după dărîmarea laturei iniţiale de vest. Funcţionarea noului zid ca element de închidere a bisericii pe latura de vest este dovedită şi prin stratul de ten-

https://biblioteca-digitala.ro

cuială ce se întoarce pe fața lui exterioară, în locul alipirii actualului compartiment apusean.

La exterior, în secțiunile S II și S II a, s-a descoperit fundația unei încăperi de formă dreptunghiulară situată pe latura de nord a absidei altarului, care comunica cu biserica printr-o ușă deschisă în zidul de nord al altarului, gol care a fost înzidit după dărîmarea acestei încăperi. Nivelul de funcționare al acestui compartiment este dat de o pardoseală de cărămidă cu dimensiuni 25×11,5×6 cm, așezată pe lat, pardoseală care a fost surprinsă și în interiorul monumentului, peste stratul de demolare a zidului cu amvon din fața altarului.

Tot la exterior, pe latura de nord, la 3,97 m spre vest față de colțul de nord-est al navei, a fost descoperită în ultimele zile ale campaniei de cercetări o nouă fundație perpendiculară pe latura de nord, avînd lățimea de 0,88 m, care nu a putut fi urmărită decît pe o porțiune de cca 2 m, atît din cauza timpului limitat, cît mai ales din cauza condițiilor dificile de cercetare dincolo de gardul bisericii (o potecă mărginită de tei, dublată de un șanț de scurgere a apelor de ploaie și prezența șoselei naționale la cca 7 m de latura de nord a bisericii).

În cursul săpăturilor au fost cercetate 70 de morminte — la interior și exterior — care au deranjat sau au tăiat alte orizonturi anterioare. Din cauza marei frecvențe a înmormîntărilor, la exterior nu au mai putut fi surprinse stratigrafic nivelele de construcție ale amenajărilor ulterioare.

Concluzii preliminare

Pe baza tuturor datelor arheologice obținute pînă în prezent, se poate încerca o etapizare a transformărilor suferite de monument, din momentul zidirii sale și pînă astăzi.

În faza inițială, biserica a funcționat cu un plan alcătuit dintr-o navă cu contraforturi la colțurile sale de vest — și un altar prevăzut de asemenea cu contraforturi de colț, prezentînd pe latura de nord și un contrafort amplasat asimetric, ce a avut probabil un rol de întărire a zidului respectiv.

Momentul înălțării acestui lăcaș, respectiv *terminus post quem*, este dat de o necropolă anterioară, *suprapusă* și nu tăiată de fundațiile bisericii. Acest orizont de înmormîntări (M 9, M 11, M 38, M 38 b, M 40, M 45 și M 48) este aferent unui alt edificiu de cult, care a putut fi executat din lemn — în gropile mormintelor amintite nu s-a descoperit nici o granulă de mortar — sau care, în ipoteza că a fost executat din zid, s-a aflat la o anumită distanță de cimitir. În mormîntul M 40 al necropolei s-a găsit o monetă emisă de Carol Robert de Anjou în anul 1332; această dată devine *terminus post quem* pentru ridicarea

https://biblioteca-digitala.ro

bisericii românești, a cărei construire poate fi plasată cu probabilitate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

În a doua etapă de construcție, probabil la sfîrșitul veacului al XV-lea, s-au dărîmat în întregime zidurile în elevație — din motive ce ne sînt încă necunoscute — și biserica a fost refăcută pe fundațiile inițiale, renunțîndu-se doar la contrafortul asimetric de pe latura de nord. Din această etapă se păstrează astăzi parțial laturile de sud și de est, precum și cîteva asize din latura de nord a navei, împreună cu latura de nord a altarului.

În a treia etapă, s-a construit în interiorul bisericii un amvon legat cu un zid așezat în fața altarului. Acest zid subțire, surprins parțial și în elevație, a constituit probabil o catapeteasmă de zidărie, așezată în fața arcului triumfal. Pe același nivel de funcționare a amvonului a fost găsită o lespede de mormînt, executată din piatră foarte friabilă și distrusă, în cea mai mare parte, de șapa de mortar suport a pardoselii de cărămidă. Decorația acestei lespezi aparține ca factură veacului al XVII-lea; inscripția în latină nu a putut fi citită integral, cu excepția cîtorva cuvinte și a numelui *Emeric*.

Ridicarea încăperii de pe latura de nord a altarului, cu executarea pardoselii de cărămidă din această încăpere și din navă, se situează după dărîmarea amvonului și a zidului din fața altarului. Pardoseala va dispare în secolul al XVIII-lea.

În 1769, în urma demolării laturii de vest și a dublării fațadei cu un nou zid, decalat către vest cu cca 1 m, s-au dărîmat și cele patru contraforturi de colț, de la navă și de la altar. Data acestor transformări este indicată de anul 1769, săpat cu litere chirilice, într-un fragment de cruce, refolosit ca material de construcție în țeserea noului zid apusean cu zidul de sud al navei. Tot atunci s-a deschis și ușa de pe latura de nord.

Ultima etapă de transformări a avut loc în 1850 — an zugrăvit la exterior pe turnul-clopotniță. Nava a fost prelungită spre vest cu o nouă încăpere, cuprinzînd un turn-clopotniță înglobat în interior, iar comunicarea cu vechea navă a fost realizată prin desfacerea pe toată lățimea a zidului de vest refăcut în 1760.

LUMINIȚA MUNTEANU TRUCĂ

2. Ctitoria cnezială românească din Dezna

Biserica românească din Dezna nu figurează în publicațiile referitoare la monumentele din Zarand și, în consecință, nici în lista monumentelor istorice aprobată prin HCM 1160/1955, fapt explicabil prin repetatele transformări pe care le-a suferit: prelungirea către vest, cu implicația dărîmării zidului originar de vest și a contraforturilor; înlăturarea bolților; modificarea radicală a golurilor etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Cercetarea bisericii a fost declanşată de dorinţa parohiei de a mări capacitatea de cuprindere a lăcaşului existent, fie printr-o nouă lărgire, fie chiar prin dărîmare şi înlocuire cu o altă construcţie. Supravegherea pe care Direcţia monumentelor istorice o exercita asupra tuturor construcţiilor vechi din ţară, declarate sau nu monumente istorice, a făcut ca cererea parohiei să fie îndrumată către această instituţie şi să nu fie aprobată, datorită referentului pentru judeţul Arad, arh. Tudor Oteteleşanu, care a intuit interesul istoric al unei clădiri despre care se spunea că a fost o magazie turcească — datînd ca atare cel mai devreme din veacul al XVI-lea —, transformată în lăcaş de cult abia în secolul al XVIII-lea[1]. Rezolvarea conflictului cu parohia, care şi-a apărat în continuare punctul de vedere, invocînd absenţa bisericii din lista oficială a monumentelor istorice, a fost în cele din urmă condiţionată de rezultatele cercetării arheologice. Şantierul s-a organizat în 1977, cu asistenţa tehnică de specialitate a DPCN, fondurile fiind puse la dispoziţie de episcopia Aradului. Cercetarea nu a fost continuată în 1978, dar datele obţinute în prima campanie au demonstrat prezenţa unui monument românesc, databil în intervalul secolelor XIV—XV şi prezentînd caracteristicile grupului de ctitorii cneziale contemporane, păstrate cu alterări minime în Ţara Haţegului şi în Zarand[2]. Corelarea datelor oferite de cercetarea arhg. Luminiţa Munteanu Trucă şi de cercetarea pe care am efectuat-o la faţa locului în noiembrie 1977, permite formularea unor prime ipoteze asupra etapei de construcţie din veacul al XV-lea, al căror coeficient de probabilitate va fi cu siguranţă substanţial redus prin adîncirea studiilor istorice şi continuarea unei restaurări de vădită însemnătate pentru cultura românească.

În stadiul din 1977 al dezvelirii paramentului, se păstrau foarte puţine elemente care să permită reconstituirea golurilor originare, nu numai din cauza lărgirii sau modificării lor, ci şi datorită refacerilor de zidărie efectuate probabil odată cu dărîmarea bolţilor din altar şi navă; această dărîmare are drept *terminus post quem* anul 1769, săpat pe un fragment de cruce refolosit ca material de construcţie la refacerea unei părţi din zidul de sud al navei. Se poate totuşi aprecia că, cel puţin pe laturile de est şi de sud ale navei şi altarului, zidăria veche s-a păstrat pe înălţime de minimum 3,50 m de la faţa superioară a fundaţiei, fapt dovedit de cele trei goluri de ferestre de pe faţada de sud (fig. 2), dintre care unul singur s-a păstrat în întregime. O formulă neobişnuită apare la golul conservat parţial în colţul de sud-est al navei, situat cu cca 1 m mai jos decît celelalte trei: tăierea feţei laterale de est (singura păstrată) în masivul de zidărie care prelua împingerea arcului triumfal, slăbindu-i astfel rezistenţa, trezeşte bă-

---

[1] *Arhiva Direcţiei monumentelor istorice*, dosar Biserica ortodoxă din Dezna j. Arad.

[2] Eugenia Greceanu, *Arhitectura bisericilor româneşti de zid din Transilvania în secolele XIII—XVII*, teză de doctorat, 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

nuiala că golul a fost deschis după dărîmarea bolților și a arcului triumfal, în scopul luminării nișei creată ulterior în acest colț[3].

Cu privire la uși, este posibil ca ușa de pe latura de nord să reproducă dispoziția unei uși din faza de secol XV, dar așezarea firească a intrării principale ne apare aceea de pe latura de vest și cercetarea arheologică nu infirmă această ipoteză, întrucît zidăria de veac XV, descoperită în elevație deasupra fundației de vest, nu depășește nivelul la care ar fi putut fi așezat pragul intrării principale.

Indicarea în plan a elementelor ce aparțin cu siguranță veacului al XV-lea (fig. 1) vădește asemănarea bisericii din Dezna cu grupul bisericilor românești cu cor rectangular, ridicate în intervalul veacurilor XIV—XV în Țara Hațegului și în Zarand, — nu atît sub aspect tipologic, întrucît nava unică cu cor rectangular este o formulă în sine atipică, răspîndită în mediul transilvănean pe o perioadă ce se extinde de la romanic la baroc[4] —, cît mai ales sub raportul proporțiilor. Din grupul bisericilor românești fără turn clopotniță pe latura de vest[5], asemănarea cea mai accentuată cu biserica din Dezna apare la biserica Sf. Gheorghe din Sînpetru (j. Hunedoara) și prin comparație cu aceasta din urmă am propus ipoteza de reconstituire a fazei de secol XV prezentată în (fig. 3.)

Întrucît fundația iconostasului nu este țesută cu zidurile laterale, este de bănuit că altarul a fost despărțit de navă prin arcul triumfal întîlnit la majoritatea bisericilor românești transilvănene din perioada secolelor XIII—XV[6]. Neexistînd elemente care să permită ipoteza boltirii altarului pe încrucișare de ogive[7], presupunem acoperirea acestui

---

[3] Nișe originare, cu funcție greu de precizat, amenajate în colțurile răsăritene ale navei, apar, la bisericile de secol XV din Vad și Feleac.

[4] Mu sîntem de acord cu regăsirea unei influențe cisterciene la tipul de biserică cu navă unică și cor rectangular din țara noastră, ipoteză formulată de Vasile Drăguț în *Contribuții privind arhitectura geticului timpuriu în Transilvania*, „S.C.I.A.", seria artă plastică, t. 15, nr. 1, 1968, p. 41—49. Corul rectangular nu este o particularitate a arhitecturii cisterciene, care a preferat această formă de largă răspîndire, fără a o folosi în exclusivitate, fapt demonstrat în Transilvania prin corul poligonal al bisericii din Cîrța sau prin absida semicirculară a bisericii evanghelice din Hărman. Totodată, dacă acceptăm că influențele sînt preluate și asimilate numai în măsura în care ele corespund necesităților spirituale ale unei societăți, este greu de presupus că imboldul adaptării corului rectangular în societatea românească din Transilvania și Banat a fost dat de modele — și acelea îndepărtate — ale mănăstărilor unui ordin catolic în favoarea căruia au fost deposedați românii — vezi E. Greceanu, *Op. cit.*, p. 46—50.

[5] Pentru tabelul sinoptic al bisericilor românești de zid cu correctangular, cu sau fără turn-clopotniță, vezi E. Greceanu, *Op. cit.*, p. 49; Idem, *Influența gotică în arhitectura bisericilor românești de zid din Transilvania*, în „S.C.I.A.", seria artă plastică, t. 18, nr. 1, 1971, p. 37.

[6] Pînă în prezent, singurele exemple de catapetesme de zid originare, databile în intervalul veacurilor XIII—XV, pe care de cunoaștem, se află în bisericile cu absidă semicirculară din Rîmeți — ante 1486 — și Almașu Mare—Joseni — ante 1818 —, ambele în județul Alba.

[7] Atragem atenția asupra greșelii pe care o constituie considerarea bolții cu muchii ieșite (voûte d'arêtes) pe încrucișare de arce ogive (arce diagonale), denumită în prescurtare corectă „boltă pe încrucișare de ogive", drept o structură tipic

https://biblioteca-digitala.ro

compartiment fie cu o boltă cu muchii ieşite[8], aşa cum apare la Sînpetru[9], fie cu o boltă în leagăn orientată est-vest, în forma care se păstrează la bisericile din Ribiţa, Rîu de Mori-Suseni, Leşnic (toate trei în j. Hunedoara) şi la ruina bisericii din Gîrbova de Sus (j. Alba).

În ceea ce priveşte acoperirea navei, soluţia cea mai frecventă la această categorie de biserici româneşti o constituie planşeul de lemn. Existenţa unei bolţi în leagăn, dînd împingeri care au depăşit capacitatea de preluare a zidurilor longitudinale, este însă sugerată de degradările suferite în timp, în special pe latura de nord a navei: o ieşire din verticală, urmată de prăbuşirea bolţii şi de refacerea aproape integrală a zidului de nord. Avînd însă în vedere faptul că la biserica Sf-ţii Arhangheli din Băcîia (j. Hunedoara)[10] se păstrează boltirea în leagăn a unei nave identice cu cea de la Dezna (în ceea ce priveşte deschiderea sălii şi grosimea zidurilor), este posibil ca degradarea să fi fost favorizată de modificarea nivelului apelor freatice sau de schimbarea cursului apelor de suprafaţă, factori care puteau să afecteze în egală măsură şi echilibrul unui zid autoportant. nesupus unor solicitări suplimentare. Criteriul comparativ ne arată că, în afară de Băcîia, bolţile în leagăn care s-au păstrat la navele bisericilor româneşti apar — fie la deschideri mai mici (Streisîngeorgiu, Rîmeţi), fie la grosimi mai accentuate ale zidurilor (Almaşu Mare — Joseni, j. Alba). O cercetare suplimentară a paramentului interior, pe latura de sud a bisericii din Dezna, va putea elucida ipoteza boltirii în leagăn, întrucît planul de naştere al acestei bolţi nu putea depăşi înălţimea de 3 m.

Privită în ansamblu, biserica din Dezna se încadrează stilistic în categoria sintezelor romanice-gotice ale mediului transilvănean; prin această formulă am definit tipul în care aportul celor două curente nu poate fi practic delimitat şi care a rezultat din împămîntenirea în mediul provincial a tradiţiilor romanice şi gotice, preluate din arhitectura bisericilor *de sat* apusene, prin multiple etape de transmitere, cu implicaţia permanentelor adaptări la tradiţiile constructive locale[11].

şi exclusiv gotică, oferind chiar posibilităţi de datare *post 1400*. În teza de doctorat (vezi nota 2) am arătat pe larg deosebirile dintre bolta romanică pe încrucişare de ogive, reprezentată în Transilvania prin bolţile de la Strei, Sîntămăria Orlea, Luncani, Bărăbanţ — şi bolţile care pot fi numite gotice în mediul provincial al Transilvaniei. Recomandăm evitarea formulei „boltă în cruce", care desemnează două tipuri diferite: bolta cu muchii ieşite (voûte d'arêtes) şi bolta cu muchii intrate (mănăstirească, bonnet d'évêque), în afară de cazul cînd se urmăreşte indicarea caracteristicilor comune ambelor tipuri: geneza, rezultată din intersecţia a doi semicilindri şi identitatea proiecţiei în plan a muchiilor.

[9] E. Greceanu, *Date noi asupra bisericilor româneşti cu absidă dreptunghiulară din regiunea Hunedoara*, în „Monumente istorice. Studii şi lucrări de restaurare", 2, 1967, p. 159—161.

[10] Idem, *Influenţa gotică în arhitectura bisericilor româneşti de zid din Transilvania*, p. 50—51 şi fig. 13 C.

[11] Idem, *Teza de doctorat* — vezi nota 2 —, p. 169—201.

https://biblioteca-digitala.ro

Criteriul de valoare al acestor sinteze nu trebuie căutat în „originalitatea" unor forme sau structuri (căutare în general sterilă, căci cine ar putea pretinde de exemplu că a folosit — primul — absida semicirculară în arhitectura medievală ?), ci în capacitatea de reflectare a condițiilor sociale, politice și economice în care s-a cristalizat opera de arhitectură. În acest sens, sintezele romano-gotice din grupul bisericilor românești de zid reprezintă o parte integrantă a peisajului geografic și sufletesc al Transilvaniei și Banatului, datorită folosirii vocabularului arhitectural pentru exprimarea elocventă a necesităților materiale și spirituale pe care le-a avut societatea medievală românească.

Asemănarea bisericii din Dezna cu ctitoriile cneziale românești pune problema etniei și categoriei sociale a celor care au ridicat-o. Din punct de vedere etnic, toate mențiunile documentare concordă în desemnarea satului Dezna drept comunitate românească, indiferent de naționalitatea stăpînitorilor cetății sau ai domeniului feudal[12]. După instaurarea stăpînirii maghiare asupra Transilvaniei și Banatului, teritoriul românesc al Zarandului a rămas pînă în 1526 proprietatea regelui, pe care acesta o dăruia cui voia. Astfel, în secolul al XIII-lea, satul (villa) Dezna a aparținut episcopiei catolice de Eger (Igriș)[13], pentru a apărea în secolul al XIV-lea drept proprietate acordată de rege fie unor nobili, fie conducătorilor militari ai cetății regale din aceeași localitate[14]. Cu începere din 1387 pînă după 1550, cetatea regală și satul Dezna au rămas în stăpînirea familiei Losonczy[15], fiind apoi dăruite de principii Transilvaniei mai multor familii de nobili (Kornis, în 1597)[16], a căror stăpînire a alternat cu perioade de ocupație turcească. În 1693, înfrîngerea armatelor otomane, urmată de retragerea lor din aceste părți, a adus cu sine distrugerea cetății de către turci[17]. Dar nici stăpînirea de către nobili de altă naționalitate decît cea românească și nici ocupația turcească nu au alterat caracterul etnic al comunității sătești autohtone, dependentă de cetate, așa cum arată un document din 1490 decembrie 30: „Volahis de pertinentiis castri Dezne"[18].

Așa cum s-a încercat să se afirme pentru biserica românească de zid din Mănăstirea j. Cluj, datînd din veacul al XIII-lea[19], s-ar

---

[12] Cornelia C. Bodea, *„Cetatea Desnei". De la primele dibuiri pînă la căderea în ruină*, Arad, 1937.

[13] *Ibidem*, p. 7.

[14] *Ibidem*, p. 9.

[15] *Ibidem*, p. 10—15.

[16] *Ibidem*, p. 20.

[17] *Ibidem*, p. 22—23.

[18] *Ibidem*, p. 9.

[19] Geza Entz, *Die Baukunst Transsilvaniens im 11—13. Jahrhundert*, în „Acta historiae artium Academiae Scientiarum Hungaricae", tom XIV, fasc. 3—4, Budapesta, 1968, partea I-a, p. 13—14, partea II-a, p. 162.

https://biblioteca-digitala.ro

putea pune întrebarea dacă biserica de zid din Dezna nu a fost inițial catolică, românii folosind o biserică de lemn pînă la preluarea bisericii de zid în jurul anului 1769. Asemenea ipoteze sînt însă infirmate *în întreaga Transilvanie*, pînă în pragul veacului nostru, de absența oricărui exemplu de transfer al unei biserici de altă confesiune decît cea ortodoxă, către o comunitate românească *ortodoxă*[20], cu atît mai inacceptabilă apărînd efectuarea unui astfel de transfer în perioada de prigonire religioasă a românilor pe care a constituit-o veacul al XVIII-lea. Biserica de zid din centrul satului Dezna (amplasament semnificativ în sine), a fost ridicată în consecință pentru obștea românească ortodoxă, fapt care explică și înrudirea cu ctitoriile cneziale amintite mai sus.

În stadiul actual al cunoștințelor, bisericile de zid românești databile în intervalul veacurilor XIII—XV reprezintă un apanaj al micii nobilimi locale. Întrucît mențiunile documentare nu consemnează, însă, familii ale unor cnezi de Dezna[21], se poate presupune că biserica a fost ridicată de un castelan român al cetății regale (acel „castellanus Iwanka", amintit în 1318 în calitate de conducător militar al cetăților Dezna și Pîncota[22], nu era cu siguranță maghiar).

Totodată, nu excludem posibilitatea ridicării bisericii de zid de către însăși comunitatea românească, folosind privilegiile acordate apărătorilor cetății (iobagiones castri), sau chiar avantajele ce decurgeau din regimul relativ privilegiat al „oamenilor cetății" (castrenses)[23]. Avem convingerea — formulată încă din 1973[24] — că obștile românești au aspirat din cele mai vechi timpuri să se afirme prin construirea unor biserici de zid (fenomen constatabil cu caracter de masă în secolul al XVIII-lea, ca reacție împotriva persecuțiilor (pentru aderarea la unirea cu Roma), nu numai datorită trăiniciei materialului sau din dorința de imitare a comunităților privilegiate, ci și pentru acea valoare simbolică a construcției în piatră, evidențiată de Günter Bandmann[25], care — transpusă pe planul politic al Evului Mediu — a constituit una dintre modalitățile de afirmare a legitimității drepturilor unui popor, ale unei instituții medievale (breslele, de exemplu) sau ale unor conducători feudali.

EUGENIA GRECEANU

---

[20] Chiar și exemplele de tranfer tîrziu către o comunitate românească greco-catolică sînt foarte rare, mănăstirea minorităților din Bistrița sau Calvaria de la Cluj fiind cîteva dintre cazurile excepție. Nu cunoaștem exemple de transfer în mediul rural, înainte de sfîrșitul celui de al doilea război mondial.

[21] Octavian Lupaș, *Voevozi și cneji români în județul Arad*, Arad, 1941.

[22] C. Bodea, *Op. cit.*, p. 9.

[23] Sergiu Columbeanu, Oliver Velescu, *Registrul de la Oradea, un important document transilvan din secolul al XIII-lea*, în „Studii și articole de istorie", III, București, 1961, p. 40—43.

[24] E. Greceanu, *Teza de doctorat* — vezi nota 2 —, p. 2—8.

[25] Günter Bandmann, *Mittelalterliche Arhitektur als Bedeutungsträger* Berlin, 1951, p. 140.

https://biblioteca-digitala.ro

ETABLISSEMENT FONDÉ PAR DES PRINCES ROUMAINS DE DEZNA

(Résumé)

L'étude que voici fait l'analyse de la technique de construction du monument et met en evidence les éléments qui appartienent au XV-éme siècle, éléments qui témoignent la ressemblance de l'église de Dezna avec les églises élévées entre le XIV-éme—XV-éme siécle au pays de Haţeg en Zarand.

Prise dans sons ansemble, l'église de Dezna s'encadre comme style à la çatégorie des synthèses romaines-gothiques du milieu transylvain.

https://biblioteca-digitala.ro

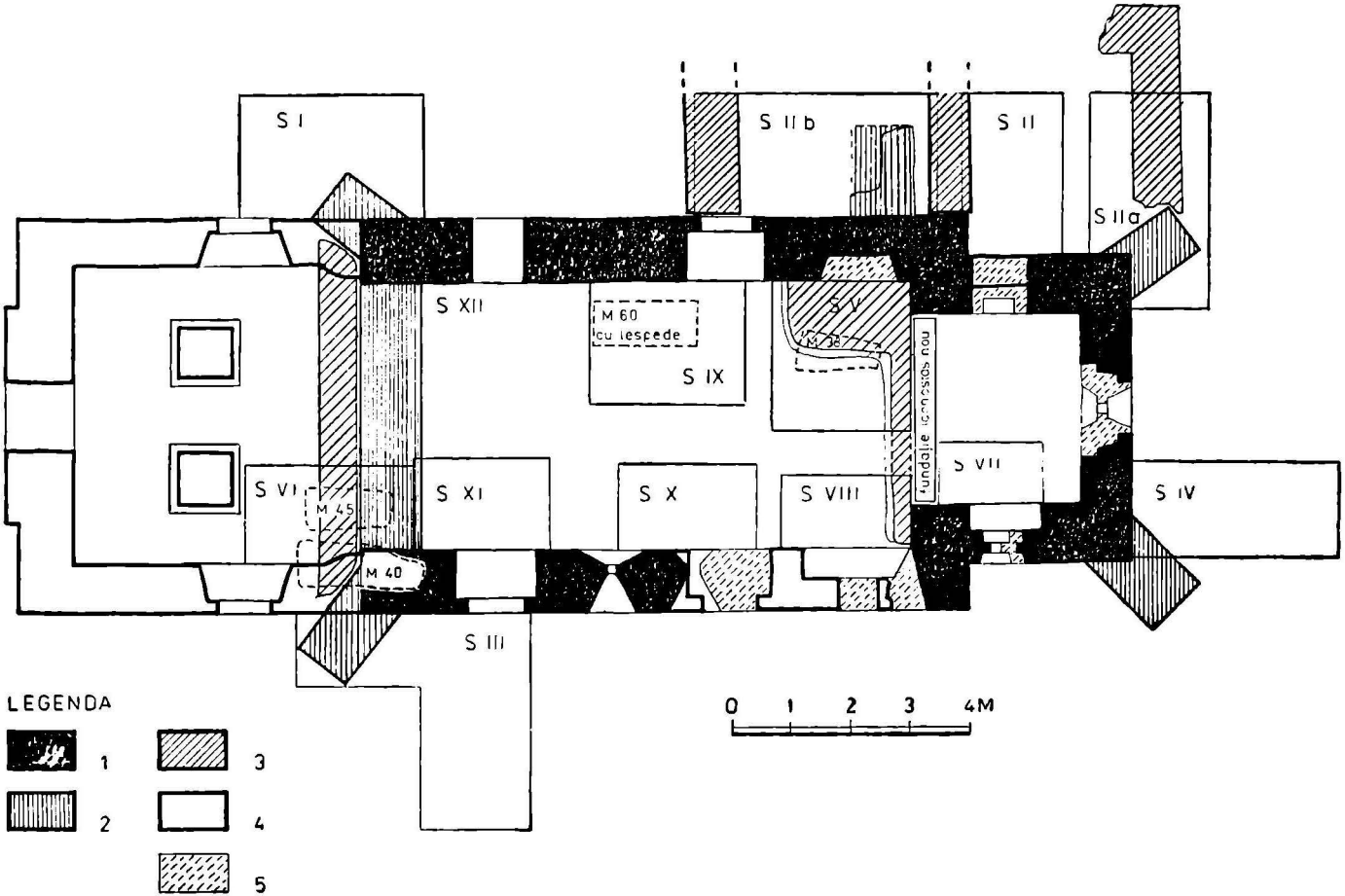

Fig. 1. Planul bisericii din Dezna cu indicarea secţiunilor arheologice: 1. zidărie de secol XV, păstrată în elevaţie; 2. Fundaţii aparţinînd etapelor de sec. XIV şi XV; 3. Fundaţii de secol. XVII—XVIII; 4. Zidărie după etapa 1890; 5. Desfaceri de zidărie originală. (Releveu — arh. Aurel Botez, corectat de arh. E. Greceanu).

https://biblioteca-digitala.ro

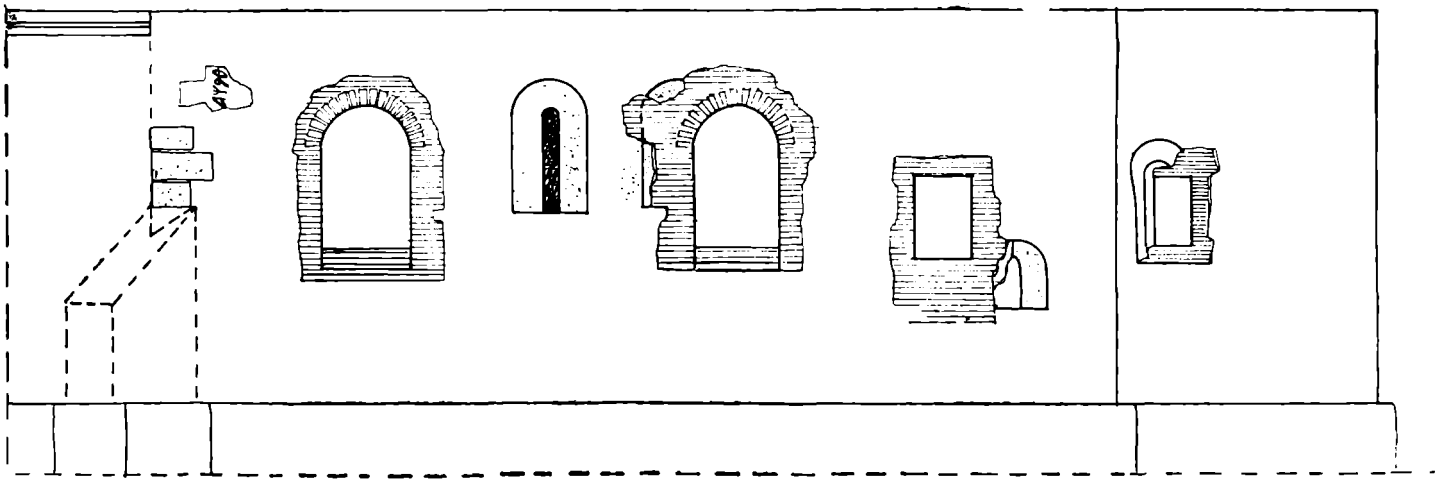

Fig. 2. — Fațada de sud a bisericii din Dezna (Releveu E. Greceanu).

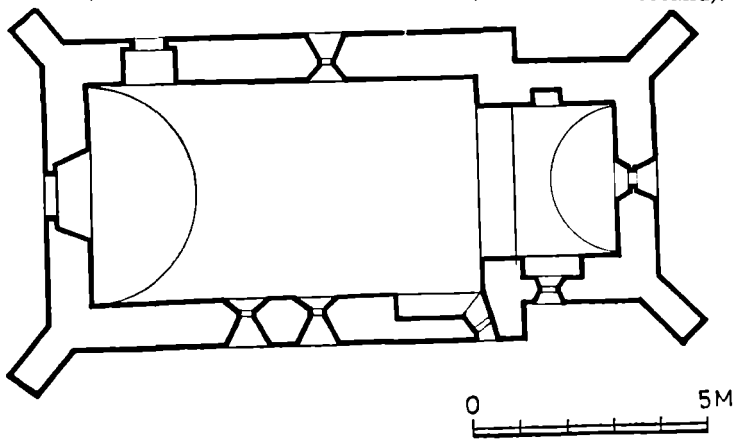

Fig. 3. — Ipoteză de reconstituire a bisericii din Dezna în faza de secol XV.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

DATE CU PRIVIRE LA TRANSPORTUL SĂRII PE MUREȘ ÎN SECOLELE X—XIII-LEA

KOVACH GEZA

În condițiile economiei naturale, în perioada feudalismului timpuriu, producția agrară era limitată, urmărind, în general, autoaprovizionarea. Schimbul era limitat și practicat mai cu seamă cu ocazia tîrgurilor, formate la răscruci sau pe lîngă rîuri mai mari. Aceste tîrguri erau organizate pe anotimpuri, mai ales primăvara și toamna. Un comerț mai dezvoltat și mai organizat s-a practicat doar cu anumite mărfuri rare, dar indisolubil necesare. Un asemenea comerț s-a practicat în secolele X—XIII-lea cu sarea, provenită din ocnele transilvănene, în special de la Turda, Ocna Dejului, Cojocna, Uioara, Ocna Sibiului, iar mai tîrziu și de la Praid și din Maramureș de la Ocna Șugatag.

Comerțul cu sarea, totodată, era în strînsă legătură cu creșterea animalelor. Cronicile contemporane, iar începînd cu sfîrșitul secolului al XI-lea și documentele, ne arată un comerț larg cu sarea în părțile de vest ale patriei noastre. Pentru asigurarea acestui comerț era nevoie de asigurarea și ocrotirea transportului.

Drumul principal al transportului sării ardelenești a fost pe Mureș, pornind cu plutele din apropierea ocnelor de la Turda, apoi de la Uioara, întîlnindu-se cu sarea provenită de la ocnele din Vințul de Jos și Ocna Sibiului.

Un alt drum important al sării s-a format pe uscat, în nordul Transilvaniei, unde sarea provenită de la Cojocna și Ocna Dejului a luat drumul prin poarta Meseșului, unde în secolul al XIII-lea s-a instalat o vamă regală la mănăstirea Margaretei. Acest drum apoi s-a bifurcat; majoritatea sării luînd direcția către Sălacea (Bihor) și de aici la Solnoc. O cale cu o importanță mai mică se îndrepta către Slovacia de est.

Aceste drumuri pentru transportarea sării nu s-au format deodată; ele au avut tradiții vechi, probabil încă din perioada dacilor, perioadă din care dispunem date cu privire la exploatarea ocnelor de sare din interiorul Transilvaniei. În perioada romană exploatarea ocnelor de sare de aici s-a dezvoltat și mai mult.

În timpul migrației popoarelor urmează o decădere în domeniul comerțului cu sarea, pentru ca, apoi, începînd cu secolele IX—X, să se constate o reînviorare. O serie de date confirmă faptul că țaratul bulgar își procura sarea necesară din Transilvania. Drumul principal

https://biblioteca-digitala.ro

al sării spre Balcani trecea pe apa Mureşului pînă la Szeged şi de aici pe Tisa pînă la Dunăre. N. Iorga arată că, în jurul anului 890, pe Mureş se transporta sare către Balcani[1]. Aceleaşi concluzii trage şi Aurel Decei, considerînd că sarea provenită din Transilvania prin Mureş şi Tisa ajungea la Dunăre la portul *Slankamen* (Piatra Sării) care era la punctul unde Tisa se varsă în Dunăre şi unde de altfel nu există sare naturală[2].

Existenţa drumului sării — fie pe Mureş, fie prin Poarta Meseşului — înainte de pătrunderea ungurilor — a fost confirmată şi de istoricii maghiari, susţinînd că sarea era cumpărată atît de ţaratul bulgar cît şi de statul Moraviei Mari[3].

Considerăm că inviorarea exploatării ocnelor de sare din Transilvania şi a transportului blocurilor de sare pe cele două drumuri amintite este în strînsă legătură cu formarea voievodatelor româneşti. Bunăoară drumul prin Poarta Meseşului se afla pe teritoriul ducatului lui Gelu; punctul nodal de la Sălacea era pe teritoriul ducatului lui Menumorut; iar drumul sării pe Mureş era sub controlul lui Glad, respectiv al lui Ahtum[4].

Însuşi Anonymus povesteşte că Tuhutum aflase că în Transilvania se găseşte aur şi sare[5]. În concluzie putem afirma cu siguranţă că, înaintea pătrunderii triburilor maghiare în interiorul Transilvaniei, ocnele de sare erau deja intens exploatate.

Datele oferite de Legenda Sfîntului Gerard, cu privire la luptele regatului maghiar în 1028 duse impotriva lui Ahtum pe Valea Mureşului, afirmă şi mai concret comerţul cu sarea şi importanţa drumului sării de pe Mureş. Din Legenda Sfîntului Gerard şi din alte surse narative, în special din cronica turcească a lui Mahmud Terdzüman, reiese că Ahtum avea mari turme, cirezi de vite şi dispunea şi de vama sării de pe Mureş[6]. Traficul de sare pe Mureş reclama şi ridicarea unor porturi şi alte amplasamente pentru ancorarea „navelor". Legenda Sfîntului Gerard vorbeşte despre „porturile" existente pe malul Mureşului, stăpînite de Ahtum. Traficul cu sarea pe Mureş era una dintre problemele centrale ale confruntării dintre Ahtum şi regele Ştefan I[7]. Evident

---

[1] N. Iorga, *Notes d'un historien relatives aux événements de Balcan*, Acad. Rom., „Bull. Sect. Hist.", I., 1913, p. 68.

[2] Aurel Decei, *Relaţii româno-orientale*, Bucureşti, 1978, p. 54.

[3] Pauler Gyula, *A magyar nemzet története 1301-ig*, Budapest, 1894, p. 436.; Györffy György, *István király és müve*, Budapest, 1977, p. 171.

[4] Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I., Cluj, 1971, p. 28—32.

[5] Anonymus, *Gesta Hungarorum*, Budapest, 1977, cap. 25.

[6] In super allogia procurans usurpabat sibi potestatem super Salinas Regis, descendensque in Morosium, continuebat in portibus eiusdem flumini usque in Tibiscum tributarios et custodes et concluebat omnia sub tributo..." Wion Arnoldus, *Sancti Gerardi Sagredo Patricii Veneti ex Monacho et Abbate S. Georgii Maioris Venetiarum, Ordinis S. Benedicti, Episcopi Canadiensis Primi, ac Hungarorum Protomartyris Apostoli Vita*, Venezia, 1957.

[7] Eugen Glück, *Contribuţii cu privire la istoria părţilor arădene în epoca ducatului lui Ahtum*, „Ziridava", VI, 1976, p. 96—99; Idem, *Consideraţii privind izvoarele istorice scrise referitoare la ducatului lui Ahtum (prima jumătate a secolului al XI-lea)*, „Ziridava", XI, 1979, p. 274.

https://biblioteca-digitala.ro

că statul feudal maghiar, în politica sa de expansiune, avea toate interesele să domine această regiune bogată și să pună mîna pe comerțul cu sarea, care putea asigura un venit considerabil și permanent pentru tezaurul regal.

Analizînd primele documente din Transilvania, ne întîlnim încă în 1075 cu problema sării. În acest document regele Géza I. dăruiește mănăstirii Sfîntului Benedict vama de sare provenită de la Turda[8]. Întrucît drumul sării de la Turda trecea pe Mureș, tocmai prin părțile arădene, putem constata că comerțul cu sarea pe Mureș, atît de intens pe vremea țaratului bulgar, nu s-a intrerupt și s-a practicat în continuare pe aceeași rută ca și mai înainte.

În secolele XII—XIII-lea o serie de documente vorbesc despre intensitatea acestui comerț. Astfel un document din 1138 amintesc că locuitorii satelor Șeitin și Sîmbăteni (lîngă Arad) avea obligația de a transporta sarea din Ardeal, de la locurile de vamă de pe lîngă Mureș, la diferite mănăstiri și alte foruri eclesiastice[9].

Vestitul cartulariu din 1177, editat de regele Béla al III-lea, către capitlul Aradului, confirmă neîndoielnic faptul că lîngă Arad se afla portul Esteuerd, iar mai spre est, pe malul sudic al Mureșului, era portul mănăstirii benedictine Bistra (Byzere), unde ancorau vasele cu sarea și era luată vama[10].

Un alt document din 1183, menționează în mod clar, că abația de la Bistra (Byzere) precum și capitlul și prepozitul din Arad aveau drept la o treime din vama sării de la vasele care coborau pe Mureș și se duceau pînă la Szeged[11]. Din acest act reiese că aceleași drepturi le avea și eclesia din Nytra (Slovacia)[12]. Drept urmare, putem deduce că sarea transilvăneană transportată pe Mureș, ajungea, ca și în secolele anterioare, pînă pe teritoriul vechiului stat al Moraviei Mari. Acest act va fi reînnoit în 1211[13].

Sarea transportată pe Mureș și pe Tisa a ajuns și în Croația. În acest sens un document editat în 1217, de regele Andrei al II-lea, confirmă dreptul bisericii din Zagreb să ia în fiecare an sare în valoare

---

[8] *Documente privind istoria României*, Seria C. — Transilvania, I, București, 1951.

[9] *Ibidem*, p. 2—3. — originalul în Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 2635.

[10] ...inde ad montem et sic versus orientem et habet cum filiis Ecclesie de Geled, deinde cum praedio Bani, unque ad portum Esteuenrd, et ibi Ecclesie habet tertiam partem tributi, et sic revertitur ad priorem Metam per Morisium..." Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 29.450, 31.121.

[11] „.... Praeterea tres naves saliferas ea libertate, quam habent naves monasterii de Bisra in emendo et deferendo sale sive Orodini sive in Ciggedini servarii placuerit." Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 25.; vezi și Șt. Katona, *Historia Critica* IV, p. 289; Wenczel Gusztáv, *Árpádkori Uj Okmánytár*, Codex Diplomaticus Arpadianus continuatus, Pest, 1860, XI, p. 47; Richard Marsina, *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*, Bratislava, 1971, p. 89; *Documente privind istoria României*, Seria C., I, p. 21.

[12] „...Nitriensj ecclesie concessi et ad preces episcopi si potuerit naves habere sufficientes quod tribus vicis deduci debet, ut una via deducatur ex regis libertate edieci...." ..*Ibidem*.

[13] Wenczel, *Op. cit.*, VI, 348—349.

https://biblioteca-digitala.ro

de 50 de mărci de la slujbașii sărari, care coborau cu plutele lor pe Mureș[14]. Considerînd, pe baza datelor vremii, că un *tyminus* de sare era echivalent cu 10 000 de pietre de sare, iar valoarea unei tyminus se ridica la 8—15 mărci, la începutul secolului, cantitatea anuală de sare atribuită bisricii de la Zagreb se ridica la aproximativ 40 000—50 000 pietre. Evaluînd o piatră de sare în medie la 5 kg, reiese 200 000—500 000 kg de sare pe an, deci o cantitate considerabilă. Asemenea cantități, dăruite doar unei singure biserici, confirmă existența unui intens trafic cu sarea pe Mureș. E foarte probabil că după consolidarea puterii regale, paralel cu dezvoltarea rapidă a economiei rurale, comerțul cu sarea — care de altfel n-a cunoscut întrerupere — s-a intensificat și mai mult. Drept urmare, pe cele două maluri ale Mureșului se înființează o serie de porturi pentru vama sării la Bulci, Chelmac (Eperyes), Lipova, Cladova, Zădăreni, Bistra, Arad, Popin (lîngă Pecica de azi), Șeitin, Igriș și Cenad. Traficul în prima jumătate a secolului al XIII-lea era atît de intens, încît numărul foarte ridicat al „navelor" pretindea multe porturi pentru ancorare.

La valoarea acestui trafic și la cantitatea enormă a sării ce se transporta pe Mureș, se referă o bulă papală din 15 mai 1218. În acest document, papa Honoriu al III-lea confirmă cu mulțumiri donația reginei Iolantha de Courtenay făcută peregrinilor, care treceau prin Ungaria. Donația se ridica la suma de 8 000 de mărci de argint, provenite din sarea transilvăneană, care era transportată pe Mureș[15].

Această sumă raportată la prețul sării ne dă cantități enorme de sare. Astfel, într-un alt document papal din 1233, în care regele Andrei al II-lea promitea legatului papal că va respecta înțelegerea cu privire la evreii și msulmanii din Ungaria și veniturile sării cuvenite mănăstirilor, se arată că: „. . . . prețurile sării sînt acestea: pentru fiecare tyminus de sare de apă să se plătească bisericilor opt mărci, afară de casa Ospitalierilor din Ierusalim și bisericile de Calocea și Bacs, cărora le vom da zece mărci pentru fiecare tyminus în cazul cînd amintitele biserici din Calocea și Bacs vor trebui să transporte sarea lor la Seghedin sau mai departe; în cazul contrar vor primi opt mărci. Iar pentru bolovanii de sare de apă mai mari, datorăm mănăstirii din Igriș douăzeci și șase de mărci pentru fiecare tyminus, iar bisericii din *Arad* douăzeci și cinci de asemenea pentru fiecare tyminus. Iar pentru bolo-

---

[14] *Ibidem*, XI, p. 148—149; *Documente privind istoria României* seria C. — Transilvania, p. 162—163.

[15] „. . . tu pro octo millibus marcarum argenti in quibus nomine donationis propter nuptias tibi tenetur, *sales qui per Morisium descendunt* percipias et proventus Sarracenorum de Pesth ac comitatus de Budrin . . ." — Arhivele Vaticanului, Regesta Orig., Liber 2., Anno II, epistola 1018, cota veche; Liber 9, epistola 1058, fila 250, cota nouă; vezi și Theimer, *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrate*, Romae, 1849, vol. I, 1216—1352, Epistoa Honorii P. P. III, Nr. 22, j. 13; Fejér, *Codex Diplomaticus*, III/I, p. 263.; regeste si fragmente la Zimmermann Fr. — Werner C, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1892, vol. I, p. 17; G. D. Teutsch — F. Firnhaber, *Urkundenbuch zur Geshichte Siebenbürgens*, Wien, 1857, vol. I, p. XXIII.

https://biblioteca-digitala.ro

vanii de sare terestră vom da o marcă pentru o sută de pietre de sare, în cazul că vor trebui să primească sarea lor la hotare, în afară de mănăstirea Sfintului Gothard, căreia îi vom da o marcă pentru optzeci de pietre de sare. Iar bisericile vor reţine din sarea spre folosul lor următoarele cantităţi: mănăstirea din Igriş trei tyminus, *prepozitul din Arad cu capitlul său două mii de pietre de sare . . .*"[16].

Din textul documentului reiese că preţul sării în raport cu transportul varia între 8 şi 25 mărci după zece mii de bolovani de sare (tyminus). Preţuri mai mici erau stabilite la transportul pe apă şi cu valori mai mari la transporturile pe uscat.

Socotind preţul cel mai ridicat, deci 25 mărci după un tyminus, cele opt mii de mărci oferite de regina Iolantha pentru peregrini se echivalează cu 320 tyminus. Acestea fiind înmulţite cu 10 000, se ajunge 3 200 000 bolovani de sare în cazul transportului pe apă. Şi este vorba chiar de această cantitate, încît documentul papal specifică că este vorba de sarea ce coboară pe Mureş. Dar şi privind transportului pe uscat, în cazul unei valori de 100 pietre pentru o marcă de argint vom ajunge la 800 000 de bolovani. Socotind în medie 3—5 kg pentru un bolovan de sare, se poate stabili că sarea transportată pe Mureş se ridica la o cantitate de 9—16 milioane kg, respectiv 9—16 000 tone.

Întrucît documentul papal din 1218 nu menţionează din cîţi ani provine venitul de 8 000 mărci de argint, cota anuală nu poate fi calculată cu precizie. Cert însă că nu putea să se refere la o perioadă mai lungă de cinci—şase ani.

Despre valoarea acestei sume este de ajuns să arătăm că o marcă poate fi echivalată cu circa 400 de grame de argint, deci este vorba de o cantitate de circa 3 200 kg de argint, ceea ce în aceea vreme era o sumă foarte mare, deşi actul nu menţionează din cîţi ani provine. Remarcăm însă că în 1330 Basarab oferea 7 000 de mărci lui Carol Robert, în schimbul păcii.

Asupra comerţului cu sarea ne vorbesc şi alte date. Astfel un document din 20 august 1233, dat de Andrei al II-lea înşiră dreptul anual la sare al unor mănăstiri din comitatul Arad, amintind că abaţia de la Bulci are dreptul la 5 000 bolovani de sare, mănăstirea de la Chelmac (Eperyes) la 4 000 de bucăţi, mănăstirea de la Bistra (Byzere) la 4 000, capitul din Arad la 2 000, Cneazmănăştur la 2 000, episcopul din Cenad la 5 000 de bolovani de sare etc[17].

Dacă apreciem greutatea medie a bolovanilor de sare la 5 kg, atunci abaţia benedictină de la Bulci dispunea anual gratuit de 25 000 kg, Bistra de 20 000 kg, Aradul de 10 000 kg, iar Cenadul tot de 25 000 kg de sare.

---

[16] *Documente privind istoria României*, Seria C., I, p. 264—270; Theimer, *Op. cit.*, I, p. 116—119. (latineşte); Endlicher, *Rerum Hungaricum Monumenta Arpadiana*, Pest, 1844.

[17] Sörös Pongrác, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*, Budapesta, 1909, vol. I, p. 294.

https://biblioteca-digitala.ro

Evident că aceste cantităţi considerabile nu erau consumate pe loc numai de forurile bisericeşti amintite, ci erau vîndute comunităţilor săteşti, în special pe seama vitelor.

Dacă pînă în secolul al XII-lea comerţul cu sarea era un drept exclusiv regal, începînd de secolul al XIII-lea, paralel cu slăbirea puterii regale, tot mai multe instituţii bisericeşti caută să participe la acest comerţ. Unele mănăstiri şi alte instituţii eclesiastice dispuneau de nave şi, beneficind de scutiri sau taxe vamale pe care le încasau avea acces liber la transport de la ocne pînă la porturile lor. Astfel în dania lui Andrei al II-lea, făcută în 1230 către comitele Toma, se arată cu numitul comite primeşte aceleaşi drepturi ca şi bisericile de la Igriş şi Bistra, adică „... să aibă voie să facă pe an trei drumuri, dus şi întors, pe Mureş, fără nici o piedică sau dimpotrivă, să fie scutite de orice vamă şi să poată cumpăra cu plata sarea de lipsă de la orice ocnă..."[18].

Este cunoscut şi faptul că ioaniţii din Tauţ se ocupau cu construirea „navelor" pentru sare, iar pe Mureş aveau şase vase, care circulau în mod regulat transportînd sarea[19].

Pentru securitatea transportului erau construite plute corespunzătoare, denumite în acte *„naves"*, înzestrate şi cu un anumit acoperiş. Aceste „nave" aveau diferite mărimi. Un document din 1235, în care Andrei al II-lea dăruieşte bisericii din Alba Iulia o parte din ocna de sare de la Vinţul de Jos, nava mai mare este numită *„carina"*. Transportul cu aceste nave mari costa o jumătate de marcă. Circulau pe Mureş şi nave mai mici, iar transportul cu acestea costa un *„fertum"*, adică un sfert de marcă[20].

Deşi instituţiile eclesiastice au beneficiau de o mare parte din vama sării, în secolul al XIII-lea se înfiinţează şi unele centre pentru vama regală. Unul dintre centrele de vamă regală s-a instituit la Sălacea (Bihor). Aici erau dirijate căruţele cu sarea, care treceau prin Poarta Meseşului la mănăstirea Margareta, precum şi convoaiele de căruţe cu sarea ridicată din porturile mureşene. Acest drum se trecea pe sub poalele dealurilor din Podgoria Aradului. Astfel într-un act din 1217, regele Andrei al II-lea dăruieşte cavalerilor ioaniţi din Şiria un venit de 500 de mărci de argint din venitul sării de la Sălacea[21], alte sute de mărci tot de la Sălacea fiind dăruite tot ioaniţilor, care se aflau la cetatea Crac[22].

Analizînd documentele din timpul regelui Andrei al II-lea, aflăm că centrele principale pentru vămuirea sării transportate pe Mureş se mai aflau la Alba Iulia, Vinţul de Jos, Bulci, Bistra, Arad, Cenad, Seghedin. Începînd cu sfîrşitul secolului al XIII-lea, dar în special în

---

[18] Wenczel, *Op. cit.*, vol XI, p. 218—220.

[19] *Aradul permanenţă în istoria patriei*, 1978, p. 112; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, I, Arad, 1892, p. 431.

[20] Zimmermann—Werner, *Op. cit.*, I, p. 161.

[21] Theimer, *Op. cit.*, p. 14—15; *Documente privind istoria României*, Seria C. Transilvania, p. 164—166.

[22] *Ibidem*, p. 17—18; *Documente* ... p. 166.

https://biblioteca-digitala.ro

timpul angevinilor principala vamă regală a sării se constituie la Lipova, unde au fost construite clădiri speciale pentru port și vamă[23]. Rolul Lipovei în secolul al XIV-lea va crește tocmai datorită comerțului cu sarea, astfel încît circulația intensă a argintului va permite chiar și inființarea unei monetări regale. Mai tîrziu, în secolul al XV-lea, vama sării de la Lipova va fi arendată unor negustori lipoveni, cum a fost cazul în 1389, cînd orășenii din Lipova obțin de la Sigismund de Luxemburg o treime din vama sării[24].

Noi dimensiuni sporite va căpăta transportul sării pe Mureș în timpul Huniadeștilor.

Studiind datele ce ne stau la dispoziție ajungem la concluzia că, pe lîngă cantitatea considerabilă de sare exportată, mari cantități erau consumate și de localnici. Sîntem de părere că din acest consum doar o parte a fost consumată pentru alimentația localnicilor, majoritatea covîrșitoare fiind destinată vitelor, oilor în special. Fără sare nu s-ar fi putut practica decît un păstorit arhaic, cînd vitele și oile erau ținute pe cîmp zi și noapte în orice anotimp. Pășunile la anumite ocazii erau presărate cu pietre de sare, unde păstorii zilnic își mînau animalele.

Lista dijmelor papale din 1330, precum și alte documente ce ne stau la dispoziție, ne confirmă o zonă populată în Valea Mureșului și în valea Crișului Alb, cu o agricultură dezvoltată și variată[25].

Sarea era marfa cea mai căutată nu numai de locuitorii așezărilor stabile, cît și de păstorii, care practicau sistemul transhumanței.

În acest sens considerăm că imensele cantități de sare ce treceau cu plutele pe Mureș erau consumate doar parțial în zona arădeană. Prin tîrgurile ocazionale, cantități de sare erau cumpărate și de păstorii veniți din munți sau de populația din Cîmpia Tisei, care deseori veneau, cu ocazia tîrgurilor, în zona Mureșului inferior. Însă cantitatea cea mai mare a sării ardelene, transportată pe Mureș, a luat drumul mai departe, ajungînd cu plutele pînă la Seghedin, unde drumul se bifurca. O parte a fost transportată pe Tisa, tot cu plutele pînă la Slankamen și Titel, apoi mai departe în Croația și Serbia; alte cantități considerabile erau încărcate pe caravane de căruțe, luînd drumul către Buda, Nytra și Bratislava. Aici se întîlneau drumul sării pornit din Ardeal cu drumul sării din Austria (Salzkammergut), iar în sudul Slovaciei cu drumul nordic pornit din Maramureș, respectiv din Bieliczka (Polonia).

În consecință considerăm că Mureșul era o arteră importantă pentru transportul sării în secolele X—XII-lea și făcea parte integrantă din comerțul european cu sarea, asigurînd aprovizionarea populației cu sare, nu numai în zona de șes din partea apuseană a patriei noastre, ci întreaga Cîmpia Pannonică pînă la Dunăre, respectiv Slovacia, iar către sud pînă în Croația.

---

[23] Arhiva Națională Ungară, Budapesta, DL. 14 839.

[24] *Ibidem*, DL. 29.274.

[25] G. Kovách, *Aspecte demografice în părțile Aradului pînă în secolul al XVIII-lea*, „Zîridava", XI, 1979, p. 278—285.

https://biblioteca-digitala.ro

PREUVES CONCERNANT LE TRANSPORT DU SEL SUR LA REVIÈRE MUREŞ AU X—XIII-ÈME SIÈCLES.

(Résumé)

En employant une riche information l'étude essaie d'apporter sa contribution à l'éclairecissement d'un important problème économico-commercial celui du sel exploité dans les salines le Transylvanie.

L'auteur met en évidence les aspects économiques, sociaux et politiques du trafies à sel sur la rivière Mureş ou par les voies terrestres en s'encadrant dans le contexte économico-social et politique de l'époque.

L'auteur présente l'importance du trafic commercial de sel dans le contexte économico-national et les liaisons avec pays voisèns tout en soulignant le rôle de la zone d'Arad ce commerce.

https://biblioteca-digitala.ro

VECHI MANUSCRISE PROVENITE DIN PĂRŢILE ARADULUI ŞI BIHORULUI (PRIVIRE PRELIMINARĂ)

EUGEN GLÜCK

Una din problemele puţin cercetate ale istoriei culturii româneşti este cea referitoare la soarta manuscriselor existente în secolele XI—XVII în Crişana şi Banat. Aceste produse ale geniului uman, redactate în limbile consacrate ale vieţii spirituale culte contemporane epocii, slavona şi latina, în mare parte nu au supravieţuit în lăcaşurile de cultură aflate în părţile respective.

Cu excepţia colecţiilor de manuscrise păstrate la mănăstirile Hodoş-Bodrog[1] şi Bezdin[2] ele au luat drumul depozitelor ştiinţifice situate în alte părţi, adesea în ţări îndepărtate. Explicaţia acestui fenomen constă în faptul că vitregiile istoriei, în special războaiele purtate în secolele XVI—XVII, care aici au fost mai pustiitoare decît în alte părţi ale Transilvaniei, au dus la lichidarea unui însemnat număr de focare de cultură, sau dispersarea patrimoniilor[3].

Cercetările din ultima vreme au adus o serie de informaţii noi referitoare la manuscrisele care au figurat într-o anumită epocă în zestrea culturală a regiunilor amintite.

Între aceste manuscrise se evidenţiază în primul rînd lucrarea episcopului Gerard, denumită „Deliberatio", scrisă la Cenad în preajma morţii sale (1046). Lucrarea se păstrează astăzi în original la Bayerische Staatsbibliothek din München şi conţine informaţii de prima mînă referitoare la viaţa şi activitatea populaţiei autohtone, care trăia în colţul sud vestic al patriei noastre, înregistrate cu perspicacitate de acest gînditor italian[4]. La fel, cercetările recente au confirmat faptul că legenda S. Gerard opera unui autor, sau a unor autori anonimi, se bazează în esenţă pe informaţii autentice provenite de pe Mureşul inferior, răspîndindu-se apoi în mai multe părţi ale Europei.

---

[1] E. Arădeanu, T. Bodogae şi L. Emandi, *Monografia mănăstirii Hodoş-Bodrog*, Arad, 1979, mss.

[2] Colecţia amintită actualmente este depusă la Vicariatul ortodox sîrb din Timişoara.

[3] *Aradul peramneţă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 137 şi urm.

[4] Bayerische Staats — Bibliothek, München, Handschrift — Abteilung, CLM, 6211; vezi şi Eugen Glück, *Une source precieuse de l'historie de la Roumanie: Le manuscrit „Deliberatio" (XI-e siecle)* „Revue Roumaine d'Historie", tome XVIII (1979), nr. 2 p. 259 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

Interesul istoriografiei românești pentru acest izvor și variantele sale se explică prin datele veridice pe care le conține referitoare la voievodatul românesc al lui Ahtum, care, la începutul sec. al XI-lea, se întindea între Dunăre și bazinul Crișurilor. Textele principale ale legendei mari au fost identificate la Londra, Padova, Viena, München și Vatican, iar ale celei mici la Roma, Veneția, Strassbourg, Paris și Cracovia. Epitome importante (în primul rînd cel redactat de Pietro Calo) ne sînt cunoscute de la Veneția, Vatican și York (Anglia)[5].

La inventarul acestor materiale intrate deja în circuitul științific național și local adăugăm cîteva texte înregistrate recent. Între aceste izvoare mai amintim textul de la Landesbibliothek din Stuttgart, materialele reperate și fotocopiate la Biblioteca regală Albert I de la Bruxelles, manuscrisul aflat în biblioteca personală a contelui Hans Erwein Wilczek din castelul Kreuzenstein (Austria) etc. Importanța acestor descoperiri constă în faptul că ele ne permit realizarea unei noi ediții, critice, pe baza publicării paralele a tuturor textelor, evitîndu-se absolutizarea unui singur material.

Cercetările au dovedit și faptul că unul din centrele culturale majore situate în vestul țării noastre a fost mănăstirea de la Bulci. În ceea ce privește localizarea toponimului considerăm că nu poate fi vorba decît de Bulciul din Valea Mureșului, unde a existat o mănăstire de rit răsăritean, apoi o abație benedictină. Considerăm că în nici un caz nu poate fi vorba despre o localitate din Bihor avînd un toponim cu o rezonanță similară deoarece aici nu am găsit vreo dovadă de existența unui așezămînt ortodox sau romano-catolic[6].

În urma unor investigații efectuate în vara anului 1978, (a fost studiat la Österreichische National-Bibliothek, codicele de la Bulci, una din piesele cele mai prețioase ale secției de manuscrise. Ulterior a fost adus în țară și un microfilm realizat de pe acest material inedit[7].

În ceea ce privește conținutul codicelui avem de-a face cu un text a lui Titus Livius „Historiae Romanae decas prima", redactat în limba latină, iar copistul a folosit o caligrafie de factură italiană în stilul Renașterii. Se pare că lucrarea este o operă florentină din a doua jumătate a secolului al XV-lea sau mai precis din jurul anului 1470. Cercetătorul austriac Herman apreciază că acest manuscris avînd 229 foi in folio a ieșit din cunoscutul atelier a lui Francesco d'Antonio del

---

[5] Eugen Glück, *Considerații privind izvoarele istorice scrise referitoare la ducatul lui Ahtum*, în „Ziridava", XI, Arad, 1979, p. 243 și urm.

[6] Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* (*Geografia istorică a Ungariei în epoca Huniadeștilor*), Vol. I, Budapest, 1890, p. 597, 605; C. Suciu; *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, Vol. I, București, p. 112

[7] Österreichische Natională. Bibliothek Handschrift Abteilung (Iosef Platz) Codex nr. 18. Microfilmul se găsește în posesia Muzeului județean Arad. Codexul are format 258×365 mm. Pe o foaie sînt între 34—37 rînduri. Codicele este compactat într-o scoarță de lemn, acoperit cu marochinărie brună tot de factură florentină contemporană epocii.

https://biblioteca-digitala.ro

Cherico[8]. Opera amintită, spre sfîrşitul sec. al XV-lea, a ajuns în posesia abatelui Emericus de Bulci, titlul de proprietate fiind înscris de o mînă contemporană[9].

Codicele, cu foarte mare probabilitate, a servit scopuri ştiinţifice sau chiar şcolare, în spiritul curentului umanist al vremii.

Acest codice, cu caracter laic a avut în epoca respectivă o valoare de întrebuinţare într-una din cele mai dezvoltate regiuni ale ţării noastre, atît din punct de vedere economic cît şi cultural.

Dincolo de aceste valenţe, codicele se mai remarcă şi prin înalta lui valoare artistică[10].

Pe materialul de epocă pentru scris (piele de cîine), copistul-caligraf, sau un alt artist, a aşternut o producţie remarcabilă care trădează o mînă mai mult decît talentată. Cele mai frumoase lucrări sînt foaia de titlu şi prima pagină a fiecăruia din cele zece capitole ale istoriei Romei, prevăzute cu un chenar lat. Acestea s-au realizat în stilul Renaşterii timpurii.

Chenarul este compus din diferite forme decorative desenate în verde şi albastru de nuanţă pastel, des întrerupte de elemente aurite. Pe chenar au fost apoi plasate figuri realizate într-o viziune policoloră, concepute într-o manieră realistă. Aceste figuri reprezintă îngeraşi (copii), păsări etc. La fel, remarcăm şi minunatele iniţiale aurite de la începutul fiecărui capitol. Decoruri oarecum mai puţin bogate se găsesc şi la sfîrşitul capitolelor.

Se pare că dislocarea acestui codice este legată de invazia otomană în Valea Mureşului, începută pe la 1550. Intr-adevăr, dispariţia mănăstirii coincide cu apariţia manuscrisului în colecţia imperială din Viena unde se găsea cu certitudine în anul 1576.

Existenţa lui a fost semnalată în lumea ştiinţifică doar după anul 1821, fără ca cercetătorii să dea amănunte, fapt care a făcut ca acest codex să rămînă inedit pînă în zilele noastre[11].

Un alt manuscris similar se păstrează la biblioteca mănăstirii benedictine din Salzburg (Austria)[12]. De fapt avem de-a face cu un codice compus din 53 foi pergament, redactat în limba latină şi care conţine cunoscuta lucrare a lui Tertulian: „Apologeticon"[13].

Importanţa primordială a acestui codice constă în faptul că el a fost terminat în anul 1477, la Oradea, menţionat pe ultima filă a materialului. Lucrarea a fost executată pentru episcopul Ioan de Zredna al Orăzii, acest oraş fiind un important centru de cultură umanist[14]. Scris

---

[8] *Beschreibendes Verzeichhis der illuminirten Handschriften in Österreich*, Vol. VI, Lepzig, 1932, p. 69.

[9] In original: „Dominus Emericus abbas Biulcz".

[10] Codicele a fost văzut de noi şi în original în ziua le 29 iunie 1978.

[11] Th. Fr. Dibdin, *A, bibliographical antiquarian and picturesque tour in France and Germany* III, London, 1821, p. 473.

[12] Stiftsbibliothek Sf. Peter zum Salzburg, Cota a VII, 39.

[13] Codicele a fost văzut de noi în original în zaua de 18 septembrie 1979.

[14] Fraknói Vilmos, *Vitéz János könyvtára (Biblioteca lui Ioan Viteazul)*, Magyar Könyvszemle, III, 1878, p. 17—18.

https://biblioteca-digitala.ro

cu minuscule gotice, el reflectă faptul că scrierea specifică Renașterii încă nu se generalizase în Transilvania[15].

Acest codice prin conținutul său are un caracter apologetic. El a avut o valoare de întrebuințare la vremea respectivă, probabil ca material documentar al minunatei biblioteci existente la Oradea[16].

Dincolo de aceste realități relevăm munca unui copist conștiincios, care a lăsat posterității un material foarte lizibil.

În ceea ce privește persoana copistului, ea ne este cunoscută chiar din semnătura sa proprie, ce fiind presbiterul Briccius de Polanka. Potrivit informațiilor existente, acesta ar putea fi identic cu un demnitar al capitlului din Oradea, anume canonicul-custode cu același nume, semnalat documentar în 1464 și 1466. Se pare, că localitatea lui de origine a existat la vremea respectivă în zona Sătmarului.

Pe lîngă scrisul copistului se identifică și mîna unui corector, care a lucrat cu o cerneală roșie de nuanță țipătoare. Nu este exclus ca această corecție să fie fost făcută chiar de episcopul amintit al Orăzii, care la încheierea activității sale a menționat de asemenea anul 1477.

În același timp, mai trebuie să subliniem și faptul că acest codice, din punct de vedere artistic, este mai sobru decît cel de la Bulci, remarcîndu-se doar inițialele frumos alcătuite.

Cercetările de pînă acum nu au dus la elucidarea faptului în ce condiții a luat acest manuscris drumul străinătății. Singurul reper de care dispunem, în acest sens, este o mențiune existentă la fila 13, din care reiese că el a fost achiziționat la Salzburg pentru suma de 5 fl. v.a., fără să se precizeze anul respectiv.

Existența codicelui a fost semnalată de unii cercetători, ca de ex. Bunyitay Vincze, încă în secolul trecut, fără ca el să fi fost studiat serios și editat[17].

Însuși Bunyitay Vincze, dealtfel un istoric cunoscut, a pus în circulație date eronate despre acest manuscris, susținînd, printre altele, că s-ar data din anul 1455 și că ar fi fost scris în maniera Renașterii.

Cea mai importantă descoperire privind manuscrisele medievale, din această zonă, în ultimii ani, fără îndoială, este „Zbornicul" de la Hodoș, actualmente în posesia Muzeului Național din Praga[18].

Este vorba de un manuscris voluminos, slavo-român, cuprinzînd un număr de 187 file, păstrat, într-o stare puțin deteriorată. El este accesibil acum prin intermediul unui microfilm realizat în 1978, ca urmare a intervenției făcută de Biblioteca Centrală de Stat din București.

---

[15] Codexul are format 168×252 mm. Pe fiecare foaie se găsesc 27 rînduri. Este compactat în scoarță de lemn acoperit cu piele și bogat ornamentat.

[16] Actualmente deținem doar fotocopia primei și ultimei file din lucrare. Mulțumesc și pe această cale conducerii bibliotecii pentru promptitudinea cu care m-a sprijinit în executarea acestui material.

[17] Bunyitai Vincze, *A váradi püspökség története alapitásától a jelenkorig (Istoria episcopiei de Oradea de la înființarea ei pînă în prezent)*, Vol. I, Oradea, 1883, p. 286—288.

[18] Vezi și I. Vasica — I. Vays, *Catalogus Codicum Palaeoslovenicorum Musei Nationalis Pragae*, Pragae, 1957, p. 218—219.

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce privește vechimea manuscrisului, cea mai plauzibilă datare ar putea fi secolul al XV-lea, în tot cazul începînd cu perioada lunară 1390—1409, care a fost utilizată de scriptor[19].

Adevărata valoare a acestui material constă în faptul că poartă amprenta unui scriptor român, avînd astfel o puternică afinitate cu celelalte manuscrise similare păstrate pînă astăzi la mănăstirea Hodoș-Bodrog.

Nu se știe precis unde a fost copiat acest manuscris de redacția sîrbă. Cert este însă că el s-a găsit un anumit timp la mănăstirea situată lîngă Arad, fapt dovedit printr-o însemnare explicită. Potrivit acestei note, manuscrisul a aparținut preotului Teodor din Belgrad, care l-a dat călugărului Theofan de la Hodoș-Bodrog, la o dată imprecisă. Avînd în vedere faptul că o însemnare de pe manuscris menționează victoria imperialilor dela Buda (1686), repurtată împotriva turcilor, și alte evenimente apropiate, înclinăm să credem că acest manuscris a îmbogățit patrimoniul cultural al Hodoș-Bodrogului încă în secolul al XVII-lea.

Dealtfel această colecție cuprinde o seamă de manuscrise copiate pe pămînt românesc, ca de exemplu „Acatistierul" de la Cozia (1558), sau în alte regiuni din răsăritul ortodox.

Prezența acestor manuscrise la mănăstirea Hodoș — Bodrog corespunde realităților vremii, aceasta servind în secolul al XVII-lea drept centru eparhial și cultural al românilor, populația majoritară a meleagurilor de pe Mureșul inferior[20].

Nu cunoaștem încă drumul exact al manuscrisului de la Hodoș — Bodrog, la Praga. Totuși este neîndoielnic faptul că acest material a dus departe, în centrul Europei, mesajul culturii medievale românești. El a fost semnalat pentru prima dată în 1830 de marele savant Pavel Iosif Safarik, care a menționat și relația lui cu „mănăstirea Hodoș", pe care însă nu a putut-o localiza[21].

În schimb cercetările din ultimii ani au adus date certe în privința faptului că o altă mănăstire avînd o denumire similară nu există în tot răsăritul ortodox.

Acest material urmează să fie studiat amănunțit și apoi publicat.

În sfîrșit, ne referim la manuscrisul intitulat „Istorisiri despre sf. mare mucenic Teodor Tiron", păstrat la secția de manuscrise a bibliotecii Matița Srpske din Novi-Sad (R. S. F. Jugoslavia)[22].

Materialul a fost publicat în anul 1968, în conformitate cu riguroase norme științifice, de Ivanca Veselinov[23].

---

[19] Primul semnal privind existența manuscrisului l-am primit de la tov. Mircea Radu (București) căruia îi mulțumesc și pe această cale. De asemenea mulțumim tov. L. Djamo-Draconița pentru prețioasele informații care a binevoit să ni le dea.

[20] E. Arădeanu și colab., *Op. cit.*

[21] I. Vasica — I. Vays, *Op. cit.*, p. 218—219.

[22] Inv. nr. 113 456 Manuscrisul a fost văzut de noi în original în ziua de 10 august 1977. Primul semnal ne-a fost dat de cercetătorul V. Tigu (Timișoara).

[23] Ivanca Veselinov, *Povest O. Teodoru Tironu (Istorisirea despre Teodor Tiron), „Zbornik Matice Srpske"*, 1968, p. 216 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro

Manuscrisul amintit care ne-a parvenit într-o copie tardivă, din secolul al XVIII-lea, este un text hagiografic, legat de aducerea pe pămînt românesc a moaștelor sf. Todor Tiron. Aceste moaște apoi au fost fragmentate între diferite lăcașuri de cult[24]. O parte din ele au ajuns, din Țara Românească, la Sibiu și apoi păstrate temporar la Hodoș — Bodrog[25].

Manuscrisul, pe lîngă informațiile pur hagiografice, ne oferă o seamă de informații inedite cu privire la viața social-politică locală, specifică primei jumătăți a secolului al XVI-lea, mai ales între 1520—1555, răstimp legat de prezența moaștelor pe teritoriul arădean.

Între informațiile majore ale materialului se numără datele referitoare la creșterea vitelor, practicarea unor meșteșuguri la Ineu și situația asuprită a ortodocșilor de pe aceste meleaguri. Pe lîngă aceste informații, autorul sau autorii au mai cuprins în text și alte date veridice sau de legendă, care însă se referă la alte meleaguri[26].

Recapitulînd toate aceste date, privind manuscrisele provenite din vestul patriei noastre, putem constata faptul că pe teritoriile românești amintite pulsa o intensă activitate culturală, materializată printre altele și în manuscrisele pe care le-am analizat.

Considerăm însă că lista acestor manuscrise, nici pe departe, nu este încă epuizată deoarece considerăm că proporțiile reale ale activității respective erau mult mai mari. Sperăm că cercetările viitoare vor confirma din plin această ipoteză de lucru.

VIEUX MANUSCRITS PROVENUS DES ALENTOURS D'ARAD ET BIHOR. (REGARD PRÉLIMINAIRE)

(Résumé)

L'étude attire l'attention des rechercheurs de l'époque féodale sur la valeur probatoire des isformations fournies par les manuscrits provenus de l'ouest du pays, notamment de la région d'Arad et Bihor, informations qui se trouvent à présent deposées au-delà des frontières du pays.

---

[24] N. Iorga, *Mănăstirea Neamțului*, Neamț, 1925, p. 33; C. Timuș, *Dicționar hagiografic cu viețile sfinților pe scurt*, București, 1889, p. 799—800; I. Ivan, *Biserica Iostei mănăstiri Bisericani*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei"; anul 46, nr. 11—12, nov.—dec.

[25] E. Arădeanul și colab., *Op. cit.*

[26] D. Ruvarat, *Jitije Sv. Teodora Tirona (Viața sf. Teodor Tiron)*, în „Srapski Sion", anul 20 (1904), p. 605—608; D. Milanovici, I. Ionici, P. Momirovici, *Fruskagorski Manastiri Beograd*, 1963, p. 44—46; R. M. Gruici, *Duhovy Jivot*, Voivodina, I, 1939, p. 410—411.

https://biblioteca-digitala.ro

Parmi les manuscrits de premier ordre l'auteur relève l'ouvrage de l'évêque Gérard „Deliberatio" écrit à Cenad qui se rapporte à la zone du Mureş inférieur et surtout il donne des informations sur le duché roumain conduit par Ahtum.

En énumérant plusieurs actes manuscrits provenus de l'ouest du pays, l'auteur tire la conclusion qu'ils expriment l'intensité de la vie spirituelle des Roumains de ces contrées. L'auteur affirme l'idée que les recherches faits jusqu'à présent ont fait apparaitre à la lumière un petit nombre de pareils documents très valeureux surtout si l'on tient compte du fait que les proportions de la vie spirituelle des Roumains devaient obligatoirement mener à des productions plus grandes.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE LUPTEI COMUNE A ROMÂNILOR, GERMANILOR ŞI MAGHIARILOR ÎN ZONA ARADULUI, PENTRU LIBERTATE SOCIALĂ ŞI NAŢIONALĂ

OTTO GREFFNER

Revoluţia de la 1848 care a avut loc în toate provinciile locuite de români a zdruncinat din temelii vechile forme social-economice. Plămădită în condiţii asemănătoare, desfăşurîndu-se în aceeaşi perioadă, proclamînd ţeluri comune, revoluţia de la 1848 a avut un caracter unitar în toate cele trei ţări româneşti.

„Revoluţia de la 1848, arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu, a marcat începutul unei noi etape de dezvoltare economico-socială a ţărilor române în lupta pentru libertate şi viaţă mai bună, împotriva exploatării maselor muncitoare, pentru realizarea unităţii naţionale, formarea statului unitar român, scuturarea jugului dominaţiei străine şi cucerirea independenţei şi suveranităţii patriei noastre"[1].

Una din realizările importante ale revoluţiei în Transilvania a fost desfiinţarea iobăgiei şi a servitutilor feudale. Încercările regimului de a instaura situaţia dinainte de revoluţie, au dat greş, în primul rînd datorită rezistenţei ţărănimii. Cercurile conducătoare din Imperiu s-au văzut silite, pînă la urmă să acorde aşa zisele „patente imperiale" din 1853 pentru Banat, Crişana şi Maramureş şi din 1854 aplicabile pentru Transilvania. Acestea prevedeau emanciparea de sub dependenţa feudală şi a jelerilor (ţăranii fără pămînt). Mai prevedeau şi răscumpărarea eliberării ţăranilor care, în majoritatea cazurilor neputînd îndeplini aceste condiţiuni, rămîneau pe mai departe dependenţi faţă de moşierime. Neavînd mijloace materiale la îndemînă, foştii iobagi care deţineau pămînturi alodiale şi jelerii, nu puteau să satisfacă decît foarte greu obligaţiile de răscumpărare.

Reglementările urbariale care s-au făcut au nemulţumit ţărănimea eliberată de iobăgie. Sesiile pe care le aveau în folosinţă înainte de 1848 au fost comasate şi au intrat în proprietatea domeniilor, ţăranii primind în schimb pămînturi la mari depărtări de comună şi de calitate mai slabă.

Toate aceste aspecte au creat o stare de nemulţumire în sînul ţărănimii. Situaţia politică existentă în această perioadă, a contribuit şi ea la statornicirea unui spirit de revoltă printre ţărani. Sistemul absolutist austriac a desfiinţat libertăţile democratice cîştigate în timpul

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntarea rostită cu ocazia aniversării a 125 de ani de la revoluţia din 1848*, Blaj. 1973, în „Scînteia", 18. VI, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro

revoluţiei de la 1848. Românii din comitatul Arad care formau majoritatea populaţiei, aveau de suportat pe lîngă oprimarea socială şi pe cea naţională.

După 1848 pe raza comitatului Arad au loc o serie de mişcări ţărăneşti. În ansamblul lor ele au cauze comune care constau în intensificarea exploatării maselor ţărăneşti, accelerarea procesului de sărăcire, lipsa de pămînt, sisteme înrobitoare de arendă, dări de tot felul. În fostul comitat Arad, ca de altfel în întreaga Transilvanie, cauzele sociale sînt amplificate şi de cauze naţionale, populaţia majoritară românească fiind lipsită de drepturi politice.

Un alt aspect important al mişcărilor ţărăneşti din fostul comitat Arad este şi lupta comună a ţărănimii române, maghiare şi germane şi de alte naţionalităţi. Animaţi fiind de aceleaşi idealuri, ei fac front comun împotriva exploatării capitaliste.[2]

În satele şi comunele din fostul comitat Arad există numeroase cazuri cînd ţăranii români, maghiari şi germani luptă împreună pentru drepturi sociale şi politice. Vom releva în continuare cîteva aspecte ale luptei comune după 1848 pînă la introducerea sistemului liberal.

O importantă mişcare ţărănească în acest sens a avut loc în comuna Pănatul Nou (azi Horea) în apropierea oraşului Arad, în anul 1850. Aici contele Francisc Gyulai avea întinse pămînturi în proprietate personală. După înăbuşirea revoluţiei de la 1848/1849 el urgentează alungarea ţăranilor de pe păşunile domneşti ocupate de aceştia în timpul revoluţiei. Fiind vorba de un înalt demnitar al statului, contele pe vremea aceea era deţinătorul portofoliului Ministerului de Război în guvernul de la Viena, comitatul a luat toate măsurile de a îndepărta ţăranii de pe păşunile ocupate. În această comună ţăranii germani şi români aveau în folosinţă înainte de revoluţia de la 1848 o suprafaţă de păşune în jurul satului, care nu corespundea nevoilor locuitorilor comunei. Aici creşterea vitelor a luat o mare extensiune încă înainte de revoluţia de la 1848/1849. Legiferarea desfiinţării iobăgiei a permis ţăranilor să intre în păşunile domneşti şi să le folosească. După înfrîngerea revoluţiei, contele Gyulai a cerut cu insistenţă îndepărtarea ţăranilor de pe pămînturile ocupate. Foştii ţărani iobagi au opus o înverşunată rezistenţă. Conducerea comitatului a încercat pe toate căile să satisfacă doleanţele contelui, însă fără rezultat. Ţăranii germani şi români au persistat în drepturile lor cîştigate în timpul revoluţiei şi s-au răsculat împotriva autorităţilor. Pentru restabilirea ordinei în comună a fost adusă armata.[3] Nici armata nu a putut potoli revolta ţăranilor care s-au opus cu înverşunare încercărilor autorităţilor de a-i alunga de pe păşunile ocupate. Pînă la urmă s-a ajuns la un compromis între conte şi ţărani în sensul folosirii păşunilor în schimbul plătirii

---

[2] Otto Greffner, *Mişcări cu tendinţe socialiste la sate şi aspecte ale luptei comune a ţărănimii române, germane şi maghiare în fostul comitat Arad, la sfîrşitul sec. al XIX-lea*, în „Apulum", VIII, p. 345.

[3] Arhivele Statului Arad. Fondul prefecturii jud. Arad. Actele comisarului cezaro-crăiesc. nr. 1432/1851.

https://biblioteca-digitala.ro

unei despăgubiri din partea țăranilor.[4] O altă mișcare țărănească de mari proporții a avut loc în localitatea Mureșel, aflată pe malul stîng al Mureșului în dreptul orașului Arad. Aici țăranii români și maghiari, la fel și germani refuză să plătească obligațiile rămase restante, pe care le cerea domnul de pămînt. Comisia însărcinată de comitat care să studieze situația la fața locului a fost alungată de țărănimea revoltată. A urmat un lung proces care trebuia să rezolve litigiul dintre țărani și domnul de pămînt. În anul 1852 cauza a trecut în competența unui tribunal care a dat cîștig de cauză moșierului. În ciuda acestei decizii țăranii au refuzat achitarea obligațiilor restante și au făcut recurs. Recursul a stabilit o plată globală pentru țărani care urma să fie plătită în rate eșalonate pe ani[5].

Mișcări puternice au avut loc în această perioadă și în regiunea podgoriei arădene. Țăranii români, germani și maghiari, refuză achitarea dijmei de struguri rămasă restentă dinainte de revoluția de la 1848/49, care s-a ridicat la 1/5 parte din recoltă.[6]

Într-un raport al funcționarilor comitatului, care s-au deplasat la fața locului, aceștia consemnează că la Șiria, Miniș, Păuliș, Pîncota, Covăsînț, populația era în fierbere și refuza orice obligație și de aceea dijma de struguri nu se poate percepe. Aceeași comisie propune intervenția armatei în zona podgoriei pentru a liniști spiritele și pentru a constrînge țărănimea la plata dijmei de struguri.[7] În tot cursul anului 1851 și 1852 mișcările țărănești continuă în această zonă.

În multe localități țăranii revoltați atacă viile moșierilor, în toamna anului 1851, distrugînd o parte din recoltă. A fost necesară intervenția armatei pentru a potoli țărănimea revoltată.[8]

Au fost arestați mai mulți țărani români și germani din Șiria, Galșa și Pîncota acuzați ca fiind „instigatori la revoltă". În ciuda acestor măsuri represive spiritul de revoltă continuă să fie prezent în satele din podgoria Aradului.[9] Dijma de struguri nu a putut fi percepută nici în anii care au urmat și va constitui o temă de litigiu permanentă între țărănime și moșier.

Intensificarea acțiunilor de represiune și intervenția brutală a autorităților, împotriva populației din mediul rural, duce la înmulțirea actelor haiducești. Conform unui bilanț al organelor comitatului începînd din anul 1851, pe raza comitatului au fost executate zeci de atacuri împotriva marilor proprietăți funciare atît în regiunea muntoasă, cît și cea de șes. În raport se atrage atenția autorităților în special asupra regiunilor Ineu, Beliu, Arad și podgoria Aradului unde activează cele mai multe cete de haiduci. Aceștia atacă pe neașteptate conacele mo-

---

[4] *Ibidem*, nr. 1433/1851.

[5] Eugen Glück, *Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor din părțile arădene în anii 1849—1853*, în „Studii și articole de istorie", IV, 1962, p. 175—176.

[6] Arhivele Statului Arad. Fondul prefecturii jud. Arad. Actele comisarului cezaro-crăiesc. 724/1853.

[7] *Ibidem*, nr. 3417/1851.

[8] *Ibidem*, nr. 4423/1851.

[9] *Ibidem*, nr. 592/1851.

https://biblioteca-digitala.ro

şierilor prădînd din avutul acestora. Pentru a putea face faţă situaţiei se cere întărirea efectivelor posturilor de jandarmi şi înarmarea paznicilor de păduri.

„Patentele imperiale" din 1853, care trebuiau să reglementeze relaţiile agrare, nu au reuşit acest lucru decît parţial. Acestea prevedeau emanciparea de sub dependenţă feudală şi a jelerilor (ţărani fără pămînt). Ele mai prevedeau şi obligaţia ţăranilor de a se răscumpăra prin mijloace proprii, o problemă foarte grea pentru ţăranii fără pămînt. Au început să se înmulţească neînţelegerile dintre ţărani şi moşieri mai ales în privinţa segregării păşunilor şi pădurilor precum şi în problema comasărilor care se făceau în detrimentul ţăranilor.

În multe localităţi din comitat, moşierii contestau chiar dreptul de proprietate al ţăranilor asupra pămînturilor avute în folosinţă.

Tribunalele urbariale instituite în acest scop şi care trebuiau să reglementeze aceste neînţelegeri, lucrau foarte anevoios şi greoi. Procesele se tărăgăneau ani de zile, unele dintre ele rămînînd în suspensie sau erau mereu amînate. În majoritatea cazurilor decizia finală era în defavoarea ţăranilor, ceea ce duce la creşterea nemulţumirii acestora. Această situaţie, care amplifică pe cea existentă, generează noi nemulţumiri în rîndul ţărănimii. Se înmulţesc petiţiile, jalbele, memoriile înaintate autorităţilor care însă în majoritatea cazurilor nu au fost soluţionate deloc şi au fost respinse.

În anul 1856 a izbucnit o importantă mişcare de protest printre locuitorii români şi germani din comuna Comlăuş împotriva unei decizii a tribunalului urbarial. Acest tribunal a dispus comasarea pămînturilor aparţinînd ţăranilor din această localitate care au fost atribuite moşierilor ţăranii primind pămînt în altă parte la distanţă mare de comună. Pămîntul primit de ţărani era de calitate mult mai slabă. Ţăranii români şi germani au protestat vehement împotriva acestei măsuri arbitrare. Mişcarea de protest care a reunit sute de familii de ţărani s-a transformat într-o adevărată revoltă. Autorităţile au trebuit să intervină şi să liniştească spiritele[11].

Speriate de amploarea mişcării, autorităţile au fost nevoite să ceară tribunalului modificarea hotărîrii iniţiale.

Tribunalul printr-o altă hotărîre a revenit asupra primei decizii, comasînd numai o parte a pămînturilor din partea de nord-vest a comunei, iar restul pămîntului a rămas în proprietatea ţăranilor.[12]

A fost o victorie a ţăranilor români şi germani din localitatea Comlăuş care s-au unit în lupta împotriva marilor proprietari şi împotriva autorităţilor.

O mişcare similară cu cea de la Comlăuş, izbucneşte în acelaşi an la Pîncota. Aici ţăranii români, maghiari şi germani au fost nevoiţi să cedeze o parte din păşunea comunală baronului Dietrich, mare proprietar funciar din partea locului care avea mii de hectare de pămînt

---

[10] *Ibidem*, nr. 592/1851.
[11] *Ibidem*, nr. 1231/1866.
[12] *Ibidem*, nr. 10 982/1867.

https://biblioteca-digitala.ro

în zona comunelor: Pîncota, Moroda, Seleuş etc. Drept compensaţie pentru teritoriul de păşune înstrăinat de „domnie", conform hotărîrii tribunalului urbarial, ţăranii au primit drept de păşunat pentru vite pe un teritoriu mlăştinos în partea de nord a comunei înspre comuna Seleuş. Ţăranii români, maghiari şi germani din Pîncota s-au opus acestei măsuri, înaintînd o petiţie în scris autorităţilor, semnată de sute de ţărani. S-a ajuns la interpelare şi în Congregaţia comitatului, dar fără succes. Tribunalul urbarial a respins recursul ţăranilor. În continuare ţăranii s-au adresat tribunalului districtual din Oradea. Procesul a fost mereu amînat neajungîndu-se la un verdict definitiv.[13]

În ciuda înstrăinării păşunii din vatra satului de către domnie, ţăranii au continuat să trimită vitele la păşunat pe acest teritoriu. Încercările autorităţilor comunale şi a proprietarului de a-i alunga, au dat greş.[14] Ţăranii au continuat să trimită vitele la păşunat şi în anii următori în ciuda restricţiilor impuse de autorităţi.

Într-o situaţie deosebit de grea se aflau ţăranii contractualişti de pe raza comitatului. Aceştia aşezaţi în jurul marilor moşii conform unui contract în prealabil încheiat între moşieri şi ţărani, tindeau după desfiinţarea iobăgiei şi după intrarea în vigoare a „patentelor imperiale" din 1853 să-şi răscumpere pămînturile aflate în folosinţă. Această răscumpărare se lovea însă de împotrivirea moşierilor, care nu voiau să piardă mîna de lucru ieftină care să presteze, conform unor obligaţii asumate, munca pe moşiile marilor proprietari funciari. De asemenea, moşierul nu era dispus să piardă o parte a pămînturilor aflate în proprietatea lui. Ţăranii contractualişti de pe raza comitatului cer de repetate ori reglementarea situaţiei lor şi aplicarea prevederilor „patentei imperiale" din 1853.

În urma refuzului de a reglementa situaţia lor, în anul 1859 ţăranii maghiari contractualişti din comuna Mailat se răscoală şi pun stăpînire pe pămînturile marilor moşieri din partea locului. Autorităţile cereau moşierilor să încerce să-i convingă pe ţărani să renunţe la violenţă şi să iasă de pe pămînturile ocupate.

În 29 aprilie 1859, la faţa locului se deplasează o comisie a comitatului care să reglementeze situaţia. Ţăranii însă refuză să cedeze pămînturile ocupate. Pentru a potoli revolta ţăranilor, ei primeau satisfacţia parţială.

O parte din pămînturile aflate în folosinţă le rămîne sub formă de uzufruct pînă la reglementarea definitivă a situaţiei lor.[15]

Această măsură a avut doar un efect de moment şi nu a rezolvat decît parţial problema ţăranilor contractualişti din comuna Mailat.

Ţăranii sînt obligaţi să plătească în fiecare an o despăgubire care constituia una a treia parte din recoltă. Nemulţumirile mai persistă însă ani în şir pînă la răscumpărarea definitivă a pămînturilor aflate

---

[13] *Ibidem*, nr. 21.134/1864.
[14] *Ibidem*, nr. 12.462/1867.
[15] Arhivele Statului Arad. Fondul prefecturii jud. Arad. Actele vicecomitelui 37/1861.

https://biblioteca-digitala.ro

în folosință care are loc de abia în deceniul șapte al secolului trecut, cînd țăranii intră definitiv în posesia pămînturilor.[16]

Mișcarea țăranilor contractualiști din comuna Mailat nu a fost o mișcare izolată. În același an se semnalează mișcări similare în zona Tîrnova, Șilindia și Mocrea printre țărani contractualiști români, maghiari și slovaci.

Aici țăranii protestează împotriva sumei exagerate percepută în contul despăgubirilor. Suma pretinsă și fixată întrece valoarea pămîntului primit. Tribunalul urbarial care a judecat diferendul dintre țărani și moșieri a dat totuși cîștig de cauză moșierilor. De abea în 1867 țăranii contractualiști din Silindia și Mocrea devin proprietari ai pămînturilor aflate în folosință, după ce mulți dintre ei au achitat integral sau parțial suma prevăzută pentru despăgubiri.[17]

Mulți dintre ei, datorită acumulării unor datorii în cursul anilor, provenite din incapacitatea de a plăti suma fixată pentru despăgubire, își pierd în cursul anilor o parte din pămînturile arabile. În comuna Mocrea 60 de familii de țărani foști contractualiști își pierd pe această cale pămînturile și devin proletari agricoli,[18] iar alții neputînd plăti suma cerută nici n-au intrat măcar în posesia lor.

O ultimă și importantă mișcare țărănească în perioada absolutismului a avut loc în anul 1860 în comunele Drauț și Dud. Țăranii români din aceste localități s-au răzvrătit împotriva hotărîrii tribunalului urbarial care-i frustra de dreptul de pășunat pentru vite, și a înstrăinat o parte din pădurea comunală. Pășunile întinse aflate în hotarele comunelor Drauț și Dud au fost folosite și înainte de revoluția din 1848 de țăranii din comunele respective. După revoluție, în cadrul lucrărilor de sistematizare și comasare a hotarelor acestor comune, cea mai mare parte a pășunilor au intrat în posesia moșierului Salbek pe baza unui așa zis „drept istoric". Țăranii rămași fără pășune au protestat. Acest protest însă nu a fost luat în seamă. Ca urmare țăranii din aceste localități s-au răsculat.[19] A fost necesară intervenția armatei pentru a potoli mulțimea. Salvele trase de militari au omorît un țăran, iar alții au fost răniți. În urma cercetărilor efectuate au fost arestați 25 de țărani care au fost socotiți vinovați și duși în fața instanțelor judecătorești.[20]

Nu știm dacă a avut loc un proces în acest sens, actele lipsesc în această privință. În orice caz pășunea a rămas pe mai departe în posesiunea moșierului.

O altă mișcare în mediul rural a avut loc în comuna Sîntana tot în anul 1860.

---

[16] *Ibidem*, nr. 223/1873.
[17] *Ibidem*, nr. 327/1868.
[18] *Ibidem*, nr. 2372/1873.

[19] Arhivele Statului Arad. Fondul prefecturii jud. Arad. Actele comitetului suprem. nr. 3854/1860.
[20] *Ibidem* nr. 10.083/1862.

https://biblioteca-digitala.ro

La 24 aprilie 1860 comisarul cezaro-crăiesc al comitatului Arad, Paul von Dieckess, primeşte de la superiorul său Moritz von Seewald rezidentul imperial al acestor meleaguri, o sesizare în scris, în care se atrage atenţia asupra unei revolte a ţăranilor din comuna Sîntana „care continuă şi în momentul de faţă şi riscă să ia proporţii". Rezidentul imperial cere comisarului cezaro-crăiesc să se deplaseze personal la faţa locului şi să ia toate măsurile necesare pentru a înăbuşi revolta. Susnumitul primeşte dezlegarea de a folosi în caz de nevoie jandarmeria şi forţele armate aflate pe raza comitatului.[20]

Nemulţumirile în comuna Sîntana au izbucnit datorită obligaţiilor materiale pe care comuna le avea faţă de armata austriacă. Aceste obligaţii erau estimate anual la circa 1 750 kg făină, 1 250 kg porumb boabe, 1 000 kg ovăz, precum şi alte alimente. La aceste obligaţii se mai adaugă şi altele suplimentare survenite pe parcurs datorită creşterii efectivelor armatei austriece staţionate pe raza comitatului.[21] Repartizarea acestor obligaţii pe locuitorii comunei nu era în conformitate cu starea lor materială. Mulţi ţărani săraci aveau obligaţii mai mari decît ţăranii înstăriţi din comună. Primarul Iohann Weisenburger şi antistia comunală, formată în majoritate din ţărani înstăriţi, au încercat să arunce pe umerii ţărănimii sărace majoritatea obligaţiilor. Împotriva acestor măsuri, ţărănimea săracă se revoltă cerînd o repartizare mai echitabilă a acestor obligaţii. Văzînd că nu primesc satisfacţie, ei pornesc o puternică mişcare de protest. La ordinul primarului Weisenburger jandarmeria arestează cîţiva ţărani săraci din comună printre care Aloisa Baumann, Josif Kerner, Iohann Lutz, Grecu Ioan, Mathias Schneider, Johann Bleicziffer şi alţii, în total 14 persoane bărbaţi şi femei, care au refuzat să satisfacă obligaţiile.[22]

Cînd populaţia a aflat de aceste arestări, s-au adunat în faţa primăriei, cerînd eliberarea celor arestaţi. Pentru a face faţă situaţiei grave create, primarul cere ajutor primpretorului din Pîncota, Wolf, care trimite noi unităţi de jandarmi. În ciuda măsurilor luate, populaţia continuă să asalteze primăria şi să ceară eliberarea celor arestaţi. În după masa zilei de 24 aprilie la faţa locului soseşte comisarul cezaro-crăiesc von Dieckess împreună cu comandantul jandarmeriei din comitatul Arad, Török, cu un detaşament de jandarmi. În momentul sosirii acestora la Sîntana populaţia era încă adunată în faţa primăriei. Dieckess se adresează populaţiei cerînd acestora să aibe răbdare pînă la terminarea cercetărilor şi să se ducă la casele lor. Cei arestaţi au fost eliberaţi la ordinul comisarului cezaro-crăiesc încă în aceiaşi zi.[23]

În urma cercetărilor făcute de comisarul cezaro-crăiesc şi comandantul jandarmeriei Török, s-a ajuns la concluzia că primarul Weisen-

---

[21] Arhivele Statului Arad. Fondul prefecturii jud. Arad. Acte prezidiale, nr. 617/1860.

[22] Arhivele Statului Arad. Fondul prefecturii jud. Arad. Actele comitatului. nr. 162/1860.

[23] *Ibidem*, nr. 629/1860.

https://biblioteca-digitala.ro

burger și antistia comunală au făcut o serie de ilegalități de-a lungul anilor, sesizate de repetate ori de populația comunei Sîntana, dar neluate în seamă de autoritățile superioare. Antistia comunală sub presiunea primarului Weisenburger, exponent al păturii înstărite din Sîntana, a neîndreptățit mereu păturile sărace din comună în toate măsurile luate atît cu caracter economic cît și politic. Cu ocazia proceselor urbariale, care trebuiau să rezolve litigiul dintre stăpînul de pămînt și țărănime, antistia comunală și în primul rînd primarul au intervenit întotdeauna în favoarea marii proprietăți. Majoritatea acestor procese luau sfîrșit cu decizii în favoarea moșierilor și a țărănimii înstărite. Tot pe această cale a incorectitudinii primarului și a oamenilor săi țăranii din comuna Sîntana și-au pierdut o mare parte din pășunea comunală, care a intrat în proprietatea unor mari moșieri din partea locului.[24] Referitor la revolta țăranilor din 24 aprilie comisarul cezaro-crăiesc a ajuns la concluzia că vina principală o poartă tot primarul Weisenburger care în loc să satisfacă doleanțele juste ale unei mari părți a populației, a pornit la măsuri represive. Tot cu această ocazie s-a evidențiat și vina pe care o poartă primpretorul Wolff, care în loc să tempereze spiritele, a încurajat acțiunea de represiune trimițînd la fața locului unități de jandarmi și cerînd intervenția armatei. În consecință, se arată în constatările comisarului cezaro-crăiesc, se dispune îndepărtarea primarului din funcție în mod disciplinar iar notarul va fi mutat tot ca pedeapsă în localitatea Socodor.[25]

Măsurile luate de organele superioare administrative în comuna Sîntana, n-au schimbat în esență lucrurile deoarece ca primar este numit tot un reprezentant al păturii înstărite din comună, în persoana lui Karl Szentes. În ciuda cercetărilor efectuate și a măsurilor luate, nedreptățile vor persista și în anii viitori, populația înstărită din comună va fi mereu privilegiată în toate privințele.[26]

Revolta țăranilor din Sîntana din 1860 împotriva autorităților a stîrnit acțiuni de solidaritate din partea țăranilor români din comuna învecinată Comlăuș. Dintr-un raport al primpretorului Wolff din Pîncota înaintat comisarului cezaro-crăiesc, reiese faptul că țăranii români din Comlăuș s-au alăturat acțiunii țăranilor din Sîntana cerînd și ei o mai judicioasă repartizare a obligațiilor impuse de autorități. „Revolta și aici este iminentă, se arată în raport, țăranii cer defințarea tuturor obligațiilor care nu sînt în conformitate cu legile în vigoare."[27]

Mișcările țărănești continuă și în perioada următoare cu o vigoare și intensitate sporită, și au atît caracter național cît și social. Românii, care reprezintă marea majoritate a populației din comitatul Arad își intensifică lupta pentru drepturi naționale cerînd printre altele: oficializarea limbii române în administrație, școli românești, drepturi politice etc.

---

[24] *Ibidem*, nr. 123/1860 prezidiale.
[25] *Ibidem*, nr. 3003/1860.
[26] *Ibidem* nr. 629/1860.
[27] *Ibidem*, nr. 124/1960 prezidiale.

https://biblioteca-digitala.ro

Paralel cu această luptă se desfăşoară şi o serie de acţiuni comune cu caracter social în mediul rural al populaţiei româneşti cu celelalte naţionalităţi împotriva exploatării capitaliste. Aceste acţiuni comune demonstrează un înalt spirit de solidaritate care s-a statornicit de-alungul veacurilor între populaţia românească şi celelalte naţionalităţi. Referindu-se la aceste momente din istoria ţării tovarăşul Nicolae Ceauşescu arată că: „Acţiunile de luptă desfăşurate frecvent în strînsă unitate de români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi în oraşele şi satele din Transilvania, au înscris file memorabile în cartea bogatelor tradiţii ale frăţiei dintre poporul român şi naţionalităţilor conlocuitoare."[28]

Înrăutăţirea situaţiei economice a lovit deopotrivă atît în ţărănimea română şi în cea de alte naţionalităţi de pe raza comitatului Arad. Exploatarea crescîndă a maselor ţărăneşti determină accentuarea procesului de stratificare a ţărănimii în păturí. Pe deoparte se detaşează o pătură de ţărani înstăriţi cu posibilităţi materiale mereu crescînde cu peste 20 iugăre de pămînt arabil. Această pătură puţin numeroasă se răspîndeşte mai ales în regiunea de şes a comitatului şi în zona podgoriei arădene. Urmează apoi pătura ţărănimii mijlocaşe care profitînd de anumită conjunctură economică favorabilă, se desprinde de ţărănimea săracă şi îşi îmbunătăţeşte starea materială. La polul opus se aglomerează marea masă a ţărănimii sărace şi a proletariatului agrar cu pămînt puţin sau fără pămînt care se află într-o situaţie economică şi socială precară.

Această situaţie este amplificată şi de seceta anilor 1863 şi 1864 care a cuprins în primul rînd partea de şes a comitatului. În unele localităţi situaţia a fost aşa de gravă încît sute de familii de ţărani sufereau literalmente de foame. Aşa de pildă în comunele Moroda, Sintea Mare, Şimand se semnalează mişcări ţărăneşti în primăvara anului 1865. Ţăranii asediază primăriile cerînd alimente, seminţe pentru însămînţat şi credite, arată un raport al primarului din Şimand adresat comitelui suprem.[29]

La Cherechi (azi Caporal Alexa n.n.) şi Comlăuş ţăranii români şi germani cer cu insistenţă ajutoare din partea comitatului, pentru a putea face faţă foametei. În comuna Cherechi, de pildă, circa 60 de familii de ţărani sînt muritori de foame. În comuna Comlăuş ţăranii săraci români şi germani se adună în faţa primăriei cerînd făină de grîu şi porumb pentru a putea supravieţui. „Să se ia de la cei bogaţi din comună care au mult" se arată într-un raport al primăriei locale către organele comitatului. Tot în acest raport se subliniază solidaritatea ţăranilor germani cu cei români în lupta lor pentru dreptate socială.[30]

---

[28] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. VIII, p. 234.

[29] Arhivele Statului Arad. Fondul prefecturii jud. Arad. Actele comitelui suprem. dos. 37. nr. 2471/1865.

[30] *Ibidem*, dos. 34, nr. 200/1864.

https://biblioteca-digitala.ro

De suferit au avut mai ales țăranii săraci, țărănimea înstărită mai are unele rezerve dar refuză să le pună la dispoziția celor nevoiași. Mulți țărani săraci și-au vîndut pămînturile la prețuri scăzute, țăranilor înstăriți, pentru a putea supraviețui. Conducerea comunei cere de urgență ajutor din partea comitatului. „Să fie aduse alimente, se arată în raport, altfel vom asista aici la o revoltă țărănească".[31] Nu cunoaștem răspunsul autorităților comitatense referitor la această problemă, dar dintr-o adresă a antistiei comunale din decembrie aceluiași an, adresată comitelui suprem, se arată că peste 40 de familii de țărani nevoiași au fost ajutate cu făină și mălai. Se arată, privind cantitatea că este insuficientă și se cere în continuare ajutor pentru alte familii de țărani săraci.[32]

Seceta și starea economică gravă în care se află mai ales țărănimea săracă, cauzează multe neajunsuri și în alte localități ale comitatului. Așa de pildă din comunele Moroda, Sintea Mare, Șimand se semnalează mișcări țărănești în primăvara anului 1865. datorită foametei care a devenit un fenomen acut. Țăranii asediază primăriile din aceste localități, cerînd alimente, semințe pentru însemînțat și credite, arată un raport al primarului din comuna Șimand adresat comitelui suprem. „Dacă nu se iau măsuri imediate, situația poate degenera într-o revoltă generală."[33]

Dacă s-au satisfăcut doleanțele țăranilor din localitățile sus amintite, nu știm cu certitudine. Există totuși unele informații consemnate în procesele verbale ale Congregației Comitatului Arad din anul 1865 care ne îndreptățesc să afirmăm că plîngerile țăranilor au fost satisfăcute cel puțin parțial. În aceste materiale se amintește de o dispoziție a comitatului care prevede ajutorarea cu grîu și cu porumb a țăranilor nevoiași din comitat. Dispozițiunea nu precizează care anume comune să fie ajutorate și din ce fonduri.[34] Fără îndoială că aceste ajutoare și altele au fost mai mult simbolice și ele nu au putut schimba în mod esențial starea materială a marii majorități a țărănimii din comitat. Datorită acestui fapt mișcările populației sărace din mediul rural continuă și în perioada următoare.

În concluzie la mișcările țărănești relatate mai sus, putem desprinde cîteva aspecte importante. În primul rînd mișcările țărănești au izbucnit datorită încercărilor autorităților și moșierilor de a-i frustra de drepturile acordate de revoluția din 1848 și de reglementările ulterioare emise de organele de stat (patentele imperiale din 1853.) În al doilea rînd, comasările și reglementările hotarelor efectuate de autorități au nemulțumit țărănimea, deoarece acestea s-au făcut în folosul marii proprietăți funciare. Datorită acestui fapt în multe comune din comitat țăranii au pierdut întinse suprafețe de pămînt. În al treilea

---

[31] *Ibidem*, dos. 37, nr. 217/1865.
[32] *Ibidem*, nr. 49/1865.
[33] *Ibidem*, nr. 167/1865.
[34] *Ibidem*, Registrul de procese verbale ale Congregației Comitatului Arad. 2/1865.

https://biblioteca-digitala.ro

rînd mişcările populaţiei din mediul rural au avut un caracter multi naţional la ele participînd ţărani români, maghiari, germani, slovaci şi de alte naţonalităţi, ei făcînd front comun împotriva asupririi sociale şi naţionale.

AUS DEM KAMPF DER RUMÄNISCHEN, DEUTSCHEN UND UNGARISCHEN BEVÖLKERUNG IM EHEMALIGEN ARADER KOMITAT (1848—1867)

(Zusammenfassung)

Die Arbeit hebt einen bedeutenden Kapitel des Kampfes der unterdrückten Nationalitäten im Arader Kreis hervor. Der Autor gibt uns viele Beispiele von Bauernaufstände im gewesenen Arader Komitat nach der Revolution von 1848 bis zum Ausgleich von 1867. (Entsehung der Österreich-Ungarischen Monarchie). So zum Beispiel werden über Bauernhewegungen von Neu-Panat (heute Horea), Pankota, Komlosch, Neu-Sanktanna, Schimand, Moroda und andere Ortschaften berichtet.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

SITUAŢIA ETNO-DEMOGRAFICĂ A PĂRŢILOR ARĂDENE ÎNTRE 1849-1918

ANDREI CACIORA — EUGEN GLÜCK

În cele şapte decenii care au premers actul istoric de la 1 Decembrie 1918, Aradul a devenit unul dintre cele mai importante centre industriale ale Transilvaniei, menţinîndu-şi, în mare măsură, şi însemnătatea din punct de vedere agricol. Un alt fenomen, capital pentru deznodămîntul evenimentelor ce vor urma, l-a constituit faptul că începînd cu perioada memorandistă (1892—1894), Aradul s-a transformat, treptat, în centru al luptei de eliberare naţională a românilor din Transilvania. Concomitent se impune şi ca un centru avansat al mişcării muncitoreşti, iar din 1908 îşi stabileşte sediul în Arad şi Comitetul Central al Secţiei române al P.S.D.U.

Între 1849—1918, s-au produs schimbări şi în structura administrativ-teritorială a comitatului Arad, ceea ce, pentru noi, va duce, uneori, la unele greutăţi în folosirea cifrelor comparative. Astfel, în perioada 1850—1861, satul Peregul Mic, precum şi moşiile (pustele) Basaraga şi Şionda din hotarul comunei Pecica au fost transferate comitatului Cenad[1]. O modificare mult mai importantă s-a dovedit a fi însă încorporarea de către comitatul Arad, în 1876, a plăşii Hălmagiu (34 localităţi), aparţinătoare fostului comitat Zărand[2]. Această încorporare a fost determinată de faptul că cercurile guvernante burghezo-moşiereşti ungare au luat măsura desfiinţării comitatului Zărand ca urmare a situaţiei că la cîrma comitatului sus-amintit se instalase o administraţie, condusă de români, care adoptase limba română ca limbă oficială în administraţia comitatensă[3]. În acest fel, teritoriul comitatului Arad se extinsese la 6 443 km², care nu s-a mai modificat pînă în 1918.

---

[1] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura judeţului Arad, Actele comisarului cezaro-crăiesc, nr. 499/1851.

[2] V. Meruţiu, *Judeţele din Ardeal şi din Maramureş pînă în Banat. Evoluţia teritorială*, Cluj, 1919. Cap. Arad şi Zărand: S. Márki, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története* (Istoria comitatului şi oraşului liber regesc Arad), Vol. II., Arad, 1895, p. 624.

[3] Traian Mager, *Organizarea românească a judeţului Zărand la 1861*. Hotarul, anul 3, nr. 1, ianuarie 1936, p. 1314. — Menţionăm că în anii 1849—1861 oraşul Arad a făcut parte din comitat. Între 1861—1918 a fost municipalitate separată şi nu a fost subordonat comitatului.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste procese şi evenimente istorice au fost, inseparabil, legate şi de schimbările în structura populaţiei. Datele de care dispunem cu privire la perioada cuprinsă între 1849—1918 provin mai ales din recensămintele din 1850, 1857, 1870, 1880, 1890, 1900, 1910, efectuate după metode moderne. Subliniem însă că unele rubrici din formulare (chestionare) au fost tributare unor viziuni care astăzi sînt perimate, ca de exemplu stabilirea diferitelor categorii de ţărani.

Aruncînd o privire de ansamblu asupra rezultatelor celor şapte recensăminte efectuate în perioada anilor 1850—1918, se poate constata că populaţia din fostul comitat Arad a cunoscut o creştere substanţială. Nu se poate vorbi însă, aşa după cum se va vedea mai jos, despre o ritmicitate în această creştere. Potrivit datelor de care dispunem, populaţia totală civilă prezentă a comitatului şi oraşului Arad a cunoscut următoarea evoluţie[4]:

Anul	Comitatul fără oraşul Arad	Oraşul Arad	Comitatul şi oraşul Arad
1850	233 557	22 398	255 955
1857	228 238	26 919	255 197
1870	271 988	32 725	304 713
1880	268 408	35 556	303. 964
1890	301 545	42 052	343 547
1900	329 400	53 903	383 303
1919	350 944	63 166	414 110
1914	357 473	65 661	423 134
1918 (30. VI)	341 382	64 412	405 794

Din analiza evoluţiei demografice rezultă că densitatea populaţiei, care în comitatul Arad — fără oraşul Arad — era în 1870 de 45,7 locuitori pe km², a crescut în 1914 la 55,4 locuitori pe kilometru pătrat[5]. Desigur că această densitate se diferenţia în cadrul zonelor geografice din comitat, atît potrivit posibilităţilor de locuire propriu-zise, cît şi

[4] Pentru prezentarea datelor din recensăminte ne-af folosit de următoarele izvoare: *Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie*, „Neue Folge", III, Band (1855, 1856, 1857), Wien 1861; Perecz István, *Arad vármegye és Aradváros ismertetése* (Descrierea comitatului Arad şi a oraşului Arad), Arad, 1871; Federaţiunea, anul 3, nr. 132 din 23 decembrie 1871 — 4 ianuarie 1872, p. 14; *A magyar korona országaiban az 1870 év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos háziállatok kimutatásával együtt* (Rezultatele recensămîntului populaţiei executat în ţările coroanei ungare la începutul anului 1870, împreună cu situaţia animalelor domestice utile), Budapest, 1871; *A magyar korona országaiban az 1881 év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve* (Principalele rezultate ale recensămîntului populaţiei din ţările coroanei ungare, specificate pe comitate şi comune), Vol. I—II., Budapest, 1882; *Magyar Statisztikai közlemények* (Comunicările statistice maghiare), Seria nouă, Vol. 1, 2, 46, 52, 70). În continuare M.S.K.

[5] Lakos Elemér, *Aradmegye népesedési mozgalmai* (Mişcările demografice ale comitatului Arad), Kecskemét, 1897, p. 31; M.S.K., Vol. 70, p. 40—41.

https://biblioteca-digitala.ro

a celor de subsistență. În jurul anilor 1900—1910 plășile cele mai dens locuite au fost Arad, Pecica, Șiria, Aradul-Nou și Aletea. O densitate mai mică au avut-o plășile Sebiș, Radna, Hălmagiu și Beliu.

Tot din aceleași recensăminte se poate deprinde limpede faptul că, în perioada 1850—1857, populația comitatului Arad — referindu-ne la teritoriul pe care l-a avut înainte de 1876 — nu numai că a stagnat, dar a și regresat ca număr. După o scurtă perioadă de creștere, între 1860—1870, fenomenul de regres este din nou prezent, între 1870—1880 înregistrîndu-se o descreștere de 20 973 persoane, cu toate că în această perioadă a fost încorporată și plasa Hălmagiu. Anii primului război mondial vor determina o nouă scădere a populației. Pe de altă parte, în aceeași perioadă, populația orașului Arad a cunoscut o dezvoltare constantă, înregistrîndu-se o ușoară scădere, de cca 1,90%, doar în anii 1914—1918.

Aceste fluctuații demografice au avut drept cauze atît evenimentele politice, cît și situația sanitară. Așa de exemplu, în anii revoluționari 1848—1849, pierderile de vieți bărbătești, precum și recrutările masive, au acționat negativ asupra natalității[6]. Alte ori epidemia de ciumă, care a bîntuit mai ales în anii 1849, 1855—1856, 1866, 1872—1876, a secerat mii de vieți omenești, deoarece tratamentul se făcea cu metode foarte rudimentare[7]. De pildă numai în anii 1872—1873 au murit, în comitatul Arad, din cauza acestei epidemii, un număr de 6 092 locuitori[8]. Apoi, primul război mondial va determina o altă scădere masivă, evaluată în documentele vremii la cca 16 000 persoane, adică 4,5% din populația comitatului. Considerăm însă că pierderile de vieți omenești din anii 1914—1918 au fost mult mai mari, evaluarea lor precisă neputîndu-se face nici după încheierea ostilităților și reîntoarcerea prizonierilor[9].

În orașul Arad, pierderile de vieți omenești, suferite din cauza epidemiilor și altor factori, nu numai că s-au compensat, dar au fost depășite prin imigrările masive. Pe de altă parte, coeficientul de scădere al natalității din timpul primului război mondial, n-a atins nici pe departe pe cel de pe teritoriul comitatului. Așa de exemplu, în vreme ce pe cuprinsul comitatului nașterile, cifrate în 1913 la 12 589 persoane, au scăzut în 1918 la 4 098, în orașul Arad, diminuarea natalității a fost mai mică și anume de la 1 694 în 1913, la 783 în 1918[10]. Explicația acestui fenomen constă și în faptul că o bună parte a mun-

---

[6] Eugen Glück, *Despre lupta antihabsburgică și antifeudală a țăranilor din părțile arădene în anii 1848—1853*, în vol. „Studii și articole de istorie", Vol. IV, București, 1962, p. 182; Mager, Traian, *Ținutul Hălmagiului*, Arad, 1937, vol. II., p. 5 și urm.

[7] Dr. A. Köpf, *Învățătura poporală în privința colerei epidemice*, Arad, f.a. Vezi și „Albina", anul 1, nr. 74 și 75 din 2/14 octombrie și 5/17 octombrie 1866.

[8] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative 113/1867; Acta cholerae 1855—1857; Lakatos Otto, *Arad története* (Istoria Aradului), Arad, 1881, vol. I, p. 219; Márki S., *Op. cit.*, Vol. II, p. 623; Lakos E., *Op. cit.*, p. 23.

[9] Nu putem stabili precis proporția pierderilor umane registrate pînă la 30 iunie 1918.

[10] *M.S.K.*, Vol. 70, p. 40—43.

https://biblioteca-digitala.ro

citorilor şi lucrătorilor din transporturi, precum şi a funcţionarilor din aparatul administrativ, nu şi-au părăsit domiciliul, fiind folosiţi în întreprinderile şi instituţiile militarizate.

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere şi faptul că, pe teritoriul comitatului Arad, principalul factor al creşterii populaţiei a fost natalitatea, care s-a menţinut la un nivel ridicat cu toată creşterea treptată a vîrstei de căsătorie la femei, la 20—21 ani[11]. De pildă în perioada 1901—1910, natalitatea a fost în medie de 40,8 în comitat şi de 27,2 în oraşul Arad. De la zonă la zonă, se constată de asemenea diferenţe. Astfel în plasa Beliu acest coeficient a fost de 46,7, în plasa Lipova 27,1, în plasa Mureş 26,1, iar în plasa Aradul Nou de 34,2[12].

Nu este mai puţin adevărat însă şi faptul că acest înalt coeficient de natalitate, a fost puternic diminuat de o mortalitate infantilă de proporţii tragice, generată de condiţiile de trai şi igienă necorespunzătoare, de lipsa asistenţei sanitare. Cu titlu de exemplu putem aminti că dintre cei 13 170 copii născuţi în comitatul Arad în perioada 1901—1910, numărul celor decedaţi sub vîrsta de 8 ani s-a ridicat la 4 540[13]. Cu toate acestea nici în anii următori n-au fost luate măsuri pentru îmbunătăţirea mai substanţială a asistenţei medicale. Astfel, în perioada 1911—1915 — ascendentă din punct de vedere al dezvoltării sanitare — doar 52% dintre copiii decedaţi sub 7 ani au beneficiat de vre-un tratament medical[14]. O realitate şi mai tristă se constată în regiunile muntoase. Potrivit raportului pe anul 1887, a prim-pretorului din Sebiş, din totalul de 1 217 decedaţi, adică mai bine de jumătate, au provenit din rîndul copiilor de vîrstă între 0—5 ani[15].

Se poate afirma că în întreaga perioadă cuprinsă între 1849—1918, mortalitatea s-a menţinut la un nivel foarte ridicat. La aceasta au contribuit nu numai nivelul de trai scăzut şi lipsa de asistenţă medicală, ci şi epidemiile de holeră, care n-au încetat decît abia după 1876, tuberculoza, bolile venerice şi alte „boli sociale". Aşa de exemplu, referindu-ne doar la perioada 1901—1910, statisticele arată că, mortalitatea generală în comitatul Arad atinsese coeficientul de 28,7, de 24,4 în oraşul Arad, 31,8 în plasa Beliu, 24,2 în plasa Aradul Nou, 23,9 în plasa Lipova şi tot de 23,9 în plasa Mureş[16].

În privinţa sporului natural al populaţiei se poate constata faptul că în perioada anilor 1901—1910 în comtiatul Arad s-a realizat un excedent de 41 272 locuitori, iar în oraşul Arad de 1 405 locuitori. Aceste cifre însă au fost într-o măsură, contrabalansate de acţiunea altor factori (de exemplu emigrarea) care au diminuat sporul real în

---

[11] Danyi Dezső, *Regionális fertilitási sémák Magyarországon a 19. század végén* (Scheme de fertilitate regională în Ungaria la sfîrşitul sec. al XIX-lea); „Demografia", anul 20 (1977), nr. 1, p. 58.

[12] *M.S.K.*, Vol. 46, p. 340—341, 355, 361, 363, 283.

[13] *Ibidem.*

[14] *M.S.K.*, Vol. 68, p. 45.

[15] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura judeţului Arad, Actele vicecomitelui, nr. 7—8/1887.

[16] *M.S.K.*, Vol. 46, p. 340—341, 355, 361, 363, 283.

https://biblioteca-digitala.ro

comitat la 21 382 oameni. În schimb aceeași factori (mai ales imigrarea) au majorat sporul real al orașului Arad la 6 906 oameni. În anii primului război mondial sporul natural a încetat să mai existe[17].

Procentul ridicat al natalității, dar totodată și durata relativ scurtă a vieții, au determinat ca grupele de vîrstă ale populației să încline spre cele mai tinere, deși și în cadrul acestora se observase o tendință de scădere. Acest fenomen se poate explica cu tabelul de mai jos:

	1900				1910			
Grupa de vîrste	Comitat	%	Oraș	%	Comitat	%	Oraș	%
0—6	55 576	16,8	6 883	12,2	55 015	15,6	7 213	11,4
6—11	45.917	13,9	5 906	10,5	49 696	14,1	6 581	10,5
12—14	22 179	6,7	3 615	6,4	22 805	6,5	4 282	6,8
15—19	33 423	10,1	6 537	11,6	35 434	10,1	7 055	11,2
20—39	92 764	28,1	19 219	34,3	97 847	27,9	21 657	34,2
40—59	60 978	18,5	10 257	18,2	65 911	18,7	11 554	18,3
60—	18 995	5,8	3 843	6,8	24 505	7,1	4 824	7,6
Necunoscuți	43	0,01	—	—	4	—	—	—
Total populație	329 840	—	56 260	—	351 222	—	63 166	—

Potrivit recensămîntului din 1850, numărul bărbaților[18] era mai mare ca cel al femeilor, situație ce se va menține și în perioada următoare. Astfel în 1870 la 1 000 bărbați, se consemnează 983 femei, similar situației din comitatele Caraș, Solnocul Interior (azi Sălaj), Maramureș și Bihor. În opoziție cu acesta în comitatul Timiș, în regiunea Brașovului și alte părți, numărul femeilor depășesc pe cel al bărbaților.

O situație similară o înregistrează și recensămîntul din 1880, dar cu puternice tendințe de egalizare, deoarece scăderea populației intervenită în deceniul precedent, a grevat într-un procentaj mai mare sexul bărbătesc.

Începînd cu recensămîntul din 1890, situația revine la normal, numărul femeilor fiind mai mare decît al bărbaților. Dar în 1900 se constată un categoric excedent bărbătesc. În orașul Arad, numărul femeilor întrecuse pe cel al bărbaților, în 1870, ce-i drept, într-o proporție foarte redusă. Comparînd componența populației pe sexe, se poate stabili următorul tabel întocmit în conformitate cu rezultatele recensămintelor din perioada de care ne ocupăm.

[17] *Ibidem*, precum și Vol. 70, p. 41—43.

[18] *M.S.K.*, Vol. I., p. 338, Vol. 42, p. 340. Datele respective nu sînt comparabile cu rubricile celor anterioare.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul	Comitatul Arad		Oraşul Arad		Împreună	
	B.	F.	B.	F.	B.	F.
1850	—	—	—	—	129 799	126 158
1857	—	—	—	—	137 365	137 553
1870	137 516	134 472	16 145	16 580	153 661	151 052
1880	134 815	133 189	16 989	18 567	151 204	152 656
1890	151 359	150 286	19 918	22 134	171 277	172 320
1900	166 093	163 747	28 191	28 069	194 284	191 816
1910	176 134	175 088	31 308	31 858	207 442	206 946

Alături de fenomenele menţionate, creşterea populaţiei a fost influenţată şi de imigrări şi colonizări. Calculele efectuate pe baza documentelor demografice atestă că, de exemplu, în anul 1880 aproximativ 80% din totalul populaţiei comitatului Arad, fără cea a oraşului Arad, adică 212 382 locuitori o formau cei născuţi în localitatea de domiciliu, 12,5%, adică 33 704 persoane, proveneau din alte localităţi ale aceluiaşi comitat, iar restul de cca 7,5% se stabiliseră pe meleagurile arădene venind din afara acestuia. În schimb dintre locuitorii pe care oraşul Arad îi avea în 1880 doar 50,4% erau născuţi în localitate, 12,7% veniţi de pe teritoriul comitatului Arad, iar restul de aproape 37% imigraţi de pe o arie teritorială mai întinsă.

De asemenea, potrivit recensămîntului din 1910, rezultă că din cei 351 222 locuitori ai comitatului Arad (fără oraşul Arad), 317 134 se născuseră aici, iar restul de 34 088 erau veniţi din alte părţi, cu deosebire din Ungaria, Austria, Germania. În oraşul Arad de-abia 26 624 erau băştinaşi din totalul de 63 166 locuitori ai săi[19].

Acest proces de imigrare în oraşul şi comitatul Arad a avut şi un caracter eminamente politic, determinat de discriminările practicate de către autorităţile burghezo-moşiereşti ungare faţă de populaţia românească, mai ales în privinţa încadrărilor în posturile administrative, la căile ferate, instituţii publice, precum şi de patronii de ateliere. Afluxul braţelor de muncă spre oraşul Arad a fost, desigur, determinat şi de considerente economice, generate de dezvoltarea industriei, comerţului, transporturilor şi altor ramuri economice.

Politica de colonizare începută însă în secolul al XVIII-lea, a continuat şi după revoluţia de la 1848, aducîndu-se din afara comitatului Arad, într-un mod organizat, populaţie agricolă, de regulă de naţionalitate maghiară. În perioada 1849—1867, colonizările de acest fel au fost mai restrînse. Dintre acestea amintim crearea satului Sînleani şi colonizarea efectuată la Satu Mic, în anul 1866, pe o moşie de cca 2 000 iugăre mici. În această localitate moşierul, care pleca în primul rînd de la considerente economice, a impus ţăranilor o arendă ridicată, iar autorităţile comitatense au refuzat chiar şi înlesnirile fis-

[19] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura judeţului Arad, Acte administrative, nr. 2878/1866.

https://biblioteca-digitala.ro

cale obișnuite în asemenea cazuri. Pe de altă parte, aceiași țărani au avut de luptat cu greutățile construirii a 80 de case și defrișarea a cca unei pătrimi din terenul ce li s-a atribuit. Nu este deci de mirare că, în decurs de trei decenii datoria rezultată din arenzile restante, s-a ridicat la 38 000 florini[20].

După 1867, statul burghezo-moșieresc ungar a stimulat într-o măsură mai mare colonizările, iar mai tîrziu le-a ridicat la rang de politică de stat, urmînd, îndeosebi, schimbarea artificială a compoziției etnice a populației locale. Între colonizările mai importante, ce-au urmat instaurării dualismului austro-ungar, se remarcă aducerea unei părți a ciangăilor din Bucovina în localitatea Ghioroc (1884), crearea satelor Satu-Nou, Țipari (1883), Cermei etc.[21]. Dar goana după profituri cît mai mari a determinat moșierimea și burghezia maghiară și austriacă să-și încalce și de această dată făgăduielile și cît de generos s-a purtat față de noii colonești este suficient să amintim relatările unui articol al ziarului „Tribuna" din Sibiu, care, în 1884, zugrăvea, în culori vii, mizeria acelora din Ghioroc, care s-au lăsat ademeniți de oficialitățile reacționare al vremii[22]. În acest sens, este interesant de remarcat și cazul locuitorilor din satul Dorobanți, care nici în primul deceniu al secolului al XX-lea nu reușiseră încă să încheie procesul de răscumpărare a pămînturilor ce le-au fost atribuite cu multe decenii în urmă[23].

Un alt factor care a avut repercusiuni asupra situației demografice de pe teritoriul arădean, au fost și emigrările. În sfera acestui fenomen, într-un înțeles mai larg, cuprindem pe toți aceia care au părăsit meleagurile arădene cu intenția de a se stabili în alte părți definitiv sau pe o durată lungă.

Nucleul principal al acestor emigranți l-au constituit acei locuitori care din cauza asupririi naționale și sociale au plecat în România și în alte părți, inclusiv cele de pe continentul american. Astfel, în 1866 au fost cerute mai multe pașapoarte în România, de către locuitori din localitățile Semlac, Panatul Nou (Horia), Pecica etc.[24]. De asemenea, un număr însemnat de arădeni au plecat în Dobrogea, în perioada 1878—1900, în diferite etape[25]. Este de subliniat că primii care și-au

---

[20] „Arad és Vidéke" (Aradul și regiunea ss), anul 17., nr. 194 din 22 august 1897, p. 1; Dr. Bodor Antal, *Délmagyarországi telepitések története és hatása a mai közállapotokra* (Istoria colonizărilor din Ungaria de Sud și influența lor asupra stărilor publice de azi), Budapest, 1914, p. 31.

[21] Somogyi Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye leirása* (Descrierea orașului liber regesc Arad și a comitatului Arad), Arad, 1913, p. 136, 214, 221; Lovas Sándor, *A legujabb állami telepitések Magyarországon* (Cele mai recente colonizări de stat în Ungaria), Budapest, 1909, passim.

[22] „Tribuna", anul 1, nr. 178 din 23 noiembrie — 5 decembrie 1884, p. 711.

[23] Csongrád megye Levéltára, Szeged, Nagylaki járás alapja (Arhivele comitatului Csongrad, Seghedin, fondul plășii Nădlac), nr. 127/1904, 16/1905.

[24] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, nr. 5788, 11.695/1866.

[25] Arhivele Statului București, Microfilme, Austria, nr. 75, cadrele 345—346 (1900).

https://biblioteca-digitala.ro

manifestat dorinţa de a scăpa, prin această modalitate, de sub stăpînirea pajurei bicefale, au fost un grup de ţărani din comuna Pecica[26].

Informaţii statistice mai precise, care să exprime cifric acest proces demografic, avem începînd cu 1899. Potrivit acestora, în perioada cuprinsă între 1899—1913, au emigrat din comitatul Arad un număr de 15 970 locuitori. Dintre aceştia, cît şi dintre cei plecaţi anterior, au revenit 3 214 persoane, pierderea efectivă ridicîndu-se deci la 12 756 locuitori. Din oraşul Arad, numărul celor emigraţi definitiv a fost de 2 516, a celor reveniţi ridicîndu-se doar la 143, pierderea fiind de 2 373. Adunînd cele două cifre ale pierderilor, putem constata că, între 1899—1913, populaţia din întregul comitat Arad s-a diminuat, prin emigrări, cu 15 129 persoane, ceea ce reprezenta cca 4% din populaţia totală[27]. Dintre cei plecaţi de pe teritoriul comitatului, pe primul loc s-au situat românii în număr de 7 325, urmaţi de germani, 5 536 şi apoi de unguri, 2 484. Din punct de vedere al profesiunii, majoritatea covîrşitoare a celor emigraţi au fost agricultorii şi muncitorii[28].

În privinţa emigrărilor în România statisticile din perioada 1899—1913, poate intenţionat, înregistrează un număr incredibil de mic: 2 122[29]. Dar rapoartele oficiale consemnează că, în realitate, cei mai mulţi au trecut în România prin „vama cucului". Camera de comerţ şi industrie din Arad semnala, în anul 1903, că au plecat în România mulţi muncitori agricoli. La fel, documentele vorbesc că, în preajma evenimentelor de la 1907, au fost angajaţi pe domeniul Marghiloman de la Vîrtoage, muncitori agricoli emigraţi din Mîndruloc şi apoi, chiar în sîngerosul an al răscoalei, au fost recrutate braţe de muncă din Cuvin, Covăsînţ, Radna etc., pentru moşiile coroanei de la Segarcea[30]. Desigur că, în afară de agricultori şi muncitori, au mai emigrat în România şi locuitori de alte profesiuni, cu deosebire intelectuali. Dintre aceştia amintim pe scriitorul Ioan Slavici, profesorul Ghenadie Popescu, medicul Nicolae Oncescu-Oncu şi mulţi alţii.

Dar, toţi aceşti factori, care au influenţat fie pozitiv, fie negativ totalul şi densitatea populaţiei de pe meleagurile arădene, nu au putut schimba calitativ şi structura etnică a acestei populaţii. Şi în perioada 1849—1918, teritoriul arădan şi-a păstrat, în continuare, caracterul său românesc. Pe bună dreptate, autorul monografiei etnografice a comitatului Arad, sublinia în anul 1912 că, în partea de nord, nord-est şi est a acestei unităţi administrativ-teritoriale, se află un bloc unitar de 182 localităţi româneşti[31]. Alţi economişti şi monografişti ai comitatului Arad, subliniau că regiunea Hălmagiului era cea mai compactă

---

[26] Biblioteca Academiei R.S.R. Bucureşti, Cabinetul manuscrise. Mss. rom.

[27] *M.S.K.*, Vol. 67, p. 4—5.

[28] *Ibidem*, p. 23, 68—69.

[29] *Ibidem*, p. 83.

[30] Eugen Glück, *Răscoala din 1907 a ţăranilor din România în viziunea forţelor democratice arădene*, în vol. Marin Badea, Andrei Caciora, Nicolae Roşuţ, Eugen Glück, „Aradul şi răscoala ţăranilor din 1907", Arad, 1977, p. 108.

[31] *Arad vármegye és Arad szabad királyi város néprajzi leírása* (Descrierea etnografică a comitatului Arad şi oraşului liber regesc Arad.), Arad, 1912, p. 97—98.

https://biblioteca-digitala.ro

regiune românească din întreaga Transilvanie cu o majoritate de 97,71 %[32].

Autoritățile vremii au evitat în perioada 1849—1918 să întocmească recensăminte ale populației pe naționalități, înregistrînd populația mai ales, numeric, după condiția socială, religie și limba vorbită. Pe de altă parte asistăm la situația paradoxală că religiile ortodoxe și greco-catolice, specifice populației românești, sînt atribuite și unui număr însemnat de locuitori care ar rezulta, după afirmațiile autorităților, că sînt de altă naționalitate. Ori pe teritoriul arădan locuitori unguri și de aceste religii nu se cunosc în această perioadă, iar numărul rutenilor greco-catolici era cu totul neglijabil. Trebuie adăugat că și numărul sîrbilor era foarte restrîns, precum și faptul că, de regulă, evreii erau trecuți la rubrica locuitorilor unguri, ei nefigurînd ca o naționalitate aparte.

Datele extrase din recensămintele din perioada 1880—1910, calculate în funcție de religie, limba maternă vorbită și pe baza registrelor de stare civilă, ne oferă următoarea situație[33]:

Anul	Români	Maghiari	Germani	Slovaci	Ruteni	Sîrbi	Croați	Alții	Obs.
1850	172 515	42 688	22 151	5 021	8	—	—	3 418	4 363
1880	178 802	47 717	24 483	2 505	79	441	—	2 857	Țigani
1890	201 084	60 878	31 671	3 799	—	496	—	3 610	
1900	214 250	71 894	34 505	5 306	192	289	670	2 734	
1910	229 476	78 150	34 330	5 174	670	322	38	3 082	

O situație similară este oglindită și în recensămintele populației din plășile Lipova, Aradul Nou, Beliu și Mureș, aparținătoare azi, în cea mai mare parte județului Arad, dar care în perioada 1849—1918 erau înglobate altor comitate nefiind cuprinse în situația de mai sus. Astfel documentele atestă că, în anul 1880, în plasa Beliu din cei 15 361 locuitori civili prezenți, 13 908 erau înregistrați cu limba maternă română. Proporția se menține și în anul 1910 cînd, din totalul de 19 511 persoane recenzate în această plasă, 17 847 sînt evidențiați ca români. Aceași situație se constată și în plasa Mureș. În plășile Aradul Nou și Lipova, majoritatea populației este de asemenea românească. Așa de exemplu în plasa Aradul Nou, dintre cei 34 784 locuitori existenți în anul 1910, un număr de 21 215 erau români, iar restul aproape în întregime germani. La fel în plasa Lipova[34].

În pofida tuturor măsurilor luate de regimul burghezo-moșieresc ungar de a da un colorit demografic nou orașului Arad, acest lucru

[32] Gaál L., *Op. cit.*, f. 28; Lakos E., *Op. cit.*, p. 37—39.
[33] Vezi nota 4 și Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele Comisarului cezaro-crăiesc, nr. 698/E./1862.
[34] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro

nu s-a întîmplat şi se poate afirma că, populaţia locală românească a oraşului a reprezentat o forţă socială şi politică importantă[35]. Aceasta s-a evidenţiat mai ales cu ocazia evenimentelor legate de acţiunea memorandistă din 1892 cînd, ţăranii şi meseriaşii români din Arad, cu deosebire din cartierul Pîrneava, au reuşit să demobilizeze elementele înfierbîntate, mobilizate de reacţiune împotriva fruntaşilor români, fapt subliniat şi de ziarul „Voinţa Naţională" din Bucureşti[36]. O apreciere similară o face şi fruntaşul socialist Ioan Creţu care, părăsind Bucureştiul în 1907, a preluat conducerea muncitorilor români din Arad. Într-o scrisoare adresată cunoscuţilor săi din Bucureşti el sublinia că existenţa numărului mare de români în oraşul Arad constituie „un puternic substrat al socialiştilor români"[37].

În concluzie, se poate afirma că şi în cifre absolute masa românească a oraşului Arad reprezenta un important detaşament al românilor din Transilvania[38].

Alături de români, atît pe teritoriul comitatului cît şi a oraşului Arad, s-ua aşezat şi convieţuit locuitori de naţionalitate maghiară, germană, slovacă, sîrbă. În marea lor majoritate aceştia erau meseriaşi, muncitori şi ţărani, şi trebuie subliniat faptul că legile inexorabile ale orînduirii capitaliste, puternic grevate de rămăşiţele feudale, apăsau, într-un fel sau altul, pe toţi oamenii muncii, indiferent de naţionalitate. Aceasta a constituit baza obiectivă a luptei lor comune pentru o viaţă mai bună, luptă care şi-a găsit o puternică expresie mai ales în cadrul mişcărilor ţărăneşti şi muncitoreşti.

Din punct de vedere social-economic, şi în perioada 1849—1918 viaţa marii majorităţi a populaţiei comitatului era legată de agricultură. Aşa, de pildă, pe baza datelor recensămîntului pe anul 1900, se poate calcula că un procent de 81,3% din locuitorii comitatului Arad trăiau de pe urma agriculturii, silviculturii şi mineritului. Pînă în anul 1910, acest procent va scădea foarte puţin, doar la 80,8%, ceea ce totuşi reprezenta o situaţie mai favorabilă faţă de alte comitate, ca de exemplu Bihor cu 81,6%, Sălaj 81,2%, sau Cluj cu 81,8%[39].

Această uriaşă masă de producători agricoli direcţi, au continuat să reprezinte o forţă economică serioasă, materializată prin producţii mari de cereale, plante industriale, de carne etc.

Potrivit măsurătorilor din anul 1895, efectuate după metode mai moderne, suprafaţa comitatului şi oraşului Arad, în întindere de 1 051 970 iugăre cadastrale, cuprindea[40]:

---

[35] Acest fapt s-a evidenţiat cu ocazia acţiunilor de masă, în 1848, 1861, 1870 etc.

[36] Eugen Glück, Anexe (Documente culese şi adoptate de) în Vol. Eugen Glück, Nicolae Roşuţ, *Aradul şi mişcarea memorandistă*, Arad, 1974, f. 21.

[37] Din lupta poporului român pentru libertate şi unitate naţională, Documente, II, Revista Arhivelor, anul II (1968), nr. 2, p. 189.

[38] Tiberiu Moraru, *Maghiarizarea oraşelor din Transilvania*, Extras din Buletin eugenic şi biopolitic, Vol. XIV, (1943), nr. 3—4/1—3.

[39] *M.S.K.*, Vol. 48, p. 26—27.

[40] *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája* (Statistica agricolă a ţărilor coroanei ungare), Vol. I, Budapest, 1897, p. 526 (În cont. Statistica agricolă).

https://biblioteca-digitala.ro

teren arabil	441 311	iug. cad.
grădini	17 641	„ „
teren pentru cositură	50 796	„ „
vie pe rod	5 230	„ „
pîrlog	2 796	„ „
pășune	170 997	„ „
pădure	319 681	„ „
stufăriș	384	„ „
neproductiv	44 139	„ „

Producția agricolă realizată pe aceste terenuri este oglindită în datele comparative de mai jos. Cantitățile înscrise în situație sînt calculate în tone și trebuie făcută mențiunea că pentru anul 1865 ele au valoare orientativă[41]:

Felul produsului	Anul 1865	Anul 1901	Anul 1910
Grîu de toamnă	117 875	111 958	134 351
Orz	19 222	11 763	22 186
Ovăz	22 154	20 112	28 245
Secară	17 937	38 607	73 921
Porumb	78 293	111 704	133 150
	știuleți	boabe	boabe

Dintre plantele industriale un rol important l-a jucat tutunul, cultivat mai ales în comunele Tisa Nouă, Șag și pe Cîmpia arădană (în 1913— 1 216 tone). Apoi, în preajma primului război mondial, s-au răspîndit tot mai mult sfecla de zahăr (în 1913 — 8 461 tone) și cînepa, ultima produsă cu deosebire în Nădlac și Iratoș[42].

Viticultura a cunoscut, de asemenea, o apreciabilă dezvoltare, îndeosebi între 1850—1870, fiind căutat și pe mai departe vinul roșu de Miniș și cel alb de Măderat, obținîndu-se producții ridicate. Așa, de exemplu, numai în anul 1864 producția s-a cifrat la cca 250 000 hl vin. Apariția filoxerei însă a dus, treptat, la distrugerea întregii Podgorii arădene, care s-a replantat masiv abia după 1895[43].

Tot în perioada tratată, 1849—1918, în fostul comitat Arad exista și un important șeptel de vite, îmbogățit, mai ales, prin încorporarea

[41] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, nr. 18/1864; *M.S.K.*, Vol. 18, p. 66 și urm., Vol. 4 și 66, passim.

[42] *M.S.K.*, Vol. 66, p. 244—298, 232—233; Borovszky Samu, *Temes megye* (Comitatul Timiș), Budapest, 1913, p. 167.

[43] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Acte administrative, nr. 2328/1862; Gaal I., *Op. cit.* p. 245 și urm.; *M.S.K.*, Vol. 18, p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro

plăşii Hălmagiu în comitatul sus-amintit. Redăm mai jos situaţia acestei şeptel în diferite perioade[44]:

	1850	1870	1895	1911
Cai	48 358	51 950	56 750	60 189
Bovine	103 060	98 305	118 641	124 721
Ovine	141 014	149 136	86 224	112 316
Porcine	—	117 997	218 206	164 592
Păsări	—	—	684 969	—

În realitate repartizarea populaţiei agricole, a produselor agricole şi şeptelului de vite oglindea o continuare a situaţiei social-economice a cărei bază fusese statornicită încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Revoluţia de la 1848—1849 a dus la desfiinţarea iobăgiei şi a degrevat sesia urbarială de renta feudală. În acest fel, cele 4 105 sesii iobăgeşti din comitatul Arad au devenit proprietatea adevăraţilor lor deţinători, iar jelerii au fost scutiţi de robote şi alte obligaţii care îi grevau. În schimb alodiile, realizate în cea mai mare parte prin deposedarea ţăranilor, au rămas în proprietatea moşierilor. În timp ce aceste legiuri limitate au fost aplicate faptic în comitatele Arad, Timiş, Caraş şi Bihor, în comitatul Zărand nobilimea conservatoare locală a făcut tot posibilul să eludeze prevederile legale. Pretextîndu-se restanţe de robotă, ţăranii erau mînaţi să le efectueze chiar şi în primăvara anului revoluţionar 1849[45].

Legiuirile de la 1848—1849 n-au însemnat încheierea procesului de trecere de la feudalism la capitalism, proces care în realitatea locală s-a dovedit a fi lung şi anevoios, durînd aproximativ pînă în anul 1900. El a cunoscut mai multe reglementări legale începînd cu patentele imperiale din 1853 (Crişana şi Banat), 1854 (Marele Principat al Transilvaniei) şi apoi, legile din epoca dualistă. Se poate afirma că el coincide totodată şi cu o perioadă de luptă acerbă a ţărănimii pentru apărarea drepturilor sale[46].

Acest proces social-economic s-a concentrat, mai ales, în jurul problemei răscumpărării ţăranilor contractualişti (cca. 3 000 familii), răscumpărării dijmei de struguri, care afecta aproximativ 8 000 viti-

[44] Datele respective provin din Galgóczi K., *Magyarország a Szerb Vajdaság a Temesi Bánság mezőgazdasági statisztikája* (Statistica agricolă a Ungariei, Voivodinei Sîrbeşti şi a Banatului Timişan), Pesta, 1855, p. 305. Datele recensămîntului din 1870 şi *M.S.K.*, Vol. 41, p. 706—707; *Statistica agricolă*, I, 528—529.

[45] Csutak Kálmán, *Aradi fogságom alatt írt adatok* (Date scrise în timpul detenţiei mele de la Arad), Pesta, 1868, p. 59—60.

[46] Iosif Kovács, *Desfiinţarea relaţiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1973, passim; E. Glück, *Despre lupta antihabsburgică . . .*, passim; Eugen Glück, *Unele probleme ale trecerii de la feudalism la capitalism în agricultura arădană*, „Ziridava", Vol. XI, Arad 1978, p. 291 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

cultori, separarea pășunilor și separarea pădurilor. La capătul acestui fenomen s-a cristalizat apoi proporția pămînturilor moșierești și țărănești, cu rezultate net nefavorabile însă pentru țărani.

În același timp însă, sub povara producției de mărfuri capitaliste, a creșterii neîncetate a populației, a fiscalității excesive și apăsătoare, cu deosebire pentru mica producție țărănească, s-a accelerat procesul fărămițării proprietății țărănești, iar proletariatul agricol a devenit și mai numeros în ansamblul populației agrare.

În acest sens o situație edificatoare ne este oferită de recensămîntul agricol din 1895, din care desprindem datele de mai jos, referitoare la modul repartizării proprietății funciare pe gospodăriile agricole din fostul comitat Arad[47]:

Categoria	Numărul gospodăriilor	Total iugăre cadastrale
Sub 1 iugăr cadastral, fără teren arabil	9 992	3 384
Sub 1 iugăr cadastral, cu teren arabil	7 841	3 908
Fînațe 1 iugăr cadastral	18 337	54 547
Între 5—10 iug. cad.	11 306	82 307
Între 10—20 iug. cad.	5 734	79 138
Între 20—50 iug. cad.	2 714	80 169
Între 50—100 iug. cad.	539	36 168
Între 100—200 iug. cad.	142	19 106
Între 200—500 iug. cad.	99	30 701
Între 500—1 000 iug. cad.	49	35 349
Peste 1 000 iug. cad.	90	350 694
Total	56 843	775 471

Analizînd situația de mai sus, rezultă că proprietatea moșierească de peste 100 iugăre cadastrale, care cuprindea doar 373 gospodării, totaliza 435 950 iugăre cadastrale, ceea ce reprezenta 56,11% din întregul teren agrosilvic. În același timp, un număr de 47 476 gospodării mici, care la nivelul productivității de atunci nu puteau, de regulă, asigura subsistența unei familii țărănești, însumau 83,5% din totalul gospodăriilor, posedînd însă numai 18,5% din solul productiv. Tabelul de mai sus ne mai dovedește și faptul că păturile mijlocii ale țărănimii deținea o pondere economică foarte restrînsă. Astfel, proprietatea agricolă între 10—20 iugăre cadastrale, totaliza 5 734 gospodării, adică cca 10% și deținea doar 10,3% din terenurile productive. Nici chiar țăranii proprietari de terenuri mai întinse, între 20—100 iugăre cadastrale, nu deținea decît cca 15% din teren[48]. Trebuie subliniat însă și faptul că, în realitate aceste cifre erau destul de relative deoarece în

[47] *M.S.K.*, Vol. 24, p. 65.
[48] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

regiunile deluroase și muntoase — care cuprindeau cea mai mare parte a plășilor Beliu, Radna, Hălmagiu, Tîrnova, Sebiș, — o familie țărănească se putea susține cu greu dintr-un teren de 10 iugăre cadastrale, mai ales dacă avem în vedere și impozitele exagerate ce grevau asupra ei. Chiaburii, în sensul strict al cuvîntului, au reprezentat o forță economică mai mare în comunele de șes, mai ales la Sîntana, Pecica, Vinga, Nădlac etc.

Analizînd datele recensămintelor din perioada anilor 1850—1910, privind populația activă din agricultură, (inclusiv arendașii), se poate întocmi următoarea situație a proprietarilor de terenuri agricole, indiferent de criteriul locului de domiciliu:

1857	25 312 persoane
1880	26 589 persoane
1900	33 829 persoane
1910	36 468 persoane

Din acest total reiese faptul că numărul proprietarilor era în creștere, mai ales în perioada 1880—1910.

Fărămițarea proprietății agricole se oglindește și în faptul că în anul 1910 un număr de 28 507 persoane dețineau o proprietate mai mică de 10 iugăre cadastrale.

Proletarizarea continuă a populației rurale și din cartierele cu profil agricol ale orașului Arad a dat naștere unor categorii de oameni nevoiași, care sînt înregistrați în recensăminte ca muncitori agricoli, zilieri, argați ș.a.m.d. Este interesant de remarcat că la Pecica și în alte comune mai mari, încă înainte de revoluția de la 1848, funcționa așa-zisul „tîrg de servitori" unde erau angajați, ca argați și servitori, cei fără de pămînt. Asemenea „tîrguri", adevărate oglinzi ale suferinței, au funcționat pînă la sfîrșitul perioadei dualiste[49].

Deși cifrele care s-au păstrat în documente, sînt destul de greu comparabile[50], totuși cele cuprinse în tabelul de mai jos, ne dau o imagine orientativă a creșterii proletariatului între anii 1857—1910 pe teritoriul fostului comitat Arad[51]:

Anul	Muncitori agricoli			Servitori			Zilieri			Argați		
	Comitat	Oraș	Total	Comitat	Oraș	Total	Comitat	Oraș	Total	Comitat	Oraș	Total
1857	9 642	210	9 852	4 364	1 541	5 905	16 657	2 293	18 850	Nu se specifică		
1900	39 554	574	40 128	4 076	3 186	7 262	5 199	2 053	7 252	9 429	361	9 790
1910	37 843	564	38 407	3 393	3 139	6 532	2 921	1 562	4 483	9 961	390	10 351

[49] Muncitorii agricoli cuprind și puțini mineri (1857).

[50] Nu coincide întru-tocmai sfera noțiunilor.

[51] Vezi nota 4. Zilierii din oraș au reprezentat o masă eterogenă, o parte din ei, fiind folosiți și în industrie sau ateliere meșteșugărești. Recensămîntul din 1881 înregistrează aparate și 1314 jeleri. În 1870 zilierii, lucrînd în agricultură, au fost înregistrați aparate.

https://biblioteca-digitala.ro

Cifrele din situaţia de mai sus subliniază mizeria şi exploatarea marii majorităţi a populaţiei, reliefează cauzele mişcărilor ţărăneşti, în special al celor agrar-socialiste din perioada 1890—1908, care au mobilizat la luptă imensa masă a celor săraci, fără deosebire de naţionalitate, luptă al cărei scop va fi parţial satisfăcută numai după istoricul act de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Între anii 1849—1918 asistăm şi la o susţinută dezvoltare a industriei şi meşteşugurilor, proces vizibil după 1850, marcat prin răspîndirea maşinilor cu aburi, care încep să fie tot mai intens folosite[52]. Aşa de exemplu, în anul 1903 în oraşul şi comitatul Arad funcţionau deja 684 maşini cu aburi. Apoi în anul 1892 se introduce curentul electric la Sebiş, iar în 1893 se trece la construirea Uzinei electrice din Arad, uzină a cărei producţie va depăşi, în 1912, cifra de 2 milioane kw[53], din care o mare parte era folosită în atelierele şi fabricile arădene.

Dar dezvoltarea industrială n-a fost lipsită de greutăţi, drumul parcurs fiind şi anevoios. În prima fază a acestei dezvoltări, pe care am putea-o încadra între anii 1850—1870, cea mai mare parte a unităţilor industriale erau plasate pe marile domenii din comitat, prelucrînd materia primă locală şi folosind uriaşul disponibil de braţe de muncă, provenit din sînul ţărănimii ruinate. De aceea, în cadrul acestei industrii, compusă din unităţi mici şi cîteva mijlocii, rolul dominant îl avea industria alimentară şi de prelucrare a lemnului. Din rîndul acestora se remarcă cele 52 de fabrici de spirt şi 14 mori cu aburi recensate în 1866. Şi în oraşul Arad se înfiinţaseră cîteva fabrici de spirt, dintre care cea mai importantă a fost cea din cartierul Poltura, intrată în funcţiune în 1851, azi I.I.S. „7 Noiembrie". În anul 1870, producţia de spirt zilnică a celor şase fabrici din Arad se urcase la cca 260 hl[54].

În perioada 1870—1894, creşte rolul industrial al oraşului Arad, devenind prioritar pe teritoriul comitatului cu acelaşi nume. Unităţile producătoare de spirt de pe teritoriu pierd treptat din importanţă.

Industria arădană continuă să fie dominată de cea alimentară. Astfel, în anul 1897, industria spirtului reprezenta 21% din valoarea producţiei industriale totale arădene (cca 143 000 hl pe an), iar morăritul 22%. Este important de remarcat că, în anul 1894, cantitatea de cereale măcinată în comitatul Arad se ridica la 102 569 tone, din care 43 000 tone de către două mori din Arad, ceea ce denotă o vădită tendinţă de concentrare şi a acestei industrii în oraşul Arad[55].

Exploatarea şi industrializarea lemnului a fost acaparată de capitalul străin care, la Ineu, Slatina de Mureş şi în alte localităţi, a trecut la defrişarea totală a fondului forestier, fără refacerea acestuia. In-

---

[52] În Arad şi jur.

[53] Iparfelügyelők jelentései (Rapoartele inspectorilor industriali), 1903, p. 130; *Uzina electrică 1893—1934—1971*, Arad, 1941, f. 6. *Az aradi kereskedelmi és iparkamara jelentése* (Raportul Camerei de comerţ şi Industrie din Arad), 1912, p. 122—123 (în continuare Raport).

[54] Parecz I. *Op. cit.*, p. 92.

[55] *M.S.K.*, Vol. 13, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro

dustria de mobilă era concentrată, în cea mai mare parte, în Arad, unde se mai aflau și cîteva gatere. Cu toate acestea aportul pe care orașul Arad îl aducea industriei lemnului din comitat, înțelegînd și masivele exploatări forestiere, nu reprezenta decît cca 12,5% din valoarea globală.

Avînd în componența sa fabrici importante, ca de exemplu cea din Poltura — cea mai mare unitate producătoare de spirt din Transilvania — industria arădană depășește, treptat, caracterul local. Dar necesitatea dezvoltării industriale și a lărgirii legăturilor comerciale ale Aradului cu alte regiuni, a scos și mai mult în evidență urmările negative ale dependenței Transilvaniei de imperiul dualist. Astfel, dezvoltarea marilor mori arădene și a industriei spirtului era condiționată de extinderea bazei materii prime, ce puteau fi achiziționate, în condiții avantajoase, doar din România, așa după cum se și întîmplase, dealtfel în decursul vremii. Războiul vamal a întrerupt însă aceste legături firești, creînd mari greutăți și industriei arădene. De aceea chiar în timpul acestui război vamal, în anul 1887, Camera de comerț și industrie din Arad pleda pentru restabilirea legăturilor și cerea ca, cel puțin o parte din surplusurile de cereale ale României să fie măcinate și tranzitate prin Arad. Pe de altă parte, regiunea arădană, lipsită de lemn de brad, se aproviziona din România, stocul de lemne importate fiind prelucrate de gaterele din Pecica. În același timp, războiul vamal declarat de către Austro-Ungaria, României, a oprit și desfacerea multor produse ale industriei arădene, care avea în România piețe sigure și avantajoase. Urmările au fost atît de grave, încît unele fabrici din Arad, ca de exemplu fabrica de amidon și fabrica de spirt „Mittellmann și Fii", au și dat faliment.

În pofida acestor greutăți, a concurenței acerbe a fabricilor din Austro-Ungaria și a pierderilor suferite mai ales de industria alimentară, industria arădană, în ansamblu, continuă să se dezvolte, la aceasta contribuind și sprijinul acordat de autoritățile orășenești locale. Dispar unele unități mai mici și încep să joace un rol, tot mai important, întreprinderile mai mari, de la 20 muncitori în sus[56].

Faza a treia de dezvoltare industrială a orașului și comitatului Arad începe în jurul anului 1895 și durează pînă la istoricul an 1918, caracterizîndu-se prin schimbarea profilului industriei, prioritatea fiind preluată de ramura construcțiilor de mașini, reprezentată, mai ales, prin Uzina de vagoane (1893) și Întreprinderea de automobile „Marta". Industria de mobilă cunoaște, de asemenea, o largă dezvoltare, iar începînd cu anul 1907, se pun și bazele industriei textile. Se poate afirma că, în același timp, ia avînt și industria chimică, cu producția de hîrtie și explozive.

Perioada se mai caracterizează prin preluarea rolului conducător de către marile intreprinderi, situate mai ales pe teritoriul orașuluil Arad. De asemenea trebuie să mai adăugăm că și industria arădană în

---

[56] *Raport*, 1881, p. 7; *Raport*, 1887, p. 5—6.

https://biblioteca-digitala.ro

mare parte era dominată de capitalul străin[57]. În pofida acestor greutăţi, industria arădană, ca şi în general cea de pe tot teritoriul patriei noastre, se găsea în prima fază a dezvoltării ei, puternic grevată de concurenţa monopolurilor austro-ungare.

Creşterea numărului de fabrici şi ateliere, precum şi extinderea acestora, a determinat şi creşterea numărului de locuitori ocupaţi în industrie şi meşteşuguri, fenomen oglindit în tabelul de mai jos[58]:

Anul	Comitat	Oraşul Arad	Total
1857	—	—	6 586
1870	3 301	1 773	5 133
1890	8 573	7 081	15 584
1900	11 175	9 724	20 899
1910	12 517	11 502	24 019

Redăm în continuare şi o situaţie a intreprinderilor industriale şi meşteşugăreşti, întocmită pe baza recensămintelor din anii 1890 şi 1910, categorisite după numărul angajaţilor, denumite „calfe", potrivit termilonolgiei vremii:

Categoria Nr. calfe	Comitat			Oraş			Total		
	1890	1900	1910	1890	1900	1910	1890	1900	1910
Fără calfe	2 439	4 189	4 194	620	1 422	1 554	3 059	5 611	5 748
1 calfă	861	1 150	1 259	246	345	538	1 107	1 495	1 797
2 calfe	308	474	576	142	246	257	450	720	833
3—5 calfe	158	280	389	198	261	331	356	541	720
6—10 calfe	19	32	73	85	117	132	104	149	205
11—20 calfe	6	18	25	27	50	77	33	68	102
peste 20 calfe	8	15	20	23	29	54	31	44	74
Total calfe	3 799	6 158	6 536	1 341	2 470	2 943	5 140	8 628	9 479

Dacă comparăm numărul personalului angajat în industrie şi atelierele meşteşugăreşti după categoria de intreprindere, vom putea observa, mai ales în ceea ce priveşte oraşul Arad, că o schimbare calitativă în structura acestuia se produce abia în jurul anului 1900 şi anume în sensul că, începe să prevaleze numărul muncitorilor angajaţi în întreprinderile cu mai mult de 20 de salariaţi. Această schimbare, cu adînci repercursiuni asupra creşterii capacităţii de luptă şi

[57] Arhivele Statului Bucureşti, Microfilme R. P. Ungaria, rola 201, cadrele 760, 440, 652661.

[58] Vezi nota 4. şi *M.S.K.*, Vol. 52, p. 286—287.

https://biblioteca-digitala.ro

întăririi conștiinței de clasă a muncitorimii, a fost determinată, în primul rînd, de înființarea Uzinei de vagoane, Fabricii de automobile, Atelierelor căilor ferate ș.a. Concretizăm mai jos cele afirmate[59]:

	Comitatul Arad			Orașul Arad		
	1890	1900	1910	1890	1900	1910
Total muncitori (calfe)	3 018	3 202	3 559	—	4 941	5 707
Din care în întreprinderi cu peste 20 muncit. (calfe)	748	1 451	1 439	1 341	3 261	4 645

Pe lîngă concentrarea tot mai mare a muncitorimii în întreprinderi mai mari și transformarea Aradului în centru al industriei constructoare de mașini, asistăm la însemnate deplasări de muncitori și salariați din anumite sectoare în altele. Cel mai important fenomen în acest sens este decăderea mineritului și metalurgiei, care mai cuprindea în 1870 încă 349 persoane. În anul 1914 noua conducere renunță chiar la utilizarea forțelor locale, aducînd muncitori din altă parte, ceea ce determină 210 locuitori din Dezna, să ceară pașapoarte pentru emigrare[60].

Formarea clasei muncitoare pe meleagurile arădene este legată de trei fenomene sociale importante. Primul, așa după cum s-a mai amintit, îl constituie ruinarea țăranilor care vor îngroșa rîndurile proletariatului agricol atît de numeros în comitatul Arad și alte regiuni învecinate, și care, în mare parte va migra spre orașe. Al doilea este destrămarea breslelor și desființarea acestora în 1872, precum și sărăcirea unei mari părți a micilor meșteșugari, care vor intra în rîndurile muncitorilor calificați, angajîndu-se în atelierele mai mari și mai tîrziu în fabrici. În fine, în al treilea rînd amintim că datorită fluctuației imense a pieții, a comenzilor, prețurilor și salariilor, care loveau mai ales în atelierele meșteșugărești și fabricile mici, o însemnată parte a brațelor de muncă, colindă din oraș în oraș în căutare de lucru. Aceștia formează categoria așa-zișilor „muncitori pribegi", aproape în exclusivitate calificați și care vor constitui, de asemenea, o sursă de recrutare de muncitori. De fapt, acest fenomen a persistat, într-o anumită măsură, pînă la izbucnirea primului război mondial. El avea și un suport subiectiv axat în reminiscențele vieții de calfă din epoca breslelor. Pe de altă parte el a fost și cauza că recensămintele înregistrează în orașul Arad un mare număr de străini, dintre care unii au obținut apoi, desigur, dreptul de stabilire în oraș. Pe aceeași filieră, Aradul a pierdut și el, un anumit număr dintre locuitorii săi. Însăși mișcarea muncitorească arădeană a trebuit să țină cont de aceste realități, organizînd cămine pentru

[59] *Ibidem.*
[60] „Adevărul", anul 12, nr. 8 din 9/22 februarie 1919, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

acești „pribegi" și introducînd un sistem de ajutorare a acestora, firește pe bază de reciprocitate. Asemenea prevederi nu lipsesc din nici un statut al vreunei asociații muncitorești, create după 1848 și nici din al sindicatelor înființate după 1890[61].

Desigur că toate aceste fenomene au determinat o intensă mișcare demografică, pe o arie teritorială mai mare. Treptat însă, Aradul a asimilat nu numai rezervele sale de muncitori calificați, dar și pe cele din Lipova, Vinga, Pecica etc., localități cu vechi tradiții meșteșugărești, dar care n-au reușit să treacă la faza industrială.

În procesul de formare al clasei muncitoare, oferta imensă de brațe de muncă necalificate și de cele calificate, mult mai reduse, se îmbină cu fenomenul șomajului care greva, cu deosebire, pe cei fără pregătire profesională. Lipsa de lucru deveni și mai apăsătoare în perioada crizelor de supraproducție din 1873, 1900 etc., cînd alte sute de muncitori au îngroșat rîndurile șomerilor.

Trebuie să subliniem faptul că formarea clasei muncitoare arădene s-a înfăptuit, totodată și în condițiile unui sistem de asuprire socială și națională, intensificat în perioada dualistă. Măsurile luate de regimul burghezo-moșieresc ungar au defavorizat formarea unei pături de muncitori calificați români, atît prin politica școlară — generală și de specialitate — cît și prin intensificarea procesului de maghiarizare care a făcut ca toate școlile și filierele de calificare, create de diferite autorități sau asociații, să-și desfășoare activitatea într-o limbă necunoscută sau insuficient însușită de către fii de țărani români, sîrbi, slovaci.

Pe de altă parte, aceste posibilități de calificare erau reduse, reflectînd de fapt, esența reacționară a regimului dualist care greva pe toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, mulți chiar dintre tinerii și muncitorii unguri neavînd posibilitate să se califice, datorită atît unor piedici de ordin material cît și politic.

Nu este întîmplător faptul că „Asociația culturală română arădană" a oferit — potrivit posibilităților sale — burse pentru formarea unor meseriași români. La fel oamenii cu vederi înaintate, cum au fost E. Ungureanu și A. Iorga, au elaborat, după 1900, proiecte privind calificarea unui număr mai mare de români, care însă prea puțin s-au putut aplica înainte de anul 1918[62].

În sfîrșit, mai amintim și faptul că, marile întreprinderi, dominate de capital străin și care evitau să-și piardă timpul cu calificarea muncitorilor autohtoni, recurgeau nu numai la importul de tehnică, ci și la cel al brațelor de muncă calificate, mai ales la Uzina de vagoane și întreprinderile de la Slatina de Mureș.

Un interesant fenomen demografic, care s-a accentuat spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, a fost navetismul. Dacă

---

[61] *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene. 1784—1918, Mss.*
[62] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

studiem evoluţia demografică a comunelor suburbane, din epoca respectivă, apare în mod pregnant faptul că creşterea populaţiei acestora a atins în anumite perioade un ritm neobişnuit de mare şi că, în sînul populaţiei locale numărul agricultorilor a rămas constant, în timp ce numărul celor aparţinînd altor categorii, a crescut rapid. Acest fenomen se explică în primul rînd prin faptul că muncitorii şi salariaţii au putut trăi mai uşor în aceste comune suburbane cu preţuri alimentare mai reduse şi chirii mai moderate, decît în oraşul Arad propriu-zis. Pe de altă parte, construirea unei extinse reţele de căi ferate a scutit pe mulţi navetişti de a se mai deplasa pe jos pînă la locurile de muncă.

Ilustrăm prin datele situaţiei de mai jos evoluţia numerică a populaţiei din comunele suburbane în cauză[63]:

Comuna	1880	1900	1890	1869	1910
Livada	902	1 785	2 031	2 235	2 191
Sînleani	1 032	887	979	1 253	1 244
Zimandcuz	681	698	846	941	1 043
Sînicolau Mic	1 780	1 656	2 035	2 462	2 871
Micălaca	2 091	1 967	2 493	3 243	4 313

În perioada anilor 1894—1918, Aradul s-a impus şi ca un important centru comercial.

În primul rînd, comerţul cu ridicata avea menirea să desfacă produsele vegetale ale regiunii arădene, precum şi materiile prime de origine animală. De asemenea, pe măsura dezvoltării industriei alimentare, o parte tot mai însemnată a produselor cerealiere părăseau regiunea Aradului sub formă de spirt şi făină. Aşa, spre exemplu, de la 38 402 tone măcinate de morile arădene în 1880, s-a ajuns ca în 1906 cantitatea măcinată să urce la 148 301 tone, din care 125 872 tone morile cu abur cu profil comercial[64]. În această cantitate erau cuprinse şi cerealele aduse din România mai ales după 1881.

Între produsele animaliere, timp de cîteva decenii a primat exportul de bovine care se cifra, în medie, la cca. 15 000 capete pe an. Începînd cu anul 1900, pe primul loc începe să se situeze exportul de porcine, în parte sacrificate, cu deosebire pentru Austria şi Anglia[65]. S-a menţinut în mod constant şi exportul de cai, mai ales de la Nădlac, vînzările cele mai mari făcîndu-se în România[66].

[63] La Livada la creşterea populaţiei a mai contribuit şi crearea coloniei de la Utviniş.

[64] *M.S.K.*, Vol. 26, p. 168—169, 144—145.

[65] A luat avînt şi exportul de păsări tăiate.

[66] Vînzările s-au făcut anual.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre mărfurile industriale arădene exportate inclusiv peste Carpaţi, s-au remarcat mobila, explozivele, hîrtia, produsele din aramă, clopotele, unele produse ale Uzinei de vagoane etc.[67].

Dar aşa după cum s-a mai subliniat, nu trebuie să uităm că şi comerţul arădan cu ridicata a simţit din plin concurenţa produselor agricole de pe şesul Ungariei şi a produselor industriale austro-ungare, îndeosebi în anii războiului vamal cu România.

În perioada de care ne ocupăm a progresat şi comerţul cu amănuntul, cu toate că s-a înfruntat la rîndu-i cu multe greutăţi. În primul rînd capacitatea scăzută de cumpărare a majorităţii populaţiei, mai ales a celei rurale. În al doilea rînd comerţul local a avut de suferit, cu deosebire în jurul anului 1900, de pe urma sistemului de voiajori prin care marile firme din centrele imperiului habsburgic căutau să-şi plaseze mărfurile în cele mai îndepărtate regiuni. Acest sistem, care a generat o acerbă concurenţă, a stîrnit nemulţumirea factorilor economici locali, în special a Camerei de comerţ şi industrie. Economiştii arădeni îl considerau ca principala frînă în dezvoltarea comerţului local şi consolidării atelierelor meşteşugăreşti care deserveau nevoile nemijlocite ale populaţiei (croitori, pălărieri etc.).

Cu toate piedicile amintite, comerţul, în ansamblu, a urmat o linie ascendentă[68], fapt ce a determinat şi creşterea numărului de locuitori ocupaţi în acest sector social, aşa după cum rezultă şi din situaţia de mai jos[69]:

Anul	Comitatul Arad			Oraşul Arad			Total		
	Personal	Patroni	Total	Personal	Patroni	Total	Personal	Patroni	Total
1857	120	264	384	167	351	518	287	615	902
1870	253	527	780	459	686	1 145	712	1 213	1 925
1880	668	771	1 439	776	701	1 477	1 444	1 478	2 922
1900	856	1 025	1 881	1 342	926	2 268	2 198	1 951	4 149
1910	1 183	1 314	2 497	1 524	1 067	2 591	2 707	2 381	5 088

Din această situaţie rezultă că, atît în comitat, dar mai ales în oraşul Arad, creşterea populaţiei ocupate în comerţ a cunoscut un ritm constant, dar care a depăşit nivelul mediu de creştere al populaţiei în ansamblu. În acelaşi timp, se poate desprinde limpede şi faptul că unităţile comerciale erau, în majoritate covîrşitoare mici şi mijlocii, mai ales pînă la 1900.

Dezvoltarea agriculturii, industriei şi comerţului pe baze capitaliste, a solicitat şi crearea unui sistem de credit modern, capabil să

[67] *Rapoarte*, 1900—1913.

[68] Gaál I., *Op. cit.*, p. 305.

[69] Vezi nota 4. Pentru 1870—1910 inclusiv membru de familie ajutător.

https://biblioteca-digitala.ro

ofere fondurile necesare investiţiilor, cerinţelor producţiei mărfurilor. Dacă în anul 1849, la Arad funcţiona o singură bancă, — creată în 1840 — în 1914 activau deja 36 instituţii de credit, de tip bancar, dintre care 12 în oraşul Arad, cu disponibilităţi de cca. 160 milioane coroane, depăşind fondurile băneşti a unităţilor similare din Oradea şi Timişoara[70]. Între aceste instituţii se evidenţia Banca „Victoria", cu sediul la Arad, fondată în 1887, care a jucat un rol major în viaţa bancară din vestul ţării noastre, fiind fără îndoială, ca mărime, a doua instituţie de credit românească din Transilvania, după Banca „Albina" din Sibiu. Banca „Victoria" a contribuit, din plin, la consolidarea economică a ţăranilor şi meseriaşilor români, la susţinerea acţiunilor culturale ale acestora şi la sprijinirea altor bănci româneşti[71]. Din rîndul acestora se remarcă „Nădlăcana" (1897), „Lipovana", „Mureşul" — Radna (1897), băncile din Birchiş (1910), Dezna (1908), Buteni (1908) etc.[72].

O parte a populaţiei arădene îşi desfăşura activitatea şi în ramura bancară, desigur însă în proporţii mult mai restrînse ca în alte sectoare. Pentru a ne da seama de ritmul dezvoltării sistemului bancar, vom menţiona şi faptul că, dacă în 1870 lucrau doar 38 persoane în sectorul amintit, în 1910 numărul acestora s-a ridicat deja la 370[73].

În perioada 1849—1918, în sînul populaţiei, a apărut şi o nouă categorie socială, aceea a lucrătorilor din transporturi, nucleul principal al acesteia constituindu-l personalul de la căile ferate.

Primele încercări de a racorda Aradul la sistemul de căi ferate s-au concretizat în 1848, prin începerea construcţiei liniei ferate Arad—Curtici[74]. Din cauza evenimentelor revoluţionare însă, construcţia a fost sistată, ceea ce a făcut ca primul tren să poată întra în gara Arad doar în anul 1858. Potenţialul economic relativ ridicat al teritoriului arădan, a creat posibilitatea construirii unui sistem local de căi ferate local destul de ramificat. Centrul acestui sistem era oraşul Arad, unde se întîlneau un număr de 8 căi ferate cu ecartament normal, a căror lungime totaliza pînă în 1918, înţelegînd teritoriul de azi al judeţului Arad, 470 km. La acestea se mai adăugă liniile inguste, dintre care cea mai însemnată era Sebiş—Moneasa, precum şi cele industriale, în majoritate cu tracţiune hipo. Trebuie menţionat însă faptul că, în mare parte, aceste linii s-au construit şi în funcţie de interesele moşierilor, mai ales în privinţa traseelor şi amplasării gărilor, cu atît mai vîrtos cu cît, pe lîngă influenţa în treburile politice şi administrative, ei deţineau şi acţiuni ale societăţilor de căi ferate. Pe măsura extinderii căilor ferate şi intensificării traficului de persoane şi mărfuri, a crescut şi numărul

---

[70] *Magyar Statisztikai Évkönyv* (Anuarul statistic maghiar), 1914, p. 211; Etnografia, p. 63.

[71] Anuarul băncilor române, anul 15 (1914), Sibiu, 1913, p. 152—153; Sabin Cioran, *Rolul băncilor româneşti din Ardeal, în pregătirea Unirii*, Braşov, 1944, p. 18, 40.

[72] Anuarul băncilor române, anul 20 (1919), Sibiu, 1918, passim.

[73] Vezi nota 4.

[74] „Aradi Hirdető (Publicaţia din Arad), anul 7, nr. 27, din 8 iulie 1848, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

locuitorilor care deserveau acest sector, fapt ce poate fi dedus şi din situaţia de mai jos[75]:

Anul	Comitatul Arad	Oraşul Arad	Total
1870	187	264	451
1890	502	881	1 383
1900	1 276	1 728	2 004
1910	1 916	2 607	3 523

O problemă de mare importanţă, cu deosebire din punct de vedere social-politic, a constituit-o structura şi creşterea numărului intelectualităţii. Datele pe care ni le oferă recensămintele trebuiesc analizate cu multă atenţie, ele fiind destul de relative în privinţa aprecierii criteriilor noţiunii de intelectual, în această categorie fiind uneori înregistraţi şi locuitori care de fapt făceau parte din altă clasă sau pătură socială[76].

Cercetînd structura acestora, se poate constata că intelectualitatea arădană se grupa în trei mari categorii: 1.) administraţie şi justiţie, cu menţiunea că cei mai mulţi erau jurişti; 2.) cadre didactice; 3.) cler. Numărul preoţilor şi al persoanelor aflate în serviciul cultelor nu a cunoscut fluctuaţii deosebite cifrîndu-se în 1857 la 333, în 1890 la 320 şi în 1910 la 358. În schimb, a crescut masiv numărul cadrelor didactice, ceea ce se explică prin lărgirea şi desăvîrşirea sistemului şcolar confesional românesc, aproximativ pînă în anul 1890 cînd, încercările guvernanţilor vremii de a crea, în mod artificial, şcoli de stat cu limba de predare maghiară şi în regiunile locuite de români, devin din ce în ce mai insistente. Numărul cadrelor didactice româneşti care au funcţionat în comitatul Arad în 1879 a fost de 290, iar în oraşul Arad de 126, deci total 416. În anul 1900 această cifră se urcă la 788 iar în 1910 la 1 002[77].

În oraşul Arad, cadrele didactice româneşti erau grupate în şcolile confesionale primare, Preparandie şi Seminarul teologic[78].

În ceea ce priveşte categoria intelectualilor din funcţiile administrative, trebuie subliniat, în primul rînd că, deţinerea funcţiilor politico-administrative a cunoscut mai multe faze. Astfel, la scurt timp după înăbuşirea revoluţiei de la 1848/49, oficiile publice au fost scoase din mîna nobilimii conservatoare maghiare şi deţinute, pînă în anul 1861 în cea mai mare parte şi parţial pînă în 1867, de către funcţionari ceza-

[75] Vezi nota 4.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem; „Aradi Lapok" (Foile arădene), anul 1, nr. 89, din 17 aprilie 1868, p. 1; *M.S.K.*, Vol. 27, passim.
[78] În perioada dualistă a existat chiar planul creării unei universităţi româneşti la Arad, nerealizată din cauza regimului reacţionar şi penuriei materiale.

https://biblioteca-digitala.ro

ro-crăieşti, aduşi din provinciile ereditare ale imperiului austriac. Între 1861—1875 însă, ca urmare a luptei maselor populare româneşti, o mare parte din posturile de notari comunali, pretori şi a funcţiilor comitatense — îndeosebi pe vremea comiţilor supremi români Teodor Şerb şi Gheorghe Popa de Teiuş — au fost ocupate de către români. În acelaşi timp, între anii susmenţionaţi, în majoritatea comunelor şi în parte şi la comitat, limba română se folosea ca limbă oficială, cu toate ordinele vicecomitelui care interzisese acest lucru[79].

În comitatul Zărand, care cuprindea în acea perioadă şi plasa Hălmagiu, se crease o „Mică Dacie" în care administraţia locală şi comitatensă era condusă aproape în exclusivitate de români. De altfel principalul motiv al desfiinţării comitatului Zărand în 1876 a fost chiar caracterul compact românesc al acestuia, fapt ce nu convenea regimului burghezo-moşieresc maghiar.

Românii sînt înlăturaţi, treptat mai ales după 1875, din funcţiile administrative, în care sînt introduşi numai intelectuali maghiari. Ponderea funcţionarilor români a rămas, pînă în 1918, cu mult sub cifra corespunzătoare proporţiei românilor în cadrul populaţiei din comitat şi care, după cum s-a arătat, constituiau marea majoritate. Aşa spre exemplu, din cele 150 funcţii existente în anul 1910 în aparatul comitatens, doar 25 erau ocupate de români, iar din cele 156 la Primăria oraşului Arad, numai 12[81].

Un număr mai mare de români se găseau însă în rîndul avocaţilor care în 1870 se cifrau la 128, iar în 1910 la 138[82]. Între aceştia se aflau şi un număr însemnat de conducători ai mişcării de eliberare naţională, ca de pildă Mircea V. Stănescu, Ioan Popovici Deseanu, Sigismund Popovici, Mihai Veliciu, Dr. Ioan Suciu, Ştefan Cicio-Pop, ş.a.m.d.

Numărul celorlalte categorii de intelectuali era restrîns, cu atît mai mult cu cît unele sectoare ale vieţii sociale erau foarte puţin dezvoltate. Aşa de exemplu, în 1870, numărul medicilor pe întreg comitatul era doar de 41, din care 22 în oraşul Arad. În anul 1910 funcţionau 99 de medici, dintre care 58 în oraşul Arad. Pe aceste meleaguri s-au evidenţiat figuri ilustre de medici ca I. T. Mera, luptător memorandist, balneologii I. Vuia şi G. Hosanu, creatorul Şcoalei de moaşe I. Csiky şi

---

[79] Andrei Caciora-Eugen Glück, *Noi date privitoare la lupta românilor din Cîmpia Aradului pentru drepturi şi libertate naţională (1849—1867)*, în „Revista Arhivelor", anul II. (1968), p. 87—88; Eugen Glück, *Contribuţia maselor populare arădene la luptă pentru libertate şi unitate naţională între 1849—1867*, în vol. Catedra, Arad, iunie 1977, p. 175; Idem, *Şiria în anii copilăriei şi tinereţii lui Ioan Slavici* în vol. E. Glück, G. Neamţu, D. Vatamaniuc, „Studii şi documente privind activitatea lui Ioan Slavici", Vol. I. Arad, 1976, p. 6—7; Eugen Glück, Nicolae Roşuţ, *Aradul în perioada războiului de independenţă*, Arad, 1977, p. I—XII, 1—209.

[80] T. Mager, *Organizarea . . .*, passim.

[81] Vezi nota 4 şi Magyarország tiszti cím és névtára (Nomenclatorul şi repertoriul de titluri al demnitarilor Ungariei), anul 29, (1910), Budapest, 1910, p. 85.

[82] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro

filantropul I. Darányi[83]. În sectorul tehnic intelectualitatea însuma o cifră şi mai scăzută.

Pe lîngă măsurile luate de autorităţi, o altă piedică în calea tinerilor români de-a urma şcoli superioare, era şi lipsa de posibilităţi materiale. Cu atît este deci mai demnă de subliniat măsura luată de „Asociaţia pentru cultura şi conversarea poporului român" din Arad de-a acorda burse elevilor şi studenţilor români[84]. La fel, mai mulţi tineri arădeni au mai beneficiat de asemenea de burse şi din partea Episcopiei ortodoxe române a Aradului şi Ienopolei, precum şi a Fundaţiei „Emanuil Gojdu"[85].

În perioada anilor 1849—1918, s-au produs schimbări şi în textura şi sistematizarea localităţilor[86]. În general, începutul acestei perioade a găsit meleagurile arădene în faza de încheiere a concentrării caselor din sate, pe străzi, de unificare a unor sate, cu excepţia plăşii Hălmagiu, pe teritoriul căreia sistematizarea s-a aplicat mai puţin în această perioadă[87].

Folosind datele recensămintelor şi altor documente oficiale pe care le-am studiat, se poate întocmi următoarea situaţie numerică despre plăşile şi localităţile din fostul comitat Arad[88]:

Din tabelul de mai sus rezultă că, pînă în anul 1875, sistemul administrativ s-a menţinut în tiparele moştenite din evul mediu, în plăşi,

Anul	Plăşi	Oraşe	Tîrguri	Sate	Observaţii
1850	8	1	24	152	
1857	6	1	23	155	— Aradul cu 5 suburbii
1870	4	1	26	158	—
1880	10	1	—	218	— inclusiv cele 34 sate ale plăşii Hălmagiu, înglobată comitatului Arad
1890	10	1	—	217	—
1900	10	1	—	217	—
1910	10	1	—	217	—

[83] Vezi nota 4 şi Adelin Chisiu, *Cu ce a contribuit Ardealul şi Banatul la formarea medicinei ştiinţifice româneşti*, Cluj, 1939.; Bremzay Geza, *Lista transilvănenilor, bănăţenilor, moldovenilor, muntenilor şi macedonenilor promovaţi doctori la facultăţile de medicină din Tirnavia şi Budapesta de la înfiinţarea ei pînă la 1894—1895*, Cluj, 1938.

[84] Arhivele Statului Arad, fond „Astra", passim.

[85] Arhivele Statului Oradea, fond „Fundaţia Emanuil Gojdu", dos. 1/1870, fil. 3, dos. 3/1872, fi. 6.

[86] Faţă de situaţia din perioada 1784—1848.

[87] În aceste părţi nu erau valabile normale privind sistematizarea comunelor.

[88] Vezi nota 4.

https://biblioteca-digitala.ro

tîrguri şi sate. După 1875, s-a introdus un nou sistem administrativ care a rectificat nomenclatorul localităţilor. Au dispărut tîrgurile, iar satele au fost clasificate în două categorii: mari şi mici.

Redăm mai jos organizarea administrativ-teritorială a comitatului Arad, existentă în 1908, potrivit legilor sus-amintite[89]:

Plasa	Total comune	Din care		Obs.
		Comune mari	Comune mici	
Arad	15	10	5	
Aletea	10	10	—	
Chişineu-Criş	21	20	1	
Hălmagiu	33	—	33	
Ineu	17	9	8	
Pecica	8	5	3	
Radna	36	1	35	
Sebiş	49	1	48	
Şiria	11	3	8	
Tîrnova	17	1	16	
Total	217	60	157	

Putem observa, din situaţia de mai sus că, majoritatea comunelor mici se concentrau în regiunea muntoasă care cuprindea plăşile Radna, Sebiş, Hălmagiu şi Tîrnova. Satele mari mari erau situate la cîmpie, fiind locuite de majoritatea populaţiei. Astfel, în anul 1910, din totalul populaţiei arădene un număr de 219 307 persoane locuiau în comune mari, iar 171 637 în comune mici. În celelalte plăşi a căror teritoriu aparţine azi judeţului Arad, dar odinioară erau, parţial sau total, situate în afara comitatului Arad, situaţia era similară. Aşa de pildă, toate cele 33 sate, aparţinătoare plăşii Beliu, erau clasificate „mici". La fel satele plăşii Mureş din comitatul Caraş. În plasa Lipova erau doar patru comune mari, Lipova, Chesinţ, Zăbrani şi Neudorf. În schimb comunele plăşii Aradul Nou erau, în general, „comune mari"[90].

Procesul de urbanizare s-a lovit de importante bariere fie de ordin politic-administrativ, fie financiar. Astfel, legislaţia vremii impunea oraşelor un aparat administrativ mult prea costisitor, secondat de creşterea impozitelor locale. Aceste prevederi au determinat ca locuitorii oraşului Vinga, de exemplu, să renunţe la statutul de oraş, iar cei din Lipova să refuze primirea acestei calităţi[91].

---

[89] Ibidem.

[90] *M.S.K.*, Vol. 39, p. 686, 718, 742.

[91] Arhiva Institutului de studii istorice şi social politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Fond microfilme, mapa 46, secvenţa 138; „Arad és Vidéke" (Aradul şi regiunea sa), anul 17, nr. 57, din 11 martie 1897, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Mutațiile intervenite în textura localităților se pot grupa în trei categorii. În prima categorie intră satele de contractualiști desființate de către moșieri, pe motivul că se aflau în proprietatea sau arenda lor, iar țăranii din satele respective n-aveau decît un drept de locuire temporară pe ele. Plecînd de la premiza că aceste terenuri pot fi exploatate mai rentabil cu munca salariată, moșierii au alungat pe contractualiștii din Satu Nou, lîngă Macea, Bancuta, lîngă Vărșand și Sîntana, de lîngă Pecica. Locuitorii acestor sate au fost strămutați la Zimandul Nou, Zimandcuz, și Livada. În 1852 au fost alungați și țăranii din Peregul Mare, care n-au putut plăti arenzile mari fixate pentru folosirea pămîntului[92]. Apoi, mai tîrziu, în 1884, aceeași soartă a avut-o comuna Sînpaul, ai cărei locuitori au fost nevoiți să se mute la Țipari[93]. Ulterior și în alte condiții, localitatea Sînpaul s-a reînființat din nou.

A doua grupă cuprinde satele colonizate între 1849—1918, dintre care cele mai importante au fost Satu Nou și Țipari, primul primind statutul de comună în 1885, iar al doilea în 1888, comune care au rezistat cu toate că condițiile colonizării n-au fost favorabile pentru țărani, care au primit numai 6 iugăre de teren, cu impozite destul de ridicate[94]. Colonizări s-au mai făcut și la Sînleani și Satu Mic.

Un fenomen similar a fost crearea unor așezări de argați în centrul gospodăresc al unor domenii, ca de exemplu la Utviniș, Oțelhaza, (lîngă Șicula) și altele. În același timp, în hotarul unor sate au dăinuit sălașele, cum au fost la Pecica, Curtici etc., sau urme ale unor „crînguri" care nu au fost deplin lichidate, ca la Răpsig, Cilul de jos etc.

A treia grupă de schimbări în textura localităților s-a produs în urma unificării unor sate, de cele mai multe ori din motive politice. Cea mai importantă acțiune de acest fel a fost unificarea satelor „Șiria română" și „Șiria maghiară", în 1898, intens combătută de reprezentanți locali ai Partidului Național Român[95], deoarece noua structură administrativă anula majoritatea acestuia în reprezentanța comunală. Alteori unificarea a fost determinată de faptul că locuitorii erau atît de săraci încît nu puteau asigura nici întreținerea serviciilor comunale, cum a fost cazul satelor Luncșoara și Voșdoci, unite în 1908.

În perioada de care ne ocupăm, în general localitățile arădene nu și-au schimbat locul de așezare, cu excepția celor desființate. Doar un singur caz este înregistrat de documente și anume strămutarea satului Zerindul Mic pe o vatră apropiată de cea veche, ca urmare a inundației pustiitoare din anul 1879[96].

Dar așa după cum s-a mai amintit, în această perioadă, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție și a unor condiții locale mai favo-

---

[92] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele comisarului cezaro crăiesc, nr. 5926, 7896/1852, Actele comitelui suprem prezidiale, nr. 3312/1901.

[93] „Alföld" (Șesul), anul 24, nr. 182 din 7 august 1884, p. 3.

[94] Arhivele Statului Arad, fond Prefectura județului Arad, Actele vicecomitelui nr. 26804, 23945/1901.

[95] „Arad és Vidéke" (Aradul și regiunea sa), anul 17, nr. 287 din 8 decembrie 1897, p. 2.

[96] Etnografie, p. 260.

https://biblioteca-digitala.ro

rabile, are loc o creştere simţitoare a numărului comunelor cu o populaţie mai mare de 2 000 locuitori. În acelaşi timp, numărul şi ponderea aşezărilor mici era în continuă scădere. Această realitate este dovedită şi de recensămintele din anii 1890, 1900 şi 1910, pe baza cărora am întocmit următoarea situaţie şi care cuprinde atît comitatul, cît şi oraşul Arad[97]:

Numărul de locuitori	Anii		Obs.
	1890	1910	
100— 500	62	47	
500— 1 000	54	53	
1 000— 1 500	26	33	
1 500— 2 000	23	18	
2 000— 3 000	28	36	
3 000— 4 000	7	10	
4 000— 5 000	3	6	
5 000— 7 000	5	6	
7 000— 10 000	2	5	
10 000— 50 000	1	1	

La baza fluctuaţiei demografice a satelor au stat, pe lîngă factorii economici, şi cei sociali-politici, generaţi de regimul de asuprire naţională şi socială. Astfel, pe lîngă tendinţa creşterii localităţilor mari de pe cîmpie, şi mai ales a unor centre, sprijinite de către autorităţi, se observă şi reversul, mai ales în regiunile muntoase, locuite de români, unde acest sprijin, pentru dezvoltarea economică şi culturală, lipsea cu desăvîrşire.

Fenomenul scăderii constante a populaţiei, într-un mare număr de localităţi montane, sau în cel mai bun caz, al stagnării, s-a manifestat mai ales în perioada 1869—1900. În unele sate scăderea populaţiei, începută în prima jumătate a secolului, a continuat în mod neîntrerupt. Cele mai afectate în acest sens au fost satele din plăşile Hălmagiu, Sebiş şi Radna, din comitatul Arad, plasa Mureş din comitatul Caraş şi Beliu, din comitatul Bihor. Astfel, în plasa Hălmagiu, populaţia a scăzut în 9 localităţi, ca de exemplu în Bodeşti, Ioneşti, Cristeşti etc. Chiar în comuna Hălmagiu scăderea a fost de la 1 301 persoane la 1 229. În plasa Radna, din cele 36 sate, în 20 populaţia s-a diminuat sau a stagnat. Exemple sînt Baia, Bătuţa, Căpruţa, Conop, Odvoş, ş.a.m.d. Acelaşi fenomen se observă la scară mare şi în plasa Sebiş, în care numărul locuinţelor a scăzut în 25 de sate din cele 49, iar în 9 a stagnat. La fel de masivă a fost scăderea şi în plasa Mureş[98].

Cum era şi normal mutaţiile demografice petrecute pe teritoriul arădan şi prefacerile care au avut loc în cadrul localităţilor, s-au răs-

[97] Vezi nota 4.
[98] *M.S.K.*, Vol. I., p. 569, 570, 573, Vol. 46, p. 840 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

frînt și asupra numărului caselor și locuințelor, concluzie ce se poate desprinde și din situația de mai jos, întocmită pe baza aceloraşi recensăminte[99]:

Anul	Comitatul Arad		Orașul Arad			Total
	Case de locuit	Locuințe	Case de locuit	Locuințe	Case de locuit	Locuințe
1850	—	—	—	—	45 717	—
1857	44 554	48 753	3 728	5 860	48 282	54 613
1870	48 049	56 354	3 799	7 068	51 848	63 422
1880	50 680	57 078	3 793	8 392	54 423	65 470
1890	59 488	64 614	5 576	11 271	65 064	75 885
1900	63 602	72 346	5 026	13 833	68 628	86 179
1910	69 648	—	5 785	—	75 433	—

Cercetînd tabelul de mai sus rezultă că, în decursul perioadei 1849—1910, construcțiile de locuințe s-au făcut în salturi, în prima parte a ei, pînă în 1880, constatîndu-se de fapt, o perioadă de dezvoltare lentă. În realitate însă așa după cum se poate deduce și din evoluția ascendentă a numărului de locuințe, creșterea populației, mai ales a celei urbane, a fost mai rapidă decît construcțiile de case care, pe măsura trecerii timpului, sînt împărțite în tot mai multe locuințe, mai ales în orașul Arad. Astfel, între 1890—1900, în orașul Arad, creșterea numărului de case a fost de 13,3%, iar a populației de 28,2%, ceea ce a determinat ca media locuitorilor la o casă, să sporească de la 7,3 la 10,7[100].

Rapoartele din acea vreme vorbesc despre aglomerații masive de locuitori, în condiții de locuire mizerabile, cu deosebire în cartierele mărginașe, cum era, de pildă, Șega. Aceasta, ca o urmare a dezvoltării rapide a vieții economice arădene, care a atras după sine cunoscuta creștere a populației. În anul 1870, Aradul era cel mai mare oraș al Transilvaniei, avînd 32 725 locuitori, depășind Timișoara cu 32 223 locuitori, Oradea, Brașovul, Clujul[101]. În anii următori Aradul și-a pierdut întîietatea față de alte orașe transilvănene care au început să se dezvolte, economicește și cultural mai intens decît el.

Pe măsura trecerii timpului, aglomerările de locuitori se mută înspre centrul orașului Arad. Așa de pildă, în 1910, centrul de odinioară al orașului totaliza aproape jumătate din populația sa, anume 29 272. În cartierul Pîrneava locuiau 12 514 oameni, iar în Drăgășani, 7 233. Concomitent s-au dezvoltat și alte cartiere mai vechi, mai ales acolo unde industria concentrase numeroase brațe de muncă, ca de exemplu în Șega, Poltura și Gai. Au apărut și cartiere noi, ca Grădiștea, care în

[99] Vezi nota 4 și *M.S.K.*, Vol. 27, p. 3—5, Vol. III. (seria nouă), p. 4 și urm.

[100] *Ibidem.*

[101] H. F. Brachelli, *Statistische Skizze der österreichische-ungarische Monarchie*, Ed. III., Leipzig, 1872, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

anul sus-menţionat avea deja 2 752 locuitori[102]. Totodată în hotarul foarte extins al oraşului, 19 287 iugăre cadastrale din care doar 2 943 cu construcţii, existau numeroase sălaşe şi centre gospodăreşti în care trăiau, de asemenea, nu mai puţin de 1 658 oameni[103].

Avînd o bogată şi dezvoltată bază economică pentru acea vreme, cu o populaţie în majoritate covîrşitoare românească, Aradul va fi prezent permanent în lupta de eliberare socială şi naţională purtată de poporul nostru, rolul său crescînd în deosebi după 1900, cînd va deveni principalul centru politic ce a pregătit ideologic Unirea din 1918 şi totodată, unul din marile centre de luptă a maselor populare împotriva exploatării.

LA SITUATION ETHNO-DEMOGRAPHIQUE DES PARTIES D'ARAD ENTRE 1849—1918

(Résumé)

L'ouvrage présente l'évolution démographique de la ville et du comitat Arad, analysant une série de facteurs, comme la densité, la natalité, la mortalité, selon les recensements de 1850, 1857, 1870, 1880, 1890, 1900, 1910. Aussi, les auteurs passent en revue autres éléments démographiques, par exemple le rapport entre les sexes, les colonisations, les émigrations, la situation de la population concernant les nationalités.

L'ouvrage analyse la population occupée en agriculture, industrie, commerce, système bancaire, transports, mettant en évidence le processus de formation du prolétariat d'Arad.

Dans la dernière partie de l'ouvrage, les auteurs présentent une série de modifications dans le système á habitation local ayant des répercussions sur l'évolution démographique des parties d'Arad.

[102] *M.S.K.*, Vol. 42, p. 842, 843, 853, 831, 861.
[103] *Ibidem*, Vol. 46, p. 506.

https://biblioteca-digitala.ro

DIN MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ ŞI SOCIALISTĂ ARĂDEANĂ (1901—1914)

EUGEN GLÜCK

Cele două decenii, care au premers istoricului act de la 1 decembrie 1918 au constituit o perioadă de mare avînt al luptei clasei muncitoare de pe ambele versante ale Carpaţilor. În această epocă clasa muncitoare, cea mai înaintată clasă a naţiunii române, a jucat un rol tot mai mare în lupta dusă pentru desăvîrşirea unităţii statului naţional şi a imprimat o notă tot mai radicală acţiunilor de masă. Pe de altă parte, în cadrul marilor bătălii de clasă, ea s-a ridicat pentru interesele celor ce muncesc, antrenînd în luptă şi mase ţărăneşti tot mai largi.

Aceste caracteristici ale mişcării muncitoreşti româneşti au fost proprii acţiunilor muncitorimii arădene, oraşul de pe Mureş devenind, începînd cu anul 1908, chiar centrul social-democraţiei române ardelene.

Avîntul mişcării muncitoreşti arădene a avut cauze obiective şi subiective. Trebuie să subliniem faptul că pătrunderea românilor în rîndurile clasei muncitoare, mai ales în oraşul Arad, a fost îngreunată de măsurile de discriminare luate de unele conduceri de intreprindere, care importau nu numai tehnică ci şi braţe de muncă din alte părţi. La fel, politica şcolară a claselor stăpînitoare maghiare, împiedeca în mare măsură calificarea românilor, care de regulă nu cunoşteau în suficientă măsură limba de predare din şcolile de meserii.

După anul 1900 s-a consolidat poziţia muncitorimii, care lucra în cadrul marilor întreprinderi[1]. Mai mult, odată cu crearea Uzinei de vagoane, apoi a fabricii „Marta" şi a altor unităţi similare, majoritatea muncitorilor din marea industrie erau legaţi de sectorul construcţiei de maşini, care reclama oamenii culţi, avansaţi profesional şi care, de regulă, au pătruns mai adînc şi problemele ideologiei marxiste. Nu putem ignora faptul că în marea industrie fluctuaţia muncitorilor „pribegi" era mai redusă decît în atelierele meşteşugăreşti ceea ce a imprimat şi o stabilitate mai mare organizaţiilor muncitoreşti.

Criza economică de la începutul secolului nostru a avut repercusiuni negative şi asupra muncitorilor din Arad. Astfel Uzina de vagoane a concediat în 1902 o sută de muncitori. Această problemă a mai reve-

[1] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă CC. al P.C.R. microfilme, mapa 6/82. (în continuare I.S.I.S.P.)

https://biblioteca-digitala.ro

nit periodic, dar mai ales în preajma marilor bătălii de clasă din anii 1911—1913[2].

Scăderea masivă a salariilor muncitorești, de asemenea, a fost relevată de presa muncitorească contemporană. Nu întîmplător constată rezoluția conferinței comitatense social-democrate arădene, din decembrie 1903, că „starea economică de azi nu se mai poate suporta"[3].

Alături de aceste probleme mai existau și alți factori negativi. În anul 1906, în perimetrul Inspectoratului industrial din Arad, s-au înregistrat oficial 723 accidente de muncă, dintre care 39,9% grave[4]. În același timp, Casa cercuală de ajutor de boală folosea peste o treime din veniturile sale modeste pentru plata salariilor și personalului și pentru cheltuielile administrației, revenind sume derizorii celor 4 110 de asigurați[5]. Chiar și în anul 1910, Inspectoratul industrial constata că fabricile de cărămizi din Arad utilizează copii de vîrstă școlară, fapt interzis de lege[6]. Repausul duminical, pentru o serie de categorii de salariați, mai ales angajații comerciali, în 1905 era încă una dintre revendicările majore. La fel, pentru toți muncitorii, rămăsese o problemă centrală reducerea zilei de muncă excesiv de lungă, în general de cel puțin 10—11 ore. Scumpirea rapidă a alimentelor, a redus eficiența rezultatelor obținute în cadrul mișcărilor greviste.

Cu mari greutăți s-au putut face primii pași pe calea creării unei cooperative de credit și de aprovizionarea muncitorilor[7].

Situația țărănimii, în aceste decenii, continua să fie caracterizată prin accentuarea diferențierilor sociale, care grevau, în primul rînd, masele române, a căror situație socială era mai dezavantajată decît nivelul situației generale din tot comitatul. După 1860 zone deosebit de sărace s-au creat în plășile Beliu și Hălmagiu, locuite de o populație compact românească[8]. Salariile plătite muncitorilor agricoli de pe meleagurile arădene au scăzut simțitor, iar reducerea masivă a lucrărilor de căi ferate, hidroameliorații și alte realizări similare au adîncit problema șomajului. Mai mult, moșierii aduceau adesea forță de muncă din alte părți. Pe bună dreptate se observa într-un studiu publicat în revista „Viitorul social" din București (1908) că toți țăranii care dețineau terenuri pînă la 5 iugăre trebuiau să se angajeze ca salariați, deoarece venitul net realizat de pe urma lotului de pămînt totalizează cel mult 200 de coroane, iar pe proprietățile pînă la 10 iug. un venit

---

[2] Vajda Ludovic, *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani al secolului al X-lea*, în „Studii și materiale de istorie modernă", I. București, 1957, p. 291—292.; „Vas és Fémmunkás", anul 15., nr. 10. din 9 martie 1911, p. 3.

[3] „Adevărul", anul 1, nr. 21, din 21. dec. 1903, p. 1.

[4] „Iparfelügyelők tevékenysége az 1906. évben". (Activitatea inspectorilor industriali în anul 1906), p. 124 (în con. „Act. Insp. ind.").

[5] „Az aradi kerületi betegsegélyző pénztár jelentése az 1904, évi ügykezelésről" (Raportul anual a Casei cercuale de ajutor de boală pe anul 1904), Arad, 1905, p. 4.

[6] „Act. insp. ind.", 1910, p. 80.

[7] Arhivele Statului Arad, Fond, Primăria Municipiului Arad, Pachet 5/1899, dosar 21191/1899, și „Aaradi Hiradó", anul 11, nr. 9, din 4 martie 1907, p. 4.

[6] „Aradi Közlöny", 25 martie 1903, p. 8, 25; aprilie 1903, p. 3; 3. mai 1904, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

de 400 coroane[9]. În asemenea condiţii nu era de mirare că într-un an cu o recoltă slabă cum a fost 1904, în luna decembrie în 39 sate se resimţea lipsa de furaje şi în 73 sate lipseau alimentele necesare pentru hrana oamenilor[10]. Gravitatea problemei sociale şi naţionale constă şi în faptul că regimul burghezo-moşieresc ungar se baza pe două forţe reacţionare: moşierimea (care deţinea cea mai mare parte a pămînturilor) şi pe burghezia maghiară (care, alături de capitalul austriac, deţinea cea mai mare parte a industriei, a băncilor, căilor ferate etc.), care ţineau populaţia românească într-o stare de inferioritate socială şi politică.

În primul deceniu al secolului nostru guvernele maghiare caută să lovească în sistemul şcolar românesc, măsurile luate culminînd prin faimoasa lege Apponyi (1907). Nu este mai puţin adevărat că regimul parlamentar şi automia locală, erau bazate pe votul cenzitar favorabil claselor stăpînitoare, care astfel deţineau conducerea administraţiei de stat. E suficient să amintim faptul, că în anul 1909 numărul celor prevăzuţi cu drept de vot în comitatul Arad, era de 12 848 persoane (3,6% din populaţie) pe cînd în Crişana şi Banat era în vigoare o lege mai „liberală", decît în Ardeal[11].

În consecinţă, reiese limpede faptul că interesele fundamentale ale naţiunii române şi în primul rînd ale muncitorilor şi ţăranilor cereau răsturnarea întregii structuri sociale şi politice a Imperiului habsburgic, făurirea unui stat naţional unitar şi democratic, care să asigure prosperitatea cetăţenilor săi, fără deosebire de naţionalitate. Năzuinţele comune ale oamenilor muncii români, maghiari, germani, sîrbi şi de alte naţionalităţi au asigurat acţiunea lor comună pentru progres social.

Această frăţie s-a cimentat în focul bătăliilor de clasă şi a acţiunilor duse pentru sufragiul universal, important obiectiv de luptă a tuturor elementelor asuprite, în vederea democratizării, cel puţin parţiale, a vieţii social politice, fapt menţionat şi de revista „Viitorul Social" din Bucureşti (1908)[12].

Este un merit al social-democraţilor arădeni faptul că, în condiţiile ascuţirii contradicţiilor sociale şi naţionale de la începutul secolului nostru, au ştiut să ridice pe o treaptă superioară tradiţiile cele mai înainte de luptă ale organizaţiei locale, să desfăşoare o muncă susţinută pentru mobilizarea muncitorilor şi să dea în anii următori un conţinut mai realist problemei alianţelor clasei muncitoare.

Activitatea politică şi organizatorică de proporţii neobişnuite, începînd cu anul 1902, a cuprins atît oraşul Arad, cît şi o parte din comitat. Primele zone care au urmat îndemnurile social-democraţilor au fost

---

[9] Gusztáv Auerbach, *Chestia agrară şi social democraţia din Ungaria* în „Viitorul Social", nr. 2, din februarie 1908, p. 20—24.

[10] „Aradi Közlöny", 14 decembrie 1904, p. 8.

[11] I.S.I.S.P., „Material comun", Secvenţa 19.

[12] Gustav Auerbach, *Lupta pentru sufragiul universal în Ungaria*, „Viitorul Social", nr. 11—12, iunie iulie 1908, p. 367.

https://biblioteca-digitala.ro

comunele din jurul Aradului, apoi blocul românesc de pe Luncă (plasa Chişineau Criş) şi plasa Aletea[13].

Un prim rezultat al acestor străduinţe s-a evidenţiat cu ocazia Congresului comitatens, care a avut loc în decembrie 1903. La şedinţele care au avut loc la sala mare a primăriei, au participat peste 250 delegaţi români, maghiari şi germani, trimişi de muncitorii din Arad, şi 33 comune. Ei au dezbătut atît problemele muncitorilor industriali, a muncitorilor „economi", cît şi alte probleme cum erau: problema organizării, a presei şi educaţiei politice, precum şi lupta pentru sufragiul universal.

Acest Congres a marcat începutul unei acţiuni hotărîte: „Conferinţa comitatenză" ... hotăreşte că muncitorimea de aici încolo să se pună în mişcare pentru îmbunătăţirea situaţiei materiale ... Pentru că fiecare om are aceleaşi drepturi la bunurile pămînteşti. Dar înainte de toate aceia au drept, care le fac pe aceste bunuri — muncitorii" — arată rezoluţia Congresului[14].

Continuîndu-se munca politică cu mult calm, primită cu mare receptivitate de mase, Congresul comitatens din decembrie 1905 a înregistrat noi progrese în sensul atragerii maselor române la mişcarea social-democrată[15].

Această acţiune s-a lovit de mari greutăţi, mai ales de măsurile brutale, ale autorităţilor rurale. În timp ce la oraşe, mişcarea muncitorilor era admisă de autorităţile dualiste, în anumite limite restrînse, în afara acestora autorităţile locale ale regimului mergeau adesea pînă la încălcarea flagrantă a legilor în vigoare.

În satul Poienari, notarul din Hălmăgel, a confiscat ziarele socialiste care aveau o apariţie legală, iar numerele respective au fost difuzate fără ca parchetul să le fi oprit[16]. În multe locuri a intervenit jandarmeria. „Lăţirea socialismului" printre români, cum califică gazeta socialistă „Adevărul" acest fenomen, nu a fost o iniţiativă pur locală, Concomitent cu acţiunea arădeană s-a lucrat şi în comitatele Bihor, dar mai ales în Timiş şi Torontal. Primul contact între aceste organizaţii în problema amintită a avut loc la Conferinţa de la Timişoara, din vara anului 1903, la care a participat P. Ponta din Arad, şi care a dus la convocarea unei şedinţe la Lugoj cu scopul de a defini un cadru organizatoric specific social-democraţiei române[17]. Un contact şi mai strîns s-a realizat între socialiştii români după conferinţa de la Timişoara, din vara anului 1904[18].

---

[13] I.S.I.S.P. microfilme nr. 6., secv. 5.

[14] Arhivele Statului Timişoara, Seria Mişcarea muncitorească, Arad, f. 4.; „Adevărul", anul 1, nr. 21, din 21 dec. 1903, p. 12.

[15] „Adevărul" anul 3; nr. 1, din 1 ianuarie 1905, p. 1—2;

[16] Arhivele Statului Arad, Fond Pref. jud. Arad, Actele vicecomitelui, dos 6064, ad. 13669/1903.

[17] „Votul Poporului", anul 1, nr. 31, din 24 oct. 1903, p. 1—4. I. Cicală *Mişcarea muncitorească şi socialistă din Transilvania 1901—1921*, p. 83.

[18] „Adevărul", anul 2, nr. 22, din 5 iunie 1904, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Motivînd necesitatea creării unor secţii române ale P.S.D.U., ziarul „Adevărul" concludea că acesta are sarcina de a împărtăşi muncitorilor români ideile socialismului în limba lor maternă, de a-i educa şi cultiva în spiritul luptei împotriva oricărei oprimări, fie ea socială sau naţională[19].

Reflectînd aceste idei, militantul Mihai Nuţ din Chişineu Criş sublinia că lupta comună a celor ce muncesc împotriva capitalismului nu înseamnă renunţare la naţionalitatea militanţilor „numai să nu să duşmănească unul pe altul, omul pe om"[20].

Această poziţie justă se lovea de atitudinea refractară a conducerii centrale a P.S.D.U., majoritatea liderilor acestuia pronunţîndu-se direct sau tacit pentru menţinerea imperiului dualist. Totuşi, activizarea socialiştilor români şi cererea tot mai insistentă în vederea creării unor structuri organizatorice separate, au determinat Congresul P.S.D.U. din 1905 să încuvinţeze propunerea privind crearea secţiilor române, sîrbe şi slovace[21]. În acest context s-au întrunit la 24—25 decembrie 1905, la Lugoj, 78 delegaţi români venind din 40 de comune şi de la 9 organizaţii printre care şi ale Aradului. Ei au pus bazele organizatorice şi politice ale secţiilor române.

Această realizare pozitivă a fost sprijinită de mulţi maghiari, fapt subliniat şi de autorul articolului „Primii ani ai social-democraţiei române", publicat în „Calendarul muncii" pe anul 1911 (Bucureşti). La fel, Rácz Gyula sublinia în revista „Jövő" (Viitorul) din Oradea, că încă un timp foarte îndelungat naţiunea va da o formă istorică socialismului[22].

Nu este mai puţin adevărat faptul că conducerea centrală a P.S.D.U., şi după anul 1905, a continuat să considere problema social-democraţiei române ca o problemă secundară. Acest fapt a determinat pe muncitorul Gheorghe Vuc din Arad, delegat la Congresul P.S.D.U. din 1908, să critice poziţia liderilor amintiţi[23]. Într-o publicaţie apărută la Bucureşti, Aurel Cristea enumera problemele dificile cu care erau confruntaţi socialiştii români pe de-o parte datorită mizeriei maselor, pe de altă parte din cauza neînţelegerii unor cercuri burgheze care nu au înţeles importanţa naţională şi caracterul patriotic al mişcării[24].

Cea mai dificilă problemă însă a rămas crearea structurilor organizatorice locale şi asigurarea mijloacelor necesare pentru funcţionarea secţiilor. Abia în anul 1907, odată cu sporirea membrilor P.S.D., s-a creat din nou un secretariat permanent şi salariat, cu o arie de activitate mai mare decît oraşul şi comitatul Arad, asemănător secretariate-

---

[19] Gheorghe Unc, *Proletariatul aradean pe coordonatele tradiţiilor de luptă ale mişcării muncitoreşti din România*, în „Ziridava,", V. Arad, 1975, p. 118.

[20] „Votul Poporului", Anul 3, nr. 1. din 22. martie 1905, p. 3.

[21] I. Cicală, *op. cit.* p. 88.

[22] „Calendarul Muncii pe anul 1911", p. 81; „Jövő", Arad, anul 1. nr. 11, nov. 1906, p. 317.

[23] „Népszava", 21. aprilie 1908.

[24] Aurel Cristea, *Socialismul, naţionalismul şi proletariatul român din Ungaria*, în Calendarul Muncii, pe anul 1910. Bucureşti, 1909, p. 48—55.

https://biblioteca-digitala.ro

lor de la Anina, Lugoj (secţ. rom.), Oradea, Satu Mare, Timişoara, care trebuia să se ocupe cu toate organizaţiile. Intervenţia negativă a conducerii centrale în alegerea secretarului local, mai ales opoziţia faţă de persoana lui I. Gallovics, militant de stînga, a provocat în 1907 o puternică criză în organizaţia din Arad. Secretarul E. Klopfstein a trebuit să fugă, fiind în pragul arestării pentru o cuvîntare cu caracter revoluţionar. În sfîrşit odată cu alegerea secretarului Alex. Ancuţa (mai 1907) s-a creat o atmosferă mai propice soluţionării problemelor. În final, începînd cu sfîrşitul acestui an, a funcţionat cîtva timp şi un secretar salariat al secţiei române[25]. În aceste condiţii s-a putut trece în anul 1907, sub conducerea eminentului militant I. Creţu, care multă vreme a activat la Bucureşti, la construirea stabilă a secţiei române arădene. După cum a informat pe tovarăşii săi din Bucureşti, la 27 octombrie 1907 s-a procedat la alegerea organului conducător local, compus din 12 membri[26]. În perioada următoare elementul cel mai viabil şi activ al mişcării muncitoreşti arădene l-a constituit secţia română. Ea a menţinut o strînsă colaborare cu celelalte organizaţii comitatense, orăşeneşti şi comunale, avînd cu aceştia un sediu comun. La Arad s-a înfiinţat Căminul muncitoresc care s-a mutat în anul 1913 în impozanta clădire ridicată prin eforturile tuturor oamenilor muncii arădeni[27].

Organizaţii social-democrate au funcţionat şi în comunele aparţinătoare, în vremea respectivă, la comitatul Timiş ca: Sînpetru-German, Frumuşeni, Zăbrani, Firiteaz, Fiscut, Lipova etc.[28].

O altă problemă majoră a mişcării muncitoreşti arădene şi în genecrat Reorganizat, care se înfiinţase în anul 1900 ca o dizidenţă a crat. Reorganizat, care se înfiinţase în anul 1900 ca o dizidenţă a P.S.D.U., sub conducerea lui Mezöfi Vilmos.

Partidul Social Democrat Reorganizat a propagat o linie ultralegalistă şi, mai tîrziu, a alunecat făţiş pe panta naţionalismului, mai întîi sprijinind coaliţia partidelor burghezo-moşiereşti maghiare de opoziţie, care au preluat guvernarea în anii 1906—1909. Această realitate se confirmă prin faptul că în ultimii ani de existenţă partidul îşi schimbă titulatura în Partidul Social-Democrat Paşoptist (1908).

E adevărat că acest partid cîştigase mulţi aderenţi cu ajutorul unor promisiuni[29].

În realitatea Aradului însă au acţionat factori mult mai adînci. Nemulţumirea socialiştilor arădeni şi a muncitorilor în general, faţă de practicile conducerii centrale ale P.S.D.U., mai ales în problema naţională, au asigurat în anii 1900—1902 mulţi aderenţi acestui partid în oraşul Arad[30]. Mai mult, încă din 1902, agitaţia lor s-a extins şi asupra

---

[25] „Aradi Közlöny", 21. martie 197, p. 3, 13 iunie 1907, p. 2—3., „Tribuna", anul 11. nr. 103. din 22 mai 1907, p. 7.

[26] „Glasul Poporului" anul 1. nr. 4. din 5 noiembrie 1907, p. 3., *Din lupta poporului român pentru libertate şi unitate naţională*, în „Revista Arhivelor", anul 11. 1968, nr. 2. p. 188—189.

[27] „Adevărul", an 11, nr. 19 din 9 mai 1913, p. 2.

[28] *„Népszava"*, 30. martie 109, şi 3. februarie 1910, p. 3.

[29] I. Cicală, *Op. cit.*, p. 90.

[30] „Aradi Közlöny", anul 17,, nr. 94. din 24. aprilie 1902, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

satului Zimandul Nou. Este semnificativă în acest sens declarația dramatică a lui Petre Ponta, publicată în ziarul „Votul Poporului"[31]. În consecință, trebuie să facem distincție între politica nejustă a conducerii centrale respective și între acțiunea cinstită revoluționară a organizațiilor și militanților locali. Așa se explică faptul că la Congresul de la Salonta (1903) au fost prezenți delegați din Arad și din alte 31 comune[32]. Apogeul activității acestui partid se desfășoară în anii 1904—1906, cînd își crease organizații în cel puțin 48 de localități[33]. Demascarea adevăratei fețe a conducerii centrale a P.S.D.U. — „Pașoptist" a făcut ca acesta să fie părăsit, mai întîi de muncitorii organizației arădene, reducîndu-se la o societate de masă, și apoi țărănească[34].

În anul 1909 Partidul Social Democrat „Pașoptist" nu mai avea organizații decît la Zerind și Satu Nou[35].

Un rol important în procesul de organizare a rîndurilor proletariatului transilvănean și mobilizarea lui la luptă pentru revendicările sale, a avut presa socialistă, răspîndită cu mare elan odată cu activizarea mișcării arădene.

Aradul a fost leagănul presei socialiste din Transilvania. Social democrații de aici au militat activ pentru dezvoltarea presei în general și a celei românești în special. Înțelegînd necesitatea informării și educării permanente a muncitorilor, organizația P.S.D. locală nu se mulțumește cu depunerea cunoscutului proiect pentru editarea unei foi centrale românești, ci fac unele încercări de a edita o presă locală, astfel în anul 1902 sub redacția lui Petre Ponta apare foaia „Libertatea poporului", care va avea doar o existență efemeră[36].

În anul 1902 apare ziarul „Voința poporului", editat de gruparea reorganizată. E neîndoios că la începutul existenței sale el avea mulți cititori, mai ales la Berechiu unde erau vreo 100 de abonați[37]. La începutul anului 1903 a apărut „Votul poporului" la Timișoara, „Organ pentru poporul muncitor român cu principiu social-democrat". Foaia după o scurtă apariție încetează să mai joace rolul inițial, care trece asupra ziarului „Adevărul" editat la Budapesta[38]. Această schimbare a îndepărtat redacția de realitățile românești, fapt care a determinat comitetul organizației din Arad, în 1904, să propună mutarea sediului acestuia în orașul de pe Mureș, întrucît organizarea muncitorimii române așa ar putea progresa mai repede[39]. Cererea a mai fost repetată

---

[31] „Votul Poporului", anul 3, nr. 1, 22. martie 1905, p. 4.

[32] I.S.I.S.P., fond microfilm, nr. 247.

[33] „Aradi Közlöny", 22, mai 1904, p. 9.

[34] „Szabad Szó", anul 7, nr. 1, 5. ianuarie 1905, p. 2.

[35] *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1909 évben* (Mișcările muncitorești socialiste din Ungaria din 1909), Budapest, 1910, p. 423.

[36] „Aradi Közlöny", anul 17, nr. 152, 5. iulie 1902, p. 9.

[37] I.S.I.S.P., microfilm 235.

[38] „Adevărul", anul 2, nr. 15, 17. aprilie 1904, p. 1, „Népszava" anul 32, nr. 35, 24. martie 1904, p. 5; — G. Unc, *Op. cit.*, p. 118.

[39] „Votul Poporului", anul 3, nr. 3, 19. aprilie 1905, p. 4; „Adevărul", anul 12, nr. 14, 21. martie/5 aprilie 1915.

https://biblioteca-digitala.ro

și în anul 1908. Această cerere legitimă nu a fost însă onorată, motivîndu-se că la Budapesta, respectiv o vreme la Lugoj, ziarul este mai la adăpost de represaliile autorităților. Foaia „Adevărul" a avut o apariție neîntreruptă, pînă la 1918 (alternînd într-o perioadă cu Glasul Poporului). Ea a avut un număr relativ mare de abonați, dar cu fluctuații însemnate. Astfel în anul 1905 la Curtici erau 100 de abonați. În anul 1914, la Arad existau însă doar 32 de abonați. Adevărata importanță a acestui ziar a constat în marea circulație a fiecărui număr din mînă în mînă, citirea lui în grup etc. Acestor ziare li s-au mai adăugat foile sindicale ale muncitorilor agricoli. Cel mai citit ziar în limba maghiară a fost „Népszava" (Vocea Poporului), care în părțile Aradului avea 250 abonați (1906), iar în limba germană era răspîndit ziarul „Volkswille (la Timișoara). Pe bună dreptate putea constata vicecomitele comitatului Arad, că: „Ideile socialiste s-au răspîndit prin gazetele partidului socialist în toate comunele și au găsit adepți mai cu seamă în rîndurile clasei muncitoare sărace"[40]. Un element important în difuzarea presei socialiste l-a constituit pătrunderea în părțile Aradului a revistelor și publicațiilor care apăreau în România și care erau primite de unii fruntași locali, sau intrau în bibliotecile muncitorești. Astfel, în anul 1907, militantul I. Crețu a cerut să i se trimită, de la București, la Arad ziarul „România Muncitoare", iar G. Auerbach preconiza difuzarea unui număr mai mare din „Calendarul Muncii"[41]. Ideile socialiste au găsit drum spre mase și prin alte canale ca de exemplu afișele, fluturașii, conferințele, broșurile, cărțile și mai ales „școala liberă", care în 1910 avea 160 de cursanți[42].

Pe bună dreptate militantul Avram Borcuța sublinia, în cuvîntarea lui rostită la Congresul secțiilor române (1913), necesitatea studiului doctrinei socialiste[43].

În condițiile date, cînd progresele realizate în știința de carte reflectau stările înapoiate generate de regimul burghezo-moșieresc dualist, adunările jucau un rol foarte important în mobilizarea maselor.

În ciuda opreliștilor cu metode rafinate sau brutale, mai ales în mediul rural, socialiștii foloseau cu pricepere adunările ca metodă de muncă politică. Adesea aceste adunări au culminat, s-au dublat cu manifestații puternice în favoarea revendicărilor populare. Potrivit rapoartelor polițienești în primul an de mare activitate a mișcării de pe teritoriul arădean s-au ținut în Arad 11, iar în comitat 110 adunări, dintre care: în plasa Arad 27, Chișineu Criș 23, Tîrnova 15, Șiria 11. În raportul său întocmit la 1 iulie 1903, vicecomitele din Arad sublinia, faptul că „apostoli ambulanți" se deplasează în comune, mai ales în piesa Arad și răspîndesc ideile socialiste. Reflectînd această idee, într-un raport înaintat în anul 1906, același vicecomite preciza: „Nemul-

---

[40] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900—1909*, București, 1975, p. 38.

[41] *Din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională* II, „Revista Arhivelor", anul 11. (1968), nr. 2, p. 188—190.

[42] Arhivele Statului Timișoara, Seria mișcarea muncitorească aradeana, f. 31.

[43] „Adevărul", anul 11, nr. 45. din 7 noiembrie 1913, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

ţumriea manifestată în comitatul Arad, mai ales în rîndurile populaţiei româneşti, care se resimte tot mai mult şi se manifestă şi în răzvrătiri, se poate atribui răspîndirii ideilor socialiste, prin intermediul adunărilor populare şi activităţii liderilor socialişti din alte locuri, care fac vizită aici"[44]. Un merit deosebit al celor care au convocat adunările, al oratorilor, l-a constituit faptul că ei au ştiut să stabilească cu dibăcie ordinea de zi a adunărilor în aşa fel ca acestea să coincidă cu problemele arzătoare ale maselor, abordînd şi probleme de perspectivă. Astfel la una din primele adunări, care a avut loc în primăvara anului 1902 la Zimandul Nou, Petre Ponta şi Herman Weisz au dezbătut probleme ca: necesitatea susţinerii şcolilor din bugetul statului, scutirea de impozite a veniturilor mici, majorarea salariilor muncitorilor agricoli, ziua de muncă de 8 ore etc. Totodată s-a discutat problema sufragiului universal, a democratizării administraţiei de stat etc[45]. Pe ordinea de zi a adunării populare de la Nădlac, din 3 mai 1903, a figurat problema situaţiei economice a poporului, drepturile sale politice şi tema: „Ce vrea Partidul Social-Democrat"[46]. Prezentînd această idee la adunarea populară de la Semlac, vorbitorul a arătat că „poporul român, care de sute de ani este asuprit şi necăjit numai prin social-democraţie va afla drumul spre „mîntuire"[47].

Adesea la aceste adunări au participat un mare număr de oameni. La adunarea populară de la Curtici, din 22 decembrie 1903, au luat parte 800 de oameni, iar la 17 aprilie 1904, la Otlaca (azi Grăniceri) au venit peste 2 000 de persoane. La Arad mai multe adunări au avut loc chiar în piaţa Avram Iancu. Astfel la marea adunare populară din 10 august 1905, care se încadra în campania P.S.D. pentru obţinerea sufragiului universal, au participat 3 000 de oameni[48].

Începînd cu anul 1904 proporţia adunărilor „luate la cunoştinţă" de autorităţi scade şi a celor interzise creşte, dacă se are în vedere ordinul primului ministru Tisza[49]. Astfel, în acest an, în oraşul şi comitatul Arad, au fost autorizate doar 12 adunări de masă, iar 22 au fost interzise. În anii următori numărul lor se menţine în jurul cifrelor amintite, doar în 1907 reuşesc să ajungă la 30 de adunări[50].

În schimb, creşte numărul adunărilor neautorizate, participanţii ciocnindu-se adesea cu jandarmii şi chiar cu armata. Un caz caracteristic s-a produs la 3 ianuarie 1904 la Bata. Cei 4—500 de participanţi la o adunare condusă de militantul socialist Todor Popovici din Com-

---

[44] I.S.I.S.P. mapa 6. secv., 118—119.
[45] *Ibidem, 96—97.*
[45] *Ibidem,* 96—97.
[46] „Népszava", anul 31, nr. 49, 28 aprilie 1903, p. 7.
[47] „Adevărul", anul 1, nr. 20, 27 decembrie 1903, p. 3.; *Ibidem,* anul II, nr. 16, 24 aprilie 1904, p. 4.
[48] „Aradi Közlöny" 25 aprilie 1908; 23 decembrie 193; „Népszava" anul 33, nr. 113, 11 august 1905, p. 3.
[49] Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura judeţului Arad, Actele Comitelui, 7278/1906.; „Adevărul", anul 2, nr. 5, 7 februarie 1904, p. 3.
[50] Arhivele Statului Timişoara, seria Mişcarea muncitorească aradeană, f. 23.

https://biblioteca-digitala.ro

lăuş (azi Sîntana II) au înfruntat pe jandarmi[51]. La fel, la Arad cu ocazia marii demonstraţii din 3 ianuarie 1907, ţinută la Căminul muncitorilor, căpitanul şef al poliţiei a cerut concursul armatei[52].

În acelaşi timp, s-au desfăşurat adunările iniţiate de P.S.D. Reorganizat care aveau un caracter ţărănesc, reuşind la început să mobilizeze mase importante. Astfel la mitingul organizat la 15 februarie 1903 la Şiria au participat 10 000 oameni[53]. În cuvîntările lor: Ioan Vecsery, Iosif Matea şi Petru Ponta au dezbătut problemele arzătoare ale maselor. Astfel la 8 septembrie 1905 Iosif Matea a vorbit despre sufragiul universal[54]. La 21 mai, la Olari, Ioan Vecsery a analizat ideile social-democraţiei[55].

Odată cu izolarea acestei formaţii politice de mase şi îndepărtarea făţişă a conducerii centrale de ideile marxiste, numărul participanţilor se reduce. Astfel la adunarea de la Vînători din aprilie 1908 sînt prezenţi cel mult 150 oameni[56]. În realitate odată cu intrarea plenară în acţiune a secţiei române arădene a P.S.D.U., marea majoritate a aderenţilor români ai Partidului Social Democrat Reorganizat, se raliază secţiei române a P.S.D.U.

O experienţă de luptă de mare importanţă au constituit-o alegerile comunale, comitatense şi dietale. Desigur componenţa socială şi naţională a electoratului a exclus posibilitatea alegerii unor candidaţi socialişti în dietă. Totuşi scurtul răstimp al campaniilor electorale, care se desfăşurau în anii 1904—1906 în condiţiile unei crize politice acute ale sistemului dualist, a creat posibilitatea unui contact mai mare cu masele, iar capacitatea autorităţilor de a interzice adunările electorale, de a confisca materialele de propagandă etc. erau, în acest răstimp, mai reduse. Tot în direcţia unui activism electoral îndemna pe social-democraţi pilda Partidului Naţional Român. Nu trebuie să uităm că, începînd cu perioada imediat următoare acţiunii memorandiste (1892), arădanii au trecut practic la activism, cîştigînd poziţii puternice la comitat şi la unele comune. Mai mult, odată cu faimoasa alegere de la Nădlac (1904), care a marcat faptic sfîrşitul pasivismului la nivel dietal, puţinii socialişti avînd dreptul de vot au fost îndemnaţi să sprijine pe candidatul P.N.R.: „vă recomandăm de dl. Ioan Suciu, candidatul românilor pînă în viitor, cînd noi socialiştii români vom putea pune candidat. . . ."[57]. Socialiştii fără deosebire de naţionalitate au sprijinit, în 1910, şi candidatura lui Octavian Goga la Chişineu-Criş, după ce Ioan Flueraş fusese nevoit să se retragă[58]. De fapt, pentru prima dată şi-au depus candidatura militanţi socialişti în părţile Aradului

---

[51] „Drapelul", anul 4, nr. 3, 6/19 ianuarie 1904, p. 3.
[52] „Aradi Közlöny", 4. ianuarie 1907, p. 1.
[53] I.S.I.S.P. ficrofilm 235.
[54] „Szabad Szó", anul 7, nr. 36, 15 septembrie 1905, p. 7.
[55] *Ibidem*, nr. 21, 1 iunie 1905, p. 4.
[56] „Szabad Szó", anul 10, nr. 15, 16 aprilie 1908, p. 6.
[57] „Votul Poporului", anul 2, nr. 4, 5 martie 1904, p. 3.
[58] „Glasul Poporului", anul 4, nr. 6, 29 mai 1910, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

începînd cu campania electorală din anul 1904 la Pecica (P. Ponta)[59]. Succesul acestei campanii electorale a lui Ponta fusese subliniat și de ziarul „Népszava" (Vocea Poporului), care arată că prin aceasta, au fost cîștigați mii de proletari drept aderenți ai P.S.D.[60].

La alegerile generale de la începutul anului 1905 P.S.D. a prezentat candidați în cercurile electorale Pecica, Chișineu Criș, Iosășel, Sîntana, Arad și Nădlac, P.S.D. Reorganizat a prezentat candidați în 8 cercuri: Chișineu Criș, Sebiș, Arad, Sîntana, Șiria, Pecica, Nădlac și Aradul-Nou[61]. Candidații socialiști s-au prezentat și la alegerile din 1906 și 1910. La aceasta din urmă lista candidaților P.S.D. s-a completat și cu cercul Lipova, iar P.S.D. reorganizat s-a mai prezentat doar într-un singur cerc[62].

Legea oferea socialiștilor posibilități mai largi în vederea unor mandate în reprezentanțele locale, care se compuneau jumătate din membrii aleși, și la alegerea unor demnitari comunali. Lupta dusă în acest sens părea să soldeze cu succes în alegerile de la Șepreuș (7 mai 1903). Candidatul socialist Iosif Matea, a obținut majoritatea voturilor la alegerea de primar. Comisia însărcinată cu înregistrarea voturilor prezidată de moșierul Rozvány, fratele prefectului, care a pus la cale asasinatele de la Lupeni, a falsificat actele scoțînd victorios candidatul marilor proprietari de pămînt. Mai mult, din ordinul prim pretorului de la Chișineu-Criș, jandarmii au atacat mulțimea, care protesta împotriva ilegalităților, salvele lor provocînd morți și răniți în rîndul șepreusenilor. Atitudinea dîrză a socialiștilor din Șepreuș, precum și sprijinul pe care-l primiseră din partea P.N.R., au constrîns conducerea comitatului să anuleze alegerile frauduloase. Șepreușenii au reușit să aleagă primar pe militantul socialist Iosif Matea, care, deși suspendat între timp, a rămas în funcție pînă în anul 1908[63].

Ducînd o muncă politică susținută și realistă, elaborînd un program concret pentru îmbunătățirea administrației comunale, socialiștii au reușit să pătrundă în unele conduceri locale. Astfel, în anul 1905, la Semlac au obținut 6 mandate în reprezentața comunală, între care și Teodor Moroșan, președintele organizației locale. La Pecica Română, în 1908, întreaga conducere a revenit reprezentanților secției române a P.S.D.U. O situație similară s-a conturat la Zerindul Mare, unde

---

[58] „Glasul Poporului", anul 4, nr. 6, 29 mai 1910, p. 2. Magdalena Kovács — Eugen Glück, *Contribuții la biografia lui Octavian Goga, — Alegerea de la Chișineu Criș*, în „Ziridava", vol. III—IV (1974), p. 157.

[59] „Adevărul", anul 2, nr. 28, sept. 1904, p. 4.

[60] „Népszava", anul 32, nr. 112, 13, septembrie 1904, p. 4.

[61] „Adevărul", anul 3, nr. 2, 1 februarie 1905, p.1.; „Szabad Szó", anul 7, nr. 4, din 2 februarie 1905, p. 3—5; nr. 15, 20 aprilie 1905, p.2.

[62] „Népszava", 31 mai 1910.

[63] E. Glück, *Un moment al luptei țărănimii din părțile Aradului pentru libertate, — Alegerile de la Șepreuș din 1905*, vol. Marin Badea, Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, Eugen Glück „Aradul și răscoala țăranilor din 1907", Arad, 1977, p. 14 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro

majoritatea conducerii comunale, era compusă o perioadă din socialist[64].

O activitate politică net superioară s-a conturat în mişcarea socialistă arădană odată cu începerea activităţii secţiei române. Pînă nu de mult în literatura istorică de specialitate era răspîndită teza, care vorbea de o restrîngere bruscă a activităţii politice socialiste după 1907, aproape exclusiv la mediul urban. Studierea atentă a izvoarelor ne demonstrează faptul că în realitatea arădeană după 1907 continua multă vreme să se manifeste o linie justă, cea a îmbinării muncii politice, desfăşurate în mediul urban şi rural. Liniile directoare ale acestei activităţi au fost definite de Congresul socialiştilor români care a avut loc la Arad la sfîrşitul anului 1907 (st.v), respectiv începutul anului 1908 (st.n). Hotărîrea de a ţine congresul la Arad a fost luată la Timişoara în 1906, unde socialiştii români arădeni au fost reprezentaţi de Sava Ştrengar Demian[65].

Dat fiind momentul istoric în care se desfăşura congresul, el a fost primit cu mult interes pe ambele versante ale Carpaţilor. Convocatorul Congresului a fost publicat atît în gazeta „Adevărul" cît şi în două publicaţii socialiste din Bucureşti: „România Muncitoare" şi „Viitorul Social"[66]. Principalul organizator al Congresului a fost muncitorul I. Creţu.

Alegerile de delegaţi au început în luna noiembrie 1907. În viziunea organizatorilor, acest congres trebuia să joace un rol mult mai mare decît cel pe care-l puteau oferi cadrele statutare ale secţiei. De aceea se acordă drept de reprezentare şi localităţilor unde nu s-au constituit organizaţii, sătenii putînd investi cu mandat 3 persoane, iar orăşenii 5 delegaţi. În acest fel, se spera ca acest congres să devină un adevărat parlament popular românesc[67]. Profitînd de acest drept, ţăranii şi meseriaşii români de la Semlac şi Pecica Română, trimit cîte trei delegaţi la congresul din Arad[68].

Atmosfera politică existentă la Arad oferea condiţii favorabile pentru o deliberare fructuoasă. Marea demonstraţie din 10 octombrie 1907 pentru sufragiu universal mobilizase 4 000 de oameni iar greva generală politică din aceiaşi zi a cuprins nu numai pe muncitorii din Arad ci şi pe oamenii muncii din mai multe localităţi din jur, ca de exemplu Pecica[68]. Mai tîrziu, într-un reportaj publicat de gazeta „Romînia Muncitoare" din Bucureşti au fost formulate aprecieri pozitive la adresa conducătorilor acestei mişcări de masă, care au devenit victime ale represaliilor oficialităţii[69].

---

[64] „Adevărul", anul 3, nr. 1, 1. ian. 1905, p. 4; „Glasul Poporului", anul 2, nr. 3, 1 martie 1908 p. 3.

[65] „România Muncitoare", anul 2, seria 2, nr. 43, 31. dec. 1906, p. 2.

[66] „Adevărul", anul 5 nr. 31, 20. nov. 1907, p. 1; „Viitorul Social", nr. 4 nov. 1907, p. 359; „România Muncitoare", anul 3, seria 2, nr. 41, 9—16 dec. 1907, p. 1.

[67] „Adevărul", anul 5, nr. 31, 20 nov. 1907, p. 1.

[68] „Glasul Poporului", anul 2, nr. 1, 3 ian. 1908, p. 4.

[69] „România Muncitoare", anul 4, seria 2, nr. 23, 3 august 1980, p. 2; „Adevărul", anul 5, nr. 38, 20 oct. 1907.

https://biblioteca-digitala.ro

Datorită muncii perseverente, în ziua deschiderii congresului din Arad erau prezenţi 91 delegaţi, din 34 organizaţii (14 comune, 11 oraşe). Desigur a produs o adîncă impresie în rîndul congresiştilor telegrama de salut venită la Bucureşti, semnată de cercul „România muncitoare", Uniunea socialistă şi Comisiunea generală sindicală. Congresul a fost salutat de G. Grigorovici, preşedintele secţiei române din Bucovina, a cărui participare personală a fost zădărnicită de autorităţile dualiste. O serie de alte urări de succes au venit din partea unor organizaţii socialiste din Transilvania.

Congresul a durat două zile (6—7 ianuarie 1908)[70].

În rapoartele prezentate, cît şi în cuvîntările lor, delegaţii au criticat întregul sistem dualist de asuprire naţională şi exploatare socială. În şedinţa de după amiază, Congresul a luat în discuţie problemele imediate ale mişcării: sufragiului universal şi legea reacţionară şcolară a lui Apponyi. Fidel poziţiei juste formulate de socialiştii români „dacă e iertat să trăiască naţiuni atunci le este iertat să înveţe, să cetească, să vorbească limba maicii lor", congresul a condamnat cu tărie acest nou element de înăsprire a asupririi naţionale. În privinţa sufragiului universal, un vorbitor a subliniat cu multă perspicacitate faptul că la prestarea obligaţiilor majore ale cetăţenilor: plata impozitului şi serviciul militar, nu se cere cunoaşterea limbii maghiare. În acelaşi timp — sublinia acesta — „guvernanţii vor să extindă dreptul de vot numai asupra acelora care vorbesc şi scriu ungureşte". La fel, a fost condamnată politica de colonizări, intensificată de ministrul Darányi. Condiţiile existente şi atitudinea autorităţilor nu au permis exprimarea clară a tuturor gîndurilor, congresul fiind la un moment dat ameninţat chiar cu dizolvarea. Totuşi din cuvîntarea fiecărui delegat se desprindea ideea că numai distrugerea imperiului dualist poate duce la soluţionarea problemelor existente, care se vor putea realiza în cadrul statului naţional român unitar.

Deşi problema sediului central a secţiei şi a redacţiei gazetei a fost de atîtea ori discutată, doar acest congres a putut aduce un succes parţial dezideratelor româneşti. „Centrul mişcării româneşti şi al foii — spunea unul dintre vorbitori — trebuie să fie într-o localitate unde locuieşte populaţia românească în masă. Aradul este oraşul cel mai potrivit spre scopul acesta, fiindcă este aşezat în mijlocul poporului de sute de ani, el însuşi, avînd 12 000 români". Congresul a decis stabilirea sediului central al social-democraţiei române la Arad. Luînd pilda socialiştilor români în aceiaşi perioadă, Comitetul executiv al P.N.R. îşi muta şi el sediul la Arad. Astfel în anul 1908 Aradul devine principala redută a luptei de eliberare socială şi naţională a populaţiei româneşti din Transilvania[71].

Congresul a insistat şi pentru aducerea redacţiei ziarelor la Arad, dar fără succes.

---

[70] „Adevărul", anul 6, nr. 1, 17 ianuarie 1908, p. 1—2.
[71] G. Unc, *Op. cit.*, p. 118—119.

https://biblioteca-digitala.ro

Conștient de unitatea indestructibilă a celor două părți ale națiunii, deocamdată despărțite doar de un hotar artificial, congresul a luat o poziție clară și fermă în problema răscoalei țărănești din 1907. Nu încape îndoială că în viziunea elementelor socialiste și democratice românești arădene apărea limpede faptul că rezolvarea progresistă a problemei agrare din România este în interdependență cu consolidarea statului național românesc, nucleul spre care gravitau și celelalte teritorii aflate sub stăpînirea Imperiului dualist. O poziție fermă alături de țăranii răsculați a luat Ioan Crețu în cuvîntarea rostită la congres, susținînd drepturile legitime ale milioanelor de truditori ai pămîntului românesc. Același congres, într-una din rezoluțiile sale, a declarat: „profitînd de această ocazie, muncitorii români social-democrați ... adînc mișcați, salută memoria fraților căzuți pe cîmpurile României pentru pămînt și libertate". Același I. Crețu, vorbind la congresul amintit, a indicat și calea soluționării problemei în sensul că „muncitorii socialiști, în unire cu muncitoriimea țărănească vor fi aceia care vor transforma, România reacționară într-o Românie liberă"[72].

Congresul de la Arad a oferit prilejul pentru un nou contact între conducătorii mișcării socialiste de pe ambele versante ale Carpaților. La Arad au venit I. C. Frimu, Cristian Racovski și Elena Carenin. Deși autoritățile polițienești au interzis delegaților veniți din România de a lua cuvîntul la congres, salutul lor a fost transmis în plen de către președintele Sava Ștrengar Demian[73]. Totuși, în afara ședințelor, socialiștii din România au putut ține două conferințe (I. C. Frimu și C. Racovski) împărtășind din experiența lor tovarășilor ardeleni. Prezența lor la congres a fost folosită de I. C. Frimu să dea și o declarație corespondentului unui ziar democratic maghiar din Arad. El a combătut calomniile presei reacționare, care, începînd cu zilele răscoalei țărănești, vorbea de persecutarea muncitorilor maghiari care lucrau în România. I. C. Frimu a lămurit faptul că persecuțiile puse la cale de guvernul liberal au avut un caracter antisocialist și autoritățile burghezo-moșierești au expulzat și muncitorii români ardeleni din cauza atitudinii lor militante[74].

Hotărîrile congresului de a milita pentru drepturile oamenilor muncii din Transilvania și poziția lor demnă în problemele răscoalei din 1907 și urmările ei, au fost apreciate pozitiv de presa socialistă din România, care a și publicat o parte din documentele lui[75]. De asemenea C. Racovski a analizat în „Viitorul Social" unele aspecte ale hotărîrilor congresului. Alte materiale publicate de revista teore-

---

[72] E. Glück, *Răscoala din 1907 a țăranilor din România în viziunea forțelor democratice arădene*, în vol. „Aradul și răscoala țăranilor din 1907". Arad 1977 p. 100, 117, 118.

[73] „România Muncitoare", anul 3, seria 2, nr. 46, 12—20 ianuarie 1902, p. 2; Arhivele Statului București, fond microfilme vol. 71. cadran 319—329. I.S.I.S.P. fototeca 2947—48.

[74] „Függetlenség", anul 7, nr. 5, din 8 ianuarie 1908, p. 5

[75] „România Muncitoare", anul 3, seria 2, nr. 45, 6—13 ianuarie 1908, p. 2—3.

https://biblioteca-digitala.ro

tică a P.S.D.M.R. informau periodic cititorii despre problemele fundamentale ale mişcării socialiste ardelene[76].

În anii care au urmat, sediul central al secţiei române a funcţionat la Arad, îndrumînd activitatea din toată Transilvania. Reprezentanţii regimului burghezo-moşieresc dualist au pus multe piedici activităţii acesteia. Astfel Congresul al IV-lea, care urma să se ţină tot la Arad, la începutul anului 1909 (st.nou), a fost interzis. Delegaţii ieşind din sediul muncitoresc au străbătut oraşul, scandînd lozinci militante şi apoi au ţinut în „Pădurice" o adunare de protest[77]. În final, congresul s-a ţinut la Timişoara, hotărîndu-se intensificarea muncii politice, întărirea presei şi crearea unor noi secţii. Congresul a luat poziţie împotriva asupririi naţionale şi a condamnat politica guvernului de a eluda legea sufragiului universal. Sediul „comitetului regnicolar" a rămas la Arad, în care un rol de seamă îl jucau muncitorii tipografi români, angajaţi la tipografia ziarului „Tribuna".

Funcţionarea acestui organ statutar a fost conturbată prin faptul că în anul 1911 s-a instituit un comitet interimar de către conducerea centrală a P.S.D.U. şi nici ajutor material nu a mai primit.

Acest fapt a determinat pe delegatul arădean E. Epescu să protesteze vehement cu ocazia Congresului P.S.D.U. din ianuarie 1912[78].

În anii premergători izbucnirii primului război mondial Aradul încetează să mai găzduiască „comitetul regnicolar". Totuşi Congresul secţiei române care a avut loc la Arad la 26 octombrie 1913 a constituit punctul culminant în luarea de poziţie a socialiştilor români în problemele cele mai arzătoare ale naţiunii. Însăşi delegatul conducerii centrale a P.S.D.U., M. Buchinger, în salutul său adresat congresului a ajuns la idea că „poporul român din această ţară e persecutat şi exploatat nu numai ca clasă dar şi ca naţie".

Aceeaşi idee a fost subliniată şi de I. Ciser arătînd că „românii sînt apăsaţi ca clasă şi apăsaţi ca neam". Cuvîntarea lui de la congres, constituie o analiză a interdependenţei existente între asuprirea socială şi cea naţională. Iosif Ciser a subliniat faptul că asuprirea care apasă asupra tuturor oamenilor muncii, grevează mai puternic atunci cînd este vorba de români. Ieşirea din situaţia lor oropsită, românii o pot aştepta doar prin organizare, în cadrul social democraţiei şi prin luptă. „Istoria ne dovedeşte — concludea Iosif Ciser — că niciodată nu s-au cîştigat drepturi şi îmbunătăţiri fără luptă"[79].

Plecînd de la ideea marxistă că singura armă a clasei muncitoare este organizarea, „comitetul regnicolar", ales la congresul din 1908 şi cel care a funcţionat în anii următori, a căutat să extindă reţeaua secţiilor româneşti în părţile arădene.

---

[76] „Viitorul Social", nr. 7 februarie 1908, p. 75—77.; martie—aprilie 1913, p. 83—86.

[77] „Adevărul", anul 7, nr. 1, 16 ianuarie 1909, p. 1—2; „Népszava", 15 ianuarie 1909, p. 2.

[78] „Adevărul", anul 10, nr. 1, 21 ianuarie 1912, p. 2—4.

[79] *Ibidem*, anul 11, nr. 45, 7 noiembrie 1913, p. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro

Reflectînd această idee, Aurel Cristea scrie într-o chemare publicată în „Calendarul muncii" (1910), care s-a editat la București, avînd o mare circulație și în Transilvania: „să începem de aici înainte o luptă și mai crîncenă în contra dușmanilor poporului român, precum și în contra exploatatorilor lui. Proletariatul român din Ungaria trebuie organizat"[80]. În acest context se inițiază adunări de organizare începînd cu cartierele muncitorești ale Aradului. Prima adunare de acest fel are loc în Șega, apoi se înființează secția din Arad-Gai[81].

În anii 1908—1911 s-au creat secții noi de la Chișineu Criș, Pecica, Socodor, Lipova și Pîncota[82]. În realitate sfera lor de influență a fost mult mai mare, deoarece acolo unde nu existau condiții pentru funcționarea statutară a unei secții, mai ales din motive materiale, se alegeau bărbați de încredere, fapt confirmat și de congresul din 1913[83]. Din luările de poziție de la congres, dar mai ales din practica secțiilor, s-a desprins tot mai clar necesitatea colaborării cu Partidul Național Român. Este neîndoios că acest partid burghezo-democratic avea o bază de mase foarte solidă, recrutată în primul rînd din țărănime. Mai mult, comitatul și orașul Arad prezenta un model de organizare și de tărie a legăturilor conducătorilor, ca Ioan Suciu, Vasile Goldiș, Ștefan C. Pop, Mihai Veliciu și alții, cu masele. Ideologia și caracterul de clasă a celor două partide românești, prezentau o contradicție ireconciliabilă, fapt care în anumite perioade, mai ales în primii ani ai secolului, au făcut ca relațiile dintre ele să fie destul de încordate. În realitate, exista o bază obiectivă puternică pentru o colaborare politică între ele, cel puțin pe durata existenței imperiului dualist. În fond, forța motrică a ambelor partide provenea din aceiași națiune oropsită, care lupta pentru eliberarea sa de sub stăpînirea habsburgică. Plecînd de la necesitatea desăvîrșirii unității statului național unitar ambele partide au sesizat treptat faptul că și în domeniul revendicărilor imediate există puncte comune, obținerea cărora poate aduce anumite ușurări întregii națiuni. În acest sens tindeau și îndemnurile care veneau din România. Referindu-se la rezultatele alegerilor din 1910, cu ocazia căruia socialiștii au sprijinit P.N.R. dar mandatele au fost acaparate în mod fraudulos de reprezentanții guvernului, ziarul „România Muncitoare" scria: „Protestăm cu energie împotriva tiraniei ungurești, care înăbușe în teroare și sînge libertatea naționalităților. Protestăm contra sistemului odios electoral"[84].

Din datele de care dispunem reiese că alegerile sîngeroase de la Șepreuș (1903) au constituit un punct de cotitură în cimentarea colaborării.

---

[80] „Calendarul muncii pe anul 1910", București, 1909, p. 55.

[81] „Népszava", 1 februarie 1908, p. 5; „Glasul Poporului", anul 2, nr.8, 5 iulie 1908, p. 4,

[82] „*Népszava*", anul 4, nr. 7, 3 iulie 1910, p. 4; „Adevărul", anul 7, nr. 9, 16 septembrie 1911, p. 2; anul 8, nr. 7, 15 iulie 1910, p. 3—4.

[83] „Adevărul", anul 11, nr. 50, 12 decembrie 1913, p. 4.

[84] „România Muncitoare", anul 6, seria 2, nr. 23, 27 mai 1910, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

În adunarea comitatensă, Mihai Velici a interpelat autoritățile, iar socialiștii improcesuați pentru alegerea amintită au fost apărați în instanță gratuit de Ștefan Cicio-Pop[85]. La fel s-a procedat și în alte procese similare. Elementele democratice ale programului P.N.R. au fost subliniate de un corespondent al „Adevărului" în urma unei cuvîntări electorale rostite de Ștefan Cicio-Pop la Pîncota (1906): „după cum am putut observa din vorbirea d-sale foarte puțin se deosebește de a socialiștilor"[86].

Înțelegerea de la Găiceana (1907), semnată de Ioan Slavici, Eugen Brote, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu sublinia necesitatea colaborării deputaților români cu celelalte naționalități asuprite și cu socialiștii.

Necesitatea colaborării socialiștilor arădeni, fără deosebire de naționalitate, cu P.N.R. a fost subliniată și de conferința comitatenză din Arad din 5 ianuarie 1913[87]. Pe bună dreptate, N. D. Cocea aprecia pozitiv această colaborare încă în anul 1908, într-un articol publicat în „România Muncitoare" sub titlul „Înfrățirea de la Arad"[88].

Interesul militanților democrați ai P.N.R. față de socialiști se evidențiază și din cunoscuta scrisoare a lui V. Goldiș adresată, în 1911, lui C. Dobrogeanu Gherea, cerîndu-i colaborarea la „Românul" din Arad[89].

Această apropiere și colaborare s-a concretizat într-o serie de acțiuni comune cu scop comun. Astfel în anul 1907 Vasile Goldiș în calitate de deputat al cercului Radna, a interpelat în dieta ungară în problema dizolvării organizației sindicale a zidarilor[90]. Poziția lor principială s-a pecetluit cu ocazia unei adunări ținute, în 9 noiembrie 1908, la Arad[91]. P.S.D. a încuviințat pe toți deputații locali, dintre care s-au prezentat doar Ștefan Cicio-Pop și Ioan Suciu, expunînd punctul lor de vedere, în legătură cu obținerea sufragiului universal. La 16 noiembrie are loc și o altă adunare, care a extins bazele înțelegerii[92].

Aceste acțiuni au fost cu atît mai necesare cu cît așa zisul guvern de coaliție în 1909 a fost înlocuit cu guvernul Tisza, reprezentînd Partidul Muncii, organizația celor mai reacționare cercuri moșierești și burgheze maghiare.

În aceste condiții au loc alegerile din 1910, în care, la Arad, candidează însuși șeful guvernului. Colaborarea P.S.D.—P.N.R. și a altor forțe democratice prilejuiesc o uriașă demonstrație împotriva prezenței acestui politician reacționar în orașul de pe Mureș[93].

---

[85] E. Glück, *Un moment ...*, p. 27.
[86] „Adevărul", anul 4, nr. 6, 6 mai 1906, p. 2.
[87] „Adevărul", anul 11, nr. 1, 5 ianuarie 1913, p. 4.; I. Cicală, *Op. cit.*, p. 60—61.
[88] „România Muncitoare", anul 4, Seria 2, nr. 51, 8 noiembrie 1908, p. 1.
[89] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 57, Unitate de păstrare nr. 8.
[90] Arhivele Statului București, Microfilme R. P. Ungară, vol. nr. 86, cadrul. 624.
[91] Tănăsescu Fl., *Mișcarea muncitorească din România și unirea națională* (1900—1916), în, Analele I.S.I.S.P.", 5/1968, p. 21—22.
[92] I. Cicală, *Op. cit.*, p. 170—171
[93] „Adevărul", anul 7, nr. 4, 15 aprilie 1910, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceeași primire îl așteaptă și în noiembrie 1912 și cu alte ocazii cînd se prezenta în cercul său electoral[94]. Efervescența revoluționară care a cuprins masele arădane în preajma primului război mondial au culminat prin evenimentele din mai 1912. Greva generală politică care s-a extins în toată Transilvania, la Arad a depășit în proporții toate celelalte orașe de provincie. După ce orice activitate productivă a fost întreruptă, 7 000 de oameni ai muncii au demonstrat pentru drepturi și libertăți democratice și pentru sufragiul universal.

S-a ajuns pînă la ciocniri violente cu forțele represive, soldate cu numeroși răniți[95].

Colaborarea secției române locale și a socialiștilor în general, fără deosebire de naționalitate, prin participarea lor la acțiunile împotriva bazelor imperiului dualist au dat acestora o tărie deosebită, fapt subliniat și de muncitorul I. Crețu la Congresul al II-lea al P.S.D.M.R. și al IV-lea al U.G.S.[96].

Secția română din Arad a desfășurat și o vastă activitate de educație politico-culturală. Editarea unor broșuri la Arad și Timișoara au fost urmată de o acțiune largă de difuzare[97].

Cea mai fructuoasă activitate a fost desfășurată în anii 1911—1912, conducătorii secției primind un ajutor din partea unor ziariști români.

Metoda cea mai adecvată s-a dovedit a fi organizarea „seratelor duminicale". Sediul P.S.D. fiind neîncăpător, seratele au fost mutate într-o sală mai spațioasă. Seratele erau frecventate atît de muncitori, cît și de membrii lor de familie, încît numărul spectatorilor se ridica la ordinul sutelor. Ele erau precedate de o conferință, de regulă cu subiect politic expus de un militant de seamă, fie local, fie invitat. Astfel, la 24 octombrie 1911, Spiridon Nicolae Calu a expus punctul de vedere marxist privind problema emancipării femeii muncitoare. Programul din 24 octombrie 1911 a fost în mare parte dedicat lui Mihai Eminescu, motivat de faptul că în aceeași zi s-a dezvelit monumentul marelui poet la Galați.

O atenție deosebită se acorda bibliotecii. O activitate meritorie a fost desfășurată de fruntașul socialist local S. N. Calu. El a reușit să organizeze la Arad un veritabil depozit de cărți, cele mai multe ediții provenind de la București. Lista cărților disponibile a fost publicată fragmentar și în presa partidului. Prin intermediul acestui depozit a fost difuzată și opera lui C. Dobrogeanu-Gherea[98].

Alături de organizarea și lupta politică, proletariatul arădean, fără deosebire de naționalitate, a luptat neîntrerupt pentru revendicările sale social-economice, pentru o serie de revendicări imediate. Cadrul organizatoric al acestor lupte erau sindicatele. Pînă în anul 1908 delimitarea între organizațiile profesionale și politice nu erau stricte.

---

[94] *Ibidem* anul 10, nr. 34, din 22 noiembrie 1912, p. 3.
[95] G. Unc., *Op. cit.*, p. 120
[96] „România Muncitoare", anul 8, nr. 51—52, 8 iulie 1912, p. 2.
[97] De ex. broșura *Ce vreau social-democrații*, Timișoara, 1907.
[98] E. Glück, *Unele aspecte* ....., p. 43—44.

https://biblioteca-digitala.ro

Reflectînd schimbările intervenite, o broşură editată la Arad în anul 1911 sublinia referitor la problemele economice că: „organizarea în sine nu este altceva, decît năzuinţa după un trai mai bun, mai cinstit"[99].

În cele două decenii, care au premers istoricului act de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, sindicatele arădene au funcţionat pe temeiul unităţii muncitoreşti. În afara unei scurte perioade, cînd sindicatele afiliate la P.S.D.U. (Mezőfi) au spart unitatea metalurgiştilor (1901), muncitorimea arădană, fără deosebire de naţionalitate şi religie, a acţionat în comun pentru revendicările sale economice[100].

La începutul secolului nostru sindicatele arădene erau organizate pe branşe. Mărimea şi organizarea lor a cunoscut o fluctuaţie serioasă, mai ales în industria mică şi mijlocie. Astfel la începutul anului 1912 numărul membrilor grupei sindicale a croitorilor a pierdut peste 60% din efectiv de pe urma plecării membrilor. Între 1910—1912 (1 an) numărul muncitorilor pielari organizaţi a crescut de la 892 la 1 737[101]. Cel mai puternic sindicat a fost tot timpul cel al muncitorilor fier-metal, atît sub raportul membrilor, cît şi a conştiinţei de clasă. Marea majoritate a muncitorilor organizaţi lucrau în Arad. Organizaţiile muncitorilor au cuprins şi Pîncota, Ineul, Sebişul, Nădlacul etc. Sindicatul constructorilor avea membri şi la Săvîrşin, Peregul Mare[102].

Autorităţile priveau cu vădită ostilitate sindicalizarea muncitorilor, eficienţa lor faptic evidenţiindu-se cu ocazia luptelor greviste din aceşti ani. De aceea în anul 1906—1907 au loc anchete împotriva celor 27 grupe sindicale existente în Arad, urmată de dizolvarea consiliului sindical orăşenesc şi a unui număr de alte 9 sindicate[103]. Aceste măsuri însă nu au putut duce la slăbirea mişcării sindicale, deoarece în anii următori organizaţiile anulate se refac treptat. Acest proces de regenerare se încheie cu reorganizarea organizaţiei vopsitorilor şi a brutarilor (1911).

Izbucnirea crizei economice din primii ani ai secolului nostru a determinat puternice frămîntări în rîndul muncitorimii. Detaşamentul cel mai încercat de urmările crizei l-au constituit muncitorii constructori care numărau peste 1 000 de oameni, în mare parte navetişti. În acest sector a avut loc o diminuare sensibilă a salariilor faţă de anii precedenţi. Adunarea muncitorească de la începutul anului 1902, la propunerea lui Petre Ponta şi Herman Weisz, a elaborat un program de revendicări similare celor din Oradea, Cluj şi alte locuri[104]. Întrucît

---

[99] *Despre organizări*. Editată de senatul sindical din Ungaria, Arad, 1911, p. 1.

[100] „Magyarországi Vas és Fémmunkás", anul 1, nr. 6, din 29 august 191, p. 4.

[101] „Szabók Szaklapja", anul 20, nr. 3, 3 februarie 1912, p. 6.; „Börmunkás", anul 8, nr. 12, 15 noiembrie 1912, p. 3.

[102] „Adevărul", anul 6, nr. 32, 20 decembrie 1907, p. 4; „Vas és Fémmunkások Lapja", anul 17, nr. 13, 27 martie, 1913, p. 4; „Építőmunkás", anul 12, nr. 7, 2 aprilie 1914,p.8.; anul 6 nr. 19, 30 iulie 1908, p. 2; „A Magánalkalmazott", noiembrie 1911, p. 3.

[103] I.S.I.S.P., microfilme, mapa 6, cadru 167; mapa 5, cadrul 200—202, „Aradi Közlöny", aprilie 1907, p. 8.

[104] „Élelmezési Munkás", anul 6, nr. 13, 1 iulie 1911, p. 5; „Festők Szaklapja", anul 8, nr. 6, 1 iunie 1911, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

patronatul a refuzat memoriul, la 6 iulie 1902 au intrat în grevă 500 de muncitori, cu domiciliul în Arad. Momentul grevei a fost excelent ales, fiind în plin sezon de construcţii. După o luptă de 5 zile cu excepţia unei firme, unde greva a mai continuat, patronii au satisfăcut majoritatea cererilor: ziua de lucru de 10 ore, ştergerea muncii în acord şi majorarea salariilor[105]. Aceste cuceriri însă nu au fost de durată şi ele au trebuit apărate în anul următor printr-o nouă grevă. Lupta lor s-a îmbinat cu acţiunea grevistă a dulgherilor (101 muncitori) şi a lăcătuşilor din construcţii (55 muncitori), care au formulat cereri similare cu ale zidarilor. Greva s-a terminat cu un succes parţial. În acest an, au obţinut majorarea salariilor în urma unei greve — muncitorii de la Cooperativa de producţie a pantofarilor (37 muncitori). La fel, 58 de brutari au impus prin grevă reducerea zilei de lucru şi îmbunătăţirea salariilor. În tipografiile arădane au intrat în grevă, la 3 august 1903, 78 zeţari, 14 fete şi 30 ucenici, care reclamau asigurarea condiţiilor de muncă prevăzute de normativul sindicatului „regnicolar" al tipografilor. Un element decisiv în această luptă victorioasă s-a dovedit a fi atitudinea ucenicilor, care legalmente nu aveau voie să participe la grevă. Plecînd din oraş, respectiv ascunzîndu-se, agenţii politice nu i-au putut readuce la lucru şi astfel a încetat orice activitate în tipografii[106].

Mişcări greviste au avut loc şi în anul 1904. Ele au depăşit în proporţie şi combativitate toate acţiunile similare din anii precedenţi. În anul 1904 au avut loc 15 greve la care au participat 7 600 de oameni ai muncii. Ele s-au extins şi în anumite localităţi rurale ca Gurahonţ (F-ca de ciment), Sebiş (cariere) etc.

Mişcările de cele mai mari proporţii le-au constituit greva generală a lucrătorilor de la căile ferate şi greva generală a muncitorilor din întreprinderile industriale arădene.

Prima a avut loc între 21—24 aprilie 1904 şi a reprezentat punctul culminant al acţiunii duse de feroviari pentru îmbunătăţirea situaţiei lor. În gara Arad, ca şi toate gările şi pe liniile căilor ferate de stat din părţile Aradului, a fost oprită orice activitate. Unele trenuri circulau doar cu personal militar.

După o rezistenţă de cîteva zile, guvernul burghezo-moşieresc ungar a trecut la mobilizarea angajaţilor, obligîndu-i să lucreze ca militari. Greva a fost înăbuşită de autorităţi, iar o parte din conducători concediaţi sau deferiţi justiţiei.

Greva generală locală a fost provocată de proprietarii întreprinderilor de construcţii. Expirarea convenţiei din 1902, a dus la elaborarea unui memoriu din partea muncitorilor, care cereau actualizarea salariilor la nivelul scumpetei şi alte îmbunătăţiri. Refuzul patronatului a determinat izbucnirea unei greve la 9 mai, la care au participat la în-

---

[105] „Aradi Közlöny", anul 17, nr. 5, 8 ianuarie 1902, p. 3; nr. 14, 2 iulie 1902, 1902, p. 5; nr. 158, din 12 iulie 192, p. 4—5; „Népszava", anul 30, nr. 76, 8 iulie 1902.

[106] Arhivele Statului Timişoara, Seria mişcarea muncitorească aradeană, f. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

ceput 155 zidari, numărul lor sporind pînă la 700[107]. Ulterior patronatul a reuşit să strîngă un număr de spărgători de grevă, care lucrau sub paza poliţiei[108]. În aceste condiţii, conducerea centrală a sindicatelor arădene a hotărît dezlănţuirea grevei generale care a început în ziua de 4 iunie 1904. Forţa principală a mişcării a constituit-o marele detaşament al muncitorilor de la uzinele de vagoane. Autorităţile au ocupat tot oraşul cu armată şi au pus la cale o serie de provocări împotriva grupurilor de muncitori. Deşi au fost arestaţi cca. 150 de muncitori, greva generală a dus la rezultate palpabile pentru grevişti. Convenţia semnată la 7 iunie 1904 a satisfăcut cea mai mare parte a cererilor zidarilor[109]. În cursul aceluiaşi an au fost mai multe acţiuni revendicative; la uzina de vagoane, în atelierele de lăcătuşerie (29 muncitori) şi la atelierele de pantofărie. Au intrat totodată în grevă şi vînzătorii de ziare, pompierii etc.[110].

În anul 1905, lupta economică a muncitorimii s-a menţinut la un nivel înalt, iar eficienţa acestora a fost în creştere. Solidaritatea întregii muncitorimi arădene, manifestată cu ocazia grevei generale din iunie 1904, devine un important factor în cadrul acestor lupte deplasîndu-se raportul de forţe şi mai mult în favoarea muncitorimii. Prima acţiune de mari proporţii a avut loc la fabrica de mobilă metalică din Arad. Încercarea direcţiei de a exclude pe muncitori (lockout) s-a soldat cu eşec, neputînd găsi spărgători de grevă. După o încetare a lucrului, care a durat două săptămîni, proprietarii au redus timpul de lucru zilnic de la 11 ore la $9^1/_2$ ore, au majorat salariile de bază şi au promis îmbunătăţirea condiţiilor de igienă în ateliere[111].

La adunarea muncitorilor croitori din 20 februarie, vorbitorii au criticat salariile reduse, locuinţele insalubre şi hrana proastă dată de patroni. Secretarul organizaţiei P.S.D. a subliniat că este nevoie ca muncitorii „să se înregimenteze sub steagul roşu". Memoriul lor a fost respins de patron ceea ce a determinat pe cei 250 de muncitori croitori să intre în grevă. Această luptă a durat 8 zile (21—29 III 1905) şi s-a extins şi asupra Lipovei. Muncitorii au înfiinţat 3 ateliere proprii, care executau comenzi pentru populaţie. În sfîrşit, lupta a fost decisă în favoarea muncitorilor datorită faptului că o mare parte din sindicatele arădene s-au solidarizat cu muncitorii croitori, ameninţînd cu greva generală[112].

Greva dulgherilor din Arad, urmată de cea de la Lipova, a mobilizat 68 muncitori. Neputînd frînge rezistenţa patronală, după o săptămînă

---

[107] Inspectoratul Industrial, 1904, p. 135.

[108] I.S.I.S.P., fond microfilme, mapa 6, cadrul 142.

[109] Descrierea în „Tribuna" şi „Aradi Közlöny".

[110] Inspectoratul Industrial, 1904, p. 104; „Oas és fémmunkások Szaklapja", anul 8, nr. 10, din 199 mai 1904, p. 4.

[111] „Aradi Közlöny", 17 ianuarie 1905, p. 3; „Fachblatt der Eisen und Metalarbeiten", anul 9, nr. 2, 19 ian. 1905, p. 3.

[112] Inspectoratul Industrial, 1905, p. 82; „Népszava", anul 33. nr. 24, 25 februarie 1905, p. 9; „Aradi Közlöny", 23 martie 1905, p. 5—6; 24 martie 1905, p. 3; 28 martie 1905, p. 8; 29 martie 1905, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

de luptă au intrat în grevă în sprijinul lor aproximativ 600 de zidari. În final, doar perspectiva unei noi greve generale locale, a constrîns pe patroni să cedeze[113].

O luptă îndîrjită a izbucnit în cele 27 ateliere de frizerie locală, bărbierii, reuşind în esenţă să obţină satisfacerea revendicărilor lor[114]. Greve au mai izbucnit în atelierele de pietrari din Ineu şi Radna (azi Lipova II), la carierele de la Baraţca, şi la depozitele căilor ferate de stat din Arad. Greva de la atelierele de lăcătuşerie a fost înfrîntă din cauza slabei organizări a muncitorilor.

În anul 1906 au avut loc 24 greve mai importante, pe teritoriul actualului judeţ Arad, care au ridicat la luptă aproape întreaga muncitorime. Între cele mai însemnate acţiuni de acest fel, a fost greva de la uzina de vagoane, izbucnită la 17 februarie 1906 şi care a durat pînă la 5 martie. În prima fază a luptei au încetat lucrul 230 tîmplari, vopsitori, tinichigii şi lăcătuşi montatori, protestînd împotriva noului sistem de salarizare şi concedierea unui număr de tîmplari. Rezultatele tratativelor nefiind satisfăcătoare, la 27 februarie s-au raliat grevei 70 de fierari apoi şi alte categorii de salariaţi, în număr de cca. 800, ceea ce a împiedicat funcţionarea unui mare număr de secţii. Rezistenţa muncitorilor s-a prelungit pînă la începutul lunii martie. În final timpul de lucru s-a stabilit la 10 ore/zi, toţi greviştii au fost reprimiţi la lucru, urmînd să reia munca în primul rînd muncitorii familişti, pe măsură ce fabrica primeşte comenzi[115].

O grevă de proporţii mai mari a avut loc la fabrica de hîrtie de pe urma unui accident mortal şi la care au participat 112 muncitori[116].

Nici în anul 1906 muncitorii constructori nu s-au putut înţelege cu patronatul, fapt care a dus la dezlănţuirea unei noi greve, care a durat 5 săptămîni şi s-a soldat cu reducerea zilei de lucru, recunoaşterea zilei de 1 mai ca sărbătoare muncitorească, introducerea sistemului bărbaţilor de încredere şi alte îmbunătăţiri. O altă grevă a avut loc în luna iulie 1906, soldată cu victoria muncitorilor. Greve ale muncitorilor constructori au avut loc şi la Lipova[117]. Dintre acţiunile mai importante ale anului mai amintim noua grevă a muncitorilor de la depozitele feroviare, la fabrica Panker, la o fabrică de teracote (11 muncitori), la lucrările de asfaltare a actualei străzi Horia, la moara din Sînpetru German, sau încetarea lucrului de către pietrarii din Săvîrşin etc. Greva dogarilor din Lipova a durat aproape 3 luni. La cooperativa pantofarilor o nouă grevă s-a prelungit o lună de zile. Grevele

---

[113] Inspectoratul Industrial, 1905, p. 85—86, „Aradi Közlöny", 21 iunie 1905, p. 6; 2 iunie, p. 7; „Ácsok Szaklapja", anul 2, nr. 14, 22 iulie 1905, p. 3.

[114] Inspectoratul Industrial, 1905, p. 85.

[115] „Adevărul", anul 4, nr. 2, din 1 februarie 1906, p. 4.

[116] Inspectoratul Industrial, 1906, p. 138, 148—149.

[117] „Adevărul, anul 4, nr. 7, 20 mai 1906, p. 3; nr. 12, 17 iunie 1906, p. 4; Arhivele Statului Timişoara, Seria Mişcarea muncitorească aradeană, f. 2.; „Aradi Közlöny", 2 martie 1906, p. 2; 6 aprilie 1906, p.; „Népszava", 11 octombrie 1906, p. 3; din 19 iulie 1906, p.3.

https://biblioteca-digitala.ro

au cuprins şi tipografiile din Arad, printre care figura şi tipografia „Tribunei", unde lucrau cîţiva militanţi ai secţiei române a P.S.D.[118].

O originală formă a grevelor a fost folosită de muncitorii de la atelierele de tîmplărie de mobilă din Arad, încetînd munca pe rînd în fiecare unitate, ceea ce a permis ca greviştii să poată fi ajutaţi materialiceşte cu mai multă eficienţă de tovarăşii lor care lucrau.

Grevele din anul 1907 au mobilizat 2 169 de salariaţi din Arad. În acest an însă intervine un element nou în desfăşurarea acestei forme a luptei de clasă, mai ales în sectorul construcţiilor (Arad, Lipova, Nădlac etc.)[119].

De acum înainte sindicatul se izbeşte de organizaţiile patronale, avînd un aparat specializat în procurarea spărgătorilor de grevă, aduşi de regulă din provincii îndepărtate ale Imperiului. Patronii folosesc mai des sau introduc „listele negre". Din aceste motive mulţi muncitori calificaţi au fost nevoiţi să plece din Arad neputînd găsi de lucru. Ofensiva patronală a fost favorizată de faptul că volumul construcţiilor a scăzut din nou în mod simţitor. Aradul trecuse rapid de faza perioadei de trecere de la oraşul medieval la oraş modern. Astfel procesul de ridicare a clădirilor publice, adecvate administraţiei moderne şi reconstrucţia centrului distrus în 1856 se încheiase, iar ritmul construcţiilor economice se încetinise de pe urma unor noi semne de criză. Edificarea caselor de locuit nu a ţinut pas cu creşterea populaţiei. În acest fel, patronii aveau nevoie de un număr mult mai mic de muncitori. Această situaţie s-a repercutat grav şi asupra celorlalte categorii înrudite, în special asupra dulgherilor, lăcătuşilor, vopsitorilor etc.

În ciuda acestui fapt în anul 1907 şi anii următori muncitorii continuă să organizeze acţiuni în care luptă cu eroism pentru drepturile lor.

Astfel în luna mai şi iunie constructorii din Arad sînt în grevă, din cauza regulamentului de muncă, care de fapt i-ar fi subordonat completamente patronatului. O grevă similară a avut loc şi la Ineu[120].

Acţiunea de la Arad şi cele de la Pîncota, Aradul-Nou, Nădlac, au determinat autorităţile să procedeze la interzicerea îndelungată a acţiunilor muncitoreşti.

În faţa acestei situaţii muncitorimea arădeană a recurs la noi arme eficiente. De acum înainte s-a folosit pe scară largă metoda boicotului, muncitorii organizaţi fiind îndrumaţi să evite unele localităţi (Pîncota) sau anumite ateliere[121]. Această metodă a permis obţinerea unor succese ca de ex.: încheierea unei convenţii temporare cu patronatul la Nădlac, Pîncota şi Aradul-Nou[122].

Lupta muncitorilor constructori, excluşi din Arad, a continuat aproape doi ani. Boicotul instituit asupra construcţiilor din Arad s-a prelungit pînă în noiembrie 1909, iar la Ineu se acţiona în acest sens

---

[118] „Festők Szaklapja", anul 3, 15 august 1906, p. 4.

[120] „Adevărul", nr. 26, 17/30 iunie 1907, p. 4; „Aradi közlöny", 15 mai 1970, p. 6, 21 iunie 1907, p. 4.

[121] „Adevărul", anul 5, nr. 22, 20 mai — 2 iunie 1907, p. 4;

[122] „Adevărul", nr. 24, 20 iulie 1907, p. 4; nr. 19, 29 aprilie — 12 mai 1907, p. 4; „Épitőmunkás", anul 5, nr. 5, 1 martie 1907, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

și în primăvara anului 1910[123]. În final, a intervenit un compromis între muncitorii care au mai rămas în Arad și patronat, care însă nesocotea o serie de cuceriri muncitorești obținute în anii precedenți.

O luptă similară au dus și muncitorii vopsitori. În anul 1909 patronatul a elaborat un nou regulament oneros de muncă, reducînd printre altele minimul de salariu. Punctul culminant al acestor lupte l-a constituit greva vopsitorilor din anul 1911, la care au participat 158 muncitori. După o rezistență de aproape trei luni, muncitorii și proprietarii fiecărui atelier în parte au încheiat o convenție, care a dat cîștig de cauză parțial oamenilor muncii[124]. Acțiuni similare au organizat și dulgherii, tinichigii etc.

Organizația puternică a tipografilor, care cuprindea toate orașele Transilvaniei, și-a dovedit eficacitatea cu ocazia grevei din 1910 (4 zile). Cu această ocazie 196 de muncitori, au impus trecerea Aradului în categoria de salarizare I[125]. O luptă îndîrjită s-a desfășurat la Lipova în anul 1909 și chiar în anul următor, la atelierele de dogărit. În urma refacerii viilor Podgoriei de pe urma distrugerilor filoxerei, s-a mărit cererea de butoaie. Luptele cele mai puternice s-au dat la fabrica Weszely, cea mai mare unitate de acest fel, care s-au prelungit, cu întreruperi, pînă în anul 1912. În anii 1908—1911 au avut loc o serie de greve mai mici cum au fost cele de la „Industria fierului S.A." din Arad, într-o parte din ele muncitorii obținînd cîștig de cauză.

Anul 1912 marchează un puternic reviriment în lupta economică a clasei muncitoare. Marile acțiuni politice din anul 1912 au mobilizat la luptă și sindicatele.

O seamă de acțiuni muncitorești s-au desfășurat în întreprinderile mici și mijlocii. Între 15 aprilie și 5 mai 1912 au fost în grevă 322 muncitori tîmplari, care au obținut ziua de muncă de 9 ore și un spor de salar de 10—20%. O grevă care a durat o lună de zile a adus pentru cei 148 de muncitori pantofari o creștere substanțială a salariilor. Muncitorii sculptori, pietrari au fost în grevă, la Arad, între 12 mai și 12 iunie 1912, obținînd introducerea plății cu ora.

La fel, 68 de rotari au impus scăderea zilei de lucru la $10^1/_2$ ore[126]. Greva celor 41 brutari, care a durat 5 săptămîni, a oferit muncitorilor un spor real de salar și limitarea zilei de muncă, acestea erau de fapt, aplicarea cuceririlor obținute în 1908 și 1909, care au rămas atunci doar pe hîrtie[127].

---

[123] „Glasul Poporului", nr. 11, 1 noiembrie 1909, p. 4; „Adevărul", anul 8, nr. 3, 18 martie 1910, p. 4.

[124] Inspectoratul Industrial, 1911, p. 79; „Festők Szaklapja", anul 6, nr. 5, din 1 aprilie 1909, p. 5; anul 8, nr. 8, 1 august 1911, p. 4; nr. 10, 1 octombrie 1911, p.4.

[125] Arhivele Statului Timișoara, seria mișcarea muncitorească arădeană, f. 30; Inspectoratul Industrial, 1910, p. 81—83.

[126] Inspectoratul Industrial, 1912, p. 453—454.

[124] „Élelmezési Munkás", anul 4, nr. 19, din 1 octombrie 1909, p. 2; anul 7, nr. 11, din 16 iulie 1912, p. 4; anul 3, nr. 17, din 1 septembrie 1908, p. 5.
din 16 iulie 1912, p. 4; anul 3, nr. 17, din 1 septembrie 1908, p. 5; Inspectoratul Industrial, 1912, p. 453.

https://biblioteca-digitala.ro

Adevărata semnificație a acestor greve constă în participarea masivă a muncitorilor de la marile întreprinderi care deveniseră dominante în industria arădană. Șirul acestor acțiuni revendicative a început la fabrica de aparatură chimică „Benoid", urmată de fabrica „Garai" și „Industria fierului"[128].

La tînăra fabrică de automobile a avut loc o grevă de o săptămînă (1—6 mai 1912) la care au participat 112 muncitori (după relatarea inspectoratului industrial 168) aceștia au obținut reducerea zilei de muncă la 9 ore și un spor de salariu. La începutul anului 1913 muncitorii (296) au intrat din nou în grevă, cerînd îmbunătățirea condițiilor de muncă, depreciate de pe urma dezvoltării rapide a fabricii[129].

Acțiunile muncitorești din preajma primului război mondial au culminat în acțiunile de la Uzina de vagoane. Atît în cadrul acestei uzine cît și la „Industria fierului" și la firma Solymossy, situația cea mai grea au avut-o turnătorii, care aveau un salar redus față de munca prestată. Mai mult, tratamentul aplicat muncitorilor era cu totul inacceptabil. Ca prim pas, încă la sfîrșitul anului 1911, s-a trecut la boicotarea atelierului respectiv de la uzina de vagoane, unde a apărut lipsa brațelor de muncă. La începutul anului 1911, revendicările turnătorilor din Arad au fost satisfăcute. În realitate, peste cîteva zile noul sistem de salarizare a fost interpretat la Uzina de vagoane și „Industria fierului" în așa fel încît muncitorii, la 19 februarie, au fost nevoiți să intre în grevă. Peste 5 zile acțiunea s-a soldat cu o cedare parțială a direcției în favoarea celor 168 de muncitori turnători de la Uzina de vagoane. Practicile șefului de atelier Tumo și mai ales încălcarea dreptului de organizare în sidicat al muncitorilor a dus la izbucnirea grevei în acest atelier (172 muncitori). În final, după o grevă de 9 zile (14—23 februarie 1913) a intervenit o nouă înțelegere. În realitate, direcția dorea să încheie doar comenzile urgente, deoarece la 19 aprilie 1913 a trecut la concedierea celor 126 de muncitori ai uzinei, cu scopul vădit de a frînge capacitatea de luptă a întregului colectiv. Excluderea a durat pînă la 19 mai, fără ca muncitorii să se supună. Mai mult, încetarea lucrului la cea mai mare întreprindere arădeană a cauzat perturbații în viața economică locală, încît direcția uzinei se găsea tot mai izolată cu pretențiile sale, pe care nu le împărtășeau, din motivele amintite, nici măcar autoritățile. Această situație a făcut ca direcția să cedeze în cele mai multe probleme. Iupta a continuat și pe mai departe pînă la izbucnirea primului război mondial și militarizarea fabricii[130].

Făcînd un bilanț al mișcărilor economice muncitorești din anii 1901—1914, se poate constata că ele au dus la scăderea zilei de muncă la 9—10$^1/_2$, la recunoașterea sindicatului și a zilei de 1 mai precum și la o serie de îmbunătățiri în condițiile de salarizare și de muncă.

---

[128] „Vas és Fémmunkások Lapja", anul 16, nr. 1, 4 ianuarie 1912, p. 1.

[129] *Ibidem*, anul 17, nr. 24, 12 iunie 1913, p. 2; Inspectoratul Industrial 1912, p. 453—454, *Ibidem*, p. 432—434.

[130] „Vas és Fémmunkások Lapja", anul 15, nr. 46, 16 noiembrie 1911, p. 2; anul 16, nr. 6, 8 februarie 1912, p. 2; nr. 9, 29 februarie 1912, p. 2; anul 17, nr. 9, 27 februarie 1913, p. 2; nr. 17, 24 aprilie 1913, p. 3; nr. 21, 22 mai 1913, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

Alături de clasa muncitoare în anii 1901—1914 au intrat masiv în luptă și masele țărănimii române, maghiare, germane și de alte naționalități, motivat de situația lor grea. De fapt și în această perioadă au loc mișcări spontane ale țărănimii, la care participă în primul rînd sărăcimea satelor, și greve ale muncitorilor agricoli.

Cauzele mișcărilor țărănești trebuiesc căutate în intensificarea sistemului de asuprire națională și socială, care au dus la disperare păturilor largi ale țărănimii. Înrăutățirea situației țărănimii, de pe urma crizei de la începutul secolului, ca și întărirea politicii de maghiarizare forțată, dusă de regimul burghezo-moșieresc ungar și aplicată de autoritățile locale corupte și abuzive, au constituit o bază obiectivă pentru aceste mișcări, adesea conduse de socialiști. Alegerile sîngeroase de la Sepreuș (1903) au fost urmate de acțiuni ale țăranilor români și maghiari din Vînători, nemulțumiți de comportarea conducerii locale în procesul comunei pe care avusese cu domeniu pentru o pășune. La fel, încercarea notarului din Apateu de a strînge în octombrie 1903 impozitul comunal, considerat ilegal de săteni, a determinat răzvrătirea locuitorilor[131].

Cea mai mare mișcare a anului 1904 a fost răscoala de la Talpoș (azi în județul Bihor). Notarul a trecut fraudulos prin reprezentanța comunală o hotărîre potrivit căreia acesta a vîndut comunei locul său de casă și a ridicat un împrumut comunal de 19 000 coroane pentru construirea unei școli de stat cu limba de predare maghiară, nedorită de populația română. În urma ridicării împrumutului populația trebuia să suporte un impozit comunal mult majorat. Diferendul iscat între sătenii, conduși de cîțiva militanți socialiști din comună, și notar s-a încheiat cu alungarea acestuia și a ajutorului său. Din acest motiv 14 socialiști din Talpoș au fost deferiți tribunalului[132].

Abuzurile conducerii locale de la Bochia au determinat populația, sub conducerea socialiștilor, să tragă la răspundere pe primar cu privire la gestiunea banilor comunali. Acesta și-a dat demisia din funcție[133]. La Șiclău notarul Horvath, deși păzit de jandarmi, a fost alungat la 25 ianuarie 1904 de la primărie, scăpînd doar pe fereastră. La 21 martie 1904, tinerii români și maghiari de la Adea, Cintei, Chereluș și Nădab au demonstrat împotriva recrutărilor și s-au ciocnit cu jandarmii. La Zărand și Chereluș masele s-au opus comisiilor însărcinate cu întocmirea listei electorale, temîndu-se de noi, falsuri. La Ignești răscoala a izbucnit din cauza pădurii comunale, din care țăranii practic au fost excluși, fapt care i-a determinat să alunge oamenii ocolului silvic[134].

În 1905 fraudele comise la alegerea de primar de la Micălaca au produs mari frămîntări. În anul următor s-au răzvrătit muncitorii „cu-

---

[131] „Aradi Közlöny", 14 iulie 1903, p. 7; 17 octombrie 1903, p. 4.

[132] „Adevărul", anul 2, nr. 14, 10 aprilie 1904, p. 3; nr. 9, 6 martie 1904, p. 4; Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura Județului Arad, Actele vicecomitelui, 1779/1903; Actele comitelui suprem, 24/1904.

[133] „Adevărul", anul 2, nr. 4, (ed. 3-a), 31 ianuarie 1904, p. 2; „Népszava", anul 32, nr. 12, 30 ianuarie 1904, p. 6.

[134] „Aradi Közlöny", 22 martie 1904, p. 3; 4 aprilie 1904, p. 3—4; 9 iulie 1904, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

bicari", care au fost frustaţi cu ocazia lucrărilor liniei ferate Arad—Podgoria. Tot în anul 1906, paznicii pădurii arhiducelui Iosif de Habsburg au tras în ţăranii din Adea. În anul 1907 a avut loc o mişcare a locuitorilor din Radna (azi Lipova II), deoarece autorităţile au închis principalul drum de acces spre Şoimoş (azi Lipova III). În anul 1911 a avut loc o mare mişcare la Zimbru, ţăranii reclamînd dreptul lor la pădure[135].

Cea mai oropsită parte a truditorilor pămîntului, muncitorii agricoli în iarna anului 1903, se găseau într-o situaţie disperată datorită recoltei slabe şi a şomajului, care se accentuase după anul 1900. Această situaţie se îmbină cu setea lor de pămînt. În adunările lor secrete de la Zerindul-Mare şi Mişca ei se gîndeau că în ultima instanţă „vor îndrepta coasele ca la 1848"[136].

În acest context, în anul 1903, grevele muncitoreşti, mai ales cu ocazia secerişului, au luat proporţii mari, cu atît mai mult cu cît, în urma condiţiilor atmosferice proaste, grîul era culcat.

„Legea sclaviei", care interzicea grevele muncitorilor agricoli, a intrat în vigoare la 1 iulie 1902, dar această lege nu a putut reţine pe muncitori de la luptă. Acţiunile lor au început în 27 aprilie 1903 cînd au început lupta muncitorii domeniului arhiducelui Iosif de Habsburg, pe pusta de la „Două movile" (Şiclău). Fiind primiţi numai 75 de oameni din cei 300—400 prezentaţi la lucru, muncitorii au cerut angajarea tuturor oamenilor şomeri şi majorarea simbriei, refuzînd să lucreze pentru salariile actuale. Drept răspuns domeniul a adus jandarmi, care au constrîns cu forţa la muncă pe cei 75 de angajaţi la lucru. Aceasta a fost de altfel prima aplicare a legii amintite.

În luna următoare a izbucnit o răzvrătire pe domeniul Hámori de la Curtici din cauza brutalităţii vătafilor[137]. Avalanşa grevelor s-a produs începînd cu primele zile ale secerişului grîului. Cele mai multe mişcări au avut loc în plăşile Chişineu-Criş şi Aletea, mai ales la Socodor, Otlaca (azi Grăniceri), Şiclău etc. Acţiuni greviste au avut loc şi în plasa Ineu, la Apateu, Berechiu etc., precum şi din valea Mureşului: la Semlac, Golovăţ (azi Vladimirescu), Ususău etc. Greva de cea mai mare proporţie a avut loc la Utviniş unde sute de muncitori au depus uneltele de muncă. În ciuda intervenţiilor brutale ale jandarmeriei (Turnu, Utviniş etc.), în cele mai multe locuri muncitorii au obţinut cel puţin o îmbunătăţire parţială a situaţiei lor[138].

---

[135] *Ibidem*, 15 februarie 1905, p. :; 23 martie 1905, p. 9; p. 9; 22 martie 1906, p. 10; 23 februarie 1906, p. 4; 25 iunie 1907, p. 5; „Tribuna Poporului", anul 1, nr. 51, 18/31 decembrie 1911, p. 3.

[136] I.S.I.S.P., microfilme, mapa 6, cadrul 111—112.

[137] Arhivele Statului Timişoara, Seria Mişcarea muncitorească arădeană, f. 8; „Aradi Közlöny", 15 mai 1903, p . 16; 28 aprilie 1903, p. 5; „Népszava", an. 1, 32, nr. 52, 3 mai 1904, p. 4.

[138] „Népszava", anul 31, nr. 82, 21 iulie 1903, p. 2; nr. 95, 20 august 1903, p. 6; „Aradi Közlöny", 10 iulie 1903, p. 3; 15 iulie 1903, p. 7; 19 iulie 1903, p. 2; 26 iulie 1903, p. 10; 31 iulie 1903, p. 5; 16 iulie 193, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1904 centrul luptei s-a strămutat la Semlac, oamenii nevoiași cerînd arendarea domeniilor de stat pe seama lor[139]. În anul 1905 greve mai importante au avut loc în plasa Chișineu Criș, în special la Vărșand.

Un nou val de greve a cuprins meleagurile arădene în anul 1906. Situația muncitorilor agricoli angajați la seceriș era foarte grea deoarece partea ce le revenea pe baza convențiilor încheiate era foarte redusă, fiind recolta extrem de slabă. Din datele incomplete pe care le avem reiese că din cele 10 plăși ale comitatului Arad, 7 au fost cuprinse de valul grevei (excepție la Sebiș, Hălmagiu și Radna). În unele plăși au avut loc greve în numeroase comune ca de exemplu în plasa Ineu în cel puțin 13 localități. De asemenea trebuie să menționăm grevele din hotarul orașului Arad (moșia Sava Raicu) și cele de la Turnu, Nădlac, Siștarovăț, Neudorf, Sînpetru-German și mai ales din plasa Vinga și Aradul Nou (6 cazuri). Este interesant de remarcat că una din grevele izbucnite pe domeniul arhiducelui Iosif a fost susținută cu succes de femei[140]. În general, în ciuda unor intervenții brutale ale comitatului și ale jandarmeriei, grevele și de această dată s-au soldat în majoritatea cazurilor cu succese.

În anii care au urmat numărul grevelor scade, și greutățile sporesc, mai ales de pe urma întăririi aparatului de stat burghezo-moșieresc. Cercetările privitoare la perioada 1907—1914 dovedesc totuși că au fost mișcări puternice deși insuficient studiate pînă acum.

Astfel, amintim mișcarea muncitorilor viticultori din Podgoria (1907), greva de pe domeniul arhiducelui Iosif (1910), dar mai ales lupta eroică a celor 700 de secerători români și maghiari de la Utviniș (1912)[141].

Experiența anilor 1890—1903 a dovedit că mînuirea eficientă a armei grevei de către muncitorimea agricolă necesită și o organizare adecvată. Această organizare era cu atît mai necesară, cu cît guvernul organizase taberele de „rezerve" de brațe de muncă pentru combaterea grevelor[142]. Primii pași în acest sens i-a făcut organizația arădeană a P.S.D., care, în 1904, propusese congresului partidului crearea sindicatelor de muncitori agricoli. Aceeași idee era formulată și în scrisoarea militantului socialist Mihai Nuțu, din Chișineu-Criș, publicată în „Votul Poporului" (1905)[143]. Această formație de tip sindical a început să se organizeze pe teritoriul arădean în anii 1906—1908.

Potrivit informațiilor deținute de noi sindicatul amintit, la sfîrșitul anului 1906 avea organizații în 28 comune ale comitatului Arad[144]. După

---

[139] Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura Județului Arad, Actele Comitelui suprem, Prezidențiale, 595/1904, f. 1.

[140] „Nőmunkás", anul 2, nr. 8, 22 aprilie 1906, p. 3.

[141] „Adevărul", anul 10, nr. 18, 19 iulie 1912, p. 4.

[142] Arhivele Statului București, Fond microfilme din R. P. Ungară, nr. 80, cadrul 741.

[143] „Népszava", anul 32, nr. 35, 24 martie 1904, p. 5; „Votul Poporului", anul 3, nr. 3, 19 aprilie 1905, p. 2.

[144] I. S. I. S. P., fond microfilme, nr. 244, cadrul 506—507; „Aradi Közlöny", 20 noiembrie 1906, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

această dată au mai luat ființă organizații la Covăsînț, Berechiu, Țipari, Cuied etc.[145]. Pe teritoriul actual al județului Arad s-au mai constituit organizații la Nădlac (I—II), Aradul Nou, Lipova, Sînpetru German, Șag, Munar etc. Deși sindicatele agricole aveau statute legale, autoritățile simplamente au închis sediile acestora la Șiclău, Lipova, Aradul-Nou etc. și au împiedicat funcționarea lor.

Lipsa de unitate a mișcării socialiste și influența persistentă a Partidului Social-Democrat Reorganizat pe meleagurile arădene, a făcut ca și unitatea sindicală a „muncitorilor de pămînt", să întîrzie. P.S.D.U. (secția română) a înființat organizații similare, care au început să se constituie începînd cu anul 1904. În anul 1907 la congresul organizației erau prezenți delegați din 13 localități. Ulterior au mai apărut organizații la: Ineu (dizolvată în 1908), Comlăuș, Vinga etc.[146]. Se pare că organizațiile amintite nu au depășit anul 1909, destrămîndu-se odată cu partidul care le îndruma.

În fond, ambele organizații urmăreau același scop: asigurarea intereselor membrilor români, maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități, în special obținerea unui contract colectiv, care să asigure anumite condiții minimale de muncă și salarizare. Presa a publicat mai multe proiecte de acest fel, elaborate la nivelul comunelor, ținînd cont de specificul local. De regulă, principala revendicare a constituit-o la secerișș 1/10 parte din semănăturile de toamnă și 1/9 parte din cele de primăvară, precum și salarii bănești mai acceptabile (Vinga, Arad, Gai etc). În multe locuri ca de exemplu la Zimandul-Nou se preconiza desființarea muncii gratuite a femeilor, asigurarea școlarizării copiilor de argați (Utviniș) etc. Deși aceste organizații de tip sindical, nu cuprindeau decît minoritatea mai conștientă a muncitorilor de „pămînt", ele au obținut anumite rezultate în anii 1906—1908, mai ales prin solidaritatea membrilor și chiar a masei reorganizate. S-a trecut și la instituirea unui sistem de avertizare și boicot, prin care grupele locale cereau muncitorilor din alte comune să nu se ofere la domeniile respective. Astfel, în 1907, muncitorii din Comlăuș (azi Sîntana II), Turnu, Zimand-Cuz (domeniul de la Utviniș) arătau celorlalți muncitori agricoli că pe domeniile amintite nu există suficientă muncă nici pentru dînșii. La fel au procedat cei din Șiria în anul 1908[147].

Din relatările organizației locale reiese că în anii 1905—1907 au crescut salariile și retribuțiile muncitorești la Adea, Zerindul Mare, Vînători, Sînpaul, Sînmartin, Turnu, Sînleani etc[148].

---

[145] „Adevărul", anul 5, nr. 3, 7/20 ianuarie 1907, p. 4; nr. 6, 28 ian.;10 febr. 1907, p. 3; nr. 5, 18 febr./3 martie 1907, p. 4; „Világszabadság", anul 6, nr. 7, 15 februarie 1908, p. 3.

[146] „A Földmunkás", anul 1, nr. 9, 14 aprilie 1907, p. 1; nr. 18, 14 iunie 1907, p. 4; „Szabad Szó", anul 10, nr. 9, 5 martie 1908, p. 8; anul 9, nr. 1, 3 ianuarie 1907, p. 5.

[147] *Ibidem*, anul 10, nr. 22, 4 iunie 1908, p. 5; „A Földmunkás", anul 1, nr. 2, 17 februarie 1907, p. 3; nr. 1, 10 februarie 1907, p. 4; nr. 18, 14 iunie 1907, p. 4.

[148] *Ibidem*, nr. 9, 14 aprilie 1907, p. 2—3; „Szabad Szó", anul 8, nr. 31, 2 august 1906, p. 1; nr. 35, 30 august 1906, p. 1; nr. 36, 6 septembrie 1906, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Una din inițiativele valoroase a acestor organizații a fost inițierea acțiunii de protest împotriva „legii patului de turtură", prin care argații au fost puși la discreția moșierimii (1907). În preajma discutării parlamentare a proiectului de lege, argații — români, maghiari, germani, sîrbi și de alte naționalități — au trimis memorii de protest din cel puțin 30 de localități din actualul nostru județ, arătînd caracterul inuman și neconstituțional al acestui proiect. Pe bună dreptate, scria un argat într-o scrisoare, publicată în presa socialistă, că se miră că deputații nu au învățat din „evenimentele din România".

O solidaritate frățească față de argați au manifestat muncitorii din Arad, care, la 29 aprilie 1907, au cerut scoaterea acestui proiect de lege, antipopular, de pe ordinea de zi a dietei[149].

Politica reacționară a regimului burghezo-moșieresc dualist nu s-a mărginit numai la politica lui internă ci și la relațiile externe ceea ce a contribuit mult la izbucnirea primului război mondial, care a creat o nouă situație în mișcarea muncitorească.

DU MOUVEMENT OUVRIER ET SOCIALISTIE D'ARAD (1901—1914)

(Résumé)

L'étude se propose à analyser l'évolution des formes d'organisation politique et des actions ouvrières et peysannes d'Arad.

En employant les informations provenues des recherches d'archives on de la presse du temps l'étude met en évidence le rôle qu'ont en les organisations ouvrières et socialistes dans la lutte menée contre l'exploitation nationale et sociale.

L'étude met en évidence le rôle joué par la ville d'Arad dans le contexte des actions organisées par la section roumaine du P.S.D.U.; c'est à Arad qu'ont en lieu une série d'actions politiques et revendicatives du mouvement ouvrier et socialiste.

---

[149] *Ibidem*, anul 9, nr. 19, 16 mai 1907, p. 6; nr. 18, 9 mai 1907, p. 6; nr. 17, 2 mai 1907, p. 4; „Aradi Közlöny", 30 aprilie 1907, p. 7.

[149] „Népszava", anul 32, nr. 35, 24 martie 1904, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

REVOLTA ŢĂRĂNEASCĂ DE LA ŞEPREUŞ DIN ANUL 1903

NICOLAE ROŞUŢ

Ţărănimea a constitut, de-a lungul vremii, clasa cea mai numeroasă a societăţii româneşti şi, în acelaşi timp, principalul producător de bunuri materiale. Cu toate acestea, ea a fost lipsită de cele mai elementare drepturi şi libertăţi. Aceste privaţiuni s-au schimbat de la o epocă la alta dar situaţia ţărănimii a rămas aceiaşi. Tocmai de aceea ţărănimea s-a ridicat permanent la luptă împotriva asupririi. Această luptă a îmbrăcat forme variate de la cele inferioare — nesupunere la lucru, fuga de pe moşie atît de mult întîlnite în evul mediu — pînă la cele mai superioare — răscoala şi revoluţia — ce-au angajat lucrătorii ogoarelor în feudalism şi în istoria modernă. Indiferent de forma pe care a adoptat-o această luptă ea rămîne importantă forţă a pregresului social. „Multă vreme, de-a lungul milenarei existenţe a poporului român — se arată în Programul Partidului Comunist Român adoptat la Congresul al XI-lea din anul 1975 — ţărănimeaa reprezentat cea mai importantă forţă socială a progresului. Lupta de clasă a ţărănimii, a maselor populare împotriva asupririi a constituit factorul fundamental al tuturor transformărilor sociale, al înaintării poporului nostru pe calea progresului economico-social şi a eliberării naţionale"[1]. Într-adevăr răscoalele şi revoltele ţărăneşti au provocat, indiferent de rezultatul lor imediat, puternice zguduiri orînduirii feudale şi capitaliste contribuind, în mare măsură, la slăbirea şi înlăturarea acestor societăţi. Mai mult decît atît — ţărănimea, prin forme specifice de luptă, s-a ridicat şi împotriva asupririi naţionale, care la noi în ţară dubla asuprirea poporului.

Revolta de la Şepreuş (jud. Arad) din luna mai 1903 deşi a avut proporţii şi durată mai reduse reprezintă un caz tipic de luptă ţărănească în care revendicările sociale au răbufnit sub forma politică: dreptul de a alege organele de stat locale care să apere nevoile celor mulţi, care să încerce să limiteze asuprirea moşierească şi fărădelegile aparatului de stat străin şi opresor. Şi în plus, revolta de la Şepreuş constituie o dovadă că ţărănimea noastră din aceste părţi ale ţării era matură din punct de vedere politic, fapt demonstrat de pătrunderea

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate de înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, Bucureşti, 1975, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro

ideilor socialiste la sate şi de rolul mare avut de această ideologie în antrenarea proletariatului agricol — aici extrem de numeros — în importante fapte istorice. Prin toate acestea — la care se adaugă ecoul politic avut în epocă — revolta dela Şepreuş reprezintă un act politic care trebuie cunoscut şi apreciat, cum se cuvine, în lupta dusă de ţărănime, de-a lungul istoriei, pentru progres şi libertate.

Cauzele revoltei. În 7 mai 1903 cu ocazia alegerii de primar autorităţile de stat, pentru a asigura victoria în alegerea candidatului lor, care să le sprijine politica de asuprire socială şi naţională, falsifică alegerile fapt ce provoacă nemulţumiri în rîndul ţărănimii — ce reprezenta marea majoritate a alegătorilor lor — dornică să se aleagă în fruntea comunei un reprezentant al său. Aceste fapte provoacă intervenţia armată a autorităţilor urmată de uciderea a 7 ţărani şi rănirea a 35 de revoltaţi.

Cauzele revoltei, avînd în vedere mediul social politic în care a izbucnit, sînt în primul rînd de ordin social. Din cei 4 238 de locuitori ai comunei Şepreuş, în anul 1900, numai 5 erau proprietari cu peste 100 jugăre de pămînt şi 126 erau mici proprietari. Marea majoritate a locuitorilor erau zilieri, servitori şi muncitori agricoli după cum rezultă din statisticele vremii.[2] Această situaţie din Şepreuş nu face altceva decît să repete realităţile sociale din întreaga Transilvanie unde marea majoritate a populaţiei — în proporţie de peste 70% — o forma ţărănimea, clasă care avea pămînt insuficient sau nu avea deloc.[3] Această stare de lucruri — repartizarea inegală a pămîntului — era mai pronunţată în judeţele din vestul Transilvaniei — fostele comitate Timiş, Torontal, Arad, Bihor şi Satu-Mare — unde predominau marile latifundii[4]. Comuna Şepreuş, din judeţul Arad, este tocmai în această zonă în care 5 moşieri deţineau proprietăţi ce depăşeau 100 de jugăre. Tocmai de aceea *lipsa de pămînt* constituia principala nemulţumire a ţărănimii pe care George Coşbuc a exprimat-o cu un deceniu înainte în cunoscuta poezie „Noi vrem pămînt". Sub acelaşi titlu, „Tribuna poporului" din Arad analizează cauzele revoltei de la Şepreuş constatînd că în timp ce moşierii au „sute de mii holde boereşti, nefericitul ţăran nu are pămînt, unde să-şi pună plugul în brazdă"[5]. Într-adevăr la Şepreuş în anul 1900 erau 227 capi de familie ce intrau în rîndul zilierilor, 188 — servitori şi 608 capi de familie constituiau proletariatul agricol al comunei[6]. Dacă înmulţim numărul acestora cu 4 sau 5 — numărul total al membrilor familiei — rezultă că populaţia Şepreuşului era formată în marea majoritate din ţărani lipsiţi de pămînt, lipsiţi de unica sursă de existenţă. Acest fapt explică starea de permanentă agitaţie de aici, şi pătrunderea ideilor socialiste în rîndurile ţărănimii.

---

[2] *Magyar statisztikai Közlemények* — vol. II, Budapesta, 1904, p. 666—667.

[3] *Din istoria Transilvaniei* — ed. II, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 329.

[4] I. Cicală, *Mişcarea muncitorească şi socialistă din Transilvania 1901—1921*, Editura politică, Bucureşti, 1976, p. 48.

[5] „Tribuna poporului" (Arad), an VII (1903) nr. 76, 27 aprilie (10 mai), p. 1.

[6] *Magyar statisztikai*... p. 666.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru munca depusă la moşier ţăranul-zilier sau muncitorul agricol — *cîştiga foarte puţin.* Acest cîştig nu-i ajungea lui şi familiei pentru întreţinere. În Transilvania cîştigul mediu anual a muncitorilor agricoli era de 330—400 coroane în timp ce necesarul minim pentru existenţă era de 570 coroane[7]. La Şepreuş ziua de muncă era plătită cu 1 coroană dar, după cum constata „Tribuna poporului", la sfîrşitul fiecărei săptămîni ţăranului — din diferite motive — i se reţinea o parte din acest cîştig şi aşa mic[8]. Ca să ne dăm seama de nivelul veniturilor unui muncitor agricol din Şepreuş este suficient să-l raportăm la preţul grîului şi porumbului. În anul 1902 în luna septembrie 100 kg grîu costa 15 coroane iar 100 kg porumb — 10 coroane[9]. Asta însemna că ţăranul trebuia să lucreze două săptămîni pentru 100 kg grîu.

O formă de exploatare a ţărănimii se realiza prin *arendarea pămîntului.* Ţăranul lipsit de pămînt lua pămînt în arendă de la moşier pentru care plătea în natură — 2/3 din recoltă — şi în bani — 10—20 coroane de lanţ[10]. Avînd în vedere recolta redusă — pămîntul din Şepreuş în mare parte nu era potrivit pentru recolte mari — avem conturată o altă latură a asupririi sociale a ţărănimii din Şepreuş.

Ţăranul cu pămînt puţin era asuprit şi de stat mai ales prin politica *impozitelor.* Dacă moşierii plăteau, în general, pentru 1 jugăr un impozit de 1,03 coroane ţăranii, cu pămînt puţin, plăteau aproape 6 coroane pentru 1 jugăr[11]. În „Tribuna Poporului" se relatează şi un caz dramatic din Cermei (comună apropiată Şepreuşului) din casa unei văduve care avea 2 copii orfani, 1 jugăr de pămînt şi o căruţă. Iar impozitul era peste aşteptări de mare. „Mi-a arătat cărtica de dare — preciza ziaristul din Arad — şi cu groaza în suflet am constatat, că nefericita asta de văduvă plăteşte în dare *şaptezeci de coroane pe an* cînd ea şi orfanii ei nu sînt în stare să cîştige nici un filer"[12]. În această situaţie majoritatea ţăranilor erau nevoiţi să-şi vîndă pămîntul şi casa intrînd în rîndul proletarilor agricoli.

În acest mediu este firesc ca *ideile socialiste* să pătrundă şi să angajeze poporul la luptă. Într-un ziar maghiar din Arad se arată că şi la Şepreuş activitatea socialiştilor este intensă. Încă din luna februarie 1903 s-au ţinut în regiunea respectivă adunări socialiste care n-au rămas fără măsuri — la Vînători sătenii au pedepsit pe primar, la Socodor cer moşierului mărirea salariului şi refuză să lucreze iar la Chişineu Criş ei au obţinut „simbrie zilnică cum nici nu s-a mai pomenit"[13]. Dacă presa maghiară a început să apere cauza autorităţilor ce-au săvîrşit măcelul de la Şepreuş prin aruncarea vinovăţiei pe seama socialiştilor presa românească şi mai ales „Tribuna poporului" din Arad, apreciază

---

[7] I. Cicală, *Op. cit.*, p. 47.
[8] „Tribuna poporului" (Arad), idem.
[9] „Tribuna poporului", Arad, an. VII, 1903, nr. 200, 1/14 septembrie, p. 5.
[10] „Tribuna poporului" (Arad), an. VII, (1903), nr. 76, 27 aprilie (10 mai), p. 1.
[11] *Din istoria Transilvaniei....* p. 331.
[12] „Tribuna poporului" nr. VII (1903, nr. 76, 27 aprilie (10 mai) p. 2.
[13] „Arad és Vidéke", an. XXIII (1903), nr. 105, 8 mai, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

mai corect rolul socialiștilor din cadrul acestor evenimente. Ideile socialiste erau prezente — constată popularul ziar arădean — dar ele au ajuns aici într-un mediu prielnic generat de exploatarea socială și națională. Între ideile socialiste ale epocii și năzuințele țărănimii asuprite exista o deplină coincidență. În această perioadă de asuprire „vine — notează „Tribuna poporului" — la el socialistul și-i spune. că nu este bine așa cum e acum. E lucru ușor de înțeles că țăranul răspunde: așa-i. Socialistul spune că nu este dreptate ca țăranul din rodul sudorii sale să îi dea proprietarului de pămînt și satul și comitatului și țării cîtă vreme baronul Solymosy* nici din 10 părți una nu plătește dare pentru greutățile țării..."[14]. Este clar că organul de presă arădean și gruparea politică din jurul lui recunoaște rolul ideilor socialiste în revolta de la Șepreuș, dar nu condamnă aceste idei. În același timp însă presa oficială maghiară condamnă în termeni foarte duri mișcarea socialistă. „Să îi nimicim — scria „Arad és vidéke" referindu-se la socialiști — pe aceia care noaptea, în secret, pe nesemțite se strecoară la casa muncitorilor agricoli și le fură visele și liniștea. Să curățim această patrie de seminția lui Satana care a fost în Șepreuș organizatoarea vărsării de sînge"[15]. Această atitudine a presei oficiale maghiare față de mișcarea socialistă este ușor de explicat — ea încerca să arunce răspunderea tuturor frămîntărilor sociale și naționale asupra socialiștilor pentru a absolvi autoritățile de orice vinovăție. Vremurile vor dovedi că ideile referitoare la o nouă orînduire lipsită de asuprire vor prinde rădăcini adînci în rîndul maselor populare și vor rodi atunci cînd PCR va prelua puterea de stat.

La asuprirea socială în comuna Șepreuș se adaugă și cea *națională*. Marea majoritate a locuitorilor comunei, ca dealtfel în tot județul Arad, erau români. Din 4 238 locuitori cîți avea comuna Șepreuș în anul 1900, românii erau în număr de 3 452, maghiarii — 533, germanii — 37, slovaci — 4, croați — 99, sîrbi — 2, alții — 111[16]. Aceștia aveau școli în limba română dar numărul lor se reduce pe baza măsurilor luate de administrația maghiară. De asemenea, inființarea instituțiilor românești — culturale și economice — era limitată după cum românii n-aveau reprezentanții lor în organele de stat. Chiar la Șepreuș autoritățile și moșierii căutau să-și impună omul lor, în funcția de primar, considerînd că în felul acesta vor putea stăpîni situația economică și politică din comună, vor putea să-și continue nestingheriți politica de asuprire a poporului, format în marea majoritate de români.

Caracterul național al revoltei din Șepreuș din mai 1903 mai este evidențiat și de atitudinea pe care au avut-o conducătorii politici români din județul Arad. Ei vor folosi evenimentele de la Șepreuș — prin Mihail Velici, Ștefan Cicio Pop, Ioan Suciu, Ioan Russu Șirianu, Cornel Iancu ș.a. — ca mijloc de condamnare a asupririi naționale atît

---

* Proprietar din partea locului

[14] „Tribuna poporului" an. VII, (1903), nr. 76, 27 aprilie (10 mai) p. 2.

[15] „Arad és Vidéke" idem.

[16] *Magyar statisztikai közlemények*, vol. I, Budapesta, 1902, p. 332—333.

https://biblioteca-digitala.ro

în Congregaţia comitatensă din toamna anului 1903 cît în procesul ce se va judeca la Arad în primăvara anului 1905. Prin aceste acţiuni politice importanţa revoltei de la Şepreuş primeşte noi dimensiuni prin locul ocupat de ea în lupta de emancipare naţională care în judeţul Arad a avut unul din centrele sale cele mai importante.

Desfăşurarea revoltei. Evenimentele din Şepreuş de la începutul lunii mai 1903 deşi cunoscute n-au făcut obiectul unui studiu care să pătrundă în esenţe şi să stabilească semnificaţia lor. În lucrările de sinteză ale istoriei Transilvaniei se dau numai date generale, este adevărat că sînt cele mai importante, referitoare la această luptă ţărănească[17]. Ne propunem ca pe baza izvoarelor de arhivă şi presă, să reevaluăm aceste evenimente prezentînd şi interpretînd nu numai „momentul" 7 mai 1903 ci şi cele ce i-au urmat pentru a le desprinde semnificaţia în totalitatea lor.

În 7 mai 1903 au avut loc alegerile de primar la Şepreuş. Au candidat Matea Iosif Bărăniescu care reprezenta interesele poporului. Era român din Şepreuş născut în anul 1865 şi avea 4 copii[18]. Celălalt candidat, Pîrv Flore „a lui Lică", a reprezentat la Şepreuş interesele autorităţilor şi moşierilor. În anul 1900 el deţinea în comună funcţia de jude procesual. În anul 1902 el a luat apărarea moşierului Rozvány Jozsef care a încercat să vîndă comunei moşia sa cu un preţ foarte mare deşi ea era formată din pămînt foarte slab. În acelaşi an prin abuzuri Pîrv Flore ajunge la Şepreuş în postul de jude susţinut de moşierii din partea locului şi autorităţile vremii. În evenimentele de la 7 mai a mai fost implicat Csukay Gyula — fibirăul din Chişineu Criş care a condus alegerile şi Rozvany Jozsef — moşier din partea locului — care a fost protectorul lui Pîrv Flore deşi, în calitate de preşedinte al comisiei de numărătoare a voturilor, trebuia să fie o persoană neutră şi cu autoritate morală. De asemenea, în evenimentele de la 7 mai a mai fost implicat şi învăţătorul George Sturza implicat în alegeri ca bărbat de încredere. Desigur că la aceştia trebuie să adăugăm sutele de ţărani care au participat la alegeri, şi la luptele cu jandarmii. O parte din numele acestora se cunoaşte ea figurînd pe lista celor 45 acuzaţi la procesul din mai 1905[19]. Din această listă se poate deduce că toţi acuzaţii erau ţărani români ceea ce pune în evidenţă, de la început, nu numai caracterul social ci şi naţional al revoltei.

---

[17] *Din istoria Transilvaniei* ... p. 366.

[18] „Tribuna poporului" an. IX (1905), nr. 83, 4/17 mai, p. 3.

[19] Lista acuzaţilor cuprinde următoarele nume: Iosif Matea Bărăniescu, Florea Seceraş, Iosif Cărpănău, Florea Suciu, Ioan Velici al Circului, Mihail Stana a lui Mihai, Mihail Rus, Simion Nistor, Pascu Cnicica, Teodor Matea, Mihai Filip, Ioan Velici a lui Mihai, Ioan Stana a lui Simion, Ilie Incica a lui Nuţuoaie, Mihai Stana a lui Ilie, Petru Pîrv, Petru Pîrv meanu, Petre Rus a lui Filip, Mihai Lici a licu, Gavriil Seceraş, Ioan Horga a lupi, Gheorghe Pîrvu, Mihai Ban a lui Simion, Simion Henţ a lui Todor, Iosif Matea preje,Pavel Gabor a lui Ilie, Petru Toma tubuleu, Todor Marta a liuţi, Simion Rus, George Selejan, Simion Velici, Simion Henţ a lui Simion, Simion Matea, a lui Petru, George Cionie, Ioan Stana a lui Stipulu, Simion Pavel, Iuliu Corponoi, Todor Stana cureti, Iosif Pîrv, Iosif Velici a Ligii, Simion Incico, Petru Incico, Mihai Raţ, din „Tribuna" Arad, nr. IX (1905), nr. 82, 3/6 mai, p. 2—3.

https://biblioteca-digitala.ro

Revolta a izbucnit în momentul în care țăranii adunați pentru a urmări rezultatele alegerilor au fost înștiințați de falsificarea lor. Învățătorul Sturza George, a declarat la proces că în calitate de bărbat de încredere a participat la numărătoarea voturilor constatînd că Matea Iosif a cîștigat avînd trei voturi în plus față de contracandidatul său Pîrv Flore[20]. Acest rezultat este cu atît mai semnificativ cu cît Rozvany Iozsef în timpul alegerilor sprijinind pe Pîrv Flore punea alegătorii care votau pe candidatul autorităților să voteze de 2—3 ori în timp ce vreo 30 de săteni, susținători a lui Matea Iosif nu i-a admis la votare[21]. Se pare că această atitudine a aprins spiritele țăranilor care urmăreau cu interes rezultatele alegerilor. Punctul culminant al abuzurilor este săvîrșit de același Rozvany Ioszef care în momentul în care a constatat că reprezentantul poporului, Matea Iosif, are voturi în plus, a decis ca alegerile să continue deși acest lucru era ilegal din moment ce s-au numărat voturile. George Sturza a sesizat această fărădelege, a sesizat-o fișpanului Csukay Gyula și a plecat din sala de alegeri. Pe coridor el a anunțat că Matea Iosif are mai multe voturi. În acest moment de incertitudine George Sturza și Matea Iosif s-au adresat poporului. La proces Sturza George a fost acuzat de agitație, că s-ar fi adresat mulțimii cu următoarele cuvinte: „Ascultați socialiști, nu lăsați, Matea Iosif să fie primarul vostru. Înăuntru se joacă o adevărată comedie"[22]. De asemenea, Pîrv Flore l-a acuzat pe Matea Iosif că ar fi strigat mulțimii: „Socialiști nu permiteți (să se întîmple ceea ce se întîmplă) eu sînt primarul vostru după cum v-a spus și învățătorul, prindeți și trîntiți-i pe jandarmi, intrați înăuntru și trîntiți-i și pe domni, jandarmii nu au voie să împuște"[23].

La aceste momente — de la numărătoarea voturilor pînă la izbucnirea revoltei — se reduce, după izvoare, influența socialistă. Dar nu putem pierde din vedere faptul că autoritățile au folosit influența socialistă pentru a arunca asupra lor răspunderea pentru măcelul ce a urmat. Considerăm că a fost o influență socialistă dar ea nu s-a redus la cuvintele rostite de Matea Iosif și Sturza George ci s-au concretizat în starea de spirit creată aici în comună determinînd pe țărani să fie foarte activi și hotărîți în luptă. Deci influența socialistă a fost mai profundă și nu s-a redus la cîteva afirmații puse de presa maghiară sau de autorități la proces pe seama a două persoane — Matea Iosif și Sturza George — care au făcut declarații „agitatorice". Marea masă a sărăcimii era pregătită pentru o astfel de luptă în spiritul ideilor socialiste.

În aceste clipe, constatînd că alegerile continuă, doi țărani Mihai Suciu și fiul său Petru, aduc la vot mai multe văduve care doreau să

---

[20] Arhivele Statului Arad, Fond Prefectura județului Arad, actele vicecomitelui, nr. 980/1907, file 90.

[21] „Tribuna poporului", Arad, an VII (1903), nr. 76, 24 aprilie 10 mai, p. 3.

[22] A.S.A. Fond Prefectura județului Arad, actele vicecomitelui, nr. 980/71907, fila 90

[23] *Idem*, fila 89.

https://biblioteca-digitala.ro

voteze direct. În acest moment jandarmii intervin, rănesc cu baionetele pe cei doi țărani ca apoi să tragă cu armele în mulțimea adunată[24]. Era încă o dovadă că nu cei doi „agitatori" au provocat, de pe poziții socialiste, revolta. A urmat un cumplit măcel încheiat cu un bilanț tragic: 7 țărani au fost uciși, iar 35 au fost răniți.

Imediat după acest măcel de la Chișineu Criș a venit avocatul Mihai Velici pentru a întocmi un recurs în vederea anulării alegerilor[25]. Cu această intervenție evenimentele de la Șepreuș sînt integrate, tot mai mult în mișcarea de eliberare națională. Acțiunea lui Velici rămîne însă fără rezultat.

Ecoul revoltei în epocă. Evenimentele de la Șepreuș au influențat mișcarea revendicativă țărănească. În părțile orașului Chișineu Criș în fața agitațiilor țărănești autoritățile de stat întăresc, cu efective noi, posturile de jandarmi[26]. De asemenea, sub influența ei se intensifică activitatea politică a maselor prin adunări socialiste. La 11 mai 1903 a avut loc o mare adunare la Olari la care au participat muncitori agricoli din toate satele vecine, iar peste cîteva zile au fost programate adunări la Galșa, Macea, Curtici și alte localități din județul Arad[27].

Dar ecoul cel mai mare l-a avut revolta de la Șepreuș în viața politică, în lupta de eliberare națională. În toamna anului 1903 ea a fost dezbătută în Congregația comitatului, la cererea deputaților români. Seria dezbaterilor a fost deschisă de Mihai Velici care în intervenție a insistat asupra laturii politice a revoltei considerînd că ea a fost provocată de lipsa drepturilor politice — țăranii n-aveau posibilitatea să-și aleagă nici măcar primarul, iar jandarmii n-aveau ce căuta la alegeri. „Țăranul român — arăta el — ca să-și exercite drepturile cetățenești n-are lipsă de jandarmi, de jandarmi au lipsă aceia care vreau să ne confiște libertățile publice..."[28]. Arată, apoi, că a fost și el urmărit pentru atitudinea sa de înțelegere față de consătenii săi. Este admirabilă partea din discurs prin care el dă replică acestor amenințări. „Una însă s-o știți domnilor — arăta el — că dacă s-ar fi făcut alusiune la mine (cu aceste amenințări n.n.) să luați la cunoștință că lipsa mea din șirul combatanților, firește dacă ar urma, ar simți-o foarte mica mea familie care și-ar pierde pe ocrotitorul și agonisitorul pîinei de toate zilele, dar poporul românesc n-ar simți-o niciodată, căci Velici este un nume care se valorează cum se știe și poate se stinge și se duce, dar poporul românesc aproape de două mii de ani trăiește pe aceste plaiuri, șesuri și cîmpii, și va trăi în veci"[29]. În aceste gînduri rostite se poate descifra crezul său politic — românii prin lupta lor de rezistență, dusă de-a lungul istoriei au supraviețuit, depășind toate dificultățile, toate încercările de a-i lichida ca popor și neam. Și de aici concluzia firească — în nici o împrejurare, prin nici o încercare ei nu pot fi striviți. Sin-

---

[24] „Tribuna poporului", an VII, (1903), nr. 76, 27 aprilie (10 mai), p. 3.
[25] „Arad és Vidéke", an XXIII (1903), nr. 107, 10 mai, p. 6.
[26] „Arad és Vidéke", an XXIII (1903), nr. 106, 9 mai, p. 7.
[27] *Idem*, nr. 108, 12 mai, p. 7.
[28] „Tribuna poporului" an VII (1903), nr. 195, 25 octombrie (7 noiembrie), p. 3.
[29] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro

gura soluție era deci emanciparea lor și unirea cu frații de peste Carpați.

În intervenția sa dr. Ștefan Cicio Pop a făcut o propunere umană și realistă care cuprindea mai multe părți: să se formeze o comisie de 7 persoane care să cerceteze cauza evenimentelor din Șepreuș, atitudinea fibirăului și a jandarmilor, conducătorilor comitatului și să se dea vot de blam pentru că după 181 de zile de la „măcelul" din Șepreuș n-au luat nici o atitudine față de el; familiile victimelor să primească ajutorul cuvenit[30]. Deși propunerea a fost susținută de toți deputații români ea n-a fost acceptată.

Ion Russu-Șirianu cerea să se stabilească vinovații iar victimelor să li se acorde ajutor în timp ce dr. Ioan Suciu amenință direct congregația arătînd că dacă nu se va face dreptate țăranii vor îmbrățișa în număr și mai mare socialismul[31]. Evident că dreptate nu s-a făcut și de aceea ideile socialiste vor prinde rădăcini, tot mai puternice în popor iar mișcarea socialistă se va uni în forme din ce în ce mai variate cu lupta națională participînd direct la unirea Transilvaniei cu România.

Dezbaterile din congregație au fost foarte dure. Velici și Suciu care au vorbit în limba română au format împreună cu Ștefan Cicio Pop un temut grup pe care presa oficială l-a condamnat și acum ca întotdeauna cînd s-a ridicat împotriva asupririi. „Acest triumvirat — arăta un ziar maghiar arădean referindu-se la Velici, Suciu și Cicio Pop — au adus mai mult rău ungurilor din Ungaria de sud decît ar fi adus asuprirea de un secol"[32]. Este adevărat că au făcut mult rău prin atitudinea lor fermă în apărarea drepturilor naționale a celor ce formau marea majoritate a populației, dar acest „rău" n-a afectat cu nimic poporul maghiar care suporta și el asuprirea moșierească și a Imperiului austro-ungar ci el a fost îndreptat împotriva asupritorilor. În felul acesta presa oficială deplasa acum atacurile de la socialiști spre oamenii politici români.

La un moment dat în congregație s-a ajuns într-o situație dramatică, deputații români fiind amenințați că vor fi aruncați afară din clădire. În acest moment intervine comitele suprem Urbán István care pentru a aplana conflictul neagă caracterul național al evenimentelor de la Șepreuș. „Eu vreau să constat — a pus el — că în catastrofa nenorocitului și agitatului popor (din Șepreuș n.n.) nu exista nici o problemă maghiară nici valahă"[33]. Această apreciere a autorităților supreme din comitat vine să confirme că pentru mulți — și pe bună dreptate — revolta de la Șepreuș a avut și caracter național prin țelurile luptei ca și prin consecințele ei.

Procesul șepreușenilor. Țăranii din Șepreuș n-au fost numai victime ale autorităților de stat în mai 1903 ci au fost implicați într-un odios

---

[30] *Ibidem*, p. 2.

[31] *Ibidem*, p. 4.

[32] „Arad és Vidéke" an XXIII (1903), nr. 257, 5 noiembrie, p. 5.

[33] *Ibidem*, p. 6

https://biblioteca-digitala.ro

proces ce s-a amînat doi ani fapt ce nu se poate explica dacă n-am avea în vedere puternicul ecou pe care l-a avut revolta în lumea satelor din părţile Aradului. Un proces ce s-ar fi desfăşurat imediat după evenimentele de la Şepreuş ar fi pus autorităţile la o grea încercare în faţa poporului agitat nu atît de ideile socialiste cît datorită asupririi sociale şi naţionale.

Documentele procesului, inclusiv sentinţa au fost recent descoperite şi vor fi publicate[34]. Ele întregesc informaţiile din presa vremii. Acuzaţii în număr de 44 au fost numai ţărani din Şepreuş la care se adaugă învăţătorul Sturza George. Toţi au participat la alegerile de primar din mai 1903. Erau în majoritate oameni nevoiaşi fapt ce l-a determinat pe dr. Ştefan Cicio Pop — unul din principalii apărători — să ceară, chiar în prima zi, ca procesul să fie judecat la Şepreuş deoarece acuzaţii sînt săraci nu se pot întreţine la Arad[35]. Erau oameni în puterea vîrstei — majoritatea între 30—40 de ani — cu excepţia lui Ban Mihai care avea 84 de ani.

În timp ce acuzaţii erau români martorii au fost în exclusivitate maghiari recrutaţi mai ales din rîndul jandarmilor ce-au participat la „măcelul" din Şepreuş. Martorii erau de fapt cei ce-ar fi trebuit să apară în proces ca acuzaţi. Martorii în declaraţiile lor au insistat asupra agitaţiei socialiste asupra atitudinii ferme a ţăranilor în 7 mai 1903[36].

Apărarea acuzaţiilor a fost execitată de Dr. Ştefan Cicio Pop, Ludovic Fazekaş şi Dr. Cornel Iancu. Mutarea procesului la Şepreuş şi achitarea acuzaţiilor au constituit ideile de bază ale apărării efectuate de dr. Ştefan Cicio Pop. De asemenea, Ludovic Fazekaş acuză pe Csukay Gyula — fibirăul din Chişineu Criş — şi pe jandarmi. El condamnă şi procedura judiciară negînd valabilitatea declaraţiilor făcute de martori. „Mărturiile lui Pîrv Flore şi ale jandarmilor — arăta el — nu pot fi luate în considerare căci pedepsiţi trebuie aceia care de fapt sînt vinovaţi, cei care au condus alegerile"[37]. Dr. Cornel Iancu considera ca vinovaţi de înîmplările de la Şepreuş autorităţile de stat, pe Pîrv Flore şi Rozvany. El cere ca Sturza George — ca reprezentant al socialiştilor — să fie scos de sub acuzaţie pe motiv că nu sînt probe[38].

Procesul a durat opt zile. Sturza George şi Matea Iosif au fost condamnaţi la 1 an închisoare şi 3 ani şi pierderea drepturilor civile. Alţi 6 ţărani au fost condamnaţi la 8 luni închisoare iar 10 — la 6 luni[39].

Revolta din Şepreuş a avut acelaşi sfîrşit ca toate răscoalele ţărăneşti. Ea va fi urmată de alte răscoale în judeţul Arad ce vor culmina

---

[34] În vol. II din *„Aradul în lupta pentru eliberare socială şi naţională" — documente*, aflat sub tipar.

[35] „Tribuna" Arad — an IX (1905) nr. 83, 4/17 mai, p. 3.

[36] *Idem*, nr. 84, 5/18 mai, p. 3—4.

[37] *Idem*, nr. 90, 14/27 mai, p. 3.

[38] *Idem*, p. 4.

[39] *Idem*, nr. 95, 2 iunie (20 mai), p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

în anul 1904 cu cele de la Talpoș, Șiclău, Zărand, Otlaca și Chișineu Criș[40].

Ea nu este importantă nici prin proporții, nici prin întindere și nici prin durată ci prin conținutul, implicațiile și urmările ei — pornite din realitățile *sociale*, ea se ridică spre orizonturi *politice* — cuprinse în atitudinile țăranilor la 7 mai 1903 și mai ales în consecințele ei. Dacă la toate acestea adăugăm și legăturile ei cu mișcarea socialistă avem imaginea unei lupte ce denotă angajarea forțelor sociale spre orizonturi noi, spre o lume nouă, mai bună și mai dreaptă.

THE PEASANTS REVOLT OF 1903 AT ȘEPREUȘ

(Summary)

In 1903 during the election of the village magistrate in Șepreuș, a peasants revolt broke out because of the social and national appression which turned into a political action against state authorities. During the revolt one could also feel among the crowds of peasants the socialist influence which had been strongly manifesting with the peasants living in the west of Romania at the beginning of the XX century.

The revolt of Șepreuș had a large echo at that time and its causes ware debated by the state bodies and it was also the cause of a great trial in Arad in 1905.

Though on a limited area and of a short period of time this revolt is important for its further implications as it engaged peasantry in its political fight against the authorities of the Austrian-Hungarian state.

[40] *Din istoria Transilvaniei* . . . , p. 366

https://biblioteca-digitala.ro

DISCUŢIILE DE LA COPENHAGA, UN PAS IMPORTANT FĂCUT DE GUVERNUL ROMÂN ÎN NORMALIZAREA RELAŢIILOR CU RUSIA SOVIETICĂ

GH. I. OANCEA

„Orice politică externă serioasă se întemeiază înainte de toate pe bune raporturi cu statele vecine".

N. Titulescu

Ancorată adînc în realitatea internă şi internaţională a anilor 1919—1922, politica externă a României s-a axat pe necesitatea obiectivă a creării unui climat de bună vecinătate cu ţările dn centrul şi sud-estul Europei. Această politică era cerută de întregul proces istoric de dezvoltare social-economic şi politic al României şi corespundea intereselor naţionale ale poporului român, întrucît contribuia din plin, la consolidarea statului naţional unitar român, realizat prin voinţa poporului român de unire a teritoriilor româneşti, ce se aflau sub ocupaţia Imperiului dualist austro-ungar, cu România. Realizarea acestui deziderat era condiţionată însă de menţinerea unei păci durabile în această parte a Europei. Forţele revoluţionare-democratice cît şi o mare parte a burgheziei române erau conştiente că prosperarea statului naţional unitar român, în limitele modului de producţie capitalist putea să aibă loc numai în condiţii de pace. Iată de ce, după 1918 în Europa de centru şi sud vest nu exista nici un stat mai sincer ataşat ideii totale de pace ca România. „Noi — spunea I.I.C. Brătianu — *am căutat în toate împrejurările în care ne-am găsit să contribuim, după forţele noastre, la menţinerea acestei păci*"[1].

Premierul român era conştient că menţinerea păcii în Europa depindea în cea mai mare măsură de înţelegerea dintre state, de normalizarea relaţiilor internaţionale şi de respectarea ad literam a Tratatelor de pace de la Versailles. De aceea, el susţinea că: *„pentru a se putea stabili relaţii normale între statele din Europa . . . prima condiţie ar fi să nu se manifeste nici o dezbinare între cei care au asigurat pacea şi pe care noi vrem s-o consolidăm".*[2]

---

[1] I. I. C. Brătianu, *La Roumanie et la reconstruction de l'Europe*, în „L'Europe Nouvelle", anul 5, nr. 34, din 26 august 1922, p. 1077.

[2] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

Este cît se poate de clar, că apelul făcut de premierul român se adresa în primul rînd, puterilor Antantei și asociate în sînul cărora existau încă serioase contradicții și pe care pacea dela Versailles nu reușise să le lichideze, iar în al doilea rînd, puterilor învinse care, nemulțumite de hotărîrile păcii de la Paris, încercau revizuirea tratatelor de pace în avantajul lor.

Determinată de interese naționale, România a încercat, după 1919, să stabilească pe cît era posibil, raporturi normale cu Rusia Sovietică, Ungaria și Bulgaria pe baza clauzelor păcii de la Versailles care asigurau Europei o existență nouă[3].

Stabilirea de relații normale cu statele mai sus menționate era în plină concordanță cu procesul istoric de consolidare a păcii în Europa și a statului național unitar român pe plan intern și internațional. Noile relații ce se impuneau a fi stabilite între România și statele vecine nu trebuiau să dăuneze relațiilor pe care țara noastră le avea cu Antanta pentru că, așa cum declara generalul Alex. Averescu, *„ne simțim atașați prin toată opera realizată pînă la această dată și pe care pacea trebuie s-o consolideze"*.[4]

Urmărind ca opinia publică din țară și din străinătate să fie clarificată asupra interesului pe care România îl depunea pentru normalizarea relațiilor cu statele vecine, premierul român, I.I.C. Brătianu, preciza în vara anului 1919, că *„noi sîntem deciși să nu lăsăm să fie periclitată desăvîrșirea unității statului național unitar român, operă creată cu atîtea sacrificii, de asperitățile existente"*.[5] De asemenea, premierul român, se simțea dator să facă cunoscut guvernelor statelor respective poziția pe care România ar adopta-o în perspectiva normalizării relațiilor cu ele. El preciza că *„în măsura în care statele* (vecine n.n.) *vor acționa corect în privința respectării tratatelor de pace, ele pot fi asigurate de dorința noastră sinceră de a restabili nu numai relații de bună vecinătate, dar și de sinceră prietenie"*.[6]

Declarația făcută de premierul român, cît și politica de neamestec în treburile interne, au dat guvernului sovietic, care trecea prin mari greutăți, provocate de războiul civil, certitudinea posibilității de normalizare a relațiilor cu România.

Cele două guverne erau convinse că o normalizare a relațiilor dintre România și Rusia Sovietică ar crea avantaje reciproce și ar contribui la consolidarea păcii în Europa de centru și de sud-est. Tocmai aceasta a făcut ca cele două state, diametral opuse ca orînduire socială, să se găsească pe poziția organizării de contracte pentru stabilirea condițiilor necesare reluării relațiilor diplomatice.

Plecînd de la cerința obiectivă a necesității normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică, guvernul român a depus în perioada 1919—1922

---

[3] Arhiva Istorică Centrală, Fondul Președenția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 126/1920, Discurs în parlament. În continuare, trimiiterile la subsol se vor face prescurtat (A.I.C.).

[4] *Ibidem.*

[5] I. I. C. Brătianu, *Politica externă a României*, București, 1919, p. 195.

[6] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

serioase eforturi urmărind să pună în acord interesele naționale ale statului român cu interesele statului sovietic.

Orientarea cercurilor politice conducătoare din România spre normalizarea relațiilor cu Rusia Sovietică a fost determinată, în primul rînd, de avîntul revoluționar ce cuprinsese masele muncitoare. Acestea, conștiente de importanța istorică mondială a existenței primului stat socialist din lume, luptau pentru determinarea cercurilor politice conducătoare din România de a se abține de la orice acțiune dușmănoasă îndreptată împotriva tînărului stat socialist vecin. În al doilea rînd, de faptul că, începînd cu sfîrșitul anului 1919, atitudinea Angliei față de Rusia Sovietică devenea tot mai conciliantă, cu vădite tendințe de încheiere a unui tratat comercial avantajos ambelor state.[7] Această tendință de apropiere de Rusia Sovietică a fost confirmată chiar de premierul englez, Lloyd George, care dădea de înțeles cercurilor de afaceri și politice engleze că îi lipsea doar prilejul pentru a cere guvernului englez o atitudine mult mai realistă față de Rusia Sovietică. Numai presiunile exercitate de anumite cercuri politice engleze, în special acelea care se mai găseau încă pe o poziție dușmănoasă față de puterea sovietică, au făcut ca Anglia să se mențină și după 1920 pe poziția nerecunoașterii guvernului sovietic și a intervenției armate.[8] În același timp, influențat de cercurile de afaceri engleze, Lloyd George a trimis la Moscova, la sfîrșitul lunii octombrie 1919, pe colonelul Mdne cu misiunea de a tatona care ar fi avantajele pe care guvernul englez le-ar obține în schimbul recunoașterii și normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică.

Vizita colonelului Mdne la Moscova a fost primită favorabil de presa sovietică deoarece guvernul sovietic era gata oricînd să normalizeze relațiile cu Anglia, făcînd propuneri concrete în această privință.

Se pare însă că propunerile făcute de guvernul sovietic nu au satisfăcut pretențiile cercurilor de afaceri engleze, deoarece la banchetul din 6 noiembrie 1919, premierul englez, declara că din *„nenorocire" bolșevismul nu poate fi învins cu armele diplomației, ci trebuiesc căutate alte mijloace"*[9]. Cert este că premierul britanic se gîndea, pe lîngă constituirea unui cordon sanitar, la promovarea unei politici de constrîngere economică și organizarea unei intervenții militare. În acest scop au fost tatonate guvernele statelor limitrofe cu Rusia Sovietică printre care și guvernul român. Pentru cunoașterea exactă a poziției pe care guvernul român ar fi luat-o cu ocazia organizării unei intervenții militare împotriva Rusiei Sovietice, premierul britanic a trimis, în toamna anului 1919, la București, pe locotenentul colonel Goodmann

---

[7] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond 71/1920—1944, Dosare speciale 21, fila 5, (În continuare trimiterile la subsol se vor face prescurtat (A.M.A.E.).

[8] Pentru intervenția organizată împotriva Rusiei Sovietice, Anglia a cheltuit în anul 1920 peste 100 000 000 lire sterline — Vezi „Sunday Chronich", din 16 februarie 1919.

[9] „The Times", din 7 noiembrie 1919, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Vood. Acesta a făcut cunoscut guvernului român că dorința Angliei era ca România să sprijine armatele alb-gardiste ale lui Denikin, care se găseau la un pas de înfrîngerea totală.

Dînd dovadă de multă prudență și temîndu-se de avîntul revoluționar ce avea loc în țară, guvernul român a respins propunerea făcută de trimisul guvernului englez, declarînd că *„nu este dispus să angajeze țara în astfel de aventuri"*.[10] *„Noi* — preciza I.I.C. Brătianu în ședința parlamentului din 29 iulie 1922 — *de la început ne-am abținut de la tot felul de intervenții în afacerile interne ale Rusiei revoluționare. Am rămas, astfel, credincioși tradițiilor noastre"*[11].

Afirmațiile făcute de premierul român nu erau nici de moment și nici de fațadă, ele reflectau în mod real poziția neinterventionistă pe care România a adoptat-o, după 1918, față de Rusia Sovietică, cît și interesul manifestat de cele două state vecine de a normaliza relațiile dintre ele. Fiind o țară capitalistă a cărei interese externe coincideau însă cu ale Angliei, Franței și S.U.A., România nu prezenta pentru Rusia Sovietică creditul necesar. A trebuit, în repetate rînduri, ca personalitățile politice din România să facă noi declarații, din care să reiasă, în mod clar, că în politica externă România nu are tendințe de amestec în treburile interne ale altor state, indiferent de regimul economic și politic pe care îl au. *„România* — spunea ministrul României la Paris, Al. Lahovary — *care a suferit mult de pe urma războiului este sincer pacifică. Ea nu cere decît să trăiască în raporturi bune cu Rusia Sovietică, față de care nu are nici o intenție ostilă. Guvernul nostru, care nu se amestecă deloc în politica internă rusească rămîne pe terenul unei stricte neutralități. Sperăm și dorim sincer ca și Republica Sovietelor să aibă aceleași intenții pașnice față de România"*[12]. Declarația făcută de Lahovary era în deplină concordanță cu poziția cercurilor politice din România față de Rusia Sovietică. Dată cu consimțămîntul guvernului român, declarația avea un dublu scop: în primul rînd, cercurile politice conducătoare din România urmăreau să facă cunoscut oficial guvernului sovietic că România este pentru normalizarea relațiilor cu Rusia Sovietică, iar în al doilea rînd, urmăreau să cunoască poziția guvernului sovietic față de procesul de făurire a statului național român. Aceasta îl și determină pe ministrul României la Paris, Lahovary, să declare unui corespondent francez că *„noi nu cunoaștem intențiile conducătorilor de la Moscova. Asta nu ne permite însă să presupunem că guvernul sovietic ar avea intenții agresive pe care nimic nu le-ar putea justifica."*[13] Interesul manifestat de guvernul român față de problema normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică era determinat și de interese economice. Fiind însă legat de Anglia și Franța prin politica de apărare a tratatelor de pace încheiate la Paris

---

[10] V. V. Tillea, *Acțiunea diplomatică a României (nov. 1919 — martie 1920)*, Sibiu, 1925, p. 98—99.

[11] I. I. C. Brătianu, *Op. cit.*, p. 1077.

[12] *Adevărul*, din 16 ianuarie 1921, p. 4

[13] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

în anii 1919 şi 1920, guvernul român a evitat să facă cunoscut Marilor Puteri intenţia de a purta tratative cu Rusia Sovietică. Numai după convorbirile avute la Londra, în zilele de 29 şi 30 ianuarie 1920, cu premierul britanic Lloyd George, premierul român, Vaida-Voevod a făcut cunoscut că *„România este pentru normalizarea relaţiilor cu Rusia Sovietică". „În această direcţie,* sublinia Vaida-Voevod, *s-au făcut paşi importanţi prin întîlnirea de la Copenhaga a reprezentanţilor celor două state".*

Caracterul public al declaraţiei dată de premierul român, n-a surprins cercurile politice din Anglia, pentru că însuşi Lloyd George îi mărturisise lui Vaida că *„Marile Puteri caută baza care le-ar putea apropia de Rusia Sovietică"* şi că *„în găsirea ei Marile Puteri au nevoie de un intermediar."*[14] Încurajat indirect, premierul român i-a făcut cunoscut premierului britanic că *„în perspectiva normalizării relaţiilor cu Rusia Sovietică nu încheierea păcii* este esenţialul pentru că România nu s-a aflat şi nu se află în stare de război cu Rusia Sovietică". Esenţialul este ca cele două guverne* (român şi sovietic — n.n.) *să găsească acele căi şi mijloace care să satisfacă ambele părţi în problemele de bază".*[15] În acelaşi timp, premierul român a aflat prin ministrul României la Paris Al. Lahovary, că indirect şi guvernul francez tatonează terenul stabilirii unei înţelegeri economice cu guvernul sovietic.** Pentru premierul român era cît se poate de clar că şi Marile Puteri, şi în special Anglia urmăreau să reia relaţiile diplomatice cu Rusia Sovietică. România era interesată în normalizarea relaţiilor cu Rusia Sovietică mai mult decît Marile Puteri, pentru că ea urmărea recunoaşterea de către Rusia Sovietică a actului istoric de la 26 martie 1918,*** şi restituirea tezaurului şi bunurilor materiale încredinţate în 1916 pentru a fi puse la adăpost faţă de invazia armatelor imperialiste germane şi austro-ungare.[16] De aceea, guvernul român s-a hotărît să dea curs propunerii guvernului sovietic de a trimite la Copenhaga în ianuarie 1920, un reprezentant, pentru ca împreună cu adjunctul ministrului de externe al Rusiei Sovietice, Litvinov, să găsească căile necesare organizării unei conferinţe la nivel înalt. Dată fiind importanţa mare pe care o acorda acestei întîlniri, guvernul ro-

---

[14] V. V. Tillea, *Op. cit.*, p. 98—99.

* Guvernul Rusiei Sovietice prin Telegrama din 1 martie 1920, propusese guvernului român încheierea unei păci care să ducă la normalizarea relaţiilor între cele două state, deşi între România şi Rusia Sovietică nu exista o stare de război. De aceea, premierul român explica premierului britanic că nu încheierea păcii este esenţialul ci rezolvarea echitabilă a litigiilor existente între cele două state vecine.

[15] A.I.C., *loc cit.*, f. 178.

** La 9 februarie 1920, guvernul francez a trimis la Copenhaga o delegaţie pentru a lua contact cu Litvinov în perspectiva organizării unei întîlniri la nivel înalt.

[16] A.I.C., *loc. cit.*, f. 178.

*** Recunoaşterea procesului de desăvîrşire a unităţii statului naţional român, restituirea tezaurului, repatrierea prizonierilor români, neamestec în treburile interne şi abţinerea de la orice propagandă (V. V. Tillea, *Op. cit.*, p. 102.)

https://biblioteca-digitala.ro

mân a stabilit, în ziua de 31 ianuarie 1920, instrucțiunile pe care D. N. Ciottori, delegatul român, trebuia să le urmeze întocmai.

Pentru ca să nu fie acuzat de unele puteri europene de orientare spre stînga, guvernul român a făcut cunoscut opiniei publice din țară și de peste hotare că la Copenhaga se va discuta problema repatrierii prizonierilor români din Rusia Sovietică. În realitate această problemă era minoră, ea constituind un simplu paravan în spatele căruia guvernul român urmărea să afle dacă guvernul sovietic este dispus să recunoască dreptul legitim al poporului român la unitate națională. Convins de necesitatea acceptării de a trimite la Copenhaga un delegat, guvernul român a înmînat, în ziua de 31 ianuarie 1920 lui D. N. Ciottori instrucțiunile ce urmau să fie discutate la Copenhaga cu Litvinov, din care reieșea clar poziția guvernului român față de statul sovietic.

Întîlnirea de la 9 februarie 1920 de la Copenhaga, între reprezentanții celor două state vecine, a fost de bun augur. Reprezentantul Rusiei Sovietice, Litvinov, a recunoscut valabilitatea juridică internațională a Unirii din 1918 și caracterul obligatoriu al restituirii tezaurului de către guvernul sovietic.[17] Recunoașterea nu avea însă un caracter oficial. Oficializarea trebuia s-o facă guvernul sovietic. De aceea, Litvinov își asumase sarcina de a informa cu exactitate guvernul sovietic asupra problemelor puse în discuție și concluziile la care se ajunsese. În același timp guvernul sovietic trebuia să propună prin Litvinov, tematica discuțiilor viitoare.

La 16 februarie 1920, Legațiunea română de la Londra anunța, printr-o telegramă, pe premierul român, A. Vaida-Voevod, că *„Sovietele sînt pentru începerea imediată a discuțiilor pe baza propunerilor făcute de noi"*. În aceeași zi, Litvinov cerea lui Ciottori să prezinte un plan concret pentru discutarea păcii[18] și împuternicirea dată de guvernul român. Întrucît sovieticii puneau pe prim plan problema încheierii păcii și evitau să discute problemele care interesau direct România, guvernul român atrăgea atenția reprezentantului său la Copenhaga, D. N. Ciottori, să nu accepte propunerea în discuție a problemei tratatului de pace, pînă cînd sovieticii nu vor oferi în mod oficial pacea* și vor recunoaște oficial valabilitatea actului istoric de la 26. III. 1918.

La 20 februarie 1920, D. N. Ciottori, a făcut cunoscut guvernului român, prin Legația română de la Londra, că guvernul sovietic era dispus să ducă tratative pentru încheierea unui tratat de pace cu România. În privința condițiilor, sublinia D. N. Ciottori ele vor fi transmise pe larg guvernului român și vor avea caracter oficial.[19]

---

[17] V. V. Tillea, *Op. cit.*, p. 103.

[18] A.M.A.E., Fond 71/1920—1924 dosare speciale, Rl. România, relații cu U.R.S.S., 1920—1924, f. 5.

* Guvernul român considera că sovieticii sînt cei ce trebuie să ofere României pacea, întrucît România nu se afla în stare de război cu Rusia Sovietică.

[19] A.M.A.E., Fond 71/1920—1924, dosare speciale, R. 1. România, relații cu U.R.S.S., 1920—1924, f. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

Conștient de importanța găsirii acelor căi care să ducă la o destindere în relațiile dintre state cu orînduiri sociale diferite, guvernul sovietic, prin Litvinov, a propus guvernului român încheierea unei convenții comerciale. Această propunere corespundea unor necesități de ordin economic existente între cele două state. Așa se și explică receptivitatea guvernului român față de propunerea sovietică. El era convins că încheierea unei convenții comerciale cu Rusia Sovietică avea să ducă la o mai mare apropiere a celor două state și la găsirea căilor pentru discutarea problemelor politice.[20]

Un pas important spre normalizarea relațiilor între cele două state vecine l-a constituit comunicatul guvernului sovietic din 21 februarie 1920 prin care oferea României, în mod oficial, pacea.[21]

Întrucît în această perioadă mișcări ale trupelor sovietice spre granița de vest ale Rusiei Sovietice erau prezentate de presa țărilor capitaliste, ca o tendință a Rusiei Sovietice de a ataca România, guvernul român a cerut guvernului sovietic să dea o dezmințire prin care să asigure că deplasarea celor 9 divizii nu avea ca scop atacarea statului român. Cererea a fost satisfăcută, Guvernul sovietic a făcut cunoscut guvernului român că unitățile Armatei roșii care se deplasau spre granița de vest aveau ca obiectiv lupta împotriva lui Petliura și nu împotriva României[22]. Cunoscînd intenția Antantei de a organiza cu ajutorul statelor capitaliste din centrul și sud-estul Europei o a treia intervenție, guvernul sovietic a propus guvernului român ca între cele două state să se încheie o convenție secretă, care să dea celor două state garanția respectării principiului neamestecului în treburile interne și posibilitatea abordării problemei recunoașterii de către Rusia Sovietică a actului istoric de la 26. III. 1918, și restituirea tezaurului.[23]

Dorind să faciliteze tratativele ce se duceau între reprezentanții celor două state pentru încheierea convențiilor de mai sus, Comisarul poporului cu probleme externe, Cicerin a anunțat guvernul român, că în Rusia Sovietică s-au publicat propunerile guvernului sovietic cu privire la încheierea unei păci între cele două state vecine. Deoarece presa burgheză din Europa continua să prezinte deplasările trupelor roșii spre granița de vest a Rusiei Sovietice ca o manevră militară îndreptată împotriva României, guvernul român a cerut lui D. N. Ciottori să aibă o explicație cu Litvinov în această problemă. La 25 februarie 1920, Ciottori informa guvernul român că Litvinov l-a asigurat din nou că trupele sovietice nu vor ataca România.[24]

Între timp armatele sovietice obțineau succese importante impotriva alb-gardiștilor și intervenționiștilor. Aceste victorii dădeau celor două guverne certitudinea necesității urgentării stabilirii de relații pașnice și de raporturi utile și bune pentru cele două țări. În acest

---

[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem,* f. 15.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem,* f. 16.
[24] *Ibidem,* f. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

scop, postul de radio Moscova anunţa, la 26 februarie 1920, că *„guvernul sovietic rus este de acord ca toate diferendele dintre cele două state să fie aplanate prin negocieri paşnice şi toate chestiunile teritoriale rezolvate amical. În consecinţă, Comisariatul poporului pentru afacerilor externe adreasă guvernului român propunerea formală de a angaja negocieri de pace, cerîndu-i să stabilească locul şi data unde reprezentanţii celor două state se vor întîlni.*[25]

Întrucît în comunicat nu se amintea nimic de poziţia guvernului sovietic faţă de actul istoric de la 26. III. 1918, premierul român Al. Vaida-Voevod a cerut lui Ciottori, printr-o telegramă expediată din Londra, să intervină din nou, prin Litvinov, pe lîngă guvernul sovietic, pentru obţinerea unei noi declaraţii prin care să se recunoască, în mod oficial, caracterul legitim al actului istoric din 26. III. 1918. În încheiere, Vaida cerea ca oferta de pace făcută de guvernul sovietic să fie publicată de urgenţă în presa din România şi străinătate.[26] Era o măsură prin care guvernul român urmărea să facă cunoscut opiniei publice din ţară şi din străinătate că iniţiativa încheierii unui tratat de pace între cele două state, aparţinea guvernului sovietic şi că România n-a fost şi nu este în stare de război cu Rusia Sovietică. De asemenea, cele două guverne — român şi sovietic — urmăreau să imprime un caracter cît mai oficial discuţiilor şi propunerilor făcute pentru normalizarea relaţiilor dintre cele două state. Aceasta şi explică intervenţia făcută de Comisarul poporului cu probleme externe, Cicerin. Acesta, în telegrama din 1 martie 1920, expediată premierului român, Vaida Voevod, făcea propunerea începerii negocierilor de pace între cele două părţi.[27] În aceeaşi telegramă, Cicerin propunea premierului român ca locul de întîlnire a celor două delegaţii să fie oraşul Harcov. Totodată făcea cunoscut că la discuţii va participa şi un reprezentant al Ucrainei Sovietice, pentru că, motiva el, orice chestiune teritorială nu se poate lua în discuţie şi nu se poate rezolva în absenţa ei.[28]

Pentru a da o notă de legalitate participării Ucrainei Sovietice la tratativele ce se anunţau să aibă loc la Harcov, Rakowski oferea României aceleaşi propuneri de pace pe care le oferise şi guvernul sovietic de la Moscova în 24 februarie 1920.[29] Întrucît propunerile făcute de guvernele Rusiei şi Ucraniei Sovietice nu aveau un caracter oficial, în sensul că nu fuseseră publicate, guvernul român a cerut din nou publicarea lor. Răspunsul guvernului sovietic a fost negativ. În telegrama din 3 martie 1920, trimisă premierului român, Cicerin motiva reţinerea guvernului sovietic ca o măsură de tact. „Ne este imposibil să facem public ofertele de pace, deoarece am apare în faţa popoarelor sovietice ca deviatori în acest caz extrem de dificil".[30]

---

[25] *Ibidem*, f. 20.
[26] *Ibidem*, f. 24.
[27] *Ibidem*, f. 27.
[28] *Ibidem*, f. 28.
[29] *Ibidem*, f. 29—34.
[30] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Ciottori atrăgea atenţia că din discuţiile avute cu Litvinov a reieşit că guvernul sovietic ar renunţa la ideea încheierii unei păci cu România. Motivul era acela că în această perioadă unele puteri occidentale printre care şi Anglia, manifestau tendinţa încheierii unor tratate comerciale cu Rusia Sovietică, în urma cărora guvernul sovietic era convins că va obţine recunoaşterea statului sovietic de către puterile occidentale[31].

Realizarea acestui obiectiv i-ar fi dat posibilitatea Rusiei Sovietice să treacă pe planul al doilea problema normalizării relaţiilor cu România. Cum însă evenimentele se desfăşurau în defavoarea puterii sovietice, în sensul că Marile Puteri pregăteau cu ajutorul Poloniei o a treia intervenţie militară, guvernul sovietic a cerut lui Litvinov poziţia pe care guvernul român ar lua-o în cazul unui război polono-sovietic. Reluîndu-se discuţiile între reprezentanţii celor două state vecine, Litvinov a făcut cunoscut delegatului român că guvernul sovietic era dispus să recunoască actuala situaţie a graniţelor cu condiţia ca România să nu sprijine Polonia în războiul ei contra Rusiei Sovietice[32].

Întrucît propunerea delegatului sovietic venea în concordanţă cu interesele naţionale ale poporului român şi în concordanţă cu intenţia cercurilor politice conducătoare din România de a se abţine de la orice intervenţie împotriva statului sovietic, guvernul român, prin telegrama din 3 martie 1920 arăta că *„România, care şi-a desăvîrşit unitatea naţională mulţumită spiritului de disciplină şi de sacrificiu al poporului român, doreşte ca baza viitoarei sale dezvoltări economice şi politice s-o constituie relaţiile amicale cu toţi vecinii ei"*[33]. În privinţa poziţiei pe care România ar adopta-o faţă de războiul polono-sovietic, guvernul român făcea cunoscut prin aceeaşi telegramă că *„România s-a abţinut şi se va abţine de la orice amestec în treburile interne ale Rusiei Sovietice"*[34].

Prin aceeaşi telegramă guvernul român preciza că *„Propunerea D-stră, de a intra în convorbiri pentru a reglementa, prin înţelegere, relaţiile dintre popoarele noastre şi pentru a stabili între ele relaţii paşnice utile şi binevoitoare de ambele părţi corespund intenţiilor guvernului român"*[35]. Aşa se explică atitudinea receptivă a cercurilor politice conducătoare din România faţă de propunerea guvernului sovietic de a se continua tratativele între cele două părţi. Oamenii politici români şi-au dat seama că, în condiţiile efortului pe care poporul român îl depunea pentru consolidarea actului istoric al Unirii din 1918, România avea nevoie de relaţii de bună vecinătate cu Rusia Sovietică. Pentru o astfel de politică se pronunţaseră şi cercurile militare bur-

---

[31] „Unirea", din 11 februarie 1920, p. 4.

[32] A.M.A.E., Fond 71/1920—1924, dosare speciale, R.I., România, relaţii cu U.R.S.S., fila 34.

[33] *Ibidem.*

[34] *Ibidem.*

[35] *Ibidem*, fila 45.

https://biblioteca-digitala.ro

gheze din România. În expozeul din 26 februarie 1920, făcut în fața guvernului, generalul Prezan preciza că *„este absolut necesar ca între România și Rusia Sovietică să se încheie pace"*[36].

Atmosfera tot mai prielnică normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică ce domina o mare parte a burgheziei române, l-a determinat pe Vaida-Voevod să-l consulte din nou pe premierul britanic pentru a cunoaște mai în detalii poziția guvernului englez față de discuțiile de la Copenhaga. Întîlnirea a avut loc la 3 martie 1920 și s-a desfășurat în spiritul înțelegerii necesității recunoașterii de către Conferința ambasadorilor de la Londra a actului istoric de făurire a statului național unitar român. În timpul întrevederii, premierul român a făcut cunoscut premierului britanic că Litvinov a recunoscut în mod autorizat, caracterul legitim al procesului obiectiv de făurire a statului național unitar român, rugîndu-l pe Lloyd George să intervină pe lîngă Consiliul Suprem pentru a da un caracter oficial notei de recunoaștere a actului istoric din 26. III. 1918. În felul acesta, preciza premierul român, greutățile care stau în calea normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică, vor fi depășite.

Atît întîlnirea cît și discuțiile dintre cei doi premieri se pare să fi fost de bun augur, pentru că în răspunsul dat, premierul britanic preciza că recunoașterea de către Conferința ambasadorilor de la Londra a caracterului legitim al făuririi statului național unitar român va înlătura asperitățile ce îngreunează desfășurarea tratativelor de la Copenhaga dintre România și Rusia Sovietică.[37] În continuare, premierul britanic l-a informat pe Vaida-Voevod despre poziția favorabilă a Consiliului Suprem față de tratativele de la Copenhaga și intenția lui de a renunța la ideea de a cere României să participe la cea de a treia intervenție antisovietică.[38]

De necesitatea normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică erau convinse chiar și acele cercuri politice burgheze din România care s-au situat la început pe o poziție net antisovietică. Această schimbare de atitudine se explică prin avantajele pe care normalizarea relațiilor cu Rusia Sovietică le aducea României. În primul rînd se înlătura atmosfera de neîncredere ce mai persista între cele două state cu repercusiuni favorabile asupra procesului de consolidare a actului istoric de la 26 martie 1918. În al doilea rînd, normalizarea relațiilor ar fi facilitat dezvoltarea relațiilor economice dintre cele două state vecine și ar fi dus la un puternic avînt al întregii vieți industriale și economice din România și Rusia Sovietică.

Acceptarea de către guvernul român de a continua tratativele cu guvernul sovietic a avut o puternică înrîurire pozitivă asupra atitudinii adoptate de țările baltice față de Rusia Sovietică. Înțelegînd importanța normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică, guvernele acestor

---

[36] A.M.A.E., Dosare speciale, vol. 42 (Telegrama din 27 februarie 1920 a lui St. C. Pop).

[37] V. V. Tillea, *Op. cit.*, p. 109.

[38] *Ibidem*, p. 110—111.

https://biblioteca-digitala.ro

țări au acceptat propunerea guvernului sovietic de a se întîlni într-o conferință pentru a stabili condițiile pe baza cărora să se poată trece la discutarea încheierii de tratate de pace cu statul sovietic.[39]

Acceptarea de către guvernele țărilor baltice de a participa la conferința propusă de guvernul sovietic, a neliniștit mult cercurile politice burgheze reacționare poloneze. Temîndu-se de o eventuală apropiere a acestor țări față de R.S.S.F.R., guvernul panilor polonezi, care manifesta în mod deschis tendințe de expansiune și de dominație asupra Ucrainei Sovietice și R.S.S.F.R., convoacă, la propunerea guvernului englez, la Varșovia, la 14 martie 1920, o întîlnire a reprezentanților României, Finlandei și Poloniei pentru a stabili de comun acord cu părțile prezente, condițiile încheierii unei eventuale păci cu Rusia Sovietică.[40] Considerînd întîlnirea de la Varșovia un pas important în normalizarea relațiilor cu Rusia Sovietică, guvernul român a acceptat trimiterea unui delegat, rezervîndu-și dreptul de a continua, de unul singur, atît discuțiile cît și corespondența sa cu guvernul sovietic pentru stabilirea locului unei noi întîlniri a reprezentanților celor două state. Guvernul român a făcut aceasta din considerente diplomatice bine întemeiate.

Guvernul român era însă informat că Sovietele nu vor putea încheia o pace cu Polonia, întrucît pretențiile panilor polonezi erau de-a dreptul exagerate. În plus, cercurile politice conducătoare poloneze căutau prin agenții trimiși în Ucraina și cu ajutorul lui Petliura să creeze o uniune polono-ucraineană[41]. Erau vechile dorinți feudale ale statului polonez de stăpînire și dominație de la Marea Baltică la Marea Neagră. De aceea, Rusia Sovietică a refuzat să semneze o pace în condițiile impuse de panii polonezi. Guvernul sovietic avea tot interesul ca Ucraina să rămînă un stat socialist puternic, aliat cu Rusia Sovietică.

Guvernul român era pe deplin edificat, că a se situa pe poziția condițiilor de pace pe care panii polonezi încercau s-o impună Rusiei Sovietice însemna să ducă o politică imperialistă, dușmănoasă față de Rusia Sovietică, ce ar fi îngreunat și mai mult efortul celor două state vecine de normalizare a relațiilor dintre ele. Mai ales că pentru România încheierea unei păci cu Rusia Sovietică nu prezenta prea mari asperități și de aceea ea nu trebuia complicată prin aderarea României la pretențiile panilor polonezi.[42]

În condițiile în care Polonia, îndemnată de Anglia și Franța, pregătea intervenția asupra Ucrainei Sovietice, guvernul român a adoptat o poziție cît se poate de realistă. El a cerut lui Ciottori, ca înainte de a pleca din Copenhaga spre patrie, să aibă o întîlnire cu Grant Watson, însărcinatul cu afaceri al Marii Britanii la Copenhaga, pentru

---

[39] *Ibidem*, p. 217.

[40] A.M.A.E., Fond. 71/1920—1924, dosare speciale, R.1. România, relații cu U.R.S.S., f. 56—57.

[41] *Ibidem*.

[42] *Ibidem*, f. 79.

https://biblioteca-digitala.ro

a-i atrage atenţia că Anglia greşeşte încurajînd Polonia în aventura ei antisovietică, aventură ce făcea imposibilă orice apropiere de Rusia Sovietică şi că nu era echitabil ca celelalte state să trateze pacea cu Rusia Sovietică de pe poziţia panilor polonezi.[43]

Intervenţia făcută de guvernul român n-a schimbat cu nimic atitudinea guvernului englez faţă de tendinţele panilor polonezi de a declanşa un război împotriva Rusiei Sovietice. Important era faptul că guvernul român şi-a precizat deschis poziţia de neutralitate în conflictul polono-sovietic. Aşa se explică de ce România devenea tot mai rezervată faţă de pretenţiile panilor polonezi asupra Ucrainei Sovietice şi de ce ataşatul militar român de la Londra făcea cunoscut Marelui stat major al armatei engleze că interese naţionale impun ca *„România să nu se solidarizeze cu toate cererile Poloniei"*.[44]

Atitudinea de rezervă pe care guvernul român a luat-o faţă de pretenţiile Poloniei asupra Ucrainei Sovietice a fost mult apreciată la Moscova. Însuşi şeful delegaţiei sovietice, Kraşin prezent la Londra pentru a duce tratative cu guvernul englez în vederea încheierii unui tratat comercial făcea cunoscut lui D. N. Ciottori că şi *„el şi sovietele de la Moscova apreciază corecta atitudine a României faţă de Rusia Sovietică, că tezaurul şi valorile noastre aflate spre păstrare la Moscova sînt intacte şi că a telegrafiat la Moscova pentru punerea în libertate a prizonierilor români"*.[45] Şeful delegaţiei sovietice a promis lui D. N. Ciottori că îl va ţine la curent cu evoluţia tratativelor sovieto-engleze.

Creşterea avîntului revoluţionar al maselor muncitoare din România, îngrijora extrem de mult monarhia şi clasele exploatatoare. De aceea, în speranţa că un nou cabinet ministerial va reuşi să înăbuşe lupta maselor populare şi să dea o oarecare stabilitate regimului politic din România, monarhia, încălcînd interesele naţionale abandonează guvernul condus de Al. Vaida-Voevod şi la 13. III. 1920 aduce la putere guvernul prezidat de generalul Al. Averescu. Venit la putere, Averescu a menţinut politica externă a României pe coordonatele găsite. Atacarea Rusiei Sovietice de către Polonia alb-gardistă, la 25 aprilie 1920, a îngreunat efortul făcut de guvernul român şi sovietic în normalizarea relaţiilor dintre cele două state vecine. Cercurile guvernamentale din România erau tot mai mult presate de guvernul francez şi englez pentru a împinge România alături de Polonia, în războiul polono-sovietic. Deşi prin natura lor de clasă şi prin ideologie, erau anticomuniste şi antisovietice, cercurile politice conducătoare din România nu s-au lăsat antrenate în această aventură, ele fiind nevoite să ţină seama de interesele naţionale ale statului român care cereau o normalizare cît mai rapidă a relaţiilor cu Statul sovietic. Tocmai aceste considerente l-au determinat pe generalul Averescu să facă cunoscut cercurilor politice engleze şi franceze că *„România este ne-*

---

[43] *Ibidem*, f. 78—79.
[44] *Ibidem*, f. 83.
[45] *Ibidem*, f. 86.

https://biblioteca-digitala.ro

voită să țină seama în primul rînd, de interesele ei și apoi de ale altor state".[46]

Conștiente de avantajele normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică, multe personalități de nuanțe politice diferite au scos în evidență, în ședința Senatului din 29 iulie 1920, necesitatea și momentul prielnic al normalizării relațiilor cu Rusia Sovietică. *„Nu este îndoială* — sublinia deputatul social-democrat de dreapta Grigorovici — *că momentul potrivit spre a ne împăca cu rușii este acum, cînd domnește un sistem politic care nu este șovinist și imperialist ca vechiul sistem".*[47]

Atăcînd problema dacă România trebuie sau nu să sprijine Polonia în aventura ei antisovietică, același deputat arăta că *„nu trebuie să sprijinim Polonia în privința unor teritorii care sînt curat ucrainiene".*[48]

Urmărind să scoată în evidență caracterul pașnic al puterii sovietice, Grigorovici preciza că *„atîta timp cît Polonia a stat liniștită, statul sovietic nu a atacat-o și pe nici unul din celelalte state vecine. Numai în momentul cînd armatele polone au încercat să cotropească pămîntul rusesc, numai atunci întregul popor sovietic și armata sovietică au întreprins acea acțiune care urmează și astăzi".* El încheia cu îndemnul *„să ne ferim domnilor de a urma acest exemplu".*[49]

Problema adoptării unei atitudini neutre față de războiul pe care Polonia îl ducea împotriva Rusiei Sovietice era dezbătută nu numai în parlament, ci și în presa din România. Aceasta cerea tot mai insistent ca România să ducă față de războiul polono-sovietic o politică de expectativă. Motivul, arătau ziarele, era acela că *„noi nu mai putem aduce sacrificii la care nu ne-am obligat nicicînd. Credem că evenimentele ne-au învățat o altă politică mai măreață și mai înțeleaptă, aceea prin noi înșine."*[50]

Analizînd situația tot mai încordată a relațiilor dintre Rusia Sovietică și Polonia, creată de războiul pe care Polonia panilor îl aducea contra Rusia Sovietice, guvernul român a ajuns la concluzia de a face cunoscut guvernului sovietic că *„el înțelege caracterul intervenționist al panilor polonezi, izvorît din exageratele pretenții teritoriale asupra Ucrainei și de aceea România se va abține de la orice amestec în treburile interne ale Rusiei Sovietice".* În continuare se preciza că *„guvernul român a ajuns la concluzia că cea mai bună cale de urmat în politica externă a României este refuzul de a da sprijin panilor polonezi și de a facilita, pe cît posibil, reluarea discuțiilor întrerupte la Copenhaga".*[51]

Declarația făcută de guvernul român n-a surprins Marile Puteri întrucît ele cunoșteau poziția de neutralitate a României față de Rusia Sovietică încă din toamna anului 1918, cînd generalul român Prezan l-a refuzat politicos pe generalul francez Berthelot, în cererea sa, ca

---

[46] *Timișoara*, 15 aug., 1920, p. 3.
[47] A.I.C. Fond Președ. Cons. Miniștri, dosar 126/1920, f. 17.
[48] *Ibidem*, f. 27.
[49] *Ibidem*, f. 14.
[50] „Timișana", din 12 aug. 1920, p. 1.
[51] A.I.C., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 126/1920, f. 178.

https://biblioteca-digitala.ro

România să ia parte la intervenţia antisovietică organizată de Anglia, Franţa şi S.U.A.[52] Refuzul generalului Prezan era în deplină concordanţă cu linia politică externă promovată de guvernul român în relaţiile sale cu Rusia Sovietică.[53]

Zdrobirea armatelor intervenţioniste poloneze a reactualizat problema atragerii României în frontul de intervenţie al imperialiştilor. În cabinetele ministeriale de la Paris, Washington şi Londra se urzeau tot felul de planuri pentru atragerea României în intervenţia antisovietică.

În febrila lor preocupare de atragere a României în războiul polono-sovietic, oamenii politici şi de stat francezi, englezi şi americani au neglijat un factor esenţial şi anume acela că *„proletariatul din România, masele largi muncitoare erau hotărîte, nu numai să împiedice alăturarea României la intervenţia imperialistă, dar să zădărnicească orice formă de sprijinire a intervenţiei de către guvernanţii reacţionari.*[54] Această hotărîre a maselor, exprimată în puternice acţiuni de luptă, i-a pus pe guvernanţii români în imposibilitate de a da curs cererilor repetate ale Antantei de a trimite trupe împotriva statului sovietic.

În România atmosfera de împotrivire intrării ei în coaliţia antisovietică era mult mai puternică decît îşi închipuiau politicienii Marilor Puteri. Ei nu cunoşteau că împotriva planurilor puterilor imperialiste, de atragere a României în războiul polono-sovietic, se pronunţau şi numeroase cercuri mic-burgheze şi chiar burgheze, care deşi aveau concepţii anticomuniste, manifestau rezerve faţă de alb-gardiştii ruşi şi polonezi. Aşa se şi explică faptul că numeroase ziare cu orientări burgheze sau burghezo-democrate combăteau ideea intervenţiei României în războiul polono-sovietic. De această realitate erau conştienţi şi oamenii politici şi de stat români. În şedinţa senatului din 29 iulie 1920, deputatul N. Gh. Lupu, membru marcant al partidului ţărănesc, sublinia că *„atitudinea României faţă de Rusia Sovietică trebuie să fie de aşa natură încît să faciliteze încheierea păcii".*[55]

În faţa acestei opinii, premierul român, generalul Averescu a anunţat, în mod oficial, că România va păstra neutralitatea faţă de conflictul ruso-polon. Declaraţia a fost primită cu multă satisfacţie de întreaga naţiune".[56] Referindu-se la ea, V. I. Lenin a dat o înaltă apreciere atitudinii de neutralitate pe care România şi alte ţări din centrul şi sud-estul Europei au luat-o faţă de războiul polono-sovietic. Vorbind de încercările imperialiştilor englezi, francezi şi americani de a atrage

---

[52] *Idem.* La 13 noiembrie 1918 generalul francez Berthelot are o întîlnire cu generalul român Prezan căruia îi cere ca România să pună la dispoziţia Antantei 16 regimente de infanterie. Generalul român refuză să angajeze România într-o astfel de aventură.

[53] *Ibidem.*

[54] „Adevărul", din martie 1920, p. 2.

[55] A.I.C., Fond Preşed. Cons. Miniştri. Dezbaterile parlamentului pe anul 1920, p. 503.

[56] N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V. Bucureşti, 1939, p. 487.

https://biblioteca-digitala.ro

România în intervenția antisovietică, V. I. Lenin sublinia că *„toate încercările de a crea acolo* (în România — n.n.) *o coaliție a marii și micii burghezii, în vederea luptei împotriva noastră, s-au terminat printr-un eșec."*[57]

V. I. Lenin era conștient că România trecea prin greutăți economice și financiare mari; că după făurirea unității statului național unitar român, problema vitală care se punea a fi rezolvată era consolidarea acestui proces, prin reconstrucția economică și lărgirea relațiilor de schimb cu statele vecine. De aceea cînd presa țărilor occidentale „informa" opinia publică europeană că România este gata să participe la intervenția antisovietică, V. I. Lenin aprecia că *„e mai puțin probabil ca România, care într-un moment favorabil pentru ea nu s-a hotărît să pornească război împotriva noastră, să se hotărască să pornească război acum"*.[58]

Într-adevăr, creșterea avîntului revoluționar și politica externă de pace pe care promova guvernul sovietic a făcut ca mulți politicieni și oameni de stat români să manifeste o poziție realistă față de Rusia Sovietică și să orienteze politica externă a României pe făgașul stabilirii de relații de bunăvecinătate cu guvernul sovietic.

Urmărind să spulbere din conștiința unor politicieni români ideea înfrîngerii Rusiei Sovietice de către intervenționiștii polonezi, deputatul socialist, Zamfir Arbore declara în Senat că *„Rusia absolutistă, Rusia țarilor a murit pentru totdeauna, popoarele care au fost închise în această temniță colosală au spart ușile închisorii și au ieșit din ea; popoarele acestea nu se vor mai întoarce de bună voie, în temniță... Denikin, Kolceak — această vandee a Rusiei de azi va pieri ca un vis urît"*.[59]

Ideea că Rusia Sovietică nu putea fi învinsă și că intervenția albgardiștilor polonezi era sortită unui eșec, a stăpînit conștiința multor politicieni români. Această idee s-a făcut auzită tot mai des în Parlamentul României.[60] Deputații care erau conștienți că România nu trebuie să se angajeze în astfel de aventuri periculoase, subliniau adesea în cuvîntul lor că *„la hotarele României, spre răsărit, se află un mare stat care se găsește în plină revoluțiune. Că această revoluțiune are un puternic caracter social și că oricine ar interveni căutînd s-o înăbușe s-ar expune a vedea ridicîndu-se contra sa toată masa poporului pentru a-și apăra drepturile sale pe care le consideră ca pe cel mai bun tezaur"*.[61]

Atitudinea de neutralitate pe care România a luat-o față de războiul polono-sovietic a dat guvernului sovietic certitudinea că guvernul român dorește sincer ca între Rusia Sovietică și România să se sta-

---

[57] V. I. Lenin, *Opere complete*, Vol. 42, București, 1966, pp. 327—328; sau V. I. Lenin. *Opere*, vol. 32, Decembrie 1920 — august 1921, București, 1956, p. 101—102.

[58] *Ibidem*.

[59] Dezbaterile Constituantei, Senatul din 23 ianuarie 1920, p. 132. Ședința din 27 decembrie 1919.

[60] *Ibidem*.

[61] A.I.C., Fond Președenția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 3 126/1920, fila 14.

https://biblioteca-digitala.ro

bilească relații de bună vecinătate. De aceea, încă în mai 1920, guvernul sovietic propunea guvernului român reluarea tratativelor, întrerupte la Copenhaga.[62]

Conștient că normalizarea relațiilor cu Rusia Sovietică ar contribui la consolidarea statului unitar național român atît pe plan intern cît și pe plan extern, guvernul român a primit propunerile de continuare a tratativelor, cerînd guvernului sovietic să comunice care va fi baza viitoarelor discuții[63]. Între timp, armatele sovietice obțineau importante victorii asupra armatelor polone intervenționiste. Înfrîngerea inevitabilă a Poloniei a îngrijorat cercurile politice conducătoare franceze și engleze care-și vedeau spulberate speranțele răsturnării puterii sovietice și instaurarea unui regim capitalist. Pentru evitarea unui asemenea insucces, atît guvernul francez cît și cel englez au făcut presiuni asupra guvernului sovietic cerîndu-i încheierea unui armistițiu cu Polonia. Cererea avea un scop bine determinat, acela de a salva Polonia dintr-o situație extrem de grea și de a-i da posibilitatea să ajungă la o înțelegere cît de cît favorabilă privind încetarea ostilităților și normalizarea relațiilor cu Rusia Sovietică.

În acest scop, guvernul englez a propus părților în cauză, organizarea unei conferințe la Londra. Întrebat dacă va lua parte la această conferință și ce poziție va adopta în problema polono-sovietică, premierul român, generalul Alexandru Averescu a răspuns că primește cu plăcere să participe, dar fără să se angajeze la o anumită poziție față de cele două state aflate în stare de război.

Acceptarea de către premierul român de a participa la Conferința de la Londra, avea un scop bine determinat; acela de a relua firul discuțiilor, întrerupt la Copenhaga cu șeful delegației sovietice, Litvinov pentru găsirea căilor celor mai favorabile normalizării relațiilor dintre România și Rusia Sovietică.

Această intenție a guvernului român a fost adusă la cunoștința cercurilor politice guvernamentale engleze și franceze. În principiu ele au fost de acord cerînd guvernului ca delegația română, prezentă la Conferință, să susțină pretențiile cercurilor politice reacționare din Polonia și să sprijine politica imperialistă engleză și franceză în răsăritul Europei. Fiind cu mult mai receptiv la realitățile înconjurătoare, guvernul român a refuzat să se situeze pe o poziție antisovietică. El însărcinează pe D. N. Ciottori, care se afla la Londra, să facă cunoscut lui Krașin și Klișk, conducătorii delegației sovietice că *„atitudinea de perfectă neutralitate pe care România o păstrează de mai bine de doi ani față de schimbările din Rusia este o dovadă și în același timp o garanție suficientă că ea nu are decît intenții pașnice față de poporul rus. Ea nu se crede în drept să impună poporului rus o anumită forță de guvernămînt și ar reacționa cu cea mai mare îndîrjire orideunde ar veni această încercare, de amestec în treburile interne."*[64]

---

[62] *Ibidem*, f. 31, 32.
[63] *Ibidem*.
[64] *Ibidem*, f. 90—91.

https://biblioteca-digitala.ro

Convinşi de adevărul că România nu are intenţii duşmănoase faţă de Rusia Sovietică, Kraşin şi Klişk îl anunţă pe Ciottori că vor interveni pe lîngă Moscova, ca guvernul sovietic să recunoască graniţele existente ale României.[65]

În august 1920 are loc o nouă întîlnire cu caracter neoficial între D. N. Ciottori şi Kamenev,* şeful delegaţiei sovietice la Londra, cu care ocazie reprezentantul guvernului român i-a făcut cunoscut că *„noi ne abţinem de la orice atac împotriva Rusiei Sovietice dacă guvernul sovietic dă dovadă de intenţii bune faţă de România"*.[66] În răspundul dat, şeful delegaţiei sovietice punea accentul pe necesitatea reluării discuţiilor asigurîndu-l pe Ciottori că Rusia Sovietică nu va ataca şi nu va organiza atacuri împotriva României.[67]

Evenimentele din vara anului 1920 au făcut însă inoportună ţinerea la Londra a unei conferinţe la care să participe şi Rusia Sovietică. În aceste condiţii, guvernul sovietic a găsit că e necesar să facă cunoscut guvernului român, la 11 septembrie 1920, că numai *„negocierile directe cu Rusia Sovietică şi Ucraina sînt singura cale de reglementare a diferendelor dintre cele două state*[68]. În aceeaşi telegramă guvernul sovietic atrăgea atenţia guvernului român că în telegrama de răspuns trimisă Moscovei cu privire la modalităţile continuării tratativelor dintre cele două state, deşi se arată că România doreşte a stabili relaţiuni amicale cu Rusia Sovietică, şi că în scurt timp guvernul român va face cunoscut punctul său de vedere asupra celor mai rentabile mijloace necesare ajungerii la situaţia dorită, nu se vorbea nimic de negocieri şi de încheierea unei păci.[69]

Observaţia era justă şi corespundea realităţii. Dar de ea nu era vinovat guvernul român, deoarece el a considerat că discutarea ultimelor două probleme urma să se facă cu ocazia conferinţei de la Londra. Aceasta l-a şi determinat să nu mai vină atît de des în întîmpinarea propunerilor guvernului sovietic. Din momentul în care s-a constatat inoportunitatea ţinerii conferinţei, guvernul român a revenit cu propuneri concrete de normalizare a relaţiilor, propunînd o nouă întîlnire între reprezentanţii celor două state. Acceptînd, guvernul sovietic a publicat în „Pravda" propunerile de pace ale guvernului român:

1) Guvernul sovietic să nu se amestece niciodată în chestiunile interne ale României. 2) Sînt absolut excluse discuţiunile privind graniţele de stat ale României, recunoscute şi aprobate de Conferinţa de pace de la Paris. 3) Tratativele de pace să primească caracter public. 4) Guvernul român se obligă să nu se amestece în chestiunile interne ale Rusiei Sovietice.[70]

---

[65] *Ibidem.*

* Între timp Kraşin a fost chemat la Moscova.

[66] A.I.C., Fond Preşedenţia Consiliului de Miniştri, dosar 3 126/1920, f. 90—91.

[67] *Ibidem*, f. 126.

[68] A.I.C., Fond Preşedenţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 126/1920, f. 33.

[69] „Timişana" din 25 iulie 1920, p. 2.

[70] A.I.C., Fond Preşedenţia Consiliului de Miniştri, dosar 126/1920, f. 238.

https://biblioteca-digitala.ro

Eforturile făcute de ambele părţi au fost însă foarte mult diminuate de o situaţie artificială ce se „crease", în decembrie 1920 între România şi Rusia Sovietică. Dezinformat, guvernul sovietic reproşa guvernului român că în timpul războiului dus împotriva panilor polonezi, guvernul român ar fi sprijinit Polonia cu armament şi ar fi permis trupelor albgardiste ale lui Vranghel să se refugieze pe teritoriul României.

Urmărind să informeze corect guvernul sovietic asupra acuzaţiilor aduse, guvernul român a publicat o declaraţie prin care făcea cunoscut că în războiul polono-sovietic România n-a dat nici un cartuş Poloniei, nu a ajutat deloc pe Vranghel şi nu a acordat ospitalitate trupelor rebele ale lui Vranghel. *„Dacă aceste trupe vor îndrăzni să treacă pe teritoriul patriei noastre* — se preciza în declaraţie — *ele vor fi dezarmate şi internate, lucru ce care l-am şi făcut cu unele detaşamente ucrainiene; iar în ce priveşte primirea bătrînilor, femeilor şi copiilor refugiaţi din Ucraina, guvernul român o face din sentimente de umanitate şi nu din ură pentru Rusia Sovietică. Ca dovadă este faptul că noi am întrerupt orice legătură şi cu colonelul Boyle şi sîntem gata pentru reluarea tratativelor, cu condiţia să cunoaştem din timp propunerile guvernului sovietic. În privinţa învinuirii că am fi semnat o alianţă cu Polonia şi Ungaria, guvernul român este dator să declare că nu am semnat nici cu Polonia şi nici cu altă ţară vreo convenţie militară sau politică cu ei. No nu am luat nici o măsură ostilă faţă de Rusia Sovietică. Dacă totuşi se va ajunge la un aseme război, agresiunea nu va începe de la noi".*[71]

Declaraţia guvernului român a fost primită cu mult interes la Moscova. Singurul punct asupra căruia guvernul sovietic mai manifesta rezerve a fost acela că trupele ucrainiene, alb-gardiste, aflate pe teritoriul României s-ar fi oferit voluntar să lupte împotriva Rusiei Sovietice şi că guvernul român ar fi acceptat cererea lor.[72]

Acuzarea necorespunzînd realităţii, guvernul român a informat guvernul sovietic, printr-o radiogramă, că soldaţii albgardişti trecuţi în România se află dezarmaţi şi internaţi conform normelor internaţionale şi că nu prezintă nici o ameninţare pentru Rusia Sovietică. Radiograma a dat satisfacţie guvernului sovietic. În răspunsul din 14 decembrie 1920, guvernul sovietic făcea cunoscut guvernului român că a luat notă de cele comunicate şi a ajuns la concluzia că România manifestă, în aceste chestiuni, sentimente reale de pace şi prietenie faţă de Rusia Sovietică, şi uşurează prin ele, soluţiile favorabile acestor chestiuni care vor fi discutate la conferinţa propusă a avea loc între Rusia şi România.[73] La rîndul său, guvernul român a făcut cunoscut că este deplin satisfăcut de poziţia favorabilă adoptată de guvernul sovietic în problema reluării tratativelor pentru normalizarea relaţiilor dintre cele două state. Că tocmai această poziţie favorabilă obligă guvernul român să declare din nou guvernului sovietic că *„România nu are intenţia de*

---

[71] *Ibidem*, f. 248.
[72] *Ibidem*, f. 250.
[73] *Ibidem*, f. 311. 312.

https://biblioteca-digitala.ro

a încălca obligațiile impuse prin dreptul internațional, în sensul păstrării unei stricte neutralități, față de Rusia".[74]

Declarația prezenta o importanță deosebită întrucît ea făcea cunoscut, în mod oficial guvernului sovietic, că nici în iarna anului 1920 în poziția României față de Rusia Sovietică nu survenise nici o schimbare de conținut și că între cele două state vecine nu exista o stare de război. De aici, guvernul român desprindea concluzia că, de altfel justă, că între România și Rusia Sovietică nu se punea problema unor negocieri de pace, ci mai mult reglementarea litigiilor ce se născuseră după primul război mondial.

Pentru ca poziția României față de Rusia Sovietică să fie cunoscută, direct și mult mai bine de către guvernul sovietic, ministrul de externe al României, Take Ionescu, declara lui Cicerin că *„oricare ar fi răspunsul D-stră, mă simt obligat să declar, încă odată, că politica pe care urmează s-o ducă și pe mai departe guvernul român față de Rusia Sovietică este politica unui stat care nu dorește să se amestece în afacerile interne ale vecinului său și care nu nutrește contra lui nici o intenție dușmănoasă."*[75]

Din păcate, negocierile dintre cele două state n-au ajuns în decembrie 1920 la un numitor comun care să creeze condițiile necesare pentru finalizarea eforturilor făcute de către părțile în cauză. Și aceasta datorită faptului că guvernul sovietic condiționa rezolvarea diferendelor existente între cele două state vecine de încheierea păcii, în timp ce guvernul român condiționa rezolvarea problemelor de recunoaștere de către guvernului sovietic a procesului de făurire a statului național unitar român. Nerecunoașterea de către partea sovietică a actului istoric de la 26 martie 1918, act de importanță deosebită pentru poporul român, îngreuna mult efortul celor două state de normalizare a relațiilor dintre ele. Conștiente de faptul că puteau fi depășite greutățile ce se iviseră pe parcursul tratativelor, cele două guverne au căzut de acord să continue eforturile pentru stabilirea între România și Rusia Sovietică a unor raporturi de echitate și buna vecinătate, deziderat realizat la 9 iunie 1934.

LES DISCUSSIONS DE COPENHAGUE, UN PAS IMPORTANT FAIT PER LE GOUVERNEMENT ROUMAIN POUR LA NORMALISATION DES RELATIONS AVEC LA RUSSIE SOVIÉTIQUE

(Résummé)

L'ouvrage aborde un problème important-celui des débuts du rapprochement du gouvernement roumain avec la Russie soviétique ayant comme but de réetablir des relations de bon voisinage. L'auteur cite des ouvrages fondamentaux pour la con-

[74] *Ibidem.*
[75] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

naissance de ce problème signés par I.I.C. Brătianu et V. V. Tillea et emploié les plus importantes archives et fonds d'archive du pays.

On peut retenir de cet ouvrage deux conclusions importantes:

Premièrement, la Roumanie a fait des efforts, immédiatement après la fermation de la Russie soviétique pour s'entendre avec le gouvernement soviétique et pour établir des relations de bon voisignage.

Deuxièmement, la Russie soviétique a reconnu le caractère juste du processus de ferger l'état national unitaire roumain comme il résulte des prepositions de paix publiées par „Pravda" où l'on montre: „On exlue catégoriquement les discussions concernant les frontières d'état de Roumanie, reconnues et approuvés par la Conférance de paix de Paris".

Il vaut peine de retenir le fait que la gouvernement roumain n'a pas intervenu aux affaires internes de l'état soviétique-malgré les pressions exercées par les états capitalistes — fait remarqué et apprécié par le dirigeant de l'état soviétique — V. I. Lenin.

https://biblioteca-digitala.ro

ACTIVITATEA ÎN JUDEȚUL ARAD A ORGANIZAȚIILOR DE MASĂ LEGALE ȘI ILEGALE CREATE ȘI CONDUSE DE P.C.R. ÎN ANII 1921—1933

VICTOR CAȚAVEI

În perioada anilor 1921—1933 s-au produs mari schimbări în structura societății românești, în raportul forțelor sociale. Ele au fost determinate de înfăptuirea statului național unitar român, marcînd intrarea României într-un stadiu nou al evoluției sale economico-sociale, caracterizat prin creșterea rapidă a forțelor de producție și accelerarea dezvoltării capitaliste. Concomitent s-a afirmat cu tot mai multă vigoare proletariatul; în fața mișcării revoluționare au stat sarcini noi, orientate spre transformarea democratică a societății românești.

Crearea Partidului Comunist Român, la 8 Mai 1921, prin hotărîrea Congresului de transformare a partidului socialist în partid comunist, a ridicat pe un plan superior, în noile condiții ale dezvoltării României, lupta proletariatului și a celorlalte mase muncitoare pentru eliberare socială și progres național.

Comuniștii, reprezentînd forța cea mai devotată cauzei poporului, realmente patriotică, s-au situat de la început în fruntea proletariatului, au organizat și condus împotrivirea de masă, prin multiple forme de acțiune. Printre acestea s-au situat organizațiile de masă, constituite unele încă în anii activității legale a partidului. Organizațiile conduse sau îndrumate de partid s-au extins și au desfășurat o vastă activitate după intrarea în vigoare a ordonanțelor militare, din aprilie 1924, în urma cărora a fost interzis de fapt Partidul Comunist Român și a început valul arestărilor conducătorilor comuniști.

Luptînd în adîncă ilegalitate, partidul a utilizat după anul 1924 metode și forme de activitate atît ilegală cît și legală, prin intermediul organizațiilor de masă, al asociațiilor culturale și sportive, prin acțiuni în cadrul unor manifestații legale, sau prin ziare, reviste și conferințe publice. Astfel, partidul a reușit să exprime interesele vitale ale maselor largi populare, militînd continuu pentru unirea tuturor forțelor democratice și patriotice ale poporului.

La Arad, puternicele organizații ale partidului au cuprins, alături de lupta ilegală desfășurată mai ales în rîndurile muncitorilor marilor întreprinderi, formele de activitate legală, la care erau atrași alături de muncitori, țăranii și intelectualii. Erau antrenate astfel largi forțe democratice arădene în lupta pentru rezolvarea unor probleme care le afectau în modul cel mai acut interesele, îndeosebi în anii crizei eco-

https://biblioteca-digitala.ro

nomice, precum și în acțiunile de solidaritate și ajutorare a militanților comuniști, căzuți victime ale opresiunii.

Amploarea activității organizațiilor partidului în Arad, unul dintre cele mai importante centre industriale ale țării și în același timp un mare centru al mișcării muncitorești, a fost apreciată de către tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului și președinte al României socialiste, astfel: „În Arad am avut o puternică organizație a Partidului Comunist Român, care și-a îndeplinit cu cinste îndatoririle și care, sub conducerea Comitetului Central, a ținut sus steagul luptei revoluționare"[1].

În perioada anilor 1921—1933 au fost create și au activat numeroase organizații de masă legale și ilegale conduse sau influențate de partid, reprezentînd un aspect al luptei pentru înfăptuirea unității politice și de acțiune a clasei muncitoare[2]. Unele din aceste organizații au avut secții la Arad, desfășurînd o activitate deosebit de susținută, cum a fost cazul Blocului Muncitoresc-Țărănesc, Ajutorului Roșu și Comitetului șomerilor.

Prezentăm în continuare cîteva aspecte ale creării și acțiunilor desfășurate de către secțiile locale ale unor organizații de masă, fără expunerea activității organizațiilor sindicale și de tineret, întrucît istoria mișcării sindicale și cea a mișcării revoluționare și democratice a tineretului impun lucrări aparte, corespunzătoare întinsei lor activități.

Principalele organizații de masă legale și ilegale care au activat în județul Arad în anii 1921—1933 sînt enumerate în ordinea constituirii lor în următorul tabel:

Denumirea organizației	Anul constituirii secției locale
Prietenii naturii	1921
Comitetul Central de ajutorare al partidului comunist	1922
Liga drepturilor omului	1923
Aputorul Roșu	1924
Cercul femeilor muncitoare	1924
Blocul muncitoresc-țărănesc	1925
Comitetul șomerilor	1925
Comitetul de ajutorare de pe lîngă Sindicatele unitare	1926
Liga contra terorii	1926
Ajutorul muncitoresc român	1927
Prietenii presei proletare	1928
Comitetul pentru amnistie	1928

[1] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la marea adunare populară din municipiul Arad*, în „Flacăra Roșie", an XXXVI, nr. 10215, Arad, 29 martie 1979, p. 1.

[2] I. Popescu-Puțuri, A. Deac, Fl. Dragne, O. Matichescu, *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R., 1921—1944*, Ed. Politică, București, 1970; T. Georgescu, *Organizații de masă legale conduse de P.C.R. 1932—1934*, Ed. Politică, Buc., 1967.

https://biblioteca-digitala.ro

PRIETENII NATURII (1921—1924)

Asociația pentru educație fizică a muncitorilor din România „Prietenii naturii" a fost constituită încă în vara anului 1919, din inițiativa secției din București a partidului socialist. Ea a activat pînă în toamna anului 1920, cînd „teroarea desfășurată după greva generală împotriva organizațiilor muncitorești a făcut ca activitatea celor cîteva grupe ale «Prietenilor naturii», cîte existau, să se desființeze"[3].

La 11 martie 1921 a avut loc la București ședința organizatorică a „Prietenilor naturii", constituindu-se Comitetul provizoriu de conducere și hotărîndu-se reluarea activității și extinderea în toate centrele muncitorești ale țării. În septembrie a aceluiași an a fost elaborat și difuzat statutul provizoriu al asociației. Potrivit acestuia puteau deveni membri cei care făceau parte din sindicate și tinerii înscriși în cercurile tineretului socialist. Se urmărea astfel să se asigure o compoziție muncitorească a secțiilor asociației[4].

Concepută ca o organizație pentru educarea cultural-politică în spiritul principiilor revoluționare și patriotice a muncitorilor, Asociația „Prietenii naturii" cerea membrilor săi să participe la acțiunile de luptă ale clasei muncitoare, la întrunirile și manifestările cultural-artistice organizate îndeosebi de sindicate.

La Arad activitatea secției locale a asociației nu a atins nivelul celorlalte mari centre. Cauza principală rezidă în existența a numeroase asociații sportive muncitorești și concomitent a numeroase asociații culturale. Din acest motiv principalele activități s-au desfășurat în cadrul Căminului muncitorilor din Arad, unul dintre cele mai active din țară, și a Asociației muncitorești pentru educația fizică din Arad (A.M.E.F.A.). Dealtfel aceasta din urmă, grupînd îndeosebi muncitori de la „Fabrica de vagoane și motoare Astra-Arad", avea numeroase secții sportive, grupînd încă în anul 1924 circa 630 de membri, iar șase ani mai tîrziu 1 080 de membri[5].

Printre manifestările sportive desfășurate în anul 1923, principalul an de activitate, se înscriu meciurile de fotbal, pe terenul A.M.E.F.A., participarea la concursul nautic organizat la Asociația sportivă arădeană „Hellas", excursiile în Podgoria Aradului și la Gurahonț-Hălmagiu-Țebea. În acest an „Prietenii naturii" din Arad au participat la tradiționala sărbătorire a zilei de 1 Mai în pădurea Ceala. De asemenea au obținut de la primărie un teren viran spre a-l amenaja ca bază sportivă, acțiune neîncheiată în urma dizolvării organizației în anul următor[6].

---

[3] „Scopul nostru". Manifest al Asociației sportive „Prietenii naturii" din România. Fond M.J.A., Colecția mișcare muncitorească, nr. 637.

[4] *Organizații de masă legale și ilegale create, conudse sau influențate de P.C.R.*, p. 79.

[5] „Asociația sportivă muncitorească A.M.E.F.A." Acte monografice. Manuscris, p. 15; I. Rednic, *Album sportiv*, Arad, 1933, p. 118.

[6] „Raport al asociației sportive „Prietenii naturii", Prezentat la Căminul muncitorilor în 16 decembrie 1923. Fond M.J.A., Colecția mișcare muncitorească.

https://biblioteca-digitala.ro

În decembrie 1923 au avut loc adunările generale ale secțiilor locale ale asociației „Prietenii naturii", inclusiv la Arad. Au fost dezbătute posibilitățile de întărire a organizației și au fost alese Comitetele de conducere și delegații la Conferința pe țară. Manifestare a voinței de unitate muncitorească, adunarea generală de la Arad a fost dominată de militanții comuniști și socialiști, întruniți în localul Căminului muncitorilor.

Excursie muncitorească arădeană în pădurea Calea cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai.

Conferința pe țară a „Prietenilor naturii" s-a desfășurat la București în zilele de 7—8 ianuarie 1924. S-au discutat rapoartele de activitate și s-a adoptat regulamentul de funcționare al grupărilor sportive „Prietenii naturii", a fost ales Comitetul central al asociației și Biroul său executiv. Desfășurată pe baza Frontului unic muncitoresc, Conferința a realizat o organizație sportivă muncitorească centralizată. Ea a recunoscut conducerea de către partidul comunist, fapt care i-a permis să-și intensifice activitatea. La Conferință delegații arădeni nu s-au putut prezenta. Ei au trimis o scrisoare de solidaritate[7].

Fiind direct condusă de către partidul comunist, Asociația sportivă „Prietenii naturii" a suferit numeroase măsuri de opresiune. Imediat după Conferința pe țară o parte a activiștilor asociației au fost ares-

[7] Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 6, dosar 1217, f. 53—54.

https://biblioteca-digitala.ro

tați. Apoi asociația a fost exclusă din Federația societăților sportive din România (F.S.S.R.), iar Ministerul de Interne i-a interzis complet activitatea. Odată cu aplicarea ordonanțelor militare privind scoaterea în afara legii a Partidului Comunist Român, printre alte organizații de masă a fost definitiv interzisă și Asociația „Prietenii naturii"[8].

COMITETUL CENTRAL DE AJUTORARE AL PARTIDULUI COMUNIST (1922—1924)

În perioada care a urmat creării Partidului Comunist Român, s-a impus cu stringență necesitatea creării unei organizații proprii pentru sprijinirea militanților clasei muncitoare căzuți victimă opresiunii. Din acest motiv în vara anului 1922 a fost constituit Comitetul central de ajutorare al partidului comunist.

Comitetul avea ca principal scop, după expunerea de motive publicată în „Socialismul", „de a găsi fonduri pentru ajutorarea victimelor burgheziei, care au ajuns la nevoie ori în temniță din cauza luptei pentru proletariat, indiferent de nuanța lor politică"[9]. Ultima precizare evidențiază faptul că întregul proletariat român era chemat să acorde sprijin deținuților politici, relevînd necesitatea unității muncitorești ca o cerință obiectivă a activității organizației de ajutorare.

Din punct de vedere organizatoric, Comitetul central de ajutorare a partidului comunist s-a constituit ca un organism centralizat, avînd în subordine organizații sau reprezentanți în principalele centre muncitorești, printre care și la Arad. În privința constituirii fondurilor de ajutorare a deținuților politici și a familiilor lor s-au utilizat inițial listele de subscripții, înlocuite ulterior cu bonuri de ajutorare în valoare de 5 lei, purtînd ștampila Comitetului central de ajutorare și îndemnuri de sprijinire materială și morală a deținuților politici.

Cele mai importante acțiuni de ajutorare la Arad s-au desfășurat în perioada august 1922—martie 1923. Ele sînt direct legate de puternicele lupte greviste ale muncitorilor metalurgiști de la Fabrica de vagoane și motoare Astra-Arad, din iulie—august 1922[10]. Pentru sprijinirea luptei muncitorilor arădeni Comitetul Central al partidului a adresat un apel către muncitorimea din toată țara[11]. Au avut loc adunări care au adoptat moțiuni de solidaritate la București, Cluj, Ploiești, în cadrul Conferinței sindicale din Banat[12]. Concomitent, pe liste de donații s-au adunat sume importante din întreaga țară, printre cei care sub-

---

[8] *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, p. 89—90.

[9] „Socialismul", nr. 166 din 9 iulie 1922.

[10] *Monografia Uzinei de vagoane Arad*, Arad, 1972, p. 93—94.

[11] *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene. 1918—1944*,, Arad, 1972, p. 64—65.

[12] *Ibidem*, p. 69—70.

https://biblioteca-digitala.ro

scriau fiind organele centrale ale partidului comunist, Consiliul general al sindicatelor, sindicate de ramuri industriale, numeroşi militanţi comunişti şi socialişti[13].

Dintre conducătorii luptelor greviste arădene, 47 de muncitori au fost deţinuţi în închisoarea din Arad, iar apoi înaintaţi Consiliului de război al Corpului VII armată din Sibiu, în virtutea Jurnalului Consi-

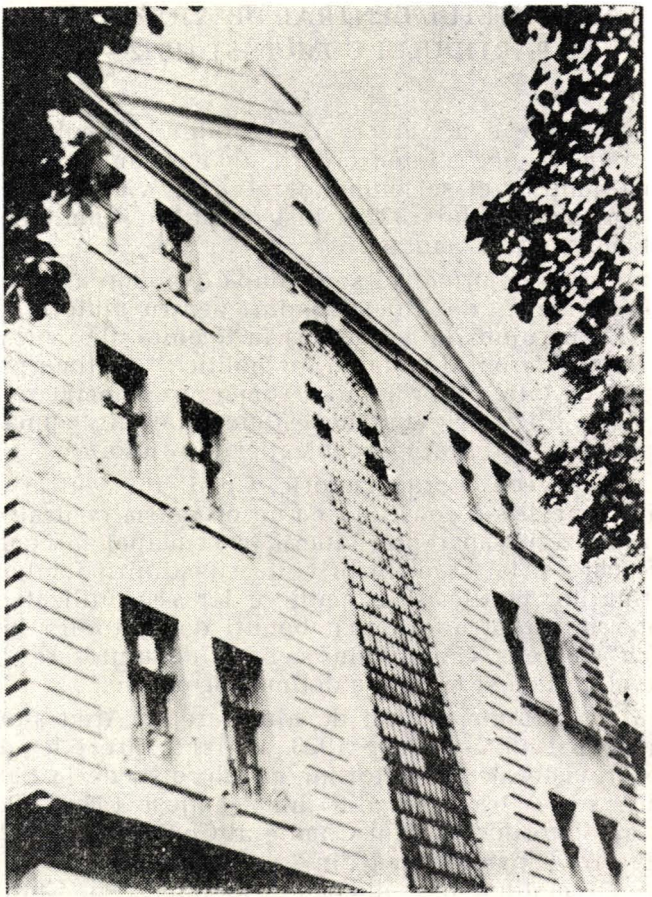

Închisoarea din Arad unde au fost deţinuţi conducătorii luptelor greviste de la „Astra-Vagoane", 1922.

liului de Miniştri de militarizare a Fabricii de vagoane. În procesul de la Sibiu, desfăşurat între 13—17 februarie 1923, 31 de muncitori arădeni au fost condamnaţi la închisoare. Pentru ajutorarea celor aflaţi în detenţiune şi apoi condamnaţi s-au adunat şi cheltuit sume mari. Astfel,

[13] *Ibidem*, p. 70—71.

https://biblioteca-digitala.ro

apărarea inculpaților în proces a costat circa 50 000 lei, iar ajutorarea sutelor de muncitori greviști s-a ridicat la suma de 200 000 lei. Muncitorimea țării, prin intermediul partidului comunist și a sindicatelor a dat, astfel, un sprijin deosebit luptei muncitorilor arădeni[14].

Comitetul Central de ajutorare al partidului comunist a fost supus și el represiunii autorităților. Au fost efectuate numeroase descinderi polițienești la sediul său, s-au operat numeroase arestări. O dată cu ilegalizarea partidului, a fost anchetată și dizolvată și această organizație. Ea va fi reorganizată în condițiile luptei ilegale a partidului, în august 1924, activînd în condiții superioare sub forma Ajutorului Roșu.

LIGA DREPTURILOR OMULUI (1923—1928)

Liga drepturilor omului a fost una din organizațiile democratice influențate de Partidul Comunist Român, care a militat pentru respectarea drepturilor și libertăților înscrise în Constituția României din 1923. Ea s-a constituit ca un organism național, corelîndu-și activitatea cu forul internațional al Ligii drepturilor omului de la Paris.

Inițiativa înființării Ligii drepturilor omului în România datează din 1920, dar practic organizația s-a constituit în vara anului 1923, după lansarea manifestului grupului de intelectuali și oameni politici, cu vederi democrate, din care au făcut parte: Zamfir Arbore, Paul Bujor, Dr. Nicolae Lupu, N. D. Cocea, C. Gh. Costa-Foru, Constantin Mille, Virgil Madgearu, Radu Rosetti, Camil Ressu, Corneliu Medrea, Victor Eftimiu și alții.

La 14 iulie 1923 a fost ales Comitetul de conducere al Ligii, în frunte cu: Vasile Stroescu, Dem. Dobrescu, Constantin Mille și C. Gh. Costa-Foru. Din comitet a făcut parte și omul politic din Lipova, Sever Bocu, fost Ministru al Banatului[15].

Programul Ligii drepturilor omului a fost clar formulat în circulara trimisă de secretarul general C. Gh. Costa-Foru, la 1 august 1923. Se aprecia că Liga este „o asociație de solidaritate socială în vederea sporirii ordinii, legalității și dreptății în țara noastră... Liga nu este un organism politic. Ea își va păstra în toate împrejurările atitudinea ei proprie absolut independentă de interesele partidelor politice. Acțiunea ei va exercita un binevenit și binefăcător control în folosul obștesc, semnalînd autorităților superioare abuzurile și călcările de legi... Activitatea ei va folosi nedreptățiților pînă la desăvîrșita lor îndreptățire și mulțumire. Pentru aceasta Liga ce se înființează trebuie să devie puternică prin numărul membrilor și prin înțeleapta lor acti-

[14] „Lumea nouă", an II, nr. 1, din 4 martie 1923.

[15] *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, p. 96—99.

https://biblioteca-digitala.ro

vitate. Cu cît va deveni mai puternică, cu cît controlul ei va fi mai vigilent, mai riguros, cu atît acțiunea ei în justiție va fi mai puternic susținută, cu atît sancțiunile obținute mai frecvente și mai eficace; idealul Ligii tinde la dispariția din țara noastră a abuzurilor de putere, a ilegalităților și arbitrariului, dar tot deodată și la ființarea reală a democraticelor noastre instituțiuni, prin libera și binechibzuita exercitare a drepturilor cetățenești"[16].

Imediat după înființarea Ligii, secretarul său general C. Gh. Costa-Foru a participat la Arad la Congresul ziariștilor din Transilvania, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 7—8 iulie 1923. La Congres, secretarul general al Ligii i-a anunțat pe participanți de faptul că noua organizație democratică este sprijinită de presă, de barourile avocaților și de numeroși cetățeni, exprimîndu-și convingerea că în perioada următoare „colaborarea presei cu Liga pentru drepturile omului va asigura negreșit triumful legii asupra arbitrariului autorităților". La Arad, Liga a primit atunci numeroase adeziuni[17].

Este semnificativ faptul că la Congres au participat și ziariști comuniști și socialiști. S-a difuzat atunci apelul ziarului „Munca" care susținea că: „Presa este cea mai aprigă armă care ne stă la dispoziție. Presa socialistă, independentă puternică pentru că: presară, răspîndește în sufletul maselor ideile, care deșteaptă conștiința în fiecare luptător; lucrătorului conștient îi arată căile activității sale; pune în evidență imoralitățile societății capitaliste. Pentru aceea presa muncitorească puternică, independentă este farul îngrozitor în ochii capitaliștilor, deoarece nu se poate cumpăra fiindcă este măsurătoarea voinței maselor"[18].

Liga drepturilor omului a adus o contribuție importantă la apărarea presei comuniste și socialiste. În anul următor, la 20 mai 1924, însăși secretariatul Comitetului Central al Partidului Comunist Român se adresa printr-o scrisoare Ligii drepturilor omului, chemînd-o să ia atitudine împotriva terorii anticomuniste din România, referindu-se printre alții și la comuniștii arădeni arestați pentru răspîndirea ziarelor „Socialismul" și „Munkás"[19].

Curînd după protestul Ligii, în noaptea de 15 iunie 1924, s-a desfășurat de altfel ultima mare acțiune de difuzare a ziarului „Munkás" la Arad. În ziua de 24 iunie 1924, Prefectura județului Arad dispunea, în baza ordinului Ministerului de Interne, suspendarea definitivă a apariției ziarelor comuniste „Socialismul" și „Munkás", precum și arestarea tuturor difuzorilor[20].

În anul 1925 Liga drepturilor omului și-a extins activitatea prin înființarea unor filiale regionale și județene, printre care filiala din Banat și cea din Arad. Acestea erau sprijinite de militanți comuniști

---

[16] Arhiva C.C. al P.C.R. Fond 6, dosar 1179; Fond M.J.A., Colecția mișcare muncitorească, nr. 189.

[17] „Adevărul", București, 27 iulie 1923.

[18] Fond M.J.A. Colecția fișcare muncitorească, nr. 171.

[19] *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene*, p. 81—82.

[20] *Ibidem*, p. 83—84.

https://biblioteca-digitala.ro

și socialiști, fapt care a atras atenția organelor polițienești. Liga a fost pusă sub urmărire, au început percheziţiile la secţiile sale. La 10 octombrie 1926 era percheziţionat şi sediul Căminului muncitorilor din Arad, unde activa secţia locală a Ligii[21].

Cu toată represiunea autorităţilor activitatea Ligii drepturilor omului a continuat pînă în anul 1928. Intensificarea luptei pentru amnistie generală, politică, militară şi agrară a impus atunci crearea unei noi organizaţii îndrumate de partidul comunist, Comitetul pentru amnistie. Cei mai mulţi dintre membrii Ligii s-au concentrat în jurul noii organizaţii, desfăşurînd o activitate susţinută, în condiţii de organizare superioare.

AJUTORUL ROŞU (1924—1934)

În august 1924 Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român hotăra crearea organizaţiei pentru sprijinirea luptătorilor revoluţionari Ajutorul roşu din România, afiliată la Organizaţia Internaţională pentru Ajutorarea Revoluţionarilor (M.O.P.R.). Se crea astfel, pe o bază largă a unităţii de luptă muncitoreşti, o organizaţie care, folosind posibilităţile legale dar şi cele ilegale, a trecut la constituirea fondurilor pentru ajutorarea deţinuţilor politici şi familiilor lor. Organizaţia continua, în noile condiţii de luptă ilegală a partidului, activitatea Comitetului Central de ajutorare, interzis de autorităţi.

Ajutorul Roşu a acţionat în anii 1924—1940, o primă perioadă situîndu-se între 1924—1933, cînd s-au constituit şi consolidat organizaţiile sale locale şi cînd s-au organizat primele mari acţiuni, culminînd cu cele din timpul eroicelor lupte ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933[22].

Principala sarcină a Ajutorului Roşu fiind de a sprijini material deţinuţii politici revoluţionari, s-a căutat încă de la început crearea unor fonduri importante. Veniturile erau obţinute de la comitetele de ajutorare legală ale sindicatelor, prin cotizaţiile membrilor, organizarea unor acţiuni cultural-artistice şi a bazarelor cu vînzare de obiecte. O contribuţie au adus-o înşişi deţinuţii politici prin obiectele pe care le lucrau în închisori şi care erau valorificate de organizaţie.

Organizaţia arădeană a Ajutorului Roşu a fost creată încă la sfîrşitul anului 1924, consolidîndu-se în anii următori. Ea a acţionat sub conducerea comuniştilor, reunind activişti ai sindicatelor unitare pe ramuri industriale, muncitori din marile întreprinderi, îndeosebi de la Fabrica de vagoane şi motoare Astra, muncitori ceferişti, mici meseriaşi şi funcţionari publici. Centrul activităţii s-a situat, fapt sem-

[21] Fond M.J.A. Colecţia mişcare muncitorească, nr. 64.

[22] *Organizaţii de masă legale şi ilegale şi create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, p. 125—126.

https://biblioteca-digitala.ro

nificativ, la Căminul muncitorilor, aici fiind centrul de organizare a acțiunilor comune a militanților comuniști, socialiști și sindicaliști arădeni — români, maghiari și germani.

La Căminul muncitorilor din Arad, investit cu personalitate juridică și condus succesiv în acești ani de Dimitrie Popiț și Peter Matais, s-a aflat sediul sindicatelor unitare arădene. Aici s-a desfășurat, alături

Sediul Căminului muncitorilor din Arad.

de activitatea politică, și o bogată activitate culturală. Numeroase acțiuni culturale, conferințe și prelegeri științifice, reuniuni și baluri muncitorești, programe artistice date de corurile muncitorești, au servit și la adunarea fondurilor pentru Ajutorul Roșu. Un astfel de program a fost susținut la 1 august 1925 de către corul muncitorilor tipografi „Guttenberg", corul muncitorilor de la Fabrica Astra și corul muncitorilor ceferiști. Întregul venit realizat a fost destinat ajutorării militanților revoluționari deținuți în închisoarea Arad[23]. Se păstrează astăzi numeroase programe și invitații ale balurilor date de sindicatele arădene pe ramuri. De fiecare dată o parte a veniturilor realizate erau utilizate pentru ajutorarea deținuților politici revoluționari, familiilor acestora și șomerilor. Aceluiași scop i-au servit spectacolele de teatru muncitorești organizate la Arad în acești ani[24].

În cadrul Căminului muncitorilor s-au organizat frecvente bazare de obiecte. Muncitorii donau în general obiecte ornamentale și obiecte de uz casnic lucrate de ei. Acestora li se adăugau obiecte lucrate de

[23] Fond M.J.A., Colecția mișcare muncitorească, în curs de inventariere.
[24] În fondul Muzeului Județean Arad, colecția mișcare muncitorească, se păstrează 41 de programe și invitații, precum și 5 afișe de teatru muncitorești.

https://biblioteca-digitala.ro

militanţii comunişti în detenţiune. Toate obiectele erau vîndute printr-un sistem de licitaţie, adunîndu-se sume importante.

Muzeul Judeţean Arad păstrează în colecţia sa de mişcare muncitorească obiecte provenind de la bazarele Căminului muncitorilor. Printre ele se remarcă intarsiile în lemn reprezentînd scene de viaţă şi muncă a muncitorimii arădene, imagini simbolice ale luptei împo-

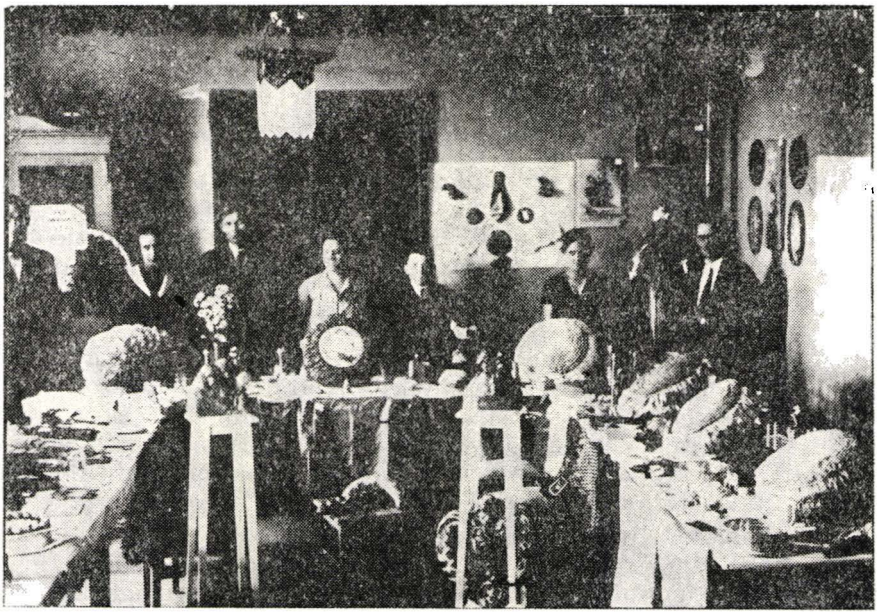

Bazar organizat de Ajutorul Roşu la Căminul muncitorilor din Arad.

triva opresiunii, alte obiecte ca vaze, cupe şi pahare ornamnetale, servicii de scris, portţigarete, tabachere, pipe, brichete. Din închisorile Doftana, Caransebeş şi Arad provin jocurile de şah şi table lucrate de deţinuţii comunişti[25].

În anul 1929 acţiunile Ajutorului Roşu au luat amploare. Înăbuşirea în sînge a grevei muncitorilor minieri de la Lupeni a necesitat acordarea a numeroase ajutoare victimelor şi familiilor lor. Organizaţia a făcut o intensă propagandă condamnînd atrocităţile de la Lupeni şi lansînd liste de subscripţii în întreaga ţară. O listă de subscripţii a circulat şi în municipiul şi judeţul Arad. Aici s-au organizat şi acţiuni cultural-artistice pentru adunarea de fonduri. O astfel de acţiune s-a desfăşurat şi la Pîncota, în organizarea Corporaţiei micilor meseriaşi[26].

---

[25] În fondul Muzeului Judeţean Arad, colecţia de mişcare muncitorească, se păstrează circa 85 obiecte de la bazarele Ajutorului Roşu.

[26] Fond M.J.A. Colecţia mişcare muncitorească, în curs de inventariere.

https://biblioteca-digitala.ro

În total, în județul Arad s-a colectat suma de 13 400 lei. Ea a fost remisă comitetului de ajutorare, constituit la București, sub conducerea lui Alexandru Dobrogeanu-Gherea.

Organizația arădeană a Ajutorului Roșu a luat o mare extindere începînd din anul 1931, an în care criza economică s-a resimțit violent și la Arad, mai ales prin reducerea activității marilor întreprinderi. La 29 martie 1931, Siguranța raporta printr-o notă că o delegație a conducerii Ajutorului Roșu a reorganizat secțiile locale din Transilvania inclusiv secția din Arad. Acțiunea era cu atît mai necesară cu cît odată cu creșterea activității partidului, a avîntului revoluționar al proletariatului s-a intensificat teroarea, căreia i-au căzut victimă numeroși militanți revoluționari[27].

În vara și toamna anului 1931 în închisoarea din Arad erau deținuți numeroși militanți revoluționari, comuniști, uteciști, conducători sindicaliști, fruntași ai B.M.Ț.-ului. Printre ei erau Gheorghe Faur, Gheorghe Olah, Andrei Bernat, Ștefan Țigan, Ioan Kali. Împotriva lor s-a aplicat un regim de detențiune inuman[28]. În aceste condiții secția arădeană a Ajutorului Roșu adresa o chemare, publicată în „Muncitorul de Astra", pentru ajutorarea deținuților revoluționari.

„Tovarăși! Numai în închisoarea din Arad sînt 25 tovarăși muncitori deținuți într-o stare îngrozitoare. Ajutorarea acestora cu alimente, haine este datoria noastră! Așa fiecare muncitor să considere ca datoria lui darea unui ajutor material cît mai mare posibil tovarășilor noștri deținuți. Să răspîndească fiecare muncitor coala de colectare a Comitetului de ajutorare.

De altă parte deținuții duc o luptă grea cu călăii închisorilor. Muncitorii deținuți la Arad sînt și în prezent în greva foamei. Pentru aceasta să țineți adunări de protestare în fabrici, în cartiere muncitorești la sate. Hotărîți-vă la luptă pentru apărarea deținuților, intrați în organizația Ajutorul Roșu, întemeiați celule A.R. de uzină și de cartiere, alegeți comitetele luptătoare pentru apărarea deținuților"[29].

Este semnificativ faptul că acest apel al Ajutorului Roșu apărea în Buletinul muncitorilor Fabricii de vagoane Astra, care constituiau cel mai masiv și mai revoluționar detașament al proletariatului arădean și care era condus de o puternică organizație comunistă. Acest detașament își va exprima forța și în timpul marilor bătălii de clasă din 1933.

La începutul anului 1933, pe baza circularelor partidului, s-a trecut la îmbunătățirea muncii Ajutorului Roșu. La Arad a avut loc la 9 februarie 1933 consfătuirea activului de partid și a organizației locale a Ajutorului Roșu, la care a participat un delegat al C.C. al P.C.R. S-au stabilit măsurile organizatorice impuse de noua etapă de luptă și concomitent înlocuirea cadrelor ce vor cădea victimă opresiunii cît

---

[27] *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene*, p. 189.
[28] *Ibidem*, p. 190—194.
[29] „Muncitorul de Astra", nr. 1, octombrie 1931.

https://biblioteca-digitala.ro

și ajutorarea lor și a familiilor. Măsurile luate s-au dovedit a fi justificate în fața valului de teroare din primăvara anului 1933[30].

Represiunea sîngeroasă a luptei muncitorilor ceferiști de la Griviţa, din 15—16 februarie 1933, a produs și la Arad un val de indignare. Organizația de partid a desfășurat acțiuni de protest la Atelierele principale CFR și la Fabrica de vagoane Astra, culminînd cu o scurtă grevă demonstrativă. Concomitent comuniștii au desfășurat o muncă politică eficientă pentru a explica proletariatului arădean semnificația evenimentelor. În această privință au fost utilizate și materialele publicate de Ajutorul Roșu[31]. Pentru victimele de la Griviţa s-au deschis liste de subscripții, adunîndu-se sume însemnate de bani. Astfel, muncitorii de la Atelierele principale CFR au donat 2 050 lei, iar muncitorii de la Fabrica de vagoane Astra, 4 100[32]. Adunînd aceste sume muncitorii și-au exprimat protestul față de politica guvernului și solidaritatea cu lupta muncitorilor ceferiști.

După anul 1933 Ajutorul Roșu din România a intrat într-o altă perioadă a activității sale, trecînd prin largi transformări organizatorice care au adaptat organizația sarcinilor luptei împotriva ascensiunii fascismului, pentru apărarea suveranității și integrității teritoriale a României.

CERCUL FEMEILOR MUNCITOARE (1924—1929)

Cercurile femeilor muncitoare au constituit inițial organizații legale create de Partidul Comunist Român în anul 1922, prin Comisia centrală de propagandă printre femei. Ele și-au axat activitatea în vederea organizării unor întruniri ale femeilor muncitoare și a participării la manifestațiile clasei muncitoare. Ca urmare a măsurilor represive din primăvara anului 1924, după ilegalizarea partidului, organizațiile de femei, învinuite că „sînt create de P.C.R. cu scopul de a face propagandă comunistă", au fost scoase în afara legii[33].

Activitatea în rîndurile femeilor a fost reorganizată la sfîrșitul anului 1924. Comisiei centrale de propagandă i-au fost subordonate comisiile regionale și locale de propagandă. Printre comisiile locale înființate se număra și cea din Arad. Compusă din puțini membri, această comisie avea grupuri de simpatizante la Industria textilă arădeană (I.T.A.) și la Fabrica de tutun[34].

---

[30] *1933. Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști*, Ed. Politică, București, p. 91—92, 270.

[31] *Aradul — permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 551.

[32] Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 14, dosar 710, fila 234—235.

[33] *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, p. 55—66.

[34] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 251/1924.

https://biblioteca-digitala.ro

Cu toate eforturile depuse cercurile femeilor muncitoare cuprindeau puţine femei şi erau instabile. Din acest motiv în 1925 grupele de femei se afiliază activităţii legale a Sindicatelor unitare, din care făceau parte muncitoare sindicaliste şi soţii ale muncitorilor sindicalişti. Un astfel de cerc a funcţionat şi la Arad în cadrul Sindicatelor unitare, desfăşurîndu-şi activitatea la Căminul muncitorilor[35].

Acţiune la pădurea Ceala, cu participarea femeilor muncitoare arădene.

Femeile muncitoare arădene au participat la activitatea sindicală, la campaniile electorale, sprijinind, în 1927, Blocul muncitoresc-ţărănesc, dar mai ales la activitatea cultural-artistică a formaţiilor muncitoreşti prin spectacolele organizate. Femeile au participat la activitatea legală desfăşurată pentru Ajutorul Roşu, fiind principalele organizatoare ale bazarelor de la Căminul muncitorilor din Arad. Cu o rară generozitate femeile s-au dedicat luptei pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice, împotriva terorii şi a arestărilor, pentru amnistierea deţinuţilor politici.

Cercurile femeilor muncitoare nu au fost însă organizaţii de masă; ele au rămas slabe din punct de vedere organizatoric. Din acest motiv s-a organizat în 1929 Conferinţa femeilor muncitoare, la care a participat şi o delegată arădeană. Măsurile adoptate privind o activitate sistematică printre femei nu au putut fi puse însă în aplicare. După scoaterea Sindicatelor unitare în afara legii, cercurile de femei nu au

[35] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 81/1928.

https://biblioteca-digitala.ro

mai avut posibilităţi de activitate şi s-au restrîns treptat. Activitatea în rîndurile femeilor au continuat să o desfăşoare militanţii comunişti în ilegalitate, pînă în februarie 1936, cînd a fost creat Frontul feminin[36].

BLOCUL MUNCITORESC-ŢĂRĂNESC (1925—1933)

Blocul muncitoresc-ţărănesc (B.M.Ţ.), cu denumirea iniţială de Blocul democraţiei muncitoreşti-ţărăneşti (B.D.M.Ţ.), a fost o organizaţie politică legală de masă, creată de Partidul Comunist Român, în toamna anului 1925. Expresie a politicii partidului pentru consolidarea alianţei clasei muncitoare cu ţărănimea şi cu celelalte mase muncitoare, Blocul muncitoresc-ţărănesc a constituit în judeţul Arad cea mai puternică organizaţie politică legală condusă de partidul comunist şi, concomitent, cea mai cunoscută datorită succeselor înregistrate.

La Arad, organizaţia Blocului muncitoresc-ţărănesc s-a constituit încă în anul 1925, cîştigînd rapid o mare influenţă în rîndurile muncitorimii. Aceasta i-a permis să ia parte la campania electorală pentru alegerile comunale din 1925, alături de o largă coaliţie de forţe politice democratice, compusă din partidele social-democrat, naţional, ţărănesc şi poporului, sub denumirea de „opoziţia unită". Opoziţia a obţinut în alegeri un număr de 5 mandate, dintre care unul i-a revenit lui Gheorghe Voştinar, secretarul comisiei locale a Sindicatelor unitare, în continuare cel mai cunoscut dintre conducătorii arădeni ai Blocului[37].

În aceste alegeri Blocul muncitoresc-ţărănesc a obţinut mandate şi în localităţile Bucureşti, Oradea, Timişoara, Turnu-Severin, Iaşi, Galaţi, avînd 26 de consilieri comunali aleşi, printre care personalităţi cunoscute ale mişcării revoluţionare, ca: Eugen Rozvan, Gheorghe Cristescu, Ion Niculi, Mihail Macavei, Coman Müller. Consilierii comunali ai Blocului au prezentat, cu toată opoziţia consiliilor municipale — cum a fost la Arad, „Declaraţia consiliilor muncitoreşti" şi o moţiune în care demascau caracterul antidemocratic al alegerilor şi formulau o serie de revendicări politice şi economice, vizînd îmbunătăţirea situaţiei maselor muncitoare. Se formula astfel un adevărat program de acţiune a Blocului, resimţindu-se cu vigoare aplicarea liniei revoluţionare a partidului comunist[38].

Acest program a fost definitiv formulat şi adoptat de către Conferinţa comitetelor de acţiune ale Blocului muncitoresc-ţărănesc, care a avut loc la 18 aprilie 1926, în sala Casei poporului din Turnu-Severin. Conferinţa a stabilit denumirea definitivă de Blocul muncitoresc-ţă-

---

[36] *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, p. 73—74.

[37] *Aradul — permanenţă în istoria patriei*, p. 536—537.

[38] *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, p. 261—262.

https://biblioteca-digitala.ro

rănesc a adoptat programul și semnul electoral al organizației (două linii orizontale paralele), a formulat rezoluția asupra raportului politic și moțiunea pentru eliberarea celor întemnițați. A fost ales Comitetul Central compus din Eugen Rozvan, Mihai Macavei, Timotei Marin, Mihai Crucean, Gheorghe Voștinar[39].

Reproducem în continuare relatarea lui Gheorghe Voștinar privind conferința: „În urma hotărîrii Partidului Comunist din România, în primăvara anului 1926 a fost convocată la Turnu-Severin Conferința pe țară a Blocului muncitoresc-țărănesc, în vederea constituirii sale ca organizație legală, adoptării statutului și alegerii Comitetului Central, precum și a organizării comitetelor județene, orășenești și comunale și a participării cu liste independente la alegerile pe care guvernul averescean le-a fixat pentru proximele luni.

Din partea Aradului a luat parte subsemnatul Voștinar Gheorghe și Baga Ioan. Conferința s-a ținut în sala Clubului muncitoresc din Turnu-Severin, frumos pavoazată, avînd și un vechi drapel muncitoresc cu lozinca: „Nici muncă fără pîine, nici pîine fără muncă".

Președintele Conferinței a fost ales dr. Eugen Rozvan, avocat de la Oradea Mare. Subsemnatul, ca cel mai activ consilier al B.M.Ț., ales cu toată teroarea, arestările în masă, confiscarea manifestelor și sigilarea Căminului muncitoresc, consilier al B.M.Ț. în Consiliul municipiului Arad, am fost numit ca raportor al punctului privitor la activitatea consiliilor comunale, din ordinea de zi a Conferinței. La alegerea Comitetului Central subsemnatul am fost ales ca membru al C.C. al B.M.Ț., avînd sarcina să organizez județele Arad și Hunedoara.

După încheierea cu succes a Conferinței mai toți delegații am fost arestați de siguranță, interogați și puși în primul tren ce pleca din Turnu-Severin spre domiciliu[40].

Printre prevederile programului Blocului muncitoresc-țărănesc se înscriau: anularea legislației antimuncitorești și antițărănești, restabilirea drepturilor și libertăților democratice, desființarea stării de asediu și cenzurii, acordarea amnistiei generale, libertatea de întrunire, a cuvîntului și presei, alegeri libere prin vot universal, direct și secret, dreptul de vot pentru tineri, femei și militari. Se prevedeau deasemenea: legislația muncitorească, ziua de muncă de 8 ore, ajutor pentru șomeri și invalizi, ocrotirea femeilor, aprovizionarea populației nevoiașe, lichidarea speculei. Se treceau în program: expropierea moșiilor pînă la 50 ha și distribuirea pămîntului fără plată, anularea datoriilor rezultate după reforma agrară, ajutoare cu credite, semințe și inventar pentru țăranii muncitori[41].

Pe baza acestui program Blocul muncitoresc-țărănesc a obținut succese importante în alegerile din 1926. În mai s-au desfășurat alegerile parlamentare, în care Blocul a primit 39 203 voturi, relevîndu-se creșterea influenței sale. În toamnă, la alegerile comunale, candidații

---

[39] *Ibidem*, p. 264—265.
[40] Fond M.J.A., Colecția mișcare muncitorească, nr. 94.
[41] „Dezrobirea", nr. 3 din 22 aprilie 1926.

https://biblioteca-digitala.ro

Blocului au fost aleşi în numeroase oraşe. Astfel, la Arad, în Consiliul comunal au intrat muncitorii Gheorghe Voştinar, Ioan Baga şi ziaristul Tiberiu Fakerti[42]. Ei au susţinut revendicările clasei muncitoare, ridicîndu-se împotriva creşterii continue a şomajului, cerînd ajutoare pentru şomeri, asigurarea unor locuri de muncă prin executarea unor lucrări publice, interzicerea evacuării forţate a şomerilor. Aceste cereri

Timbru al Blocului Muncitoresc Ţărănesc.

s-au repetat pe toată durata funcţionării consilierilor B.M.Ţ., pînă în vara anului 1928[43].

Cu toate succesele obţinute Blocul muncitoresc-ţărănesc nu a reuşit să devină o puternică forţă politică. Deficienţa se datorează în mare parte eşuării tratativelor de front unic din vina Consiliului general al P.S.D. Astfel Blocul a înregistrat chiar regrese, mai ales la alegerile parlamentare din 1927, cînd numărul voturilor obţinute a scăzut la 31 505. Printre alte judeţe şi în Arad, P.S.D.-ul a mers pe o listă separată. Conferinţele Blocului din iunie 1927 şi noiembrie 1928 s-au orientat spre legarea cît mai strînsă a activităţii organizaţiei de masele populare româneşti şi ale naţionalităţilor conlocuitoare, spre aplicarea cu fermitate a politicii partidului comunist, introducîndu-se însă şi prevederi necorespunzătoare etapei de dezvoltare a României, în privinţa socializării industriei, în problema ţărănească şi naţională. A fost

[42] Pentru campania electorală sînt manifestul, obligaţiile oamenilor de încredere, declaraţia consilierilor B.M.T., Arhiva C.C. al P.C.R., Fond 160, mapa 115, 13, 42.
[43] *Aradul — permanenţă în istoria patriei*, p. 538.

https://biblioteca-digitala.ro

ales în 1928 un Comitet central, compus din 45 de membri, în majoritate militanţi de seamă ai mişcării revoluţionare. Printre aceştia s-au numărat şi arădenii Gheorghe Voştinar şi Peter Matais[44].

Succesele, ca şi deficienţele Blocului muncitoresc-ţărănesc, s-au observat pregnant în cursul alegerilor parlamentare din decembrie 1928. Atunci, Blocul a obţinut în 35 de judeţe un număr de 38 351 de voturi, număr sporit faţă de alegerile anterioare, dar care nu i-au asigurat nici un loc în parlament[45].

Muncitori! Nevoiaşi!

Mici proprietari!

Nimeni!!

Nimeni!!

Blocului Muncitoresc şi Ţărănesc.

Blocul Muncitoresc şi Ţărănesc

Votaţi lista cu semnul egalităţii!

Votaţi

Blocul Muncitoresc şi Ţărănesc.

Afiş electoral al Blocului Muncitoresc Ţărănesc.

La Arad campania electorală s-a desfăşurat pe baza unităţi de luptă a clasei muncitoare, însă în condiţiile deosebit de grele ale unei crîncene terori guvernamentale. Ea a debutat prin lansarea manifestului către cetăţenii Aradului, în care se afirmă că: „Blocul muncitoresc şi ţărănesc luptă pentru ajungerea la conducerea treburilor ţării a muncitorilor, micilor burghezi[46] şi a plugarilor. Ca să ne îngrijim noi singuri de noi. Ca să plătească dările numai cei cu averi şi cu venituri mari, ca muncitorii, micii burghezi şi plugarii să se împărtăşească de sprijinul statului de care pînă acum numai marele capital a avut parte"[47]. Într-un manifest răspîndit la Gurahonţ se spunea că: „Blocul muncitoresc şi ţărănesc pretinde: 1. să se sisteze politica de impozit uzual; 2. ca administrarea oraşului să o suporte în primul rînd cei care beneficiază mai mult de binefaceri. Cetăţenii înstăriţi; 3. ca la programul de dezvoltare a oraşului să se ia în considerare muncitorii şi cetăţenii neînstăriţi din cartierele mărginaşe; 4. ca banii comuni ai primăriei să fie supuşi unui control eficace"[48]. Într-un alt manifest răspîndit la Arad, candidaţii B.M.Ţ. asigurau alegătorii că: „Nouă depu-

[44] *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, p. 273—279.

[45] „Înainte", nr. 18 din 16 decembrie 1928.

[46] Se referă la micii meseriaşi.

[47] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 160, mapa 27.

[48] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 160, mapa 28.

https://biblioteca-digitala.ro

tăţiile nu ne este un scop, ci numai o armă de luptă pentru cîştigarea drepturilor poporului"[49].

Desfăşurate în condiţii deosebit de grele alegerile nu s-au soldat cu rezultatele scontate de organizaţia locală a Blocului muncitoresc-ţărănesc. La Arad blocul a obţinut 3 747 mandate, număr insuficient faţă de influenţa pe care o exercita de fapt asupra maselor muncitoare.

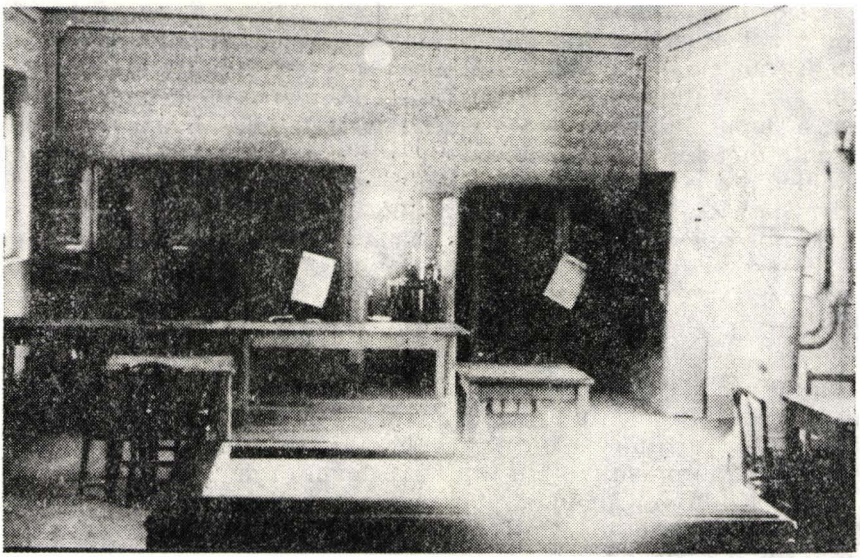

Sediul sindicatului metalo-chimic din Arad.

Astfel Blocul a înregistrat regrese atît în alegerile comunale, cît şi în alegerile parlamentare[50].

După alegeri Partidul Comunist a supus unei analize activitatea Blocului muncitoresc-ţărănesc, hotărînd adoptarea unor măsuri care să îl lege mai strîns de masele populare, mai ales în noile condiţii legate de izbucnirea crizei economice. Concomitent însă autorităţile au adoptat măsuri extrem de drastice împotriva organizaţiei, considerînd-o subversivă. Au început descinderi şi arestări. Astfel, în judeţul Arad, erau arestaţi consilierii comunali din Satu Nou, învinuiţi că deţin manifeste comuniste[51]. Arestările s-au amplificat în cursul campaniei electorale din 1931, desfăşurată într-o atmosferă şi mai încordată. Printre cei arestaţi s-a numărat şi Lucreţiu Pătrăşcanu la adunarea electorală de la Vinga din 24 mai 1931[52]. Ziarul Blocului „Deşteptarea" a fost confiscat la Arad. Cu toate acestea candidaţii Blocului muncitoresc-ţă-

[49] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 160, mapa 21.
[50] „Înainte", nr. 18 din 16 decembrie 1928.
[51] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti*, p. 191.
[52] *Aradul — permanenţă în istoria patriei*, p. 548.

https://biblioteca-digitala.ro

rănesc au obținut 5 787 de voturi[53]. Pe plan național au fost aleși pentru prima dată 5 deputați pe listele B.M.Ț., în frunte cu Lucrețiu Pătrășcanu. Camera deputaților le-a invalidat însă mandatele.

Campania alegerilor pentru Cameră din iulie și cele comunale din decembrie 1932 au evidențiat hotărîrea autorităților de a lichida Blocul muncitoresc-țărănesc. Conducerile organizațiilor locale ale blocului au fost arestate în toate localitățile în care au încercat să depună liste. „Aradi Közlöny" relata astfel situația de la Arad: „În orele de amiază au continuat arestările începute înainte de masă. Pînă acum 35—40 de persoane au ajuns la Siguranță. Între cei arestați figurează 21 de membri ai Blocului muncitoresc-țărănesc. Vineri, Blocul muncitoresc-țărănesc a depus la secția prezidențială a tribunalului lista candidaților de deputați ai blocului. Lista a fost predată și la secția prezidențială de o delegație compusă din 26 membri și a fost primită în mod reglementar. Sîmbătă, însă lista a fost respinsă, sub pretextul că mare parte a membrilor delegației nu au drept de vot și în consecință depunerea listei nu este valabilă. Azi înainte de masă, mare parte a delegației a fost arestată"[54].

Situația a continuat să se agraveze în anul următor. Blocul muncitoresc-țărănesc a fost împiedicat să participe la alegerile comunale din ianuarie 1933. La Arad, în ziua de 13 februarie 1933, Siguranța închidea sediul sindicatului profesional al muncitorilor ceferiști, lichidînd și ultima secțiune a Blocului muncitoresc-țărănesc: „avînd în vedere faptul că în orașul nostru ființează ilegal organizațiunile: Secțiunea locală a Partidului Comunist, Secțiunea locală a Uniunii Tineretului Comunist, Secțiunea locală a Ajutorului Roșu și Secțiunea locală a Blocului muncitoresc-țărănesc, aceasta din urmă fiind o organizație politică cu aparență legală, dar care, în fond reprezintă același curent revoluționar inspirat din ideologia Partidului Comunist" după propria lor formulare[55]. Astfel această organizație democratică condusă de partidul comunist a fost obligată să-și sisteze activitatea. În toamna aceluiași an ea va fi înlocuită pe plan național de Liga Muncii.

COMITETUL ȘOMERILOR (1925—1933)

Comitetul șomerilor a fost o organizație de mai mică amploare, constituită la Arad pe lîngă Sindicatele unitare, ca o componentă a acestora, în decembrie 1925. Ea s-a menținut în activitate în anii 1926—1930, luînd avînt în anii 1931—1933.

---

[53] *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, p. 299.

[54] Documente din istoria mișcării muncitorești arădene, p. 202.

[55] *Ibidem*, p. 207.

https://biblioteca-digitala.ro

Necesitatea constituirii unui comitet al şomerilor, care să-i reprezinte concomitent cu organele sindicale, a rezultat din situaţia grea a muncitorilor industriali arădeni în anii 1925—1930, înrăutăţită şi mai mult de criza economică. Numărul mare de şomeri persistent în această perioadă se datorează în primul rînd situaţiei deficitare prin care au trecut marile întreprinderi industriale arădene, în primul rînd Fabrica de vagoane şi motoare Astra şi Industria Textilă arădeană, chiar în anii premergători crizei, din lipsă de comenzi.

Fabrica de vagoane şi motoare Astra, care putea utiliza un număr maxim de 3 400—3 600 muncitori, a menţinut în anii 1925—1927 doar un număr mediu de 1 500 muncitori. Bineînţeles că situaţia grea a întreprinderii se repercurta doar asupra muncitorilor, în anul raportării cifrei scăzute a personalului, consiliul de administraţie raportînd un beneficiu brut de 186 544 670 lei[56].

Iniţiativa constituirii unui Comitet al şomerilor a apărut în decembrie 1925, practic comitetul s-a organizat în anul următor sub conducerea lui Peter Matais. La început, acest comitet a înaintat numai memorii asupra situaţiei muncitorilor şomeri din Arad[57]. În anii următori comitetul a colaborat cu Sindicatele Unitare. Acestea se ridicaseră hotărît la luptă pentru rezolvarea gravei situaţii. Astfel, în anul 1927 sindicatele arădene arătau că din totalul de 1 716 membri, 540 erau şomeri, deci peste 30%. Ele evidenţiau faptul că şomajul se datora unor cauze profunde, începînd cu greutăţile întreprinderilor şi culminînd cu intensificarea exploatării prin „încălcarea frecventă a timpului de muncă, exploatarea imorală a muncitorilor, creşterea peste nevoi a numărului ucenicilor, neacordarea de pămînt ţărănimii sărace prin reforma agrară... toate contribuind la dezvoltarea şomajului, la proporţiile sale actuale"[58].

Nerezolvarea problemelor muncitorimii, cu toate intervenţiile sindicatelor, a dus la creşterea progresivă a şomajului în Arad, mai ales în anii crizelor economice. De la 2 828 şomeri în 1928, s-a ajuns la 4 790 de şomeri în 1931, 4 264 de şomeri în 1932 şi 3 050 de şomeri în 1933, cifrele fiind însă relative întrucît mulţi muncitori nu se înscriau la Oficiul de plasare[59].

Mari demonstraţii ale şomerilor au avut loc la 30 ianuarie 1929 în faţa primăriei municipiului[60], şi la 6 aprilie 1931 pe bulevardul principal al Aradului[61]. Şomerii au înaintat numeroase proteste organelor locale de stat, au editat şi difuzat manifeste. Unul dintre cele mai semnificative este manifestul celulei comuniste de la Fabrica de vagoane Astra, difuzat în octombrie 1931, în care erau demascate acţiunile de „binefacere" în folosul şomerilor, evidenţiindu-se adevăratele cauze

---

[56] *Monografia Uzinei de vagoane*, p. 97—98.
[57] Memoriile lui Peter Matais. În Fond M.J.A., Colecţia mişcare muncitorească.
[58] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 72, mapa 14.
[59] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene*, p. 150, 196, 199, 209.
[60] *Ibidem*, p. 161.
[61] Fond M.J.A., Colecţia mişcare muncitorească, nr. 311.

https://biblioteca-digitala.ro

ale şomajului. Manifestul chema muncitorimea arădeană la luptă hotărîtă: „Muncitori în fabrici şi şomeri! Intemeiaţi în fabrici, în cartierele oraşului comitete luptătoare ale şomerilor, care să conducă lupta şomerilor. Ţineţi adunări întinse în fabrici, înaintea fabricilor, în cartiere, înaintea Inspectoratului Muncii, înaintea primăriei. Jos cu bugetul militarist, cu cheltuielile de jandarmerie, poliţie externă şi internă; pretutindeni ajutorarea imediată în bani a şomerilor"[62].

Pentru formarea fondurilor de ajutorare ale Comitetului Şomerilor au contribuit sindicatele şi formaţiile culturale muncitoreşti. Astfel corurile muncitorilor tipografi, ceferişti şi fanfara muncitorilor de la vagoane au susţinut spectacole, sumele rezultate fiind remise imediat pentru ajutorare[63].

După inundaţiile catastrofale care au afectat Aradul în primăvara anului 1932, Comitetul Şomerilor lansa un apel chemînd la luptă hotărîtă pentru asigurarea de locuri de muncă şi acordarea de ajutoare şi credite pentru refacerea sutelor de locuinţe muncitoreşti distruse sau deteriorate. El îşi exprima convingerea că în acel moment greu cauza şomerilor şi sinistraţilor este cauza întregii muncitorimi arădene[64].

Prin activitatea sa, încă puţin cunoscută, Comitetul Şomerilor din Arad se înscrie printre organizaţiile conduse de partidul comunist în lupta pentru îmbunătăţirea vieţii maselor muncitoare arădene.

COMITETUL DE AJUTORARE DE PE LÎNGĂ SINDICATELE UNITARE (1925—1930)

Comitetele de ajutorare de pe lîngă sindicatele unitare, constituind practic organizaţii legale ale Ajutorului Roşu, au fost create în urma plenarelor C.G.S.U. din 19 august şi 18 noiembrie 1925. Ele aveau ca scop ajutorarea morală, materială şi juridică a muncitorilor arestaţi pentru activitate sindicală şi a familiilor acestora. Comitetul de ajutorare din Arad s-a constituit în vara anului 1927, la sediul Sindicatelor locale arădene, Căminul muncitorilor. El a fost condus de un comitet de 3 membri în frunte cu secretarul comisiei locale[65].

Fondurile comitetului de ajutorare proveneau din donaţii, liste de subscripţii, dar mai ales din activitatea cultural-artistică desfăşurată. În acest scop la Căminul muncitorilor din Arad au activat corurile muncitoreşti, formaţia de teatru, s-au organizat reuniuni şi baluri muncitoreşti[66]. Sumele rezultate au fost utilizate pentru ajutorarea militan-

---

[62] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene*, p. 195.

[63] Fond M.J.A., Colecţia mişcare muncitorească, nr. 314.

[64] Fond M.J.A., Colecţia mişcarea muncitorească, nr. 167.

[65] „Viaţa muncitoare" din 26 octombrie 1927.

[66] Fond M.J.A., Colecţia mişcare muncitorească, afişe, programe, texte dramatice, manuscrise.

https://biblioteca-digitala.ro

ţilor închişi, a muncitorilor aflaţi în grevă şi a şomerilor. O parte din fonduri au fost utilizate pentru organizarea asistenţei juridice a militanţilor inculpaţi în procese politice[67].

La nivelul ţării asistenţa juridică a fost asigurată de un grup de jurişti de prestigiu, în frunte cu Lucreţiu Pătrăşcanu şi Mihai Cruceanu. Lucreţiu Pătrăşcanu a publicat un apel în presa arădeană solicitînd datele militanţilor care aveau nevoie de asistenţă şi a acordat personal aceasta. La 7 martie 1930, Lucreţiu Pătrăşcanu a apărut în procesul intentat la Tribunalul din Arad militanţilor arădeni Ştefan Boroş, Ioan Baga şi Gheorghe Voştinar[68].

Comitetele de ajutorare au participat, alături de celelalte organizaţii democratice la lupta pentru amnistie generală susţinînd într-un manifest că „Amnistia trebuie cucerită. Numai masele prin forţele lor vor putea libera pe toţi luptătorii şi eroii luptei de clasă din România." În acelaşi scop a fost editat afişul „Amnistia", răspîndit şi la Arad[69].

Cu toată existenţa sa morală, Comitetul de ajutorare de pe lîngă Sindicatele unitare a suferit opresiunea organelor de stat. S-a procedat deseori la percheziţii şi confiscări, chiar afişul „Amnistia" a fost confiscat. În plus disensiunile în mişcarea muncitorească au contribuit la încetarea activităţii acestei organizaţii în anul 1930.

LIGA CONTRA TERORII (1926)

Organizaţie democratică legală, Liga contra terorii a fost creată din iniţiativa Partidului Comunist Român în iulie 1926. Ea avea ca scop „să cuprindă toate organizaţiile muncitoreşti revoluţionare şi reformiste, muncitorimea neorganizată, ţărănimea, mica burghezie, intelectualii, minorităţile naţionale şi chiar o parte din burghezie"[70].

La Arad cei care au aderat la programul Ligii contra terorii au fost muncitorii Fabricii de vagoane şi motoare Astra, principalul detaşament al proletariatului arădean. Sub preşedinţia lui Mihai Duş, muncitorii de la vagoane au ţinut în ziua de 4 august 1926 o adunare în care hotărau să adere la Ligă, hotărîrea lor fiind trimisă conducerii Ligii de la Bucureşti, în următoarea formulare:

„Muncitorimea, în număr de peste 1 200, a Fabricii Astra din Arad, întrunită sub preşedinţia subsemnatului, în ziua de 4 august a.c. în sala mare a chioşcului din Păduricea oraşului Arad, a primit în unanimitate propunerea de adeziune la Liga contra teroarei — iar ca o masă mun-

---

[67] *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R., p. 246.*

[68] *Aradul — permanenţă în istoria patriei*, p. 546.

[69] Un exemplar al afişului se păstrează şi în Fondul M.J.A., Colecţia mişcare muncitorească.

[70] *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, p. 158.

https://biblioteca-digitala.ro

citorească, care în lupta sa economică a îndurat ani de-a rîndul una dintre cele mai grozave terori ilegale a autorităţilor, căzînd din sînul său sute de nevinovate jertfe, sîngerînde în beciuri şi închisori — hotărăşte ca întotdeauna cînd va fi lipsă de sprijinul muncitorimii acestei fabrici, va sta la dispoziţia Ligii contra teroarei"[71].

La sfîrşitul anului 1927, în urma hotărîrii Partidului Comunist, Liga contra terorii s-a unit cu Comitetul de ajutorare de pe lîngă Sindicatele unitare.

AJUTORUL MUNCITORESC ROMÂN (1927—1933)

Organizaţie legală constituită de către un grup de muncitori şi intelectuali, printre care C. I. Parhon, Gheorghe Cristescu şi Victor Aradi, sub conducerea Partidului Comunist, Ajutorul muncitoresc român nu a avut propriu-zis o secţie la Arad. El a acţionat prin reprezentanţi locali şi emisari centrali în vederea susţinerii luptei proletariatului arădean.

Două din manifestările greviste arădene au primit sprijinul Ajutorului muncitoresc român. Astfel, în septembrie 1929, organizaţia din Bucureşti i-a sprijinit cu fonduri pe muncitorii grevişti de la Fabrica de vagoane şi motoare Astra[72]. În decembrie 1930, răspunzînd apelului sindicatelor unite din România pentru sprijinirea grevei muncitorilor de la Industria Textilă arădeană[73], organizaţia din Bucureşti a adunat bani pe liste de subscripţie, pe care i-a remis Comitetului de grevă. Concomitent organizaţia din Cluj a Ajutorului muncitoresc român a editat un manifest special de solidaritate cu muncitorii arădeni[74]. Astfel şi această organizaţie este prezentă în istoria revoluţionară a proletariatului arădean.

Ajutorul muncitoresc român a fost considerat subversiv de către autorităţi, ca şi alte organizaţii democratice de masă. Prin ordonanţa din februarie 1933 organizaţia a fost ilegalizată.

PRIETENII PRESEI PROLETARE (1928—1933)

Grupurile de prieteni ai presei proletare, denumite „Pri, Pre, Pro", s-au constituit în ultimele luni ale anului 1928 şi la începutul anului 1929 sub forma unor organizaţii legale create în fabrici şi oraşe. Ele

---

[71] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene*, p. 126—127; fond M.J.A., Colecţia mişcare muncitorească, fascimil.

[72] Fond Întreprinderea de vagoane Arad. Dosar acte monografice.

[73] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene*, p. 186, 187.

[74] *Organizaţii de masă legale şi ilegale create, conduse sau influenţate de P.C.R.*, p .234.

https://biblioteca-digitala.ro

răspîndeau și sprijineau presa proletară, reprezentată prin „Viața muncitoare", „Înainte", „Munca zilnică", „Apărătorul proletar", „Femeia muncitoare" și altele[75].

Primele grupuri arădene de răspîndire și susținere a presei muncitorești s-au format la Arad încă la sfîrșitul anului 1928. Activitatea lor se organizează și extinde însă în cursul anului 1930, în urma aplicării circularei C.C. al P.C.R. Atunci încep să apară grupuri de prieteni ai presei proletare în întreprinderi. Un rol important l-a deținut apariția „Buletinului de Fabrică" al Comitetului de Fabrică Astra-Arad, gazetă legală de uzină, aparținînd Sindicatului muncitorilor metalo-chimici. Buletinul a publicat, în perioada 1 aprilie 1929 — 1 octombrie 1930, în 17 numere, materiale cu privire la situația și lupta muncitorilor uzinei, articole despre viața sindicală și problemele întăririi ei. Un loc important l-au deținut contractele colective, dările de seamă sindicale, informațiile din uzină. Buletinul a militat pentru unitatea de luptă a proletariatului, împotriva fascismului și revizionismului. Menționăm articolele: „Contra frontului unic al renegaților fasciști — Frontul unic revoluționar", „Ce este oportunismul", „1 Mai", „Legală sau ilegală". Astfel publicația s-a constituit realmente ca o purtătoare de cuvînt a partidului comunist, căutînd să devină cît mai utilă luptei muncitorilor. Dealtfel s-au făcut eforturi și pentru o ediție în limba maghiară, care a apărut la 22 octombrie 1929 sub numele de „Gyári Munkás", iar organizația U.T.C. a scos și ea un număr de buletin[76].

Buletinul de fabrică Astra a căutat să popularizeze presa muncitorească, publicînd articolul „Ce este Pri, Pre, Pro?". Se urmărea ca fiecare atelier să-și aleagă comitetul „Pri, Pre, Pro", susținînd și difuzînd presa muncitorească, alcătuind o formă organizatorică de legătură cu organizațiile revoluționare.

În vederea susținerii activității „prietenilor presei proletare, la Arad a fost editată în septembrie 1930 o publicație specială, numită „Pri, Pre, Pro", ale cărei sarcini erau exprimate în articolul program intitulat „Grupați-vă în Pri, Pre, Pro!"[77].

Rolul esențial în ascendența presei muncitorești l-a deținut în perioada următoare „Scînteia", organul Comitetului Central al Partidului, care a început să apară la 15 august 1931, fiind încă de la acea dată răspîndit la Arad.

Activitatea grupelor de prieteni ai presei proletare s-a restrîns însă la Arad după anul 1933, mai ales în privința editării unor gazete legale, comuniștii orientîndu-se spre răspîndirea „Scînteii". Pe plan național, organizațiile prietenilor presei proletare au activat însă pînă în 1940.

---

[75] *Ibidem*, p. 336—337.

[76] *Monografia Uzinei de vagoane*, p. 98.

[77] *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, p. 343.

https://biblioteca-digitala.ro

COMITETUL PENTRU AMNISTIE (1928—1929)

Comitetul pentru amnistie a fost una din organizațiile legale inițiate și conduse de Partidul Comunist Român pentru lupta împotriva terorii și pentru amnistie politică. Comitetul a fost creat în noiembrie 1928, continuînd activitatea Ligii drepturilor omului. Ca președinte a fost ales C. G. Costa-Foru, iar secretar Lucrețiu Pătrășcanu.

Constituirea Comitetului pentru amnistie a avut încă în aceiași lună ecouri la Arad. Astfel manifestul „Amnistie — Către opinia publică din România" a fost răspîndit și aici, un exemplar fiind păstrat în colecția de mișcare muncitorească a Muzeului Județean Arad. Organizația locală a Comitetului a fost creată însă la Arad, la 17 februarie 1929[78].

La 3 martie 1929 aproximativ 600 de muncitori arădeni s-au întrunit la Căminul muncitorilor, într-o mare adunare organizată de Comitetul pentru amnistie din Arad. „Atmosfera a fost de la început entuziastă și înflăcărată. Atitudinea participanților a dovedit faptul că revendicarea amnistiei pune în mișcare deja straturile cele mai largi ale populației"[79]. Cerînd amnistie generală și încetarea terorii participanții au strigat „Trăiască Partidul Comunist Român". Ei au adoptat o rezoluție a muncitorimii din Arad, organizată pe baza principiilor marxiste în sindicate unitare, în care cereau „amnistie generală, politică, militară și agrară"[80].

În vara anului 1929 (mai-iunie) oficialitățile au fost obligate, sub presiunea maselor populare, să amnistieze o serie de delicte politice. Curînd după acest succes Comitetul pentru amnistie și-a încetat activitatea.

Prezentarea organizațiilor de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R., cu activitate în județul Arad, în perioada 1921—1933, caută să reliefeze faptul că partidul a constituit principala forță politică care a condus proletariatul, masele populare din România în luptă pentru libertate și democrație, pentru progres social și național.

În perioada următoare, a anilor 1933—1940, partidul a dus o luptă consecventă împotriva fascismului, pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a României. Activînd în adîncă ilegalitate partidul a utilizat în continuare forma unor organizații de masă legale, unele constituite încă la sfîrșitul perioadei descrise, cum au fost Comitetul național antirăzboinic, Comitetul național antifascist, Frontul plugarilor — organizații care reflectă lupta pentru înfăptuirea Frontului unic muncitoresc, pentru mobilizarea tuturor forțelor democratice și patriotice naționale.

---

[78] *Ibidem*, p. 344.

[79] *Documente din istoria mișcării muncitorești arădene*, p. 163—164.

[80] *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, p. 362.

https://biblioteca-digitala.ro

L'ACTIVITÉ DANS LE DÉPARTEMENT ARAD DES ORGANISATIONS DE MASSE LÉGALES ET ILLÉGALES CRÉÉES, CONDUITES OU INFLUENCÉES PAR LE PARTI COMMUNISTE ROUMAIN (1921—1933)

(Résumé)

L'ouvrage présente l'activité de certaines organisations de masse légales et illégalles qui ont été créées et conduites par le Parti Communiste Roumain entre 1921—1933. Ces organisations ont apporté une contribution importante à la réalisation de l'unité des forces ouvrières, à la consolidation de l'alliance avec la paysannerie, l'intelectualité et les autres groupes démocratiques dans la lutte pour démocratie et l'independence, pour le progrès social et national.

On remarque particulièrement l'activité de l'Aide Rouge, des Comités de secours, de la Ligue des droits de l'homme et de la Ligue pour amnistie du Bloc ouvrier-paysan, toutes ces organisations ont eu des importantes sections dans le département Arad. La description de leur activité relève la politique du parti communiste dans cette période, la force des organisations communes du proletariat d'Arad, l'un des plus importants détachements du proletariat de la Roumanie.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

OVIDIU DANTE GHERMAN ŞI ILIE CRISTEA REDACTORI AI „GLASULUI ARDEALULUI"

MIRCEA GHERMAN

Din noianul evenimentelor, pe care anul 1918 le-a oferit într-o rapidă succesiune, pentru poporul român transilvănean, punctul esenţial, asupra căruia se vor concentra toate eforturile conjugate ale patrioţilor români, a fost proclamaţia wilsoniană către toate popoarele lumii, de a dispune liber de soarta lor în viitor — principiu enunţat de altfel încă din 1917 de Lenin în Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. Dar mai era şi principiul anticipat de luptă seculară a poporului român, aspirînd la unitatea sa naţională, care în cea de a doua jumătate a anului 1918 trece cu hotărîre la înfăptuirea acestui ideal. Românii transilvăneni, conştienţi de importanţa momentului politic, se ridică pretutindeni cerînd conducătorilor lor politici luarea măsurilor impuse de noua situaţie. Astfel, Partidul Naţional Român şi Secţia română a P.S.D.U., a căror activitate se înscria în limitele caracteristice politicianismului legalist parlamentar burghezo-democratic, sînt împinse de voinţa poporului la înfăptuirea programului revoluţionar al Unirii. Numai astfel s-a putut desfăşura această revoluţie paşnică, al cărei punct culminant a fost Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

O contribuţie însemnată şi-a adus Ţara Bîrsei şi Braşovul luptelor tradiţionale, pe linia adevăratelor interese naţionale. După ce în luna august 1916, braşovenii cunoscuseră bucuria de a vedea vechiul lor mentor politic, „Gazeta Transilvaniei", apărînd în chenar tricolor, pentru cea mai mare parte a intelectualilor progresişti a urmat amărăciunea refugiului sau a închisorilor politice. În curînd însă, în anul 1918, zorile libertăţii regrupează pe adevăraţii patrioţi braşoveni cari reiau imediat lupta. Protopopul Dr. Vasile Saftu, de abia reîntors din lagărul de la Sopron, adună în jurul său un grup de adevăraţi patrioţi cu care trece la acţiune. Între aceştia tineri profesori Ovidiu Dante Gherman, om de iniţiativă şi idei, cu un remarcabil simţ politic şi publicistic şi Ilie Cristea a cărui putere de pătrundere a problemelor sociale şi democratice anunţă pe viitorul militant comunist, sînt oamenii de bază pentru pregătirea şi realizarea programului braşovean privind unirea Transilvaniei cu România.

În urma consfătuirilor lor, nemulţumiţi de ritmul lent al acţiunii deputaţilor români din Parlamentul de la Budapesta, braşovenii trec la acţiune. Ovidiu Dante Gherman pleacă la Budapesta unde găseşte la

https://biblioteca-digitala.ro

hotelul „Jägerhorn", sediul Partidului Național, pe deputații Al. Vaida, Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș și Aurel Vlad. Lor le predă un memoriu în care le cere în numele românilor din Brașov și Țara Bîrsei să procedeze la fel ca sîrbii, italieniii și slovacii, adică să facă declarație oficială de deslipire a Ardealului și Banatului de Ungaria și să părăsească parlamentul budapestan. Al. Vaida răspunde că pentru aceasta ei mai așteaptă sosirea lui Iuliu Maniu — care era în armată, măsură luată de guvernul maghiar tocmai pentru a fi sustras de la activitatea sa politică. Ovidiu Dante Gherman insistă pentru o acțiune imediată susținînd că nimeni „nu ar putea și nu se va opune voinței noastre și dorinței întregului popor român de dincoace de Carpați, pentru unirea cu patria mumă"[1].

Într-adevăr declarația oficială este citită de Al. Vaida în parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918[2], după care se constituie Consiliul Național Român, ca unic organ de conducere a treburilor și intereselor românești din Transilvania, fixîndu-și sediul la Arad.

Guvernul maghiar al lui Károly, sub masca unei false democrații și aderări totale la principiul autodeterminării popoarelor, urmărea în realitate menținerea Transilvaniei în cadrul statului maghiar. Pentru aceasta întreprindea manevre de frînare a acțiunilor românești, intrînd în tratative premeditat sterile cu Consiliul Național Român, printr-o delegație condusă de D. Jászi Oszkár, ministru încredințat cu pregătirea dreptului de liberă dispunere a națiunilor din Ungaria[3]. În aceste condiții desigur că tratativele nu dau rezultate. Poporul, însă acționează și astfel iau naștere peste tot comitete naționale locale și gărzi naționale.

În acest timp la Brașov se constituie un Comitet de inițiativă format din Dr. Vasile Saftu, președinte, Petre Munteanu, secretar, Constantin A. Popovici, Ovidiu Dante Gherman, Ilie Cristea și Ștefan Popovici, membri[4], care trece la acțiune lansînd chemarea pentru convocarea unei adunări naționale la Brașov. În preajma adunării, manevrele elementelor antidemocratice din Brașov, au căutat să creeze o diversiune printr-o orientare conciliatorie proguvernamentală care să le mențină pozițiile politice și vechile limite teritoriale ale Ungariei. La sfîrșitul lunii octombrie se constituie la Brașov un Consiliu Național Județean, format din cîte doi reprezentanți maghiari, sași, români și social-democrați[5]. Dat fiind că social-democrații nu erau aleși din cadrul secției române iar reprezentanții sași oscilau spre o autonomie transilvană, de

---

[1] Ovidiu Dante Gherman, *Însemnări memorialistice*, manuscris în proprietatea noastră.

[2] vezi, *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, în „Biblioteca despărțămîntului București al Asociațiunii ASTRA", București, 1 Decembrie 1943, pag. 24—25.

[3] Idem, p. 33—39; *„Gazeta Transilvaniei"*, nr. 120 din 2 noiembrie 1918; nr. 121 din 4 noiembrie 1918.

[4] Mircea Gherman, *Evenimente Brașovene în preajma unirii*, „ASTRA" Brașov, nr. 6/1968.

[5] Ion Nicoară, *Aspecte privind contribuția brașovenilor la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român (1918)*, în „Studii și articole de istorie", XI, 1968, p. 185—210.

https://biblioteca-digitala.ro

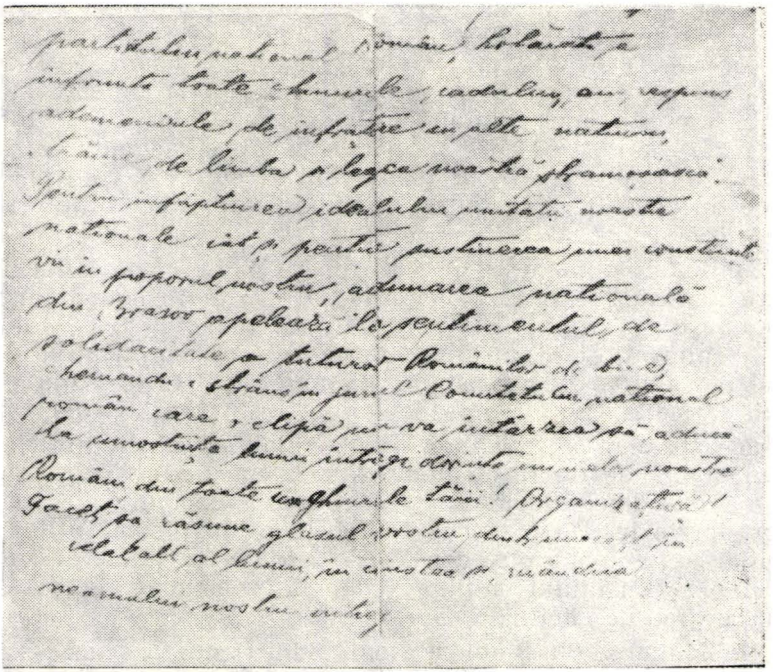

Fragment din Convocatorul la Marea Adunare Națională din 2 noiembrie 1918 din Brașov, lansat de Combinatul de inițiativă.

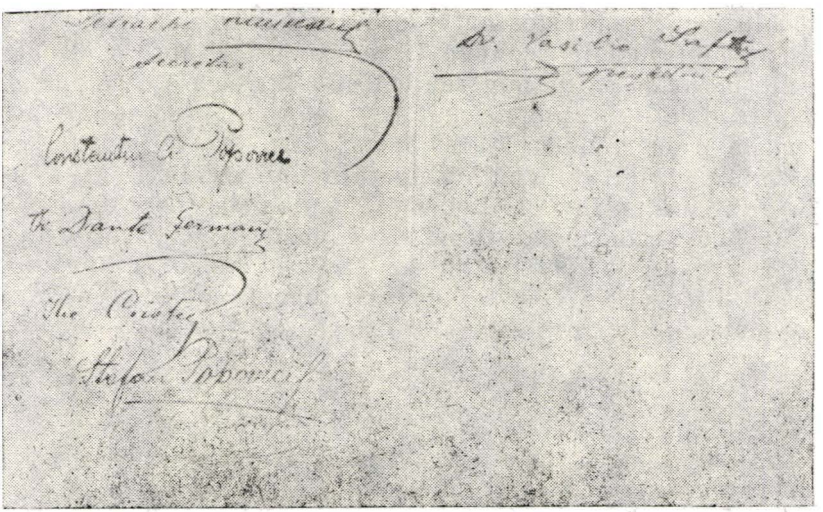

Semnăturile de pe convocator ale membrilor Comitetului de inițiativă.

https://biblioteca-digitala.ro

la bun început românii erau puşi în minoritate, în totală contradicţie cu reprezentarea etnică reală.

Într-adevăr, cu toate protestele delegaţilor români — Dr. Vasile Saftu şi Nicolae Garoiu, — se adoptă un manifest în care se afirmă adeziunea la politica guvernului Károly şi recunoaşterea vechilor hotare ale Ungariei, manifest pe care se înscriu în fals şi semnăturile delegaţilor români. În realitate aceştia, respingînd aceste teze, contestă competenţa acestui consiliu şi se retrag, rămînînd fideli declaraţiei Partidului Naţional Român din 18 octombrie 1918[6].

În continuare românii acţionează prin Comitetul de iniţiativă, care convoacă pentru ziua de 2 Noiembrie 1918, o mare adunare naţională a românilor din Ţara Bîrsei. Convocatorul, redactat de Ovidiu Dante Gherman[7], plin de elan patriotic, cuprinde şi o semnificativă adaptare a mobilizatorului apel marxist înscris în Manifestul partidului comunist, sub forma: „Români din toate unghiurile ţării! Organizaţi-vă!"[8].

La această măreaţă adunare, proclamîndu-se principiul „exercitării dreptului nostru de liberă dispunere", se alege Sfatul Naţional Român din Ţara Bîrsei din 35 membri, cu un Comitet Executiv din 10 membri sub preşedenţia lui Dr. Vasile Saftu[9]. În continuarea măsurilor impuse de situaţie, la 3 noiembrie se constituie Garda Naţională a oraşului pusă sub ordinele consiliului militar judeţean comandat de prof. Aurel Ciortea, cu grad de căpitan[10].

Tot la adunarea din 2 noiembrie, Ovidiu Dante German prezintă un raport privind tratativele duse cu proprietarul „Gazetei Transilvaniei", director al şcolii comerciale şi al băncii „Braşoveana", Arsenie Vlaicu, demascînd activitatea antinaţională dusă de acesta[11]. Este unul din acele puţine cazuri izolate care au dus o îndelungată politică de susţinere a tezei guvernamentale, a menţinerii Ardealului în cadrul statului maghiar. În realitate acestea nu erau altceva decît uneltele politice ale fostului premier maghiar, contele Tisza, funestul asupritor al naţionalităţilor din perioada sa de guvernare 1913—1917, care din interese materiale personale au acceptat trădarea adevăratelor interese ale poporului român transilvănean. Această demascare va fi întărită mai tîrziu, la 22 decembrie 1918, cînd din iniţiativa lui Ovidiu Dante Gherman, o comisie în care pe lîngă el figurau Dr. Laţicu şi Petre Munteanu, vor găsite, o lungă corespondenţă care dovedeşte cu prisosinţă această efectua o percheziţie la domiciliul lui Arsenie Vlaicu. În baza probelor corupţie politică şi un larg trafic de influenţă, comisia va întocmi o „Acuză pentru trădarea intereselor obşteşti rădicată în contra lui Arse-

---

[6] „Gazeta Transilvaniei", nr. 120 din 2 noiembrie 1918, nr. 121 din 4 noiembrie 1918.

[7] Ovidiu Dante Gherman, *Op. cit.*

[8] Document original în proprietatea noastră.

[9] „Glasul Ardealului", nr. 1 din 9 noiembrie 1918.

[10] Idem, nr. 2.

[11] „Gazeta Transilvaniei", nr. 121 din 4 noiembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro

nie Vlaicu", înaintată Consiliului Dirigent din Sibiu[12]. Această acţiune a tranşat definitiv problema „Gazetei Transilvaniei".

În acţiunea de anihilare a acestor elemente, Sfatul Naţional din Ţara Bîrsei hotărăşte sistarea „Gazetei Transilvaniei" în locul ei înfiinţîndu-se ziarul „Glasul Ardealului". Se alege un comitet de redacţie,

Anul I. Brașov, Sâmbătă, 11 noiembrie 1918. Nr. 1

GLASUL ARDEALULUI

Apare ziua sub conducerea unei comisii de redacție.

Frați Români!

Adunarea națională a Românilor din Țara Bârsei, ținută la 10/23 Oct. în Brașov, a luat cunoștință cu bucurie de cauza sfântă a neamului nostru românesc!

Inimile prin suferințele trecutului și conștiți de triumful dreptului nostru de viață liberă și independentă au declarat sărbătoresc, că rupem cu slugărnicia și rușinoasa din trecut.

Pentru înființarea viitorului nostru de azi, cât și pentru susținerea unei conștiințe vii în poporul nostru, adunarea națională din Brașov apelează la sentimentele de solidaritate a tuturor Românilor de bine, chemați de a sosi în jurul Comitatului național român, care o dată nu va întârzia să aducă la cunoștința lumii întregi și viața imediat noastre.

Românu din trecut, ușpăsește-te! (Ș. a. [illegible])

Paceți să răsune glasul vostru dintre cei în celalalt al lumii, în cinstea și mântuirea neamului nostru întreg.

Alegeți fiecare cen Sfat național, care [illegible] de înțelegere între partidul național român și popor. Și atunci și numai-numai va cere, fie și mâne, ca un singur om, să se ridice toată suflarea românească, întru apărarea drepturilor sale.

Ceasul izbăvirii a bătut!

Uniți să fim în cugete, uniți în Comunitate!

Sfatul național român din Țara Bârsei.

Comitetul executiv:

Dr. Vasilie Saftu, președinte — Petru Munteanu, secretar
Dr. Tiberiu Brediceanu — Ioan Petcu
Ilie Cristea — Constantin Al. Popovici
Petru Debu — Ștefan Popovici
Gheorghe Dima — Ioan Popa
Ov. Dante German — Dr. Nicolae Sângeo.

Primul număr al ziarului „Glasul Ardealului".

munca redacţională fiind încredinţată lui Ovidiu Dante Gherman, care secondat de Ilie Cristea vor duce o remarcabilă activitate publicistică şi redacţională, făcînd ca acest organ să rămînă unul din simbolurile

[12] Document în proprietatea noastră.

https://biblioteca-digitala.ro

luptei pentru unitate națională[13]. În primul număr, apărut în 9 noiembrie 1918, este publicat apelul către „Frați români" al Sfatului Național Român din Țara Bîrsei, reluînd textul convocării comitetului de inițiativă sus menționat. Evenimentele sînt urmărite apoi în articolele pline de elan patriotic și simț politic ale lui Ovidiu Dante Gherman și analizele cu largi referiri democratice, naționale și sociale ale lui Ilie Cristea[14].

Născut pe plaiurile bihorene, în comuna Leheceni, la 16/28 iulie 1892, *Ilie Cristea* urmează cursurile liceelor din Beiuș și Brașov unde își ia examenul de maturitate în anul 1911. La Budapesta urmează facultatea de litere luîndu-și în anul 1918 licența, cînd vine la Brașov ca profesor de română și latină. Împreună cu Ovidiu Dante Gherman, el reprezintă în Brașov, tînăra generație de luptători pentru dreptate socială și națională a poporului român. Făcînd parte, încă de la începutul acțiunilor unioniste brașovene, din comitetul de inițiativă de sub conducerea lui Dr. Vasile Saftu, el va fi ales și în Comitetul executiv al Sfatului Național Român din Țara Bîrsei. Aflat și în comitetul de redacție al „Glasului Ardealului", el se remarcă prin articolele sale, în care predomină nota de analiză politică, efectuată întotdeauna de pe poziții avansate, democratice. De asemenea el abordează problemele sociale cu o evidentă orientare de stînga, anunțînd astfel pe viitorul marxist și militant comunist. Este semnificativ că, de la început, Ilie Cristea privește problema națiunii române din Transilvania ca fiind identificată cu problema socială, datorită imperialismului habsburgic și neofeudalismului maghiar. De aceea el scrie: „Românii (din Transilvania n.n.) formează o singură clasă socială și au în consecință un singur partid", sa umai departe: „intelectualii, puțini pe care îi avem (în anul 1918, n.n.) sînt ecrescența naturală a acestei țărănimi și soarta lor e organic legată de soarta acestei singure clase", ca în încheiere să demaște adevăratul substrat al luptei spunînd: „Imperialismul și ciocoismul sînt strigoii politici și adevărații oameni nu se tem de strigoi"[15].

Articolele din această perioadă, reflectă principiile sale profund democratice și patriotice, citîndu-se în acest sens „Să fie lumină", „La liman", „Zvîrcoliri neputincioase", „Incercări disperate"[16].

Odată cu publicarea în „Glasul Ardealului" a hotărîrii adoptate la Alba Iulia, apare pe prima pagină — în chenar tricolor — și articolul lui Ilie Cristea, „Înviere", anunțînd plin de entuziasm începutul unei

---

[13] Din comitetul de redacție mai făceau parte profesorii: I. Baciu, Panțu, Dragoș Navrea și Todoran, ziarul apărînd cu sprijinul material al lui C. A. Popovici (conform Ovidiu Dante Gherman, Op. cit.).

[14] Referitor la articolele apărute n „Glasul Ardealului", în unele lucrări, s-au strecurat greșeli cu privire la identificarea sau atribuirea acestora, față de care facem cuvenita precizare în prezenta lucrare.

[15] „Glsul Ardealului", nr. 13 din 13/26 noiembrie 1918.

[16] Pompiliu Teodor, Din gîndirea materialist istorică românească (1921—1944), București, 1972, p. 81—84.

https://biblioteca-digitala.ro

noi şi luminoase epoci în viaţa poporului român[17]. În numărul următor, care publică „Proclamarea Unirii", Ilie Cristea anticipează, în articolul „Unirea", necesitatea unei politici naţionale democratice de egală îndreptăţire atuturor naţionalităţilor, deoarece — spune el simbolic — „soarele nostru răsare pentru toată lumea"[18].

Activitatea ulterioară a lui Ilie Cristea va dovedi cu prisosinţă spiritul său militant, precum şi aderarea totală la gîndirea materialist-isto-

Ilie Cristea (1892—1958).

rică şi programul Partidului Comunist Român, al cărui membru devine în august 1932[19].

Sub conducerea lui va apare în anul 1931 revista „Spre stînga" suspendată după trei numere. Colaborează la „Societatea de mîine", „Ade-

[17] Ion Nicoară, *Glasul Ardealului*, în „Cumidava", II, Braşov, 1968, p. 217.
[18] „Glasul Ardealului", nr. 20, din 21 noiembrie/4 decembrie 1918.
[19] Pompiliu Teodor, *op. cit.* p. 81—84.

https://biblioteca-digitala.ro

vărul", „Bluze Albastre", „Cuvîntul liber"[20] şi „Cuvîntul nou", revistă scrisă de Comitetul Antifascist din Braşov în anul 1934[21].

Atitudinea politică, articolele, studiile şi conferinţele sale, i-au atras o serie de consecinţe ca: anchete, proces natal, închisoare la Cluj şi internarea în lagărul de la Tg. Jiu (1939—1944)[22]. Eliberat în anul 1944, dar bolnav, Ilie Cristea va avea satisfacţia de a mai trăi împlinirea idealurilor sale, pînă la moartea survenită la 10 august 1958[23].

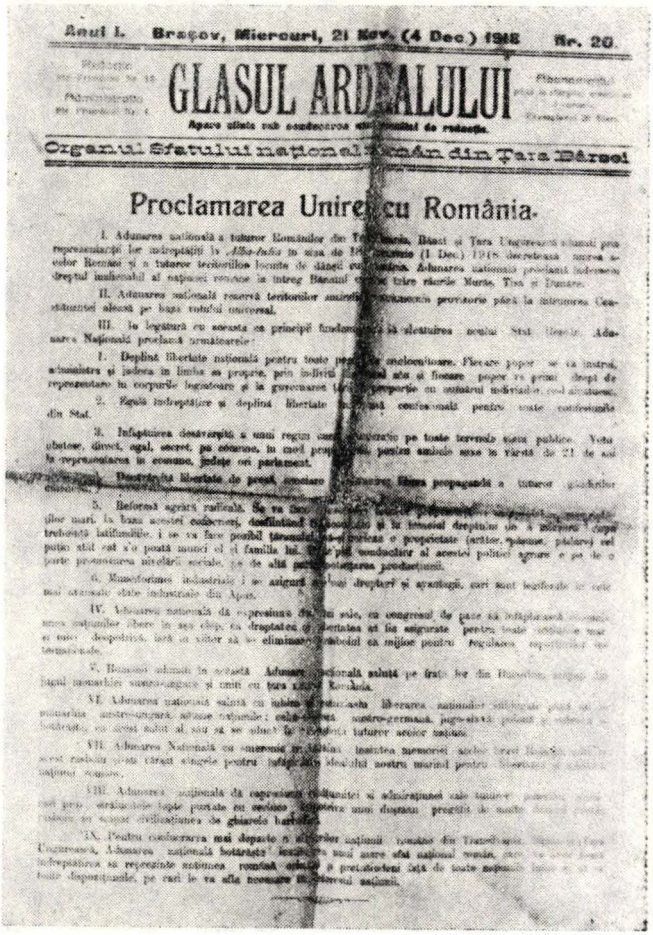

Anul I. Braşov, Miercuri, 21 Nov. (4 Dec.) 1918 Nr. 20.

GLASUL ARDEALULUI

Organul Sfatului naţional Român din Ţara Bârsei

Proclamarea Unirei cu România.

„Glasul Ardealului consemnînd, în extenso, Unirea Transilvaniei cu România înfăptuită la 1 Decembrie 1918.

---

[20] Ibidem.

[21] Sandu Plugaru, *„Cuvîntul Nou" — tribună antifascistă la Braşov,i* în „ASTRA", Braşov, nr. 12/1970.

[22] Titu Georgescu, *Ilie Cristea — Articole (1923—1936)*, Bucureşti, 1961, p. 5—15.

[23] Nu insistăm asupra activităţii publicistice de după Unire a lui Ilie Cristea, deoarece lucrările susmenţionate cuprind deja analize complete şi detaliate.

https://biblioteca-digitala.ro

Ilie Cristea a fost un adevărat comunist, care, timp de 40 de ani, și-a pus toată forța în slujba poporului său, începînd din zilele măreților evenimente ale unirii și pînă la marea operă de construcție a socialismului.

Născut în țara moților, la Brad (jud. Hunedoara), în anul 1891, *Ovidiu Dante Gherman*[24] urmează cursurile școlii și liceului din localitatea natală ca apoi să continue studiile superioare la Budapesta și Hei-

Ovidiu Dante Gherman (1891—1973).

delberg în Germania. În vara anului 1918 sosește la Brașov fiind numit, la Școala Superioară de Comerț ca profesor de istorie și geografie. După cum descrie el însuși în însemnările sale memorialistice „ne aflam

[24] Numele „German" cum apare în alte lucrări și în unele documente ale timpului este datorat ortografiei germane și maghiare utilizată în actele oficiale — caz similar cu frecventa schimbare a numelui Gheorghe în George. De aceea am păstrat forma corectă a numelui așa cum se pronunță și cum se ortografiază astăzi, adică „Gherman".

https://biblioteca-digitala.ro

atunci în preajma prăbușirii frontului de luptă al armatei germane în estul ca și în apusul Europei. Simțeam și ne dam seama cu toții, că se ivesc și apropie zările unei lumi și vieți noi"[25]. Îl vom găsi prezent la toate evenimentele timpului, participarea sa fiind marcată întotdeauna de spiritul de inițiativă, curajul și hotărîrea de care a dat dovadă.

Ales la 2 noiembrie 1918 în Comitetul Executiv al Sfatului Național Român din Țara Bîrsei și în Comitetul de conducere al ziarului „Glasul Ardealului" el, se impune de la început ca principalul redactor.

Articolele sale de fond sînt dovada unui deosebit simț politic, al unei clarviziuni a realităților sociale și politice și mai ales a unui talent publicistic de mare anvergură. Astfel, încă din ultimul număr al „Gazetei Transilvaniei", scoasă de sub controlul lui Arsenie Vlaicu, Ovidiu Dante Gherman scria în articolul de fond: „Așa cum ni se prezintă azi, procesul descompunerii unui cadavru ce s-a numit Monarhia austro-ungară, cu prăbușirea a tot ce s-a răzimat pe minciună și nedreptate, nu ne miră pașii repezi spre propășire, glasul puternic al popoarelor trezite din lanțul ruginit al sclavajului medieval la o viață nouă de libertate"[26]. Apoi în „Glasul Ardealului" cu tot mai multă virulență articolele sale sfarmă mituri retrograde și deschid căi de viitor: „Ne cheamă pămîntul cerîndu-și stăpînii săi drepți"[27]. „A sosit timpul cînd națiunea română, datoare vieții, onoarei și viitorului său, să arate o categorică manifestare a voinței sale"[28], „precum e și îndreptățit, poporul român își croiește o dreaptă orînduire. Acest drum măreț nu îl mai face pe potecile ascunse ale codrilor, nici nu va trebui să vorbească prin gura de foc a tunului, căci vorbesc îndeajuns suferințele noastre de veacuri, glasul inimii noastre, care răsună mai tare și se aude în lumea întreagă"[29], sau mobilizatorul articol convocator „La Alba Iulia" în care anticipînd rezultatul unui vot cunoscut de secole scrie: „În cetatea de la poalele munților noștri de aur, porțile care înainte cu trei sute de ani s-au deschis largi înaintea Domnului Mihai, astăzi așteaptă pe solii neamului românesc, care scuturînd lanțul robiei, sunetul lui să răsune pînă în tăriile cerului... Români din Tisa pînă în Carpați! Lumina zilei de 3/15 Mai strălucește deasupra voastră. Iancu, Axente, Bărnuț, privesc din zările sfinte la voi. Ardealul frumos, Bănatul erou, Bihorul asuprit și Maramureșul istoric, uniți-vă glasul să cutremure munții: Un trup și un suflet suntem! Întindeți mîna înăsprită de robotul gliei furate, smulgeți buruiana dușmăniilor mici din inima voastră, uitați nevoile vieții, ca într-un gînd să mărturisim și un glas să înălțăm: Trăiască România Mare!"[30].

Ovidiu Dante Gherman va fi prezent la lucrările Marii Adunări de la Alba Iulia, făcînd parte din delegația brașoveană. El reprezintă, la masa presei, Glasul Ardealului și va trimite la Brașov — unde, cu

---

[25] Ovidiu Dante Gherman, *Op. cit.*
[26] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 121 din 22 oct./4 noiembrie 1918.
[27] „Glasul Ardealului", nr. 5 din 2/15 noiembrie 1918.
[28] Idem, nr. 1 din 9 noiembrie 1918.
[29] Idem, nr. 9 din 7/20 noiembrie 1918.
[30] Idem, nr. 13 din 13/26 noiembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro

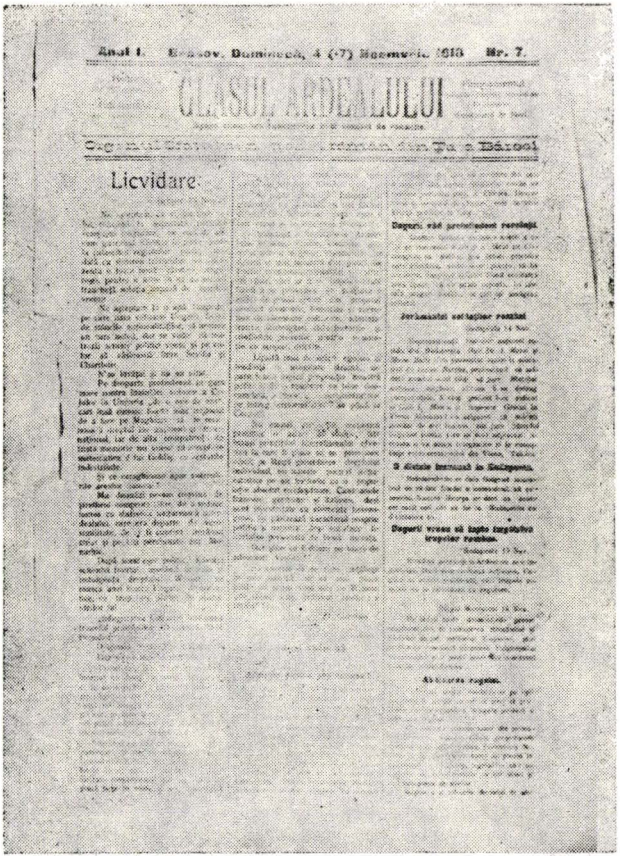

Anul I. Brașov, Duminică, 4 (17) Noemvrie 1918 Nr. 7.

GLASUL ARDEALULUI

Licvidare

Articol din „Glasul Ardealului“ semnat de O. D. Gherman.

Anul I. Brașov, Marți, 7 (20) Noemvrie 1918 Nr. 8.

GLASUL ARDEALULUI

Forța și dreptul

Articol semnat O. D. Gherman.

https://biblioteca-digitala.ro

munca redacțională, rămăsese colegul său Ilie Cristea — reportaje înflăcărate despre mersul dezbaterilor. Tot Ovidiu Dante Gherman, este cel care a păstrat pînă în zilele noastre steagul delegației Brașovului la Alba Iulia, astăzi aflat în Muzeul Județean Alba Iulia.

„Glasul Ardealului" acest ziar cu o scurtă viață — 9 XI—31 XII 1918 — dar cu un important aport adus la opera de unificare națională, a găsit în Ovidiu Dante Gherman un redactor care a știut să se ridice la nivelul misiunii sale, a legitimelor aspirații ale poporului român.

Anul I. Brasov, Luni-Marti, 13 (26) Noemvrie 1918 Nr. 13

GLASUL ARDEALULUI

La Alba Iulia!

Articole din „Glasul Ardealului" semnate de O. D. Gherman și Ilie Cristea.

În anul 1919, cînd se hotărăște încetarea apariției ziarului „Glasul Ardealului" și reapariția „Gazetei Transilvaniei", Ovidiu Dante Gherman își continuă munca redacțională pînă în vară cînd este chemat ca profesor la liceul „Decebal" din Deva unde înființează ziarul „România Liberă" cu sprijinul material al lui Dr. Petru Groza, care era și proprietar al acestui ziar.

Încă de la Alba Iulia, Ovidiu Dante Gherman își manifestă în timpul dezbaterilor dezaprobarea pentru principiul adoptat, al menținerii unui organism — viitorul Consiliu Dirigent — în Ardeal și Banat „care să reprezinte națiunea română oricînd și pretutindeni față de toate națiunile lumii"[31]. Impotriva acestuia Ovidiu Dante Gherman va duce o lungă campanie de presă, începută în „Gazeta Transilvaniei" din Brașov și continuată, apoi, în „România Liberă" din Deva. „A durat aproape 3 ani pînă la înlăturarea acestui guvern de la Sibiu, cu consecințe din cele mai dăunătoare și nefaste pentru unificarea țării, proclamată de toată obștea românească la Alba Iulia. Un

[31] Ovidiu Dante Gherman, *Op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

regionalism din cele mai pronunțate a luat ființă în toate domeniile vieții noastre naționale, sociale și economice"[32].

Ziarist de talent și cu simț politic, Ovidiu Dante Gherman demasică o stare de lucruri anormală, menținută numai pentru susținerea unor interese personale și cu desconsiderarea situației grave în care se găsea poporul. În ianuarie 1919, izbucnește greva muncitorilor mineri de pe Valea Jiului, urmată de greva de la căile ferate. „Gazeta Transilvaniei" publică revendicările muncitorilor greviști. Ovidiu Dante Gherman notează: „Prin articolele publicate în „Glasul Ardealului" și apoi în „Gazeta Transilvaniei", noi dascălii din Brașov, am ridicat cel dintîi protest împotriva acestei stări de lucruri de sub oblăduirea Consiliului Dirigent (exploatarea minerilor n.n.), iar după noi „Renașterea Română", ziarul din Sibiu al fraților Goga"[33].

La Deva, articolele sale din „România liberă" devin și mai demascatoare, pînă cînd în sfîrșit să poată scrie articolul de fond intitulat „Desființarea Consiliului Dirigent"[34].

În anul 1921 Ovidiu Dante Gherman se stabilește la Arad, unde va rămîne pînă la sfîrșitul vieții.

La Arad funcționează între anii 1921—1925 ca profesor la liceul Moise Nicoară, perioadă în care absolvă și Facultatea de Drept a Universității din Cluj (1922—1925) unde își ia doctoratul în anul 1926. În același ani demisionează din învățămînt și se înscrie în baronul avocaților din Arad, profesiune pe care o va exercita pînă la pensionare[35].

După încetarea activității la „România liberă" părăsește activitatea publicistică permanentă, dar revine mereu cînd spiritul său de militant pentru dreptate se revoltă. Pentru egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților din țară se ridică în articolul „Învățămîntul minoritar în Ardeal"[36], într-o lungă serie de articole scrise în diverse ziare, condamnă cu tărie politicianismul burghez și consecințele nefaste pentru popor, ale unei orînduiri social-politice nedrepte și susține drepturile legitime ale muncitorilor și țăranilor[37], atacă probleme culturale[38] și lansează un aspru protest cu prilejul Dictatului de la Viena[39].

Trecînd de la funcția de profesor la cea de avocat, în scurt timp îl vom găsi apărînd la Arad, cauzele muncitorilor acuzați de răzvrătire contra „ordinei publice de stat" sau pentru „agitație bolșevică"[40].

---

[32] *Ibidem.*
[33] *Ibidem.*
[34] „România Liberă", Deva, nr. 13/1920.
[35] Arhiva Ovidiu Dante Gserman, în proprietatea noastră.
[36] „Dimineața", București nr. 7482 din 1 octombrie 1927.
[37] „România Liberă", nr. 23/1919; 11/1920; 24/1920; 27/1920; 28/1920; 38/1920; „Voința poporului", Arad, nr. 39/1924; „Cuvîntul Ardealului", Arad, nr. 37/1926; 31/1927; *Înainte* — Arad, nr. 3/1935; „Știrea", Arad, nr. 730/1934.
[38] „România Liberă", Deva, nr. 4/1919; nr. 36/1920; „Cuvîntul Ardealului", Arad, nr. 59/1926; „Voința poporului", Arad, nr. 23—24/1924.
[39] „Drapelul", Arad, nr. 35/1940; vezi și *Aradul — permanență în istoria patriei*", Arad, 1978, cap. VI (Viața Politică — Al. Ro), p. 514.
[40] Ovidiu Dante Gherman, *Op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea, în anul 1929, îl vom găsi, ducînd o intensă activitate, în fruntea comitetului pregătitor al Comitetului pentru amnistierea deţinuţilor politici[41].

Ia atitudine şi împotriva politicii promovate de Antonescu, cu ocazia plebiscitului din 1940, cînd se pronunţă deschis exprimîndu-şi votul negativ[42].

După 23 August mai ia încă o dată condeiul de publicist la 9 februarie 1945, demascînd din nou vechile racile ale politicianismului burghez, scriind sub titlul „Din ce partid eşti?, următoarele: „Sînt ţărănist prin sudura sufletească ce mă leagă de opinca purtată de moşii şi strămoşii mei. Sînt liberal în gîndire, prin cultul ce îl am pentru desfiinţarea tuturor barierelor politice, sociale şi economice care stau în calea progresului Statului, a societăţii şi umanităţii. Sînt comunist, prin convingerea ce o am, de nevoia unei reforme şi transformări radicale a întregii organizaţii de azi bazată pe statul poliţist, pe minciuna politicianismului, pe exploatarea braţelor muncitoare şi pe sistemul putred al burgheziei capitaliste. Nu aparţin nici unui partid, căci toată ruina acestei ţări secătuită, cu un milion de morţi în război, un milion de sclavi, orfani şi văduve, se datoreşte numai politicii şi hărţuielilor politice din trecut"[43].

Prin întreaga s-a activitate, Ovidiu Dante Gherman s-a dovedit un intelectual progresist, publicist de forţă şi talent, avînd o justă orientare democratică, un curajos apărător al drepturilor poporului şi acuzator al unei societăţi putrede; dar, mai ales, rămîne ca unul din acei activi militanţi pentru unire care şi-au adus contribuţia lor la înfăptuirea actului de la 1 decembrie 1918.

OVIDIU DANTE GHERMAN ET ILIE CRISTEA REDACTEURS DE LA GAZETTE „GLASUL ARDEALULUI"

Résumé

L'ouvrage présente l'activité rédactionelle de deux proéminents militants socialistes en automne et l'siver de l'année 1918. Editant à Braşov la gazette „Glasul Ardealului", Ovidiu Dante Gherman et Ilie Cristea ont eu une contribution importante à l'ample procès de la création de l'état national unitaire roumain, par la décision historique de la Grande Assemblée Nationale d'Alba Iulia, le premier Décembre 1918.

L'ouvrage présente encore l'activité de deux militants de la classe ouvrière dans la période d'entre les deux guerres mondiales, déployée pour la liberté nationale et le triomphe du socialisme en Roumanie.

---

[41] *Aradul — permanenţă în istoria patriei"*, Arad, 1978, cap. VI. (Mişcarea muncitorească — A. Cociora, E. Glück, Al. Ro), p. 545); „Viradat", Arad, 17 februarie 1929.

[42] Arhiva Ovidiu Dante Gherman, în proprietatea noastră.

[43] „Tribuna Română", Arad, nr. 33/1945.

https://biblioteca-digitala.ro

LUPTA ANTIFASCISTĂ DIN BANAT (1940—1944) ÎN LUMINA NOILOR DOCUMENTE

GH. I. OANCEA

După primul război mondial, ca o reacţie împotriva avîntului revoluţionar, clasele exploatatoare din România au acceptat apariţia şi dezvoltarea unor organizaţii extremiste de dreapta. Intenţia acestor clase a fost aceea de a manevra aceste organizaţii, ca detaşamente de şoc, împotriva maselor muncitoare în general şi împotriva mişcării muncitoreşti şi comuniste în special. Numai aşa se explică cum aceste organizaţii au reuşit să obţină poziţii din ce în ce mai importante în viaţa politică internă a României interbelice, culminînd cu instaurarea, la 6 septembrie 1940, a dictaturii militaro-fasciste antonesciene.

Referindu-se la conţinutul, caracterul şi consecinţele instaurării acestei dictaturi în România, Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism, face precizarea că *„instaurarea dictaturii militaro-fasciste, în septembrie 1940, a deschis calea aservirii complete a ţării noastre de către Germania hitleristă. A început cea mai neagră perioadă din istoria modernă a României."*[1]

Politica de aservire a bogăţiilor ţării noastre de către Germania hitleristă, intrarea în octombrie 1940 a trupelor naziste în România, încheierea acordului economic din 4 decembrie 1940, cît şi măsurile represive şi de pregătire a războiului antisovietic au fost doar cîteva din consecinţele instaurării acestui regim. Ele s-au răsfrînt destructiv asupra condiţiilor de muncă şi de trai ale oamenilor muncii de la oraşe şi sate, mai ales asupra muncitorilor din industria extractivă. Rezultatul a fost că masele muncitoare, avînd în frunte clasa muncitoare cu partidul ei de avangardă s-au ridicat la luptă împotriva acestui regim şi a ocupanţilor hitlerişti. În această luptă s-au angajat plenar şi masele populare din Banat care erau pe deplin conştiente că dictatura militaro-fascistă a generalului Antonescu, cu particularităţile ei, fidelă însă ideologiei fasciste, constituia un pericol nu numai pentru condiţiile de viaţă şi de muncă, ci şi pentru existenţa fiinţei naţionale a poporului român. De aceea, sub conducerea şi îndrumarea Regionalei Banat a P.C.R., comuniştii din Banat au organizat numeroase acţiuni îndreptate împotriva dictaturii militaro-fasciste antonesciene, a ocupanţilor hitlerişti, pentru

[1] *Programul Partidului Comunist Român ...*, Bucureşti, 1975, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro

scoaterea României din războiul antisovietic, alungarea armatelor hitleriste și eliberarea patriei noastre.

În Banat, detașamentele înaintate ale clasei muncitoare care au început lupta au fost minerii și muncitorii ceferiști. Lor li s-au alăturat și ceilalți muncitori din întreprinderile industriale, transporturi, comerț cît și țărănimea și intelectualitatea democrată. Legiunea de jandarmi a județului Caraș, cu sediul în Oravița, raporta Parchetului Tribunalului Caraș, prin adresa din 1 octombrie 1940, că *„minerii de la puțul nr. 2 Anina au intrat în grevă și cu ei s-au solidarizat și minerii de la celelalte puțuri. Totalul minerilor intrați în grevă* — se preciza în raport — *sînt de 400. Cauza declanșării grevei este continua înrăutățire a condițiilor de muncă și de trai. Muncitorii cer direcțiunii să ia măsurile necesare pentru aprovizionarea minerilor cu cantitățile necesare de alimente și îmbrăcăminte, să respecte obligațiile de a pune la îndemîna muncitorilor echipamentul de muncă și protecție"*[2].

Acțiunile greviste s-au extins și la secțiile Uzinelor Domeniilor Reșița (U.D.R.). Acest lucru se desprinde cu claritate din raportul pe care Parchetul Tribunalului județean Caraș l-a înaintat Ministerului de Interne, în ziua de 5 oct. 1940 și prin care făcea cunoscut că *„au intrat în grevă și muncitorii de la o secție a Uzinelor U.D.R., din Reșița"*[3]. *Ambele greve* (Anina și Reșița) *urmăresc mărirea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de muncă. Ceea ce ni se pare extrem de semnificativ este relatarea că se bănuiește că grevele sînt urmarea unei propagande regizată a unor agenți provocatori"*[4]. Prin această constatare autoritățile regimului de dictatură militaro-fascistă urmăreau în mod deliberat să ascundă gradul mare de exploatare al muncitorilor și condițiile grele de viață, iar pe de altă parte să dezvinovățească regimul de dictatură militaro-fascistă de starea de lucruri existentă în România în toamna anului 1940, și să arunce toată vina pe comuniști și P.C.R. pentru a avea motiv să treacă la noi represalii. Că lupta antifascistă din Banat ca și în restul țării a fost organizată și condusă de către P.C.R. este un adevăr istoric de necontestat, dar aceasta nu înseamnă că comuniștii și P.C.R., erau vinovați de starea de lucruri existentă în România în perioada regimului de dictatură militaro-fascistă a mareșalului Ion Antonescu. Însuși autorităților acestui regim au fost obligate să recunoască rolul de conducător crescînd al P.C.R. În raportul din 11 octombrie 1940 înaintat de poliția din Oravița Parchetului Tribunalului județean Caraș se face cunoscut că *„în ziua de 11 octombrie 1940 în Anina au fost difuzate manifeste comuniste bătute la mașină și adresate tineretului muncitor din localitate, îndemnîndu-l la grevă, contra mișcării legionare, contra guvernului"*.[5]

Propaganda făcută de către comuniști a alertat autoritățile de represiune ale regimului legionaro-fascist care în noaptea de 30 octombrie

---

[2] *Loc cit.*, dos. 55/1940, fila 1—2.
[3] *Loc. cit.*, dos 6/1940, fila 3.
[4] Ibidem.
[5] *Ibidem*, fila 10.

https://biblioteca-digitala.ro

1940, au organizat o descindere inopinantă la Căminul muncitoresc din Reşiţa şi la locuinţele a 14 comunişti la care s-au găsit arme de foc, 350 de cărţi cu conţinut marxist.[6] Cu această ocazie au fost arestaţi comuniştii: Hromatka Gheorghe, Hromatka Frantz, Linder Carol, Puvak Iosif, Breitenhoffer Anton, Csiuti Emerik, Gabronski Robert, Drucker Emil, Marcus Iosif, Ledar Iosif la care s-au găsit broşuri cu caracter marxist. La comunistul Csiuti Emeric s-a găsit o maşină de scris ale cărei caractere erau identice cu cele de pe manifestele comuniste difuzate în Anina cu ocazia grevei din 2 octombrie 1940. Arestaţii au fost înaintaţi la 2 noiembrie 1940, Parchetului Militar al Curţii Marţiale din Deva pentru a fi judecaţi şi condamnaţi.

Intrarea în ţară a trupelor hitleriste la începutul lunii octombrie 1940, cu consimţământul lui Ion Antonescu, a stîrnit, cum era şi normal, un puternic val de proteste din partea oamenilor muncii care îşi dădeau seama de pericolul pe care îl reprezenta prezenţa acestor trupe în România pentru independenţa statului nostru, pentru existenţa fiinţei naţionale a poporului român.

Rapoartele lunare înaintate de autorităţile de siguranţă, făceau cunoscut că *„în Banat atmosfera este potrivnică prezenţei trupelor hitleriste pe teritoriul României şi că aceste nemulţumiri provin şi din cauză că întreţinerea lor lezează mult aprovizionarea populaţiei şi le obligă la noi şi tot mai mari obligaţii materiale şi băneşti faţă de regimul antonescian, ceea ce duce la o înrăutăţire şi mai accentuată a condiţiilor de muncă şi de trai. Această atmosferă antilegionară şi antifascistă este tot mai mult alimentată de către muncitorii comunişti prin manifestele şi broşurile pe care le difuzează în rîndurile muncitorilor"*.[7] Prezenţa organizaţiilor comuniste în această parte a ţării este atestată documentar. În raportul înaintat de către Comisariatul de poliţie din Reşiţa Parchetului Tribunalului judeţului Caraş, la 11. XI. 1940 se face cunoscut că la *„7 Noiembrie 1940 poliţia legionară împreună cu postul de jandarmi din comuna Bocşa-Montană judeţul Caraş, au arestat 4 persoane care au înfiinţat un nucleu comunist antifascist în localitate. Aceştia erau în legătură cu comunistul BAYERLE IOSEF şi KLOTH ALEXANDRU din Reşiţa. Unul dintre scopurile grupului era demascarea hitlerismului"*.[8]

Cu toate măsurile de represiune şi intimidare în Banat exista o puternică atmosferă antilegionară şi antihitleristă. Această stare de spirit este surprinsă cu lux de amănunte de către Comisariatul de poliţie din Reşiţa care în darea de seamă, privitoare la starea de spirit a populaţiei româneşti, înaintată Parchetului Tribunalului Jud. Caraş, se menţionează că *„masele populare din judeţ îndură mari lipsuri, manifestă o atitudine ostilă faţă de organizaţia hitleristă. Grupul Etnic German — faţă de armata germană"*. În continuare se relatează că *„în noaptea de 23 spre 24 noiembrie 1940 pe pereţii şi porţile uzinelor din*

---

[6] *Loc. cit.*, Dosar 6/1940, filele 18—20.
[7] *Ibidem.*
[8] *Loc. cit.*, filele 28—31.

https://biblioteca-digitala.ro

Reşiţa, uteciştii au scris lozinci împotriva guvernului antonescian, armatei hitleriste, scumpetei şi concentrărilor, ca de exemplu: „Trăiască Uniunea Tineretului Comunist"! „Muncitori, uniţi-vă şi luptaţi contra guvernului scumpetei!", „Jos Antonescu, jos guvernul scumpetei!", „Vrem desconcentrare!", „La luptă Muncitori!", „Jos Antonescu!", „Afară cu armata germană!", „Vrem mărire de salar!".

Difuzarea manifestelor, scrierea de lozinci pe pereţii şi porţile uzinei, au alertat poliţia legionară, jandarmeria şi siguranţa care au trecut la descinderi inopinate. Cu ocazia unei descinderi făcută la comuniştii Jezovitz Felix şi Nemcsok Ioan din Reşiţa, siguranţa a găsit două manifeste comuniste. Cei doi au fost arestaţi şi înaintaţi Curţii Marţiale din Deva[9]. Aceste descinderi şi arestări au cauzat mari greutăţi muncii de propagandă organizată şi condusă de către comunişti. Totuşi, ea a continuat să se desfăşoare cu aceeaşi intensitate, lucru recunoscut chiar de către autorităţile de represiune. În darea de seamă înaintată de către Comisariatul de poliţie din Reşiţa către Parchetul Tribunalului judeţean Caraş, se menţionează că *„în noaptea de 8 spre 9 decembrie 1940 la Căminul muncitoresc din Reşiţa şi la unii conducători ai breslei muncitorilor s-au descoperit manifeste cu caracter comunist"*.[10]

Cantităţile din ce în ce mai mari de produse petroliere, de cereale, vite şi lemn exportate forţat în Germania, întreţinerea armatei hitleriste, staţionată sau în trecere prin România, pregătirea războiului antisovietic a cauzat înrăutăţirea şi mai mult a condiţiilor de muncă şi de trai a oamenilor muncii de la oraşe şi sate. Această stare de lucruri este recunoscută pînă şi de autorităţile regimului de dictatură militaro-fascistă antonesciană. În Raportul Parchetului Tribunalului judeţului Caraş, din 12 ianuarie 1941 trimis Ministerului Justiţiei privitor la starea de spirit a populaţiei se consemnează că *„în straturile muncitoreşti propaganda comunistă, prin aderenţi nedescoperiţi, se continuă datorită împrejurările grele economice"*.[11]

Aceeaşi stare de nemulţumire este prezentă şi în rîndurile populaţiei din plasa Sasca Montană. Cauza o constituie blocarea cerealelor, scumpirea traiului, pensiile mici şi sărăcirea populaţiei, care consideră că scumpetea este urmarea existenţei trupelor hitleriste şi cheltuielile mari care se fac cu pregătirea războiului antisovietic.[12]

La înrăutăţirea condiţiilor de viaţă ale populaţiei un rol destul de mare l-au avut şi cercurile financiare autohtone şi străine, proprietari de mari întreprinderi, industriale, cum era în Banat U.D.R.-ul. Acestea, în cîrdăşie cu monopolurile germane urmărind să arunce greutăţile economice pe spinarea maselor muncitoare, au trecut la luarea unor măsuri antisociale. Aşa este cazul conducerii U.D.R.-ului care a trecut la reducerea cantităţilor de alimente ce reveneau muncitorilor. Aceste

---

[9] *Ibidem*, filele 52—54.
[10] *Ibidem*, fila 64.
[11] Fondul Arhivistic de Stat Caransebeş, Fond Parchetul Tribunalului Jud. Caraş, dos. 33/1941, fila 12.
[12] *Ibidem*, fila 148.

https://biblioteca-digitala.ro

măsuri au stîrnit puternice proteste în rîndurile soţiilor muncitorilor concentraţi. În raportul Parchetului Tribunalului jud. Caraş trimis procurorului general al Curţii de apel din Timişoara se arată că *„soţiile muncitorilor şi minerilor din Anina au organizat în ziua de 12 mai 1941 o demonstraţie protestară faţă de măsurile luate de U.D.R. de reducere a cantităţii de slănină pentru fiecare membru de familie"*.[13]

Pentru înăbuşirea demonstraţiei, autorităţile din Anina au scos în stradă jandarmii care s-au dedat la ameninţări, lovind pe muncitoarea Tătăran Maria şi un copil. Intervenţia jandarmilor n-a intimidat coloana de femei. Acestea au protestat în continuare, obligînd conducerea U.D.R.-ului să renunţe la intenţia de a reduce cantitatea de slănină ce trebuie distribuită muncitorilor.[14] Mari acţiuni protestatare au fost cauzate şi de intenţia pe care conducerea U.D.R.-ului o avea de a reduce salariile muncitorilor. Poliţia din Oraviţa raporta Parchetului Tribunalului judeţului Caraş că în rîndurile muncitorilor exista o puternică stare de nemulţumire cauzată de neprimirea unor diferenţe de salarii pe luna martie 1941.[15] Din lipsă de alimente s-au ridicat la luptă şi minerii de la Cozla. Documentele de arhivă consemnează că în luna iulie 1941 muncitorii de la această uzină au refuzat să lucreze pe motivul că nu au ce mînca. *„Pe piaţa din Berzeasca,* se subliniază în acelaşi document, *lipseşte făina de porumb"*[16].

Puternice nemulţumiri au avut loc în rîndurile maselor muncitoare din Banat şi din cauza concentrărilor masive făcute de regimul de dictatură militaro-fasciste în scopul punerii la dispoziţia Germaniei hitleriste a potenţialului uman de care avea nevoie în războiul pe care îl pregătea împotriva Uniunii Sovietice. Datorită comuniştilor, aceste nemulţumiri au fost canalizate spre forme active de luptă îndreptate împotriva regimului de dictatură militaro-fasciste a lui Antonescu, a ocupanţilor, a războiului ce se pregătea împotriva Uniunii Sovietice. Starea însă de ilegalitate, teroarea legionară, a gestapoului şi siguranţei limita considerabil posibilităţile de acţiune ale P.C.R., *De aceea, el a fost obligat să recurgă la variate şi multiple forme de activitate propagandistică pentru a le folosi cu succes în acţiunea de mobilizare la lupta antifascistă şi antilegionară a tuturor forţelor ce erau interesate.* Cele mai des folosite şi care nu trezeau bănuiala autorităţilor erau excursiile de studiu sau de agrement organizate de către muncitori. În darea de seamă pe care Comisariatul de poliţie din Reşiţa a înaintat-o, la 22 mai 1941, Parchetului Tribunalului judeţului Caraş se precizează că, *„cu ocazia Seminarului comunist anual, Partidul Comunist Român desfăşoară o intensă activitate de propagandă în timpul excursiilor de studiu organizate în Munţii Semenicului, Ţarcului, Retezatului şi Negoiului"*.[17] Cu această ocazie muncitorii şi rudele apropiate care îi însoţeau pe

---

[13] *Ibidem.*
[14] F.A.S.C. Fond Parchetul Tribunalului judeţului Caraş, dos. 33/1941, fila 154.
[15] *Ibidem,* fila 170.
[16] F.A.S.C. Fond Regiunea de Jandarmi Caraş, dos. Nr. 9/1941, fila 28.
[17] *Ibidem,* f.f. 173—180.

https://biblioteca-digitala.ro

comuniști în asemenea excursii luau cunoștință despre agresiunea Germaniei hitleriste în sud-estul Europei, pregătirea războiului împotriva Uniunii Sovietice, politica de angajare totală a guvernului antonescian față de această agresiune, consecințele social-economice dezastruoase ale acestei politici. Totodată ei luau cunoștință despre programul de luptă al P.C.R., al clasei muncitoare, al tuturor forțelor sociale ce erau interesate în înlăturarea dictaturii militaro-fasciste antonesciene. Rezultatul acestor excursii de studiu sau de agrement a fost că lupta antifascistă a cunoscut în rîndurile forțelor revoluționare, democrate și progresiste noi dimensiuni, căpătînd un caracter tot mai pronunțat de masă. Luptei revoluționare dusă de muncitorii de la Reșița s-au alăturat ceferiștii din gara Oravița, minerii de la Cozla. Lor li s-au alăturat funcționarii din cele două localități. De exemplu, la propunerea organizației comuniste din Oravița, muncitorii ceferiști d'n localitate au trecut la acțiuni de sabotare a producției de război hitleriste și antonesciene. Conform indicațiilor primite *„în noaptea de 8 spre 9 octombrie 1942 înaintea trenului care circula pe linia Răcăștia—Oravița, la km 61,6 a fost așezat un corp străin cu scopul de a deraia locomotiva:"*[18] iar „tre nul care circula pe linia *Jam—Oravița a fost oprit de o bară de lemn luată de la Secția de întreținere din Oravița. Se bănuiește că printre muncitori s-a introdus un agent comunist care desfășoară o intensă propagandă antirăzboinică și antifascistă".*[19]

Puternice acțiuni de sabotaj au avut loc la Reșița, unde se afla o puternică mișcare comunistă. În darea de seamă, din 12 noiembrie 1942, privind starea de spirit a populației din județul Caraș, ca urmare a creșterii prețurilor, a scăderii salariilor, a rechizițiilor, concentrărilor și războiului, Comisariatul Poliției din Reșița raporta că în urma unei acțiuni inopinante *„s-a descoperit o organizație comunistă la Reșița, constituită din 32 de membri care propagau idei comuniste în rîndurile muncitorilor, îndemnîndu-i la greve active și pasive"*[20]. Într-un alt raport, din 24 noiembrie 1942 același Comisariat raporta Parchetului Tribunalului Caraș că *„cei 32 de comuniști arestați în ziua de 1 noiembrie 1942 s-au dovedit a fi activat subversiv prin organizarea de celule comuniste, strîngeri de cotizații pentru P.C.R. și Ajutorul Roșu, organizarea de acte de sabotaj în industria de război locală, precum și prin procurarea de dinamită".*[21] Arestarea comuniștilor trecuți pe lista poliției a continuat și după 1 noiembrie. Așa este cazul comuniștilor Krasnic Francisc și Sontag Adalbert. Aceștia, în momentul arestărilor făcute la 1 noiembrie 1942 se aflau încorporați în armata română. Siguranța a aflat unitățile militare în care își făceau stagiul militar și a dat ordin să fie arestați. Arestările au adus prejudicii serioase mișcării comuniste din județul Caraș nu însă în mă-

---

[18] Poliția de reședință Oravița, dos. nr. 167/1942, fila 25.

[19] *Ibidem.*

[20] F.A.S.C., Fond Parchetul Tribunalului județului Caraș, dos. nr. 12, din 1942, f. 169.

[21] *Ibidem,* f. 170.

https://biblioteca-digitala.ro

sură de a stopa acțiunile de sabotaj organizate de muncitori împotriva mașinii de război hitleriste, lucru confirmat de-altfel și de autoritățile de represiune antonesciene. De exemplu, în raportul postului de jandarmi din Anina se face cunoscut că *„datorită condițiilor grele de lucru, a lipsei de alimente, scăderii salariilor reale, minerii din Anina s-au adunat în ziua de 3 iulie 1943 cu care ocazie și-au exprimat nemulțumirea față de această stare de lucruri, declarînd grevă."*[22] La locul grevei s-au prezentat comandantul militar al U.D.R.-ului, însoțit de delegatul Inspectoratului Muncii din Timișoara și directorul minelor din Anina. După mai multe discuții, purtate cu muncitorii mineri, s-a hotărît ca lunar muncitorii să primească un spor de salarii de 675 lei. Muncitorii au mai cerut să li se plătească sporul de salarii pe lunile ianuarie și februarie 1943 și să li se reducă durata zilei de lucru de la 10 la 8 ore. Comandantul militar cît și inspectorul muncii au promis că vor mări rația de alimente pe cap de miner, însă ziua de lucru va rămîne de 10 ore. Făcînduli-se asemenea promisiuni, minerii au reluat lucrul.[23]

Războiul declanșat de Germania hitleristă împotriva Uniunii Sovietice cu întreaga gamă de consecințe sociale, economice și politice n-a fost aprobat de marea majoritate a muncitorilor de naționalitate germană din Banat. În nota informativă din 15 iulie 1941, trimisă Parchetul Tribunalului județului Caraș de către Legiunea de jandarmi se sublinia că *„bănuitul comunist Kirsch Iulian din Bocșa Montană la Uzinele Reșița, deși german de origine, nu s-a înscris în Grupul Etnic German (G.E.G.) și se manifestă defavorabil în ceea ce privește războiul ce se duce contra Rusiei"*.[24] În privința G.E.G. Inspectoratul de poliție al județului Caraș, raporta, prin nota informativă din aprilie 1943, că *„organizația hitleristă din Reșița face mari eforturi pentru menținerea numărului membrilor înscriși la început. În acest scop ea desfășoară o intensă propagandă pentru înscrierea de noi membri și trimiterea lor în Germania pentru a face serviciul militar"*.[25] Aceeași informare relatează că *„opoziția nemților din Banat față de înrolările în armata hitleristă devine din ce în ce mai puternică"*.[26] Același raport evidenția că *„starea de spirit a minorității etnice germane din Reșița și în special a acelor cu înclinații sau convingeri hitleriste lasă de dorit. Cauzele sînt multiple, printre ele impunîndu-se abuzurile, presiunile, amenințările făcute de conducătorii G.E.G., asupra acelor nemți care refuzau să devină membri sau să plece în Germania ca voluntari în armata hitleristă. Din aceste motive procesul de dezagregare a organizației este inevitabil:*[27] Vestea că toți bărbații de la 18 la 35 de ani, de naționalitate germană vor fi încorporați în armata hitleristă și în special în trupele S.S. n-a fost pe placul multora dintre membrii

---

[22] *Ibidem*, Fond Legiunea de jandarmi, dos. nr. 9/1943, f. 428.
[23] *Ibidem*.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*, dos. nr. 9/1941, f. 31.
[26] *Ibidem*, dos. nr. 7/1943, f. 170.
[27] *Ibidem*, dos. nr. 7/1943, f. 170.

https://biblioteca-digitala.ro

G.E.G., şi nici pe placul unor conducători ai acestei organizaţii hitleriste. O mare parte dintre membrii şi conducătorii G.E.G., căutau pretexte de tot felul pentru a se sustrage de la încorporare. Ei declarau că merg foarte bucuroşi în armata română şi chiar pe front fiindcă sînt cetăţeni români şi vroiesc să-şi facă datoria faţă de statul român. Pentru a contracara această stare de spirit nefavorabilă, conducătorii hitlerişti au depus serioase eforturi pentru a afla codul unităţilor militare române unde tinerii nemţi îşi făceau stagiul militar cu scopul de a-i trimite în Germania. Părinţii celor în cauză se opuneau şi chiar au scris la unităţile respective îndemnîndu-i pe copiii lor, să refuze propunerea de a pleca în Germania hitleristă.

Începutul anului 1944 s-a caracterizat printr-o creştere continuă în intensitate şi dimensiuni a nemulţumirilor manifestate deschis de către masele muncitoare împotriva regimului de dictatură militaro-fascistă a lui Antonescu, războiul antisovietic şi ocupanţilor hitlerişti. În primăvara anului 1944, Comitetul Regional Banat al P.C.R., a trecut la strîngerea şi depozitarea unor însemnate cantităţi de armament, la recrutarea celor mai devotaţi şi hotărîţi muncitori pentru organizarea în Munţii Semenicului a luptei de partizani. În acest scop, în iunie 1944, s-a trimis în Munţii Semenicului primul grup de partizani în frunte cu eroul comunist Ştefan Plăvăţ. La cîteva zile după aceea s-a expediat către ei o însemnată cantitate de armament. Întîrzierea ridicării de către partizani a cantităţii respective de armament, a dat posibilitate legiunii de jandarmi ca în ziua de 14 iunie 1944 să descopere în pădurea societăţii U.D.R.-ului, pe drumul particular Reşiţa—Anina, la km. 25 distanţă de Reşiţa şi s-o confişte.[28]

Mişcarea antifascistă în Banat luase asemenea amploare încît au alertat autorităţile centrale ale regimului de dictatură militaro-fascistă antonesciene. Din ordinul personal al lui Ion Antonescu ele au trecut la o largă acţiune de depistare, arestare şi condamnare a celor suspectaţi. In urma ordinului primit, Legiunea de jandarmi din Oraviţa a trecut la urmărirea comuniştilor WEICHALTZ MAXIMILIAN din Lugoj, a fiului acestuia WEICHALTZ ARTUR, contabil la Fabrica de lichioruri din Lugoj şi a lui KLING LADISLAU din Timişoara.[29]

În vederea pregătirii revoluţiei de eliberare naţională şi socială antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, P.C.R., prin Regionala Banat al P.C.R., a intensificat în luna iulie-august 1944 munca de propagandă în rondurile maselor muncitoare din Banat. De această activitate se sesizează Poliţia judeţului Caraş care într-o notă informativă adresată poliţiei de frontieră se precizează că *„P.C.R., a hotărît să intensifice răspîndirea de manifeste în ţară şi capitală acţiune la care vor fi folosiţi în special ceferiştii"*[30]. Acelaşi inspectorat de poliţie făcea cunoscut poliţiei de frontieră că *„P.C.R. a pornit o acţiune de*

---

[28] *Ibidem*, dos. nr. 16/1944, f. 257.

[29] F.A.S.C., Fondul Detaşamentului de poliţie de la Frontiera Jam, dos. nr. 8/1944, f. 233.

[30] *Ibidem*, f. 300.

https://biblioteca-digitala.ro

propagandă intensă pentru ruperea relațiilor dintre România și Germania hitleristă, organizarea muncitorilor în Frontul Unic Muncitoresc în scopul combaterii măsurilor luate în întreprinderi de către comandanții militari, organizarea acțiunilor de sabotaj și răspîndirea de manifeste".[31]

În scopul atragerii armatei de partea revoluției, P.C.R., a acționat prin organizația Uniunea Patriotică, lucru recunoscut și de autoritățile antonesciene și hitleriste din Banat. Într-un ordin înaintat poliției din Jam, Inspectoratul de poliție din Oravița atrăgea atenția, spre verificare că *„P.C.R., desfășoară, prin Uniunea Patriotică, o intensă muncă de propagandă de atragere a militarilor patrioți în această organizație pentru ca prin ea să poată ține legătura cu cadrele de conducere ale partidului".*[32]

Victoriile Armatei sovietice pe frontul Iași—Chișinău, cît și starea de spirit generală potrivnică regimului antonescian și ocupanților hitleriști, au provocat o derută puternică nu numai în rîndurile claselor dominante, ci și în echipa guvernamentală condusă de Ion Antonescu. Această stare de lucruri a determinat P.C.R., în înțelegere cu aliații săi, să treacă la declanșarea, în ziua de 23 August 1944 a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă.

Mobilizate de către Comitetul Regional Banat al P.C.R., masele muncitoare din Banat, în frunte cu comuniștii și social-democrații, sprijinite de Comitetele antifasciste ale naționalităților conlocuitoare, au participat activ, asigurînd victoria revoluției din august 1944, eveniment epocal în istoria contemporană care a deschis poporului român și naționalităților conlocuitoare porțile spre un nou destin acela al libertăților democratice, al frăției și unității, al independenței și suveranității statului nostru, destin care se numește socialism.

DOCUMENTS D'ARCHIVE INÉDITS CONCERNANT LA LUTTE ANTI-FASCISTE AU BANAT (1940—1944)

(Résumé)

L'ouvrage basé exclusivement sur des documents d'archive, met en évidence l'ampleur de la lutte anti-fasciste menée par la classe ouvrière dirigée par les communistes contre le régime de dictature militaire-fasciste et contre l'armée hitlérienne. L'auteur insiste sur la grève de 2 octobre 1940 d'Anina — suivie d'affreuses represailles contre les communistes, sur la démonstration de 12 mai 1941 de la même localité minière, sur les luttes de juillet de Cozea on de 3 juillet 1941 d'Anina, sur les luttes des partisans, etc....

Toutes ces „batailles de classe" ont contribué à la préparation des luttes décisives de la période de la révolution de libération sociale et nationale, antifasciste et antiimperialiste commencée en août 1944.

[31] *Ibidem*, f. 316.
[32] *Ibidem*, f. 385.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PROCESE ŞI TENDINŢE ÎN MIŞCAREA SOCIALISTĂ ŞI SOCIAL-DEMOCRATĂ DIN ROMÂNIA ÎN ANII DICTATURII MILITARO-FASCISTE ŞI AI RĂZBOIULUI

NICOLAE JURCĂ

Subordonarea economică, politică şi militară a ţării Germaniei hitleriste, înfrîngerile suferite pe front, care puneau sub semnul întrebării însăşi soarta şi existenţa viitoare a statului român, măsurile represive ale autorităţilor dictaturii militaro-fasciste, al căror ascuţiş s-a îndreptat nu arareori şi împotriva socialiştilor, politica rasistă, antidemocratică, a guvernului, puternica opinie antifascistă care se dezvolta în ţară au fost factori hotărîtori în înregimentarea socialiştilor în mişcarea de rezistenţă antifascistă.

După dizolvarea partidelor politice de către dictatura regală, Partidul Social-Democrat a continuat activitatea în ilegalitate, refuzînd orice colaborare cu regimul carlist. Liderii social-democraţi de dreapta care au pactizat cu noul regim, justificîndu-şi gestul prin apărarea caracterului muncitoresc şi socialist al breslelor, dar mai ales prin acordarea de sprijin regelui în lupta împotriva mişcării legionare, au fost dezavuaţi, iar partidul şi-a refăcut conducerea în decembrie 1938[1].

În perioada dictaturii antonesciene şi a războiului antisovietic a continuat procesul, început încă din timpul regimului carlist, de polarizare a mişcării socialiste în cadrele Partidului Social-Democrat[2]. Regruparea disidenţelor socialiste, îndeosebi prin revenirea socialiştilor unitari în Partidul Social-Democrat, a marcat un proces calitativ, de revitalizare şi deplasare spre stînga a acestui partid. În ansamblul său, însă, partidul rămînea — fenomenul perpetuîndu-se şi în etapa următoare — un organism politic eterogen, în care diferitele curente şi grupări nu se contopiseră, nu acţionau, întotdeauna, convergent. Totodată, fără ca fenomenul să fie definitoriu pentru procesele ce se manifestau în cadrul mişcării socialiste, se înregistrează şi acţiuni de disociere, de desprindere temporară a unor militanţi din Partidul Social-Democrat. Astfel, o grupare social-democrată, în frunte cu Lothar Rădăceanu, a părăsit Partidul Social-Democrat, constituind, împreună cu

---

[1] „Libertatea", din 24 august 1945; Teodor Iordăchescu, *Al XVIII-lea Congres general al Partidului Social-Democrat din România. Raport general 1936—1947*, Bucureşti, 4—8 octombrie 1947, p. 9.

[2] Vezi Nicolae Jurca, *Regruparea şi polarizarea în cadrul mişcării socialiste şi social-democrate din România în anii dictaturii regale (1938—1940)*, în „Ziridava" anul X, număr festiv, 1978, p. 509—519.

https://biblioteca-digitala.ro

formațiunea țărănistă a lui Mihail Ralea, Uniunea socialistă a muncitorilor și țăranilor[3]. Uniunea socialistă a muncitorilor și țăranilor, avînd ca președinte pe Mihail Ralea și secretari generali pe Lothar Rădăceanu și Stanciu Stoian, va conlucra activ la realizarea obiectivelor stabilite de Partidul Comunist Român de coalizare a tuturor forțelor adversare fascismului. Aderarea lui Lothar Rădăceanu la formațiunea socialist-țărănistă — devenită ulterior Partidul Socialist Țărănesc — s-a realizat atît sub impulsul profesorului Mihail Ralea, cît și predilecției fruntașului social-democrat pentru un partid de o asemenea coloratură, în împrejurările în care Partidul Social-Democrat, traversat de frămîntări și căutări, se dovedea insuficient de eficace. În iunie 1944 — în condițiile în care în compoziția, structura și concepția tactică a Partidului Social-Democrat se produseseră mutații serioase — gruparea lui Lothar Rădăceanu a reintrat în Partidul Social-Democrat.

Partidul Socialist (Popovici) față de care social-democrații mai păstrau rezerva din perioada anterioară, opunîndu-se unei fuziuni cu acesta — deși practic a încetat de a mai desfășura activitatea, ca o grupare politică distinctă, îndeosebi după moartea în 1940 a liderului său, formal s-a autodizolvat numai în 1944. În aceste condiții, Partidul Social-Democrat devine și rămîne principala și realmente unica formațiune politică socialistă.

În pofida teroarei dezlănțuite de siguranța lui Antonescu și de Gestapo, socialiștii au trecut la reorganizarea partidului în noile condiții. Încă din 1940, P.S.D. s-a refăcut și și-a fixat ca obiectiv colaborarea cu partidul comunist, pe tărîm politic și profesional[4]. După începerea războiului antisovietic, așa cum rezultă dintr-un interviu acordat de C.-Titel Petrescu hebdomadarului parizian „La Tribune des nations" la cîteva zile după actul de la 23 August 1944, Partidul Social-Democrat și-a constituit în ilegalitate un comitet de inițiativă, care a făcut propuneri concrete împotriva „hitlerizării țării" și a intrării în război „alături de puterile Axei"[5]. Din alte relatări retrospective, reiese că noua conducere a P.S.D. s-a constituit în noiembrie 1941[6].

În strînsă legătură cu amplificarea mișcării de rezistență antifascistă și cu evoluția situației de pe front, tot mai defavorabilă puterilor Axei, Partidul Social-Democrat a început să desfășoare, din anul 1942, o activitate mai viguroasă. Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942 constata că înfrîngerile „grave ale armatei hitleriste, lupta eroică a glorioasei Armate Roșii, formarea blocului mondial de luptă al tuturor țărilor democratice și al popoarelor iubitoare de libertate, întăresc rezistența poporului român și grăbesc crearea frontului său unic, patriotic, pentru lupta hotărîtoare"[7]. Rezoluția semnala, în același timp,

---

[3] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 358, f. 673, Z. N. Ornea, *Țărănismul — studiu sociologic*, Ed. politică, București, 1969, p. 96.

[4] „Jurnalul de dimineață", din 5 ianuarie 1945.

[5] „Libertatea", din 8 septembrie 1944.

[6] *Ibidem*, din 24 august 1945 și 26 august 1945.

[7] Arhiva I.S.I.S.P., cota Ab.XXVIII—1, nr. inv. 1135.

https://biblioteca-digitala.ro

că „Fruntașii partidelor democratice părăsesc, sub presiunea poporului român, atitudinea lor pasivă, de pînă acum". Într-un asemenea context, mișcarea socialistă și-a intensificat activitatea antifascistă și antirăzboinică. Într-un interviu acordat ziarului „Libertatea" din 5 septembrie 1944, C.-Titel Petrescu arăta că partidul său și-a „reluat activitatea disciplinată cu doi ani în urmă". Afirmațiile liderului social-democrat se coroborează cu informațiile furnizate de organele Siguranței, care înregistrau și ele o efervescență a activității militanților socialiști, îndeosebi a grupării unitariste conduse de Ștefan Voitec[8].

Un prim obiectiv care stătea în fața Partidului Social-Democrat, de rezolvarea căruia depindea întreaga sa activitate viitoare, îl constituia acțiunea de curățire a partidului de elementele trădătoare, compromise. O parte a liderilor de dreapta din fosta conducere a Partidului Social-Democrat și a Confederației Generale a Muncii, care-și oferiseră serviciile regelui și ale căror interese au fost „copios satisfăcute" de regimul carlist[9], în loc de „a-și reveni și a salva măcar principiile după ce au văzut realitatea și după ce se puteau convinge de falsitatea premiselor colaboraționiste de la care porniseră" — așa cum remarca Theodor Iordăchescu în Raportul la al XVIII-lea Congres general al P.S.D. din octombrie 1947 — „au continuat opera de salvare de legionarism, adăpostindu-se în brațele lui Antonescu. Bineînțeles, au căzut odată cu el". Alăturîndu-se grupărilor reacționare ale burgheziei și moșierimii, acești foști conducători social-democrați, îndeosebi sindicali, și-au dat adeziunea la noul regim. La 14 septembrie 1940 în momentul în care se constituia guvernul legionaro-antonescian, conducătorii breslelor, printre care Gh. Grigorovici, Ioan Fluieraș, Lazăr Măglașu, Dumitru Vîjoreanu ș.a. au publicat în presă un apel în care se arătau: „Adînci impresionați de apelul la ordine și muncă, adresat țării de către d. general Antonescu, conducătorul statului" (...). În calitatea lor de „reprezentanți" ai breslelor de muncitori și funcționari ei se adresau „întregii muncitorimi și în special membrilor organizați ai breslelor, să dea deplină ascultare și neîngrădită încredere acestui apel adînc simțit și izvorît dintr-o reală cunoaștere a imperativelor zilei de azi"[10].

Acționînd pe linia lichidării oricăror drepturi și libertăți democratice, la 20 noiembrie 1940, guvernul legionaro-antonescian a desființat breslele și uniunile lor, interzicînd activitatea legală a ultimelor organizații profesionale muncitorești. Și după această dată unele elemente social-democrate de dreapta au continuat să-și reafirme sprijinul și încrederea în regimul antonescian. Într-un apel apărut în întreaga presă din Capitală, în ziua de 3 martie 1941, Ioan Fluieraș, Lazăr Măglașu, Ion Rusu ș.a., în calitatea lor de „foști conducători ai breslelor de muncitori și funcționari particulari" exprimau — „în numele clasei

---

[8] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 318, f. 385.

[9] Lucrețiu Pătrășcanu, *Problemele de bază ale României*, Ed. SOCEC et. Co. S.A.R., București, 1944, p. 271.

[10] „Timpul", din 14 septembrie 1940.

https://biblioteca-digitala.ro

muncitoare" — întreaga lor încredere în regimul antonescian și în persoana conducătorului statului. Ei cereau prin acest manifest muncitorimii să se grupeze în jurul noilor guvernanți și să sprijine prin munca ei noua ordine. „«Ordinea» și «liniștea» restabilite de dictatura militară — așa cum remarca cu amară ironie Lucrețiu Pătrășcanu — găseau în cuvintele conducătorilor reformiști cele mai calde accente de recunoștință"[11]. Interpretul și intermediarul elementelor colaboraționiste pe lîngă autoritățile dictaturii militaro-fasciste a fost Ioan Fluieraș, care-și făcea merite din a fi avut întrevederi cu generalul Antonescu și colaboratorii săi, care-l trataseră „cu cea mai mare bunăvoință și sinceritate". Pentru zelul și devotamentul său față de dictatură, Ioan Flueraș a fost răsplătit cu funcția de consilier la președinția Consiliului de miniștri[12].

În perioada dictaturii militaro-fasciste, cînd de prigoana autorităților nu scăpau nici socialiștii, adesea asimilați cu comuniștii, alte elemente social-democrate descompuse se lepădau de trecutul lor politic, ce-i drept foarte dubios. Aceste elemente caracterizate cu îngăduință de C.-Titel Petrescu ca fiind de un „oportunism exagerat", au făcut obiectul acelei acțiuni de „purificare" a cadrelor partidului, care s-a întins pe o lungă perioadă de timp și a fost terminată abia la jumătatea anului 1943.

După ce s-a făcut „curățenie în propria noastră casă", ca să folosim expresia lui C.-Titel Petrescu, s-a trecut la constituirea unui nou Comitet Executiv al Partidului Social-Democrat[13]. Noul organ — denumit în unele documente Comitet de acțiune, — în altele Comitet executiv — a reluat legăturile cu organizațiile partidului, inclusiv cu cele din provincie. Pentru a păstra legăturile conducerii centrale cu secțiunile social-democrate din provincie a fost însărcinat de Comitetul executiv, al cărui membru era, Nicolae Deleanu, unul din cei mai activi militanți socialiști din anii ilegalității. Concomitent, s-a reorganizat Comitetul Central al Partidului Social-Democrat, constituit dintr-un număr restrins de membri din capitală și provincie, rămași credincioși idealurilor socialiste și care s-au dovedit mai intransigenți. Funcția de președinte al partidului a fost încredințată lui C.-Titel Petrescu[14].

Expresia progreselor înregistrate pe linia întăririi organizatorice a partidului și a eforturilor care se făceau pentru adaptarea la condițiile luptei ilegale o constituie și faptul că ședințele Comitetului Executiv au început să se țină cu regularitate, iar Comitetul Central a fost convocat de cîteva ori, la întrunirile lui lărgite participînd și delegați ai organizațiilor din provincie.

Reorganizarea partidului s-a repercutat în chip pozitiv asupra întregii activități a Partidului Social-Democrat care, cu toate inconsec-

---

[11] Lucrețiu Pătrășcanu, *Op. cit.*, p. 256.
[12] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 46, dos. 1340, fond 1, dos. 346.
[13] „Libertatea", din 5 septembrie 1944.
[14] *Ibidem*, din 5 septembrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro

venţele de care mai dădea dovadă, făcea paşi semnificativi pe linia înregimentării sale în mişcarea de rezistenţă antifascistă a întregului popor. Vechile cadre ale organizaţiei Partidului Social-Democrat a Capitalei, rămase aproape în întregime ataşate de partid, cu toată prigoana organelor represive antonesciene, nelipsite de o anumită timorare, au păstrat, în tot acest timp, un contact strîns şi au trecut la o activitate mai hotărîtă. Conducerea Partidului Social-Democrat a dovedit — aşa cum recunoştea C.-Titel Petrescu[15] — o slabă preocupare pentru recrutarea de noi membri, îndeosebi din rîndul elementelor tinere, care ar fi adus cu ele mai multă cutezanţă revoluţionară. În schimb, au fost reintegraţi în mişcarea socialistă — după ce în prealabil şi-au făcut autocritica — o serie de activişti de partid şi sindicali care în perioadele anterioare colaboraseră cu dictatura regală, iar unii chiar cu regimul antonescian. Semnificativă din acest punct de vedere este evoluţia activităţii lui Iosif Jumanca, care deţinuse funcţii în aparatul de stat în timpul regimului carlist, dar care în anii războiului participă cu curaj şi devotament la rezistenţa antifascistă, îşi aduce contribuţia la înfăptuirea unităţii de acţiune dintre comunişti şi socialişti. La începutul anului 1944, organele de informare antonesciene semnalau activitatea febrilă desfăşurată împotriva regimului de foştii lideri sindicali Lazăr Măglaşu, Dumitru Vîjoreanu, Simion Rusu ş.a.[16]. Pentru a înşela vigilenţa Siguranţei şi a Gestapoului, la început s-au organizat nuclee de 5—6 militanţi care discutau mai ales modalităţile de reorganizare ale mişcării socialiste. Pentru activitatea conspirativă, Partidul Social-Democrat a folosit casele unor ofiţeri superiori, puşi la adăpost de orice bănuieli, unde se ţineau şedinţe şi se examinau problemele politice interne şi internaţionale, se băteau la maşină manifeste sau simple lozinci care erau răspîndite în public. Casele unor militanţi socialişti, ca dr. Ghelerter, C.-Titel Petrescu, Ştefan Voitec, Lothar Rădăceanu, Ilie Moscovici, Nicolae Deleanu, Nicolae Ionescu-Lazu şi ale altora au constituit locuri pentru întîlnirile conspirative. Tot aici s-au ţinut şedinţele conducerii partidului şi s-au adoptat hotărîri importante pentru activitatea acestuia[17]. Ferma de la Popeşti-Leordeni a ing. Tudor Ionescu, secretar general al Partidului Radical Ţărănesc, a găzduit, în repetate rînduri, şedinţele conducerii Partidului Social-Democrat. De menţionat faptul că, în perioada dictaturii antonesciene şi a războiului, contactul între social-democraţi şi radicali-ţărăniştі a fost foarte strîns, culminînd cu fuziunea celor două partide în iunie 1944[18]. Dintre toate locurile de întîlnire, cel mai important şi mai frecventat a fost acela de la Biblioteca „Adevărul", unde desfăşura o neobosită activitate Ştefan Voitec. Încă din timpul dictaturii regale această bibliotecă a devenit sediul redacţiei ziarului „Lumea nouă" şi al revistei „Cooperaţia liberă" şi a îndeplinit acest rol pînă

---

[15] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 371, f. 144—145.
[16] *Ibidem.*
[17] „Libertatea", din 24 august 1945; „Almanahul socialist", 1946, p. 76—77.
[18] „Libertatea", din 24 august, 6 septembrie şi 12 noiembrie 1944; „Buletinul Partidului Social-Democrat" din februarie 1946.

https://biblioteca-digitala.ro

în 1940, cînd aceste publicații au fost suprimate de regimul antonescian. În anii rezistenței antifasciste, biblioteca a devenit — sub pretextul consultării bogatelor colecții de ziare și reviste — locul de permanentă întîlnire a militanților socialiști, a simpatizanților, a oamenilor de legătură dintre capitală și provincie. Tot aici se întîlneau, cu mult înainte de înfăptuirea Frontului Unic Muncitoresc, activiștii partidului comunist cu cei ai partidului social-democrat. Între colecțiile ziarelor se păstrau documentele importante ale mișcării socialiste, iar mai tîrziu ale Frontului Unic Muncitoresc. Pentru o cît mai bună folosire a acestui loc, atît de potrivit pentru întîlniri conspirative, s-a creat, pe baza hotărîrii conducerii Partidului Social-Democrat, o a doua sală de lectură cu încă două ieșiri, care putea fi folosite la nevoie. Aici, în sălile bibliotecii, sugestiv denumită „Adevărul", militanții socialiști ca Ștefan Voitec, C.-Titel Petrescu, Ion Pas, Nicolae Deleanu, Teodor Iordăchescu și mulți alții discutau importante probleme politice și urmăreau pe hărți desfășurarea războiului. Tot aici, veneau zilnic socialiști, comuniști, democrați și patrioți, delegați ai muncitorilor pentru a primi informații, a stabili legături, aduceau sau primeau material conspirativ, se stabileau măsuri pentru activitatea viitoare[19]. În condițiile grele ale dictaturii militaro-fasciste și ale războiului, în pofida teroarei și prigoanei dezlănțuite de autorități, militanții socialiști ca C.-Titel Petrescu, Ștefan Voitec, Lothar Rădăceanu, Leon Ghelerter, Gheorghe Cristescu, Ilie Moscovici, Teodor Iordăchescu, Nicolae Deleanu, Vasile Anagnoste, Zaharia Tănase, A. Braeșter, Ion Bîzgă, Dumitru Popp, Adrian Dimitriu, Ion Felea ș.a. au activat cu curaj în rezistența antifascistă împotriva regimului antonescian și a ocupanților germani, au întreținut vie în conștiința acelei părți a clasei muncitoare aflată sub influența lor încrederea în victoria aliaților, în triumful ideilor de dreptate socială și națională, au adus partea lor de contribuție la victoria finală împotriva fascismului și războiului.

În perioada războiului și a ilegalității, legăturile Partidului Social-Democrat cu Internaționala Socialistă și cu celelalte partide socialiste au fost, în mare măsură, întrerupte. S-a luat, totuși, contact de cîteva ori prin corespondență ilegală cu secretariatul Internaționalei Socialiste și președintele acesteia — Louis de Brouckére. De asemenea, Partidul Social-Democrat a informat partidele socialiste din țările neutre despre situația din România, despre hotărîrea poporului român de a întoarce armele împotriva Germaniei hitleriste și de a se alătura aliaților firești — Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite ale Americii și celorlalte țări din coaliția antihitleristă. O contribuție importantă la restabilirea legăturilor internaționale ale partidului a adus-o Ilie Moscovici, dat fiind prestigiul de care se bucura în mișcarea socialistă internațională[20].

Încercînd să înăbușe orice activitate de rezistență antifascistă, patriotică, dictatura militaro-fascistă a dezlănțuit o sălbatică teroare, în-

---

[19] „Libertatea", din 24 august 1945; „Almanahul socialist", 1946, p. 74—76.
[20] „Jurnalul de dimineață", din 17 decembrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro

dreptată împotriva clasei muncitoare, a comuniștilor, socialiștilor și a tuturor luptătorilor antifasciști. Prigoana și teroarea exercitată de autoritățile dictaturii antonesciene și a bandelor legionare au fost îndreptate, în primul rînd, împotriva comuniștilor, a căror luptă dîrză împotriva fascismului și războiului, pentru restabilirea drepturilor și libertăților democrate, a independenței și suveranității patriei a îngrijorat regimul și pe sprijinitorii lui — ocupanții germani. Victime ale agresiuni fasciste au fost însă și nenumărați militanți socialiști, care au activat cu curaj, alături de comuniști, de ceilalți patrioți și antifasciști în lupta de rezistență. În lagărele și închisorile care împînziseră țara au fost întemnițați o serie de militanți socialiști, printre care neînfricatul M. Gh. Bujor, care, în pofida celor aproape două decenii de detenție politică, și-a păstrat trăsăturile de integritate revoluționară și de umanism militant. În lagărul de la Tîrgu-Jiu, alături de comuniști și de alți patrioți antifasciști, au fost deținuți și socialiștii Mișa Levin, I. Somuz, Oscar Moroianu, Negrea Marcel Rotman, Anton Manea ș.a. O parte din ei, printre care Mișa Levin, Marcel Rotman, au fost deportați în Transnistria, unde au cunoscut regimul sălbatec al lagărelor morții de la Vapniarca și Grosolova. Neînfrînți de regimul de distrugere la care erau supuși deținuții politici, ei au participat la acțiunile ce se organizau în lagăr, adeseori în front unic cu comuniștii[21]. Autoritățile regimului dictaturii militaro-fasciste au arestat și maltratat pe activistul sindical și militant social-democrat Victor Brătfăleanu, pe socialistul H. Moscovici, pe social-democratul C. Sparlea, care activa printre muncitorii ceferiști însuflețiți de un puternic spirit antifascist, precum și pe alți activiști ai Partidului Social-Democrat. Pentru convingerile lor democratice, antidictatoriale și antifasciste, pentru credința lor nestinsă în triumful ideilor socialismului au fost hărțuiți și șicanați de organele represive antonesciene Ilie Moscovici, Gh. Cristescu, A. Braeșter ș.a[22].

În timpul dictaturii antonesciene și a războiului, bibliotecile organizațiilor muncitorești, înfiripate prin sacrificiile și entuziasmul muncitorilor și care au contribuit atît de mult la ridicarea nivelului cultural și politic al muncitorimii, au căzut pradă, ca și bibliotecile unor militanți socialiști, instinctelor de distrugere ale fasciștilor. Aceste acte vandalice, care aminteau de evul mediu, nu reușiseră să distrugă biblioteca marxistă a lui Ilie Moscovici. Aici, în biblioteca militantului socialist, acum bătrîn și bolnav, se adunau tovarășii cei mai apropiați din mișcarea socialistă, pentru a dezbate împreună problemele actuale și de viitor ale mișcării muncitorești, pentru a asculta judicioasele lui analize asupra situației politice interne și externe. Mîndru de biblioteca sa, Ilie Moscovici exclama: „În pofida urgiei hitleriste mai dăinuiesc totuși colțuri marxiste". Dar în scurtă vreme, este evacuat din casa

[21] „Libertatea", din 9 noiembrie și 20 noiembrie 1946.

[22] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 274, f. 587, dos. 318, f. 356.

https://biblioteca-digitala.ro

care adăpostea „colțul marxist", iar biblioteca trebuie să înceapă odiseea suferinței, alături de fondatorul ei.

În anii grei ai dictaturii și teroarei fasciste, cînd un număr tot mai mare de militanți socialiști erau deținuți și internați politici, Partidul Comunist Român, animat de spiritul său de solidaritate revoluționară cu toți cei ce se împotriveau fascismului, a extins măsurile de apărare și de ajutorare morală și materială și asupra socialiștilor. Pentru a lărgi sfera de activtiate, de la apărarea și ajutorarea luptătorilor comuniști, la apărarea și ajutorarea materială a unei categorii mai largi de luptători patrioți, antihitleriști, Partidul Comunist Român a transformat Ajutorul Roșu în Apărarea Patriotică, organizație care corespundea în mai mare măsură condițiilor create de dictatura militaro-fascistă. Partidul Social-Democrat, a cărui experiență în lupta ilegală era limitată, nu avea un sistem de organizare propriu a ajutorării militanților și simpatizanților căzuți victime ale teroarei și represiunii fasciste. Un anumit rol, în această direcție, l-a jucat dr. L. Ghelerter, cunoscut pentru sentimentele și concepțiile sale umanitare. În anii 1941—1944 spitalul său, simbolic denumit „Iubire de oameni", fondat încă în 1923, a adus o contribuție importantă la sprijinirea și alinarea suferințelor nenumăraților schilodiți de munca obligatorie și regimul lagărelor și închisorilor. Aici, fără discriminare, și-au găsit adăpost și lecuire socialiștii și comuniștii prigoniți de autorități, populația evreiască. În condițiile grele ale dictaturii militaro-fasciste, deși avea o vîrstă înaintată, îl întîlnim pe Vasile Anagnoste încadrat în forme de rezistență patriotică antifascistă, colaborînd cu comuniștii Tănase Borțoi, Gh. Velcescu, Costache Țiulescu, Tereza Amzoi și alții, în acțiunea de sprijinire a deținuților politici antifasciști.

Lipsit de un aparat experimentat pentru activitatea ilegală, vlăguit de cadre, pe care nu și le-a împrospătat în acest timp, în afara acelei infuzii de cadre provenite de la dizidențele socialiste, cu prudența și moderația care l-a caracterizat și care-și mai puneau amprenta asupra activității sale, Partidul Social-Democrat a desfășurat o activitate antifascistă de o intensitate și nuanță proprie. Pe măsură ce curentul de stînga se întărea și se consolida, iar situația internă și externă se clarifica în sensul deznodămîntului final — înfrîngerea Germaniei hitleriste și a acoliților ei, Partidul Social-Democrat a trecut la o luptă mai hotărîtă. Această ieșire din pasivitate și înviorare a activității Partidului Social-Democrat se remarcă începînd cu anul 1942, crescînd în intensitate în anii 1943—1944. Concomitent, se constată serioase mutații în optica social-democraților asupra colaborării cu comuniștii, cu celelalte forțe antihitleriste, care — în concepția partidului comunist — trebuiau să constituie Frontul Unic Național de luptă împotriva dictaturii, războiului și fascismului, pentru restabilirea independenței și suveranității patriei, pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și alăturarea coaliției antihitleriste.

https://biblioteca-digitala.ro

PROCESSUS ET TENDANCES AU SEIN DU MOUVEMENT SOCIALISTE ET SOCIAL-DÉMOCRATE DE ROUMANIE AUX ANNÉES DE LA DICTATURE MILITAIRE-FASCISTE ET DE LA GUERRE

(Résumé)

Partant d'un riche matériel documentaire, l'étude fait l'analyse des processus et tendances, des clarifications et délimitations qui se produisent au sein du mouvement socialiste et social-démocrate aux années de la dictature militaire-fasciste et de la guerre.

L'auteur relève qu'a cette période continue le processus de regroupement et popularisation du mouvement socialiste parmi les membres du du Parti Social-Démocrate, processus communcé aux années de la dictature royale, pendant qu'on enregistrre aussi une orientation vers la gauche du parti tout entier.

Liée à l'amplification du mouvement de resistance antifasciste et à l'evolution de la situation du front toujours plus défavorables aux pouvoirs de l'Axe, le P.S.D. commença è déployer une activité plus vigoureuse à partir de 1942, activité dont l'intensité allait accroitre aux années 1943—1944. On constate en même temps des mutations sérieuses dans l'optique des socialist-démocrates sur la collaboration avec communistes, avec les autres forces antihitleriennes qui, dans la conception du parti parti communiste devaient constituée le Front Unic National de lutte contre la dictature, le fascisme et la guerre.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LUPTELE DE PE CRIȘUL ALB ÎMPOTRIVA INVAZIEI FASCISTE (SEPT.-OCT. 1944)

ED. IVANOF — AL. LASCU

Pentru cercetătorul care străbate locurile înscrise cu sînge în toamna anului 1944: Arad, Șofronea, Păuliș, Ineu, Cărand, Prunișor, acestea nu reprezintă numai nume trecute în jurnalele de operații ale Armatei 1-a, ci ele au o semnificație mult mai adîncă deoarece aici armata, oamenii acestor meleaguri, s-au angajat, la chemarea P.C.R., în lupta cu dușmanul hitleristo-horthyst, înfruntînd urgia dezlănțuită de un inamic ce dispunea de forțe mult superioare. Luptînd cu foamea, cu durerile, cu lipsurile, tocați de schije și de gloanțe „oamenii din tranșee" apărau cuceririle revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă începută la 23 August 1944, apărau ceea ce poporul realizase și urma să realizeze sub conducerea încercată și clarvăzătoare a P.C.R. Pentru arădeni, ca de altfel pentru întregul nostru popor, pentru trupele române din zona arădeană, actul de la 23 August 1944 a însemnat un moment de istorie, un punct de incidență al unor năzuințe seculare.

Continuitatea luptei pentru apărarea pămîntului străbun, al cărei fir se pierdea în negura istoriei, ea însăși parte componentă a conștiinței naționale, dădea consistență luminii libertății adevărate, noii istorii a poporului român. Toți ca unul, oamenii acestor locuri, unitățile armatei, înțelegeau sensurile acțiunilor organizate și conduse de P.C.R., doreau fierbinte alungarea dușmanului cotropitor și eliberarea nordului Transilvaniei, contribuiau la obținerea victoriei depline și, odată cu ea, la făurirea orînduirii socialiste pe pămîntul României. Cît de îndreptățită a fost angajarea întregului popor român sub stindardul revoluției, purtat de P.C.R., s-a văzut pe parcursul evoluției ulterioare a patriei noastre și mai ales astăzi cînd, pe baza acumulărilor etapelor anterioare, se realizează saltul calitativ spre comunism.

Studiul de față încearcă, pe baza relatărilor maiorului veteran Alexandru Lascu, coautor al lucrării, să reconstituie drumul de luptă al detașamentului „Crișul Alb", în perioada 23 August—30 octombrie 1944, în cadrul luptelor de acoperire desfășurate de Armata 1-a română în componența căreia intra și unitatea amintită. Documentația prezentată nu comentează, nu critică, ci retrăiește faptele de arme ale ostașilor de acum 35 de ani.

* * *

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru nimicirea forțelor hitleristo-horthyste dislocate pe teritoriul României, vremelnic ocupat în urma dictatului de la Viena, și a celor care erau în curs de a fi aduse în această zonă, se impunea necesitatea unei ofensive româno-sovietice de mare amploare.

Începînd cu 1 septembrie 1944, acțiunile armatei române s-au desfășurat în cadrul pregătirii, organizării și executării acestei ofensive. În acest sens, între 1—20 septembrie 1944, armata română a asigurat concentrarea forțelor româno-sovietice în Transilvania și Banat. La început singure, apoi ajutate de primele unități sovietice, trupele române au zădărnicit încercarea forțelor hitleristo-horthyste de a ocupa aliniamentul Carpaților Meridionali. Apoi, în perioada 20 septembrie—5 octombrie, trupele române împreună cu cele sovietice au respins forțele fasciste pe aliniamentul Mureșul mijlociu—sud de Cluj, Huedin, Oradea—vest de Arad și Timișoara.

Privind modul de operațiuni prin care să se asigure acoperirea frontierei, secția de operații a Armatei 1-a române, încă din luna martie 1944, elaborase un studiu amănunțit în legătură cu acoperirea frontierei din Transilvania și Banat în eventualitatea unor atacuri din exterior[1]. Planul elaborat a fost găsit corespunzător pentru cadrul operațional creat după 23 August, motiv pentru care, în scopul de a se cîștiga timp, în timpul nopții de 23/24 august, s-au transmis ordinele M.ST.M. către comandamentele și unitățile care aveau misiunea să acopere frontiera[2]. Conform planului, se stabilea ca, în cazul în care Armata 1-a ar fi fost atacată de forțe mult superioare, trupele sale trebuiau să acopere direcțiile de pătrundere spre sudul Banatului și spre Carpații Meridionali, rezistînd succesiv pe aliniamentele favorabile apărării. În ipoteza că ar fi fost silită de inamic să continue cedarea de teren, armata trebuia să-și regrupeze forțele principale pentru a rezista pe Mureș cu frontul la nord, avînd misiunea să interzică pătrunderea inamicului pe valea Mureșului, dinspre est și vest, valea Bistrei și să închidă defileele munților din Banat și din Carpații Meridionali.

La dispoziția Armatei 1-a erau: grupul Bihor format din 5 batalioane, instalat în munții Gilăului; grupul Crișuri — cu diviziile 3 munte și 1 infanterie instrucție care închidea văile Crișului Alb și Negru; corpul 7 teritorial — cu diviziile 1 cavalerie instrucție, 9 cavalerie și diverse unități și formațiuni care apărau valea Mureșului cît și orașele Arad și Timișoara; divizia 19 infanterie și centrul de instrucție Tirol care apărau zona industrială Reșița și văile Carașului și Dunării; pe graniță se aflau unități din regimentele 4 și 9 grăniceri; în rezerva armatei se afla divizia 14 infanterie instrucție[3].

---

[1] Vezi Arhiva M. St. 19, Jurnal de operații nr. 1/7, p. 4.

[2] Ibidem, p. 5.

[3] Ibidem; *Scurtă prezentare a contribuției României la războiul antihitlerist*, Ed. Milit., Buc., 1969, p. 141; vezi și *Contribuția României la războiul antihitlerist*, Ed. Milit., Buc., 1958, p. 207; E. Bantea și colectiv, *August 1944—mai 1945*, Ed. Milit., Buc., 1969, p. 141.

https://biblioteca-digitala.ro

În raport cu misiune primită, situaţia inamicului şi trupele pe care le avea la dispoziţie Aramata 1-a a realizat următorul dispozitiv[4]:

— grupul Crişuri — se apără între munţii Bihorului şi Curtici cu misiunea să interzică pătrunderea inamicului pe direcţia Oradea—Beiuş şi în valea Crişului Alb.

— corpul 7 teritorial — se apără între Curtici şi sud de Timişoara interzicînd, cu divizia 1 cavalerie instrucţie, care-şi avea majoritatea forţelor în zona Aradului, pătrunderea inamicului pe valea Mureşului. În valea Timişului pătrunderea inamicului era interzisă cu divizia 9 cavalerie care-şi avea majoritatea forţelor în zona Timişorii. Divizia 19 infanterie se apăra pe restul frontului pînă la Dunăre şi avea misiunea să interzică accesul inamicului pe văile Bîrzavei şi Caraşului spre Reşiţa. Totodată, cu trupele sale de la flancul stîng, divizia urma să interzică accesul inamicului pe valea Dunării.

— grupul Bihor — se apăra la est de munţii Bihorului şi trebuia să interzică accesul inamicului spre Huedin—Beliş. Totodată el făcea legătura, pe valea Arieşului, cu flancul stîng al Armatei a 4-a.

Cu trupele de care dispunea, respectiv 6 divizii cu efective reduse, Armata 1-a, care descoperise prin cercetare concentrările de trupe inamice şi direcţiile principale de ofensivă ale acestora, a căutat să bareze îndeosebi aceste direcţii[4].

Inamicul, prin ofensiva proiectată, viza ca obiectiv minimal cucerirea crestelor Carpaţilor Occidentali şi închiderea trecătorilor acestora. În felul acesta s-ar fi ocupat o zonă industrială şi agrară de prim ordin şi s-ar fi asigurat o poziţie puternică pe munţi, în scopul de a zăgăzui pătrunderea forţelor româno-sovietice în cîmpia Tisei şi de acolo pe valea Dunării spre centrul Ungariei.

Pentru a-şi realiza aceste obiective, comandamentul inamic a masat în faţa trupelor noastre 8—9 divizii dintre care una blindată şi trei motorizate, efectivele inamicului întrecînd de circa două ori pe cele româneşti, iar în mijloace tehnice superioritatea fiind şi mai accentuată. Dintre acestea, inamicul a concentrat, între Oradea şi Arad, 5—6 mari unităţi dintre care una blindată, iar între Mureş şi Dunăre 3 mari unităţi[5].

Coordonînd acţiunile acestor forţe cu cele din Podişul Transilvaniei, inamicul şi-a propus să nimicească forţele Armatei 1-a române, situate la nord de Mureş, să pătrundă pe văile Crişului Alb şi Negru, cît şi pe valea Mureşului şi, apoi, să ocupe regiunea industrială a Banatului.

Dispunînd de o mare superioritate umană şi tehnică, inamicul a trecut la ofensivă mai întîi în Banat, între Mureş şi Dunăre, apoi la nord de Mureş, între Oradea şi Arad.

În dimineaţa zilei de 11 septembrie 1944, inamicul a început acţiuni în sudul Banatului, care, extinzîndu-se spre nord, au crescut în

---

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem;* vezi şi col. Gh. Romanescu — col. Leonida Loghin, *Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist,* Ed. Milit., Buc., 1971.

https://biblioteca-digitala.ro

intensitate şi amploare pînă în ziua de 13 septembrie cînd a atins punctul culminant printr-o puternică năvală de forţe în Crişana.

Elementele înaintate ale trupelor române, formate din grăniceri, au ripostat energic, dar, copleşite de superioritatea numerică a inamicului, au început să se replieze rezistînd succesiv pe diferite aliniamente.

Ofensiva inamică, sprijinită aproximativ de 4—500 de avioane, era dirijată pe două direcţii: Békéscsaba—Arad şi Oradea—Beiuş.

În ziua de 13 septembrie, inamicul, sprijinit de tancuri, a atacat pe direcţia Békéscsaba—Arad reuşind să respingă unităţile române de grăniceri şi să angajeze în luptă unităţile diviziei 1a cavalerie instrucţie care se apăra pe aliniamentul Zimandul Nou—Sînpaul-nord Felnac. Fiind dispuse pe un front larg, cu flancurile descoperite, trupele acestei divizii au fost întoarse pe la nord, iar inamicul a reuşit să intercepteze comunicaţia Arad—Păuliş şi să ocupe Aradul. Pentru a stăvili pătrunderea inamicului în valea Mureşului a fost constituit „Detaşamentul Păuliş" care acţiona în zona de apărare Ghioroc—Păuliş—Neudorf. Între 14—18 septembrie 1944, trupele fasciste, sprijinite de tancuri, au desfăşurat intense operaţiuni pentru a nimici „Detaşamentul Păuliş" care-i stătea în cale barîndu-i înaintarea pe valea Mureşului. După o săptămînă de lupte crîncene ofensiva inamică în acest sector a fost definitiv oprită de unităţile noastre pe aliniamentul Ghioroc—Zăbrani. În aceste lupte s-au distins, prin curajul şi spiritul de jertfă pentru patrie, elevii şcolii de subofiţeri rezervă Radna constituiţi în „Detaşamentul Păuliş" cît şi cei ai şcolii de ofiţeri rezervă Arad[6].

Un alt moment de jertfă pentru patrie l-a constituit bateria căpitanului Romulus Petre, în care s-a înrolat voluntar şi tînărul Virgil Iovănaş, care, la Şofronea, a înfruntat atacul forţelor blindate ale inamicului, mult superioare[7].

Pe axa Crişului Alb unde trupele noastre se apăreau pe aliniamentul Beliu—Ineu—Pîncota, a atacat divizia 1 a blindată horthystă. Încercările duşmanului de a înainta pe valea Crişului Alb au fost respinse. De asemenea, atacul dat de inamic, de la sud spre nord, în zona Pîncota a fost respins de unităţile diviziei 1 a infanterie instrucţie.

În starea excepţională creată de ofensiva inamică, marea unitate română a luat sub comandă şi angajat în luptă efectivele şcolilor de ofiţeri rezervă Bacău şi Botoşani, dislocate de cîteva luni în zona Ineului[8].

În ziua de 15 septembrie 1944, inamicul a atacat în întreaga fîşie de apărare a diviziei 1 a infanterie instrucţie şi, acţionînd mai puternic cu trupele sale în flancul drept, a reuşit să ocupe Şiria, obligînd trupele române din acest raion să se retragă spre Agriş. Peste două zile, în 17 septembrie 1944, inamicul a atacat din nou pe frontul acestei divi-

---

[6] Contribuţia României..., p. 214—215; Scurtă prezentare..., p. 144—145.
[7] E. Bantea şi colectiv, *Op. cit.*, p. 143—144.
[8] Ibidem, p. 143.

https://biblioteca-digitala.ro

zii, efortul fiind concentrat de data aceasta la centru, în lungul Crișului Alb, reușind, după lupte grele, să ocupe localitatea Sebiș și să încercuiască un batalion de elevi din școala de ofițeri rezervă Bacău, în localitatea Prunișor. În noaptea de 17/18 septembrie 1944, a ajuns în zona în care divizia 1 a infanterie instrucție ducea lupte grele de apărare, la est de Sebiș, și divizia 203 sovietică ce a intervenit în sprijinul trupelor române. Împreună, cele două mari unități, au despresurat unitățile încercuite la Prunișor[9]. Toate încercările ulterioare ale inamicului de a dezvolta ofensiva spre est în defileul Crișului Alb au fost respinse de trupele româno-sovietice.

În luptele de la Cărand și Prunișor au căzut eroic, în fruntea elevilor pe care îi instruiseră, căpitanii Eugen Dobrilă și Grigore Andrei. Tot aici, sublocotenentul Vasile Andreian, luat prizonier de inamic, a fost găsit mort[10].

* * *

Despre un alt aspect al luptelor din aceiași zonă ne vorbesc relatările comandantului batalionului 2 elevi din cadrul școlii de ofițeri rezervă nr. 6 Ineu. Acest batalion și o baterie din regimentul 38 artilerie au fost constituite în „Detașamentul Crișul Alb", care a acționat în cadrul trupelor de acoperire române în timpul luptelor de pe Crișul Alb[11].

Din relatările maiorului veteran Alexandru Lascu aflăm că detașamentul a intrat în dispozitiv în ziua de 23 August 1944 în momentul care s-a transmis la radio ordinul privind întoarcerea armelor. Cu un moral excelent, elevii din detașament au trecut la acțiunea de dezarmare a grupului de ofițeri, subofițeri și trupă germană aflați pe lîngă școala de ofițeri rezervă nr. 6 din Ineu.

Pînă în 13 septembrie 1944, detașamentul a acționat în direcția luării informațiilor despre inamicul care pătrunsese pe teritoriul patrei noastre la nord de Arad reușind să înfrîngă rezistența diviziei 1 a cavalerie instrucție.

După 13 septembrie avangărzile inamicului au fost dirijate spre Ineu controlînd ambele maluri ale Crișului Alb. În această operațiune inamicul a folosit aviația de bombardament și recunoaștere.

În sectorul Ineu—Mocrea—Pîncota—Cetatea Șiriei, pe aliniamentul șanțului antitanc, pe poziții de apărare organizate cu mult înainte, acționau cele două batalioane ale școlii de ofițeri rezervă nr. 6 Ineu, un divizion din regimentul 38 artilerie, avînd misiunea de a acoperi concentrarea trupelor româno-sovietice la vest de înălțimile Zărandului.

Detașamentului „Crișul Alb" format din batalionul 2 elevi și o baterie din divizionul regimentului 38 artilerie îi revenea misiunea de a rezista aliniamentului sud de Mocrea—Pîncota—Cetatea Șiria, avînd ca

---

[9] Arhiva M. St. M, Jurnal de operații nr. 1/8, p. 137.

[10] *Ibidem*, Jurnal de operații nr. 709/2, p. 22.

[11] Relatările maiorului veteran Alexandru Lascu coautor al acestui studiu pe care nu-l vom mai cita în continuare.

https://biblioteca-digitala.ro

vecini: la nord batalionul 3 elevi din şcoala de ofiţeri rezervă nr. 6 Ineu şi două baterii din divizionul reg. 38 artilerie, iar la sud „Detaşamentul Păuliş" şi subunităţi din regimentul 7 pioneri.

În timpul operaţiunii de cercetare prin luptă efectuată de unităţile de avangardă din corpul 3 mixt hortyst, în sectorul detaşamentului au pătruns circa 2 batalioane întărite cu tancuri uşoare şi tanchete de recunoaştere cu intenţia de a lua contact cu apărarea noastră şi de a înainta spre Tauţ—Căpruţa, întorcînd apărarea Mureşului dispre nord, pe valea Cigherului.

Îndeplinirea misiunii încredinţate a determinat stabilirea următorului dispozitiv de luptă:

— campania a 5-a şi un pluton de mitraliere — la sud de gara Mocrea;

— campania a 6-a şi un pluton de mitraliere — apăra Pîncota;

— campania a 7-a şi un pluton de mitraliere — pe pîrîul Cigher. (un pluton din această campanie întărit cu două tunuri antitanc ţinea legătura cu „Detaşamentul Păuliş" de pe dealul de la sud de Pîncota spre Şiria).

— două tunuri antitanc pe drumul Mocrea—Şilindia.

— plutonul de aruncătoare de mine 81 mm — în gropile de la sud de dealul Mocrea cu posibilitatea de a executa trageri la vest de şanţul antitanc.

— bateria din divizionul regimentului 38 artilerie — la nord de Şilindia pentru a sprijini retragerea avanposturilor de la sud de Seleuş şi de la est de Caporal Alexa.

— un grup de elevi călări — la sud de Nădab avea misiunea de a semnala pătrunderea inamicului peste frontieră indicînd forţa, componenţa şi direcţia de atac.

În momentul în care inamicul pregătea ofensiva, informaţiile furnizat de grăniceri semnalau concentrarea de unităţi militare la Békés, Gyula şi Sarkad. Declanşîndu-se ofensiva inamică, susţinută de forţe mult superioare, grupul de elevi călări raporta că patrulele inamicului întărite cu tanchete, urmate de unităţi în coloană care înaintau spre est, au atacat pichetele de grăniceri şi au ajuns pe aliniamentul Chişineu-Criş—Nădab—Macea. Totodată ei raportau că în sud, spre Arad, se auzeau trageri de artilerie şi împuşcături.

Alte informaţii provenite de la doi „ţine cai", rătăciţi de unităţile lor, precizau că Aradul nu mai rezistase şi că vreo 80 de tancuri germane au înaintat spre Mureş între Arad şi Glogovăţ (azi Tudor Vladimirescu) pe urma unităţilor de cavalerie române care s-au retras la sud de Mureş.

Ultima informaţie primită de la grupul de cercetaşi călări semnalau intrarea inamicului în Seleuş şi totodată faptul că dinspre Sîntana — Caporal Alexa înaintau 10 tancuri urmate de infanterişti, iar în urma acestora la circa 1 km se vedeau coloane mari inamice. Acest lucru a fost confirmat şi de observatorii de pe dealurile din Mocrea şi Pîncota.

În faţa înaintării inamicului avanposturile companiei a 6-a s-au retras de-a lungul şanţului antitanc spre Pîncota unde au intrat în dis-

https://biblioteca-digitala.ro

pozitiv fără să angajeze luptă cu tancurile și patrulele inamicului, iar cele ale companiei a 5-a au deschis foc asupra inamicului obligîndu-l să se desfășoare pentru luptă după care s-au retras, fără pierderi, la sud de dealul Mocrea, de-a lungul rîului Cigher.

În momentul în care tancurile inamice s-au apropiat de șanțul antitanc și efectuau cercetarea, cele două tunuri antitanc afectate plutonului de legătură cu „Detașamentul Păuliș" au deschis focul scoțînd din luptă 4 tancuri, iar focul armamentului de infanterie a provocat pierderi în rîndul infanteriei dușmanului. Plutonul din Pîncota întărit cu o grupă de mitraliere a deschis focul asupra inamicului care înainta spre Mocrea producîndu-i pierderi mari în oameni.

Observînd rezistența trupelor detașamentului, tancurile inamice s-au retras din zona șanțului antitanc antrenînd și infanteria inamică să se retragă spre Seleuș. În retragere, inamicul a fost hărțuit de bateriile noastre de artilerie. Tancurile au revenit în atac sprijinind infanteriștii ce acționau în direcția dealului Mocrea. Aici elevii din compania a 5-a, sprijiniți de plutonul de aruncătoare de mine și de bateria divizionului din regimentul 38 artilerie, au deschis focul numai cînd inamicul s-a apropiat la 3—400 m. Surprinse în cîmp deschis valurile de atac inamice s-au retras în spatele tancurilor lăsînd în urmă mai mulți morți și răniți. În timpul operațiunii din fața gării Mocrea tunurile antitanc au distrus încă două tancuri inamice. În 13 septembrie seara intensitatea luptei a slăbit, auzindu-se împușcături rare la nord de Ineu, spre pădurea Balta apărată de un batalion de rezerviști români.

Pe timpul nopții de 13/14 septembrie fiecare pluton din prima linie a avansat pe șanțul antitanc cîte o grupă de elevi care se schimbau la orele 24 pentru a preveni un atac inamic ce s-ar fi putut desfășura la adăpostul întunericului.

Urmarea luptelor de apărare pînă la 13 septembrie 1944 a fost faptul că unitățile noastre și-au ocupat amplasamentele și au respins cu succes atacurile inamicului, element care a contribuit îndeosebi la ridicarea moralului elevilor din batalion.

Între 14—17 septembrie 1944 inamicul a reușit să lichideze rezistența batalionului de rezerviști din pădurea Balta. Pentru a evita încercuirea în Ineu, regimentul 85 infanterie s-a repliat pe pantele de nord ale dealului Mocrea, iar inamicul, după ce a ocupat localitatea, a continuat să înainteze spre Bocsig—Beliu în scopul de a-și conjuga acțiunile cu trupele ce afluiau de la Salonta—Batăr—Beliu.

În același timp brigada a 3-a mixtă hortistă, după ce a primit ca întăriri un batalion de honvezi și un divizion de artilerie grea germană, a ajuns la Răpsig. Unitățile inamice de la nord de Crișul Alb și Teuz împreună cu un pluton de 4 tancuri germane atacau în direcția Prunișor—Sebiș concomitent cu unitățile brigăzii a 3-a mixte horthyste care atacau pe direcția Răpsig—Sebiș—Buteni. Forța de atac inamică se ridica la o divizie.

În fața atacului inamic, batalionul 1 din Școala de ofițeri rezervă nr. 6 Ineu deținea dealul Mocrea, iar un batalion de elevi din Școala

https://biblioteca-digitala.ro

de ofiţeri rezervă nr. 2 Bacău au ocupat poziţia pe linia Prunişor—Sebiş, călare pe drumul Beliu—Sebiş, cu scopul de a apăra defileul Buteni.

Atacînd în dimineaţa zilei de 14 septembrie 1944, inamicul a luat contact cu rezistenţa opusă de elevii din Batalionul 1 al Şcolii de ofiţeri nr. 2 Bacău care se instalaseră în grabă în dispozitiv. Reluînd atacul cu forţe superioare inamicul a căutat să zdrobească rezistenţa batalionului avansînd trupe ce veneau din nord dinspre pădurea Beliu—Prunişor, întărite cu tancuri şi dinspre Răpsig—Sebiş, cu unităţi ale Brigăzii a 3-a mixte horthyste. Elevii au luptat cu un eroism fără seamăn producînd duşmanului însemnate pierderi. Inamicul încercuind acest batalion, a reuşit să ocupe Prunişorul şi partea de N.V. a Sebişului.

Întrucît în zona Mocrea—Pîncota era linişte, pericolul iminent fiind în zona Sebiş—Buteni, comandantul Şcolii de ofiţeri de rezervă nr. 6 colonelul Vasile Tatomirescu, a ordonat ca batalionul 2 elevi şi bateria din regimentul 38 artilerie din detaşamentul „Crişul Alb" (mai puţin plutonul de legătură cu „Detaşamentul Păuliş") să se deplaseze în zona Sebişului pentru a apăra defileul Buteni şi a sprijini batalionul 1 elevi din Şcoala de ofiţeri rezervă nr. 2 Bacău.

În acelaşi timp „Detaşamentul Păuliş" ducea lupte grele pentru apărarea defileului Mureşului.

Deplasarea s-a efectuat în timp operativ, detaşamentul „Crişul Alb" intrînd în dispozitivul de apărare provizoriu pentru timpul nopţii, organizat astfel:

— campania a 7-a şi un pluton de mitraliere — moara de la nord de Buteni şi pe înălţimile de la est şi vest de Crişul Alb;

— campaniile a 5-a şi a 6-a fiecare cu cîte un pluton de mitraliere — liziera pădurii de la nord de Buteni şi pe boturile de deal aflate de-o parte şi de alta a Crişului Alb.

— bateria din divizionul regimentului 38 artilerie — pregătită pentru a trage asupra gării Bîrsa, podului de pe Crişul Alb şi lizierei paduri de la nord-vest de Sebiş.

— cele două tunuri antitanc — la intrarea de nord în Buteni;

— plutonul de aruncătoare de mine de 81 mm — pregătită pentru a executa trageri la 500 m în faţa morii de la nord de Buteni.

În dimineaţa zilei de 14 septembrie 1944 deplasarea spre noul dispozitiv de luptă a fost reluată, campaniile a 5-a şi a 6-a depăşind linia avanposturilor de la Moara de la nord de Buteni.

Campania a 5-a şi un pluton de mitraliere înainta pentru a-şi instala dispozitivul la marginea de vest a localităţii Bîrsa. În acelaşi timp compania a 6-a, un pluton de mitraliere şi cele două tunuri antitanc înaintau spre Sebiş, la nord de Crişul Alb, apropiindu-se pe liziera de nord-vest a localităţii cu ordinul ca în eventualitatea prezenţei duşmanului în localitate să atace şi să-şi ocupe prin luptă dispozitivul. Se avea în vedere faptul că în 13 septembrie aici în zona Prunişor fuseseră lupte grele între inamic şi batalionul de elevi din cadrul Şcolii de ofiţeri rezervă nr. 2 Bacău.

Campania a 7-a avînd un pluton de elevi pe dealul Mocrea (S.V. de Bîrsa) şi un pluton de mitraliere în rezervă constituia flancgarda.

https://biblioteca-digitala.ro

Artileria detașamentului „Crișul Alb" urma să se dispună astfel:

— bateria din divizionul regimentului 38 artilerie, deplasîndu-se pe eșaloane la vest de moara din Buteni, trebuia să fie pregătită pentru a trage pînă la sud de pîrîul Teuz — 500 m nord de Sebiș — halta Bîrsa — 500 m vest de Bîrsa sat.

— plutonul de aruncătoare de 81 mm, înainta la sud de podul de pe Crișul Alb, fiind pregătit de a trage asupra sectorului: nord de Bîrsa — halta Bîrsa — N.V. de Sebiș.

În dimineața zilei de 14 septembrie, la orele 4,30, cele două companii (a 5-a și a 6-a) și o secție de tunuri din baterie, se deplasau în vederea instalării pe nou poziție cînd un avion de recunoaștere inamic, zburînd în zonă a mitraliat trupele noastre după care și-a continuat zborul spre est, de-a lungul Crișului Alb.

Faptul că în noaptea de 13/14 septembrie se auziseră focuri de arme la halta Bîrsa și Sebiș permitea aprecierea că inamicul se găsea deja acolo. Acest lucru a fost confirmat de faptul că, la intrarea în Sebiș, compania a 6-a a fost primită cu focuri de arme trase din centrul comunei. Înaintînd pînă la marginile de N.V. ale comunei, au putut observa că fuseseră două patrule inamice care s-au retras spre Prunișor.

Ajunși în dispozitivul de luptă, elevii detașamentului „Crișul Alb" au folosit ziua de 14 septembrie 1944 pentru a-și săpa amplasamentele în teren, cît și pentru artilierie și mitraliere în vederea confruntării cu inamicul.

Cercetarea detașamentului a aflat de la trei elevi din Școala de ofițeri rezervă nr. 2 Bacău răniți la sud de Dezna, că în ziua precedentă avuseseră loc lupte grele și Prunișorul fusese ocupat de inamic. Stabilind legătura cu unități din regimentul 85 infanterie, cercetașii detașamentului au obținut o informație prețioasă referitoare la deplasarea artilieriei grele inamice și a unui batalion de honvezi spre Răpsig.

Informațiile furnizate de compania a 5-a precizau că în curtea Cărămidăriei din gara Bîrsa se concentrase circa un batalion inamic, ocazie cu care solicitau trageri de artilerie concentrate pe acest obiectiv.

Pentru a obliga inamicul să se retragă din Cărămidărie a fost organizată o mică unitate de șoc sub comanda sublocotenentului Armașu formată din 10 voluntari înarmați cu 6 pistoale automate, o pușcă mitralieră și cîte 8 grenade fiecare. La ora 1,00 noaptea, grupul care se strecurase prin grădini pînă la împrejmuirea de zid a Cărămidăriei, la semnalul slt. Armașu, a deschis foc prin surprindere asupra inamicului care dormea în grupuri. După ce s-au aruncat grenadele micul grup de șoc s-a retras în liniile de apărare ale companiei a 5-a dînd în același timp semnalul ca artileria să deschidă focul asupra cărămidăriei și haltei. Acțiunea fulgerătoare a ostașilor noștri a provocat morți și răniți în rîndurile inamicului, obligîndu-l ca în zorii zilei de 15 septembrie să se retragă spre Răpsig.

După ce inamicul a evacuat Cărămidăria și halta Bîrsa, artileria sa grea a deschis focul asupra drumului Bîrsa—Sebiș. În timpul tragerilor de artilerie, campania a 5-a a avut doi elevi răniți.

https://biblioteca-digitala.ro

Se pare că acţiunea grupei de şoc şi pierderile suferite de inamic a făcut ca în ziua de 15 septembrie să fie liniştită, doar în sectorul companiei a 6-a auzindu-se focuri izolate de arme, fără o intervenţie a armamentului automat. În schimb artileria inamicului a executat trageri asupra podului de pe drumul Bîrsa—Sebiş şi pe marginea de vest a Sebişului.

Reluînd atacul în dimineaţa zilei de 16 septembrie, inamicul sprijinit de artileria grea înainta cu forţe ceva mai mari de două batalioane, pe ambele maluri ale Crişului Alb şi Teuzului. Întrucît valea Teuzului era mlăştinoasă, majoritatea atacurilor gravitau pe pantele satului Prunişor în faţa companiei a 6-a de elevi. În faţa atacului inamic, companiei a 5-a, a cărei prezenţă nu era cunoscută de inamic, îi revenea sarcina de a ajuta, prin trageri de flanc apărarea, concomitent cu tragerile aruncătoarelor de mine şi ale bateriei din regimentul 38 artilerie. Focul apărării noastre nu dădea posibilitatea inamicului de a înainta, provocîndu-i pierderi grele. Nici intervenţia artileriei grele a acestuia nu a ajutat progresul atacului. Dimpotrivă, surprins de focul din flanc al campaniei a 5 a, inamicul s-a retras spre nord tot în sectorul companiei a 6-a. Cei cîţiva soldaţi inamici, strecuraţi protejaţi de malul Crişului şi de rambleul căii ferate, au fost capturaţi de ostaşii din bateria de artilerie. De la aceştia s-a aflat că suferiseră pierderi mari şi aşteptau întăriri.

Atacul infanteriei inamicului fiind oprit, artileria grea a acestuia a reluat cu insistenţă tragerile asupra lizierei de N.V. a Sebişului. Totodată se semnalau elemente inamice care, de la nord de Prunişor, încercau o manevrare pe la est a Sebişului. În această situaţie a fost alarmată compania a 7 a din rezerva detaşamentului „Crişul Alb" care a primit misiunea să se deplaseze ocupînd poziţie de-a lungul pîrîului Dezna şi, în caz că inamicul va ameninţa Sebişul, să contraatace şi să restabilească apărarea. Companiei a 6-a care apăra Sebişul i s-a ordonat să reziste în zona Sebişului, comunicîndu-i-se că va primi sprijinul companiei a 7-a din rezervă în partea estică a localităţii. Totodată s-a comunicat că trupele sovietice aliate vor veni şi ele în zonă pentru a sprijini unităţile române.

În după amiaza zilei de 16 septembrie 1944 un nou val inamic sprijinit de trageri violente de artilerie grea, înglobînd şi prima linie de atac oprită, a încercat un nou atac pe tot frontul. Focul nimicitor şi insistent al apărării noastre a oprit definitiv pe inamic care a suferit pierderi mari, fără a putea înainta.

Avînd în vedere faptul că la sud de Răpsig se afla comandamentul brigăzii 3 mixte hortyste şi artileria grea germană care executa foarte activ trageri asupra liniei noastre de apărare, fără ca artileria noastră să poată executa trageri de contrabaterie, s-a dispus ca plutonul din flancgardă, de pe dealul Mocrea de la sud de Bîrsa, să se deplaseze prin pădure şi să atace prin surprindere divizionul de artilerie grea germană. Îndeplinindu-şi misiunea ordonată — acest pluton a apărut prin surprindere în coasta inamicului, atacul avînd ca rezultat:

https://biblioteca-digitala.ro

a) trăgătorii inamici au luat poziție de-a lungul rambleului de cale ferată, în fața Postului de comandă al brigăzii a 3-a mixte horthyste;

b) s-a oprit continuarea mișcării liniei a 2-a de atac, care își vedea spatele amenințat de apariția prin surprindere a unor unități românești;

c) cîteva piese de artilerie și-au îndreptat tirul asupra lizierei pădurii, în timp ce altele au slăbit tirul;

d) panica ce s-a creat în spatele frontului inamic și insuccesul atacului au determinat scăderea moralului atacanților. În momentul în care artileria și unitățile din rezervă au deschis focul asupra plutonului nostru, acesta s-a retras revenind la poziția lui inițială pe versantul sudic al dealului Mocrea, avînd doi elevi răniți în timpul luptei.

Cercetarea efectuată de grupa călare a adus informații prețioase care arătau că inamicul oprise atacul, fără intenția de a-l relua, trecînd la organizarea terenului pentru apărare.

În dimineața zilei de 17 septembrie 1944, la Buteni a sosit o companie de pistolari din regimentul sovietic 606, precum și comandantul regimentului care au luat contact cu trupele noastre, respectiv cu căpitanul Lascu Alexandru comandantul detașamentului „Crișul Alb" pentru a analiza situația și a informa că în zonă vor sosi în continuare alte trupe sovietice care veneau în urma regimentului amintit. În urma planului comun de acțiune s-a urgentat sosirea aruncătoarelor de mine „Katiușa" ajunse la Gurahonț și a unui batalion din avangarda regimentului sovietic 606. Conform aceluiași plan s-a dispus intrarea în dispozitiv a companiei de pistolari sovietici în linia de apărare de la N.E. de Sebiș, pe șoseaua și pîrîul Dezna, iar compania a 7-a din batalionul de elevi să prelungească flancul drept al companiei a 6-a pe pîrîul Dezna, la N.E. de Sebiș, unde inamicul părea a fi hotărît să reia atacul.

Ca atare în dimineața de 17 septembrie 1944 întregul batalion 2 de elevi ai Școlii de ofițeri rezervă nr. 6 Ineu era în prima linie de apărare rezemat de dealul Mocrea — Bîrsa — Sebiș — Dezna (exclusiv) și cu o companie de pistolari în rezervă la moara de la nord de Buteni.

În ansamblul apărării româno-sovietice, companiei de pistolari sovietici îi revenea misiunea să contraatace în sectorul Sebiș greu încercat, iar compania a 5-a trebuia să tragă din flanc asupra valurilor de atacanți de la halta Bîrsa și din fața șoselei Bîrsa—Sebiș.

Lupta devenea tot mai aprigă, focul căpătînd o intensitate și de-o parte și de alta. Încercările inamicului însă au luat sfîrșit către prînz, fără ca apărarea noastră să cedeze în vreun sector. În după amiaza zilei de 17 septembrie, a sosit batalionul sovietic din avangarda regimentului 606 și 24 de mașini care purtau aruncătoarele de mine „Katiușa". Forțele venite în sprijinul apărării noastre au fost dirijate astfel:

— batalionul sovietic în porumbiștea de la sud de Sebiș cu misiunea de a înlocui pînă în seara zilei de 17 septembrie companiile a 6-a și a 7-a din batalionul 2 de elevi care trebuiau să se regrupeze la intrarea în Bîrsa;

https://biblioteca-digitala.ro

— 4 maşini cu aruncătoare de mine „Katiuşa" la sud-est de Bîrsa, 12 la intrarea în Sebiş, 8 la 1 km est de Sebiş.

Conform planului de luptă pentru ziua de 18 septembrie, s-a luat hotărîrea ca la orele 11,30 trupele sovietice să atace spre Prunişor—Beliu, iar detaşamentul „Crişul Alb" spre Răpsig—Bocsig la flancul stîng al regimentului 606 sovietic.

Inamicul a observat mişcările trupelor noastre şi, văzînd întăririle aduse, şi-a repliat unităţile la vest de Teuz—Prunişor, organizîndu-se în apărare în sectorul halta Bîrsa — cotul Teuzului — Prunişor. Un batalion inamic, cantonat în Beliu, a luat poziţie pe marginea de est a pădurii Beliu-Hăşmaş, iar un alt batalion călare în sectorul pîrîului Teuz şi drumul Bocsig—Beliu. Cu aproximaţie, în faţa trupelor noastre se găseau 5—6 batalioane horthyste, 1—2 divizoane de artilerie grea şi un pluton de tanchete.

În noua situaţie operativă, comandantul Şcolii de ofiţeri rezervă nr. 6, col. Tatomirescu Vasile, a pregătit eliberarea Ineului, regrupînd la Mocrea batalionul 1 elevi pentru a ataca din flanc, iar detaşamentul „Crişul Alb" urma să atace frontal.

Aceste acţiuni începute la sosirea avangărzilor trupelor sovietice şi a trupelor operative române făceau parte dintr-un plan mai vast care viza eliberarea nordului Transilvaniei şi ofensiva generală asupra Ungariei. Totodată se urmărea, prin aceste acţiuni în zona pe care am amintit-o, micşorarea presiunii inamice asupra văii Mureşului.

În 18 septembrie 1944, la orele 11,30 detaşamentul „Crişul Alb" (companiile a 5-a şi a 6-a), a atacat frontal, călare pe Criş şi pe şoseaua Bîrsa—Bocsig, iar compania a 7-a şi trei grupe de mitraliere urmau să constituie baza de foc pentru sprijinirea atacului de flanc din pădurea Mocrea spre Răpsig unde tragerile artileriei noastre şi a brandurilor nu ajungeau. Companiei a 7-a îi revenea rolul de a cădea în flancul şi în spatele rezistenţei inamice unde erau şi poziţiile artileriei grele şi punctul de comandă al brigăzii a 3-a mixte horthyste.

La ora 11,30 s-a declanşat bombardamentul de artilerie asupra liniei I-a inamice, care, surprinsă, a părăsit, poziţia. Atacul frontal al unităţilor române şi sovietice se lovea doar de rezistenţele slabe pe care inamicul încerca să le improvizeze pe malurile Crişului Alb sau pe rambleul căii ferate. Urmărite de unităţile româno-sovietice, unităţile inamicului de la nord de Prunişor s-au retras lăsînd în urmă o mulţime de morţi şi răniţi.

În situaţia creată, compania a 7-a, din batalionul 2 elevi ai Şcolii de ofiţeri rezervă nr. 6 Ineu, a atacat poziţia de artilerie şi Punctul de comandă de la Răpsig obligînd inamicul să se retragă în derută spre Beliu, părăsindu-şi tunurile şi atelajele. În timpul luptei, comandantul brigăzii a 3-a mixte horthyste a fost ucis în momentul cînd încerca să se urce în maşină. Totodată au fost luaţi un număr de 16 prizonieri care au fost trimişi la Buteni.

Atacul avîntat al trupelor noastre a determinat pentru batalionul 2 elevi ai Şcolii de ofiţeri rezervă nr. 6 Ineu, schimbarea dispozitivului defensiv. Astfel compania a 7-a a ocupat poziţie defensivă călare pe

https://biblioteca-digitala.ro

șoseaua Bocsig—Beliu, pe Crișul Alb, pentru a înterzice o acțiune inamicului dinspre nord. Companiilor a 5-a și a 6-a li s-a ordonat să ocupe următoarea poziție: la vest de Bocsig (compania a 6-a) și călare pe Criș și calea ferată (compania a 5-a) pentru a face față unui contraatac dinspre vest. Din ordinul eșalonului superior, bateria de artilerie din divizionul regimentului 38 a fost transferată, batalionul 2 elevi rămînînd numai cu forțele proprii și cu plutonul de aruncătoare de mine, care urmau să fie folosite ca sprijin al acțiunilor ulterioare.

Din informațiile primite, după ce obiectivul Bocsig a fost atins de unitățile batalionului 2 elevi, s-a aflat că inamicul fusese alungat din Ineu de unitățile batalionului 1 elevi din Școala de ofițeri rezervă nr. 6 Ineu și de cele ale regimentului 85 infanterie. Urmînd ofensiva declanșată, urmărind inamicul care se retrăgea precipitat, batalionul 2 elevi, în zilele de 18 și 19 septembrie a acționat în cooperare cu unitățile din regimentul 606 sovietic pe direcția Bocsig—Cermei—Mișca—Ciumeghiu.

În continuare acest batalion, a rămas singura unitate din școlile de elevi din Ineu care a participat la bătălia pentru Salonta, acționînd în cooperare cu trupele sovietice și cu unitățile de vînători de munte români, scopul fiind alungarea peste graniță a dușmanului din întreaga zonă Chișineu Criș—Salonta—Oradea.

Operațiunea aceasta constituia o etapă în scopul închiderii frontierei și apoi participarea la alungarea definitivă a dușmanului prin operațiunile conjugate cu ale trupelor româno-sovietice care atacau pe direcția Sighet—Satu Mare—Debrețin. În timpul operațiunilor din nordul Transilvaniei, batalionul nu a mai participat la lupte, vestea eliberării teritoriului cedat nedrept prin Dictatul de la Viena făcînd să tresalte inimile elevilor din batalionul 2 care luptaseră cu atîta eroism în timpul luptelor de acoperire.

Armatei române îi revenea în continuare sarcina de a participa, alături de armata sovietică, la luptele pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei pînă la victoria definitivă asupra dușmanului fascist. Au fost momente în care armata română s-a acoperit de glorie nepieritoare, cu sîngele vărsat poporul român semnînd în cartea de aur a umanității care se voia ferită de un nou război, de fascism, de violență și moarte.

LES LUTTES DE CRIȘUL ALB CONTRE L'OFFENSIVE FASCISTE (SETTEMBRE—OCTOMBRE — 1944)

(Résumé)

L'étude constituie un essai de présanter des luttes de la zone montagneuse du département Arad (Zărand, Prunișor, Buteni, Sebiș, Ineu).

Employant un matériel informationnel édit, complété par mémories de quelques combatants, l'étudé constitue une contribution à la presentation de l'effort du peuple roumain dans la lutte contre le fascisme.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PREMIERE INDUSTRIALE ARĂDENE PE PLAN NAȚIONAL 1918—1978

VICTOR CAȚAVEI

I. PERIOADA 1918—1944

În secolul nostru omenirea a înregistrat progrese gigantice în toate domeniile. S-au făcut în aceste opt decenii cele mai mari descoperiri științifice și invenții tehnice din istorie: energia nucleară, cibernetica, automatizarea; au apărut tranzistorii, laserul, calculatorul electronic; omul a început cucerirea cosmosului. Concomitent pe plan social au avut loc profunde prefaceri, culminînd cu apariția și ascendența orînduirii socialiste.

În aceste decenii știința și tehnica românească s-au impus pe plan național, dobîndind totodată o notorietate internațională. Condițiile obiective ale dezvoltării științei și tehnicii românești au fost create de marele act istoric al făuririi statului național unitar român. Acest act a impulsionat dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, datorită constituirii complexului economic la scara întregii țări, a permis poporului român să-și manifeste inițiativa, întreaga sa capacitate creatoare, voința de propășire.

Economia României în anii perioadei interbelice prezintă caracteristicile unei economii capitaliste agrar-industriale, care înregistra marcante progrese în domeniul industrial. Astfel, nivelul antebelic al producției industriale a fost atins în anul 1924. A urmat o accelerată dezvoltare, întreruptă doar în anii crizei economice, exprimată prin sporirea capitalurilor investite, creșterea forței motrice, introducerea unor tehnologii avansate, toate ducînd implicit la ascendența producției, care și-a atins nivelul maxim în anul 1938[1].

Industria arădeană, concentrată aproape în exclusivitate în municipiu, a înregistrat și ea un curs ascendent în această perioadă. În fața sa a existat o largă piață de desfacere, o bază de materii prime suficiente și la un preț de cost modic. Concomitent s-au efectuat modernizări ale dotării cu utilaje și au fost introduse tehnologii avansate. Un exemplu în această privință îl constituie modernizarea procesului

[1] Raportările n continuare se fac la nivelul anului 1938. Industria arădeană a atins nivelul maxim interbelic în anul 1939.

https://biblioteca-digitala.ro

de fabricaţie şi înlocuirea, în proporţie de circa 55% a construcţiilor metalice nituite cu construcţii sudate la Fabrica de vagoane şi motoare Astra[2].

În anul 1939, anul de vîrf al industriei arădene interbelice, existau un număr de 183 intreprinderi, cu un capital de 2 156 486 552 lei, o forţă motrică instalată de 35 187 CP, utilizînd 11 674 angajaţi şi realizînd o producţie în valoare de 2 632 916 809 lei[3]. Se obţinea astfel o producţie industrială mai mare de 3,8 ori, ritmul cel mai înalt revenindu-i industriei uşoare cu o creştere de 5,2 ori, faţă de anul 1924[4].

Ca pondere industria arădeană se situa în anul 1938 pe unul din primele locuri ale industriei naţionale, situaţie reflectată în următorul tabel[5]:

Tabelul 1.

Ramura industrială	Număr întreprinderi	Forţa motrică	Valoarea materiilor prime	Valoarea producţiei	Număr angajaţi	Salarii plătite
— Metalurgie şi construcţii de maşini	4,3	3,6	10,3	10,8	7,4	7,1
— Textile	4,6	9,4	11,4	9,2	8,4	6,8
— Prelucrarea lemnului	3,6	2,3	1,4	2,1	2,5	2,8
— Alimentară	2,1	4	3,7	2,4	3	3,6
— Materiale de construcţii	4,1	1,4	0,5	1,5	5,4	2,4
— Chimie	5,5	0,6	1,2	1,1	1,5	1,1
Total industrie	3,4	3,9	4,9	4,3	4,3	3,9

Industria constructoare de maşini, principala promotoare a progresului tehnic în industria arădeană interbelică, a înregistrat o creştere a producţiei în anul 1939 de 2,8 ori faţă de anul 1924. Ea era reprezentată în primul rînd de Fabrica de vagoane şi motoare Astra Arad, nucleul puternicei societăţi monopoliste „Astra-vagoane", care împreună cu grupul Uzinelor şi Domeniilor Reşiţa (U.D.R.) şi Malaxa — Bucureşti, domina industria naţională de profil. Este semnificativă în această privinţă schema cartelării, în anul 1936, a marii industrii constructoare de maşini româneşti (Grupul Reşiţa)[6]:

[2] „Raport privind fabricaţia de vagoane la Astra-Arad în anul 1938". Arad, 1938, p. 6.

[3] „Aradul-permanenţă în istoria patriei". Arad, 1978, p. 443.

[4] I. Trimbiţioni, *Evoluţia Industriei Textile Arădene*, Arad, 1939, p. 2.

[5] „Municipiul şi judeţul Arad". Album. Arad, 1939, p. 12.

[6] *Monografia Uzinei de vagoane Arad*, Arad, 1972, p. 31—33.

https://biblioteca-digitala.ro

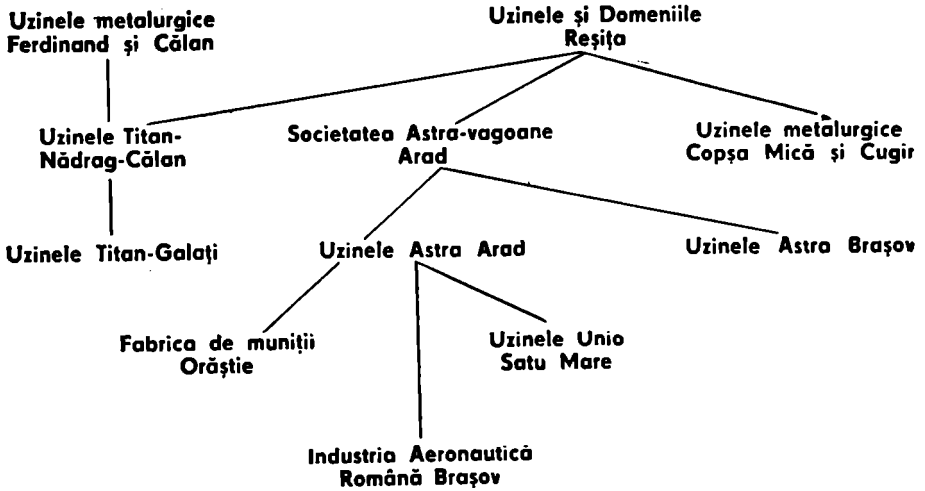

Pe plan național Fabrica de vagoane și motoare Astra se impune în primul rînd prin realizările sale tehnice și tehnologice, constituind adevărate premiere industriale în România. Ele au rezultat direct din adoptarea unui program clar și deosebit de ambițios de fabricație, definit încă în anul 1920 sub forma:

„— Fabricarea de vagoane, locomotive, tramvaie, automobile, autocamioane, tractoare și orice alte mijloace de comunicație;

— Fabricarea de mașini și instrumente agricole, forestiere și viticole, precum și orice mașini și instrumente pentru toate industriile;

— Fabricarea de poduri, construcții metalice, macarale, mașini dinamice și motoare;

— Fabricarea de orice articole de fontă, fier și alte metale turnate;

— Fabricarea de aeroplane, baloane și toate articolele necesare tehnicii aeronautice"[7].

Tipurile de produse nominalizate la începerea activității Societății Astra-vagoane au fost fabricate în anii care au urmat. Principala producție a fost tot timpul cea de vagoane, în care s-a ajuns la o înaltă specializare și la parametri tehnici ridicați, realizîndu-se în perioada 1920—1942 un număr de 39 tipuri de vagoane.

Principalele tipuri de vagoane clasă au fost: clasa I—II, pe patru osii, tip 1927; clasa I—II, pe două osii, tip 1930; clasa III, pe patru osii, tip 1932; clasa I—II, pe patru osii, tip 1940; clasa III, pe patru osii, tip 1941. Vagoanele pe 4 osii au utilizat boghiul Diamond. Echipamentul de frînă a fost de tipul Westinghouse sau Hildebrand-Knorr, combinat cu frîna de mînă. Toate aceste vagoane au avut ca beneficiar C.F.R.-ul.

---

[7] „Statut de fondare a Societății anonime Astra-vagoane Arad", 1920. p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

Printre vagoanele marfă se remarcă vagoanele acoperite: pe două osii, tip 1926; pe patru osii, tip 1936; pe două osii, tip 1943; platforme pe patru osii, tip 1939. Vagoanele au fost echipate cu boghiuri Astra și frîne Hildebrand-Knorr. Ele au fost construite pentru C.F.R., societăți industriale naționale și beneficiari străini.

Vagoanele marfă cu destinație specială au cuprins: frigorifice pe două osii, tip 1941; cisterne pentru derivate petrolifere, pe două osii, tip 1939 și 1941; cisterne pentru acid clorhidric, pe două osii, tip 1936; cisterne pentru acid sulfuric, pe două osii, tip 1938. Aceste vagoane au fost construite pentru societăți industriale naționale și beneficiari străini[8].

Premiere tehnice naționale, cu rezonanță europeană, au constituit însă proiectarea și realizarea vagoanelor restaurant și automotoarelor în anii 1936—1938, ultimele în circulație și astăzi.

Specialiștii Fabricii de vagoane și motoare au proiectat în anul 1936 și construit prototipul vagonului restaurant pe patru osii, de sistem Pullman. Acesta avea caracteristici tehnice superioare, dintre care enumerăm: construcția robustă realizată aproape integral prin sudură, boghiurile Astra constituind tipul Görlitz modificat, frîna Westinghouse combinată cu frîna de mînă. Tara era însă cam ridicată de 54 700 kg, la capacitatea de 46 de locuri.

Deosebit de silențios și confortabil, beneficiind de un excepțional finisaj, vagonul restaurant Astra a constituit una dintre cele mai reușite construcții de acest tip din Europa. El a fost distins în anul 1936 cu medalia de aur la Paris, reprezentînd o înaltă apreciere a competenței tehnice a muncitorilor și specialiștilor arădeni. Deasemenea drepturi de fabricație au fost vîndute unor firme de renume în speță societăților: „Compagnie Internationale des Wagons-lits et des Grands Express Européens" și „The Metropolitan Carriage.Wagon & Finance Co. Ltd. Saltley — Birmingham"[9].

În aceeași perioadă un alt prototip era distins cu o medalie de aur la Berlin. Era prototipul automotorului Astra, clasa I—II. Construit pentru trasee suburbane, automotorul avea o greutate proprie de 33 830 kg și o putere instalată de 275 CP, realizată de un motor Diesel. Acesta asigura o viteză maximă de 110 km pe oră. Automotorul dispunea pentru rulare de două boghiuri Astra, patru osii, și era echipat cu frînă Hildebrand-Knorr, combinată cu frînă de mînă.

Construcție deosebit de robustă, circulă de peste 40 de ani, automotorul avea un exterior aerodinamic, care îi conferea eleganță. Interiorul era confortabil, superior finisat, dispunînd de 14 locuri clasa I și 30 locuri clasa a II-a. Toate acestea îi asigurau reușita. De altfel a fost introdus în fabricația de serie încă în anul 1936. Concomitent au fost fabricate și automotoarele clasa II—III, dispunînd de 16 locuri

---

[8] „Registrul producției Fabricii de vagoane și motoare Astra-Arad" Fond. M.J.A., nr. 3315, p. 16—121.

[9] Idem. p. 96; „Raport privind fabricația de vagoane la Astra-Arad în anul 1938", p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

clasa a II-a şi 52 locuri clasa a III-a, iar un an mai tîrziu automotorul pe două osii, clasa II—III, acesta din urmă însă mult mai puţin reuşit[10].

Astfel, în domeniul construcţiilor de vagoane, Fabrica Astra, care producea în totalitate vagoanele de călători şi 80% din cele de marfă în cadrul industriei naţionale, a obţinut succese care reflectă o înaltă competenţă tehnică, la nivelul realizărilor tehnicii transportului feroviar european.

Fabricaţia autovehiculelor a deţinut un loc important în structura producţiei Fabricii de vagoane şi motoare Astra, mai ales în deceniul trei. Această fabricaţie a început la Arad chiar în anii premergători primului război mondial, dar s-a organizat şi extins începînd din 1920, orientîndu-se iniţial spre automobile, apoi autobuze, autocamioane, autobasculante, autopompe pentru pompieri, remorci basculante şi compactoare rutiere. Totalul autovehiculelor produse la Astra se cifrează la 509 unităţi[11].

Producţia de automobile s-a organizat în anii 1920—1925, rezumîndu-se la un model de roadster, automobil decapotabil cu două locuri, şi la modelul sedan, automobil închis cu patru locuri. Marea majoritate a acestor automobile au fost construite integral, inclusiv motoarele Deimler şi Lister, fabricate în licenţă. Din totalul de 64 automobile fabricate doar 3 au fost echipate cu motoare Ford şi 4 cu motoare Hotchinss.

Se observă că producţia de automobile a rămas modestă, datorită complexităţii tehnice şi tehnologice, lipsei de utilaj modern, dar mai ales din cauza concurenţei străine. Astra a făcut eforturi considerabile pentru a construi un automobil modern, proiectarea şi execuţia prototipului începîndu-se în mai 1924. El nu a ajuns să intre însă în fabricaţia de serie, uzina fiind obligată să-şi lichideze fabricaţia de automobile[12].

În anul 1920 a început fabricaţia de autobuze, fiind construite pînă în anul 1936 un număr de 114 unităţi. Autobuzele Astra de 16 şi 20 locuri au fost echipate cu motoare de tipul Deimler, Westinghouse şi Renault în majoritate, 102 unităţi. Fabricaţia de autocamioane, în trei tipuri constructive, s-a desfăşurat între anii 1919—1936, incluzînd 100 camioane de 1,5 tone, 230 camioane de 3 tone şi 17 autobasculante de 3 tone. Autocisternele de 750 litri, 1 000 litri şi 3 350 litri s-au produs în perioada 1920—1940, cuprinzînd 48 unităţi[13].

Cu toată fabricaţia sa redusă, comparativ cu volumul producţiei, Fabrica de vagoane şi motoare Astra Arad s-a dovedit o promotoare a construcţiei naţionale de autovehicule, caz singular, după informaţiile noastre, în întregul sud-est european.

Fabrica de vagoane şi motoare Astra — Arad este şi promotoarea construcţiei naţionale de avioane. Se baza în acest domeniu pe unele

---

[10] *Monografia Uzinei de vagoane Arad*, p. 48.

[11] „Registrul producţiei Fabricii de vagoane şi motoare Astra-Arad", p. 132—133.

[12] „Raportul Direcţiei Fabricii Astra-Arad". 15 iunie 1924, Fond I.V.A. dosar I, p. 1—3.

[13] „Registrul producţiei Fabridii de vagoane şi motoare Astra-Arad", p. 132—133.

https://biblioteca-digitala.ro

tradiții, întrucît în anii războiului fabricase motoare de avion Deimler-Benz în licență și montase avioane Brandenburg. Dispunea de utilaj, în mare măsură uzat, și de spațiu de producție organizat.

Sectorul aviatic a fost organizat în anul 1922 sub conducerea unui eminent specialist, aviatorul Andrei Popovici, și cu aportul unor specialiști reputați ca Stanislas Șeșefschi, Dumitru Barnieri, Constantin Simionescu, Ioan Wallner. Organizarea a fost posibilă datorită faptului că fabrica arădeană dispunea de un corp de maiștri și muncitori de înaltă calificare, specializați în motoare și lucrări de mecanică fină. În plus s-au făcut și investiții importante, cumpărîndu-se din Elveția un lot de mașini-unelte de înaltă precizie[14].

În fabricația de serie a fost introdus avionul biplan de 300 CP de concepție românească, Astra-Proto, proiectat de inginerul aviator Ștefan Protopopescu. Avionul era de construcție relativ simplă, robust și asigurînd o bună maniabilitate în zbor. Fabricația propriu-zisă s-a desfășurat în anii 1923—1924, pe baza unei comenzi de 25 aparate, din care s-au executat pînă la întreruperea producției 22[15].

Concomitent cu producția de serie a tipului Astra-Proto faza 2-a, a fost conceput și construit prototipul monoplanului „Seșefschi", cu caracteristici superioare. Aparatul a fost încercat și a dat rezultatele scontate de către cei doi excepționali piloți de încercare ai uzinei Pavel Macavei și Ion Sava-Cîmpeanu.[16]

Construcția avioanelor la Arad s-a încheiat la sfîrșitul anului 1924, în urma hotărîrii statului român de a crea o mare întreprindere specializată. Aceasta s-a realizat prin fondarea Industriei Aeronautice Române (I.A.R.) Brașov, la care Astra-Arad participa cu o treime a capitalului, inclusiv totalitatea instalațiilor și utilajelor fostului său sector aviatic[17].

Fabricația avioanelor la Arad a necesitat o intensă muncă de introducere a unor noi și moderne tehnologii, de cercetare și experimentări într-o ramură de vîrf în epocă. Astfel, Astra-Arad a adus o contribuție importantă la ascendența aviației românești în cel de-al treilea deceniu.

La sfîrșitul deceniului al treilea și începutul celui de-al patrulea deceniu s-a impus și fabricația arădeană de mașini-unelte și utilaje.

Această ramură a fost reprezentată de Fabrica de vagoane și motoare Astra, Fabrica de mașini Hendl, Industria de mașini Janto, Fabrica de mașini și turnătoria de fier Iuhasz.

Marea majoritate a mașinilor-unelte și utilajelor au fost produse de către Fabrica de vagoane și motoare Astra. Aceasta a asimilat și

---

[14] „Raport de activitate al Direcției". Fond I.V.A., dosar I, p. 44.

[15] „Raport privind fabricația de aeronave în anul 1924". Fond I.V.A., dosar I, p. 81.

[16] C. Gheorghiu, *General aviator Andrei Popovici*, Ed. Militară, București 1978, p. 81.

[17] *I.A.R. — Nouă intreprindere industrială românească*, Ed. Cultura Națională. București, 1926, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

introdus în fabricaţie un tip de freză verticală în 1924, şepingul în 1926, maşina de găurit verticală în 1926, maşina de tăiat roţi dinţate în 1928, strungul universal în 1932[18]. Bineînţeles că sistemul industrial capitalist nu a permis fabricarea acestor maşini-unelte în serie, fabrica executînd doar comenzile primite de la diverse întreprinderi, cum a fost Industria de maşini Janto, întreprindere care s-a dotat în proporţie de circa 50% cu produse ale Astrei[19].

Notabil este faptul că primul strung arădean nu a fost executat de marea întreprindere, ci în cadrul Şcolii de arte şi meserii, de către elevi şi maiştri-instructori. El a fost realizat în anul 1931 sub conducerea inginerului Romul Cărpinişan[20].

În deceniul al patrulea noi tipuri de maşini-unelte şi utilaje au fost asimilate şi introduse în fabricaţia de serie mică de către întreprinderile arădene. Se remarcă în această privinţă Fabrica de maşini Hendl care a produs utilaj minier pentru Societatea „Mica", dar mai ales pentru industria textilă arădeană, reprezentată în primul rînd de către I.T.A. şi Teba[21]. Consecinţa directă a fost restrîngerea importurilor costisitoare de maşini-unelte şi utilaje industriale, prin înlocuirea lor cu fabricate ale Aradului.

Concomitent au apărut noi întreprinderi într-o ramură de vîrf a industriei naţionale, electrotehnica. Astfel, în 1935 au fost create Uzinele tehnice Arad, producînd materiale electrotehnice şi becuri. Un an mai tîrziu s-a fondat Fabrica de aparate de radio „Iron", constituind o premieră naţională în acest domeniu de producţie. Încă în anul 1936 această fabrică şi-a asigurat integral portofoliul de comenzi[22].

Un prestigiu deosebit l-au atins în epocă fabricile arădene de prelucrare a lemnului. Producţia de mobilă arădeană a devenit cunoscută atît pe plan naţional cît şi european, mai ales prin realizările fabricilor Lengyel, Reinhardt şi Czetzel. Se impune în primul rînd prin amploarea fabricaţiei firma Lengyel. Aceasta a produs un mobilier de stil eclectic, utilizînd elemente neorococo şi neobaroce, dar de o excepţională calitate. Pentru acest mobilier a fost prelucrat lemn de esenţă indigenă, dar şi lemn de esenţe preţioase, în deosebi mahon şi cedru, din import. Ca urmare, în anii celui de-al patrulea deceniu, Lengyel a ajuns cea mai bine cotată fabricantă de mobilă din ţară[23].

În ansamblu industria arădeană a înregistrat în anii 1921—1940 un progres considerabil faţă de perioada anterioară, demonstrînd concludent forţa de creaţie tehnică a muncitorilor şi specialiştilor români, maghiari şi germani din această parte a pămîntului românesc.

---

[18] Rapoartele Direcţiei Fabricii Astra-Arad. Fond I.V.A., dosar 1, p. 19/1924,, 3/1927, 11/1932.

[19] *Aradul — permanenţă în istoria patriei*, p. 443.

[20] Acest strung a funcţionat pînă în anul 1968.

[21] *Istoricul Fabricii de maşini şi angrenaje Edmund Hendl*, 1947. Manuscris, p. 19.

[22] *Aradul-permanenţă în istoria patriei* p. 443.

[23] *Arad ipar voros*, Arad, fără an, p. 64—86; „Almanahul oraşului Arad", 1937, p. 21—23.

https://biblioteca-digitala.ro

II. PERIOADA 1944—1978

Introducerea în producţie a cuceririlor ştiinţei şi tehnicii moderne a înregistrat o ascendenţă deosebită în noua epocă inaugurată în România de victoria Revoluţiei de eliberare naţională şi socială, antifascistă şi antiimperialistă de la 23 August 1944.

Încă în anii grei ai refacerii economiei naţionale, corespunzînd anilor desfăşurării marilor prefaceri revoluţionare, şi ulterior în condiţiile trecerii la construcţia noii orînduiri socialiste, Partidul Comunist Român a militat cu consecvenţă pentru asimilarea ştiinţei şi tehnicii moderne, condiţie deosebit de importantă a amplului proces al creării şi dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului, a avîntului forţelor de producţie.

În perioada făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate în România, Congresele al IX-lea, al X-lea şi al XI-lea ale partidului au hotărît adoptarea unor largi măsuri pentru asigurarea progresului creaţiei tehnico-ştiinţifice naţionale. Programul Partidului Comunist Român prevedea direcţiile cercetării ştiinţifice şi ale progresului tehnic, concretizat prin: organizarea cercetării ştiinţifice în concordanţă cu cerinţele producţiei, perfecţionarea tehnologiilor, orientarea cu prioritate spre valorificarea superioară a resurselor naţionale.[24]

Aplicarea hotărîrilor partidului a înscris, ca o coordonată distinctă a planului naţional unic de dezvoltare economico-socială, ascendenţa continuă a ştiinţei şi tehnicii. Este semnificativ în această privinţă faptul că cel de-al 6-lea plan cincinal a devenit cincinalul revoluţiei ştiinţifice şi tehnice.

În condiţiile revoluţiei ştiinţifice şi tehnice contemporane principala cale pentru asigurarea progresului naţional a constituit-o, şi o constituie în continuare, crearea unei puternice industrii, dotată cu tehnică avansată şi dezvoltată pe baza celor mai noi cuceriri ale ştiinţei. Dinamica producţiei industriale este concludentă pentru marile succese obţinute în această perioadă de industria României şi, ca o componentă importantă, de industria judeţului Arad.

Dinamica producţiei globale industriale a României[25]
(%)

Anul	1938	1950	1965	1975	1978
Producţia	100	147	957	3100	4200

[24] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Ed. Politică, Bucureşti, 1974, p. 75—76.

https://biblioteca-digitala.ro

Dinamica producţiei globale industriale a judeţului Arad[26]
(milioane lei)

Anul	1970	1975	1976	1977	1978
Producţia	6726	11585	13184	15989	16725

Succesele obţinute se datoresc în mare parte modernizării tehnologiilor de fabricaţie şi introducerii progresului tehnic. Un rol deosebit în actualul cincinal a revenit aplicării programelor întocmite în urma hotărîrilor de partid şi a indicaţiilor date de tovarăşul Nicolae Ceauşescu cu prilejul vizitelor de lucru intreprinse în unităţile industriale arădene, programe privind modernizarea tehnologiilor de fabricaţie în deosebi la Întreprinderea de vagoane şi Întreprinderea de strunguri. Succesele obţinute de industria arădeană sînt expuse în continuare pe principalele ramuri industriale[27].

În cadrul industriei naţionale ritmul cel mai înalt de dezvoltare i-a revenit ramurii construcţiilor de maşini şi prelucrării metalelor. Aceasta a depăşit nivelul producţiei anului 1938 de 23 ori în 1965, 48 ori în 1970, 109 ori în 1975 şi 161 ori în 1978[28]. Acelaşi ritm înalt l-au cunoscut şi întreprinderile de profil arădene. Astfel, producţia industriei construcţiilor de maşini în judeţul Arad este în anul 1978 de 2,26 ori mai mare decît în 1970.

Ramura construcţiilor de maşini este reprezentată în judeţul Arad în primul rînd de către Întreprinderea de vagoane şi Întreprinderea de strunguri, ambele mari unităţi industriale cunoscînd o ascendenţă deosebită în anii făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Întreprinderea de vagoane (I.V.A.), de la a cărei fondare s-au scurs 87 de ani[29], deţine ponderea în industria constructoare de maşini arădeană şi primul loc în cadrul întreprinderilor de profil. Întreprinderea realizează în perioada actuală 44% din vagoanele de marfă şi totalitatea vagoanelor speciale şi de călători fabricate în ţară.

În cursul ultimelor trei decenii colectivul Întreprinderii de vagoane a făcut mari eforturi pentru asimilarea progresului tehnic şi tehnologic contemporan. Acestea s-au desfăşurat concomitent cu re-

---

[25] „Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1979". Ed. Direcţiei Centrale de statistică, Bucureşti, 1979, p. 136—137.

[26] Idem, p. 145.

[27] Datele privind evoluţia tehnică, volumul şi componenţa producţiei, provin de la intreprinderile descrise. Ele au fost adunate şi centralizate cu prilejul întocmirii documentului noii secţii de istorie a Muzeului Judeţean Arad.

[28] „Anuarul statistic al R.S.R.", p. 138—139.

[29] Intreprinderea a fost creată la 1 decembrie 1891, sub denumirea de „Fabrica de maşini şi vagoane Iohann Weitzer". La 15 iunie 1920 s-a construit „Astra-Prima fabrică română de vagoane şi motoare", în cadrul căreia statul a ajuns să deţină 87% din acţiuni, restul acţiunilor fiind naţionalizate prin Legea din 11 iunie 1948.

https://biblioteca-digitala.ro

construcţia întreprinderii, de-a lungul etapelor succesive de modernizare şi extindere a capacităţilor de producţie, cincinal de cincinal.

Eforturile de introducere a progresului tehnic au fost orientate primordial în vederea asigurării unor înalţi parametri constructivi, acţionîndu-se în faza de proiectare, execuţie a prototipurilor şi probe efectuate, în vederea obţinerii unor calităţi superioare în exploatare. Concomitent s-a acţionat pentru realizarea unei calităţi înalte a execuţiei în procesul de fabricaţie.

Un rol important, mereu crescînd, i-a revenit activităţii de cercetare şi proiectare. În această privinţă înfiinţarea Centrului de cercetare ştiinţifică şi inginerie tehnologică vagoane Arad (C.C.S.I.T.V.A.), la 1 noiembrie 1971, a marcat un progres considerabil, datorat grupării unui număr important de specialişti, ingineri, subingineri şi tehnicieni, şi orientării lor spre munca de concepţie.

În urma trecerii la o activitate de concepţie superioară, concomitent cu introducerea unor tehnologii moderne, Întreprinderea de vagoane a reuşit să asimileze în fabricaţie numeroase tipuri noi de vagoane. Tabelul următor este concludent în această privinţă.

Tipuri de vagoane asimilate în fabricaţie

Perioada	1966—1970	1971—1975	1976—1978
Tipuri de vagoane	54	67	57

Semnificativ este şi faptul că în primii trei ani ai cincinalului revoluţiei ştiinţifice şi tehnice, 1976—1980, din totalul de 57 tipuri de vagoane asimilate, 35 de tipuri sînt vagoane pentru călători, de o înaltă complexitate tehnică şi tehnologică, cu parametri de funcţionare superiori.

În domeniul construcţiei vagoanelor de marfă s-au făcut mari progrese tehnice şi tehnologice, determinate de cerinţele transportului feroviar modern de mare capacitate, de mecanizare şi containerizare. În aceşti ani s-a trecut progresiv de la vagoanele de mică capacitate, la vagoanele de marecapacitate pe patru osii, cu sarcina utilă între 60—80 tone. Rularea se realizează integral pe rulmenţi, fapt care permite atingerea unor viteze de 120 km/h. Şasiurile sînt fabricate din oţeluri slab aliate cu o rezistenţă sporită, utilizîndu-se o gamă largă de profile laminate şi ambutisate. Carcasele se construiesc din profile şi table astfel că au devenit autoportante. Asamblările se realizează aproape integral prin sudură, o ascendenţă deosebită revenindu-i sudurii automate.

Realizarea unor construcţii de vagoane moderne s-a manifestat pregnant şi în continua îmbunătăţire a coeficientului de tară, al cărui nivel actual de 0,35—0,40% este comparabil cu cele mai reuşite cons-

https://biblioteca-digitala.ro

trucții de vagoane pe plan mondial. Concomitent vagoanele ultimului deceniu dispun de multiple posibilități de încărcare și descărcare mecanizată, adaptabile la industriile automatizate. Printre acestea se înscriu atît vagoanele acoperite, cît mai ales vagoanele cu autodescărcare prin basculare sau culbutare, folosind forța gravitațională.

Între cele mai reușite tipuri de vagoane construite în această perioadă se înscriu: vagoanele acoperite pe patru osii, pentru 60 tone, tip GVASFV și GAGRS; vagoanele descoperite pe patru osii cu autodescărcare, pentru 60 tone; vagoanele basculante pe patru osii pentru 40 m^3, corespunzînd capacității de 80 tone; vagoanele platformă pe patru osii, cu țepușe tabatabile, pentru 56 tone; vagoanele platformă pe două osii cu pereți mobili și țepușe rabatabile, pentru 27,5 tone; vagoanele pentru transportat autoturisme și vagoanele refrigerente.

Reușite de mare prestigiu au constituit vagoanele speciale de mare capacitate, utilizate în transporturi agabaritice grele, cum este cazul agregatelor, echipamentului energetic și diverselor utilaje de mari dimensiuni. Întreprinderea a construit două tipuri de astfel de vagoane, unicate pe plan național și printre puținele din Europa.

Vagonul platformă cu longeroni înalți pe 10 osii, capacitate de încărcare 140 tone, dispune de o platformă scufundată cu lungimea utilă de 9 m și lățimea utilă de 2,6 m, permițînd o ridicare de 0,3 m. KE1C, atinge în exploatare o viteză maximă de 80 km/h.

Vagonul pentru transporturi agabaritice pe 20 osii, pentru o capacitate medie de încărcare de 260 tone, dispune de o lungime utilă de încărcare de 15,9 m și o lățime utilă de 2,6 m. Vagonul permite o sarcină de încărcare în cazul prinderii directe de 260—280 tone și o sarcină cu rezemare pe longeroni de 160—180 tone. Vagonul are tara de 145,5 tone, este echipat cu frîna KEIC și atinge în exploatare viteza de 80 km/h, la regim gol, și 40 km/h la regim încărcat.

În prezent în cadrul Centrului de cercetări a fost proiectat și va intra în fabricație un alt tip de vagon pentru transporturi agabaritice grele, cu capacitate sporită, pe 26 osii.

Fabricația vagoanelor de călători a înregistrat și ea progrese remarcabile, exprimate atît prin creșterea continuă a numărului de tipuri produse, cît și prin parametri constructivi înalți atinși, estetica și confortul interioarelor. S-au utilizat în această perioadă, alături de oțelurile de structură cu înaltă rezistență, masiv aluminiul și masele plastice.

Dintre vagoanele de clasă produse pentru Căile Ferate Române în acești ani enumerăm: vagoanele clasa I cu 54 locuri; vagoanele clasa a II-a cu 80 locuri; vagoanele pentru transport suburban clasa I și a II-a, cu 96 locuri; vagoanele bar și poștale. Toate tipurile dispun de aparate de rulare moderne și frîne automate KE-S cu dispozitive de antipatinaj, permițînd atingerea vitezei de 160 km/h. Interioarele sînt realizate confortabil, cu o estetică superioară, iluminat fluorescent și incandescent, încălzire cu aer cald insulfat, încălzit cu aburi și electric cu reglare automată.

https://biblioteca-digitala.ro

Vagoanele produse la Arad, cu parametri tehnici superiori corespunzînd normelor de exploatare internaţională, au dobîndit un înalt prestigiu peste hotare. Semnificative în această privinţă sînt numeroasele medalii, diplome şi menţiuni primite la tîrguri internaţionale, în primul rînd la Leipzig, dar mai ales ascendenţa exportului în anii 1950—1978. Astăzi vagoanele arădene funcţionează pe magistralele feroviare ale unui număr de 26 state din Europa, Asia, Africa, America.

Întreprinderea de strunguri Arad (I.S.A.) a fost înfiinţată prin contopirea şi modernizarea a şase intreprinderi mai vechi, naţionalizate la 11 iunie 1948. Ea a intrat în funcţiune în anul 1949, începînd prima fabricaţie de serie a strungurilor româneşti. De atunci intreprinderea a cunoscut o continuă extindere şi modernizare, situîndu-se astăzi printre unităţile constructoare de maşini etalon ale industriei naţionale, producînd 65% din strungurile fabricate în ţară.

O primă etapă în procesul de producţie al Intreprinderii de strunguri se situează în anii celui de-al şaselea deceniu, ani de intensă industrializare socialistă a ţării. Fabricaţia a început încă în anul 1949 cu strungul de tipul S-1. În anul 1950 s-a proiectat şi asimilat strungul S-2, produsul de bază în anii 1951—1953. Modernizarea producţiei de strunguri s-a manifestat din anul 1954, cînd a fost introdus în fabricaţie Strungul de precizie S-4, apoi în 1956, cînd s-a asimilat strungul de decojit S-5, şi în 1958, cînd a început construcţia strungurilor S-8.

Deceniul al şaptelea marchează o etapă superioară pentru Intreprinderea de strunguri arădeană, Concomitent cu extinderea şi modernizarea secţiilor se trece la modernizarea strungurilor asimilate în fabricaţie şi dotarea cu elemente de automatizare, realizare remarcabilă datorită conlucrării sectorului de concepţie al intreprinderii cu Institutul de cercetări electronice Bucureşti.

Sînt realizate strungurile cu comandă program din familia SN, tipurile de bază de strunguri mijlocii fiind SN-250, SN-320 şi cunoscutul SN-400. Aproape concomitent, începînd din anul 1962, se asimilează în fabricaţie strungurile din categoria mijlocie- grea, tipurile SN-630 şi SN-800 şi începe producţia primelor strunguri revolver, de tipurile SRV, SRV-25 şi SRD, SRV-40.

Necesitatea asimilării rapide a progresului tehnico-ştiinţific contemporan a impus accelerarea modernizării fabricaţiei de strunguri pînă la atingerea unor performanţe de exploatare similare sau chiar superioare unor tipuri de strunguri realizate în statele puternic dezvoltate industrial. În această privinţă intreprinderea a acţionat pentru înlocuirea tipurilor SN, aflate pe flux de 6—11 ani şi uzate moral. Au fost scoase din fabricaţie tipurile SN-250, în anul 1972, SN-320, în anul 1973, şi SN-400, în anul 1975.

Concomitent a fost creată şi asimilată în producţie noua familie de strunguri automatizate de mare randament SNA, cu tipurile de bază SNA-250, SNA-280, SNA-320, SNA-360, SNA-400, SNA-450, SNA-500, SNA-560, SNA-630, SNA-710 şi SNA-800. Beneficiind de o arhitectură modernă şi un grad sporit de precizie şi rigiditate, strungurile SNA prezintă caracteristici constructive superioare asigurate de montarea

https://biblioteca-digitala.ro

arborelui principal pe rulmenţi de precizie ridicată, cuplaje electromagnetice, comenzi centralizate, avans rapid şi dispozitiv de tamponare, gamă mare de filete.

Strungurile sînt echipate cu o gamă mare de accesorii, care permit utilizarea în numeroase operaţiuni de prelucrare a metalelor. Astfel, ele asigură un înalt grad de tehnicitate şi productivitate.

Construcţia de strunguri arădene înregistrează în prezent, în cel de-al patrulea an al cincinalului revoluţiei ştiinţifice şi tehnice, noi şi marcante succese în domeniile strungurilor mijlocii şi grele. Se asimilează acum în fabricaţie strungurile de tipul SF-280 NCC şi SF-400 NCC, primele strunguri cu comandă numerică concepute şi realizate integral pe plan naţional, utilaje de înaltă performanţă, comparabile în exploatare cu cele mai reuşite produse similare pe plan mondial.

Realizările tehnice şi tehnologice înalte ale Intreprinderii de strunguri Arad, în toată această perioadă de 30 de ani de funcţionare, se manifestă pregnant în exporturile sale, atingînd un număr de 55 state ale lumii, printre care numeroase state dezvoltate industrial, cu vechi tradiţii în construcţia de maşini-unelte. Se afirmă astfel din nou forţa creatoare a muncitorilor şi specialiştilor arădeni.

Printre unităţile industriale care manifestă permanent tendinţa de a se adapta progresului tehnic contemporan se înscrie şi Întreprinderea mecanică a agriculturii şi industriei alimentare (I.M.A.I.A.), care continuă o veche tradiţie arădeană a fabricării utilajelor pentru agricultură. Ea duce o contribuţie importantă la modernizarea agriculturii, în primul rînd a judeţului Arad.[30]

În cincinalul revoluţiei ştiinţifice şi tehnice o ascendenţă deosebită i-a revenit mecanicii fine, reprezentată la Arad printr-o unitate industrială nouă, Fabrica de ceasuri „Victoria". Unică în ţară, această intreprindere, creată în anul 1961, cunoaşte o înaltă dezvoltare şi modernizare, acoperind în prezent întregul necesar intern şi exportîndu-şi produsele de înaltă tehnicitate în 20 de state ale lumii.[31]

Ritmurile înalte de dezvoltare şi modernizare nu au fost proprii numai construcţiei de maşini, ele s-au manifestat şi în celelalte ramuri industriale. Dintre acestea s-a remarcat exploatarea şi prelucrarea lemnului. Aceasta a depăşit nivelul producţiei anului 1938 de 6,7 ori în 1965, 9,2 ori în 1970, 13 ori în 1975 şi 15 ori în 1978.[32]

Industria arădeană de prelucrare a lemnului, cu vechi şi prestigioase tradiţii, a înregistrat un progres deosebit după anul 1960, prin crearea, extinderea şi modernizarea continuă a Combinatului de prelucrare a lemnului (C.P.L.) Arad. Faţă de anul 1970 producţia Combinatului şi a unităţilor sale componente a crescut în 1978 de 2,24 ori.

---

[30] Ca subordonate I.M.A.I.A. aparţine agriculturii însă ca producţie industriei constructoare de maşini.

[31] Ca subordonare Fabrica de ceasuri aparţine industriei uşoare, este însă o reprezentantă a producţiei de mecanică fină.

[32] „Anuarul statistic al R.S.R.", p. 138—139.

https://biblioteca-digitala.ro

Concomitent, prin aplicarea unor tehnologii avansate, a crescut mult gradul de valorificare a lemnului, realizîndu-se zeci de tipodimensiuni noi. Ca urmare valoarea obținută în prezent dintr-un metru cub de masă lemnoasă este de 285 lei, față de 210 lei în anul 1960.

Principala activitate a Combinatului de prelucrare a lemnului este producția de mobilă. În acest domeniu s-au înregistrat cele mai mari progrese, rod al muncii colectivelor din unitățile de la Arad, Pîncota, Ineu, Nădlac. În primul rînd s-a diversificat extrem de mult fabricația. Astfel, față de 3 sortimente de mobilă realizate în anul 1960, în prezent se asimilează anual zeci de tipodimensiuni noi de mobilă stil, modernă și curbată.

Între cele mai reușite mobile stil arădene se înscriu cele aparținînd stilurilor: renaștere spaniolă, Regeance și Ludovic XVI. Sufrageriile de stilul renaștere spaniolă au o structură arhitecturală proprie, tinzînd spre un clasicism al formelor, cu tăbliile ornamentate cu sculpturi de proveniență istorică. Sufrageriile și dormitoarele de stil Regeance se caracterizează prin suplețe și eleganța liniilor, prin efectele furnirelor și decorația bine închegată. Sufrageriile și dormitoarele destil Ludovic XVI sînt remarcabile prin simplitate și linearitate, prin ornamentația clasică, îndeosebi în ghirlandă, și culoarea furnirului.

Eforturile colectivului de creație s-au orientat și spre preluarea elementelor de mobilier specific românesc, aparținînd stilului brîncovenesc, care a îmbogățit motivele bizantine tradiționale, creind o nouă structură și decor. A fost realizat astfel mobilierul Bogdana, cu forme și ornamentație deosebit de valoroasă.

Bineînțeles majoritatea producției o constituie mobilierul modern, conceput cu o eleganță a formelor arhitecturale, o bogată ornamentație și o funcționalitate sporită. Printre tipurile remarcabile realizate în ultima perioadă se înscriu dormitoarele, sufrageriile, bibliotecile și camerele de tineret Nina, precum și dormitoarele, sufrageriile, bibliotecile și holurile M.623. Concomitent cu asimilarea programului de fabricație al garniturilor descrise, în condițiile îmbunătățirii permanente a aspectului comercial al produselor și creșterii productivității muncii, s-a impus preocuparea continuă pentru introducerea și extinderea tehnologiilor avansate de prelucrări mecanice, finisarea în flux neîntrerupt, introducerea lacurilor cu aspect estetic și caracteristici tehnice de rezistență superioare.

Diversificat sortimental, beneficiind de un nivel tehnic și calitativ ridicat de execuție, mobilierul arădean se bucură de o deosebită apreciere pe piața internă și externă. Semnificativ în această privință este faptul că peste 90% din producția de mobilier a Combinatului pentru prelucrarea lemnului din Arad se livrează la export. Sînt realizate contracte economice cu peste 30 de țări, respectiv cu 70 de firme comerciale. Printre principalele piețe de desfacere enumerăm pe cele din URSS, SUA, Franța, Olanda și Belgia.

O creștere continuă cantitativă și calitativă a cunoscut-o și industria ușoară, realizînd o producție față de anul 1938 de 6,6 ori mai

https://biblioteca-digitala.ro

mare în 1965, 11 ori în 1970, 20 ori în 1975 și 28 ori în 1978[33]. Această ramură industrială este reprezentată la Arad de unități cunoscute, cum sînt: Intreprinderea textilă, Intreprinderea „Tricoul Roșu", Intreprinderea de confecții, Intreprinderea „Libertatea", Intreprinderea „Arădeanca".

Industria textilă arădeană a crescut de 1,9 ori în 1978, față de nivelul anului 1970, prin aplicarea unor tehnologii moderne și introducerea în fabricație a noi materiale. Astfel, s-au aplicat apreturile nevalabile, s-au utilizat masiv fibrele poliesterice în amestec de bumbac, s-au asimilat contexturi, care au asigurat țesăturilor o greutate specifică redusă. Anual au fost create zeci de modele noi, în sute de poziții coloristice. Concomitent s-au asimilat zeci de modele de tricotaje din bumbac, sau bumbac în amestec cu fibre sintetice.

Sporuri însemnate au revenit industriei de confecții arădene, cu o creștere în 1978 de 2,3 ori față de nivelul anului 1970. Ele au fost completate cu o creștere permanentă a calității confecțiilor arădene, acestea situîndu-se în prezent în primul rînd a producției naționale în acest domeniu.

Industria pielăriei, blănăriei și încălțămintelor arădene a înregistrat o producție de 2,2 ori mai mare decît în 1970. S-au asimilat în fabricație zeci de noi modele, utilizîndu-se masiv, alături de materialele naturale, înlocuitorii sintetici. Astfel, industria ușoară arădeană a cunoscut succese de prestigiu, datorate în bună parte continuei modernizări a producției, prin aplicarea tehnologiilor moderne.

Industria alimentară a ținut pasul cu marile progrese ale dezvoltării economice, acoperind necesitățile de consum mereu sporite și realizînd importante disponibilități pentru export. Pe plan național, industria alimentară a înregistrat creșteri mari față de anul 1938, de 3,8 ori în 1965, 5,2 ori în 1970, 7,4 ori în 1975 și 9,1 ori în 1978.[34] La Arad, principalele unități din această ramură, cum sînt: Intreprinderea de industrializare a cărnii, Intreprinderea de industrializare a laptelui, Intreprinderea de industrializare a sfeclei de zahăr, Intreprinderea de morărit și panificație, Intreprinderea de spirt și drojdie, realizează în prezent o producție de 1,7 ori mai mare decît în 1970. Intrarea în funcțiune la sfîrșitul cincinalului, a noilor unități de pe platforma nord-vest a municipiului: fabricile de pîine, industrializarea cărnii, zahăr și bere, va asigura industriei arădene din această ramură capacitatea de a valorifica superior producția agricolă a județului Arad.

Din prezentarea succintă a principalelor realizări tehnice și tehnologice ale industriei arădene în anii edificării societății socialiste multilateral dezvoltate rezultă cu claritate faptul că Aradul s-a încadrat în primele rînduri ale industriei naționale, în numeroase ramuri, că s-au depus eforturi susținute pentru asimilarea progresului tehnico-științific contemporan, eforturi care s-au concretizat în adevărate premiere industriale naționale.

---

[33] *Ibidem*
[34] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro

Despre succesele obținute în actualul cincinal, Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la cel de-al XII-lea Congres, reliefa că: „În conformitate cu obiectivele stabilite de Congresul al XI-lea al partidului, în acest cincinal s-a acționat hotărît pentru afirmarea largă a cuceririlor revoluției tehnico-științifice în toate domeniile de activitate. A fost perfecționată rețeaua unităților de cercetare și inginerie tehnologică, s-au dezvoltat capacități puternice de microproducție. Ca urmare a legării tot mai strînse a cercetării de cerințele concrete ale economiei, a crescut rolul științei în promovarea progresului tehnic cercetarea națională asigură, pe cincinal, circa 90 la sută din tehnologiile și materialele noi puse în fabricație"[35].

Afirmarea revoluției tehnico-științifice în toate domeniile de activitate, creșterea rolului științei în modernizarea economiei naționale, în asigurarea progresului multilateral al patriei devine unul din obiectivele fundamentale ale deceniului viitor. Pentru industrie cercetarea va trebui să asigure dezvoltarea rapidă a bazei de materii prime și energie, valorificarea complexă a resurselor minerale, asimilarea de noi produse cu caracteristici superioare, generalizarea mecanizării, automatizării și cibernetizării producției, introducerea unor tehnologii avansate în toate ramurile producției. Realizarea acestui deosebit progres tehnico-științific a impus elaborarea, dezbaterea și adoptarea de către Congresul al XII-lea al partidului a vastului „Program de cercetare științifică, dezvoltarea tehnologică și de introducere a progresului tehnic pînă în 1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000".[36]

PREMIÈRES INDUSTRIELLES D'ARAD DANS L'ÉCONOMIE NATIONALE (1918—1978)

(Résumé)

L'ouvrage se refère à la contribution de grandes entreprises du département Arad à l'ascendance de l'industrie nationale. Ainsi, dans cette ville on a construit les premiers wagons de chemin de fer, voitures, avions et machines-outils de Roumanie. Premièrement, ici on a fondé l'industrie électrotechnique par la création de la première fabrique d'appareils de radio.

Dans l'époque de la construction de l'industrie socialiste, les entreprises d'Arad ont enregistré un progrès sans précédent.

---

[35] *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, în „Scînteia", anul XLIX, nr. 11584, p. 4—5.

[36] *Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000.*, Ed. Politică, București, 1979.

https://biblioteca-digitala.ro

Des succès remarquables ont été obtenus dans la construction de wagons, tours, machines-outils, mécanique fine et outillages.

Nouvelles technologies ont été introduites dans l'industrie du bois, ayant des succès de prestige dans la fabrication du mobilier style. Le plan quinquennal 1976—— 1980, le quinquennal de l'assimilation du progrès technique et technologique contemporain dans l'industrie nationale a marqué un progrès spécial pour l'industrie d'Arad.

Les grands succès de ces années démontrent le réalisme de la politique d'industrialisation promue par le Parti Communiste Roumain.

Le XIII-ème Congrès du Parti aura un rôle décisif dans cette direction, adoptant le Programme de recherche scientifique, développefent technologique et l'introduction du progrès technique dans la période 1981—1990 et les directions principales jusqu'à l'année 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

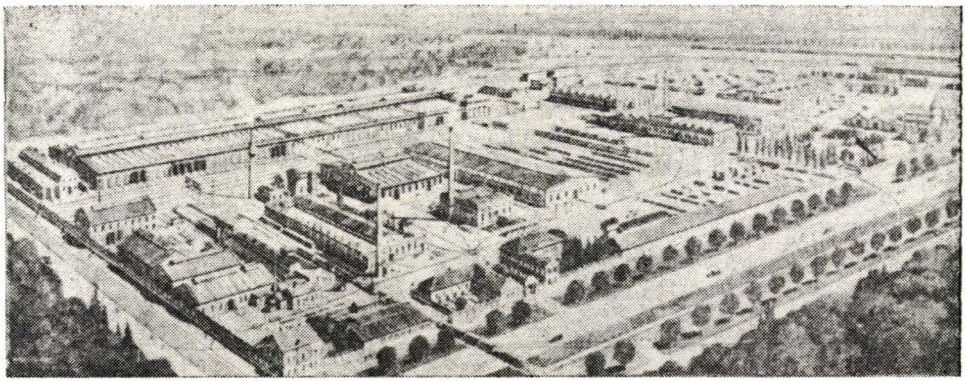

Vedere generală a Fabricii de vagoane şi motoare „Astra" — Arad în perioada interbelică.

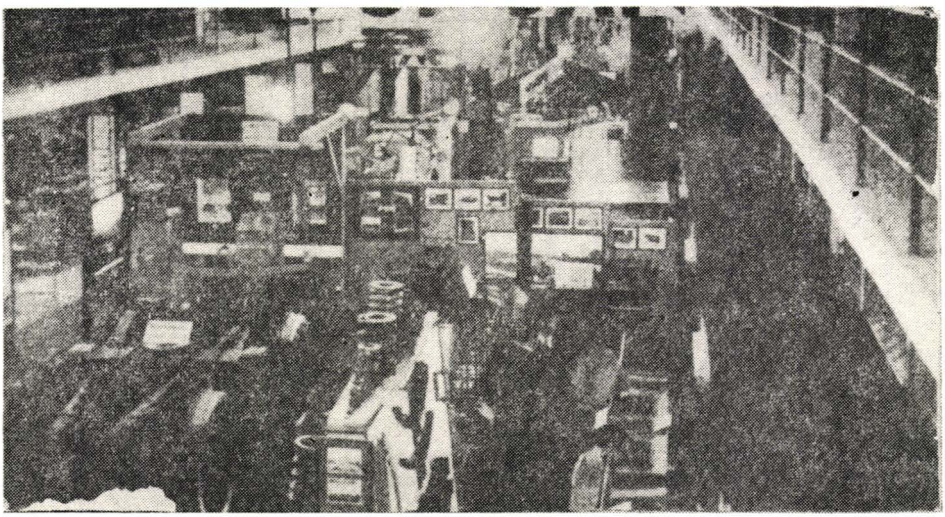

Standul Fabricii de vagoane şi motoare „Astra" — Arad la Expoziţia Naţională din anul 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

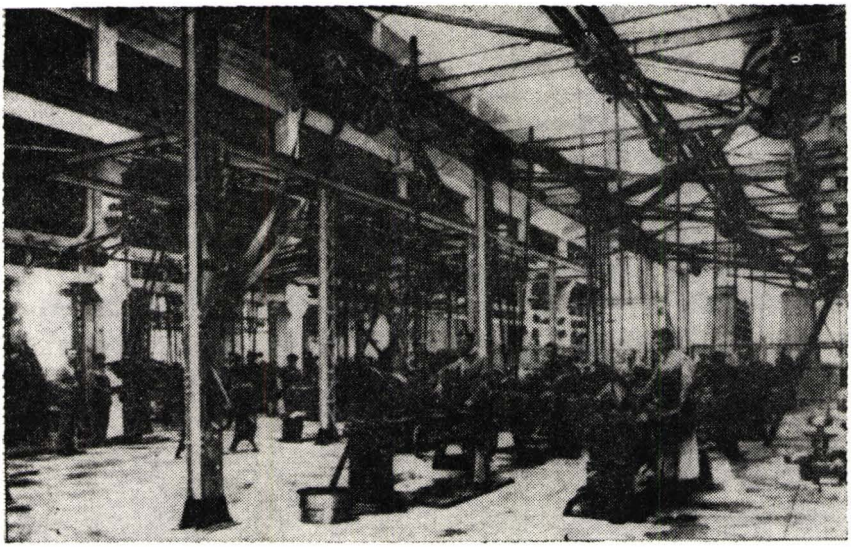

Secţia de mecanică a Fabricii de vagoane şi motoare „Astra“ Arad.

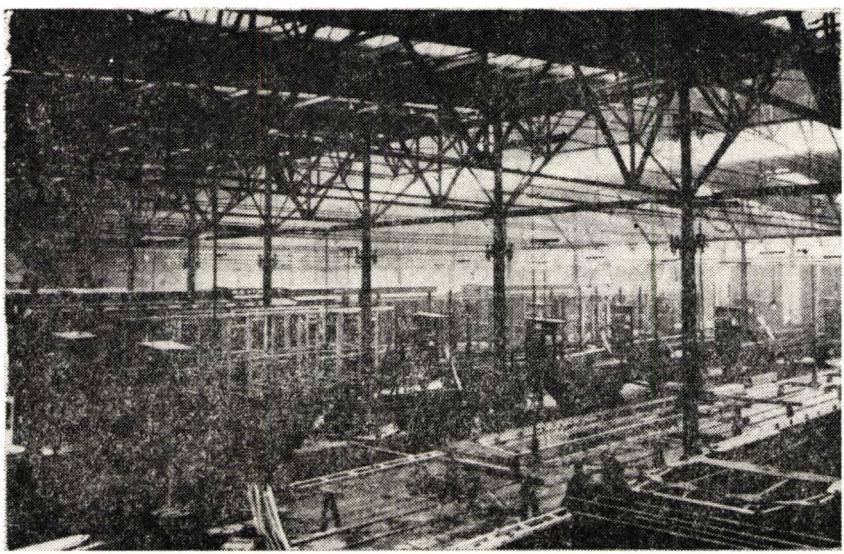

Sala de montaj a vagoanelor de marfă la Fabrica de vagoane şi motoare „Astra“ — Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

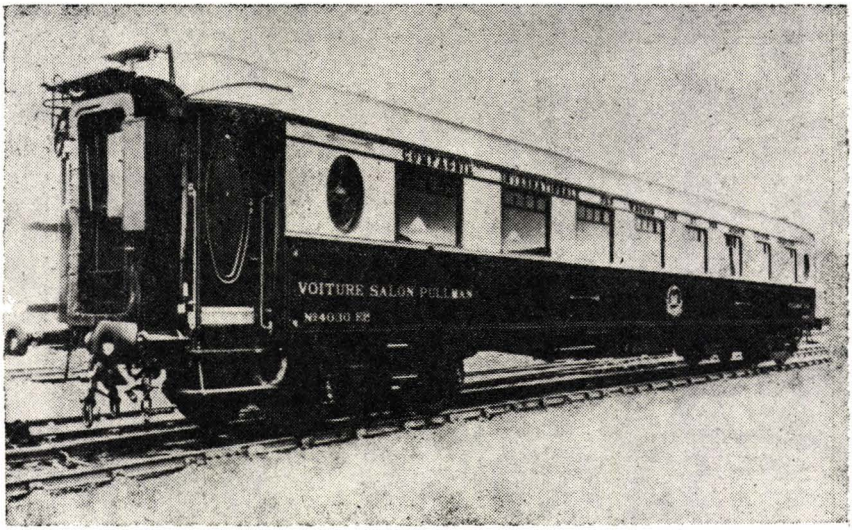

Vagonul restaurant „Astra", proiectat în anul 1936.

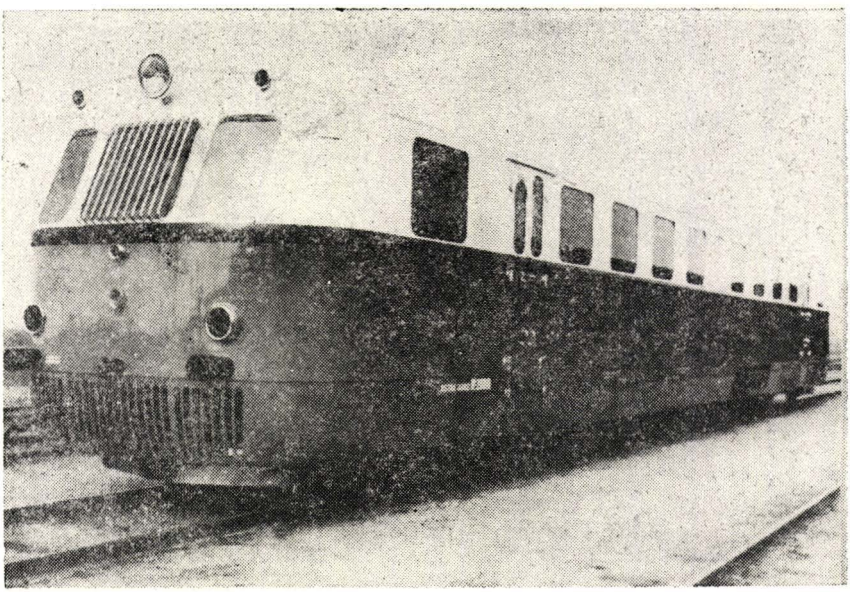

Automotorul „Astra", clasa a II-a, asimilat în fabricaţie în anul 1936.

https://biblioteca-digitala.ro

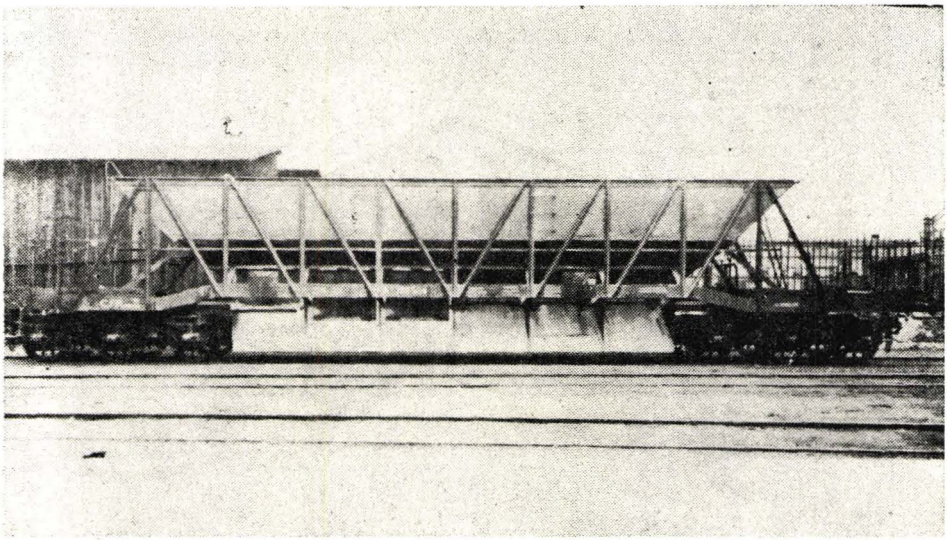

Vagoane autodescărcătoare de mare capacitate construite între anii 1936—1940.

Lot de vagoane-cisternă fabricate în anul 1940 pentru Căile ferate din Turcia.

https://biblioteca-digitala.ro

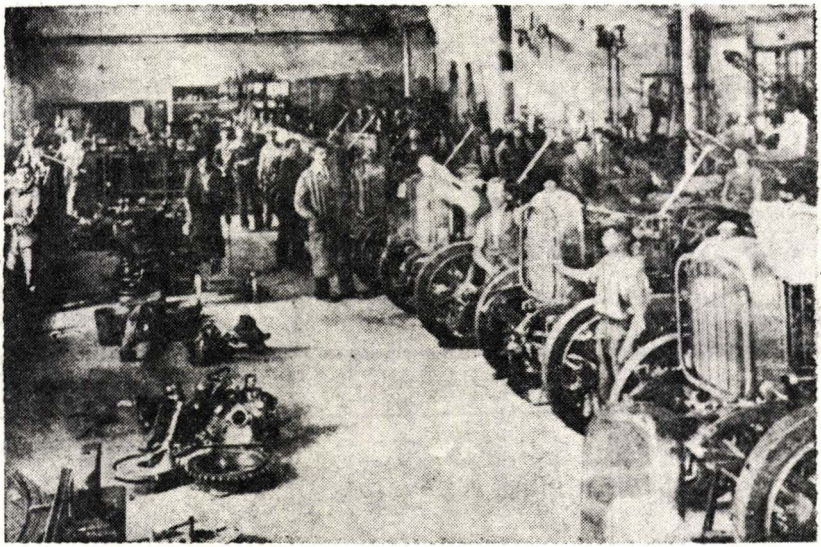

Hala de montaj a automobilelor la Fabrica de vagoane şi motoare „Astra“ — Arad.

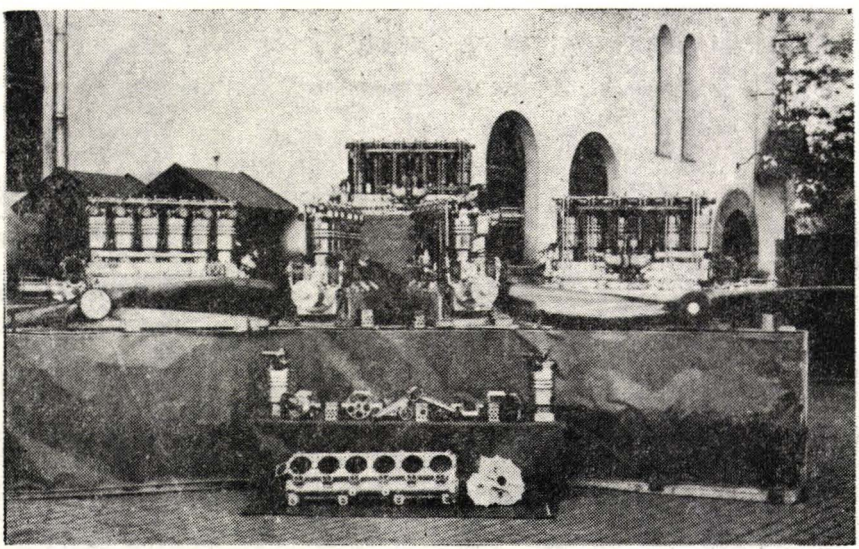

Stand al Expoziţiei de motoare şi subansamble de autovehicule şi avioane fabricate la Arad în anul 1924.

https://biblioteca-digitala.ro

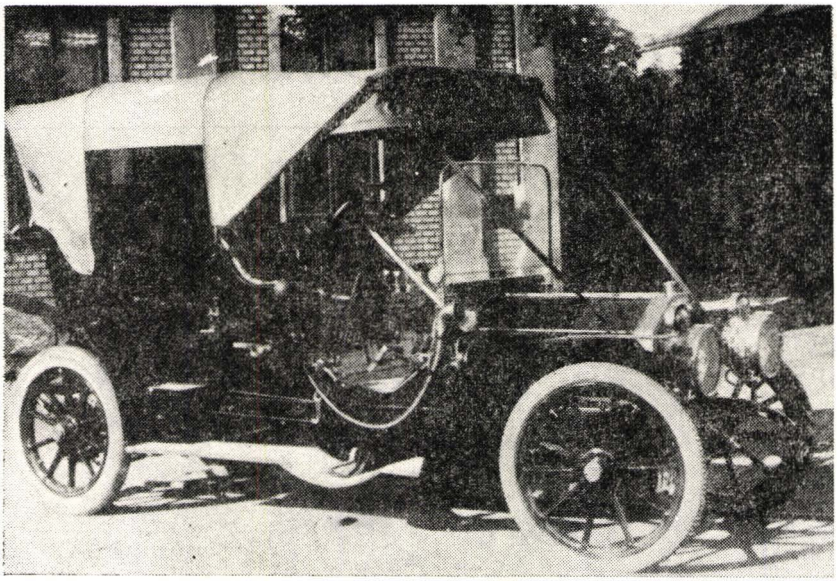

Automobil fabricat la „Astra“ — Arad în anul 1921.

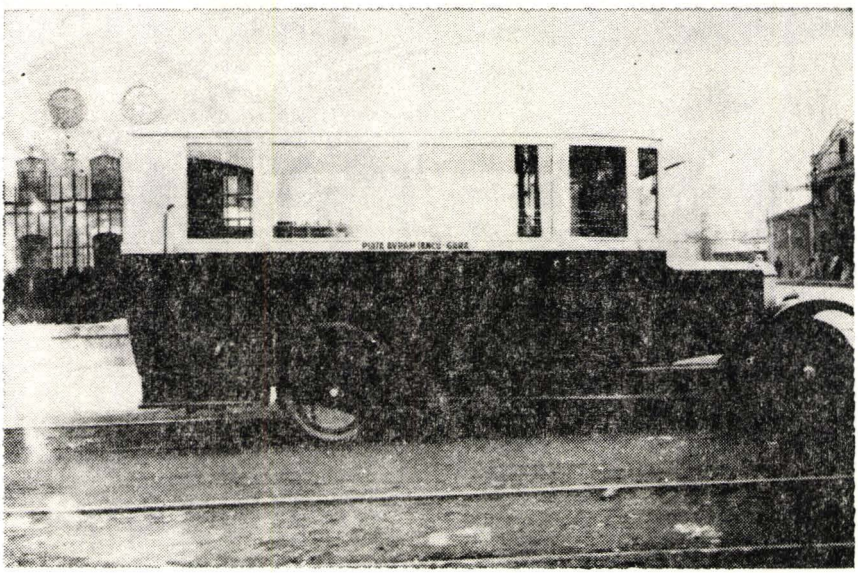

Autobus produs la „Astra“ — Arad în anul 1936, pentru serviciul de transport public al municipiului.

https://biblioteca-digitala.ro

O INVENȚIE ROMÂNEASCA

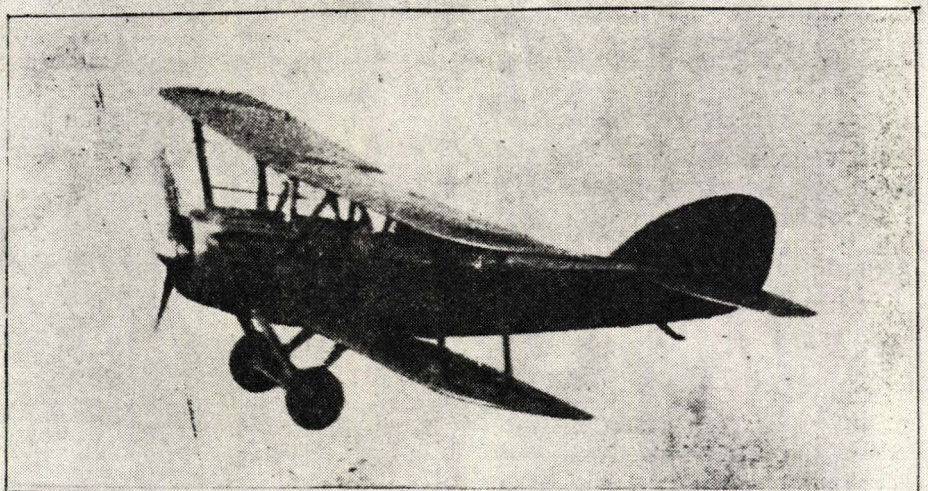

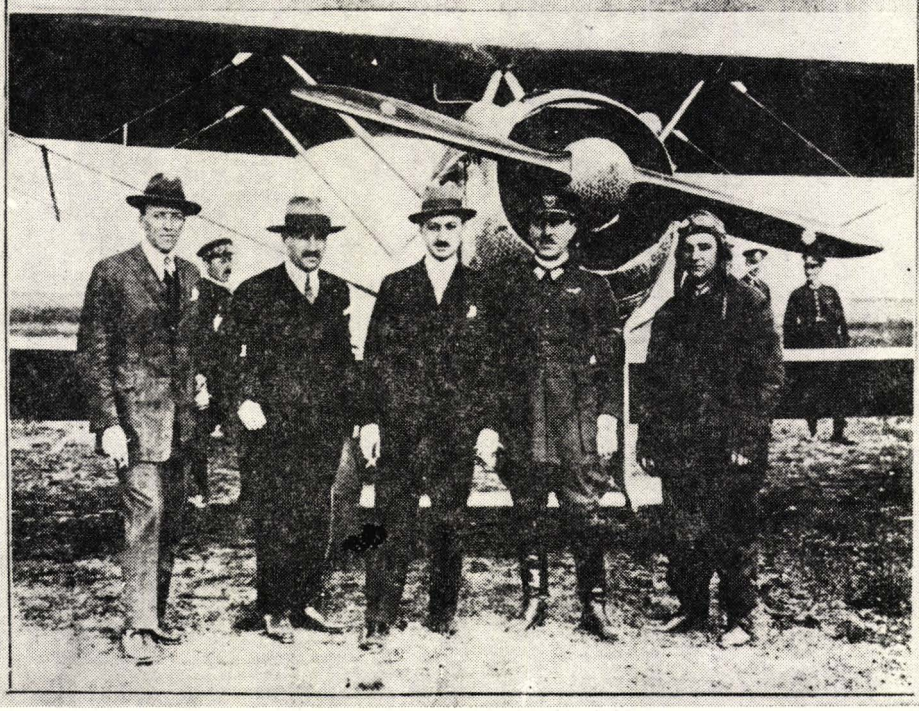

Prototipul avionului Astra și realizatorii săi.

https://biblioteca-digitala.ro

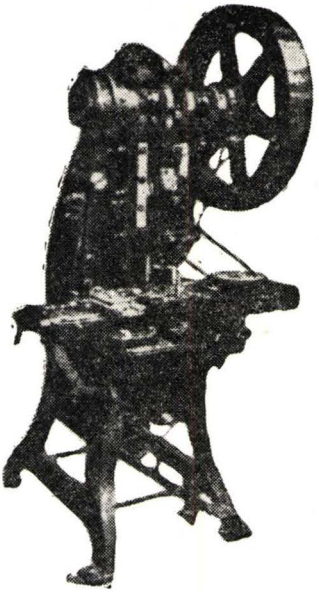

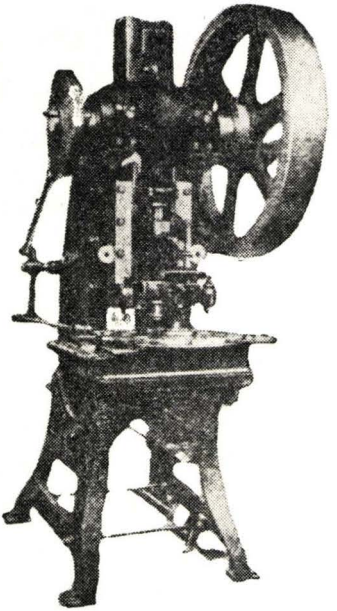

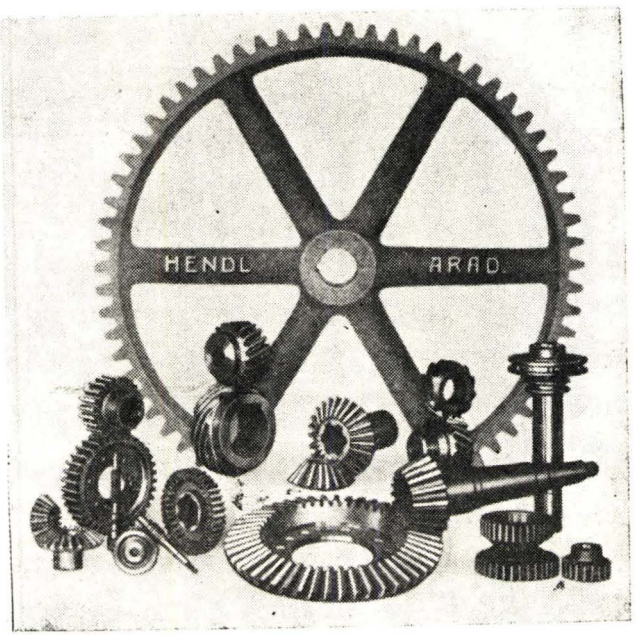

Maşini unelte produse de fabricile arădene.

https://biblioteca-digitala.ro

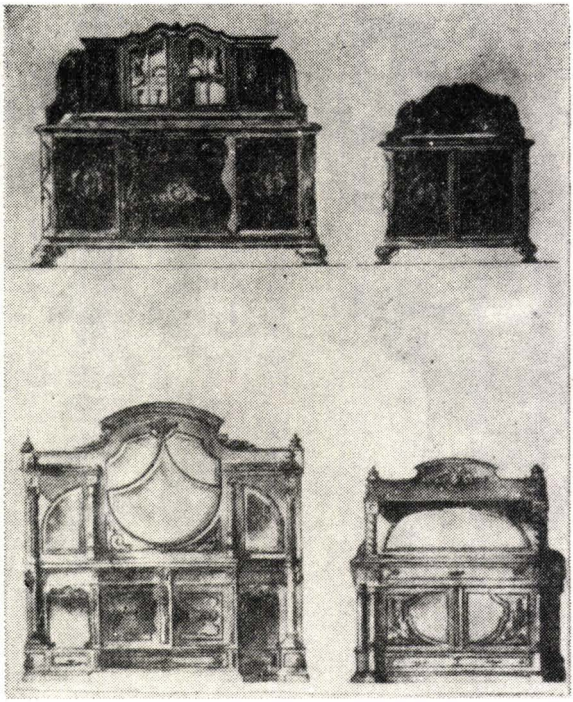

Reputatul mobilelor de fabricaţie arădeană, în anii deceniului al patrulea.

https://biblioteca-digitala.ro

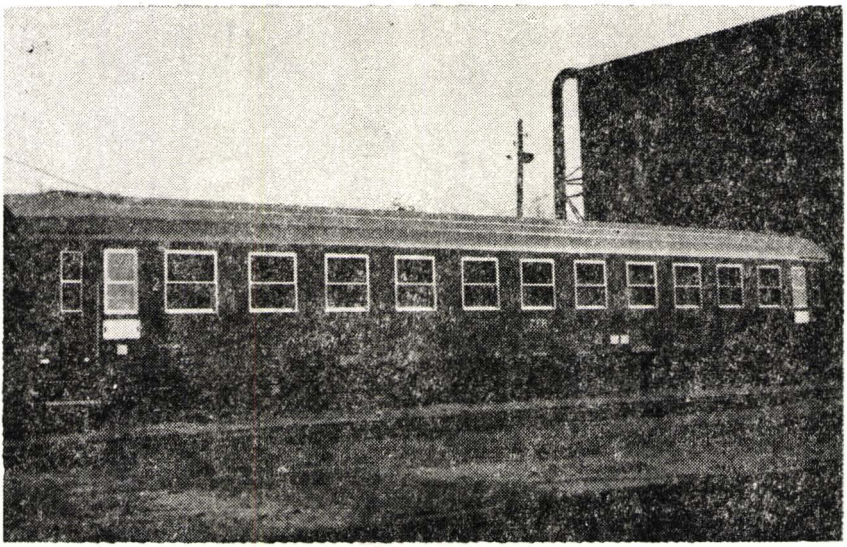

Vagoanele moderne de clasă, reuşite de prestigiu ale Întreprinderii de vagoane din Arad.

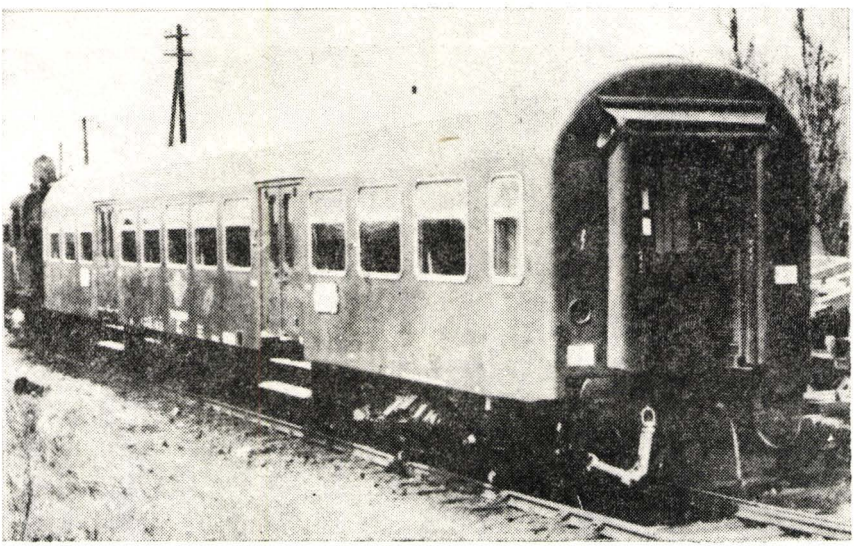

Vagon de mare capacitate pentru transportul suburban.

https://biblioteca-digitala.ro

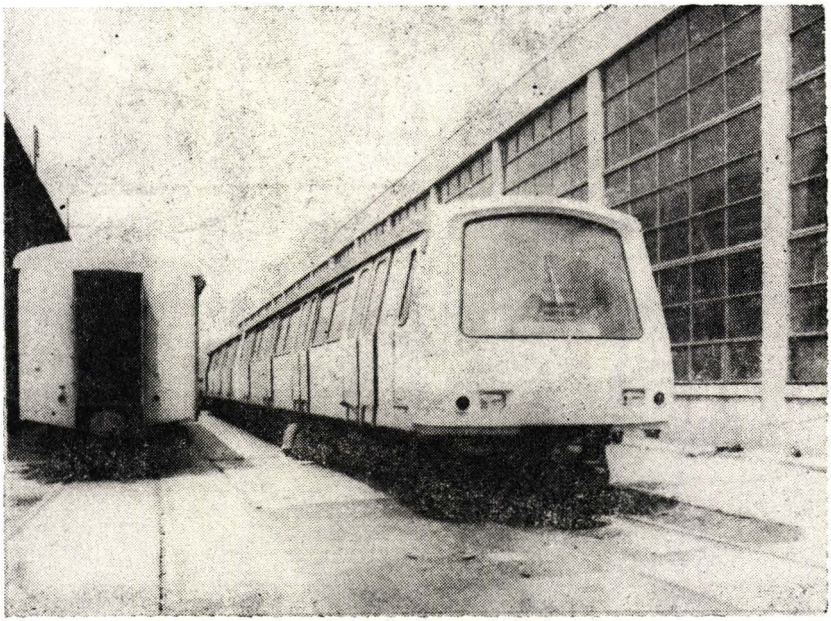

Garnitură pentru metroul intrat recent în funcţiune la Bucureşti.

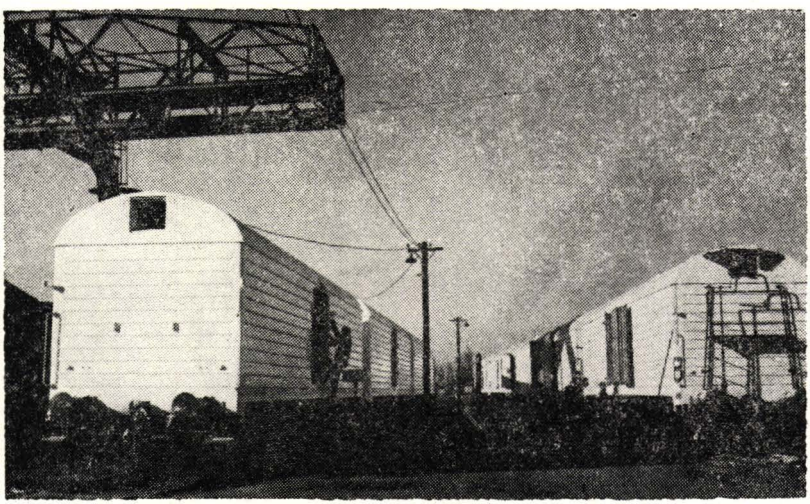

Lot de vagoane refrigerente moderne.

https://biblioteca-digitala.ro

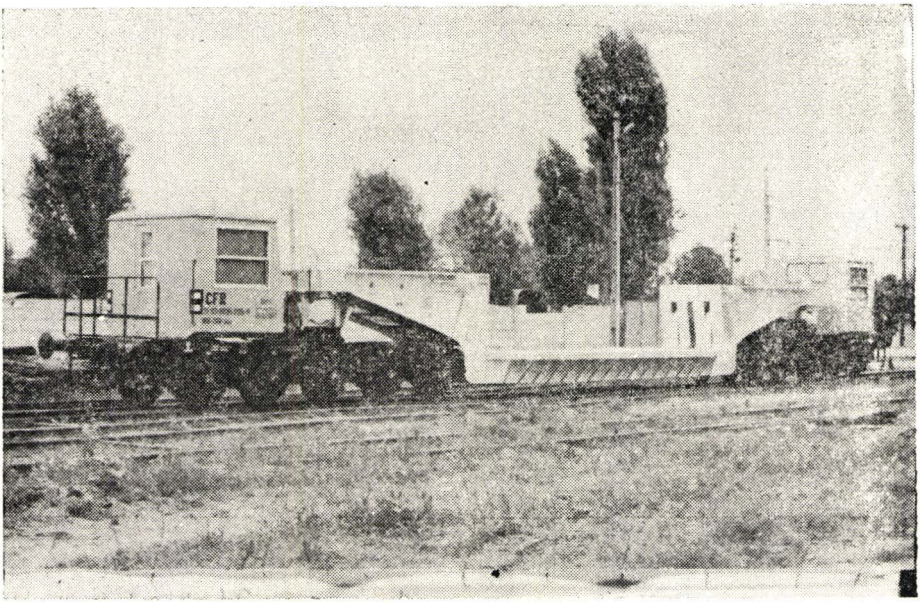

Vagonul platformă cu longeroni înalţi, pe 10 osii, cu capacitate de încărcare de 140 tone.

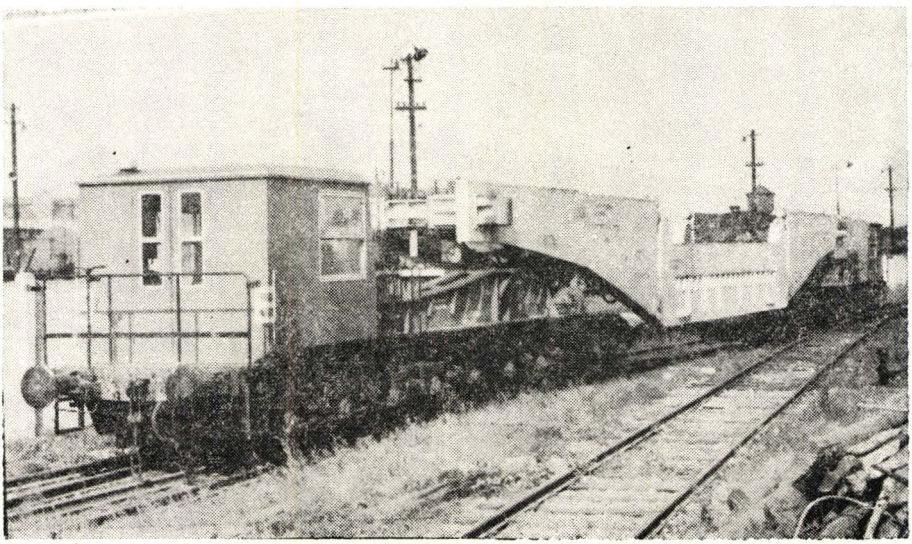

Vagonul pentru transporturi agabaritice pe 20 de osii, cu o capacitate de încărcare de 280 tone.

https://biblioteca-digitala.ro

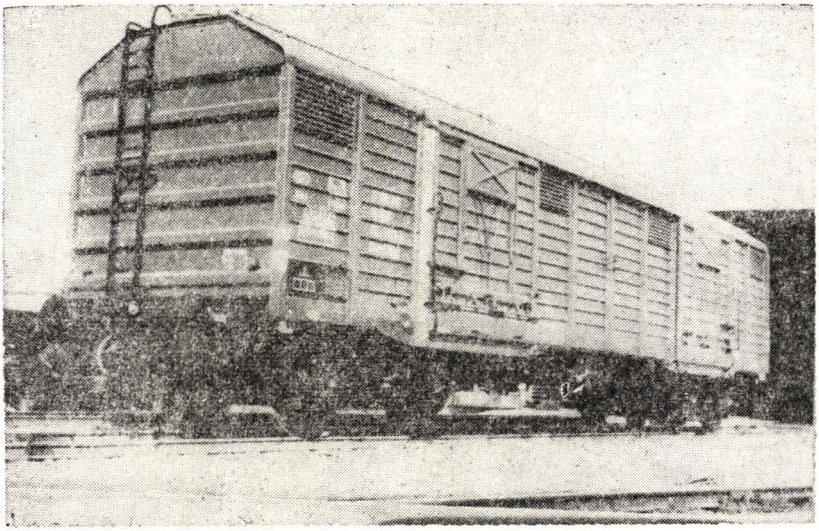

Vagon de marfă acoperit, pe 4 osii, tip GAGRS.

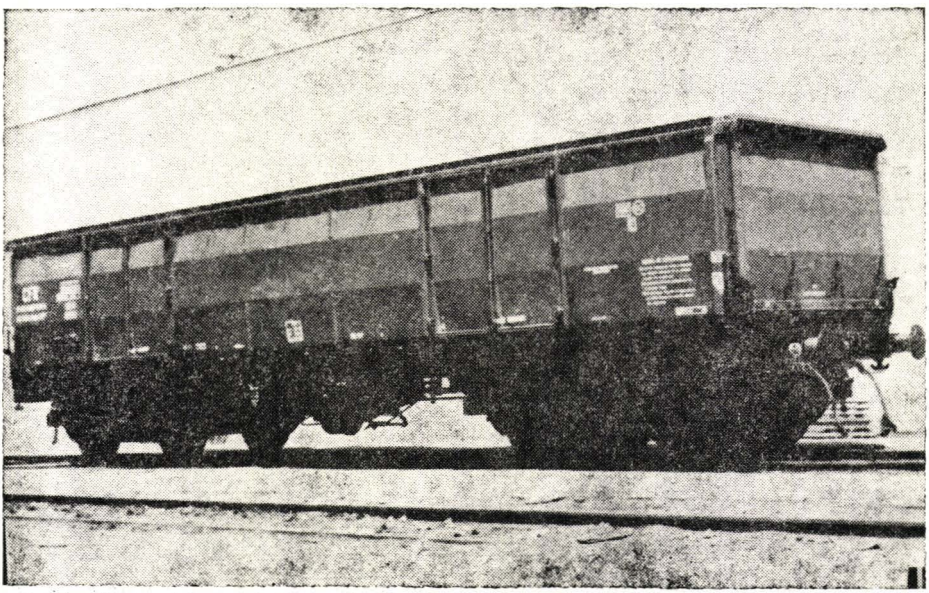

Vagon autodescărcător pe 4 osii.

https://biblioteca-digitala.ro

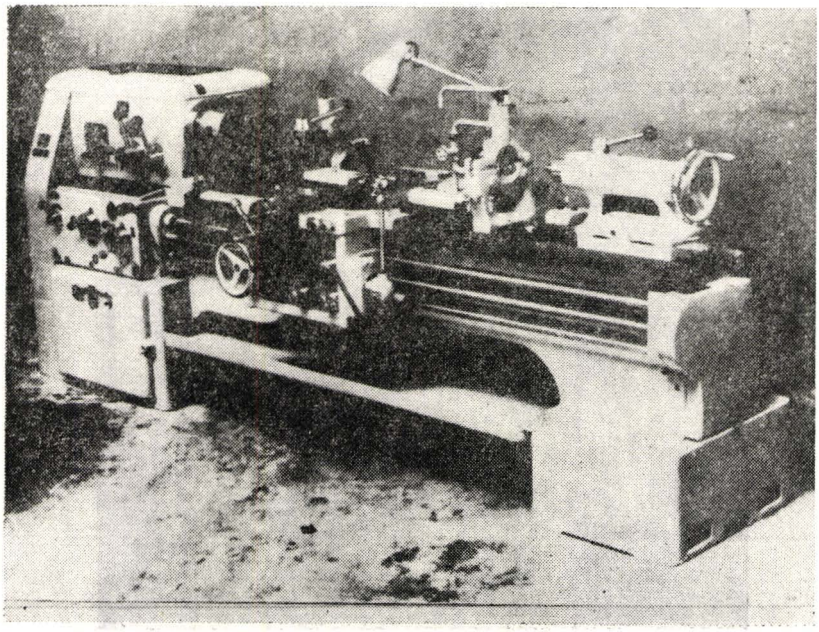

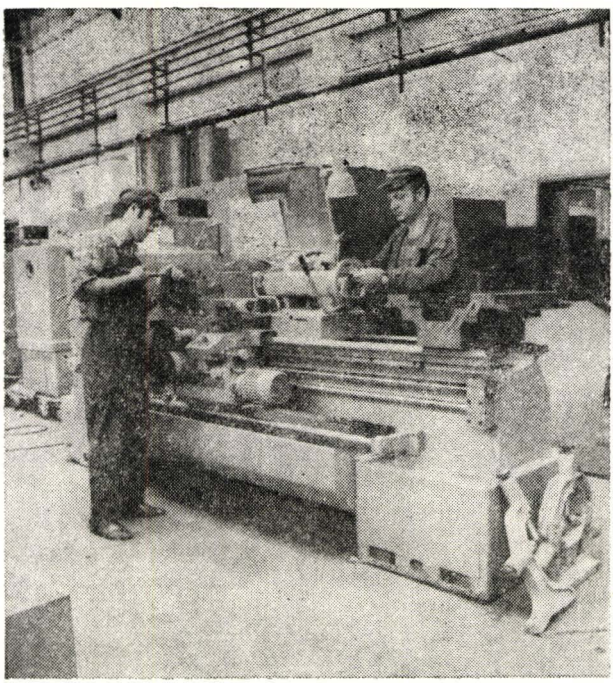

Strunguri moderne produse la Întreprinderea de strunguri Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

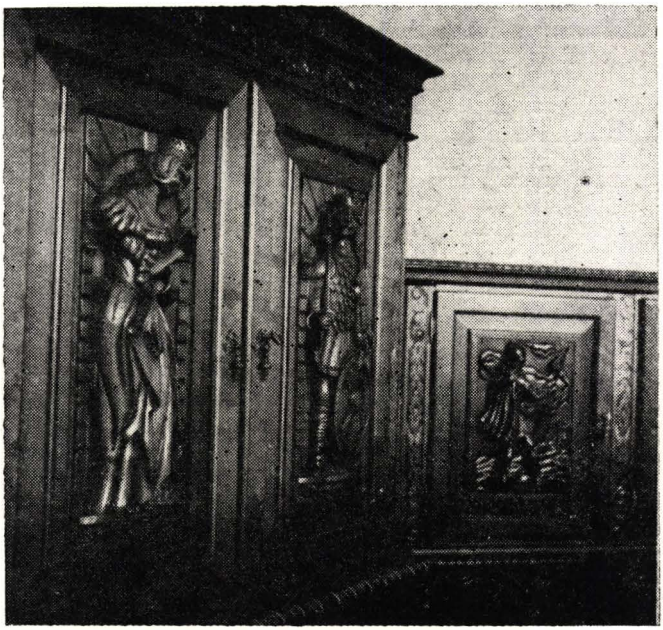

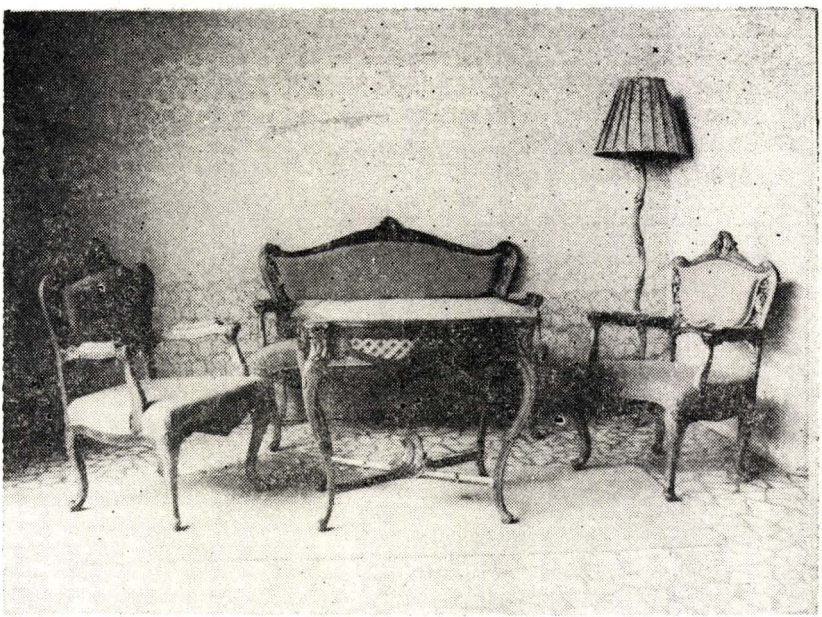

Mobilier stil asimilat în fabricație la Combinatul de prelucrare a lemnului Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

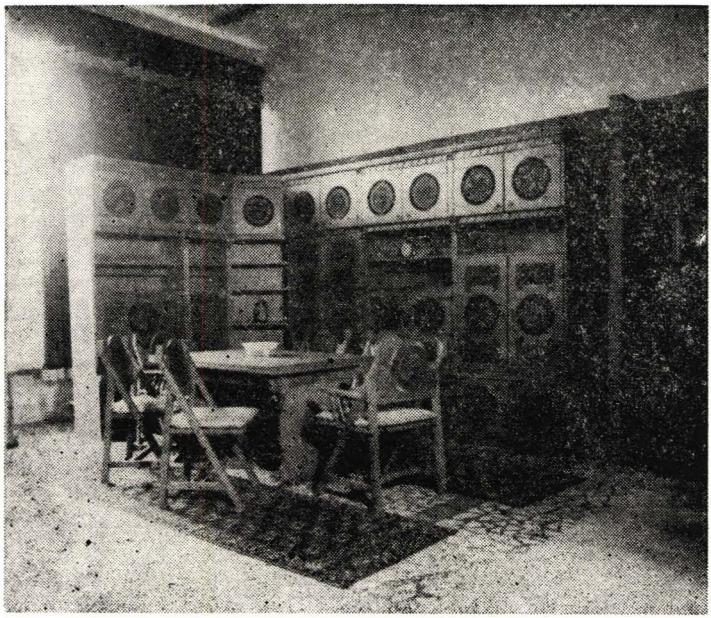

Mobilier modern, elegant şi funcţional produs de C.P.L. Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

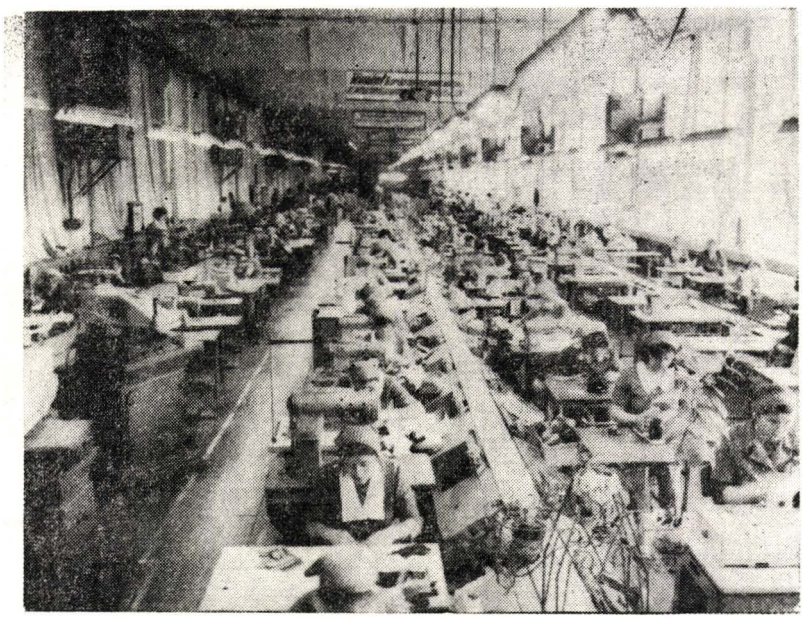

Aspecte ale modernizării industriei textile și de confecții arădene.

https://biblioteca-digitala.ro

ARADUL
ÎN ANII SOCIALISMULUI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

COMBINATUL DE PRELUCRARE A LEMNULUI ARAD
— trecut, prezent și viitor —

IOAN MARINESCU
MIHAI BONTA
GHEORGHE ȚĂRANU

Importantă unitate industrială arădeană, beneficiind de un prestigiu deosebit pe plan național și bine cunoscută pe plan internațional, Combinatul de prelucrare a lemnului este continuatorul, pe treptele superioare ale industriei socialiste, a unor vechi tradiții existente pe aceste meleaguri. Prezenta lucrare încearcă să descrie succint evoluția prelucrării lemnului în părțile Aradului, insistînd pe larg asupra marilor realizări din ultimii 15 ani, realizări fără pecedent prin amploarea producției, nivelul tehnic și tehnologic atins.

Documentele medievale atestă vechile tradiții ale prelucrării lemnului pe meleagurile arădene. Ele se referă în primul rînd la dezvoltarea accentuată a meșteșugurilor în orașul Arad, începînd din secolul XVIII. Atunci sînt amintiți tîmplarii, alături de alți meșteșugari la început, de rotari și fierari în privilegiul acordat în 1725 de Carol al VI-lea[1], iar apoi în breasla comună a lăcătușilor și tîmplarilor. Primul statut al acestei bresle datează din anul 1761, formulat în timpul lui Francisc I sub forma a 44 de puncte. El înscria drepturile și obligațiile membrilor breslei, destul de numeroși. În această privință notabil este faptul că între 1772 și 1871 sînt menționați, alături de 243 de alți meșteri, și 92 tîmplari. Butucul tradițional, cu lacătul simbolic, în care calfele băteau un cui de fier la plecarea din oraș se păstrează și astăzi[2].

Pătrunderea accelerată a relațiilor capitaliste la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a dus și la intensificarea exploatării și prelucrării lemnului. Au apărut, alături de primele manufacturi, numeroase ateliere, a început prima fabricație a mobilei. Documentele atestă existența, în anul 1832, a 14 ateliere de tîmplărie în orașul Arad. Dintre acestea 12 fabricau aproape în exclusivitate mobilă, iar celelalte executau și lucrări de dulgherie[3]. Bineînțeles, alături de majoritatea meșteșugurilor, tîmplarii au fost nevoiți încă să se încadreze în tiparele medievale ale breslelor, reconstituite la Arad între 1815 și 1845[4].

---

[1] Muzeul Județean Arad, fond feudal, nr. 226.

[2] *Aradul — permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 169.

[3] I. Trimbiționi, *Industria mobilei la Arad*, Arad, 1934, pag. 4.

[4] G. Kavách, *Răspîndirea meșteșugurilor în comunele comitatului Arad în sec. XVIII—XIX*, Arad, 1974, p. 10—11.

https://biblioteca-digitala.ro

În perioada de după desfășurarea revoluției de la 1848 părțile arădene sînt și ele antrenate în fluxul revoluției industriale, caracterizată și aici prin fondarea a noi intreprinderi, funcționînd pe baza unor mașini cu aburi și dotate cu mașini unelte. Printre numeroasele mici intreprinderi apărute s-au numărat și atelierele de tîmplărie, cu o producție sporită de mobilă, utilizînd scule și unelte mai perfecționate, care au permis obținerea unei productivități mai mari și a unei calități mai bune.

Printre micile intreprinderi fondate în această perioadă, în domeniul prelucrării lemnului, a fabricării mobilierului, se remarcă cea a lui Laurențiu Lengyel. Acesta își construiește și dotează, începînd din anul 1891, o fabrică unde treptat va trece la producția de mică serie a mobilei artistice, cu sculptură și intarsie. Obținînd numeroase comenzi de mobilier pentru locuințe, birouri, hoteluri și restaurante fabrica Lengyel își va extinde și diversifica continuu producția. În această privință anul 1905 reprezintă un moment important, prin înființarea „Asociației muncitorilor de mobile din Arad" în care fabrica Lengyel va juca un rol deosebit[5].

În anii de început a extinderii fabricației, firma Lengyel a adus meseriași și desenatori de mobilă din exterior, utilizîndu-i în general ca proiectanți și executanți de mobilă de artă. Se formează apoi numeroși muncitori de înaltă calificare și specialiști arădeni, aceștia impulsionînd extinderea fabricației.

În aceste condiții se pun bazele fabricării mobilei „scumpe", cum se numea atunci, care mai tîrziu va constitui pentru Arad, alături de realizările firmei Iuliu Reinhardt, punctul de plecare în realizarea mobilei de artă și stil. Astfel, prin fabricația sa de nivel înalt calitativ, fabrica Lengyel s-a impus pe plan național și s-a afirmat pe plan extern ca o firmă serioasă, de prestigiu. Concomitent, tot mai mulți tîmplari încep să lucreze în aceste ateliere, care se dezvoltă și perfecționează mereu[6].

În județul Arad, exceptînd municipiul, primele ateliere de mobilă, care mai tîrziu vor deveni fabrici, apar la Ineu și Pîncota. Ele dispuneau în aceste zone de materii prime abundente și de forța de muncă necesară.

În orașul Ineu este creată, în 1876, o mică fabrică de mobilă curbată sub denumirea de „MUNDUS", de către o societate străină care mai avea fabrici la Sighetul Marmației și Caransebeș. Șeful fabricii era Rund Walter, originar din Boemia. La început fabrica producea și cherestea pentru uzina de vagoane al cărui proprietar era Iohann Weitzer. În 1905, fabrica începe să-și mărească producția de mobilă curbată, prin dotarea cu mașini și utilaje perfecționate, iar în 1921, fuzionează cu firma „Frații Tonet", inovatorii mobilei curbate, devenind firma „TONET—MUNDUS". În august 1932 fabrica se mută la Caransebeș. La Ineu rămîn piese și materiale, iar activitatea fabricii

---

[5] *Aradul — permanență în istoria patriei*, p. 305.
[6] I. Trimbiționi, *Op. cit.*, pag. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

încetează. După actul naționalizării din 1948, începe să se lucreze mobilă în atelier, în locul unde este astăzi noua fabrică de mobilă Ineu[7].

În orașul Pîncota, se înființează în 1912, fabrica de mobilă, al cărei patron era localnicul Mahler Mihai. Condițiile erau foarte favorabile realizării rapide a unor mari beneficii, mai ales că avea în acest sens ca exemplu fabrica din Ineu. La sfaturile lui Rund Walter, proprietarul fabricii din Ineu, Mahler acceptă asocierea cu acesta și devine coproprietarul fabricii. Construirea acestei fabrici s-a desfășurat într-un ritm rapid. Primele clădiri, proiectate inițial, au fost ridicate în intervalul februarie—mai 1912, iar lucrările de utilare s-au încheiat în luna iulie a aceluiași an, cînd s-au realizat primele produse.

Drept urmare, în anul 1912, în organul „Camera de comerț și industrie" a apărut publicată știrea că județul Arad s-a îmbogățit cu o nouă fabrică de mobilă[8].

Conducerea tehnică a fabricii reunite a fost încredințată lui Rund Walter, specialist cunoscut în această ramură. Capitalul investit a fost de 100 000 coroane de aur, considerată o sumă mare pe acele vremuri, la care au participat și dr. Cralitz L.; Fülöp Adolf; dr. Wernwer Nicolae, coproprietari ai Băncii Economice din Pîncota. Societatea obține în primii doi ani, beneficii importante care au fost împărțite între acționari, dînd dividiente pînă la 18%[9].

Sursele de aprovizionare cu materie primă, cherestea, fag, erau acoperite integral de masivele păduroase ale munților Zărandului și Valea Arăneagului. Forța de muncă, nucleul de muncitori propriu-zis, se formează prin aducerea unor specialiști din Ineu, precum și specializarea unora din Pîncota și chiar aducerea de peste hotare, respectiv din Cehoslovacia și Polonia.

Condițiile de muncă în fabrică erau total nesatisfăcătoare. Mare parte din procesul muncii constă în operații manuale, ce necesitau consumarea unui efort fizic ridicat. Condițiile grele de muncă, ziua de muncă fiind de 10—12 ore, și de viață îi nemulțumea profund pe muncitori. Ele s-au agravat în preajma și apoi în timpul primului război mondial.

În timp ce fabrica înregistra mari beneficii, livrîndu-și primele produse la export, în Germania, Franța și Belgia, condițiile de muncă și salarizarea se înrăutățesc, mai ales după ce întreprinderea trece în posesia lui Lanert Ioan și sub conducerea tehnică a lui Tihanyi Elemer, conducere deosebit de brutală, terorizîndu-i pe muncitori.

Situația se va perpetua și după marele act istoric al unirii Transilvaniei cu România, fabrica rămînînd în posesia aceloraşi capitaliști, dar în condițiile schimbate ale avîntului revoluționar a muncitorilor, conduși de comuniști. Ei sînt cei care organizează și desfășoară miș-

---

[7] Datele despre fabrica din Ineu provin de la unitate și de la vechii angajați.
[8] Datele despre fabrica din Pîncota provin de la unitate și de la vechi angajați.
[9] I. Trimbiționi, *Op. cit.*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

carea grevistă din anul 1922, cerînd condiţii mai bune de muncă şi majorarea salariilor[10].

După incendiul din 10 ianuarie 1927, care distruge complet fabrica, acţiunile sale trec în posesia societăţii „Industria lemnului din Pîncota S.A.". Fabrica este reconstruită, reluîndu-şi activitatea după un an. Pînă în 1941, fabrica îşi măreşte considerabil producţia, fapt care nu se repercutează în îmbunătăţirea situaţiei muncitorilor, cu toate beneficiile realizate. Războiul a înrăutăţit şi mai mult situaţia muncitorilor, salariul lor tarifar reprezentînd doar 40% din minimul necesar traiului.

Dezvoltarea acestei fabrici după actul istoric de la 23 August 1944 constituie un amplu capitol al dezvoltării acestui detaşament muncitoresc, marcat de marele moment al naţionalizării de la 11 iunie 1948 şi apoi a ascendenţei socialiste.

Evoluţia celor două întreprinderi de fabricare a mobilei de la Ineu şi Pîncota se leagă direct de evoluţia întregii industrii arădene din această ramură, în anii perioadei dintre cele două războaie mondiale. În aceşti ani, marele act istoric al făuririi statului naţional unitar român a creat condiţiile necesare ascendenţei vieţii social-economice. În cadrul acesteia, industria arădeană, componentă importantă a economiei naţionale, a înregistrat progrese deosebite.

Industria arădeană a prelucrării lemnului a urmat şi ea un curs ascendent în privinţa sporirii, diversificării şi creşterii calitative a producţiei, concomitent cu concentrarea acesteia într-un număr restrîns de întreprinderi importante. Acest proces este concludent demonstrat de următorul tabel:

Evoluţia industriei lemnului din Arad în anii 1922—1939[11]

Anul	Nr. intr.	Capital investit	Forţa motrice	Nr. angajaţi	Valoarea producţiei
1922	38	42 918 000	1 799 HP	1 549	87 777 013
1939	29	76 060 599	2 053 HP	1 710	136 360 000

Beneficiind de materii prime suficiente, avînd o largă piaţă de desfacere şi utilizînd o forţă de muncă bine calificată, industria lemnului a înregistrat astfel un curs în general ascendent la Arad, întrerupt doar în anii crizei economice. Ea era reprezentată la Arad în primul rînd de fabrica de mobilă „Laurenţiu Lengyel", dar şi de Fabrica de

[10] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti arădene 1918—1944*, Arad, 1968, p. 28.

[11] *Date statistice privind industria judeţului Arad 1940*, Arad, 1940, p. 11 şi *Aradul — permanenţă în istoria patriei*, p. 435.

https://biblioteca-digitala.ro

mobilă „Iuliu Reinhardt", Fabrica de cherestea și mobilă „Czetzell", Industria lemnului Pîncota, Industria lemnului Arad, creată în 1926, Fabrica de calapoade „Iosif Stiasznyi", Întreprinderea de lemne pentru industrie și comerț Urviș—Bocsig.

O ascendență deosebită a cunoscut-o Fabrica de mobilă „Lengyel". Aceasta a produs în primul rînd mobilă de stil eclectic, dar de o calitate excepțională, utilizînd lemn de esență indigen, dar și exotic. Mobilierul arădean „Lengyel" a fost bine cunoscut în țară, cît și în state ca Austria, Franța, Germania și Poloria. Firma și-a dezvoltat astfel continuu capacitățile de fabricație, extinzîndu-și activitatea în București, unde și-a deschis un magazin de prezentare și desfacere și un atelier de tîmplărie[12].

Extinderea și diversificarea producției, renumele atins s-au datorat în primul rînd muncii muncitorilor arădeni. Aceștia au adus enorme beneficii proprietarilor fabricii, muncind în condiții destul de grele, în unele sectoare complet improprii. În toată perioada au lipsit instalațiile de condiționare a aerului, ventilația prafului și rumegușului, iar efortul fizic al muncitorilor era mare. Nici condițiile de viață nu erau mai bune, salariul unui tîmplar de calificare medie reprezentînd 60—75% din nevoile sale de trai. De aceea, tîmplarii au constituit un detașament important al proletariatului arădean. Sub conducerea comuniștilor ei au participat la marile bătălii de clasă, împotriva exploatării în perioada interbelică, împotriva fascismului și a războiului, pentru o nouă Românie.

Desfășurarea marilor prefaceri revoluționare, inaugurate prin marele act al Revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944 a cuprins și muncitorimea din această ramură. Tîmplarii au participat, alături de ceilalți oameni ai muncii arădeni, la instaurarea puterii revoluționar-democratice, la reconstrucția țării, la marile prefaceri ale democratizării interne, culminînd cu actul istoric al proclamării Republicii.

Evenimentul de 11 iunie 1948, cînd are loc actul naționalizării, găsește pe tîmplarii din Arad participînd efectiv la înfăptuirea trecerii atelierelor în propriile lor mîini, înlăturarea patronului, luînd ființă „Întreprinderea de mobilă" din Arad. Muncitorii, alături de noua conducere, pornesc cu avînt, chiar din primele zile, la bătălia pentru creșterea producției de mobilă, organizarea întrecerilor socialiste, raționalizarea proceselor tehnologice. Sub conducerea activului de partid și sindicat, muncitorii reușesc să învingă nenumăratele piedici și greutăți ce le mai întîmpinau, străbătînd drumul victorios pentru crearea bazei tehnico-materiale a noii societăți în România[13].

La început, deși fabrica producea mobilă de artă de o calitate superioară, producția realizată avea un pronunțat caracter meșteșugăresc, iar utilajele se caracterizau printr-un grad înaintat de uzură fi-

---

[12] *Arad orașul meseriașilor*, Arad, 1940, p. 24.

[13] Datele în continuare provin din materialele informative ale intreprinderii.

https://biblioteca-digitala.ro

zică şi morală. Structura organizatorică şi repartiţia teritorială a atelierelor fabricii, devenită proprietate de stat, reflectau încă modul de producţie capitalist. Aceste ateliere erau plasate neraţional şi oarecum slab dezvoltat din punct de vedere tehnic, cu o producţie eterogenă şi în cantităţi insuficiente. Ele nu constituiau un mediu prielnic conducerii centralizate a industriei lemnului şi dezvoltării ei în raport cu necesităţile de consum în continuă creştere. În procesul de reorganizare a fabricării mobilei s-a încadrat şi activitatea fabricii noastre, care, în perioada anilor 1948—1962, trece prin diverse forme de structură organizatorice. Astfel, după naţionalizare, primeşte denumirea de „Întreprinderea de mobilă"; mai tîrziu în 1949, funcţionează sub denumirea de „IPROFIL" Arad. La 1 martie 1952 i se mai adaugă o secţie de butoaie cu sediul în Calea Romanilor 16—18 şi primeşte denumirea de „IPROFIL GH. DOJA" Arad. În anul 1958, secţia de butoaie se reprofilează pentru producţia de mobilă la serie mare. În oraşul Arad mai funcţionează o cooperativă a tîmplarilor, denumită „Solidaritatea", care la 1 iulie 1959 a primit denumirea de „IPROFIL MOBILA" Arad, avînd ca for tutelar acelaşi minister.

La 1 ianuarie 1960, „IPROFIL GH. DOJA" se comasează cu „IPROFIL MOBILA" sub denumirea de „IPROFIL ARAD", avînd în componenţa sa patru ateliere de producţie: atelierul din strada M. Eminescu 66, profilat pe mobilă stil, atelierul din Calea Romanilor 16—18 profilat pe mobilă corp, atelierul cu sediul în strada 7 Noiembrie 48, profilat pe mobilă serie şi atelierul din B-dul Republicii 82, profilat pe tapiţarea mobilei, unde era şi sediul conducerii.

Cu toate reorganizările făcute, cît şi schimbarea bazei tehnico-materiale, totuşi fabrica nu mai corespundea din punct de vedere al capacităţii de producţie, a condiţiilor de lucru, cît şi a noilor sarcini ce-i reveneau. Se simţea tot mai mult necesitatea concentrării producţiei de mobilă într-o fabrică mai mare, dotată tehnic şi cu o productivitate sporită, pentru noile sarcini pe care partidul şi statul nostru le punea în faţa industriei mobilei. În această situaţie, cu sprijinul organelor de partid şi de stat, cadrele tehnice, conducerea întreprinderii, tîmplarii din Arad, se mobilizează şi încep lucrările la o modernă fabrică de mobilă, care în vara anului 1962 este dată integral în funcţiune. Ea este organizată şi dotată la nivelul celor mai perfecţionate tehnologii şi fluxuri de producţie din ţară, profilată pe mobilă de serie mare, pentru piaţa internă şi export. Producţia realizată este de un nivel tehnic şi calitativ superior, condiţiile de muncă ale muncitorilor sînt dintre cele mai bune. Măsurile speciale de protecţie a muncii asigură condiţii optime pentru oamenii muncii. Acest nou obiectiv pe harta oraşului Arad, care s-a numit „FABRICA DE MOBILĂ", va constitui mai tîrziu scheletul de bază pe care se va consolida Combinatul de prelucrare a lemnului.

În perioada anilor ce au urmat, fabrica a cunoscut o amplă modernizare şi dezvoltare, mărindu-şi continuu capacitatea de producţie, diversificarea producţiei de mobilă. Exportul cunoaşte o dezvoltare ra-

https://biblioteca-digitala.ro

pidă. Tot mai multe firme din U.R.S.S., R. P. Polonă, R.F.G., Franța, Austria solicită mobilă de la Arad.

Este momentul să consemnăm că la începutul anului 1965, se pun bazele fabricării mobilei stil la serie mare. Existau în fabrică, aproximativ 20 sculptori și 5 intarsieri, unii dintre ei mai în vîrstă, dar care nu-și practicau meseria, lucrînd ca finisori sau tîmplari mecanici, dar care înainte mai lucraseră la vechile ateliere ale lui Lengyel. Conducerea de atunci a fabricii, Comitetul de partid, organizează un atelier separat pentru fabricarea mobilei artă.

Aici sînt concentrați cei mai buni tîmplari, precum și sculptorii și intarsierii. Pentru a avea cadre tinere, care să continue tradiția mobilei stil spre viitor, se organizează primul curs de calificare în meseria de sculptor, cu 35 tîmplari tineri care aveau înclinație spre această meserie. Ei sînt dați spre instruire și practică, celor mai buni dintre bătrînii meșteri, astfel că se pun bazele formării unui nucleu mai mare de specialiști. Crește treptat și capacitatea atelierului de mobilă stil, iar cerințele la export de sproduse stil sînt tot mai mari.

De aceea, se vor mai organiza asemenea cursuri periodic, atît în cadrul fabricii, cît și la Grupul școlar de industrializarea lemnului, tutelat de fabrică.

În luna octombrie 1969, prin reorganizarea activității de industrializare a lemnului din țara noastră, la Arad ia ființă Combinatul de Exploatare și Industrializare a Lemnului (C.E.I.L.) pe scheletul fabricii de mobilă la care se alătură fabrica de mobilă din Pîncota; I.F.E.T. Sebiș, I.F.E.T. Lipova cu toate sectoarele și secțiile aparținătoare. Noua formă producției de mobilă, diversificarea producției, creșterea substanțială a exportului. Se mai realizează cherestea de diferite esențe, parchete, ambalaje, masă lemnoasă exploatată. Combinatul beneficiază de fonduri de investiții substanțiale pentru dezvoltarea capacităților de producție, modernizarea tehnologiilor cu utilaje de mare capacitate, secții și ateliere noi, precum și realizarea de blocuri de locuințe pentru oamenii muncii.

Mai tîrziu, în martie 1973, C.E.I.L.-ul Arad se transformă în C.I.L. (Combinatul de Industrializare a Lemnului) cedînd unitățile de exploatare a pădurilor și rămînînd cu fabrica din Pîncota și fabrica de cherestea din Arad. Peste cîteva luni își va schimba denumirea în C.P.L. Arad, adică Combinatul de Prelucrarea Lemnului.

Începe o nouă și importantă activitate de dezvoltare a combinatului, punîndu-se bazele unei moderne întreprinderi. Se pune accent pe dezvoltarea mobilei stil și semistil, valorificarea superioară a masei lemnoase, prin reducerea consumurilor specifice și creșterea valorii muncii tîmplarilor.

În 1974, se dă în funcțiune, pe platforma combinatului, fabrica de plăci aglomerate din lemn (P.A.L.) cu o capacitate de 35 000 tone/an. Prin aceasta, s-a urmărit valorificarea superioară a lemnului, prin utilizarea deșeurilor d n lemn, precum și a lemnului de pe valea Mureșului și Crișului. Înzestrată cu utilaje și linii de fabricație dintre

https://biblioteca-digitala.ro

cele mai moderne, complet automatizate, fabrica asigură necesarul de P.A.L. pentru nevoile combinatului, unele unităţi din ţară, precum şi la export.

Tot în 1974, respectiv în trimestrul III, două noi obiective importante intră în funcţiune. Este vorba de fabrica de mobilă stil (secţia V) şi fabrica de tapiţerii (secţia VI). La fabrica de mobilă stil se lucrează numai mobilă stil de diferite tipuri pentru pieţele din Franţa, Olanda, Anglia, Belgia, U.R.S.S. etc. De mare interes se bucură sufrageria Renaştere spaniolă, vitrinele baroc, sufrageriile englezeşti în diverse stiluri şi altele. Aici lucrează tîmplari şi sculptori în lemn, care s-au format în cadrul combinatului şi la şcoala noastră.

Fabrica de tapiţerii asigură tapiţarea garniturilor de mobilă cu saltele matlasate detaşabile, elemente de tapiţerie, mobilier stil şi modern. Tot aici se realizează tapiţeria vagoanelor de călători pentru Întreprinderea de Vagoane Arad, ce constituie o bună colaborare şi cooperare între cele două mari întreprinderi arădene. Fabrica mai dispune de un atelier de confecţionat miezuri elastice din sîrmă, pentru saltele, a cărui flux este complet automatizat; un atelier de confecţionat covor împîslit din fibre de cocos şi iarbă de mare, precum şi un atelier de turnat elemente de tapiţerie din spume poliuretanice şi polistiren.

La sfîrşitul anului 1974, se dă în exploatare, atelierul centralizat al secţiei III mecano-energetic, care, dotat cu utilaje şi instalaţii de mare productivitate, pe lîngă întreţinerea maşinilor şi utilajelor din dotare, realizează piese de schimb, scule, S.D.V.-uri şi chiar maşini şi utilaje prin concepţie proprie, prin unele din ele înlocuind aducerea lor din import, reducînd astfel efortul valutar al combinatului, al ţării.

La începutul trimestrului II al anului 1975 se dă în exploatare o nouă fabrică de mobilă modulată (secţia VII) care realizează produse de peste 60 milioane lei pe an, pentru piaţa internă şi export. Fluxurile tehnologice moderne şi automatizate fac ca productivitatea muncii să fie cea mai ridicată la nivelul combinatului.

În anii 1977 şi 1978 are loc un amplu proces de modernizare a fabricii de cherestea, care mai moştenea unele tehnologii învechite, utilaje vechi şi condiţii de muncă necorespunzătoare. Vechile gatere de debitat cherestea, circularele uzate, sînt înlocuite cu maşini de tîmplărie, instalaţii moderne care asigură condiţii optime de muncă. Aici se realizează repere masive din lemn, pentru fabricile combinatului, schelete de tapiţerie, panouri pentru ambalaje, cofraje etc.

Mai tîrziu, aici se va realiza şi un atelier pentru a confecţiona case de odihnă prefabricate, dotate la un înalt nivel cu toate cele necesare, realizare de prestigiu a combinatului nostru. În trimestrul II 1977, ca urmare a politicii partidului de creştere a producţiei de mobilă la intern şi export, precum şi mărirea productivităţii muncii în prelucrarea lemnului, începe acţiunea de preluare a unităţilor industriei locale din Arad şi judeţ. Astfel, trec în cadrul combinatului ca secţii de producţie mobilă, unităţile din Sîntana, Pecica, Nădlac, Lipova, Ineu.

https://biblioteca-digitala.ro

Sebiş. Cu aceste 7 unităţi preluate, combinatul din Arad îşi extinde şi mai mult activitatea de producţie şi îşi măreşte potenţialul economic. Odată preluate, aceste unităţi au beneficiat şi vor beneficia de importante fonduri de investiţii pentru dezvoltarea şi modernizarea proceselor tehnologice. La Ineu, a fost realizată o modernă fabrică de mobilă, care produce pentru piaţa internă şi export. Cu ajutorul specialiştilor noştri şi alte unităţi din judeţ, cum sînt cele din: Sîntana, Pecica, Sebiş, şi-au reprofilat producţia pe produse stil şi moderne.

În perspectivă, aceste unităţi vor beneficia de noi dezvoltări şi modernizări, care vor asigura creşterea producţiei de mobilă, ridicarea nivelului calitativ al produselor, precum şi condiţii de muncă superioare.

Pe platforma combinatului, în luna februarie 1978, ca urmare a cererii la export a mobilei stil, ia naştere secţia IV-mobilă, în fostul local al Inspectoratului Silvic, care era în perimetrul combinatului, ca urmare a unor lucrări de investiţii şi amenajări de fluxuri tehnologice. Secţia realizează numai mobilă de artă pentru pieţele din Olanda, Anglia, Franţa. Aici lucrează sculptori, intarsieri, tîmplari cu o înaltă calificare profesională, care continuă să ducă înainte tradiţia şi prestigiul meşterilor arădeni.

Redarea în funcţiune a acestei secţii a dezafectat fabrica veche de pe strada 7 Noiembrie. Concomitent a însemnat un reviriment al fabricaţiei.

Începutul trim. III al anului 1978 marchează o nouă premieră industrială pe platforma combinatului. Atunci se dă în producţie o nouă fabrică de mobilă stil din stejar, care realizează produse de serie destinate exportului în Anglia, Franţa şi Olanda.

La toate obiectivele realizate, ducînd la dezvoltarea impetuoasă a fabricilor combinatului un aport deosebit l-a deţinut şi îl deţine şi în prezent şantierul de investiţii proprii. Înfiinţat în anul 1968 în cadrul combinatului, şantierul a cunoscut pe parcurs o dezvoltare continuă, dotîndu-se concomitent cu utilaje şi instalaţii de mare productivitate. Perfecţionarea pregătirii profesionale a muncitorilor, formarea şi aducerea de cadre tehnice bine pregătite au condus spre o activitate tot mai bună, mai eficientă a acestui şantier.

S-au realizat în această perioadă obiective deosebit de importante, printre care s-au situat: depozitul de mobilă pe patru nivele, grupul de uscătorii pentru cherestea, atelierul mecanic centralizat, secţia VIII mobilă stejar, modernizarea fluxurilor tehnologice la secţia VII mobilă modulată, magazii tehnice, depozite, Institutul de subingineri, magazinul de prezentare şi desfacere a mobilei.

Pentru oamenii muncii combinatul a realizat, prin intermediul şantierului său propriu, blocuri de locuinţe, cum sînt cele de pe străzile T. Vladimirescu, Ecaterina Varga, N. Grigorescu, Războieni. Pentru tinerii nefamilişti au fost construite blocurile de garsoniere de pe strada A. Vlaicu şi Calea 6 Vînători. Pentru copiii salariaţilor s-au dat în folosinţă o frumoasă şi modernă creşă cu grădiniţă, la construcţia

https://biblioteca-digitala.ro

căreia un aport deosebit au adus salariații combinatului. Un modern grup social a fost realizat în incinta combinatului, cuprinzînd o cantină, un magazin alimentar, precum și băi și vestiare.

Pentru ocrotirea sănătății oamenilor muncii, combinatul arădean dispune de un dispensar medical dotat corespunzător, precum și de un cabinet stomatologic înzestrat cu aparatură modernă.

Ridicarea nivelului profesional, perfecționarea cunoștințelor de specialitate în domeniul fabricării mobilei și mai ales formarea de cadre de specialiști necesari combinatului a impus crearea, în toamna anului 1972 a Facultății de subingineri, curs seral, cu profil de prelucrare a lemnului. Această facultate este tutelată de Institutul Politehnic „Traian Vuia" din Timișoara și Universitatea din Brașov. Ea a fost amplasată în incinta combinatului, și realizată prin eforturile sale. Au fost asigurate fondurile de investiții pentru dotarea laboratoarelor și a sălilor de cursuri. De remarcat că la realizarea investiției au contribuit și studenții care au muncit efectiv pe șantier și au confecționat întreg mobilierul din dotare.

Dezideratul modern de îmbinare a învățămîntului cu cercetarea și producția se manifestă în întreaga activitate a facultății de subingineri. Studenții lucrează efectiv în procesul de producție, fac practică în secțiile de mobilă unde pot să-și îmbunătățească cunoștințele profesionale. De asemenea, materiile de specialitate sînt predate de cadrele de ingineri ale combinatului, cu o bogată experiență în profilul de fabricație. Pentru asimilarea cunoștințelor necesare în domeniul cercetării și proiectării de mobilier în cadrul facultății funcționează o filială a Institutului de Cercetări și Proiectări pentru industria lemnului (I.C.P.I.L.) București. Aceasta colaborează cu bune rezultate, cu profesorii și studenții, precum și cu specialiștii combinatului.

Filiala I.C.P.I.L. realizează studii și cercetări tehnologice, asigură proiecte de modernizări de fluxuri de fabricație și proiecte de execuție pentru secții noi sau fabrici. Pentru combinat institutul asigură în prezent documentațiile necesare pentru viitoarele dezvoltări, cum sînt cele din Sebiș, Lipova, Pecica și Nădlac.

În contextul sarcinilor pe care le are pentru asigurarea condițiilor de odihnă și recreere a oamenilor muncii, conducerea combinatului, organizația de sindicat și de tineret, utilizează o serie întreag de forme și mijloace. Printre acestea se înscriu: organizarea de excursii în țară și străinătate, punerea la dispoziția salariaților a unor cabane și case de odihnă, cum sînt cele de pe insula Mureșului, de pe Valea Cladovei. Tot mai mulți angajați practică diverse sporturi de masă, în cadrul asociației sportive C.P.L., asociație cu activitate îndelungată și rezultate remarcabile sub fosta denumire de „Foresta".

Încă din anul 1962, cînd se pune în funcțiune moderna fabrică de mobilă, Asociația sportivă „Foresta" era cunoscută ca una din fruntașele județului Arad. Secțiile sale numărau discipline sportive ca: fotbal, cu o bună activitate în campionatul județean; baschet feminin, acticu o bună activitate în campionatul județean; baschet feminin, activînd

https://biblioteca-digitala.ro

mulţi ani în a doua divizie a ţării; volei masculin, care activează şi în prezent în divizia naţională B; o secţie de şah care anual participă la campionatele republicane.

Tot mai mulţi oameni ai muncii participă la manifestările sportive organizate sub genericul *Daciadei*, la discipline ca: tenis de masă, *şah*, fotbal, handbal, turism. În perspectivă se prevede întărirea bazei materiale sportive prin modernizarea terenului de fotbal din cartierul Grădişte, amenajarea unui teren de volei propriu, o sală de tenis şi masă şi una pentru şah.

Descrierea constituirii, a extinderii şi modernizării continue a combinatului, a activităţii social economice a colectivului său este completată de marile realizări obţinute în domeniul fabricaţiei de mobilă. Aceasta constituie de altfel principala activitate, căreia i se subordonează toate aspectele enumerate.

În îndelungata sa evoluţie combinatul s-a afirmat prin nivelul de competivitate a produselor sale, datorat calităţii şi diversificării permanente a sortimentelor de mobilă, mai ales acelor de stil şi artă. Prin acestea combinatul s-a impus în primul rînd pe plan intern iar apoi pe piaţa internaţională, chiar în condiţiile concurenţei acerbe cu firme de mare renume.

Orientările specialiştilor proprii în privinţa proiectării şi realizării de noi modele, permanenta prospectare a pieţii interne au făcut ca astăzi mobila arădeană să fie exportată în peste 20 de ţări ale lumii. O bună propagandă s-a făcut prin participarea la tîrguri şi expoziţii internaţionale, prin legăturile comerciale cu diverse firme străine. Anual se trimit produse noi de mobilă la tîrgurile din U.R.S.S., R. S. Cehoslovacă, S.U.A., Franţa, Canada, Marea Britanie, Japonia, Elveţia şi Austria, bucurîndu-se de precieri deosebite.

De un succes deosebit se bucură sufrageriile de stil Renaştere spaniolă, vitrinele stil baroc, sufrageriile Bordeaux şi Flandra, dormitorul şi sufrageria stil Ludovic XVI-lea dormitorul şi sufrageria Regence, sufrageria stil baroc de tipul Romeo, programul complex de mobilă Nina şi altele. O gamă apreciată de mobilier curbat prezintă fabrica din Pîncota care şi-a cîştigat de mult un mare prestigiu pe pieţele interne şi externe.

În anul 1979 produsele combinatului au fost prezentaet de peste 15 expoziţii şi tîrguri internaţionale printre care cele din Japonia, China, Belgia, R. F. Germană, S.U.A., Kuweit şi altele. În anul 1980 creaţiile combinatului vor fi prezentate la circa 18 manifestări comerciale de mobilă, în: U.R.S.S., S.U.A., Japonia, Danemarca, Norvegia. Vor fi prezentate noi tipuri de mobilier, creaţie a specialiştilor noştri, într-o bogată gamă de stiluri, mobilier tapiţat, modern de creaţie românească.

O retrospectiva a modului dezvoltării combinatului în anii socialismului este dată de situaţia sintetică a realizărilor sale în anul punerii în funcţiune şi în anul 1980. Astfel în 1962 producţia realizată era de 60 milioane lei, din care 80% îl constituia exportul. În anul 1980 combinatul va realiza o producţie de 750 milioane lei, exportînd mobilier în valoare de 522 milioane lei. De asemenea, numărul salariaţi-

https://biblioteca-digitala.ro

lor a crescut de la 1 100 în 1962 la peste 7 000 în 1980. Un alt indicator îl constituie faptul că de la 12 tipuri realizate în primul an se realizează în prezent peste 300 de tipuri de mobilă pe an.

În perspectiva apropiată combinatul va cunoaște noi dezvoltări de capacități și modernizări de fluxuri tehnologice. Vor apare unități noi și moderne: la Arad o fabrică de mobilă cu tapițerie; secții moderne la Sebiș, Lipova, Pecica și Nădlac, care vor realiza mobilă de toate tipurile. Fabrica din Pîncota va dispune de o nouă secție modernă de scaune tîmplărești și semistil.

Directivele Congresului al XII-lea al PCR pun în fața oamenilor muncii de la CPL Arad sarcini mărețe și mobilizatoare. Astfel în cincinalul 1981—1985, volumul exportului de mobilă se va dubla, gama de produse se va diversifica în condițiile valorificării superioare a masei lemnoase. Se vor crea noi modele de mobilă stil și artistică, mobilă modernă multifuncțională, cu largă întrebuințare. Sarcini deosebite în atingerea acestor obiective le revin specialiștilor combinatului, atelierului de creație și proiectare, care este recunoscut nu numai în țară ci și peste hotare. Acesta va trebui să creeze noi modele de mobilă competitive, care să se impună la concurența cu celelalte firme.

În prezent, tendințele mobilei spre viitor pe piața mondială converg în proporție mare spre mobila stil și de valoare ridicată ca preț, mai estetică și inspirată de diferite stiluri, gama lor fiind tot mai largă. Alături de stilul renașterii și cel clasic, încep să se impună stilurile englezești, rococoul și goticul. Stilul baroc în general și cele rustice se cer diversificate. Dar indiferent de stil cumpărătorii emit pretenții tot mai ridicate asupra corectitudinii stilului ca inspirație nu ca reproducere. Mobila de viitor, chiar dacă este cea de artă, va trebui să fie asimilată și cu funcțiuni moderne. Cu atît mai mult, se cere o foarte bună cunoaștere a caracteristicilor stilurilor pentru care trebuie să fim bine pregătiți. Și avem toate condițiile să facem acest lucru.

Considerăm că un capitol aparte din prezenta monografie trebuie să-l consacrăm și istoriei Grupului Școlar de prelucrare a lemnului, de unde combinatul nostru și-a asigurat și își asigură cadrele de specialiști, tîmplari, sculptori, intarsieri, lăcătuși, maiștri etc. Trebuie să consemnăm că la început, micii meseriași și patronii care produceau mobilă își pregăteau viitoarele cadre prin ucenicie la locul de muncă, care de obicei dura 3 ani, iar în urma unui examen primeau atestatul de calfă.

Mai tîrziu se înființează Școala de Arte și Meserii, care în 1936 devine Liceul industrial de băieți „A. Vlaicu" din Arad, unde durata de școlarizare era de 5 ani. Pregătirea teoretică și practică a elevilor se făcea pentru prima dată pe baza unor planuri de învățămînt. După naționalizare, respectiv după 1948, se reașează și aici învățămîntul pe baze noi.

La 1 septembrie 1948, apar primele forme de organizare a învățămîntului profesional, tehnic și de maiștri tîmplari și prima școală medie tehnică pentru tehnicienii din industria lemnului. Dar formele de organizare, programele școlare purtau încă amprentele vechii școli, ast-

https://biblioteca-digitala.ro

fel că se simţea nevoia reorganizări şi creării de condiţii optime de practică şi de învăţătură. Pentru realizarea cerinţelor de primă urgenţă se acţionează pentru crearea unui nou local. Aceasta se realizează cu sprijinul organizaţiei de partid a cartierului Aradul Nou, conducerii IPROFIL Arad, cooperativei „Solidaritatea tîmplarilor" şi Sindicatului lemnarilor din Arad, cînd şcoala primeşte localul de pe strada K. Marx 29—31 şi două clădiri din Aradul Nou pentru cămine şi ateliere. Tot atunci se transferă inventarul de atelier tîmplărie de la fostul Liceu industrial „A. Vlaicu" precum şi cadrele didactice şi de specialitate.

Primii directori ai acestei şcoli au fost doi muncitori competenţi, Toth Ştefan şi Iovana Emil. Colectivul didactic de specialitate provenit de la fostul Liceu industrial „A. Vlaicu" cuprindea pe Manoliu Gheorghe, Aldea Victor, Hepcal Vasile, Novac Dezideriu şi Ţăranu Gh. Muncitorii şi elevii de atunci precum şi cadrele didactice lucrau la înzestrarea şcolii de mobilier, material didactic, dotarea căminelor, a cantinelor. A fost o acţiune mare la acea dată, dîndu-se posibilitatea deschiderii cursurilor şcolare la 1 octombrie 1948. Tutelarea şcolii trece la IPROFIL Arad şi Ministerul Industriei Bucureşti. Şcoala se dezvoltă încet dar continuu. Se creează condiţii tot mai bune de învăţătură, practică şi de viaţă a elevilor. Tot în această perioadă se organizează un atelier de sculptură în lemn condus de prof. Ţăranu Gh. care preda desenul tehnic şi ornamental şi tehnologia fabricării mobilei stil. Din păcate însă, în 1952, din cauza unei totale lipse de înţelegere pentru fabricarea mobilei stil, Ministerul Industriei desfiinţează acest atelier de sculptură, înfiinţînd în locul lui un atelier mecanic pentru lăcătuşii mecanici necesari fabricilor de cherestea.

Instruirea practică a elevilor şcolii medii tehnice s-a desfăşurat în atelierele şcolii nou construite iar a elevilor şcolii profesionale în atelierele IPROFIL-ului şi o clădire din strada M. Kogălniceanu din Arad, pusă la dispoziţie de organele municipale.

În 1952 ies primele promoţii de tîmplari ai şcolii profesionale fiind încadraţi ca muncitori calificaţi la IPROFIL Arad, printre aceştia fiind şi sculptori în lemn. Tot în acest an, se unifică cele două şcoli în una singură devenind „Centrul şcolar pentru industria lemnului Arad", primul director fiind prof. Ţăranu Gh., pînă în 1972 cînd se pensionează.

Dezvoltarea şcolii s-a făcut aproape neîntrerupt. Şcoala medie tehnică se transformă în 1952 în şcoală tehnică pentur muncitori de înaltă calificare cu o durată de 2 ani unde se primeau absolvenţi ai liceului teoretic sau a fostului liceu industrial. Se înfiinţează şcoli de maiştri pentru fabricarea mobilei şi exploatări forestiere, şcoala profesională dezvoltîndu-se cu profile noi, necesare industriei lemnului, iar în 1970 a luat fiinţă Liceul industrial pentru prelucrarea lemnului care funcţionează în prezent. Dintre absolvenţii acestei şcoli prestigioase, mulţi sînt astăzi oameni de bază în industria mobilei din ţara noastră (directori de combinate, ingineri şefi, ingineri, tehnicieni şi muncitori de înaltă calificare).

https://biblioteca-digitala.ro

Această dezvoltare a fost completată și cu o bază materială importantă, prin lucrări de investiții de mare amploare, care au făcut din vechea școală un puternic grup școlar cu o capacitate de instruire de peste 1 000 de elevi; cu săli de clasă, laboratoare, ateliere înzestrate după noile cerințe ale procesului de învățămînt, cu o cantină modernă, cămin nou, realizate cu fonduri de investiții de peste 10 milioane lei.

Astăzi Grupul școlar și Liceul industrial din Aradul Nou este una dintre școlile fruntașe ale ministerului nostru. Este aici și meritul CPL-ului Arad care, ca unitate tutelară a ajutat în permanență dezvoltarea școlii cu bani, investiții, șantiere de construcții, dotarea cu mașini, utilaje și instalații, asigurarea cu materii prime și comenzi pentru atelierele de producție școală. La fel, a sprijinit cu cadre de specialiști, ingineri, economiști, maiștri și muncitori în predarea unor materii de specialitate, organizarea de ateliere producție școlară cît și legarea școlii de combinat.

În prezent, elevii lucrează comenzi de mobilă la intern și export, similare cu cele ce le realizează combinatul, cooperează la realizarea de mobilă stil și alte lucrări. În acest fel se urmărește integrarea în producție a absolvenților mai repede mai ușor și mai bine, lucru confirmat pînă în prezent. Din 1968, școala a realizat anual mobilă în atelierele școlii de peste 2,5 milioane, iar în acest an va realiza circa 3 milioane mobilă la intern și export. Toate acestea au făcut ca în prezent, 70% din necesarul foreți de muncă a combinatului să fie asigurate de grupul școlar de prelucrare a lemnului. Cadre se mai pregătesc și în alte unități din țară. Anual, ministerul nostru trimite la Arad pentru școlarizare, tineri și elevi pentru meseriile de tîmplari și sculptori în lemn. De asemenea, anual, se organizează cursuri de calificare și specializare în meseriile de sculptori și intarsieri, necesare altor combinate care au început să producă mobilă stil. Pedrept cuvînt, se pot aprecia rezultatele bune pe care le au acești meșteri, formați aici.

Faptul că Aradul a fost și este centrul cel mai important al fabricării mobilei de artă din țară, este o consecință a existenței aici a unui puternic și valoros colectiv de muncitori și specialiști în prelucrarea artistică a lemnului, la care s-a adăugat după 1948 și activitatea susținută și competentă a școlii, care a reușit să creeze și un nucleu teoretic al proiectării și fabricării mobilei stil, nucleu format de unele cadre didactice și de specialitate ale școlii împreună cu unii ingineri din combinat, cadre tehnice ale căror lucrări teoretice au fost publicate pentru prima dată la noi în țară. Ele sînt de un real folos și pentru alte școli și combinate. De asemenea, tot împreună, cadrele școlii cu specialiștii combinatului au lucrat și publicat manualul pentru desen tehnic și ornamental, manualul pentru tehnologia fabricării mobilei artistice, noțiuni despre stilurile mobilierului, albume cu priecte și desene de mobilier, toate editate de Editura Didactică și Pedagogică, folosite în procesul de învățămînt al școlilor profesionale, de maiștri și liceul industrial.

https://biblioteca-digitala.ro

Întrucît, combinatul și-a extins activitatea sa și în județul Arad, iar perspectivele de dezvoltare sînt foarte favorabile, s-a considerat ca necesar să se asigure cadre din localitățile apropiate unităților de producție. Astfel, în 1977, odată cu începerea anului școlar, ia naștere la Ineu un liceu industrial, unde se pregătesc cadre pentru prelucrarea lemnului, tîmplari și lăcătuși mecanici pentru utilaje în industria lemnului. De aici își recrutează muncitori, fabricile din Ineu, Pîncota și Sebiș. În perspectivă acest liceu se va dezvolta, fiind prevăzut a se construi aici, laboratoare, ateliere, săli de clase și cămin cu cantină.

Prezentînd succint evoluția mereu ascendentă a Combinatului pentru prelucrarea lemnului din Arad, am descris eforturile acestui mare colectiv, angrenat cu toate forțele sale în munca creatoare pentru transpunerea în viață a istoricelor hotărîri ale Congresului al XII-lea al P.C.R., a indicațiilor deosebit de valoroase primite de la Secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul vizitelor de lucru intreprinse. Eforturile acestui colectiv se includ astfel în munca pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

LE COMBAT DE L'INDUSTRIALISATION DU BOIS — ARAD

(Rèsumé)

L'étude du groupe d'auteurs de C.I.B. Arad, essaie à illustrer l'ascendence de cette importante entreprise industrielle d'Arad de même que l'évolution de l'industrialisation du bois au alentours d'Arad, inistant sur les grandes réalisations sans précédant par l'ampleur de la production, par le niveau technique et tehnologique atteint.

L'étude decrit les efforts du collectif d'ouvriers du Combinat, pris de toutes ses forces au travail de transposition en vie les Décisions historiques du XII-ème Congrès du P.C.R.

https://biblioteca-digitala.ro

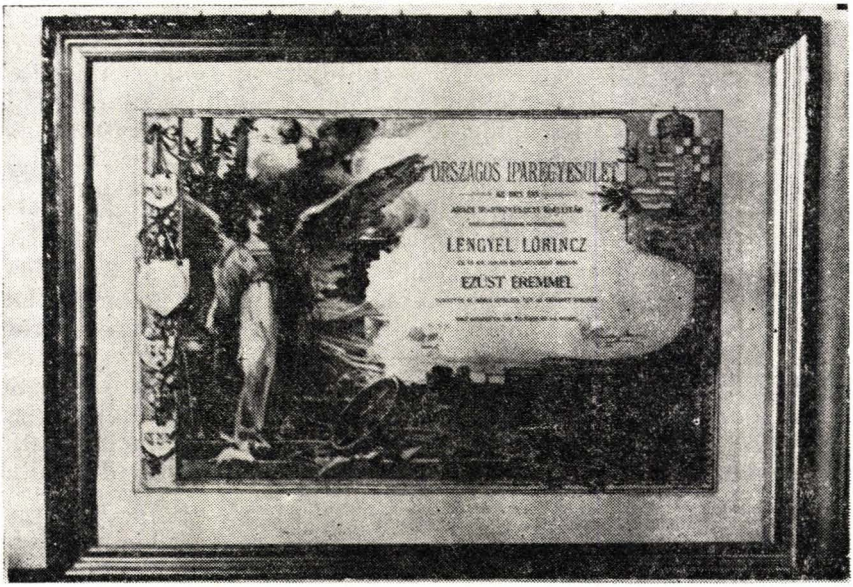

Diplomă acordată Fabricii de mobilă „Laurenţiu Lengyel“ în anul 1905.

Brevete şi diplome obţinute în anii celui de-al treilea deceniu de către Fabrica de mobilă „Laurenţiu Lengyel“.

https://biblioteca-digitala.ro

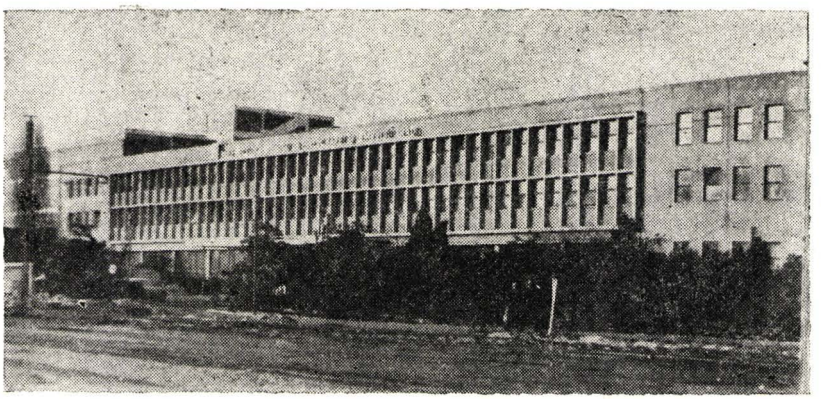

Sediul central al Combinatului pentru prelucrarea lemnului din Arad.

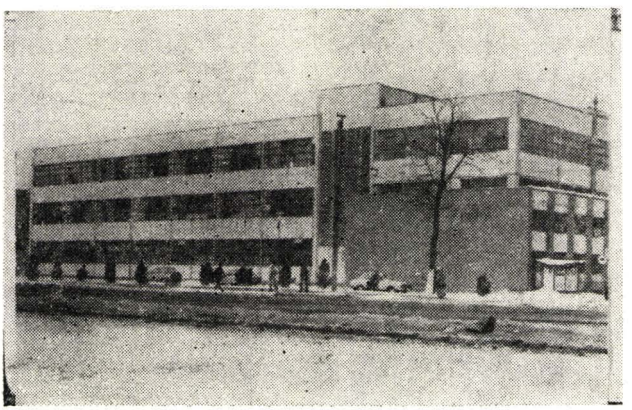

Hala secţiei V-a mobilă stil şi a secţiei a VI-a tapiţerie a C.P.L. din Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

Institutul de subingineri de pe lîngă C.P.L. Arad.

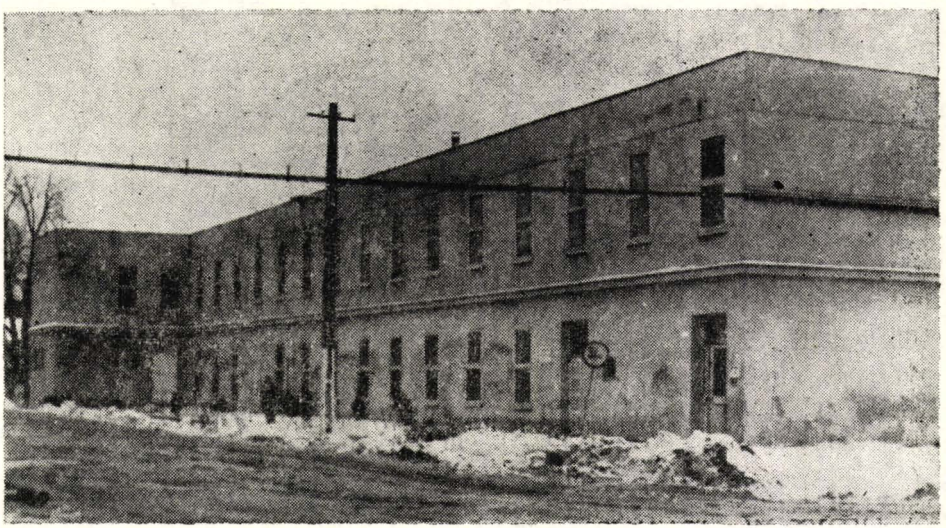

Pavilionul social-administrativ al combinatului.

https://biblioteca-digitala.ro

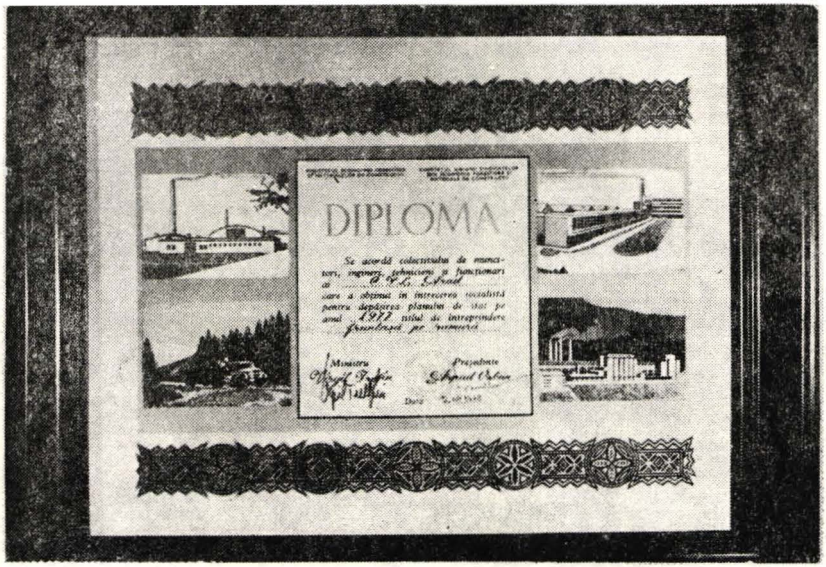

Diplomă de „Fruntaş pe ramură" acordată C.P.L. Arad în anul 1977.

Diplomă acordată C.P.L. Arad la al 5-lea Pavilion de mostre din Bucureşti, pentru mobila stil şi modernă expuse.

https://biblioteca-digitala.ro

Bloc de locuinţe pentru nefamilişti pe Calea Aurel Vlaicu din Arad.

Creşa şi grădiniţa Combinatului arădean.

https://biblioteca-digitala.ro

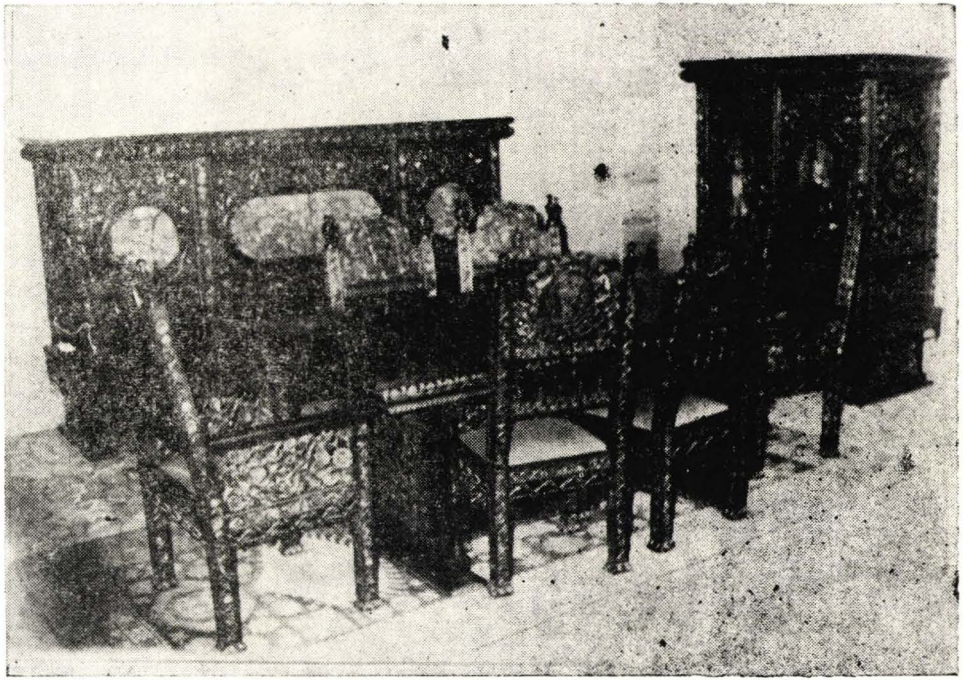

Sufrageria stil românesc Bogdana.

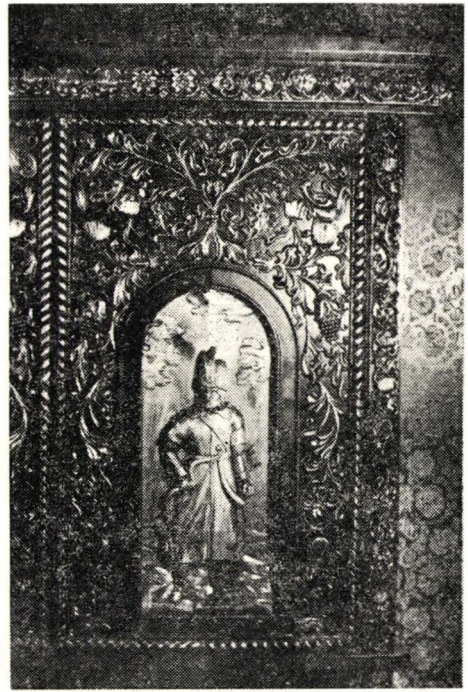

Element sculptural sufrageriei Bogdana

https://biblioteca-digitala.ro

Sufragerie în stilul Renașterii spaniole, tipul Riad.

Sufragerie în stilul Renașterii speniole, tipul Valencia.

https://biblioteca-digitala.ro

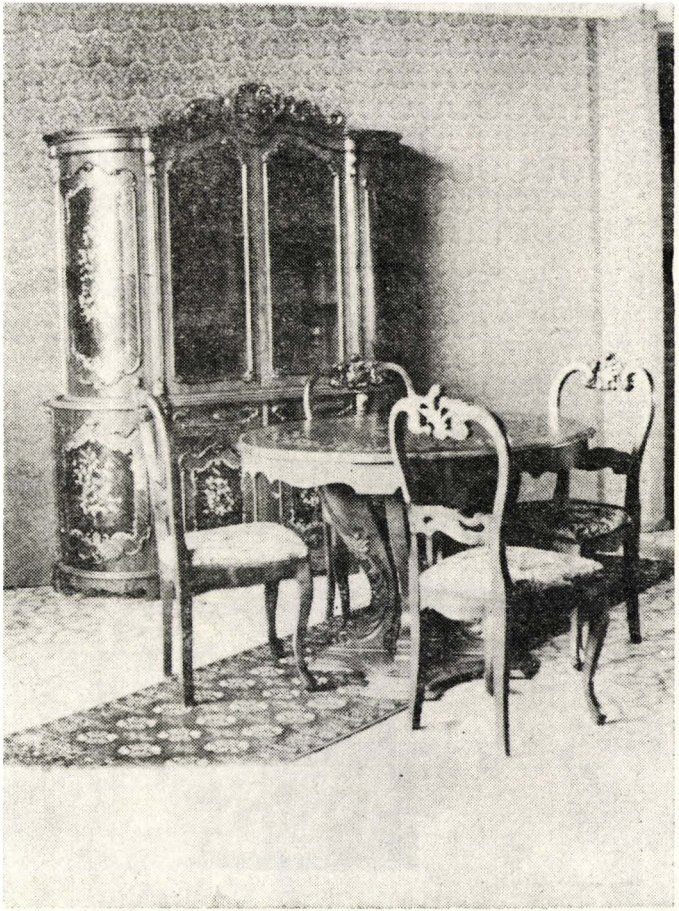

Sufragerie stil baroc, tipul Romeo.

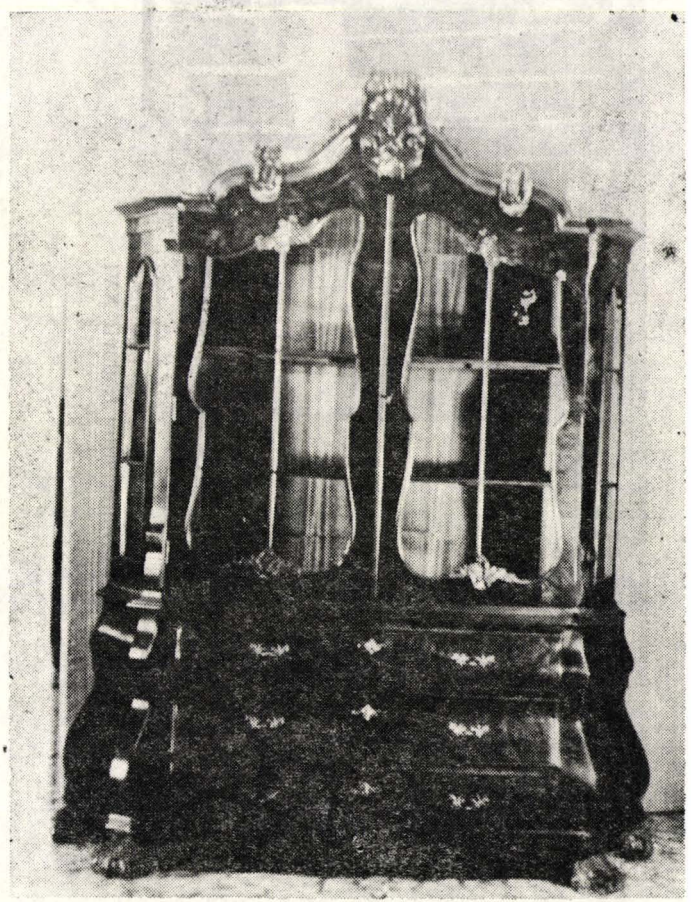

Vitrină stil baroc, tipul Donald.

https://biblioteca-digitala.ro

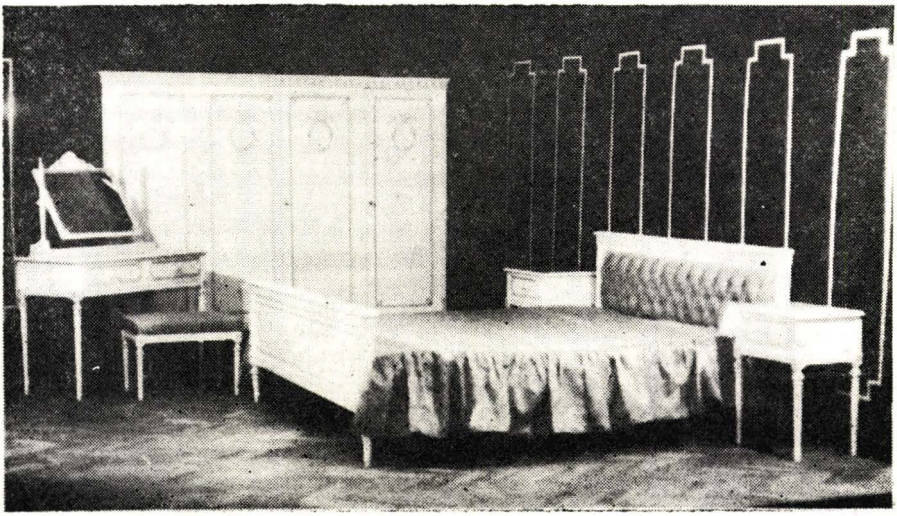

Dormitor stilul Ludovic XVI.

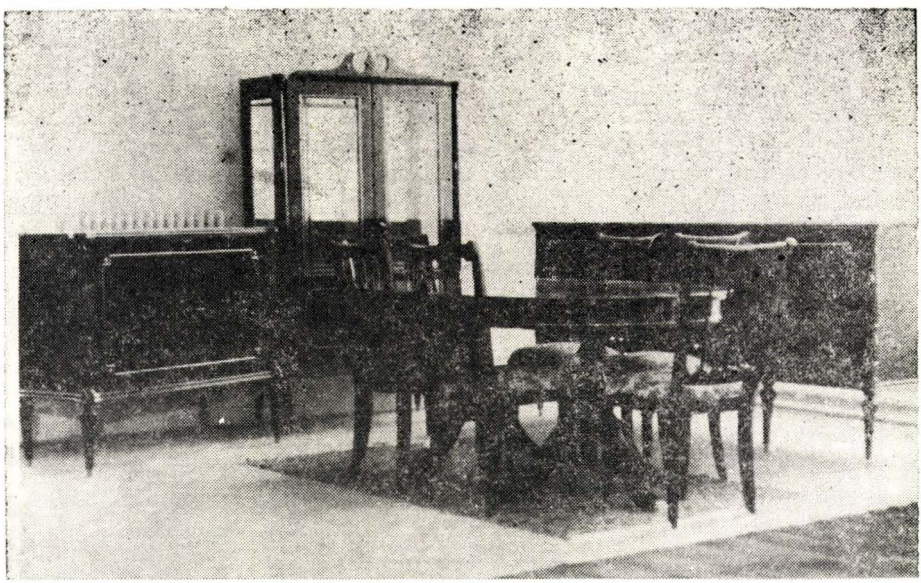

Sufragerie stil Regence.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliotecă modernă de tipul Nina.

Hol modern de tipul Onix.

https://biblioteca-digitala.ro

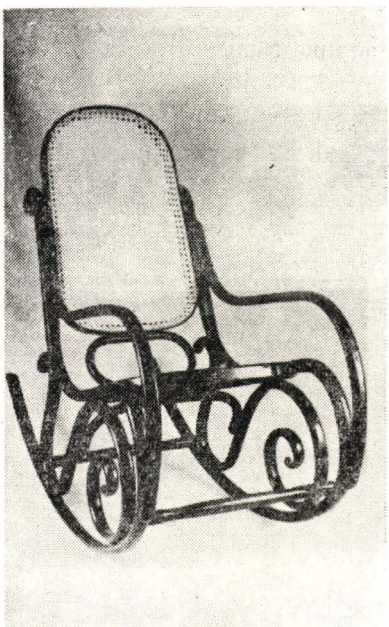

Scaune moderne realizate la Pîncota

https://biblioteca-digitala.ro

CREȘTEREA NIVELULUI DE TRAI AL OAMENILOR MUNCII DIN JUDEȚUL ARAD ÎN ANII SOCIALISMULUI

RODICA HERLO

„Marile transformări revoluționare produse în decursul edificării socialismului în țara noastră evidențiază cu putere faptul că scopul suprem al politicii Partidului Comunist Român este ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor, satisfacerea nevoilor celor ce muncesc, afirmarea plenară a personalității umane"[1].

În concepția social-politică a președintelui Nicolae Ceaușescu, edificarea unei economii puternice, moderne, de înaltă eficiență înseamnă o economie pentru om, făurită conștient și destinată să-i creeze condiții de viață și de muncă tot mai bune. De aici preocuparea asiduă de a asigura ca eforturile poporului nostru pentru potențarea forțelor de producție să rodească necontenit, de a filtra toate deciziile printr-o gîndire clarvăzătoare care are în centrul ei omul, de a orienta și subordona întreaga dezvoltare a economiei naționale țelului suprem al orînduirii socialiste — creșterea necontenită a bunăstării materiale și spirituale a poporului, crearea tuturor condițiilor necesare pentru afirmarea plenară a omului.

În pas cu întreaga țară, curba nivelului de trai este în plină ascensiune și în județul nostru. S-a realizat o nouă calitate a vieții materiale și spirituale a populației. S-a îmbunătățit sistemul de retribuire, a crescut retribuția reală și veniturile reale ale populației, reflectate în creșterea consumului de bunuri și servicii, îmbunătățirea condițiilor de muncă, odihnă și locuit. Dezvoltarea învățămîntului, artei și culturii vin să completeze imaginea nivelului de trai al populației județului, menite să îmbogățească viața spirituală.

În perioada 1965—1978, în condițiile aplicării consecvente a sistemului socialist de renumerare a muncii, veniturile populației provenite din retribuții au crescut de 2,6 ori[2].

În actualul cincinal retribuția medie nominală netă a sporit cu peste 25% față de 1975, cifrîndu-se în prezent la 2 261 lei, față de 1 538 lei[3].

---

[1] Nicolae Ceaușescu „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate", vol. 14, București, Ed. politică, 1977, p. 575—576.

[2] Toate cifrele fără notații provin de la Direcția județeană de statistică Arad.

[3] *Județul Arad în cifre și fapte*. Arad, 1979, p. 40.

https://biblioteca-digitala.ro

Dinamica fondului de retribuire

	1965	1970	1975	1978
Fond de retribuire în mii lei	1 472 511,1	2 115 272,3	3 259 887,8	3 882 380,8

Măsurile de majorare a retribuţiei au contribuit la creşterea retribuţiei reale pe ansamblul judeţului cu 76,1% faţă de 1965. Pe ramuri aceste creşteri sînt în acelaşi interval de timp cu 67,4% în industrie, cu 91,7% în agricultură, cu 86,2% în construcţii, cu 89,8% în transporturi şi telecomunicaţii, cu 80,0% în cel al circulaţiei mărfurilor, cu 73,4% în sectorul de gospodărire comunală, 89% în domeniul învăţămîntului, culturii şi artei, cu 79,0% în al ocrotirii sănătăţii.

Dezvoltarea bazei economice a cooperativelor de producţie şi celelalte unităţi cooperatiste au dus la creşterea veniturilor din muncă ale populaţiei din agricultură. De pildă dacă în 1968 venitul mediu pentru o zi muncă efectuată în C.A.P. era de 18,9 lei, din care 11,2 în bani, în anul 1976 pentru o zi muncă revenea 30,2 lei din care 21,3 lei în bani iar în anul 1978 la 46,5 lei din care 34,5 lei în bani.

Concomitent cu sporirea veniturilor realizate din muncă, au fost adoptate măsuri de reducere a preţurilor la o serie de bunuri de consum. De asemenea pe criterii economice a unor activităţi, precum şi pentru cointeresarea producătorilor agricoli, au fost majorate preţurile cu amănuntul la unele servicii. Datorită însă creşterii importante a retribuţiei medii a celorlalte categorii de venituri băneşti, veniturile populaţiei au crescut permanent, devansînd mult prevederile Congresului al XI-lea.

Fondurile alocate de la bugetul statului pentru finanţarea acţiunilor social-culturale au cunoscut de asemenea o dinamică ascendenţă, deţinînd o pondere însemnată în totalul investiţiilor. În 1978 aceste fonduri au fost de 2,29 ori mai mari decît în anul 1975.

Au fost majorate alocaţiile de stat pentru copii în medie cu 30% şi ajutoarele pentru mamele cu mulţi copii, cu 150—200 lei lunar, bursele de toate categoriile şi ajutoarele de asigurări sociale cu 15—16%.

În acelaşi timp au fost sporite pensiile. Fondurile alocate pentru toate categoriile de pensionari au fost în 1976 cu 53,9% mai mari decît în 1970, în 1978 cu 76,5% mai mari decît în 1970, iar nivelul mediu al pensiei pentru limita de vîrstă a sporit în perioada 1970—1976 la 708 lei, iar în 1978 la 1 250 lei.

În îmbunătăţirile aduse sistemului de pensionare s a urmărit eliminarea unor neechităţi, a unor greşeli comise în trecut, aşezîndu-se pensia pe o bază reală, legată de aportul fiecăruia la activitatea economico-socială. „Un criteriu important care stă la baza legii pensiilor

https://biblioteca-digitala.ro

este asigurarea condițiilor pentru ca toți cetățenii, în raport de capacitatea, puterea de muncă și dorința lor, să poată activa un timp mai îndelungat în cîmpul vieții economice și sociale — ținînd seama că aceasta este o tendință în rîndul oamenilor muncii în patria noastră — creîndu-se în acest scop posibilitățile materiale corespunzătoare. În același timp, legea permite celor care, datorită stării sănătății sau altor motive, nu mai pot continua activitatea să poată ieși la pensie înainte de atingerea limitei de vîrstă sau să fie trecuți la alte munci, pe măsura capacității și posibilităților lor"[4].

Începînd cu anul 1967 s-a organizat un sistem propriu de pensii pentru țăranii cooperatori. Pensia țăranilor cooperatori se constituie dintr-o contribuție de 8% a cooperativelor agricole din valoarea producției globale, din contribuția personală lunară a cooperatorilor, precum și din contribuția statului, care va fi de 2% din valoarea produselor livrate de cooperativă fondului central în cadrul planului și de 2,5% din valoarea produselor livrate peste plan. Mărimea pensiei va fi legată atît de vechimea în muncă, cît și de venitul realizat în unitatea agricolă cooperatistă[5].

Noul sistem de pensionare are ca scop să asigure pentru cooperatorii care desfășoară o activitate permanentă condiții de viață bune și totodată vine să cointereseze și mai mult pe toți cei care lucrează în cooperative în dezvoltarea și creșterea continuă a producției. Cooperatorii pensionari vor mai beneficia, în afara pensiei pentru limită de vîrstă sau invaliditate, de ajutoare în natură și în bani din fondurile statului constituite în acest scop de unitățile cooperatiste, la care se adaugă, desigur, veniturile din activitatea gospodăriei proprii.

În cadrul preocupării constante a partidului nostru pentru ridicarea nivelului de viață al întregii țărănimi s-a instituit din 1978 pentru prima dată în istoria țării, un sistem de pensii pentru agricultorii din zonele necooperativizate.

În anii socialismului în județul Arad, a crescut nivelul și s-a îmbunătățit consumul populației. A crescut fondul de mărfuri desfăcute prin comerțul de stat și cooperatist, valoric fiind cu 92 la sută mai mare decît în 1970 și cu 30 la sută mai mare decît în 1975.

Această creștere reflectă standardul de viață mai ridicat al oamenilor muncii din județul Arad. Dacă în 1965 vînzările de mărfuri prin comerțul socialist au reprezentat pe locuitor 3 710 lei, în 1976 acest volum a crescut la 7 616 lei iar în 1978 la aproape 9 000 lei. Din acest volum, cea mai mare parte a fost alocată pentru achiziționarea de mărfuri de folosință îndelungată: autoturisme, televizoare, mobilă, produse de uz casnic etc. Deci, cumpărătorii s-au orientat mai mult spre bunuri destinate sporirii gradului de confort și satisfacerii unor

---

[4] Nicolae Ceaușescu, în *„România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate"*, vol. 14, p. 642—643.

[5] Nicolae Ceaușescu *Op. cit.*, vol. 14, București, Editura politică 1977, p. 262—265.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabel. 2.

Ascendența vînzărilor de mărfuri prin comerțul socialist

Vînzări de mărfuri în mii lei	1965	1970	1975	17978
prin comerțul de stat	1 071 298	1 394 196	2 073 901	2 839 023
cooperatist	686 186	1 048 341	1 465 491	1 587 600

nevoi spirituale. În perioada 1976—1978 ponderea acestora în totalul vînzărilor a fost de peste 60%.

În prezent, față de 1965, la 10 000 locuitori ai județului revin 175 bucăți aparate radio, față de 157 bucăți; 207 bucăți televizoare, față de 97; 100 bucăți mașini electrice de spălat față de 84; 181 bucăți frigidere față de 88 bucăți.[6]

Atenție sporită se acordă asigurării unor condiții de locuit cît mai bune, puternică dezvoltare cunoscînd construcția de locuințe din fondurile statului sau ale populației. Astfel, în perioada 1966—1978 au fost construite 21 000 apartamente din fondurile statului și ale populației cu sprijinul statului. Populația și-a construit din fonduri proprii peste 14 000 locuințe.[7]

Tabel 3.

Numărul de apartamente construite anual (se referă la anii de bază)

Nr. de apartamente din jude	1965	1970	1975	1978
de stat	*820*	259	1 051	2 240
personal	—	244	828	2 800

Au fost depuse în ultimii ani eforturi pentru îmbunătățirea calității construcțiilor realizate. Concomitent s-a îmbunătățit structura apartamentelor, a crescut ponderea celor cu trei și patru camere.

Pe lîngă casele și apartamentele familiale au fost construite, începînd din anul 1970 căminele pentru tinerii muncitori, însumînd în prezent peste 7 500 locuri.

Mărirea veniturilor populației a determinat orientarea acestora în folosirea în mai mare măsură a diverselor prestații de servicii. Volumul acestora a crescut de peste 2 ori în 1978, față de 1970.

[6] Județul Arad în cifre și fapte. p. 20.

[7] *Județul Arad în cifre și fapte*, p. 20, 40.

https://biblioteca-digitala.ro

La nivelul cincinalului actual, volumul prestărilor de servicii către populaţie se prezintă într-o creştere deosebit de pronunţată, atingînd în 1980 circa 1 180 lei pe locuitor, faţă de 623 lei în 1975. Concomitent s-a produs o lărgire a gamei de servicii oferite, o continuă diversificare, care să răspundă nevoilor reale ale populaţiei.

Activitatea de gospodărie comunală şi edilitară s-a îmbunătăţit contribuind la satisfacerea la nivel din ce în ce mai înalt a necesităţilor

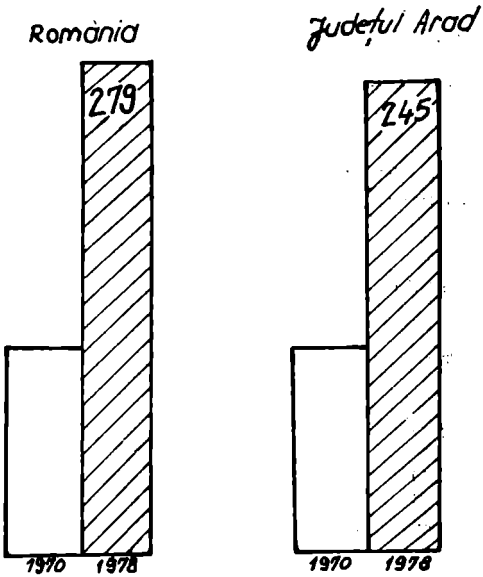

Dinamica vînzărilor de mărfuri cu amănuntul prin comerţul socialist.

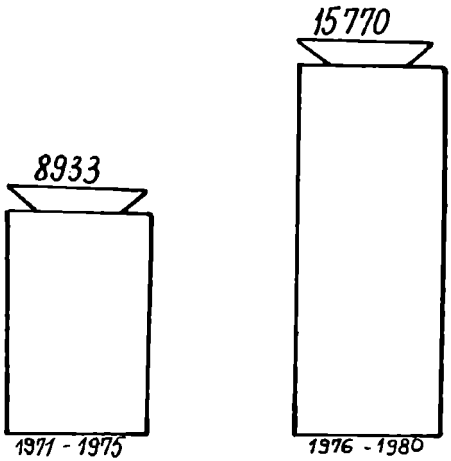

Dinamica construcţiilor de locuinţe (nr. de apartamente construite în judeţul Arad).

cotidiene ale populaţiei: alimentare cu apă, reţeaua de canalizare, de salubritate, transportul în comun etc.

A sporit parcul de tramvaie de la 53 în 1965 la 95 în 1976 şi 115 în 1978 şi parcul de autobuze de la 64 în 1965 la 169 în 1976 şi 210 în 1978.

Factori importanţi ai progresului şi civilizaţiei, învăţămîntul, cultura şi arta — au cunoscut în anii construcţiei socialiste o continuă creştere şi în judeţul nostru, contribuind la dezvoltarea şi înflorirea orînduirii şi naţiunii noastre socialiste, la afirmarea multilaterală a personalităţii umane.

Bazei tehnico-materiale a învăţămîntului şi culturii i s-au alocat în anii construcţiei socialiste peste 300 milioane lei pentru construcţia de noi săli de clasă şi cămine culturale în toate localităţile judeţului. Putem afirma că astăzi copiii din oraşele şi satele judeţului nostru, în marea lor majoritate învaţă în şcoli noi, spaţioase, dotate cu laboratoare, ateliere şcolare şi material didactic care asigură desfăşurarea optimă a procesului de învăţămînt.

https://biblioteca-digitala.ro

Școala arădeană angajată pe drumul perfecționării conținutului și structurii ei, se integrează în procesul amplu de dezvoltare și perfecționare a învățămîntului românesc, care are drept scop asigurarea generațiilor de copii și tineret a cadrului științific și politico-organizatoric adecvat dezvoltării multilaterale. „În Republica Socialistă România, educarea pentru muncă și viață a copiilor, a tinerei generații a devenit politică de stat, constituind o preocupare de prim ordin a întregii societăți. Acționăm pentru a face ca toți copiii și tinerii să devină cetățeni de nădejde ai patriei, pentru ca întregul nostru tineret să-și însușească cele mai avansate cunoștințe din toate domeniile științei și tehnicii, noile cuceriri ale cunoașterii umane, să-și formeze o concepție înaintată despre lume și viață, un amplu orizont de cultură"[8].

Dezvoltarea învățămîntului arădean se află sub influența factorului demografic care determină dimnesiunile instituțiilor școlare.

Tabel 4.

Dezvoltarea învățămîntului arădean

	1965	1970	1975	1978
Nr. total al unit. școlare din care:	583	566	599	612
— grădinițe	209	220	258	272
— șc. generale	334	320	311	313
— liceu	20	26	30	27

În ultimii ani funcționează la Arad 2 secții ale Institutului politehnic Timișoara pregătind subingineri construcții de mașini și pentru prelucrarea lemnului.

Numărul de elevi cuprinși în învățămîntul de toate gradele în perioada 1965—1978 se prezintă astfel:

Tabel 5.

Evoluția numărului de elevi

	1965	1970	1975	1978
Total elevi înscriși din care:	74 739	72 773	75 341	90 038
— *în grădinițe*	11 182	11 182	17 032	17 606
— *șc. generale*	8 436	51 853	51 641	65 245
— *liceu*	7 788	11 183	18 105	20 580

[8] Nicolae Ceaușescu, în *„România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, București, Editura politică, 1977, p. 10

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiunea demografică a învățămîntului arădean determină numărul de cadre didactice.

Tabel 6.

Evoluția personalului didactic

	1965	1970	1975	1978
Educatoare	491	522	764	791
nvățători și profesori învățămîntului general	2 713	2 618	2 605	2 781
	286	519	895	1 117

Observăm că trecerea le generalizarea primei trepte de liceu a dus la o simțitoare creștere a numărului de cadre didactice din învățămîntul liceal. În 1978 numărul acestora a fost de 4 ori mai mare decît în 1965.

Învățămîntul arădean este asigurat cu o bază materială corespunzătoare. În 1978 existau 1 510 săli de clasă în școlile generale, 383 săli de clasă în licee, 300 laboratoare și 285 ateliere școlare.

Prin atelierele școlare se exercita funcția economică a școlii de integrare a învățămîntului cu cercetarea și producția, funcție impusă de dezvoltarea economico-socială a țării. Așa după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu „... trebuie să pornim, în primul rînd, de la necesitatea de a considera învățămîntul, cercetarea și producția ca un proces unitar, indispensabil, în formarea specialistului de mîine" (...).[9]

Armonioasa dezvoltare a învățămîntului în limbile naționalităților conlocuitoare își găsește expresia în cele 77 unități și secții școlare și 52 unități preșcolare de pe teritoriul județului.

Intrînd într-o etapă superioară a construcției socialiste, s-a dezvoltat cultura socialistă al cărui țel suprem să fie, după cum afirma tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, la Congresul Culturii și Educației Socialiste „formarea omului nou, constructor conștient al celei mai drepte orînduiri sociale".

Viața culturală a Aradului este reprezentată prin Muzeul județean Arad și secțiile sale de la Șiria, Lipova și Muzeul de istorie a teatrului, Filarmonica de stat, Teatrul de stat, Teatrul de marionete, 542 de biblioteci, 8 case de cultură, 249 cămine culturale, 154 cinematografe.

[9] Nicolae Ceaușescu în vol. *România pe drumul construirii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, p. 510—511.

https://biblioteca-digitala.ro

Înscrierea țării noastre, într-o perspectivă apropiată, printre țările cu un nivel mediu de dezvoltare, nu se poate înfăptui decît printr-o participare de masă la actul creației științifice și tehnologice, prin democratizarea profundă a științei. Este marele merit al secretarului general al partidului de a fi dat indicații de cea mai înaltă importanță teoretică și practică cu privire la organizarea și desfășurarea mișcării de masă culturale și științifice din cadrul Festivalului național „Cîntare României".

Participarea unor mase largi de oameni ai muncii de toate naționalitățile, vîrstele și sexele la activitatea de inovare, invenție și raționalizare, reprezintă o mișcare unică în istoria științei și tehnicii românești și chiar universale.

Numeroase au fost manifestările literar-artistice în cadrul festivalului, la care au participat milioane de oameni.

Din județul Arad au participat la ediția a I-a a Festivalului 1 401 colective de artiști amatori și profesioniști din care 105 colective aparținînd naționalităților conlocuitoare, iar numărul participanților s-a ridicat la 17 865.

La ediția a II-a a Festivalului au participat 2 500 colective cu un număr de 57 000 artiști amatori și profesioniști[10].

Oamenii muncii din județul Arad — români, maghiari, germani și de alte naționalități și-au manifestat prin „Cîntare României" bucuria muncii și a creației, mîndria că trăiesc într-o țară liberă, socialistă, într-o țară în care cîntecul și jocul, creația se împletesc armonios cu munca și contribuie la formarea unui om a cărui condiție este aceea de a fi stăpîn, pe mijloacele de producție, de beneficiar și creator de bunuri materiale și spirituale.

Festivalul „Cîntare României" se constituie, în ultimă instanță, ca un educator colectiv al tuturor oamenilor muncii care, prin realizările lor în toate domeniile de activitate, dovedesc nu numai pricepere și inventivitate, dar și trăsăturile personalității comuniste, caracterizate prin dăruire, responsabilitate și spirit revoluționar. „Cîntare României" înseamnă progresul către o nouă calitate a vieții spirituale a întregului popor, către înțelegerea mai profundă a fenomenelor ce au loc în natură și societate, o nouă atitudine în procesul muncii și față de îndatoririle sociale, intensificarea eforturilor creatoare de edificare a civilizației pe pămîntul românesc.

Ridicată la rangul de politică de stat, ocrotirea sănătății a înregistrat în contextul profundelor transformări politice și economico-sociale ce au avut loc în anii construcției socialiste, remarcabile realizări care au dus în primul rînd la creșterea duratei medii a vieții care este în județul nostru de 72 an.[11]

---

[10] L. Berzovan, *Creația spirituală arădeană pe coordonatele Festivalului național „Cîntarea României,"* „Ziridava", XI, Arad, 1979, p. 617.

[11] R. Vasilovici, *Preocupări și rezultate în îmbunătățirea stării generale de sănătate a populației din județul Arad*, „Ziridava", XI, Arad, 1979, p. 667.

https://biblioteca-digitala.ro

S-a dezvoltat rețeaua de spitale și a crescut numărul de paturi în acestea. În 1965 erau 3 365, în 1975 erau 3 715, iar în 1980 vor fi 3 994 paturi în spitalele arădene.

O grijă deosebită se acordă ocrotirii mamei și copilului prin spitalul matern și casele de nașteri, prin spitalul de copii.

Imaginile prezentate sînt doar cîteva dovezi grăitoare ale marilor împliniri și deveniri ale județului nostru pe traiectoria ascendentă a comunismului în România.

Perspective de dezvoltare

Realizarea unei producții suplimentare, parte prevedentă a cincinalului a permis trecerea la cea de-a doua etapă de majorare a retribuției muncii din județul Arad, încă din anul 1979.

Ca urmare a majorării suplimentare, pe ansamblul cincinalului, sporul total al retribuției reale va fi în anul 1980 de 32,3% față de 18—20% prevăzut în Directivele Congresului al XI-lea, iar veniturile reale ale țărănimii va fi mai mari cu 30% în loc de 20—25 la sută.

Corespunzător sporirii retribuției va crește în anul 1980 față de 1975 cu 90% volumul, prestărilor de servicii către populație și cu 42% al mărfurilor desfăcute în județul Arad.

O puternică dezvoltare cunoaște construcția de locuințe. În acest cincinal sînt planificate să fie date în folosință 15 770 apartamente. A fost extinsă și modernizată baza materială a învățămîntului și ocrotirii sănătății. Pînă în 1980 vor fi date în folosință încă 320 săli de clasă, aproape 2 300 locuri în creșe și grădinițe. Se află în construcție un modern spital cu 700 locuri cuplat cu policlinică.

Se va îmbunătăți dotarea tehnico-edilitară a localităților cu 169,1 km rețele de apă, 68,8 km de canalizare 53,6 Km de tramvai, 407 Km șosele asfaltate, 100 000 m.p. străzi moderne.

În baza programului de trecere la săptămîna redusă de lucru, în momentul de față beneficiază de o zi liberă pe lună un număr de 370 000 oameni ai muncii din 24 unități economice urmînd ca pînă în 1980 întregul personal muncitor să-și desfășoare activitatea în condițiile săptămînii de lucru de 46 ore.

În cincinalul următor, 1981—1985, în concordanță cu dezvoltarea economică și sporirea venitului național se va asigura creșterea continuă a nivelului de trai al maselor, realizarea unei calități noi a vieții materiale și spirituale a populației.

Drept urmare a dezvoltării economico-sociale a județului în perioada 1981—1985 vor fi create aproape 20 000 noi locuri de muncă.

Volumul desfacerilor de mărfuri prin comerțul socialist va fi în 1985 cu 30,5 la sută mai mare decît în 1980 iar al prestărilor de servicii către populație, va spori cu 51,4%. În vederea îmbunătățirii condițiilor de locuit se vor construi de către stat 17 000 apartamente. Va

https://biblioteca-digitala.ro

continua într-un ritm înalt echiparea tehnico-edilitară a localităţilor în concordanţă cu dezvoltarea economică şi creşterea populaţiei urbane. Reţeaua de distribuire a apei va spori cu 300 Km, de canalizare cu peste 170 km, se vor executa 86 Km. linii de tramvai, vor fi modernizate 239 Km şosele şi peste 76 000 m.p. străzi.

Se va dezvolta în continuare baza materială a sectorului social cultural. Vor fi date în folosinţă noi locuri în creşe, grădiniţe de copii, săli de clasă, ateliere şcolare, laboratoare, internate. Se va da în folosinţă spitalul cu 700 de paturi şi policlinica 7 dispensare medicale.

Ritmurile şi nivelurile prevăzute în proiectul Programului directivă de dezvoltare economico-socială a judeţului Arad în cincinalului următor, va asigura, pe baza acumulărilor cantitative obţinute în cincinalele anterioare, accelerarea trecerii la o nouă calitate în toate domeniile, va însemna noi paşi pe calea progresului economic şi civilizaţiei socialiste, a ridicării nivelului de trai a populaţiei judeţului.

L'AUGMENTATION DU NIVEAU DE VIE DES OUVRIERS DU DÉPARTEMENT D'ARAD AUX ANNÉES DU SOCIALISME

(Résumé)

L'étude présente les principaux succès obtenus par le département d'Arad en ce qui concerne l'accroissement du niveau de vie des ouvriers aux annés du socialisme.

Ce qui est reflété par l'amélioration du système de la rétribution, par l'augmentation de la rétribution réelle et des revernnes réels des ouvriers, par l'amelioration des conditions de travail de répos et d'habitation, par le développement de l'enseignement, de l'art et de la culture.

https://biblioteca-digitala.ro

VALORI ŞI PERFORMANŢE ARĂDENE ÎN EDIŢIA A II-A A FESTIVALULUI NAŢIONAL „CÎNTAREA ROMÂNIEI"

TEODOR UIUIU

Este un adevăr incontestabil că sub auspiciile favorabile ale Festivalului naţional „Cîntarea României", manifestare de o complexitate şi amploare fără precedent, în cultura noastră, spiritul creator al poporului român se revitalizează, dobîndeşte noi şi nebănuite dimensiuni şi valenţe. Iniţiativă personală a celui mai iubit fiu al poporului, secretarul general al partidului şi Preşedintele Republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, replică peste vreme la „Cîntarea României" a marelui revoluţionar şi patriot moldovean Alecu Russo, veritabilă simfonie a muncii paşnice, creatoare, Festivalul vizează noi cote valorice şi noi performanţe, noi cuceriri româneşti în cultură, artă şi ştiinţă, noi trepte ale urcuşului pe verticala progresului, înscrierea pregnantă a României în spirala civilizaţiei lumii. Naţional în sensul antrenării la cultură şi creaţie a întregii naţiuni, a tuturor cetăţenilor ţării, indiferent de naţionalitate, vîrstă, profesie, sex; naţional în sensul redinamizării şi promovării cu precădere a valorilor specific naţionale, Festivalul beneficiază de interesul şi sprijinul permanent, de grija şi îndrumarea atentă şi competentă a însăşi conducerii superioare de partid şi de stat, reverberată firesc la toate nivelele, începînd de la Comitetul Central şi pînă la organizaţiile de partid şi de masă din cele mai mici unităţi economice sau localităţi. Avînd create condiţii materiale şi organizatorice din cele mai bune, bucurîndu-se de aportul a numeroase personalităţi de prestigiu ale artei şi culturii noastre, de participarea unui număr impresionant de oameni ai muncii din toate domeniile vieţii sociale, gîndit după o concepţie unitară şi desfăşurîndu-se concentric, pe etape, începînd cu aceea de masă, Festivalul naţional „Cîntarea României" constituie o minunată şcoală de educaţie patriotică şi cetăţenească a tuturor membrilor societăţii noastre, oferind excelente posibilităţi de formare a conştiinţei revoluţionare a omului nou al epocii noastre. Pe fundalul bogat şi variat al manifestărilor desfăşurate în cadrul ediţiei a II-a, au ieşit la lumină cu o nouă forţă şi vigoare, potenţele creatoare ale unui popor cu o istorie bimilenară, cu o bogată tradiţie de limbă şi cultură, cu un simţ artistic de o netăgăduită originalitate, de o mare fineţe şi expresivitate. Ediţia aceasta a scos în evidenţă cu şi mai multă pregnanţă marile disponibilităţi pentru frumos ale poporului nostru, geniul său

https://biblioteca-digitala.ro

creator, inteligența și ingeniozitatea sa nativă. Depistarea de noi talente artistice, creatoare, în diverse domenii ale artei, culturii, literaturii, tehnicii și științelor aplicate, promovarea fără rezerve a acestora, stimularea lor spre noi realizări, spre cote și performanțe superioare, dialogul dintre generații, profesii, vîrste, și naționalități, participarea unui număr considerabil de copii, bătrîni și femei în uriașa competiție pentru frumos, întîlnirea celor mai diverse temperamente artistice, a celor mai variate stiluri de creație și de interpretare, bogăția de genuri, multitudinea de soluții și procedee artistice scenice sau regizorale, sînt doar cîteva din izbînzile certe ale acestei a II-a ediții. Subliniem însă tot ca pe o izbîndă, cu totul deosebită, ieșirea la lumină a „umbrei obscure", cum foarte frumos zicea marele maestru al versului românesc Tudor Arghezi, adică faptul că Festivalul național a însemnat traducerea în viață, în sensul cel mai adînc și mai deplin, a dezideratului egalității, al accesului egal și liber la cultură, la creație și la valorile spirituale. A fost și este posibil, datorită orientării politice juste a partidului nostru, ca oamenii muncii — cu mîinile bătătorite de sapă și coasă, cu fața arsă de dogoarea soarelui sau a oțelului, minerii ce scormonesc în măruntaiele pămîntului ca să aducă la suprafață lumina împietrită din alte ere, spre a o dărui oamenilor, pescarul din Deltă și oierul de pe obcine, — să urce pe scena Festivalului, sau pe podiumul laureaților, să pătrundă în paginile publicațiilor. Și, — lucru extraordinar, dar firesc totodată — chiar pe prima pagină a „Scînteii". Oare acest fapt nu probează o dată în plus democratismul profund și adevărat al socialismului, nu scoate în evidență superioritatea noului umanism, a umanismului revoluționar socialist?

Ediția a II-a a Festivalului a demonstrat totodată că efortul organizatoric bazat pe inteligență și experiență, pe iscusință și inspirație, efort stimulator și catalizator, a cîștigat teren, stînjenind comoditatea și rutina, formalismul și conformismul, mediocritatea conservatoare. A ieșit la iveală, cu acest prilej, importanța pregătirii ideologice și profesionale a activiștilor din domeniul culturii, necesitatea modernizării și perfecționării stilului de muncă al acestora, a creșterii competenței științifice și organizatorice în coordonarea și desfășurarea activităților cultural-artistice și educativ-politice de masă, necesitatea de a ține pas cu noul și de a-l promova, de a revoluționa metodologia muncii culturale, aducînd-o la zi, apropiind-o de real, de concret, de oameni, subordonînd-o imperativelor și comenzii sociale.

Aradul, străveche vatră de cultură materială și spirituală, s-a integrat în ampla simfonie a „Cîntării României", printr-o participare reprezentativă, artiștii amatori și profesioniști, toți oamenii muncii din oraș și județ văzînd în Festival cadrul ideal pentru afirmarea spiritului novator în viața și creația lor. Prezența noastră la ediția a II-a a Festivalului a relevat sentimentul de adeziune la politica partidului, convingerea oamenilor muncii de pe aceste generoase meleaguri ale patriei, că, prin aportul lor la înfăptuirea acestei politici, contribuie

https://biblioteca-digitala.ro

totodată la edificarea socialismului multilateral dezvoltat, la făurirea propriei lor fericiri. Consiliul județean pentru cultură și educație socialistă, Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă al județului Arad, toți factorii de decizie și de răspundere de aici au înțeles rostul superior al Festivalului ca amplă mișcare cu caracter educativ-cultural și care trebuie să integreze în acest context deosebit de cuprinzător, pe lîngă acțiunile cultural-artistice, competiționale, o gamă largă de manifestări politico-ideologice menite să sprijine formarea atitudinilor și convingerilor revoluționare, creșterea receptivității față de problemele majore ale contemporaneității, să ducă la stimularea sensibilității creatoare, a creativității, în domenii de importanță vitală pentru progresul economic și social al județului, al patriei: știință și tehnică, artă și cultură.

Muzica corală, gen de artă amatoare cu o veche tradiție pe meleagurile arădene, a fost deosebit de bine reprezentată la această ediție, fapt care ne obligă să-i acordăm meritata prioritate în lucrarea de față. Între formațiile din linia întîi în mișcarea artistică de amatori arădeană, corul cameral „Emil Monția" al Casei municipale de cultură Arad își onorează strălucit titulatura. O perioadă de timp relativ scurtă i-a fost destulă pentru a cuceri și deține — din 1974 și pînă în prezent — primul loc, în ierarhia valorilor de acest gen, pe plan național. În plus, formația este deținătoarea, din anul 1972 încoace, a unor trofee cucerite la mai multe concursuri internaționale ce o situează printre favoritele genului la nivel mondial. Traiectoria ascendentă a redutabilei formații de cîntăreți, performanțele artistice înregistrate, ridică firesca întrebare: cum a fost posibil acest lucru?

În anul 1970 directorul de atunci al Casei municipale de cultură Arad, profesorul Ion Zahu, în dorința de a răspunde cerințelor mereu crescînde ale unui public atît de numeros, dar și meloman, cum este cel din orașul de pe Mureș, se face ecoul voinței exprimate de cei 42 de oameni care pun bazele corului de cameră ce avea să poarte numele binecunoscutului compozitor Emil Monția. Ca dirijor este ales profesorul Gavrilă Cîmpan de la Liceul de muzică și arte plastice, care după un an de activitate, din anul 1972 încoace, cedează pupitrul actualului dirijor Gheorghe Flueraș, fagotist în orchestra simfonică a Filarmonicii de stat din Arad. Numele noului venit în mișcarea artistică de amatori nu ne spunea nimic. Ba mai mult, știind cîtă trudă depune un profesionist pentru a-și menține condiția de bun instrumentist într-o orchestră filarmonică, ne întrebam în ce direcție va evolua destinul artistic al tinerei formații corale, oricum cu niște ambiții declarate din chiar ziua constituirii. Cît de tenace a fost voința membrilor corului de a se afirma, s-a văzut pe parcurs. Dirijorul însă — prudent în a face pronosticuri, reținut în a manifesta ambiții — lucra mereu; la repetiții cu formația, acasă pe partituri; fără să aibă nici el convingerea că ceea ce atacă va și cuceri. Primele spectacole, prezentate în chiar anul preluării formației de către noul dirijor, a relevat noutatea. Se cînta cald, nuanțat, frumos. Deși repertoriul

https://biblioteca-digitala.ro

primelor apariţii se părea că nu oferă depline condiţii unei atari interpretări. Cîntece arhicunoscute sunau de astă dată altfel, pentru că le-au fost găsite, prin stăruitoare căutări, valenţe revelatoare. „Preluasem tot ce a fost bun — interpreţi, repertoriu, metodă — dar mă chinuia ideea de a găsi acel ceva care să ne apropie de public, cunoscînd pretenţiile acestuia şi, implicit, o anume îndepărtare a lui de la concertele corale" mărturiseşte dirijorul.

În 1973 se declanşează concursul naţional televizat „Cîntare Patriei", manifestare corală cu un puternic efect stimulator al genului. A fost, după părerea noastră, imboldul care a obligat formaţia la autodepăşire. În cele patru etape, eliminatorii, desfăşurate de-a lungul a patru ani, în competiţie cu ţara întreagă, corul de cameră „Emil Monţia" a urcat tot atîtea trepte calitative. În etapa a II-a, zonală, de la Oradea (6 februarie 1972) înscriindu-se în litera regulamentului de concurs — un cîntec patriotic, un cîntec de partid, o prelucrare de folclor şi o piesă polifonică menită să reliefeze virtuţile interpretative ale fiecărui compartiment vocal — formaţia alese „Patria" de de Nicolae Oancea, „Partid erou, partid victorios" de Dumitru D. Botez, „Lino, Leano — de doi" de Nicolae Ursu, şi „Stelele-n cer" de Paul Constantinescu, pe versuri de Mihai Eminescu. Remarcînd calităţile ce o detaşează net de celelalte echipe de acest fel, juriul promovează corul arădean în etapa următoare a concursului. La numai cinci zile după concursul-spectacol (10 februarie 1972) compozitorul Dumitru D. Botez, într-o scrisoare adresată dirijorului, începe aşa: „Îţi mulţumesc din toată inima pentru bunăvoinţa ce ai avut-o de a introduce în repertoriu cîntecul meu „Partid erou, partid victorios", pe care de altfel l-ai interpretat atît de frumos şi de delicat, duminică la «Cîntare Patriei». El a mai fost executat de cîteva ori în concerte publice, dar nimeni pînă la D-ta nu l-a înţeles atît de bine, — şi nimeni nu s-a apropiat de modul în care l-am simţit şi gîndit eu". După ce face cîteva aprecieri asupra tehnicii vocale şi a sonorităţii camerale pe care trebuie să o dobîndească formaţia, preşedintele juriului încheie: „Aducîndu-vă încă o dată mulţumirile mele, vă urez cele mai frumoase succese. Ţineţi aprinsă flacăra artei corale româneşti, iar D-ta consacră-ţi cît mai multă energie nobilei misiuni de a o ridica tot mai sus".

În primăvara aceluiaşi an, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste propune corul „Emil Monţia" să ne reprezinte ţara la cea de a XI-a ediţie a festivalului internaţional „Canto corale C. A. Seghizzi" de la Gorizia, Italia. „Eram prima formaţie din România căreia i se făcea acest favor — îşi aminteşte Gheorghe Flueraş, dar nu bănuiam încă ce răspundere incumbă o asemenea participare. Trebuia să cîntăm o bucată polifonică de virtuozitate, o prelucrare de folclor, o creaţie autohtonă şi o piesă obligatorie dată de organizatorii concursului. Am ales „Lino, Leano — de doi" de Nicolae Ursu, „Sîrba pe loc" de Gheorghe Danga, „Bordeiaş, bordei, bordei" de Mircea Neagu, după Anton Pann. Am cîntat în ropote de aplauze după fiecare bucată; cu

https://biblioteca-digitala.ro

Corul de cameră „Emil Monția" la concursul de la Gorizia-Italia.

https://biblioteca-digitala.ro

resurse nebănuite pînă atunci. La coborîrea de pe scenă, mulți italieni au ieșit din sală și ne-au cerut să se fotografieze alături de noi, în splendidul port de Ineu. Din 22 de țări participante am fost ai doilea. Băieții au umplut cupa de argint primită trofeu, cu vin de acolo, din care a sorbit fiecare coechipier... A fost sublim!".

Performanța realizată a stimulat echipa, dar nu i-a atenuat ambițiile. Cu repertoriul îmbogățit, care număra 15 bucăți corale, la capacitatea de susținere a unui concert de sine stătător a început serialul unor reprezentații în mai multe localități printre care: Arad, Buteni, Curtici, Nădlac, Șiria. Pregătirea temeinică în repetiții și spectacole a condus la profilarea ei pe ceea ce trebuia să fie: o formație camerală polifonică în care nu există compartiment vocal cu rol secundar. Faptul a impus-o incontestabil în fruntea clasamentului din „Cîntare Patriei" și recunoașterea unanimă a juriului ca cea mai bună formație în etapa finală din anul 1974. Un repertoriu adecvat marcat cu piese din epocile de glorie ale muzicii: preclasică, renascentistă și romantică, a conturat personalitatea corului și a optimizat condiția sa artistică. În egală măsură repertoriul contemporan românesc, scris în manieră modernă, cu diferite disonanțe și aritmii, ce pun echipa în anumită dificultate, a urcat formația pe treptele calității, iar pe interpreți i-a pus în ipostaza de a înțelege ce efort se cere ca să poți ține pasul cu timpul tău. În obținerea locului doi la concursul internațional de la Varna din 1979, de pildă, a tras greu în cumpănă tocmai o bucată corală scrisă și cîntată într-o asemenea manieră. Este vorba de „Bocete străbune" de Alexandru Pașcanu. Tot așa, „Divertisment folcloric" de Cornelia Tăutu, cu asimetrii ritmice, în care cîntecul e însoțit de bătăi din palme și bătăi din picior, deci o tratare cu mijloace dintre cele mai noi, a avut un deosebit succes și în Franța la Nantes, Rezé, Saint Nazaire, Valett, Saint Herblain, unde formația a concertat în cadrul unui turneu întreprins în luna noiembrie a anului 1979.

Devenit formație corală de mare notorietate, corul „Emil Monția" primește invitații și participă, în anii următori, la mai multe confruntări artistice naționale și internaționale; în anul 1975, la Festivalul corurilor de cameră „Gheorghe Dima" din Brașov, unde cucerește premiul maxim; în anul 1977, la Arezzo în Italia, obține locul trei ca formație polifonică și, respectiv, locul patru la folclor; în anul 1978, la concursul interjudețean „Cetatea de foc" de la Reșița, din nou locul I; pentru ca în anul 1979, după ce obține trofeul „Sarmis", o altă manifestare interjudețeană corală, organizată la Deva, corul de cameră „Emil Monția" să ocupe locul I și titlul de laureat al Festivalului național al muncii și creației libere „Cîntarea României", ediția a II-a. Într-un turneu al mai multor formații camerale, organizat pe litoralul țării noastre în luna august 1979 revista „Contemporanul" (nr. 35) remarca și „corul de cameră „Emil Monția" din Arad, condus de Gheorghe Flueraș, cu priceperea și pasiunea capabile să valorifice pe deplin calitățile unui ansamblu sensibil și receptiv în piesele de mare

https://biblioteca-digitala.ro

frumusețe dar și de mare dificultate, scrise de compozitorii generației tinere — Cornelia Tăutu, Dan Buciu, Adrian Pop".

Apreciind formația la valoarea sa reală, compozitori de frunte ai muzicii corale românești contemporane scriu anume pentru ea. Așa, Gheorghe Dumittrescu („Kamadeva"), Mircea Neagu („Foi de toamnă"), iar Dumitru D. Botez și Dan Buciu dau corului „Emil Monția", pentru a le prezenta în primă audiție la „Cîntarea României" ediția a II-a, „Partid avînturi sameni" și, respectiv, „Ev aprins". În aceeași idee a prețuirii de care se bucură corul cameral arădean, în fața unor compozitori și dirijori români de frunte, este edificatoare aprecierea artistului emerit Marin Constantin, într-un interviu acordat ziarului „Flacăra roșie" din 28 octombrie 1977: „Dacă mă refer la corul „Emil Monția" — precizează dirijorul corului «Madrigal» — răspunsul meu aș dori să înfățișeze două aspecte: unul este afectiv, în semnul că e o mîndrie pentru noi cei care am inițiat o largă activitate corală pe linia muzicii de cameră, cînd vedem că astăzi astfel de formații se numără nu cu zecile, ci cu sutele. Pe de altă parte, referindu-mă exclusiv la corul de cameră „Emil Monția", mi se pare că premiul obținut (la „Guido d'Arezzo" n.n.) de formația condusă de colegul și prietenul meu Gheorghe Flueraș este cel mai mare obținut de vreo formație românească de amatori în străinătate. Este o formație a cărei omogenitate poate fi dată ca exemplu multor altora, o formație care îmbină educaționalul în conceptul său interpretativ." Este și dezideratul declarat al dirijorului arădean. „În pregătirile noastre finalizatoare — mărturisește Gheorghe Flueraș — atît în „Cîntarea României" cît și înainte de confruntările internaționale, facem și cîte cinci repetiții săptămînal, pentru a atinge nivelul artistic dorit. Mi s-a întîmplat, nu o dată, în aceste circumstanțe, să constat că un interpret oarecare cîntă „absent", că privește pe lîngă mine, nu la mine. A repeta în aceste condiții ar însemna pierdere de timp. Știu că în această situație cineva e de vină: ori oboseala, ori eu, ori interpretul. Oprim lucrul, înlăturăm — cu cele mai adecvate mijloace — starea deranjatoare și continuăm. Sau o luăm de la capăt. Aceasta ne-a scutit, în cele mai multe cazuri, de stări tensionale, de pierderea ireversibilă a unui bun de preț — timpul".

File din ceea ce, peste ani, va deveni monografia artistică a unui colectiv de interpreți ce, de la un spectacol la altul, de la o stagiune la alta, adaugă personalității sale noi valențe, noi izbînzi, care îl situează în fruntea primului eșalon din mișcarea corală românească a acestor ani.

Trecînd observația noastră asupra alte formații de același gen, o facem și cu scopul de a sublinia încă o dată rolul determinant al tradiției atît în sudarea unui colectiv de interpreți cît și a performanțelor înregistrate. Căci tradiția este depozitarul experienței unor generații întregi, a unor grupuri de oameni care s-au unit prin aspirații și gusturi comune. Tradiția unește generațiile între ele creind acel climat de statornicie și tenacitate, de încredere și cutezanță. Aminti-

https://biblioteca-digitala.ro

rea unor izbînzi revolute este generatoare de noi elanuri. Cultivînd respectul și dragostea față de tradițiile înaintate ale poporului român, partidul nostru arată că aceste tradiții trebuie să fie continuate și ridicate pe un plan superior în interesul progresului și civilizației, dezvoltînd la toți cetățenii patriei gustul pentru frumos, pentru valorile culturale autentice, care definesc geniul creator al poporului. Pe atari principii s-a clădit — poate o dată cu închegarea primului detașament muncitoresc al uzinei de altă dată — și activitatea cultural artistică în actuala Întreprindere de vagoane Arad. Despre corul bărbătesc al Întreprinderii, distins cu premiul II pe țară atît în prima cît și în cea de a II-a ediție a „Cîntării României", dirijorul de acum al redutabilei formații ne spune că l-a preluat de la, azi septuagenarul Iorgu Lina ce a stat la pupitrul formației mai mulți ani încheiați; și că la rîndul său, acesta a preluat formația în componență mixtă de la Sever Agen în anul 1969. Doru Șerban, dirijor și al corului Filarmonicii de stat Arad, s-a apropiat cu dragoste și înțelegere de promițătoarea formație muncitorească. În cei cinci ani de zile de cînd lucrează cu acești vreo 80 de vajnici melomani, i-a învățat, pe cei care încă nu deprinseseră, să citească notele de pe portativ, să-și exerseze și să-și cultive vocile, să-și autoimpună o ținută scenică elevantă, să știe a sublinia accentele dramatice sau lirice ale unei bucăți, ale unui pasaj muzical. „La început a fost mai greu — ne mărturisește experimentatul dirijor — și temerile în reușita experimentului erau și de o parte și de alta, deși nemărturisite; dar cînd după sute de ore de repetiții auzeam cu toții că formația sună mai frumos, că își poate permite să atace un repertoriu care nu numai să ne pună puterile la încercare, dar și să fie aplaudată frenetic de către auditoriu, și să întrunească aprecierile unanime ale juriului, satisfacția și încrederea în propriile-i puteri erau nemărginite." Așa, corul își alcătuiește pentru Finala ediției a II-a a „Cîntării României" un repertoriu care să o reprezinte: „Cîntec de sărbătoare" de Ludovic Pacea, „Miorița" de Mircea Neagu, „Nevastă cu ochi-n zori" de Sigismund Toduță, încheiat cu „Aniversare", semnată de dirijorul însuși.

Este superfluu să mai amintim că orice artist, orice formație artistică își desăvîrșește măiestria prin mult, prin foarte mult exercițiu, prin cît mai repetate confruntări cu publicul — dreptul judecător. Or, corul bărbătesc de la I.V.A. nu se poate spune că a fost suprasolicitat în această direcție. Anual au loc competiții ale genului în județ, în țară, peste hotare. O formație laureată a unui Festival național, cum este cea despre care vorbim, poate să reprezinte onorabil muzica corală românească, precum și cea universală. Diriguitorii și animatorii mișcării artistice de amatori din municipiul Arad trebuie să aibe o mai mare preocupare în această direcție. Interpreții și dirijorul sînt totdeauna la datorie. Festivalul național „Cîntarea României" este un prilej permanent.

În mod asemănător, și cu o activitate în rîndul muncitorilor marcată de chiar începuturile existenței Întreprinderii de vagoane, se pre-

https://biblioteca-digitala.ro

zintă și fanfara de la I.V.A., și ea laureată a celei de a II-a ediții a Festivalului național „Cîntarea României", precum și al celui de al IX-lea concurs pe țară al formațiilor muzical-coregrafice. Dan Avram, tehnician principal la această întreprindere, este un om încă tînăr. Absolvent al Școlii populare de artă Arad, a preluat conducerea fanfarei în anul 1967. Este trup și suflet legat de formație. Îi cunoaște

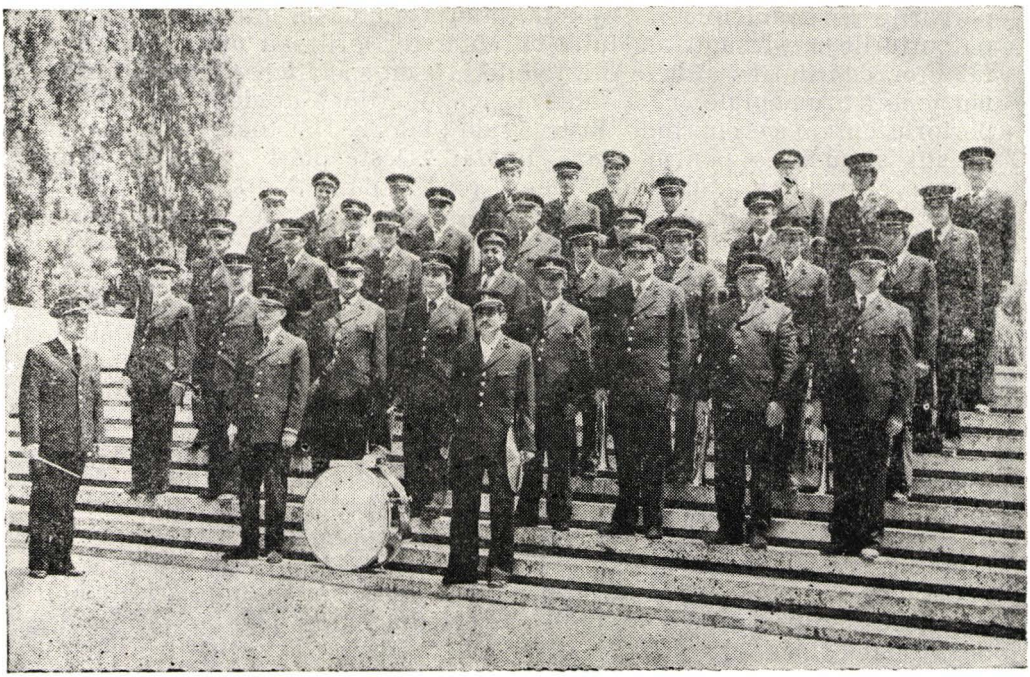

Fanfara Întreprinderii de vagoane Arad.

bine trecutul din chiar anul 1898, cînd a luat ființă pe lîngă fosta „Astră". Despre dirijori ca Iosif Bartl și Sab n Sîrbu, pe care i-a cunoscut — și de la care a învățat — vorbește cu o venerație demnă de un om care îi respectă pe înaintași. Formația a fost finalistă la aproape toate concursurile republicane de profil, fiind de fiecare dată laureată sau menționată. Desigur că de-a lungul celor peste 80 de ani de existență s-au perindat mulți instrumentiști muncitori la renumita întreprindere arădeană, fiecare cu biografiile lor, așa cum, bunăoară, Ioan Leucuța, om la vîrsta părului alb și unul din fondatorii actualei formații, provine din foștii „copii de trupă" de altă dată. Iar Iosif Gáll, ieșit la pensie din uzină, cîntă și acum la bass flügelhorn în formație, alături de alți apropiați vîrstei sale cum sînt Teodor Moț și Iosif Szallay, ori de mai tinerii Teofil Bradin, Ioan Tudor și Aurel Borlea. Trebuie să fie foarte interesantă biografia unor oameni care între

https://biblioteca-digitala.ro

forjă sau strung, familie și viața particulară, mai găsesc timp și resurse pentru a se dedica unei pasiuni, o pasiune menită să-i înnobileze spiritual pe cei cărora le este închinată această pasiune; căci de nenumărate ori noi arădenii, ori ascultătorii de aiurea i-am admirat pe cei aproape 50 de suflători în instrumentele din lemn și alamă: la nedeile de la Tăcășele sau de la Bîrzava, la defilările de pe bulevardele Aradului, cu prilejul sărbătorilor naționale, pe scenele finalelor ori în parcurile din municipiu și Capitală, interpretînd vibrantele lor marșuri, potpuriurile meșteșugit alcătuite de chiar dirijorii sau unii membrii ai fanfarei, cadrilurile, sîrbele ori polcile atît de specifice acestor formații muzical-instrumentale, căci fanfara „vagonarilor" arădeni are un repertoriu curent ce cuprinde peste 50 de cîntece. Din toate acestea fanfariștii și-au ales pentru etapa finală: „Deșteaptă-te române" după Andrei Mureșianu, „Suită bănățeană" de I. Tolan, „Marș '77" și „Polcă de concert pentru doi flügelhorni", care le-au și adus izbînda binemeritată de laureați ai Festivalului.

Cînd o finalizezi victorios, după mistuitoare eforturi, mulțumirea este greu de exprimat, greu de găsit echivalentul sau unitatea de măsură. Vreri, nu vrei, aceasta este reflecția ce ți-o prilejuiește întîlnirea cu arta dirijorului Gavrilă Câmpan, cu frămîntările sale. Făcut pentru muzică, el se dedică întru totul acesteia: ca pedagog, ca animator, ca artist. O discuție începută cu el, se prelinge finalmente tot în retortele Muzicii. Cînd unii colegi de catedră din Arad sau de aiurea se mulțumesc să-și „facă norma" de ore zilnice, după care își văd confortabil de timpul liber, profesorul Gavrilă Câmpan trece pe al doilea front, unde în aproape fiecare zi din săptămînă îl așteaptă cele două trupe ale sale: corul cameral al secției de artă de pe lîngă liceul pedagogic din Arad, și corul mixt de cameră al sindicatului învățămînt Arad. La pupitrul primei formații se află din anul 1973, iar la al celei de a doua, din anul 1974. Ce a realizat an de an, concert de concert, în răstimpul care a trecut de atunci și pînă acum este greu de enumerat. Și nu credem că o asemenea încercare nu ar „eșua" într-un studiu monografic, ceea ce, bineînțeles, nu ne propunem în lucrarea de față. Cu totul remarcabil este un alt aspect; anume faptul că ceea ce a gîndit și materializat acest muzician animator a fost înțeles și îmbrățișat de cei ce se supun baghetei sale, iar apoi apreciat de specialiștii cei mai avizați ai țării însărcinați să departajeze între atît de numeroasele formații ale genului prezentate în finală la „Cîntarea României". Căci trebuie să știm de la început că prima formație condusă de dînsul a cucerit premiul I pe țară, iar cea dea doua premiul III și titlul de laureat. Pe artist nu-l înspăimîntă munca, „cu toate că dat fiind profilul școlii — cum ne mărturisește inimosul dirijor — în fiecare an trebuie să-mi aleg alți interpreți în locul celor care au absolvit cursurile liceului. Cu atît mai puțin cel al cadrelor didactice, în care mulți sînt absolvenți, sau în orice caz notiști, oameni cărora le place să cînte într-o formație. Cel mai dăunător în această splendidă îndeletnicire este formalismul, indolența celor puși să asigure iz-

https://biblioteca-digitala.ro

bînzilor noastre artistice o punere în legătură repetată, programatică cu marele beneficiar — publicul. Lucrăm o stagiune întreagă pentru a pregăti un concert, pentru ca el să fie prezentat o dată sau cel mult de două-trei ori în fața publicului arădean. Și atît. Este adevărat că în șapte ani de zile am fost o dată în ospeție la Békéscsaba, R. P. Ungară, în etapele interjudețene și finale ale festivalurilor... și cam atît. În rest, concerte locale. Or, asta este puțin".

Repertoriul, specific unei formații corale camerale, este unul de largă respirație la ambele formații; de la preclasici — Orllando di Lasso, G. P. Palestrina etc. — , pînă la contemporanii noștri — Gheorghe Bazavan, Tudor Jarda, Paul Constantinescu, Sigismund Toduță, Mircea Neagu, Al. Pașcanu, Dan Voiculescu. Posibilitatea susținerii unui concert de sine stătător la nivelul cerințelor și exigențelor actuale, există! Există și interpreții care doresc în unanimitate acest lucru.

Dar turul nostru de orizont privind mișcarea corală de amatori arădeană ar fi fost incomplet dacă nu am consemna aici contribuția de peste trei decenii — la însăși prosperarea ca atare a genului în județul Arad — a maestrului Paul Paradenco-Adameşti. Drumul triumfal al corului țărănesc mixt din Buteni, din anul 1946 încoace, se datorește în bună parte travaliului artistic al acestui destoinic, am zice, fiu adoptiv al Aradului. Nu vom insista asupra succeselor renumitei formații de pe valea Crișului Alb, căci ele sînt binecunoscute în țară și chiar peste hotare, pînă la cea de a doua ediție a Festivalului național „Cîntarea României". De remarcat este un alt fapt; și anume acela că odată cu ceea ce am putea numi retragerea maestrului de la pupitrul formației butincenești (lucru nedorit nici de el și nici de coriștii înșiși), Paul Paradenco-Adameşti nu și-a trecut bagheta în galeria relicvelor personale, ci, dimpotrivă, încă din anul 1973, cînd a trecut la catedră, a început — cu tenacitatea, competența și pasiunea ce-l caracterizează — să alcătuiască în municipiu, la Liceul de muzică și arte plastice unde este profesor, corul de cameră de copii „Voci de primăvară". Alți interpreți, (copii între 9—14 ani cu cele mai revelatoare însușiri vocale), alt travaliu, artistic, alte planuri. Și izbînzile nu întîrzie să vină. La nici doi ani după înființare, formația este finalistă cînd, în 1975, participă la concursul coral pionieresc. În anul 1977, este medaliată cu bronz, iar în 1979, la cea de a II-a ediție a „Cîntării României", cîștigă premiul I pe țară și titlul de laureat. Nici aici și nici de această dată performanța nu a fost cîștigată cu ușurință. A fost nevoie de muncă pe partituri din partea profesorului dirijor, de repetiții și spectacole publice date de elevi, locul și unica ocazie de verificare „pe viu" a capacității oricărei formații artistice. Concerte (de cele mai multe ori cu caracter metodic) în afara corpului didactic, părinților și colegilor, în școală; concerte dintre cele mai pretențioase cum este „Cantata păcii" de N. Coman pentru cor mixt și orchestră, realizată în colaborare cu Filarmonica de stat Arad, în fața publicului municipiului Arad, confruntări cu formații similare din alte localități în întîlniri amicale sau în competiții interjudețene. În aceeași or-

https://biblioteca-digitala.ro

dine de idei consemnăm contribuția formației despre care vorbim, la realizarea coloanei sonore în întrecerea televizată „Cutezătorii", ce a avut loc în luna noiembrie 1979 cu județul Ialomița, cînd Aradul a ieșit biruitor. Peste treizeci de piese corale dintre cele mai diferite, au fost străbătute de corul de copii „Voci de primăvară" de la înființarea sa și pînă în prezent. De remarcat că, în finală, temerara formație s-a prezentat cu trei lucrări în primă audiție: „Cîntec senin" de Sergiu Sarchizov, „Suită din Țara Oașului" de Teodor Bratu și „Somnoroasele păsărele" a distinsului dirijor și compozitor arădean Nicolae Brînzeu, precum și aranjamentul aparținînd lui Ciprian Porumbescu, „Duetul turturelelor" din opereta „Zile și nopți" a francezului Charles le Coq.

În cei 27 de ani de existență a sa, orchestra de muzică populară a Filarmonicii de stat din Arad a parcurs un drum ascendent, cu inerente sinuozități, în care experiența a avut un rol hotărîtor în obținerea locului întîi pe țară.

Programul alcătuit pentru etapa finală, de către conducătorul formației, Ioan T. Florea, a avut în vedere, în primul rînd, să reprezinte minunata și variata geografie folclorică a părților arădene. El a relevat aspecte melodice și de înveșmîntare armonică prin anumite procedee stilistice de acompaniament (armonii trisonice, în cvinte, simbiozări ale unor procedee primitive ca: pedala și heterofonia; diferite tratări ritmice ca: acompaniamentul specific arădean al coll-legnoului asociat cu pizzicato-uri folclorice).

Ceea ce a contribuit la personalizarea formației a fost și faptul că ea a dat la iveală o interpretare artistică specifică stilurilor arădene, marcînd cîteva dintre genurile folclorice muzicale obișnuite în aceste părți (colinda cu duba de pe Valea Roșiei, ritmuri melodice de nuntă din Munții Apuseni și Cîmpia Aradului, repertoriul păstoresc din Podgorie, piese folclorico-patriotice transilvănene din perioada deziderateelor unioniste din secolul trecut).

Un imens material, adunat de-a lungul a mai bine de trei decenii, a fost aranjat de către folcloristul și muzicianul Ioan T. Florea, pus în lucru și prezentat publicului. În orchestră, alcătuită din 12 persoane — viori, viole, violoncel, contrabas, clarinet și taragot — s-a străduit să-l prezinte într-o interpretare îngrijită, expresie a modului cum acest colectiv a valorificat în timp tezaurul melosului nostru folcloric.

În domeniul creației literare județul Arad posedă o tradiție apreciabilă. Literatura română de aici a impus nume de rezonanță, cum ar fi Ioan Slavici, unul dintre marii noștri clasici, al lui Mihai Beniuc, intrat atît de furtunos în cîmpul literelor din perioada interbelică, Ștefan Augustin Doinaș, poet de o mare elevație și intelectual de o întinsă cultură, Titus Popovici, unul dintre romancierii cei mai promițători în deceniul al V-lea etc. Pentru a nu mai vorbi de epocile anterioare cînd Aradul s-a situat printre centrele românești cu cea mai intensă viață spirituală din Transilvania. Pe urmele condeierilor mai vechi, ajunși sau trecuți de vîrsta maturității, după o eclipsă relativ lungă, în care

https://biblioteca-digitala.ro

Aradul n-a produs mai nimic notabil în beletristică, pășesc azi tinerii scriitori afiliați cenaclului „Lucian Blaga", a căror prezență se face din ce în ce mai simțită în arena literară, atît pe plan regional, cît și la scară națională. I-am aminti în acest context, pe Horia Ungureanu, Florin Bănescu, Vasile Dan, Alex. Marandiuc, Gheorghe Schwartz, Carolina Ilica, dar și pe mai vîrstnicii Ilie Măduța, de la Chișineu-Criș Vitalie Munteanu de la Sebiș, sau Traian Oancea, de la Aldești—Bîrsa, cunoscuți deja de un public mai larg datorită cărților pe care le-au tipărit în edituri locale sau centrale. Dintre arădeni, Horia Ungureanu, originar din Șiria lui Slavici, membru al cenaclului mai sus amintit, de peste un deceniu, se afirmă încă în urmă cu cinci ani, cînd obține premuil de debut la Editura Eminescu tipărind o culegere de proză intitulată „Ochiul zilei de ieri". Această distincție, ca și premiul II la faza republicană a celei de a II-a ediții a Festivalului, care constituie nu numai un succes personal, ci și un titlu de mîndrie pentru județul nostru, justifică fișa de creație pe care am încercat s-o schițăm aici. De la debutul său, întîmplat în 1973, cu povestirea „Castel în Spania", inclusă în volumul colectiv „Caiet de proză", Horia Ungureanu a parcurs, după noi, un drum ascendent, cu toate că nu lipsit de sinuozități. În orice caz, romanul „Vara bunei speranțe", apărut în 1979 tot la Editura Eminescu, carte cu care autorul abordează epica de amploare, confirmă atît disponibilitățile scriitorului pentru acest gen, cît și ascendențe de care vorbeam, situîndu-l totodată într-o continuitate tematică, fidel sieși în explorarea realității actuale.

Este cazul să consemnăm și alte succese ale scriitorilor din județul nostru, între care volumele de poezii ale lui Ilie Măduța, numele lui Gheorghe Schwartz un prozator inspirat, dotat cu un acut spirit de observație, posedînd rafinament și finețe în sondarea umanului, lirismul specific feminin al Carolinei Ilica, a cărei poezie a fost bine primită de critica literară, în participarea cu mai mult aplomb la viața cetății, din care vor extrage cu siguranță și subiecte pentru creație și învățăminte pentru arta lor literară. Realitatea zilelor noastre, dinamică, expresivă, plină de neprevăzut, de nou, bogată în împliniri, solicită contribuția scriitorilor, capabili, ca ingineri ai sufletului omenesc, să rețină și să consemneze pentru posteritate, frumusețea prezentului, cu toate asperitățile, cu toate contradicțiile lui. De la prozatorii arădeni îndeosebi, se așteaptă mai mult în a III-a ediție a Festivalului național „Cîntarea României". Ei sînt datori să-și pună în valoare tot capitalul lor de inteligență artistică, toată imaginația, toată știința cunoașterii oamenilor, a realității, pentru a da opere durabile. În acest scop, talentul fiecăruia va fi, de bunăseamă, îndrumător și sfetnic, dar să nu uităm un amănunt că meșteșugul scrisului, ca orice meșteșug, se învață. De aceea, ne-am îngăduit să le reamintim, că pentru a veni în sprijinul talentului, munca, transpirația sînt atribute inseparabile ale existenței scriitoricești. Și pe deasupra, permanenta ucenicie la clasici. Avem o mare literatură, cum spunea G. Călinescu, și gloria acesteia obligă. Publicul cititor speră și așteaptă de la scriitorii arădeni,

https://biblioteca-digitala.ro

ca și de la ceilalți, de fapt, evident, atît lauri, cît și mai cu seamă, realizări pe măsura condițiilor create; cărți care să răspundă aspirațiilor lui, învingînd prezentul și fixîndu-se în viitor. Socotim că dezideratul este posibil.

Sînt mai bine de douăzeci de ani de zile de cînd un tînăr absolvent al Facultății de istorie de la Timișoara, pe nume Ion Teslaru, repartizat în localitatea Sepreuș, inițiia acolo primul cineclub (film realizat de amatori cu mijloace proprii n.n.) sătesc. Aceasta a marcat și începutul unei activități care, la această dată, numără 15 colective de cineclubiști, ce ființează în Arad, Nădlac, Chișineu Criș precum și în alte localități din județul Arad.

Cineclubul „Atelier 16" al CICPMAM și Școlii populare de artă Arad, întemeiat în urmă cu 10 ani, a ajuns la această dată să acumuleze cele mai bune rezultate din toate formațiile genului din județ. La ediția a II-a Festivalului național „Cîntarea României" el a obținut cea mai înaltă distincție: premiul I pentru documentarul istoric „Povestea unui steag".

Profesorul Gheorghe Săbău, conducătorul cineclubului arădean „Atelier 16", împreună cu Victor Cațavei și Mircea Barbu de la Muzeul județean Arad izbutesc o emoțianantă evocare cinematografică, răsplătită cu premiul național maxim. În aceeași colaborare se realizează, în numai un an de zile, alte două filme inspirate din trecutul istoric arădean. Este vorba de „Continuitate" — un documentar ce probează existența noastră pe aceste meleaguri din timpul vechii cetăți Ziridava, pînă în prezent — și „Unirea cea mare", un alt documentar privind contribuția Aradului la actul de la 1 Decembrie 1918.

Dar palmaresul cineaștilor amatori de la „Atelier 16" înregistrează încă un premiul II în Festivalul național „Cîntarea României" ediția a II-a cu „Medalion Ion Niță Nicodin", precum și cinci premii simultane la Festivalul interjudețean „Secvența timișană", iar la Festivalul de etnografie și folclor „Hercules" 1979 organizat la Băile Herculane, de județul Caraș Severin, cineclubul arădean primește medalia de aur pentru filmul „Țesutul cînepii".

În cei 10 ani de existență a sa, paralel cu formarea ca și cineaști amatori ai celor 30 de membri ai săi, cineclubul a realizat nu mai puțin de 50 de filme documentare și artistice; ceea ce-l situează în momentul de față în fruntea mișcării artistice de acest gen din țară. Dacă amintim numele unor fondatori cum sînt Gheorghe Săbău, profesor, Demian Sandru, tehnician, inventiv și de mare finețe, precum și cel al lui Adrian Ostafi operator, și Florin Hornoiu, documentarist și laborant, prezențe stimulatoare ale întregii activități ale cineclubului, o facem pentru a sublinia rolul omului potrivit la locul potrivit, al animatorului capabil, prin forța exemplului personal, să adune în jurul său tot alți și alți pasionați într-o activitate cu nebănuite reververații stimulatoare în viața spirituală a cetățenilor.

Dacă pînă nu demult folosirea termenului de scriitor țăran mai putea să mire pe unii, astăzi el sa impus definitiv în opinia publicului

https://biblioteca-digitala.ro

Scriitori ţărani la cea de-a doua întîlnire — noiembrie 1978.

https://biblioteca-digitala.ro

cititor și a multor specialiști. Ori, la aceasta, Festivalul național „Cîntarea României" își are partea sa de contribuție destul de însemnată după cum se știe. Într-adevăr, scriitorii țărani s-au afirmat ca o prezență statornică în viața spirituală a țării, încît azi peisajul cultural fără aceștia ar fi de neconceput. Ei sînt continuatori ai anonimilor de ieri, ai acelor creatori pierduți în masa colectivităților folclorice prin care s-a transmis către generațiile actuale mesajul vibrant al sufletului popular, geniul nepieritor al neamului, dragostea sa de frumos, setea de puritate și adevăr, patriotismul sincer și durabil. Nu mai puțin de 14 asemenea rapsozi populari identificați de noi, trăiesc și crează pe plaiurile județului Arad, care are meritul, după cum se știe, de a fi încurajat în permanență fenomenul și de a fi organizat ca un corolar al acestei activități prima și a II-a întîlnire a scriitorilor țărani din România, iar în prezent este în pregătire cea de a III-a întîlnire. Dintre aceștia, cel puțin cinci sînt de pe acum nume cunoscute, personalități distincte, nu numai în cadrul județului, în vatra lor de obîrșie, ci și dincolo de fruntariile lui, pe plan național. Prezenți de peste un deceniu în activitatea cultural artistică a județului și a țării, ei au răspuns cu toții „prezent" și la chemarea secretarului general al partidului, și-au unit vocile în „Cîntarea României", cu dragoste, cu dăruire, cu abnegație. Ei aduc servicii reale în opera de educare ideologico-artistică și patriotică a maselor, fie prin creații publicate în presă, fie prin participarea directă la manifestările cultural-artistice din cadrul așezămintelor culturale. Creația lor oferă o sursă pentru alcătuirea repertoriului a numeroase formații de amatori: brigăzi artistice, montaje literare, recitaluri de poezie, teatru. Cenaclul literar „Lamura", care-i cuprinde pe cei mai renumiți dintre ei și anume Emilia Iercoșan, Elena Vodă, George Pocșoară, Cornelia Bulzan, Iosif Teodor Stepănescu, Elena Roșca, Elisabeta Mustafa, Ana Muntean, Emilia Slăv și ceilalți, se întrunește periodic într-una din localitățile județului, desfășurîndu-și activitatea ca orice grupare de acest fel, cu discuții pe marginea operelor citite, cu sugestii interesante, cu destăinuiri de proiecte artistice etc. Activitatea lor în cele două ediții ale Festivalului desfășurate pînă acum a fost rodnică și edificatoare, constituind o supremă încununare a eforturilor, a muncii lor plină de o nobilă dăruire. În ediția a II-a, la faza finală republicană de la București, au fost prezenți nu mai puțin de 5 dintre arădeni, ceea ce constituie deja o performanță dacă ne raportăm la numărul mare de scriitori țărani atît în județul nostru (nu i-am socotit decît pe cei mai cunoscuți publicului) cît și în general în întreaga țară. Emilia Iercoșan, din satul Iercoșeni (comuna Șilindia), poetă de real talent înzestrată cu un simț deosebit al versului, posedînd o bogată paletă metaforică, scrie o poezie crudă, cu reflexe folclorice, bine articulat, de o mare fluiditate. În centrul universului ei poetic se află satul, lumea copilăriei, a maturității și a senecuții poetei, oamenii deieri și de azi, cu viața lor, cu munca lor, cu iubirea lor de glie, cu sentimentul adînc al dăinuirii, din veac și pentru veac, pe aceste meleaguri. Foarte accesibilă temelor generoase,

https://biblioteca-digitala.ro

lirici patriotice, „nana" Emilie compune, în stilul baladei populare sau al doinei voinicești, cîntece despre Iancu, eroul de la 1848, despre vitejii din războiul de independență, despre România epocii socialiste, despre conducătorul iubit și încercat. Premiul al III-lea, cu care a fost cinstită în ediția a II-a a Festivalului, după ce, la precedenta ediție cucerise locul I, nu înseamnă cîtuși de puțin o scădere a valorii, o di-

Poeta țărancă Emilia Iercoșan.

minuare a vitalității artistice, a inspirației poetice. La cei aproape 70 de ani, poezia Emiliei Iercoșan se recomandă cu aceeași prospețime nealterată, cu aceeași frumusețe și candoare. Într-o companie cu zeci de aspiraţi la medalii, într-o confruntare de asemenea proporții, performanța obținută de reprezentanta noastră este concludentă. Ea con-

https://biblioteca-digitala.ro

firmă încă o dată valoarea poetei pe care o recunosc de altfel și unii specialiști din domeniul literaturii profesioniste.

Premuil IV a fost cucerit de Elena Roșca, tot o reprezentantă a județului Arad originară din Dezna. La fel ca Emilia Iercoșan, Elena Roșca este un nume cunoscut, ea a debutat editorial, avînd, în momentul de față sub tipar prima carte de poezii, ce înmănunchează o expe-

Poeta țărancă Elena Roșca.

rienţă lirică de o viaţă. Aceeași pasiune pentru scris, în ciuda unei existenţe frămîntate, aceeași candoare a copilăriei, răzbătînd prin ani pînă la bătrîneţe, optimismul, bonomia, o ușoară tandreţe comunică și versurile Elenei Roșca. În ciuda vîrstei înaintate, — cei mai mulţi dintre membrii cenaclului „Lamura" sînt trecuţi de 60 de ani, — acești

https://biblioteca-digitala.ro

scriitori nu sînt epuizați. Ei continuă să muncească pe ogoare și să scrie, acordînd atenție vieții reale ce pulsează în jurul lor, trăiesc din plin prezentul, se bucură de înfăptuirile epocii socialiste. Veritabile voci ale satului și țării, flori de cîmp înmiresmate de răcoarea pămîntului românesc, aduc cu ei în marea competiție a muncii și creației libere, o notă de prospețime în vigoare, sufletul național autentic. Participarea lor la actuala ediție, a III-a, a Festivalului se va înscrie, sperăm, ca o nouă reușită de valoare certă, îndubitabilă.

Pictorul noiv Ion Niță Nicodin.

Marii creatori de artă au străbătut adesea un drum al afirmării cu meandre neverosimile sau în orice caz de o originalitate ieșită din comun. Nu știm — și asta contează mai puțin pentru ceea ce a ajuns *pictura naivă* a lui Ion Niță Nicodin de la Brusturi — dacă primul penel al maestrului a fost meșterit „din chica muieruții" sale, iar primul tablou pictat, cum a putut s-o facă și cum a înțeles el atunci, a fost pe pînza din niște veșminte de cînepă mai vechi ale nanei Ruzalica, cum își încîntă baci Niță reporteri, căutători de picanterii. Știm însă un lucru fundamental pentru viața lui de artist, tot dintr-o mărturisire făcută într-un moment de totală sinceritate: „Dacă n-aș fi început să pictez, aș fi murit!" Omul acesta — un munte de înțelepciune populară și talent — simțea, la foarte puțin timp după pensionare, că aproape, toată viața lui nu a putut ceea ce ar fi vrut: Artă! Și într-un ultim și suprem efort cu sine însuși a reușit. A reușit atît de magistral încît, literalmente, a uimit lumea! Mult mai tîrziu și-a uimit consăteniii, care, mulți dintre ei, fără să-i fi văzut vreo „icoană" de-a lui se întrebau dacă nu cumva acest bărbat între bărbații de la Brusturi și satele din împrejurimi „nu s-o fi smintit!"

Ce a urmat, se știe. Tot mai mulți oameni îi treceau pragul casei; ba unii au încercat să-l și imite. Nora lui, Rodica, o femeie tînără, frumoasă, isteață, mamă cum sînt mamele cele mai bune, privea uimită de la o zi la alta, de la un tablou la altul, cînd își putea rupe din timpul treburilor gospodărești. Pînă într-o zi cînd a hotărît să încerce și ea, dar fără s-o vadă cineva. Primul care a surprins-a a fost bărbatul ei, Ion. I-a plăcut tabloul, atît de mult încît s-a hotărît să-i facă o ramă încrustată în lemn de nuc. Motivele erau luate de pe porțile de lemn

https://biblioteca-digitala.ro

și de pe stîlpii acestora din sat. Apoi s-au înfățișat amîndoi în fața maestrului — baci Niță. Era mai-mai să scape o lacrimă bătrînul...

Despre cele ce se petreceau în casa „cuscrului" a aflat și Petru Mihuț, tatăl Rodicăi, mai la vale cu vreo patru kilometri. A venit și el să vadă minunea! Nu-i venea să creadă! Dar cu ambiția și curiozitatea ce-i caracterizează — întors acasă — a încercat și el; dar noaptea, la bec!, cînd „muieruța" și nepoții dormeau. Cînd s-a uitat a doua zi, la lumina soarelui, la ce izvodise noaptea, s-a speriat, dar i-a plăcut grozav! Și a continuat așa noapte de noapte. Din satul vecin, Hălmagiu, a auzit de cele ce se întîmplă la Brusturi și învățătorul Petru Roman. S-a dus acolo, a privit, s-a minunat, dar n-a zis nimic. Întors la Hălmagiu s-a apucat și el de treabă. Baci Niță mergea înainte cu pași de uriaș. Prima expoziție, apoi a doua, emisiuni de radio și televiziune, solicitări la expoziții de profil organizate peste hotare... Între timp ceilalți lucrau și ei. Într-o zi s-au hotărît să se întîlnească, ca să-și arate unul altuia lucrările. S-au minunat cu toții unul de celălalt. „Cum?", „De ce"?, „De unde?". Erau întrebări la care răspundea fiecare cum știa, că nu învățase de la nimeni, ci din propria-i experiență. S-au mai întîlnit de cîteva ori, care la care se nimerea; apoi în expoziții: la Arad, la București, la GALERIILE TRIBUNA. „Pictorii naivi amintesc mereu izvorul primordial" (Gabriela Melinescu). „De la maeștrii icoanelor de sticlă pînă la ei nu este decît un pas, dar unul decisiv" (George Macovescu). „Tablourile lui Nicodin, cinstituie nu numai o cronică a satului, dar și o amplă și încîntătoare autobiografie" (Petre Comarnescu). Apoi, „Cîntarea României", acest unison uriaș și nemaiîntîlnit, care a unit toate glasurile autentice ale națiunii. Inclusiv ȘCOALA DE PICTURĂ NAIVĂ DE LA BRUSTURI pe care a răsplătit-o după merit: cu aur, cu argint, cu bronz și cu lauri. Și cu mulțumirea noastră pentru frumosul dăruit!

De mai bine de zece ani de zile încoace, *Școala populară de artă Arad* este una dintre cele mai convingătoare prezențe în peisajul artistic amatoricesc arădean. Este cunoscut faptul că, profilată pe cultivarea talentelor din popor printr-un sistem specific riguros, încadrată în sistemul învățămîntului de stat, Școala populară de artă trebuie să aibă în vedere, mai întîi de toate, acest lucru. Dar prin experiența — începută în urmă cu opt ani cu clasa de actorie, de sub conducerea, atunci, a lui Dan Alecsandrescu, cînd s-a obținut premiul II pe țară cu „Piatra din casă" a lui V. Alecsandri — continuată extensiv în anii următori cu rezultate progresive de la o întrecere la alta, de la un festival la altul, Școala populară de artă Arad a realizat performanța, neatinsă de nici una din așezămintele de cultură din județul Arad, de a avea 15 (cincisprezece) premii colective sau individuale, și tot atîtea titluri de laureat, în Finala celei de a II-a ediții a Festivalului național „Cîntarea României". La muzică (Cvintetul vocal-instrumental alcătuit din: Iosif Papst, Ioan Schlett, Walter Wilwert, Osvald Reingruber, Hartwig Scherich, Gherhard Schlee, muncitori, tehnicieni sau elevi în municipiul nostru — premiul I), la soliști vocali (prin Maria Miclea, interpretă ce cuprindea un repertoriu de aproximativ 150 de cîntece — pre-

https://biblioteca-digitala.ro

miul IV —), la arte plastice (Anton Volacek cu tabloul în ulei „Accident în timpul nopții" — premiul I — și tot el cu „Primul ajutor la locul de muncă" — premiul II —, elev al profesoarei Adriana Chiriță), la grafică (Sorin Stanciu cu „Accident în agricultură" — premiul I — elev al profesorului Ion Cott), la tapiserie (cu „Omagiu Aradului", o creație colectivă a întregii clase de sub conducerea Feliciei Dudaș — premiul III —) ca să nu amintim decît o parte a laureaților*. Aceste izbînzi ale celor ce — după o zi de muncă pretrecută lîngă strung, raboteză sau la fiece alt loc de muncă — se instruiesc în arta frumosului, cît și a celor ce cu răbdare și competență îi îndrumă în dobîndirea meșteșugului ales, fac inutile alte comentarii.

Ne vom opri acum asupra ultimei formații artistice de amatori arădene, din șirul celor medaliate în cadrul ediției a II-a a Festivalului național „Cîntarea României", recunoscînd nu numai că nu am tratat exhaustiv tema propusă, dar că nici măcar fiecărui subiect tratat nu i-am epuizat în întregime resursele definitorii. Ar fi fost, dacă nu greu, atunci imposibil, știut fiind faptul că la amintitul Festival județul Arad a avut aproape 80 de formații și creatori individuali distinși cu diplome și medalii.

Așadar, ultima formație de care ne vom ocupa — deși ea este prima în ierarhia valorilor la genul respectiv — este *Ansamblul folcloric al Casei municipale de cultură Arad.* La concursul formațiilor teatrale muzical-coreografice de amatori de la orașe și sate din 1974, manifestare dedicată celei de a 30-a aniversări a Eliberării, ansamblul folcloric amintit obține medalia de aur la faza finală cu datina scenarizată „Praznicul de pită nouă" (în afaptarea scenică a semnatarului acestor rînduri), după ce la concursul precedent cucerise medalia de argint (în aceiași regie artistică) cu o altă datină: „Nuntă de pe Mureș". Pe linia acestei tradiții, coregraful Viorel Nistor aflat la conducerea acestui important resort de aproape 6 ani, începe să cunoască tot mai bine nu numai disponibilitățile artistice ale formației în cauză, dar și patrimoniul coreic și datinile județului Arad față de care manifestă o constantă preocupare pentru a le depista și valorifica scenic. Așa, în cea de a II-a ediția a Festivalului național „Cîntarea României" el își propune, și reușește, că aducă în scenă un grupaj de datini sub genericul „De la străbuni la strănepoți". Spectacolul începe cu un tablou mioritic ținînd de practicile populare în timpul sărbătorilor de iarnă, se apropie de străbunul păstor cu destinu-i cunoscut din „Miorița" noastră (variantă găsită de realizator pe meleagurile arădene), străbate cîteva spații ce țin de credințele populare despre fertilitate, ajungînd la unele obiceiuri spectaculare practicate și în zilele noastre în mai multe localități de pe cursul mijlociu al văii Mureșului („dubașii"), cu fermecătoarea lor poezie, pînă ajunge la un obicei al fertilității agrare, dar

* Pentru toate celelalte premii și mențiuni cucerite de către județul Arad în a II-a ediție a Festivalului național „Cîntarea României", vezi „Sinopticul premiilor obținute de județul Arad la cea de a II-a ediție a Festivalului național „Cîntarea României", 1978—1979.

https://biblioteca-digitala.ro

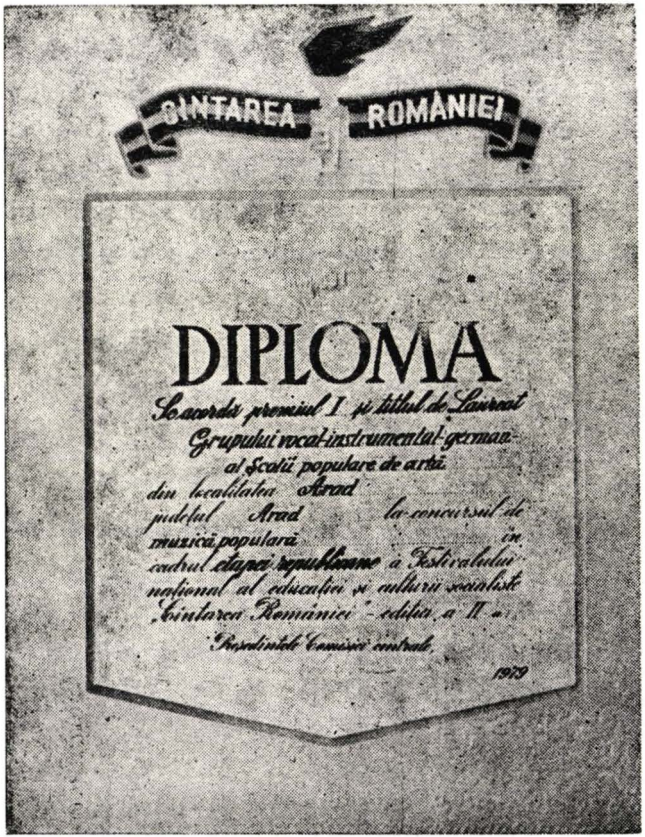
CINTAREA ROMÂNIEI

DIPLOMA

Se acordă premiul I și titlul de Laureat
Grupului vocal-instrumental german
al Școlii populare de artă
din localitatea Arad
județul Arad la concursul de
muzică populară în
cadrul etapei republicane a Festivalului
național al educației și culturii socialiste
„Cântarea României" - ediția a II-a.
Președintele Comisiei centrale,
1979

Una din cele aproape 80 de diplome ale Festivalului conferite județului Arad.

Medalia de aur a Festivalului obținută de mai multe formații și interpreți individuali.

https://biblioteca-digitala.ro

cu trimiteri simbolice la fertilitatea umană, practicat mai cu seamă în zona codrenească a județului nostru, și încheie cu un fragment de nuntă, în partea lui cea mai spectaculoasă, dînd finalului o notă deosebit de optimistă. Întreg firul spectacolului a fost condus cu atîta îndemînare încît era cu neputință de-a găsi vre-un „nod" sau vre-o discordanță cromatică în vorbă, cîntec, joc, port, recuzită, ceea ce a dus, în final, la cucerirea locul I pe țară și la obținerea de către ansamblul folcloric arădean a încă unei medalii de aur la cele existente în patrimoniul Casei municipale de cultură Arad. Plusul valoric al spectacolului s-a datorat, indubitabil, membrilor ansamblului, care au dovedit, deopotrivă, calități de dansatori, cîntăreți și chiar actori, cînd a fost nevoie, în derularea spectacolului; și încă ceva — deloc neglijabil —, păstrarea cu stricteță a autenticului în meșteșugul unor interpreți care, la începutul activității lor, erau greu convertibili la spectacole de acest gen, ei vroind doar să „danseze" jocul popular la nivelul unor gimnaști desăvîrșiți, și nimic mai mult. Farmecul obiceiurilor noastre străbune i-a prins cam greu de-a lungul pregătirilor în etapa de masă, județeană și interjudețeană, dar i-a prins definitiv; încît, acum, doar spectacolele de acest gen îi atrag irezistibil.

Cum spuneam și mai înainte, tema noastră cît și subiectele ei privitoare la unele valori și performențe arădene în ediția a II-a a Festivalului național „Cîntarea României" sînt departe de a fi epuizate; cum neepuziate și chiar nereprezentate în Finala Festivalului au rămas unele domenii ale creației artistice, științifice și tehnice în care Aradul are o tradiție viguroasă. Speranțele noastre se îndreaptă însă acum, cu îndreptățit temei, spre ceea de a III-a ediție a Festivalului național „Cîntarea României", la care, încă din etapa de masă, în județul Arad a debutat sub mai bune auspicii organizatorice decît edițiile precedente, cu un sporit elan, cu o mai largă cuprindere a forțelor creatoare, artistice, științifice și tehnice, ediție în care va trebui să facem totul pentru ca Aradul — această vatră a vredniciei și frumosului — să se ridice asemeni unei înălțimi cea dintîi luminată între celelalte la răsăritul soarelui.

ANEXE

SINOPTICUL PREMIILOR
obținute de județul Arad la cea de a II-a ediție a Festivalului național „Cîntarea României", 1978—1979

Premiul I

A. CREAȚIE

1. *Creatori profesioniști*

— Nicolae Eberlein — pentru portretul foto „Fetița";

https://biblioteca-digitala.ro

2. *Creație amatori*

— Petru Mihuț, minier, Brusturi — pentru „Primăvara", pictură;
— Pavel Biró, agronom pensionar — pentru „Toamna", peisaj
— Cineclubul „Atelier 16" al școlii populare de artă, Arad pentru filmul documentar „Povestea unui steag";

B. INTERPRETARE

1. *Interpreți și formații profesioniste*

— Orchestra de muzică populară a Filarmonici de stat din Arad.

2. *Formații artistice de amatori*

— Corul de cameră mixt „Emil Monția" al Casei municipale de cultură din Arad;
— Orchestra simfonică a sindicatului învățămînt Arad;
— Grupul vocal al Căminului cultural Șicula;
— Grupul vocal-instrumental al Intreprinderii de strunguri din Arad;
— Ansamblul folcloric al Casei municipale de cultură din Arad;
— Ansamblul de cîntece și dansuri al sindicatului Întreprinderii de vagoane din Arad;
— Grupul vocal-instrumental (german) al Școlii populare de artă Arad;

Premiul II

A. CREAȚIE

1. *Creatori profesioniști*

— Recitalul „O suflete, bun la toate" — Larisa Stase Mureșan, Teatrul de stat Arad;

2. *Creatori amatori*

— Lucrarea corală „Chipul patriei", muzica de Doru Șerban, dirijorul corului Filarmonicii de stat din Arad; versurile de Tudor Măinescu;
— Teodor Faur, olar, Bîrsa — pentru ceramică;
— Borza Bela, lăcătuș, Arad — pentru artă decorativă;
— Iolanda Rosa — funcționară, Arad — pentru acuarela „Sfîrșit de iarnă";
— Ioan Bratu, ofițer, Ineu — pentru pictura „Peisaj";
— Rodica Nicodin, casnică, Brusturi — pentru pictura „Obicei de iarnă";
— Cineclubul „Atelier 16" al Școlii populare de artă din Arad — pentru portretul cinematografic „Ion Niță Nicodin";

https://biblioteca-digitala.ro

Premiul III

1. *Creatori profesioniști*

— Nicolae Eberlein, Arad — pentru eseul foto „Ah, ce viraj";

2. *Creatori amatori*

— Emilia Iercoșan, țărancă, Iercoșeni, com. Șilindia — pentru poezia „Odă conducătorului iubit" din volumul „Omagiu președintelui Nicolae Ceaușescu" și pentru ciclul de poezii citit la „A II-a întîlnire a scriitorilor țărani din România";
— Iosif Căpitan, maistru pensionar, Arad — pentru sculptura în lemn „Clăcașii";
— Școala populară de artă Șicula — pentru costum femeiesc;
— Aurel Golea, olar, Hălmăgel — pentru ceramică;
— Școala populară de artă Arad — pentru artă decorativă;
— Horia Ungureanu, profesor, Șiria — pentru reportajele din volumul „Orele orașului";

Premiul IV

Creatori amatori

— Florica Meruță Ban, funcționară, Arad — pentru montajul literar „Patrie, pămînt străbun";
— Elena Roșca, țărancă, Sebiș — pentru poeziile „Scrisoare din inimă" și „Pe-un fir de mărgăritar" din volumului „Omagiu" oferit tovarășei Elena Ceaușescu de către Consiliul Național al Femeilor cu prilejul zilei sale de naștere și pentru poeziile citite la „A II-a întîlnire a scriitorilor țărani din România".
— Ion Niță Nicodin, pensionar, Brusturi — pentru pictura „Obicei de iarnă"
— Francisc Toth, tehnician, Arad — pentru pictura „Uzina";
— Aurel Golea, olar, Hălmăgel — pentru ceramică;

Diplomă

— Cenaclul literar „Lucian Blaga" din Arad;
— Cercul de artă plastică din comuna Șiria;

Premiul II

B. **INTERPRETARE**

1. *Formați de artiști amatori*

— Corul bărbătesc al Intreprinderii de vagoane din Arad;
— Grupul instrumental al Căminului cultural din Vîrfurile;
— Fanfara Intreprinderii de vagoane din Arad;

https://biblioteca-digitala.ro

Premiul III

1. *Instituţii profesioniste*

— Cvartetul „Philarmonia" al Filarmonicii de stat din Arad;

2. *Formaţii de artişti amatori*

— Corul mixt de cameră al sindicatului învăţămînt din Arad;
— Formaţia de dansuri bărbăteşti a Căminului cultural din Sîmbăteni;
— Formaţia de dansuri mixte a Căminului cultural din Apateu;
— Formaţia de dansuri mixte a Căminului cultural din Apateu;
— Colectivul de satiră şi umor al Căminului cultural din Macea;

Premiul IV

1. *Formaţii de artişti amatori*

— Corul mixt al Căminului cultural al comunei Buteni;
— Corul veteranilor din războiul antifascist din Arad;
— Orchestra populară a Căminului cultural al comunei Pecica;
— Formaţia de fluieraşi a Căminului cultural din Roşia — Mişca
— Formaţia de dansuri mixte germane a Căminului cultural din Zăbrani;
— Rapsodul Marioara Miclea, Şcoala populară de artă din Arad.

Diplome speciale ale Festivalului naţional „Cîntarea României" ediţia a II-a, pentru rezultate deosebite în cadrul festivalului.

1. *Persoane*

— Gheorghe Săbău, instructor, cineclubul „Atelier 16" al Şcolii populare de artă din Arad;
— Ion T. Florea, dirijorul orchestrei de muzică populară a Filarmonicii de stat din Arad;
— Gheorghe Flueraş, dirijorul corului de cameră „Emil Monţia" al Casei municipale de cultură din Arad;
— Iosif Jung, dirijor, orchestră simfonică Sindicat învăţămînt Arad;
— Maria Constantinescu, grup vocal feminin Şicula;
— Mircea Oprescu, dirijor;
— Viorel Nistor, instructor coregraf la Centrul de îndrumare a creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă al judeţului Arad;
— Gheorghe Sandici, instructor la Intreprinderea de vagoane Arad;
— Toma Draia, instructor coregraf la Intreprinderea de vagoane Arad;
— Iosif Morar, dirijor;

https://biblioteca-digitala.ro

2. *Instituţii*

— Casa orăşenească de cultură Ineu;
— Căminul cultural al comunei Pecica
— Clubul muncitoresc al Intreprinderii textile din Arad;
— Intreprinderea de vagoane Arad;
— Şcoala generală din comuna Şicula;
— Liceul pedagogic din Arad;
— Sindicatul învăţămînt Arad;
— Cercul de artă plastică din comuna Şiria;
— Cenaclul „Lucian Blaga" din Arad;

VALEURS ET PERFORMANCES ARADOISES À LA II-ÈME EDITION DU FESTIVAL NATIONAL „CÎNTAREA ROMÂNIEI"

(Résumé)

L'étude présenté met en évidence la préocupation qui existe sur le territoire du département Arad, à tous les niveaux pour promover un art authentique et trouver les valeurs qui existent dans la patrimoine de la civilisation du peuple roumain.

L'auteur essaie à présenter d'une manière personelle la façon dont certains ouvriers du département Arad ont compris répondre à l'appel du secrétaire général du parti, camarade Nicolae Ceauşescu, appel qui demande qu'au festival national du travail et de la création „Cîntarea României", deuxième édition, soient présentes les éléments qui constituent le spécifique des hommes, des endroits, des traditions et surtout du travail de la civilisation roumaine contemporaine.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

LUPTĂTORI PENTRU LIBERTATE ȘI UNIRE NAȚIONALĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ATANASIE MARIAN MARIENESCU CORESPONDENT AL PUBLICAȚIILOR BRAȘOVENE

LUANA POPA

În cadrul bogatei, dar mai ales valoroasei Arhive a Mureșenilor[1] de la Muzeul județean Brașov se află alături de alte mărturii scrise ilustrative pentru mișcarea națională românească transilvăneană din sec. XIX și începutul sec. următor, 33 de documente inedite[2] purtînd semnătura cărturarului arădean Atanasie Marian Marienescu. Sînt scrisori adresate de Marienescu în perioada anilor 1850—1862 redactorului și directorului publicațiilor brașovene „Gazeta Transilvaniei" și „Foaie pentru minte, inimă și literatură" — Iacob Mureșianu.

Această corespondență însumează atît scrisorile propriu-zise (23), cît și 13 poezii[3], 1 epigramă, 4 balade[4], o colindă[5] și 5 articole[6] care se adaugă astfel colecției Marienescu descoperită nu de mult, în cadrul Arhivei mitropoliei din Sibiu[7]. Majoritatea acestor creații sînt necunoscute, ele nefiind publicate nici în paginile Gazetei și a Foii brașo-

---

[1] Arhiva Mureșenilor formată din circa 18 000 documente, fotografii, articole din presa timpului cuprinde și o remarcabilă corespondență între redactorii publicațiilor brașovene G. Bariț Iacob și Aurel Mureșianu, Aurel A. Mureșanu cu numeroase persoanalități politice și culturale ale sec. XIX și începutul secolului următor. Cercetarea acestor documente dă posibilitatea aprofundării cunoașterii epocii respective îndeosebi a problemelor controversate din sînul mișcării naționale românești[2].

[2] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1213—1216, 1218—1226, 1228—1232, 1254—1240; d. 139, nr. 1211, 1217, 1242; d. 517, nr. 1241, 1243; d. 566 nr. 1212.

[3] Poezii: „Moștenirea veduvită" (alfabet latin), „Virtutea cercată" (alfabet chirilic), „Un dor" (alfabet chirilic), „Un buchet amantei mele" (alfabet latin), „Roza frumoasă" (alfabet latin), „De-ar fi lungă a mea viață" (alfabet latin), „Ce-i grădina fără floare" (alfabet latin), „Echulu de la Danubiu superior în ziua restaurării Metropoliei române" (alfabet latin), „spiritul și steaua" (alfabet latin, „Muza în vis" (alfabet latin), „Adu-ți mîndră înc-aminte" (alfabet latin), „Deșertăciune" (alfabet chirilic).

[4] Balade: „Balada Caiu Mariu" (alfabet latin), „Cerșitorul" (alfabet latin), „Două cruci" (alfabet latin).

[5] Colinde: „Trei flori sînte" (alfabet chirilic).

[6] Articole: „Memoriu din viața națională", „Ceva pentru susținerea limbei române", „Cunoștințe despre firea limbei reto rone și paralelă cu limba română și latină", „Un tratat despre poezie în două părți".

[7] Atanasie Marian Marienescu, *Poezii populare din Transilvania*, 1971, Ed. Minerva, în Prefață, p. V.

https://biblioteca-digitala.ro

vene, nici în lucrările apărute în ultimile decenii ale secolului nostru cu referire la Atanasie Marienescu[8].

În ansamblul lor documentele existente în arhiva muzeului permit aprofundarea cunoașterii vieții, activității și gîndirii cărturarului arădean în anii studiilor la Timișoara, Viena și Budapesta, în perioada formării personalității sale de neobosit luptător patriotic.

Sigiliul lui Atanasie Șandor, aflat pe scrisorile din Arhiva Mureșenilor.

La fel ca și alți tineri ardeleni, animat de mărețele idealuri ale revoluției de la 1848 Atanasie Marienescu trimite în octombrie 1850, de pe băncile școlii din Timișoara, spre publicare la Brașov primele sale încercări politice, de factură patriotică[9]. Deși ele nu văd lumina tiparului, păstrîndu-se doar în manuscris[10], marchează începutul unei colaborări fructuoase și a unei legături care depășește cadrul strict al publicisticei. Tînărul Marienescu impresionat de personalitatea „părin-

---

[8] Cea mai recentă lucrare care însumează colecția poeziilor populare publicate în anii 1859, 1865 de Atanasie Marienescu — „Poezii populare din Transilvania" apărută în 1971 nucuprinde poeziile aflate în Arhiva Mureșenilor.

[9] Poeziile trimise „În numele tinerimii scolastice române" sînt: „Întiia trebuință pentru cîștigul român, Îngrijește-te de națiune, Nu-ngropa talente bune, Un naționalist" și epigrama „Un frate trufaș". Din notația de lîngă versurile intitulate „Naționalistul român" rezultă că acestea au fost scrise în anul 1849 la Lipova. Muzeul jud. Brașov, Arsiva Mureșenilor d. 585, nr. 1239.

[10] Tot în manuscris se păstrează și poeziile lirice trimise în acești ani redacției brașovene. Nepublicarea lor este determinată de stîngăcia, ifperfecțiunea versurilor mult inspirate din poezia italiană.

https://biblioteca-digitala.ro

telui ziaristicii și luminător al scumpei națiuni"[11] se adresează lui Iacob Mureșianu ca unui mentor, supunînd criticii acestuia creațiile sale, fiind conștient, așa după cum mărturisește în scrisoarea din februarie 1854, de „greaua teamă a unui redactor mai les la români, pentru a se putea ocupa și cu opurile beletristice, preponînd și în tendința de a deschide cîmpul și mediul tinerimii într-o pregătire a literaturii"[12]. De asemenea, nu de puține ori solicită intervenția condeiului ziaristului brașovean pentru îndreptarea sau completarea articolelor sale, aceasta în virtutea experienței, a „respectabilității"[13] de care se bucura în cadrul mișcării naționale românești Iacob Mureșianu. Este foarte posibil că tînărul Marienescu să fi auzit numele cărturarului brașovean în casa unchiului său din Arad, profesorul Atanasie Șandor, el însuși corespondent și colaborator al periodicelor dn Brașov[14]. De altfel după cum mărturisește profesorul arădan, într-o scrisoare din iulie 1853, explicînd dorința permanentei legături cu meleagurile de la poalele Tîmpei „sîngele nu se face apă; pricepi că din partea mamei mele sînt brașovean, fiind buna mea născută din brașoveni iar moșul meu... asemenea din părțile acelea din familii pe atunci neunite, nobile..."[15].

Pe măsură ce anii trec, corespondența cu Iacob Mureșian se îndeteşte. Ea cuprinde informații cu caracter particular din viața și activitatea lui Atanasie Marienescu în perioada studenției la Pesta și Viena. Sînt împărtășite „amicului român"[16] din orașul de la poalele Tîmpei rezultatele obținute la examene, stadiul pregătirii doctoratului în științe juridice[17], gîndurile și planurile de viitor. Dar mai cu seamă scrisorile din anii 1854—1859 reflectă frămîntările legate de activitatea sa de folclorist.

Se poate afirma în acest sens, că atît redactorul cît și foile brașovene sînt primii martori și colaboratori la începuturile lui Atanasie Marienescu pe tărîmul culegerii și publicării creației populare românești din Transilvania și, aceasta, nu întîmplător. Încă din anul 1838 „Foaia pentru minte, inimă și literatură" publică un adevărat manifest în favoarea folclorului semnat de marele cărturar Gheorghe Bariț[18], impunîndu-se de-a lungul deceniilor ca susținătoare acțiunii de valorificare a patrimoniului popular, fiind dintre periodicele românești cea dintîi care a publicat asemenea apel, în favoarea folclorului și una dintre primele care a tipărit creații populare la noi.

---

[11] Mircea Gherman, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la „Gazeta Transilvaniei" (1838—1877)*, în „130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania", Brașov 1969 p. 85.

[12] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor d. 130, nr. 1211.

[13] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor d. 566, nr. 1212.

[14] Nicolae Roșuț, *Atanasie Șandor (1808—1892)*, „Ziridava" V, 1874, p. 191.

[15] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 130, nr. 3042.

[16] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1224.

[17] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1230.

[18] George Em. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură, Bibliografie analitică*. Ed. pentru literatură, 1969, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro

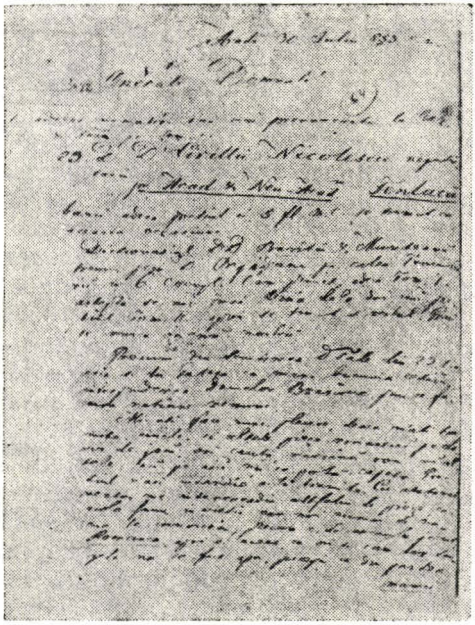

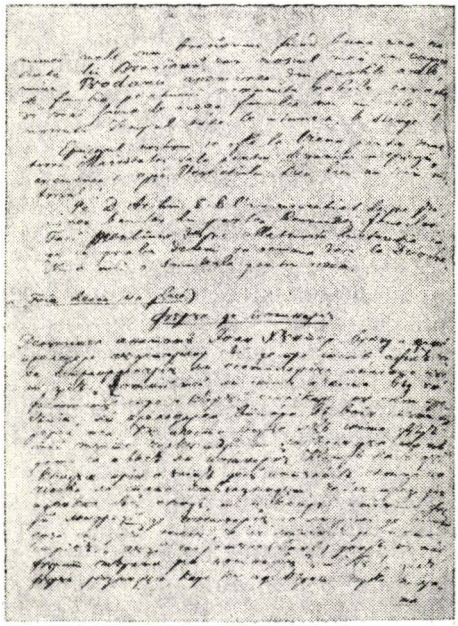

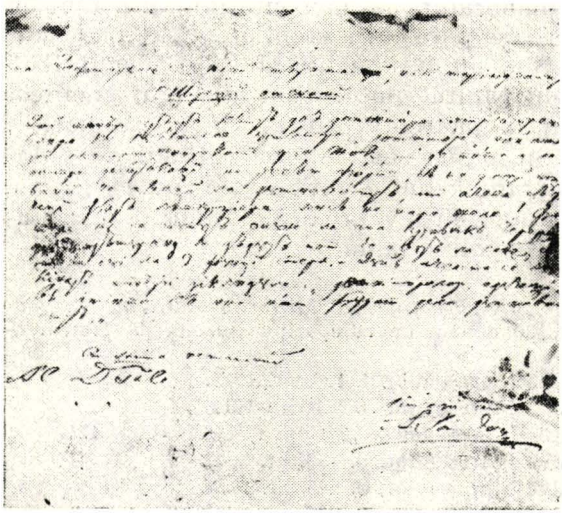

Scrisoarea adresată la 30 iulie 1853, din Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

Iată de ce, la 1854, Aatnasie Marienescu trimite lui Iacob Mureşianu balada „Muma română" motivînd necesitatea publicării ei ci pentru că se poate număra între cele naţionale bune. Spiritul ei e din lumea veche şi mare impresie de a putea ameţi pe cei de-acum[19]. Peste trei ani, lansează în paginile „Gazetei Transilvaniei" din 14, 21 şi 25 noiembrie apelul său intitulat „Ceva de luare aminte" în care arătînd preocuparea pentru „Culegerea poeziilor populare din Transilvania, Ungaria şi Banat pentru ca acestea să le pot reprezenta poporului român" solicită ajutorul conaţionalilor săi întrucît „Ideea întreprinderii acestea încă în momentul întîi apare neputincioasă pentru o singură persoană[20]".

Intr-o serie de scrisori din această perioadă Marienescu îl informează pe Iacob Mureşianu despre stadiul de strîngere a creaţiei populare menţionînd, în februarie 1858 că „Pînă acum am căpătat 100 (poezii populare — n.n.) — 52 de colinde, celelalte sînt balade şi cîntece şi mi s-au mai făcut promisiuni". În acţiunea de culegere a poeziei populare este sprijinit şi de cărturarii braşoveni Ion Meţianu din Zărneşti[21], Bartolomeu Baiulescu[22], profesorul Cioflescu amintiţi de Marienescu în „Precuvîntarea" epopeii naţionale „Novăceştii" sau în rîndurile către Iacob Mureşianu[23].

Tot scrisorile către redactorul braşovean oglindesc modul în care Atanasie Marienescu a elaborat şi editat volumele de „Poezie populară. Balade" şi apoi de „Colinde" apariţii care atestă pe Marienescu ca primul culegător de folclor din Transilvania. La 28 octombrie 1858 tînărul arădan îl anunţă pe Iacob Mureşianu: „am să-ţi spun că am dat la tipar Baladele în 8 coale tipărite cu litere — e o ediţie foarte frumoasă şi cred că şi cu baladele va fi îndestulat onorat public. Despre aceasta pentru public care voi scrie mai tîrziu. Baladele mai toate sînt din Transilvania"[24]. Peste cîteva săptămîni la 18 noiembrie menţionează la sfîrşitul unei alte scrisori „Acum se tipăreşte a 4-a coală din Balade. Ediţiune frumoasă"[25]. În 12 ianuarie 1859 anunţă; „Baladele au ieşit de sub tipar şi sînt acum la compactoriu. În decursul tipăririi căpătase încă nişte balade şi acestea le-am prelucrat şi le-am tipărit aşa că volumul a crescut cu două coli tipărite şi aşa baladele sînt în 10 1/3 coli. Totodată materialul din Doine şi hore am gata pentru tipar"[26].

Apariţia volumului de balade „acest odor naţional" este salutată în cuvinte elogioase de Iacob Mureşianu în paginile „Foii pentru minte, inimă şi literatură din 25 februarie 1859: „ediţie legantă, cu litere străbune preţul 1 florin şi 15 creiţari ... merită a fi îmbrăţişat cu multă

---

[19] Muzeul judeţean Braşov, Arhiva Mureşenilor, d. 130 nr. 1211.
[20] Gazeta Transilvaniei, nr. 92, 25 noiembrie 1857.
[21] Atanasie M. Marienescu, *Op. cit.* p. 249.
[22] *Ibidem*, p. 251.
[23] Muzeul judeţean Braşov, Arhiva Mureşenilor, d. 130 nr. 1217.
[24] Muzeul judeţean Braşov, Arhiva Mureşenilor, d. 585, nr. 1222.
[25] Muzeul judeţean Braşov, Arhiva Mureşenilor, d. 585, nr. 1223.
[26] Idem, d. 585, nr. 1287.

https://biblioteca-digitala.ro

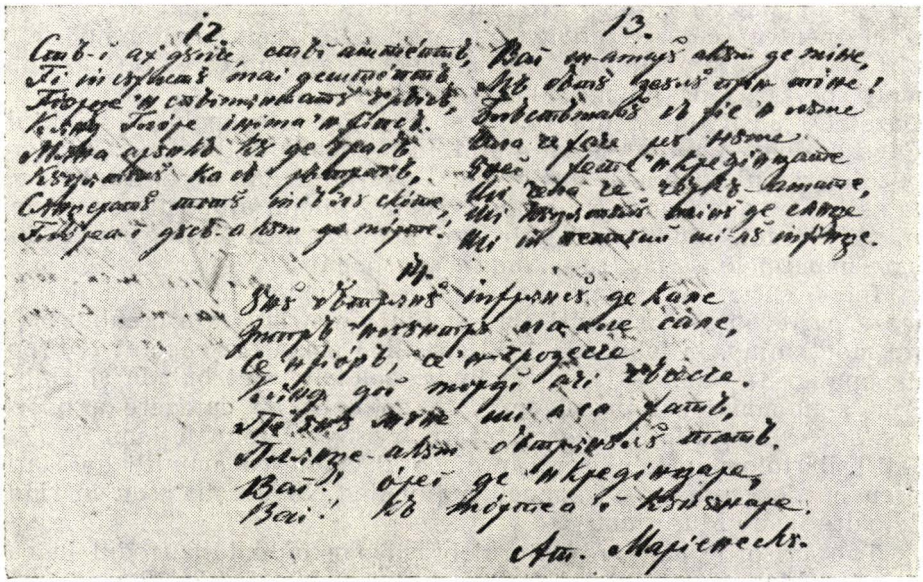

Viena 6. Noembre n. 1855.

Domnule Redactoriu!

Cu ocasiunea acestei Bunătăți în poesii, și de sănătate bune prăvimine, binevoiți a bine primi partea mea publicului.

Ghicetă mi-am mai și ajunsă, și mi-aș fi ingetat ca mi se publică și epistola privata din 19 Oct. am pentru aceea și ar fi ingetat acele forme cu care mi-ai fi trimisă. Dlui Al. Domnesu trăce în publicare — mi-a disă Domnia Sa, ar fi fostă prea curată.

Me recomandă binevoinței bune

Al Spectabilului Domnu

Servă aplecată

Atanasie Marienescu

căldură, căci el cuprinde un suvenir scump din poeziile conservate în sînul lui".

Lipsa de înțelegere din partea contemporanilor, greutățile întîmpinate la difuzarea primului volum de poezie populară îl determină pe tînărul cărturar să se destăinuie amicului din Brașov „...îți voi trimite și un exemplar din colindel care acum sînt tipărite și sînt la compactori". De puteam eu precugetam că în așa hal mă va aduce editarea colindelor nici nu le tipăream. Prenumerațiune pe colinde abia 60 florini mai am acăpătat chiar pe balade nu mi s-au strîns atît cu cît la olaltă aș fi putut răscumpăra colindele de la tipar" și conchide cu multă amărăciune. „Popor de 3 1/2 milioane!"[27]. Răspunsul la nemulțumirea manifestată de Marienescu este dat de redactor brașovean prin publicarea în paginile „Foii pentru minte, inimă și literatură" a articolului „Poesia populară Balade și colinde culese și corese de Atanasie Marinescu" semnat de Ignatiu Szabo care analizînd în mod favorabil cele două apariții editoriale îndeamnă pe conațional să sprijine întreprindere folositoare și dezinteresată a folcloristului bănățean[28].

Neobosit în activitatea de valorificator al patrimoniului popular Marienescu se preocupă și de realizarea unui port românesc pentru bărbați și femei, pe baze populare, destinat burgheziei. În acest sens publică în paginile „Foii pentru minte, inimă și literatură" din mai 1860 o adevărată pledoarie pentru adaptarea portului național de către intelectualitatea românească, argumentînd prin descrierea pe larg a celui purtat de deputați din divanul ad-hoc de la București pe străzile Budapestei[29]. Elaborează în acest sens un jurnal de port românesc pe care îl anunță prin rîndurile trimise în 1861 redacției brașovene publicate în „Foaia pentru minte, inimă și literatură[30].

Corespondența lui Atanasie Marienescu cu Iacob Mureșianu evidențiază multitudinea preocupărilor tînărului cărturar sensibil la chemările epocii sale, animat de dorința de a scoate la iveală tot ce poate argumenta dreptul la o nouă viața a poporului român. Ilustrative sînt articolele sale referitoare la limba, poezia și cultura națională.

„Tot ce are un popor — afirmă în iunie 1857 — e limba lui națională. Limba e un ceva, mai plăcut, mai scump și mai sfînt înaintea poporului pentru că, numai acesta e semnul vieții lui și un popor fie cult, fie barbar numai prin limba sa există. Românul care pe lîngă unele popoare e ca pruncul ce acu începe a umbla pe picioare, aș vorbi și aș prețui limba ce l-a învățat maica sa, a început a se și cunoaște pe sine"[31].

Limba națională trebuie să se mențină și dezvolte, în acest sens exprimîndu-și Marienescu punctul de vedere în articolul „Ceva pentru susținerea limbii române" arătînd că „Pentru susținerea limbii române

---

[27] Idem, d. 585, nr. 1229.
[28] George Em. Marica, *Op. cit.*, p. 418.
[29] „Foaia pentru minte, inimă și literatură", nr. 20, 21, 1860.
[30] „Foaia pentru minte, inimă și literatură", nr. 1, 12, 13, 1861.
[31] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 517, nr. 1243.

https://biblioteca-digitala.ro

eu aflu doi factori foarte puternici, adică fundarea familiei din elemente române și conservarea română în sînul ei ce e pentru limbă comună, pe urmă școala, biserica, și alte instituțiuni ce sînt pentru limba literată". Sesizînd importanța deosebită a școlii în formarea și educarea conștiinței naționale a tinerilor generații cărturarul arădean subliniază: „Limba cea dulce poporală ce am învățat în leagăn și pe stradă o vom putea cultiva în școală dacă:

— vom primi pentru ea veșmîntul cel mai firesc;

— dacă cărțile școlare... vor fi cu litere și într-o limbă curățată de cuvinte străine și de smintelile sintaxei:

— dacă cei ce trebuiesc să învețe singuri sînt culți și pot învăța pe tineri limba română cum se cade".

Îngrijorat de slaba dezvoltare a unor instituții de cultură se întreabă, la fel ca și alți cărturari ai epocii „Unde e biblioteca poporului român? Unde e societatea literară română? Unde e teatrul român?"[32]. Este conștient că „trebuiesc poeți, scriitori buni care să scrie opuri bune, clasice, și trebuiește publicul mare cititorul și în special pentru poezia dramatică, teatrul național unde să nu se reproducă numai opuri traduse ci mai mult originale. Aceștia sînt factorii — opiniază Marienescu — pentru fundarea și propășirea literaturi, dezvoltarea generală și conștiința națională".

Referindu-se la simțul muzical dezvoltat al poporului nostru și la necesitatea educării acestuia Marienescu subliniază: „Unde teatrul cu stare bună unește în sine și muzica acolo înflorește și poezia muzicii, arta muzicală a poporului. Românul și în melodie e poet de la natură — cîntarea lui amăgește chiar și natura" și de aceea motivează el „Românii în muzică ar putea foarte a se avînta, numai de s-ar purta și mai multă grijă pentru arta muzicală"[33].

Bun cunoscător al istoriei, Atanasie Marienescu este un asiduu cercetător al arhivelor și bibliotecilor încă din perioada studenției căutînd în vechile izvoare dovezi ale originii și continuității poporului român. În acest sens, relevant este faptul că atunci cînd „Gazeta Transilvaniei" publică concursul pentru o mapă a Daciei antice Marienescu își anunță participarea explicînd: Mapa Daciei antice o lucru din 1853[34] și de atunci tot culeg date istorice și topografice și am acum peste 30 de coli de la scriitorii vechi". „Eu sper — afirmă în încheierea scrisorii din noiembrie 1858 — că voi învinge la concurs căci mapă completă n'meni nu poate face în jumătate de an și fără o bibliotecă ca aceasta din Pesta"[35]. De asemenea, trimite lui Iacob Mureșianu, încă din 1856, de la Viena un articol intitulat „Memoariu din viața națională" cuprinzînd după cum mărturisește în preambul „trăsături din

---

[32] *Ibidem*

[33] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1240.

[34] Afirmația sa este confirmată de rîndurile așternute la 19 aprilie 1853 de A. Marienescu în jurnalul redactat la Pesta De mult doream să pot citi Antichitățile Transilvaniei și astăzi în biblioteca universitară am început a face extracție Doina Radu, Atanasie Marian Marienescu (1830—1914), *Ziridava*, IX, 1978, p. 354.

[35] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1224.

https://biblioteca-digitala.ro

viața națională a românilor, mai ales bănățeni și poate servi de date istorice pentru poziționea noastră națională"[36].

Din rîndurile adresate de tînărul At. Marinescu lui Iacob Mureșianu se desprinde și un alt aspect, semnificativ pentru relațiile celor doi publiciști. Impresionat de momentul de deznădejde manifestat de fruntașul brașovean ca urmare a greutăților prin care treceau foile brașovene, Marinescu îi scrie în februarie 1858: „Îți mărturisesc sincer, epistola d-tale m-a supărat foarte, parte pentru că organul luminat stă așa de rău și materialicește cu puțin prenumeranți și moralicește cînd inteligența nu dă ajutor. Eu mult am să-ți mulțumesc d-tale și Gazetei căci pentru mine fuseseră-ți ca o școală de experiență și încît îmi va mai ierta sănătatea și ocupațiunile eu voi rămîne ca românii sinceri d-tale și Gazetei"[73].

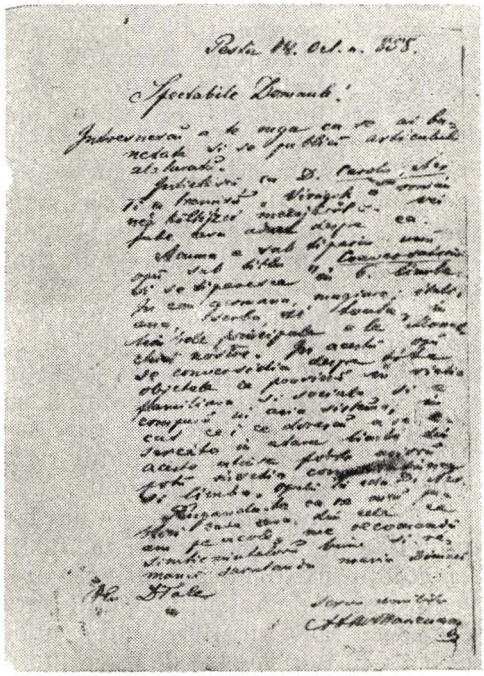

Scrisoarea din 14 nov. 1858, trimisă din Pesta de Atanasie Marinescu către Iacob Mureșianu.

În aceste momente dificile Gazeta și Foaia din Brașov au de suferit și de pe urma loviturii date de episcopul Șaguna care neînțelegînd adevăratele interese ale românilor transilvăneni, prin circulara dată în 5 decembrie 1855, interzice preoților și învățătorilor de confesiune răsăriteană a se abona sau a citi „Gazeta" lui Iacob Mureșianu și „călindarul lui G. Bariț[38], Marinescu se dovedește a fi un colaborator de nădejde. Scrisorile sale cuprind numele a numeroși abonați[39] pe care-i determină a se „prenumera" la voile brașovene, iar la începutul anului 1858 scrie și publică în paginile „Foii pentru minte, inimă și literatură" oda „Către Foaia, Gazeta Transilvaniei"[40] căutînd prin versurile sale înflăcărate să atragă atenția românilor asupra importanței celor care erau „organe ale tuturor intereselor naționale[41].

---

[36] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1216.
[37] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 130, nr. 1217.
[38] Mircea Gherman, *Op. cit.*, p. 79.
[39] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1287, 1228, 1229.
[40] Manuscrisul acestei poezii denumită de Marienescu în scrisoarea sa din 23.II.1858 „Odă onomastică" se află în fondul de documente Marienescu de la arhiva mitropoliei din Sibiu. Atanasie M. Marjenescu, *Op. cit*, p. 786.
[41] Mircea Gherman, *Op. cit.*, p. 79.

https://biblioteca-digitala.ro

De asemenea, răspîndește în rîndul tineretului studios de la Budapesta „Călindarul" lui Gh. Bariț solicitînd celor doi fruntași brașoveni să ia o atitudine mai fermă. „În urma circularei din Sibiu în contra Gazetei și D-lui Bariț — notează Marinescu la 23 februarie 1858 — se așteaptă o broșură lămuritoare, ne mirarăm că nu ați răspuns. Tăcerea, mai descrierea lui Șaguna pe aci, ne învinovățește tare"[42].

Alături de articole, poezii proprii sau populare corespondența tînărului cărturar cuprinde numeroase știri despre personalitățile românești și maghiare ale epocii (amintim pe Eftimie Murgu, Al. Roman, episcopul A. Șaguna, avocatul D. Gojdu, familia Mociony, Al. Papiu Ilarian, I. Hodoș, Carol Acs, episcopul Erdely etc.) sau informații cu privire la „faimele"[43] (știrile — n.n.) care circulă prin Budapesta referitoare la viața politică a Transilvaniei. Aceste „Corespondențe cu caracter politic strecurate printre rîndurile scrisorilor se înmulțesc în anii 1859—1860, în condițiile renunțării de către cercurile conducătoare la regimul absolutist și instaurării celui „liberal" ele oglindind frămîntările politice din sînul românilor ardeleni, premergătoare dietei din 1861 de la Sibiu.

Sînt informații care alături de cele primite din diverse colțuri ale Imperiului Austro-Ungar, de la colaboratorii publicațiilor brașovene permit lui Iacob Mureșianu atît stricta documentare asupra realităților timpului cît mai ales orientarea sa în abordarea problemelor mișcării naționale în paginile celei care a fost „organul cugetărilor convingerilor, suferințelor, și speranțelor naționale ale românilor de peste Carpați[44] — Gazeta Transilvaniei".

Cunoscînd preocupările lui Iacob Mureșianu pentru crearea unei universități în limba română, instituție imperios necesară formării intelectualității române, Marienescu îl pune în temă pe redactorul brașovean despre demersurile făcute încă din anul 1856 de „junimea română din Pesta" pentru „înființarea unei catedre românești la universitatea de aci". El informează depre reluarea, în decembrie 1859 a acestor preocupări și elaborarea unui memoriu ce urma a fi prezentat episcopului Erdely și Șaguna[45].

Un moment sugestiv pentru natura relațiilor dintre Atanasie Marienescu și fruntașul brașovean, îl constituie și conflictul ivit între tînărul arădan și colegul său de studii Simeon Mandjuca, viitor lingvist și folclorist de prestigiu. Nemulțumit de observațiile critice făcute de Mandjuca în „Foaia pentru minte, inimă și literatură" din iulie 1858[46] la adresa articolului său despre limba retro romană[47] publicat în paginile aceleiași foi cu cîteva numere înainte, Atanasie Marienescu solicită lui Iacob Mureșianu în scrisoarea din noiembrie 1858 editarea ur-

---

[42] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 130, nr. 1217.
[43] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor d. 585 nr. 1231.
[44] „Gazeta Transilvaniei", nr. jubiliar, 1838—1908, p. 40.
[45] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1230.
[46] „Foaja pentru minte inimă și literatură", nr. 11—12, 1858.
[47] Articolul se intitulează, *Considerații sumare despre limba retoromană* în „Foaia pentru minte inimă și literatură", nr. 1 2, 1858.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe ași trecura eșiți Balind, și geanta
rele Heinrich, catre Viena. Ținerea eu
eadem frăți la frați la D. Mureș-
ș, și D. Gerdan. —
Treci și ași și Dr Campianu, eu
prunciș lui Sturdza, catre Berlinu. —
Acuma se despărțea a 4.a cole de
balade. Edițiune frumoasă.
Corechinațiune, și sarcinarea direptor,
ovrată Tomeș.
Recomendându-me stimeș. dvoș.
pure semnă
Alex Dțale

Aplecatu
Atanasie Marienescu

Pesta 18. Novembrie a. 858.

Domnule spectabile!

Vă tramitu articulii alăturați, ca de
ai bunetatea a lui publica.
In capitolii lui vei esperie căi am
intrebuințatu a lui compune, căi și la
on. redacțiune se verșă și capela
balade. Dela mu Vă este spre greutate
și prisinirea aceștia, la care ți ași
ișta dita ocupațiunile multe mu ți ași
ișta, ași bunetate a roga pe cineva
de acelu, carele ar primi 100. de
esemplare pentru vîndîșare, și în
loculu on. redacțiune ași publica mai
mele, — căi altminterea mi-ași adre-
și și singuru, dar mai departe nu
am cunoșcutu pe mine.
Altăș um se mi facu observațiu-
nea, cumca — Sacerandu semitulu pen-
tru, și și bunu — mi-am alesu ași
vînzătorilu, carii mu este procentu și
de aș capela și în
pe cineva — neputendu Dta — mi-ași
pacura. — In sila ași da și a ți
13.e esemplarie. —
Cartea ce este ași în 5 limbe,
este și în acea romana, — și partea
aceșta am keresztelo eu.
D. Carolu Aleș a expediatu
a Vizajok a romain szépkötésben
pieț de — pentru on. redacțiune.

Scrisoarea din 18 nov. 1858 trimisă din Pesta de Atanasie Marienescu lui Iacob Mureșianu.

https://biblioteca-digitala.ro

gentă a răspunsului său intitulat „Ceva despre critica și respingerea unui atac." Caracterizat de o mare putere de perseverare în păreri, finalizată în polemici, Marienescu roagă insistent publicarea rîndurilor sale: „Eu cred că d-ta vei lua în considerațiune că între toți junii românii eu sînt cel mai vechi și necontenit ajutător pentru Gazetă și de cîte ori avem ocaziune — pe lîngă prepararea pentru examene de stat și rigoros — totdeauna am scris cîte ceva... și nu mă vei lăsa a nu mă putea apăra și a nu arăta cauza de dezbatere mai apropiat și mai bine[48]. Cu toate aceste argumente, Iacob Mureșianu înțelegînd pericolul unei asemenea polemici nu dă curs rugămintii, repetate de altfel în mai multe scrisori[49], încercînd să-l determine pe tînărul său colaborator să accepte opiniile colegului. Este aceasta expresia realelor calități de om politic ale lui Iacob Mureșianu, care mai presus de toate a militat permanent, pe toate tărîmurile pentru unitate îngîndire și acțiune în lupta națională.

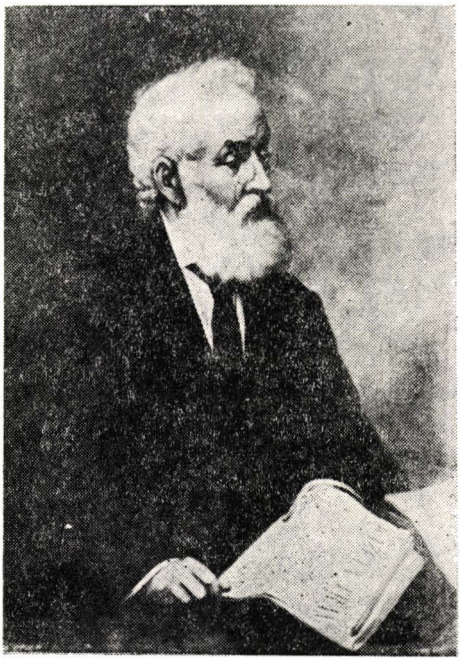

Iacob Mureșianu (1812—1887), redactorul și directorul „Gazetei Transilvaniei" în anii 1850—1877.

Dacă despre Atanasie Marian Marinescu s-a scris relativ mult în ultimii ani[50], personalitatea sa de polihistor cu diverse preocupări puse în slujba idealului național fiind evidențiată și pusă alături de cărturarii de seamă ai epocii, colaborarea la publicațiile brașovene este prea puțin cercetată. În acest sens documentele inedite aflate în Arhiva Mureșenilor completează cu în ipostaza de corespondent al Gazetei Transilvaniei și Foii pentru minte, inimă și literatură, cît mai ales, permit coroborarea informațiilor privitoare la anii studenției și întregirea portretului moral al tînărului căr-

---

[48] Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, nr. 1224.

[49] Neputînd publica articolul „Ceva despre critica și respingerea unui atac" în paginile publicațiilor brașovene A. Marienescu solicită înapoierea materialului motivînd refacerea articolului „căpătînd niște cărți din Sviția (Elveția — n.n.) despre literatura română doresc a arăt ceva mai deplin și apoi îl voi retransmite". Muzeul județean Brașov, Arhiva Mureșenilor, d. 585, 1226.

[50] Ion Mușlea, Ovidiu Bîrlea, *Atanasie Marienescu folclorist*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", Cluj, Fasc. 2, 1965, p. 141—147; Atanasie Marian Marienescu, *Poezii populare din Transilvania*, Ed. Minerva, 1971; Doina Radu, *Atanasie Marian Marienescu (1830—1914)*, „Ziridava" IX, p. 341—369; Iordan Datcu, Sc. Stroiescu, *Dicționarul folcloriștilor*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1979, p. 276.

https://biblioteca-digitala.ro

turar. Totodată ele vorbesc despre rolul publicațiilor brașovene în formarea generațiilor de intelectuali români și mai ales a redactorului lor, Iacob Mureșianu, personalitate cu prestigiu de „părinte" al celor dornici de și pune condeiul în slujba idealului național.

L'ouvrage présente la correspondance entre l'écrivain, folkloriste et home politique d'Arad, Atanasie Marian Marienescu et Iacob Mureșianu, le directeur et l'éditeur des publications roumaines de Brașov „Gazeta Transilvaniei" et „Foaie pentru minte, inimă și literatură" entre 1850—1862. Outre les préoccupations pour populariser le folklore roumain, les lettres révèlent la conception politique de ces personalités de la lutte nationale du peuple roumain de Transylvanie.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

O REVELAȚIE A ZIARISTICII TRANSILVĂNENE: IOAN BECHNITZ (1848—1898)

EUGEN LAZĂR

Moto:

„În frămîntarea politică și culturală a unui popor, un ziar e o forță vie, care trebuie judecată sub raportul prestațiilor sale zilnice și nici decum după combinațiile care se pot face asupra intențiilor comune care se atribuie proprietarilor materiali. La astfel de întreprinderi singur capitalul intelectual e hotărîtor, care dacă e retras din circulație, gazeta moare".

OCTAVIAN GOGA[1]

Transilvania de la sfîrșitul secolului al XIX-lea crease, în pofida condițiilor vitrege, determinate de politica dualistă, o presă deosebit de serioasă și combativă, încît ea stîrnește în perspectiva vremii admirația cercetătorilor de astăzi. De abia în momentul în care se va reuși a se întocmi o monografie completă, se va putea cunoaște rolul covîrșitor al ziariștilor în rezolvarea multiplelor fațete ale problematicii economico-sociale și politico-culturale ale românilor de dincoace de Carpați. Se va vedea atunci că acești publiciști deplin confundați cu marile idealuri ce încălzeau o națiune robită, au fost admirabile exemple de eroism și sacrificiu, întreținînd în suflet nădejdile biruinței și înfruntînd cu bărbăție suferințele cauzate de vrăjmășia unor stăpîniri politice străine. Unii dintre ei nu erau numai iscusiți purtători ai condeiului, ci și personalități cu răspunderi de seamă în viața națională, ceea ce împrumuta scrisului lor o reală și excepțională valoare morală. Presa acelor ani a reușit să-și creeze prestigiul unei puternice tribune publice cu adînci și minunate ecouri în conștiința maselor populare. Era epoca luminoasă a gazetăriei clasice încadrată de avînt, idealism și onestitate, datorată unei pleiade de caractere puternice, care aduceau în sărăcia redacțiilor de atunci, bogăția unei solide pregătiri, dobîndită în marile centre de cultură apuseană.

Printre ei, mai precis peste ei, se înălța ca o culme Ioan Bechnitz.

---

[1] O. Goga, *Ce e „TRIBUNA" zilelor noastre? Răspuns la broșura „Mangra Tisza și TRIBUNA"*, Arad, 1911, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

Nepot al unui negustor bucureștean de origine macedo-română, refugiat în Transilvania în timpul Eteriei[2], Ioan Bechnitz s-a născut la Sibiu în cursul zbuciumatului an 1848. Tatăl său, Antoniu Bechnitz, născut la Vaida-Reccea (Făgăraș) în 1805, era mare negustor și o personalitate culturală marcantă. Legat printr-o puternică amiciție de mitropolitul A. Șaguna[3], Antoniu a deținut o serie de funcții onorifice în viața publică a Sibiului: asesor al Consistoriului metropolitan, membru al comisiei administrative a fundației „Andrei Șaguna", membru fondator și primul casier al „Astrei", membru al „Reuniunii sodalilor Români din Sibiu". Soția sa, Ana Bechnitz, născută Descu, fata unui mare proprietar din Lipova (Arad) a avut trei băieți și două fete. Ioan fiind al treilea copil[4].

Ioan Bechnitz (1848—1898).

Despre copilăria sa se cunosc foarte puține lucruri. Fire retrasă și modestă, dublată de o inteligență cu totul remarcabilă, Bechnitz a căutat (și a reușit) să creeze cît mai puțină publicitate în jurul său. Așa se face că și pentru contemporanii săi el a rămas un „ilustru anonim", prodigioasa și fecunda sa activitate fiind pusă adesea pe seama altora.

În Sibiu a urmat cursurile liceului săsesc, după care, la îndemnul și cu sprijinul material al lui Șaguna, studiază la Viena, Heidelberg și Leipzig. La Viena, coleg cu Mihai Eminescu și Ion Slavici, pătruns de spiritul revoluționar al vremii, devine curînd membru al celor două societăți studențești „România jună" (1864) și „România" (1868), alăauri de Dumitru Maier și Dumitru Popovici-Barcianu din Sibiu, Vasile Lucaciu din Sătmar, Ioan Harșianu de pe Mureș, Ion Neagoe din Blaj și alții[5].

---

[2] P. Dumitrașcu, *Astra*, II (1969), nr. 4, p. 9.

[3] „Anuarul I al Reuniunii soldaților români", Sibiu, 1900, p. 77—78 și Necrolog *A. Mechnitz*, în „TELEGRAFUL ROMÂN", XXVIII *(1881)*, nr. 94 din 13 august.

[4] Anuarul I..., p. 77.

[5] I. Mateiu, *Figuri din vechea ziaristică ardeleană*, în Societatea de mîine, Cluj, X (1933), nr. 2 din februarie, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro

În Germania s-a făcut repede remarcat în urma polemicii angajate cu cunoscutul profesor universitar W. Wattenbach din Heidelberg, pe teme de continuitate și majoritate etnică a românilor din Transilvania. Era în noiembrie 1869, cînd, mai sus numitul profesor, vorbind într-unul din cursurile sale de istorie europeană despre *„Sașii din Transilvania"*, a pomenit în treacăt și de români, la adresa cărora a folosit, în necunoștință de cauză, o serie de epitete calomnioase. Printre auditori se afla și I. Bechnitz, care, citind a doua zi în „HEIDELBERGER ZEITUNG"[6] un rezumat al cursului, se simți dator să publice, în același ziar, un articol explicativ, în care demonstrează cu cifre și date că pe aceste meleaguri populația majoritară este cea românească, care, deși eliberată din robie de abia în 1848, totuși a putut trimite în dieta transilvană cel mai mare număr de deputați titrați. Pasiunea românilor pentru cultură, ca temelie a existenței lor materiale, reiese și din înființarea pe spesele lor a școlilor secundare, acțiune însuflețită de o întreagă pleiadă de profesori inimoși, pregătiți în școlile germane. Ei luptă și pentru o universitate românească și, dacă nu o au încă, piedeca trebuie văzută în împrejurările politice și economice care se opun dezvoltării lor firești. Romînii — continuă Bechnitz — au creat „Astra" ce se bucură de stima celor mai vestite academii științifice europene, fiind pe cale a obține și o catedră de limba și literatura română la Universitatea din Viena, unde trimit la studii peste o sută de tineri transilvăneni.

Acest răspuns surprinzător, îndeamnă pe profesorul german la o replică explicativă, tipărită în nr. 279 al aceluiași ziar[7]. Loial și obiectiv, în virtutea unor frumoase tradiții științifice germane, prof. Wattenbach își exprimă regretul de a fi atins în necunoștință de cauză sentimentele naționale ale studentului său, declarînd că în urma studiului său exclusiv în teritoriul Universității săsești, unde românii sînt puțini la număr, nu și-a propus a trage concluzii definitive asupra întregii națiuni române. Mărturisește, de asemenea, că a avut plăcuta ocazie a admira impozantul palat al școlilor românești din Brașov, iar la Sibiu, intrînd în audiență la mitropolitul Șaguna, s-a convins că acesta lucra cu energie pentru răspîndirea culturii printre români. În încheiere afirmă că și la Viena a avut ocazia să audă adesea laude la adresa hărniciei și năzuințelor studenților români.

Desfășurată pe tărîmul ziaristicii, disputa a dat, astfel, cîștig de cauză în cele din urmă tînărului student român, devenit deosebit de popular printre cei de acasă. Gazetele din Transilvania au reprodus pe larg întreaga discuție de la Heidelberg, însoțită de lungi comentarii[8]. La Sibiu, fruntașii mișcării naționale — peste 25 de personali-

---

[6] „HELDERBERGER ZEITUNG", 1869, nr. 276 din 25 noiembrie (I. Bechnitz, *Românii din Transilvania).*

[7] Idem, nr. 279 din 30 noiembrie.

[8] „TELEGRAFUL ROMÂN", XVII (1869), nr. 97—100 din 19—30 decembrie; *Arhiva pentru filologie și istorie,* 1870, nr. 31 din 1 ianuarie; *GAZETA TRANSILVANIEI,* XXXII (1869), nr. 95 din 22/10 decembrie; vezi și D. Vatamaniuc, *I. Slavici și lumea prin care a trecut,* București, 1968, p. 280.

https://biblioteca-digitala.ro

tăţi de frunte — întruniţi în cadrul unei conferinţe, au combătut în presă calomniile afişate la Heidelberg, asociindu-şi acestei atitudini intelectualitatea tuturor oraşelor din Transilvania. Din Blaj, istoricul I. M. Moldovan dă lui Wattenbach un răspuns pe teme ştiinţifice, însoţit de o bogată documentaţie şi publicat în „ARCHIVUL" lui Timotei Cipariu[9]. Tot cu această ocazie este redactată o telegramă de mulţumire tînărului Bechnitz în care este exprimată întreaga recunoştinţă a naţiunii române pentru mişcătoarea sa faptă patriotică. Zaharia Boiu, poet de talent şi scriitor distins al epocii sale, îi adresează o scrisoare[10] în care afirmă că „procedarea dumitale a aflat din partea tuturor Românilor de aici cea mai simpatică aprobare; din partea mea ţin special a te felicita pentru simţămintele cele calde româneşti, ce ai manifestat spre onoarea dumitale şi cu această ocaziune. Un popor ai cărui fii simt şi cugetă astfel, are un viitor".

Toate acestea sînt recepţionate de tînărul student cu o vie emoţie, cu conştiinţa, însă, că ele îi sporesc obligaţiile morale, de patriot şi revoluţionar, pe care le avea, acolo în străinătate, faţă de neamul său. Urmărind şi corectînd în presa germană orice informaţie eronată sau tendenţioasă la adresa românilor, Bechnitz se angajează într-o nouă dispută cu un călător german prin Transilvania, ce-şi publicase memorile în ILLUSTRIERTE ZEITUNG"[11] din Leipzig. Replicînd într-o notă sobră, logică şi deosebit de spirituală — calitate ce-i va însoţi activitatea întreaga-i viaţă — I. Bechnitz îşi întocmeşte judicios articolul de răspuns, atît sub aspect istoric, cît şi al realităţilor naţionale. Finalul articolului de notă un simţ politic surprinzător, familiar poate doar temperamentelor de îndelungată şi fină experienţă diplomatică.

După un debut ziaristic atît de răsunător în străinătate, Ioan Bechnitz devenise deosebit de popular. Întors de la studii în 1871 la vîrsta de 23 de ani, el avea în faţă o strălucită carieră de avocat şi om politic, fără a se putea totuşi hotărî pentru vreuna din ele. Lipsit de grijile existenţei materiale, Bechnitz preferă să-şi păstreze libertatea de acţiune spre a se putea bucura de satisfacţiile morale ce i le ofereau ştiinţele, artele şi mai ales gazetăria. Refuzînd orice demnitate în viaţa publică[12], Ioan Bechnitz îşi îndraptă atenţia la îndemnul lui Şaguna, asupra presei de factură naţională, înaltă tribună de afirmare dîrză a drepturilor româneşti şi de însufleţire a maselor poplare. Aşa îşi face Bechnitz intrarea la „TELEGRAFUL ROMAN" din a cărei redacţie va fi nelipsit timp de peste 12 ani.

În jurul acestei foi se grupaseră o serie de tineri destoinici, cum erau Nicolae Cristea, Nicolae Popea, Ion Slavici, Simeon Popescu, Dmitru Popovici-Barcianu, Dumitru Comşa, Aurel şi Eugen Brote care,

---

[9] „ARCHIVUL", 1869 din decembrie.

[10] Scrisoarea se află în colecţia familiei gen. Cozmutza.

[11] „ILLUSTRIERTE ZEITUNG", 1869, nr. 1639 din decembrie.

[12] Doar în 1883 va accepta a fi numit deputat în Sinodul Arhidiecezei Ortodoxe din Sibiu, cînd este ales în cercul Galaţi (vezi *Protocolul Sinodului Arhidiecezan din Sibiu,* 1883 pe 1883).

https://biblioteca-digitala.ro

constituiţi într-un puternic cerc literar, porniseră o amplă campanie pentru înfăptuirea unităţii culturale a tuturor românilor, în spiritul „Junimii" de la Iaşi. Una din principalele măsuri luate de această grupare a fost introducerea ortografiei fonetice, mai întîi în coloanele „FOIŞOAREI TELEGRAFULUI ROMÂN"[13], supliment al „TELEGRAFULUI", apoi în gazeta respectivă, combătînd cu energie dificila scriere cipariană. Era o mare îndrăzneală pentru acea vreme, al cărei merit revenea îndeosebi tînărului Bechnitz. Ion Slavici ne-o confirmă textual: „Cel mai capabil dintre noi I. Bechnitz, a stabilit o ortografie fonetică întemeiată pe principiile emise de cei mai autoritari dintre filologii apuseni..."[14]. Triumful definitiv al fonetismului a constituit un important cîştig pentru cultura românească din Transilvania. „S-a pus capăt dezbinării — cum remarca însuşi Bechnitz — care, alături de altele, forma o gravă piedică în calea înfăptuirii unităţii culturale româneşti"[15].

Înfăţişarea redacţională a „TELEGRAFULUI ROMÂN" în anii în care a activat I. Bechnitz, tematica deosebit de variată, competenţa şi seriozitatea, ca şi curajul cu care era dezbătută şi susţinută cauza românilor transilvăneni, l-au determinat pe Mihai Eminescu să considere „TELEGRAFUL" drept „foaia cea mai modernă de peste Carpaţi"[16]. Cine era redactorul acestei gazete despre care Luceafărul poeziei româneşti aşternuse cuvinte atît de elogioase? Pe copertă nu apare nici o indicaţie precisă, în schimb cuprinsul şi în special corespondenţa purtată cu abonaţii, ne dezvăluie puternica personalitate a lui Bechnitz. El a dat revistei contribuţii bogate, scriind numeroase recenzii despre lucrările străine care vizau complexa şi dificila problemă naţională a românilor, rectificînd toate inadvertenţele voite sau inconştiente, elocventă dovadă de continuitate a preocupărilor sale naţionale de la Heidelbergul de altă dată. Toate aceste articole ilustrează vastele sale cunoştinţe ce se răsfrîngeau în toate ramurile culturii, dar mai cu seamă în domeniile dreptului, istoriei, geografiei, filozofiei, etnografiei, şi sociologiei.

Alături de biruinţa fonetismului trebuie subliniat şi un alt aspect, de astă dată de factură naţional-politică a grupării, aşa numită a „tinerilor" de la „TELEGRAFUL". În contact cu flacăra arzătoare a dorinţei de libertate ce cuprinsese Europa, aceştia îşi aduc în redacţia „TELEGRAFULUI ROMAN" întregul aport în lupta pentru rezolvarea cauzei româneşti. Gazeta avea nerv, aducîndu-şi o vie şi substanţială contribuţie la forjarea conştiinţei naţionale, servind cu consecvenţă şi autoritate idealul de unitate culturală la români. Acest prestigiu, ce onora întreaga redacţie, se răsfrîngea evident şi asupra lui Bechnitz,

---

[13] „FOIŞOARA TELEGRAFULUI" ROMÂN, apare timp de doi ani (1876—1877).

[14] I. Slavici, *Lumea prin care am trecut*, Bucureşti, 1930, p. 269 şi, *Astra*, II (1869), nr. 4, p. 9.

[15] „FOIŞOARA TELEGRAFULUI ROMÂN", II (1877), nr. 26 din 25 decembrie.

[16] M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, vol. I. Bucureşti, 1905, p. 314—315.

https://biblioteca-digitala.ro

care-şi punea condeiul în articolele de politică externă, în urmărirea presei maghiare, germane, italiene, franceze şi engleze, în stabilirea unor legături cu toate centrele culturale, peste graniţele artificiale impuse de politica vremii, şi mai ales în atacarea marilor probleme politice ce frămîntau conştiinţa naţională românească.

Înfiinţarea cotidianului „TRIBUNA" în aprilie 1884 s-a datorat grupării „tinerilor", desprinsă din redacţia „TELEGRAFUL ROMÂN". Aceştia cîştigînd simpatia şi sprijinul fruntaşilor politici din Sibiu şi Braşov, s-au constituit într-o societate pe acţiuni, cu tipografie, editură şi librărie proprie. În fruntea gazetei a fost aşezat din considerente tactice Ion Slavici, în jurul căruia s-au grupat N. Cristea, I. Bechnitz, fraţii A. şi E. Brota, S. Popescu, N. Maier, D. Popovici-Barcianu, D. Comşa, D. Cunţanu, C. Pop-Păcurariu, S. Albini, I. Russu-Şirianu, P. Pipoş şi alţii. Despre rolul major al lui. I. Bechnitz în înfiinţarea acestei reviste aflăm dintr-o relatare a lui Ioan Slavici. Acesta afirmă că „TRIBUNA" e creaţiunea unui om fără preocupări politice, pe care numai puţini îl ştiu, amicul meu Ioan Bechnitz... Om cu poziţiune materială independentă şi necăsătorit, Bechnitz putea să-şi petreacă viaţa lucrînd potrivit cu înclinaţiile sale literare, şi de la întoarcerea sa din Germania el a trăit numai pentru „TELEGRAFUL ROMAN" şi în urmă pentru „TRIBUNA". El m-a înduplecat să iau sarcina de director al ziarului; el a ales numele de „TRIBUNA", el a hotărît formatul, literele, împărţirea, maniera de redactare, ortografia, tonul, ba chiar şi limba ziarului"[17]. La această părere aderă şi Septimiu Albini cînd afirmă că în activitatea sa la „TRIBUNA", Slavici a fost „ajutat şi sfătuit mai ales de I. Bechnitz, bărbat de cultură superioară şi înzestrat cu un deosebit bun simţ"[18]. Tot Albini este acela care, considerîndu-l pe Bechnitz „sufletul „TRIBUNEI", ne-a lăsat descrierea unei zile de lucru din activitatea lui: „Tot, dar absolut tot, se mişca în redacţie după indicaţiile şi ordinele lui. Subiectele articolelor se discutau în prealabil, se scriau acasă cu răgaz, apoi se citeau cu Bachnitz, înainte de a fi date la tipar. În fiecare dimineaţă era cel dintîi în redacţie, unde răsfoia ziarele, culegea informaţiuni, atrăgea atenţia redactorilor asupra articolelor mai importante şi dădea explicaţiuni. Perfect orientat în mişcarea politică, literară şi artistică, mai ales în ce priveşte muzica şi artele plastice, i se întîmpla să aibă nedumeriri în ceea ce priveşte faptele relatate de ziare. Pleca îndată la bibliotecă sau la clubul Saşilor, unde se găseau toate publicaţiile străine, lămurindu-se şi făcînd notiţe pentru ziar. Seara ieşea cel din urmă din redacţie, după ce făcea personal revizia paginilor pînă la ultima informaţie şi stabilea cu Slavici materialul pentru numărul următor. Odată cu exemplarul de probă tipărit, îl examina din nou şi dădea ordinele de expediţie"[18].

---

[17] I. Slavici, *TRIBUNA şi tribuniştii*, Orăştie, 1896, p. 34.

[18] S. Albini, *Direcţie nouă în Ardeal*, în „Omagiu lui I. Bianu", Bucureşti, 1937, p. 31.

[19] *Ibidem*, p. 31—32.

https://biblioteca-digitala.ro

Ioan Bechnitz a ştiut, prin însuşirile sale superioare, să impună gazetei o severă disciplină a polemicii. El fixase în acest scop o serie de reguli conducătoare de la care nu accepta devieri. O atenţie specială o acorda raporturilor cu România. Lozinca celebră lansată de Slavici încă în 1871 în timpul serbărilor de la Putna — „Soarele, pentru toţi românii, la Bucureşti răsare!" — devenise crezul tribuniştilor şi de aceea era firesc ca Bechnitz să nu admită în ziar nici un articol pătimaş la adresa guvernului din România şi a orientării lui politice după aderarea la Tripla Alianţă.

Ca bibliofil pasionat, a înţeles înalta menire ştiinţifică a Academiei Române, grăbindu-se în mai multe rînduri a dărui frumoase exemplare de carte veche românească şi străină, strînse, mai ales în timpul studenţiei în străinătate[20].

Personalitatea sa s-a manifestat adesea şi în descoperirea unor talente literare de incontestabilă valoare. Aşa s-a întîmplat cu prima publicaţie a marelui poet George Coşbuc (ce semna pe atunci cu pseudonimul Boşcu), care a făcut o deosebită impresie asupra lui Bechnitz. Talentul noului colaborator a constituit pentru toţi o încîntare şi după cercetări destul de anevoioase, anonimul a fost descoperit şi adus în redacţie. Citim cu uimire mărturia lui Slavici, care afirmă despre Coşbuc nă nu ar fi ieşit ceea ce a fost dacă „n-ar fi primit îndrumările lui Bechnitz"[21].

Deşi se pretinde că Ioan Bechnitz ar fi scris relativ puţin în „TRIBUNA", de fapt gazeta întreagă nu era altceva decît reflexul gîndirii fecunde şi universale, a acestui eminent fondator al ziaristicii[22]. Dar Bechnitz nu era numai conducătorul spiritual al „TRIBUNEI", ci şi unul din cei mai generoşi mecenaţi ai ei, graţie excelentei sale situţii materiale, care îi îngăduia să nu ocupe nici o funcţie retribuită, tocmai pentru a se putea consacra cu atît mai mult problemei naţionale. De cîte ori gazeta ajungea în impasuri grele — şi ele erau destul de frecvente, cauzate îndeosebi de amenzile substanţiale ce urmau proceselor de presă — Bechnitz era cel dintîi la sacrificiile în bani. Lui i se alăturau în acele momente dificile bogatul şi inimosul negustor braşovean Diamandi Manole, ca şi înstăritul economist răşinărean Eugen Brote[23].

S-a stins din viaţă la Sibiu în 1898, pricinuind mişcării naţionale din Transilvania o grea şi irecuperabilă pierdere. Animator neobosit şi incomparabil gazetar al „TRIBUNEI", el şi-a legat viaţa de istoria celui mai strălucit cotidian din Transilvania de la sfîrşitul veacului trecut, aşa cum numai o personalitate marcantă de talia sa o putea

---

[20] Nu numai I. Bianu, ci însuşi Mihail Kogălniceanu şi Dimitrie Sturdza se simţeau îndemnaţi să sublinieze în adresa oficială de mulţumiri valoarea donaţiilor făcute, spunînd îndeosebi despre opera juridică *„Instituta de Portis"*, tipărită la Veneţia în 1495, că este „fala Academiei Române".

[21] I. Slavici, *Amintiri — Eminescu, Creangă, Caragiale, Coşbuc*, Bucureşti, 1924, p. 144.

[22] I. Gorun, *Cîteva amintiri*, în Almanahul presei române, Cluj, 1926, p. 30.

[23] L. Boia, *Eugen Brote (1850—1912)*, ed. „Llitera", Bucureşti, 1974, 78 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

face. În redacția „TRIBUNEI" a transpus în îndelungata experiență acumulată de-a lungul anilor petrecuți la „TELEGRAFUL", adevărată școală a spiritului creator și a devotamentului patriotic, însușindu-și acele elemente și procedee de tactică culturală a căror aplicare a dus, în final, la înfăptuirea unității culturale a românilor de pretutindeni.

EINE OFFENBARUNG UBER DAS RUMANISCH — SIEBENBURGISCHE ZEITUNGSWESES IOAN BECHNITZ (1848—1898)

(Zusammenfassung)

Eine bedeutende Rolle hat die Persènlichkeit des begabten Redakteurs der Sibiuer Tageblatts *Tribuna* Ioan Bechnitz in den mühsamen Kämpfen der Rumänen für soziale und nationale Emanzipation, die die zweite Hälfte XIX. Jahrhunderts kennzeichnen.

I. Bechnitz, eine hervorragende Persènlichkeit des rumänischsiebenbürgischen Pressewesens, die durch Anstandssinn und besondere politische Geschicklichkeit sich kenntzeichnete, ist bis heutzutage ein „berühmter Anoymus" geblieben. Seine bezeichnende Fähigkeit zu Synthetisieren, sowie auch seine „enzyklopädischen" Kenntnisse hatten einen bedeutenden Beitrag für das qualitative Niveau, durch das sich die Zeitung *Tribuna* während den politischen Kämpfen aus Siebenbürgen bemerkbar gemacht hat.

https://biblioteca-digitala.ro

PAVEL VASICI ÎN SLUJBA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ROMÂNESC (1870—1881)

DORU BOGDAN

Personalitate complexă, ce s-a impus ca un autentic luptător naţional, din secolul trecut, luptînd mai bine de o jumătate de veac, pentru interesele majore ale naţiuni române, pentru promovarea ei culturală, Pavel Vasici[1] ocupă un loc de seamă în marea şi măreaţa galerie a acelor români ce n-au pregetat cu nimic întru slujirea cu credinţă, devotament dreptate şi optimism a intereselor şi năzuinţelor de mai bine ale poporului căruia îi aparţinea.

Omul politic şi de cultură, participant activ la momente nodale ale istoriei şi culturii româneşti[2] (1836—1881) angajat plenar în permanentul proces al facilitării şi intensificării contactelor românilor dintr-o parte şi alta a Carpaţilor — lucru ce se constituie ca un debut al său în politica naţională ce-o va desfăşura mai tîrziu, Pavel Vasici şi-a legat numele definitiv însă şi într-un mod cu totul aparte, de promovarea învăţămîntului românesc din Transilvania şi Banat în calităţile sale de consilier cezaro regesc pentru şcolile româneşti din Transilvania, de inspector general al şcolilor greco-orientale din Transilvania sau de inspector şi comisar (asesor) consistorial al şcolilor româneşti banatice din cadrul diecezei (episcopiei) arădene.

Studiul de faţă prezintă tocmai această activitate desfăşurată de Pavel Vasici, în ultimul său deceniu de viaţă, pusă în slujba promovării învăţămîntului şi a şcolii româneşti din Banat cu atît mai mult cu cît acest aspect al vieţii sale este mai puţin cunoscut în literatura de specialitate.

---

[1] S-a născut la Timişoara în 1806 unde urmează şi studiile elementare şi gimnaziale. Urmează filozofia şi medicina la Seghedin şi Pesta unde în 1830 obţine doctoratul în medicină. După scurt timp în calitate de medic în oraşul natal ajunge medic al carantinei de la Jupalnic pentru ca în 1836 să fie numit director de carantină în Pasul Timişului de lîngă Braşov. Aici are posibilitatea să intre în relaţii cu G. Bariţ şi toţi ceilalţi fruntaşi politici şi culturali ai Braşovului precum şi cu cei din Ţara Românească (Aug. Treboniu Laurean, N. Bălcescu ş.a.)

[2] Urmăreşte cu interes desfăşurarea evenimentelor revoluţiei de la 1848 simţindu-se angajat în ele prin contribuţia pe care a avut-o la pregătirea spiritelor româneşti pentru aceste evenimente. De asemenea, participă la dietele din Sibiu 1861; 1863; 1864; Cluj 1865 la constituirea Astrei sibiene (1861).

https://biblioteca-digitala.ro

Eforturile și strădaniile lui Pavel Vasici pentru progresul învățămîntului din Banat[3] din perioada anilor 1870—1881 sînt legate de pensionarea și de revenirea și restabilirea sa în orașul natal. Deși atmosfera politică și culturală a locurilor sale natale îl decepționează[4], și asta o mărturisește el însuși lui Bariț, mai cu seamă lipsa de unitate, solidaritate, armonie depistată la nivelul „inteligenței" române, deci a celor chemați să conducă viața politică și spirituală a acestor părți românești, Vasici nu descurajează, ci chiar mai mult stăruie după putință să „reaprindă" un mai mare interes al românilor bănățeni pentru fenomenul cultural de masă, pentru o înfăptuire a unei solidarități naționale reale a românilor din Timișoara mai cu seamă. Prin urmare să reținem angajarea sa în viața națională românească, deși ieșise la pensie, lucru care nu se explică decît printr-un curat patriotism și o neoprită dorință de a contribui la succesul luptei pentru libertate națională. Toate acestea vorbesc de o înaltă conștiință ce l-a făcut să nu uite niciodată că el, alături de alți frați de luptă, trebuie să o continuie pînă în ultima zi a vieții.

Și e firesc ca din această perspectivă să privim și activitatea sa desfășurată, fără nici o remunerație[5], în folosul școlii românești bănățene. Fără îndoială că numirea[6] de către consistoriul arădean a lui Pavel Vasici inițial ca inspector al școlilor bănățene ce făceau parte din dieceza Aradului, reprezintă mai mult decît un semn de prețuire și recunoaștere incontestabilă a meritelor avute de Vasici în promovarea și slujirea învățămîntului românesc transilvănean. Și tocmai în baza acestei experiențe unanim recunoscute considerăm că Vasici a reprezentat în concepția factorilor de conducere ai consistoriului arădean garanția sigură în impulsionarea și exercitarea unui control responsabil și eficient asupra școlilor din cercul (inspectoratul) Timișoara.

Pavel Vasici și-a desfășurat activitatea de inspector într-o perioadă istorică ce se circumscrie regimului politic al dualismului austro-ungar, care perioadă pentru învățămîntul românesc din Transilvania și Banat a fost străbătută de măsuri legislative[7] menite să împiedice afirmarea culturală a românilor prin promovarea unui învățămînt românesc. Și Pavel Vasici a ținut cont de acest lucru, după cum a avut în vedere și faptul că românii transilvăneni au avut o conștiință limpede asupra necesității învățămîntului, a frecventării școlii ca unice „mijloace ce duc la înflorirea și fericirea vienitorului (viitorului n.n. D. B.) său na-

---

[3] Încă de pe cînd era la Brașov P. Vasici manifesta un real interes pentru problemele românilor bănățeni vezi, *George Bariț și contemporanii săi* (coordonatori St. Pascu și I. Pervain) vol. II, Ed. Minerva, Buc. 1970, p. 3.

[4] *Ibidem*, p. 166.

[5] Arhivele Statului Arad, fond. Episcopia rom. ort. Arad. — Acte școlare în continuare A.S.A.E.A. —) Acte, IV—87—1874, f. 1.

[6] Potrivit documentației avute la îndemînă nu am putut afla precis dacă a fost numit ca inspector în 1870. Documentele din 1871 vorbesc deja de P. Vasici în calitate de inspector școlar.

[7] V. Popeangă, *Școala românească din părțile radului în perioada* 1867—1918, Arad, 1976, p. 10—18.

https://biblioteca-digitala.ro

ţional...",[8] că „cultura ocupă locul prim..." „între, toate trebile şi lucrurile necesare timpului"[9].

Din multitudinea problemelor ce au intrat în sfera atribuţiilor lui Vasici la conducerea inspectoratului Timişorii, reţinem în mod deosebit pe cele referitoare la starea şcolilor, la frecventarea acestora de către elevi, atitudinea învăţătorilor faţă de procesul instructiv-educaţional ca de altfel şi a celorlalţi factori meniţi să vegheze la progresul şcolilor populare — confesionale etc.

În înţelegerea acestor laturi ale activităţii sale de un real folos ne-au fost rapoartele şcolare întocmite de P. Vasici cu ocazia vizitelor şi a examenelor care au avut loc şi la care el a participat. Putem afirma că spre deosebire de ale multor colegi de ai săi, rapoartele întocmite şi înaintate consistoriului arădean de către P. Vasici erau dintre cele mai complete şi mai detailate, spre deosebire de ale celorlalţi inspectori care în majoritate se reduceau la situaţii cifrice. Rapoartele lui Vasici ne introduc repede în atmosfera mai intimă a şcolii din acea vreme cu tot ceea ce trăia şi se frămînta ea. De altfel, pentru Vasici întocmirea acestor rapoarte însemna o activitate extrem de responsabilă, care nici pe departe nu trebuie să cuprindă date eronate de natură să denatureze realitatea. Numai aşa înţelegem de ce de multe ori Vasici retrimitea rapoartele lunare întocmite superifcial de unii învăţători spre a fi refăcute[10].

Reţinem că una din modalităţile, căile prin care Vasici se informa asupra mersului învăţămîntului din şcolile ce au intrat în subordinea sa a fost informarea sub forma unor rapoarte lunare pe care trebuia să le facă învăţătorii respectivelor şcoli. Mai presus de acestea însă, principala cale a fost vizitarea (inspecţia) celor peste 31 de şcoli din cele 22 (23) localităţi cîte erau în cercul Timişorii[11]. Vizitarea acestor şcoli era făcută în urma unor dispoziţii pe care le primea din partea consistoriului. De multe ori însă Vasici a efectuat astfel de vizite mai ales atunci cînd au apărut probleme ce reclamau o rezolvare grabnică. Şi Vasici a făcut dovada unor atari fapte.

Cu ocazia vizitelor şcolilor din cercul său Vasici constată că în multe localităţi edificiile erau necorespunzătoare sau chiar nu existau (în acest caz era închiriată o clădire unde se desfăşurau cursurile). În aceste cazuri Vasici a stăruit cu perseverenţă pe lîngă antistiile (autorităţile) comunale spre a lămuri poporul în ideea construirii unui edificiu şcolar sau al adaptării celui vechi, cu atît mai mult cu cît în numeroase comune poporul manifesta un real interes faţă de şcoala[12]. Vasici precizează într-un raport către consistoriul arădean cînd se referă la locuitorii comunei Coştei că „oamenii vor să susţină şcoala

---

[8] A.S.A.A.E. Acte şcolare IV—82—1875, f. 2.

[9] Ibidem, IV—90—1875, f. 16.

[10] *Ibidem*, IV—8—1872, f. 319.

[11] Dieceza Aradului avea 32 de inspectorate. Dintre acestea cel al Timişorii era cel mai mare — *Ibidem*, IV—64,—1874, f. 4.

[12] *Ibid.*, IV — 94 — 1873, f. 53.

https://biblioteca-digitala.ro

confesională din toate puterile și a promis a adopta școala mărind-o și a o îndestula cu toate cele necesare"[13]. Așișderea și locuitorii din Fădimac"[14]. Asistăm astfel la edificarea unor clădiri pentru școală în Utfin[15], Pustiniș[16], Toracul Mare[17]. În Giroc s-a cumpărat un edificiu școlar și s-a mai înființat încă o clasă[18].

Prin urmare Vasici a contribuit în acest fel la consolidarea legăturii dintre sat și școală[19]. Cu atît mai mult cu cît în conștiința comunității românești „învățămîntul — era văzut ca — singurul mijloc prin care se pune baza înaintării viitorimii, prin care se poate scuti poporul de toate relele".[20] Era foarte limpede pentru toți „că numai în școală se poate cîștiga lumina și numai prin lumina minții putem ajunge la fericire"[21].

În cadrul asistențelor la lecții pe care P. Vasici le-a făcut a urmărit felul în care învățătorul este pregătit pentru lecție, dacă stăpînește metoda intuiției („intuitivă") de predare dacă elevii știu citi corect, dacă înțeleg ceea ce citesc și dacă socotesc rațional. Semnalăm că Vasici se pronunța împotriva învățării mecanice, el fiind adeptul unui învățămînt intuitiv care înlesnea „priceperea", înțelegerea cunoștințelor[22]. Critica pe acei învățători „care se țin strînși de carte și fac pe prunci a memoriza ce firesc că la oameni nepricipuți place, însă elevii au puțin folos de acolo"[23]. Cu prilejul inspecției școlilor din cercul său făcută în anul școlar 1874—1875, Vasici constată un real progres și spor, fenomen pe care-l pune în relație cu interesul crescut al învățătorilor față de școală (în pregătirea lor) precum și cu „aplicarea metodei intuitive"[24]. Rapoartele sale școlare dezvăluie însă și multe lipsuri existente în activitatea școlară din inspectoratul său.

Pentru înlăturarea acelor situații în care unii învățători nu utilizau noua metodă intuitivă, Vasici propune ca acei învățători să urmeze cursurile suplimentare[25]. Un factor, după Vasici, care explică unele lipsuri și scăderi în învățămînt este dat de lipsa unei programe școlare de învățămînt, lucru care ar înlătura o predare arbitrară și de aci supraîncărcarea elevilor. Apoi faptul că în mai multe clase existau un număr prea mare de elevi (peste 80) făcea ca învățămîntul să sufere în privința calității și eficienței sale[26]. În alte cazuri unde învățătorii dovedeau „incapacitate" profesională aceștia la propunerea lui Vasici, ur-

---

[13] *Ibid.*, IV — 45 — 1877, f. 353.
[14] *Ibid.*, IV — 45 — 1877, f. 356.
[15] *Ibid.*, IV — 86 — 1872, f. 1.
[16] *Ibid.*, IV — 94 — 1873, f. 52.
[17] *Ibidem.*
[18] *Ibid.*, IV — 119 — 1975, f. 13—16.
[19] V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 172.
[20] A.S.A.E.A., IV — 11 — 1876, f. 3.
[21] *Ibid.*, IV — 45 — 1877, f. 47.
[22] *Ibid.*, IV — 93 — 1874. f—92.
[23] *Ibid.*, IV — 93 — 1874, f. 57.
[24] *Ibid.*, IV — 119 — 1875, f. 13—16.
[25] *Ibid.*, IV — 47 — 1877 — f. 360; IV — 42 — 1874, f. 56.
[26] *Ibid.*, IV — 119 — 1875, f. 13—16.

https://biblioteca-digitala.ro

mau un examen de verificare ce avea loc la Consistoriul diecezan Arad.

Fără nici un menajament Vasici arată că mai în toţi anii săi de inspectorat a constatat o frecvenţă destul de slabă atît la cursuri cît şi la examene. Excepţie făceau şcolile „urbane", din Timişoara cea din Fabric şi Maiere[27] (două cartiere ale Timişorii). În concepţia lui Vasici cauzele acestei slabe frecventări rezidă în lipsa de îmbrăcăminte şi hrană a copiilor mai ales pe timp de iarnă. Adaugă apoi bolile contagioase care au izbucnit la şcolile din Maiere, Fabric şi Beregsău (holeră, pojar, cozăcile) în anii 1871, 1873[28].

Şi Vasici cu curajul şi îndrăzneala-i caracteristică nu se sfieşte să pună nefrecventarea şcolii de către elevi pe seama învăţătorilor argumentînd astfel: „dacă e învăţător bun şi ştie trata cu copiii aceştia trag la şcoală şi părinţii nu-i împiedică; dacă învăţătorul e nepăsătoriu, leneş, nătărău, zburdalnic, nu ştie a trata cu copiii, îi ameninţă cu bătaia, îi bate, apoi ei de bună seamă se trag de la şcoală şi părinţii nu-i silesc"[29] (a o mai frecventa — n.n. D.B.).

Şi nu între ultimele cauze Vasici adaugă încă una destul de gravă. Este vorba de lipsa de înţelegere, conlucrare, armonie, solidaritate caracteristice la o parte din şcoli, existente între învăţător, preot, comitetul parohial şi antistia comunală (judele şi notarul comunal) toate acestea manifestate printr-o lipsă de interes, dacă nu chiar neglijenţă în unele cazuri, faţă de şcoală. Animozităţile dintre aceşti factori chemaţi să cîrmuiască pe plan local bunul mers al şcolii, după părerea lui P. Vasici duceau la pierderea încrederii părinţilor şi a copiilor în învăţător, în şcoală. Tocmai, de aceea el a stăruit cu toată puterea şi forţa sa de convingere, pentru aplanarea neînţelegerilor dintre învăţători, preoţi şi autorităţi politice şi pentru solidarizarea lor întru săvîrşirea unor fapte care să renască prestigiul de odinioară al şcolilor respective. Cu ocazia vizitelor întreprinse în astfel de comune Vasici consultîndu-se cu fiecare dintre părţi şi chiar cu locuitorii satelor[30], în cadrul unor adunări, a reuşit să aducă linişte şi înţelegerea între învăţător-preot şi judele comunal. În 1872 el arată că la Beregsău certurile între preot şi învăţător par a fi încetat".[31]

Toate aceste strădanii şi eforturi pe care Vasici le-a făcut în direcţia restabilirii ordinii şi colaborării între cei meniţi să asigure progresul şcolii trebuie văzute în contextul mai larg al frămîntărilor şi căutărilor celor mai potrivite de a salva şcoala românească din faţa ameninţărilor de transformare a ei în şcoală comunală (adică de stat, cu limba de predare maghiară).[32]

Pavel Vasici consemnează cu satisfacţie şi faptul că în multe comune şi şcoli exista o deplină unitate şi înţelegere între preoţi şi

---

[27] *Ibidem.*
[28] *Ibid*, IV — 1 — *1872* — f. 1; IV — 164 — 1872, f. 1.
[29] *Ibid*, IV — 93 — 1874.
[30] Aşa a fost în Chişoda în 1876 A.S.A.E.A., — IV — 108 — 1875, f. 21.
[31] *Ibid.*, IV — 169 —1872,f.139.
[32] V. Popeangă, *op. cit.*, p. 10 şi A.S.A.E.A., IV — 107 — 1875, f. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

învăţători lucru care face ca, poporul să se intereseze de şcoală şi (în acest caz n.n. D.B.) progresul e evident".[33]

În rapoartele lui Vasici apar şi multe date care vorbesc despre existenţa unor învăţători bine pregătiţi, cu pasiune faţă de şcoală, lucru care a favorizat progresul şcolii. Astfel Vasici raportează în 1873 că a găsit „ordine şi spor la învăţătură în comuna Pobda (Bobda — azi), Moşniţa şi Bazoş unde datorită unor învăţători destoinici şcoala a progresat". Pentru aceasta Vasici cere Consistoriului să li se adreseze „îndestulire, mulţumire şi felicitări". Elogiaţi sînt şi învăţătorii Busuioc Miu, Nicolae Popovici ambii din Giroc „pentru diligenţa şi sporul lor" în activitatea şcolară ceea ce de fapt constată şi episcopul Meţianu în iunie 1875 cu ocazia vizitării acestei şcoli[34].

Pentru asemenea învăţători care prin activitatea şi zelul lor au sporit rolul şcolii în dezvoltarea culturală a satului românesc,[35] Vasici a stăruit fie pe lîngă senatul şcolar comunal, pe lîngă locuitorii satelor sau chiar pe lîngă Consistoriul arădean de a i se asigura acordarea salariilor integrale precum şi a „dotaţiunei învăţătoreşti" sau chiar mărirea acestora[36].

O altă posibilitate de informare a lui Pavel Vasici asupra situaţiei şcolare din inspectoratul Timişorii a reprezentat-o alegerile de învăţători. Desfăşurate în cadrul unor adunări ale comitetelor şcolare, parohiale, aceste adunări au reprezntat tot atîtea momente în care se dezvăluiau concepţii şi mentalităţi la nivelul factorilor şcolari sau la nivelul locuitorilor chiar, vizavi de problema promovării intereselor şcolare. Potrivit datelor documentare în aceste alegeri de învăţători Pavel Vasici a dat dovadă de mult discernămînt, căutînd să alunge subiectivismul şi preferinţele unora faţă de candidaţii de învăţători în aşa fel încît în cele din urmă să fie aleşi învăţători calificaţi (cu examen de definitivat) cu o aleasă comportare şi care prezenta astfel toată garanţia pentru bunul mers al şcolii. Că Vasici a fost aşa o demonstrează şi adresa episcopului Procopiu Ivaşcovici prin care îl roagă pe Vasici să participe la alegerea învăţătorului din Ghiroda, bazîndu-se pe „experienţa" pe care Vasici o avea în problemele acestea, experienţă ce „îţi fac cu putinţă — spunea episcopul — să cunoşti îndată că cutare individ cît valorează"[37]. Înţelegem că pentru Vasici alegerile de învăţători au însemnat momente importante nu numai în viaţa satului ci chiar pentru dezvoltarea ulterioară a învăţămîntului românesc.

Vasici a participat la alegerile de învăţători din mai toate şcolile localităţilor aparţinînd cercului său de inspecţie între care amintim: Şag, Parţa, Sîn-Mihaiu, Medveş (Urseni), Chişoda, Pustiniş etc. Aceste

---

[33] Aşa constată în com. Bazoş — A.S.A.E.A. IV — 164 — 1872, f. 139.

[34] A.S.A.E.A., IV — 106 — 1875, f. 1.

[35] Vasici aprecia munca unui învăţător din perspectiva calităţii. Şi tocmai în virtutea acestui criteriu el refuză aprobarea cererii învăţătorului I Stănescu din Ianova care revendica mărirea salariului. Refuză spunînd „că nu a arătat nici un sporiu cu elevii" IV — 81 — 1875.

[36] A.S.A.E.A., IV — 47 — 1877, f. 360; IV — 180 — 1876.

[37] *Ibidem*, IV — 80 — 1872, f—34.

https://biblioteca-digitala.ro

alegeri aveau loc în condiţiile în care postul de învăţător a devenit vacant. În inspecţiile pe care le făcea Vasici nu tolera cu nimic pe acei învăţători în activitatea cărora constata lipsuri, neglijenţe, incapacitate, comportament imoral. În astfel de situaţii intervenea pe lîngă consistoriul din Arad de a-i transfera s-au chiar înlătura de pe postul respectiv. Aşa de exemplu în comuna Pustiniş[38] ca urmare a faptului că învăţătorul era leneş şi nepreocupat de şcoală, el propune consistoriului numirea unui nou învăţător. De asemenea, în comuna Toracul Mare[39] propune publicarea unui concurs pentru ocuparea postului de învăţător în aşa fel încît „să se aleagă un învăţător calificat şi zelos". Este semnificativ şi faptul că în timp ce Vasici critică pe învăţătorul Emanuil Bărbulescu vorbeşte în termeni laudativi în privinţa activităţii tatălui acestuia care l-a precedat ca învăţător. Şi tot ca urmare a insistenţelor sale învăţătorul Ion Zaharescu din Medveş[40] (Urseni) ca urmare a delăsării şi neglijenţei de care a dat dovadă în activitatea sa a fost transferat.

În această ordine de idei trebuie să spunem că potrivit documentelor avute la îndemînă, în aceste probleme Pavel Vasici a fost cît se poate de principial şi corect, spiritul părtinitor necaracterizîndu-l.

Desfăşurarea examenelor şcolare la sfîrşit de an şcolar (semestru) reprezenta ca şi alegerile de învăţători evenimente importante nu numai în viaţa şcolii respective ci şi a întregului sat (localităţi) cu atît mai mult cu cît la ele participau pe lîngă directorul local, comitetul parohial, antistia comunală (judele comunal) şi locuitorii satului respectiv, părinţii copiilor[41]. Toate acestea sînt consemnate în conscripţiile şcolare întocmite de Vasici şi care cuprind de asemenea date referitoare la numărul locuitorilor localităţii respective, cîţi elevi erau înscrişi la şcoală (fete, băieţi de la 6—12 ani, de la 12—15 ani), cîţi trebuiau să participe la examene şi cîţi s-au prezentat, cîte şcoli sînt în localităţi, cîţi învăţători şi desigur nu în ultimul rînd rezultatele examenelor la fiecare obiect de învăţămînt. Cu prilejul examenelor desfăşurate în anul 1875 P. Vasici constată un progres foarte bun mai ales la şcolile din Fabric şi Maier, din Parţa, Ghiroda şi Utfin, iar slab la cele din Pustiniş şi Izvin[42].

Odată cu sfîrşitul anului 1877 P. Vasici primeşte o altă funcţie în locul celei de inspector şi anume pe aceea de comisar (asesor) consistorial în afaceri şcolare. Se prea poate ca această schimbare să fii intervenit în urma unei cereri a lui Vasici cauzată de starea sănătăţii sale.[43]

---

[38] *Ibidem* IV — 94 — 1873, f. 52.
[39] *Ibidem*, IV — 42 — 1874, f. 56.
[40] *Ibidem*, IV — 164 — 1872, f—139.
[41] La şcolile din Fabric şi Maiere (Timişoara) au participat în 1875 şi reprezentante ale Reuniunii femeilor române care a donat din partea lor îmbrăcăminte elevelor sărace. Vasici apreciind aceste gesturi propune episcopului Meţianu să le adreseze mulţumiri A.S.A.E.A., IV — 119 — 1875.
[42] A.S.A.E.A., IV — 93 — 1874.
[43] *Ibidem*, IV — 45 — 1877.

https://biblioteca-digitala.ro

Odată cu el au fost numiţi comisari consistoriali şi Iosif Botta, George Popa.[44]

În această nouă calitate Vasici va continua să viziteze şcolile nu numai din fostul său inspectorat ci şi altele aşa cum erau cele din districtul şcolar al Belinţiului pe care le vizitează în martie 1879. Rezultatele acestei inspecţii le consemnează într-un raport detailat înaintat consistoriului. Sînt redate informaţii preţioase cu privire la starea şcolilor; dar mai mult decît atît Vasici mărturiseşte cum că la aceste vizite au participat şi locuitorii respectivelor sate, cărora el le-a vorbit despre rosturile şcolii confesionale încît în cele din urmă toţi s-au angajat să clădească şcoli, să repare pe cele existente sau să înfiinţeze noi clase. Aşa s-au petrecut lucrurile în localităţile Ictar, Belinţ, Fădimac, Leucuşesti, Budinţ, Coştei.[45]

Una din laturile de seamă ale activităţii şcolare desfăşurate de Vasici mai cu seamă în calitatea de inspector şcolar a fost înfiinţarea de clase de fete şi edificarea unor clădiri pentru ele acolo unde nu existau. Era aceasta un deziderat de seamă ce stătea în faţa şcolii româneşti cu atît mai mult cu cît spiritul vremii cerea angajarea plenară şi a femeilor în lupta pentru progres şi libertate. O astfel de clasă a fost creată şi în Izvin[46] în anul 1875. La această şcoală a funcţionat o învăţătoare plină de pasiune Emilia Lungu de loc din Timişoara fiică de învăţător. Emilia Lungu va găsi în Vasici un adevărat apărător în faţa numeroaselor atacuri pe care le va primi din partea unor învăţători care atentau la postul ei[47]. De altfel ea a ajuns învăţătoare la această clasă în urma recomandărilor favorabile pe care le-a făcut Vasici consistoriului, arătînd că ea are, „un talent dezvoltat, condei bunişor, dexteritate şi cunoştinţa lucrului de mînă"[48] şi că este convins că astfel fetele din Izvin vor veni la şcoală. În 1875 la şcoala din Izvin venea doar o singură elevă, iar în iunie 1877 această şcoală, — constată Vasici — că este frecventată de 67 de fete cărora „le place a umbla la şcoală şi a învăţa"[49] după propria lor mărturisire.

O bogată activitate a desfăşurat Paul Vasici şi în cadrul comisiunii pentru examenele de calificaţiune (definitivat) al cărei membru devine din 21 iulie 1872 alături de Dr. Atanasie Şandor, Meletie Drăghici, Petre Popovici şi Gheorghe Popa[50]. Această comisie a fost autorizată spre a stabili datele desfăşurării acestor examene care trebuie să aibe loc din trei în trei luni. Este semnificativ faptul că Vasici primeşte această „onorifică funcţie" — dovadă că consistoriul avea o deosebită încredere în el — condiţionînd-o însă, întrucît el îşi dă seama că această comisie urmează să desfăşoare o „activitate pe cît de res-

---

[44] *Ibidem*, IV — 45 — 1877, f. 90.
[45] *Ibidem*, f. 351 — 360.
[46] *Ibidem*, IV — 58 — 1875, f. 1.
[47] *Ibidem*, IV — 18 — 1878, f. 48 — 50.
[48] *Ibidem*, IV — 80 — 1877, f. 8.
[49] *Ibidem*, IV — 45 — 1877, f. 311 — 312.
[50] *Ibidem*, IV — 87 — 1872, f—5.

https://biblioteca-digitala.ro

ponsabilă pe atît de delicată"[51]. El condiționează primirea acestei funcții și pentru faptul că „această comisie este tare negrită — spunea el — asupra publicului nostru, precum am avut ocazia a mă convinge de mai multe ori, crezînd (publicul — n.n. D.B.) că ea lucra numai pentru interesul ei propriu, adică să stoarcă de la candidați și așa destui de săraci, bani"[52]. Iată care erau condițiile: fiecare membru al comisiei urma printr-o declarație „să se oblige... că la aceste examene nu va avea înaintea ochilor alt interes decît numai acela al progresului", aceia ce vor încerca să corupă candidații la examene, urmau să fie „denunțați spre pedepsire"; ultima condiție se referea la respectarea întru totul a datei stabilite pentru examene precum și la interzicerea ca vreun candidat să fie examinat „din vreun respect privat"[53]. Vasici continuă adresa aceasta către consistoriu astfel: „departe să fie că prin această declarație a mea să (aș — n.n.) vreau în cel mai îndepărtat mod a vătăma onoarea cuiva, dar însăși și aceea nu aș mai putea suferi ca membrii acestei comisii să fie atacați prin ziare"...

La adresa aceasta a lui Vasici consistoriul îi răspunde că toți membrii (comisiei) vor accepta condițiile pe care le impune Vasici, întrucît declarația sa o consideră ca o „intențiune bună".

Această comisie a fost prezidată de către episcopul Mețianu iar în lipsa lui de Vasici. Ca membru al acestei comisii participă la examenele de calificațiune a învățătorilor din școlile comitatului Torontal ce aparțineau diecezei arădene, cu care ocazie Vasici rămîne surprins de slabul nivel profesional al celor 4 învățători prezentați la examen, aceasta cu atît mai mult cu cît școlile din Torontal sînt „bine dotate". În situația dată, comisia de examene a propus vizitarea strictă, oportună și prin surprindere a școlilor spre a se vedea „încît corespund ele și ce este a se adscrie învățătorilor pe linie pedagogico-didactivă"[54]. Propunerea comisiei este primită de consistor care la rîndu-i îi face propunerea lui Vasici „de a primi sarcina acestei vizitațiuni". Și într-adevăr în mai 1874 Vasici vizitează 15 școli cu 19 clase din Torontal.

Participarea lui P. Vasici alături de episcopul Mețianu, George Popa, At. Șandor, Vincențiu Babeș, I. Tuducescu, P. Popovici, G. Vasilievici, V. Beleș la examenele de sfîrșit de an de la institutul teologic-pedagogic reprezenta o altă latură a activității sale desfășurată de astă dată în calitate de membru al „comisiei anchetarie".[55] La examenele ce au început „în 24 iunie 1879 s-a urmărit" metoda de propunere și progresul elevilor". De asemenea, Vasici alături de întreaga comisie a primit sarcina din partea consistoriului spre a întocmi planul de învățămînt (pe an. șc. 1878/79) după adoptarea planului de învățămînt al guvernului referitor la institutele pedagogice de stat[56]. În timpul cît

---

[51] *Ibidem*, f. 7.
[52] *Ibidem*
[53] *Ibidem*
[54] *Ibidem*, IV — 94 — 1873, f. 7.
[55] Despre această comisie, vezi pag. 528 nota 70.
[56] A.S.A.E.A., Acte Școlare, IV — 13 — 1879, f. 42.

https://biblioteca-digitala.ro

asista la examenele institutului pedagogic-teologic Vasici urmărea cu atenţie pe cei ce absolveau şcoala şi erau bine pregătiţi. Cunoscînd nevoile de învăţători din şcolile ce-i intrau sub control Vasici făcea propuneri respectivelor comune, indicîndu-le numele unor astfel de absolvenţi. Aşa spre exemplu a propus pe absolventul Bujor pentru postul de învăţător din Pesac avînd în vedere că el „a răspuns excelent" la examene şi a fost recomandat favorabil de către profesorii institutului[57].

În aceeaşi ordine de idei, P. Vasici atît în calitatea sa de inspector şcolar cît şi în aceea de comisar consistorial a examinat şi eleve aşa zise „privatiste care doreau să intre în institutul preparandial, dar care pentru faptul că acesta nu avea şi cursuri pentru fete, urmau, dacă erau declarate admise, să se pregătească singure, în mod privat, urmînd ca să se prezinte la examene la sfîrşitul fiecărui semestru. Între acele „eleve privatiste" examinate de Vasici a fost şi Aurelia Bocianu[58] din Timişoara de la care consistoriul pretindea „cunoştinţa lucrărilor de mînă femeieşti". A mai examinat alături de Meletie Drăghici, protopopul Timişorii pe Emilia Andreescu din Beregsău[59] precum şi pe Emilia Pauloviciu. Numărul acestor eleve trebuia să fi crescut atît de mult la nivel de dieceză din moment ce în şedinţa consiliului plenar al senatului şcolar din 18/30 mai 1876 s-a hotărît ca aceasta „să facă cele de lipsă ca cu deschiderea cursului I de pedagogie pe anul şcolar 1876/1877 să se deschidă şi pentru femei un curs separat.

Şi tot în calitate de inspector al cercului şcolar al Timişorii, P. Vasici a fost şi preşedintele conferinţelor învăţătoreşti din cercul său menite să asigure perfecţionarea pedagogico-didactică a învăţătorilor. Aceste conferinţe s-au desfăşurat în baza regulamentului instrucţiunilor senatului şcolar al consistoriului din Arad din iunie 1871[60].

Potrivit acestor instrucţiuni, scopul acestor conferinţe era „reciproca instruire a membrilor asupra obiectelor de învăţămînt, metoda instrucţiei în disciplina şcolară, consultarea pentru cîştigarea mijloacelor de instrucţie a cărţilor didactice, formelor pedagogice; convorbire despre tot ce ar fi de cunoscută însemnătate pentru şcoala populară şi pentru învăţămînt".

Una din aceste conferinţe învăţătoreşti[61] a avut loc în 10/22 septembrie în şcoala din Maierele Timişorii[62] la care au participat majoritatea învăţătorilor din cercul şcolar Timiş. Cu toate acestea judecînd-o în funcţie de scopurile stabilite de regulament conferinţa in Timişoara a fost lipsită de orice rezultat practico-pedagogic. Aceasta o spunem cu atît mai mult cu cît în alte inspectorate conferinţele învă-

---

[57] *Ibidem*, IV — 80 — 1877, f. 5.
[58] *Ibidem*, IV — 195 — 1875, f. 3.
[59] *Ibidem*, IV — 116 — 1877, f. 27.
[60] *Ibidem*, IV — 30 — 1873, f. 25.
[61] vezi despre această problemă la V. Popeangă, *op. cit.*, p. 160 şi Victor Tîrcovnicu, *Contribuţii la istoria învăţămîntului din Banat, 1780—1918*, Ed. D.P., Buc. 1970, p. 205.
[62] A.S.A.E.A., acte şcolare IV — 181 — 1875, f. 38—41.

https://biblioteca-digitala.ro

ţătoreşti s-au dovedit deosebit de utile şi eficiente în materie de perfecţionare pedagogico-didactică[63], ca spre exemplu la Fibiş unde s-a desfăşurat conferinţa învăţătorilor din cercul Alihoş şi în cadrul căreia învăţătorii au prezentat mai multe metode de predare a unui obiect de învăţămînt. Dintre acestea, cea care se dovedea a fi cea mai bună era adoptată şi generalizată la nivelul întregului cerc şcolar.

De altfel, însuşi Vasici referindu-se la conferinţa din 10/22 septembrie a vut curajul şi tăria de caracter, cu toate că o prezidase el, să recunoască într-o adresă către consistoriu că această conferinţă „nu a corespuns" scopurilor ei întrucît nici un învăţător nu a fost pregătit „a propune ceva din metoda sa".[64]

În 10/21 mai 1881 senatul şcolar al consistoriului arădean îl roagă pe Vasici în calitatea sa de preşedinte al comisiei anchetare să pregătească împreună cu întreaga comisie „un program detailat" în privinţa materialelor şi procedurii ce trebuie să se aibă în vedere la organizarea şi desfăşurarea conferinţelor învăţătoreşti din acel an (vara sau toamna). Probabil că aceasta a fost una din ultimele, dacă nu poate chiar ultima misiune încredinţată de consistoriu Dr. Pavel Vasici pentru că la numai două săptămîni de la această dată adică, în 23 iunie 1881 inima lui a încetat să mai bată. Această informaţie documentară pledează convingător pentru ideea că pînă în ultima zi a vieţii Dr. Pavel Vasici a muncit cu aceeaşi rîvnă, pasiune, responsabilitate şi conştiinciozitate — trăsături şi calităţi proprii personalităţii sale — calităţi morale pe care le-a cerut tuturor celor cu care aavut legături oficiale sau neoficiale în jumătatea de veac de participare efectivă şi activă la tot ceea ce interesa şi implica mişcarea largă de eliberare naţională a românilor transilvăneni.

În ceea ce priveşte „Reuniunile învăţătoreşti" ca o altă formă instituţionalizată de perfecţionare profesională a învăţătorilor Pavel Vasici este dezamăgit de ineficienţa lor. În acest sens el spune: „...nu vedem nici cel mai mic rezultat din ele şi în afară de preşedinţi, notari corespunzători, programe pompoase însă neexecutate, statute măreţe care întrec puterile învăţătorilor noştri, nu numai fizic ci şi intelectual. Aceste reuniuni se ţin pe spesele comunelor şi nu au de rezultat de a împărtăşi singuraticilor învăţători în decursul anului şi observaţiunile ce s-ar putea trage din ele în un mod modest, colegial, reciprocamente instructiv, ci o întrecere între cei ce se ţin corifei şi o batjocură şi blamare contra unuia şi altuia mai modest".[65]

Şi aceasta o spune iarăşi în calitate de membru onorar al Reuniunii române generale a învăţătorilor români gr. or. din dieceza Aradului[66] şi de participant la constituirea Reuniunii învăţătorilor protopesliteratelor anexate diecezei Aradului (Timişoara, Lipova, Haşiaş, Banat-Com-

---

[63] *Ibidem*, IV — 187 — 1875, f. 53—54.
[64] *Ibidem*, IV — 119 — 1875, f. 13—16.
[65] *Ibidem*, IV — 93 — 1874, f. 32.
[66] vezi „Albina", nr. 52 din 2/14 iurie 1872.

https://biblioteca-digitala.ro

lăuş)[67]. Pentru înfiinţarea celei dintîi reuniuni mai sus amintite a fost constituit un comitet de organizare care a hotărît ţinerea adunării generale de constituire a reuniunii pentru data de 20 aprilie 1872. Din acest comitet au făcut parte Pavel Vasici, A. Şandor, I. Popovici Desseanu M. V. Stănescu, I. Ardeleanu, I. Tuducescu, I. Doboşi, I. Săvunescu şi P. Popovici[68]. Cu toate că Vasici adresează aceste critici conferinţelor şi reuniunilor învăţătoreşti din vremea sa trebuie să recunoaştem că ele au avut totuşi o incontestabilă contribuţie — oferind un cadru instituţionalizat — la perfecţionarea profesională a învăţătorilor, „la dezvoltarea şcolii populare româneşti" la unificarea învăţămîntului românesc şi a întăririi spiritului de corp al învăţătorilor"[69].

Pavel Vasici şi-a adus un aport preţios la dezvoltarea învăţămîntului românesc din Transilvania prin eforturile şi strădaniile sale depuse în calitate de preşedinte şi membru al comisiei anchetării şcolare[70] de care am mai vorbit. Iniţial, această comisie avea menirea „să se îngrijească de cărţi pentru şcolile poporale româneşti prin aprobarea acelora ce s-ar afla că lipsesc şi sînt necesare[71]. Într-una din şedinţele acestei comisii ca cea din 19 iunie 1877 s-a hotărît ca „comisiunea întreagă precum deja a început va asista regulat la toate examenele institutului pedagogico-teologic pînă la terminarea acelora, pentru a se convinge despre progresul elevilor şi dexteritatea profesorilor. Tot în şedinţa respectivă s-a decis: a) Cenzurarea tuturor cărţilor deja existente după cerinţele planului de învăţămînt. Cele ce vor corespunde să se recomande în mod obligatoriu pentru şcolile poporale confesionale; b) avîndu-se în vedere lipsa de manuale în acel moment comisia a hotărît ca şi cele care „s-ar afla măcar întrucîtva bune să se recomande provizoriu, pînă la compunerea şi tipărirea altora", iar „pentru cele care nu corespund sau lipsesc de tot să se iee în prima linie măsurile potrivite spre a se compune şi tipări"[72].

În şedinţa din 22 iunie/8 iulie 1877 a acestei comisii anchetarii sinodale după discuţiile avute asupra „felului în care să se publice concursul pentru compunerea opurilor, respectiv a manualelor necesare pentru învăţămîntul din şcolile populare asupra problemelor legale de retribuţia autorilor şi a tipăririi opurilor ţinîndu-se cont de faptul că această comisie „fiind numai deliberativă" şi că executarea concluziilor ei cade în sarcina senatului şcolar de pe lîngă consistoriu[73]. S-a hotărît ca în loc de premii pentru autorii acestor opuri care au fost „aprobate pentru tipărire" — să se acorde cîte un onorariu de una sută sau mai multe sute de fl. şi în acest fel manualul devine

---

[67] *Ibidem*

[68] V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 164.

[69] vezi V. Popeangă, *Op. cit.*, p. 164; 165.

[70] Această comisie a fost constituită încă din 1872 avîndu-l ca preşedinte pe Dr. Pavel Vasici iar ca notar pe referentul senatului şcolar George Crăciunescu — A.S.A.E.A. Acte şcolare — IV — 45 — 1877, f. 181.

[71] *Ibidem*

[72] *Ibidem*, f. 182.

[73] *Ibidem*, f. 184—185.

https://biblioteca-digitala.ro

proprietatea diecezei, tipărindu-l în mai multe mii de exemplare. În caz de a doua ediţiune, corectat sau necorectat, autorul va primi după împrejurări un onorariu mai mare sau mai mic.

În aceeaşi şedinţă s-a stabilit să se creeze un fond special pentru cărţi şcolare, fond ce urma să fie format din bugetul diecezei destinat cărţilor şcolare la care se adaugă veniturile cărţilor tipărite şi vîndute. Acest fond urma să stea la dispoziţia comisiunii anchetorii pentru toate treburile ei.[74]

S-a amintit în literatura de specialitate că Vasici s-a numărat între autorii de manuale[75] premiate chiar de comisia pe care a condus-o. Astfel încă din 9 martie 1877, Vasici înaintează consistoriului arădean manuscrisul de Istorie naturală cuprinzînd trei părţi: Zoologia, Botanica şi Mineralogia însoţit de o adresă în care el spunea „Ce e drept opul a ieşit mai mare decît mi-a fost intenţia, dar fiindcă noi nu putem întocmi cărţi pentru toate clasele, am făcut dispoziţii ca să se tipărească cu două feluri de litere: ca cei din clasele inferioare să înveţe cele ce sînt scrise cu litere mai mari, iar cele din clasele superioare cele scrise cu litere mai mici. Cuget că acest op va fi de ajuns pentru preparanzi"[76].

Episcopul Ioan Meţianu a fost încîntat şi mulţumit pentru strădaniile lui Vasici depuse în folosul şcolii căruia de altfel îi adresează în numele consistoriului „mulţumiri... pentru năzuinţa şi ostenelile prin care stăruieşti la înaintarea învăţămîntului" se spunea în adresa din 21 aprilie 1877[77].

Manuscrisul lui Vasici, aşa cum de altfel a fost practica acestei comisii, a fost repartizat de către comisie spre a fi recenzat de Dr. At. Şandor, membru al acestei comisii. Amintim că un manuscris de istorie naturală a depus şi învăţătorul Ioan Tuducescu din Lipova,[78], dar, în urma unor analize şi dezbateri principiale şi obiective — aşa cum s-au desfăşurat toate şedinţele acestei comisii — a fost găsit cel mai bun, manuscrisul lui Vasici.

Condus de cele mai curate gînduri şi bune intenţii — în context cu dorinţa generală a întregii comisii de progres a învăţămîntului din dieceză — Atanasie Şandor a corectat manuscrisul cu multă atenţie, făcîndu-i lui Vasici cîteva observaţii pe care le propuse autorului spre remediere şi revizuire. Aşadar, fără a se lua în seamă că Vasici era preşedintele comisiei de recenzare (cenzurare) a manualelor manuscrisul lui nu a trecut cu uşurinţă pentru a fi aprobat pentru tipărire. Şi aceasta pentru că întreaga comisie a avut conştiinţa responsabilităţii muncii pe care trebuia să o desfăşoare, activitate ce viza în esenţă „sufletul", „inima" culturii româneşti din care urma să se hră-

---

[74] *Ibidem*

[75] vezi, despre manualele şcolare ale lui Pavel Vasici la V. Popeangă, *op. cit.*, p. 87 şi A.S.A.E.A. Acte şcolare — IV — 45 — 1877, f. 85—86.

[76] *Ibidem*, f. 193.

[77] *Ibidem*, f. 175.

[78] *Ibidem*, f. 111

https://biblioteca-digitala.ro

nească atîtea minți și care nu era altceva decît cartea, manualul de școală. Căci și prin manuale,[79] și aceasta nu în ultimul rînd, românii și-au știut mobiliza conștiința, inima și fapta spre înfăptuirea idealurilor de libertate socială și națională, de independență și unitate națională.

În urma corecturilor manuscrisului în baza observațiilor lui Șandor el este aprobat de comisie spre a fi premiat cu 100 fl. și tipărit în 2 400 exemplare.

Adăugăm la calitatea de autor de manuale pe care a avut-o Pavel Vasici și pe aceea de autor al primei reviste pedagogico-sanitare „Higiena și școala" din țara noastră, revistă redactată doar de Vasici. Ea a avut un real aport la educația medico-sanitară a poporului român. Această revistă a cunoscut o arie de răspîndire la nivelul întregii Transilvanii.[80]

Datele documentare de pînă acum referitoare la activitatea desfășurată de Dr. Pavel Vasici pentru promovarea învățămîntului românesc impun, în mod firesc cîteva constatări de ordin general.

Deși ajuns la vîrsta pensionării (1869) Vasici putea să ducă o viață mai comodă și liniștită de altfel binemeritată după patru decenii de activitate în slujba neamului. Dar Vasici nu a putut accepta o asemenea situație care pentru un spirit ca el însemna o viață incomodă și neliniștită, în ultimă instanță ruperea de tot ceea ce reprezenta mișcare generală românească de emancipare națională. Or, pentru Vasici tocmai această legătură permanentă, cu această luptă, neruperea de această luptă, care nu era altceva decît viața poporului său era identică cu viața lui însuși.

Faptul că a acceptat pensionat fiind, funcții de răspundere — control, supraveghere și conducere a școlii românești din părțile Aradului, a reprezentat, reprezintă și va însemna un model de angajare națională — un model de conștiință patriotică a unui autentic luptător național.

Pavel Vasici rămîne și în acest ultim deceniu al vieții sale același om de atitudine, înzestrat cu un deosebit curaj, îndrăzneală, spirit principial, neurmărind altceva decît binele și fericirea poporului său, netolerînd nimic și nimănui dacă constata că „acel nimic" și acea persoană, oricare ar fi ea reprezintă sau comite greșeli ce împietau drumul tuturor românilor spre libertate și cultură. De aici și tonul său mereu critic pe care îl descifrăm la fiecare pagină a rapoartelor sale școlare. O făcea aceasta nu din dorința de a-și valida spiritul critic, ci din conștiința sa curată că lipsurile pe care el le critica vor fi înlăturate pe viitor. Și tot documentele folosite de noi demonstrează că

---

[79] V. Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867—1918 și lupta sa pentru unire*, E.D.P., Buc.;1974, p. 44—89. Idem, *Imaginea războiuluideindependență din 1877 în literatura didactică din Transilvania*, în „Ziridava", Arad, IX, 1978, p. 157—167.

[80] Arhiva Mitropoliei Banatului, Doc. 47 șc./1876.

— despre această revistă, vezi V. Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania 1861—1918*, E.D.P., Buc., 1966, p. 128—132.

https://biblioteca-digitala.ro

observațiile lui au fost întemeiate, apreciate și însușite de către episcopii arădeni, Procopie Ivașcovici și Ioan Mețianu, de către consistoriul arădean respectiv senatul școlar al acestuia.

Nu greșim cu nimic dacă afirmăm că discutînd despre Vasici ne aflăm în fața unei personalități care avînd curajul de a critica lipsurile din activitatea generală ce se integra luptei de eliberare națională — a întregit galeria acelor mulți fruntași politici și culturali care au făcut dovada unui astfel de comportament național. Dar tot atît de adevărat este că ei și mulți alții au avut tăria morală, de caracter de a-și recunoaște greșelile de a și le însuși în sensul înlăturării consecințelor nefavorabile pentru lupta de emancipare națională. Or, tocmai aceste înalte trăsături de caracter — forțe morale ce-au caracterizat viața multor personalități din istoria și cultura noastră au constituit una din liniile forță ce au dat putere și avînt conștiinței naționale, asigurînd în final succesul luptei pentru progres și libertate.

Deși în activitatea sa, mai ales de inspector, a traversat multe greutăți și piedici ridicate, de învățătorii pe care îi critica și cerea consistoriului măsuri împotriva lor ca urmare a faptului că dădeau dovadă de neglijență în școală, lipsă de pasiune și neangajare în marele efort al întăririi solidarității românești pentru izbăvirea socială și națională, Pavel Vasici a rămas mereu același om de o moralitate exemplară[81], înzestrat cu simțul recunoașterii calităților și faptelor aparținînd chiar și unor „neprieteni" atunci cînd acestea vizau și promovau binele național.

Și dacă Pavel Vasici a fost ales membru al Academiei române, chiar spre sfîrșitul vieții sale în semn de înaltă apreciere pentru contribuția adusă la dezvoltarea culturii și învățămîntului românesc, acordarea acestui suprem titlu științific, împărtășim credința, că reprezintă o apreciere[82] și a celor 10 ani de activitate școlară desfășurată de Pavel Vasici în cadrul consistoriului arădean.

Informația documentară folosită de noi, și în special rapoartele sale școlare relevă o idee deosebit de importantă. Anume că promovarea intereselor școlare românești, și deci dezvoltarea culturală a fost sprijinită materialicește vorbind de locuitorii satelor românești, acele mulțimi de anonimi care ei și numai ei au mers alături de dascăli și

---

[81] vezi, G. *Bariț și contemporanii săi* (coord. Șt. Pascu și I. Pervain) vol. II.

[82] Activitatea desfășurată de Pavel Vasici a fost apreciată laudativ și de conducătorii consistoriului arădean. Astfel în adresa consistoriului din 31 august 1872 adresată lui Pavel Vasici se arată: „consistoriul recunoaște cum că și pînă acuma purtarea acestui oficiu onorific (cel de inspector școlar n.n. — D.B.) te-a costat multe sacrificii și osteneală mare fără ca să te fi ajutat altceva decît zelul și iubirea ce magnificența Ta le nutrești pentru *dezvoltarea morală și intelectuală* (subl. n. — D.B.;), pentru prosperarea bisericii și a națiunii noastre ,consistoriul exprimîndu-ți mulțumită și recnoștință pentru serviciile eficace de pînă aci". în ședința senatului școlar al consistoriului din 6/18 aprilie 1874 se arată că deși Dr. Pavel Vasici „are cercul școlar cel mai extins, cele fai multe școli el își împlinește misiunea cu punctualitatea cea mai mare", Vasici fiind unul dintre cei mai buni, conștiincioși și responsabili inspectori școlari. A.S.A.E.A., Acte școlare, IV — 64 — 1879, f. 10.

https://biblioteca-digitala.ro

celelalte autorităţi şcolare susţinîndu-i cu tenacitate şi consecvenţă în lupta de emancipare naţional-culturală.

Activitatea de inspector şcolar al cercului Timişoara vine în prelungirea celei de inspector cezaro-regesc al şcolilor române gr. or. din Transilvania, în aşa fel încît amîndouă laolaltă şi fiecare în parte completează în chip fericit profilul personalităţii lui Vasici. Şi cu toate că cea de a doua a fost o funcţie de conducere mult mai înaltă şi complexă decît prima, Pavel Vasici nu s-a simţit cîtuşi de puţin descurajat. Şi nu l-a descurajat pentru un singur, dar întemeiat motiv. Pe Vasici ca şi pe mulţi alţii nu l-a interesat gradul cît mai înalt al unei funcţii ci posibilitatea de a munci, aducîndu-şi contribuţia la succesul luptei în care se angajase întreaga naţiune. Spre fericirea poporului nostru este că în acel veac al naţiunilor a avut o mulţime de asemenea conştiinţe individuale care au ştiut să simtă şi să conducă exemplar conştiinţa colectivă, naţională în drumul ei de a-şi redobîndi drepturile, independenţa şi unitatea ei, toate acestea avute dintru începuturi.

Apreciat de oamenii politici şi de cultură ai vremii sale cu care întreţinuse relaţii de stimă şi prietenie, Dr. Pavel Vasici s-a impus în conştiinţa generaţiei sale şi a posterităţii ca un luptător naţional consecvent, veşnic în acţiune, străduindu-se ca pînă la trecerea lui în nefiinţă să muncească cu pasiune şi conştiinţă întru servirea naţiunii sale. La împlinirea unui secol de la moartea sa, Pavel Vasici reprezintă un adevărat model uman, cel al luptătorului revoluţionar autentic demn de a-i fi înţeleasă viaţa şi urmată în sensurile ei profunde de generaţiile de azi şi de cele ce vor urma.

PAVEL VASICI IN DIENSTE DES RUMÄNISCHEN SCHULSWESSENS

(Zusammenfassung)

An Hand von unbekante Dokumente die Sich in der Staatsarchiv von Arad befinden berichtet uns der Autor über die Arbeit von Pavel Vasici als Schul-inspektor der rumänischen Schuhlen in der Arader Diozese. Der Autor hebt unzälige Pozitive Characterzüge von Pavel Vasici herver eine Bedentende Persènlichkeit der rumänischen Kultur in Banat.

https://biblioteca-digitala.ro

ISTORIA CULTURII

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PREPARANDIILE ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA

VASILE POPEANGĂ

Funcționarea școlilor populare și sporirea prestațiilor lor în cadrul comunităților care le susțineau erau condiționate de pregătirea învățătorilor și perfecționarea lor pe parcursul activității pedagogice. La începutul secolului al XVIII-lea pregătirea lor s-a făcut în vechile școli mănăstirești sau prin ucenicie dobîndită lîngă un vechi dascăl, priceput în tehnica inițierii copiilor în arta citit-scrisului și socotitului. Această formă de pregătire este întîlnită în Banat, în unele localități de pe valea Mureșului, în Crișana și în diferite părți ale Transilvaniei. Unii învățători erau absolvenți ai școlilor de normă, iar alții erau dieci sau gramatici care circulau dintr-o localitate în alta, instruind un număr de copii. Unii dintre aceștia au trecut din Țara Românească și Moldova în Transilvania și Banat, au circulat în diferite părți ale Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ducînd cu ei vechi tipărituri și manuscrise românești și contribuind astfel la realizarea unității noastre de limbă[1]. După 1750 în Banat și Crișana se face resimțită o înviorare a activității școlare, care în 1774 a dobîndit un cadru legislativ nou prin *Regulile directive*. Pregătirea învățătorilor a dobîndit forme noi prin cursurile de inițiere metodică. Acestea au avut o durată maximă de 6 luni și au avut aspecte particulare de la un centru școlar românesc la altul. Înființarea preparandiilor este rezultatul unui proces îndelungat de dezvoltare a rețelei școlare și de încadrare a lor cu învățători bine pregătiți, care să asigure instruirea unui număr mai mare de copii. Cu toate că preparandiile din Transilvania au alcătuit spre sfîrșitul secolului al XIX-lea un sistem organizat de formare a învățătorilor, ele și-au avut particularități specifice determinate de factori locali și de organizarea confesională a învățămîntului românesc.

1. *Preparandia din Arad.* În cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au apărut idei metodice noi referitoare la formarea deprinderilor de citire și scriere. În Austria se resimțea nevoia inițierii învățătorilor în utilizarea metodei literale și a modului nou de slovenire și citire. La Viena a fost deschis un curs de perfecționare pe lîngă școala normală. Acest curs a fost urmat în 1776 și de T. Iancovici, care în 1777 a condus la Timișoara un curs de pregătire a învăță-

[1] V. Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului, 1721—1821*, Arad, 1974, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro

torilor. Acest curs a fost urmat de 17 persoane[2]. Din rapoartele lui T. Iancovici reţinem că numărul cursiştilor a crescut la 80. Cursurile de pregătire au continuat şi în anii următori fiind conduse tot de T. Iancovici şi de urmaşii săi în conducerea învăţămîntului ortodox din Banat: Avram Mrazovici, Vasile Nicolici şi Grigorie Obradovici. Obiectivul principal urmărit prin aceste cursuri a fost însuşirea de către candidaţii de învăţători a noii metode de predare, a „normei" sau „normalului", şi din această cauză cursurile de la Timişoara şi din alte centre au fost denumite cursuri de normă.

Cursuri de normă au fost organizate şi la Oradea în 1779 de către inspectorul Carol Luby, iar în anii următori de către Simion Maghiar pentru învăţătorii de la şcolile unite şi Alexie Vezilici şi Teodor Abramovici pentru învăţătorii de la şcolile subordonate diecezei ortodoxe. La cursurile de la Oradea au fost predate următoarele obiecte: metoda, învăţarea literelor române şi germane, tabelele de recunoaştere a literelor, citirea germană, slovenirea, citirea, scrierea ortografică şi dictando, caligrafia română şi germană, socotitul şi măsurarea tonului. Absolvenţii primeau adeverinţe pe baza cărora erau angajaţi în învăţămînt. Din situaţiile statistice şi adeverinţele eliberate de inspectorii şcolari de la Oradea reţinem că în multe localităţi din cîmpia Aradului — Nădab, Agriş, Şiria, Sintea, Cighirel, Ineu, Turnu, Sîmbăteni, Curtici, Macea, Şeitin, Moroda, Talpoş, Gurba, Chişineu-Criş şi altele — funcţionau învăţători pregătiţi prin cursurile de normă de la Oradea.

La începutul secolului al XIX-lea această formă de pregătire a învăţătorilor s-a dovedit insuficientă în raport cu exigenţele culturale ale epocii. În 1807, un grup de fruntaşi bănăţeni: Ştefan Atanasievici din Lugoj, Gheorghe Petrovici din Belinţ, Petru Popovici din Bocşa şi Dimitrie Ţichindeal din Becicherecul Mic au înaintat Curţii din Viena o petiţie prin care cereau ca director al şcolilor româneşti din Banat să fie numită o persoană bine pregătită, cu autoritate morală printre învăţători[3]. În primul deceniu al secolului al XIX-lea se înregistrează în diferite ţări europene înfiinţarea de şcoli pedagogice menite să pregătească temeinic învăţătorii şcolilor săteşti. În 1810 a fost deschisă la Strassbourg prima şcoală normală din Franţa[4]. În 1810, Consiliul locotenenţial ungar a informat Episcopia din Arad că Uroş Nestorovici a fost numit inspector suprem al şcolilor ortodoxe din Ungaria. Noul inspector a cercetat situaţia şcolilor şi a elaborat un plan de dezvoltare a învăţămîntului popular. În februarie 1811 Curtea din Viena a decis să înfiinţeze trei şcoli pedagogice dintre care una pentru români. Această instituţie, care urma să funcţioneze la Arad, şi-a deschis cursurile în 3/15 noiembrie 1812. Pînă în august 1815 au absolvit şcoala patru serii de absolvenţi pregătiţi prin cursuri cu durată de 15 luni.

---

[2]V. Ţîrcovnicu, *Istoria învăţămîntului din Banat pînă la anul 1800*, E.D.P., 1978, p. 184.

[3] T. Botiş şi A. Sădean, *Cei dintîi ani din viaţa şi trecutul preparandiei*, Arad, 1912, p. 121.

[4]F. Buisson, *Dictionnaire pédagogique*, Paris, Hachette, 1888, tome second, p. 2059.

https://biblioteca-digitala.ro

După această dată durata cursurilor a fost de doi ani[5]. Primul director al școlii a fost D. Țichindeal, care se gîndea și la înființarea unei academii[6]. La sfîrșitul unei perioade de cursuri cu durată de cinci luni aveau loc examene menite să evalueze pregătirea elevilor. Cu acest prilej profesorii școlii și organele de control au constatat că în comparație cu învățătorii formați prin cursuri metodice elevii preparandiei dovedesc o pregătire mai temeinică. Durata cursurilor a fost menținută la doi ani pînă în anul școlar 1876—1877, cînd pregătirea învățătorilor se realiza prin trei ani de studii, iar în anul 1894—1895 durata cursurilor a fost mărită la patru ani.

Problemele școlare făceau obiect de discuție în consiliul profesoral al școlii, alcătuit din D. Țichindeal, C. Diaconovici-Loga (profesor de gramatică și epistolografie), I. Mihuț (pedagogie și metodică) și Iosif Iorgovici (aritmetică și geografie). Activitatea cultural-pedagogică desfășurată de D. Țichindeal s-a izbit de adversitatea cercurilor școlare de la Curtea din Viena. În 1814 el a fost înlocuit de la conducerea preparandiei și în locul său a fost numit Ion Mihuț. Nici el n-a rămas multă vreme la conducerea școlii deoarece în 1816 a fost numit director al districtului școlar Caransebeș. În locul său a fost numit C. Diaconovici-Loga, care a îndeplinit atribuțiile de director în anul școlar 1816—1817. Succesorul său a fost Dimitrie Constantini, care a condus școala pînă în 1842, cînd a fost numit director definitiv al districtului școlar Oradea, pe care l-a condus ca administrator din 1837, cînd a murit directorul districtual Ion Püspöki. Au urmat la conducerea școlii C. Ioanovici (1842—1848 și 1849—1850), A. Gavra (1848—1849, 1850—1853 și 1864—1876), I. Popovici (1853—1864), I. Rusu (1876—1882), V. Mangra (1882—1883), C. Gurban (1883—1884), P. Tempea (1884—1885), I. Goldiș (1885—1887), A. Hamsea (1887—1901), R. Ciorogariu (1901—1917). În toamna anului 1917, conducerea preparandiei a fost încredințată lui T. Botiș. Activitatea de conducere a școlii a fost efectuată în cei peste o sută de ani de la înființare de personalități pedagogice care s-au distins prin activitatea lor culturală cum a fost D. Țichindeal, C. Diaconovici-Loga, A. Gavra, I. Rusu, I. Goldiș sau prin aportul valoros pe care l-au adus în lupta națională a românilor din Transilvania. Dintre directorii școlii care s-au remarcat prin lupta lor națională relevăm personalitatea puternică a lui R. Ciorogariu, un reprezentant de frunte al tribunismului arădean. El a condus preparandia în anii grei ai luptelor pentru apărarea caracterului național al școlilor românești grav amenințate prin legea de tristă faimă din 1907 elaborată sub ministeriatul lui A. Apponyi și în perioada de grele încercări determinate de conflagrația mondială izbucnită în 1914.

---

[5] T. Botiș, *Istoria Școalei normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922, p. 419.

[6] D. Țichindeal, *Arătare despre starea acestor noaă introduse sholasticești instituturi* retipărită în „Anuarul Institutului pedagogic-teologic ortodox român din Arad", Arad, 1912, p. 190.

https://biblioteca-digitala.ro

Procesul de învățămînt. Pregătirea viitorilor învățători era asigurată prin studierea următoarelor obiecte: catihetica, tipicul, pedagogia, metodica, istoria Ungariei, gramatica românească, „conceptul, adică în limbi de multe feluri de scrisori ce sînt de lipsă în viața omenească" după cum se exprimă D. Țichindeal în lucrarea sa *Arătare despre starea acestor noaă întroduse sholasticești instituturi*, geografia, matematica și limba germană. După mărirea duratei cursurilor la doi ani a fost introdus studiul limbilor sîrbă și maghiară. Profesorii întîmpinau dificultăți în actul predării din cauză că nu existau manuale și erau nevoiți să dicteze elevilor cunoștințele. Conferința profesorală stabilea numărul de ore necesar pentru predarea fiecărui obiect. În 1823 conferința a stabilit următorul plan de studii[7]:

Nr. crt.	Obiectele	Numărul orelor pe săptămînă		Total ore
		Anul I	Anul II	
1	Pedagogia	5	—	5
2	Metodica	—	3	3
3	Aritmetica	3	3	6
4	Gramatica	4	—	4
5	Limba sîrbă	1	1	2
6	Limba maghiară	1	1	2
7	Limba germană	1	1	2
8	Geografie	2	2	4
9	Istoria Ungariei	—	2	2
10	Istoria bibliei	2	—	2
11	Epistolografia	—	2	2
12	Stilul	—	1	1
13	Catihetica	—	3	3
14	Cîntarea	3	3	6
15	Tipicul	1	1	2
16	Mătăsăritul	1	1	2
17	Corepetire aritmetică	1	1	2
Total		25	25	50

Se observă din structura acestui plan că obiectul central era pedagogia, care era urmată de aritmetică prin rolul instructiv acordat. În cursul anilor următori a crescut interesul pentru studiul limbii române. După unirea Principatelor Române profesorul A. Șandor preda elevilor săi și noțiuni de istorie a literaturii române, subliniind în lecții unitatea culturală a românilor. După revoluția de la 1848 este accentuată *direcția practică* a procesului de învățămînt. Din punct de vedere pedagogic se urmărea formarea abilităților practice necesare activității educative desfășurate de învățător în școala populară. Elevii preparandiei asistau la lecțiile învățătorului de la școala populară din

[7] V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea, 1821—1867*, Arad, 1979, p. 182.

https://biblioteca-digitala.ro

cartierul Pîrneava, unde erau familiarizați cu tehnica predării. Direcția practică a învățămîntului s-a oglindit și în interesul pentru studiul economiei agricole, horticulturii și mătăsăritului. În 1877 s-a introdus un obiect nou, industria casnică, menit să contribuie la formarea deprinderilor practice ale elevilor. Școala a dispus de un atelier de lucru, în care elevii efectuau pe grupe lucrările practice. După 1882 se intensifică acțiunile pentru înființarea școlii de aplicație. În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea a dobîndit extensiune studiul muzicii prin inițiativele luate de I. Vidu și, mai tîrziu, de Trifon Lugojan.

După ce s-a ridicat la patru numărul anilor de învățămînt, studiile pedagogice se efectuează într-un număr mai mare de ore — 13 în cei patru ani —, limba română în nouă ore, iar pentru predarea limbii maghiare au fost repartizate 12 ore în planul din 1903, deci mai multe ore decît pentru studiul limbii materne. Pregătirea practică a învățătorilor se asigură în opt ore de exerciții practice în școala de aplicație. Muzica vocală și instrumentală se preda în 13 ore în cele patru cursuri, iar ponderea obiectelor cu conținut realist — naturale, chimie, fizică, economie, igienă — a crescut, fiind repartizate 17 ore pentru predarea acestor obiecte în cele patru cursuri. Studiul matematicii se realiza în 10 ore. În anul școlar 1912—1913 structura planului era următoarea[8]:

Nr. crt.	Obiectul	Repartiția orelor pe ani				Total ore
		I	II	III	IV	
1	Religia	2	2	2	2	8
2	Psihologie-pedagogie	2	3	5	9	19
3	Limba română	4	3	3	3	13
4	Limba maghiară	4	4	3	3	14
5	Limba germană	2	2	3	2	9
6	Istoria	3	3	2	—	8
7	Geografia	2	2	2	—	6
8	Matematica	4	3	2	3	12
9	Botanica și zoologia	3	3	—	—	6
10	Desenul	2	2	2	—	6
11	Caligrafia	1	1	—	—	2
12	Cîntul bisericesc și tipicul	3	3	3	3	12
13	Muzica instrumentală	2	2	2	2	8
14	Lucrul manual	2	2	2	2	8
15	Fizica	—	—	2	3	5
16	Mineralogia	—	—	4	—	4
17	Constituția	—	—	—	2	2
18	Igiena	—	—	—	2	2
19	Economia	1	—	1	1	3
20	Gimnastica	2	2	2	2	8
Total		39	37	40	39	155

[8]R. Ciorogariu, *Anuarul Institutului pedagogic-teologic ortodox român din Arad, anul școlar — 1912—1913*, Arad, 1913, p. 105—119.

https://biblioteca-digitala.ro

Condiţiile socio-politice în care Preparandia arădeană şi-a desfăşurat activitatea în primele două decenii ale secolului al XX-lea au determinat consiliul ei profesoral să acţioneze statornic pentru perfecţionarea actului predării limbii române şi pentru formarea deprinderilor didactice ale elevilor. În lecţiile de limba şi literatura română se studia gramatica, stilistica, poetica şi istoria literaturii române. În special lecţiile de istorie a literaturii române facilitau formarea unei viziuni unitare asupra culturii române. La pedagogie, profesorul P. Pipoş a considerat că şcoala de aplicaţie e chemată să fie o şcoală model pentru viitorii învăţători. Consiliul profesoral al şcolii a definitivat în toamna anului 1915 documentul[9] care a oglindit experimentările şi generalizările făcute în şcoala de aplicaţie. În concepţia pedagogică a profesorilor această instituţie educativă trebuia „să corespundă întru toate celor mai noi cerinţe pedagogico-igienice, pentru ca viaţa şcolară să se poată desfăşura în ea organic şi de model". Pregătirea practică se realiza prin forme variate de activitate pedagogică pornind de la observarea actului predării şi culminînd cu lecţii practice ţinute în şcoala de aplicaţie şi în şcolile populare rurale. În activitatea practică erau angajaţi şi profesorii de specialitate şi astfel formarea practică a devenit un obiectiv pedagogic ce-a angajat toate forţele didactice ale şcolii. În timpul războiului profesorii şcolii au făcut eforturi susţinute pentru a asigura buna pregătire a elevilor în condiţiile vitrege create de conflict şi de contopirea vremelnică a şcolii cu Institutul pedagogic din Sibiu, nevoit de faptul că acest oraş a intrat în zona operaţiilor militare să-şi desfăşoare activitatea la Arad.

În perioada intensificării politicii de deznaţionalizare prin intermediul şcolii — al cărui cadru legislativ a dobîndit o nouă formulare prin legea învăţămîntului din 1879 — predarea temeinică a limbii române şi a pedagogiei au devenit mijloace de formare a învăţătorilor capabili să reziste opresiunii naţionale. At. Sandor a introdus în cursurile sale de limbă şi noţiuni de literatură[10] I. Petranu, autorul apreciat de manuale de gramatică, a dat studiului gramaticii noi dimensiuni pedagogice prin utilizarea în lecţii ca exemple care să ilustreze o regulă gramaticală a unor propoziţii sau fraze luate din opera lui Vasile Alecsandri, Eminescu, Coşbuc[11]. La începutul secolului al XIX-lea în cei patru ani de învăţămînt studiul limbii române era astfel organizat: în anul I se predau noţiuni de gramatică respectîndu-se ortografia Academiei Române, în anul II se preda stilistica: stilul şi calităţile lui generale, felurile compoziţiilor, discursul şi epistolele literare. De asemenea, se repeta gramatica. În anul III se predau noţiuni de poetică:

---

[9] Documentul e intitulat „Normativ pentru organizarea învăţămîntului practic în Şcoala normală (Institutul pedagogic) gr. or. român din Arad". Vezi „Anuarul... pe anul şcolar 1915—1916", p. 8.

[10] Vezi manuscrisul 1018, Biblioteca Academiei R.S.R.

[11] I. Petranu, *Gramatica română pentru învăţămîntul secundar*, ediţia a II-a, Arad, 1899, p. 155—161.

https://biblioteca-digitala.ro

genurile poeziei, poezia și proza artistică, școlile literare, critica și literatura populară. Au fost studiate opere literare de B. P. Hașdeu, V. Alecsandri și I. L. Caragiale. În anul IV se studiau următoarele teme: originea neamului și a limbii românești, cronicarii, Școala Ardeleană, renașterea literară prin Lazăr, Eliade și Asachi, Junimea și scriitorii moldoveni. În anul IV se studia literatura română în evoluția ei istorică relevîndu-se progresul realizat.

După revoluția de la 1848 se înregistrează transformări calitative în studiul pedagogiei. Se introduc noțiuni de antropologie și informații despre școlile naționale pentru care erau pregătiți învățătorii. În scurtul timp cît a funcționat ca profesor de pedagogie al preparandiei — 1879 pînă în 1881 cînd a decedat — Lazăr Petrovici a dat cursului său de pedagogie extensiunea pe care o solicita epoca modernă. El a reușit să publice un manual de pedagogie, iar studiile sale de istorie a pedagogiei, de didactică și metodică au rămas în manuscris. Se observă în studiile sale de pedagogie umanismul concepției sale educative întrucît așeza la baza actului formativ iubirea față de copii. De asemenea, se resimte preluarea tezelor fundamentale ale pedagogiei moderne — Pestalozzi, Diesterweg —, și adaptarea lor la specificul școlilor noastre populare.

Cel care a contribuit în mod substanțial la dezvoltarea pedagogiei românești din Transilvania și i-a dat o anvergură modernă a fost, fără îndoială, Petre Pipoș. Manualele sale de pedagogie au fost utilizate și în alte școli pedagogice din Transilvania, contribuind astfel la realizarea unității învățămîntului nostru preparandial. În cei patru ani de studii materia de învățămînt era repartizată în mod judicios. În anul I se preda *somatologia și psihologia*. Cursul teoretic era însoțit de observații practice făcute de elevi în școala de aplicație pentru a observa comportamentul copiilor în actul învățării și dezvoltarea proceselor psihice pe care preparanzii le studiau teoretic. În anul II se continua studiul psihologiei. După o recapitulare sumară a proceselor intelectuale, se continua studiul proceselor afective, al fenomenelor voliționale, caracterului și temperamentului. La logică se studiau noțiunea, judecata și silogismul. Elevii continuau să facă observații practice în școala de aplicație timp de două ore pe săptămînă[12]. În anul III științele pedagogice se studiau în patru ore pe săptămînă. Se studia pedagogia generală urmărindu-se clarificarea noțiunilor fundamentale: educația și limitele ei, componentele educației și instituțiile educative. La didactică se studiau problemele următoare: școala populară și menirea ei, învățămîntul, treptele formale, principiile învățămîntului, calitățile învățătorului. La metodică se studiau problemele speciale ale predării religiei, limbii române și aritmeticii. În școala de aplicație se făceau exerciții practice timp de două ore pe

[12] R. Ciorogariu, *Anuarul Institutului pedagogic-teologic român din Arad, anul școlar 1906—1907*, Arad, 1907, p. 22—32.

https://biblioteca-digitala.ro

săptămînă. În anul IV, tot în patru ore pe săptămînă, se studia istoria pedagogiei, analizîndu-se marile curente de gîndire pedagogică: educaţia antică, renaşterea şi umanismul, pietismul, filantropinismul şi opera unor mari gînditori: Comenius, Rousseau, Pestalozzi, Fröbel, Herbart. La metodică se continua studiul predării celorlalte obiecte din planul de învăţămînt al şcolii populare: istoria, geografia, istoria naturală, desenul, caligrafia, gimnastica şi lucrul de mînă. După terminarea studiului metodicii se analiza sistemul de învăţămînt popular şi se predau sumare noţiuni de legislaţie şcolară. Elevii preparanzi efectuau trei ore pe săptămînă practică în şcoala de aplicaţie.

Profesorii elaborau planurile de învăţămînt, iar obiectivul pedagogic care orienta această acţiune era formarea învăţătorului popular ca om capabil să stimuleze activitatea culturală din sat şi să îndrume pe săteni cum să lucreze mai raţional pămîntul şi să-şi organizeze în mod chibzuit gospodăria proprie. Un spirit utilitar practic a pătruns în planurile de învăţămînt prin predarea economiei — încă din primii ani ai existenţei şcolii — şi în lecţiile de igienă, unde accentul era pus pe îngrijirea sănătăţii şi pe apărarea contra bolilor contagioase. Lucrarea raţională a pămîntului era o temă de economie în cadrul căreia se predau cunoştinţe de pomărit, legumicultură, creştere a vitelor. Se punea în cursuri problema unor soiuri mai bune de seminţe, pomi şi animale. Această orientare practică a învăţămîntului corespundea unei nevoi stringente de întărire economică a satelor româneşti pentru a fi capabile să susţină lupta naţională şi pentru a se afirma ca puternice comunităţi creatoare de o economie rurală avansată.

Preparandia din Arad a fost un factor cultural puternic şi activ în Transilvania. Concepţiile culturale promovate de profesorii ei, care şi-au împletit într-un mod fericit activitatea educativă cu cea culturală, au evoluat de la *iluminismul* generos şi avîntat reprezentat de Dimitrie Tichindeal, care în lucrarea sa *Arătare* se gîndea la valorificarea capitalului intelectual al naţiunii române, sepre *romantismul* specific gînditorilor paşoptişti şi celor din generaţiile renaşterii naţionale. Acestea au fost curentele de gîndire culturală specifice perioadei prerevoluţionare. În configuraţia culturală a epocii, profesorii şcolii au adus note particulare prin operele lor. Astfel, C. Diaconovici-Loga urmăreşte prin lucrările sale ca şi prin marile sacrificii materiale făcute pentru editarea lor progresul generaţiei sale „întru luminarea minţii şi îmbunătăţirea inimii". Profesorul de gramatică al Preparandiei din Arad şi-a îndreptat atenţia spre formarea morală a oamenilor prin difuzarea cărţii în popor. „Luminarea neamului" a fost un obiectiv statornic al activităţii sale, urmărit cu generozitate prin lucrările de gramatică pe care le-a publicat. *Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii româneşti*, Buda, 1818, avea o finalitate naţională prin cultivarea dragostei faţă de limba română şi a interesului pentru respectarea formelor ei corecte de exprimare. În *Chemare la tipărirea căr-*

https://biblioteca-digitala.ro

ţilor româneşti şi versuri pentru îndreptarea tinerilor, Buda, 1822, autorul urmăreşte acelaşi dublu scop: *formarea etică a tinerilor* prin învăţături morale, învăţarea unei „măiestrii" folositoare, cultivarea dragostei faţă de învăţătură şi *progresul naţiunii române* prin cultură, difuzarea cărţii, înfiinţarea de şcoli şi pregătirea temeinică a tinerilor. E un întreg program iluminist care va constitui substanţa axiologică a celorlalte lucrări ale sale: *Gramatica românească,* Buda, 1822, şi *Epistolariul românesc,* Buda, 1841. Acelaşi program iluminist a stat şi la baza activităţii lui Iosif Iorgovici şi Ion Mihuţ. Primul, în lecţiile de geografie, cel de-al doilea, în cele de pedagogie, s-au arătat preocupaţi de progresul cultural al poporului, obiectiv pentru realizarea căruia ei se străduiau să asigure pregătirea temeinică a învăţătorului.

Cel care a dat o notă de activism cultural eforturilor sale pedagogice şi editoriale a fost Alexandru Gavra. Cu zelul specific luptătorului paşoptist el a militat pentru tipărirea cărţilor, înfiinţarea unor noi instituţii culturale şi şcolare — teatru, filantropinium pentru educarea fetelor, spitale, internate — înfiinţarea unei „Ortăcii" — organizaţie menită să editeze cărţile — şi tipărirea unui ziar românesc ce urma să se numească *Ateneul românesc.* A căutat susţinători în Muntenia şi Moldova pentru proiectele sale editoriale, în special pentru editarea operelor corifeilor Şcolii Ardelene, faţă de care a nutrit o admiraţie nedezminţită şi nemicşorată de dificultăţile întîmpinate. În 1844 a tipărit la Buda *Monumentul Şincai—Klainian,* o lucrare dramatică menită să fie o şcoală a moralităţii prin reprezentarea ei pe scenă. Aceeaşi finalitate educativă destinase şi altei opere dramatice — *Adăogări la teatrul românesc* — care a rămas manuscris. A încercat să editeze unele lucrări ale lui Ion Barac, I. Iorgovici, Gr. Obradovici. Relaţiile sale cu cercurile culturale de peste Carpaţi au devenit mai întinse şi mai bine organizate datorită aportului adus de Atanasie Şandor, medic de formaţie, dar cărturar cu preocupări filologice într-o perioadă de dezbateri ample asupra normelor ortografice ale limbii române. În aceeaşi perioadă prerevoluţionară profesorul D. Constantini, numit în 1837 inspector al cercului Oradea, a urmărit întărirea funcţiei culturale a şcolilor săteşti. Preocupat de istorie ca toţi paşoptiştii şi luptătorii naţionali care dădeau o notă romantică acţiunilor lor culturale, D. Constantini a publicat în 1857 *Istoria vest şi ost a romanilor,* în care a căutat să găsească în lumea glorioasă a strămoşilor noştri romani exemple pentru comportamentul social al românilor.

După 1881, cînd are loc un proces de intensificare a luptei naţionale a românilor, activitatea culturală a profesorilor preparandiei se împleteşte în mod organic cu lupta naţională. Şcolile româneşti au avut de înfruntat situaţii şi mai grele după 1907, datorită prevederilor dure ale legii Apponyi. Generaţia de profesori care a activat din anii 1880—1881 pînă în 1918 a imprimat activităţii sale cultural-pedagogice un caracter naţional constructiv, urmărind să facă din actele culturale şi din şcoală factori de realizare a unităţii noastre naţionale. În acest sens au acţio-

https://biblioteca-digitala.ro

nat V. Mangra, un neobosit luptător național și cercetător al trecutului nostru istoric, și I. Vidu, care a imprimat o orientare folclorică și națională studiului muzicii. Profesorii de pedagogie ai școlii se disting prin preocupările lor de modernizare a procesului de învățămînt. Lazăr Petrovici a publicat în 1880 *Compendiu de pedagogie*, care se distinge prin accentele moderne și umaniste ale conținutului său. P. Pipoș a publicat o serie completă de lucrări de pedagogie, care au cunoscut o largă circulație în Transilvania și peste Carpați. Tipografia *Diecezana*, condusă de profesorul de geografie T. Ceontea, a editat lucrările lui P. Pipoș: *Didactica* (1887), *Metodica școalei poporale* (1889), *Istoria pedagogiei pentru preparandii* (1892),*Psihologia precedată de somatologie și urmată de logica elementară pentru preparandii* (1896) și *Pedagogia* (1900). Într-un studiu — *Elementul național în educație* (1892) — P. Pipoș a dat o fundamentare națională actului formativ, arătînd că activitatea pedagogică desfășurată în școală trebuie să fie legată organic de viața și aspirațiile națiunii române. T. Ceontea a fost nu numai autorul unor valoroase manuale — *Compendiu de geografie universală* (1880 și 1884) și *Aritmetica generală și specială* (1884), ci și un animator entuziast al activității cultural-pedagogice desfășurată de „Reuniunea învățătorilor arădeni". O activitate culturală și națională desfășurată în Arad, Oravița, Herculane a desfășurat și medicul G. Vuia, autorul unui valoros manual *Higiena poporală cu privire la săteanul român* (1884). I. Petreanu a îmbogățit literatura pedagogică a epocii cu valoroasele sale manuale: *Gramatica română pentru învățămîntul secundar, partea I, Etimologia* (1896),*Gramatica română, partea a II-a, Sintaxa* (1897), *Gramatica română pentru școlile primare, partea I pentru clasa a III-a* (1901) și *Gramatica română pentru școlile primare, partea a II-a pentru clasa a IV-a*, (1900). Sînt manuale care au adus în circulație formulări alese de limbă din operele scriitorilor noștri clasici.

Succesorul lui I. Petreanu, A. Sădeanu, căzut pe front în 1914, și-a îndreptat atenția spre studiul istoriei, publicînd două valoroase studii: *Cei dintîi ani din trecutul și viața preparandiei (școlii normale) gr. or. române din Arad* (în colaborare cu T. Botiș) în Anuarul școlii din 1911—1912 și *Apostolatul primilor profesori ai preparandiei noastre* în cel din anul 1912—1913. Conducerea școlii a fost asigurată după 1901 de R. Ciorogariu, care a sprijinit „Reuniunea învățătorilor arădeni" și a redactat cu tact și judecată chibzuită revista *Biserica și școala* ferind-o de persecuțiile autorităților administrative. Dar R. Ciorogariu a fost unul din promotorii activismului arădean, care a contribuit la angajarea școlii în lupta românilor pentru realizarea unității naționale.

În timpul războiului s-a înregistrat diversificarea relațiilor preparandiei cu școlile populare din părțile Aradului. Elevii din ultimii ani școlari au efectuat practica pedagogică în școlile rurale rămase fără învățători, au organizat activități culturale în sate și au contribuit la trimiterea de cărți românești soldaților aflați pe front. Unele cadre ale școlii — profesorul Novac Mihai și pedagogul I. Neacșa — au trecut

https://biblioteca-digitala.ro

în România, înrolîndu-se în armata română ca să lupte pentru realizarea idealului nostru național. Deși procesul de învățămînt se desfășura în condiții grele, profesorii și elevii școlii au făcut eforturi pentru a găzdui în toamna anului 1916 Preparandia din Sibiu[13]. Examenele finale din acești ani grei s-au desfășurat sub conducerea lui V. Goldiș, luptător național încercat, care cu tact și curaj a apărat preparandia în fața cererilor tot mai abuzive ale autorităților guvernamentale.

2. *Preparandia din Oradea.* Forma inițială de pregătire a învățătorilor pentru școlile gr. cat. din dieceza Oradiei a fost constituită tot de cursurile metodice. Moise Dragoș a intervenit pe lîngă cancelaria aulică în acest sens. În 1779 au fost organizate cursuri de pregătire metodică[14]. Aceste cursuri au cunoscut o organizare mai judicioasă datorită eforturilor făcute de S. Maghiar, care în 1784 a fost numit profesor la cursurile de pregătire metodică. El dobîndise o pregătire temeinică în colegiul Sf. Barbara, ale cărei cursuri le absolvise în 1780. Ideile sale reformatoare au exercitat o influență pozitivă asupra școlii populare românești[15]. Om de orizont cultural larg, el a urmărit să depășească în cursurile sale limitele unei pregătiri metodice care constituia obiectivul cursurilor. Succesorul său, confirmat în 1792, a fost tot un bărbat de cultură, preocupat de progresul școlilor și de înaintarea culturală a românilor. Acesta a fost Ion Corneli, care studiase la Viena, Agria și Lemberg. El a condus cursurile pînă în 1806, cînd a fost înlocuit cu învățătorul Ion Molnar din Carei[16]. Lui i-au succedat Mihai Benei, Nicolae Borbola și din nou Ion Corneli între 1817—1847, cînd a îndeplinit atribuțiile de inspector al școlilor naționale gr. cat. din dieceza Oradiei. În rapoarte documentate adresate comitatului Arad sublinia nevoia dezvoltării școlilor populare[17].

Pregătirea învățătorilor prin cursuri metodice care erau organizate pe lîngă școala populară gr.cat. din Oradea s-a dovedit a fi insuficientă în condițiile eforturilor făcute de popoare pentru luminarea lor. În perioada premergătoare revoluției s-au făcut la Curtea vieneză intervenții pentru înființarea unei preparandii cu cursuri complete. În 29 decembrie 1846, autoritățile guvernamentale au aprobat înființarea școlii ca instituție autonomă. La 15 septembrie 1848 școala pedagogică și-a deschis cursurile fiind organizată după sistemul școlilor pedagogice întreținute de stat, avînd însă limba de predare română[18]. Primii profesori ai școlii au fost Iosif Pop Sălăgeanu, care îndeplinea și atribuțiile de director, și Ion Vancea și Ion Pop. Succe-

---

[13] T. Botiș, *Istoria Școalei normale (Preparandia) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922, p. 140.

[14] V. Bolca, *Școala normală română unită din Oradea, 1784—1934*, Oradea, 1934, p. 22.

[15] L. Galdi, *Simeon Maghiar, ein rumänischer Pionier des Josephinischen Schulenreform*, Budapest, 1941, p. 9.

[15] V. Bolca, *op. cit.*, p. 38.

[17] V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821—1867)*, Arad, 1979, p. 135.

[18] P. Dejeu, *Așezămintele culturale din municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, 1926, p. 257.

https://biblioteca-digitala.ro

sorul lui I. Pop Sălăgeanu la conducerea școlii între 1855—1857 a fost Teodor Aron, fost director al Liceului din Beiuș și revizor al cărților românești pe lîngă tipografia din Buda. A publicat, printre lucrări teologice, și *Scurtă apendice la istoria lui Petru Maior*, Buda, 1828. T. Aron a îndeplinit numai un an atribuțiile de director. Urmașul său, Ioan Pop, a condus școala pînă în 1871. În continuare s-au succedat la conducerea școlii Ioan Sabo (1871—1879), Augustin Lauran (1879—1906), autorul unei lucrări de pedagogie *Creșterea poporală*, Oradea, 1879, prelucrată după Ignațiu Bárány, Moise Neșiu (1906—1907), Ion Buteanu (1907—1914) și Gheorghe Miculaș (1914—1919). Autor de studii publicate în Anuarele Liceului din Beiuș pe care l-a condus în calitate de director între 1889—1906, I. Buteanu a publicat *Gramatica limbii române*, Gherla, 1887, iar ca director s-a preocupat de organizarea judicioasă a procesului de învățămînt și a apărat școala în fața politicii de oprimare națională dusă cu energie de autoritățile administrative din Bihor și de cele guvernamentale.

Procesul de învățămînt cunoaște după 1848 dificultățile începutului: nu existau manuale în limba română, elevii învățau după manuscrise sau după notele luate la cursuri, clădirea școlii era necorespunzătoare pentru un învățămînt bine organizat. În anul 1861—1862 au fost predate obiectele de mai jos menționate în catalogul elevilor[19]. În anul I s-a predat: religia, istoria bibliei, pedagogia, metodica, limba și literatura română, limba germană, limba maghiară, istoria, geografia, aritmetica, fizica populară și istoria naturală, geometria, desenul, caligrafia, exerciții scripturistice, modul propunerii, cîntul ritual și muzică. În anul II se studiau aceleași obiecte, față de care se introdusese în plus tehnologia. Observăm că unele discipline înrudite constituiau un singur obiect de învățămînt: istoria și geografia, fizica populară și istoria-naturală (cunoștințe despre natură).

În anul școlar 1871—1872 durata cursurilor școlare a fost mărită la trei ani. Au apărut obiecte noi. În anul I se studia stilistica, „întreprinderi didactice", adică încercări practice metodice, și gimnastica. Sînt obiecte noi care măresc posibilitățile de formare profesională a viitorilor învățători[20]. Disciplinele pedagogice studiate în anul I erau pedagogia, didactica și metodica. În anul II s-a introdus studiul geometriei, fizicii și chimiei, iar istoria și geografia erau predate ca discipline autonome. În anul III s-a introdus studiul constituției. Gimnastica, cîntul artistic (muzica), desenul și caligrafia se studiau în toți anii. Economia morală era predată în anii II și III, iar istoria naturală în anul I.

După 1879, procesul de deznaționalizare prin intermediul școlii a fost accentuat într-un mod periculos pentru ființa școlii ca instituție românească. Studiului limbii române i se acordau trei ore pe săptămînă, iar pentru maghiară patru ore. Elevii preparanzi erau inițiați în școala de aplicație în predarea unor obiecte în limba maghiară. Din

---

[19] Arhivele statului Oradea (A.S.O.), Fond Episcopia gr. cat., colecția preparandiei, doc. 829/1862.

[20] *Ibidem*, doc. 2550/1910.

https://biblioteca-digitala.ro

1886, se preda în limba maghiară geografia, istoria şi matematica[21]. O imagine a intensităţii acestui proces găsim în două rapoarte ale directorului Ion Buteanu. În 7 mai 1909 el se adresează Ordinariatului orădan şi arată dificultăţile pe care le întîmpină în şcoală. Referindu-se la manuale el subliniază că „arbitrul ministerial azi stăpîneşte pe toată linia, cînd manualele aprobate de mai înainte în toată regula ni s-a oprit fără de aşteptarea apariţiei acestora în ediţie nouă". Din această cauză profesorii şcolii sînt „constrînşi a propune din manuale ungureşti româneşte spre şicana elevilor şi de altminteri storşi de puteri"[22]. La examenele de calificare învăţătorească din 1910, comisarul ministerial a cerut ca lucrările scrise în limba maghiară să fie trimise spre aprobare. Probele orale s-au desfăşurat sub directa conducere a comisarului guvernamental, care avea dreptul suprem de decizie, de modificare a notelor şi pronunţare a rezultatelor. Directorul I. Buteanu notează amărît: „comisarul deschide, salută, critizează, îndrumă, laudă, ocărăşte, admoniază, închide..."[23]. Examenele deveniseră acţiuni de opresiune naţională şi nu erau acte educative conduse pedagogic de profesorii şcolii.

Pregătind învăţătorii în condiţii materiale grele, Preparandia din Oradea a menţinut durata cursurilor la trei ani pînă în 1893, cînd numărul anilor de studiu a fost ridicat la patru, funcţionînd în cursuri anuale alternative: I—III şi II—IV. Planul de învăţămînt fixat de consiliul profesoral al şcolii în 30 iunie 1910 pentru anul şcolar 1910—1911 avea următoarea structură:

crt. Nr.	Obiectul	Numărul de ore pe ani		
		I	II	III
1	Limba română	4	—	3
2	Pedagogia	—	—	1
3	Didactica	—	—	1
4	Metodica	—	—	2
5	Practica pedagogică	—	—	2
6	Limba maghiară	4	—	3
7	Limba germană	2	—	2
8	Religia	2	—	2
9	Aritmetica	3	—	2
10	Fizica	—	—	2
11	Istoria	3	—	2
12	Geografia	2	—	2
13	Şt. naturale	2	—	2
14	Cînt	7	—	la ambii ani
15	Desen, caligrafie l. manual	7	—	„ „ „
16	Muzica	4	—	„ „ „
17	Gimnastica	4	—	„ „ „
18	Igienă	4	—	„ „ „

[21] V. Bolca, *Op. cit.*, p. 127.
[22] A.S.O., colecţia preparandiei, doc. 304/1910.
[23] Ibidem, doc. 2550/1910.

https://biblioteca-digitala.ro

Consiliul profesoral a făcut propuneri motivate pentru reorganizarea școlii și completarea anilor de studii astfel: în anul școlar 1911—1912 preparandia să funcționeze cu anii I, II și IV; în anul școlar 1912—1913 să funcționeze cu anii I, II și III, iar în anul 1913—1914 să aibă ciclul școlar complet și o școală de practică. La școala de aplicație remarcăm activitatea desfășurată timp de patru decenii de învățătorul Gavril Pal (1871—1911). Pe lîngă practica pedagogică, elevii preparandiei au efectuat lucrări practice agricole în grădina seminarului. Din 1890—1891 s-a predat stupăritul. Conferința profesorală din 3 decembrie 1909 a constatat „că pentru propunerea desenului în mod intuitiv ar fi de lipsă înființarea unui muzeu etnografic"[24]. În acești ani se resimt mai puternice și mai statornice inițiativele făcute de Ordinariatul și Preparandia din Blaj pentru asigurarea unității învățămîntului pedagogic din Blaj, Oradea și Gherla. I. Buteanu și succesorul său Gh. Miculaș s-au dovedit a fi directori energici în lupta pentru apărarea caracterului național al școlii. Preparandia din Oradea a pregătit învățători pentru una din zonele cele mai expuse politicii de deznaționalizare dusă de cercurile guvernamentale. Ea a rezistat acestor eforturi și a reușit să formeze în cadrul ei un mediu de simțire românească formativ prin aspirațiile cultivate în conștiința elevilor.

3. *Preparandia din Sibiu.* Învățămîntul popular ortodox din Transilvania a înregistrat progrese datorită entuziasmului unor directori remarcabili: Dimitrie Eustatievici (1786—1795), Radu Tempea (1795—1808), Gheorghe Haines (1809—1813) și Moise Fulea (1814—1848). Una din preocupările lui D. Eustatievici după instalarea sa ca director a fost inițierea învățătorilor și a candidaților în tehnica utilizării metodelor noi de predare. Cursuri de inițiere metodică au fost organizate și de succesorii săi. Dintr-un certificat eliberat în 1800 de Gh. Haines unui absolvent al cursurilor de pregătire reținem că programul lor consta din predarea aritmeticii, gramaticii, ortografiei, limbii române și a catehismului[25]. Scrierea cu litere latine constituia o preocupare a conducătorilor acestor cursuri, așa după cum reiese dintr-o circulară din 1817 prin care erau chemați la Sibiu toți aspiranții la cariera dăscălească pentru „a învăța cele poruncite ale normii și a scrie românește, românește cu slove latinești"[26]. Moise Fulea a ținut și el cursuri pregătitoare. Durata acestor cursuri era de 6 săptămîni. După 1830 n-a mai organizat cursuri de pregătire.

Organizarea preparandiei ca instituție de învățămînt pedagogic a fost realizată de A. Șaguna. Din considerente confesionale, el n-a împărtășit ideea guvernatorului Wolhgemuth de a funcționa cursurile preparandiale de la Orlat, predate de profesori germani de religie catolică. Pentru a da școlilor populare un nou avînt, sinodul diecezan din

---

[24] *Ibidem*, doc. 4672/1909.

[25] N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, E.D.P. 1971, p. 79.

[26] E.R. Roșca, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian" al arhidiecezei gr. or. române din Transilvania*, Sibiu, 1911, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

1850 a decis ca „școala clericală a diecezei acesteia să se *prefacă într-un institut teologic pedagogic*"[27]. Primul an al cursurilor pedagogice a fost 1853—1854, cînd au fost predate următoarele obiecte de studiu: gramatica românească, pedagogia, geografia, aritmetica, ortografia, istoria bisericească, fizica populară, metodica și economia. Durata cursurilor pedagogice a fost de un an școlar pînă în anul 1861—1862, cînd pregătirea viitorilor învățători se realiza în doi ani de învățămînt. Obiectele studiate erau: religia, limba română, geografia, aritmetica, istoria naturală, fizica, caligrafia și cîntările bisericești. În timpul celor doi ani de studii se asigura o pregătire mai temeinică a elevilor. Pregătirea lor era evaluată cu prilejul examenelor semestriale și finale. În 1865, Consistoriul din Sibiu a elaborat un document cu caracter normativ întitulat *Instrucțiune pentru directorul și profesorii și duhovnicul Institutului diecezan pedagogic-teologic*, în care se preciza că la examenul final fiecare elev era îndrumat să țină „o disertație despre chemarea învățătorească". Desfășurarea învățămîntului, disciplina elevilor și aprobarea raportului de activitate care era adresat în luna mai de director inspectorului școlar erau aprobate de conferința profesorală. Una din obligațiile ce revenea directorului era de a alcătui în fiecare an anuarul (programa) școlii, în care să fie publicate lucrările elaborate de profesorii ei. Cu trecerea timpului și cei doi ani de studii au fost considerați ca insuficienți și în timpul anului școlar 1880—1881 a funcționat și anul trei de studii. Din anul școlar 1907—1908 pregătirea viitorilor învățători se realizează prin patru ani de studii.

Temeinica pregătire a viitorilor învățători nu se putea asigura fără existența unei școli de aplicație în care să se desfășoare practica pedagogică a elevilor. În anul 1865 consiliul profesoral a decis să se înființeze o școală de aplicație în care elevii anului II să fie inițiați în tehnica predării lecțiilor. Pînă la înființarea școlii de aplicație pregătirea practică a elevilor era asigurată prin constituirea adhoc a unor clase. În 1870, cunoscutul pedagog Ion Popescu a reluat problema înființării școlii de aplicație. Școala populară din Sibiu—Cetate a îndeplinit atribuțiile de școală de aplicație, fără a face parte din structura organizatorică a institutului pedagogic. Această instituție a continuat însă a îndeplini funcția pedagogică de școală de aplicație pînă în anul școlar 1897—1898, cînd ea a fost mutată în localul institutului pedagogic. Elevii anului III efectuau, în ordine alfabetică, o zi de activitate practică în școala de aplicație. Cu începerea anului școlar 1910—1911, școala din Sibiu—Cetate a funcționat ca instituție educativă independentă, iar institutul a avut școala de aplicație în structura sa. În activitatea de îndrumare practică a viitorilor învățători au fost înregistrate căutări metodice noi valorificate de P. Șpan în aplicarea tezei sale referitoare la resursele educative ale vetrei părintești și de Candid Popa, învățător al școlii de aplicație din anul 1894[28].

---

[27] I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Saguna*, Sibiu, 1921, p. 83.

[28] E. Roșca, *Op. cit.*, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1909 au fost elaborate de către consistoriu două acte normative importante: *Regulamentul despre examenul de calificare pentru catedra de profesori în secţiunea pedagogică a Seminarului „Andreian"* şi *Regulament pentru examenul de calificaţiune învăţătorească la institutele pedagogice confesionale din mitropolia greco-orientală română din Transilvania şi Ungaria.* În primul se stabilea că toţi candidaţii care doreau să ocupe o catedră la institutul pedagogic erau obligaţi să se supună unui examen scris şi oral din disciplina respectivă şi numai după promovarea examenului se acorda certificat de calificare ca profesor. Prin cel de-al doilea se stabilea modul de organizare a examenului de calificare ca învăţător, pe baza căruia se primea diploma de învăţător. Examenul consta din probe scrise, orale şi practice (o lecţie în şcoala de aplicaţie). Ambele regulamente ilustrează interesul pe care autorităţile şcolare de la Sibiu îl manifestau pentru temeinica pregătire a educatorilor.

P. Şpan a depus stăruitoare eforturi pentru organizarea temeinică a activităţii practice din şcoala de aplicaţie. În concepţia sa, educaţia e o artă care cere exerciţii îndelungate, conduse metodic, al căror scop este formarea deprinderilor didactice.[29] Şcoala de aplicaţie respectă structurile organizatorice şi principiile pedagogice ale şcolii populare. În structura şcolii de aplicaţie erau şase despărţăminte, conduse de un singur învăţător. Din anul şcolar 1910—1911, practica pedagogică era astfel organizată: elevii anului III asistau timp de două ore pe săptămînă la lecţiile învăţătorului, care lucra simultan cu şase clase. Elevii anului IV ţineau lecţii de probă în prezenţa colegilor lor de clasă în timpul celor şase ore pe săptămînă repartizate pentru practica pedagogică. În afară de această formă de practică, elevii anului IV efectau şi o practică de trei zile. În timpul celor trei zile elevul practicant respectiv ţinea toate lecţiile din orar. Analiza lecţiilor se făcea de către învăţătorul şcolii de aplicaţie. Normele pedagogice care stăteau la baza activităţii din şcoala de aplicaţie au dobîndit un caracter instituţional în 1914, cînd a fost elaborat un document pedagogic unitar: „Normativ pentru organizarea învăţămîntului practic în Seminarul arhidiecezan Andreian din Sibiu". În acest document pedagogic se precizza că „scopul învăţămîntului practic este de a-i introduce pe elevi în cunoaşterea şcoalei primare, a copiilor şi a funcţiunii învăţătorului prin intuiţie directă".[30] Practica pedagogică a dobîndit extensiune întrucît ea era efectuată pe baza unui program de toţi elevii şcolii. Conţinutul activităţii practice a devenit mai variat datorită iniţierii practicanţilor în observarea comportamentului elevilor şi în tehnica studierii proceselor psihice. Lecţiile de probă se ţineau de elevii din anii III—IV. Lecţia de probă era pregătită de întreaga clasă sub conducerea profesorului de pedagogie. Elevii anului IV efectuau practica la toate obiectele din planul de învăţămînt al şcolii populare. Evaluarea lecţi-

---

[29] *XXVII Anuar al Institutului pedagogic-teologic al arhidiecezanei ortodoxe române transilvane*, Sibiu, 1911, p. 10.

[30] *XXXI Anuar ... pe anul şcolar 1914—1915*, Sibiu, 1915.

https://biblioteca-digitala.ro

ilor se făcea de către învățătorul școlii de aplicație și profesorul de pedagogie.

Preparandia din Sibiu a avut în structura sa și alte componente menite să asigure pregătirea multilaterală a elevilor. Dintre acestea enumerăm grădina de practică agricolă în care din 1874 elevii efectuau diferite lucrări practice. Prin donații și cumpărări de cărți a fost organizată o bibliotecă școlară din a cărei activitate reținem ca fapt semnificativ existența în fondul ei de cărți a publicațiilor Academiei Române, a unor opere fundamentale ale literaturii române și a unui mare număr de ziare și reviste — 50 în anul școlar 1905—1906 — dintre care unele de peste Carpați cum erau *Voința națională*, *Viitorul* (Iași), *Viitorul* (Cernăuți), *Revista învățătorilor și învățătoarelor din România*, *Neamul românesc*, *Semănătorul*, *Viața nouă*, *Viața românească*, *Viața literară*, *Convorbiri literare* și altele. Prin fondul ei de cărți și de reviste biblioteca a devenit nu numai un factor de lărgire a orizontului cultural al elevilor, ci și unul de realizare a unității culturale a românilor.

Activitatea culturală a elevilor preparandiei s-a desfășurat în cadrul societății de lectură, care între anii 1865—1867 a editat și foaia *Speranța*, în care erau publicate încercările culturale ale elevilor. În mai 1870 a fost constituită societatea de lectură „Andrei Șaguna", care din 1871 și-a desfășurat activitatea pe baza statutelor de organizare. Una din primele realizări ale societății a fost apariția pe data de 6 noiembrie 1871 a revistei *Musa*, a cărei deviză clară exprimă ideea unității de acțiune: „cînd veți sta toți pentru unul și unul pentru toți, atunci și porțile infernului se vor sfărîma înaintea noastră"[31]. Scopul principal urmărit de societate era dezvoltarea conștiinței naționale a elevilor într-o perioadă în care „năzuința dublă a popoarelor după libertate și cultură s-a afirmat ca una din principalele caracteristici ale epocii"[32].

Societatea „A. Șaguna" a elevilor și studenților de la Institutul pedagogic-teologic din Sibiu a contribuit prin revista *Musa*, cabinetul de lectură, biblioteca sa și ședințele sale literare-culturale la crearea în cadrul școlii a unui mediu educativ elevat care să stimuleze comportamentul creator al elevilor. În cadrul societății au prezentat conferințe tineri care au contribuit mai tîrziu la afirmarea culturală a națiuni române: L. Blaga, A. Oțetea, I. Clopoțel, H. Teculescu și alții[33]. În anii premergători primului războiului mondial în cadrul societății s-a discutat despre opera lui M. Eminescu, I. A. Brătescu-Voinești, M. Codreanu, St. O. Iosif ca și despre rolul cultural al Academiei Române și despre „însemnătatea studiului și a cultivării limbii române". Dezbaterea temelor culturale contribuia la integrarea tinerilor elevi în

---

[31] I. Mărcuș, *Preocupări folclorice ale teologilor sibieni între 1871—1907 și bibliografie folclorică a revistei Musa*, în „Anuarul arhivei de folclor", VI, 1942, p. 102.

[32] *Către cititori*, în „Musa", nr. 1, an XI, 1882.

[33] Cf. V. Popeangă, *Activitatea culturală a corpului didactic din Transilvania în slujba unității naționale*, în „Anuarul Liceului pedagogic Arad pe anul 1972—1973" Arad, 1973, p. 97.

https://biblioteca-digitala.ro

problematica pedagogică a epocii, dominată de ideea formării în spirit național a tinerei generații.

Conducerea școlii a fost asigurată de profesori care s-au distins în activitatea pedagogică. Remarcăm preocuparea pe care A. Șaguna a avut-o pentru încadrarea școlii cu cadre pregătite în prestigioase universități apusene: I. Hannia studiase la Viena și în 1848 a fost numit profesor la seminarul din Sibiu, iar în 1865 director al institutului pedagogic-teologic, pe care l-a condus pînă în 1895. Succesorul său la conducerea școlii a fost Eusebiu Roșca. Primul anuar al școlii a fost elaborat de I. Hannia la sfîrșitul anului școlar 1884—1885, activitate pe care a continuat-o și în anii următori. În 1911, E. Roșca a tipărit *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic Andreian al arhidiecezei gr. or. române din Transilvania* și a continuat editarea anuarului școlii.

Procesul de învățămînt. Se remarcă în viața școlii preocuparea de modernizare a învățămîntului pedagogic prin introducerea unor noi obiecte menite să contribuie la formarea multilaterală a învățătorilor. Profesorul Ion Popescu, absolvent al Universității din Lipsca, a dat studiului pedagogiei un nou avînt după 1860, an în care și-a început activitatea didactică. Colegul său Zaharia Boiu, care și-a desăvîrșit formația pedagogică tot la Lipsca, a dat imbolduri noi elaborării manualelor școlare pentru clasele I—VI. La Lipsca au studiat și profesorii D. Popovici-Barcianu, I. Crișan, V. Saftu, I. Stroia, S. Popescu, N. Cristea, Moise Lazar, iar la Viena Sava Popovici-Barcianu, Gr. Pantazi, N. Popea, Ilarion Pușcariu, N. Maier, I. Ghibu, P. Span, V. Bologa. Alți profesori ai școlii au fost formați științific în alte centre ca I. Lupaș la Berlin și V. Stan la Budapesta. Cu un valoros corp profesoral, școala a devenit repede un centru pedagogic care a contribuit la introducerea în procesul de învățămînt a unor noi obiecte și a unor preocupări metodice noi. Introducerea unor noi obiecte de studiu s-a făcut succesiv: economia rurală (1853 și reluată în 1892),fizica populară între 1853—1877, științe naturale (1872—1877), zootehnia (1874—1892), logica (1877—1892), legumăritul (1879—1892), contabilitatea 1879—1892 și din 1908 în continuare. Din 1883 s-a predat fără întrerupere muzica, în 1895 s-a introdus chimia și istoria pedagogiei, iar între 1889—1892 s-a făcut un adevărat experiment pedagogic prin introducerea lucrului de mînă.

Din structura planului care este prezentat în continuare se observă că studiului limbii maghiare i se acorda un număr mai mare de ore (9) decît predării limbii române (8). La limba română în anul I se studia morfologia, în anul II sintaxa și stilistica, iar în anul III se continua stilistica și se preda și un curs de istorie a literaturii române. Le geografie se studiau continentele în afară de Europa (anul I), Europa (anul II) și Monarhia austro-ungară în anul III. Planul de învățămînt reflectă orientarea practică ce se dădea procesului de predare. Unele lecții de botanică și mineralogie oglindeau această direcție practică ilustrată însă convingător prin studiul legumăritului, igienei, pomăritului, contabilității, plantologiei (studiul plantelor) și al lucrului manual. În anul școlar 1887—1888 la legumărit au fost predate cunoștințe

https://biblioteca-digitala.ro

Planul de învățămînt al Preparandiei din Sibiu fixat de profesorii școlii la începutul anului școlar, a avut în anul școlar 1887—1888 următoarea structură.

crt. Nr.	Obiectul	Anii de studii			TOTAL	Profesor
		I	II	III		
1	Religia	3	2	2	7	I. Crișan și I. Ghibu (II și III)
2	Limba română	3	3	2	8	D. P. Barcianu
3	Limba maghiară	3	3	3	9	I. Crișan
4	Geografia	1	1	1	3	D. P. Barcianu
5	Istoria	2	2	2	6	I. Ghibu
6	Matematica	3	2	1	6	D. Comșa
7	Istoria naturală	3	2	—	5	D. P. Barcianu
8	Legumăritul	3	—	—	3	D. Comșa
9	Muzica	3	3	3	9	George Dima
10	Cîntările bisericești	4	4	4	12	D. Cunțan
11	Desenul	1	1	1	3	D. P. Barcianu
12	Gimnastica	3	3	3	9	I. Crișan și G. Moian (III)
13	Pomăritul	—	3	—	3	D. P. Barcianu
14	Didactica	—	2	2	4	I. Crișan
15	Lucrul manual	—	3	3	6	G. Moian
16	Contabilitatea	—	—	2	2	D. Comșa
17	Fizica	—	—	3	3	D. Comșa
18	Plantologia	—	—	3	3	D. Comșa
19	Pedagogia	—	—	3	3	I. Popescu
20	Psihologia	—	—	2	2	I. Popescu
21	Igiena	—	—	2	2	I. Moga
	TOTAL	32	34	42	108	

referitoare la modul de cultivare rațională a legumelor și la organizarea activității în grădina de legume. S-a urmărit și formarea unor deprinderi practice prin activități desfășurate de elevi în grădina școlii. La pomărit au fost predate cunoștințe despre altoirea pomilor, cultura viței-de-vie, culesul și conservarea fructelor. În cadrul obiectului plantologie D. Comșa a predat cunoștințe despre cultura cerealelor. D. Comșa s-a remarcat prin preocupările sale privind orientarea practică a învățămîntului și prin contribuția sa la clarificarea problemelor de metodică a predării științelor agricole. Începînd din septembrie 1889 titularul catedrei de lucru manual a fost George Moian, care în 1887 a organizat la Brașov un curs de lucru manual la care au participat învățătorii români din zonă. În 1888 el a participat la cursurile „Reuniunii germane pentru lucru manual" din Lipsca, iar în 1892, după experiența dobîndită la Sibiu, a ținut în București conferințe despre valoarea educativă a lucrului manual. Din acest an a activat ca profesor de lucru manual în București, făcînd din activitatea sa didactică pe ambele versante ale Carpaților un mijloc de realizare a unității pedagogice a școlii românești.

https://biblioteca-digitala.ro

G. Moian a fost un deschizător de drumuri în gîndirea pedagogică românească prin ideile sale referitoare la introducerea lucrului manual în școală. El considera că lucrul manual e „obiect de educație și instrucție" și ca atare el contribuie la dezvoltarea armonioasă a individului. În concepția sa, lucrările manuale „dezvoltă, în mod natural și armonic, pe omul întreg, adică atît forțele tehnice, cît și facultățile spirituale ale lui, dînd tuturor acestora o aplicațiune folositoare practică pentru lucrările de ordine mai înaltă ce au să urmeze" („Lucrul manual în școala normală de institutori", p. 11, lucrare aflată în fondul G. Moian al Bibliotecii Astra, Sibiu). G. Moian a analizat activitatea practică din școală într-o lumină pedagogică. Introducerea lucrului manual în Preparandia din Sibiu este rezultatul unui memoriu înaintat în 1888 Sinodului arhidiecezan din Sibiu, în care el releva valoarea educativă a lucrului manual. Sinodul din 1889 a decis să se organizeze și un curs de pregătire a învățătorilor în metodica predării lucrului manual în școală. În prefața lucrării lui G. Moian *Activitatea simțurilor în învățămînt*, publicată postum în 1924, I. Rădulescu-Pogoneanu sublinia valoarea ideilor pedagogice pentru care a militat dascălul transilvănean. În studiile publicate în revista *Școala și familia* din Brașov G. Moian a insistat asupra faptului că școala epocii nu asigura educația armonioasă a tineretului din cauză că puterile trupești rămîneau nedezvoltate pentru trebuințele vieții practice.* Din această cauză el considera că educația are un caracter unilateral și milita pentru perfecționarea acțiunii educative a școlii prin introducerea lucrului manual.

O altă activitate cu caracter de pionierat în domeniul didacticii a fost constituită de predarea muzicii vocale și instrumentale de către George Dima (1883—1899) și Timotei Popovici după 1899. Ei au stimulat organizarea corurilor școlare, culegerea producțiilor folclorice și au inițiat pe viitorii învățători în tehnica dirijatului. Numeroasele coruri de țărani care au funcționat în toată Transilvania au fost conduse de învățători formați de G. Dima și T. Popovici la Sibiu, I. Vidu la Arad și de alți educatori îndrăgostiți de melosul popular.

Tradiția didactică a studiului pedagogiei a fost stabilită de I. Popescu și P. Șpan. Primul a izbutit să dea o orientare națională actului de formare a învățătorilor și a pus bazele pregătirii practice a viitorilor educatori. În cadrul societății de lectură au fost dezbătute numeroase probleme de pedagogice, fapt care relevă preocuparea lui I. Popescu de a pregăti pe elevii săi pentru activitatea pedagogică din școală și din reuniunile învățătorești. P. Șpan a continuat eforturile predecesorului său pentru organizarea școlii de aplicație și pentru perfecționarea învățătorilor cu ajutorul presei.

După mărirea numărului anilor de studii de la trei la patru planul de învățămînt a oferit posibilități educative mai mari pentru formarea

---

* Vezi articolele: *O chestiune arzătoare*, nr. 8—9, III, 1888 și *Necesitatea și scopul lucrului în școală*, ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro

învăţătorilor. În anul şcolar 1912—1913 planul de învăţămînt a avut următoarea structură[34]:

Nr. crt.	Obiectul	Anii de studii				Total	Observaţii
		I	II	III	IV		
1	Religia	2	2	2	2	8	
2	Psihologia	2	—	—	—	2	
3	Limba română	4	3	3	3	13	
4	Limba maghiară	4	4	3	3	14	
5	Aritmetica	3	3	2	2	10	
6	Geografia	2	2	2	—	6	
7	Istoria	3	3	2	—	8	
8	Constituţia	—	—	—	2	2	
9	Zoologia	—	2	—	—	2	
10	Cîntul bisericesc şi tipicul	2	2	2	2	8	
11	Muzică vocală	2	2	1	1	6	
12	Desenul	2	2	2	2	8	
13	Caligrafia	1	1	—	—	2	
14	Gimnastica	2	2	2	2	8	
15	Pedagogia şi psihologia	—	3	3	—	6	
16	Botanica	2	—	—	—	2	
17	Învăţămîntul practic	—	—	2	6	8	
18	Limba germană	2	2	2	2	8	
19	Muzica instrumentală	2	2	2	1	7	
20	Economia	1	1	1	2	5	
21	Chimia şi mineralogia	—	—	3	—	3	
22	Fizica	—	—	2	2	4	
23	Istoria pedagogiei	—	—	—	2	2	
24	Igiena	—	—	—	1	1	
Total		36	36	36	35	143	

Spicuim din programa şcolară temele predate la unele obiecte de învăţămînt. La limba română, în anul I se studia gramatica, în anul II noţiuni de stilistică şi poetică utilizîndu-se manualul de stilistică şi poetică al lui E. Hodoş. În anul III se continua studiul stilisticii şi al poeticii după manualul de retorică de Gr. Pletosu şi I. Gheţie. În anul IV se studia istoria literaturii române pe baza manualului elaborat de E. Hodoş.

Studiul disciplinelor pedagogice începea cu predarea în anul I a antropologiei (somatologia şi psihologia). În anul II se continua studiul psihologiei: procesele intelectuale, afective şi voliţionale şi temperamentul. Tot în acest an se preda pedagogia pe baza manualului de pedagogie pentru preparandii de P. Pipoş. Pedagogia era studiată şi în anul III, iar în anul IV se studia istoria pedagogiei, ca manual fiind

[34] „XXIX Anuar al *Institutului pedagogic-teologic al arhidiecezei ortodoxe române Transilvane în Sibiu pe anul şcolar 1912—1913*" Sibiu, 1913, p. 54—57.

https://biblioteca-digitala.ro

utilizată *Istoria pedagogiei* de P. Pipoş. Tot în anul IV era predat un curs special de „Organizaţie şcolară", în care erau transmise cunoştinţe referitoare la organizarea şcolilor populare, conferinţele învăţătoreşti şi legislaţia şcolară a epocii.

Studiul geografiei era astfel organizat: în anul I erau predate cunoştinţe de geografie matematică (astronomie) şi fizică. În anul II se studiau cele cinci continente, iar în anul III geografia Ungariei. Istoria era predată în primii trei ani astfel: în anul I istoria lumii antice, în anul II evul mediu şi modern, iar în anul III istoria Ungariei. Despre români se comunicau informaţii în cadrul lecţiilor de istorie universală şi geografie a Europei. Pregătirea pentru activităţi economice practice se asigura prin studiul economiei agricole şi prin demonstraţiile şi activităţile practice efectuate în grădina de pomi a şcolii. În anul IV se introdusese şi studiul igienei, accentul punându-se pe rolul învăţătorului în educaţia sanitară a adulţilor şi pe formarea deprinderilor igienice ale copiilor.

Activitatea pedagogică şi culturală a profesorilor şcolii a contribuit la dezvoltarea în cadrul ei a unui mediu educativ elevat şi la progresul învăţămîntului popular românesc din Transilvania. Încă din primii ani de funcţionare a şcolii în cadrul ei s-au resimţit preocupările profesorilor de îmbogăţire a literaturii didactice. Astfel Sava Popovici Barcianu a publicat în 1853 *Gramatica română pentru scoale populari*, carte larg utilizată în şcolile populare din Transilvania. O contribuţie valoroasă au adus profesorii şcolii la elaborarea abecedarelor şi a cărţilor de citire. Menţionăm în ordine cronologică apariţia manualelor: Z. Boiu, *Abţdariu pentru scólele populare române*, Sibiu, 1861; I. Popescu, *Antai'a carte de lectură şi înveţiatură pentru scólele poporali române*, Sibiu, 1879; P. Span, *Noul abecedar*, 1905; I. Stroia, D. Lăpădat şi I. Crişan, *Abecedar pentru primul an de şcoală*, Sibiu, 1904; V. Roman, *Carte de lectură românească pentru secolele romane primarie*, Sibiu, 1862; Z. Boiu, *Carte de citire pentru şcoalele poporale române, partea antai'a*, 1865; I. Popescu, *A dou'a carte de lectură şi înveţiatură pentru secolele poporali romane*, Sibiu, 1874; P. Şpan, *Cartea de citire a II-a*, Sibiu, 1905. Pentru alte obiecte semnalăm manualele de istorie, geografie şi fizică elaborate de Z. Boiu.

Profesorii Institutului pedagogic din Sibiu au fost buni cunoscători ai nevoilor şcolii populare şi au încercat să contribuie la progresul şcolii româneşti prin îndrumarea pedagogică a învăţătorilor, editarea de foi pedagogice şi prin publicaţii culturale în care urmăreau să clarifice probleme educative şi organizatorice cu care erau confruntaţi învăţătorii români. O contribuţie valoroasă în această direcţie au adus I. Popescu prin lucrările sale *Compendiu de pedagogie*, 1868; *Psihologia empirică sau sciinţă despre suflet*, 1881 şi *Pedagogia*, 1892. Ilarion Puşcariu a publicat în 1880 *Principii de pedagogie*, iar problemele de metodică a ştiinţelor naturii au fost abordate de D. Popovici Barcianu în studiile sale publicate în anii 1889—1891 în anuarele şcolii. P. Şpan

https://biblioteca-digitala.ro

s-a impus în configurația pedagogică de la începutul secolului al XX-lea prin aserțiunea că educația tineretului e dominată de la începutul acestui veac de ideile naționale, teză pe care a situat-o pe baza activității sale pedagogice. Prin lucrările sale tipărite în Sibiu: *Întrebări de educațiune și instrucțiune*, 1891; *Treptele formale ale învățămîntului 1896*; *Idei pregătitoare în pedagogie*, 1902; *Lecții de psihologie*, 1906; ca și prin studiile sale referitoare la funcțiile educative ale vetrei părintești, P. Șpan s-a afirmat ca un gînditor original, care, deși a reluat idei din gîndirea herbartiană, a găsit în istoria, limba și mediul cultural-geografic românesc resurse pentru formarea profilului moral al tinerei generații. Activitatea pedagogică din cadrul școlii a fost continuată cu strălucire de O. Ghibu, care, a suplinit catedra de pedagogie după decesul timpuriu în martie 1911 al lui P. Șpan. În 1911, O. Ghibu a tipărit la Sibiu lucrarea *Cercetări privitoare la situația învățămîntului nostru primar și la educația populară*. Contribuția sa cea mai valoroasă din acest an a fost o lucrare metodică menită să înlesnească organizarea judicioasă a activității educative. Este vorba de lucrarea *Plan de învățămînt și îndreptar metodic pentru școlile poporale greco-orientale române*, în care a stabilit rolul educativ al fiecărui obiect din planul de învățămînt al școlii populare, insistînd asupra priorității educativului în procesul de învățămînt. O. Ghibu a militat pentru o educație organizată „în conformitate cu structura sufletului poporului nostru", idee pe care o subliniază în circulările și îndrumările date învățătorilor, dintre care unele au fost publicate în 1912 în *Anuar pedagogic*. Din *Anuar pedagogic* reținem că preparandiile românești din Transilvania au avut în 1912 un număr de 385 elevi, de a căror formare pedagogică se îngrijea un corp educativ alcătuit din 46 profesori de diferite specialități (p. 224).

Profesorii școlii au desfășurat o susținută activitate culturală, care a dus la afirmarea instituției lor în configurația culturală a epocii. Economist, pedagog și publicist, Visarion Roman a contribuit la progresul presei românești prin activitatea sa redacțională la *Telgraful român*, *Amicul școalei* și *Albina Carpaților*. Ion Bădilă (Bădilescu) a fost redactor la *Telegraful român* în anii 1856—1857 și după trecerea sa în România în 1857 a desfășurat o fructoasă activitate pedagogică și culturală fiind primul director al școlii normale a „Societății pentru învățătura poporului român" din București. I. Popescu a fost redactor al periodicului *Transilvania*, revistă a „Astrei", în cadrul căreia a activat. N. Cristea a imprimat ziarului *Telegraful român* o atitudine activă în dezbaterea problemelor naționale. I. Candrea a editat în colaborare cu V. Petri revista pedagogică *Școala română*, iar alți profesori prestigioși ai școlii, D. Popovici Barcianu și P. Șpan, au redactat reviste culturale și pedagogice ca *Foaia ilustrată*, *Foaia pedagogică* și *Vatra școlară*. N. Cristea și D. Popovici Barcianu au participat la mișcarea memorandistă și au contribuit la dinamizarea luptei naționale a românilor din Transilvania. În cadrul „Astrei" au activat V. Bologa și I. Lupaș. Remarcabil istoric, I. Lupaș a predat între 1905—1909 istoria și limba

https://biblioteca-digitala.ro

română în ciclul pedagogic al Institutului din Sibiu, fiind și un publicist de larg orizont cultural care a colaborat la *Tribuna, Țara noastră, Transilvania, Vatra școlară* și altele. Prin activitatea desfășurată în școlile din România, I. Bădilă și Simion Popescu s-au integrat în pleiada generoasă a dascălilor transilvăneni care au contribuit la realizarea unității culturale a românilor. În aceeași direcție au activat V. Roman și Z. Boiu ca membri ,corespondenți ai Academiei Române, iar în perioada frământată a primului război mondial O. Ghibu a devenit unul dintre militanții neobosiți pentru realizarea unității noastre politice.

În istoria învățământului românesc Institutul pedagogic din Sibiu a adus note de originalitate în pedagogia adulților, orientarea practică a învățământului, întărirea funcției culturale a școlii și orientarea actului educativ în spirit național. Contribuția creatoare pe care au adus-o în această direcție profesorii școlii i-au conferit instituției sibiene valoarea pedagogică a căutărilor și încercărilor fructuoase care contribuie la progresul actului educativ.

4. *Preparandia din Năsăud-Gherla.* Prima formă de pregătire a învățătorilor pentru școlile din granița militară a Năsăudului a fost constituită de cursurile pedagogice pe care Ion Marian le-a organizat la Năsăud, unde el fusese numit învățător în 1824. În 1830 el a mers la Lemberg pentru a audia un curs de pedagogie[35]. În 1834 a fost numit director al școlii normale din Năsăud, unde, în 1837, a deschis un curs pedagogic de șase luni, menit să inițieze pe viitorii învățători în tehnica didactică. Obiectele studiate au fost principiile instrucțiunii, didactică, metodică, ortografia limbii române și germane, gramatica română și germană, compunere, aritmetică, geografie, pomicultură, agricultură, apicultură[36]. Al doilea curs pedagogic a avut loc în 1838—1839, al treilea în 1839—1840, iar al patrulea în 1841—1842. Aceste cursuri erau frecventate de absolvenții mai bine pregătiți ai școlii normale. Tinerii cursiști primeau și o inițiere metodică practică în școala normală locală, unde asistau la lecții. După un examen scris și oral organizat la sfîrșitul cursurilor, tinerii primeau dreptul de a fi angajați învățători la școlile sătești. În 15 decembrie 1849, Moise Panga a deschis un nou curs de șase luni pentru candidați de învățători din Nordul Transilvaniei. Un nou curs preparandial a mai fost organizat în anii 1855—1856.

Cursurile pedagogice constituiau o soluție temporară pentru pregătirea învățătorilor. Aspirațiile culturale ale românilor nu erau satisfăcute prin această formă de formare a educatorilor pentru școlile populare. Se simțea nevoia organizării unei instituții pedagogice care să formeze învățători bine pregătiți. Românii trimiseseră la studii pedagogice la Viena și Praga tineri capabili, care imprimaseră un nou suflu pedagogic în instituțiile școlare în care activau. În 26 octombrie

---

[35] Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 115.

[36] N. Albu, *op. cit.*, p. 153.

https://biblioteca-digitala.ro

1858 a apărut hotărîrea de înființare a Preparandiei din Năsăud, cu o durată de doi ani, care să pregătească învățători pentru regiunea nordică a Transilvaniei. Cursurile școlii au început în primele zile ale lunii ianuarie 1859, fiind urmate de 64 de elevi. Această instituție a funcționat la Năsăud pînă în 1869. Directorii ei au fost Laurențiu Rummel (1859—1864), Vasile Petri (1864—1865), Vasile Mureșan (1865—1866) și Cosma Anca (1866—1869). Preparandia din Năsăud a fost absolvită de 240 de tineri, care au dovedit în activitatea lor ca învățători entuziasmul și generozitatea care au caracterizat pe dascălii lor. Profilul acestei instituții pedagogice a fost atît de sugestiv conturat în lucrarea lui Sandu Manoliu, *Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc*, din care reținem că V. Petri a asigurat o temeinică organizare a practicii pedagogice și a urmărit ca elevii preparandiei să predea lecții practice la toate obiectele prevăzute în planul de învățămînt al școlii populare*. Profesorul năsăudean a fost un spirit pedagogic creator, care a introdus în practica didactică metode și modalități noi de organizare: grupele de cîte 5—6 preparanzi, critica lecției, lecții în natură în timpul excursiilor. Preocupat de buna pregătire metodică a viitorilor învățători, V. Petri a insistat asupra îndrumării preparanzilor și a pregătirii temeinice a lecțiilor de probă.

Învățămîntul în Preparandia din Năsăud era temeinic organizat. Planul de învățămînt[37] avea următoarele structură:

Nr. crt.	Obiectul	Numărul de ore săptămînal		
		Anul I	Anul II	Total
1	Religia	2	2	4
2	Pedagogia și igiena	2	2	4
3	Limba română	3	3	6
4	Limba germană	2	2	4
5	Matematica	2	1	3
6	Geografia și istoria	2	1	3
	Predare în grup cu ambele clase:			
7	Caligrafia	1		
8	Desenul și geometria	2		
9	Cîntul bisericesc și muzica	6		
10	Economia	1		

Se observă din structura acestui plan că unele obiecte erau predate deodată ambelor clase, care constituiau un grup didactic. Geografia și istoria nu erau predate ca obiecte independente, iar pentru studiul limbii române se acordase cel mai mare număr de ore. Preparanzii din anul I asistau patru ore pe săptămînă la lecțiile învățătorilor de

* Ignat Seni, *Cum se învăța odinioară*, în „Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc", Năsăud, 1930.

[37] Șotropa-Drăganu, *Op. cit.*, p. 127.

https://biblioteca-digitala.ro

la școala normală din localitate, iar cei din anul II țineau lecții practice.

Sufletul acestei instituții și cel care i-a dat autoritate pedagogică a fost Vasile Petri. A funcționat la această școală din 1860 pînă la desființarea ei. În 1864 el a publicat un valoros *Elementariu sau Abecedariu românesc*, între 1867—1869 a condus împreună cu Cosma Anca și Maxim Pop revista de aleasă ținută culturală *Magazin pedagogic*. În anul 1870 V. Petri a fost numit profesor la Preparandia din Deva, care era o instituție de stat[38]. Activitatea sa pedagogică ulterioară îl situează printre pedagogii de frunte ai poporului nostru. V. Petri s-a bucurat de sprijinul lui Cosma Anca, Laurențiu Rummel, St. Pop și alți educatori dornici să ridice prestigiul preparandiei din acest colț de țară în care suflete avîntate de români au hotărît după desființarea regimentului de graniță să folosească fondurile acestuia pentru construirea de școli[39]. În martie 1869, românii din Năsăud au înaintat ministerului de culte și instrucție publică un memoriu prin care solicitau ca la Năsăud să fie înființată o preparandie românească printre cele 20 de astfel de instituții prevăzute de legea învățămîntului din 1868. Ei cereau ca în preparandiile ce se vor înființa în ținuturile locuite de români „limba propunerii să fie pentru toate obiectele de învățămînt limba română"[40]. Reprezentanții românilor — A. Bohățel și N. Besanu — nu aveau încredere în preparandiile de stat fiindcă ele aveau ca scop politic „misiunea de a maghiariza". Preparandia solicitată n-a fost înființată cu toate că era necesară, iar argumentele aduse pentru înființarea ei aveau o logică de necombătut.

Preparandia din Gherla. Această instituție și-a deschis cursurile la 15 octombrie 1869 ca urmare a faptului că ministerul de culte și instrucție publică a sistat în 2 iulie al aceluiași an ajutorul de 2 000 de fl. din fondurile grănicerești ce era dat pentru susținerea Preparandiei din Năsăud. Episcopia gr. cat. din Gherla a decis mutarea școlii și a apelat la parohii pentru a sprijini material noua instituție[41]. Preparandia din Gherla a continuat să funcționeze tot cu două cursuri ca la Năsăud. În anul școlar 1869—1870 cursurile au fost frecventate de 50 de elevi. Pînă în toamna anului 1878 au absolvit școala 195 de preparanzi. La începutul anului școlar 1878—1879 durata cursurilor a fost mărită la trei ani. Din lipsă de spațiu, clasele a II-a și a III-a funcționau împreună[42]. În 1880 corpul didactic al școlii era alcătuit din trei profesori titulari și patru care predau mai puține ore. La începutul anului școlar 1891—1892 s-a reușit ca fiecare clasă să dispună de sala sa proprie și astfel învățămîntul a devenit mai temeinic organizat. Mărirea duratei studiilor la patru ani s-a realizat în 1906.

---

[38] I. Apostol Popescu, *Pedagogul Vasile Petri*, în „Revista de pedagogie", 8, 1958, p. 42.

[39] Sandu Manoliu, *op. cit.*, p. 38.

[40] „Școala română", nr. 41, II, 1877, p. 322.

[41] P. Cotuțiu, *Din trecutul orașului Gherla*, în „Anuarul Liceului P. Maior din Gherla pe anul școlar 1921—1922", Gherla, 1922, p. 25.

[42] Vezi *Preparandia română din Gherla*, în „Amicul familiei", nr. 26, IV, 1880.

https://biblioteca-digitala.ro

În primii ani de existență ai școlii procesul de învățămînt a dobîndit un caracter pedagogic pronunțat datorită talentului de organizator al lui Vasile Gr. Borgovan, profesor de pedagogie, care era un temeinic cunoscător al preocupărilor educative ale epocii sale. El a urmărit să dea un caracter metodic lecțiilor predate de profesorii școlii și s-a îngrijit de inițierea practică a viitorilor învățători. Lipsea o școală de aplicație și de aceea s-a recurs la activitățile practice desfășurate de preparanzi în școala populară din Candea (cartier al Gherlei). Activitatea sa ca profesor diriginte timp de șapte ani n-a întrunit aprecierile favorabile ale administrației diecezei și din această cauză în 1887 a răspuns afirmativ invitației lui Titu Maiorescu de a trece în Țară pentru a fi încadrat ca profesor la o școală pedagogică. La 1 septembrie 1888 a fost încadrat ca profesor de pedagogie la Școala normală din București[43]. În timpul activității de la Gherla, V. Gr. Borgovan a elaborat lucrări de metodică și manuale școlare: *Metoda computului în școala populară*, Gherla, 1878; *Întîia carte de aritmetică*, Gherla, 1884; *A doua carte de aritmetică*, Gherla, 1884; *A treia carte de aritmetică*, Gherla, 1884; *Îndreptar teoretic și practic pentru învățămîntul intuitiv*, Gherla, 1886.

Preparandia din Gherla s-a luptat cu mari greutăți materiale și cu ofensiva tot mai accentuată a autorităților guvernamentale de introducere a limbii maghiare ca limbă de predare a unor obiecte din planul de învățămînt. În 1911, profesorii școlii au publicat în *Unirea* un articol în care arată că în viața școlii au fost prea multe schimbări de profesori, iar planul de învățămînt a suferit fluctuații dăunătoare sub raport educativ. Episcopul Sabo n-a ajutat școala și din anul 1880 la această preparandie au fost predate în limba maghiară mai multe obiecte de învățămînt în comparație cu celelalte institute pedagogice românești[44]. De la București a intervenit și V. Gr. Borgovan, semnalînd și el dificultățile cu care s-a luptat școala[45],

Primul învățător al școlii de aplicație a fost Ion Boeriu, care a funcționat între anii 1867—1905. Succesorul său a fost Al. Pop (1905—1914). În anii școlari 1891—1894 conducerea școlii a reușit să tipărească trei anuare, care constituie o cronică a vieții școlare din cei trei ani. Din *Programa preparandiei dicesane gr. cat. din Gherla de pre anul scolastic 1893—1894* reținem modul de organizare a practicii pedagogice. Elevii anului III țineau în fiecare săptămînă cîte 3—4 lecții practice, care erau analizate sub conducerea profesorilor de pedagogie. Elevii din anii I—II asistau în grupe de cîte 4—6 la lecțiile de probă. Fiecărui elev din anul III i s-a repartizat un elev din școala de aplicație pentru observarea conduitei sale. În lecțiile de pedagogie se observă influența gîndirii filozofice a lui Diesterweg și a lui F. Dittes. Ca un omagiu adus acestuia din urmă adunarea „Reuniunii învățătorilor români gr. cat. din jurul Gherlei", ținută în 17 oc-

---

[43] Gheorghe Neamțu, *Vasile Gr. Borgovan*, E.D.P., 1972, p. 39.
[44] *Un institut pe calea pieirii*, în „Unirea", 89, XXI, 1911.
[45] Cfr. *La chestiunea Preparandiei din Gherla*, în „Unirea", XXI, 1911.

https://biblioteca-digitala.ro

tombrie 1880, l-a ales membru de onoare alături de învățatul blăjean Timotei Cipariu și pedagogul maghiar Augustin Lubrich. Corpul profesoral al preparandiei a desfășurat o susținută activitate pentru înființarea reuniunii și pentru conducerea activității ei, M. Șerban fiind ales președinte al acestei asociații profesionale, iar V. Gr. Borgovan vice-președinte.

Dintr-o valoroasă monografie a Preparandiei din Gherla* reținem structura planului de învățămînt al acestei instituții după mărirea la trei a numărului anilor de studii. Astfel, în anul școlar 1892—1893 se predau următoarele obiecte:

Nr. crt.	Obiectul	Repartiția orelor pe ani			
		Anul I	Anul II	Anul III	Total
1	Religia	2	2	2	6
2	Pedagogia	4	4	3	11
3	Limba română	3	3	3	9
4	Limba maghiară	3	3	3	9
5	Limba germană	1	1	1	3
6	Matematica	2	3	3	8
7	Geografia	2	2	—	4
8	Istoria	2	2	2	6
9	Constituția	—	1	1	2
10	Istoria naturală	2	2	—	4
11	Fizica și chimia	—	—	2	2
12	Economia	—	2	2	4
13	Desenul și caligrafia	2	2	2	6
14	Cîntul și muzica	1	1	1	3
15	Cîntul bisericesc	2	2	3	7
16	Gimnastica	2	2	2	6
17	Industria domestică	2	2	2	6

* Gh. Breharu, *Monografia Preparandiei din Gherla, 1969*, lucrare valoroasă prin informațiile pe care le deține, rămasă în manuscris.

Reținem din structura acestui plan importanța mare care se acorda studiului limbii maghiare, căreia i se rezervase un statut instructiv egal cu al limbii române. Orientarea practică a învățămîntului se asigura prin studiul economiei și al industriei casnice, domeniu în care școala a obținut rezultate frumoase în pregătirea viitorilor învățători. După mărirea numărului anilor de studii la patru limba română și limba maghiară erau predate în același număr de ore: 12 în patru ani în anul școlar 1906—1907. În același an crescuse la opt numărul orelor acordate pentru predarea limbii germane. Disciplinele pedagogice erau studiate în 14 ore repartizate astfel: somatologia în două ore în anul I; psihologia și pedagogia în cîte patru ore în anii II și III, iar didactica și istoria pedagogiei în cîte două ore în ultimul an de învățămînt. Practica pedagogică era efectuată de elevii anului III (două ore) și IV (șase ore). Se constată îmbunătățirea predării științelor reale. Astfel, în anul școlar 1906—1907 matematica era studiată în 14 ore în cei

https://biblioteca-digitala.ro

patru ani (patru ore în anii I și IV și cîte trei în anii II și III); pentru predarea fizicii fuseseră prevăzute cîte șase ore, chimie două, istorie naturală șase, economie opt în cei patru ani de învățămînt. Pentru pregătirea muzicală a elevilor fuseseră afectate cinci ore pentru cînt, patru pentru muzică și opt ore pentru muzica instrumentală, deci 17 ore incluse în plan pentru predarea muzicii în cei patru ani.

Dintre activitățile din cadrul preparandiei demne de a fi semnalate relevăm eforturile făcute de învățătorii P. Grama și I. Boeriu pentru orientarea practică a învățămîntului. În 1878 a fost introdus lucrul manual în planul de învățămînt, iar predarea obiectului a fost asigurată de către P. Grama. Activitatea sa a fost continuată din 1884 de către I. Boeriu. Sub îndrumarea sa elevii au confecționat obiecte expuse la Expoziția internațională organizată în 1889 la Viena[46]. Acest inimos învățător a organizat în 1891 și un curs de pregătire a colegilor săi în domeniul metodicii predării lucrului manual.

Profesorii școlii și-au intensificat activitatea cultural-pedagogică printre învățători după 1881, cînd s-a ținut adunarea de constituire a „Reuniunii învățătorilor români gr. cat. din jurul Gherlei". În 1885, V. Gr. Borgovan a conferențiat despre „Istoria pedagogiei la români". Activitatea pedagogică desfășurată printre învățători a fost susținută și de profesorul Ioan Papiu, care a publicat și manualele școlare: *Abecedariu pentru scólele confesiunali greco-catolice din dieceza Gherlei*, 1874 și *Legendariu sau carte de cetit pentru scólele poporale romanesci de confesiunea greco-cat. din diecesa Gherlei*. Ediția a II-a, cunoscută, a apărut în 1895. Alături de I. Papiu, care a îndeplinit și atribuțiile de director al preparandiei, în cadrul reuniunii a activat și Ilarie Boroș, inițiatorul apariției revistei *Școala poporală* (1893). În 1894, profesorul de muzică I. L. Hossu a deschis un curs de perfecționare a învățătorilor în domeniul muzicii.

După 1905, școala a fost condusă de P. Fabian, care a continuat să antreneze elevii și profesorii în activitățile culturale desfășurate sub oblăduirea *Astrei*. Împreună cu profesorul Eugen Seleș a organizat din 1910 cicluri de conferințe publice cu teme variate: „Despre foloasele învățăturii", „Boalele contagioase și apărarea contra lor", „Despre socialism", „Despre școala română", „Poezia în viața țăranului român". Scopul acestor conferințe era „promovarea culturii poporului nostru și a limbii românești"[47]. În toamna anului 1913 s-a constituit societatea de lectură a preparanzilor. Societatea de lectură a teologilor denumită „Alexi-Sincaiana" avea o tradiție culturală mai îndelungată. Ea a fost înființată în 1869. Dintr-un memoriu din anul 1870 al membrilor societății „Alexi-Șincaiana" — aflat în fondul Episcopiei Gherla al Arhivelor statului din Cluj (document 1235/1870) — reținem că societatea a fost înființată cu scopul de a asigura înaintarea tineretului școlar în cultură științifică, morală și estetică. Membrii societății au elaborat

---

[46] I. Boeriu, *Ceva despre lucrul manual*, în „Gazeta Transilvaniei", nr. 58, LIX, 1896.

[47] *Cum s-a lucrat în despărțămîntul Gherla*, în „Unirea", nr. 48, XXI, 1911.

https://biblioteca-digitala.ro

lucrări publicate în revista *Steaua mării*. Societatea a fost un factor activ de educaţie naţională şi de lărgire a orizontului cultural al elevilor. În anii premergători războiului, corpul profesoral al şcolii a făcut eforturi mai susţinute pentru progresul preparandiei şi afirmarea ei ca instituţie activă de educaţie în spirit naţional. La examenele de calificare se întîlnesc subiecte referitoare la activitatea extraşcolară a învăţătorului în cadrul satului. Alte teme se refereau la operele scriitorilor noştri clasici V. Alecsandri, D. Bolintineanu, G. Coşbuc. Se constată intensificarea studiului literaturii române. Pe lîngă biblioteca sa şcoala dispunea de fondul de cărţi al „Reuniunii învăţătorilor". Elevii utilizau în procesul de învăţămînt colecţia de aparate de fizică şi chimie şi cea de botanică denumită „Flora ţinutului transilvănean". Din 1907 asigurarea bazei materiale a şcolii nu se mai face din fondurile adunate de la parohii, ci prin subvenţii din „Fondul şcolar central".

Cel dintîi director al şcolii a fost Mihai Şerban (1814—1819), un poliglot remarcat prin cultura sa întinsă, care a angajat şcoala în acte de perfecţionare a învăţătorilor. El a condus şcoala pînă în 1888. Succesorii săi au fost Eusebiu Cartice (1888—1891), Ion Papiu (1891—1902), Al. Bene (1902—1906) şi Petru Fabian (1906—1918). Directorii şcolii au fost cărturari cu temeinică pregătire pedagogică asigurată în institute de învăţămînt superior din Viena (M. Şerban, E. Cartice, I. Papiu) sau Budapesta (P. Fabian).

Pe baza legii învăţămîntului din 1868 a fost instituit examenul de calificare învăţătorească, pe care-l susţineau absolvenţii şcolii după ce au funcţionat 1—2 ani în învăţămînt. După promovarea examenului de calificare tinerii absolvenţi ai preparandiei primeau diplomă de învăţător. Examenul consta din probe scrise, orale şi practice. Modul de desfăşurare a examenelor a fost stabilit de Consistoriul din Gherla prin documentul „Instrucţiune dată corpului învăţătoresc al scoalelor poporale confesionale gr. cat. din dieceza Gherlei pentru examenul de calificaţie...". Cîteva teme de pedagogie date la examenul scris reflectă preocupările educative ale epocii şi modul de organizare a probelor. Enumerăm temele din unii ani trecute în „Protocolul examenelor de calificaţie docentală"*: „Destinaţiunea docentului pretinde de la dînsul perfecţionare continuă" (1873), „Ce este scopul învăţămîntului intuitiv şi cum se poate la el ajunge" (1874), „Şcoala între viaţa familială şi socială" (1876), „Dezvoltarea simţului naţional în pruncii şcolari" (1876), „Ţinuta învăţătorului faţă cu poporul" (1878), „Despre necesitatea disciplinei scolastice şi mijloacele cele necesare pentru susţinerea ei" (1869), „Să se arate însemnătatea şi rolul autorităţii în educaţie" (1898); „Necesitatea şi modul de a cultiva putinţa judecătoare" (1899), „Exemplul ca mijloc de a cultiva anima" (1901), „Ce poate aştepta societatea omenească de la învăţător?" (1902), „Cum

* Document păstrat în arhiva Liceului „P. Maior" din Gherla. Arhiva acestei instituţii păstrează şi „Protocolul proceselor verbale ale adunării generale şi ale comitetului administrativ al Reuniunii învăţătorilor români gr. cat. din jurul Gherlei".

https://biblioteca-digitala.ro

se face învățămîntul interesant și plăcut?" (1907). Comisia de examinare era prezidată de directorul școlii, care avea posibilitatea să cunoască pregătirea candidaților și modul cum înțelegeau ei să aplice în practica educativă noțiunile și ideile pedagogice asimilate.

Cîteva aspecte organizatorice și culturale definesc profilul instituțional al Preparandiei din Gherla. În primul rînd constatăm accentuarea politicii școlare guvernamentale, în virtutea căreia statutul pedagogic al limbii maghiare a fost întărit. Școala a dispus de un corp profesoral atașat învățămîntului românesc și învățătorilor poporali. Corpul profesoral al școlii a contribuit la perfecționarea pedagogică a învățătorilor din jurul Gherlei prin reuniunea lor. Această asociație profesională a activat în lumnia devizei formulate de C. A. Rosetti: „misiunea de învățător nu e o meserie, o funcțiune ca oricare, ci un apostolat", idee reactualizată de adunarea generală din 1882. Sub raport pedagogic se constată influența gîndirii lui Diesterweg, în special în organizarea școlii de aplicație și în întărirea rolului ei în formarea viitorilor învățători. Reluînd afirmația pedagogului german că „o școală normală valorează atît cît valorează școala ei de aplicație", V. Gr. Borgovan a militat pentru întărirea rolului școlii de aplicație și pentru afirmarea ei ca instituție educativă cu valoare de model în contextul învățămîntului popular. Preparandia din Gherla a fost în primele decenii de activitate un centru de căutări metodice și de dezvoltare a interesului pentru studiul problemelor de istorie a pedagogiei prin lucrările lui V. Gr. Borgovan și I. L. Hossu.

5. *Preparandia din Sighet.* În Maramureș activitatea culturală a fost impulsionată de către „Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș". În adunarea comitatensă din 13 decembrie 1860, comitele Iosif Man a propus înființarea unei preparandii românești, pentru a cărei funcționare s-a cerut aprobarea Curții vieneze. A fost ales un comitet de organizare, care în ședința sa din 3 septembrie 1861 a decis să cheme ca profesor preparandial pe Ion Bușiță, absolvent al Pedagogiei din Viena. Cursul preparandial de la Sighet a fost deschis în 20 ianuarie 1862 cu un număr de 12 elevi, care pînă în iulie 1862 au făcut anul pregătitor, iar din toamna anului 1862 au urmat cele două cursuri cu durata de un an fiecare[48]. În 1864 a absolvit preparandia primul lot de 24 de elevi. Obiectele predate în timpul școlarizării au fost religia, istoria bisericească, gramatica română și maghiară, citirea, istoria naturală, metodica, geografia, geometria, istoria universală, economia, calculul mintal, caligrafia, cîntul bisericesc și popular. Pentru studiul gramaticii s-a folosit manualul de gramatică al lui G. Munteanu.

Activitatea practică pe care o efectuau elevii avea o dublă orientare: pedagogică și economică. Inițierea pedagogică a elevilor se făcea în școala populară din localitate. I. Bușiță, care funcționase înainte

[48] „Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș, 1860—1905", Gherla, 1906.

https://biblioteca-digitala.ro

ca învăţător la şcoala populară din Lăpuş, era un temeinic cunoscător al didacticii. Activităţile practice economice se desfăşurau în grădina şcolii, unde elevii erau iniţiaţi în tehnica pomăritului, grădinăritului şi albinăritului. Cei doi profesori ai şcolii care au colaborat cu I. Buşiţă au fost George Păcurariu şi Ion Pop. Înregistrînd progresul preparandiei, care a pregătit peste o sută de învăţători[49] pentru şcolile maramureşene, guvernul ungar a decis să înfiinţeze în 1870 o preparandie de stat cu limba de predare maghiară. „Asociaţia pentru cultura poporului român din Maramureş" a decis în octombrie 1869 ca preparandia română să-şi înceteze activitatea. Profesorul Ion Buşiţă a fost încadrat la preparandia de stat, unde a propus unele cursuri şi în limba română. De aci el a fost mutat profesor la Preparandia din Sárospatak, iar la cea din Sighet cursurile de limba română au încetat în 1878.

6. *Preparandia din Blaj.* După revoluţia din 1848 înfiinţarea unei preparandii în oraşul de pe Tîrnave devenise o problemă desbătută în cercurile şcolare blăjene. În 1853 s-a început lupta pentru înfiinţarea preparandiei solicitîndu-se un ajutor din partea statului. Se aducea ca argument situaţia creată în satele româneşti, unde după încetarea cursurilor preparandiale de la Orlat şi Năsăud se resimţea nevoia încadrării şcolilor populare cu învăţători[50]. În 1854, ministerul de culte şi instrucţie a fost de acord să se înfiinţeze o preparandie românească în Blaj, condiţionînd, în 1856, înfiinţarea ei de existenţa unei şcoli normale organizată temeinic aşa cum era la Năsăud.

Pentru pregătirea învăţătorilor din satele de munte ale vicariatului Haţeg, Şt. Moldovan a propus în 1853 ca în Haţeg să fie înfiinţat un curs preparandial. El a rugat autorităţile bisericeşti de la Blaj să trimită ca învăţător pe Cosma Anca, absolvent al Preparandiei din Viena[51]. Ordinariatul din Blaj a numit ca învăţător pe Beniamin Densuşianu, care în 1854 a început cursurile de pregătire a educatorilor pentru şcolile populare din zonă. Se predau cunoştinţe de limba română, germană şi maghiară, gramatică, istorie biblică şi catehism, istorie naturală, istorie, pedagogie, economie şi cînt bisericesc. Materialul era repartizat în cei trei ani de studiu. Pentru cursul I s-au prezentat 69 de candidaţi, iar pentru al II-lea 30. Cursurile preparandiale de la Haţeg au încetat în iulie 1857. Au absolvit aceste cursuri 36 de tineri, care au fost angajaţi ca învăţători de satele din regiunea muntoasă a Haţegului.

La Blaj au fost intensificate acţiunile pentru înfiinţarea preparandiei. Guvernul a tergiversat însă aprobarea înfiinţării ei. În 1861, s-au făcut noi demersuri pentru obţinerea aprobării. Autorităţile şcolare blăjene au redactat şi un proiect de organizare a acestei instituţii[52]. În 10 noiembrie 1864, mitropolitul Şuluţiu a aprobat înfiinţarea şcolii,

---

[49] T. Bud, *Din Maramureş*, în „Gazeta Transilvaniei", 48—49, an LIX, 1896.
[50] Arhivele statului Blaj, doc. 641/1864.
[51] Iacob Radu, *Istoria vicariatului greco-catolic al Haţegului*, Lugoj, 1913, p. 152.
[52] A. S. Blaj, doc. 600/1865.

https://biblioteca-digitala.ro

al cărei director a fost numit I. Fekete Negruţiu[53]. Cursurile şcolare au fost deschise pe data de 15 octombrie 1865.

Concepţia pedagogică de care a fost călăuzit I. Fekete Negruţiu în activitatea de organizare a noii preparandii a fost expusă de el în „Proiect pentru înfiinţarea institutului de pedagogie aci în Blaj", în care subliniază funcţia culturală a institutelor pedagogice. Autorul proiectului propunea să se asigure pregătirea viitorilor profesori de pedagogie prin trimiterea unor tineri la studii în străinătate. În 29 iulie 1865 au încheiat contracte pentru a studia pedagogia la universităţi apusene Ştefan Pop şi Petru Solomon. Cei doi tineri au studiat pedagogia la Praga şi au contribuit la organizarea judicioasă a activităţii preparandiei blăjene. În 1868 a terminat studiile la Praga şi George Munteanu. Buna funcţionare a şcolii era împiedicată de pregătirea inegală a elevilor care erau primiţi în primul an al preparandiei datorită faptului că unii dintre ei absolviseră numai trei clase ale şcolii populare, iar alţii două-trei sau chiar patru clase de gimnaziu.

Pînă în anul 1880 pregătirea învăţătorilor era asigurată de Preparandia din Blaj numai în doi ani de studii. În toamna acestui an şcoala a avut în structura sa trei clase, fapt care a constituit un progres în organizarea învăţămîntului şi a asigurat pregătirea mai temeinică a viitorilor învăţători. În anul şcolar 1906—1907 durata cursurilor preparandiale a fost mărită la patru ani. În viaţa şcolii au apărut preocupări şi pentru pregătirea învăţătoarelor. În anii 1891 şi 1892 cursurile preparandiale au fost urmate şi de fete, iar în 1899 a fost organizat un curs particular pentru fete, interzis însă de autorităţile guvernamentale ungare[54].

Preparandia din Blaj a dispus de structuri instituţionale menite să diversifice preocupările elevilor în timpul liber şi să contribuie la lărgirea orizontului lor cultural. Biblioteca şcolii, muzeul de istorie naturală, muzeul de fizică şi chimie, muzeul de arheologie, grădina de botanică în care se ţineau lecţii şi activităţi practice şi grădina pentru activităţile agricole au oferit mijloace variate pentru modernizarea procesului de învăţămînt şi pentru iniţierea unor experienţe didactice care, alături de o bogată literatură pedagogică elaborată de profesorii şcolii, au dus la afirmarea Blajului ca un puternic centru pedagogic. „Societatea de lectură a elevilor" dispunea şi ea de o bibliotecă înzestrată cu un mare număr de cărţi şi era abonată la publicaţii cotidiene şi periodice de peste Carpaţi. Un aspect original al activităţii desfăşurate de „Societatea de lectură" constă în cooperarea membrilor ei cu „Reuniunea învăţătorilor". O altă activitate cu caracter de originalitate a fost organizarea în lunile de iarnă din 1914 şi din anii următori a conferinţelor de sociologie educativă. Preocupările de educaţie a adulţilor au o veche tradiţie în atmosfera culturală a Blajului. Aceste conferinţe de sociologie educativă se adresau însă adolescen-

---

[53] N. Albu, *Op. cit.*, p. 57.

[54] C. Suciu, *Arhiereii Blajului, ctitori de şcoli naţionale*, Blaj, 1944, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro

ţilor cu scopul de „a lumina orizontul nou al tinerilor ajunşi în epoca lor critică şi a le închega toate forţele în lupta pe care trebuie s-o poarte cu sine însişi"[55]. Spicuim cîteva titluri din acest curs adresat adolescenţilor: „Tăria de caracter şi mijloacele de a o putea obţine uşor", „Urmările lipsei de activitate. Lenea. Valoarea timpului", „Purtarea cu tovarăşii de şcoală şi superiorii", „Viaţa regulată". În alte conferinţe au fost abordate teme din domeniul educaţiei sexuale şi al conduitei sociale.

Pînă în 1918 la conducerea şcolii s-au perindat cinci directori, care au fost preocupaţi de organizarea cît mai judicioasă a activităţii şcolare şi de progresul învăţămîntului românesc. Sub conducerea lui I. F. Negruţiu s-a înfiinţat biblioteca şcolară şi s-au organizat examenele de absolvire a cursului al II-lea. I. F. Negruţiu a condus Preparandia din Blaj pînă în 1873, cînd la conducerea ei a fost chemat Ion Antonelli. El a fost preocupat de organizarea vieţii interne a şcolii şi de buna desfăşurare a cursurilor. Pînă la I. Antonelli elevii celor doi ani de studiu ascultau deodată lecţiile[56]. Între 1876—1887 atribuţiile de director au fost îndeplinite de Alimpiu Blăşianu. El a fost preocupat de organizarea activităţii elevilor în timpul lor liber şi de mărirea duratei de şcolarizare. Din anul 1877 a publicat date despre viaţa şcolii în anuarele gimnaziului.

George Munteanu, director al şcolii între 1887—1909, a dat caracter pedagogic mai pronunţat actului conducerii şcolii. Această preocupare s-a concretizat şi în iniţiativele sale izbutite de înfiinţare a internatului şcolii (1897) şi a şcolii de aplicaţie (1899), care avea în structura sa cele şase despărţăminte ale unei şcoli populare. Succesorul său a fost Ion. F. Negruţiu, care a contribuit la elaborarea planurilor de învăţămînt ale şcolilor populare şi preparandiilor. În 1909 el a elaborat „Plan de învăţămînt şi îndreptar metodic pentru şcolile primare din Provincia mitropolitană", iar în 1910 „Plan de învăţămînt pentru institutul gr. cat. din Blaj". În primele două decenii ale secolului al XX-lea Preparandia din Blaj a sprijinit activitatea „Reuniunii învăţătorilor din Arhidiecesa gr. cat. română din Alba-Iulia şi Făgăraş", înfiinţată în 1896. Pînă la sfîrşitul anului 1915, şcoala pregătise la cursurile de zi 1 317 învăţători în 50 de ani de activitate. În acest timp unii dintre profesorii şcolii au trecut în România, unde au contribuit la progresul învăţămîntului românesc. Astfel, în 1882 Şt. Pop s-a stabilit la Bucureşti, iar în 1885 a trecut în România Augustin Ungur, care a funcţionat la Piatra Neamţ şi Iaşi purtînd numele Nireşeanu după localitatea Nireş din judeţul Cluj, unde s-a născut în 1856. Strînse legături a întreţinut şcoala cu cercurile culturale din România, în special cu Academia Română, care a avut printre membrii săi pe învăţaţii de frunte ai Blajului cum au fost T. Cipariu, I. M. Moldovan

---

[55] *„Anuarul institutelor de învăţămînt gr. cat. din Blaj pe anul şcolastic 1914—1915"*, Blaj, 1915, p. 136.

[56] I. Raţiu, *Profesorii Institutului pedagogic din Blaj*, în „Unirea", nr. 101, an XXV, 1915.

https://biblioteca-digitala.ro

și A. Bunea. La începutul secolului nostru, George Munteanu, directorul școlii, a întreprins acțiuni pedagogice pentru respectarea în procesul de învățămînt a normelor ortografice stabilite de Academia Română. În 1904 el a primit de la înaltul for științific și cultural din capitala României broșuri cu noile norme ortografice. În raportul adresat Consistoriului din Blaj referitor la respectarea noilor norme ortografice el scria că „este un mare interes de cultură națională ca să ajungem cît se poate mai curînd la uniformitate deplină în ortografia limbii noastre de peste tot locul și în toate manifestările ei scrise"*. G. Munteanu a împărțit 30 de exemplare cu noile norme ortografice profesorilor blăjeni „spre citire și meditare serioasă". În ședința sa din 23 decembrie 1904 corpul profesoral al școlii a aderat la principiile ortografice stabilite de Academia Română și a constatat cu bucurie că „ortografia Academiei a prins rădăcini atît în cărțile didactice și ziaristică nu numai în cele din regat, ci și în cele de aici de la noi și stavilă nu i se mai poate pune". Profesorii blăjeni subliniau că poporul român și-a afirmat în toate împrejurările originea sa romană. Ei sprijineau activitatea desfășurată de Academie pentru asigurarea unității limbii române.

Procesul de învățămînt. În primii ani ai preparandiei au fost predate cunoștințele de bază din obiectele fundamentale pentru formarea unui învățător: limba română, pedagogia, aritmetica, istoria, geografia, fizica populară și istoria naturală. La sfîrșitul anului școlar 1865—1866 consilierul școlar I. Maior a solicitat directorului școlii să organizeze o școală de pomi necesară pentru formarea deprinderilor elevilor în cultivarea rațională a grădinilor de legume și de pomi[57]. Corpul profesoral al școlii a fost preocupat încă din primii ani de activitate de introducerea unor obiecte noi de învățămînt care să contribuie la lărgirea orizontului cultural al elevilor. În 1869 a fost introdus studiul unor obiecte noi: limbile germană și maghiară, constituția, muzica vocală și instrumentală și gimnastica. Sub conducerea lui Ștefan Pop s-au înregistrat rezultate valoroase în activitatea practică a elevilor în grădina școlii și în formarea deprinderilor de cultivare rațională a pămîntului. În 1892—1893 au fost introduse în plan obiecte noi: stupăritul (1 oră) și industria de casă (3 ore). În toamna anului 1895 a fost alcătuită o comisie profesorală care a studiat modul de organizare a practicii economice. Comisia a propus înzestrarea școlii cu uneltele agricole necesare pentru buna desfășurare a activităților practice din grădină. Comisia era prezidată de I. F. Negruțiu. Ea a propus și înființarea la Blaj a unei școli de agronomie asemănătoare celor de la Aiud și Mediaș.

Activitatea practică în domeniul economiei agrare a constituit un element specific al profilului instituțional al Preparandiei din Blaj. Activitatea în această direcție a fost stimulată și de profesorul N. Pop, care prin studiile sale de economie agrară — *Sădirea și cultura viei,*

---

* Arhivele statului Blaj, Fondul preparandiei, dosar 55/1904.

[57] Arhivele statului Blaj, doc. 336/1867.

https://biblioteca-digitala.ro

1908 și *Apărarea viilor de peronosporă*, 1910 — a contribuit la popularizarea cunoștințelor de viticultură. Pe lîngă intensificarea studiului economiei se constată căutări metodice și în alte direcții. Tînărul profesor Al. Borza a dat imbolduri noi studiului botanicii în instituțiile de învățămînt din Blaj, introducînd în practica școlară lecții de botanică făcute în mod intuitiv în aer liber. În anul 1913—1914 el a studiat modul de organizare a muzeelor de științe naturale din München, Breslau și Berlin.

Studiul disciplinelor pedagogice a ocupat locul principal în planul de învățămînt din primii ani de funcționare a școlii. În 1875—1876 pedagogia se studia în patru ore pe săptămînă în cei doi ani, metodica în cinci, iar pentru practică se rezervaseră trei ore pe săptămînă în cei doi ani de studii. Limba română și matematica erau studiate în cîte cinci ore pe săptămînă în cei doi ani. În acest an școlar planul de învățămînt a avut următoarea structură:

Nr. crt.	Obiectele de studiu	Repartiția de ore		Total	Observații
		anul I	anul II		
1	Didactica și pedagogia	2	2	4	
2	Metodul instrucțiunii	3	2	5	
3	Exerciții practice instructive	1	2	3	
4	Limba română	3	2	5	
5	Limba germană	2	2	4	
6	Matematica și geometria	3	2	5	
7	Geografia și istoria	2	3	5	
8	Istoria naturală	2	—	2	
9	Fizica	—	2	2	
10	Muzica vocală	1	1	2	
11	Desenul	1	2	3	
12	Caligrafia	1	1	2	Curs comun cu
13	Religia	(2)	(2)	2	cei doi ani.
14	Limba maghiară	(2)	(2)	2	„
15	Economia și grădinăritul	(2)	(2)	2	„
16	Cîntul bisericesc	(2)	(2]	2	„
17	Gimnastica	(2)	(2)	2	„
	Total	31	31	52	

Se observă că erau considerate discipline fundamentale în procesul de pregătire a învățătorilor metodul instrucțiunii, limba română, matematica, istoria și geografia, al căror studiu era asigurat în cinci ore în cei doi ani. În anii următori au intervenit modificări în structura planului. În anul școlar 1877—1878 au fost prevăzute în plan patru ore pentru metodul instrucțiunii, înregistrîndu-se astfel o reducere. Istoria și geografia erau studiate tot în patru ore. Se mărise la cinci (în loc de trei) numărul orelor acordate exercițiilor practice efectuate de preparanzi în școala populară.

https://biblioteca-digitala.ro

După 1879 procesul de maghiarizare prin intermediul școlii este intensificat și ca urmare pentru studiul limbii maghiare se acordă un număr sporit de ore. În anul școlar 1886—1887, planul de învățămînt al preparandiei a avut următoarea structură[58]:

Nr. crt.	Obiecte de studiu	Repartiția de ore pe ani			Total ore
		I	II	III	
1	Religia	2	2	2	6
2	Pedagogia	2	2	2	6
3	Metodul instrucțiunii	1	—	1	2
4	Exerciții pedagogice	2	2	3	7
5	Limba română	2	2	2	6
6	Limba maghiară	5	4	4	13
7	Limba germană	1	1	1	3
8	Geografia și istoria	2	1	2	5
9	Istoria naturală	2	2	—	4
10	Matematica	2	2	2	6
11	Fizica	—	2	—	2
12	Economia	—	2	2	4
13	Cîntul bisericesc	2	3	3	8
14	Desenul	2	2	2	6
15	Caligrafia	1	1	1	3
16	Gimnastica	1	1	1	3
	Total	27	29	28	84

Se observă din structura acestui plan că pentru studiul pedagogiei se acordau 15 ore pe săptămînă în cei trei ani de învățămînt — aproximativ 17,85% din totalul orelor —, fapt care reflectă importanța acordată lărgirii orizontului pedagogic al viitorilor învățători și asimilării de către ei a metodelor de predare. Se constată o disproporție între studiul limbii române și al limbii maghiare. Pentru predarea limbii române se prevăzuseră în plan șase ore — deci 7,14% din totalul orelor —, pentru predarea limbii maghiare se prevăzuseră 13 ore, adică 15,47%. Faptul oglindea politica de deznaționalizare promovată de guvernele ungare. Statutul limbii maghiare ca studiu preferat care avea semnificație politică a fost menținut. În anul 1902—1903 limba maghiară era predată în 12 ore, iar limba română în șapte ore. Acest număr a fost mărit la opt în anul școlar 1906—1907, cînd preparandia a avut patru clase în structura sa. Numărul orelor afectate predării limbii române a rămas în continuare de opt — ca și pentru limba germană — în timp ce studiul limbii maghiare era efectuat în 16 ore pe săptămînă în cei patru ani de învățămînt începînd cu anul școlar 1909—1910.

[58] *Programa gimnasiului superior, preparandiei, normei și școlei populare de fetițe din Blaj pe anul scolastic 1886—1887*, Blaj, 1887.

https://biblioteca-digitala.ro

În anul şcolar 1912—1913 planul de învăţămînt al Preparandiei din Blaj a avut următoarea structură[59]:

Nr. crt.	Obiectele de studiu	Repartiţia orelor pe ani				Total ore
		I	II	III	IV	
1	Religia	2	2	2	2	8
2	Pedagogia	2	3	3	2	10
3	Practica pedagogică	—	—	2	6	8
4	Limba română	2	2	2	2	8
5	Limba maghiară	4	4	4	4	16
6	Limba germană	2	2	2	2	8
7	Matematica	4	3	2	3	12
8	Geografia	2	2	2	—	6
9	Istoria	3	3	2	—	8
10	Constituţia	—	—	—	2	2
11	Istoria naturală şi chimia	3	3	4	—	10
12	Fizica	—	—	2	3	5
13	Igiena	—	—	—	1	1
14	Economia	2	2	2	2	8
15	Desenul	3	3	2	2	10
16	Caligrafia	1	1	—	—	2
17	Cîntul bisericesc	2	2	2	2	8
18	Muzica vocală şi instrumentală	4	4	4	4	16
19	Gimnastica	2	2	2	2	8
	Total	38	38	39	39	154

Se observă din structura planului că pentru studiul limbii maghiare se acordă un număr dublu de ore în comparaţie cu limba română. Acest număr de ore este mai mare decît la preparandiile din Arad şi Sibiu. În timpul primului război mondial se înregistrează însă eforturi sporite făcute de profesorii Preparandiei din Blaj pentru intensificarea studiului literaturii române. Programa de studii elaborată de conferinţa profesorală a preparandiei blăjene pentru anul şcolar 1913—1914 viza formarea la elevi a unei viziuni unitare asupra literaturii române şi „ridicarea simţului naţional la elevi". Formarea conştiinţei naţionale a elevilor a fost un scop prioritar şi statornic al procesului de învăţămînt din Preparandia din Blaj.

Semnificativ pentru rolul său în educaţia naţională a tinerilor elevi ai preparandiei este programul de lectură stabilit de conferinţa profesorală pentru anul şcolar 1916—1917. În acest program găsim opere reprezentative aparţinînd lui V. Alecsandri, D. Bolintineanu, I. E. Rădulescu, M. C. Poni, Al. Vlahuţă, A. Mureşianu, G. Asachi,

[59] *Anuarul institutelor de învăţămînt gr. cat. din Blaj... pe anul scolastic 1912—1913*, Blaj, 1913, p. 115.

https://biblioteca-digitala.ro

C. Stamati, I. B. Deleanu, N. Filimon, M. Sadoveanu, I. Slavici, C. Negruzzi, I. L. Caragiale, Al. Odobescu, I. Creangă, T. Demetrescu, Al. Ciura. Simpla enumerare a scriitorilor din opera cărora se recomandaseră lucrări reprezentative ilustrează preocuparea consiliului profesoral de a realiza prin lectura acestor opere o imagine unitară a literaturii române privită în unitatea ei axiologică indiferent de hotarele politice care divizau pe români. Războiul determinase restrîngerea și simplificarea programei școlare*. În anii școlari precedenți se studiaseră teme de istorie literară: cronicarii români, istoria fabulei, rolul cultural al revistelor *Convorbiri literare, Familia, Luceafărul, Semănătorul, Flacăra* și *Ramuri*; se făcuse un istoric al dezvoltării criticii românești, al literaturii oratorice — Kogălniceanu, Cuza, Iorga — și al dramaturgiei. Conferința profesorală din 11 octombrie 1917 a luat act de numirea profesorului Károly Kessler ca împuternicit al ministerului de culte și instrucție publică. Comisarul guvernamental a fixat cercul său de activitate și a cerut profesorilor școlii să-l sprijine.

Pe baza legii învățămîntului din 1868 fusese instituit examenul de calificare învățătorească. Examenul era organizat de preparandie. În studierea problemelor de pedagogie se observă atenția acordată rolului școlii ca instituție de educație și cultură. Cîteva teme date la lucrările scrise ale elevilor și la examenele de calificare oglindesc preocupările pedagogice ale epocii: „Cum se cultivă simțul estetic?", „Cînd se folosește în școală remunerația și în ce mod?", „Care sînt facultățile productive și neproductive și cum se cultivă acestea?". Subiectele au fost formulate de profesorul Șt. Pop în 1879. În acest an, ca și în cei precedenți predarea pedagogiei s-a făcut după manualul elaborat de Munteanu și Solomon intitulat *Educațiunea și instrucțiunea generală*. „Cum să fie ocupațiunile scolastice date elevilor spre elaborare acasă?", „Cum să ne întocmim învățămîntul ca să excite atențiunea școlarilor?", „Ce însemnătate au legile scolastice pentru școala poporală?", „Cum să se aplice pedepsele?" (subiecte formulate în 1881 de profesorul Elia Chirilă pentru examenul de calificație).

Activitatea culturală a profesorilor școlii a fost stimulată nu numai de funcția cultural-națională a școlii, ci și de puternica tradiție creatoare a Blajului. Încă din primii ani de activitate ai preparandiei, Șt. Pop a inițiat acțiuni de organizare a asociației învățătorilor și a perfecționării lor pedagogice. Blajul a devenit un puternic centru pedagogic, care a contribuit la îmbogățirea literaturii didactice prin manualele elaborate de profesorii blăjeni. În 1871 a apărut abecedarul elaborat de P. Solomon și George Munteanu intitulat: *Elementariu pentru clasa antaia a scoalelor poporali*. Abecedarul a apărut în 16 ediții, fapt care ilustrează larga lui utilizare[60]. Dorind să îndrume pe învățători cum să utilizeze acest manual, Șt. Pop a elaborat

---

* Arhiva Liceului pedagogic Blaj, „Protocolul conferințelor profesorale 1918—1923 de la Institutul pedagogic din Blaj". Vezi și „Conferințele profesorilor preparandiali din Blaj, 1912—1917", Arhivele statului Blaj, fondul preparandiei.

[60] Vezi O. Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, E.D.P., 1975, p. 139.

https://biblioteca-digitala.ro

un îndrumător metodic intitulat *Metodul pertractării Legendarului I (Abecedarului) după principiile scriptolegiei și Instrucțiunea intuitivă, Blaj, 1872.* Șt Pop a elaborat și un manual de citire *Legendariu și esercitia de limba pentru clasea a II a scolelor poporale, Blaj, 1872.* Și acest manual a cunoscut o utilizare îndelungată în școlile populare. P. Solomon și G. Munteanu și-au continuat colaborarea și în 1874 au publicat lucrarea de pedagogie *Educația și instrucția generală pentru institute preparandiale și părinți.* Șt. Pop și-a orientat studiile sale și în direcția științelor reale publicînd în 1876 *Măsurile metrice,* care a cunoscut o difuzare intensă în Transilvania, și *Economia rurală* în 1881. A fost redactor al revistei *Economul* și a pus bazele *Foii scolastice.*

Profesorii care au activat în cadrul școlii la sfîrșitul secolului și începutul celui următor au continuat activitatea înaintașilor lor de elaborare de manuale școlare și de sprijinire a activității învățătorilor. Ei au adus însă și note de originalitate și de extindere a activității culturale. Astfel, I. Mureșianu, chemat în 1885 ca profesor de muzică, a fost animat de ideea propagării muzicii printre români. Pentru realizarea acestui obiectiv a asigurat apariția publicației *Musa română,* care a apărut în 1888 și cu întreruperi în 1894, 1895 timp de o jumătate de an, în 1906 și 1907 (numai un număr). I. Mureșianu a executat compozițiile sale cu elevii de la preparandie, pe care i-a inițiat în tehnica interpretării cîntecului românesc. El a înzestrat muzica noastră cu un mare număr de coruri mixte sau pentru elevi[61]. I. Mureșianu a privit muzica populară ca pe un fapt de civilizație românească și a îndemnat pe elevii săi să culeagă producțiile folclorice.

Activitatea cultural-pedagogică a celorlalți profesori ai preparandiei blăjene s-a extins și asupra altor sectoare. Astfel, Ion Antonelli a publicat în 1877 *Breviar istoric al școlilor din Blaj,* I. F. Negruțiu este autorul unui *Manual de stilistică,* apărut în 1884, care a cunoscut o largă utilizare în școlile pedagogice. În colaborare cu P. Ungureanu el a elaborat *Stilistica practică* (1894). La începutul secolului I. F. Negruțiu a compus planurile de învățămînt din 1909 și 1910, care au contribuit la unificarea învățămîntului în preparandiile greco-catolice. Aron Deac a publicat în 1891 manualul *Geografia politică pentru clasa VII-a gimnazială,* iar I. Rațiu și-a îndreptat atenția spre istoria literaturii române și a școlilor din Blaj. Studiile sale de istorie literară: *Viața și operele lui Andrei Mureșianu* (1900), *Poezia idilică* (1901), *Studii și biografii* (1904), *Vasile Cîrlova* (1905), *Dascălii noștri* (1908) au contribuit la lărgirea orizontului cultural al elevilor săi și al învățătorilor. Manualul elaborat în colaborare cu A. Ciura *Poetică și legendar poetic* (1911) s-a impus prin resursele sale formative în direcția educației naționale.

---

[61] Joe Gherman, *Viața și operele compozitorului Iacob Mureșianu,* Cluj, 1933, p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro

În domeniul ştiinţelor economice remarcăm contribuţia valoroasă a lui Nicolae Pop prin manualele sale *Carte de economie pentru clasa a V-a şi a VI-a a şcoalei primare de băieţi* (1913), şi *Economia rurală şi grădinăritul. Economia naţională pentru seminarii teologice şi institute pedagogice* (1914). În anii premergători războiului Valer Suciu a publicat *Aritmetică pentru clasa a II-a a şcolii primare* (1914), *Aritmetică pentru clasele III şi IV ale şcolii primare* (1914), şi *Aritmetică şi geometrie pentru clasele V şiVI ale şcolii primare* (1913). Prin manualele publicate de profesorii preparandiei — ca şi ai liceului —, Blajul a devenit unul din centrele productive ale literaturi didactice din Transilvania. Preparandia din Blaj a fost şi un centru de perfecţionare a învăţătorilor prin activitatea desfăşurată de profesorii ei în cadrul „Reuniunii învăţătorilor din arhidieceză" şi prin cursurile de perfecţionare organizate pentru cadrele didactice ale şcolilor populare.

Activitatea „Reuniunii învăţătorilor" a fost sprijinită de profesorii I. Raţiu şi G. Munteanu, care au urmărit să întărească rolul acestei asociaţii în activitatea de perfecţionare a învăţătorilor. I. F. Negruţiu a fost unul dintre autorii planurilor de învăţământ ale şcolilor populare. În colaborare cu P. Ungureanu a elaborat în 1900 *Carte de citire pentru clasa II, III şi IV primară,* în cuprinsul căreia găsim poezii de caldă rezonanţă patriotică din opera lui V. Alecsandri, M. Eminescu, G. Sion. Prin activitatea dascălilor săi, Preparandia din Blaj a contribuit la definirea profilului educativ al şcolilor populare ca instituţii de educaţie şi cultură naţională. În cuvîntul rostit la 23 octombrie 1906 la adunarea generală a „Reuniunii învăţătorilor", G. Munteanu, preşedintele ei, sublinia că activitatea culturală e unul din atributele fundamentale ale unei şcoli şi ale personalităţii învăţătorului. Semnalăm faptul că în anul 1912 profesorii Valer Suciu şi Şt. Pop au predat la cursurile de perfecţionare ale învăţătorilor lecţii de fizică şi istorie, insistînd asupra noilor descoperiri din aceste ştiinţe şi asupra ideii modernizării învăţămîntului[62]. În anii viforoşi ai războiului, Preparandia din Blaj s-a integrat în marele efort colectiv făcut de comunitatea românească din Transilvania pentru realizarea unirii românilor. Profesorii ei au activat în cadrul Consiliului Naţional Român din Blaj pentru pregătirea Adunării Naţionale de la Alba-Iulia*.

7. *Preparandia din Caransebeş.* Banatul a beneficiat în 1777 de cursurile de normă organizate de T. Ianovici de Mirievo. La începutul secolului al XIX-lea, protopopul I. Tomici al Caransebeşului a elaborat în 1807 un plan de organizare a şcolilor din graniţa militară. El propunea ca în timpul verii să fie organizat un curs de trei luni pentru pregătirea învăţătorilor. Acest curs iniţiat de I. Tomici s-a deschis în 1820 şi a ţinut trei luni. Cursul a continuat în 1828, dar durata sa a fost redusă la trei săptămîni[63]. În 1830 C. Diaconovici-Loga a fost

---

[62] Cf. „Unirea", nr. 40, XXII, 1912.

* Cf. *Consiliul Naţional Român din Blaj* (1918—1919), vol. I, ediţie îngrijită de Viorica Lascu şi Marcel Ştirban, Dacia, 1978.

[63] V. Ţîrcovnicu. *Contribuţii la istoria învăţămîntului românesc din Banat (1780—1918),* E.D.P., 1970, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro

numit director al şcolilor naţionale din graniţă. El a organizat cursuri de pedagogie la Caransebeş, iar în 1836 la Biserica Albă. La cursurile organizate în 1832 de C. Diaconovici-Loga au fost predate cunoştinţe de pedagogie, gramatică, epistolografie, aritmetică, geografie, istorie, cînt, economie, albinărit şi mătăsărit. Cursurile au fost predate de C. Diaconovici-Loga, care arată că punea accent în timpul predării pe tîlcuială, adică pe explicarea noţiunilor transmise[64]. Succesorul său la conducerea şcolilor din graniţă a fost Petru Lupulov, care a continuat să organizeze cursuri de pedagogie pînă în anul 1854. În 1857 cursurile au fost reorganizate de către noul director, Nicolae Andreevici. Timp de şase săptămîni candidaţilor de învăţători le erau predate probleme de metodică a predării obiectelor de învăţămînt şi sumare noţiuni de pedagogie şi organizare şcolară. Cursurile organizate în 1857 au continuat pînă în 1871. În anul 1872 a fost desfiinţată graniţa militară. În acest an senatul şcolar al Consistoriului din Caransebeş a propus să se înfiinţeze o preparandie, care să asigure pregătirea unui număr sporit de învăţători pentru şcolile populare din Banat. Propunerea n-a avut şanse de izbîndă imediată. Deschiderea cursurilor Preparandiei din Caransebeş a avut loc în 13 septembrie 1876, fiind înscrişi 15 elevi.

Între timp, senatul şcolar din Caransebeş acordase sprijin unor tineri studenţi pentru completarea studiilor la universitatea din Viena. Ei au fost Ştefan Velovan şi Patriciu Drăgălina, care în 1876 au fost trimişi pentru specializare la Gotha, unde au dobîndit o pregătire temeinică în domeniul pedagogiei şi au cunoscut modul de organizare a şcolilor de aplicaţie. Înarmat cu o temeinică pregătire pedagogică, Şt. Velovan a ocupat catedra de pedagogie de la Institutul pedagogic din Caransebeş, pe care l-a condus în calitate de director pînă în 1893, anul trecerii sale în România ca profesor de pedagogie. Succesorul său la conducerea Preparandiei din Caransebeş a fost Patriciu Dragalina[65]. El a condus şcoala pînă în anul 1908.

Pregătirea practică a elevilor a fost asigurată din primii ani de funcţionare a preparandiei prin activităţile pe care elevii le desfăşurau în şcoala populară din Caransebeş. Profesorii şcolii ţineau lecţii deschise în care exemplificau metode şi procedee de predare. Elevii din anul III desfăşurau o activitate de predare la clasele şcolii populare. Aceste lecţii erau analizate în prezenţa colegilor care au asistat la ele. Remarcăm organizarea judicioasă a practicii pedagogice realizată de Şt. Velovan şi pe baza experienţei sale dobîndită la Gotha. În anul şcolar 1896—1897, durata de şcolarizare a fost mărită la patru ani. Din acest an funcţionează şi şcoala de aplicaţie, fapt care a mărit posibilităţile preparandiei de pregătire a învăţătorilor.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se constată înscrierea unui număr mai mare de eleve la cursurile pedagogice din Caran-

---

[64] Cf. *Epistolariul românesc*, Buda, 1841, p. 384.

[65] N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeş*, Caransebeş, 1940, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro

sebeş. În anul şcolar 1900—1901 au fost 30 de fete din cei 85 de tineri înscrişi în anii I—IV. Anul şcolar 1901—1902 a fost ultimul în care cursurile au fost frecventate şi de fete deoarece primirea fetelor ca eleve la preparandie a fost interzisă de ministerul de culte şi instrucţie publică[66]. În anii următori numărul elevelor a scăzut. Autorităţile guvernamentale caută ca prin acţiuni represive să stînjenească dezvoltarea şcolii şi afirmarea ei culturală. În 1907, ministerul a trimis la Caransebeş un inspector general pentru cercetarea „afacerilor de studii şi personale" ale profesorilor. De la 2 martie 1908 acţiunile elevilor şi ale educatorilor au fost supravegheate de un comisar ministerial permanent. Pentru asigurarea bazei materiale a şcolii se face apel la protopopiate. Sacrificiile materiale pe care le făceau locuitorii satelor bănăţene deveneau tot mai apăsătoare. În unele sate darea de cult depăşea cu 90%—460% sumele plătite ca impozit direct. Senatul şcolar a solicitat în 1910 luptătorului naţional V. Braniişte să asiste la examenele de calificare învăţătorească şi să urmărească în mod statornic perfecţionarea activităţii şcolii.

Din anul 1868—1869 a existat la Caransebeş o societate literară a studenţilor de la teologie. Societatea dispunea de o bibliotecă şcolară şi de o orchestră activă. Din anul şcolar 1889—1890 societatea de lectură „Ion Popasu" a avut printre membrii ei un număr ridicat de elevi ai preparandiei. Pentru difuzarea încercărilor literare şi pedagogice ale membrilor ei, societatea tinerilor elevi şi studenţi din Caransebeş a beneficiat de un organ de presă al său, revista *Progresul*, care era multiplicată de către unii tineri entuziaşti. Printre preocupările culturale ale societăţii menţionăm dezvoltarea interesului pentru folclor şi cunoaşterea literaturii române. În foaia *Progresul* au fost publicate încercări critice şi lucrări ale elevilor despre opere literare contemporane sau despre Gh. Lazăr, Gh. Asachi, I. Eliade Rădulescu, A. Pann şi alţi scriitori. Pentru a diminua capacitatea de acţiune a societăţii şi a supraveghea mai uşor activitatea membrilor ei, comisarul ministerial a cerut conducerii şcolii în 1908 ca societatea să fie reorganizată, iar elevii institutului pedagogic să formeze o societate separată.

Procesul de învăţămînt s-a desfăşurat în anul şcolar 1876—1877 numai cu primul an de studii. În anii următori şcoala a avut în structura sa toate cele trei clase. În anul 1882—1883 se predau 20 de obiecte de învăţămînt în cele trei clase: religia, limba română în cîte trei ore pe săptămînă la fiecare clasă, limba maghiară în patru ore pe limba germană (1 oră pe săptămînă), aritmetica, geometria, geografia, istoria, pedagogia şi metodica (cîte trei ore pe săptămînă la fiecare an de studii), constituţia se studia numai în anul IV, iar desenul şi caligrafia, igiena, muzica vocală, violina, cîntul bisericesc, tipicul, economia rurală, fizica şi gimnastica se predau în trei ore pe săptămînă cu toate clasele deodată. Remarcăm faptul că pentru studiul limbii maghiare se acorda un număr mai mare de ore decît pentru limba română.

---

[66] *Protocolul sinodului eparhial al diecesei gr. or. române a Caransebeşului*, Caransebeş, 1903, p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro

Muzica vocală și instrumentală se studia în 12 ore pe săptămînă (patru pentru fiecare clasă), fapt care ilustrează tradiția și receptivitatea muzicală a Banatului. Procesul de învățămînt a cunoscut perfecționări în anul următor prin introducerea unor obiecte noi de studiu: istoria pedagogiei, chimia, contabilitatea și prin mărirea numărului de ore destinat practicii pedagogice, care a cunoscut o organizare judicioasă sub îndrumarea lui Ștefan Velovan. Formele pe care le îmbracă practica pedagogică a elevilor după 1879 erau următoarele: lecții model ținute de profesorii de specialitate în școala de aplicație, ore speciale de pregătire a lecțiilor de probă pe care urmau să le țină practicanții, lecțiile de probă ale practicanților din anul III în prezența întregii clase și a profesorului de specialitate și conferințele cu caracter de evaluare care se țineau sîmbăta după amiază. Desfășurarea acestor conferințe de analiză era redată într-un proces verbal alcătuit de un preparand. Este interesant de reținut modul de evaluare a lecției întrucît a intrat în tradiția școlii românești. Etapele erau următoarele: a) autoanaliza lecției făcută de practicant, b) analiza făcută de recenzentul numit înainte de ținerea lecției, c) analiza critică făcută de ceilalți colegi, d) observațiile finale ale profesorului de specialitate și e) îndrumările date de dirigintele institutului pentru buna desfășurare a activității viitoare. A fost un procedeu de muncă sistematică și bine organizată care a contribuit la formarea spiritului critic al practicanților și a responsabilității lor în muncă.

Procesul de învățămînt a cunoscut în decursul timpului perfecționări în privința conținutului. În anul școlar 1911—1912 planul de învățămînt la principalele obiecte de învățămînt a avut următoarea structură:

Pedagogia. În anul I se studia somatologia și psihologia (două ore), iar în anul II didactica și primele două capitole din metodică referitoare la învățămîntul intuitiv și predarea limbii române (trei ore pe săptămînă). În anul III se începea studiul sistematic al pedagogiei, clarificîndu-se conceptul de educație și componentele ei (două ore). Elevii anului III efectuau două ore de practică pedagogică în școala de aplicație. Se continua și studiul metodicilor speciale. În anul IV se făcea studiul istoriei pedagogiei și organizarea sistemului de învățămînt poporal (trei ore). Practica pedagogică era efectuată în șase ore pe săptămînă. La toate clasele se utilizau manualele lui P. Pipoș.

Limba română. În anul I se efectuase o schimbare fericită, întrucît față de anul școlar precedent se mărise de la două la patru numărul orelor pe săptămînă. Elevii anului I studiau problemele următoare: originea limbii române, sunetele ei, punctuația, ortografia, morfologia, propoziția și fraza. La lectură ei studiau bucăți reprezentative din opera lui I. Creangă, P. Ispirescu, M. Eminescu, Al. Odobescu, V. Alecsandri, G. Coșbuc, O. Goga, Șt. O. Iosif. Observăm că se acorda interes sporit lecturii operelor literare și analizei lor.

În anul II, la gramatică se continua studiul propoziției. Stilistica era un obiect independent și studiul ei cuprindea următoarele pro-

https://biblioteca-digitala.ro

bleme: noțiunea de stil, calitățile generale ale stilului, compoziția, descrierea, narațiunea, disertația, discursul și probleme de stilistică practică. La lectură se continua analiza altor texte literare din operele lui V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, M. Eminescu, G. Coșbuc, Al. Vlahuță, I. L. Caragiale, M. Sadoveanu, O. Goga, I. Creangă, I. Agîrbiceanu. Erau folosite apreciate manuale: cel de gramatică al lui N. Bogdan și stilistică al lui I. F. Negruțiu.

În anul III, în trei ore pe săptămînă față de două în anul școlar precedent, se studia estetica. Problemele incluse în plan erau: forma poeziei, poezia populară și artistică, cîntecul, oda, elegia, epigrama, satira, legenda, fabula, drama. Se foloseau manualele *Poetica și legendar poetic* de I. Rațiu și Al. Ciura și *Istoria literaturii române* de E. Hodoș.

În anul IV, în trei ore pe săptămînă, se studia istoria literaturii române, utilizîndu-se manualul lui E. Hodoș.

Pentru studiul limbii maghiare se acordaseră 14 ore în cei patru ani, iar pentru limba germană patru ore.

Istoria era astfel repartizată pe ani: în anul I se studia istoria universală (două ore) și se continua în anul II (trei ore). În anul III se studia istoria Ungariei.

Geografia se studia în anii I—III în cîte două ore pe săptămînă. În anul I se preda geografia fizică, în anul II cea politică, iar în anul III geografia Ungariei.

Matematica era studiată în toți anii în 10 ore (3+3+2+2). În anul I se studia aritmetica și algebra, în anul II se continua studiul acestor discipline și în plus erau predate noțiuni de geometrie. În anul III se predau proporțiile, regula de trei și noțiuni despre sistemul monetar, după care se continua studiul geometriei. În anul IV se predau noțiuni despre logaritmi, geometria în spațiu și elemente simple de contabilitate.

Studiul economiei avea un caracter teoretic și practic pentru a se forma deprinderile de cultivare rațională a pămîntului.

Științele naturii se studiau astfel: în anul I erau predate noțiuni de botanică (două ore pe săptămînă), în anul II noțiuni de zoologie tot în două ore, în anul III se preda chimia anorganică, mineralogia, geologia și chimia organică în trei ore pe săptămînă. Fizica se studia în anii III și IV în cîte două ore pe săptămînă. Se folosea manualul de fizică al lui T. L. Blaga.

Muzica era un obiect căruia i se acorda o importanță mare dacă luăm în considerare numărul de 14 ore repartizate în cei patru ani de studii. În anul I se preda teoria muzicii, se făceau exerciții de muzică vocală și fiecare elev începea exercițiile de muzică instrumentală (violină sau flaut). În anii II—IV erau continuate aceste studii. În timp de două ore pe săptămînă se făcea pregătirea corului școlii.

Planul de învățămînt mai prevedea lecții de caligrafie și desen. Gimnastica se făcea pe grupe de clase: anii I—II și III—IV. Pentru tipic și cînt bisericesc se prevăzuseră 15 ore pe săptămînă pentru toți

https://biblioteca-digitala.ro

anii. Practica pedagogică era efectuată în școala de aplicație. Profesorii de specialitate asistau la lecțiile de probă ale elevilor practicanți, la analiza lor și dădeau îndrumări metodice referitoare la perfecționarea predării obiectului respectiv. Așa cum se prezintă, planul de învățămînt[67] din anul școlar 1911—1912 reflectă preocuparea de formare a unor învățători cu un larg orizont cultural. De asemenea, se observă grija de formare a deprinderilor practice necesare activității pedagogice în școală și culturale în sat. Studiul pedagogiei, al muzicii și stilisticii avea printre finalitățile sale pregătirea viitorilor învățători pentru activitățile culturale din sat. E una din realizările care au constituit o tradiție valoroasă a învățămîntului românesc.

Institutul pedagogic din Caransebeș a beneficiat de activitatea culturală a unor educatori care au contribuit la progresul învățămîntului românesc. Șt. Velovan a fost nu numai directorul activ care a prezidat organizarea activității didactice în primii ani de existență ai preparandiei, ci și un îndrumător respectat al învățătorilor bănățeni. În 1883 a fost ales președinte al „Reuniunii învățătorilor de la școlile confesionale gr. or. din diecesa Caransebeșului", pe care a condus-o pînă în 1893. El a imprimat activității reuniunii un caracter metodic urmărind să contribuie la perfecționarea învățătorilor și la progresul școlilor populare. Pentru perfecționarea pedagogică a învățătorilor a elaborat lucrări metodice ca *Instrucțiune din istoria naturală* (ediția a II-a în 1894), *Instrucțiune din fizică* (ediția a II-a în 1895) și a publicat în *Foaia diecezană* din 1891 sub titlul *Din propedeutica pedagogică* unele din lecțiile de pedagogie predate elevilor săi. Lucrarea *Întemeierea psihologică a actelor elementare ale gîndirii*, Caransebeș, 1890, a fost tradusă și în limba germană. Studiile publicate în *Convorbiri literare* — *Raportul între știință și artă*, 1887; *Întemeierea psihologică a actelor elementare ale gîndirii în marginile legilor herbartiene de asociere și reproducere*, 1890; *Școala lui Herbart și pedagogia la români*, 1892; *Rolul fanteziei și al memoriei în procesul de apercepție*, 1893; *Apercepția în serviciul sistematizării noțiunilor*, 1894 — l-au făcut cunoscut în România, de unde a fost invitat de Titu Maiorescu să meargă profesor de pedagogie. N-a dat urmare acestei invitații, a răspuns însă chemării făcute de Take Ionescu și în 1893 a trecut în România. A funcționat ca profesor la București Cîmpulung și Craiova[68]. A adus o contribuție valoroasă la dezvoltarea învățămîntului pedagogic din România. Dintre profesorii care au activat la Caransebeș a mai desfășurat o fructuoasă activitate în România Ion Paul. A funcționat între 1883—1886 la Caransebeș, iar după această dată la Slatina și Iași, de unde, după unire a trecut profesor la Universitatea din Cluj.

---

[67] *„Anuarul Institutului teologic și pedagogic român gr. or. al* diecezei *Caransebeșului pe anul școlar 1911—1912"*, Caransebeș, 1912, p. 41—61.

[68] Cf. *Ștefan Velovan. Dare de seamă asupra vieții și activității lui*, Craiova, f. a., p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro

Printre inițiativele culturale locale s-a remarcat cea luată de Enea Hodoș, profesor de literatură al preparandiei, care a organizat la Caransebeș „Biblioteca noastră". El a publicat în 1892 *Poezii populare din Banat*, în 1893 *Manual de istoria literaturii române*, iar în 1896 abecedarul *Întîia carte de scriere și citire*. În 1904 a fost ales membru corespondent al Academiei Române. Cea mai valoroasă dintre lucrările sale este, fără îndoială, manualul de istorie a literaturii române, utilizat și în alte școli din Transilvania, în prefața căreia autorul a făcut o distincție între literatura universală, creație a unui grup de națiuni, și cea națională, care încorporează într-un ansamblu unitar produsele literare ale unei singure națiuni. A fost un manual valoros în epocă, în care se găsesc emise judecăți de valoare asupra literaturii noastre culte și populare. Criteriul istorico-cultural a stat la baza judecăților de valoare formulate asupra scriitorilor studiați și a operelor literare analizate. Manualul a avut meritul de a fi familiarizat pe elevii școlilor în care a fost utilizat cu conceptul de literatură națională. E. Hodoș a arătat că în istoria noastră culturală se observă valoarea formativă și creatoare a contactului scriitorilor cu creațiile valoroase ale poporului. Prin prisma acestei corelații el a arătat rolul lui V. Alecsandri în trezirea interesului pentru folclor.

Alți profesori ai Institutului pedagogic din Caransebeș au elaborat manuale pentru alte obiecte. Astfel, Patriciu Dragalina, cunoscut prin lucrarea sa în trei volume *Din istoria Banatului Severin, 1898—1902*, a elaborat îndrumări metodice pentru conferințele învățătorești. Luînd ca bază metodica lui Kehr, P. Dragalina a tipărit în 1895 *Metodica specială pentru geografia în școala poporală*. Pentru nevoile școlilor populare el a publicat în 1892 *Geografia pentru școala populară*. Iosif Bălan a elaborat *Fizica pentru școalele poporale*, 1897 și a publicat studii de economie agrară în *Foaia diecezană*.

Se întîlnește în activitatea pedagogică a Preparandiei din Caransebeș un interes deosebit pentru problemele de metodică. St. Velovan și P. Dragalina au contribuit la dezbaterea problemelor de metodică într-un spirit modern urmărind formarea învățătorilor și perfecționarea lor „după gradul culturii de astăzi", adică al culturii epocii. Se poate vorbi așadar de un sincronism pedagogic cu preocupările școlare din țările europene avansate în domeniul învățămîntului. Prin instrucțiunile metodice pe care ei le-au elaborat au familiarizat pe învățători cu tehnica utilizării intuiției, conversației, experimentului și a altor metode într-un spirit modern. În *Metodica specială pentru geografia în școala populară*, P. Dragalina a arătat cum trebuie organizat pe clase studiul geografiei și a dat exemple practice de lecții. Semnificativ din punct de vedere educativ este faptul că în structura planurilor de lecții a introdus elemente de istorie națională într-o epocă în care ea nu figura ca obiect de învățămînt. În lecția „Timișul de la izvor pînă la Caransebeș" se găsesc la paginile 37—38 referiri la luptele romanilor cu dacii și la urmele istorice ale pătrunderii romanilor în Banat. În lecția despre comitatul Aradului este analizată structura

https://biblioteca-digitala.ro

națională a populației remarcîndu-se că românii constituie majoritatea populației din părțile Aradului. Întrebările din cele două planuri de lecții arată preocuparea lui P. Dragalina de a contribui la cultivarea dragostei elevilor săi față de farmecul locurilor natale. În *Instrucțiune din istoria naturală*, St. Velovan insista asupra necesității aprecierii de către elevi a frumuseților naturii. În anii premergători primului război mondial studiul științelor naturii a fost impulsionat de un tînăr profesor, Sabin Evuțianu, care s-a îngrijit de organizarea colecțiilor de material didactic. În conferința *Științele naturale în școala populară*, ținută în 4 aprilie 1913 în adunarea învățătorilor din Caransebeș și publicată de revista *Educatorul* din același an, S. Evuțianu insistase asupra rolului educativ al acestei discipline.

Activitatea culturală a școlii a fost impulsionată între 1886—1889 și de remarcabilul luptător național V. Goldiș, care s-a numărat printre profesorii școlii din acești ani. Cursurile de igienă au fost predate de doctor Leo Mureșan, care a dezbătut în *Foaia diecezană* probleme de sănătate individuală și publică. Beneficiind de legăturile pe care orașul Caransebeș le avea cu România prin Herculane și Orșova, profesorii preparandiei au intensificat relațiile lor culturale cu centrele școlare și artistice de peste Carpați ca și cu preparandiile din Arad și Sibiu. În iunie 1912, elevii și profesorii școlii au făcut o excursie în România, vizitînd orașul Turnu Severin și Liceul „Traian" din acest oraș*. Prin excursii și legături culturale, activități artistice în satele bănățene, studiul temeinic al literaturii române, activitatea creatoare a societății de lectură și entuziasmul profesorilor școlii îndrumați de referentul școlar Ștefan Jianu, un luptător național cu întinse relații culturale și politice peste Carpați, Institutul pedagogic din Caransebeș a devenit o instituție care dispunea de un mediu educativ elevat menit să formeze pe viitorii învățători în spiritul dragostei față de poporul român și de aspirațiile lui de unitate națională.

8. *Preparandiile de fete.* Creșterea loturilor școlare a determinat cercurile pedagogice să militeze pentru înființarea unor preparandii de fete care să asigure formarea învățătoarelor. A. Gavra a elaborat în 1874 un plan de înființare a unei preparandii de fete. Afirmînd cu vigoare principiul egalității sexelor în actul educativ, preparandiile au introdus în sfera lor de activitate și pregătirea învățătoarelor. A fost un act care corespundea preocupărilor pedagogice moderne și scopurilor culturale urmărite de români, care se luptau pentru școlarizarea unor procente tot mai ridicate din contingentele de copii recenzați de școlile populare. Ministerul de culte și instrucție publică de la Budapesta s-a opus însă pregătirii învățătoarelor. Prin ordinul 74 306 din 1901, Wlasics Gyula, titularul departamentului de culte, interzicea institutelor pedagogice românești să mai pregătească învățătoare. Remarcabilul luptător național V. Goldiș a sesizat pericolul ce de-

* S. Evuțianu reactualizează momente din activitatea sa pedagogică de la Caransebeș în amintirile sale în manuscris întitulate *Clipe trăite*, care se află în posesia noastră.

https://biblioteca-digitala.ro

curgea dintr-un asemenea ordin și s-a adresat Episcopiei din Caransebeș, sugerînd autorităților ei școlare înființarea unei preparandii pentru învățătoare. V. Goldiș nota că sistarea activităților de formare a învățătoarelor este o mare pierdere pentru români.* Consistoriul din Arad a înaintat un memoriu către guvern, apărînd dreptul românilor de a pregăti învățătoare. În 7 decembrie 1910, corpul profesoral al Preparandiei din Arad a ținut o consfătuire prezidată de R. Ciorogariu pentru a dezbate problema pregătirii învățătoarelor și a propus să se ceară aprobare de la guvern ca elevele de la școala civilă de fete din Arad să fie admise să facă examene de pedagogie și să frecventeze cursurile preparandiale, iar după absolvirea lor să primească dreptul de a fi încadrate ca învățătoare. Propunerea a fost respinsă în 1911 de ministrul de culte I. Zichy.

Nevoia pregătirii învățătoarelor a fost semnalată și de senatul școlar al Consistoriului mitropolitan din Sibiu, care în 1914 constata că „peste 120 de școli confesionale stau închise și instrucția stagnează total din lipsă de învățători calificați". Senatul școlar din Sibiu remarca faptul că interesele naționale ale românilor reclamă înființarea unei preparandii de fete și propune autorităților școlare arădene să acționeze în comun pentru înființarea unei preparandii de fete, care urma să funcționeze într-unul din centrele Sibiu, Arad, Caransebeș sau Oradea. În răspunsul senatului școlar din Arad, elaborat de V. Goldiș, se sublinia „marea însemnătate a culturii femeii române". Secretarul Consistoriului din Oradea comunica o informație dureroasă: în raza sa de activitate erau 81 de școli fără învățători. În asemenea situații grele, pregătirea învățătoarelor prezenta o semnificație națională, întrucît se putea asigura funcționarea școlilor confesionale. Consistoriul din Arad a inițiat o acțiune de înființare a preparandiei de fete, solicitînd aprobarea ministerului de resort. Memoriul a fost prezentat de V. Goldiș ministrului de culte și instrucție publică. Acest for a răspuns însă negativ. Sinodul diecezei arădene a decis în 13 aprilie 1915 să fie continuate demersurile pentru înființarea preparandiei de fete. Au fost solicitate eparhiile ortodoxe din Sibiu și Caransebeș să arate în ce măsură ar putea contribui la susținerea preparandiei de fete din Arad. Consistoriul din Arad a decis în 8 iunie 1916 să înființeze preparandia de fete cu începutul anului școlar 1916—1917. A fost aleasă și o comisie școlară prezidată de R. Ciorogariu — din ea făcînd parte V. Goldiș, G. Popa, V. Stanciu și I. Moldovan — care să se ocupe de organizarea preparandiei de fete. Evenimentele militare de la începutul anului școlar 1916—1917 au dus la rechiziționarea localului preparandiei de băieți și cea de fete n-a putut fi înființată.

Preparandia din Lugoj. Comunitatea românească din Lugoj, receptivă la nou și disponibilă pentru cultură, a reușit să înființeze o preparandie de fete, care și-a deschis cursurile în 15 septembrie 1914[69].

---

* Arhiva Episcopiei Arad, doc. IV — 1 — 1902.

[69] *Preparandia de fete din Lugoj*, în „Unirea", nr. 59, an XXV, 1915.

https://biblioteca-digitala.ro

S-au înscris 30 de eleve la cursurile de zi și 56 la cele fără frecvență. În anul școlar 1917—1918 erau înscrise 34 de eleve în anul IV la cursurile de zi și 15 la fără frecvență. Directoarea școlii în acești ani ai începutului făcut și mai dificil de greutățile războiului a fost Elisabeta Butean, profesoară de pedagogie.

Preparandia de fete din Gherla și-a deschis cursurile în 5 septembrie 1915. Conducerea școlii a fost asigurată de Livia Coroianu. Corpul didactic urmărea să dezvolte în cadrul școlii un mediu cultural elevat afirmînd că pentru realizarea acestui obiectiv educativ „doina noastră vestită, literatura noastră modestă, sufletul întreg al neamului nostru va pluti pe acest nou lăcaș al culturii noastre"[70]. În condițiile grele ale războiului, aceste două preparandii au însemnat un vizibil progres în pregătirea educatorilor pentru învățămîntul popular, în a cărui rețea se găseau din ce în ce mai multe școli fără învățători din cauza pierderilor pe care le suferise pe front învățătorimea română din Transilvania.

9. *Cursuri (secții) de limba română* au fost organizate la preparandiile din Deva și Zalău. Înființarea lor e un rezultat al legii învățămîntului din 1868. La Deva, în anul școlar 1870—1871 au fost înscriși opt elevi la secția română. Cursurile durau trei ani. Pînă în anul 1874/75 toate obiectele au fost predate în limba română[71]. După 1880 clasele de limba română au fost desființate, însă în 1887 s-a aprobat înființarea catedrei de limba română. Secția română din Deva a avut trei profesori de aleasă ținută culturală și pedagogică: V. Petri, I. Candrea și I. Lăzărici. Referindu-se la cursul român de la Preparandia din Deva, V. Petri notează în *Școala română* că în 1873 s-au accentuat „sforțările ce se făceau spre a șterge cu totul cursul român de la Preparandia din Deva"[72]. V. Petri și I. Candrea au editat în colaborare, pînă la decesul prematur al lui I. Candrea, revista *Școala română*, iar I. Lăzărici este autorul a două valoroase manuale: *Elemente de poetică română, în usul tinerimei gimnasiale și preparandiale, Sibiu, 1882* și *Istoria literaturii române, în usul tinerimei studioase*, Sibiu, 1884. Constatînd că Preparandia din Deva este cercetată de mulți elevi români, I. Lăzărici stăruia în 1879 pentru perfecționarea predării muzicii în această instituție menită să pregătească învățători.

Preparandia din Zalău și-a deschis cursurile tot în 1870. Profesorul Gavril Trif a predat limba română, matematica și științele naturale. A funcționat la această preparandie pînă în 1889, cînd a fost mutat la Szabadka. În 1886 el a publicat la Gherla *Carte conducătoare la propunerea calcularei în scoala populară pentru învățători și preparanzi.* G. Trif a condus cercul de limbă română constituit din 24 de elevi ai școlii. Cercul a fost denumit „Gh. Lazăr" și a avut statute din

---

[70] *Deschiderea preparandiei de fete din Gherla*, ibidem, nr. 56 și 89, 1915.

[71] Ovidiu Vlad-Nicolae Țîrlea, *Monografia Liceului pedagogic Deva*, Deva, 1970, p. 15.

[72] „Școala română", 19, II, 1877.

https://biblioteca-digitala.ro

1874—1875, ceea ce înseamnă că avea un caracter instituțional în structura școlii. Scopul cercului era „cultivarea elevilor în limba maternă"*. La o manifestație publică din 1880 organizată de membrii cercului, au fost recitate poezii din V. Alecsandri și D. Bolintineanu. G. Trif a fost un pedagog activ, care a contribuit la dinamizarea activității reuniunilor învățătorești și la cunoașterea învățămîntului din România liberă.

10. Cîteva *considerații finale* se impun asupra rolului pedagogic și național al preparandiilor românești din Transilvania pentru a stabili nu numai contribuția lor la progresul învățămîntului românesc pînă în 1918, ci și valoarea lor instituțională în cadrul unui sistem de învățămînt divizat în funcție de considerente confesionale și ciuntit — românii din Transilvania nu dispuneau de o universitate — din cauza opresiunii naționale. Preparandiile românești din Transilvania n-au constituit un sistem unitar, ele au avut o autonomie organizatorică și pedagogică datorită principiului confesional care a stat la baza existenței lor. Confesionalismul a avut un caracter organizatoric în primul rînd. Sub raport pedagogic a fost arma de apărare a caracterului național al școlilor pedagogice și a întregului învățămînt din Transilvania. Experiența de după 1870 cu secții românești la preparandiile de stat a fost de scurtă durată și ineficientă. Sub formă confesională, românii, ca și celelalte naționalități asuprite din imperiu, au apărat caracterul național al școlilor lor.

Preparandiile românești din Transilvania au fost centre școlare active, care au dat prin valorificarea propriei experiențe și prin căutările de noi metode și forme de organizare o notă statornică de originalitate gîndirii pedagogice românești. Funcția lor creatoare sub raport pedagogic s-a manifestat însă plenar în aportul pe care l-au adus la constituirea pedagogiei românești ca doctrină educativă menită să valorifice capitalul intelectual al națiunii.

Sub raport științific preparandiile au fost centrele active în care s-a constituit pedagogia românească din Transilvania ca un corp închegat de doctrine educative. Constituirea pedagogiei și introducerea ei ca obiect în preparandii era rezultatul eforturilor pe care românii le făceau pentru progresul lor cultural. Acest obiectiv nu se putea realiza fără existența unui corp mai numeros de învățători populari, capabili să educe tineretul dintr-o perspectivă națională. De aceea, încă în primul curs de pedagogie pe care I. Mihuț l-a ținut la Preparandia din Arad se găsesc referiri la „învățătorul poporalnic și naționalnic" care nu-și poate îndeplini rolul său educativ fără vrednicie și însușirea științelor. Și școlii i se atribuie o funcție națională nu numai prin limba comunității în cadrul căreia funcționa, ci și prin modul său de a asigura „publica creștere în școală". În pline transformări sociale și încercări grele aduse de revoluția de la 1848, V. Babeș a încercat să dea o fundamentare teoretică funcției naționale a școlii.

---

* Ibidem, 10, II, 1877.

https://biblioteca-digitala.ro

În cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea preparandiile românești au devenit adevărate laboratoare pedagogice, care au dat prin contribuții educative autentice nota de originalitate a pedagogiei românești. Fiecare dintre ele a fost reprezentată în configurația pedagogică a epocii de un gînditor de prestigiu, care a contribuit la progresul pedagogiei naționale. La Arad distingem figurile lui L. Petrovici și P. Pipoș. Primul a așezat la baza actului educativ iubirea față de copii și a accentuat nota umanistă a oricărui act pedagogic autentic. Succesorul său la catedra de pedagogie a preparandiei, P. Pipoș, a dat disciplinei pe care o preda extensiunea înregistrată în epoca modernă. El a introdus viziunea diacronică în studiul problemelor de didactică și metodică, arătînd evoluția istorică a metodicilor speciale. P. Pipoș a conceput școala ca pe o instituție educativă modernă menită să asigure dezvoltarea armonioasă a copilului și pregătirea lui pentru exigențele vieții naționale. El a insistat asupra funcției naționale a școlii și a relevat caracterul național al educației ca activitate menită să asigure integrarea copilului în modul de gîndire, simțire și acțiune al comunității naționale. Pedagogul arădean a atribuit școlii un rol *educativ prioritar*, întrucît școala e un factor de progres prin buna educație pe care o asigură tineretului. Definiția dată educației se distinge prin nota ei modernă, întrucît educația e concepută ca o activitate umană organizată cu scopul de a forma tînăra generație.

Preparandia din Sibiu a devenit un centru de creație pedagogică prin activitatea fructuoasă desfășurată de Ion Popescu și Petru Șpan. Pedagog cu o arie întinsă de activitate — pedagogie, psihologie, publicistică —, I. Popescu definește pedagogia ca știință a educației. Omul este obiectul acțiunii educative și în această viziune primul capitol al lucrării sale *Compendiu de pedagogie* cuprinde cunoștințe de antropologie. Pedagogul sibian a stabilit o corelație firească între educație și cultură, considerînd actul educativ ca fundament al vieții culturale a unui popor. Conceput pe baze herbartiene, *Compendiul de pedagogie* a fost apreciat în mod elogios de către Titu Maiorescu pentru caracterul sistematic. I. Popescu a considerat educația în spirit național a tinerei generații un postulat pedagogic din cauza corelației intime care există între omenire și națiune. Omenirea nu există decît prin națiuni și de aceea tot ce se întreprinde pentru educația unei națiuni contribuie la progresul omenirii.

Teza rolului cultural al educației se găsește expusă și în lucrările de pedagogie ale lui P. Șpan, care considera actul educativ ca o condiție a progresului cultural al poporului. Ca și cultura, educația este o expresie a sufletului național și de aceea P. Șpan milita pentru organizarea unor școli care să valorifice viața sufletească a poporului și să-l ajute să-și păstreze ființa sa. Scopul actului educativ este formarea caracterului moral al tinerei generații, pentru a face din ea un factor de realizare a progresului național. Educatorul va găsi resurse educative pentru formarea fiecărei ființe tinere în vatra părintească și valorile culturale ale națiunii și ale umanității. P. Șpan a

https://biblioteca-digitala.ro

introdus în activitatea educativă căutări pedagogice referitoare la utilizarea tradițiilor, poveștilor și impresiilor pe care copilăria le aduce din mediul natal. Cu ajutorul lor mamele și educatorii imprimă *caracter național* tinerei generații ferind-o de dezrădăcinare și înstrăinare.

O notă de originalitate a imprimat activității pedagogice desfășurată de elevii Preparandiei din Năsăud profesorul de pedagogie al acestei instituții, Vasile Petri. El a stimulat încercările educative atît la Năsăud. cît și la Deva și Sibiu. Experiențele și încercările sale pedagogice au pornit de la teza că omul nu e o ființă abstractă și cultivarea lui nu poate ignora elementul național (istorie, limbă, datini, psihologie colectivă). De asemenea, V. Petri a considerat că stăpînirea temeinică a metodei de predare e principalul mijloc de realizare a progresului învățămîntului. În lumina acestui considerent teoretic, el a elaborat planuri de lecții pe care le-a publicat, punîndu-le la îndemîna învățătorilor ca modele de activitate practică. Considerînd limba română ca dovada principală a naționalității noastre, a subliniat rolul prioritar care trebuie acordat predării ei. În concepția sa limba română este „temelia pe care ne sprijinim în învățătura tuturor celorlalte ramuri ale științei" și de aceea în *Plan de lecțiuni pentru școlile elementare românești*, publicat în 1882 în revista *Școala practică*, a cerut ca predarea limbii române să se facă de învățători cu zel și pricepere.

Preparandia din Năsăud l-a pus pe V. Petri în contact cu nevoile practice ale școlii populare. Răspunsul său a fost o operă pedagogică valoroasă, care a făcut din V. Petri unul din cei mai însemnați metodicieni români.

După mutarea la Gherla a Preparandiei din Năsăud, au apărut alte probleme pedagogice privind școala de aplicație și practica pedagogică. V. Gr. Borgovan, profesorul de pedagogie al acestei școli, și-a îndreptat atenția spre organizarea școlii de aplicație și pregătirea metodică a elevilor săi. Referindu-se la funcțiile școlii de aplicație, V. Gr. Borgovan considera această instituție un model de activitate pedagogică pentru învățătorii școlilor populare. Sub raport metodic, profesorul de pedagogie al Preparandiei din Gherla s-a afirmat ca un creator în domeniul învățămîntului intuitiv, aducînd în lucrările și lecțiile sale accente pedagogice din gîndirea lui Pestalozzi, Diesterweg și a lui F. Dittes, cunoscut prin reacțiunea sa față de herbartieni. Contribuția sa cea mai valoroasă izvorîtă din experiența pedagogică de la Gherla a fost constituită de metodica învățămîntului intuitiv, domeniu în care a exercitat o influență pedagogică de durată prin *Îndreptarul teoretic și practic pentru învățămîntul intuitiv.*

Preparandia din Blaj a fost un centru pedagogic în care s-au conturat din primii ei ani de existență preocupări metodice referitoare la activitățile practice în domeniul agriculturii. În 1867 Șt. Pop propunea introducerea studiului agriculturii în preparandii.* Datorită

---

* Șt. Pop, *Necesitatea de a propune științele agriculturii ca studiu obligat în institutele noastre teologice și pedagogice ca și în școlile populare*, în „Sionul românesc", nr. 6, III, 1867.

https://biblioteca-digitala.ro

activității lui Șt. Pop, I. F. Negruțiu și N. Pop, în activitatea Preparandiei din Blaj s-a conturat această direcție practică pentru care s-au căutat argumente pedagogice și metodice. Putem vorbi și despre acumularea unei experiențe metodice a pedagogilor blăjeni în domeniul pedagogiei adulților, datorită diverselor cicluri de conferințe organizate pentru tineri elevi și adulți din mediul sătesc. Alături de liceul din localitate, preparandia a contribuit la afirmarea Blajului ca centru al literaturii didactice românești.

Nota de originalitate adusă de Preparandia din Caransebeș în configurația pedagogică românească din Transilvania constă în elaborarea unor metodici speciale pentru fizică, istorie naturală, geografie și alte obiecte. Șt. Velovan și P. Dragalina au acționat în această direcție. Instrucțiunile metodice elaborate pentru diferite obiecte l-au impus pe Șt. Velovan ca pe un metodician și pedagog realist și meticulos*. El și-a extins aria de activitate incluzînd în ea pe lîngă elevii săi de la preparandie și pe învățătorii grupați în asociația lor profesională. În spiritul ideilor valoroase ale gîndirii pedagogice a lui Herbart, Șt. Velovan a urmărit să înarmeze pe învățători cu un mod rațional și organizat de activitate didactică.

Fără a alcătui un sistem de învățămînt bazat pe norme organizatorice comune, preparandiile din Transilvania au avut atitudini pedagogice unitare. Dintre acestea cităm corelația strînsă între ele și reuniunile învățătorești din zonă, a căror activitate a fost stimulată și condusă de profesorii preparandiilor animați de dorința de a face din aceste instituții factori eficienți de perfecționare a învățătorilor. Într-o vreme cînd politica de maghiarizare promovată de către cercurile guvernamentale era dusă cu mai multă vigoare, pedagogii români din Transilvania au așezat la baza actului educativ principiul național. Într-un spirit de umanitate și cu o riguroasă întemeiere pedagogică și psihologică, ei au afirmat caracterul național al educației, concepută ca o activitate corelată organic cu individualitatea noastră națională.

În evoluția învățămîntului românesc din Transilvania pînă în 1918 preparandiile au îndeplinit funcții pedagogice și naționale. Aceste funcții au fost: a) preparandiile, factor de modernitate în învățămîntul românesc; b) instituții de orientare practică a învățămîntului românesc și c) preparandiile, factor de realizare a unității naționale a românilor. Prin aceste funcții ele au adus o contribuție majoră la dezvoltarea învățămîntului românesc și la realizarea aspirațiilor de unitate națională ale românilor.

Vocația fundamentală a unei școli e de a fi receptivă la noile cuceriri științifice și pedagogice și de a le introduce în practica edu-

---

* Vezi Gh. T. Dumitrescu, *Ștefan Velovan (1852—1932)* în vol. „Din istoria pedagogiei românești", IV, E.D.P., 1969, p. 196. Volumul cuprinde analiza concepțiilor despre educație și școală și ale altor pedagogi din Transilvania: I. Popescu, V. Petri, P. Pipoș, P. Șpan și V. Gr. Borgovan.

https://biblioteca-digitala.ro

cativă pentru a-şi adapta profilul instituţional la exigenţele societăţii şi ale timpului său. Preparandiile româneşti din Transilvania au fost instituţii care au urmărit în mod statornic să-şi desfăşoare activitatea în mod sincronic cu încercările pedagogice europene pentru a face din învăţătorii pe care-i pregăteau factori activi de progres şcolar şi cultural. Profesorii lor au cunoscut încercările şi realizările pedagogice dintr-o largă arie şcolară europeană. În perioada prerevoluţionară C. Diaconovici-Loga a cunoscut climatul pedagogic de la Karlowitz şi Pesta, S. Maghiar pe cel de la Viena, I. Corneli pe cel de la Viena, Agria şi Lemberg, Ion Marian la Lemberg. După revoluţie aria de contacte culturale şi pedagogice s-a lărgit considerabil: V. Petri, Cosma Anca şi alţi trei colegi din Năsăud au studiat la Praga; Ion Bunta, V. Dumbravă şi alţii, tot din părţile Năsăudului, au studiat la Viena. Blajul a recunoscut valoarea instituţiei pedagogice din Praga, unde a trimis pe Şt. Pop, G. Munteanu şi P. Solomon. Sibiul şi-a orientat tinerii candidaţi de profesori — Z. Boiu, D. Popovici Barcianu etc. — la Lipsca, iar pe alţii — I. Ghibu, P. Şpan — spre Viena. Cînd în pedagogia europeană s-au afirmat centre experimentale şi dascăli creatori de şcoală, românii au mers să cunoască experienţa acestora şi s-o aplice în condiţiile specifice ale şcolii româneşti: Şt. Velovan şi Patriciu Dragalina la Gotha, unde se impusese experienţa pedagogică a lui Kehr, elev al lui Herbart; P. Pipoş şi O. Ghibu la Iena, unde veneau pedagogi din toate părţile Europei pentru a studia concepţiile promovate de W. Rein. Şi în domeniul studiilor reale şi practice se constată cunoaşterea preocupărilor metodice noi. Semnificativ în această privinţă ni se pare exemplul lui George Moian, care după ce în 1887 a obţinut succese la expoziţia de la Craiova cu lucrările elevilor săi, în 1888 a participat la cursurile „Reuniunii germane pentru lucrul manual" din Lipsca, iar în 1893 a făcut o excursie de studii în Austria, Elveţia, Franţa, Belgia, Germania, Suedia pentru a cunoaşte realizările obţinute în acest domeniu în ţările respective. G. Moian considera că resursele educative ale lucrului manual constă în contribuţia pe care o aduce la dezvoltarea armonică a personalităţii umane[73].

Elanul constructiv şi disponibilitatea pentru nou pe care le întîlnim în preparandiile transilvănene erau o componentă a atmosferei pedagogice europene în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Preparandiile transilvănene au devenit, aşa cum gîndea Kehr, centrele culturii pedagogice. Baza activităţii pedagogice era în concepţia pedagogului german şcoala populară unde viitorii învăţători găsesc modele pedagogice în activitatea colegilor lor mai vîrstnici. *Foaia scolastică* a publicat studiul lui Kehr despre „Influenţa reciprocă a preparandiilor şi şcoalelor populare asupra ridicării şi dezvoltării uneia alteia"[74]. Legăturile între preparandii şi şcolile populare din Transilvania au fost puternice şi au avut un caracter instituţional şi organic prin reu-

---

[73] Biblioteca Astra Sibiu, fond msse, XLIV, fond G. Moian; Vezi lucrarea „Lucrul manual în şcoala normală de institutori", p. 11.

[74] „Foaia scolastică", 9—11, III, 1885.

https://biblioteca-digitala.ro

neunile învăţătoreşti, conduse ani în şir de figuri reprezentative ale pedagogiei transilvănene. Preparandiile au devenit factor de modernitate prin introducerea noilor metode de predare a citit-scrisului, învăţămîntului intuitiv, accentuare a caracterului educativ al predării în lumina concepţiei lui Pestalozzi şi de organizare a lecţiei. O adevărată direcţie nouă în gîndirea românească despre educaţie este constituită de studiile de antropologie pedagogică publicate în *Şcoala română* de V. Petri. De asemenea, probleme de metodică specială au fost tratate de acest remarcabil pedagog transilvănean în revista *Magazin pedagogic* şi *Şcoala practică*. El a trecut printr-un filtru critic determinat de nevoile şcolii româneşti tezele fundamentale ale lui Herbart, Dittes şi Kehr. La fel, pedagogii de la Preparandia din Sibiu — I. Popescu, P. Span, I. Stroia şi O. Ghibu — au acţionat în direcţia acestei adaptări a tezelor generale din pedagogia europeană la realităţile româneşti şi a îmbogăţirii pedagogiei epocii cu puncte noi de vedere cum a reuşit O. Ghibu. I. Popescu şi P. Pipoş au dat o fundamentare teoretică actuală şi azi conceptului de educaţie naţională, P. Şpan a introdus în circulaţia pedagogică a epocii conceptul de vatră părintească sau natală ca factor educativ. Pedagogul sibian a subliniat însă că pedagogia modernă accentuiază în mod statornic faptul că instrucţia dobîndeşte valenţe educative puternice numai dacă e respectată individualitatea copilului[75]. Suplinitorul lui P. Şpan la catedra de pedagogie în urma dispariţiei sale a fost O. Ghibu. El a editat în 1913 un valoros *Anuar pedagogic*, la care şi-a asigurat colaborarea lui W. Rein, P. Natorp şi Fr. W. Foerster. Era o recunoaştere europeană a valorii pedagogiei pe care românii din Transilvania o promovau.

Preparandiile româneşti au urmărit să lege pe învăţător de comunitatea satului şi să-l pregătească pentru nevoile acestuia. Una dintre modalităţile de realizare a acestui obiectiv educativ l-a constituit *orientarea practică a învăţămîntului preparandial*. Încă din primii ani de activitate ai Preparandiei din Arad se urmăreşte introducerea unor cursuri practice privind cultivarea raţională a pămîntului, mătăsăritul şi îngrijirea albinelor. După revoluţie această tendinţă devine mai accentuată şi se diversifică în direcţia introducerii lucrului manual. Atît la Arad cît şi la Sibiu, cursurile de economie agricolă sînt predate de profesori cu pregătire la academia agricolă din Magyaróvár. La Arad, L. Tescula, şi la Sibiu D. Comşa dau cursurilor un caracter practic pronunţat prin lucrări în domeniul agricol.

Pentru introducerea lucrului manual, D. P. Barcianu a dat o justificare pedagogică în anii 1883—1885, cînd se făceau eforturi la Sibiu pentru introducerea lucrului de mînă, considerat un mijloc de a asigura dezvoltarea multilaterală a personalităţii copilului. D. P. Barcianu a criticat orientarea intelectualistă a actului educativ în timp ce

[75] P. Şpan, *La sfîrşitul anului şcolar*, în „Telegraful român", LII, 49, 1904.

https://biblioteca-digitala.ro

şcoala „a neglijat aproape cu totul productivitatea"[76]. Un învăţămînt unilateral a trezit nedumeriri şi critici pentru faptul că el formează din copil un membru puţin folositor progresului economic al societăţii şi îmbunătăţirii vieţii poporului. Pedagogul sibian militează pentru introducerea lucrului manual în şcoală din cauza resurselor educative ale acestui obiect şi relevă rezultatele pozitive obţinute în direcţia aceasta în şcolile din Franţa şi Germania. Teza fundamentală a lui D. P. Barcianu este că lucrul manual e un factor educativ multilateral şi de aceea introducerea lui în şcoală trebuie să aibă un caracter organizat. Ca principiu pedagogic el stabileşte că scopul introducerii lucrului manual nu e să formeze din elevi meseriaşi, ci să le transmită cunoştinţe şi priceperi elementare pe baza cărora mai tîrziu îşi vor putea însuşi o meserie. Aceste teze teoretice au dobîndit confirmare prin experienţele făcute la Gherla de către învăţătorii P. Grama şi I. Boieriu şi la Sibiu de către G. Moian. Au fost organizate şi cursuri de iniţiere metodică a învăţătorilor în predarea lucrului de mînă. G. Moian s-a bucurat în acest sens de sprijinul colaboratorului său Candid Muşlea. La cursul cu o durată de o lună de zile organizat de G. Moian au participat 60 de învăţători. La Oradea au contribuit la intensificarea activităţilor practice Andrei Domocoş şi Petru Dejeu. Ultimul a urmat cursuri de specializare practică la Budapesta şi Lipsca şi s-a străduit să dea o orientare pedagogică modernă predării lucrului manual. Preparandiile au devenit adevărate centre metodice de pregătire a învăţătorilor pentru activităţile practice din şcoala populară.

Prin conţinutul învăţămîntului, preparandiile româneşti din Transilvania au fost factori activi şi puternici de întărire a unităţii culturale a românilor. În cadrul lor cultura română a fost privită în integralitatea ei organică. Valorile culturale româneşti au fost transmise cu elan elevilor aşa încît în interiorul şcolilor s-a creat un mediu axiologic elevat, cu ample resurse educative, care a contribuit la formarea învăţătorilor din perspectivă naţională. În condiţiile dificile de elaborare a manualelor didactice pentru şcolile româneşti din Transilvania, corpul profesoral al preparandiilor a recomandat utilizarea unor manuale tipărite peste Carpaţi. În preparandii au fost introduse manuale de I. Manliu, M. Străjanu, G. G. Tocilescu, A. D. Xenopol, Cristu Negoescu, G. I. Ionescu-Gion şi altele, care au contribuit la afirmarea unităţii culturii române. Studiul literaturii române a devenit un obiect cu mari rezonanţe educative şi la sporirea resurselor sale formative contribuiau societăţile literare ale elevilor, bibliotecile şcolare în care pătrundeau într-un număr tot mai mare opere fundamentale ale culturii noastre. Consiliile profesorale acordă tot mai mare importanţă lecturii independente a elevilor cărora le recomandau opere literare intrate în patrimoniul cultural al poporului român. În plin război, consiliul profesoral al Preparandiei din Blaj a recomandat elevilor ca în

---

[76] D. P. Barcianu, *Lucrul de mînă în şcoalele de băieţi şi în institutul pedagogic*, Sibiu, 1885, p. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

anul şcolar 1916—1917 să citească opere de V. Alecsandri, D. Bolintineanu, M. Eminescu, G. Coşbuc, G. Creţeanu, I. E. Rădulescu, Gr. Alexandrescu, O. Goga, A. Mureşianu, Al. Vlahuţă, A. Odobescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, C. Negruzzi, N. Filimon, M. Sadoveanu şi ale altor scriitori configurînd prin recomandările făcute un adevărat curs al literaturii române[77].

Preparandiile au fost instituţii integrate activ în lupta de emancipare naţională a românilor şi în marile momente ale istoriei lor. În plină atmosferă revoluţionară de la 1848, V. Babeş, unul dintre profesorii Preparandiei din Arad, arăta în articolele sale din *Amicul poporului* că românii din Ungaria formează o naţiune care are dreptul legitim, firesc de a-şi organiza învăţămîntul pe baze naţionale şi în toate şcolile predarea să se facă în limba maternă[78]. El a fost unul dintre luptătorii naţionali care au adus contribuţii teoretice la constituirea sociologiei naţiunii atît prin articolele sale din *Amicul poporului*, cît şi prin studiul său din 1860, publicat în limba română şi germană, *Causa limbelor şi naţionalităţilor în Austria, pertraptată de un român*[79]. În timpul mişcării memorandiste preparandiile din Sibiu, Arad, au fost centre active de luptă pentru drepturile naţionale. Profesorul D. P. Barcianu de la Sibiu a fost judecat în procesul Memorandului şi condamnat la doi ani şi jumătate închisoare. La Arad, R. Ciorogariu a continuat lupta pentru organizarea vieţii politice a românilor după închiderea comitetului naţional. Profesorii preparandiilor au participat la lupta de apărare a caracterului naţional al şcolilor româneşti greu ameninţate prin legea dură din 1907. La Oradea, directorul Ion Buteanu a avut de înfruntat adversitatea unui inspector şcolar agresiv, care cerea ca numele elevilor din clasele III—IV ale şcolii de aplicaţie să fie scrise în catalog cu ortografia maghiară. La Caransebeş, societatea de lectură „Ion Popasu" a devenit activă stimulînd acţiunile culturale ale elevilor. Elevii citeau *Neamul românesc* al lui N. Iorga pentru a se informa de situaţia politică. Citind acest ziar, ei au hotărît să facă o excursie în Italia.

Profesorii preparandiilor au întreţinut strînse legături cu cercurile culturale de peste Carpaţi. Toate preparandiile româneşti din Transilvania au fost centre ştiinţifice şi pedagogice active care au militat pentru respectarea normelor ortografice stabilite de Academia Română. Preparandiile au avut în structura corpurilor didactice profesori care şi-au desăvîrşit studiile universitare în România liberă şi au adus în atmosfera culturală a instituţiilor în cadrul cărora activau preocupări ştiinţifice şi artistice din centrele culturale şi politice de peste Carpaţi.

---

[77] *Arhiva Liceului pedagogic Blaj*, „Protocolul conferinţelor profesorale 1918—1923.

[78] V. Popeangă *„Şcoala românească din părţile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea, 1821—1867*, Arad, 1979, p. 15.

[79] George Em. Marica, *Studii de istoria şi sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, vol. I., Dacia, 1977, p. 279.

https://biblioteca-digitala.ro

Ei au contribuit prin cultură și educație la formarea mentalităților comune privind realizarea unirii și progresului nostru cultural. Dintre profesorii de la preparandii care și-au datorat formarea lor culturală și științifică instituților de învățămînt superior de peste Carpați amintim pe Ion Vidu, Damaschin Ioanovici, Sever Secula (Arad), Vasile Chirvaiu (Oradea), Timotei Popovici (Sibiu). Învățămîntul din România a beneficiat de aportul unor pedagogi prestigioși care activaseră în preparandiile din Transilvania înainte de a trece Carpații: V. Borgovan, Șt. Pop, I. Bădilă, Șt. Velovan, D. Horvat și alții. Relațiile culturale ale preparandiilor cu Țara s-au extins în întreaga arie a științei, artei și manifestărilor pedagogice. În 1906, grupuri numeroase de învățători și profesori transilvăneni au participat la manifestările prelejuite de deschiderea expoziției naționale de la București. Corurile transilvănene participante au organizat un festival, în închiderea căruia 800 de coriști au intonat sub bagheta lui Ion Vidu marșul care simboliza permanența aspirațiilor noastre de libertate și unitate națională „Deșteaptă-te române!". De la Oradea a participat corul „Hilaria", care a avut în profesorul preparandial Mihai Silaghi pe unul dintre protagoniștii săi. De la Arad au participat la serbările de la expoziție grupuri numeroase de învățători conduse de V. Goldiș și profesorul Sever Secula.

În primele două decenii ale secolului al XX-lea legăturile preparandiilor cu centrele culturale și politice de peste Carpați s-au diversificat și au devenit mai active. R. Ciorogariu, directorul Preparandiei din Arad, a întreținut strînse legături cu Ion Bianu, bibliotecarul Academiei Române, de la care a solicitat în 1902 cărți menite să difuzeze printre elevii săi „principiile culturii naționale". Remarcabilul luptător național și om de școală arădean a dezbătut problemele politice ale zilei în numeroase convorbiri cu I. Kalinderu, D. A. Sturdza, I. I. C. Brătianu și alți fruntași politici din Țară. Cercurile active de profesori ai preparandiilor din Sibiu și Blaj au întreținut, de asemenea, relații strînse cu Academia Română, cu N. Iorga și cu cercurile ardelene din București. După izbucnirea războiului chemarea „Vrem Ardealul!" electrizase masele românești. Poezia cu același titlu a fost găsită în rania unui elev de la Preparandia din Blaj aflat ca soldat pe frontul din Galiția. Autoritățile administrative au arestat pe eleva Maria Puia, care multiplicase scrisoarea. Tînăra elevă a murit strangulată în închisoarea din Alba-Iulia pentru gestul de a fi multiplicat poezia[80]. Aceasta era starea de spirit din preparandiile românești în anii grei ai războiului.

În anii 1914—1918 preparandiile românești au avut de înfruntat situații grele. În primul rînd a fost „acțiunea polițială" exercitată asupra lor de către comisarii guvernamentali numiți de minister pe lîngă instituțiile educative românești. Pe lîngă aceste dificultăți s-au adăugat cele create de mobilizarea unor profesori. Corpul profesoral al Preparandiei din Arad a înaintat ministerului de culte și instrucție publică

[80] C. Suciu, *Arhiereii Blajului*, 1944, p. 81.

https://biblioteca-digitala.ro

un documentat memoriu în care a arătat că actul numirii comisarilor guvernamentali contravine principiilor pedagogice și duce la înstrăinarea de ele a acțiunii educative. La Oradea, profesorii școlii se gîndeau să nu reînceapă cursurile în condițiile vitrege create de comisarul guvernamental[81]. Într-o ședință a consiliului pedagogic profesorul I. Chirvaiu a exprimat gîndurile colegilor săi cînd a afirmat că „nu se poate face mușama" din ființa noastră națională. Profesorii preparandiilor au rezistat opresiunii și amenințărilor, modelînd, în atmosfera de opresiune a epocii, sufletul național al viitorului învățător. În zilele frămîntate ale lunii noiembrie 1918, profesorii preparandiilor transilvănene au fost în primele rînduri ale luptei pentru realizarea actului unirii. Ei au participat la activitatea consiliilor naționale și în articole avîntate publicate în *Românul, Biserica și școala, Unirea, Telegraful român, Drapelul* și alte organe de presă au contribuit la întărirea voinței populare de realizare a actului unirii. La Alba-Iulia preparandiile au fost reprezentate de profesorii S. Evuțianu (Arad), P. Roșca (Sibiu), Șt. Pop (Blaj), Al. Buțiu (Caransebeș), P. Tămîianu (Oradea), P. Fabian (Gherla), Livia Coroianu (Gherla), V. Bîrlea (Lugoj). Alți profesori de prestigiu ai preparandiilor au reprezentat diferite instituții culturale sau cercuri electorale. Printre delegații prezenți la Alba-Iulia întîlnim pe prof. N. Mihulin și Silviu Bejan (Arad), Timotei Popovici, Ascaniu Crișan, D. Comșa, Silviu Dragomir (Sibiu), Eugen Seleș (Gherla), Vasile Chirvaiu (Oradea), Al. Borza (Blaj) și numeroși învățători din diferite sate ale Transilvaniei. Cu toții însă au luptat cu înflăcărare și energie pentru un singur ideal: unirea românilor într-un singur stat. Prin învățătorii pe care i-au format, preparandiile au modelat conștiința națională a tinerilor generații din Transilvania pentru realizarea idealului unității noastre naționale.

THE ROMANIAN TEACHERI TRAINING SCHOOLS IN TRANSILVANIA

(Summary)

The author, wso has asserted himself in the study of Romanian education, supplies with this new study a fundamental contribution regarding the past of the Romanian school.

In this work he presents the Romanian normal schools of Transilvania, especially those about wich nothing has been published so far and then he presents as a synthesis the teachers training schools wich have prepared school teachers.

The author takes into account the structure of these schools, the contents o fthe educational process, the teaching staff and its educational and cultural activity.

V.P. supplies a real contribution regarding the activity of the normal schools in the field of political struggle which has directly contribued — by teachers and pupils — and indirectly — by their graduates — in the struggle for the national emancipation of the Romanians and for the union of Transilvania with Rofania.

[81] Cf. I. Georgescu, *Comisarul lui Apponyi*, în lucrarea prof. V. Bolca, „Școala normală română unită din Oradea", Oradea, 1934, p. 268.

https://biblioteca-digitala.ro

NOI DATE PRIVIND ACTIVITATEA LUI ALEXANDRU GAVRA

MIRCEA POPA

Imaginea pe care profesorul arădean Al. Gavra (1797—1884) a transmis-o posterității este una contradictorie[1]. Deși a avut în epocă inițiative demne de laudă, cum ar fi: întemeierea unui *Cabinet al muzelor române* și al unei *Ortăcii* care să tipărească cărți românești, editarea unui ziar național *Ateneul românesc* (1835) al cărui prin număr se păstrează în manuscris, inițiativa redactării celui dintîi lexicon enciclopedic românesc (*Lesicon de conversație*, Buda, 1847, t. I literele A—B), pregătirea pentru tipar a *Cronicii* lui Șincai, el a stîrnit în epocă și numeroase nemulțumiri legate de modul în care a conceput să se poarte cu publicul românesc, amînîndu-și mereu obligațiile asumate față de acesta[2]. *Anunțurile* și *Ştirefacerile* sale în treaba Şincai-clainiană au devenit celebre în epocă și numeroși prenumeranți s-au simțit lezați în interesele lor atunci cînd în loc de *Cronica* lui Şincai, Al. Gavra le-a trimis propria sa operă, drama *Monumentul Şincai-clainian.* (1845). Această „dramă mare mito-literală, adevărat originală scoasă din materii și daturi interesante, chiar românești, în cinci acturi, cu înfățoșarea unui Tableaux ce prefigurează în Valea Olimpului o pompoasă și strălucită încununare de Muso Clio săvîrșită, privind la ea din culme întră văpăi bengalicești doisprezece zei de căpetenie ai romanilor"[3], este concepută de autor ca un *Preambul hronico-istoricesc* la *Cronica* lui Şincai și urma să se tipărească în paralel cu aceasta. Ba urma să fie însoțită și de *Lesiconul de conversație,* căruia îi face, într-o scrisoare, inevită către Tipografia din Buda, o prezentare ieșită din comun: adăugînd aprecieri și la adresa Preambulului: „Vocabular românesc în care afară de altele se arată modul conversațional din veacul nostru, modul și forma cum trebuie să se arate omul, să se petrească, să vorbească în soțietatea celor mai mari și asemenea și mai mici, cum să se poarte la mese boierești; se aduc înainte niște para-

---

[1] Iosif Pervain, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronică* și *Alexandru Gavra, întemeietor al „Societății bibliografiicești" (1843) și al revistei „Ateneul românesc" (1835),* în „Studii de literatură română, Cluj, ed. Dacia, 1971, p. 86—112; 237—271.

[2] V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țîrcovnicu, *Preparandia din Arad,* Buc., Ed. did. și ped., 1964, p. 23 și urm.

[3] *Preambul hronico-istoricesc, iŞncai și Samuil Klain în Cîmpii Elisului,* Biblioteca Széchenyi, Budapesta, ms. Quart. val. 4, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

digme de discursuri cvalificate orășenești, de dispute literare, niște scărmănări și satire asupra năravurilor mocănești din care nepățitul poate învăța de ce are a să feri cînd intră în căși domnești; ochiul privitoriu mai vede: luxul aristocraților, prisosul avuților, pre Ursitoare și alte ființe supranaturale croind cărarea vieții unor muritori; adecă să desfătează ori auzind răsunet minunat de musică artistică și cîntece modistice, ni să înfățișează supt ceriu: o înfricoșată judecată a unui greșit, judecătorii lumii, bucuriile și fermecătoarea frumuseță din Tars, de romani într-însul ni să așterne: Chronographia lumii întregi aieve cum meritați literatori pentru binele noao făcut în chip de răsplată iau parte din fericirile vieții de dincolo de mormînt și cum se petrec în minunații acei cîmpi; de unde fruntașii istorici, Șincai și Clain povățuiesc de soarte și prin putere magică încîntați, într-o clipită se duc în lumea aceasta și se povățuiesc la strînsura ecumenică a reprezentanților a poporului întreg românesc din toate părțile pămîntului, pentru acea solenitate în mezuina Moldo-României într-un parc, în mezo-punctul Bucureștilor și Eșilor adunați, unde precedînd un rînd de fetițe care aruncă în cale-le flori, încărcați de triumf de popor trase, pe lîngă strigări de bucurie și cîntece, țiind *Cronica* și *Istoria* în mîini cu un alai adevărat strălucitoriu întră . . ."[4].

În cele din urmă a fost gata pentru tipar și *Cronica* șincaiană. Efortul „decopierii" ei i-a luat aproape un deceniu de muncă, deci nu sîntem siguri că a scris cu mîna sa întregul material[5]. Din cele trei volume (în loc de patru, lipsind volumul I), cîte se mai păstrează astăzi din manuscrisul înaintat de el Tipografiei din Buda, ne putem face o idee despre modul în care concepea el tipărirea operei lui Șincai. Mai întîi Cronica sa era un extract intitulat *Materie istorică din Hronica lui Șincai,* compus din IV volume din care ni s-au păstrat doar trei[6]. Volumul I (în realitate vol. II) cuprinde materia istorică de la anul 395 pînă la anul 704 inclusiv, avînd 257 de file (în paginația veche, originală, p. 136—257); vol. II cuprinde materia istorică de la anul 705 pînă la anul 1203, în paginația veche, p. 257—429, vol. III cuprinde materia istorică de la anul 1204 pînă la anul 1366, adică paginile 429—625[7]. Pe coperta vol. I stă scris de mîna lui Al. Gavra: „Spre întrebuințarea cinstitei diregătorii țenzurale: Continuarea tomului I din *Hronica* lui Șnicai de la anul 395 pînă la anii 702—704 după Hristos inclusive,

---

[4] *Ibidem,* f. 1.

[5] Lista elevilor folosiți în aceste munci la I. Modrigan, *Soarta Cronicii lui iȘncai,* în „Cultura creștină", VI, 1916, nr. 1, p. 23.

[6] Biblioteca Széchenyi-Budapesta, Ms. Quart. val. 5.

[7] După cum se poate observa manuscrisul lui Gavra este incomplet, deoarece materialul tipărit din Cronică a mers pînă la anul 1383. Titlul exact al tipăriturii sale este: *Hronica românilor și a mai multor neaturi, încît au fost iale așa de amestecate cu rumînii, cît lucrurile, întîmplările, și faptele unora față de ale altora nu se pot scrie pe înțăles, din mai multe mii de autori, în cursul de 34 de ani culeasă și după anii de la nașterea Domnului Isus! Hristos alcătuită de Gheorghe Șincai din Șinca . . ., t.I, cuprinzătoriu de materie istorică de la anul 86 după d. Hristos, pînă la anul 1439 inclusive. Chron. Geschichte v. Schinkay,* Buda, în Crăiasa Tipografie a Universității Științifice Ungurești tipărită, la anul 1844 !recte: 1844—1848!.

https://biblioteca-digitala.ro

adecă de la pagina 136 pînă la pagina 257. Într-o grămadă 15 coale mînuscrise", iar de mîna lui Teodor Aaron, cenzorul cărților românești însemnarea: „1844/5 Chronicon Valachiarum Georgii Șinkai edit Alexandru Gavra". Interesant e și modul în care profesorul arădean dă indicații să se culeagă textul și intenția sa de a trece treptat la tipărirea *Cronicii* cu alfabet latin. Deși s-a susținut că și această tentativă ar fi fost doar o manevră de întîrziere a tipăririi operii șincaiene, ea a existat totuși în realitate. Astfel pe fila 1-a rămasă liberă a manuscrisului, el notează: „Ce e subtras cu lenii roșii, mă rog să se tipărească litere mittel. Ce e tras cu vopsea galbenă să se tipărească cu litere garmund.

După cum se vede în *Dramă* la p. 99 la foaia lui Aron într-o conglăsuire în decursul cărților acestor Șincaio-klainiene aș vrea mereu și pe nesimțite în toată sarcina a vîrî cîteva litere lătinești și tocma la atîtea a da drumul din cele țirilicești, așa ca cele din urmă sarcini să se încheie de tot cu litere lătinești, prin care faptă poporul nostru pînă ce-ar lua seama s-ar afla mereoaș introdus în cetire cu litere lătinești fără tropate. Eu în sarcina a 3-a în coalele șincaiane și clainiane, dar nu și în cele dramatice aș fi bucuros de astă dată dacă nu mi-ar veni cu cheltuială și dacă și Prea cinstia ta oi afla bine a vroi aceste litere: m. n.
M. N.

De menționat este și nota pe care o redactează Gavra în fruntea vol. III: „O făscioară mînă scrisă din materia hronologico-istorico-șincaiană cu continuație pentru sarcina a V-a și a VI-a. Spre întrebuințarea Prea cinstitului domn țensor, de 24 5/8 de coale, de la pagina 429 inclusive pînă la pagina 625 inclusive, au de la anul 1204 inclusive pînă la anul 1367 exclusive". Textul e urmat de unele indicații tipografice și de nota lui Gavra: „S-au expediat de la editor subt nr. 245 în 26 iunie 847 prin carul iute care au pornit din Arad la Pesta în 1-a iulie 1847, calindariul nou".

Cronica pusă sub tipar e decopiată după copia executată anterior de preotul Petru Mărcuț din Roit.

Textul se pare că are pe alocuri unele modificări, deși intervenția editorului este în general minimă. Amintim totuși un astfel de caz. Pe ultima filă 429 a vol. II din *Cronică*, la anul 1203, el adaugă următoarea notă. „Din manuscris anul privilegionului acestuia au rămas afară. Eu, în pomenitul *Codex Diplomaticus* a lui Esseir l-am aflat a fi fost 1204, ce de nu s-au pus din greșală așa, atunci autorul Șincai ar fi trebuit privilegionul acesta să-l așeze nu la anul 1203, ci la anul 1204. Fragmentul (sfîrma) atinsul privilegion aș fi poftit a-l aduce aci precum l-am găsit în originala limbă latină în tomul al II-lea Efesian, pagina 425 s.c.l. însă propusul acesta mi-l las de astă dată neîmplinit. E."

Cele trei volume manuscrise pregătite de Gavra pentru tipar și aflate astăzi în Biblioteca Széchenyi din Budapesta ar merita o tratare mai aprofundată. Aceasta, pentru că ele sînt însoțite uneori de o serie de deslușiri și anunțuri lămuritoare, privitoare la Cronică, la

https://biblioteca-digitala.ro

dramă sau la Lexicon. Într-unul din acestea el expune pe larg concepția care a stat la baza organizării *Lexiconului conversaționalnic* însoțind explicațiile de cîteva cuvinte-model, lucrate spre a servi ca exemplu. Între acestea se află: *Cavalcada Inquisitie, Palațiul, Ahiles* și *Adormirea Născătoarei de Dumnezeu*. După cîte știm doar aceste două din urmă au întrat în cuprinsul primului volum tipărit de el în 1847 la Buda. Celelalte au rămas deci inedite și ar putea interesa pe lexicologi[8].

Nu credem că este lipsit de interes și reproducerea unui fragment din anunțul pe care Gavra l-a pregătit publicului român atunci cînd urma să iasă de sub tipar sarcina a IV-a a *Cronicii* manuscrisul se află anexat la sfîrșitul vol. al III-lea din *Cronică*, fiind datat: 1 sept. 1849), unde oferă nu numai cuvenitele și obișnuitele lămuriri, dar se și disculpă de acuzații folosind nu de puține ori arma atacului și a insinuării:

„Cu ajutorul lui Dumnezeu am cinstea a prezenta onoratului public din Hronica lui Șincai

Sarcina a IV-a cu 10 coale poftindu-să în răspas de 2 luni neîncunjurat a mi se trimite 30 de creițari sau 1 1/2 sfanți de argint antitipat, pentru sarcina a V-a.

Omul socotete, Dumnezeu mărginește = Homo proposit, Deus disponit. Așa mi se întîmplă și mie. Eu socotisem într-un timp și iată că mi se croi în alt tip, că și cu sarcina aceasta pre lîngă toată năzuiream(i), fui nevoit a mă întîrzia. Ertare domnilor mei, carii sînteți cu acurateță la plătire! De ar fi numai pe jumătate ca dumneavoastră, lucrul cu bună samă ar merge alminterea. Iar a proportione sînteți puțini și totuși mai vîrtos Domniilor voastre vă pot mulțămi și de atîta. Apoi așa dară nu e vina mea. Timpurile, împrejurările, în care ne hățim, sînt grele, fatalitățile de multe ori se înholbă și în atmosfera literaturii ca turnurile norilor celor mai înfricoșați. Eu nu vreau să învinovățesc apriat în public pre nimenea. Dar doară și de lipsă ne-au fost repausul ce trecu, numai ca să cunoaștem încît simpatizăm, și elementele pînă la ce grad se pot nărăvi. Curgerea lucrului acestuia la început era necunoscută: în viitoriu nu putem privi; aveam trebuință de pățanie, de fenumene, ca din ele să facem esperimente, coniecturi, cobiri, presatiții. Căci cine ar fi socotit: erau unii întră noi, carii pre lîngă toate publicările pretrimise, csocoteau Șincai-Klain a fi cîte o alisăndrie mare, de cea bogată, înțelepciunea lui Solomon, povestirile lui Isop, Sindipa, cărți bisericești, predici, rugăciuni, acatist, alții numai atîta pricepură că ori ce e, dar e carte frumoasă; alții credeau că fiindcă subscripția se întîmpla fără de bani, cartea se va da jeaba, pentru că plătește cutare domn mare pentru toți; alții se subscrisără numai pentru că și pînă Hăbăcuc de icea și unchiu Moțoc de colo se iscăli; alții

[8] Vezi pentru aceasta: Mircea Borcilă și Virgil Bulat, *Alexandru Gavra — lexicograf*, în „Limba română", XX, 1971, nr. 5, p. 503—513.

https://biblioteca-digitala.ro

ziceau că mult e pînă în capătul lumii, doară le va veni şi lor bine de o vor putea odată plăti. După ce eşiră trei sarcini, unii se aflară vătămaţi că nu găsesc în ele şotii de cele frumoase, ce după gustul lor îşi nălucesc; ca şi cînd veni lucrul la plătire, plătiră carii plătiră odată, plătirea a doua oară, plătiră a treia oară, pînă ce în urmă făcură împuşcături ca acestea: «Ia hai, măi, dar ce e aceasta . . . , apoi pînă cînd tot aşa? . . . Ferească Dumnezeu . . . uită-te la pacoste . . . Da-ţi-mi pace, nu-mi trebuie cărţi, du-te în treabă-ţi cu scornituri-ţi cu tot. Nu-i destul că le-am primit, ci încă să-le şi plătesc? Surata Brînduşe striga din ungheţ: «Aşa-ţi trebuie om bătrînd şi bolînd! Cîţi traşi-împinşi de scrietori, toţi te înşală; dar mie nu-mi şti da pre iclori? şi pre nasturi?»

Nan şi Bran îmi băgau vină că sînt interesat, pentru că în fruntea drahmii (dramii) am ştiut să tipăresc numele lui Aron Cornescu, Aurelia Pamfilie, Cornelie, Joe, Juna, Mescurc Cartaboş, că mă umplu cu bani, dar pre ei, deacă sînt săraci, i-am lăsat afară! Cela de colo mă critiza zicînd: ce fel? ce fată au putut să doarmă în peştere doao mii de ani! Ce mireană (Minervă) au fost aceea? Cine au auzit aşa basme cu aşa coarne? De mergea aceasta aşa Domnilor, atunci cu bună samă mi se strica tot lucrul, ci peste cîtva timp sortia îmi înschimbă roala, şi făcu, de cei pricepuţi, carii pînă aci Dumnezeu ştie din cîte cauze steteau leşinaţi, — după ce pre la vecinii lor zăriră istorii doară neaşteptate şi nenăduite, şi se învinsără şi despre aceea că oricît de mereu, dar totuşi scăpă la lumină, se deşteaptără. Şi ce urmă de aci? Aceea, că cei rău îndestulaţi ca o blasmă o lepăda; tocmai aceea ca şi din urmă ori cu ce sacrificiu, şi-o căştigă. De aci apoi se născu un amestec general de prenumeranţi: unii spuneau, alţii din alte plaiuri răsăreau. Iată apoi o confuzie, o perdere de timp, o zoală mie de toate obositoare, deşteptară şi mai la terpori aruncătoare. Din oraşul A, dintră hotară, după vreo 6—7 luni eram silit a-mi cere cărţile napoi, măcar şi mînjite, că nu mi se plăteau. Cîteva rămasă acolo şi astăzi prăpădite, cîteva mi se trimiteau la Arad, apoi după alte 6—7 luni se peţeau în oraşul B, de abia jumătate de ceas departe de oraşul A, ţircum venindu-mă, ca ori cum se fac şi să nu-i las fără carte. Alţii, chiar din acel oraş A, se cereau napoi punîndu-şi pohibă, să-i iert, că ei unii n-au ştiut ce cărţi vrednice sînt acele; iar alţii zicînd că fără de ştirea lor . . ." etc.

Materialul descoperit de noi în depozitul Bibliotecii Széchenyi din Budapesta pune în evidenţă cîteva lucruri interesante care se cereau a fi menţionate:

1) mai întîi existenţa celor trei copii după Cronica lui Şincai efectuate de Gavra, 2) încercarea sa de a tipări treptat *Cronica* cu alfabet latin, 3) anunţurile pregătire pentru public şi mai ales existenţa unor cuvinte-model, lucrate în plus din *Dicţionarul de conversaţie*. Toate acestea vin să adauge elemente noi la cunoaşterea vieţii şi activităţii iluministului arădean Alexandru Gavra, a interesului său pentru binele şi propăşirea naţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

NOTES À GAVRA

(Résumé)

Ouvrage inédit, qui rassemble les conclusions de l'auteur concernant la recherche des volumes manuscrits d'Alexandru Gavra, pédagogue et homme du culture, auteur d'importantes initiatives culturelles roumaines. Ces manuscrits se trouvent à la bibliothèque „Széchenyi" de Budapest.

Les dates publiées par l'auteur offrent au lecteur la possibilité de jugor en quelle mesure les accusations contre Gavra sont ou non justes.

Les conclusions finales de l'auteur concernant le matériel documentaire decouvert mettent le matériel documentaire découvert mettent en évidence les essais de Gavra de faire imprimer l'oeuvre de George iŞncai à caractères latins.

https://biblioteca-digitala.ro

ADUNAREA GENERALĂ DE LA ARAD, DIN 1884 A SOCIETĂŢII PENTRU CREAREA UNUI FOND DE TEATRU NAŢIONAL ROMÂN

ELENA BORUGĂ

Societăţile culturale care au funcţionat în Transilvania şi Banatul secolului al XIX-lea, au adus un inestimabil serviciu marii idei a unităţii tuturor românilor. Decenii în şir românii de aici, aflaţi sub stăpînire străină, şi-au hrănit speranţele în libertatea şi unitatea naţională din spectacolele literare, teatrale şi muzicale organizate de asociaţiile culturale româneşti locale (cercuri sau reuniuni de lectură, reuniuni ale învăţătorilor, de femei şi reuniuni corale), precum şi de societăţi culturale cu o sferă mai largă de acţiune (Astra, Asociaţia naţională arădană pentru cultura şi conversarea poporului român, Societatea pentru fond de teatru român, societăţile literare ale studenţilor români: „Petru Maior" din Budapesta şi „România Jună" din Viena).

Printre aceste instituţii culturale care au desfăşurat în mod sistematic o activitate pentru cultura poporului român, în ţinuturile ocupate de monarhia austro-ungară, un rol important l-a avut şi „Societatea pentru crearea unui fond de teatru naţional român" înfiinţată în anul 1870[1]. Statutele societăţii, aprobate în 1871, stabilesc că societatea are drept scop, crearea unui fond „din care cu timpul să fie posibilă înfiinţarea unui teatru naţional român"[2]. Mai tîrziu se va milita nu atît pentru o clădire de teatru, ci pentru o trupă de actori români care să fie subvenţionată de societate şi care să cutreiere satele şi oraşele deoarece „teatrul este cel mai puternic mijloc estetic pentru înălţarea culturală a unui popor"[3].

Societatea organizează o serie de manifestări culturale cu scopul de a propaga ideea înfiinţării unui teatru român şi necesitatea creării unui fond în acest scop. Răsunetul cel mai larg îl au adunările generale care se ţin în fiecare an în altă localitate. Multe din aceste adunări

---

[1] Adunarea de constituire are loc la Deva la 4—5 octombrie 1870 fiind ales ca preşedinte Iosif Hodoş, vice-preşedinte Al. Mocioni, secretari: I. Vulcan şi I. Gal, casier V. Babeş şi membrii în comitet: Al. Românu şi P. Mihali („Familia", 1870, nr. 39, p. 457—463).

[2] „Familia", 1871, nr. 20, p. 229.

[3] V. Goldiş, *Scrieri social-politice şi literare*, ediţie îngrijită de Mircea Popa şi Gh. Şora, Timişoara, 1976, p. 287—290.

https://biblioteca-digitala.ro

generale ale Societăţii pentru fond de teatru român s-au organizat în localităţi din Banat[4].

Adunarea generală din 27—28 septembrie 1884 a acestei societăţi se desfăşoară la Arad. Pentru ca „adunarea societăţii fondului de teatru român să aibă înfăţişarea unei adevărate sărbători culturale a românilor din aceste părţi"[5] programul şi data ţinerii ei sînt anunţate în presă şi se face un călduros apel publicului român de a participa la această adunare. Fruntaşii intelectualităţii arădene, printre care se numără Nicolae Oncu, Aurel Suciu, Vasile Mangra, Romul Ciorogariu, Teodor Ceontea, Petre Popovici, George Chicin, George Lazar, organizează primirea în cadru sărbătoresc a oaspeţilor, ţinerea şedinţelor adunării precum şi manifestările cultural-artistice care au avut loc cu acest prilej[6]. Este demn de amintit că în aceste zile Aradul se bucura de oaspeţi ca Iosif Vulcan şi Ioan Slavici precum şi o întreagă pleiadă de profesori, avocaţi şi medici veniţi din diferite colţuri ale Banatului şi Transilvaniei. Adunarea este prezidată de Iosif Vulcan şi episcopul Ioan Meţianu. La deschiderea adunării, Iosif Vulcan prezintă discursul său intitulat „Progresul nostru cultural" făcînd o trecere în revistă a rezultatelor obţinute pe plan cultural de românii din Transilvania şi Banat, cu referiri la învăţămînt, istoriografie, societăţi culturale, literatură, presă şi arte. Din primele rînduri ale discursului, I. Vulcan accentuează asupra scopului societăţii pentru teatru român arătînd că „Scopul Societăţii noastre e cultural. Aşezămîntul ce voim să întemeiem are menirea să răspîndească cultură... Astăzi cultura e pînea de toate zilele, fără care nici un popor nu poate să trăiască; aceasta e scutul lui în furtunile viitorului; aceasta e scara pe care se poate urca la nemurire"[7].

Dintre manifestările culturale care au avut loc cu acest prilej, concertul dat de artiştii diletanţi din localitate, corul plugarilor din Chizătău şi profesorul de muzică Nicolae Popovici din Caransebeş, a trezit un puternic ecou în inimile participanţilor, fiind considerat drept cel mai reuşit concert românesc care a avut loc la Arad pînă atunci. Concertul a fost organizat în sala hotelului „Crucea albă" şi a cuprins pe lîngă piese de autori străini (F. Chopin, Genée, Verdi, A. Thomas, Donizetti) şi cunoscutele piese muzicale româneşti: „Hora Sinaii" de C. Porumbescu, „Miezul nopţii" şi „Sequidilla" de G. Dima, „Dor de răzbunare" de S. Cavadia, precum şi foarte răspîndita compoziţie a lui Adam „Junimea Parisiană"[8]. Succesul cel mai strălucit îl repurtează corul plugarilor din Chizătău care este silit de public, prin entuziastele sale aplauze, să repete toate piesele. Iar despre Nicolae Popovici, revista „Familia" arată că „el nu mai este un diletant ci un

---

[4] Petru M. Ardelean, *Activitatea Societăţii pentru fond de teatru român în Banat*, în „Centenarul Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român", Oradea, 1972, p. 131—141.

[5] „Luminătorul", 1884, nr. 73, p. 4.

[6] „Familia", 1884, nr. 39, p. 468—469.

[7] *Ibidem*, nr. 38, p. 449.

[8] *Ibidem*, nr. 39, p. 468.

https://biblioteca-digitala.ro

artist consumat, care și-a făcut studiile în conservatorul din Lipsca. Păcat că acest talent nu poate găsi la noi românii un teren mai mare de dezvoltare, decît postul de profesor de cînt al diecesei Caransebeșului"[9].

Pe lîngă efectul pozitiv pe plan spiritual, adunarea de la Arad a Societății pentru teatru român obține frumoase rezultate materiale încasîndu-se cu acest prilej, suma de 1 527 fl. 18 cr., iar numărul mem-

Dimplomă acordată la 8 iunie 1897 de Societatea pentru fond de teatru român lui E. Ungureanu (avcat în Timișoara, inițiator și sprijinitor al majorității societăților culturale de aici, director al despărțămîntului Timișoara al „Astrei" (1898—1908).

brilor societății sporind cu 71 membri activi și 38 membri ajutători. Printre cei care se înscriu acum în societate se numără și At. Șandor, N. Oncu, E. Ungurianu, G. Vuia, V. Mangra, Ioan Slavici, Ioan Goldiș, Paul Tempea, Petru Pipoș[10].

Averea Societății pentru teatru român era în urma adunării generale de la Arad de 34 832 fl. În anii următori ea a crescut mereu ajun-

---

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem*, nr. 41, p. 492—493.

https://biblioteca-digitala.ro

gînd în 1913 la 585 908 cor[11], pledîndu-se mereu pentru înființarea cît mai grabnică a unei trupe teatrale pentru a răspunde astfel așteptărilor publicului român. Dezideratele propuse de Societatea pentru fond de teatru român se vor realiza abia după Unire prin deschiderea la Cluj a Teatrului Național la 1 decembrie 1919.

GENERALVERSAMMLUNG DER GESELLSCHAFT ZUR GRÜNDUNG EINES KAPITALS FÜR EIN RUMÄNISCHES NATIONALHEATER IN ARAD, IN 1884.

(Zusammenfassung)

Die Arbeit zeigt einige Abschnitte der Generalversammlung der Gessellschaft zur Gründung eines Kapitals für ein rumänisches Nationaltheater, die in jahre 1884 in Arad stattfend. Die Gessellschaft wurde 1870 gegründet, um ein Kapital zu sammeln, zwechs Erichtung eines Tseaters der Rumänen aus Siebenbürgen und den Banat, die sich damals unter fremder Herrschaft befanden. Die Generalversammlungen fanden jedes Jahr in einer enderen Ortschaft statt Bei dieser Gelegenheit veranstaltete man verschiedene Kulturelle und künstlerische Darbietungen.

[11] T. Brediceanu, *Scrieri*, București, 1976, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro

REVISTA „HOTARUL" DIN ARAD (1933—1940)

NAE ANTONESCU

Revista *Hotarul* apare la Arad în mai 1933, aproape concomitent cu celelalte publicații transilvane ale „localismului creator", așa cum a fost el formulat de Al. Dima. Sîntem în perioada resurecției literare și artistice a deceniului al patrulea al veacului nostru, începută de **„Abecedarul"** lui George Boldea și Emil Giurgiuca la Brad, urmat de **„Pagini literare"** din Turda, de **„Familia"** din Oradea, **„Lanuri"** din Mediaș, **„Gînd românesc"** din Cluj și alte reviste de provincie de însemnătate beletristică mai redusă. Alături de **„Înnoirea"** (1937—1940) lui Tiberiu Vuia, **„Hotarul"** (1933—1940) reprezintă principala publicație culturală a Aradului interbelic.

Revistă literară și culturală, **„Hotarul"** apare sub îngrijirea unui Comitet de redacție, alcătuit din membri ai „Ateneului popular arădan": istorici, ziariști, profesori și poeți. Dintre aceștia se detașează pregnant Al. Negură, (1893—1974), poet de o sensibilitate ideativă, autorul volumelor de versuri, *Sărmanul pescar* (1926), *Fulgi* (1927), *Parodii adevărate* (1930), *Răutăți mici pentru oameni mari*, epigrame (1932), *Ardealul* (1941) și *Ecoul tăceriii* (1972), o selecție antologică avînd o prefață de Victor Eftimiu, în sarcina căreia reveneau și multiplele obligații redacționale pînă în anul 1936; Ed. Găvănescu și Al. Constatinescu, profesori la liceul „Moise Nicoară", cel dintîi istoric al doilea literat; Tiberiu Vuia, avocat și publicist militant, redactorul de mai tîrziu al „Înnoirii", autor al volumului *Poeme* (1937); Gh. Ciuhandu, profesor universitar și istoric, Isaia Tolan, gazetar; Marcel Olinescu, poet, autorul volumului *Eu* (1935), poeme în versuri și linii, pictor, membru marcant mai tîrziu al *Grupului grafic* din București (a locuit la Arad între anii 1927—1937) iar în 1944 tipărește *Mitologia românească;* Oct. Lupaș, avocat și publicist, Traian Mager, profesor la Școala normală din localitate; M. Păun și Barbu Pompiliu, în total zece membri, cărturari grupați în jurul Ateneului popular.

În istoria revistei „Hotarul" pot fi identificate două perioade de apariție, ușor distincte: 1933—1936 și 1937—1940, formatul publicației modificîndu-se în funcție de aceste intervale, de asemenea și anumite orientări culturale. În prima din aceste perioade profilul revistei este mai accentuat beletristic, fără să excludă contribuțiile de istorie locală iar în ultima parte a existenței sale „Hotarul" devine o publicație mai

https://biblioteca-digitala.ro

sobră, în schimb cu realizări literare mai modeste. Singurul număr triplu al anului 1940, redactat prin strădania poetului Dimitrie Danciu promitea o reînviorare a beletristicii, în acord cu exigențele veacului medern, dar a fost să fie ultima apariție a revistei arădane. Pe parcursul existenței sale „Hotarul" își cîștigă și alți membri animatori în conducerea revistei: Petre Pascu, Ion Pogana. Din 1936 secretar de redacție este Marcel Olinescu. Fiecare număr era redactat de către un membru al Comitetului, majoritatea dintre ei cotizau cu importante sume bănești iar după trei ani de la apariție „Hotarul" devine organul de presă al federațiilor societăților culturale arădane: *Astra, Institutul social Banat-Crișana, Concordia* și *Ateneul popular.* Marcel Olinescu subliniază necesitatea unirii tuturor forțelor culturale ale ținutului. Sub această proprietate revista „Hotarul" apare pînă în aprilie 1939 cînd federația societăților culturale arădane a fost dizolvată[1]. Revista apare lunar, la începutul tipăriri ei, apoi cu numere duble și chiar triple, cu suplimente artistice de Romul Ladea și vighete de Marcel Olinescu.

Semnificația ideologică și literară a revistei este înscrisă chiar în numele ei. „Programul „Hotarului" este acela de a munci conștiincios, după posibilitățile intelectuale și artistice ale colaboratorilor, într-un colț de țară amenințat de vînturile revizionismului internațional, în fața avalanșelor căruia singură „starea faptică", cum precizează cuvîntul înainte al revistei, are soți de izbîndă[2]. Orientarea publicației se propune să fie general eclectică, realizată dealtfel echitabil de-a lungul apariției. „Nu sîntem nici cenaclu literar și nici bisericuță de permanentă bîrfeală. Ne este drag scrisul, din trăsătura căruia totul ținteşte natural, ca izvorul răcoritor"[3]. După cinci luni de la apariție, Al. Constantinescu își permite răgazul unei retrospective obiective cu privire la realizarea, pînă la acea dată, a programului revistei. „Hotarul" a îmbrăcat haina regionalismului cultural din necesități obiective, în contextul împrejurărilor social-politice de atunci. „Aradul nu este nici capitala țării și nici măcar unul din cele patru centre universitare" se declară într-un articol[4]. Din această împrejurare revista arădană nu-și arogă pretenții beletristice nerealizabile, nici măcar pe latura tehnicii tipografice, pe care numai centrele mari de cultură o pot asigura: „Conștient de a nu fi pe deplin ceea ce ar năzui să fie, *Hotarul* e mîndru de a fi în întregime ceea ce mijloacele sale modeste îi permit"[5]. Autorul retrospectivei insistă asupra spiritului echilibrat în structura revistei, armonizarea cercetărilor istorice locale cu valorile literare contemporane. Toți redactorii sînt arădani, „Hotarul" este de asemenea o publicație a regiunii, „dar poate deveni, cu timpul, revista întregu-

---

[1] Marcel Olinescu, *Cuvinte pentru un drum nou,* în „Hotarul", III, 1936, nr. 4—5, p.

[2] O *vorbă spusă înainte* în „Hotarul", I, 1933, nr. 1. p. 3.

[3] *Art. cit.* p. 3.

[4] „Hotarul", *Pro domo,* I, 1933, nr. 5 p. 2.

[5] *Art. cit,* p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

lui hotar de vest al țării"[6], deziderat nerealizat pentru că el depășea puterea de concepție, organizare precum și condițiile obiective existente în perioada respectivă. Meritele însemnate ale revistei trebuie căutate în altă parte. Presa literară asubliniat la „Hotarul" idea înfrățirii generației vîrstnice cu cea a tinerilor: „Cei bătrîni readuc probleme din trecut pentru sufletele tinerilor. Cei mici împrăștie scăpărări de tinerețe"[7], precum și colaborarea dintre forțele locale și cele popsite la granița de vest din România, constată Ion Chinezu în revista sa „Gînd românesc" din Cluj. Revista dovedește posibilitățile de afirmare culturală a regiunii, mai cu seamă pe linia aducerii de lumină, prin mijlocirea studierii documentelor istorice asupra vechilor drepturi în ținuturile mărginașe ale românismului. Imbinînd evocarea Aradului românesc cu crearea de posibilități de afirmare tinerelor talente „Hotarul" își face un meritat semn de mîndrie din aceasta.

Literatura belestristică a revistei este compusă din poezie și proză. Dintre poeți Marcel Olinescu semnează cele mai multe poezii. O creație reflexivă, cu sensibilitate picturală, cultivă imaginea plastică și romantismul stărilor sufletești. Poetul scrie despre tumultul vieții, iubire și moarte într-o atmosferă de sugestii lirice armonioase. Aron Cotruș evocă figura revoluționarului Horia, un leit motiv al poeziei sale, în *Decebal* cultivă străvechi tradiții autohtone. Al. Negură, colaborator și al „Familiei" din Oradea, cultivă lirica meditativă, cu accente pesimiste și tristeți nostalgice. A fost poetul Aradului interbelic. Petre Pascu, un liric al liniștii și al sentimentului calm, evocator, neuitînd poezia orașului care l-a adăpostit o vreme. Ion Th. Ilea își ascute accentele de răzvrătire socială iar Fane George Pajiște, redactorul revistei arădane „Litera", armonizează valori muzicale pe portativul sentimentelor de dragoste. George A. Petre cultivă un tradiționalism viguros pe linia valorilor natale iar V. Copilu-Cheatră oferă un admirabil *Peisaj moțesc*. Ștefan Baciu, elegiac și discret în *Cîntecul ochilor triști* iar Dimitrie Danciu în *M-afund în ierburi* cultivă elegia în tradiția armoniei eminesciene. Aurel Marin, poet al solitudinii montane, George Petcu vibrant în ecourile lui sufletești, Lucian Emandi e de remarcat cu poezia stărilor sufletești de o sensibilitate reținută, dar nu mai puțin valoroasă. Al. T. Stamatiad traduce din Baudelaire iar Petre Pascu din Petőfi. Poeți de valoare mai modestă dar cu un rol de animatori: Pompiliu Barbu, Gh. Moțiu, cu preferințe spre meditație, Al. Nicorescu, Liviu Albu, Silviu Hotăranu, Emil Hanganu și de asemenea mulți alții cărora li s-ar cuveni măcar cîte o mențiune bibliografică. Reținem încercările de poezie ale debutantului atunci Nicolae Jianu, astăzi prozator. Proza literară e sub nivelul poeziei. De reținut notațiile poematice ale lui Al. Negură și încercările epice ale lui Marcel Olinescu.

Publicistica literară a revistei se compune din articolele de doctrină amintite deja, cercetări de istorie literară, cronici și recenzii de cărți,

---

[6] *Art. cit,.* p. 3.
[7] Dorian Grozdan, în „Vestul", Timișoara, 1933, nr. 910. —

https://biblioteca-digitala.ro

revista revistelor și însemnări din actualitatea beletristică. Toate revistele care apar în această perioadă își fac un examen al conștiinței civice în raport cu intervalul de dinaintea anului 1918, cînd se milita clar pentru realizarea idealului de unitate națională. Constată că veacul contemporan nu e la înălțimea trecutului și tinerii de la „Hotarul", între care Al. Constantinescu mizează pe stabilirea unui echilibru al generațiilor. Marcel Olinescu se străduiește să susțină cu argumente istorice regionalismul cultural în cadrul căruia și părțile arădane au menirea să înscrie măcar o modestă contribuție. La zece ani de la moartea lui Ion Slavici, *Hotarul* (II, 1935, nr. 12) îi închină un număr comemorativ, exclusiv cu colaborări locale. O caracterizare, succintă, deosebit de pregnantă însă îi prezintă mesajul artistic al creației sale literare: „Prin conținutul operei sale, Slavici este scriitorul care ne prezintă sub diferite aspecte sufletul voluntar al țăranului ardelean, după cum Ion Creangă ne înfățișează cam în același timp, verva zburdalnică a rusticei moldovene. Și tot el, Slavici, face trecerea între umorul robust, sănătos, al lui Creangă și incisivitatea dureroasă a satirei lui Caragiale, prin zeflemeaua simplă, specific românească ce se degaje din povestirile și nuvelele lui" (*Pentru Ion Slavici*, în *Hotarul*, II, 1935, nr. 1—2, p. 1—2).

În anul 1937, Sabin Veselie, astăzi un cercetător necunoscut, începe un vast studiu asupra creației poetice a lui Lucian Blaga. Are astfel și *Hotarul* pe luptătorul său pentru încetățenirea mesajului artistic al lui Blaga în conștiința estetică a cititorilor. Deși la acea dată creația lui Blaga era mai bine receptată studiul venind oarecum în urma luptelor angajate cu privire la această problemă, el era încă util, așa se explică și faptul că redacția revistei de specialitate, *Preocupări literare* (II, 1937, nr. 4. p. 150), organ al Societății „Prietenii istoriei literare" din București îl descoperă și-l analizează. Se scrie apoi despre literatura lui M. Sadoveanu și Oct. Goga, amîndoi recepționați la cota valorilor artistice perene. Revista „Hotarul" protestează împotriva actului de alungare al lui Mircea Eliade de la universitate și susține constant acțiunile *Asociației scriitorilor români din Ardeal.*

Actualitatea literară este reflectată și în rubrica de recenzii a cărților și revistelor, a însemnărilor și notelor ce priveau scrisul beletristic. I-a lipsit „Hotarului" un critic literar cu o opinie fermă despre aparițiile editoriale ale vremii. Dar nu-i mai puțin adevărat că numeroasele recenzii semnate de poetul Al. Negură, Ion Pogana, I. Filipaș, Marcel Olinescu, M. Păun, Tiberiu Borneas (reputat specialist în probleme de ideologie și activist de frunte în gruparea arădană „Pro arte", militant pentru apropierea culturală româno—maghiară, redactor al revistei „Duh" din Arad, 1934). Recenziile privesc cărțile lui T. Arghezi, Ionel Teodoreanu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Panait Istrati, Const. Stere, Mircea Eliade, N. Iorga (acesta entuziast apreciat), Aron Cotruș; deci tot ceea ce intra atunci în atenția actualității literare. Au fost pagini prezentate citiorului, recomandate pentru lec-

https://biblioteca-digitala.ro

tură, într-un stil nepretenţios, simplu şi cursiv, uşor didactic, spre a fi mai accesibil cititorului comun. Poetul Al. Negură este cel care susţine mai mult această rubrică, tot el recomandă volumul de poeme, *Cartea moţului* de V. Copilu-Cheatră. Deosebit de vioaie a fost mai cu seamă „Revista revistelor", în prima perioadă de apariţie a publicaţiei arădane. Sînt menţionate principalele reviste literare ale epocii de la „Gînd românesc" la „Revista fundaţiilor regale", trecînd prin tineresul „Abecedar" al lui George Boldea şi Emil Giurgiuca, apoi prin paginile „Familiei", a publicaţiei „Azi" condusă de Zaharia Stancu şi în general toate periodicele de cultură din Transilvania interbelică. Notele şi însemnările cuprind şi ele aspecte din viaţa literară a timpului: anchete literare, editurile bucureştene, premiile scriitorilor, luna cărţii, decesul lui Paul Zarifopol, despre Gh. Bogdan-Duică; într-un fel un paravan al actualităţii literare ce interesa mulţimea cititorilor.

Revista „Hotarul" a excelat în contribuţia pe care a adus-o cu privire la studierea trecutului cultural al Aradului. Studiile de istorie locală se caracterizează printr-o bogăţia informativă, extrasă din documentele de arhivă şi preţioase mărturii vechi din cărţi sau altele transmise pe calea tradiţiei orale. Unul dintre fruntaşii genului este Gh. Ciuhandu, ale cărui contribuţii cu privire la începuturile publicisticii bisericeşti din Arad merită atenţie. Ed. I. Găvănescu descoperă interesante documente în legătură cu colaborarea lui Caragiale la „Românul" din Arad; identifică un studiu inedit al lui Vasile Goldiş şi tipăreşte un instructiv serial *Tîrguri arădane.* Alţi cercetări de formaţie istorică activau în cadrul rubricii *Figuri arădane:* Octavian Lupaş, Isaia Tolan şi iarăşi Ed. I. Găvănescu scriind despre A. Gavra. Nu sînt uitate nici începuturile sportului românesc din Arad iar Traian Mager scrie despre Sigismund Borlea, deputat de Hălmagiu în camera ungară între 1865 şi 1878; este despuiată arhiva clubului naţional arădan, încă de pe atunci Caius Lepa militează pentru înfiinţarea de muzee etnografice regionale iar pe Ed. I. Găvănescu îl preocupă un recenzămînt al situaţiei iobagilor români din părţile arădane în preajma răscoalei lui Horia. Remarcabile încă de pe atunci studiile Corneliei Bodea iar, în atenţia lui C. Rudeanu întră luminoasa figură de revoluţionar bănăţean Eftimie Murgu. În anul 1937 lui Moise Nicoară i se închină un număr de revistă cu prilejul împlinirii a trei sferturi de veac de la moarte. Ar fi de remarcat că activitatea aceasta a istoricilor arădani poate fi identificată şi în mulţimea recenziilor la cărţile de specialitate, foarte atent redactate aceste dări de seamă, în spiritul adevărului documentelor, deşi ele aparţin momentului romantic al cercetării. Pasionaţi şi oameni de suflet, iubitori de originile îndepărtate ale poporului român din părţile arădane, dăruiţi unei cauze nobile înţelegînd istoria şi ca o instituţie educativă de interes naţional. De la rechizitoriul aspru al nedreptăţilor suferite de poporul român de-a lungul veacurilor şi pînă la evocarea duioasă, sentimentală, se înscriu aceste modeste contribuţii ale unor idealişti, care au

https://biblioteca-digitala.ro

susţinut şi material revista *Hotarul,* publicaţie căreia i se potrivesc de minune cuvintele lui Perpessicius, şi el cîndva profesor în oraşul de pe Mureş: „Aşa se face, că ziare şi reviste, pornite cu elan şi competenţă, au fost lăsate să moară, aşa se face că tot ce există astăzi în Ardeal, în domeniul acesta al periodicilor, se datoreşte exclusiv sacrificiului personal al cîtorva idealişti incurabili"[8]. Cercetările lor sînt astăzi depăşite, lucru foarte firesc, în noile condiţii de muncă şi organizare a muzeelor judeţene, a cuceririlor ştiinţei contemporane, dar oricum, *Hotarul* merită atenţia unui vrednic înaintaş, prin studiile pe le-a întreprins la care se pot adăuga articole de filozofie, cronici plastice, probleme în legătură cu teatrul arădan, folclor din regiune şi tot ceea ce redacţia a crezut de cuviinţă că ar putea interesa la un moment dat viitorul cultural şi social. Revista *Familia* din Oradea a subliniat, în repetate rînduri strădaniile revistei arădane de a cultiva şi valorifica specificul regional. Reţinem bucuria pe care o manifestă, cu prilejul reapariţie din 1940 a *Hotarului:* „Ne bucură sincer reapariţia acestei reviste arădane, chiar dacă a fost nevoită să apară în număr întreit de la început. Aducea cu fiecare caiet probleme locale care nu intereau numai pe istorici sau pe regionaliştii, care de la o vreme au ajuns să devină beneficiari. Ci aducea şi prospeţime de preocupare actuală. Fără „stele", prin zel şi muncă, paginile *Hotarului* au fost totdeauna parcurse cu plăcere. Alături de condeie cunoscute, consacrate, nume noi, promiţătoare"[9].

Aceasta a fost drumul spinos, aproape de un deceniu, al *Hotarului,* redactat de cărturarii inimoşi ai Aradului de altădată, de la poetul Al. Negură la istoricul Gh. Ciuhandu şi de la Gh. Moţiu, poet local, de o reală prospeţime ideatică şi pînă la ultimul cercetător pe filele îngălbenite ale documentelor vremii. În istoria culturală a ţinuturilor de vest ale României revista *Hotarul* din Arad înscrie o pagină de frunte.

LA REVUE „HOTARUL" D'ARAD
(1933—1940)

(Résumé)

Au quatrième décennie de notre siècle a paru à Arad une revue prestigieuse ayant un contenu littéraire au début et après, au fur et à mesure un contenu scientifique et politique. Les plus importantes études d'histoire qu'on y a publiées étaient celles écrites par Ed. I. Găvănescu, Cornelia C. Bodea et ont été dédiées aux événements et aux personnalités de la lutte pour libération sociale et nationale. Beaucoup d'études ont en un caractère antifascist dirigé contre la politique révisioniste promue par les états fascistes.

---

[8] Perpessicius, Hotarul, în „Cuvîntul", IX, 1933, nr. 3095, pag. 1. —
3—4, pag. 109. —

[9] Alexandru Olteanu, *Revista revistelor, Hotarul,* în „Familia", VII, 1940, nr.

https://biblioteca-digitala.ro

ARTA

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

ARTA 1900 ÎN ARHITECTURA ARĂDEANĂ

GHEORGHE LANEVSCHI

Înflorită la răscruce de veacuri, situîndu-se între istoricism și revoluția artistică a secolului nostru, arta 1900 a marcat „nașterea unui spirit nou ce va inspira nu numai arhitectura, ci toată creația în toate domeniile sale de manifestare.[2]

Dacă în literatură, muzică sau în pictură au apărut de-a lungul veacului trecut poziții opuse mentalității obtuze a oficialității, în arhitectură și decorație întîlnim în aceeași perioadă o stagnare cauzată de dependența acestor domenii de comanditar.

Publicul cerea coloane, pilaștri, cornișe, muluri, într-un cuvînt ornamente extrase dintr-un repertoriu de „stiluri istorice" fapt ce a dus la instaurarea acelui „hiatus stilistic" — eclectismul — ce va deveni o frînă în evoluția arhitecturii și decorației. Dar spre sfîrșitul secolului tot mai numeroși devin arhitecții care-și dau seama de absurditatea acestei mode. Unii, cum e cazul lui Ruskin și Morris Williams, visau o serioasă reformă a artei și a meșteșugurilor printr-o întoarcere la tradițiile medievale[3]. Alții însă, ce cuprindea marea majoritate a arhitecților și-au dat seama de imposibilitatea acestui lucru.

Năzuind totuși spre o „Artă nouă" aceștia și-au intensificat cercetările și căutările, experimentările de noi materiale și tipuri de ornamente. Rezultatele n-au întîrziat să apară. Programul unei arte noi sau „art nouveau" precizîndu-se în ultimele două decade ale secolului al XIX-lea, căpătînd contur în opera arhitectului belgian Victor Horta (1861—1947)[4] a cărui lucrare a însemnat un adevărat șoc în lumea contemporană.

Era pentru prima dată de la Brunellescchi încoace cînd arhitecții europeni se aflau în fața unui stil în întregime nou care a primit, pe drept cuvînt, numele de „Art nouveau".

Arta 1900, această mișcare apărută la finele secolului al XIX-lea, adevărat prolog al revoluției moderniste, cu toate că descindea în parte din istoricism (stilurile istoric constituite), a fost un fenomen autonom

---

[1] Jean Cassou *„Panorama artelor plastice contemporane"* Buc. 1971, pag. 26.
[2] Paul Constantin *„Arta 1900 în România"* Buc, 1972, pag. 46
[3] Gambrich *„O istorie a artei"*, Buc., 1975. pag. 187.
[4] Paul Constantin, *op. citată*, pag. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

ce a cuprins numai în două decenii toată Europa, America de Nord, atingînd sensibil și Extremul Orient, mai ales Japonia. Ea a marcat puternic tot ce a fost expresie vizuală și în primul rînd arhitectura și decorația[5].

Reușind să se impună, ca urmare a faptului că era prima mișcare modernă ce nu a urmărit reînoirea unui singur domeniu, ci sinteza artelor[6], arta 1900 a înlăturat eclectismul sfărmînd canoanele academistice, invitînd la invenție și originalitate.

Potrivit noilor cerințe cauzate de dezvoltarea social economică, arhitecții noului val au oferit orașelor lumii imobile în care se îmbinau forme și structuri arhitectonice noi cu un decorativism specific exprimat în tehnici foarte variate: relief, ceramică, mozaic și feronerie.

În această perioadă, cînd noul val era în mare vogă în Europa, edilii Aradului, preocupați de urbanistica orașului aflat la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în plină dezvoltare social economică și în continuă creștere a populației, au orientat efervescența constructivă spre acest stil 1900.

Drept urmare, apanajul constructiv al municipiului ce cuprindea la acea dată monumentale construcții neoclasice, neorenaștere și eclectice, s-a îmbogățit cu frumoase edificii stil 1900 răspîndite aproape în toate cartierele orașului.

Depistarea și cercetarea acestora pînă la ora actuală ne permite să facem remarca că, în caleidoscopul „art nouveau" arădan întîlnim pe lîngă construcții monumentale și numeroase construcții mici ce au uneori doar ferestre în potcoavă sau alte forme tipice 1900 precum și ornamente de aceeași viziune.

Nu același lucru ne putem permite, pînă în prezent, în fixarea unei date exacte a pătrunderii artei 1900 la noi ca urmare a lipsei de documente suficiente. În orice caz, ea trebuie să se fi produs încă în ultimul deceniu al veacului trecut, dacă ținem cont de cele cîteva edificii aparținînd perioadei florale a acestui stil. Ce-i drept, perioada florală este mai puțin reprezentativă în Arad comparativ cu perioada geometrică și pătrunderea ei a fost timidă la început dar rapid a cîștigat teren îmbrăcînd de-a dreptul forme spectaculoase, cum este cazul edificiului de pe strada Cloșca nr. 4.

Prezentînd subsol, parter și un etaj, clădirea are fațada principală ce dă spre stradă și una dintre fațadele ce dau spre curte, artistic lucrate.

Fațada dinspre stradă pe lîngă deschiderile în potcoavă a subsolului, prezintă deschideri deasupra porții de intrare pentru pietoni (fig. 1) și o mare deschidere în articul sinuos așezat central desupra părții decroșate a fațadei centrale (fig. 2).

---

[5] Paul Constantin, *„Mica enciclopedie de arhitectură arte decorative și aplicate moderne* Buc., 1977, pag. 11.

[6] Paul Constantin *„Arta 1900 în România"*, Buc., 1972. p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro

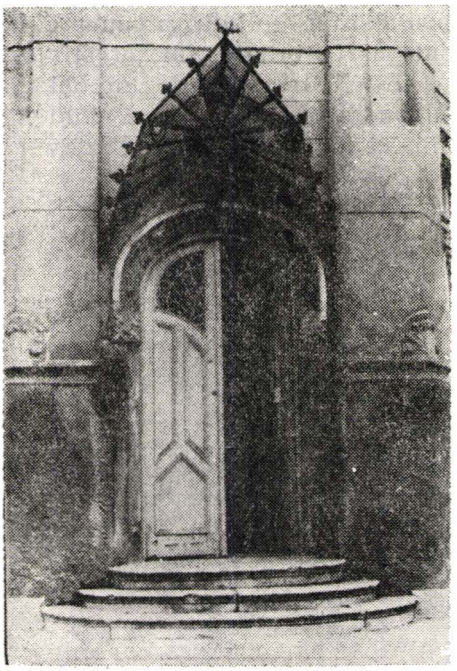

Fig. 1 — Casa de pe str. Cloșca nr. 4 (intrarea pentru pietoni).

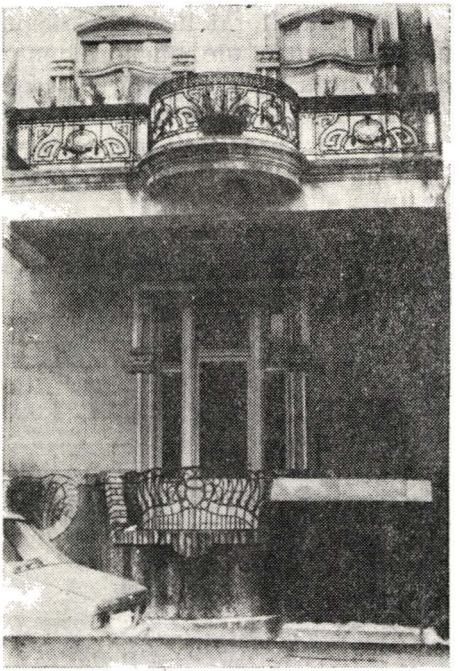

Fig. 2 — Casa de pe str. Cloșca nr. 4 (detaliu de fațadă).

Fig. 3 — Casa de pe str. Cloșca nr. 4 (detaliu al fațadei de colț).

https://biblioteca-digitala.ro

Decorul floral în benzi, dispus sub ferestrele etajului precum și în diferitele zone ale ancadramentelor puternic profilate ale ferestrelor, dau o notă aparte clădirii. Aspectul ei este completat de un balcon pe colț ce dă spre curte și stradă, balcon prevăzut cu două coloane înguste la capete și îngroșate la mijloc, care susțin bow-window-ul în semicerc al etajului (fig. 3).

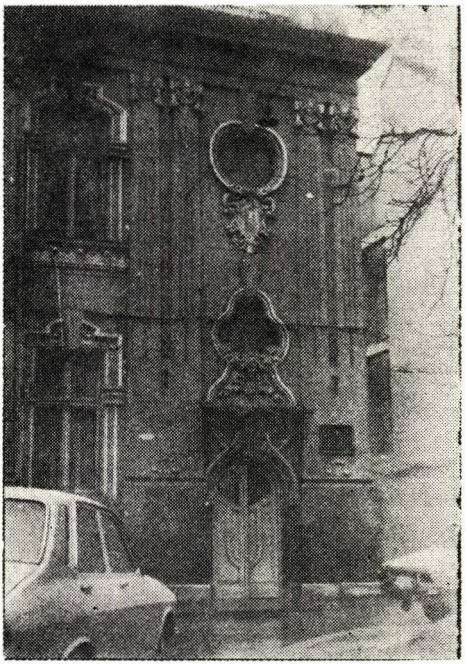

Fig. 4 — Casa de pe str. Cloșca nr. 4 (detaliu, intrarea de onoare).

Fig. 5 — Casa de pe str. Cloșca nr. 4 (detaliu de feronerie).

Fațada dinspre curte are o intrare în două canaturi cu feronerie în partea de sus a ușilor (fig. 4) și cîte o terasă mare la parter și etaj.

Feronerîa balustradelor teraselor cît și a baldachinului de deasupra intrării este artistic lucrată (fig. 5).

Elementele decorative ale fațadei principale sînt completate de un blazon ce reprezintă un cavaler în armură cu o sabie ridicată în mîna dreaptă. De fapt tot ca element decorativ ce contribuie la nota particulară a edificiului sînt florile făcute din metal, dispuse de-a lungul streșinii, la distanțe egale, de jur împrejurul clădirii.

Un gard de fier forjat, dispus pe un postament de cărămidă, ce prezintă urcări și coboriri, făcînd corp comun cu clădirea se înscrie întru totul în stilul edificiului.

https://biblioteca-digitala.ro

Ca urmare a numeroşilor proprietari ce i-a avut de-a lungul timpului, clădirea a suferit transformări multiple, potrivit intereselor acestora, şi ca urmare la ora actuală în interior s-au păstrat puţine elemente de stil 1900.

Astfel, putem aminti, un frumos vitraliu la o uşă ce dă spre un balcon lateral (fig. 6), cîteva glasvanduri, ce despart camerele etaju-

Fig. 6 — Casa de pe str. Cloşca nr. 4 (vitraliu).

Fig. 7 — Imobilul de pe str. Cloşca, colţ cu Piaţa Mihai Viteazul (detaliu de decor)

lui precum şi casetele şi stucatura florală ce decorează plafonul cîtorva din încăperile parterului şi etajului.

În holul de onoare, s-a păstrat neatins, frumosul mozaic şi scara de onoare din marmoră roşie încadrată de două coloane din acelaşi material.

Nu mai puţin spectaculos este edificiul de pe aceeaşi stradă la nr. 14. Desfăşurată pe două străzi, prezentînd subsol înalt, parter supraînălţat şi un etaj, clădirea are un decor floral ce imită îndeaproape o broderie textilă (fig. 7). La această impresie se adaugă cochetul balcon sistem baldachin de deasupra porţii, prevăzut cu patru coloane cu capitel corintic, ce susţin la nivelul etajului un balconaş cu o feronerie ce încadrează central o urnă decorativă (fig. 8).

Deasupra porţii există două blazoane împreunate. Cel din dreapta, reprezintă în partea de jos o pasăre deasupra acesteia fiind un cîntar.

https://biblioteca-digitala.ro

Blazonul este încoronat, deasupra coroanei înălţîndu-se capul altei păsări. Al doilea blazon, aflat în stînga, are în mijloc un leu, deasupra o coroană şi-ntr-o parte a coroanei o acvilă.

Atenţia asupra clădirii este atrasă de turnul de colţ ce se înalţă cu mult deasupra clădirii avînd forma uşor în cupolă (fig. 9).

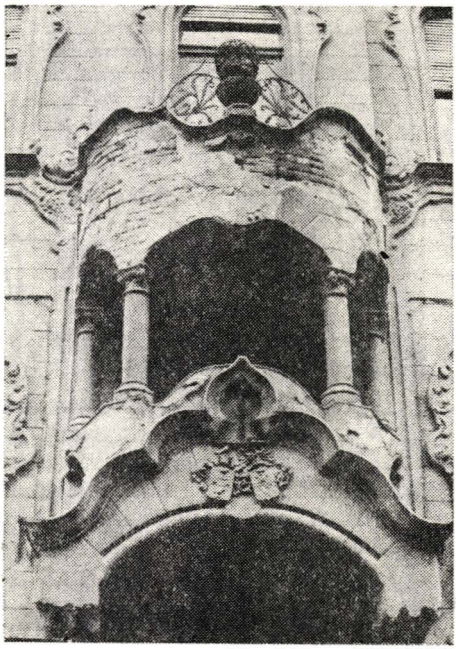

Fig. 8 — Balcoanele de deasupra intrării în imobilul de pe str. Cloşca nr. 14, colţ cu Piaţa Mihai Viteazul.

Fig. 9 — Imobilul de pe str. Cloşca nr. 14 colţ cu Piaţa Mihai Viteazul (turnul de colţ).

Printre clădirile de mari dimensiuni aparţinătoare perioadei florale a stilului secession, se numără clădirea de pe strada 6 Martie, colţ cu strada Eminescu.

Proprietate a farmacistului Hess Wilmos, edificiul a fost construit în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea şi prezintă un plan în forma literei L avînd parter şi două nivele. Parterul adăposteşte magazine şi o farmacie în timp ce la etaj se află apartamente.

Interesantă şi meritorie totodată la această clădire este faptul că, pe lîngă păstrarea intactă a exteriorului ei s-a păstrat intact şi mobilierul original al farmaciei, mobilier din care se desprinde în partea superioară o decoraţie în lemn ce reprezintă ramuri ce se împletesc, se dezleagă, se caţără şi coboară, încadrînd din loc în loc, cîte un medalion ce-l reprezintă în altorelief pe Aesculap.

https://biblioteca-digitala.ro

Fațada principală a edificiului aflată pe strada 6 Martie nr. 16 are în zona sa centrală, ușor decroșată, o deschidere dreptunghiulară ce reprezintă intrarea în edificiu (fig. 10).

Zona decroșată este încadradă la primul nivel de bow-window-uri de formă dreptunghiulară, cărora le corespunde la al doilea nivel cîte un balcon.

Întreaga fațadă are o bogată decorație vegetală alcătuită din frunze și flori în bazorelief, dispuse în metopele dintre ferestrele celor două nivele, în timp ce, buchetele alcătuite din flori, frunze, și măciulii de mac sînt amplasate în metopele aflate deasupra ferestrelor nivelului al doilea.

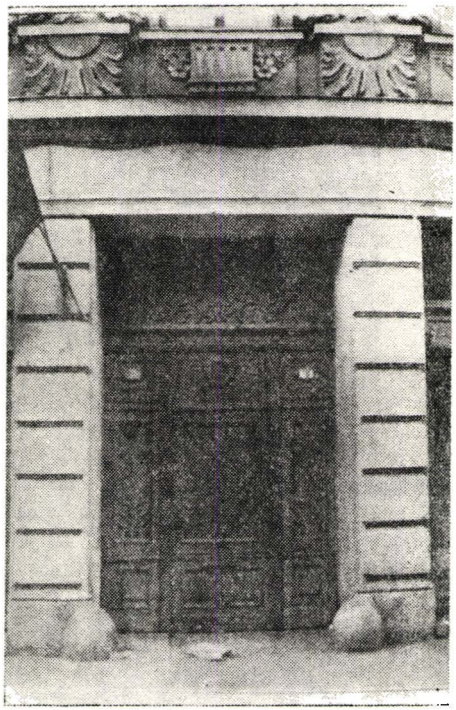

Fig. 10 — Poarta imobilului de pe str. 6 Martie nr. 16, colț cu str. M. Eminescu.

Pilaștrii adosați, dispuși de-a lungul a două nivele, flanchează ferestrele fațadelor. Prevăzuți cu caneluri, ce au la capete butoni de tencuială, pilaștrii zonei decroșate prezintă în partea superioară medalioane ce cuprind în altorelief cîte un cap de femeie. Tot în această zonă decroșată, între ferestrele etajului unu și doi se află trei medalioane care reprezintă în altorelief capul lui Hipocrate, Higiena și Aesculap, patronii medicinei și farmaciei. Pe lîngă rolul decorativ, aceste trei medalioane indicau totodată profesia proprietarului.

Aspectul exterior al edificiului este îmbogățit de feroneria porții, a balustradelor, balcoanelor (fig. 12), de frontonul din zona decroșată a fațadei, al cărui decor vegetal încadrează un cap de femeie și de turnul de colț.

Turnul, așezat pe un soclu dreptunghiular prevăzut cu cîte o urnă funerară la colțuri, are formă octogonală ce se îngustează spre partea superioară terminîndu-se într-un lujer viguros ce susține un boboc de floare dînd o notă aparte întregului edificiu (fig. 13).

Perioadei florale i-a urmat perioada geometrică care în Arad este bine reprezentată. Printre edificiile aparținătoare acestei perioade se numără și cea de pe strada Aanatole France nr. 1, cunoscută sub numele de palatul Bohuș, fiind opera reputatului arhitect arădean de notorietate europeană, Szantai Ludovic.

Construită în 1913, prezentînd parter, trei etaje și parțial mansardă, clădirea are forma literei U și cuprinde magazine, birouri, apartamente

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 11 — Imobilul de pe str. 6 Martie nr. 16 (detaliu de faţadă).

Fig. 12 — Imobilul de pe str. 6 Martie nr. 16 (detaliu de faţadă).

Fig. 13 — Turnul de colţ al edificiului de pe str. 6 Martie nr. 16, colţ cu str. M. Eminescu.

https://biblioteca-digitala.ro

și o sală de cinematograf ce este prima sală din Arad special construită în acest scop.

Monumentala clădire este prevăzută cu patru intrări din care una carosabilă și trei pentru pietoni. Acestea din urmă au formă dreptunghiulară, avînd deasupra goluri prevăzute cîndva cu vitralii. Porțile sînt în două canaturi cu feronerie în decor geometric.

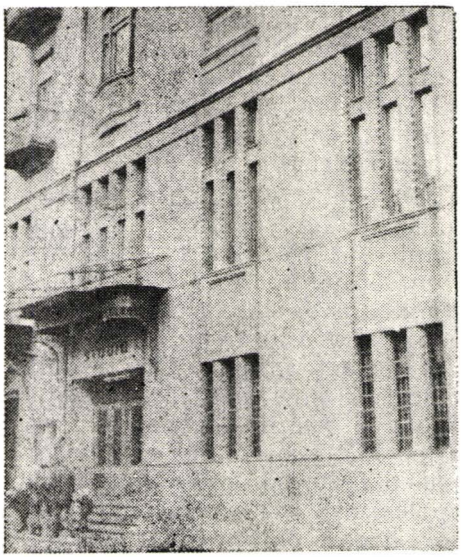

Fig. 14 — Palatul Bohus (fațada din str. Anatole France, detaliu).

Fig. 15 — Palatul Bohus (detaliu).

Registrele clădirii, tencuite luminos, prezintă ferestre ce în realitate sînt dreptunghiulare, dar care, capătă forme variate în funcție de ancadramentele profilate în tencuială. Mărimea lor diferă în cadrul aceleași fațade dar mai ales, de la fațadă la fațadă.

O notă aparte prezintă registrul fațadei din zona sălii de cinematograf, unde la etajul întîi, ferestre mici, înguste grupate în bandă lasă să domine plinul (fig. 14). Spre deosebire de această zonă porțiunea inferioară, adică la parterul edificiului, preponderente sînt deschiderile mari specifice întregului parter al fațadelor dinspre str. A. France și B-dul Republicii.

Aspectul exterior al imobilului este îmbogățit de alternanța bow-window-urilor și balcoanelor de formă dreptunghiulară de la fațadele clădirii, precum și de balcoanele semirotunde în consolă, în chip de amvon, așezate pe colțurile dintre străzile A. France și Românului (fig. 15).

https://biblioteca-digitala.ro

Balcoanele au balustrade, fie din zidărie cu deschideri ce sînt prevăzute cu grilaje de fier forjat în decor patrat sau rombic, fie în întregime din fier forjat cu decor geometric. Excepţie face doar balustrada de colţ al etajului al doilea ce prezintă un vitraliu.

De fapt, la acest colţ, dintre străzile Anatole France şi B-dul Republicii, se află un atic ce marchează la acoperiş balcoanele, atic al cărui timpan prezintă o mare deschidere semicirculară ce prezenta un vitraliu, dispărut azi.

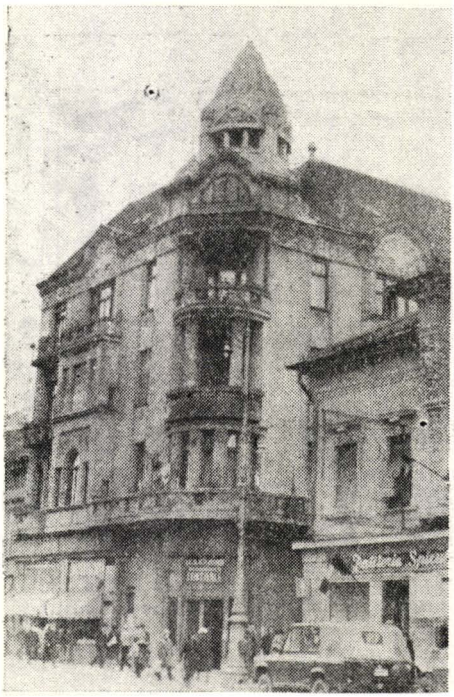

Fig. 16 — Palatul Bohus (faţada de colţ al str. Anatole France cu B-dul Republicii, detaliu).

Deasupra aticului, se înalţă falnic un turn unic în felul lui în Arad. El domină întregul edificiu dîndu-i o notă de originalitate prin aspectul şi construcţia sa.

De secţiune circulară, ridicat pe un soclu din beton tot circular, turnul este prevăzut cu două cupole ce se suprapun în descrescendo, terminîndu-se într-un bulb. Prima cupolă se sprijină pe opt coloane mici din beton, în timp ce patru coloane mari sînt uşor adosate primei cupole şi prezintă caneluri iar în partea lor terminală se află un brîu de medalioane. Între coloanele mari, cupola are metope triunghiulare. uşor decorate. Spre deosebire de sporadica decoraţie exterioară, interiorul este mai bogat şi continuu decorat. Astfel pereţii galeriilor de la intrare sînt decoraţi cu basoreliefuri ce reprezintă scene din timpul culesului viei. Casa scărilor de la parter şi pînă la pod, de la toate intrările, prezintă trei benzi decorative continue din care două cu decoraţii geometrice iar a treia este din faianţă albastră.

Decorul geometric apare şi la balustradele din fier forjat ce mărginesc treptele de marmoră roşie întregind frumosul aspect al casei scărilor.

La prima vedere, monumentalul edificiu pare o construcţie simetrică. Aparenta simetrie, dată de dispunerea balcoanelor şi bow-window-urilor, dar mai ales ritmicitatea largelor travee ale clădirii, ce se termină în aticuri trapezoidale ce desenează linia coronamentului şi dau dinamism clădirii, nu rezistă unui studiu amănunţit.

Palatul Bohuş, prezintă în realitate o construcţie asimetrică, cu o notă de sobrietate cauzată de infima decoraţie exterioară, fiind o va-

https://biblioteca-digitala.ro

riantă originală a perioadei geometrice în cadrul mişcării 1900 din Arad.

Variante originale prezintă şi alte edificii arădene dar avînd în vedere faptul că studiu de faţă reprezintă, doar un început al unei lucrări ce va urmări încadrarea Aradului în contextul naţional al artei 1900, nu le vom prezenta. În schimb, îmi permit remarca, bazată pe cercetarea de teren, că oraşul nostru abundă în edificii aparţinătoare mişcării de la finele secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, prezentînd chiar trăsături originale, fapt ce demonstrează atît un orizont deschis al locuitorilor oraşului acelor timpuri spre marile direcţii ale progresului european cît şi capacităţi creatoare proprii.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR L'ART DE 1900 DANS L'ARCHITECTURE D'ARAD

(Résumé)

Après un breve présentation de l'apparition du style secession, l'auteur présente quelques bâtifents d'Arad qui appartiennent à la periode florale et geometrique de ce style.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONSIDERAŢII ÎN PROBLEMA SALVGARDĂRII PATRIMONIULUI DE ARHITECTURĂ URBANĂ

ELEONORA COSTESCU

Cele ce urmează reprezintă numai cadrul general al unei probleme, după părerea noastră, de stringentă actualitate: aceea a fizionomiei artistice a oraşelor noastre în vederea salvării, în ultimul moment, a degradării şi uniformizării ambientului în care trăieşte, îşi desfăşoară activitatea civică şi profesională şi-şi desăvîrşeşte posibilităţile morale şi spirituale fiinţa umană. Pe această tramă, schematică pentru moment, vom încerca în timp să-i adîncim problematica, referindu-ne tot la un singur aspect, foarte restrîns, al temei alese — cel relativ la arhitectura urbană din oraşele Arad şi Lipova —, dar înarmaţi cu o informaţie mai cuprinzătoare şi, sperăm, mai bine asimilată decît ne-a fost cu putinţă pînă acum.

Este, desigur, un truism să afirmăm că nu există domeniu în care, de pe poziţiile unei cercetări mult îmbogăţite de contactul fertil cu metodele de investigare ale ştiinţelor exacte, gîndirea actuală să nu fi încercat să determine cu mai multă precizie valabilitatea moştenirii culturale şi artistice a trecutului. Unul din aceste domenii se referă la raportul dintre funcţional şi estetic în arhitectura urbană actuală. O asemenea problemă n-a ispitit niciodată în trecut spiritul uman, ambii termeni manifestîndu-se simultan, fără ca unul să se simtă în vreun fel stînjenit de prezenţa celuilalt. Dorinţa de-a obţine maximum de funcţionalitate coincidea, mai mult sau mai puţin perfect, cu aspiraţia spre un maximum de eficienţă artistică. Aceasta reprezintă, de altfel, şi marea forţă a artei din trecut, inclusiv a artei populare, în care obiecte de cea mai strică funcţionalitate au fost realizate cu o asemenea siguranţă de gust artistic, încît ni se pare greu să acceptăm teza unei lipse de intenţionalitate estetică din partea creatorilor lor. Un căuc, cioplit cu un simţ extraordinar pentru punerea în valoare a materiei, era făcut pentru băut; o strachină, modelată şi decorată cu motive de mare rafinament, era pentru mîncare; un fus, oricît de frumos încrustat, era de fapt un instrument necesar pentru confecţionarea îmbrăcăminţii, un scaun sculptat în lemn era destinat odihnei, şi aşa mai departe.

Funcţionalul şi esteticul erau atît de strîns implicate în cuprinsul realizării unui obiect încît ele formau de fapt o unitate cu neputinţă de separat. Pentru prima dată în lunga desfăşurare a gîndirii estetice euro-

https://biblioteca-digitala.ro

pene, valabilitatea acestei unități a fost pusă sub semnul întrebării pe la începutul veacului nostru, cam în același timp cînd a fost formulată mai răspicat și teoria artei pentru artă, adică a distincției nete dintre cele două elemente constitutive ale operei de artă, forma și conținutul, în care forma ar reprezenta factorul prim, esențial pentru obținerea calității artistice a acesteia.

Nu intenționăm în nici un fel să luăm în discuție aici aventurile creației plastice din momentul în care aceasta a încercat să se constituie exclusiv din elemente de ordin formal, impasurile la care s-a ajuns și reacțiile violente pricinuite de un purism formal excesiv rarefiat. În ceea ce privește raportul dintre funcțional și estetic în arhitectură, este suficent să amintim că unii dintre cei mai avizați promotori ai funcționalității în arta modernă — arhitecții, plasticienii și teoreticienii de la Bauhaus-, nu s-au gîndit nici un moment să elimine frumosul din habitatul modern, ci numai să-i găsească o nouă expresie, de o mai mare logică și consecvență constructivă.

Cu explozia constructivă ce a urmat distrugerile pricinuite de cel de al doilea război mondial, problema funcționalității locuințelor a devenit de o tot mai arzătoare însemnătate. În ritmul în care se clădește acum nu mai este timp ca proiectanții și constructorii să se oprească prea mult pentru a inventa, la fiecare nou edificiu, ornamentele în măsură să-l individualizeze. Și totuși, tot mai des se aud acum glasurile celor ce solicită o diferențiere în fizionomia generală a clădirilor de la o regiune la alta, de la un oraș la altul, de la un cartier la altul. Aceasta, pentru simplul motiv că liberei și armonicei dezvoltări a spiritului uman nu-i este propice monotonia, simpla funcționalitate lipsită de frumusețe. Dacă o conjugare a funcționalului cu esteticul este dificilă la ridicarea — cît mai economică, așa cum cer timpurile —, a noilor edificii, un asemenea deziderat este perfect realizabil atunci cînd este vorba de unele vechi construcții, ce nu solicită din partea noastră decît grija de a fi conservate și, uneori, reparate așa cum trebuie.

Restaurarea edificiilor cu caracter artistic nu este un capriciu și nici un lux, ci reprezintă o necesitate nu numai de ordin cultural, dar și național, din moment ce constituie mărturii ale dăinuirii noastre istorice. Se pune însă întrebarea: ce înseamnă „edificiu cu caracter artistic"? Ce vechime trebuie să aibă acesta pentru a reprezenta o valoare artistică? Am fot obișnuiți să atribuim această calitate numai operelor suficient de depărtate în timp pentru a putea fi plasate într-o perspectivă istorică în măsură să permită operația selectiv-purificatoare necesară. Nu credem valabil acest punct de vedere, deoarece pentru ca un obiect să devină vechi, el trebuie conservat, și a-l distruge pornind de la ideea că este nou, este a nu gîndi în perspectiva viitorului. Așa se explică faptul că serii întregi de realizări arhitectonice interesante din veacul trecut, așa cum se văd ele în operele grafice ale unui Doussault, Müller sau Rey, de pildă, sau din veacul nostru, de care ne mai amintim, au dispărut. Cu o arhitectură cîtuși de puțin mai veche — respectiv veacul trecut și cel actual —, în Bulgaria s-au construit rezervații arhitectonice în orașe mari, ca Plovdiv sau Tîrnovo, iar alte

https://biblioteca-digitala.ro

orașe mici, cum ar fi Koprivștița, au fost declarate în întregime orașe-muzeu.

Am mai fost obișnuiți să atribuim calitatea de „artistic" numai operelor care, pe de o parte, se încadrează destul de fidel în coordonatele unui stil bine conturat, iar, pe de alta, au fost realizate fără o întîrziere prea marcată față de modele de origine. Grație unei asemenea concepții înguste, nenumărate opere au fost socotite, fie în afara stilurilor europene omologate ca atare, fie chiar ca lipsite de stil. Au fost necesari mulți ani de cercetări pentru a se recunoaște că se poate vorbi și la noi de o artă de inspirație renascentistă, barocă, rococo, neoclasică și așa mai departe, chiar dacă, interpretate și transpuse în spirit local, sursele lor de inspirație par adesea greu de sesizat. Lipsa de stil a fost însă imputată mai ales arhitecturii de la începutul veacului nostru, aceleia cu caracter eclectic, dar și aceleia cunoscută sub numele de Jugenstil, Secession, Art Nouveau, arhitectură care și-a găsit un teren deosebit de fertil, de dezvoltare în orașele Arad și Lipova. Există aici construcții în care caracterele secessioniste sînt bine disticte, dar și altele în care ele sînt mai disimulate, mai amestecate cu altele de sorginte mai îndepărtată. De altfel, așa cum a arătat Jean Cassou, unul dintre cei care au recunoscut cu mai multă competență importanța artei secesioniste ca punct de plecare spre unele din curentele artistice ulterioare[1], sub acest nume trebuie înțeleasă o pluralitate de modalități de exprimare, care la prima vedere par a se contrazice sau a se integra mai curînd în alte concepte stilistice mai vechi.

În ciuda eclectismului său, arta secessionistă reprezintă un moment de seamă în istoria arhitecturii de la începutul veacului nostru[2], iar marea sa diversitate de manifestare ni se pare un admirabil antidot împotriva uniformizării peisajului nostru urban. Din acest punct de vedere, Aradul — dar într-o oarecare măsură și Lipova —, beneficiază de o situație privilegiată. În afară de Oradea, Aradul păstrează unele dintre cele mai realizate construcții Secession de pe întreg teritoriul țării noastre. De-a lungul anilor, nenumărate edificii de acest fel au fost însă sistematic mutilate cu prilejul diferitelor reparații la care au fost supuse. Lucrul acesta a fost cu putință, într-o oarecare măsură, deoarece încă se mai consideră — așa cum arătam —, că edificiile nu prea vechi și nici suficient de exemplare pentru marile stiluri ale trecutului, nu dețin o valoare artistică deosebită și, în consecință, pot fi modificate într-un fel sau altul, fără pierderi mai mult sau mai puțin ireparabile. Aceasta nu constituie însă decît o cauză periferică, nedeterminantă, în desfășurarea procesului de degradare a arhitecturii urbane în vremea noastră. Cauza principală a acestuia trebuie căutată de fapt în altă parte, fiind provocată, credem, de doi factori hotărîtori: unul de ordin economic, iar altul de gust.

---

[1] Jean Cassou-Emile Langui-Nikolaus Peysner, *Les Sources du Vingtième Siècle*, Paris, Ed. des Deux Mondes, 1961, p. 20—24.

[2] Pentru Arta Nouă în România, a se vedea cartea lui Paul Constantin, „Arta 1900 în România", Buc., 1972.

https://biblioteca-digitala.ro

În ceea ce privește factorul economic, un arhitect știe prea bine că ornamentarea unei construcții costă aproape tot atît de mult cît și ridicarea ei. Dintr-o falsă înțelegere a economiei, atunci cînd s-a pus problema reparării unui edificiu, pentru a nu se plăti mînă de lucru specializată, s-a decis eliminarea — parțială sau totală —, a decorațiilor care-l împodobeau. Procedîndu-se astfel valoarea respectivului edificiu a scăzut incomparabil mai mult decît s-a economisit printr-o reparea inadecvată, căci, dintr-un obiect cu valoare artistică, el s-a transformat într-unul cu valoarea practică, a cărui utilitate devine tot mai precară pe măsura trecerii timpului. Aceasta înseamnă de fapt o foarte proastă afacere, căci din perenă, așa cum e valoarea unui obiect cu caracter artistic, ea s-a transformat într-una relativă, putînd apare la un moment dat — atunci cînd obiectul în cauză nu mai corespunde cerințelor vieții moderne —, ca o non-valoare.

Cel de al doilea factor la care ne-am referit ține de istoria evoluției — sau involuției —, gustului. Este arhicunoscut faptul că fiecare generație își are gusturile și concepțiile sale care o exprimă și în care se regăsește. Epoca noastră este dominată de năzuința spre simplitate, de nevoia de lumină și de spațiu, răspunzînd, desigur, unor deziderate de ordin practic, și de igienă, dar poate și ca expresie a ideii de libertate, idee-forță a lumii contemporane. Ce se întîmplă însă atunci cînd nu este vorba a se construi din nou, conform idealurilor actuale de confort și simplitate, ci de-a se repara vechi clădiri, vestigii ale unor stiluri arhitectonice din trecut? Neînțelegînd de fel că unei opere cu caracter artistic i se hotărește destinul de la primele ei configurări, noul proprietar îi transformă nu numai interiorul, ci și aspectul exterior, ruinîndu-i prin aceasta rațiunea ei estetică de a fi. Faptul devine mai grav atunci cînd imobilul a fost cumpărat de doi proprietari, fiecare cu gustul sau cu lipsa sa de gust. În acest caz, divorțul dintre o parte a clădirii și cealaltă este total, așa cum se vede din numeroase edificii din Lipova. Una din ele, de pildă, păstrează încă pe o jumătate admirabile stucaturi — în jurul ferestrelor sau de-a supra porții — în timp ce cealaltă jumătate a fost „modernizată", în sensul că ornamentele originare, deosebit de preițoase, au fost eliminate, forma ferestrelor a fost modificată, iar tencuielii i s-a dat o culoare diferită. O altă construcție păstrează într-o jumătate forma inițială a ferestrelor — dreptunghiulare, mult alungite și înconjurate de cadre cu muluri —, în timp ce celeilalte jumătăți i s-au astupat cu zidărie arcadele ferestrelor, practicîndu-se apoi noi deschideri de o formă pătrată, în absolută opoziție cu sensul stilului originar.

Credem că autoritățile în drept care dau autorizațiile de reparații n-ar trebui să permită asemenea modificări, în măsură să transforme nu numai aspectul unei clădiri ca atare, dar — repetate la o scară mai mare —, însăși fizionomia orașului respectiv. Strada este un bun public și dacă cetățeanul are fantezii, el și le poate satisface în interior, nu în stradă, care aparține orașului și atestă gradul de cultură al locuitorilor lui. Aspectul exterior al unei clădiri nu este o chestiune care interesează numai pe proprietarul ei, cu atît mai mult cu cît aceasta

https://biblioteca-digitala.ro

nu este de cele mai multe ori suficient de bine orientat, într-o epocă în care, pretutindeni în lume, asistăm la o atît de pronunţată derivă a gustului, consecinţă directă a faptului că, de multe decenii, tinerele generaţii n-au mai fost pregătite să înţeleagă, încă din primii ani de şcoală, ce rezervă imensă de bucurie spirituală o poate reprezenta în viaţa lor, arta.

Il. 1 — Str. Tribunul Axente (privire de ansamblu).

Arta nu este ceva superfluu. Ea însoţeşte fiinţa umană din momentul în care se naşte şi pînă la moarte, deoarece tot ceea ce îl înconjoară, ambietul său, poate fi frumos, contribuind astfel la împlinirea sa spirituală, inexpresiv sau urît, avînd în acest caz un efect paralizant, inhibator, asupra posibilităţilor sale native, ce nu vor mai găsi niciodată un teren propice de dezvoltare. „Modernizarea", respectiv confortul, atunci cînd este vorba de construcţii ce poartă pecetea stilistică a trecului, se poate realiza numai în interior, aşa cum s-au petrecut lucrurile şi în alte părţi, la Varşovia şi Gdansk, de pildă, sau în „cartierul olandez" din Potsdam, unde de curînd a început o vastă campanie de restaurare, dar şi la noi, în vechiul vad comercial din jurul Curţii vechi din Bucureşti.

Asemenea rezervaţii ar putea fi amenajate şi în alte oraşe, mai mari sau mai mici, de pe cuprinsul ţării, între altele şi la Arad şi la Lipova. La Arad ne gîndim în primul rînd la cartierul din jurul străzii Tribunul Axente (il. 1—2—3.) unul dintre cele mai vechi din oraş, cu clădiri datînd, în parte, din veacul al XVIII-lea. El ar constitui o admirabilă zonă pietonală, o Fussgängerzone, cum o numesc germanii, care

https://biblioteca-digitala.ro

au extins considerabil în ultimul timp asemenea cartiere, deconectante chiar numai prin faptul că cei care vor să se plimbe sau să se odihnească pe o bancă, o pot face în deplină siguranță, vehicolele de orice fel fiind obligate să ocolească zona respectivă. În orașul Williamsburg din statul Virgina (SUA), 36 de case și un număr oarecare de hanuri au fost restaurate și puse în starea de acum aproape trei sute de ani, personalul de îngrijire a acestui imens muzeu purtînd în orele de vizitare costume de epocă[3]. Chiar atunci cînd stînjenesc oarecum, traficul, trebuie găsită o soluție pentru a salva asemenea vestigii ale trecutului, așa cum s-a întîmplat la Praga, unde chiar în mijlocul uneia din părțile cele mai intens circulate, la capătul podului Carol IV, se afla un turn medieval. Nimănui nu i-a trecut însă prin minte — așa cum s-a întîmplat din nefericire cu Turnul Colții — să-l doboare pentru a croi un bulevard, ci a fost consolidat și păstrat, permițînd în acest fel chiar tramvaielor să circule sub arcada lui.

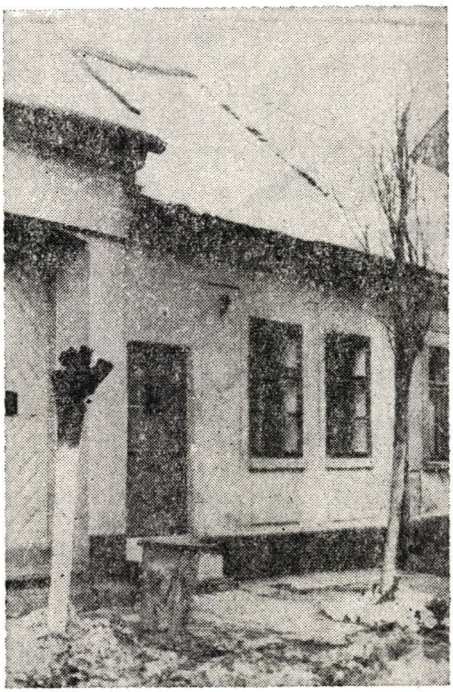

Il. 2 — Casă, str. Tribunul Axente nr. 18.

Problema care se pune, atunci cînd este vorba de edificii vechi, este numai aceea de-a le face rentabile, după ce au fost restaurate și puse în stare de funcționare. Lucrul nu este ușor, dar nu imposibil, iar rentabilitatea este asigurată dacă se procedează cu inteligență și interes pentru asemenea probleme, așa cum au dovedit-o, de pildă, casa Hirscher din Brașov, Hanul Manuc din București, și multe altele. Culoarea locală este un element pe care turistul modern îl apreciază incomparabil mai mult decît un confort cenușiu și lipsit de fantezie. Credem că un edificiu cum este „Bazarul turcesc" din Lipova, singurul de acest fel care se mai află în momentul de față pe întreg teritoriul țării noastre, ar putea fi rentabil dacă i s-ar reda destinația inițială, actualele locuințe — total necorespunzătoare vieții moderne —, redevenind ceea ce au fost odinioară, pravalii cu obiecte nu fabricate în serie, cum se întîmplă adesea cu obiectele de artizanat, ci confecționate ma-

[3] *Colonial Williamsburg — Official Guidebook and Map*, Ed. Williamsburg, Virginia, 1966; *Carry me back to old Virginia*, Department of Conservation and Economic Development, Division of Public Relation and Advertising, Richmond-Virginia, f. d.

https://biblioteca-digitala.ro

nual și în văzul turiștilor, care ar privi spectacolul cu tot atîta interes cum o face oricine trece vreodată prin vechiul bazar din Sarajevo și, desigur, cu tot atîtea rezultate pozitive într-un moment în care industria turistică a ajuns să dețină o pondere atît de însemnată în economia unei țări. Tot astfel, vechea stație de poștalion din Pîncota ar putea fi restaurată și redată vieții economice locale, mai ales dacă ar

Il. 3 — Casă, str. Tribunul Axente nr. 21.

servi drept punct terminus pentru tramvaiele electrice ce leagă Radna de Ghioroc și Arad, mijloace de transport anacronice pentru circulația modernă de fiecare zi, dar de un mare pitoresc dacă ar fi puțin reamenajate în spiritul anilor 1910, cînd au fost puse pentru prima dată în circulație.

Așa cum aminteam la început, considerațiile de mai sus nu au urmărit să fie altceva decît o simplă jalonare într-o problemă vastă, în care nu se poate înainta decît cu mare prudență, date fiind aspectele ei contradictorii, în orice caz, extrem de complexe. Hazardîndu-le să le abordăm totuși, am fost continuu conștienți că uneori, din lipsă de timp, a trebuit să ne angajăm în generalizări forțamente sumare, iar alteori a fost necesar să subliniem, poate ceva cam apăsat, unele puncte, în scopul de-a le face mai evidente. Carențele de care singuri ne dăm seama, inerente unei astfel de întreprinderi, nu ne-au putut împiedica însă de a readuce odată mai mult în discuție, o problemă de o deosebită gravitate: aceea în legătură cu procesul de degradare a unor edificii vechi, proces, din nefericire ireversibil, care în momentul în care se va fi încheiat, nu va mai putea fi recuperat cu nici un

https://biblioteca-digitala.ro

chip şi readus în situaţia lui iniţială. El reprezintă o pierdere pe plan naţional. În cîţiva ani, ne putem trezi că am lăsat să se desăvîrşească sub ochii noştri , prin nepăsare, degradarea caracterului istoric al arhitecturii oraşelor noastre şi, cu ele, pierderea unui din insemnele fiinţei noastre istorice.

CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LES PROBLÈMES DE SAUVEGARDE DU PATRIMOINE D'ARCHITECTURE URBAINE

(Résumé)

Parti d'une minutieuse recherche, en insistant surtout sur la situation de la ville Arad et Lipova, l'ouvrage se rapporte à un problème d'une impérieuse actualité, celle de la conservation de la physionomie architectonique des villes, de la sauvegarde au dernier moment, de la dégradation et de l'uniformisation architectonique des villes.

https://biblioteca-digitala.ro

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUŢII LA CERCETAREA ŞI CUNOAŞTEREA PORŢILOR ŢĂRĂNEŞTI DIN JUDEŢUL ARAD

AUREL SASU

Dintre materiile prime oferite omului cu generozitate de natură, lemnul a fost desigur întîiul. Acest fapt este explicabil avînd în vedere numeroasele păduri care acopereau odinioară suprafeţe întinse nu numai în zona de munte sau de deal ci şi la cîmpie. În acest sens dăm doar un singur exemplu care este edificator. Hotarul dintre localităţile Somoşcheş şi Cermei era pînă pe la sfîrşitul sec. al XVIII-lea complet împădurit[1]. De altfel exemplare ale viguroşilor stejari seculari din vestita pădure mai puteau fi văzute pînă prin anul 1960; numărul lor a scăzut an de an, astăzi mai putînd fi văzuţi doar vreo 2—3. Pădurea a fost deci o sursă inepuizabilă, lemnul ei fiind folosit de om în cele mai diverse scopuri. „Trăind necurmat pe pămîntul strămoşilor lor, românii au dezvoltat o adevărată civilizaţie a lemnului în care îndemînarea s-a convertit cu vremea într-o admirabilă tehnică şi artă a lemnului, supunînd această materie primă unor procese de prelucrare genial de simple adeseori creînd o mare varietate de obiecte."[2]

Folosit la ridicarea feluritelor construcţii, a variatelor instalaţii ţărăneşti precum şi la confecţionarea numeroaselor unelte şi piese de mobilier, lemnul a constituit secole de-a rîndul materialul folosit cel mai mult de către om. Acest fapt a dus, desigur, la o bună cunoaştere şi o tot aşa de bună folosire în funcţie de esenţa acestuia. Dintre domeniile în care lemnul s-a folosit frecvent ne vom ocupa în rîndurile de faţă de arhitectura populară, iar din acest vast capitol al civilizaţiei populare româneşti vom încerca să conturăm cîteva aspecte referitoare la construcţia, tipologia şi ornamentul porţilor ţărăneşti din satele judeţului nostru*.

Datorită perisabilităţii materialului de construcţie, adică a lemnului, precum şi caracterului funcţional al porţilor (intrarea şi ieşirea atît a căruţelor trase de animale, a animalelor cît şi a oamenilor) exemplarele vechi care se păstrează încă în satele judeţului nostru nu depă-

---

* Porţile au fost fotografiate de autor între anii 1976—1979. vezi Aurel Sasu, Porţile ţărăneşti, în Flacăra roşie, Arad, 29. III. 1980.

[1] Gheorghe Ciuhandu, *Românii din cîmpia Aradului de acum două veccuri*, Arad, 1940, p. 141.

[2] Paul Petrescu, *Arhitectura ţărănească de lemn din România*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1974, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro

șesc ca vechime decît rareori 100 de ani. Sîntem siguri că, dacă cercetarea acestei părți din arhitectura populară ar fi fost începută în urmă cu 15—20 de ani, s-ar fi găsit numeroase și interesante exemplare din punct de vedere al realizării lor artistice, care ar contribui la întregirea imaginii, de altfel conturată prin exemplarele rămase, a acestor creații ale iscusiților meșteri țărani.

Transformările rapide care au avut loc în viața satelor noastre materializate și în creșterea bunăstării oamenilor au dus la înlocuirea rapidă a multor case vechi prin altele noi, schimbîndu-se în acest caz și porțile. Dar au fost și cazuri cînd s-a păstrat casa (eventual a fost retencuită) dar s-a înlocuit în întregime poarta. De altfel cele mai numeroase intervenții ale gospodarului s-au răsfrînt asupra porții nu asupra casei. Dacă o casă a fost folosită de mai multe generații nu același lucru s-a întîmplat cu poarta. În decursul anilor ea a fost mereu schimbată. Cu ocazia numeroaselor cercetări efectuate pe teren am întîlnit frecvente cazuri cînd, case construite la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea aveau deja a treia poartă.

O cauză care a determinat acest fapt a fost amintită mai sus. Dar nu numai deteriorarea a stat la baza acestor înlocuiri ci și atenția, importanța pe care gospodarul o atribuia intrării în gospodăria sa. Poarta marca și delimita universul gospodăriei sale fiind locul de pătrundere în acest univers. De aceea „cine trece pragul curții, din străin devine oaspe. El intră în pacea sacră a curții și a casei. Aici trebuie, precum în vechiul drept germanic, ca «fiecare să aibă pace în casa lui, fie ea îngrădită numai cu un fir de ață». De aceea gardul curții se chiamă pînă azi «pacea curții» și de aceea îl pedepseau cu lovituri de toiag, încă în sec. XVII. vechile statute ale calfelor, pe ucenicul care se cățăra pe gard, în curtea meșterului . . ."[3].

Nu rareori o casă sau stăpînul ei era identificat după aspectul porții; spunem acest lucru deoarece ni s-a întîmplat de multe ori pe teren ca atunci cînd întrebam un sătean unde locuiește cutare sau cutare informator la care doream să ajungem nu ni se spunea de exemplu numărul de casă ci drept indiciu ni se dădea poarta: „o casă cu poartă mare de lemn", „o casă cu poartă acoperită", „o casă cu poartă de piatră" (adică se referea la stîlpii porții care erau din piatră sau din cărămidă)" etc.

CONSTRUCȚIA PORȚII. Unitatea construcțiilor care formează o gospodărie este întregită de existența porții. Fiind locul de pătrundere în gospodăria țărănească poarta se află plasată la stradă situată între spațiul dintre două gospodării vecine sau dintre cele două case ale aceleași gospodării. În cazul în care acest spațiu este mai mare, de o parte și de alta a porții propriu-zise sau uneori numai de o parte (de cealaltă parte poarta fiind lipită de casă) se află în prelungire un gard care închide acest spațiu *(fig. 1)*. Dar, cînd gospodăria țărănească posedă două case la stradă — avînd poartă între ele — iar în spatele

[3] Adolf Schullerus, *Tratatul de etnografie a saților din Transilvania*, apud Ovidiu Papadima, *Literatura populară română*, EL. București 1968 p. 532.

https://biblioteca-digitala.ro

acestei gospodării și casa vecină există spațiu liber, aici găsim o a doua poartă avînd înălțimea redusă în comparație cu prima. Aceasta este folosită pentru ieșirea și intrarea căruțelor și a animalelor. Existența unei astfel de porți este deci determinată de curtea (a doua) situată la spatele casei. Ea este folosită pentru depozitarea furajelor (paie, fîn, tulei de porumb) pentru animale și pentru creșterea păsărilor de curte. În acest caz prima poartă (formată fiind din două intrări separate, una pentru oameni și una pentru căruță) este folosită doar parțial, adică pentru intrarea și ieșirea oamenilor și numai cu ocazia unor evenimente deosebite care au loc în viața familiei (nuntă, înmormîntare) se deschide și poarta mare.

În studiul de față ne vom referi în special la prima poartă[4] amintită mai sus și anume la poarta situată între cele două case sau mai precis la poarta prevăzută și cu ușă pentru intrarea și ieșirea oamenilor. Așa cum arătam la începutul lucrării, porțile țărănești au avut înainte de toate un pronunțat caracter funcțional. Spunem, au avut, deoarece astăzi acest caracter tinde să treacă pe planul al doilea. Meșterii de porți au avut în vedere acest fapt. Stîlpii de porți, deci partea fixă a porții, erau ciopliți din lemn de esență tare (stejar, salcîm), sau ziditi din piatră deoarece ei susțineau întreaga greutate a părților mobile. Acestea, adică ușa și cele două aripi, se făceau din lemn de esență moale. Și pentru că ne-am referit la stîlpii de poartă, trebuie să subliniem faptul că indiferent de tipul de poartă, ei erau în număr de trei. Ceilalți peste acest număr serveau înălțării gardului care se construia de o parte și de alta a porții. O singură excepție o constituie gospodăriile care au două intrări pentru oameni, deci cîte o ușă de o parte și de alta a porții pentru căruțe; în acest caz erau folosiți patru stîlpi. Aceste gospodării au la stradă două case și inițial erau două familii — de obicei doi frați care își avea fiecare gospodăria sa. Poarta pentru căruțe era comună, dar își avea fiecare familie ușa de intrare care se folosea mai frecvent. Cu timpul cele două gospodării s-au unit rămînînd în posesia unei singure familii. De cele mai multe ori una dintre cele două uși este închisă folosindu-se pentru acces doar o singură ușă. De altfel am întîlnit și astăzi cazuri similare, cînd o dată cu construirea celei de a doua case în aceeași gospodărie s-a construit și poartă lîngă aceasta (avîndu-se în vedere viitoarea familie a tinerilor).

Revenind la construcția porții menționăm că fiecare intrare era mărginită de doi stîlpi; unul din cei trei era comun. Pe acesta se închidea ușa și tot pe el se sprijinea una din aripile porții[5]. Poarta are două aripi confecționate din lemn de brad, tablă sau fier forjat. Ele se împreună la mijloc, unde se sprijină pe un prag fixat în pămînt numit

---

[4] Vom numi în continuare poartă construcția formată din două intrări, una destinată oamenilor iar cealaltă destinată căruței. Această noțiune o folosim și cînd ne referim la intrarea folosită pentru căruță. Cînd facem referiri numai la intrarea destinată oamenilor vom întrebuința și termenul de ușă.

[5] Pentru poartă întîlnim și termenul de căput.

https://biblioteca-digitala.ro

butuc. Acesta poate fi din lemn, ciment sau fier. Deci fiecare din cei trei stîlpi ai porţii reprezintă sprijin pentru una din cele trei părţi mobile. Unele porţi au şi a patra parte mobilă; ne referim la acele porţi care deasupra celor două aripi au un „roştei"[6] făcut din scîndură traforată *(fig. 2)*. Aceasta este prinsă în ţîţîni pe cei doi stîlpi şi se ia numai în cazul în care căruţa intră încărcată cu paie, fîn etc. *(fig. 3)*. În unele localităţi[7] partea de jos a porţii (deci cele două aripi) se numeşte leasă. Aripile şi uşa de la poartă sînt prinse pe stîlpi cu ajutorul balamalelor numite ţîţîni *(planşa I)*. În partea de jos a uşii se găseşte un prag care face legătura între cei doi stîlpi. El poate fi la nivelul solului *(fig. 4)*, sau la aproximativ 10 cm deasupra acestuia (fig. 5); sînt însă şi porţi la care pragul lipseşte *(fig. 6)*. În partea de sus a uşii găsim întotdeauna o grindă care leagă cei doi stîlpi ce încadrează uşa. Pe uşă se mai află prinsă şi încuietoarea care la porţile vechi era meşteşugită din lemn nu din fier.

TIPURI DE PORŢI. Diversitatea artei populare româneşti se confirmă şi de astă dată. În satele judeţului nostru întîlnim felurite tipuri de porţi diferenţiate în funcţie de forma, mărimea, locul lor, precum şi după materialele din care sînt construite. În cele ce urmează vom încerca o clasificare a acestora.

1. *PORŢI FĂRĂ ACOPERIŞ.* Aceste porţi sînt cele mai vechi şi mai răspîndite în satele judeţului nostru; ele pot fi împărţite în trei categorii:

a. *Porţi fără acoperiş cu stîlpi din lemn.* Cele mai vechi şi mai simple porţi de acest fel aveau intrarea destinată căruţei formată nu din două aripi ci din una singură. Aceasta era prinsă pe un stîlp cu ajutorul ţîţînilor iar pe celălalt avea închizătoare. Atît acestea care azi le mai întîlnim doar ca porţi la grădină cît şi cele cu două aripi pe care le mai găsim la unele gospodării, la stradă, *(fig. 7)* sînt făcute din „zapi"[8] de scîndură sau din lemn despicat sub formă de pari avînd şi într-un caz şi în altul vîrfurile ascuţite. Aceştia sînt prinşi pe două stinghii orizontale, la intervale de 3—5 cm una de alta. Alături de aceste porţi simple sînt şi cele construite din scînduri late; în acest caz nu mai apar acele spaţii libere între scînduri nici la poartă nici la gard *(fig. 8)**.

Toate aceste tipuri de porţi se numeau în cele mai multe din satele cercetate *vramiţe* sau *vraniţe*[9]. Vechile gospodării ţărăneşti aveau de

---

[6] La Beneşti meşteri de roşteie erau Horna Gheorghe şi Gaica Vasile; (informatoare Coraş Floare, n. 1901. La Bochia meşter priceput era Pintea Flore (informator Panda Ilie, n. 1909, Bochia nr. 5).

[7] La Bochia majoritatea porţilor erau fără roşteie; acestea au apărut după anul 1950.

[8] Scîndură tăiată sub formă de fîşii, la capătul de sus fiind ascuţite.

* Pe vatra actualei gospodării din Selişte-Petriş s-a născut compozitorul Sabin Drăgoi.

[9] La Sălăjeni toate porţile neacoperite, indiferent de locul unde se găseau ele, se numeau vramiţe; informatori: Tomuţa Ioan, n. 1910, nr. 130 şi Dan Teodor n. 1894, nr. 20. La Nadăş orice poartă neacoperită era numită vraniţă — informator Peia Ana, n. 1907.

https://biblioteca-digitala.ro

obicei o singură curte. Cu timpul a apărut și cea de a doua[10] și, pentru că fiecare avea o altă destinație, gospodarul le-a despărțit printr-un gard cu poartă *(fig. 9—10)*. Așa cum arătam mai sus sînt gospodării la care cea de a doua curte se află în spatele casei. În acest caz poarta a doua se află tot la stradă. Diferențierile dintre cele două porți-poarta „mare" și cea din curte (sau de la spatele casei) s-au accentuat. Dar pentru a le diferența și lingvistic, oamenii n-au mai numit poarta principală de la stradă vramiță ci această denumire s-a transferat asupra celei de a doua porți (care putea fi în curte sau la spatele casei[11]. Poarta principală a fost numită „poartă mare", „poartă înaltă", „căput acoperit"[12], „căput cu forme"[13].

b. *Porți fără acoperiș cu stîlpi zidiți.* La acest tip de porți lemnul destinat stîlpilor a fost înlocuit cu piatra, cărămida și betonul. Construiți din piatră sau cărămidă ei pot fi tencuiți sau netencuiți. De obicei în aceste cazuri nu se aplică stratul de tencuială; cărămida netencuită vine să întregească frumusețea acestor porți. Menționăm că aceste porți cu stîlpi din cărămidă netencuită sînt numeroase și răspîndite în multe din satele județului nostru; majoritatea dintre ele au fost ridicate între cele două războaie mondiale. Atît ușa cît și aripile acestor porți sînt lucrate din scîndură de brad. În cazul stîlpilor de beton apăruți în ultimii ani, lemnul s-a înlocuit și aici, porțile fiind făcute din fier forjat și tablă. Casele noi construite în ultimii 10—15 ani au majoritatea asemenea porți. O caracteristică a acestor porți este și aceea că înălțimea lor nu depășește 2 m *(fig. 11)*.

c. *Porți fără acoperiș cu stîlpi de fier.* Ca tip de construcție, aceste porți sînt asemănătoare cu porțile care au stîlpii din beton. Ele sînt, deci, construite în întregime din fier peste care se aplică vopsea verde, roșie, neagră etc. Ele sînt identice cu cele construite în mediul urban.

2. *PORȚI CU ACOPERIȘ.* Multe din vechile porți de acest fel au fost acoperite inițial cu șindrilă; după primul război mondial aceasta a fost înlocuită cu țiglă. Acoperișul porților este asemănător cu cel al caselor și prin faptul că este construit în două ape. Referindu-ne la acoperiș trebuie să notăm și faptul că am întîlnit și porți care erau acoperite cu scîndură sau cu tablă. Stîlpii porților acoperite pot fi atît din lemn cît și din cărămidă. Cum arătam mai sus ei sînt de cele mai multe ori netencuiți; uneori stîlpii din cărămidă apar însă și tencuiți *(fig. 12—13)*. Răspîndite în multe din satele arădene acest tip de porți se prezintă în două variante:

a. *Porți acoperite parțial.* Includem în această variantă porțile care au acoperite numai ușa destinată intrării oamenilor și uneori și o porțiune din gard. La Socodor am întîlnit multe porți cu acoperișul ușii

---

[10] Prima curte se numește și ocol iar celei de a doua i se mai spune și arie.

[11] La Cil poarta dintre curți, sau în cazul cînd gospodăria nu are numai o curte-cea dintre curte și grădină, se numește vramiță; informator Ancateu Teodor, n. 1909, nr. 140.

[12] Informator Dan Teodor, n. 1894, Sălăjeni, nr. 20.

[13] La Revetiș meșteri de porți erau Mitrofan Indreica și Pîncotan Vasile; informator Olar Ioan n. 1930, nr. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

prelungit peste gard, iar sub acest acoperiş era aşezată banca (fixă)[14] destinată oamenilor spre a se odihni, a sta de vorbă sau a executa diferite munci uşoare. Pe lîngă rolul estetic acoperişul dobîndeşte, deci, şi un rol practic *(fig. 14)*. Pentru a se realiza o anumită simetrie, un anumit echilibru al porţii, sînt gospodării la care cele două aripi sînt încadrate de două acoperişuri: unul deasupra uşii iar altul deasupra zidului cu rol de gard *(fig. 15)*.

b. Porţi acoperite în întregime. Acestea depăşesc ca înălţime toate celelalte tipuri de porţi, acoperişul lor înălţîndu-se pînă în dreptul streaşinei casei *(fig. 16)*. Acoperişul de ţiglă cuprinde atît uşa cît şi aripile porţii, protejînd, deci, întreaga construcţie. Pentru a fi protejate, uneori uşa şi aripile porţii, care sînt din scînduri, se îmbracă în tablă *(fig. 17)*.

Porţile acoperite în întregime pot fi cu traforaj şi fără traforaj. Cînd există acesta se găseşte deasupra celor două aripi şi uneori şi deasupra uşii. Confecţionat din scînduri traforate, el poate fi separat sau prins de aripi. În cel de-al doilea caz el este format din două bucăţi *(fig. 16)*. În cazul în care traforajul este separat, aripile porţii se pot deschide fără a fi nevoie să se ia şi partea traforată prinsă în ţîţîni pe cei doi stîlpi; aceasta se ia numai cînd căruţa intră sau iese cu încărcătură înaltă.

Cînd stîlpii sînt din cărămidă, pragul de jos al uşii este tot din lemn iar cel de sus este din cărămidă *(fig. 17)*.; la unele porţi de acest tip el poate lipsi. În situaţia aceasta partea de sus a uşii apare zidită[15] şi boltită *(fig. 18)*.

3. *PORŢI CONSTRUITE ÎN ZIDUL CASEI.* Casele cu asemenea porţi sînt aşezate paralel cu uliţa, iar porţile sînt construite la mijlocul clădirii. Ele pot fi:

a. din lemn. Această variantă a acestui tip de porţi este mai veche. Porţile de acest fel pot fi drepte *(fig. 19)* sau boltite *(fig. 20)*, cu traforaj şi fără traforaj. La unele dintre ele apare sticla mată cu diferite ornamente şi oglinda *(fig. 21)*, iar la altele scîndura este acoperită cu tablă *(fig. 22)*.

b. din fier forjat. Porţile realizate din fier forjat sînt de dată mai recentă, apărute în ultimele două decenii. La fel ca şi cele de mai sus ele pot fi drepte *(fig. 23)* sau boltite *(fig. 24)*. Ceea ce apare caracteristic la aceste porţi este faptul că uşa este separată de poartă *(fig. 23—24)*.

Referitor la tipurile de porţi notăm şi faptul că la casele locuite de populaţia germană, poarta destinată căruţei este lîngă casa perpendiculară pe stradă; uşa este însă în zid la capătul coridorului care se întinde pe toată lungimea casei. Deci din stradă pe uşă se pătrunde în

---

[14] La cele mai multe dintre case apar bănci simple; acestea sînt formate din doi butuci plantaţi în pămîntpe care se prinde în cuie o scîndură pe care se stă. În cazul cînd la stradă se adună mai multe persoane (vecini sau prieteni) se aduc şi scaune (de obicei mici) din casă.

[15] Poarta a fost făcută în 1946 de către moldovenii veniţi în sat în timpul foametei". Informatoare Daşcău Rafila, n. 1906, Almaş, nr. 535.

https://biblioteca-digitala.ro

coridorul casei. Aceste uşi sînt asemănătoare cu uşile de la camere; ele sînt din lemn (scîndură de brad), uneori avînd şi sticlă.

ORNAMENTUL PORŢILOR. Referindu-ne la motivele ornamentale realizate în lemn în cadrul construcţiilor ce alcătuiesc gospodăria ţărănească trebuie să subliniem faptul că şi în satele judeţului nostru, acestea sînt concentrate la faţadă, adică pe suprafaţa elementelor ce intră în componenţa porţii; dintre acestea vom nota în primul rînd *stîlpii. Cioplitnrile* reprezintă prima categorie de decor realizat în lemn, „prima formă de împodobire a lemnului, atît ca etapă în evoluţia ornamenticii cît şi ca treaptă de execuţie tehnică"[16]. Fiecare stîlp din cei trei care se găseşte la poartă este cioplit cu ajutorul bardei dîndu-i-se patru feţe netede. Dintre aceştia cei doi care mărginesc uşa, pe porţiunea îngropată plus încă vreo 10—15 cm deasupra pămîntului, din raţionamente practice, rămîn necioplţi, rotunzi *(fig. 5).*

Realizate cu unelte simple, *crestăturile* în lemn (a doua categorie de decor în lemn) prezente de obicei pe cei doi stîlpi ce încadrează uşa, dar uneori şi pe cel de-al treilea, reprezintă altă modalitate de înnobilare a suprafeţei lemnului. Bogăţia repertoriului motivelor ornamentale, folosirea lor în arhitectura populară românească l-a determinat pe Al. Tzigara-Samurcaş să vorbească de un limbaj al decorului în lemn: „După cum din buchiile alfabetului sau din semnele scării muzicale se alcătuiesc cuvintele şi sunetele, tot astfel din înşiruirea meşteşugită a liniilor şi a suprafeţelor se îmbină nesfîrşite serii de motive ce vorbesc limba particulară a formelor... Nu toţi pot înţelege limbajul formelor; uneori nici chiar aceia care le imită... În cazul crestăturilor, care ne preocupă, în special aici multiple sînt motivele, care, ca şi cuvintele au şi ele înţeles deosebit. După cum cu aceleaşi semne grafice convenţionale, zise litere, se aştern pe hîrtie cuvinte ce ascund gîndurile cele mai variate, tot astfel cu acelaşi prototip de crestături se sădesc în lemn tezaurele de forme care trădează imaginaţia bogată a celui care le-a conceput"[17].

Din bogata gamă a motivelor ornamentale prezente pe porţile din satele cercetate, ornamentele simbolice sînt cele mai des întîlnite. Dintre acestea motivul legat de străvechiul cult al soarelui este reprezentat cel mai bine. Fără a face o analiză detaliată a acestora notăm mai jos semnele realizate în lemn cu ajutorul crestăturilor sau a traforajului, care simbolizează soarele:

— *X-ul:* fig. 2, 5, 9, 26;
— *Punctul, cercul sau roata:* fig. 4, 9, 10, 17, 27;
— *Crucea (sau crucea înscrisă în cerc):* fig. 4, 29, 32;
— *Rozeta cu 6 petale (uneori înscrisă în cerc):* fig. 16, 25, 33, 34.

Frecvenţa motivelor ornamentale ce simbolizează acest astru ne determină să credem că acestea aveau sens apotropaic, gospodarul asigurîndu-şi prin prezenţa lor la intrarea în gospodăria sa protecţia for-

---

[16] Paul Petrescu, *Op. cit.*, p. 35.

[17] Apud, *Arta populară românească*, Editura Academiei R.S.R., Institutul de istoria artei, Bucureşti, 1969, p. 495.

https://biblioteca-digitala.ro

ţelor divine. Bineînţeles că acest limbaj al semnelor nu mai este astăzi descifrat de cei ce le folosesc iar dacă ele totuşi apar este urmarea firească a păstrării lor în virtutea tradiţiei milenare. Într-o singură localitate, la Chier, am găsit sculptat pe cei doi stîlpi ce încadrează uşa un alt vechi motiv ornamental prezent şi pe peretele exterior al bisericilor de lemn, *funia sau brîul*. Dacă iniţial el avea şi rol de a consolida construcţia, în cazul porţilor el are numai valoare decorativă[18]. Interesant ni se pare şi faptul că alături de motivul funiei, deasupra acestuia, apare pe aceiaşi stîlpi şi un ornament floral redat printr-o vază cu 5 frunze *(fig. 31)*. Acesta nu este altceva decît una din numeroasele variante prin care este redat *pomul vieţii*[19]. Această asociaţie a celor două motive ni se pare deosebit de interesantă şi credem că ea-nu este întîmplătoare.

O altă tehnică ornamentală este şi cea a *traforajului*[20]. Aşa cum arătam mai sus acesta se află în partea de sus a porţii, adică deasupra celor două aripi şi uneori şi deasupra uşii. El se realizează din scîndură de brad care se taie cu fierăstrăul, primind diferite forme. Acest procedeu ornamental deşi nu este prea vechi (sfîrşitul sec. al XIX-lea) el s-a răspîndit în mediul rural destul de rapid, mai ales după primul război mondial; aceasta s-a datorat şi faptului că tehnica de execuţie a fost mult mai uşoară în comparaţie cu cioplirea sau crestarea[21]. Procedeul fiind cunoscut nu insistăm asupra lui; vrem doar să notăm că formele care se obţin prin acest procedeu sînt foarte variate; meşterul popular crează numeroase ornamente geometrice, fitomorfe şi zoomorfe. Acestea pot fi redate de scîndura însăşi sau de golul dintre două scînduri alăturate avînd marginile traforate. Fantezia creatoare a meşterului ţăran se desfăşoară şi de data aceasta într-o mare varietate de forme deşi ea este limitată de folosirea şablonului *(fig. 2, 16, 18, 20, 22, 25, 26, 28, 32, 34)*.

Alt mijloc folosit cu pricepere pentru împodobirea porţilor este şi acela de aplicare pe suprafaţa uşii sau a porţii a unor scînduri simple sau traforate. Astfel suprafaţa uşii lucrată în tăblii este împărţită de obicei în două; bucăţile de scînduri prinse oblic pe foaia uşii se constituie în motive geometrice. Dintre acestea cele mai frecvente sînt rombul şi X-ul *(fig. 25, 29, 34)*. Alteori jumătatea de sus a uşii este împărţită în pătrate; fiecare din acestea au în mijloc prins un romb din

---

[18] Ioan Godea, *Monumente de arhitectură populară din nord-vestul României*, vol. II, Biserici de lemn din Valea Crişului Repede, Oradea, 1974, p. 48—49.

[19] Paul Petrescu, *Motive decorative celebre*, Editura Meridiane, Bucureşti 1971, p. 309

[20] La *Chelmac*, porţii fără traforaj i se spune „poartă înaltă cu acoperiş". Meşteri de porţi erau aici Dehelean Gheorghe şi Nedescu Ioan.

La *Belotinţ* întîlnim denumirea de „poartă înaltă cu forme, acoperită". Ci care făceau aceste porţi făceau şi piese de mobilier „cu forme". Meşteri erau Dragomirescu Partenie (1875—1957) şi Lupu Gheorghe (1880—1960?). Informatorii Balan Vasile, n. 1911, nr. 19, Pantea Pavel, n. 1907, nr. 18.

[21] Paul Petrescu, Arhitectura ţărănească de lemn din România, Editura Meridiane, 1974, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro

scîndură. Cealaltă jumătate este simplă sau are aplicate două scînduri traforate *(fig. 6)*.

Aripile porţii sînt ornamentate prin aplicare de bucăţi de scînduri, în genul uşilor, uneori identic cu acestea *(fig. 6)*, alteori diferit. Fiind construite din scînduri aşezate vertical, peste crepăturile dintre acestea se prind scînduri înguste traforate *(fig. 16, 30)*. Sînt şi porţi care au partea de sus diferit ornamentată faţă de cea de jos *(fig. 3)*. Indiferent de dispunerea ornamentelor, acestea nu fragmentează suprafaţa lemnului ci dimpotrivă, prin simetria, alternanţa şi repetiţia lor ele vin să întregească armonia proporţiilor şi să sublinieze unitatea părţilor componente ale porţii.

Notăm şi faptul, nu lipsit de o anumită semnificaţie, că în cazul în care aripile porţii sînt îmbrăcate în tablă de multe ori apar pe această suprafaţă motive geometrice (puncte, romburi, cercuri, rozete etc.) şi motive florale *(fig. 17)*. De altfel aceleaşi motive geometrice apar de multe ori şi cînd porţile sînt din fier forjat. Iată, deci, cum se transmit vechile ornamente din generaţie în generaţie şi în noile condiţii ale realităţilor contemporane*.

Dacă în interiorul locuinţei ţesăturile sînt acelea care concentrează o bună parte din măiestria şi dragostea pentru frumos a femeii de la ţară, în exterior, la intrarea în gospodărie privirea noastră se opreşte plăcut pe acele minunate realizări şi împliniri ale meşterului popular. Cu unelte simple dar cu o deosebită fantezie creatoare a ştiut ca nimeni altul să-şi scrie propria istorie, de astă dată în lemn, pe care a transmis-o peste veacuri urmaşilor săi ca pe un simbol al unităţii şi continuităţii noastre pe aceste meleaguri străbune.

BEITRÄGE ZUR ERFORSCHUNG UND ZUM BEKANNTMACHEN DER TOREINFAHRTEN IM KREIS ARAD, RUMÄNIEN

(Zusammenfassung)

Die Arbeit stützt sich auf die konkrete Forschungstätigkeit an Ort und Stelle in den Dörfern des Kreises Arad wäh rend der Jahre 1976—1979. Dabei wurde die Typologie, die Bauart sowie die Ornamentik näher untersucht.

Abgesehen vom Baumaterial (Holz, Eisen) gibt es bedeckte und unbedeckte Toreinfahrten. Viele davon haben verzierte Stützpfeiler, wobei das Ornament aus geometrischen Figuren oder aus Blunenmotiven gebildet ist. Dieser Kunststil wurde von Generation zu Generation überliefert und ist die Folge der Kontinuität des rumänischen Volkes in diesen urväterlichen Gebieten.

---

* Alături de ornamente apare agăţată pe unul din stîlpii uşii o cununiţă împletită din flori de sînziene de mîinile gingaşe ale viitoarelor gospodine (fig. 16, 23, 25, 34). Prezenţa acestor cununiţe pe la porţile caselor în luna iunie, vine să confere un plus de poezie uliţei şi caselor satelor păstrătoare a atîtor datini şi obiceiuri.

https://biblioteca-digitala.ro

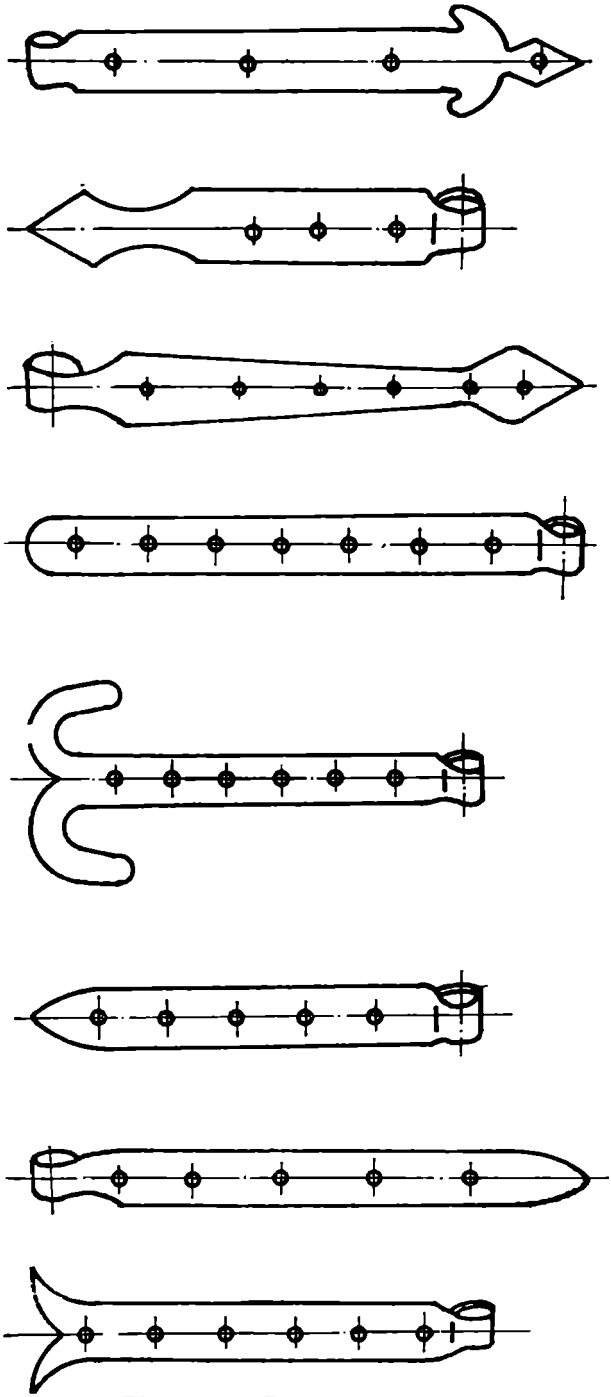

Planșa 1 — Feronerie populară.

https://biblioteca-digitala.ro

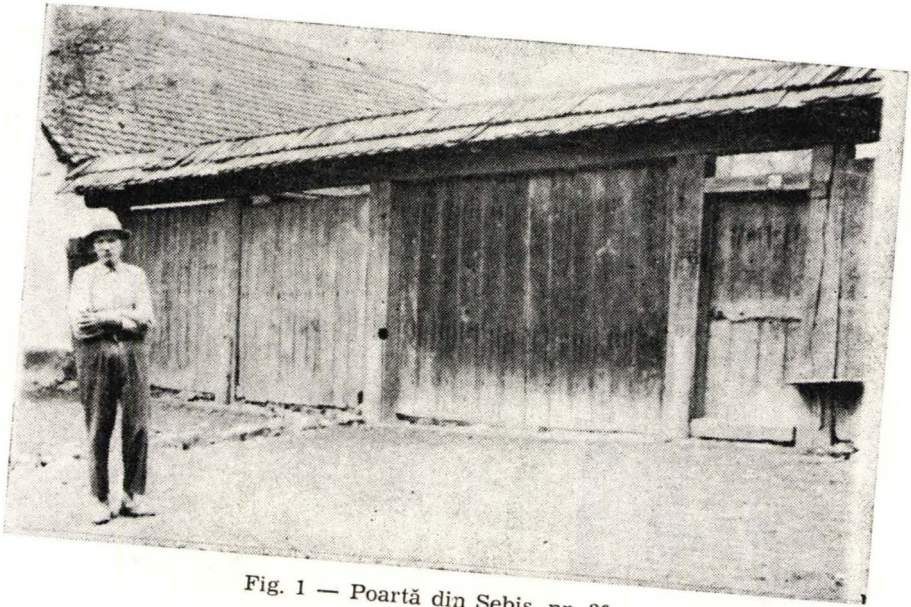

Fig. 1 — Poartă din Sebiș, nr. 20.

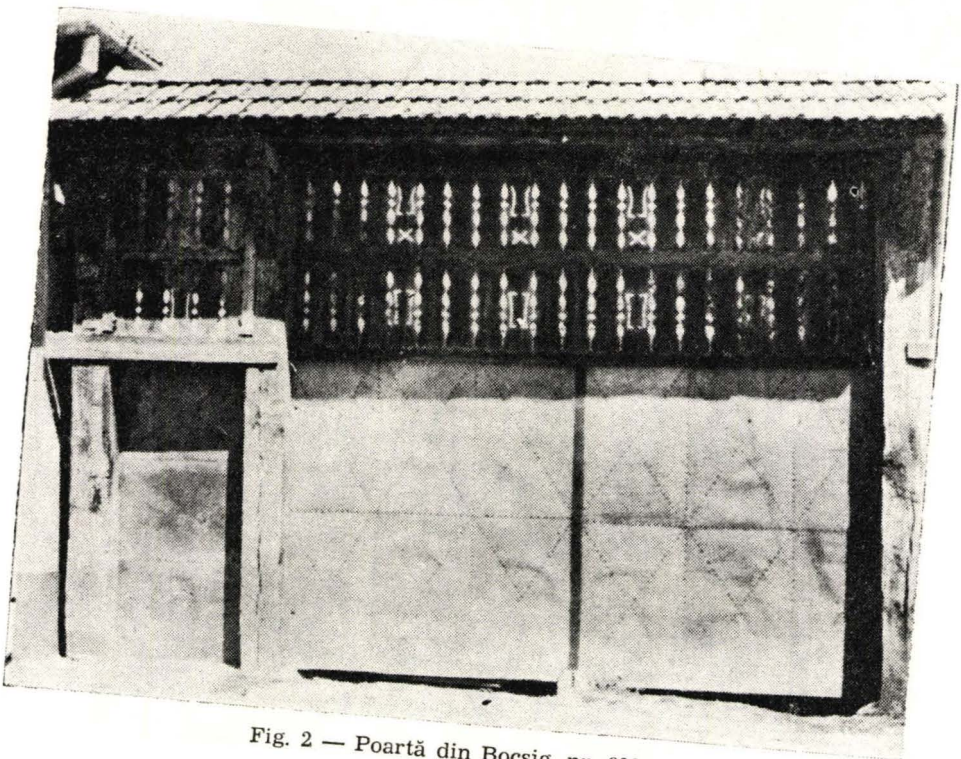

Fig. 2 — Poartă din Bocsig, nr. 609.

https://biblioteca-digitala.ro

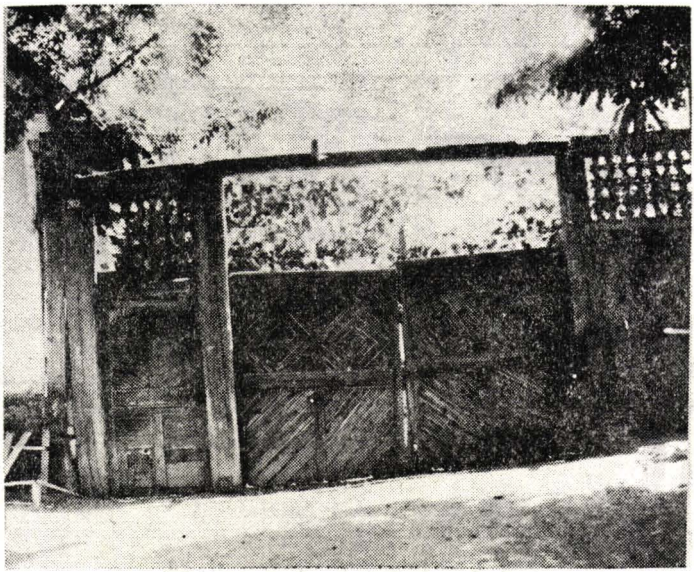

Fig. 3 — Poartă din Mîneräu, nr. 202.

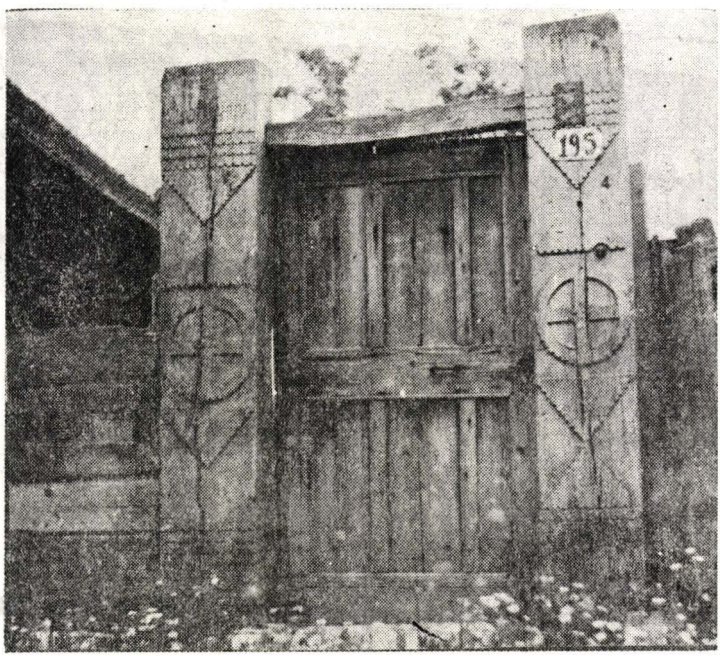

Fig. 4 — Poartă din Chier, nr. 195.

https://biblioteca-digitala.ro

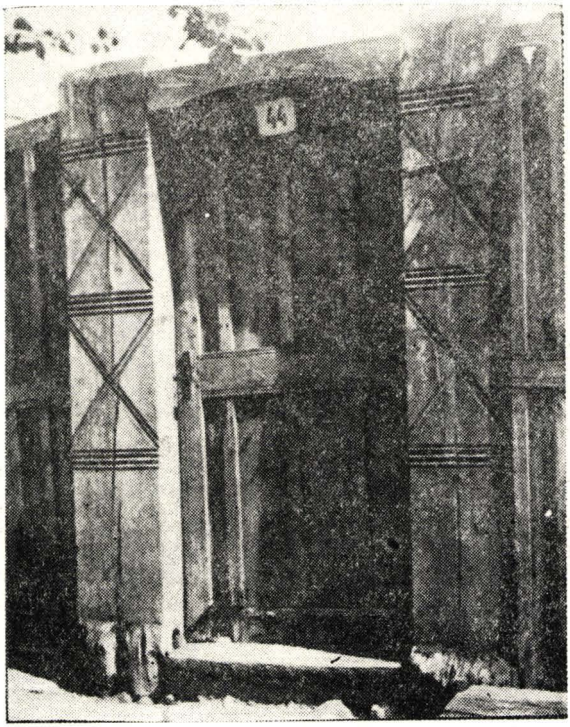

Fig. 5 — Poartă din Prunişor, nr. 44.

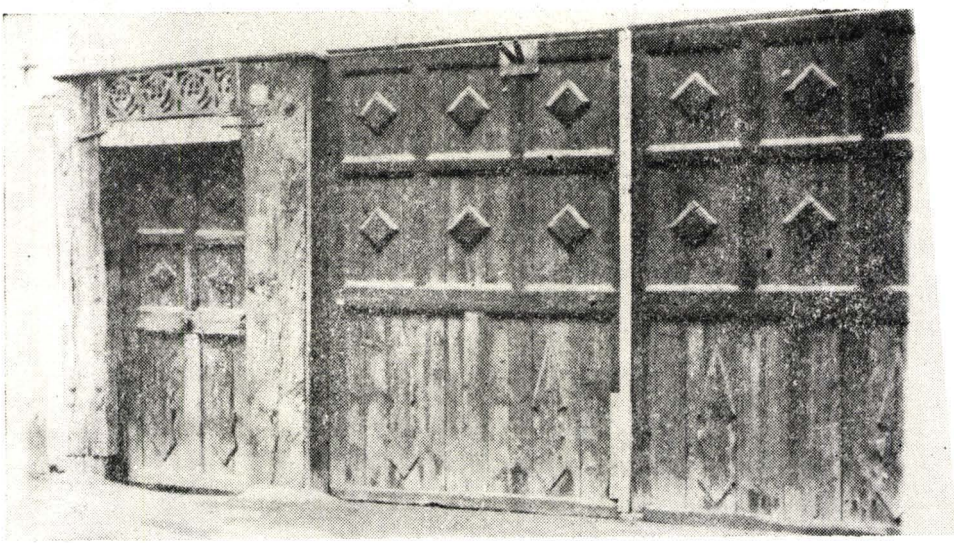

Fig. 6 — Poartă din Sebiş, nr. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7 — Poartă din Tauţ, nr. 84.

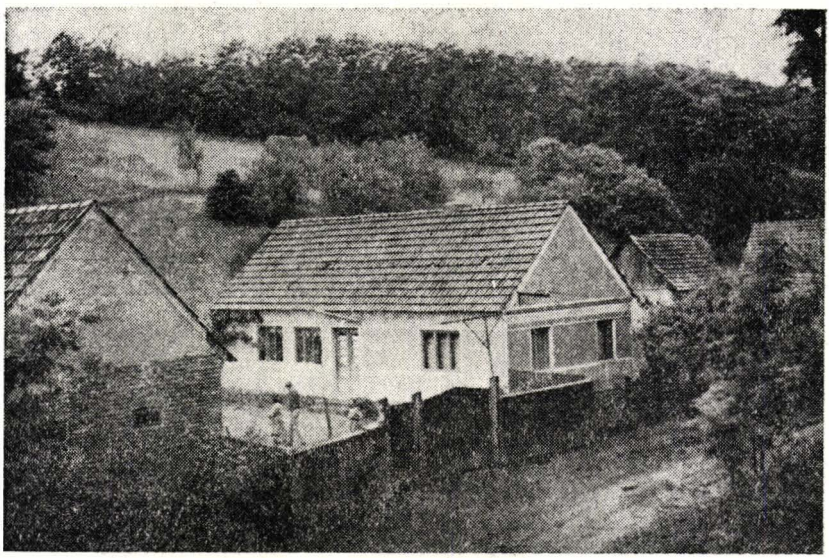

Fig. 8 — Poartă din Selişte.

https://biblioteca-digitala.ro

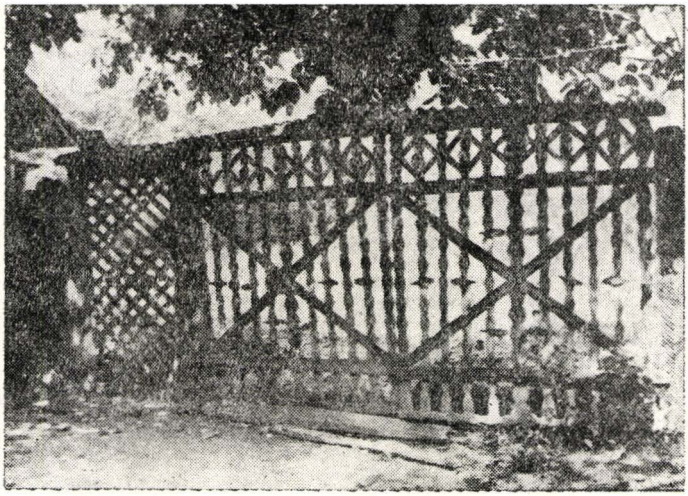

Fig. 9 — Vraniţă din Brusturi.

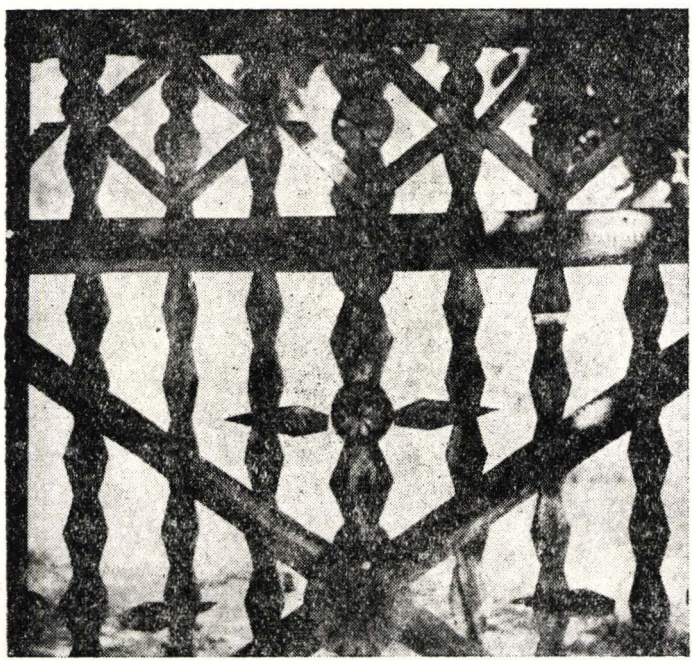

Fig. 10 — Vraniţă din Brusturi (detaliu).

https://biblioteca-digitala.ro

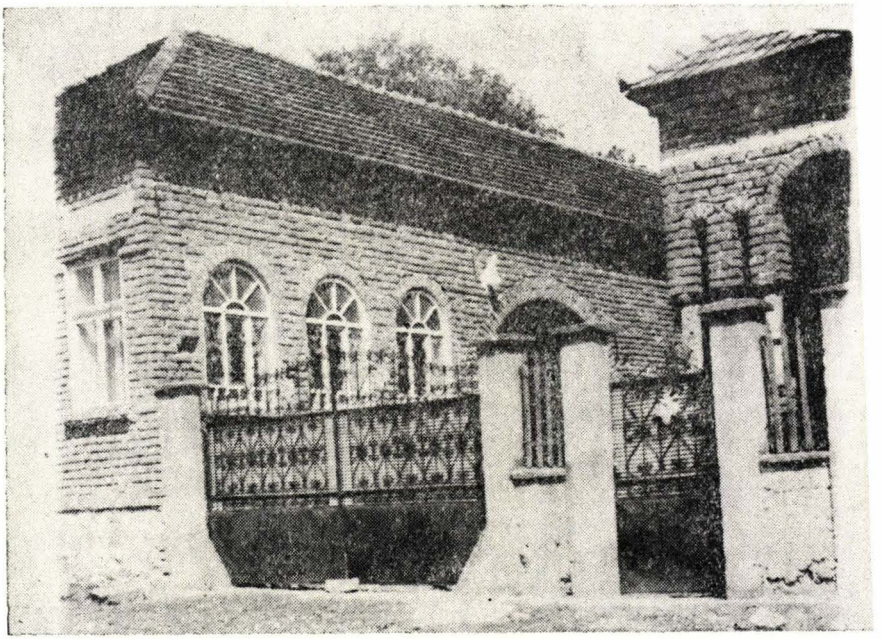

Fig. 11 — Poartă din Belotinţ.

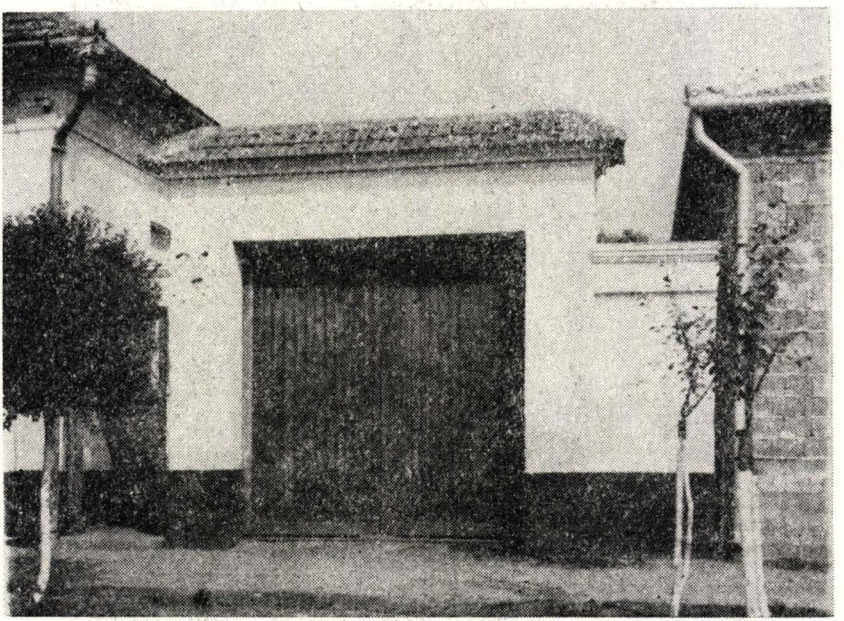

Fig. 12 — Poartă din Socodor, nr. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

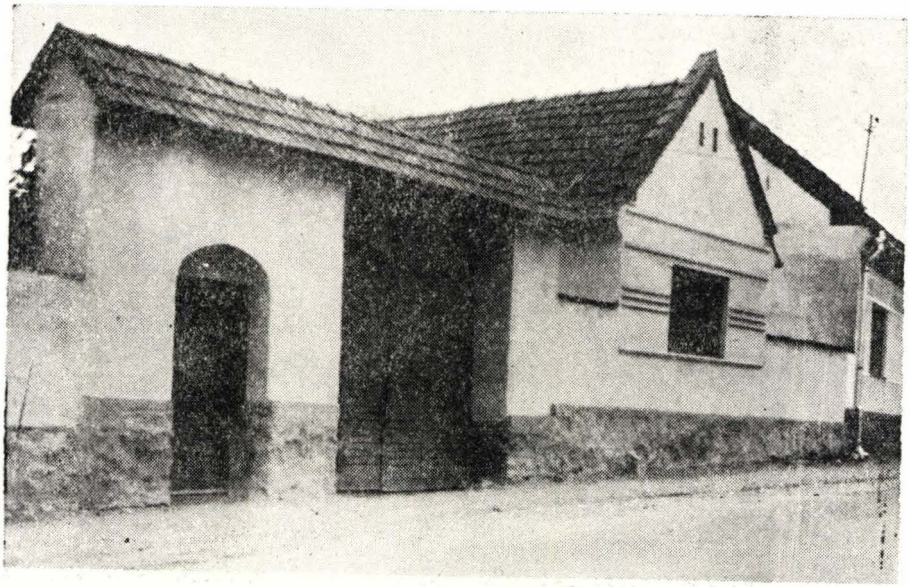

Fig. 13 — Poartă din Valea Mare, nr. 53.

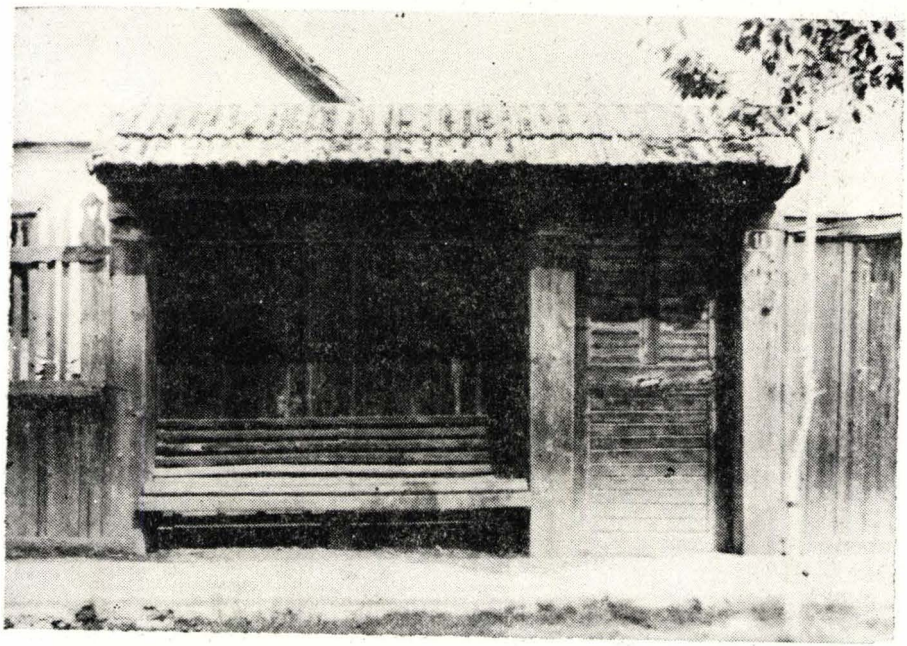

Fig. 14 — Poartă din Socodor, nr. 11.

https://biblioteca-digitala.ro

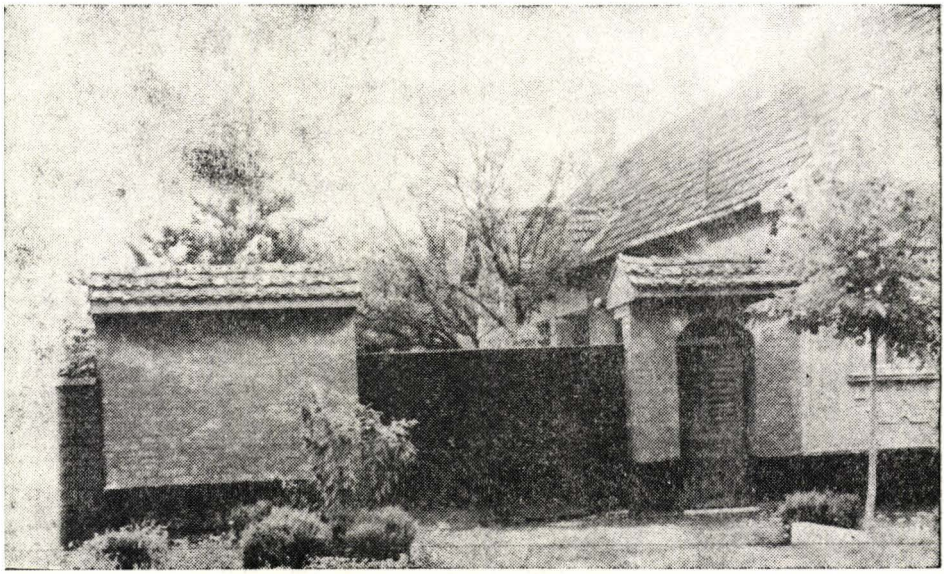

Fig. 15 — Poartă din Sebiş, nr. 16.

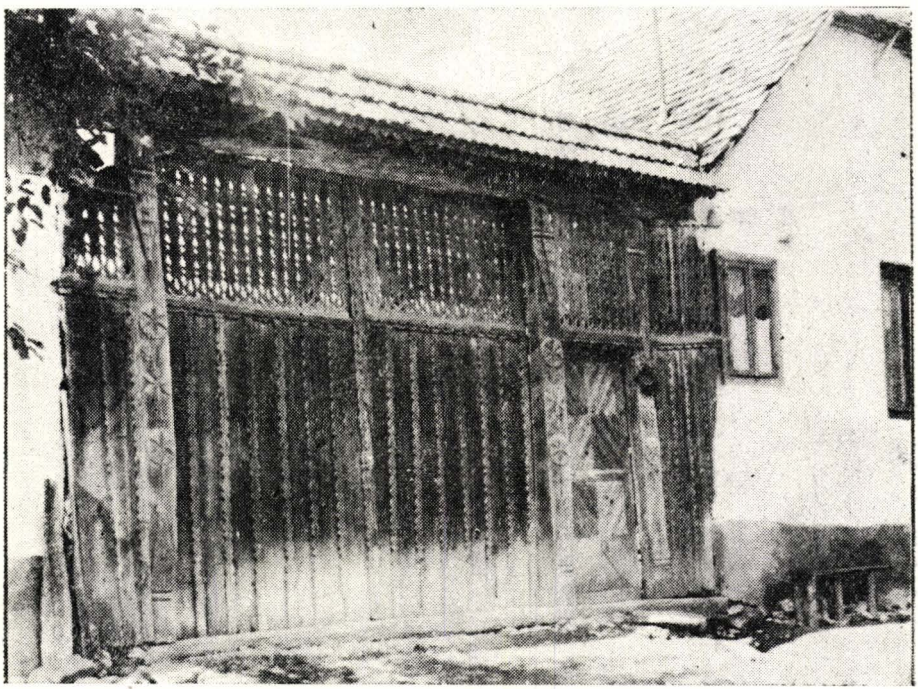

Fig. 16 — Poartă din Belotinţ, nr. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

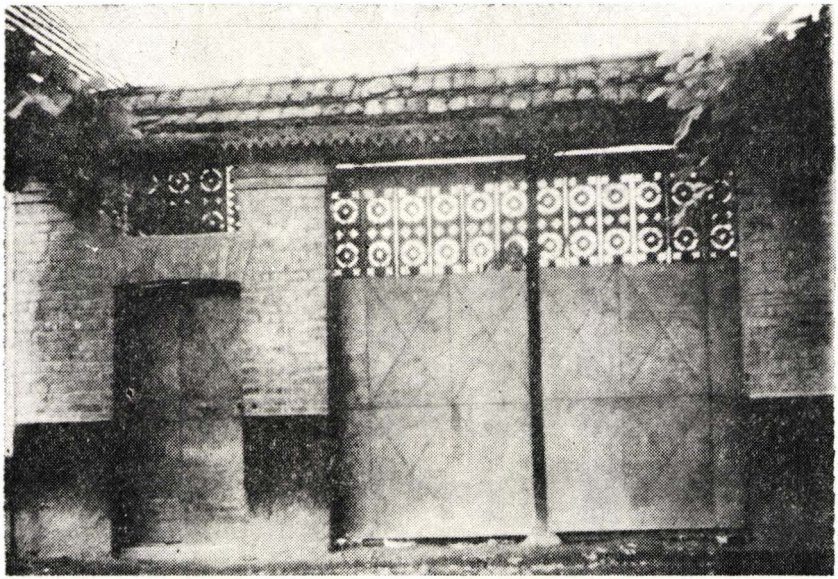

Fig. 17 — Poartă din Buhani, nr. 6.

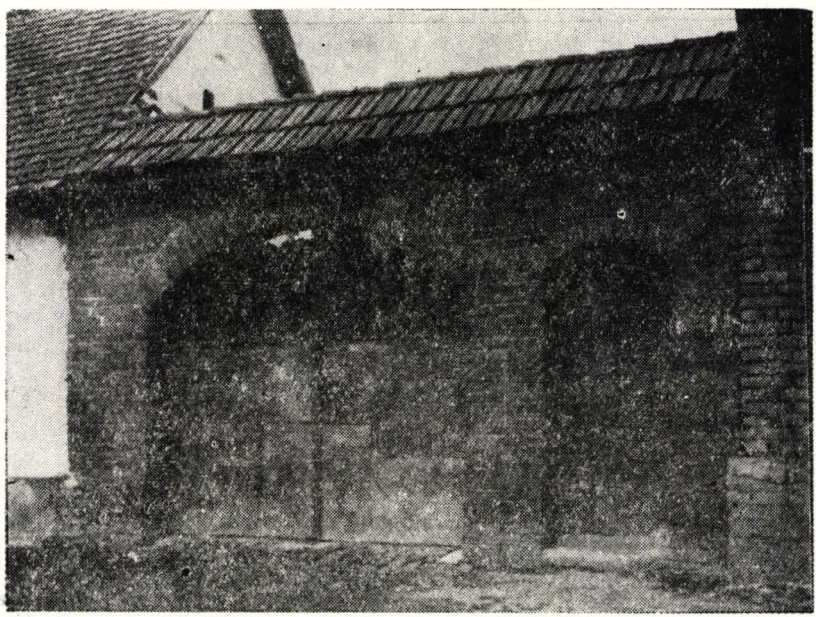

Fig. 18 — Poartă din Almaş, nr. 535.

https://biblioteca-digitala.ro

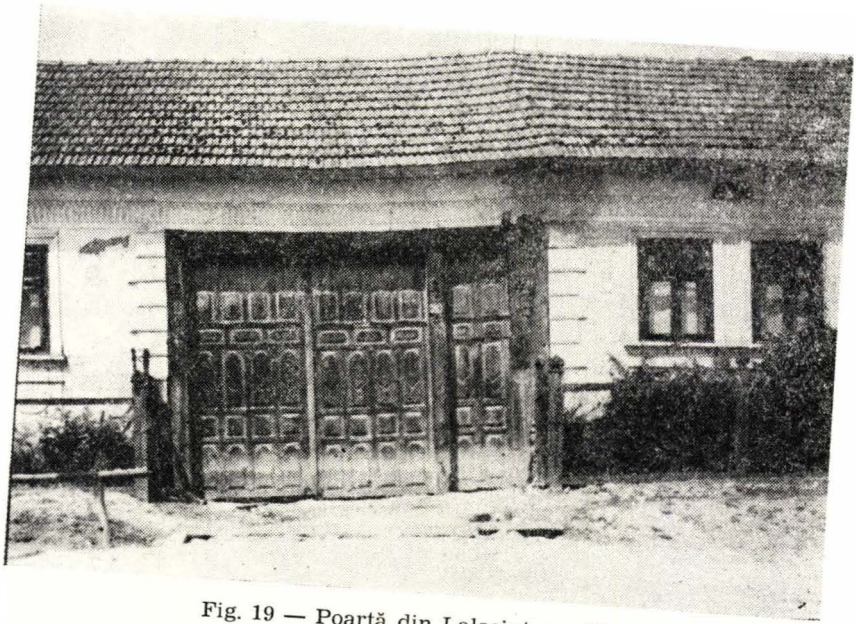

Fig. 19 — Poartă din Lalașinț, nr. 251.

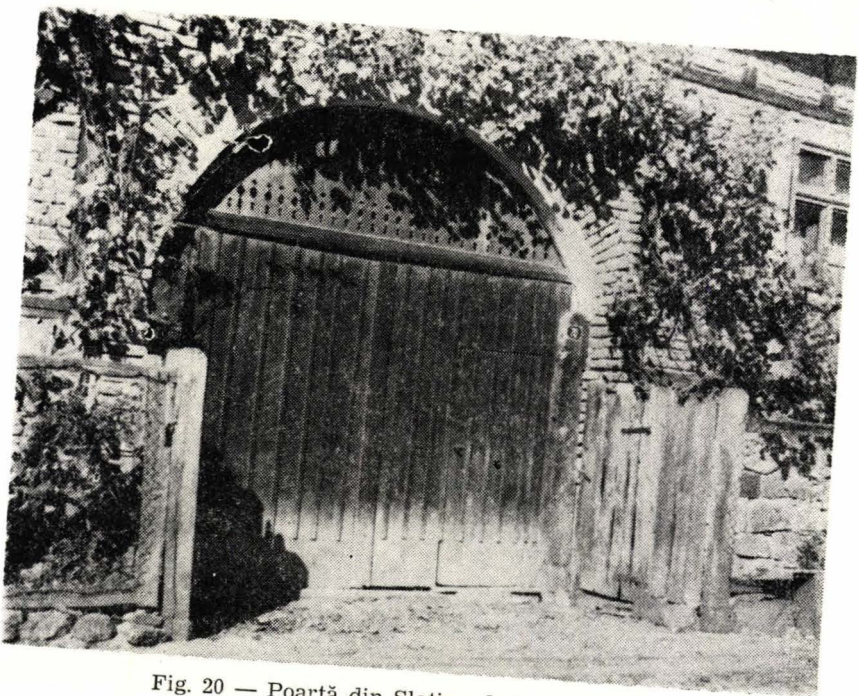

Fig. 20 — Poartă din Slatina de Mureș, nr. 70.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 21 — Poartă din Slatina de Mureş, nr. 52.

Fig. 22 — Poartă din Sălăjeni, nr. 125.

https://biblioteca-digitala.ro

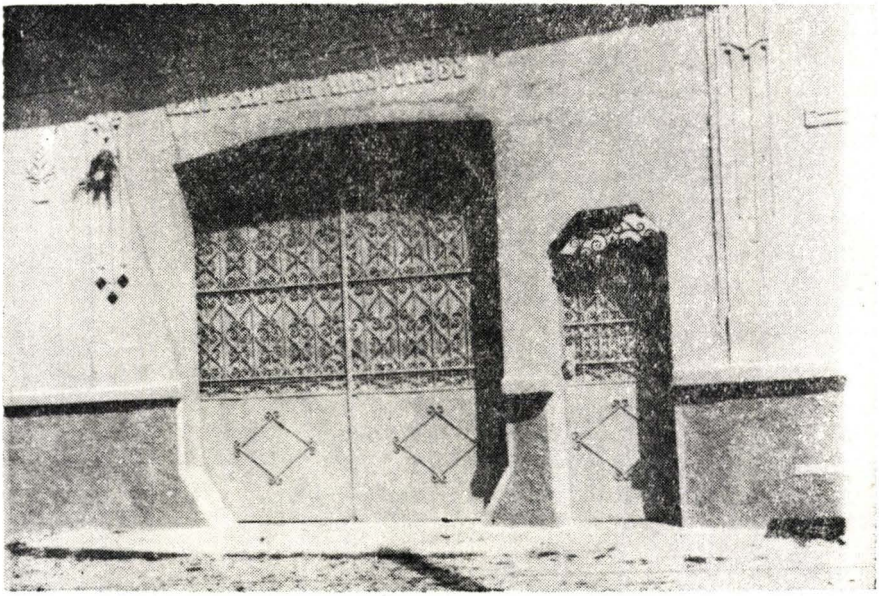

Fig. 23 — Poartă din Belotinţ.

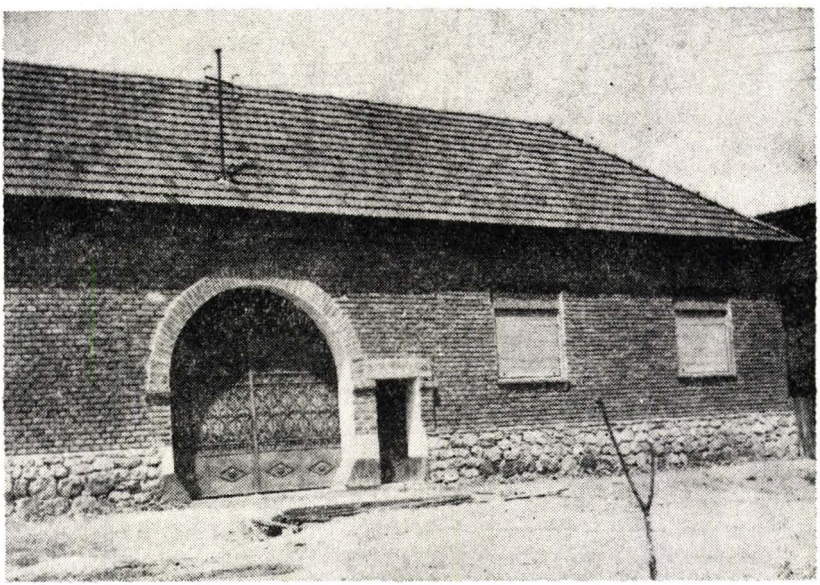

Fig. 24 — Poartă din Lalaşinţ, nr. 247.

https://biblioteca-digitala.ro

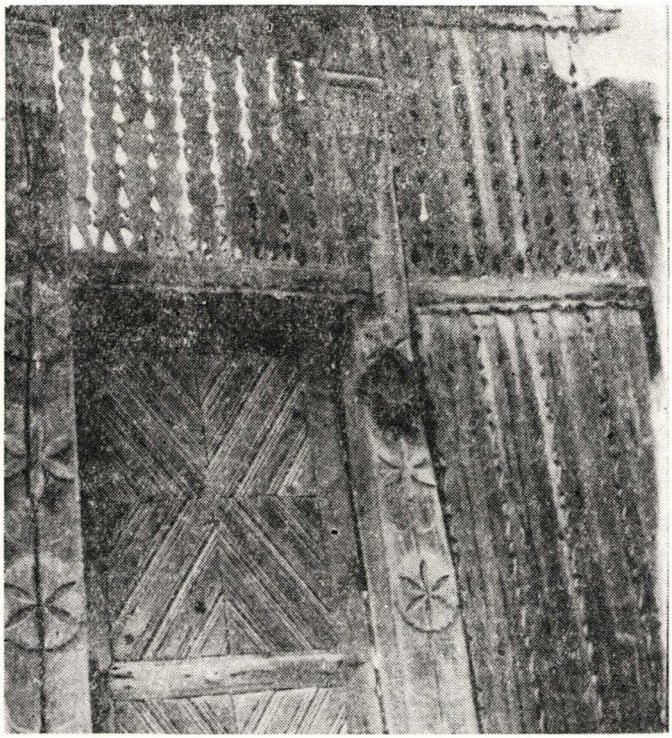

Fig. 25 — Poartă din Belotinţ.

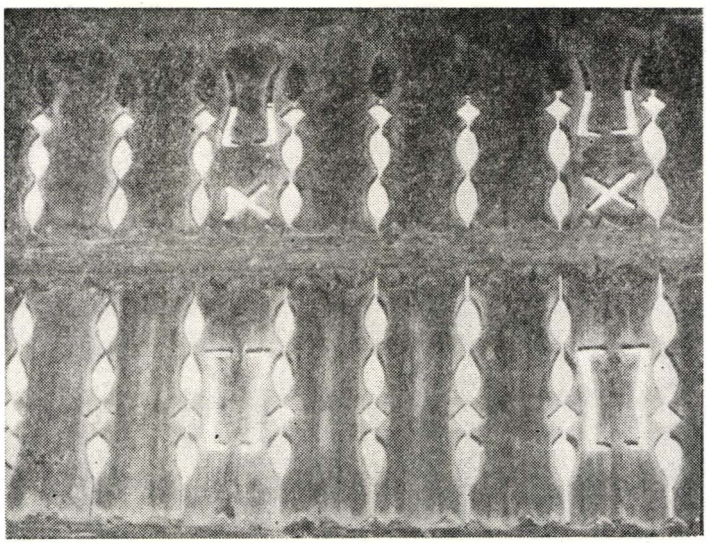

Fig. 26 — Poartă din Bocsig (detaliu), nr. 609.

https://biblioteca-digitala.ro

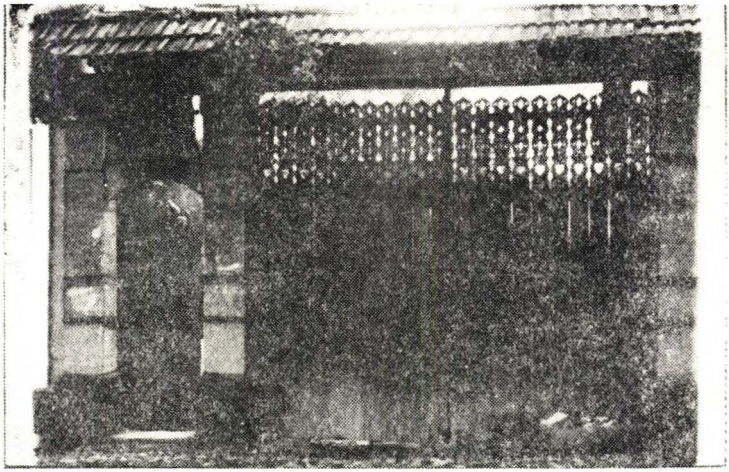

Fig. 27 — Stîlp de poartă din Chier, nr. 332.

Fig. 28 — Poartă din Laz, nr. 96.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 29 — Poartă din Voievodeni, nr. 9.

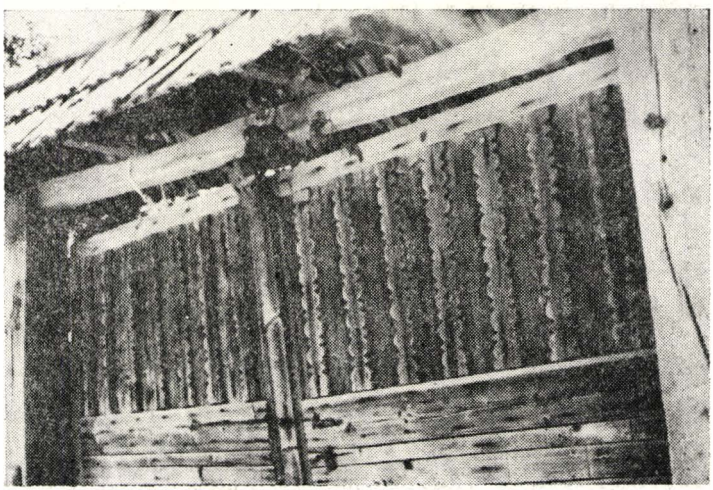

Fig. 30 — Poartă din Mînerău.

https://biblioteca-digitala.ro

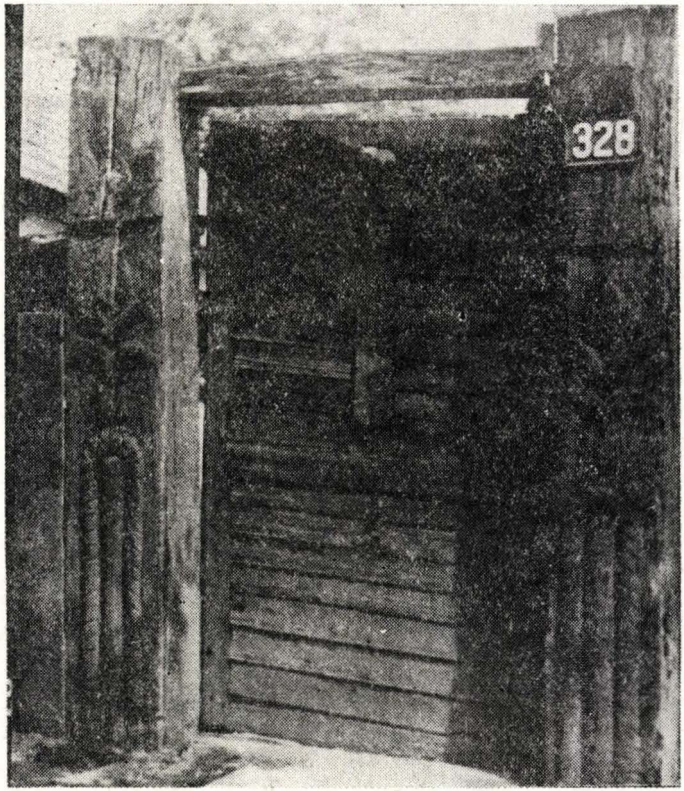

Fig. 31 — Poartă din Chier.

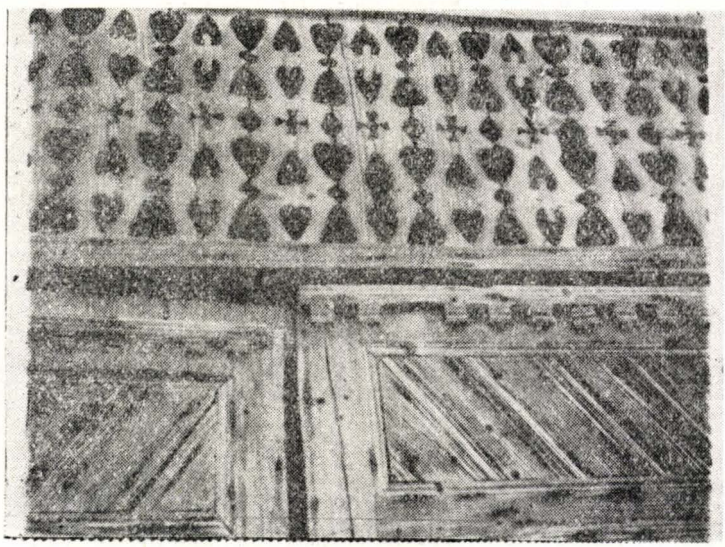

Fig. 32 — Poartă din Aldeşti, nr. 172.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 33 — Stîlp de poartă din Belotinţ (detaliu).

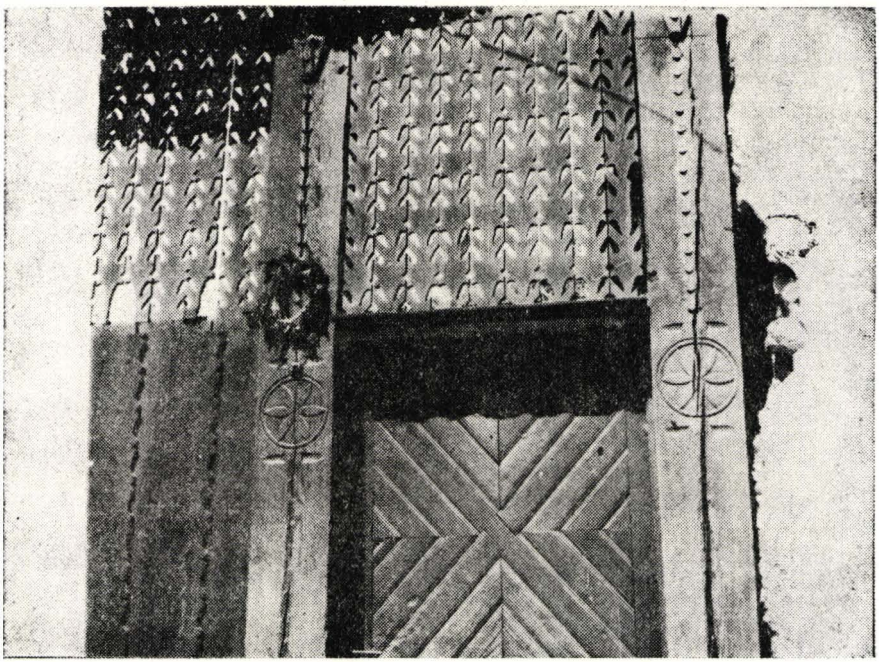

Fig. 34 — Poartă din Chelmac (detaliu).

https://biblioteca-digitala.ro

CENTRUL DE „FURCAȘI" DIN AVRAM IANCU (JUDEȚUL ARAD)

GEORGE MANEA

Aria Hălmagiu — Vîrfuri, din zona etnografică Zarand, oferă cele mai numeroase sate specializate în diferite meșteșuguri țărănești din întreg județul Arad. Cu unelte simple, secure, bardă, titei, ferăstrău, mezdreală, daltă, sfredele mici și mari, meșterii din Hălmagiu, Hălmăgel, Poiana, Avram Iancu, Lazuri, Brusturi au izbutit să făurească impozante monumente arhitectonice, ca bisericile de lemn, dar și case trainice, cu grajduri, șuri, sălașe pastorale și agricole, sănii, care, pluguri, grape etc. La Hălmagiu și Hălmăgel se mai găseau cercuitori, dogari, spătari și văsari. Producători de unelte agricole erau la Brusturi și Lazuri, iar șindrilari la Hălmăgel[1]. Renumite mai erau satele Tîrnăvița și Hălmăgel, pentru olarii săi, Poienari, pentru șubari, Bănești, pentru tăbăcari[2].

Dacă cele mai multe dintre aceste vechi centre meșteșugărești au dispărut sau mai ființează printr-un singur meșter, cum sînt cazurile cu localitățile Poienari, Bănești, Brusturi, Hălmagiu, Hălmăgel, în schimb satul Avram Iancu se detașează prin numărul celor care păstrează tradiția unui meșteșug secular. Asemănător lui este doar satul Tîrnăvița care mai dăinuie ca centru prin aproximativ 25 de olari.

În trecutul mai îndepărtat localitatea Avram Iancu, numită Aciua și grafiată Achwa, a fost pomenită în documentele medievale în anii 1439, 1441, 1445, 1477 și 1525[3]. Era o așezare destul de mică, avînd sub 30 de capi de familie. Extinderea sa numerică, cea mai importantă, credem că s-a petrecut în veacul trecut.

Aparținător comunei Vîrfuri, localitatea Avram Iancu este un sat de tipul împrăștiat. Așezarea este formată din mai multe crînguri, situate în apropierea dealurilor Crengina și Brădățel sau pe dealurile Dulalău și Negulești, aparținătoare Munților Codru-Moma. Cele mai multe crînguri poartă nume patronimice, Tomești, Negulești, Vujdești, Miclănești, Magerești, Nistorești, altele au împrumutat denumiri geografice, Dealu, Părăuță, Glemeia, Tăcășele.

---

[1] Nicolae Dunăre, *Sate din Zărand specializate în meșteșuguri țărănești*, în „Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara", Deva, 1956, p. 128—129.

[2] *Ibidem*, p. 136—137.

[3] Victor Eskenasy, *Hălmagiu, un sat medieval din Țara Crișului Alb (secolele XIV—XI). Considerații istorice*, în „Ziridava" Arad, 1975, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 — Pe scaunul de „mezdrelit“ se dă forma inițială furcii.

Fig. 2 — Cazanul sau cuptorul pentru fiert furcile.

https://biblioteca-digitala.ro

Satul Avram Iancu conservă, prin locuitorii săi, un meşteşug, cel al confecţionării furcilor din lemn, deosebit de căutat pe o arie întinsă din Transilvania. Fiecare dintre cei 40 de „furcaşi" de astăzi afirmă că şi ascendenţii lor, părinţi, bunici şi străbunici, s-au ocupat cu această îndeletnicire. Ba mai mult, în trecut ei au fost mai numeroşi, estimaţi în jurul anului 1918 la mai mult de 100 de persoane[4].

Meşteşugul are un proces „tehnologic" destul de complicat, care se poate rezuma prin cîteva operaţii esenţiale: tăiatul copacilor, cioplirea, apoi dată forma iniţială cu mezdreala dreaptă şi „cîrnă", tăiatul celor trei sau patru dinţi cu „firezul", fierberea părţii cu „coarnele" (dinţii furcii), uscatul în „coşeri" (afumătoare), îndreptatul cozilor şi ascuţitul coarnelor.

În continuare vom descrie toate fazele de prelucrare a furcilor după informaţiile furnizate de către meşterii din Avram Iancu[5].

Începutul confecţionării furcilor îl formează cîteva operaţii preliminare, din rîndul cărora de mare importanţă este depistarea esenţelor lemnoase cele mai convenabile. Preferinţele meşterilor se îndreaptă spre alun, carpen sau cireş, dar deoarece aceşti copaci nu sînt în număr suficient se aleg şi mesteceni, stejari, fagi. Ei pot fi tăiaţi în orice sezon, dar cel mai adesea se recurge la această lucrare toamna, pentru că cea mai mare cantitate de furci se lucrează în timpul iernii pentru a fi terminate în primăvară, cînd se vînd în diferite localităţi din ţară, la tîrguri.

Trunchiurile din esenţele lemnoase enumerate se taie în lungime de doi metri, iar ulterior, de cele mai multe ori, cozile furcilor se mai scurtează cu circa 20 cm. Excepţie de la această regulă fac furcile destinate tîrgurilor de la Cîmpeni (judeţul Alba), a căror lungime este de 2,20 metri şi în consecinţă trunchiurile tăiate sînt potrivite la 2,30—2,40 metri. Abaterea de la etalonul de doi metri se înregistrează şi în cazul furcilor numite „copilăreşti", adică celor confecţionate pentru copii, a căror lungime variază între 80 cm. şi 120 cm. Trunchiurile pentru aceste furci sînt de mărimi corespunzătoare, fiind folosite şi acele bucăţi de material lemnos care se dovedesc de neutilizat pentru furcile obişnuite sau cele mari, în principal datorită existenţei unor noduri în esenţa respectivă.

Dintr-un trunchi de mesteacăn, stejar, fag, cireş sau carpen se pot realiza între 3 şi 10 bucăţi furci, în funcţie de grosimea copacului ales. Doar din trunchiul de alun se poate obţine o singură furcă.

După ce trunchiurile au ajuns la locuinţa meşterului, ele sînt despicate cu securea şi cu ajutorul penelor (icurilor), iar bucăţile rezultate se cioplesc la grosimea dorită. În continuare pe scaunul de mezdrelit, cu cele două unelte specifice, mezdreală dreaptă şi mezdreală

---

[4] Au fost chestionaţi mai mulţi meşteri, dintre care amintim pe Nicolae Tămaş, Ilie Zoica şi Ioan Neag.

[5] Cele mai ample informaţii ne-au fost furnizate de Ioan Tomşa din Avram Iancu nr. 41 şi de verişorii săi, Gheorghe şi Aurel Tomşa, împreună cu care am detailat etapele meşteşugului.

https://biblioteca-digitala.ro

„cîrnă", se dă forma inițială furcii. Cu ajutorul ferăstrăului, numit de localnici „firez", se „crapă coarnele", adică dinții furcii, care pot să fie în număr de trei sau patru.

În procesul producerii furcilor urmează o operație însemnată, aceea care va determina ca dinții să rămînă curbați. Această fază cere o instalație adecvată, construită de către meșter, care este numită ca-

Fig. 1 — Furci puse pe „încordători".

zanul pentru fiert sau cuptor. Instalația este formată din cuptorul propriu-zis, cu un diametru de aproximativ 1,5 metri, unde ard lemnele, și o „gioba" din lut, în care este așezată căldarea. Cuptorul este construit din bolovani de vale sau de carieră, clădiți în așa fel încît formează o calotă încăpătoare. În partea de sus a acesteia este instalată gioba de formă cilindrică, căptușită uneori cu bolovani, alteori cu cărămizi, pentru a-i conferi o mai mare rezistență. În căldare se așază furcile cu cozile în sus, deci cu porțiunea dinților în apa clocotită, în care fierbe timp de 20—30 de minute.

Abia după fierbere dinții furcii se pot curba. Dar în acest scop se utilizează o unealtă specială, numită „încordătoare", formată din încordătoarea propriu-zisă și un „jug", pe care se fixează furca, respectiv partea cu coarnele. De obicei un meșter are în jur de 50—60 de încordători, toate confecționate dintr-un lemn rezistent, cel mai frecvent din stejar. Cele două părți componente ale încordătorilor se unesc, cînd se curbează dinții, printr-un fel de inel de fier, numit „potîng". În prealabil între dinții furcii se pun icuri, mici bucăți de lemn cu fața tri-

https://biblioteca-digitala.ro

unghiulară, care se prindeau cu cuie de lemn în trecut, astăzi cu cuie metalice.

Pentru ca furcile să-și păstreze dinții curbați, se pun la uscat, instalate pe încordători, în „coșeri" (afumătoare), o clădire construită anume în acest scop. Clădirea este construită din bîrne de fag și acoperită cu șindrilă. Baza afumătorii este de formă dreptunghiulară și are dimensiuni moderate, de 3×2 metri. În interior, pe bolovani sau pe vatra din pămînt, ard lemne umede, care produc mult fum. În coșeri se așază 40—50 de furci, mai rar 60 de bucăți, care stau timp de 6 ore, uneori chiar 24 de ore la o temperatură de 80°C.

Fig. 2 — Între dinții furcii se pun icuri.

Arderea lentă care se obține în interiorul afumătorii s-ar părea că nu poate produce stricăciuni în gospodăriile meșterilor furcași. Dar nu de puține ori au avut loc incendii, care s-au soldat cu numeroase pagube. Din acest motiv, în special în ultimii 20 de ani, s-au construit afumători din cărămizi. Înainte vreme toate afumătorile erau ridicate din material lemnos, în speță lemn de fag. În prezent coșeri din lemn de fag au Ion Mager, Petru Tomșa, Gheorghe Codrean. Traian Neag, Ioan Tomșa, Ioan Serb, Pavel Zoica zis Păliță, Pavel Zoica zis Laba și Adam Zoica, adică 10 meșteri, iar Ilie Betea, Petru Oancea, Ioan Negru, Ilie Zoica, Traian Zoica, Iosif Rada, Marian Miclean, Nicolae Tămaș și Nicolae Gîț, adică 9 meșteri, au coșeri din cărămidă. Pe lîngă cei mai de sus, meșteșugul este practicat și de alți furcași, care nu au coșeri, dar care se asociază la operația de uscare în funcție de rudenie cu posesorii acestor clădiri. În această situație sînt Petru Neag, Andrei Sirca, Ioan Sirca, Dumitru Bibici, Gheorghe Tomșa, Aurel Tomșa, Ioan Bălășcău, Matei Betea, Ioan Miclean, Andrei Neag, Mihai Tomșa, zis Hăică, Ioan Șerb zis Șuștărău, Gheorghe Șerbuț, Ioan Rada, Pavel Negru, Ioan Tămaș, Andrei Belc, Nicolae Petrișor, Traian Tomșa, Nicolae Tomșa și Petrița Tomșa. Ultimii trei furcași, în anul cercetării, 1978, nu au mai confecționat furci, dar era doar o întrerupere de moment în activitatea lor, urmînd ca în anul 1979 să-și reia îndeletnicirea cu care s-au ocupat din tinerețe.

https://biblioteca-digitala.ro

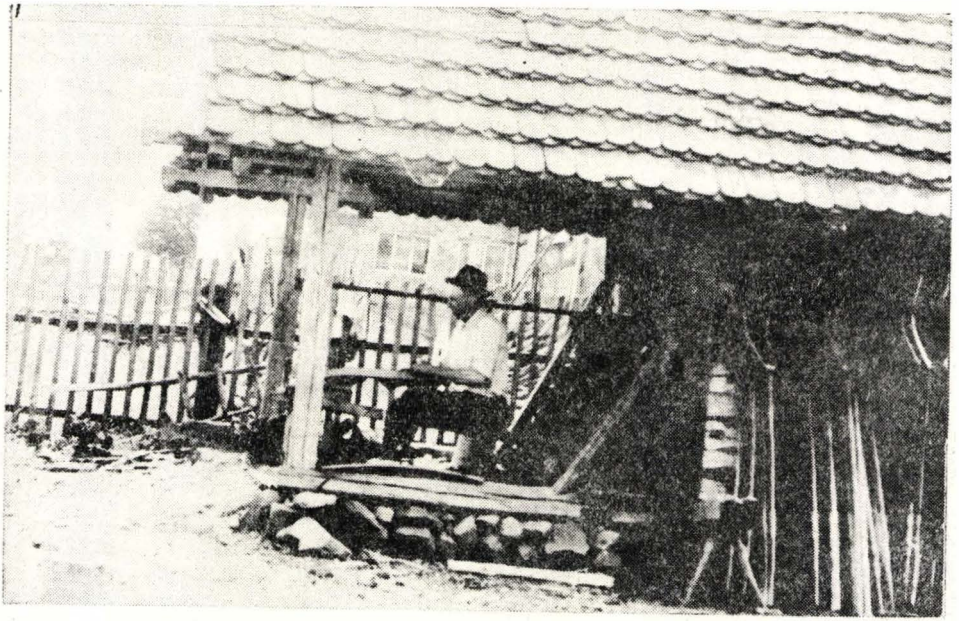

Aspect al afumătorii unde se pun la uscat furcile.

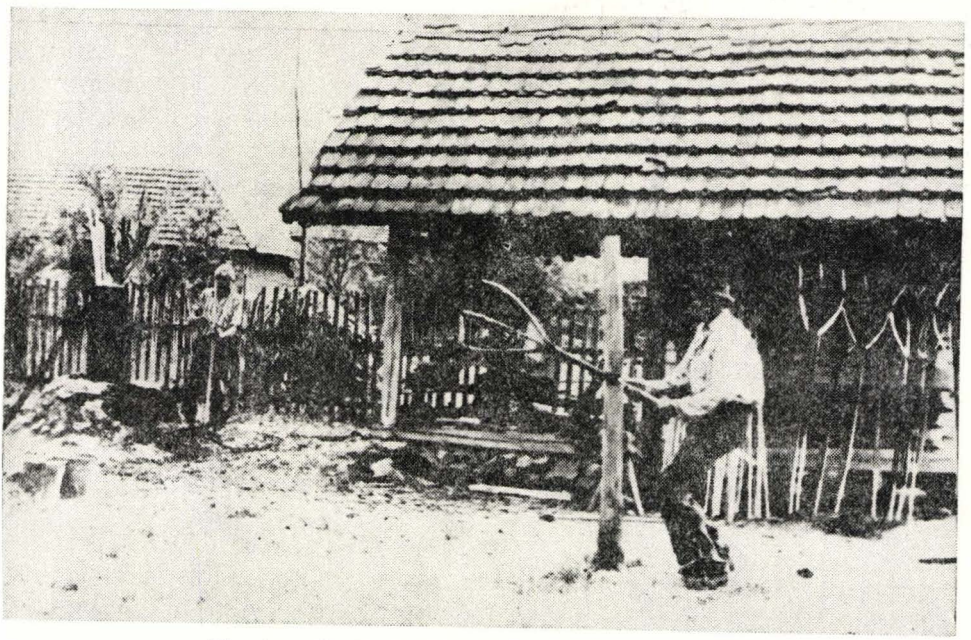

Fig. 1 — Cozile furcilor se îndreaptă la „proptă".

https://biblioteca-digitala.ro

Din totalul de 40 de furcaşi, 19 meşteri au afumători, iar ceilalţi 21 nu posedă această clădire special construită şi amenajată pentru „producerea" furcilor. Între posesorii de afumători şi ceilalţi meşteri furcaşi se realizează asocieri pe bază de rudenie. Un tip clasic de asociere îl reprezintă verişorii Ioan, Gheorghe şi Aurel Tomşa. Primul, Ioan Tomşa, deţine o afumătoare din lemn de fag, iar ceilalţi doi, Gheorghe şi Aurel Tomşa lucrează şi ei cu vărul lor, folosind instalaţia de uscare dintîi dar şi alte unelte specifice meşteşugului. Astfel sînt utilizate incordătorile, scaunul de mezdrelit, cuptorul de fiert. toate aflătoare în gospodăria lui. Ioan Tomşa, care are forţă fizică mai mare, este folosit mai mult la îndreptatul cozilor sau la călcarea dinţilor, iar Gheorghe Tomşa, cu mai mare dexteritate, execută operaţiile tehnice de finețe, în special la mezdelit. Lui Ioan Tomşa îi revin sarcini legate de instalaţiile sale, fiertul furcilor, uscatul în coşeri, dar şi altele, cum ar fi transportul trunchiurilor.

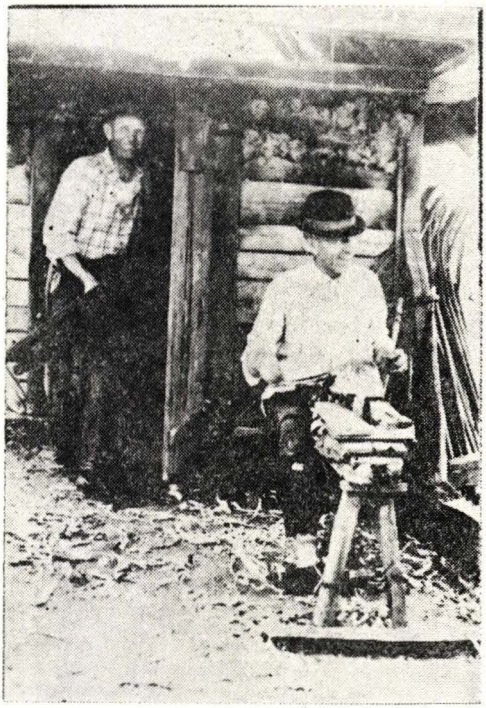

Fig. 2 — Din „coşeri" (afumătoare) se scot furcile uscate.

De cele mai multe ori asociaţii lucrează de foarte mulţi ani împreună, în acest fel între ei se crează în mod firesc o cunoaştere a posibilităţilor proprii, ceea ce duce în ultimă instanţă la specializarea amintită. De altfel, în sezonul cu cea mai mare activitate operaţiile meşteşugului sînt exe- meşteşugului sînt executate într-un adevărat flux continuu, trecînd de la mezdrelit pînă la ascuţitul coarnelor şi îndreptatul cozilor.

Revenind la descrierea meşteşugului, nu trebuie să omitem că, după uscare, intervine o operaţie de întărire şi uniformizare a curburii dinţilor, care se execută prin aşa-numita „călcare" pe „călcătoare", o unealtă de forma şi dimensiunile scaunului de mezdrelit.

După ce dinţii furcii se ascut se trece la operaţia de îndreptare a cozilor, care de cele mai multe ori se încovoaie în timpul uscării. În prima fază cozile se fierb timp de 5—10 minute în apă clocotită în acelaşi cazan folosit şi la fierberea coarnelor. În a doua fază cozile se îndreaptă la o „proptă", un stîlp bine înfipt în sol, cu o înălţime de circa 1,60 metri, prevăzut cu două scobituri.

https://biblioteca-digitala.ro

Trebuie remarcat că la fiecare operaţie din procesul de confecţionare a furcilor se lucrează cu deosebită atenţie, eliminîndu-se orice mică defecţiune, care ar împieta asupra vînzării produselor.

În urma acestor operaţii succesive cantitatea medie de furci realizate într-o zi a sezonului friguros poate să ajungă la 10 bucăţi, în cazul unei asociaţii de trei meşteri . În trei luni de zile, păstrîndu-se ritmul menţionat, cei trei veri Tomşa au produs 750 de furci, dintre care cea mai mare parte, adică 600, erau furci obişnuite sau mijlocii, 100 furci copilăreşti şi 50 de furci mari.

Există şi situaţii de asocieri între doi meşteri, ca în cazul lui Marian şi Ioan Miclean, care au realizat într-un sezon plin peste 400 de furci. Randamentul este mult mai scăzut atunci cînd un singur meşter efectuează toate operaţiile necesare obţinerii furcilor. Un exemplu este furcaşul Gheorghe Codrean, care în aceeaşi perioadă de timp a confecţionat doar 150 de furci de un singur tip, adică mijlocii. De fapt astfel de exemple, de meşteri izolaţi sau de neasociere, sînt rare şi se semnalează datorită unor neînţelegeri, de cele mai multe ori temporare, intervenite între partenerii de asociaţii.

Muncile agricole nu-i împiedică pe furcaşi să lucreze pentru obţinerea furcilor şi în timpul primăverii şi verii. De altminteri terenul agricol este mai redus şi mai puţin fertil, cele mai întinse fiind suprafeţele ocupate cu fîneţe şi păduri. De aceea majoritatea meşterilor îşi continuă activitatea specifică meşteşugului aproape în tot timpul anului, exceptînd, desigur, săptămînile afectate deplasărilor spre tîrgurile din ţară.

Cei 40 de furcaşi existenţi astăzi în satul Avram Iancu execută, pe lîngă furci, cozi de sape şi coase, greble, măturí, „ruzi" de căruţă. Ponderea cea mai mare în prelucrarea lemnului îl deţine producerea furcilor, pentru care sînt recunoscuţi în multe tîrguri din vestul ţării.

Aria de desfacere a furcilor de lemn realizate în satul Avram Iancu se întinde pe o mare suprafaţă din Transilvania. Furcile se vînd la tîrgurile din Abrud, Cîmpeni, Albac (judeţul Alba), Gurahonţ, Hălmagiu, Chişineu-Criş, Vînători, Găina (judeţul Arad), Tinca, Ceica, Tileaga, Sălard, Valea lui Mihai, Marghita, Suplacul de Barcău, Aleşd, Bratca, Vadu Crişului, Oradea (judeţul Bihor), Ciucea (judeţul Cluj), Brad, Vaţa (judeţul Hunedoara) şi Zănani (judeţul Sălaj).

Într-un transport al verilor Ioan şi Gheorghe Tomşa, care s-au deplasat cu căruţa cu erneu pe ruta Avram — Iancu — Aleşd — Vadul Crişului, au fost duse 400 de furci. Dar cantităţile transportate de către meşteri variază între 100 şi 400 de furci, în funcţie de ruta şi tîrgurile abordate.

Abundenţa lemnului din zonă, dar în special priceperea meşterilor furcaşi din Avram Iancu au determinat faima acestui centru de prelucrare a lemnului, unul dintre cele mai importante din vestul ţării.

Bogata tradiţie a prelucrării lemnului din zona etnografică arădeană Zărand este deci continuată cu deplin succes de meşterii furcaşi actuali păstrători al unui meşteşug ţărănesc secular.

https://biblioteca-digitala.ro

LE CENTRE DE CONFECTION DES FOURCHES D'AVRAM IANCU (DÉPARTEMENT ARAD)

Résumé)

L'ouvrage présente un métier paysan traditionnel, la confection des fourches en bois dans la localité Avram Iancu, le département Arad. Employant les données de la recherche de terrain, l'ouvrage analyse toutes les phases du processus de transformation du bois. L'auteur énumère les maîtres existants quand on a fait la recherche, il présente des outils et des installations spécifiques au métier, les types de fourches obtenus ainsi que la zone de diffusion des produits finis, par participations aux foires populaires dans l'ouest de la Roumanie.

https://biblioteca-digitala.ro

CERAMICA POPULARĂ DE LA BIRCHIȘ

VIOLETA BLAJ

Între meșteșugurile practicate de milenii de poporul nostru, olăritul își are locul său bine definit.

Născut din necesități economico-sociale, olăritul s-a perpetuat neîntrerupt de la apariția sa și pînă în zilele noastre, prin păstrarea tradiției și transmiterea ei din generație în generație.

Ideea că olăritul s-a practicat intens pe tot teritoriul românesc, este susținută de numeroasele urme arheologice, de informațiile pe care le deținem despre centrele stinse în ultimele decenii, precum și de existența centrelor active încă.

În Banat s-a practicat și se practică încă olăritul conform unor procedee tehnice tradiționale unitare pe întreg cuprinsul românesc. Cu toate acestea centrele bănățene și-au păstrat personalitatea, ba chiar, în perimetul acestei arii etnografice, fiecare centru își are individualitatea sa, creîndu-se astfel diversitatea în unitatea ceramicii populare.

În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm un centru stins de ceramică bănățeană, situat pe valea Mureșului.

Prezentarea centrului de la Birchiș se bazează pe informațiile culese pe teren de la ultimii olari în viață, în timpul cercetării efectuate în septembrie 1979, pe studierea vaselor provenind din acest centru, aflate în colecția Muzeului Banatului, precum și pe bibliografia de specialitate referitoare la acest centru.[1]

Situată pe malul stîng al Mureșului, în sudul județului Arad, la 75 km de Arad și 45 km de Lipova, comuna Birchiș se întinde pe o suprafață totală de 102,2 km^2, cu relief variat (deal și cîmpie). În componența comunei intră, în afara satului de reședință, satul Căpîlnaș, cel mai îndepărtat (4 km), Virișmort, cel mai apropiat (1 km — pe cale de dispariție, au mai rămas 42 gospodării) și satul Ostrov. Drumul de interes local Arad—Birchiș—Săvîrșin, face legătura comunei cu reședința județului și cu gara Săvîrșin situată pe malul drept al Mureșului la 10 km.

---

[1] Adriana Petrica Onofrei, *Birchiș și Lipova vechi centre de ceramică bănățeană*, Tibiscus-Etnografie, Timișoara, 1975.

[2] Informații culese din statisticile Consiliului popular al comunei Birchiș.

https://biblioteca-digitala.ro

Atestată documentar din 1596, localitatea a purtat succesiv mai multe nume[3] și a avut mai mulți proprietari.[4]

Ca tip de așezare, Birchișul este un sat geometric, de formă dreptunghiulară, alcătuit din șapte uliițe drepte, paralele, segmentate de șoseaua Arad-Săvîrșin. Conform informațiilor, satul a fost oraș cîmpenesc așezat puțin mai jos, spre Mureș, strămutat pe vatra actuală, mai ferită de inundații, după marea inundație din 1787.[5] Cele șapte uliițe paralele sînt denumite de localnici, potrivit unor repere care iau în considerare fie mărimea străzii, fie instituții, fie nume de țărani care-și au gospodăriile în capătul uliței. Dinspre Căpîlnaș spre Viriș-mort, străzile se numesc: Rîndul scurt (strada nu are prelungire dincolo de linia șoselei), Uliița cu Dungă (porecla gospodarului care-și are casa în colț), Uliița cu C.A.P., Uliița cu Consiliu, Uliița cu Șidăl (porecla altui gospodar), Uliița cu pîrîu (străbătută pe toată lungimea de un pîrîiaș), Uliița Mare. La un capăt uliițele se deschid spre rîul Mureș, iar la capătul opus spre dealul satului, loc numit și pășune, de unde se extrăgea pămînt pentru oale. (Fig. 1.)

Apreciind gradul de angajare a colectivității în practicarea olăritului remarcăm că, olarii din Birchiș, deși numeroși, nu constituiau majoritatea covîrșitoare a populației bărbătești, așa cum se întîmpla în Biniș unde un informator ne mărturisea: „la noi mai la toată casa era un olar". Cu toate acestea în Birchiș s-au modelat oale de cînd există așezarea pe vatra actuală (sfîrșitul secolului al XVIII-lea) meșteșugul cunoscînd o perioadă de înflorire, în secolul următor, stingîndu-se la mijlocul secolului al XX-lea.

La data cercetării în comună mai trăiau olarii: Dehelean Dumitru (Jicheran, 52 ani), ultimul care a mai lucrat și care a abandonat olăritul pentru a îmbrățișa o altă meserie, mai rentabilă, aceea de cojocar, meserie pe care o practică și astăzi, Manguța Victor (Bîrlan), 73 ani, Giura Dumitru (Șidăl) 67 ani, Păvic Alexandru (Cocan) și Cărăpangea Ion (Nesu), dar nici unul nu mai lucra, nu mai posedau ateliere, unelte, instalații de ars. Tot în viață, dar stabiliți de mulți ani în alte părți, avînd diferite îndeletniciri, sînt foștii olari Giura Ionel (Crăciunel) și Manguța Traian (Bîrlan).

Lista olarilor decedați, care au practicat toată viața acest meșteșug într-un trecut nu prea îndepărtat, este mult mai bogată. Reținem numele cele mai importante: Teodorescu Traian (Chentu) cel mai vestit, care executa comenzi pentru familia Mocsony și ale cărui vase circulau de la Budapesta la Viena, Madoș Dumitru, Giura Dumitru (Șidăl), Cocau Alexandru, Cărăpangea Alexandru și Traian (Nesu), Tămaș Alexandru, Marghеș Ion (Țompu), Jucu Ion, (Mena) Jucu Dumitru, Ioțcu Dumitru (Hocea), Sîrbu George (Mitru Lenii), Sîrbu Gheorghe (Teuca), Pera

---

[3] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, A—N, București, Editura Academiei R.S.R., 1967, p. 80.

[4] Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului*, Timișoara, Institutul de arte grafice „Țara", 1935, p. 70.

[5] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro

Nicodin, Olariu Livius (al lui Ionuţ), Olar Gheorghe, Jucu Leonte, Dobrei Alexandru (Păduret).

Studiind în planul satului amplasarea gospodăriilor olarilor în raport cu centrul civic şi cu locul de extragere a pămîntului, apare evidentă concentrarea celor mai multe gospodării de olari pe o singură stradă: Uliţa cu Şidal. (vezi fig. 1). Aici locuiau Cocan Alexandru, Cărăpangea, Marghes Ion, Traian Teodorescu, Giura Dumitru, Madoş Dumitru, Manguţă, Deheleanu Dumitru, Domşa Ion, Tămaş Alexandru, Jucu Ion, Jucu Dumitru, Iova Ion. Doar cîţiva dintre olari locuiau pe uliţa cu pîrîu: Păvie Alexandru şi Giura Ionel sau pe uliţa cu consiliu: Olar Gheorghe, Jurchescu Dumitru. Acest fapt s-ar putea explica chiar prin cuvintele inf. Madoş Gheorghe: „Ne-am învăţat unul de la altul şi aproape toţi de la Moş Chenţu", înţelegînd deci că nu practicarea aceluiaşi meşteşug i-a determinat să se aşeze pe aceeaşi uliţă, ci dimpotrivă, vecinătatea cu cel mai priceput olar — Traian Todorescu — i-a îndemnat pe mulţi să înveţe olăritul. O altă cauză a practicării olăritului aproape în fiecare casă din Uliţa cu Şidăl ar fi putut fi distanţa mică faţă de locul de extragere a pămîntului.

Materia primă

Olarii din Birchiş îşi procurau materia primă pentru confecţionarea vaselor din locuri diferite: pămîntul din care se produceau numai „oale roşii smălţuite" îl extrăgeau din păşunea satului (care începea din capătul uliţei cu Şidăl) din galerii săpate la adîncime mică 30—40 cm; lutul din care modelau „oale albe nesmălţuite" îl aduceau de la Zolt, Jupîneşti, Curtea, Mîtnicul Mic extrăgîndu-l de la 1,5—3 m.

Distincţia pe care olarii o făceau între pămînt şi lut se baza pe culoarea, plasticitatea şi rezistenţa la foc a celor două calităţi de materie primă (lutul era mai alb, mai uşor de modelat şi mai rezistent la foc.)

Analiza granulometrică a pămîntului de la Birchiş şi a lutului de la Jupîneşti ne-a condus spre nişte concluzii, la care olarii au ajuns doar printr-o practică îndelungată: friabilitatea pămîntului este cauzată de procentul mare de nisip conţinut 44,9% (grosier 1,1%, fir 43,8%) în timp ce argila reprezintă doar 37,3% iar praful 17,8%. Granulometria lutului relevă o altă compoziţie: un procent mult mai scăzut de nisip 19,8% (grosier 1,4%, fin 18,4%) un procent mai mare de argilă 53,6%, ceea ce-i conferă plasticitate, iar praful reprezintă 26,6%.

Lipsiţi de aceste date ştiinţifice, dar conduşi de o îndelungată experienţă, olarii au deprins tehnica de a aduce materiei prime corectivele necesare: astfel pămîntul din dealul satului nu îl mai amestecau decît cu o cantitate minimă de nisip, absolut necesară frămîntării cu piciorul, iar pentru înnobilarea lui se adăuga la trei părţi pămînt, o parte lut. Acesta în schimb fiind mai gros se amesteca cu nisip „cît cuprinde" la frămîntat.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru ornamentare se folosea lutul alb sau piatră albă de Crivina, din care se obținea „albeala", piatră neagră de la Pîrnești pentru vopseaua numită „broșceau" și pămînt roșu cu aspect feruginos extras din deal sau de pe firul pîrîului pentru „roșeală".

Din locurile de extracție, materia primă era transportată cu căruța, dar la nevoie, dată fiind distanța mică ce trebuia parcursă, pămîntul din dealul satului putea fi adus cu sacul.[6]

Operațiile pentru pregătirea materiei prime în vederea modelării se desfășurau la Birchiș la fel ca și în alte centre. Cantitățile mari de pămînt erau depozitate în curte, în locuri special amenajate. Cantitatea ce urma a fi prelucrată era adusă în atelier înmuiată timp de o noapte după care era bătută cu sapa vreme îndelungată pentru uniformizare. Urma tăiatul în felii cu un fragment de coasă, pentru scoaterea impurităților. După operația de purificare se făceau „brușuri" mari care se cufundau în apă „să primească apă" și le lăsau în troacă cîteva ore sau o noapte, după necesitate apoi urma călcatul cu picioarele pe vatra presărată cu nisip cernut. Informatorul Dehelean declară că pămîntul era călcat numai de 2—3 ori, în timp ce lutul se călca de 10 ori, „să primească în tot locul nisipul" ceea ce înseamnă că lutul îngloba o cantitate mai mare de nisip decît pămîntul. Odată frămîntat asemenea unui aluat pămîntul sau lutul, făcut suluri se așeza pe un scăunel folosit numai în acest scop și se tăia cu o coardă de „lăută" în fragmente mai mici, care, puse pe masă se frămîntau cu mîna. Ultima operație era aceea de a forma atîtea brușuri, cîte forme voia olarul să execute într-o zi. Aceste cocoloașe, așezate pe laviță roții, înainte de a fi supuse modelării, erau, pentru ultima oară, bine frămîntate în mîini.

Modelarea vaselor și uscarea lor

Dacă unele operații de preparare a materiei prime se puteau desfășura în curte sau în „tîrnaț", modelarea vaselor după tehnica tradițională, aproape tipizată în toate centrele, se executa numai în atelierul amenajat de regulă în tinda casei, spațiu în care olarul își avea depuse toate uneltele necesare precum și polițele suspendate de tavan pentru uscarea vaselor (fig. 2).

Roata — denumită local „cărică" prinsă de laviță cu un jug, compusă din două discuri orizontale unite printr-un fus metalic (altă dată din lemn) ce se rotea la partea inferioară într-o măsea de cal (înlocuită mai tîrziu cu un rulment) fixată într-o bucată de lemn, la rîndu-i fixat în pămînt, era așezată întotdeauna în fața geamului. Masa pentru frămîntat, troaca de lemn pentru muiat lutul, scăunelul, sapa sau maiul (popic) pentru bătut pămîntul, secera pentru scos impuritățile — unelte folosite la prepararea lutului; pieptenul de lemn sau de aramă

[6] Informator Manguța Victor, 73 ani, Birchiș — 109.

https://biblioteca-digitala.ro

pentru netezit pereții „plotogul" din piele pentru netezit buza, fusul pentru orificii, coarda de „lăută" pentru tăiat vasele de pe roată, lopățica de brad pentru ridicarea vaselor de pe roată — unelte folosite la modelare; cornul și pensula de păr de cal numită „cișîță" — utilizate la ornamentare; rîșnița manuală pentru smalțuri și vopsele, caucul pentru smalt, „hîrbeica" pentru muiat degetele, toate acestea constituie recuzita întrebuințată de olarul birchișan pentru modelarea și ornamentarea vaselor.

Uscarea oalelor care se făceu iarna în atelier pe polițe, vara afară la umbră sau chiar în pod, dura 2—3 zile în funcție de starea vremii, după care urma arderea, o operație importantă și delicată, căci de o bună ardere depindea calitatea vasului.

Sistemul de ardere

Nici sistemul de ardere, nici instalația de ars la Birchiș nu erau deosebite de cele utilizate în majoritatea centrelor din Banat.

Cuptorul de tip tronconic, instalat în curte, sub acoperiș fix, construit din cărămidă lipită cu pămînt, prevăzut la bază cu 2 guri de foc, dreptunghiulare, diametral opuse, avea vatra amenajată din cărămidă, dispusă astfel încît să realizeze un canal circular și unul median adînci de grosimea unei cărămizi. Dimensiunile unui cuptor erau: baza de 1,80—1,90 cm, înălțimea de 1,30 diametrul gurii de 1,20 cm și capacitatea aproximativ 300 vase, clădite după reguli învățate de olar din tată-n fiu. Acest tip de cuptor era asemănător celui de la Jupînești sau Biniș, dar deosebit de cuptorul cu grătar de la Lăpușnicu-Mare.

Arderea dura mai multe ore și începea în exterior la gurile de alimentare, cu foc moale la început, întețit pe măsură ce cianurile care acopereau cuptorul se încingeau; focul se introducea apoi în cuptor pe canalul vetrei și se întreținea pînă cînd oalele la început negre, „se spălau de fum" și deveneau roșii. Vasele smălțuite erau ținute în foc pînă ieșea pe cioburi „o brumă galbenă".

Lemnele folosite la ardere trebuia să fie uscate (uscături) de esență moale — plop, carpen — tăiate în „țăpligi" sau „zedre" subțiri și lungi de 70—80 cm pentru a da „boare tare".

Forme și ornamente

La Birchiș s-a produs, ca în toate centrele bănățene, ceramica uzuală în primul rînd, însă unele forme îndeosebi blidele și tănierele, erau atît de frumos executate și decorate, încît dobîndeau și o funcție estetică.

https://biblioteca-digitala.ro

Din informațiile pe care le deținem, rezultă că în centrul amintit, s-au lucrat constant formele tradiționale, cu excepția unui singur olar — „maistor Traian Todorescu", cum singur se numește printr-un decor de brîne aplicat pe un vas (oală de fiert la vatră), aflat în colecția Muzeului Banatului, paralel cu stilul tradițional, se profilase în ultima parte a activității sale și pe vase decorative și obiecte de cult. Acest meșter ajunsese la o asemenea perfecțiune a formei, la un asemenea simț al proporțiilor și al culorii, încît se detașa evident de confrații săi lucrînd în ultimii ani numai pentru comenzi. Fiii săi ne informează că multe din piesele sale se află în colecții particulare, la muzeele din București, Arad, Timișoara și își amintesc că trimitea vase și la Budapesta.

Fig. 3 — Cană cu motive florale executată de Traian Teodorescu.

În timpul cercetărilor, am descoperit în teren trei piese interesante. În posesia fiului său Păiușan Victor există o cană (vază) cu o siluetă elegantă decorată în patru registre cu motive florale în albastru, verde, brun și cenușiu pe fond de angobă. Toarta care lipsește, pornea din buza alungită orizontal și după ce se încolăcea în formă de melc, cobora pînă la pîntecele bombat. Eleganța formei completată de delicatețea ornamentului este dată de baza înaltă, tronconică din care se dezvoltă corpul aproape sferic, care se adună pentru a forma un gît alungit de asemenea tronconic ce sfîrșește cu o buză alungită, turtită orizontal (fig. 3). Profilul piesei o încadrează tipului vaselor decorative transilvănene. Cealaltă piesă, deținută de același posesor, este o ploscă — damigeană cu pîntecele aplatizat, smălțuită cu brun-roșcat și alb, avînd decorul înscris cu brun, verde, albastru și roz. Ceea ce ne reține atenția, sînt motivele ornamentale — două modalități de reprezentare a pomului vieții. Pe cele două fețe aplatizate în medalion, pe fond alb, apare o „loază" de vie cu 3 frunze, cîrcei și un ciorchine. Strugurele, simbol al abundenței, al bucuriei, constituie, așa cum apare pe această piesă, o reprezentare trunchiată a pomului vieții elenistic.[7] O oltă repre-

[7] Horst Klusck, *Pomul vieții în ceramica transilvăneană*, în „Studii și comunicări", Sibiu, 1978.

https://biblioteca-digitala.ro

zentare a pomului vieţii există pe părţile laterale, de la bază pînă la gît (inclusiv pe toartă) reprezentat ca o floare răsărind din altă floare,[8] întreaga plantă răsărind din glastră. (fig. 4.).

A treia piesă executată tot de Traian Todorescu, este un obiect de cult, o căldăruşă pentru apă sfinţită. Imitînd forma vasului metalic, piesa executată din pămînt, tronconică, cu o toartă semicirculară prinsă

Fig. 4 — Ploscă — damigeană executată de Traian Teodorescu.

peste buză şi terminată în butoni, este smălţuită în alb, avînd pe o faţă o inscripţie pe două rînduri: „A Cărăbaşiu, paroh Virişmort" şi anul execuţiei 1924," înscrise cu brun, iar pe partea opusă o cruce flancată de un ornament închipuind nişte raze. Buza vasului este decorată cu un ornament albastru, punctiform, dispus circular iar sub acest ornament apare tricolorul, dispus în linii oblice şi pe toartă. (Fig. 5).

Revenind la formele tradiţionale, trebuie să amintim vasele de mare capacitate, care păstrează cel mai bine caracteristicile centrului unde au fost produse. Oalele de fiert la vatră, foarte mari („burfănoase"), cu o capacitate pînă la 50 l, au o formă aproape sferică, puţin alungite la bază, cu gura largă, buză răsfrîntă şi toartele pline aplicate în continuarea buzei sau în unghi (fig. 6, 7, 8). Smălţuite la gură şi în interior, cu brun sau verde, sînt ornamentate cu motive în relief — brîne alveolate cu degetul sau crestate cu fusul, continuu sau alternativ, în 2,

[8] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5 — „Căldărușa“ decorată cu tricolor și inscripția, executate de Traian Teodorescu.

Fig. 6 — Oale de fiert la vatră.

https://biblioteca-digitala.ro

3 sau 4 şiruri paralele sau asociate cu diferite combinaţii: în meandru, în zig-zag. Olarii chestionaţi afirmă că asemenea oale se executau mai mult pe comandă, deoarece era dificilă atît modelarea lor (din mai multe bucăţi), cît şi transportarea pentru vînzare. Specializaţi în acest tip de vase erau olarii Traian Todorescu şi Madoş Dumitru. Oalele de fiert de capacitate mai mică nu sînt ornamentate cu brîne, ci cu dungi („vrîste") şi linii frînte („colţi") trasate cu roşu, dispuse pe umerii vasului.

Fig. 7 — Oală de fiert decorată cu brîne.

Decorul realizat din brîne alveolate l-am întîlnit şi pe un alt tip de vas, un castron cu capac, executat de Deheleanu Dumitru. Pe capac brînele sînt dispuse în spirală pornind de la butonul central spre bază, iar pe corpul castronului, prevăzut cu toarte orizontale dispoziţia lor este încrucişată, realizîndu-se patrate (fig. 9).

La „blidele" şi „tănierele" birchişene (care au adus faima centrului), deşi registrele decorative sînt reduse, individualitatea şi valoarea estetică a fiecărui obiect în parte sînt date de marea varietate cromatică, variantele dispunerii ornamentului nesupus unor rigori evident geometrizante (cu toate că dincolo de neorînduiala decorului se simte o simetrie ascunsă). După formă acest tip de vase poate fi împărţit în trei categorii: 1) de forma unor jumătăţi de sferă, cu buza cu colţi;[9] 2) de formă tronconică cu buza înaltă şi dreaptă; 3) imitînd forma farfuriilor de faianţă. După dispunerea ornamentului, blidele şi tanierele pot fi încadrate în două mari categorii: 1) blide în care decorul este dispus pe tot cîmpul şi 2) cele pe care decorul este dispus central şi pe bordură. În cadrul acestor două categorii există multiple variante de combinaţii. Decorul dispus liber este realizat numai din pete de culoare (monocrom sau policrom), pe cînd ornamentele de centru şi de bordură pot fi realizate, fie numai din pete dispuse în ghirlandă pe bordură şi concentrate în interior, fie dintr-o combinaţie de linii geometrice neîntrerupte şi frînte pe bordură şi pete pe centru, fie din acelaşi tip de linii frînte şi circulare aplicate în registre alternative atît pe bordură cît şi pe centru. (fig. 10, 11).

[9] Adriana Petrica, *Op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 8 — Oală de fiert cu inscripție din brîne crestate cu fusul; decorul din brîne compune numele meșterului.

Fig. 9 — Vas decorat cu brîne executat de Dehelean Dumitru.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste asociații de ornamente sînt susținute de o cromatică vie mergînd pe nuanțe de verde, brun, roșu, negru etc.

Din cîte știm, nu s-a folosit la Birchiș albastrul, iar în ornamentică nu au apărut motive florale reprezentate naturalist de către nici un alt olar, cu excepția lui Traian Todorescu.

Cîrcegele de Birchiș păstrează și ele profilul aproape sferic, caracteristic centrului. Pornind de la o bază lată, se dezvoltă corpul ulciorului, care se strînge mult la gît, terminîndu-se cu o gură bilobată sau rotundă prevăzută cu ciur. Pe toarta semicirculară cîrceagul poartă o „țîță", prin care se bea apa. O variantă a cîrceagului este „bîrdacul" de formă asemănătoare, dar cu gîtul drept, circular și cu toarte, fără „țîță". Smălțuite în întregime sau parțial, în verde sau brun, sînt decorate prin stropire cu pete divers colorate, cu linii paralele sau linia în spirală (uneori linii punctate).

În afară de categoriile menționate, tipice pentru centrul despre care discutăm, amintim și alte tipuri produse aici: oale de lapte de „1 iță" sau de „2 ițe", căni cu o toartă pentru băut apa („șoluri"), cănți (de dus la țarină și pentru pomeni), capace tronconice cu buton („fegee"), olcuțe de diferite dimensiuni, vase de flori cu suporturi („șoluri" de flori), castroane fără toartă („zupare" și „zupărele").

De factură mai nouă, fără să poarte caracteristicile centrului, căci se lucrau la fel peste tot, sînt: oale de „spoiert" (cu pereții drepți, ca și cele metalice) cratițele („hîrbeicile") vasele pentru friptură („picătoarele"), pușculițele („pixe"), strecurătoarele „ciurare"), formele de cozonac.

Piețe de desfacere

Olarii din Birchiș își vindeau produsele în satul lor, la tîrguri și piețe săptămînale și, cînd aveau nevoie de produse (grîu, porumb, fructe, țuică), vindeau și „pe sate", însă mai rar.

Deoarece Birchișul era un centru cunoscut, aici nu prea veneau olari din alte părți să-și desfacă produsele și nici birchișenii nu mergeau în alte centre de olari, ceea ce înseamnă că ariile de desfacere a mărfurilor erau delimitate de niște legi nescrise.

Transportul oalelor se făcea cu căruța cu cai (altădată cu boi). Oalele așezate în paie erau acoperite cu „lepegee" anume făcute din cînepă, legate cu „pălămări".

Birchișenii asigurau necesarul de produse pe o arie destul de largă pe toată valea Mureșului între Lipova și Deva. Din informații am putut reface trei trasee ale olarilor birchișeni.

— Bîrzava—Săvîrșin—Petriș—Zam—Dobra—Ilia.
— Bata—Țela—Dubești—Ohaba—Bethausen—Balinț.
— Făget—Lugoj—Timișoara.

https://biblioteca-digitala.ro

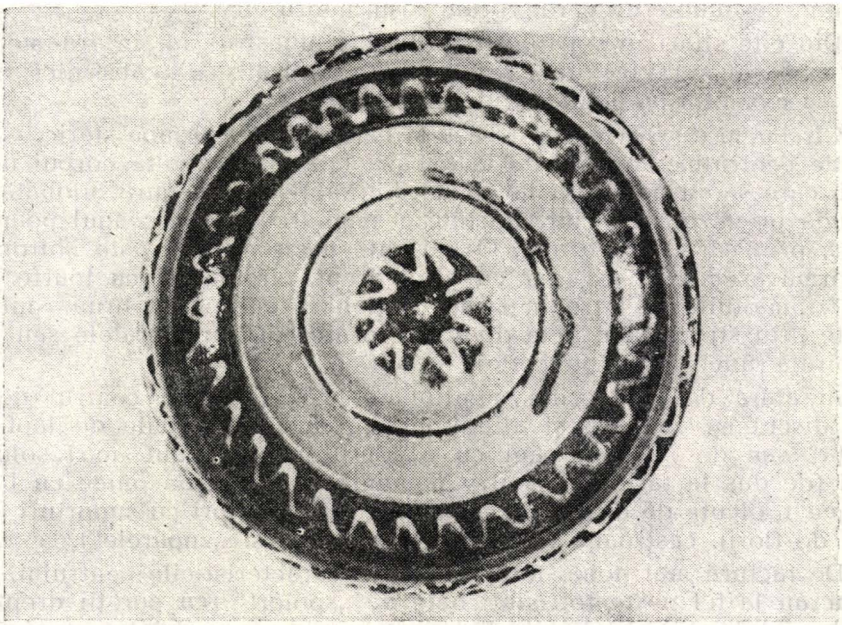

Fig. 10 — Blid decorat cu motive geometrice în dispunere alternativă.

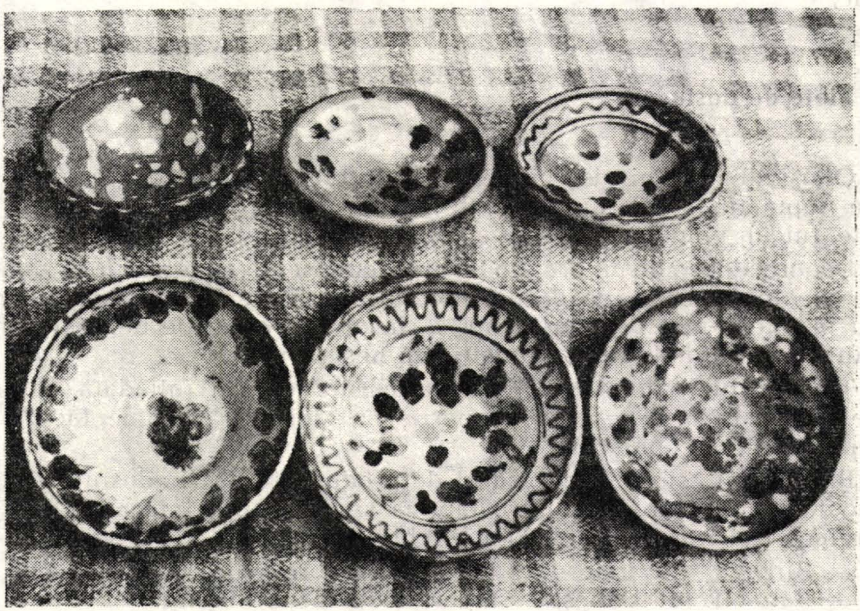

Fig. 11 — Blide și tăniere cu decor liber sau cu decor central și de bordură.

https://biblioteca-digitala.ro

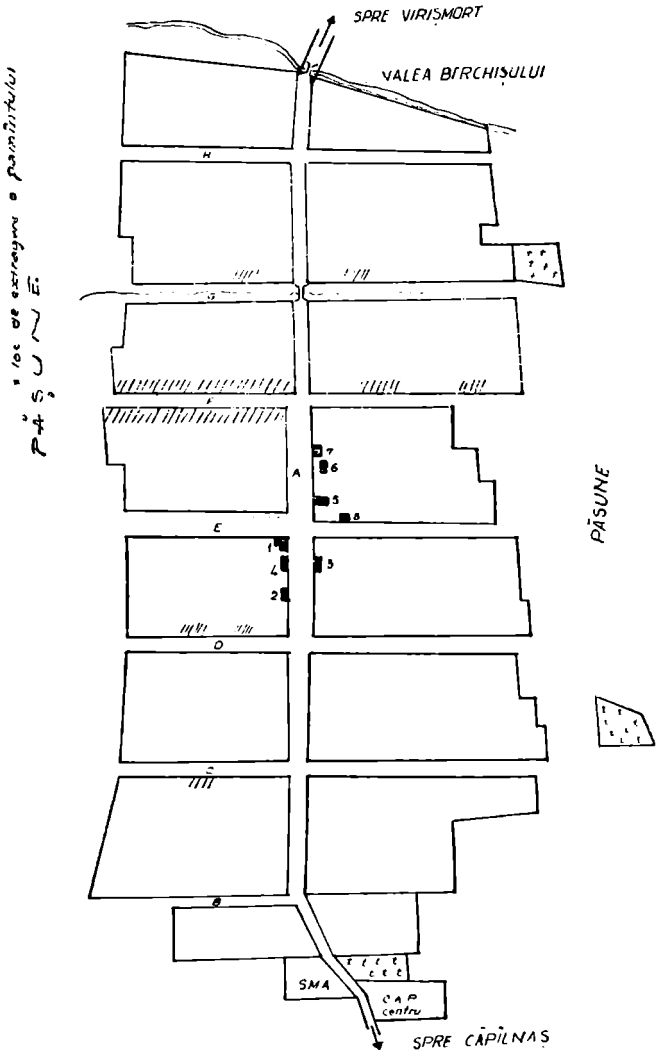

Fig. 1. Schița cu delimitarea vetrei com. Birchiș (jud. Arad).

https://biblioteca-digitala.ro

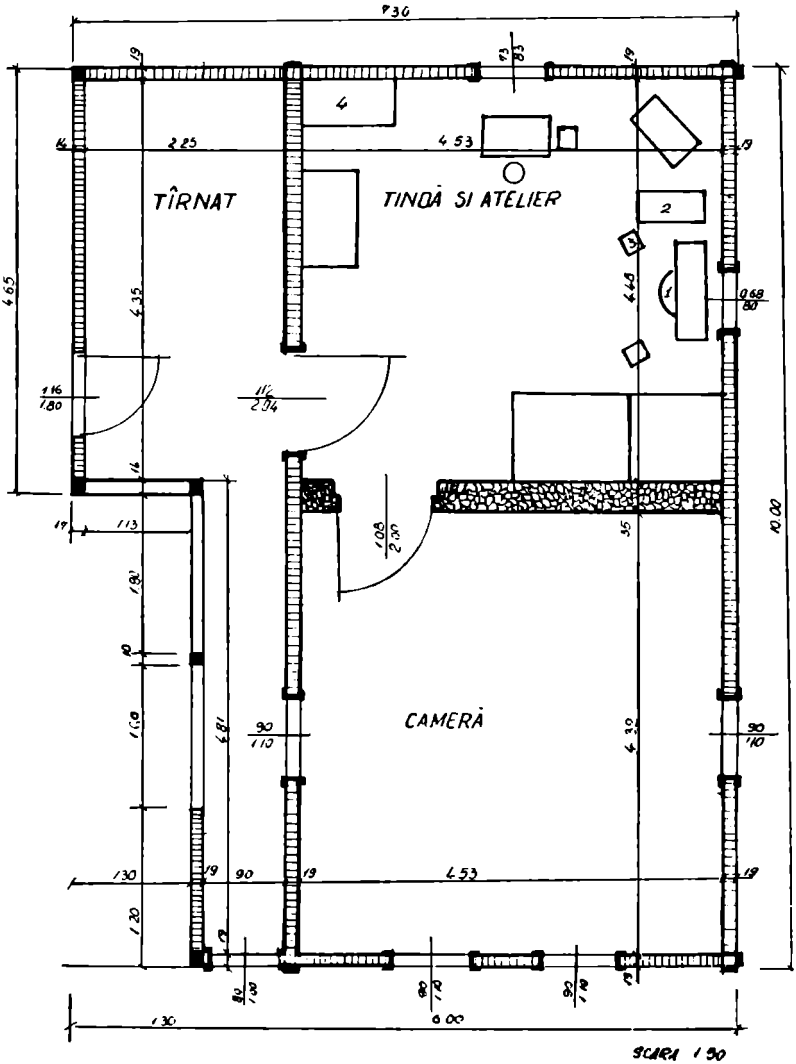

Fig. 2. Plan al caseei de olar din Birichiș.

https://biblioteca-digitala.ro

În concluzie:

— Centrul de olari de la Birchiş a fost profilat pe ceramică de tradiţie daco-romană, păstrată în formă şi ornamente.

— Cu toate particularităţile specifice, vasele birchişene demonstrează perfect unitatea ceramicii bănăţene şi a ceramicii româneşti în general (motivele liniare bazate pe val şi motivele în relief brînele).

— Condiţiile care au dus aici la decăderea meşteşugului nu se deosebesc prin nimic de cele care au dus la stingerea treptată a aceluiaşi meşteşug şi în alte centre.

— Produsele olăriei birchişene prezintă un deosebit interes etnografic, constituind dovezi ale culturii materiale într-o epocă şi într-un spaţiu geografic bine precizate.

LA CÉRAMIQUE POPULAIRE DE BIRCHIŞ

(Résumé)

L'étude sur la poterie populaire de Birchiş se propose de présenter un centre éteint de poterie de Banat, qui, par technique, formes et ornaments s'intègre à la poterie roumaine, en conservant, le même temps, ses traits spécifiques.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PRELIMINARII LA STUDIUL PORTULUI POPULAR DIN CULOARUL MUREŞULUI

LIDIA GAGA

Aşezate favorabil, în locul de întîlnire a trei zone etnografice — satele de pe Culoarul Mureşului între Ilteu şi Breazova — au fost într-o continuă şi permanentă relaţie cu cele din Cîmpia de Vest a Banatului şi zona intracarpatică. Despre funcţia economică, politică, socială şi chiar strategică a Culoarului Mureşului istoria nu istoveşte cu datele ei. În comunicarea prezentă, încercăm să ne ocupăm de prezentarea generală a costumului din dreapta Mureşului, în speţă a celui din satele din jurul Săvîrşinului. Izolarea satelor înşiruite între Bîrzava şi Petriş — este doar aparentă. Satele din zonă au fost într-o continuă convieţuire şi relaţie. Tîrgurile evului mediu, Zam, Dobra, Lipova, Făget, Săvîrşin, Soimoş, continuate apoi în tîrguri de ţară (săptămînale, lunare sau anuale)[1] au facilitat procesul de osmoză — depăşindu-se astfel *aparentele* graniţe trasate de stăpînirea austro-ungară.

Hrănit din fondul proteic autohton, costumului popular românesc din zona amintită i se grefează anumite trăsături, generate de contactul permanent cu populaţia română din zonele limitrofe, trăsături marcate de avîntul economic cunoscut în primii ani ai capitalismului, precum şi de influenţele generate de colonizarea cu maghiari, germani, slovaci etc. Aculturaţia ca fenomen social capătă în acest context o dublă accepţiune: interrelaţionarea sat—oraş; românii — naţionalităţi conlocuitoare, context ce a generat un adevărat cortegiu de date şi semnificaţii noi.

---

[1] Ştefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II. Cluj, Ed. Dacia 1979, Tîrgul din Lipova este atestat la 1389 „la acea dată avea statut de tîrg... 1440 civitas Lyppa". Făgetul la 1491, iar Dobra 1387, în anul 1475 este caracterizat „oraş scutit de toate dările". (Tîrgurile din zonă erau: tîrguri săptămînale: joia şi sîmbăta Pietriş, cu tîrg mare anual în 20. XII. Dobra, Zam, Săvîrşin, Lipova, Bîrzava, Bata, Făgetul aveau tîrg săptămînal şi 6 tîrguri anuale „unde mergeau după mătase". Zam — 6 tîrguri mari anuale, frecventate de toată zona Culoarului Mureşului şi de Pădurenii Hunedoarei, acestea aveau loc în 18 ianuarie — la jumătatea postului paştelui, 21 mai — Constantin şi Elena, 11 iunie — Precup, 29 august — Tăierea lui Ion, 14 septembrie — Ziua Crucii, Săvîrşinul — 6 tîrguri anuale — din 2 în 2 luni, în ultima zi de joi. La aceste tîrguri veneau cojocarii cu „şatre" din Dobra, Făget, Lipova — precum şi Păsculescu din Lipova care vindea vestele din catifea, atît pentru bărbaţi cît şi pentru femei. Tot la tîrguri se vindea — BALŢUL — cîrpa de cap, din caşmir sau din mătase, dăruită de mire viitoarei soţii. În „şetre" se vindea şi încălţămintea.)

https://biblioteca-digitala.ro

Așadar — „inovațiile"[2] pe care le cunoaște constumul popular românesc din Culoarul Mureșului se grefează trăsăturilor străvechi, arhaice, marcă a unei zone etnografice. Astfel inovațiile suferite de costumul popular românesc sînt de patru tipuri:

1. Inovații generate de contactul nemijlocit cu zonele limitrofe — Banat, Bihor, Hunedoara, Pădureni, contact susținut de așezarea geografică.

2. Influențe datorate exploziei industriale din primii ani ai orînduirii capitaliste, avîntul industriei manufacturiere și meșteșugărești, proliferează pe piețele „tîrgurilor de țară" materialele industriale, cîrpe, încălțăminte etc.

3. Influențe cauzate de conviețuirea cu naționalitățile conlocuitoare, colonizate pe teritoriul țării noastre în anii stăpînirii austro-ungare.

4. Inovații generate de moda orășenească (precum și activitatea profesoarelor de lucru manual din școli și gimnazii).

Costumul popular românesc din Culoarul Mureșului se încadrează tipologic și morfologic în aria largă a costumului românesc; la această afirmație concură și unitatea materiei prime, tehnicilor de țesut, de ornament precum și cromatica.

Costumul popular femeiesc tradițional este alcătuit din cămașă[3] varianta A, tipul II (fig. 1), și varianta A, tipul I (fig. 2, 3,) confecționat din pînză de cînepă sau bumbac. Peste poale, s-a purtat catrința, care evolutiv istoric a cunoscut combinațiile A/A, A/A_2, finalizînd cu B_3 (sucna), peste cămașă pieptar scurt și despicat — clasificat morfologic B_1 (fig. 4), iarna șuba albă din dimie, varianta A. Găteala capului este alcătuită dintr-o ceapsă (ce se fixează pe conci printr-o „brăcinăriță") varianta A_5; peste ceapsă — acoperitoare de cap varianta B.

Costumul bărbătesc, cămașă din cînepă sau fuior varianta A, cu pantaloni varianta B, tipul I, pieptar varianta B_1 (fig. 5, 6) numit în zonă „pieptar cu zbici", șuba albă de dimie varianta A, confecționată la Pietriș, laibere din „haba" (aba) varianta A_3, precum și gluga, varianta A. Bărbații poartă vara pe cap pălăria varianta F și căciula de blană varianta A.

Cămașa femeiască — influența Banatului se resimte în abundența ornamentelor albe în tehnica broderiei pline și sparte (fig. 7, 8, 9). Ornamentele dispuse în șiruri pe mîneca spăcelului (cămașă cu urzari") au apărut sub influența portului din Mărginimea Sibiului.

2. Avîntul industrial, economic și dezvoltarea comerțului au determinat — din rațiuni practice și economice — înlocuirea pînzei țesută în casă cu cea din comerț. Astfel pînza din fuior de cînepă „de tramă", „misir" sau „cu cinari" este înlocuită cu pînza albă de bumbac.

---

[2] N. Dunăre, *Modificări ale portului popular din Valea Crișului Negru*, în „Studii și cercetări de etnografie și artă populară", București, Editura Științifică, 1965.

[3] Hedvig Maria Formagiu, *Portul popular din România*, București, M.A.P.R.S.R., 1974.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Platca de consolidare de pe umăr, precum şi cerculeţele, inovaţii în croiul cămăşii, sînt influenţe ale costumului naţionalităţilor conlocuitoare. Mîneca este prinsă de umăr; se scurtează şi este fără volane.

4. Moda anilor interbelici precum şi orele de lucru manual din şcoli, au produs o emulaţie a ornamentelor munteneşti (altiţa fig. 10), pieptul ornamentat printr-un registru compact dispus orizontal (fig. 11) precum şi modificări de croi (fig. 12,) — cămăşile („spăcele") decoltate, cu deschiderea în spate pe umăr, volanele susţinute de panglici colorate, etc.

Poalele. — Cămăşile tradiţionale aveau poalele prinse de spăcel. Odată desprinse de spăcel poalele sînt mai largi, ornamentului acordîndu-i-se o mai mare atenţie. Bihorul a determinat marcarea prin cusături a clinilor componenţi (fig. 13). Pînza din comerţ, produce modificări ale croiului, poalele devin foarte largi, se montează pe un cordon şi se ornamentează cu broderie colorată sau albă lucrată la maşină, cu modele din satele zonei sau de influenţă muntenească (fig. 14). Portul maghiar şi slovac a influenţat înlocuirea catrinţelor cu sucuna, acceptată de populaţia românească din considerente practice[4].

Cojocul femeiesc — scurt pînă în talie şi răscroit adînc la gît, este confecţionat din piele de miel; el este ornamentat prin cusături dispuse compact pe întreaga suprafaţă, în tonuri calde de roşu şi verde (fig. 4, 15) lucrate la Săvîrşin[5].

Se resimte influenţa centrului de cojocari Făget (fig. 16) care a pregătit cojocarii din Săvîrşin. De asemenea, cojocarii din Făget au fost prezenţi în tîrgurile de ţară din zonă. Astfel se explică existenţa pieptarului de Făget în Culoarul Mureşului. Mai mult, oamenii din satele zonei îşi confecţionează pieptare la comandă la cojocarii din Făget. Tîrgurile şi solicitările sătenilor explică, de asemenea, frecvenţa în zonă a pieptarului de Dobra (fig. 17, 18). În ultimii ani, în zonă s-au purtat cojoace acoperite cu catifea neagră pe care s-a executat broderie florală. Aceste pieptare s-au confecţionat mai uşor; ornamentul îşi păstrează forma şi cromatica tradiţională. Cromtica

---

[4] Înlocuirea catrinţelor a cunoscut o evoluţie foarte interesantă: catrinţele de lînă, dreptunghiulare şi înguste au fost înlocuite iniţial cu o catrinţă mai lată în faţă, menţinîndu-se îngustă în spate. Treptat s-a schimbat şi materialul din care erau confecţionate — ţesătura de casă cu mătasea. Astfel în faţă s-a purtat şorţul, o catrinţă din mătase încreţită pe un cordon care acoperea două treimi din corp. Pentru ca în final să fie adoptată fusta purtată peste poale şi numită „sucnă". Portul sucnei a generat mutaţii în portul poalelor. Numărul poalelor s-a redus, (s-au purtat mai multe rînduri de poale cu şorţul din mătase, sub influenţa Bihorului) şi s-au pus pe dos, la aplecarea corpului să se poată vedea frumuseţea cusăturilor. Sucnele s-au mai purtat legate „cu cioc" — se ridica partea din faţă a sucnei încît se vedeau poalele de o palmă, la talie fusta astfel ridicată făcea două colţuri numite „cioc".

[5] Enumerăm cojocarii din Săvîrşin: Cereanu Trăian, Tomodan Ion, David Trandafir, Catana Nicodim şi Bîrlea Ghenade. La tîrgurile din zonă, veneau cojocari din Făget, Dobra şi Lipova, cu pieptare gata confecţionate.

https://biblioteca-digitala.ro

este ușor accentuată deoarece florile se brodau cu bumbac mercerizat și nu cu lînă „bearcă" precum odinioară pieptarele brodate pe piele. Aceste pieptare pe care s-a montat catifea brodată s-au lucrat la Lipova.

Treptat pieptarul a fost înlocuit cu vesta de catifea, brodată cu fir metalic auriu și argintiu. Acestea, au apărut în moda femeilor concomitent cu portul sucnei[6]; se datorează influenței maghiare, au fost acceptate de femeile române datorită fastuozității lor. Aceste veste de catifea se vindeau gata confecționate prin tîrgurile din zonă. Unul dintre meșteri se numea Păsculescu și lucra în Lipova. Produsele sale se desfăceau în tîrgurile dintre Arad și Dobra.

Suba femeiască, este lucrată la Pietriș și învăiegată la Curtea și Dumbrăvița. A suferit influența Făgetului (structura ornamentului și culoarea șnurului) precum și cea a Bihorului (aplicații colorate de stofă). Avîntul economic favorizează înlocuirea panurei cu „haba" (aba). Piesele confecționate din haba își păstrează tipologia croiului tradițional precum și cromatica. Influența maghiară precum și moda orășenească au determinat înlocuirea șubelor cu paltoane, bunzi sau scurteici.

Găteala capului — cu tripla încărcătură semantică; semn al stării civile, vîrstei și zonei de proveniență și-a pierdut cu timpul incifrările (ne referim și la legătura acesteia cu riturile de fecunditate). Găteala capului și-a păstrat structura intactă pînă în perioada interbelică. În deceniul 2—3 al veacului nostru a dispărut brusc. Cauzele sînt multiple și pot fi explicate prin studierea atentă a fenomenelor sociologice.

Costumul bărbătesc tradițional — mai puțin receptiv influențelor — bărbații fiind mult mai conservatori — s-a purtat pînă în perioada interbelică, cînd a fost înlocuit brusc cu portul orășenesc sau „nemțesc". Perpetuarea unor piese — pînă astăzi în costumul de lucru — se datorează unor considerații economice și practice. Încercînd o analiză pe verticală a costumului bărbătesc — semnalăm următoarele modificări generate de cele 4 tipuri de influențe enumerate în rîndurile de mai sus.

Cămașa bărbătească din Culoarul Mureșului este confecționată din pînză de tramă sau cinar — astăzi cu un guler drept și cu mîneca prinsă din umăr, lucrată din patru foi, croite drept, era lungă la genunchi. Ornamentele în tehnica broderiei pline sînt dispuse pe „pumnari", guler și piept. Izmenele, de o lărgime medie, croite drept, din 4 foi, îmbracă piciorul pînă deasupra gleznelor. În zonă se numesc „izmene cu două chei".

---

[6] Vorbind despre *influențe* trebuie adăugat că românii au asimilat sau acceptat influențele și inovațiile în mod selectiv. Acceptarea acestora s-a făcut fie prin adoptare integrală, atunci cînd nu au avut rațiuni practice, economice, funcționale, fie grefîndu-se fondului autohton, după o adîncă filtrare, integrîndu-se unui fond sau stil constituit (ne referim la ansamblul vestimentar femeiesc sau bărbătesc).

https://biblioteca-digitala.ro

1. Sub influența Pădurenilor și a Bihorului s-au introdus cusăturile policrome — în tonuri de roșu sau brun — pe guler și pumnari.

2. Avîntul economic și dezvoltarea intensă a comerțului a generat înlocuirea pînzei țesute în casă cu cea de proveniență industrială și inerent schimbarea tehnicilor de confecționare și ornamentare.

Cioarecii din raționamente practice și economice și-au păstrat tipologia croiului pînă la înlocuirea lor cu pantalonii orășenești din stofă.

Cojocul de Săvîrșin (fig. 19, 20) cu „zbici"=„frîmbii" (în Banat) a cunoscut influențele (fig. 31, 32) enumerate mai sus privitoare la cojocul femeiesc.

Laibărul din șubă=pănură, cu un croi de influență militară, a fost înlocuit cu pieptarul negru, din „pliș" — catifea, lucrat de Păsculescu la Lipova.

Șuba albă șiniorită a cunoscut influențele enumerate mai sus. S-a purtat concomitent cu BURCA — piesă de port bărbătesc de culoarea închisă (seină, neagră, verde), cu un croi de certă influență militară. Piesa s-a întîlnit, cu aceeași denumire în zonele etnografice: Almaj, Timiș—Cerna și Făget. Astăzi a dispărut din portul bărbătesc. Așadar piesa s-a purtat în zonele de graniță. Românii au preluat croiul piesei, copiindu-l pe cel al mantalei grănicerești, dar materia primă — panura — precum și terminologia este românească. Piesa este preluată și adaptată cerințelor și necesităților populației din zonă. Trecînd Mureșul, la Birchiș, se întîlnește „Burca verde cu glugă" — deci o combinație de șubă cu piesa arhaică „gluga". Această piesă se întîlnește în țară și sub alte denumiri: ipingea, căbăniță, durut.

În concluzie, costumul popular românesc în Culoarul Mureșului a cunoscut o evoluție aproximativ similară cu cea din întreaga țară. În sprijinul afirmației de mai sus adăugăm:

— portul popular este un fapt de cultură materială și spirituală, deci, supus evoluțiilor, inovațiilor și mutațiilor;

— caracterul *„static"* al costumului s-a menținut pînă în a doua jumătate a secolului trecut datorită menținerii industriei casnice de tip închis (amintim durata și greutatea confecționării costumului);

— forța „centripete" care s-a exercitat îndeosebi în zonele ocupate de maghiari sau germani ca semn al neacceptării acestora. Păstrîndu-și portul, graiul și obiceiul, românul își manifesta astfel neacceptarea autorității habsburgice în activitatea ei politică și economică;

— schimburile suferite la nivelul portului popular se datorează însăși evoluției istorice a societății. Dezvoltarea industriei capitaliste și a comerțului, cu toate binefacerile acestuia, a micșorat durata și cantitatea fizică de muncă investită în confecționarea pieselor de port popular (apare pînza, stofa, pielea tăbăcită, încălțămintea, piesele de acoperămînt al capului, etc.);

— se produce, astfel, o modificare a structurii ornamentelor și a cromaticii, care devine mai fastuoasă.

---

[7] Fotografiile reproduc obiecte din colecția de port popular al Muzeului Banatului din Timișoara.

https://biblioteca-digitala.ro

GLOSAR

balțul = cîrpă de cap, oferită la nuntă de către mire miresei
bătătură = tehnică de broderie plină
bearcă = bircă, lină provenită din comerț
braun = maron
brînei = cusătură înaintea acului
brăcinăriță = șnur
ceptar, -i = pieptar înfundat
ceaptă = ceapsă — piesă de acoperămînt al capului
conși = conci, suport metalic în formă de potcoavă, pentru păr
cheptori = butoniere
ciptă = dantelă
ciocoloți = ciucuri
colac = ornament în formă spiralată
cornuri = colțuri
cuptușeală = platcă de pe umărul cămășilor, femeiești sau bărbătești
cruciițe = tehnică de cusut
gălan = fundă
habă = aba
hude = denumire de ornamente în tehnica broderiei sparte, se făceau cu fusul
ișlogi = paiete
lați = stan
lărgitură = clin lateral
învîndăcea = a înfășura
misir = bumbac
mure = broderie spartă
morosliv = roșu
mătase peșcănească = mătase naturală
opincă tompă = fără gurgui
olcuțe = ornamente geometrice cusute numai în roșu
pene = flori
pieptari = vesta din dimie
poala de dos = tiv
pumnari = manșetă
pui, puiuț = pavă
pui cu feluri = ornamente romboidale, colorate diferit
sălbănaș = ajur
spăcel = camașă scurtă femeiască
somot = catifea
sîrma = fir metalic, auriu sau argintiu
șubi = dimie
subă, șinioriță = șubă ornamentată prin aplicații de șinioare
tică, tiși = cozi de păr, împletite
zulufi = părul încrețit pe frunte

L'ETUDE DU COSTUME NATIONAL DE LA VALLEÉ DE MUREȘ

(Résumé)

On propose, dans cette article, la presentation du costumes populaire roumain de la Valeé de Mureș (Pietriș-Bîrzava) étudiés par les influences exercités sur lui.
On clasifique les influences:
1. — les influences des regions ethnografiques voisines.
2. — le developpment de l'industrie et de l'economie capitaliste.
3. — les influences issu par le contact avec les autre nations.
4. — celle de la mode vestimentaire urbaine.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 — Cămașă femeiască, varianta A, tip. II.

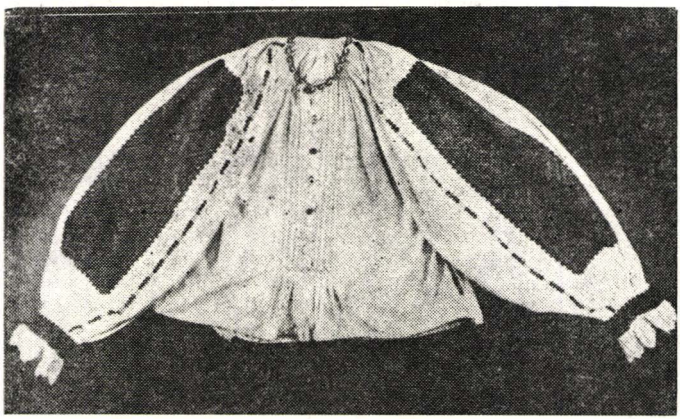

Fig. 2 — Cămașă femeiască, varianta A, tip I.

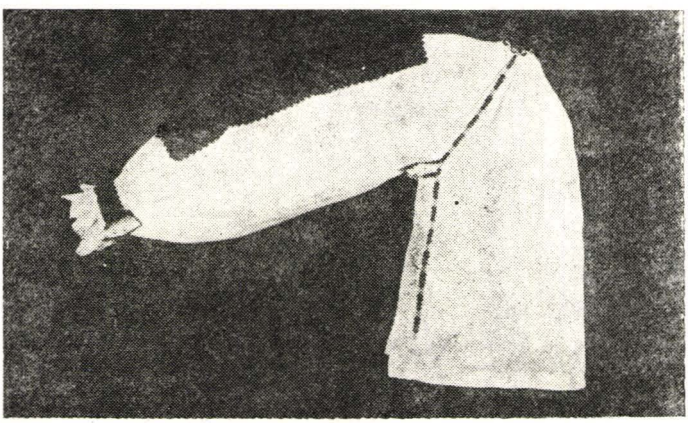

Fig. 3 — Cămașă femeiască, varianta A, tip. I.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4 — Pieptar femeiesc.

Fig. 5 — Pieptar cu „zbici“, varianta B_1.

https://biblioteca-digitala.ro

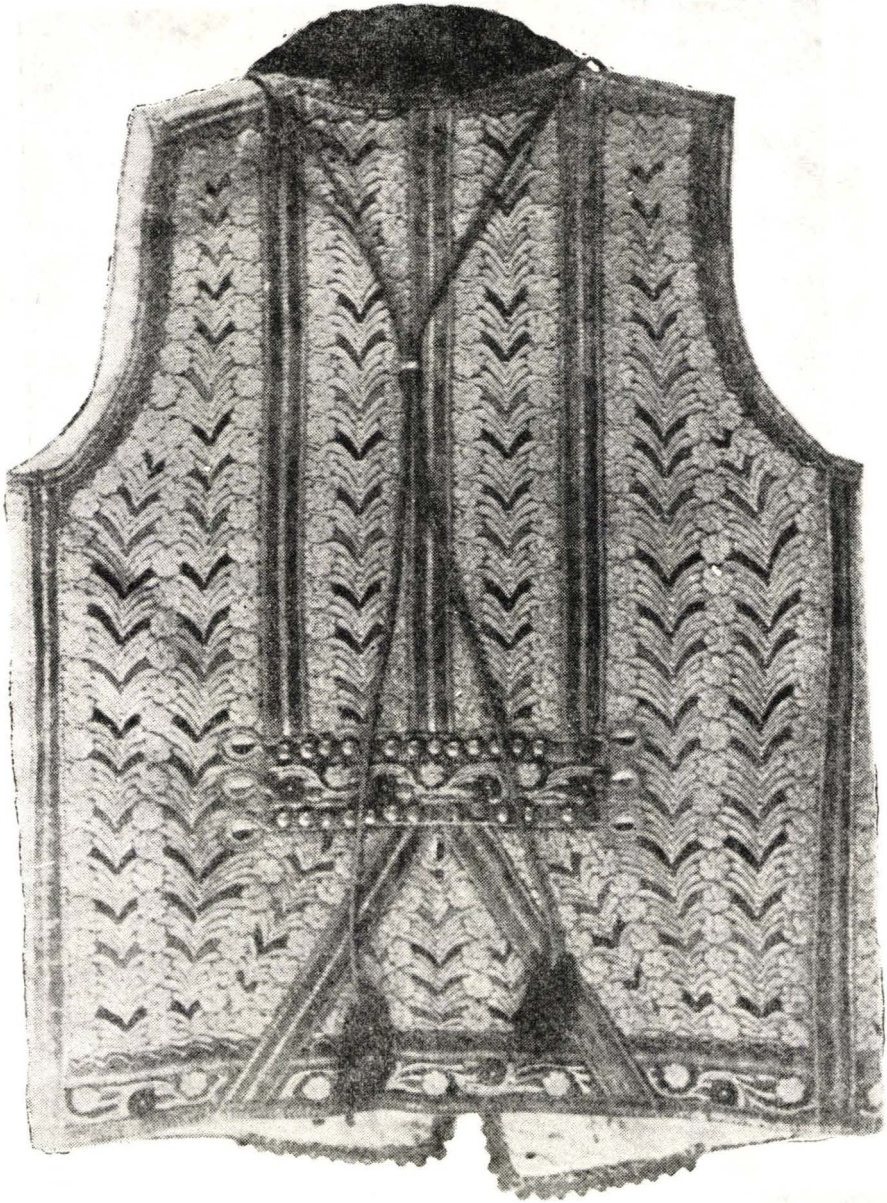

Fig. 6 — Pieptar cu „zbici“, varianta B_1.

https://biblioteca-digitala.ro

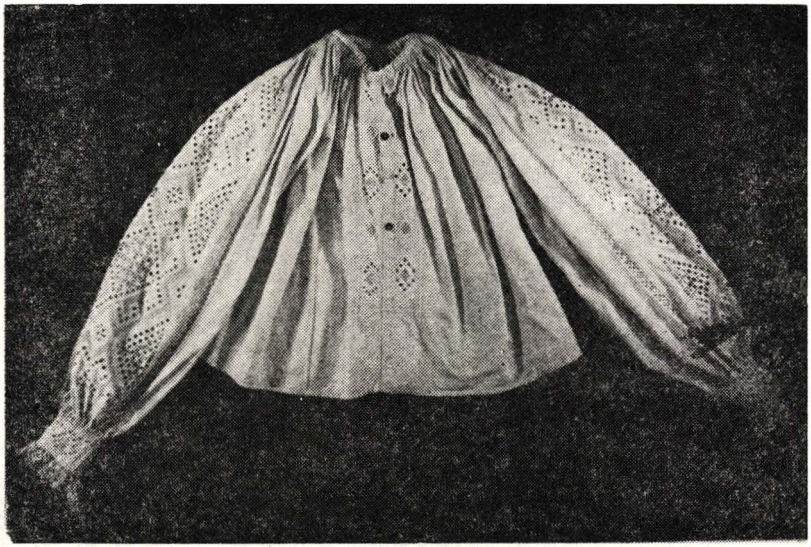

Fig. 7 — Cămașă femeiască.

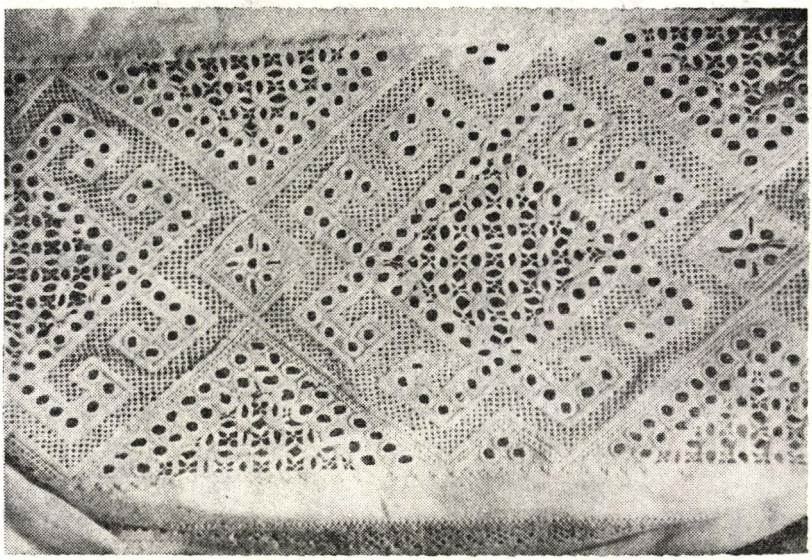

Fig. 8 — Cămașă femeiască.

https://biblioteca-digitala.ro

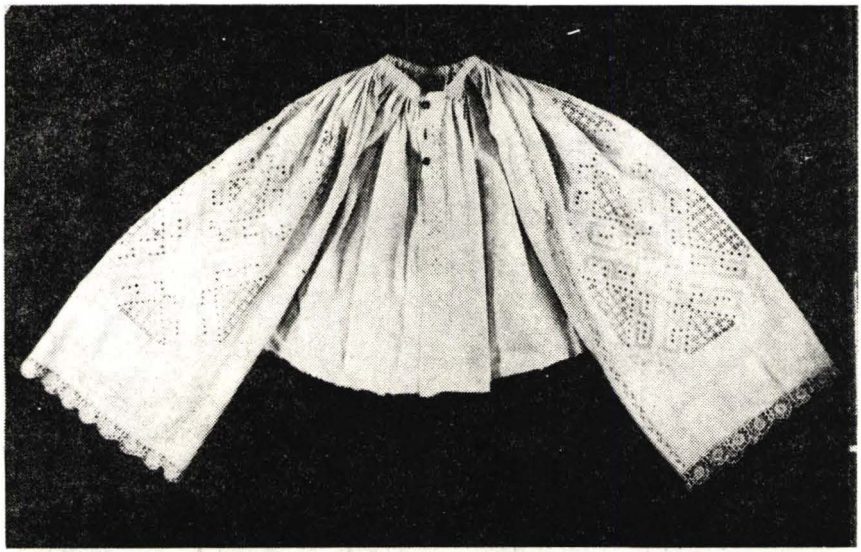

Fig. 9 — Cămașă femeiască.

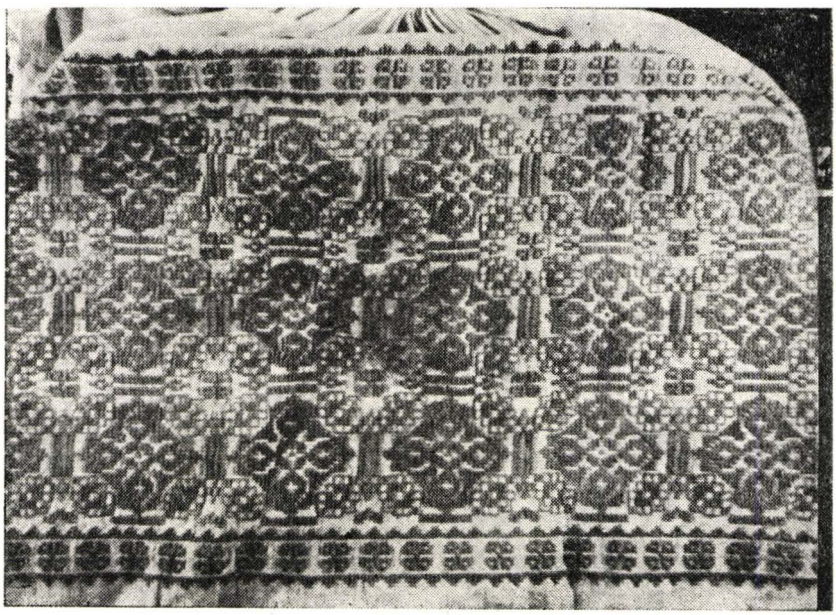

Fig. 10 — Detaliu altiță.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 11 — Cămașă femeiască.

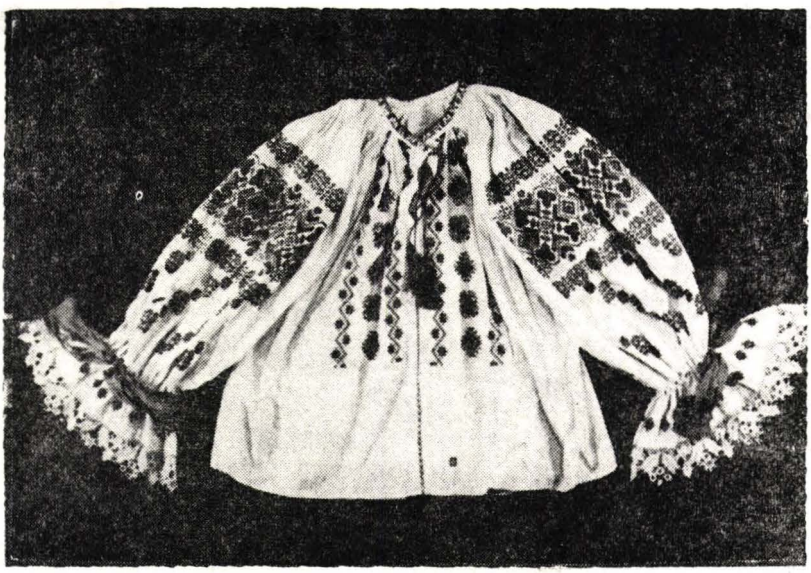

Fig. 12 — Cămașă femeiască.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 13 — Poale.

Fig. 14 — Poale.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 15 — Cojoc femeiesc din Săvîrşin.

Fig. 16 — Cojoc femeiesc.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 17 — Cojoc femeiesc (față).

Fig. 18 — Cojoc femeiesc (spate).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 19 — Cojoc bărbătesc din Săvîrșin.

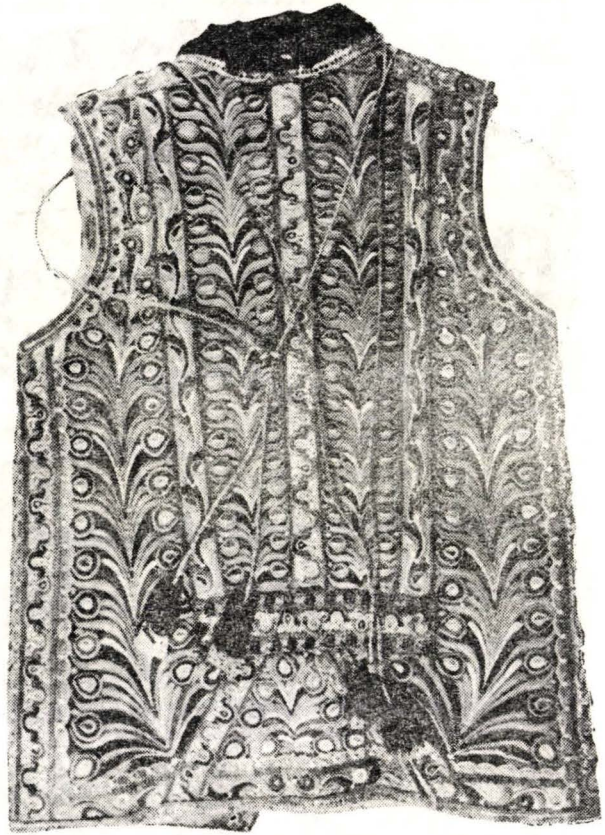

Fig. 20 — Cojoc bărbătesc (spate).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 21 — Cojoc bărbătesc (spate).

Fig. 22 — Cojoc bărbătesc (faţă).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUŢII LA STUDIEREA PORTULUI POPULAR DIN PODIŞUL LIPOVEI

STELA C. CLEPEA

Cercetarea efectuată asupra colecţiei de port popular de la secţia de etnografie a Muzeului Banatului din Timişoara, a evidenţiat existenţa unor piese de port specifice unei anumite zone, localităţile situate în sud-vestul Mureşului, în Podişul Lipovei, la limita dintre judeţele Timiş şi Arad.

Informaţiile obţinute în cercetarea de teren le-au localizat ca provenind din Cuvejdia şi Lipova, unde, în veacul al XIX-lea şi prima jumătate a veacului nostru au existat atelierele de meşteri populari care le confecţionau.

Dintre meşterii populari numiţi şnaidări de şubi[1] mai trăieşte: Petru Păsculescu care a lucrat în Lipova şi Vasile Munteanu zis Lie din Cuvejdia[2] care a lucrat între anii 1920—1956. Meseria a deprins-o de la Vasile Zărie[3], maistor român ce se stabilese la Cuvejdia între anii 1918—1920. La începutul veacului nostru, în localitate mai erau doi şnaideri de şubi, amîndoi români: Gheorghe Radivoi şi Vasile Jichici, acoperind o zonă limitată spre nord de Şiştarovăţ — Pătîrş, spre apus de Bogda—Sintar, iar spre est pînă la Crivobara, deservind şi satele din împrejurimi: Coşari; Hodoş, Labaşinţ.

În perioada interbelică, în Lipova exista corporaţie meşteşugăreasca din care făceau parte meşterii de aici[4]; marfa şi-o desfăceau la tîrgul din localitate, fapt ce explică marea răspîndire pe care o cunosc aceste piese vestimentare în zonă.

Erau lucrate fie din subă[5] (pănura de lînă) ţesută în casă, şi învăiegată la Dubeşti, la Gladna Română (în apropierea Făgetului) sau la Mi-

---

[1] Din germanul Schneider=croitor. În Banat aceşti maistori se mai numeau căbăniceri — de la căbăniţa sau căbănită=manta lungă cu guler mare în spate care se purta în vreme de ploaie.

[2] Originar din Cuvejdia, Lie Munteanu, azi în vîrstă de 73 de ani trăieşte la Mîndruloc, com. Vladimirescu, jud. Arad.

[3] Vasile Zărie, născut în 1868, a învăţat meseria în atelierul unui croitor român din Bekescsaba (R.P.U.), care lucra pentru populaţia românească din localitate şi satele din jur.

[4] Iată cîteva nume de şnaidări români: Dimitrie Ioanovici, Zărie Gheorghe (fratele lui Vasile Zărie), Ciorogaru Ion, Pietraru Gheorghe şi Păsculescu Petru, originar din Cicir (informator Munteanu Vasile, 73 ani, Mîndruloc).

https://biblioteca-digitala.ro

lova, unde s-a înfiinţat văiaga în anul 1925, fie din aba de manufactură numită „habă", ţesută la Sibiu, pe care o cumpărau la magazinul Victor Wagner din Timişoara.

Tipurile de piese lucrate erau următoarele:

— Şuba albă, lungă, purtată numai de către bărbaţi
— Dolama — şubă albă, mai scurtă decît cea bărbătească, purtată de către femei
— Iancălul — şuba albă, avînd lungimea de 60—70 cm., purtată de bărbaţi şi de femei
— Laibere (veste) bărbăteşti despicate în faţă, fără mîneci
— Pantaloni din pănură albă numiţi cioreci

Cabăniţe — mantale lungi cu guler mare în spate, purtate pe vreme rea. Laiberele şi cioarecii se făceau şi din aba de manufactură. Ornamentarea se făcea prin aplicaţii de şinior de culoare neagră, cumpărat din comerţ. Şiniorul subţire se numea şuitas, cel împletit boritaş, iar cel lat, aplicat la buzunare şi la clinuri, foniaş. Prin anii 1925—1928, ornamentele au început să se realizeze combinat, cu şinior dar şi cu „aţă" — la maşina de cusut. În jurul motivului decorativ din şinioare dispus de obicei în mijlocul spatelui se făcea un contur de arabescuri cu aţă, în culori închise pe îmbrăcămintea celor vîrstnici şi cu roşu, verde, albastru, portocaliu pe a tinerilor. În acest mod erau decorate mai ales laiberele şi iancălele din şubă.

Motivele ornamentale întîlnite pe aceste piese vestimentare sînt motive vegetale stilizate,: pana mare, pana cătănească, brăduţul, creanga (vrejul — sau geometrice, urzariul — realizat din linii frînte şi optaşi.

Şuba albă, despictă în faţă, avea croiul drept, fără clini şi lungimea de 117—120 cm, pentru confecţionarea ei fiind necesari 6 metri de şubă învăiegată, cu lăţimea de 40 cm. În partea superioară, lateral, laţii erau răscroiţi pe o porţiune de 23 cm, unde se introduceau mînecile drepte, lucrate din două bucăţi îmbinate sau dintr-o singură bucată.

Şuba avea guler îngust, pe lîngă gît şi era prevăzută cu două buzunare tăiate drept. Timpul de lucru necesar pentru o şubă împuiată (ornamentată) era de o zi. Şubele purtate în zonă puteau fi albe, fără ornament, ornamentate cu şinioare negre (acest tip s-a lucrat pînă prin anii 1925—1930) sau cu decorul realizat din şinior şi cu aţă (în perioada interbelică). Nu s-au purtat şi nu s-au lucrat şube decorate cu aplicaţii din postav colorat ca-n Bihor.

Motivele ornamentale pana mare sau pana cătănească erau dispuse unul în partea superioară a latului din spate, altul în partea inferioară. La mîneci, pe piept, la buzunare şi guler avea urzare cusute la maşină,

---

[5] Termenul de „suba" denumeşte atît materialul cît şi piesa vestimentară lucrată din el.

https://biblioteca-digitala.ro

deasupra cărora se repetau, la dimensiuni mai mici aceleași motive, lucrate cu ață.

Meșterul aplica mai întîi conturul ornamentului fixîndu-l simetric, operațiunea propriu-zisă făcîndu-se cu mîna liberă.

La începutul veacului nostru, laiberele bărbătești se lucrau pe aba fină, de manufactură. Din deceniul al treilea, locul acesteia este luat pe scară tot mai largă de țesătura de casă, pe de o parte datorită faptului că materialul se găsea tot mai greu, pe de alta, pentru că haba era scumpă: prețul unui astfel de laibăr era de 20 de coroane, sumă ce echivala cu plata a 20 de zile de lucru la coasă (un metru de aba necesar pentru confecționarea unui laibăr costa 500 lei=prețul a 250 kg. de grîu).

Laibărele din aba se ornamentau numai cu șinior. Aveau patru buzunare, iar în partea inferioară a spatelui 4 clini.

Laiberele lucrate din șubă aveau același croi ca și cele din aba, cu deosebirea că, numărul clinilor era de 6, iar decorul se făcea cu șinior, dar și cu ață de diferite culori. Dispus în mijlocul spatelui, motivul ornamental era „împuiat" (umplut) cu arămiz colorat înconjurat de un contur de arabescuri cusute la mașină.

Piepții, decorați cu urzari mai lat, aveau aplicate 1—2 și chiar 3 șiruri de nasturi din piele sau metalici, ca decor.

Gulerul îngust, răsfrînt era prevăzut la colțuri cu două „paroale" — aplicații dreptunghiulare din postavcolorat pe care se brodau inițialele numelui proprietarului.

În interior, laibărul avea un buzunar tighelit cu postav în culorile naționale românești, peste care se scria anul în care a fost lucrat și numele posesorului.

Șubele scurte (avînd 60 cm. lungime), purtate în zonă atît de bărbați cît și de femei, se numeau iancăle.

Pentru confecționarea unui iancăl erau necesari 3,5 m. de subă de bună calitate (să nu fie „mînată" prea mult la văiagă pentru a nu se îndesa prea tare materialul). Croiul, la fel ca și cel al șubei lungi, era drept, fără clinuri. Mînecile, de lărgime potrivită, se lucrau dintr-o singură bucată. Pe piepți era prevăzută cu șase buzunare: două buzunare false, cu clape în partea superioară, două buzunare tăiate oblic la nivelul coatelor și două mari, aplicate, în cea inferioară. În spate, talia era marcată de o „curea" avînd lățimea de 5 cm. și rol decorativ. Motivele ornamentale, aceleași ca ale laiberelor și șubelor erau aplicații de șinior subliniate de cusături cu mașina. În partea superioară a spatelui, între umeri, iancălele aveau colți de sinioare negre. Gulerul îl aveau răsfrînt și cu paroale.

Toate piesele se croiau, se ornamentau pe părți, care, în final erau îmbinate.

Au devenit piese rare, inutilizate astăzi, în portul popular, fiind înlocuite din lipsa materiei prime, datorită concurenței industriale și sub înrîurirea modei urbane, care a pătruns în mediul rural.

https://biblioteca-digitala.ro

Concluzii

— Piesele vestimentare purtate pe deasupra în Podișul Lipovei, se încadrează prin croi și ornamentică în categoria șubelor din zona înaltă a Banatului, și celor românești, în general.

— Răspîndirea lor în rîndurile populației românești în veacurile trecute a cuprins o arie ce depășește limitele actuale ale provinciei, îndeosebi în partea vestică.

— Deși asemănătoare cu cele bănățene, ele au un specific zonal ce le individualizează.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DU COSTUME NATIONAL DU PLATEAU DE LIPOVA

(Résumé)

L'étude nous offre des informations suplimentaires sur l'ensamble vestimentaire populaire roumaine, de la zone ethnografique-Plateau Lipova — habillé en hiver par les hommes et les femmes.

https://biblioteca-digitala.ro

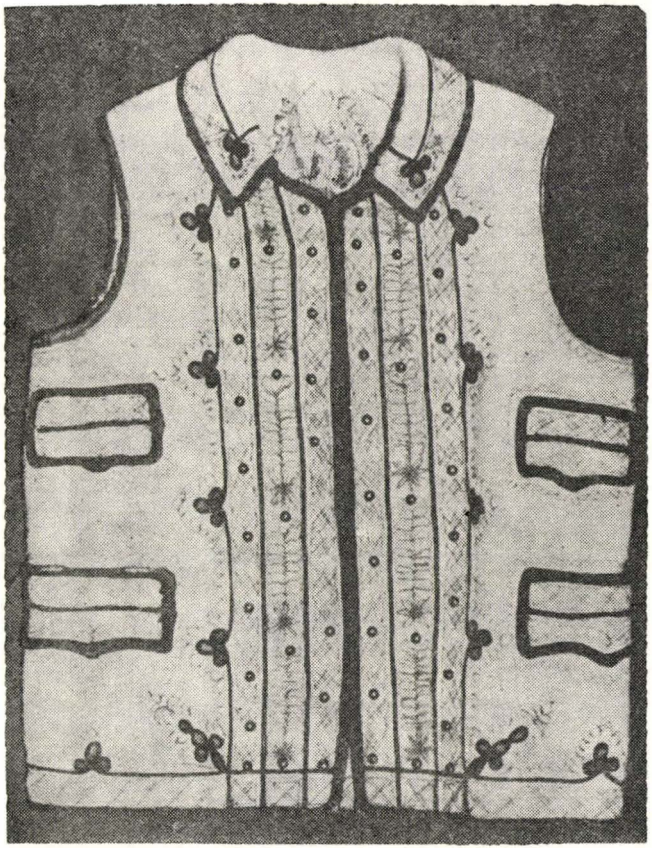

Fig. 1 — Laibăr din șubă decorat cu șinior și cu ață.

Fig. 2 — Detaliu de ornament pe pieptul laibărului: urzari dublu cu brăduți și bumbi.

https://biblioteca-digitala.ro

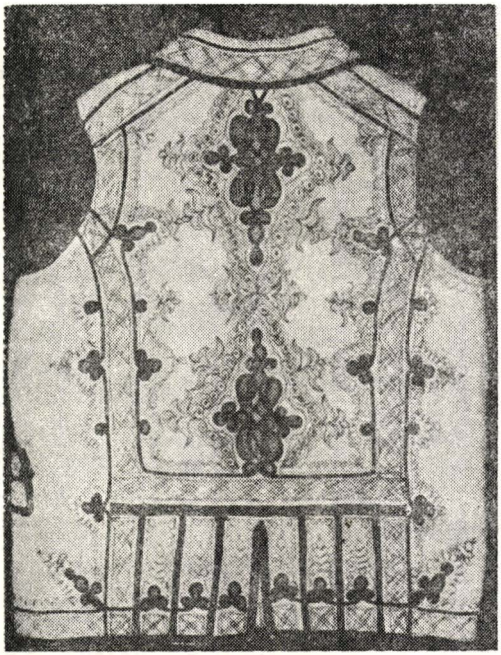

Fig. 3 — Laibăr „împuiat“ cu arămiz în motivul „pana cătănească“.

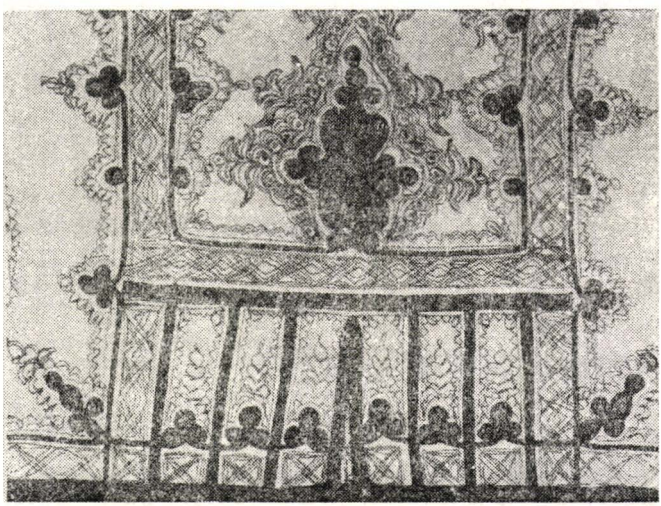

Fig. 4 — Detalii de ornament: cele 6 clinuri şi motivul „pana cătănească“ împănat cu arămiz colorat.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5 — Iancăl cu paroale și 6 buzunare.

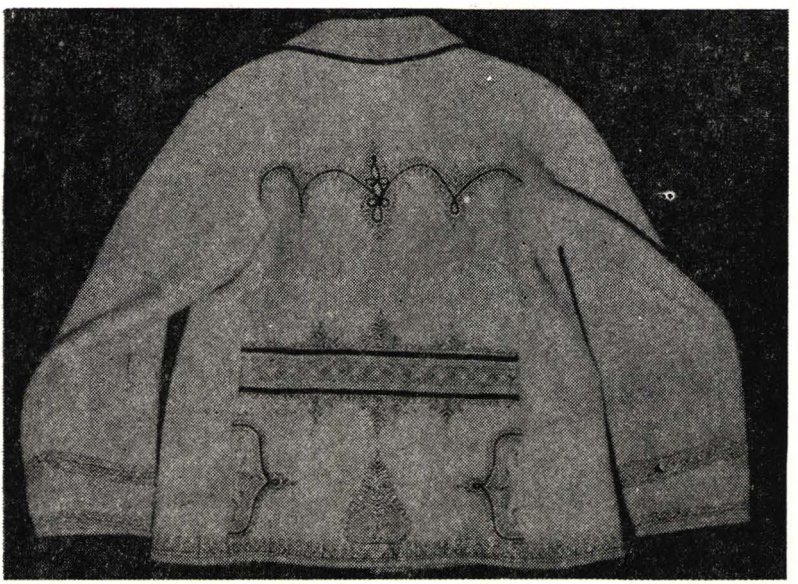

Fig. 6 — Spatele iancăului, ornamentat cu colți.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7 — Detaliu de ornament la buzunarul iancăului.

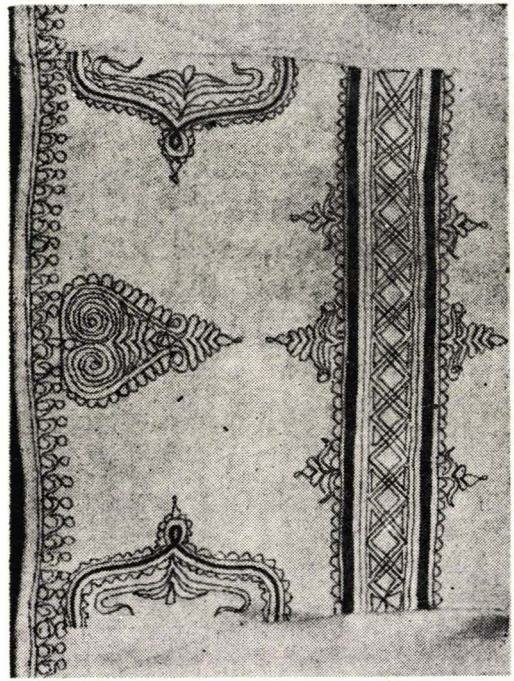

Fig. 8 — Iancăl, detaliu de ornament cu pana mare și cu urzari la curea.

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUŢII PRIVIND CERCETAREA OBICEIURILOR DIN SATELE ŞEITIN ŞI CLADOVA (JUD. ARAD) ANCHETATE ÎN CADRUL ATLASULUI ETNOGRAFIC AL ROMÂNIEI

GERMINA COMĂNICI

Fenomene complexe, reflectînd modalităţi specifice de viaţă, obiceiurile reprezintă comportamente cu caracter social, aparţinînd unei conştiinţe colective. Procesul de formare şi cristalizare a obiceiurilor a imprimat acestora un evident grad de formalizare, structurate în tipare consecvent respectate, ceea ce le conferă un caracter instituţional. Izvorîte din vechi sisteme de gîndire, motivate prin magie şi rit obiceiurile sînt supuse unui proces de estetizare ajungînd în evoluţia lor de la rit la ceremonial şi spectacol[1].

Fenomene de suprastructură, obiceiurile sînt strîns legate şi reflectă plenar structura economico-socială a comunităţii umane cărora le aparţin. În acest fel se relevă semnificaţia particulară a cercetării obiceiurilor ca componentă de bază a specificului unei comunităţi, fapt oglindit şi în cercetările întreprinse în cadrul Atlasului etnografic al României. Subliniem însă că în concordanţă cu specificul lucrării, cercetarea obiceiurilor vizează cele mai importante categorii de fapte aparţinînd acestui domeniu al etnografiei, accentul punîndu-se pe un efort de selecţie şi reliefare a elementului *semnificativ*. În acest fel vom aborda în comunicarea de faţă analiza obiceiurilor din satele Şeitin şi Cladova selectate în riguroasa reţea de localităţi pentru anchetele complexe ale Atlasului etnografic al României. Investigarea obiceiurilor din aceste localităţi s-a realizat deci cu principalul instrument de lucru chestionarul obiceiurilor, acţiunea noastră nevizînd o cercetare monografică, ci una selectivă, prin evidenţierea elementelor de specific al structurii obiceiurilor şi a elementelor originale locale. Conform principiilor de efectuare a anchetei etnografice în cadrul atlasului am înregistrat forma tradiţională de desfăşurare a obiceiurilor (aşa cum se reconstituie pe baza mărturiilor oamenilor celor mai vîrstnici) cu raportare permanentă la studiul actual.

Sistemul obiceiurilor de familie, cuprinzînd ansamblul deprinderilor colective desfăşurate la momentele cu cele mai mari semnificaţii în

[1] Mihai Pop, Pavel Ruxăndroiu, *Folclorul literar românesc*, Editura didactică şi pedagogică ed. II 1978 p. 136.

https://biblioteca-digitala.ro

viața omului: naștere, căsătorie, moarte reflectă un fond informativ diferențiat ca amploare și originalitate pe cele trei categorii evidențiindu-se în mod deosebit obiceiurile legate de nuntă.

În cadrul obiceiurilor de naștere se relevă ca un element original, de specific local forma de integrare socială a noului născut. La casa lăuzei veneau femeile, rude și vecine să-i vadă pe copil și mamă, aducînd daruri atît mîncare cît și un dar de bani pentru noul născut însoțit de urări de noroc și prosperitate în viață. Acest moment semnificativ se păstrează și azi în viața spirituală a satelor cercetate cu unele restricții privind categoria celor ce aduc mîncare, limitată numai la rude, darul de bani păstrîndu-se generalizat la toate vizitatoarele. Larga participare a colectivității prin ajutor direct se materializează și la „goștia" sau petrecerea după botez. Astăzi acest ajutor a luat o amploare cu totul particulară, neînregistrată de noi în această formă în nici o altă zonă etnografică. Astfel fiecare pereche de invitați aduce pentru masă o găină și un tort, fiecare tort cu un bilet nominalizînd pe ofertant, care în timpul mesei se află în fața sa. Jumătate din tort se oferă gazdei, jumătate se ia acasă.

Dacă nașterea introduce în comunitatea socială un nou element (copilul), moartea scoate din structura acesteia un element (decedatul). Latura comună a celor două categorii de evenimente biologice reflectate însă în planul actelor cu semnificație, care le însoțesc, este faptul că actanții principali (cel nou venit sau cel plecat) nu participă conștienți la aceste acte, obligația aceasta revenindu-i grupului social.[2] Riturile de înmormîntare vizează pe de o parte apărarea celor rămași (aruncarea scaldei mortului în loc ferit, aruncarea măsurii mortului în groapă sau „copîrșeu", actele menite de a nu se transforma mortul în strigoi (se înfigea mortului un piron în piept), cît și de a facilita integrarea celui mort într-o nouă lume (priveghiul, pomenile). Spre deosebire de alte zone etnografice unde pomenile și priveghiul au amploare prin ofrandele numeroase oferite, în satele cercetate acestea conturează un fapt ceremonial mai puțin diversificat. În satul Cladova reținem ca un element cu specific local pomana peste „copîrșeu": o cană de apă, un colac și o „ștergură" cu „lumină" oferite celui ce a început groapa, iar în cadrul aceloraşi categorii de fapte etnografice în satul Șeitin se practica „cititul colivelor" în fiecare duminică timp de cinci stăpîni pregătindu-se o ceașcă de grîu îndulcit și o prescură, acest interval încheindu-se în săptămîna a șasea cu „parastasul" cînd se împarte la cei aflați la slujba religioasă țuică și colac. Categoria obiceiurilor legate de înmormîntare — aspect generalizat la nivelul cercetării în întreaga țară — relevă un grad mai mare de conservare a elementelor de viață tradițională. Desigur în această categorie se încadrează și acele „supraviețuiri" — acte fără existența unor argumente explicative.

---

[2] Tiberiu Graur, *Schimbări structurale în sistemul obiceiurilor de familie*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei", Cluj-Napoca 1978 p. 438.

https://biblioteca-digitala.ro

Materialul etnografic cel mai amplu, cu conţinutul cel mai pregnant al specificului local îl relevă ceremonialul nunţii. Nunta reprezintă forma de ceremonial prin care se conferă în faţa grupului social principalilor actanţi — cei doi tineri — un nou statut social, integraţi într-un nou sistem de relaţii de familie şi de grup. Nunta spre deosebire de cele două ceremonialuri analizate nu implică o modificare de formă existenţială, ci doar de condiţie socială. Nunta aşa cum se desfăşura în forma tradiţională în cele două sate arădene oferă un material de referinţă raportate cercetării obiceiului pe întreaga ţară, prin gama largă a elementelor originale, specific locale pe care le conţine. Ne vom referi în acest sens la principalele momente ale ceremonialului, la actanţii cu obligativitate şi la recuzită. Ca un element specific pentru momentul inaugural al ceremonialului „peţitul" este oferirea unei sume de bani fetei numită la Cladova „căpară", semn al angajării reciproce a celor doi tineri. Logodna, moment intermediar între peţit şi căsătorie numită cu un sugestiv termen local „credinţă", prilejuia tinerilor la Cladova un schimb simbolic de daruri (cîte o batistă) aceeaşi garanţie de jurămînt mutual. Peţitul prilejuia şi stabilirea zestrei, bineînţeles accentul punîndu-se pe bunurile primite de fată. La Cladova se dădea „ladă de zestre", care în Şeitin se numea „ştafir" (zestrea de ţesături şi haine ale fetei). Spre deosebire de alte zone unde adusul zestrei reprezenta un moment conturat cu fast şi spectaculozitate fie anticipînd ziua căsătoriei fie ca moment al acestei zile, în satele arădene acestea se aduceau cel mai adesea la casa tînărului la un interval de două-trei zile după nuntă. Momentul luării miresii de acasă prilejuia în ambele sate acelaşi obicei-spectacol: prezentarea în locul miresei a unui travesti, fie un bărbat sau o mătură îmbrăcată ca o babă, fie chiar o femeie bătrînă şi urîtă. În Cladova „junele" trebuia să plătească o sumă de bani pentru mireasă, în Şeitin naşul era donatorul darului. În ceea ce priveşte cinstea după cununie în ambele sate se marchează două momente: „amiaza" cînd se întorceau de la cununie şi „cina" considerată masa mare desfăşurată la „june", unde se dădeau şi darurile. Nu atît momentele nunţii, cît funcţia actanţilor cu obligativitate din cadrul ceremonialului nunţii arădene conferă acestuia originalitate. Nu ne referim în acest caz la principii protagonişti „mireasa" şi „junele" cît la cei care îndeplinesc funcţii rituale, de festivizare, performerii unor importante momente ale ceremonialului nunţii. Începem cu cei care adresează chemarea la nuntă numiţi în ambele sate „pălăscaşi" de la termenul local al ploştii „palască". Aceştia aveau o ţinută vestimentară marcată prin semne deosebite: panglici roşii şi albastre la pălărie, ploşti împodobite cu hîrtie multicoloră, călare pe cai împodobiţi cu ştergare şi „chilimuri". În Şeitin însoţitorii mirelui erau „pălăscaşii" spre deosebire de Cladova unde aceştia erau diferenţiaţi ca funcţie şi nume „giverii" (atît ai junelui cît şi ai miresii). Diferenţe apar şi în ceea ce priveşte conducerea nunţii; în Cladova această funcţie revenindu-i naşului, pe cînd în satul Şeitin funcţiile se diversifică: pe lîngă naşii principali (naşii de botez ai tînărului) existînd un al doilea rînd de naşi „taresfatul" iar conducerea nunţii cade în sarcina „gudelui" numit

https://biblioteca-digitala.ro

și „grăitor". Alături de aceste elemente, recuzita ceremonialului nunții din cele două localități arădene conține elemente cu particularitate zonală. Ne referim în primul rînd la însemnul principal al nunții — steagul. Modalitatea împodobirii steagului este identică în ambele sate cu diferența că în Șeitin era un singur steag pe cînd în Cladova se făceau două steaguri: și al miresii și al junelui, mai festiv împodobite. În Șeitin steagul tricolor avea doar două „cîrpe" (dar ce rămînea stegarului — un alt actant cu obligativitate) pe cînd în Cladova la acestea se adaugă ciucuri și zurgălăi, purtat pe o bîtă de doi-trei metri. Un alt element particular, specific desfășurării nunții din satul Cladova era existența unui alt însemn al nunții (azi dispărut), pomul, care prilejuia un moment spectacular plin de originalitate. Pomul care era o bîtă cu trei ramuri „cracatițe" era făcut de „nănași" plin cu turte și trei mere în vîrf. El era adus de la casa nașilor înainte de cină împreună cu o oglindă mare și un „cublu" (o pîine mare rotundă). După cină, după ce tînăra a fost jucată pe bani, se punea „pomul la dobă" și se licita, pomul și banii fiind darul miresei.

Cercetarea stadiului contemporan de conservare a obiceiurilor legate de nuntă relevă existența unor mutații prin estomparea funcțiilor magice și rituale și evoluția spre spectacol. Se adoptă nu numai o terminologie nouă: logodnă în loc de credință, cavaleri de onoare în loc de givere, substituirea modalității tradiționale de invitare la nuntă cu pălăscași prin invitații scrise, schimbarea conținutului zestrei. Unele momente ale ceremonialului își restrîng substanța actelor rituale: luatul miresii, actele rituale de la masa mare, alte momente se extind, logodna care în Cladova prilejuiește „ospețe ca la nuntă".

Cercetarea sistemului de obiceiuri încadrate în cea de a doua categorie numită generic cu caracter social (în care sînt incluse obiceiurile legate de muncă, obiceiurile calendaristice precum și cele cu evidentă structură și funcționalitate socială: șezătoarea, claca, întovărășirea, hora satului etc.) relevă că și în cadrul obiceiurilor de familie un fond informațional diferențiat pe aceste categorii cu reprezentativitate pentru obiceiurile calendaristice.

Raportate direct la activitatea productivă, trăsătură de bază a existenței sociale, obiceiurile legate de ocupații concură a releva specificul local. Categoria acestor obiceiuri în satele Seitin și Cladova nu înregistrează forme ceremoniale complexe. Se practica doar o formă rituală corelată de activitatea de recoltare: coroniță de grîu făcută din primele spice secerate (Cladova) și din ultimile spice (Șeitin) adusă acasă ca simbol de perpetuare a sporului cîmpului. Tot în categoria acestor obiceiuri se înregistrează forme specifice la obiceiurile legate de construcții. Cu vechi semnificații, corelate de credințe și forme magice obiectele puse la temelia casei: bani la fiecare colț de casă atît pentru diferite seminte puse în oală de pămînt la colțul din spate al casei sporul casei, cît și ca amuletă „să nu se apropie lucrul său de casă", (Șeitin) cu aceeași semnificație a asigurării sporului casei. Dar cel mai relevant rit este cel legat de jertfa zidirii, așezarea la temelie a unui cap de pui sau de găină (Cladova) și cu un spor de semnificație pen-

https://biblioteca-digitala.ro

tru acest rit practicat în forma tradiţională în satul Şeitin, introducerea într-o oală a unei găini sau pui negru zidit de viu în temelia casei.

Vom analiza în continuare categoria obiceiurilor cu formele cele mai reprezentative cu specific local: obiceiurile calendaristice. Dacă în ciclul obiceiurilor de familie faptele concrete (naştere, înmormîntare) aparţin biologiei umane, în cadrul obiceiurilor calendaristice se crează relaţia natură—cultură într-o perspectivă cosmică[3]. Toate activităţile comunităţii săteşti sînt orientate în mod ritmic conform anumitor zile cu o încărcătură de semnificaţii deosebită „sărbătorile", „calendarul ordonînd şi valorificînd de cele mai multe ori calitatea timpului".[4] Chestionarul obiceiurilor calendaristice conţine după natura materialului hărţi analitice înregistrînd elementele constitutive ale unui ceremonial sau cumulul de rituri şi obiceiuri) la aceeaşi dată calendaristică şi hărţi sintetice urmărind obiceiuri sau rituri cu semnificaţie identică desfăşurate la diferite momente ale anului. Din categoria hărţilor analitice, cele privitoare la obiceiurile de iarnă prezintă cel mai mare interes etnografic atît la nivelul general al cercetării pe întreaga ţară, cît şi în cele două sate arădene. Spre deosebire de alte zone etnografice în care repertoriul obiceiurilor de iarnă se concentrează mai mult prin pitoresc şi diversificare de forme ceremoniale în jurul sărbătorii Anului Nou, în satele Şeitin şi Cladova sărbătoarea Crăciunului polarizează formele specifice. Cele două localităţi prezintă elemente comune dar şi forme diferenţiate privind colindatul cu ocazia sărbătorii Crăciunului. În ambele localităţi colindatul la Crăciun îl actualiza două categorii de performeri: copiii „cu colinda" (Cladova), „cu corinda" (Şeitin) şi feciorii care în Cladova veneau mascaţi în cadrul unei şcenete cu caracter religios „Cu lumea" iar în Şeitin „cu doba". În special pentru această formă în satul Şeitin se crea un cadru festiv, prilejuind una din modalităţile de apropiere între feciori şi fete. Feciorii mergeau la colindat selectiv, numai la casele cu fete mari în grupuri de 15—20, îmbrăcaţi de sărbătoare cu căciuli şi sumane, însoţiţi de un om mai bătrîn „iapa" care ţinea darurile primite. Ei purtau „doba", instrumentul muzical care definea forma de colindat a grupului. Alături de acestea erau însoţiţi şi de un taraf de lăutari. Feciorii erau aşteptaţi de gazde cu darurile tradiţionale: un colac frumos înconjurat cu o bucată de cîrnaţ. După colindat, feciorul cel mai ataşat de fata gazdei spunea „dezlegarea colacului" în speţă un text de pluguşor.[5] În ambele sate repertoriul Crăciunului cuprindea şi colindatul cu steaua. Analiza repertoriului actual a formelor colindatului în cele două sate înregistrează un proces de involuţie, de dispariţie treptată a formelor actualizate de feciori, proces implicit legat de noua orientare a tinerilor spre activitatea productivă a mediului urban.

---

[3] *Ibidem*, p. 431.

[4] Ernest Bernea, *Introducere teoretică în studiul obiceiurilor*, — „Revista de etnografie şi folclor", nr. 5/1968 p. 385.

[5] Dumitru Pop *Pluguşorul în Transilvania*, în „Revista de etnografie şi folclor", nr. 1—2/1960.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre hărțile sintetice un material de un deosebit interes etnografic îl evidențiază cel al semnificațiilor ramurei verzi la sărbătorile calendaristice din cursul anului. Cu funcție apotropaică (de apărare a gospodăriei, recoltei, animalelor), cu funcție de element fertilizator și cu funcție divinatorie (norocul în gospodărie) ramura verde în diferite ipostaze (creangă de pom, coroniță împletită, fir de plantă) se așază în diferite locuri în gospodărie la date fixe din an (Sf. Gheorghe, Florii, Rusalii).

O semnificație aparte are în cadrul aceleiași categorii de fapte etnografice obiceiul apărut în satul Cladova după primul război mondial „mai pomul". Feciorii așezau în porțile fetelor o mlădiță înaltă de stejar sau carpen cu verdeață în vîrf, împodobit cu panglici, cu o sticlă de vin și una de parfum. Pomul acesta rămînea în fața porților în prima săptămînă din luna mai, interval în care feciorii însoțiți de muzică veneau la casele fetelor unde erau așteptați cu dulciuri și băutură. La plecare feciorul care-l punea ca semn de omagiu pentru fată „îl dezlega" oferindu-i sticla de parfum. „Mai pomul" este un obicei frecvent întîlnit la populația maghiară, slovacă sau germană de pe teritoriul țării noastre, prezența lui într-un sat cu populație exclusiv românească argumentînd odată în plus problema circulației bunurilor culturale.

Categoria obiceiurilor cu pregnant aspect social, (șezătoarea, claca, hora) în ambele sate nu prezintă aspecte particulare relevante.

Cercetarea obiceiurilor din cele două sate arădene evidențiază pe lîngă fondul concret cu numeroase elemente de real interes etnografic și o bogată terminologie locală originală, cu implicații directe pentru cercetătorii din domeniul lingvisticii.

Atlasul etnografic al României, lucrare de mare anvergură științifică a creat oportunitatea cunoașterii celor mai caracteristice aspecte ale culturii populare, materiale și spirituale din toate zonele țării, prin selecția riguroasă a celor mai reprezentative localități. Succinta noastră analiză privitoare la capitolul obiceiuri din cele două localități Șeitin și Cladova din cadrul rețelei de sate ale județului Arad, considerăm că poate constitui un argument pentru această judicioasă selecție.

CONTRIBUTIONS IN THE STUDY OF TRADITIONAL CUSTOMS IN THE VILLAGES ŞEITIN AND CLADOVA (ARAD DISTRICT) INVASTIGATED FOR THE ETHNOGRPHICAL ATLAS OF ROMANIA

(Summary)

The investigation of traditional customs in these two localities has been done by means of a list of questions referring to customs. It is one of the questionaries which will help in elaborating the Ethnographical Atlas of Romania. The authoress referes to family customs (birth, wedding, burial) that have been practised in these two localities.

https://biblioteca-digitala.ro

REPERTORII

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

VECHI TIPĂRITURI ROMÂNEŞTI ÎN JUDEŢUL ARAD

ELENA RODICA COLTA

Lucrarea de faţă completează studiul întreprins în cursul anilor trecuţi referitor la cărţile româneşti din secolul al XVII-lea identificate pe teritoriul judeţului Arad.[1]

Continuarea cercetărilor, determinată de valoarea deosebită a acestor tipărituri, a dus la descoperirea unui număr de 26 de exemplare încă necunoscute, dintre care 7 aparţinînd unor ediţii nemenţionate în studiul anterior[2].

Prezenţa acestor cărţi rare, rod al efortului de cultură al unui veac, în părţile arădene este semnificativă pentru contribuţia cărţilor vechi la dezvoltarea culturii şi totodată pentru viaţa românească desfăşurată în aceste locuri.[3]

Transportul clandestin în Banat şi Transilvania al cărţilor de dincolo de Carpaţi; activitatea tipografiilor transilvănene cu sprijinul celorlalte două ţări, folosirea cărţilor, bucuria lecturii, „nevoia de eru-

---

[1] Conf. * Elena Colta *„Cărţi vechi din secolul al XVII-lea în Ţara Zărandului"*, în „Ziridava", VIII, 1977, p. 567—582.

[2] Reluăm aria de răspîndire completînd lista cu ediţiile şi exemplarele descoperite pe parcurs: *Molitvelnic (Cîmpulung 1635)*, 1 ex.: Arad, *Evanghelie învăţătoare (Govora, 1642)*, 1 ex.: Arad; Învăţături (Cîmpulung, 1642), 1 ex.: Arad; Antologhion (Cîmpulung, 1643), 2 ex: Felnac, Mănăştur; *Varlaam, Carte românească de învăţătură* (Iaşi, 1643) ex: Arad (5) — Bătuta Seleuş, Tisa; *Evanghelie învăţătoare Măr. Dealul, 1644)*, 3 ex: Arad (2), sureşti; *Noul Testament (Bălgrad, 1648)*, 16 ex: Arad (10), Corbeşti, Laz * Lipova (3), Somoşcheş; *Triod-Penticostar (Tîrgovişte, 1649)*, 1 ex: Satu Mare; *Psaltirea (Bălgrad, 1651)*, 4 ex.: Arad (3), Lipova; *Îndreptarea legii (Tîrgovişte, 1652)*, 8 ex: Arad (4), Căpîlnaş, Hodoş-Bodrog, Feniş, Lipova; *Liturghie (Bucureşti, 1680)*, 1 ex: Arad; *Dosoftei, Psaltirea slavo-română (Iaşi, 1680)*, 1 ex: Arad; *Evanghelie (Bucureşti, 1682)*, 2 ex: Belotinţ, Corbeşti; *Sicriul de aur (Sas Sebeş, 1683)*, 1 ex: Arad; *Molitvelnic (Bălgrad, 1689)*, 5 ex: Arad (4), Lipova; *Mărgăritare (Bucureşti, 1691)*, 1 ex: Almaş*, *Evanghelia greco-română (Bucureşti, 1693)*, 1 ex: Arad; *Ceasloveţu (Sibiu, 1696)*, 1 ex: Iercoşeni; *Evanghelie (Snagov, 1697)*, 3 ex: Nadăş, Pecica; Zărand. *Chiriacodromion (Bălgrad, 1699)*, 29 ex: Almaş, Arad (6), Arăneag, Căprioara Cărand, Cicir*, Cil, Cintei, Covăsînţ, Gurahonţ, Iosăşel, Juliţa, Iacobini, Ineu, Lipova, (3), Mişca, Mîsca, Nermiş, Secaş, Ţărmure, Valea Mare, Zărand.

* Exemplarele au existat în localităţile respective dar s-au pierdut în ultimii ani.

[3] conf. Colta Elena, *Cartea veche românească în părţile Aradului, expresie a unităţii naţionale* în „Ziridava", IX, 1978, p. 465—475; idem, *Circulaţia tipăriturilor vechi româneşti în secolul al XVIII-lea în Comitatele Arad şi Zărand* în „Ziridava", X, 1978, p. 679—690; idem, *Însemnări de pe cărţi vechi româneşti, documente ale veacurilor trecute*, în „Ziridava", XI, 1979, p. 1059—1079.

https://biblioteca-digitala.ro

diție", constituie, prin opțiunea pe care o implică, tot atîtea forme de manifestare ale culturii românești medievale.

Alături de această atitudine, semnificativă, a cititorului față de carte, există și celălalt aspect, ce privește cercetătorul de carte, al destinului cărților în timp. Drumurile parcurse pînă la ultima destinație, legăturile ce i se fac, ferecăturile, completările manuscrise, însemnările de pe filă, lipsurile, patina funcțională, evenimentele istorice la care sînt martore, condițiile vitrege cărora le supraviețuiesc, dau fiecărui exemplar o identitate, o biografie proprie.

Prezentarea cărților are în vedere ambele aspecte. Criteriul de ordonare este cel cronologic. Descrierea bibliografică s-a făcut prin raportare la Bibliografia românească veche. Dimensiunea, în centimetri, se referă la blocul cărții. Atestările documentare au fost reproduse în forma originală, înlocuindu-se doar alfabetul chirilic cu cel latin. În felul acesta s-au păstrat formele arhaice ale cuvintelor, particularitățile regionale, ca mărturii ale evoluției scrisului pe aceste meleaguri. Reconstituirea circulației cărților s-a făcut pe baza însemnărilor manuscrise.

Majoritatea exemplarelor au fost aduse în partea de vest a Transilvaniei în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea. Potrivit numelor menționate în pomelnice, ele circulau deja în zonă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Omiterea localității și anului cînd a fost întocmit pomelnicul țin de psihologia omului vremii care, dată fiind prețuirea cărții, excludea posibilitatea înstrăinării, a mutării exemplarului în altă parte.

Alături de aceste cărți, legate direct de viața spirituală a românilor care au trăit pe acest teritoriu, există un număr de exemplare aparținînd unor colecții constituite în județul Arad, care au circulat inițial în alte zone istorice, în special zona Hațegului și Banat. Întrucît operații similare de cercetare se desfășoară și în județele vecine, pentru a completa examenele statistice respective, am considerat necesar să le semnalăm prezența.

Ambele lucrări privind tipăriturile din secolul al XVII-lea existente pe teritoriul județului Arad, cele dintîi de acest gen pentru zona la care ne referim, prin informațiile pe care le aduc, constituie un demers necesar în vederea realizării viitoarelor lucrări de sinteză privind cartea veche românească și elaborării atlasului circulației cărții vechi românești.

I. EVANGHELIE ÎNVĂȚĂTOARE, GOVORA, 1642

B.R.V. I (42), p. 120—122; IV (42), p. 189

1.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Ortodoxe Române Arad.

Inv. 118.

https://biblioteca-digitala.ro

Paginația: p. 9—594; 45 f. nen. anexate la legare și completate manuscris.

Lipsesc: f. titlu, 3 f nen., p. 1—8; 595—602.

Cuprinsul manuscrisului:

f. 1—6 nen. „Cazanie la 14 zile a lui octomvrie pentru viața preacuvioasei maicii noastre Paraschivei

f. 7—14 nen. Cazanie la 16 zile a lui octombrie pentru mucenicie Sfîntului Dimitrie

f. 40—45 nen. Cazanie la 29 zile a lui Iunie pentru viața sfinților voivozilor îngerești și Gavril".

f. 20—30 nen. Cazanie la 25 de zile a lui decemvrie la slăvita și luminata și a nașterii D(o)mnului nostru Is. Hs."

Textul continuă cu alte caractere, mai tîrzii:

f. 40—45 nen. azanie la 29 de zile a lui Iunie pentru viața sfinților

f. 30—40 nen. Cazanie la 29 de zile april
apostoli Petru și Pavel"*

* Manuscrisul executat în secolul al XVIII-lea în zona Hațegului. Ultimele două Cazanii sînt o completare ulterioară, aparținînd preotului Eftimie din Păclișa (jud. Hunedoara).

Dimensiuni: 28,8×17,5

Legătura: Scoarțe din lemn acoperite cu piele. Ornamente. C I chenar din elemente florale. În dreptunghiul interior, la colțuri flori iar în mijloc o cruce cu aceleași motive. c IV. Reluat chenarul. În interior, la extremități, două benzi orizontale cu motive geometrice realizate din linii și două benzi verticale cu aceleași motive florale.

Însemnări manuscrise:

f. 45 nen. „Popa Eftimie paroh în Păclișa. Nime nu gundească că multă să trăiește că nici nu gîndești, în dat mort ești" (chirilice, cerneală maro)
(1808—1846)

f. 46 nen. „Ano 1786 septemvrie 26 au murit muierea lui Pavel Dobra și sau îngropat prin mine popa Nicodin. Septemvrie 29 sau botezat pruncu lui Ostrovi Pal... nănași mare... nemeș" (chirilice, cerneală maro)

În anu 1858 eu Sigismund Parochu locului. Pogan". (latine, creion).

„Eu Atanasie Murg am scris în anul 1844 cându a fost formate". (chirilice, creion).

Circulația cărții. Exemplarul a circulat în secolul al XVIII-lea în zona Hațegului, după cum ne indică numele menționate în însemnări și situația socială a unuia dintre oameni pomeniți, de „nemeș". Primul posesor, popa Nicodim, semnat pe carte în anul 1786 fără să specifice localitatea, este, se pare, și autorul manuscrisului de la sfîrșit. Noul proprietar, popa Eftimie din Păclișa (jud. Hunedoara) completează textul cu ultimele două cazanii. În anul 1858 exemplarul se afla la preotul

https://biblioteca-digitala.ro

Sigismund Pogan, în aceeași localitate. Intrată în fondurile Vicariatului greco-catolic Hațeg, va fi transferată Episcopiei Aradului.

Referință: Inventariu seu Consemnarea Averilor tuturoru Bisericiloru S.R.C. din Vicariatul Hațegului în a. 1857 aflătoare, lucrare manuscrisă; Iacob Radu, Istoria Vicariatului greco-catolic al Hațegului, Lugoj, 1913, p. 493.

II. ÎNVĂȚĂTURI, CÎMPULUNG, 1642

B.R.V. I (43), p. 125—127; IV (43), p. 189

2.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Ortodoxe Române Arad

inv. 15

Colligat cu Rînduiala diaconstvelor (Bălgrad, 1887) și Molitivelnic (Bălgrad, 1689)

Paginația: 73, 6, 7, 9—40; 3 f anexate la legare

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen, f. 1, 2, 4, 5, 8, 41—55

Cuprinsul manuscrisului:

f. 1 nen „Cântecul în vinerea Paștilor"

f. 1 nen. v—3 „Alt câtec despre chinu lui H(ri)s(tos)"*

Dimensiuni: 15,3×13,4

Legătura din carton și piele. Secolul XIX.

Însemnări manuscrise:

C. II. „.... la nănași părinți sufletești Gavril Mate Rusu fii fiice; la moșii mei Ion, Vasîi, Maria și la unti meu Dan cu tot cuprinsul, la mătușa mea Stana ... untiu Ion, văru Ion, verișoara Eva, la mătușa mea Anuța ... la mătușa Cătușa, la părinții mei cei bătrîni Ion Văsii ăl bătrîn, Muntean Sanziana, la sora mea Paraschiva, la fratele meu Ion, la părinții mei Păluț și mamă mea Măria". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Nu avem nici o informație despre o circulație individuală a exemplarului. Colligatul a aparținut bisericii din Coroiești (jud. Hunedoara). Ștefan Moldovan îl semnalează aici la întocmirea inventarului din 1857 privind cărțile din zona „Hațegului. În anul 1904 cartea este dusă de vicarul Iacob Radu la Vicariatul greco-catolic din Hațeg.

* Referință: Dudaș Florian, *Carte veche românească* în Bihor, Oradea, 1977 p. 83—84.

https://biblioteca-digitala.ro

III. ANTOLOGHION, CÎMPULUNG, 1643, SLAVONA

B.R.V. I (44), p. ???; IV (44), p. 189—190.

3.

Se păstrează în biserica ortodoxă sîrbă din Mănăștur, com. Vinga

inv. 2

Paginația: 10 f. nen.+481 f.
Lipsesc: f. 483—489

Dimensiuni: 256×17,5

Legătura: Scoarțe din lemn învelite în piele. Ornamente: C I Chenar din vrejuri aurii. În dreptunghiul interior, în romb, Răstignirea, C IV Reluat chenarul. În interior, în romb, Regele David.

Însemnări manuscrise:
f. gardă: „Aciastă carte a tipărito domnul în 1643 în Dlăgopol" (lb. rusă, chirilice, cerneală neagră).
f. titlu v — fs. nen. „Tudora ... Vodghilă ... al nostru bicisnic și prea iubit Iordanu, scrisam eu popa Gheorghie". (chirilice, cerneală maro)
f. 4 nen. v.: „La al nost cinstit și prea iubit frate Dumitrașco, Pace și sănătate" (chirilice, cerneală maro).
„Mănăsture 28 ianuarie 1779". (lb. sîrbă, chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Popa Gheorghe, autorul pomelnicului însemnat pe file, Iordan, Dumitrașcu, cel căruia i s-a transmis cartea împreună cu urarea de „pace și sănătate" ca primi posesori, atestă circulația cărții în secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea în Țara Românească. Adusă în Transilvania clandestin, probabil împreună cu alte cărți, ajunge în anul 1779, datorită limbii slavone în care este scrisă, la biserica sîrbească din satul Mănăștur. La acea dată, românii ardeleni, pentru care cartea constituia mai mult decît o necesitate de ordin religios, achiziționau numai tipărituri românești.

IV. VARLAAM, CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURA, IAȘI, 1643

B.R.V. I (45), p. 137—139, 596; IV (45), p. 190.

4.

Se păstrează în Colecția de obiecte de artă bisericească a Mănăstirii Sf. Simion Stîlpnicul Arad-Gai.

inv. 42

https://biblioteca-digitala.ro

Paginația: 3 f. nen.+116 f.+4 f. nen.

Dimensiuni: 28,5×18

Legătura. Scoarțe din lemn învelite în piele. Ornamente. C I. Chenar dublu din elemente vegetale și florale. În mijloc o cruce cu aceleași motive. C. IV. Reluat chenarul. În mijloc, un romb cu arabescuri.

Însemnări manuscrise:

C. II „Ilie Popoviciu crasnila în Komluș din anii 1877 ianuarie 14/I" (latine, creion).

C. III. „Să să știa aciasta carte că iastă făcută cu popa Todor cînd mam despărțit de frați că mii miau dat doi porci și trei purcei și 2 oi și giumătate de clisă și giumătate dă cărți și dacă mă voi așăza săi aduc și pă iai lângă mină iară dacă i voi ducia ei să fii volnic la mine... Meidra (?) Dumitru mărturie bună". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții: În secolul al XVIII-lea exemplarul se afla în Transilvania. Cu ocazia unei împărțeli făcută în fața preotului locului, Tudor, este dat, împreună cu alte cărți, unui oarecare Meidra (?) Dumitru. Însemnarea nu specifică localitatea însă utilizarea unor cuvinte cum este „clisă" sau „carte", pentru scrisoare, indică această zonă. Localitatea ar putea fi chiar undeva în vest. În secolul al XIX-lea este menționată în satul Comlăuș (jud. Arad).

Transferată Episcopiei Aradului.

5.

Se păstrează în Colecția de obiecte de artă bisericească a Mănăstirii Sf. Simion Stîlpnicul Arad-Gai.

inv. 175.

Paginația: I f 1—384; II 105 f.
Lipsesc: I f. titlu, 27 nen.; II f. 106—116, 4 f. nen.

Dimensiuni: 29×19

Legătura: Scoarte din lemn în piele. Atelier transilvănean. Secolul al XIX-lea. Ornamente. C I Chenar din elemente vegetale baroce. În mijloc, o cruce cu aceleași elemente. C. IV. Reluat chenarul. În cîmpul interior motive geometrice.

Însemnări manuscrise:
I f 124—138 „Aceasta dam în știr(e) tuturor credincioșilor cum se cuvine a știe cum eu Toder Mihai știindme om cu bugate păcate și greșele în nici un bine făcând ce am silit de am luat această sfântă carte de învățătură la aciastă svântă biserică în Tărnăviță ca să fie de pomană să să pomenească... omeni buni anume Toder, Sam-

https://biblioteca-digitala.ro

hira, Mihail, Căta, Crste, Ianoş, Ştefan, Paraschia, Anuţa, Măria, Ion, Pătru, păntru aceia frat preot cetitori carei veţi propovedui pre aciastă carte să pomeniţi aceste anume ca să vă pomenească Domnu şi pre voi şi pre voi şi aciastă carte său luat dirept 15 florinţi de la Opru Pasc ca rămas saraca de un popă ce lau chemat Stancul din Mihalţi unde dă Trnavă în Murăş iar cine să va afla a o vinde să o au pune zalog să auo lua de icia său a o lua vro hrtia din trănsa să fie afurisit şi blăstămat de tot svinţi lui Dumnezeu iar maivrâtos de Dumzeu să naibă parte în viaţa vecilor şi împărăţia ceriului aciasta să să ştie că sau luat în zilele lui baruan Arcuş (?) văleat 1667. Pomeni gni dşa roba voego Mihai, Pătru, Sara ... să iba şi ei castiga de aciastă carte Armenca, Căta, Anuţa, Cătălin, Barbura". (chirilice, cerneală maro).

f 384 „... Scriam eu mai jos iscălit Mihail Popovici la anul 1805 la luna lui august. (chirilice, cerneală maro).

„Aciastă căzanie este a biserici Târnăviţi cu învăţăturile cu toate de prestă an şi a sărbătorilor cu toate. Scrisam eu Ioan Oprean din Târnăviţi. (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii: Exemplarul a aparţinut iniţial popii Stancul din Mihalţ (jud. Alba), care o aduce cu sine în zona Haţegului. Murind printre străini, cartea ajunge la un oarecare Opru Pasc care o vinde în anul 1667 cu 15 florinţi lui Toder Mihai din Tîrnăviţa (jud. Hunedoara). Toder Mihai o cumpără de pomană pentru biserica din localitate, drept iertare a păcatelor. Rămîne în Tîrnăviţa pînă în momentul transferului la Episcopia Aradului. În secolul al XIX-lea îşi consemnează numele pe ea diferite persoane din localitate.

6.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Aradului.

inv. 55.

Paginaţia: I f 10—384; II 116 f.

Lipsesc: I f. titlu, 3 f. nen., II 4 f. nen.

Dimensiuni: 28×19.

Fără legătură

Însemnări manuscrise:

I f 156 „Spre eternă memorie mă subscriu Ioan Lipovan înv. Mădrigeşti 24 Maiu 1906 ..." (latine, cerneală neagră).

f 198 „1908 în 21 Maiu au fost versare de ape mare rupere de nori tot

f 198 „1908 în 21 Maiu au fost versare de ape mare rupere de nori tot an ..." (latine, creion)

„În anul 1904 vara şi primăvara au fost seceta mare şi mai şi mai

https://biblioteca-digitala.ro

vîrtosu în luna, lui Iulie avia ca pe Vale au ferecat apa ... cucuruz sa uscat, erba a perit de secete ..." (latine, creion).
f 384 „În anul 1910 nau fost neaua numai ploaie. Georgiu Leuch preot (latine, cerneală neagră).
„Scrisam diacul On din Bărsa 1782" (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții: Exemplarul a fost adus în Transilvania probabil în secolul al XVIII-lea. Prima atestare, din anul 1782. îl consemnează în localitatea Bîrsa (jud. Arad). Pînă la această dată circulă între localitățile din zonă. Absența altor însemnări împiedică reconstituirea drumului cărții. La începutul secolului al XX-lea, se află în localitatea Mădrigești. Rămîne aici pînă în anul 1967, cînd este transferat la Episcopie.

7.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Aradului.

inv. 56.

Paginația: I f 6—384; II 116 f

Lipsesc: I f. titlu, 3 f. nen., f. 1—5; II 4 f. nen.

Dimensiuni: 25,5×19.

Legătura: lemn, piele. Deteriorată

Însemnări manuscrise:
I f 187 „Scriam eu Nicolae alu Miclăuș diacu dinu Măceu anul de la zidirea lumii 1794". (chirilice, cerneală neagră).
f. 318 „Aciastă carte est(e) a (lui) Nicolae din Măceu alui Miclăuș". (chirilice, cerneală maro).
f 384 „Din Măceu alui Nicolae alu Miclăuși ... am scris eu popa Nicolae din Măceu. Amin". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Exemplarul a fost adus în Transilvania, în zona Hațegului, în secolul al XVII-lea. Începînd cu anul 1794 este consemnat în localitatea Maceu (jud. Hd.). Achiziția este anterioară, probabil pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în vremea popii Miclăuș, cînd au fost cumpărate și alte tipărituri: Noul Testament (Bălgrad, 1648), Octoih (Tîrgoviște, 1712) etc. Posesorul din anul 1794, diacul Nicolae, nepotul lui Miclăuș devenit „popa Nicolae" din Maceu (1812—1849) este și autorul notațiilor marginale de folosire a Cazaniei. Rămîne în această localitate pînă la transfer.

8.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Aradului.

inv. 56/A

https://biblioteca-digitala.ro

Paginația: 3 f. nen.+382 f.+116 f.+4 f. nen.
Lipsess I 1 f. nen., f. 383—384

Dimensiuni: 28,5×18

Legătura. Scoarțe din lemn, învelite în piele. Executată în secolul al XVIII-lea. Ornamente. C I chenar din elemente florale. În dreptunghiul interior, la colțuri evangheliștii iar în mijloc, într-un romb, Isus răstignit. C IV Reluat chenarul. În dreptunghiul interior, o bandă verticală lată, cu elemente florale. În partea de sus și de jos, două benzi orizontale cu elemente geometrice.

Însemnări manuscrise:
C I „Aciastă carte este a sînandreșenilor și cine sar afla să o fure să fie afurisit de 318 părinți sfinți. Scrisau prin mine Mihai Radovici cantor la Sântandraș. An D(o)m(nului) 1782". (chirilice, cerneală maro).
f. gardă „Cinstite și domnului nostru părinte Mihai cu noi voitoriu de bine". (chirilice, cerneală maro).
„Aciastă Păucenie au cumpărat satul Sîntandrei cu bani buni și drepți și cine sar ispiti al fura să fie afurisit de 318 părinți sfinți ce au strălucit în Nicheia și să i să verse mațăle ca lui Arie. Scris prin mine popa Mihai Popovici parohul neunit al Simeriei. Ano 1785 iulie 10). (chirilice, cerneală maro).
f. gardă v „Această Păucenie au dat de pomană sfintei biserici la Santăandraș au dat popa Adam să să pomenească... prin mine popa Mihail Popovici parohul neunit al Sumeriei". (chirilice, cerneală maro).
„Această carte este a satului a sântandreșenilor și cine s-ar afla să o înstrăineze să fie afurisit de 318 sfinți părinți care au fost sobolul dintîi. Scrisau prin mine Radovici Mihai cantor de Sântandreș neunit... Ani 1783. Mih(ai)". (chirilice, cerneală maro).
f 382 „Anu domnului 1769. Sau scris prin mine popa Matei din Sânt Andreș neunit" (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Exemplarul a fost adus în secolul al XVII-lea în Transilvania, în zona Hațegului. În anul 1769 aparținea popii Matei din Sântandrei (jud. Hunedoara). Moștenit de preotul Adam, este dată de către acesta de pomană bisericii din localitate. Rămîne în Sîntandrei pînă în anul 1965 cînd este dăruit Episcopiei Aradului.

9.

A aparținut parohiei Seleuș (jud. Arad). Transferată Episcopiei Aradului.

Neinventariată

Paginația: I f. 9—384; II 115 f.+2 f. mss. anexate+4 f. nen.
Lipsesc: I f. titlu, 3 f. nen., f. 1—8; II f. 116

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni: 29,5×20

Legătura. Scoarțe din lemn acoperite cu piele. Fără ornamente

Însemnări manuscrise:

f 2 mss. v. „Mes(ea)ța fev(ruarie) 25 dn(i) 1727. Scrisam eu Gheorghe Deac din Horgel (?) când am mărs la prentie". (chirilice, cerneală maro).

f 4 nen. v. „... de Ioan Duma preot în Cighirel". (chirilice, cerneală maro). (Secolul XIX).

C III „Aciastă sfântă carte este cumpărată (pe sama) sfântei beserici nostre la care avem hramul Mihail și Gavril care să află în Cighirel în anul Hs. 1801 în luna lui Decemvrie 21 zile. Nicolae Popovici preot în Cighirel". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții: Primul posesor al cărții este un oarecare diac Ghiorghie, care consemna pe file în anul 1727, „mersul la preoție", în Țara Românească probabil. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea exemplarul a circulat în vestul Transilvaniei, în comitatul Zărand. În anul 1801 este atestată în satul Cighirel (Seleuș). Preotul Duma va face în această localitate completările manuscrise de la sfîrșit.

V. EVANGHELIE ÎNVĂȚĂTOARE, MĂNĂSTIREA DEALUL, 1644

B.R.V. I (46), p. 144—147; IV (46), 189

10.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Aradului.

inv. 21

Paginația: p. 400—787+98 f.

Lipsesc: I f. titlu, 3 f. nen., p. 1—339; II p. 99—109.

Dimensiuni: 25,5×16.

Legătura. Scoarțe din lemn acoperite cu piele. Ornamente. c I Chenar din frînghie. În interior, într-un romb Maica Domnului Platitera, cu Isus copil, încoronat. C IV suprafața străbătută de linii orizontale și diagonale.

Însemnări manuscrise:

C II „Cazanie vechia ad Biserica din Subcetate. Tipărită în Alba-Iulia (Bălgrad) în vremea calvinismului alui George Racoți craiul Ardealului". (latine, creion).

Circulația cărții. Exemplarul a circulat probabil încă din secolul al XVIII-lea în zona Hațegului. Autorul însemnării confundă Evanghelia

https://biblioteca-digitala.ro

învățătoare din anul 1644 cu ediția din 1641 de la Bălgrad. A fost transferată la Episcopie din localitatea Subcetate (jud. Hunedoara) în care apare menționată în secolul al XIX-lea.

11.

Se păstrează în colecția de obiecte de artă bisericească a Mănăstirii Sf. Simion Stîlpnicul Arad-Gai.

Paginația: 2 f. nen.+787 p.+69 f.

Lipsesc: I f. titlu, 1 f. nen.; II f. 70—109.

Dimensiuni: 29×18.

Legătura: Scoarțe din lemn învelite în piele. Atelier zonal. Ornamentate. C I La colțuri elemente florale. c IV. În mijloc, în romb. Răstignirea.

Însemnări manuscrise:

c II „Aciastă Cazanie iaste alui Dan popa dată la biserica Cioariai pentru casă scutească de măciucă. 1778. Scrisamu eu Cozmu din orașă (?) de învață la Cior(a)". (chirilice, cerneală maro).

„Trăifon dascăl..." (chirilice, cerneală maro).

f. 273. „Ghiorghie Popovici mam preoțit la anu 1779 și am dujit tocmă la an 1837. Noemb(rie)" (chirilice, cerneală maro).

c IV. „Aciastă sfântă și dumnezeiască carte ce să chiamă Păucenie adecă învățătoare iaste a popei lui Stan den Oara (?) fecior răposatului preot Ioan din Țara Românească cumpărată cu zloți 24 și cine sau ispiti a o înstreina, sama înainte lui Dumnezeu va da. Vleatu 1750 m(e)s(a)t iu(nie) 17 dni. Scrisam eu Constandin dascăl... 7257. 1750 Uratie... Caută în fața ceriului pre deasupra norului vez ceriu împodobit cu soarele cu razele cu luna cu stelele. Sfârșit cuvântului mieu cu darul lui Dumnezeu. Un plug cu doisprezece boi și patru mânători, 108 de secerători". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Exemplarul a fost adus în vestul Transilvaniei în anii imediat următori ieșirii de sub tipar. În anul 1750 era cumpărat aici, de popa Stan, feciorul popii Ion originar din Țara Românească, cu 24 de zloți. La cumpărare asistă un oarecare dascăl Constandin ca martor. Vîndut și cumpărat, noul proprietar, popa Dan o dăruiește în anul 1778 bisericii din Cioara, Rămîne la Măn. Cioara pînă la transfer.

12.

Se păstrează la parohia Benești, com. Beliu (jud. Arad).

Paginația: I p. 683—786; II 99 f.

https://biblioteca-digitala.ro

Lipsesc: f. titlu, 3 f. nen., p. 1—682; f. 100—109.

Dimensiuni: 29,5×18.

Legătura: Scoarţe din lemn acoperite cu piele. Onramente. c. I. Chenar din linii. La colţuri evangheliştii. În mijloc, Pogorîrea Duhului Sfânt C IV. Chenar din elemente vegetale. În interior, două benzi orizontale cu motive geometrice şi două benzi verticale, cu motive vegetale.

Însemnări manuscrise:
f. 70 „Preotul... robul lui Dumnezeu ierei Constandin luna lui aprilie 23 l(ea)t 7234". (chirilice, cerneală neagră).

Circulaţia cărţii. Primul posesor cunoscut al exemplarului, în anul 1726, este un oarecare „ierei" Constandin. Neconsemnarea localităţii împiedică stabilirea zonei în care se afla la acea dată cartea. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea a circulat în sudul Bihorului. Aici se va scrie pe ea Văsălie Popovici. În cele din urmă ajunge la Beneşti unde se găseşte şi astăzi.

VI. NOUL TESTAMENT, BALGRAD, 1648

B.R.V. I (54), p. 165—170

13.

Se păstrează la Muzeul judeţean Arad.

inv. 2135/MF

Paginaţia: 6 f. nen.+134 f.+6 f. mss. anexate.

Lipsesc: f. 135—330.

Dimensiuni: 27×16,5.

Legătura. Scoarţe din lemn şi piele. Ornamente. C I, IV. Chenar din elemente florale. La colţuri evanghelişti. În mijloc în romburi, cîte o scenă biblică.

Însemnări manuscrise:
f. titlu „Aciastă carte este proprietatea parohului din... şi Ghiorghie... sau scris prin mine Ghiorghie Turic învăţătoriu". (chirilice, cerneală maro).
f. 1—8 „Să să ştie că aciastă carte sau cumpărat pentru sufletul lui Sigeartău Giurca să fie de pomană şi să cu să vă(u)ză până va fi şi dată în mîna lui popa Nicolae... Toder; Măriuca, Ion, Gherman, Ianăş, Crestina. 1726". (chirilice, cerneală maro).
f. 9—14. „Aciastă sfântă carte este de pomană cumpărată pentru lauda şi mărirea lui Dumnezeu în Pâncota de Ioan Gherman în anul de la Hs. 1819". (chirilice, cerneală maro).

https://biblioteca-digitala.ro

f. 6 nen. sf. „Aciastă puţină scară a Văscresenelor o am scris eu popa Ghiorghie de la Silindia cându am fostu Evglie la mine şi am umblat văleat 1751 m(a)s(ea)ţa (sept(emvrie) 26 zile". (chirilice, cerneală maro).
f. gardă sf. „Când am cetit eu Teodor Popovici... anul 1779". (chirilice, cerneală maro).
„Scrisam eu Iosif Popovici". (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. Exemplarul a fost adus în Munţii Zărandului probabil în anii următori ieşirii de sub tipar. Cumpărat în anul 1726 de Sigeartău Giurca, va fi lăsat unui oarecare popă Nicolae din zonă să-i poarte de grijă. În anul 1751 se afla în Silindia (jud. Arad), la popa Gheorghe, pentru a fi reparat. Acesta îl leagă din nou şi completează manuscris lipsurile. În anul 1779 aparţinea lui Teodor Popovici. Vîndut, este cumpărat în anul 1819 de Ioan Gherman din Pîncota.

14.

Se păstrează la parohia Arad-Centru.

inv. 29.

Paginaţia: f. 1—322. Restul filelor completate manuscris

Lipsesc: f. titlu, 5 f. nen., f. 324—330.

Dimensiuni: 29×19.

Legătura. Scoarţe din lemn şi piele. Ornamente. C I Chenar din elemente florale. La colţuri, evangheliştii; în mijloc, în romb de flori, Răstignirea.

Însemnări manuscrise:
f. 10 nen. mss. sf. „Înscrisam eu popa Petru din Talpé". (chirilice, (cerneală maro).
(Secolul XVIII).
f. 11. nen. mss. v. „Vasiliu Popovici teologu a II-lea 1883 din Meziadu Bihare". (latine, creion).
f. gardă sf. „Scrisam eu Iosif din Căpâlnaş şi am făcut eu această carte cu multă cheltuială... din zilele lui Racoţi crai Ardealului cu sumă şi cu rînduiala la toţi psalmi tipărită cu mare socotinţă. Scrisam eu Iosif din Căpâlnaş". (chirilice, cerneală maro) (Secolul XVIII).

Circulaţia cărţii. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea exemplarul circulat în părţile Bihorului. Primul posesori semnat, popa Petru din Talpoş, cunoscutul copist*, este autorul manuscrisului de la sfîrşit. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea îl găsim la legat în Căpîlnaş (jud. Arad), la un oarecare Iosif. Secolul următor ajunge la Arad, la catedrală. Aici se vor semna pe file elevii Institutului Teologic, cu ocazia practicii făcute la biserică.

* Executat în secolul al XIX-lea. Acest tip de versuri, cunoscute ca Horă a morţilor, erau improvizate de dascăli confesionali, la înmormîntări.

https://biblioteca-digitala.ro

15.

A aparţinut parohiei Corbeşti com. Petriş (jud. Arad). Transferată Episcopiei Aradului.

Neinventariată.

Paginaţia: f. 4—6, 25—309, 312—313

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., f. 1—3, 7—24, 310, 311, 314—330

Dimensiuni: 30×19

Nu are legătură

Însemnări manuscrise:

f 147 v—149 „Când mam însurat cu Iosif Mihailovici în Bulci atunci au fost anno 785 şi cînd au ars curţile Dmnilor din Ţara Ardealului şi din Ţara Unguriască au fost ano 785" (chirilice, cerneală neagră).

f 149—151 „Când am fost dascăl în Petriş au fost anul 1784. Eu Iosif Mihailovici". (chirilice, cerneală neagră).

f 234—235 Text indescifrabil „Ano Domine 1753".

f. 272 „Scrisam eu popa Todor anu 784" (chirilice, cerneală neagră).

f. 295—297 Text indescifrabil, datat 1747.

f. 307. „1764 1 zile amo luat..." (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. Exemplarul a fost adus pe Valea Mureşului în secolul al XVIII-lea de negustorii macedoneni. De la aceştia a fost cumpărat în anul 1764 de un român. Păstrarea fragmentară a însemnării împiedică identificarea localităţii şi a persoanei. În anul 1784 aparţinea dascălului Iosif Mihailovici, care o va duce din Bulci la Petriş, cu ocazia numirii sale în această localitate. În cursul vremii ajunge în satul vecin, Corbeşti.

16.

Lipova. Colecţie particulară.

Paginaţia: 4 f. nen.+321 f.

Lipsesc: f. titlu, 1 f. nen., f. 322—330.

Dimensiuni: 28×18.

Legătura. Scoarţe din lemn învelite în piele. Ornamente C I Chenar din elemente vegetale. În romb, Răstignirea. C IV. Deteriorată.

Însemnări manuscrise:

f. 4. nen. „Aciastă carte... (este) a popii Nicolae din Livada de Sptu (?) Coste celu tînăr cumpăratusau de popa Lascu cel bătrîn trimasă... (cu) 24 de florinţi în zilele lui Racoţi Gheorghe Vleat 1649 Craiul Ardealului...". (chirilice, cerneală neagră).

https://biblioteca-digitala.ro

f. 200. „Eu popa Stefan am lăsat fiilor mei carii sîntă scrişi în cartea aceasta... ca să meargă prin tralte ţări să înveţe carte să intre în preuţie ca să amu şi eu pomană în urma lor că este al mieu şi celulalte cărţi tote cîte sînt". (chirilice, cerneală maro). (secolul XVIII).

Circulaţia cărţii. În anul 1649 exemplarul fusese trimis de popa Lascu cel bătrîn, pentru folosul neamului, în zona Haţegului. Cumpărat cu 24 de florinţi este dat spre păstrare popii Nicolae din Livada (jud. Hunedoara). În secolul al XVIII-lea, aparţinea unui oarecare popă Ştefan, care îl dăruieşte feciorilor săi pentru pomenirea sa, cu dorinţa ca aceştia să meargă la şcoli „într-alte ţări". Preotul se gîndeşte cu siguranţă la Ţara Românească. Cartea rămîne în zona Haţegului pînă în momentul colecţionării.

17.

Lipova. Colecţie particulară.

Paginaţia: f. 2—320.

Lipsesc: f. titlu, 5 f. nen., f. 1.

Dimensiuni: 30,5×18.

Legătura. Scoarţe din lemn în piele. Ornamente. C I, IV. Chenar din elemente florale. În dreptunghiul interior, flori. În mijloc, o cruce cu aceleaşi motive.

Însemnări manuscrise:
c II „Aciastă sfântă şi dumnezeiască carte ce s(ă) zi(ce) Testament este a părintelui protupop Iosif ot Dobra. Vleat 1706 m(ea) s(ea)ţa iun(ie) 24 zile". (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii: Exemplarul aparţinea în anul 1706 protopopului Iosif din Dobra (jud. Hunedoara), cunoscut legător de cărţi. În acelaşi an, în luna decembrie el lega un Nou Testament[4] al popii Iacov din Cristur (jud. Hunedoara) pentru şapte măsuri de grău şi cinci de ovăz, cu promisiunea de a-l termina pînă la Sf. Gheorghe. Însemnările cu caracter istoric[5] făcute pe cărţile sale, ni-l prezintă ca pe o persoană preocupată de cursul evenimentelor şi, implicit, de soarta neamului său. Secolele următoare cartea rămîne în zona Haţegului.

18.

Se păstrează la parohia Somoşcheş (jud. Arad).

---

[4] Fondul de carte veche românească al Episcopiei Ortodoxe Române Arad, cota 10/B.

[5] conf. Însemnarea de pe Csiriacodromionul (Bălgrad, 1699) de la Căprioara, care în anul 1716 îi aparţinea popii Iosif din Dobra, poz. 36.

https://biblioteca-digitala.ro

Paginația: f 1—320.

Lipsesc: f. titlu, 5 f, nen., f. 321—330.

Dimensiuni: 28×19.

Legătura: Scoarțe din lemn învelite în piele. Ornamente. C I chenar din elemente florale. În dreptunghiul interior, în romb, Răstignirea. C IV.

Însemnări manuscrise:

C II „Pomini Dgni roba tvolgo Nica i jena ego Mărie, Iacob, Pascul, Veselie, Onul, Nedea i jene Mărie, Ilină, Barbură, Ooană, Sumădrean, Gavril, Oana, Triful, Dochie, Mateiu, Dumătru, Oana i Văsi rodi ego vo țărstovi sinoi Mărie, Găvrilă, Ignat, Veselie, Toma". (chirilice, cerneală maro).
(secolul XVIII).

f. 5 hen. „Aciastă cărți au adecă a sfântei biserici a satului Sumușches lăsată Preot... Popovici parohul Sumușcheșului cari să mărturisăsc

Circulația cărții. În secolul al XVIII-lea exemplarul a circulat în în Sumușcheș 1824". (chirilice, cerneală maro).

sudul Bihorului. Pomelnicul păstrat pe carte se referă la oameni din aceste locuri. La începutul secolului al XIX-lea este menționat în satul Somoșcheș. Achiziția este anterioară atestării documentare. Rămîne în localitate.

VII. TRIOD — PENTICOSTAR, TÎRGOVIȘTE, 1649, SLAVONA

B.R.V. IV (55—56), p. 200—201

19.

Se păstrează la biserica ortodoxă sîrbă din Satu Mare com. Secusigiu (jud. Arad).

inv.

Paginația: f. 1—405.

Lipsesc: f. titlu.

Dimensiuni: 31×20.

Legătura. Scoarțe din lemn acoperite cu piele. Fără ornamente.

Însemnări manuscrise:

f. 5—6 „1670 lun(a) mai 20 protupop Ionu". (chirilice, cerneală maro).

f. 404. „.... carte au luat... Mihaiu Pătrin pintu ca să pomenească la (biserică) și părinți Pătran și Floare și Sînziană, Toader și Nicula..." (chirilice, cerneală maro).

https://biblioteca-digitala.ro

„. . . 1689 ca să ştie când a născut fecioru lui protopopu Gheorghe din Vinţi (?) în luna lui aprilie la întîi zi". (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. Exemplarul a fost adus în Transilvania în anii următori ieşirii de sub tipar. În anul 1670 aparţinea unui oarecare protopop Ioan. De la acesta ajunge în anul 1689 la protopopul Gheorghe din Vinţi. Vîndută din nou, este luată de Mihai Pătrin şi dată de pomană unei biserici. Păstrarea fragmentară a însemnării împiedică cunoaşterea localităţii. În Satul Mare ajunge tîrziu, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd probabil a fost vîndută sau schimbată în favoarea unei cărţi româneşti.

VIII. ÎNDREPTAREA LEGII, TÎRGOVIŞTE, 1652

B.R.V. I (61), p. 190—203; IV (61), p. 201

20.

Se păstrează la parohia Feniş, com. Gurahonţ. (jud. Arad).

Paginaţia: p. 9, 13—668.

Lipsesc: f. titlu, 24 f. nen., p. 1—8, 10—12, 669—796.

Dimensiuni: 31×19,5.

Legătura. Scoarţe din lemn învelite în piele. Fără ornamente.

Însemnări manuscrise:

C III „Şi eu adeveresc preotul Iancu parohul Fenişului celor ce... cându au dat sfântă Prasilă... de au perit soarele (?) în luna lui de(chemvrie) în 13 zile iar la..." (chirilice, cerneală maro). (secolul XVIII).

p. 80—139 „Aciastă sfântă Pravilă iastă a sfântei besărici, din comuna Fenişu şi sau scris 28 lea Maiu şi cine o va duce în nume de furat aceluia să i se verse măţăle ca şi lui Arie necredinciosul şi să fie afurisit de cei 318 sf(inţi) părinţi. Scrisam 28 Maiu 1861 Petru Galea preot". (chirilice, cerneală maro).

p. 314 „Anul 1840 din 3 Martie. Matei Vega. Paroh în Fenişi". (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. Prima atestare documentară a exemplarului, în localitatea Feniş, datează din secolul al XVIII-lea, pe cînd era paroh „Iancu". Păstrarea fragmentară a însemnării împiedică stabilirea cu exactitate a anului cînd are loc procurarea cărţii. Popa Iancu „adevereşte" doar primirea ei, pe vremea cînd „au perit soarele". Secolele următoare rămîne în această localitate.

https://biblioteca-digitala.ro

IX. LITURGHIER, BUCUREȘTI, 1680

B.R.V. I (71), p. 230—237

21.

Se păstrează la Muzeul județean Arad.

inv. 4554/MF

Paginația: 12 f.nen.+127 f.

Dimensiuni: 18,5×13,5

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. Ornamente. C I Chenar din ghirlande de flori. În mijloc, în romb, Maica Domnului cu pruncul.
C IV Chenar din elemente vegetale stilizate, în mijloc vrej cu flori dispus în formă de stea.

Însemnări manuscrise:

f. 6 nen. c „Eu popa Nicula ot Mărgineni. Vleat 1718" (chirilice, cerneală neagră)

f. 10 nen. „Aciastă svîntă Leturghie am cumpărat din Țara Românească eu popa Ionașcu... în zilele lui Apafi craiul Ardealului. Vleat 1699" (chirilice, cerneală maro).

f. 4 „Cinstite părinte cându vei sluevi Filetu... e bine să o porți. Eu popa Nicula ot Mărgineni". (chirilice, cerneală maro).

f. 58—61 „Și cine și au bătut gioc de carte aciasta săș mută dmezeu de ele săl vază lume pri acele. Scrisam eu Lascul Mărgineanul sină popi Niculae". (chirilice, cerneală maro).

f. 63 v.—66 „Să știe că aciastă sfântă și Dumnezăiască Leturghie iaste a pop(i) Niculae ot Mărgineni cumpărat de tată său popa Ionașcu. Și cine ar ispiti a o fura și nă va da să fie afurisit de 318 de sfinți otăți". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Exemplarul a fost cumpărat în anul 1699 de popa Ionașcu din satul Mărginei (jud. Alba), cu ocazia unui drum făcut în Țara Românească. Adus în Mărgineni va rămîne moștenire fiului acestuia,popa Nicula. La rîndul lui, popa Nicula o va lăsa fiului său Lascul, zis Mărgineanul, care o va duce cu sine în zona Zărandului. Colecționată de profesorul Nicolae Ilieșu din Timișoara, rămîne, la moartea acestuia, cumnatului său Ioan Moldovan, notar în comuna Hălmagiu, de la care este achiziționată.

X. EVANGHELIE, BUCUREȘTI, 1682

B.R.V. I (74), p. 246—251

22.

S-a păstrat la parohia Belotinți, com. Conop. Transferată la Episcopia Aradului.

https://biblioteca-digitala.ro

Paginația: 4 f. nen.+175 f.

Dimensiuni: 25×18.

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. Ornamente. c I Chenar din elemente vegetale. În interior o cruce cu aceleași elemente. C IV —

Însemnări manuscrise:

f. gardă „Sa dune spre păstrare pre sama bibliotecii dicesane a Lugosiului din Biserica gr. cat. a Romosidului în Protopopiatul Cudgirului în archiva diecesana 9 XI 1892. L Subasin actuari și bibliotecari". (latine, cerneală neagră).

f. 21—31 „Să să știe când am dat dela beserica din Rumân(i) în orașu în Orăștie cu patru... fost Protupop Samoil... popa Ianăș". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Evanghelia a fost cumpărată, în secolul al XVIII-lea, pe vremea protopopului Samoil și a popii Ianăș, de orașul Orăștie, de la biserica satului Români. Secolul următor o găsim atestată la biserica greco-catolică din Romoșel. În anul 1892 a fost adusă spre păstrare la biblioteca diecezană a lugojului. În satul Belotinț ajunge tîrziu, la începutul secolului al XX-lea, adusă de vre-un preot.

23.

S-a păstrat la parohia Corbești, com. Petriș. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginația: 4 f. nen.+175 f.

Dimensiuni: 29,5×20.

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente florale aurite. În cîmpul interior, la colțuri, evangheliștii, în romb, Răstignirea. C IV. Reluat chenarul. În romb, Maica Domnului cu pruncul, în mînă cu sceptru din floare de crin.

Însemnări manuscrise:

f. 3 nen. — f. 3 „Aciastă sfântă Ivanghelie sau cumpărat de Tomă de la biserica Corbeștilor cu bani gata 16 zloți să-i fie de pomenire sau scris la anu 793 decemvrie 18 zile". (chirilice, cerneală maro).

f. 20 v. „Eu popa Stroe" (chirilice, cerneală neagră)

Circulația cărții. Primul posesor al Evangheliei este un oarecare popă Stroe. Restul însemnării, scrisă în partea de jos a filelor, a fost tăiată la legare. Numele indică însă un preot din Țara Românească. A fost adusă pe Valea Mureșului în secolul al XVIII-lea. În anul 1793 a fost cumpărată de popa Toma din Corbești cu 16 zloți. Rămîne în această localitate.

https://biblioteca-digitala.ro

XI. RÎNDUIALA DIACONSTVELOR, BĂLGRAD, 1687

B.R.V. I (85), p. 280

24.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Ortodoxe Române Arad.

inv. 15.

Colligat cu Învățături (Cîmpulung 1642) și Molitvelnic (Bălgrad, 1689).

Paginația: f. 2—21.

Lipsesc: f. titlu, f. 4, 5. La legare au fost introduse în locul lipsurilor file conținînd un alttext, manuscris.

Cuprinsul manuscrisului:

f. 1, 4, 5 nen. „Cîntare la morți".

f. 5 nen. v. „Verș la coconi morți"*

Executat în secolul al XIX-lea. Acest tip de versuri, cunoscute ca Horă a morților, erau improvizate de dascăli confesionali, la înmormîntări.

Dimensiuni: 15,3×13,4

Legătura. Scoarțe din carton și piele.

Însemnări manuscrise:

f. 1 nen. v. „Aciastă carte am adus-o de la biserica din Coroiești 1907. Dr. Iacob Radu". (latine, cerneală albastră).

C III „Moldovan Dionisie" (chirilice, cerneală maro).

Referință: Radu Iacob, *op. cit.*, p. 433.

Acest exemplar este semnalat greșit drept *Tipicul liturghiei* (1688) după Liviu Patachi, Cărți vechi românești în Țara Hațegului de pe o listă din 1857, în Studii și cercetări de bibliologie, m, 1960, p. 286 conf. Daniela Poenaru, Contribuții la Bibliografia românească veche. Tîrgoviște, 1973, p. 9.

XII. MOLITVENIC, BALGRAD, 1689

Bibliografie: B.R.V. I (87) p. 291; Ioan N. Beju. *Contribuții la Bibliografia românească vecheîn „Mitropolia Ardealului"*, XII, 1967, Nr. 1—3, p. 34—86; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Tîrgoviște, 1973, p. 170—171.

https://biblioteca-digitala.ro

25.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Române Arad.

inv. 15.

Colligat cu Învățături (Cîmpulung, 1642) și Rînduiala diaconstvelor (Bălgrad, 1687).

Paginația: f. 134—136, 200—215

Lipsesc: f. titlu, 5 f. nen., f. 1—133, 137—199.

Dimensiuni: 15,3×13,4.

Legătura. Scoarțe din carton și piele.

Referință: Radu Iacob, *op. cit.*, p. 433.

26.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Ortodoxe Române Arad.

inv. 351.

Paginația: f. 200—215.

Lipsesc: f. titlu, 5 f. nen., f. 1—199.

Dimensiuni: 17,5×13.

Legătura: carton, cotor și colțuri de piele.

Nu cunoaștem proveniența exemplarului.

27.

Lipova. Colecție particulară.

Paginația: 3 f. nen.+198 p.

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., p. 199—215.

Dimensiuni: 18×14.

Legătura. Scoarțe din lemn acoperite cu piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente geometrice. C. IV. Motive geometrice.

Însemnări manuscrise:

f. gardă: Aciastă carte este a Ciopeia și sau legat . . . din Coroiești pe sama sfintei biserici a Ciopei 1829 și sau scris martie 25 1829 și sau legat în preoția părintelui popa Pătru . . . din Chihoar cînd au fost paroh la Ciopeia . . ." (chirilice, cerneală maro).

https://biblioteca-digitala.ro

Circulaţia cărţii. Exemplarul se găsea în secolul al XVIII-lea în zona Haţegului. Prima atestare documentară, la începutul secolului al XIX-lea este din localitatea Ciopeia. În anul 1829 exemplarul fusese dat la legat de popa Pătru, în satul Coroieşti. Rămîne în zonă pînă în momentul colecţionării.

XIII. CIASLOVET, SIBIU, 1696

B.R.V. I (101), p. 207—208

28.

S-a păstrat la parohia Iercoşeni, com. Şilindia. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: f. 18—330+2 f. nen. La sfîrşit anexate cu ocaţia legării 9 file manuscrise.

Lipsesc: f. titlu, 3 f., nen., f. 1—17.

Dimensiuni: 13,5×9.

Legătura. Scoarţe din lemn învelite în piele. Ornamente. C. I. Chenar din vrejuri. În romb Răstignirea. C IV Reluat chenarul. În interior, două benzi orizontale cu romburi şi două benzi verticale simple.

Însemnări manuscrise:
f. 2 nen. v. „Dimitrie Huiu învăţătoriu în satul Iarcuş dela anul 859——862". (latine, cerneală neagră).
f. 1—9 mss. „Cîntare la morţi". Manuscris executat în secolul al XVIII-lea.

Atestată documentar în satul Iercoşeni în secolul al XIX-lea. Nu cunoaştem provenienţa şi modul în care a fost adusă în această localitate.

XIV. EVANGHELIE, SNAGOV, 1697

B.R.V. I (103) p. 343—344

29.

S-a păstrat la parohia Nadăş, com. Tauţ. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: 2 f. nen.+180 f.

Lipsesc 1 f. nen.

Dimensiuni: 29,5×21,5.

https://biblioteca-digitala.ro

Legătura. Scoarţe din lemn învelite în piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente vegetale dispuse în vrej. În romb, Isus Pantocrator. C. IV. Reluat chenarul. În mijloc, o cruce din aceleaşi elemente stilizate.

Însemnări manuscrise:

f. gardă „Pomeni gni dşe svolgo Marcul, Giura, Firanda... Crestina, Marcul, Iovan, Micula... Crestina, Giurca, Ion, Flore... Firanda, Lupul, Mărinca, Andea, Mihaiu, Todoră... Jiucă, Avram, Lazar, Iova şi Cătuţa". (chirilice, cerneală neagră). (secolul XVIII).

f. gardă II „Aciastă carte este a besereci satului neunit Nadaş. Scrisamu eu Tomâa Todoruţ din Mîşca învăţători în satul neunit Nadaş pre anul acesta 1801. Scrisam eu Toma Todoruţ. (chirilice, cerneală neagră).
„Scrisam eu Dimitrie Dovescu din... învăţători în Nadaş pre anul acesta 1835 în luna lui Martie în 20 de zile. Am scris cu mână de ţărănă şi cu pană de găină. Mână va putrezi şi pana va putrezi şi cine va ceti scrisoarea acesta să zică aşa ca săl erte..." (chirilice, cerneală maro).

f. gardă II. „Scrisam eu popa Pătru Pop în Nadăşi în decemvrie în 17". (chirilice, cerneală maro).

f. 22—30. „Iată că aciastă carte ou cumpărat Conta Mare şi a dat în mâna lui popa Pască să să pomenească la sfânta beserică în veci şi au dată pă e 14 florinţi şi cine o va vinde sau o va fura sau o va ascunde să fie proclet şi treclet de 300 şi optăsprăzece de părinţi sfinţi din Nicheie ce a fost la Săboră". (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. În secolul al XVIII-lea, exemplarul a circulat în vestul Transilvaniei. Potrivit numelor însemnate în pomelnic la începutul secolului se aflau deja aici. În a doua jumătate a secolului al XVIII, Conta Marc o va cumpăra cu 14 florinţi, pentru biserica satului Nadăş şi o va da spre păstrare popii Pascu. Secolul următor este atestată în aceeaşi localitate.

30.

A aparţinut parohiei Pecica. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: 3 f. nen.×180 f.

Dimensiuni: 27×18.

Legătura: Scoarţe din lemn şi piele. Colţuri şi cheutori de argint. Ferecătura executată în anul 1833. Ornamente. C. I. La colţuri evangheliştii, în mijloc Răstignirea; C IV. Butoni din metal şi un medalion cu text.

Evanghelia a fost adusă la Pecica, probabil, în secolul al XVIII-lea. În anul 1833 este relegată şi ferecată în argint pe cheltuiala locuitorului Alexie Igrişan. Rămîne în această localitate pînă la transfer.

https://biblioteca-digitala.ro

XV. CHIRIACODROMION. BĂLGRAD, 1699

B.R.V. I (115) p. 372—375

31.

A aparţinut parohiei Almaş. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: 3 f. nen.+417 f.

Dimensiuni: 30,5×18,5

Legătura. Scoarţe din lemn şi piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente florale. În mijloc, o cruce cu aceleaşi elemente. C. IV. Chenar dublu din elemente vegetale. În dreptunghiul interior, două benzi orizontale cu romburi şi două benzi verticale, cu vrejuri în interior. Cotorul împărţit în 5 cîmpuri, cu cîte un brîu de flori fiecare.

Însemnări manuscrise:

f. 1—8. „Aciastă carte o au cumpărat Timon Toader din Almaş, pomană pentru sufletul lui Hărduţ Marc şi a muierii lui Negruşe din Crocna de jos cu voe loru să fie la biserica Almaşului şi carte să nu să mute nici să să vănză, nici să să tragă nici să să zălogiască pintru niscari datorii, iară cine va strica tocmeala şi scrisoare să fie afurisit. Mărturie au fost popa Toader, Iuga Mihai". (chirilice, cerneală neagră).

f. 271. „Aciastă sfântă carte au fost alui popa Iacov din Almaş. Scrisam eu popa Giurgiu din Diaciu. Mas(iaţa) decemvrie 20 din Ignatie 1743". (chirilice, cerneală neagră).

f. 328 v." „Aciastă carte o am cumpărat eu Diia(c) Mihaiu din Almaş dela popa Giurgiu din Dieci am dat pă ea 18 florinţi. Aciastă carte iastă alui Dăşcău Toader 1760: (chirilice, cerneală neagră).

„Aciastă carte o au văndut Dăşcău Petru lui Timon Toader cu optsprăzece florinţi" (chirilice, cerneală maro).

f. 414 v. „Scrisam eu popa Gheorghe ot Dieciu" (chirilice, cerneală neagră).

Circulaţia cărţii. Exemplarul a fost adus la începutul secolului al XVIII-lea în zona Munţilor Apuseni. În anul 1743, aparţinea lui popa Iacov din Almaş care îl vindea, la această dată, popii Giurgiu din satul vecin, Dieci. De la popa Giurgiu o va cumpăra, în anul 1760, diacul Mihai din Almaş, cu 18 florinţi, pentru locuitorul Dăscău Toader. Moştenită de Dăşcău Petru, cartea va fi vîndută tot cu suma de 18 florinţi lui Timon Toader. Timon Toader o dă de pomană bisericii Almaşului pentru sufletul lui Hărduţ Marc şi a soţiei sale Negruşa din Crocna de jos. Rămîne în această localitate pînă la transfer.

https://biblioteca-digitala.ro

32.

Se păstrează în Fondul de carte veche românească a Episcopiei Ortodoxe Române Arad.

inv. 52/B.

Paginația: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 27×18.

Legătura. Scoarțe din lemn învelite în piele. Ornamente. C. I. Chenar dublu din elemente florale. În mijloc, Isus Răstignit. C. IV. Reluat chenarul. Scena din interior ștearsă.

Însemnări manuscrise:

f. gardă „Aciastă Cazanie iaste a poporului neunit dela Băița. S-au scris la anul 842 iunie în 6 prin mine Lazăr Groza..." (chirilice, cerneală maro).

f. gardă v. „Aciastă carte este a Băiți cumpărată cu bani și cine sare neală maro).
afla să o fure sau schimbe..." (chirilice, cerneală maro).
„Întru pururea pomenirea a celor sîrguitori cari o au cumpărat și o închinat Sf. biserici a satului Băița. 1798 în 5 ianuar." (chirilice, neală maro).
„Groza Avram în Băița în 4 zile mai". (chirilice, cerneală neagră).

f. titlu. „Aciastă carte este a biserici gr. orientale din Băița. Comitatu Hunedori 1882. 3/1" (latine, cerneală neagră)

f.1. nen. „Avram Mihuț învățătoriu din 1875—1895". (latine, cerneală neagră).

f. 1v.—9. „Aciastă carte amu cumpăratu eu popa... cu bani buni leatu 1763 în a doa zile în feurarie" (chirilice, creion).

f. 95. „Aciastă sfântă Păucenie au cumpărat (Dur) Ianăș din Trestia cu veni la a doa venire... Vii și morți. Scrisam eu popa Giurca din 12 florinți și mi au dat mie popa Giurca din Sălișteș și zestre și pomana pintru sufletul lui și a soții anume... să i pomenească când va Săliște". (chirilice, cerneală neagră).

f. 415 v. „Aciastă Cazanie iaste a orașului Băița și a bisericii cei neunite... Cine au cumpărat să fie ertat și în veci lăudat... Noemvrie în 13 1866. Sau scris prin mine Abraham Groza cantor la oraș Băița". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Primul posesor al exemplarului este Ianăș din Trestia (jud. Hunedoara). Acesta o cumpără, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu 12 florinți și o dă de pomană, pentru sine soluția sa, popii Giurca din Sălișteș (jud. Hunedoara). Vîndută din nou în 1763, ajunge la biserica neunită din Băița (jud. Hunedoara), unde o găsim atestată pentru prima oară în anul 1798. Rămîne în această localitate pînă la transfer.

https://biblioteca-digitala.ro

33.

Arad. Biblioteca judeţeană.

inv. 146, 172.

Paginaţia: f. 18—412.

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., f. 1—17, 413—415.

Dimensiuni: 30,5×19,5.

Legătura. Scoarţe din lemn şi piele. Prezintă cheutori din piele cu memul M(arele) M(ucenic) Dimitrie. Scrisam în 27 Aprilie 1860". (chi-

Însemnări manuscrise:

C II. „Aciastă Cazanie estă a S(fintei) biserici Ghiorocului ce are hrarilice, cerneală maro).

f. 171—205". Să să ştie că aciastă păucenie au cumpărat Fănogie Ion şi au dat pă sama beserici în Buteni ca să să pomenească pă viţă pă seminţe până unde va fi carte acesta şi cine o va lua din bisetal. Fără ornamente.

rica Butenilor au o va vinde... să fie procletă şi anaftema..." (chirilice, cerneală maro).

[1773].

Circulaţia cărţii. Exemplarul a fost cumpărat în secolul al XVIII-lea de locuitorul Fănagie Ion pentru biserica satului Buteni. De aici ajunge, un secol mai tîrziu, în localitatea Ghioroc. Se păstrează în Ghioroc pînă în momentul achiziţionării, împreună cu alte cărţi, de c(tre bibliotecă.

34.

Arad. Colecţie particulară.

Paginaţia: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 26,5×18.

Legătura. Scoarţe din lemn acoperite cu piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente florale. În interior, în romb, Maica Domnului cu pruncul. C IV. Reluat chenarul. În interior, la colţuri, heruvimi, în mijloc, în medalion, Răstignirea.

Însemnări manuscrise:

f. gardă I „Pomineşte dne pre robi tăi Mihai, Tudur, Mihai, Voica, Savu". (chirilice, cerneală neagră).

/2/a secolul XVIII/

f. gardă I v „Aciastă sfântă Cazanie iaste alui Ioanu Popovici paroh în Luguzo şi am scris eu în anul 1803 în anul şi luna martie în 3 z(i)l(e) şi cine u fura să fie afurisit de 300 şi 18 sfinţi părinţi..." (chirilice, cerneală maro).

https://biblioteca-digitala.ro

f. 415 v. „Scrisam eu Sipoş Demeter Logozoi". (latine, cerneală maro).
f. gardă sf. „Cinstiţilor şi de . . . eu popa Ionu den Camna amu doveditu daru preauţi(i) în luna lui aprilie în 13 zile 1781. Scrisam eu popa Ionu". (chirilice, cerneală neagră).

Circulaţia cărţii. Exemplarul a circulat în secolul al XVIII-lea în vestul Transilvaniei. În anul 1781, cînd consemnează popa Ionu primirea darului preoţiei, se afla în satul Camna (jud. Arad). Secolul următor, este dusă în localitatea vecină Luguzău. În anul 1803 aparţinea preotului Ioan Popovici. Rămîne în această localitate pînă în momentul moştenirii.

35.

Se păstrează la parohia Arăneag, com. Tîrnova.

Paginaţia: 1 f. nen., f. 3, 5, 6, 7, 8, 10—386, 390—403

Lipsesc: f. titlu, 1 f. nen., f. 1, 4, 9, 387—389, 404—415

Dimensiuni: 28×19.

Legătura. Nu are.

Însemnări manuscrise:

f. 3—19. „. . . Cine a fura aciastă Paucenie au cumpărată Niculiţă Ivan cu 20 de florinţi să le fie pomană şi a Flori şi fiind povedută de mine preotul Teodor, să ştie aciaste Păucenie din avere(a) lui pentru canonu la morte (a) lui". (chirilice, cerneală maro).
/Secolul XVIII/

Circulaţia cărţii: Exemplarul a circulat în secolul al XVIII-lea în vestul Transilvaniei. Aparţine unui oarecare popă Teodor fiind primită de la Niculiţă Ivan, care o cumpărase cu 20 de florinţi, pentru sufletul lui şi al Florii. Nu cunoaştem localitatea nici împrejurarea prin care ajunge la Arăneag.

36.

A aparţinut parohiei Căprioara, com. Săvîrşin. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: 3. f. nen.+414 f.

Lipsesc: f. titlu, f. 415.

Dimensiuni: 28×17,5.

Legătura. Scoarţe din lemn şi piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente florale dispuse în vrej. În mijloc, o cruce cu aceleaşi elemente.

https://biblioteca-digitala.ro

Însemnări manuscrise:
C II. „Sau reparat în anul 1895 de mine Simeon Tripona crîznic" (latine, cerneală maro).
f. titlu „Aciastă carte anume Cazanie este alui Samson Popovici din Căprioara cumpărată cu unspărzece bani". (chirilice, cerneală maro).
/1788/
f. 1—20 „An 1786 m(e)s(ea)ţ(a) iul(ie) 12 zil(e) şi iar întraceastă vreme iar să tulbur pace întră nemţi şi întră turci şi trecu Ober căpitanu prin Vad peste hotar cu cătanele şi sau bătut oştile cel mar(i) la Pecer Varadin şi au bătut nemţi pe turci şi au descălecat nemţ(i) supt Timişoara prin Tighenuş. Pisaz pop(a) Iosif ot Dobra". (chirilice, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. În anul 1716, exemplarul se afla în satul Dobra (jud. Hunedoara) la popa Iosif, legătorul de cărţi. Acesta consemna pe file asediul Timişorii de către austrieci în războiul purtat cu turci. În jurul anului 1788 este cumpărat, împreună cu alte cărţi, de Samson Popovici din Căprioara. Rămîne în localitate pînă la transfer. Actuala legătură a cărţii a fosr executată aici, în anul 1895.

37.

A aparţinut parohiei Cil, com. Almaş. Transferată la Episcopia Aradului.

Paginaţia: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 30×19.

Legătura. Scoarţa din lemn şi piele. Executată în secolul al XVIII-lea. Ornamente. C. I. Chenar din vrejuri. În dreptunghiul interior, un chenar din romburi cu flori în interior. La colţuri, heruvimi; în mijloc, Maica Domnului cu pruncul. C. IV. Reluat chenarul exterior. În interior, chenar cu flori, heruvimi la colţuri. Regele David în mijloc.

Însemnări manuscrise:
f. gardă I. „Aciastă carte (este) a Satului Cilulu de jos să fie aciasta Căzanie. Sau scris în 1806". (chirilice, cerneală maro).
f. gardă II. „Pomelnicul lui Terentiu Teodoreanu / Viii Pascu Teodoreanu învăţiatoriu, Teodoru Leucuţia parochu, Ana Albicin / moşii / Demetriu Teodoreanu tata, Macsimilianu Leucuţia, tata socru, Floare Iuganu Morneila mama, Maria Popovici, mama soacră, părinţii / soţia şi fii / Anica Leucuţia soţia, Veturia fiica / fraţii / Ersila sora / Stefanu cumnatu / Georgiu frate — Ioanu cumnatu, Petru frate, Luisa cumnata, Emiliu cumnatu, Teodoru cumnatu, Maria cumnata / Untii Mihaiu Leucuţia paroh Comloş, Petru Iuganu Varşand, Ambrosiu Leucuţia Apateu, Mateiu Leucuţia . . ., Mihai Popa Sintea, Georgiu Popescu preot Mişca., Demetriu Albiciu notariu Na-

https://biblioteca-digitala.ro

dabau, Stefanu Popovici paroh..., Georgiu Popovici paroh G. Varsiandu, Nicolae Popovici Facatu, Nicolae Popescu Curte Banatu". (latine, cerneală maro).

f. gardă III. „Lazăr, Igna, Onul, Igna, Lupu, Ioanu, Mihaiu..." (chirilice, cerneală roșie).

/1/2 secolul XVIII/.

Pomenește Dmne pre robii tăi Giurgiu, Răbeca, Eva, Iosana, Răboca, Boriţa, Negruşe, Pascul, Ianăș, Gheorghie, Mihaiu, Opruşe, Ioje, Pătru. Acest pomelnic este alui Hărbeiu din Tomeşti să pomenească aceste nume la sfânta Leturghie". (chirilice, cerneală maro).

/12/2 secolul XVIII/.

f. gardă sf. „În anul 1881 Decemvrie 16 saa lesu de parochu pe comuna Cilu şi a intratu după hirotonirea sa... în oficiu în 20/12 1881 Terenţiu Theodoreanu nescutu la 1860 Nov. în 15 în Faz. Varşiandu Comitatulu Aradului succesorulu în parochie a răposatului în Domnu Paulu Popu parochu". (latine, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. La începutul secolului al XVIII-lea, exemplarul a circulat în Munţii Apuseni. Numele menţionate în cel mai vechi pomelnic sînt caracteristice acestei zone. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se afla în localitatea Tomeşti (jud. Hunedoara) unde a fost scris pomelnicul lui Hărbei Giurgiu, proprietarul cărţii. La Cil ajunge în secolul următor. Rămîne în localitate pînă la transfer.

38.

A aparţinut parohiei Cintei, com. Zărand. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: 3 f. nen.+412 f.

Lipsesc: f. 413—415.

Dimensiuni: 31×19.

Legătura. Scoarţe din lemn şi piele. Fără ornamente.

Nu cunoaştem provenienţa şi circulaţia anterioară a exemplarului.

39.

A aparţinut parohiei Covăşînţ. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: f. 6—414.

Lipsesc: 31×19,5.

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., f. 1—5, 415.

Dimensiuni: 31×19,5.

https://biblioteca-digitala.ro

Legătura. Scoarțe din lemn cu piele. Fără ornamente.

Însemnări manuscrise:

f. 126—129: „Aciastă sfântă Cazanie sau cumpărat Drala Luca lui popa Pătru cu 14 zloți și sau luat pă banii biserici să fie la biserică". (chirilice, cerneală maro).
/secolul XVIII/.

Circulația cărții. În secolul al XVIII-lea, exemplarul a fost cumpărat, pe banii bisericii din Covășînț, de către Drala Luca, cu ocazia vreunui drum făcut într-o altă localitate, și dată în grija lui popa Pătru. Rămîne în Covășînț pînă la transfer.

40.

A aparținut parohiei Gurahonț. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginația: f. 1—412.

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., f. 419—415.

Dimensiuni: 27,5×18,5.

Legătura. Scoarțe din lemn cu piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente vegetale. La colțuri heruvimi. În mijloc, o cruce cu ornamente vegetale. CIV. —

Însemnări manuscrise:

c II. „Aciastă carte o a luat popa Prec(up)" (chirilice, cerneală maro).
f. 1—15 „Pomeni dgni robi tvoego Ursul, Petru, Toader, Onea, Stana, Anuța, Mărinca, Rusul, Necșe, Martin, Ion ... că se știe că au fost când am scris Măruștер Ianăș și Bode Pinte și Bode Mărin și ... Toader ... și s-au dat în brînca lui popa Precup și la prunci lor nime să nu ia dela ei". (chirilice, cerneală neagră).

Circulația cărții. În secolul al XVIII-lea, exemplarul circula la poalele vestice ale Munților Apuseni, în zona Gurahonțului. În jurul anilor 1746—1750, exemplarul este cumpărat de locuitorii din satul Crocna de Sus și dat spre păstrare în mîna lui popa Precup[6]. Rămîne în zonă. În cursul anilor a fost dus la biserica din Gurahonț, unde s-a păstrat pînă la transfer.

41.

A aparținut parohiei Julița com. Vărădia de Mureș. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginația: f. 3, 4—8, 13—415.

---

[6] conf. Domestica Conscriptio Processus Jenoviensis An 1746 apud Gheorghe Ciuhandu, Românii din Cîmpia Aradului, Arad, 1940, p. 228.

https://biblioteca-digitala.ro

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., f. 1, 2, 9—12.

Dimensiuni: 30×19.

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. C. I. Fără ornamente. C. IV. Chenar din elemente florale. În romb, Isus, Stăpînul lumii.

Însemnări manuscrise:

f. 415. „Aciastă Cazanie este alui Eftimie Popovici paroh Giulița cumpărată cu 20 fl. în anu 821". (chirilice, cerneală maro).

„Pentru aduce aminte . . . urmașilor și a biserici din Giulița slujitori am scris cu subscrisul în anul dela Hs 1851 în luna martie în ziua 8. Preot Simeon Alexandrescu capelan".

C. III. „Scrisam eu Zaharie Popovici din Giulița în luna lui aprilie în 22 de zile an 1803". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Exemplarul se afla în secolul al XVIII-lea pe Valea Mureșului. Cumpărat de preotul Ioan Popovici din Julița, rămîne familiei acestuia. În anul 1821, este vîndut de Eftimie Popovici satului, cu 20 de florinți. Rămîne în localitate pînă la transfer.

42.

Se păstrează la parohia Iacobini, com. Brazii.

Paginația: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 28×19.

Legătura. Scoarțe din lemn învelite în piele. Ornamente. C. I. Chenar lat din elemente florale. În dreptunghiul interior, la extremități, două benzi orizontale, cu romburi cu flori în interior. În mijloc, Maica Domnului cu pruncul. C. IV. Reluat chenarul. În romb, Isus Pantocrator.

Însemnări manuscrise:

f. 2—4. „Aciastă sfântă carte Cazanie sau Chiriacodromion iaste a satului Zeldeș cine o va fura sau o va luoa să fie afurisit de trei sute și optsprăzece părinți sfinți dela Nichia. Sau luat în anu dela Hs. 1814 în luna lui iulie în 20 zile. 1814) (chirilice, cerneală maro).

f. gardă sf. „La popa Iov . . . (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. În secolul al XVIII-lea, exemplarul a circulat în zona Munților Apuseni. Dintre posesorii cărții este un oarecare popă Iov. În anul 1814 este cumpărată de satul Zeldiș (Iacobini). Rămîne în această localitate.

43.

A aparținut parohiei Ineu. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginația: 3 f. nen.+415 f.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni: 26,5×17,5.

Broșată.

Însemnări manuscrise:

f. 1 v—5 v. „Să se știe că aciastă sfântă carte anume Păucenie au lăsat Filimon lui popa Vasilie dela... de pomană casă pomenească... Anna, Găvril, Nastasie... Mărie, Lazăr, Savu. Am scris... Dechemvrie 1 zi 1771". (chirilice, cerneală maro).

f. gardă sf. „Monța Lista în satul Sicula au împrumutat dela Gheorghie 50/6 fl." (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. În secolul al XVIII-lea, exemplarul se afla în Comitatul Zărand. În anul 1771 un oarecare Filimon îl lăsa de pomană popii Vasile ca să fie pomenit în biserică. Nu cunoaștem localitatea. Probabil că este o localitate din zona Ineului, unde găsim atestată în secolul al XIX-lea.

44.

A aparținut parohiei Iosășel com. Gurahonț. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginația: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 27,5×18.

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. Ornamente. C. I. Chenar lat din elemente florale. Scene din romb ștearsă. C. IV. Reluat chenarul.

Însemnări manuscrise:

C. II. „Scrisam eu Meleton (?) Faur din Iosășel în luna lui fevruarie în anul 1828". (chirilice, cerneală maro).

f. gardă. „Aciastă carte iaste alui satului Iosășel. Simon Stoicovici". (chirilice, cerneală maro).

„Scrisam eu Faur Ignatie" (chirilice, cerneală maro).

„Aciastă Căzanie iaste a satului Iosășel. Scrisam eu Miron Petru Paroh în Iosășelu în luna lui Noemvrie 23. 1832." (chirilice, cerneală maro).

f. 1 nen. v. — „Aciastă Păucenie este cumpărată de satul Iosășel.

2 nen. Lângă aciasta mai suînt și Evanghelie... Oftoih, Liturghie, Catavasiari. Nume să nu le zmintească. Supt blestem să fie cine le-ar sminti". (chirilice, cerneală maro).

f. 2 nen. v. „Scrisam eu Simion Popovici învățători în luna lui mai 23 zile anu 1804" (latine, cerneală maro).

Circulația cărții. Exemplarul a fost achiziționat în secolul al XVIII-lea de satul Iosășel, împreună cu alte patru cărți, o Evanghelie un Octoih, un Liturghier și un Catavasier. Rămîne în Iosășel. Atestările documentare din secolul al XIX-lea aparțin diferitelor persoane din localitate.

https://biblioteca-digitala.ro

45.

Lipova. Colecţie particulară.

Paginaţia: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 29×19.

Legătura. Scoarţe din lemn cu piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente vegetale. În interior, cruce cu aceleaşi motive.

Însemnări manuscrise:

C. II. „Să să ştie că am biruit eu popa Iosif 7 ani cu popa Gheorghie şi cu popa..." (chirilice, cerneală maro).
(Secolul XVIII).

f. gardă v. „Aciastă Sf. Cazanie este a sf. Mănăstiri Prislop după cum arată pagina 368 în foea din nainte unde se sfîrşeşte Cazania a serbetori Duminicilor şi a Mucenicilor de unde se începe luna lui august. Theofilu Popp Tusceanu... scrisam la anu 1864 Ianuari în 20". (latine, maro).

„Dragotă Gheorghie cu o di de lucru pe 861" (latine, maro).

„Aciastă carte numită Paucenie... Sfintei Mănăstiri Prislop... Am scris ierei Teodor Sribli (?) au fost popă în aciastă vreme la Silvaş... Am scris în luna septemvrie în 13 vă leatu 1730". (slavonă, chirilice, cerneală maro).

f. gardă v. „...(călugăr) din Tisamana cându am şezut în Silvaşu... de am fost fugit de răzmeriţă din Ţara Românească am scris aciastă pomenirii că de va citi vreunul din preoţi". (chirilice, cerneală neagră).

f. 1—5. „Datam aciastă carte poucenie de pomană sfintei mănăstiri dela Prislop care mai nainte vreme au fost Mitropolie prin Dumnealui jupînul Peter Ianoş iar care om sau preot sar ispiti a o fura să fie afurisit de noi şi de Domnul Hs. şi de 12 apostoli şi trei (sute) părinţi sfinţi. Scris Belgrad iolie al 18 Vleat ot Hs. 1701". (chirilice, cerneală maro).

f. 62 v. „Aciastă carte ieste a sfintei mănăstiri Prislop dela Silvaşul de sus" (latine, cerneală maro).

Circulaţia cărţii. Exemplarul este dăruit în anul 1701 mănăstirii Prislop de pater Ianăş din Bălgrad.[7] Aparţinînd unei familii venite din Ţara Românească şi aşezată în Bălgrad, acesta va avea un important rol în difuzarea cărţilor în zona Haţegului. În acea vreme, la Silvaş funcţiona ca preot nepotul lui Ianăş, Vasile. Cartea rămîne la Prislop. Pe filele ei îşi consemnează prezenţa în secolul al XVIII-lea, un călugăr refugiat de la Tismana în timpul unei răzmeriţe. Trecerea munţilor în caz de primejdie şi refugierea la mănăstiri avea loc în ambele sensuri. În anul 1708, în timpul răscoalei rakoţiene, călugării de la Prislop, printre care şi Vasile fug de prigoană în Ţara Românească de unde se întorc

[7] Pavel Binder, *Membrii familiei Pater din Transilvania, sprijinitori ai Ortodoxiei şi factori de unitate naţională*, în Mitropolia Ardealului", 1979, nr. 4—6, p. 347—353.,

https://biblioteca-digitala.ro

cu un Antologhion (Rîmnic, 1705). De la mănăstire, de-a lungul vremii, Chiriacodromul ajunge în localităţile vecine, de unde a fost colecţionată.

Referinţă: Inventarul din Consemnarea Averilor tuturor Bisericilor S.R.C. din Vicariatul Haţegului în a. 1857 aflătoare, lucrare manuscrisă.

46.

Lipova. Colecţie particulară.

Paginaţia: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 29×19.

Legătura. Scoarţe din lemn cu piele. Fără ornamente.

Însemnări manuscrise:
f. 1 nen. „La anul 1780... monoh pe sama sfintei mănăstiri Plosca... dobitoc de cal." (chirilice, cerneală neagră).

Exemplarul a aparţinut sin secolul al XVIII-lea mănăstirii Plosca Teliucului (jud. Hunedoara). Colecţionată din această zonă.

47.

Se păstrează la parohia Mişca.

Paginaţia: f. 32—395.

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., f. 1—31, 396—415.

Dimensiuni: 27×18.

Fără scoarţe.

48.

A aparţinut parohiei Mîşca, com. Şiria. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 29,5×19.

Legătura. Scoarţe din lemn şi piele. Ornamente. C. I. Chenar din elemente vegetale.

Însemnări manuscrise:
f. gardă. „Dimitrie Pintea am venit de preot în satul Mîsca în anul 1839 în luna martie în 15 zile şi mam sfinţit prin prea Sfinţitul Episcop Gherasim Raţ. Scriam în Mîsca aprilie 1839". (chirilice, cerneală maro).
f. titlu. „Anul 1743 dela Hs." (chirilice, cerneală maro).

https://biblioteca-digitala.ro

f. 2 nen. 5 v. „Această sfântă carte anume Poucenie o au dat feciorii lui popa Văsălie din Mîsca o au dat în mîna Belisteștilor anume Mihai și Mitrea pentru pace și pentru moartea Onii și o au dat în biserica în Mîsca pentru sufletul Onii și a părinților anume Mihai, Crăciun, Furca Florea, Iovan Stanca Mărinca și aciasta sfântă carte să nu să poată vinde nici să zălogească și preoții cari vor ceti pre dânsa să aibă a pomeni și de aciastă carte. Dă să va tămpla să fie răzmiriță iară să fie în brîncile Oneștilor pă viță pe sămânță. Văleat de la nașterea lui Hs. 1743 și Span au fost Kebeni Frenți în Pîncota și protupop din Măgherat Motătescu". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. În anul 1743, feciorii popii din Mîsca dau exemplarul în mîinile lui Mihai și Mitrea Beliștea, pentru biserica din localitate. Rămîne în Mîsca pînă la transfer.

49.

Se păstrează la parohia Nermiș, com. Archiș.

Paginația: 2 f. nen.+415 f.

Lipsește f. titlu.

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. Fără ornamente.

Însemnări manuscrise:

f. 415 v. „Să să știe când am venit eu mai jos numitu în satul Nermigi după . . . mării sale Pahomii Episcopă Aradului. Martie 22 zile 1778. Ianoș Protupop Meziadului Namesnic Iancu Călăcianul. Nermigi în 22 maiu 778". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. Exemplarul a circulat în secolul al XVIII-lea în sudul Bihorului în zona Beliului. În anul 1778 se găsea în localitatea Nermiș. Mărturia documentară se referă la numirea unui nou preot, în prezența protupopului Ianoș al Meziadului. Aducerea cărții în sat a fost anterioară. Rămîne în Nermiș.

50.

Se păstrează la parohia Secaș, com. Brazii.

Paginația: f. 1—409, 413—415.

Lipsesc: f. titlu, 2 f. nen., f. 410—412.

Dimensiuni: 31×20.

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. Ornamente. C I Chenar dublu din elemente vegetale stilizate. În interior, o cruce cu aceleași elemente. C IV Reluat chenarul. În interior, două benzi orizontale cu romburi și două benzi verticale, cu elemente vegetale.

https://biblioteca-digitala.ro

Însemnări manuscrise:

f. 279. „Aciastă Păucenie o au cumpărat satul Săcașulu cu 15 florinț dela popa Simă nimenea să naibă treabă la ia care noi o lăsăm la beserica noastă în Săcaș. Scrisam eu protupopul Gavrilă în Buteni anu 785". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții. În secolul al XVIII-lea, exemplarul a circulat în localitățile de la poalele vestice ale Munților Apuseni, în zona Gurahonțului. În anul 1785 era cumpărat de la un oarecare popă Simă, martor fiind Gavril, protopopul din Buteni, pentru satul Secaș, cu 15 florinți. Rămîne în localitate.

51.

A aparținut parohiei Țărmure, com. Hălmagiu. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginația: 3 f. nen.+415 f.

Dimensiuni: 30,5×19,5.

Legătura. Scoarțe din lemn și piele. Executată în secolul al XVIII-lea. Ornamente. C. I. Chenar dublu din elemente florale dispuse în vrej. În dreptunghiul interior, Maica Domnului cu pruncul. C. IV. Reluat chenarul. În interior, două benzi orizontale cu linii dispuse în romburi și benzi verticale cu motive vegetale. Cotorul împărțit în 5 cîmpuri, ornamentate cu flori de măr.

Însemnări manuscrise:

C. IV. „Aciastă carte este a sfintei biserici. Țărmurelui cumpărată cu bani satului și cine o va fura sau o va înstreina dela aciastă sfântă biserică să fie afurisit de aciastă sfântă biserică și de sfintele liturghii câte sau făcut și se fac și să vor face și de sfinți, apostolă și de toți sfinți și de cinstita (cruce) scrisam eu". (chirilice, cerneală maro).

Circulația cărții: Exemplarul a circulat în secolul al XVIII-lea în zona Hălmagiului, la poalele vestice ale Munților Apuseni. Însemnarea de pe file atestă cumpărarea lui, în această perioadă, de satul Țărmure. Rămîne în localitate pînă la transfer.

52.

Se păstrează la parohia Valea Mare, com. Săvîrșin.

Paginația: 3 f. nen.+414 f.

Lipsește: f. 415.

Dimensiuni: 27,5×18.

Legătura: Scoarțe din lemn și piele. C. I. Chenar din elemente florale.

https://biblioteca-digitala.ro

În dreptunghiul interior, în romb, Răstignirea. C. IV. Reluat chenarul.

Însemnări manuscrise:

f. 414 v. „Scrisă în Valea Mare". (chirilice, cerneală maro).

Nu cunoaştem provenienţa exemplarului.

53.

A aparţinut parohiei Zărand. Transferată Episcopiei Aradului.

Paginaţia: 1 f. nen., f. 1—415.

Lipsesc: 2 f. nen.

Dimensiuni: 27,5×19.

Fără scoarţe.

Însemnări manuscrise:

f. 3 nen—f. 16. „...Bălaj, Ianăş, Gruia, Lazăr... Tocai, Ilie şi au dat bani pe acea stă carte noi orăşeni din Raţu Varoş întraceastă vreamă am cumpărat cartea Păucenie dereptu 19 florinţi cum să fie aice în beserică din Raţu Varăş nime nici preot nici mirean sau altă cineva să naibă cale (a o lua) de la sfântă beserici nici întru alt fialiu de chip iar carile sară afla să u vândă dela beserică fie popă fie mirean acela să fie afurisit de 318 oteţi din Nichia şi să piară cu totu la Gomoru şi ca Sodomul Ani Domnului Hs. 1701 m(e) s(ea)ţa iul(ie) 28. Scris în Razu Varăş în casa căpitanului Chiş Bălaj şi sau cumpărat dela ... domnia lui anume dela Ianăş log(ofătul) din Mitropolia Bălgradului din Ardeal." (chirilice, cerneală maro).

f. 5—17. „Aciastă carte au dată Raţ Varaşeni lui popa Dimitrie pre altă carte sloboda care să o vîndă au care să o ţie atunci au fost Hodnogi Suciu, Mihocu, boiaţi (s)fătului de beserică Olah Caraci, Sabobu (?), Istocu cu straja mester Picia Dimitrie. Cu ştire a toţi orăşeni o au dat aciastă carte lui popa Dimitrie cu ertăciune." (chirilice, cerneală neagră).

f. 18—19. „Eu popa Ion am cumpărat sfântă carte în 20 de florinţi dela pop. Dimitrie me(sea)ţ(a) ghen(arie) 31 dni zid roj 1710." (chirilice, cerneală maro).

f. 415. „Florea, Ion, Flore, Giurgiu, Pătru, Idreş, Ştefan... Ana, Giurgiu, Flore." (chirilice, cerneală maro).
(secolul XVIII).

Circulaţia cărţii. Exemplarul constituie prima carte veche românească identificată ca aparţinînd oraşului Arad. Numărul tipăriturilor a fost cu siguranţă mai mare, circulaţia de carte desfăşurîndu-se, în partea de vest a Transilvaniei, omogen. Este cumpărat în anul 1701 cu 19 florinţi de locuitorii din Raţ Varoş, cel mai vechi cartier al ora-

https://biblioteca-digitala.ro

ului. Textul, scris în limba română, și numele cumpărătorilor indică o populație românească, dispunînd de o situație economică relativ bună, ocupînd anumite funcții, avînd importante preocupări spirituale, receptivă la aparițiile de cărți românești și la ofertele celor care le difuzau[8]. Însemnarea se face în casa căpitanului Chiș Bălaj. Este vorba de un căpitan al garnizoanei grănicerești illirice din Arad, care nici ea nu a fost alcătuită în exclusivitate de soldați sîrbi, rangurile militare atribuindu-se, după cum se dovedește, deopotrivă sîrbilor și românâilor. În anul 1710 Chiriacodroniconul este vîndut pentru 20 de florinți unui oarecare popă. Ion. Pomelnicul de pe ultima filă, scris în secolul al XVIII-lea atestă o circulație în zonă. În cele din urmă ajunge în localitatea Zărand.

ANCIENNES IMPRESSIONS ROUMAINES AU DÉPARTEMENT ARAD

(Résumé)

Continuant les recherches dans le domaine du vieux livre roumain, l'auteur présente dans son ouvrage rédigé comme un catalogue chronologique, les livres du XVII-ème siècle identifiés sur le territoire du département Arad.

Après avoir fait une description bibliographique où l'on insiste sur les particularités de chaque exemplaire, on poursuit la circulation du livre dès son parution jusqu'à sa dernière destination, avec des considérations concernant les possesseurs, les attestations documentaires, les attitudes des lecteurs par rapport au livre comme autant de formes de manifestation de la culture nationale.

[8] Este vorba de același pater Ianăș, care donează în anul 1701 un exemplar din Chiriacodromion mănăstirii Prislop, aria de difuzare a acestei cărți cuprinzînd întreaga Transilvanie.

https://biblioteca-digitala.ro

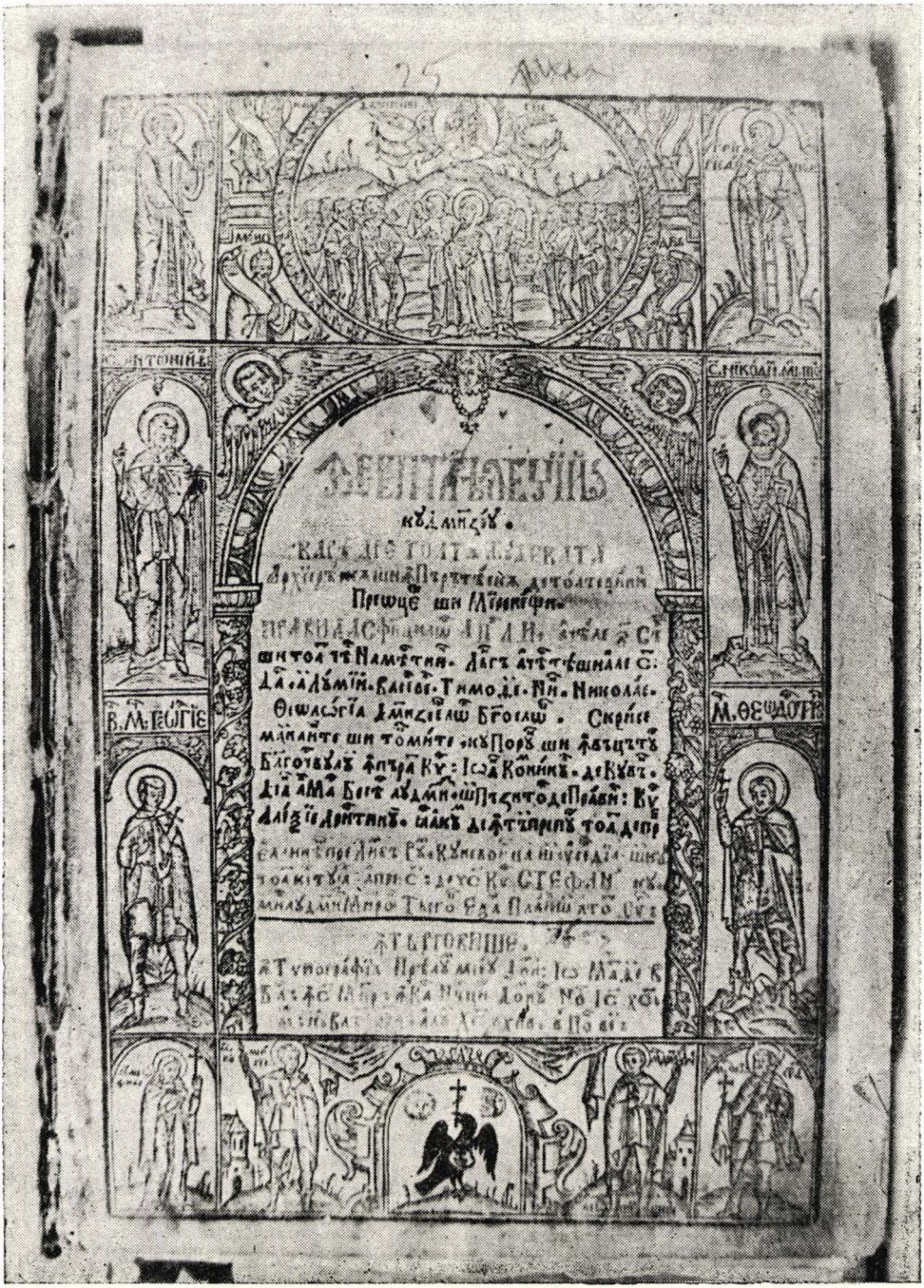

Fig. 1 — Îndreptarea legii (Tîrgovişte 1652) — fila de titlu.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2 — Stema Mitropoliei Ugrovlahiei din Îndreptarea legii (Tîrgoviște, 1652).

https://biblioteca-digitala.ro

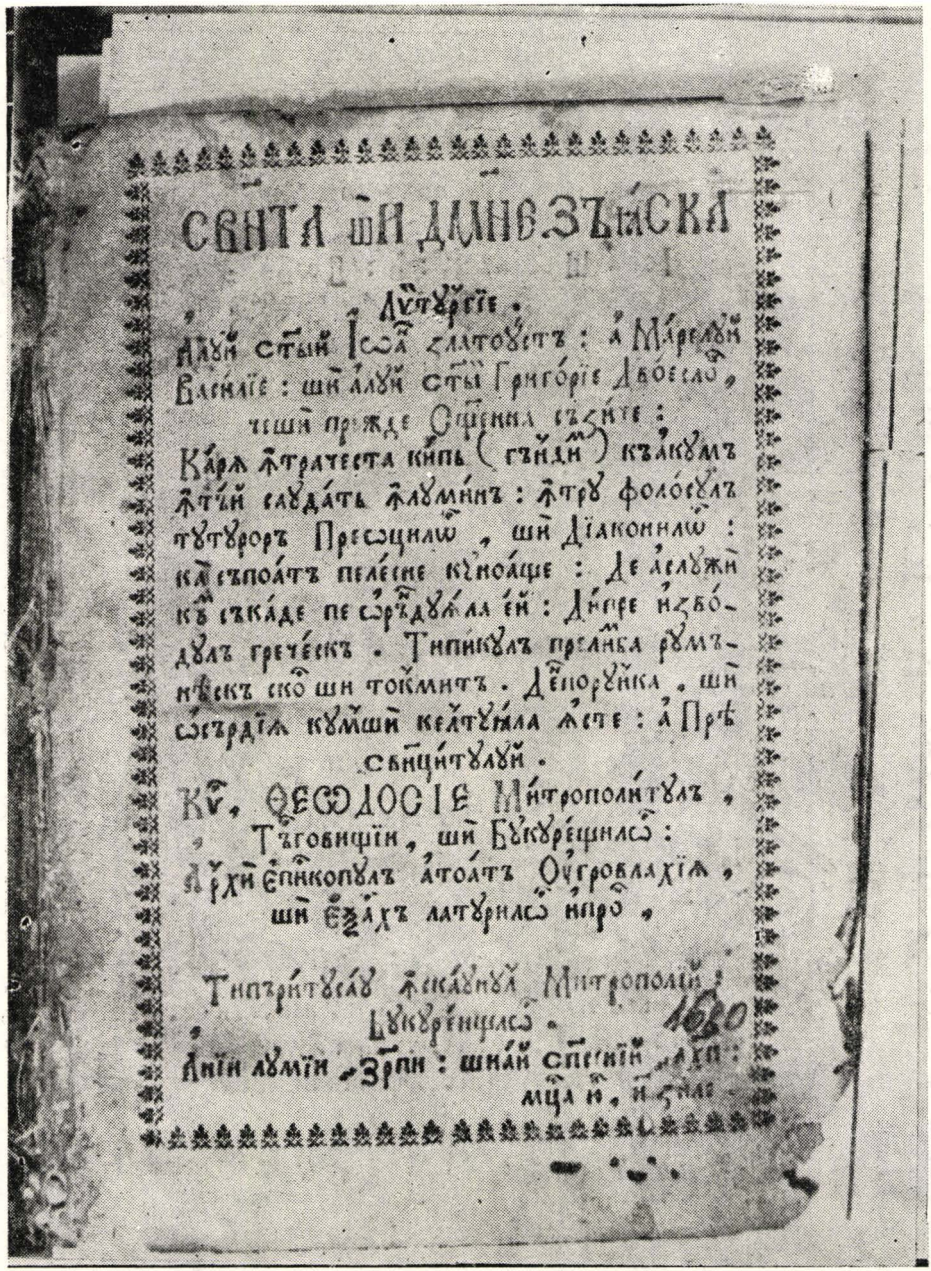

СВНТА ШИ ДЛНЕ ЗЪИСКА

ЛУТУРГІЕ.

АЛУЙ СТЫЙ ІСОА ЗЛАТОУСТЪ : А МАРЕЛУЙ
ВАСИЛІЕ : ШИ АЛУЙ СТЫ ГРИГОРІЕ ДВОЕСЛОВ,
ЧЕШИ ПРЕЖДЕ ОСВЕНИЛА СЪСИТЕ :
КАРЕ АТРАЧЕСТА КИПЕ (СЪНДИ) КЪЛКУМЪ
АТЪЙ СЛУДАТЬ АЛУМИНЪ : АТРУ ФОЛОСУЛЪ
ТУТУРОРЪ ПРЕСВЕНИЛОВ, ШИ ДІАКОНИЛОВ :
КЪ ЕЪПОАТЪ ПЕЛЕСНЕ КУНОАЩЕ : ДЕ АСЛУЖИ
КЪ ІЪКАДЕ ПЕ СВРЪДУМАЛА ЕЙ : ДИНРЕ ИЗВО-
ДУЛЪ ГРЕЧЕСКЪ . ТИПИКУЛЪ ПРЕСЛАВА РУМЪ-
НЕСКЪ СКО ШИ ТОКМИТЪ . ДЕПОРУЙКА , ШИ
СВЪРДІЕ КУМШИ КЕЛТУМАЛА ЕСТЕ : А ПРЕ
СВЕНИТУЛУЙ .

КВ. ФЕОДОСІЕ МИТРОПОЛИТУЛЪ ,
ТЪГОВИЩІИ , ШИ БУКУРЕЩИЛОВ :
А ЛУИ ЕПИКОПУЛЪ АТОАТЪ ОУГРОВЛАХІЕ ,
ШИ ЕЗАХЪ ЛАТУРИЛОВ ИПРО ,

ТИПЪРИТУСАУ АСКАУНУЙ МИТРОПОЛИЙ :
БУКУРЕЩИЛОВ . 1680
АНІИ ЛУМІИ , ЗРИ : ШИАЙ СПЕСИІИ , ЛИ :
МЦА И , И СЪЛ

Fig. 3 — Liturghier (București, 1680) — fila de titlu.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 4 — Stema lui Șerban Cantacuzino din Liturghier (București, 1680).

https://biblioteca-digitala.ro

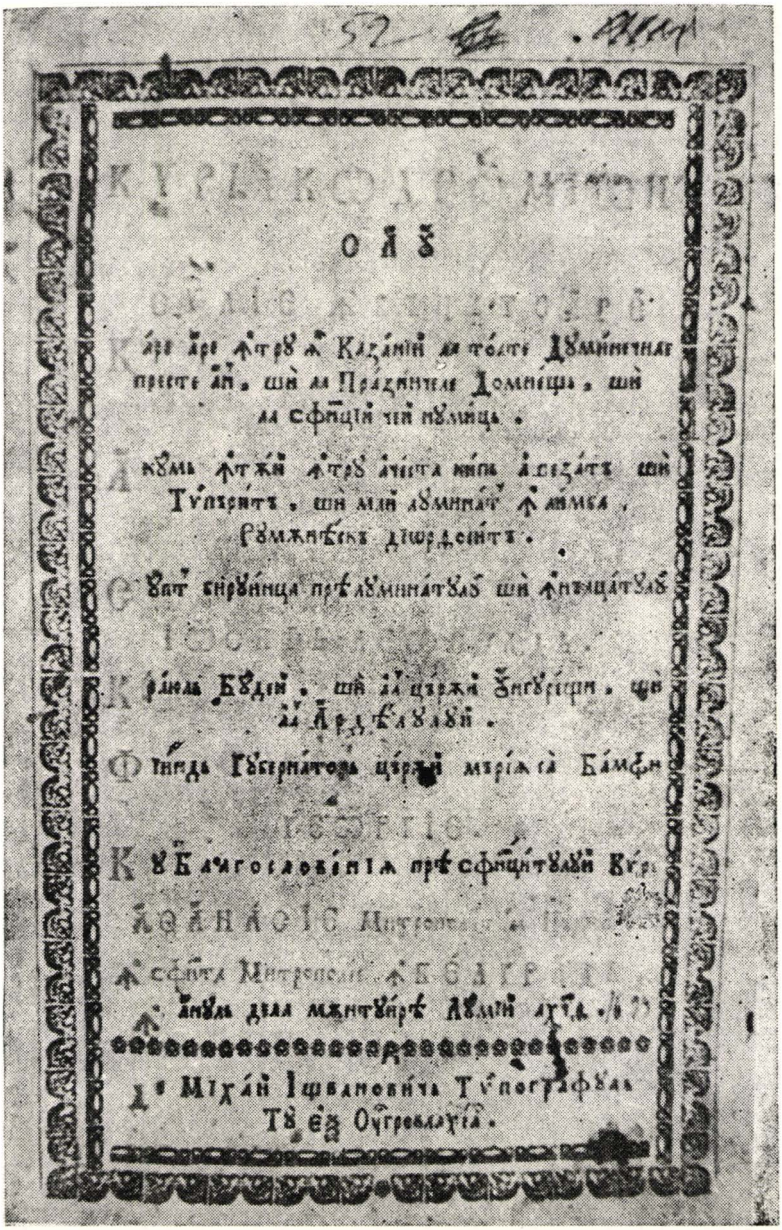

Fig. 5 — Chiriacodromion (Bălgrad, 1699).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MANUSCRISE LATINE DIN JUDEȚUL ARAD (I)

RODICA RĂDULESCU

Lucrarea cuprinde, în această fază, manuscrisele latine din colecția Episcopiei ortodoxe române Arad. Cunoașterea colecției a fost facilitată de activitatea de evidență a bunurilor culturale, încă în curs, desfășurată de membrii Oficiului județean pentru patrimoniul cultural național din Arad.

Ocrotind una din cele mai valoroase colecții de manuscrise cunoscute în județul Arad, biblioteca Episcopiei cuprinde un număr de 153 manuscrise, dintre care, excluzînd copiile, unele sînt opere inedite, altele, manuscrisele originale ale unor lucrări deja cunoscute.

•

De dată recentă în formă actuală, începuturile înjghebării acestei colecții s-au făcut în anii de după terminarea celui de-al doilea război mondial, cînd biblioteca fostei Preparandii arădene și a Institutului teologic a fost adusă și încorporată fondului bibliotecii Episcopiei din Arad. Biblioteca Preparandiei cuprindea un fond important de manuscrise literare și istorice din perioada luminilor, majoritatea datînd din secolul al XIX-lea. Se pare însă că o parte dintre manuscrise au dispărut în timpul mutării făcute în pripă și în condiții nefavorabile[1]. 11 dintre cele 19 manuscrise de care ne ocupăm figurează în inventar pe lista cărților și manuscriselor preluate de la fosta Academie Teologică. Celelalte au ajuns în biblioteca Episcopiei prin achiziție sau donație. Majoritatea sînt scrise în Arad, unul la Timișoara, cîteva în Bihor și 3 în străinătate, în centrele universitare frecventate de tineri arădeni.

Valoarea colecției reiese din strînsa legătură pe care o atribuim conținutului manuscrisului și sensului existenței sale. Unele au conținut istoric: istorie a românilor, istorie transilvană, cum sînt manuscrisul lui Ioan Monorai: „Brevis notitia rerum Dacicarum" alcătuit în 1882 sau „Material istoric transilvan" deținut de Alexandru Gavra, cu titlul edificator: „Material istoric latinesc care cuprinde o mulțime de observări importante spre compunerea unei istorii solide și siste-

[1] Lucian Emandi, *O importantă colecție de manuscrise arădene*, în „Comunicări și referate", Arad, 1974, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro

matice românești, mult folositoare". Materialele erau destinate întăririi conștiinței naționale a românilor, a ideii prezenței lor neîntrerupte pe aceste locuri.

Din domeniul filozofiei, există patru compendii: „Prolegomea philosophiae generalis", „Prolegomea philosophiae", „Logica maior" și „Philosophia". Două opere cu caracter juridic au fost copiate de Gavra după Nicolae Borbola, în timpul studenției sale, în Oradea. Tot lui Gavra i se datorează alte două copii latinești: „Institutionis physicae, historiae naturalis et oeconomiae ruralis" și „Stylus curialis". Prezența acestor manuscrise, cu caracter atît de divers, atestă calitatea informațiilor arădenilor din epoca luminilor și contribuția pe care au adus-o aceștia la ridicarea culturală a poporului român.

În același timp, prezența manuscriselor latinești, în biblioteca fostei Preparandii arădene sînt mărturia unui învățămînt organizat pe baze moderne, științifice. Primii profesori ai Preparandiei au depus o susținută și fără precedent activitate pentru alcătuirea materialelor necesare pentru desăvîrșirea studiului lor. Lipsind posibilitățile de tipărire, manuscrisele erau donate bibliotecii, iar elevii făceau copii după ele și le utilizau la pregătirea lor[2]. D. Țichindeal, primul director al Preparandiei, s-a străduit să dea o orientare iluministă procesului de învățămînt, să modernizeze învățămîntul prin introducerea studiului pedagogiei, geografiei și gramaticii.

Pe timpul funcționării lui Iosif Iorgovici ca director al Preparandiei, în 1815, autoritățile școlare hotărăsc să se introducă în planul de învățămînt studiul geografiei matematice și fizice. Predarea obiectului i-a fost încredințată lui Iosif Iorgovici. Lipsea manualul și cărțile necesare. Iosif Iorgovici alcătuiește un manual între anii 1813—1814, dar acesta nu a putut fi tipărit. Manuscrisul a fost pus la dispoziția elevilor, care-l multiplicau și-l foloseau la pregătirea lor. Titlul întreg al manuscrisului era: „Manuscriptum geographiarum matematico-physico ac politiae[3]".

Alexandru Gavra, care a funcționat ca profesor la Preparandie timp de 55 ani, începînd cu ziua de 18 septembrie 1821, a desfășurat o susținută muncă pentru ridicarea culturală a poporului. Prin cursurile sale a răspîndit idei progresiste, ca ideea dreptului natural, una dintre premisele ideologice în lupta de afirmare a burgheziei împotriva feudalismului. Printre mijloacele pe care Gavra le considera potrivite pentru ridicarea poporului, se numără și înființarea unei edituri care să ușureze tipărirea cărților în limba română susținînd, în același timp, că școala este unul dintre factorii progresului social. Cunoștințele agricole puteau fi răspîndite în rîndul țăranilor prin intermediul învățătorilor. Se impunea necesitatea introducerii unor studii noi cu ajutorul cărora să li se predea preparanzilor cunoștințe din domeniul agricol. În 1822 se introduce mătăsăritul în planul de învățămînt al preparan-

---

[2] Popeangă „Vasile Eduard, Găvănescu Vasile, Țîrcovnicu *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 28.

[3] *Ibidem*, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

diei iar în 1831, economia rurală. Ani de-a rîndul, Alexandru Gavra predă elevilor săi cunoştinţe de economie, urmărind iniţierea lor în ştiinţa cultivării raţionale a pămîntului.[4] În colecţia de manuscrise latine am găsit, pe exemplarul de la cota 72, însemnarea făcută de Alexandru Gavra drept titlu: „Cîteva fragmente scoase dintr-o carte veche pre latinie la a... tipărită" şi cuprinde idei referitoare la: horticultură, floricultură, cultura cerealelor, economia practică, prepararea vinului.

Mărturie a unui învăţămînt românesc, organizat pe baze moderne, ştiinţifice, la începutul secolului al XIX-lea, în părţile Aradului, colecţia de manuscrise latine din biblioteca Episcopiei atestă şi contribuţia pe care oamenii din această parte a ţării au depus-o, prin vreme, la făurirea culturii naţionale.

•

Am considerat utilă prezentarea manuscriselor sub formă de catalog, aducînd, în limita posibilităţilor de informare, maximum de date, în vederea unor valorificări ulterioare.

Organizarea materialului s-a făcut în ordinea succesiunii titlurilor în inventar. Nu am aplicat criteriul cronologic, majoritatea manuscriselor fiind nedatate.

Prezentarea manuscriselor s-a realizat ţinîndu-se seama de:

a) conţinutul manuscriselor,
b) descrierea bibliografică.

a) Conţinutul manuscriselor a fost prezentat în ordinea următoare a datelor (aflate din foaia de titlu, din interior, din însemnări sau prin deducţii logice): autor, titlu, copist, loc şi an, însemnări.

Autorul este specificat, atunci cînd identificarea a fost posibilă, în ordinea: nume, prenume.

Titlul şi subtitlul sînt prezentate în limba latină, integral. Titlul este plasat între paranteze pătrate, atunci cînd este cules din alt loc decît foaia de titlu. În afara cazurilor în care titlul este edificator pentru conţinutul întregului manuscris, se prezintă şi titlurile de capitol.

Copist — în forma originală, în cazul unui manuscris semnat. În situaţia noastră, dat fiind faptul că majoritatea manuscriselor nu au fost semnate, am dedus, uneori, copistul, după anumite particularităţi grafice, stabilite prin comparaţie, pornind de la manuscrisele semnate. În acest caz, numele copistului a fost aşezat între paranteze pătrate.

Loc. Se referă la localitatea copierii manuscrisului. În forma din original, cînd este specificat şi între paranteze pătrate, cînd este presupus pe baza unor criterii stabilite în legătură cu biografia copistului sau însemnările din interior.

---

[4] *Ibidem*, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro

Anul apariţiei. În cazul manuscriselor nedatate, a fost stabilit cu aproximaţie, pe baza particularităţilor grafice, ale anului apariţiei ediţiei de bază sau ale unor elemente din biografia autorului.

Însemnări. Au fost consemnate însemnările de însemnătate istorică, culturală, monografică, de circulaţia cărţii ş.a., în original.

b) Descrierea bibliografică include caracterizarea cantitativă, particularităţile grafice, ornamentele, legătura, cota, provenienţa şi observaţii.

Caracterizarea cantitativă. Număr de pagini şi file în cifre romane sau arabe, potrivit numerotării originale. Filele numerotate au fost aşezate între paranteze rotunde. Au fost indicate filele lipsă şi greşelile de numerotare. Dimensiunile au fost date în milimetri, pentru blocul cărţii.

Particularităţi grafice. S-au specificat numărul de rînduri, corecturile, intervenţiile ulterioare. Scrierea este cursivă la toate manuscrisele.

Ornamente. Au fost consemnate tipurile ornamentaţiei. Manuscrisele latine nu sînt bogat ornamentate şi aceasta o explicăm prin destinaţia lor funcţională.

Legătura. Se referă la materialul din care este confecţionată şi la datarea execuţiei. Dat fiind faptul că manuscrisele au legătură originală, vom specifica numai datele speciale.

Provenienţa. Majoritatea provin de la Academia teologică şi Preparandie. Specificăm posesorii anteriori, acolo unde identificarea acestora a fost posibilă. Identificarea manuscriselor care au aparţinut lui Alexandru Gavra s-a făcut şi prin deducţie, pe baza ex-libris-ului manuscris, al particularităţilor grafice şi după eticheta ovală, crestată, întîlnită în biblioteca acestuia.

Cota din biblioteca Episcopiei ortodoxe române Arad, pentru facilitarea cercetărilor ulterioare, a fost trecută imediat după numărul de ordine.

1

inv. 29.

DISSERTATIO BREVIS AC SINCERA HUNGARI AUCTORIS DE GENTE SERBICA PERPERAM RASCIANA DICTA EIUSQVE MERITIS AC FATIS IN HUNGARIA CUM APPENDICE PRIVILEGIORUM EIDEM GENTI ELARGITORUM.

Conţinut:

I. 1—41: Dissertatio . . .
II. 43—136: Appendix Privilegiorum per Divos Imperatores et Reges Hungariae Leopoldum Josephum Carolum et Mariam Theresiam

https://biblioteca-digitala.ro

Inclytae Nationi Illyrico — Rascianae elargitorum et Medio Excel. Cancellariae Aulico Hungari[c]ae. Die 18 May 1743 Confirmatorum.

copist: Anchon, Simeon [Arad].

1837.

Însemnări:

p. 2. Diebus februarii anni 1837 e libello typis, a. 1790 impreso descriptum per 2 Cursus praeparandum Simeonem Anchon.

p. 42. Haec hucadusque comprehensa in libello typis impress continentur 26 paginis.

p. 136. Haec omnia in impresso dicta libello continentur paginis 80 nimirum inde ab initio dissertationis, usque finem antea visum. Correctum et emendatum per me A [Gavram] die 2ª mensis februarii 837 st. n. 136 p; 19 r; 18,3×10,8; format; 8°.

Legătură în carton cu fețe din hîrtie colorată și piele la cotor și colțuri.

Provenienția: Alexandru Gavra; Academia teologică Arad.

* ștersătură ulterioară cu cerneală neagră

2.

inv. 30

Fabry, Stephanus: LOGICA MAIOR PER VIRUM CLARISSIMUM Stephanum Fabry tradita

Conținut:

p. 1—11 I Prolegomena philosophiae

p. 11—40 II Prolegomena logicae

Sectio I: De anima, eius n[atura]e et indole (p. 11—23)

Sectio II: De facultate cognoscitiva animi (p. 23—40)

p. 40—158 III Logica generalis

Pars I: Analitica et quidem titulus primus, methodologia (p. 40—105)

Pars II: Logica analityca seu methodologia (p. 106—124)

Pars II: Dialectica (p. 125—158)

copist: [Vissnyi, Andrea], Posonii (Bratislava)

1794—1795

159* p; 33 r; 24,8×181; format: —4°

Legătură în carton cu fețe din hîrtie; lipsește coperta a II-a

Provenienția: [Al. Gavra]

* la p. 159 se află o completare ulterioară a textului de la p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro

3

inv. 31.

Fabry, Stephanus: PHILOSOPHIA SECUNDUM CANTIUM ET FEDERUM A VIRO CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE DOMINO PROFESSORE STEPHANO FABRY PROPOSITA ET AB ANDREA VISSNY NOTATA Anno GaLLIa qVo beLLis treMVIt conCVSsa rebeLLIs ac CrepVIt LItVIs HVngara terra sVIs.

Conţinut:
p. 1—10 I Prolegomena philosophiae
p. 1—110 II Prolegomena logicae
Pars I^{ma}, Logica universalis analytica (p. 28—79)
Pars II^{da}, Logica dialectica de recta adplicatione regular. recte cogitandi in homine, quatenus eius intellectus per sensus est limitatus et restrictus. (p. 80—110)
p. 111—210 III Prolegomena metaphysicae
Critica rationis purae (p. 114—126)
Analitica rationis purae (p. 126—148)
Ontologia ipsa (p. 149—166)
Pneumatologia (p. 167—174)
Kosmologia (p. 174—180)
Theologia naturalis (p. 181—210)

copist: Vissny, Andrea, Posonii (Bratislava)

1795

Însemnări:
p. 110. De modo docendi addit* 1797 st.n. 17 Ian.
p. 210. Finis die 23 Iunii Martis 1795**
p. 210 Examen habitum die 1 et 2 Iulii

210 p***; 25,7×20,3; 40 r; format —12°

Legătura de carton cu feţe de hîrtie

Provenienţa: (Al. Gavra).

* scurt capitol introdus ulterior
** permanent specifică luna şi ziua copierii
*** numerotare ulterioară de la p. 49.

4

inv. 32.

PROLEGOMENA PHILOSOPHIAE GENERALIS

Conţinut:
p. 1—136. Prolegomena philosophiae generalis

https://biblioteca-digitala.ro

I De onomatologia et definitione philosophiae (p. 3—12)
II De eius obiecta (p. 12—21)
III. De obiecta philosophiae (p. 21—29)
IV De certitudine eius (p. 29—47)
V De gradibus perfectionis philosophiae (p. 47—75)
VI De fine, utilitate et usu philosophiae (p. 66—75)
VII De abusu eius (p. 76—83)
VIII De methode discendi et docendi philosophiae (p. 83—96)
IX De stilo philosophico (p. 96—108)
X De libertate philosophandi (p. 109—120)
XI De relatione philosophiae ad theologiam revelatam (p. 121—125)
XII Divisio et partitio philosophiae (p. 125—136)

p. 1—145. Prolegomena logicae
I De conceptibus (p. 9—37)
II De usu vocum circa notiones (p. 37—41)
III De judiciis et propositionibus (p. 41—62)
Appendix ad cap. III. De affectionibus propossitionum relativis (p. 66—69)
IV De syllogismis (p. 69—104)
V De experientia (p. 104—111)
VI De inventione propositionum apriori (p. 104—111)
VII De scientia fide opinione errore (p. 116—129)
IX* De diiudic. eorum quae inventa (p. 129—131)
X De lectione librorum (p. 131—135)
XI** De modo libros legendi (p. 134)
XII De interpretatione scripturae (p. 134—137)
XIII De modo alios convincendi (p. 137)
XIV De modo alios refutandi (p. 138—140)
XV De modo disputandi (p. 140—145)

copist: Knezevics, Pahomie, Halle

2/2 sec. XVIII

Însemnări:

p. 145 Conscriptum a Pahomio Knezevics Ep[isco]po condam Aradiensis in U[nive]rsitate Hallensi studente

136 p.+145 p; 22×16; 30 r; f: —4°

Textul ocupă 2/3 din pagină; 1/3 este marginea.

Legătură în carton cu feţe hîrtie; cotor şi colţuri din piele

Provenienţa: Academia teologică Arad***

* capitolul VIII a fost omis la copiere.

** capitol nedezvoltat.

*** informaţie din inventarul bibliotecii Episcopiei ortodoxe române Arad, în care cărţile provenite de la fosta Academie teologică au fost înregistrate separat; v. anexa I.

https://biblioteca-digitala.ro

5

inv. 34 A

CRÎMPEIE DIN ISTORIA UNIVERSALĂ*

Conţinut:
p. 1—9 (Din istoria creştinismului)
p. 10—11 Dacia
p. 12—19 Mutatio regionum
p. 20—21 Notitia geographica Hungariae a Romani imperii declinatione usque ad proprii regni institutionem
p. 21—24 Origines variarum gentium
p. 25 Despre despărţirea bisericii Răsăritului de cea a Apusului**
p. 26—33 Istorie religioasă**
p. 34—49 (Fragmente de manual de drept)
p. 50—69 (Elemente de procedură penală)***

Însemnări
p. 10—24, passim: correctum (Al. Gavra)

(XVIII—1/2 XIX)

69 f; 26×20; 28—34 r; fascicole de 2 şi 4 file.

Nelegat

Provenienţa: Al. Gavra; Academia teologică Arad

* titlul din inventarul bibliotecii Episcopiei ortodoxe române, Arad
** fragmente în limba română.
*** fragment în limba maghiară.

6.

inv. 36

Gavra, Alexandru: STYLUS CURIALIS

[Arad]

[1/4 XIX]

Însemnări:
forzaţ: Gávra Sandore

(20) f; 19×12,5; r: 22; f: —8°

Legătură în carton subţire

Provenienţa: Alexandru Gavra

https://biblioteca-digitala.ro

7.

inv. 38

Borbola, Nicolae: JUS NATURALE, PUBLICUM UNIVERSALE ET GENTIUM ITEM PUBLICUM PARTICULARE S. REGNI HUNGARIAE ... Anno 1817 — 18 traditum.

Conţinut:
p. 1—393 Historia juris naturae
p. 394—112 Jus civitatis seu jus publicum universale
p. 613—691 Jus gentium
p. 692—782 Jus publicum particulare

Copist: Gavra Alexandru, [Oradea]

1817—1818

Însemnări:
f. gardă: Alexandri Gavra
passim: corectări făcute de Al. Gavra.

782 p; 24×19,8; format: —4°

Legătură în carton şi piele

Provenienţa: Al. Gavra, Academia teologică Arad

8.

inv. 40

Zaliszky, Ioan: INSTITUTIONES PHYSICAE, HISTORIAE NATURALIS ET OECONOMIAE RURALIS ... Anno 1816—1817 traditae

Conţinut:
f. 1—17 Introductio in physicam
f. 17 v.—39 De elementis
f. 39—46 De fluidis
f. 47—65 De variis aeri speciebus
f. 65 v—84 De igne et luce
f. 85—99 v. De astronomia physica
f. 99 v.—108 Geographia physica
f. 109—119 De electricitate
f. 120—126 Historia physica plantarum
f. 127—149 De agricultura

Cu figuri de geometrie în spaţiu şi aparatură pentru experienţe desenate cu cerneală neagră.

https://biblioteca-digitala.ro

copist :Gavra, Alexandru, [Oradea].

1816—1817.

[149]* f; 25,5×20,5; 35 r; format: —4°; —12°

Legătură în carton cu feţe din hîrtie

Provenienţa: Al. Gavra, Academia teologică.

* numerotare originală sporadică şi discontinuă.

9.

inv. 42

Gavra, Alexandru: MATERIALU ISTORICU LATINESCU TRANSILVANU CE CUPRINDE O MULŢIME DE OBSERVĂRI IMPORTANTE SPRE COMPUNEREA UNEI ISTORII SOLIDE ŞI SISTEMATICE ROMÂNESCI MULTU FOLOSITÓRE

copist: Gavra, Alexandru, [Arad].

2/4 sec. XIX

Însemnări:

forzaţ: 30 Iunyi N. C. 1826 Illus D. Comes N. Lazăr de Szarhegy, alja Cons. Gub. et Director Lycaei nostras Ecclesias Balasf. una cum comitissa Elisab. nata Banffy venerabundus invisit. percepi 10ª 7bus 1835. A G(avra).

f[t]**+[2] f**+221 p; 23×19,5; 26 r; format: —4°.

Legătură în carton cu feţe din hîrtie

Provenienţa: Al. Gavra; Academia teologică Arad.

* pentru cuprins, întocmit şi introdus ulterior, pe filele (1) şi (2), vezi anexa II
** foaia de titlu şi următoarele (2) file sînt scrise de altă mînă şi au fost introduse ulterior.

10.

inv. 43

Monorai, Ioan: BREVIS NOTITIA RERUM DACICARUM ALIORUMQVE MOTUUM ET REVOLUTIONUM QUE RECENTIORIBUS TEMPORIBUS EUROPAM INFESTARUNT, COLLECTA ATQUE IN ORDINEM REDACTA PER IOANNEM MONORAI, PAROCHUM GRAECO-CATHOLICUM DACO-ROMANORUM*

copist: Monorai, Ioan, N[agy] Csergod (Cergăul Mare)

https://biblioteca-digitala.ro

f. titlu+(11) f+362 p**, 23×19,5; 25 r; f: —4°

Legătură în carton cu fețe de hîrtie

Provenienta. Ioan Monorai, Moise Fulea, Alexandru Gavra, Academia teologică Arad.

* referitor la conținut, v.: Ed. I. Găvănescu: „Ioan Monorai. Un istoric ardelean necunoscut", Arad, 1938.

** paginile cu numerele 235 — 238 și 269 — 270 sînt nescrise.

11.

inv. 45

PROLEGOMENA PHILOSOPHIAE

Conținut:

p. 9—551 I. Prima pars philosophiae theoreticae

Psychologia empirica	(p. 9—52)
Logica	(p. 52—131)
Logica practica	(p. 139—183)
Methapisica eiusque exordium	(p. 185—193)
— Prima pars methapisicae: Ontologia	(p. 194—228)
— Pars secunda methayhisicae: Cosmologia	(p. 229—272)
— Pars tertia methaphisicae: Psychologia rationalis	(p. 273—314)
— Pars quatuor methaphisicae; Theologia naturalis	(p. 315—549)

p. 551—607 II Historia philosophiae

607 p*; 19×11,6; 29—41 r; format: —8°

Legătură în carton cu fețe din hîrtie imprimată cu motive florale.

Provenienta: Alexandru Gavra, Academia teologică Arad.

* numerotare originală; paginile 132, 133, 134, 184 sînt nescrise.

12.

inv. 46

COMPENDIUM THEOLOGIAE MORALIS CHRISTIANAE IN USUM CLERICARUM SEMINARIALUM ACCOMMODATUM

Conținut:

p. 1—120 Prolegomena in theologiam moralem

https://biblioteca-digitala.ro

p. 121—136 Supplemetum moralis christianae continens quaestionum quarundam in praelato opusculo non contentam uberiorem.

[Timişoara]

1813

Însemnări:

f. gardă: Emi Temesvarini anno 834 Martii 10° die, Demetrius Ratz, G[recae] N[on] U[nitae] R[eligionis] parochus

f. titlu+136 p; 20,2×16,2; 40 r; format: — 4°

Legătură din carton şi piele pe lemn

Provenienţă: Dumitru Raţ, [Alexandru Gavra], Academia teologică Arad.

13.

inv. 50/a/

(MENIATES, MELIAS, CEPHALENIENS, traducători: Mothonis, Nicolaus şi Kositzki, Gregorius)*

[LAPIS OFFENDICULI HOC EST ORIGO ET CAUSSA DISCIDII DUARUM ORIENTALIS ATQUE OCCIDENTALIS ECCLESIARUM]**

[4/4 sec. XVIII]

Însemnări:

p. 1: Collatum, correctum atque emendatum est die 16ª Augusti, 1837 [Alexandru Gavra].

(11) f+21 p; 27×21; 22—25 r; format: —4°

Legătură în carton cu feţe din hîrtie

Provenienţă: Gherasim Raţ***, Alexandru Gavra***, Academia teologică Arad.

*din exemplarul al doilea, inv. 50/b.

** titlul de pe f. 1.

*** din lucrarea lui Al. Gavra: „Monumentul Şincai-Clainian", (p. 191—192)

14.

inv. 50 /b*/

MENIATES, MELIAS CEPHALENIENS, taducători în limba latină: Mothonis Nicolaus şi Kositzki, Gregorius

LAPIS OFFENDICULI SIVE EXPOSITIO ORIGINIS ET CAUSAE DISCIDII DUAR. ORIENT. SCILICET ET OCCIDENT. ECCLESSIA-

https://biblioteca-digitala.ro

RUM, CUM QUINQUE CONTROVERSIIS COMPOSITA, ATQUE IN LUCEM PUBLICAM EDITA AB MELIA MENIATA CEPHALENIENSIS DEI AMANTISSIMO EPISCOPO OLIM CERNICES ET CALABRITORUM IN PELOPONESO. IN LATINUM AUTEM SERMONEM CONVERSA A NICOLAO MOTHONIS ET GREGORIO KOSITZKI ET EXCUSA ... MDCCLII (1752)

copişti: elevi ai Institutului teologic ortodox român din Arad, cursul al doilea: Brebu, German, Josa, Dronea, Pavel, Fiscea, Ardelean, Simeon Ciulin, Suciu, Creţu

[Arad]

[1836—1837]

Însemnări:

f. titlu: Collatum, correctum et emendatum die 16ª Augusti 1837 [Al. Gavra].

f. titlu+(11)f+200 p; 19,5×14,5; 22 r; format: —4°

Legătura în carton cu feţe din hîrtie cerată.

Provenienţa: Academia teologică Arad.

* ambele exemplare se află sub nr. 50 în inventarul Bibliotecii Episcopiei ortodoxe române Arad.

15.

inv. 51.

[DE CALENDARII GREGORIANII APVD GRAECI RITUS IMPERII AUSTRIACII HOMINES INTRODUCTIONE]

Conţinut:

p. 1—18 I. Repraesentatio Metropolitae Carlovicziensis cum motionis unionem calendariorum dissvadentibus*

p. 19 v.—63 v. II Refutatio in hujus sententiae Metropolitae Carlo-[vicziensis] per Episcopum Crisiensem.

p. 64—69 III. Prospectum: qualiter unio calendariorum procuranda sit*

[Arad]

1837

Însemnări:

f. gardă: Dissensio: Utrum apud graeci ritus imperii austriaci homines Calendarium gregorianum introducendum, aut julianum ultro quoque retinendum sit? Officiose ventilata et pertractata [Al. Gavra]. Nota bene

https://biblioteca-digitala.ro

Representatia Mitropolitului carlovitianu din contextul acesta s-au conferatu cu altu oarecare manuscriptu al cutăruia π*** şi discrepanţia sau însemnatu paralelicesce pre la marginile respective; tocma aci şin următoarele dae concepturi cuvintelor celor ce prin smintita decopiare se vediura a fi abătute dela genuinul intielesu, tot prela margini cu carele se substituira altele după parére conforme [Al. Gavra].
Observandum. De introductione calendarii gregoriani in Comitatum Scepusiensem anno 1584 Vide Magyar orszag Historiai Budai Ferencz Lexiconjat I Darab pag. 431 ord. 35 [Al. Gavra].

f. 1. Repraesentatio Metropolitae Carlovicziensis cum motionis unionem calendariorum dissvadentibus. [Al. Gavra].
Cott. die 19 Aug. 837 [Al. Gavra].

f. 18. Carlovicii 9 December 1814 humilimus obligatissimus Stephanus Stratimirovics** în Pan. obsequentissimus [Al. Gavra].

f. 63 v. Constantinus Stanie (...) Eppus G.R.C. Crisiensis** Modus procurandae unionis Cal. in speciali relatione exponitur. Crisii 25 Ian. 1816**.

f. 64. Prospectum: qualiter unio calendariorum procuranda sit [Al. Gavra].

f. 69. Cott die 19 Aug. 837 [Al. Gavra] die 27 ... 837***.

69f; 24×19; 24 r; format: in folio

Legătură în carton

Provenienţa: Alexandru Gavra, Academia teologică Arad

* din însemnările lui Al. Gavra.
** copie.
*** nota copistului.

16.

inv. 53

Borbola, Nicolae: SCIENTIA POLITIAE, CIVITATIS, POLITICO-COMMERCIALIS, REI AERARIAE ET JURIS CAMBIALIS

copist: Gavra, Alexandru, Oradea

1819

Însemnări:

f. titlu Anno 1818/9 tradita, per Alexandrumque Gavram huius anni auditorem descripta.

f. (184) die 25 iunii 1819 M. Varadini [Al. Gavra]

Legătură în carton cu cotorul şi colţurile în piele

Provenienţa: Alexandru Gavra, Academia teologică Arad

* numerotare sporadică, fascicole, cu cifre romane (12 fascicole în octavo) şi cu cifre arabe.

https://biblioteca-digitala.ro

17.

inv. 63

Partenius Jakab, Josephus Laszlo: ORATIO PANEGIRICA IN LAUDEM TRIUM SANCTORUM BASILII MAGNI GREGORII NAZIONZEM ET IOANNIS CHRYSOSTOMI FACTA, MAJOREMQUE PARTEM DEPROMPTA EX PARTHENIO JAKAB PER JOSEPHUM LASZLÖ RHETORICIS PROFESSOREM

Conţinut:
f. (1)—(5) Oratio . . .
f. (5)—(16) Versus saphici in eorundem trium Sanctorum laudem conditi per Josephum Lászlo rhetorius professorem.

copist: Laszlo, Josephus, Balasfalvae (Blaj)

1802

Însemnări:

f. 14, 15+Ioannis Bobb

16 f; 23×19,5; 25—28 r; format: in folio

Nelegat

Provenienţă necunoscută. —

18.

inv. 72

DE CULTURA HORTORUM*

Conţinut:
f. 1—8 De cultura hortorum, florum, cerealium
f. 9—27 De varii generis potabilibus orno multo cremato aquis vito cerevusia coffea horum chemica proparecione et correctione
f. 28—44 De oeconomia practica
f. 44 v—71 De artibus achimisticis mineralibus ac metallicis harum praeparationibus laboriobus et processionibus.

[înainte de 1750]

Însemnări:
[în loc de f. titlu]: Cîteva fragmente scoase dintr-o carte veche neamtiască pre latinie la . . . tipărită
Titlul cărţii: Neu Eröffnete Kunst und Schatz-Kammer [Al. Gavra].

https://biblioteca-digitala.ro

[71**] f; 21×13,3; 30 r; format: —8°

Manuscrisul pare a fi întrerupt la paragraful 80 din secţiunea a IV-a

Ornamente: vignete de final din linii întrerupte, la sfîrşitul fiecărei secţiuni.

Legătură în carton şi pînză

Provenienţă: Academia teologică Arad

* incipit

19.

inv. 93

PROTOCOLLUM ACTORUM CONSENSUS LITTERARII SCHOLARUM PRAEPARATORIARUM NATIONIS VALACHICAE PRO ANNO SCHOLARI 817*

Arad

1817

/22/ f; 42×26,8 2 coloane; 46 r; format: in folio

Legătura în carton subţire

Provenienţă: Academia teologică

* cu semnăturile profesorilor: Grigore Lucacic, Constantin Diaconovici Loga, Dimitrie Constantini, Iosif Iorgovici.

ANEXA I

Extras al manuscriselor latineşti din inventarul bibliotecii Episcopiei ortodoxe române Arad, în care au fost înregistrate separat cărţile provenite din bibliteca fostei Academii teologice

3921. Nicolae Borbola: Jus Natule, publicum universale et gentium item publicum particulare S. Regni Hungariae, Oradea 1817/8

3923. Ioan Zaliszky: Institutiones Physicae, historiae naturalis et oeconomiae ruralis, 1816—1817.

3930. Material istoric transilvan

https://biblioteca-digitala.ro

3931. I. Monorai: Brevis Notitia Rerum Dacicarum
3935. Prolegomena Philosophiae Generalis
3936. Prolegomena Philosophiae
3950. Melia Meniata: Expozitio originis et caussae discidii
3951. Reprezentaţia mitropolitului de la Carlovăţ
3953. N. Borbola: Scienţia politiae civitatis, M. Varadini, 1818—9
3957. Jos Iorgovici: Manuscriptum Geographiarum, Matematico-Physico et Politiae

ANEXA II

Extractul manuscriselor latineşti din

I. Inventariul bibliotecii Episcopului Institut Clerical Românesc din Aradul vechiu începute în 26 februarie 840

1. Prolegomena Philosophiae Practicae
2. Institutiones Physicae Pars III
3. Compendium Theologie Moralis
4. Historia naturalis
5. Primae lineae Historiae naturalis
6. Speculum Veneris
7. Theologia Christiana Unitariorum
8. Rhetorica sacra
9. Elementa philosophae Rationalis
10. Institutiones Gram.
11. Dictionarium Pentaglotum
12. Aevi nostri Genius
13. Orationes Ciceronianae

II. Însămnarea cărţilor care în biblioteca Institutului clerical arădan sub fatalităţile revoluţiunei trecute ici cole în Arad aruncată sau aflat, sub întreprinderea ofiţioasă primarului Profesor Petru Raţ.

1. Manuscriptum Pholosophiae vol. 1—4
2. Compendium Theologiae Moralis
3. Philosophia Practica

https://biblioteca-digitala.ro

III. Catalogus Librorum Bibliotecae Instituti Clericalis romanu aradiensis sicut illocata habetur in theca Instituti anno 1853/4 dum ad domum Belhium translata est.

Manuscriptae

1. Prolegomena Philosophiae Manuscriptum
2. Compendium Theologiae moralis christianae
3. Prolegomena Philosophiae moralis
4. Michael Olsavszky: Sermo de unione

Inventariu prin care se arată acele ustensilia de invetiamentu ale preparandiei rom. gr. resărit din Aradu, cari din causă, că în jilavulu zidu vechiu alu ei nu era nici locu deplinu sbicitu, nici incuietore bune, nici dolafuri de ajunsu, s-au depusu în localitatea subscrisului

1. Pro intuitione deserviens fragmentum oeconomicum hung Ab A. Gavra donatium
2. Fragmentum epistolographicum per Const. Diaconovics concinnatum
3. Primae lineae Historiae naturalis descriptae de Ludovico Metterpacher Donu dela A. Gavra.

ANEXA III

Compectulu

Materialului istoricu latinescu Transilvanu, ce cuprinde o mulţime de observări importante spre compunerea unei Istorii solide şi sistematice romanesci candca nu pucinu folositoare.

1. Transumptul conventului de colosi Monositor, ce cuprinde privilegiile despre scoterea bisericaşilor de subt dijma de Mihaiu Apafi Acatie Barciai date subt litera A. pag. 1.
2. Privilegiu dela Gabrielu Lit. B. pag. 9.
3. Detto dela Mihaiu Apafi lit. C. pag. 12.
4. detto detto detto Lit. D. pag. 16
5. detto dela Gabrielu Litera E pag. 18
6. Diploma I ea a imperatului Leopoldu I in Lit. F. pag. 24
7. detto II detto detto Lit. G. pag. 26
8. Instantia clerului Lit. R. pag. 43
9. detto a Episcopului Lit. L. pag. 53
10. Decretului lui Carolu VI Lit. M. pag. 61
11. detto alu II a lui Carolu VI Lit. N. pag. 69
12. detto alu III detto detto Lit. 0, pag. 72.

https://biblioteca-digitala.ro

13. Litera P Extrasulu representaciunei Deputationale cătră Imperatul pag. 75
14. Lit. 2. Instantia cătră Imperatul pag. 86.
15. Articulul al 2 le din constitutia aprobata. Partea 3 a titlul al 5 le Lit. R pag. 103
16. Instantie catra Guvern Lit. 5 pag. 104
17. Intarirea pretensiunilor prin legile divine et c L.T. pag. 110
18. Proiectu cătră Guvernulu Ardealului Lit. V. pag. 123
19. Resolutia comisiunei Lit. X. pag. 131.
20. Raspunsu catra atinsa comisiune Lit. Z. pag. 138
21. Telcuirea terminului: „In statu quo" Lit. A 2. pag. 151
22. Meduha seu succul pag. 153
23. Succul seu compendiul rugarilor nostre Maestatei sale sacratissime aşternute pag. 159
24. Litera B 2, Articulul 69, pag. 166
25. Expunerea apasarilor catra Imperatul indreptata Lit. I, pag. 167
26. Pofta comisiunei pag. 176
27. Unele însemnări, ce se tienu de Istoria bisericei ardelenesci a Romanilor din insemnarile lui Brancovici (a Dreptului Georgiu) in Istoria universala a lui Engl în Partea 49 cartea 3 pag. cartei aceea 480; eara a Materialului acestuea pag. 180 atinse
28. Diploma lui Bela regelui Ungr. cinului Ionitilor la a 1247 data unde se afla stralucite expresii despre virtutea bellica a Romanilor şi despre imprejurările de atunci ale lor pag. 187.
29. Despre Monahul spre Episcopie recomendatu, şi la a 1638 in tempul lui Rakocy I cu numele batut pag. 193.
30. Nevoile şi Gonele cele crencene, ce la a 1698 silira pre Episcopul Transilvan romanu sa fuga subtu scutul unirei pag. 194.
31. Imperatulu la a. 1699 şi repetiesce rendueala in treaba unirei data pag. 196.
32. La a 1701 se slobodu din curte catra staturile transilvane unele improboti pentru împedecarile romanilor aruncate pag. 198.
33. Demustrare frantiedia despre purcederea, characterul fisicescu, moralicescu şi taria bellica a Romanilor pag. 200—201
34. Unele din sfera Istoriei Eclesiastice pag. 201
35. detto detto detto pag. 202
36. Despre moravurile şi mudul graierei al romanilor pag. 206
37. Notitia polittice mnentiesci despre ghinta jocurile romanilor din Transilvania, pag. 207.
38. Despre romanii banatieni pag. 208.
39. Unele, ce se tienu de drepturile Romanilor din fundul regiu din Transilvania pag. 2 (o) 9.
40. Se enumara manoscrisele lecsicónelor romanesci pag. 211
41. Romani in instrumentele vechi de multe ori se numescu olahi pag. 221.
42. Argumentele aretatore de purcederea romana pag. 212.
43. Se aduc şi acte, cu care vreu unii o pogóra de la Bulgari, pag. 213

https://biblioteca-digitala.ro

44. Romanii pre romanii orientali i-au consideratu (socotit) de ghinta straina, prosta, bolharaitóre (bitanga = vaga) și mai terdiu și de sie inimica (dusimana), pag. 214.
45. Se atingu nisce observari ca adaugamente la cele ce in Istoria Eclesiastica Majorianana la pag. 86 se vorbescu pag. 216.
46. Despre purcederea și latirea Romanilor din acelasiu Autor, pag. 221 Tota adunarea aceasta sta din 222 de pag. in 4° = 27 3/4 de cóle

Născut din necesitatea de a proteja și înfrumuseța corpul, sumanul a fost și este una din piesele de bază, de veche tradiție, ale costumului popular românesc. El a reușit să dăinuie, în forma sa originală, pînă în zilele noastre pînă și acolo unde costumul popular tradițional a dispărut de mult sub influența urbanizării, cum este de exemplu Podgoria Aradului.

BIBLIOGRAFIE

1. Mircea Avram, *Catalogul manuscriselor*, Sibiu, 1970.
2. I. Bianu, N. Cartojan, *Catalogul manuscriptelor românești*, București, 1923. *todox din Arad*, Arad, 1922
3. Cornelia Bodea, *Acum 100 ani* în „Hotarul", an IV, 1937 și an V, 1937.
4. Theodor Botiș, *Istoria școalei normale Preparandiei și a Institutului Teologic ortodox din Arad*, Arad, 1922.
5. A. Ilieș și I. Crăciun, *Repertoriul manuscriselor de cronici.*
6. Lucian Emandi, *Alexandru Gavra, editor de cărți românești*, în „Anuarul Liceului pedagogic Arad pe anul școlar 1972/1973", Arad, 1973
7. Alexandru Gavra, *Monumentul Șincai-Clainian*, Buda, 1844.
8. Eduard Găvănescu, *Ioan Monorai. Un istoric ardelean necunoscut*, Arad, 1938
9. Iacob Radu, *Manuscriptele Bibliotecii episcopiei greco-catolice române din Oradea Mare*, București, 1923
10. P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din biblioteca Academiei R.S.R., București*, 1959
11. Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, București, 1970.
12. Alexandru Toth, *Primele manuscrise matematice românești din Transilvania*, Cluj, 1974

LES MANUSCRITS LATINS DU DÉPARTAMENT D'ARAD (I).

(Résumé)

C'est la première mise en valeur des manuscrits latins existants dans les collections aradoises.

Ces sont les considérations générales et l'éxplication de la méthodologie qui constituie la première partie de cet étude, suivies, dans la deuxième partie, de la présentation des exemplaires, ordonnés conformément aux critères bibliographiques.

En vue de cet ouvrage, l'auteur a entrepris un précieux travail d'identification des copists et des anciens possesseurs.

L'étude complète ainsi l'information concernant les manuscrits latins sur le territoire du pays.

https://biblioteca-digitala.ro

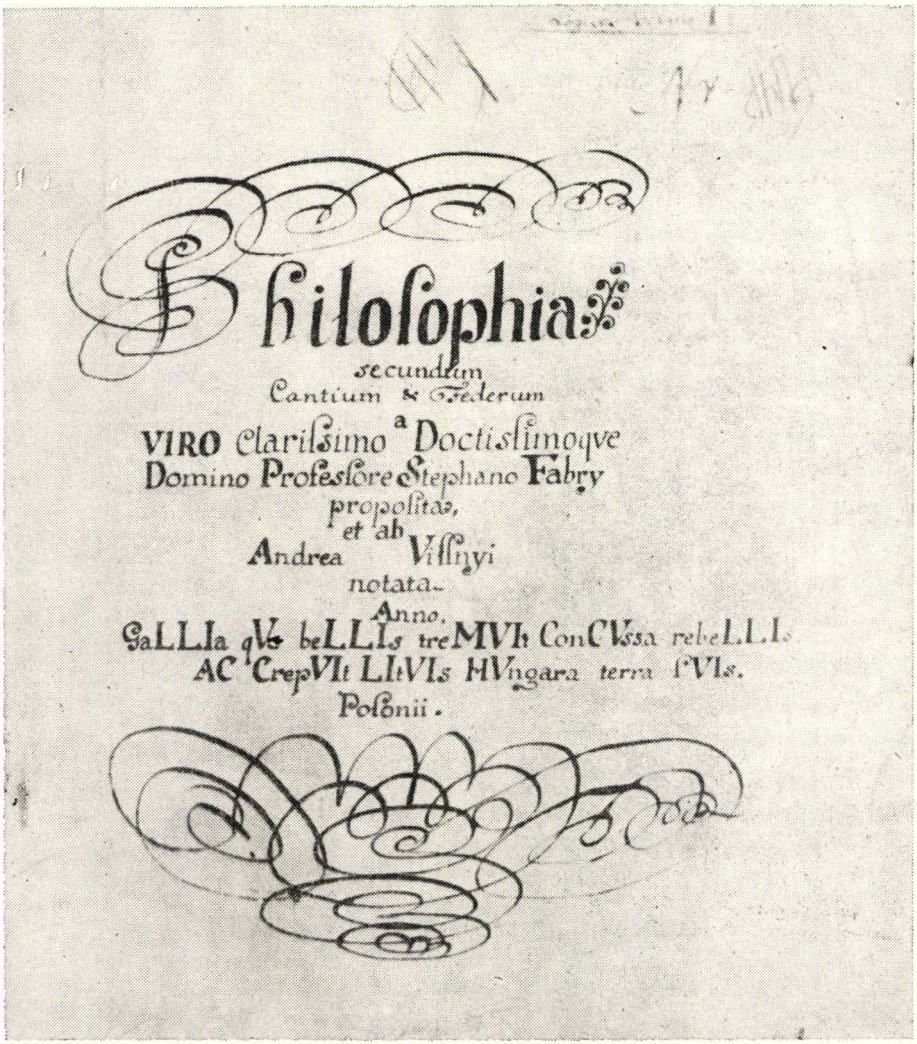

Philosophia
secundum
Cantium & Federum
VIRO Clarissimo a Doctissimoque
Domino Professore Stephano Fabry
propositas,
et ab
Andrea Vissnyi
notata.
Anno,
GaLLIa qVe beLLIs treMVIt ConCVssa rebeLLIs
AC CrepVIt LIttVIs HVngara terra ſVIs.
Poſonii.

Fig. 1 — Foaia de titlu a notelor de curs luate de Andrea Vissnyi după prof. Stephan Fabry (Bratislava, 1795) (ms. 31).

https://biblioteca-digitala.ro

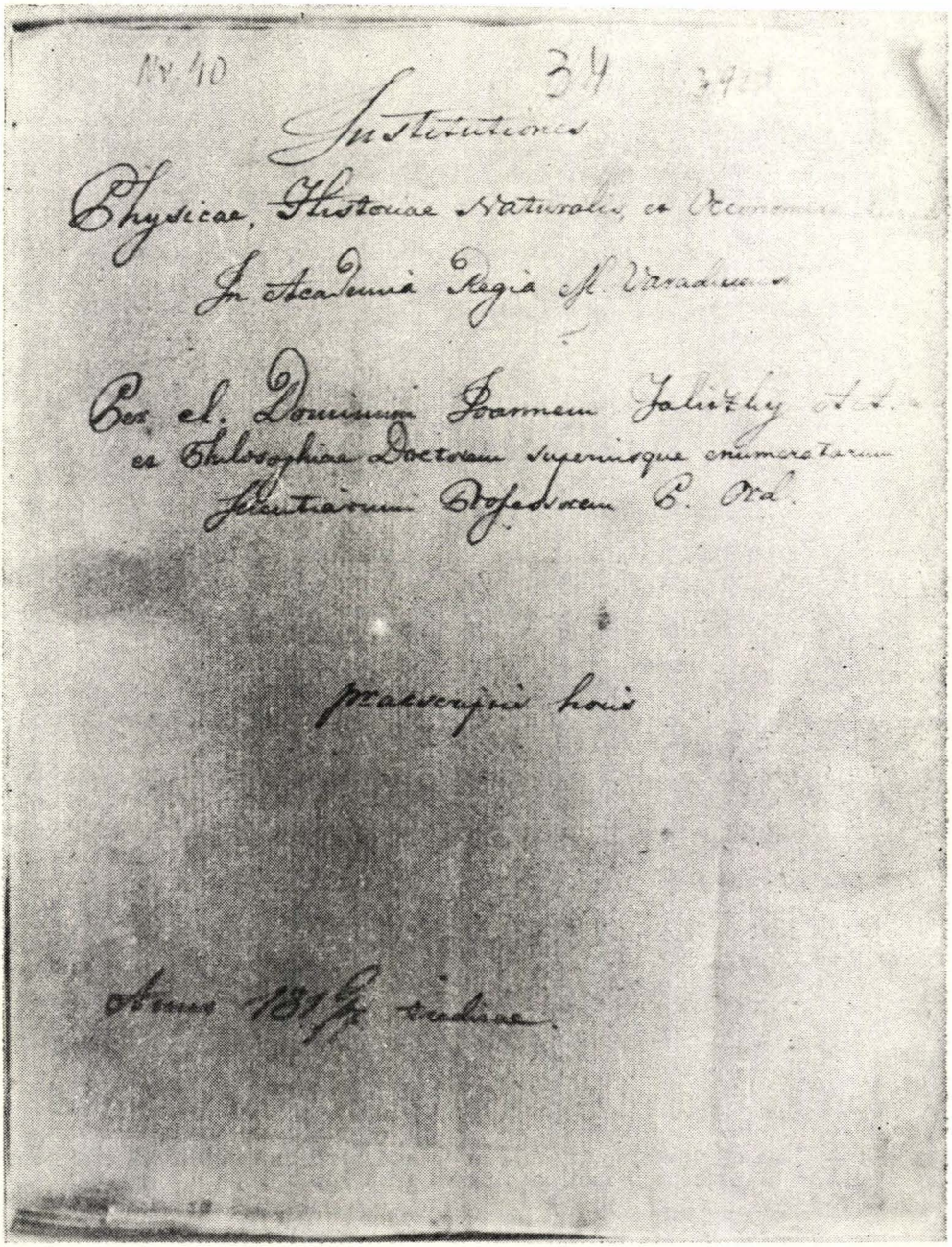

Fig. 2 — Foaie de titlu autografă a notelor de curs luate de Al. Gavra pe vremea studenţiei la Oradea, după prof. Ioan Zaliszky (ms. 40).

https://biblioteca-digitala.ro

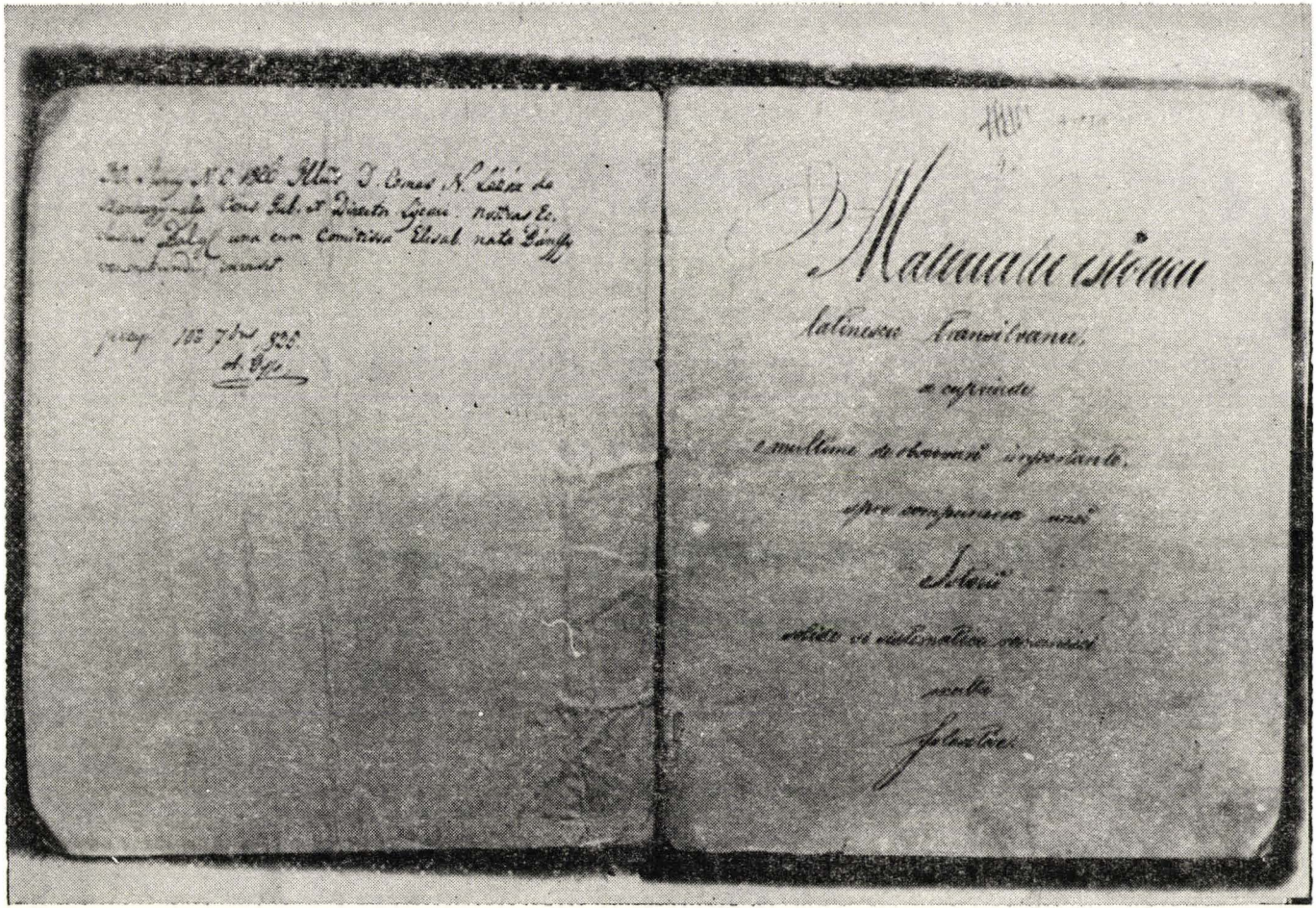

Fig. 3 — Manuscrisul nr. 42, întocmit de Al. Gavra, cu semnătura autorului pe forzaţ.

https://biblioteca-digitala.ro

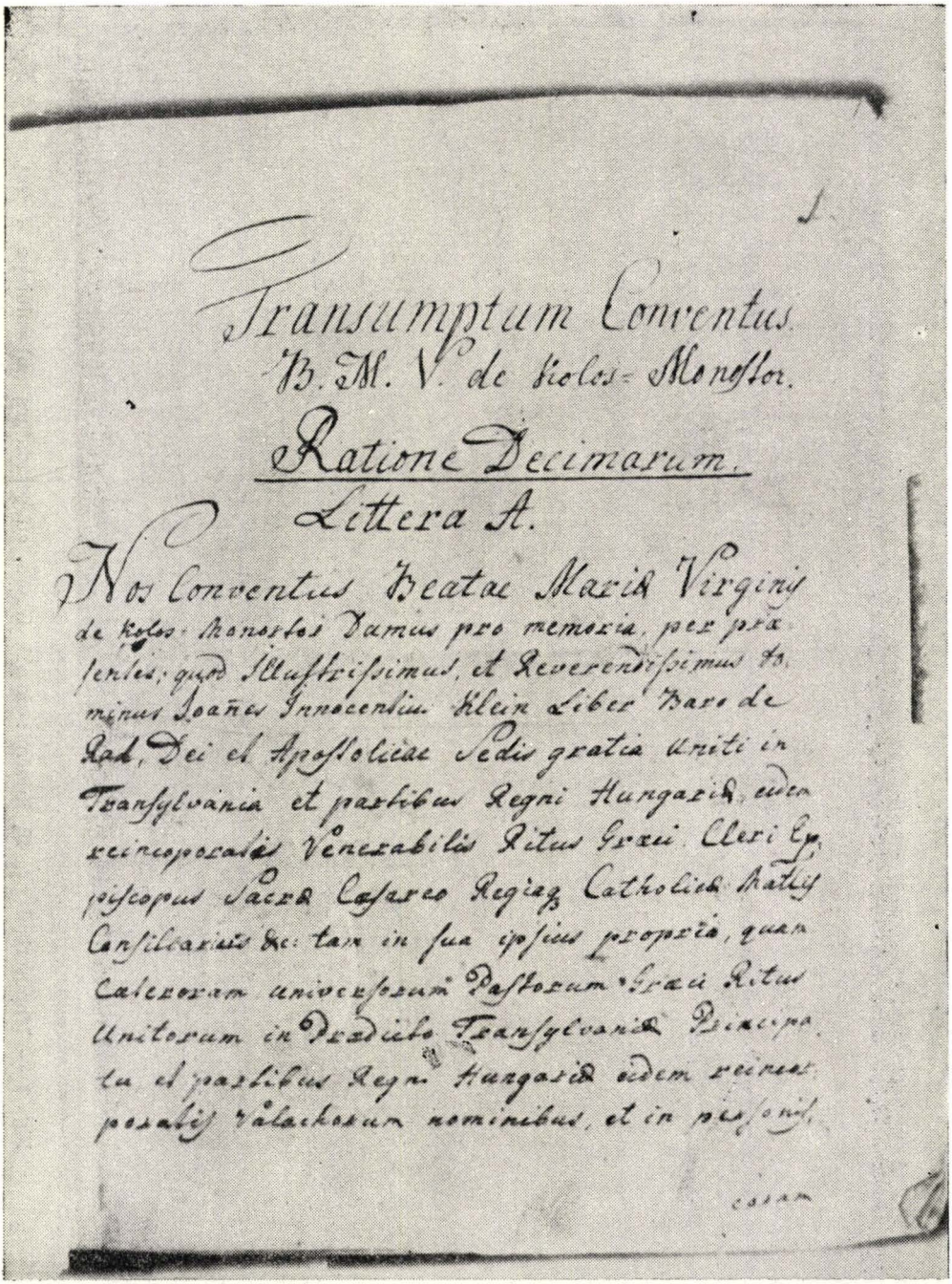

1

Transumptum Conventus
B. M. V. de Sicles = Monastr.

Ratione Decimarum.

Littera A.

Nos Conventus Beatae Mariae Virginis de Sicles: Monastis Damus pro memoria, per praesentes; quod Illustrissimus, et Reverendissimus Dominus Joannes Innocentius Klein Liber Baro de Rad, Dei et Apostolicae Sedis gratia Uniti in Transylvania et partibus Regni Hungariae, eidem seincupocalis Venerabilis Ritus Graeci Clerij Episcopus Sacrae Caesareae Regiae Catholicae Mattis Consiliarius &c: tam in sua ipsius propria, quam Cateroram aniocesanorum Pastorum Graeci Ritus Unitorum in Praedicto Transylvaniae Principatu et partibus Regni Hungariae eidem seincupocalis Valachorum nominibus, et in personis

casam

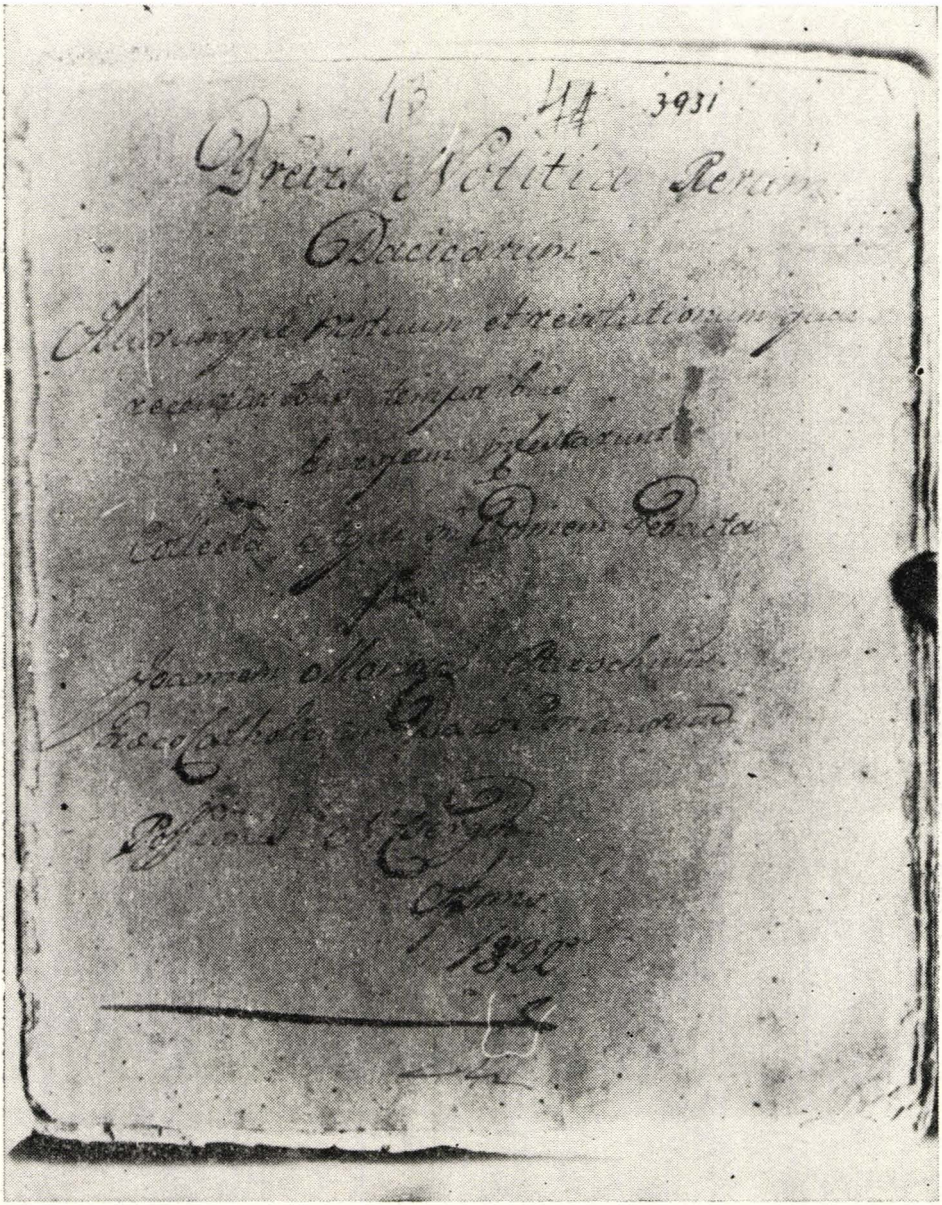

Fig. 5 — Foaia de titlu a manuscrisului lui Ioan Monorai, care în varianta românească se numește „Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei"; a fost trimis lui Al. Gavra spre publicare (ms. 43).

https://biblioteca-digitala.ro

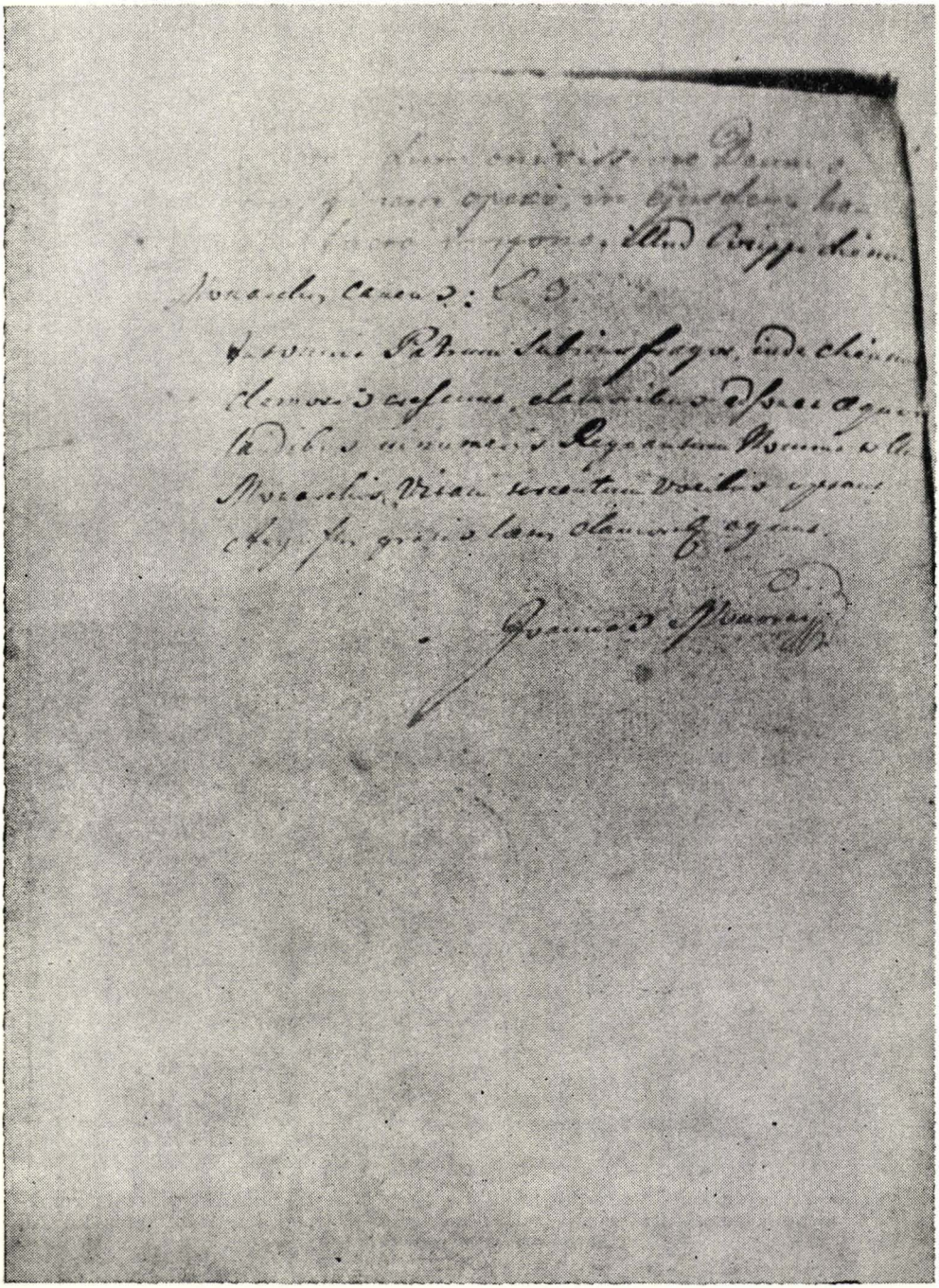

Fig. 6 — Semnătura lui Ioan Monorai de pe ultima filă a manuscrisului „Brevis notitia rerum Dacicarum“ (ms. 43).

https://biblioteca-digitala.ro

3451

Descriptio:

Utrum apud graecos istius imperii austriaci homines Calendarium gregorianum introducendum, aut julianum retinendum sit?

Opinio vulgata et pertinacita.

Notabile

Reprezentanția Mitropoliei Ardealului din contextul acesta s'a adresat, cu altă ocazie, manuscriptul cu titlurile N. ***, care diferențiate, dar informațiile paralelismul prelo marginile respective; tema dela sfârșitul următoarele due conținând cuvintele calos, ce prin semnificații deosebite de valoare a fi obținute de la gramatica intitulată Tot prelo marginea cu cerneală se valorificare atât de bune pentru conformă.

Observandum. De introductione Calendari gregoriani in Austriam secundum anno 1584. Vide Mosyat cap. 9 tit. [illegible] Entsch. Zeremek Lexicon pt. I Darab pag. 431 col. 35.

Fig. 7 — Despre introducerea calendarului gregorian: titlul în limba latină și alte însemnări manuscrise aparținînd lui Al. Gavra (ms. 51).

https://biblioteca-digitala.ro

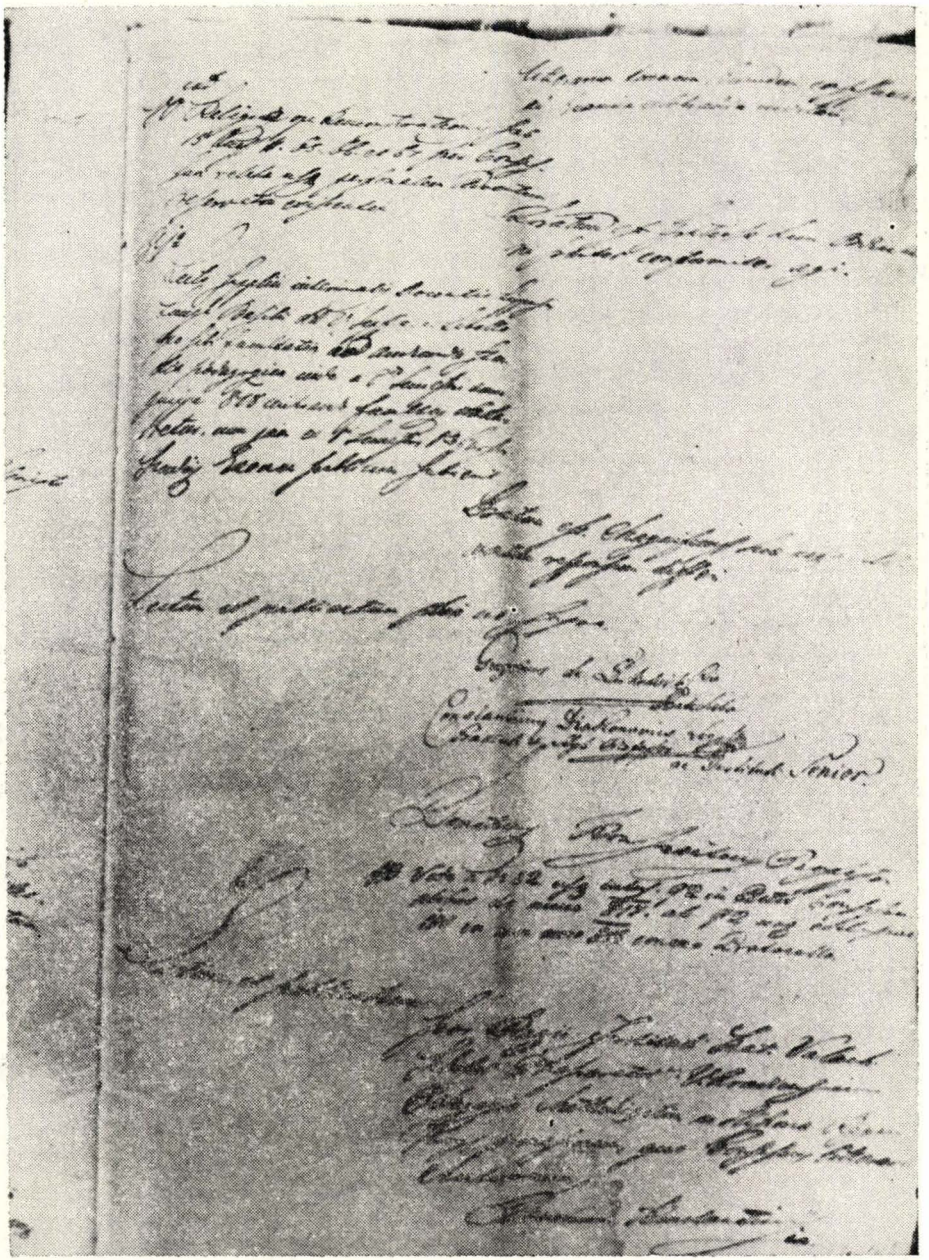

Fig. 8 — Semnăturile profesorilor: Constantin Diaconovici Loga, Dimitrie Constantini, Grigorie Lucauc pe ultima filă a ms. 93, care cuprinde hotărîrile consensului literar al şcolilor preparandiale româneşti pe anul 1817.

https://biblioteca-digitala.ro

SUMANE DIN COLECŢIA MUZEULUI JUDEŢEAN ARAD

RODICA HERLO

Sub denumiri diferite, sumanul este întîlnit în întreaga ţară într-o mare varietate de forme, dar mai ales de compoziţii ornamentale şi coloristice.

În judeţul Arad îl găsim sub două denumiri: suman şi şubă.

Muzeul judeţean din Arad cuprinde o colecţie de 115 sumane de pe raza judeţului, fără a include aici toate variantele locale ale piesei.

Sumanele arădene sînt confecţionate fie de sumănari locali, fie de sumănarii din Sîrbeşti, jud. Bihor, care le executau după comandă sau pentru piaţă. Acestea din urmă le întîlnim mai ales în satele din jurul Ineului şi pe valea inferioară a Teuzului, pătrunzînd răzleţ şi-n satele din vestul judeţului.

Materia primă folosită în confecţionarea sumanelor este lîna ţesută în casă în războiul de ţesut de către femei, în trei-patru iţe. Este folosită mai ales lîna ţurcană, majoritatea oilor crescute în această parte a ţării în perioada de la începutul sec. XX pînă la al II-lea război mondial fiind ţurcane.[1]

Pănura odată ţesută era dusă la dubit, la dube sau sceze în satele din zonele deluroase ale judeţului: Chişindia, Păiuşeni, Archiş, Groşeni şi chiar la Pîncota sau în unele sate din Ţara Zărandului (Hălmagiu, Hălmăgel, Bulzeşti).

De multe ori, dubaşii se deplasau prin sate, mai ales spre zona de cîmpie, adunau pănura şi o aduceau acasă gata dubită.

Pentru şubele din Podişul Lipovei şi Valea Mureşului, pănura se dubea la Făget, Cerbia, Roşia, Corbeşti, Stejaru, Bîrchiş, Zam.

Pe lîngă pănura ţesută în casă, pe Valea Mureşului întîlnim sube şi dintr-o pănură mai subţire „ohabă" şi mai albă, ţesută în două iţe. Pănura aceasta era adusă de la Orăştie şi se confecţiona în sat de către oameni specializaţi. Şubele acestea se numeau „şube greceşti". Un meşter şubar era Neamţu Ion din Ilteu, decedat în 1976, la vîrsta de 86 ani[2]. Pănura era ţesută de aceeaşi mînă pentru ca ţesătura să fie uniformă. Pentru confecţionare erau specializaţi bărbaţi, iar pentru ornamentare numai femei.

---

[1] Informator: Tărhuna Petru 85 ani — sat Mîsca, com. Şiria.

[2] Informator: Marcu Elena, 55 ani, satul Ilteu.

https://biblioteca-digitala.ro

În întreaga zonă arădeană întîlnim șuba albă, cu excepția unor sate din Țara Zărandului unde se folosea țundra neagră: Groși, Băneşti, Măgulicea, Lazuri și-n cîteva sate din jurul Hălmagiului. Culoarea neagră a pînzei era obținută prin vopsirea ei cu coajă de arin. Aici, în Țara Zărandului era un centru de sumănărit specializat în confecționarea țundrei negre — satul Poienari.

În majoritatea satelor din jurul Hălmagiului însă întîlnim șuba albă — Luncșoara, Brusturi etc., denumită „doloamă din habă". La Brusturi se poartă și țundră neagră și doloamă.[3]

După croi, sumanele purtate în aceste locuri se încadrează variantei B a Tipului unic, haine evazate care prezintă clini laterali și frontali. Spatele și fața sumanului sînt croite dintr-o singură bucată de pînză, netăiată la umăr, despicată în față, rezultînd „aripile" sumanului. Lărgimea necesară este dată de introducerea clinilor laterali, de obicei trei și frontali, unul sau doi. Clinii laterali, care pornesc de sub braț, au formă trapezoidală, unul mai lat și doi mai înguști, iar cel din față, care pornește de la guler are formă dreptunghiulară. Pe Valea Crișului Alb sumanele sînt mai evazate iar pe Valea Mureșului au croi mai strîmt care urmărește mularea pe corp și supleța liniei în special în sudul Văii Mureșului[4].

Mînecile sînt drepte, se prind de la umeri și se termină cu pumnari, de obicei avînd aceeași lărgime cu mîneca. Gulerul sumanului este îngust, ridicat în jurul gîtului, lat de 5—6 cm. drept la spate și îngustat spre față. Pe Valea Mureșului și în Podișul Lipovei este răscroit în jurul gîtului iar pe Valea Crișului Alb, cu răscroiala adîncă.

Lungimea sumanului variază foarte mult în diferite părți ale județului. În podișul Lipovei, defileul Mureșului, defileul Crișului Alb este lung pînă aproape de gleznă, podgoria Aradului, zona deluroasă, împrejurimile Ineului, sub genunchi, deși și aici întîlnim sate care preferă sumane mai lungi, ca de exemplu, Șiria. Spre vestul județului, lungimea scade foarte mult deasupra genunchilor: Vărșand, Pilu, Grăniceri, Socodor, Curtici.

În unele sate, doar femeile poartă șube scurte, ca, de exemplu, la Nadăș sau în unele sate din defileul Mureșului, unde acest suman se numește „coțobaică".

Sumanele arădene se caracterizează printr-un perfect echilibru între distribuția cîmpilor ornamentali și linia croiului, dintre cromatica fondului și a ornamentelor, dintre bogăția și caracterul detaliului, creînd impresia existenței unui mare număr de variante care, analizate cu atenție, confirmă ideea că varietatea este în special la nivelul decorului, mai puțin în structura piesei, fapt care dezvăluie puternica unitate morfologică a hainelor, evidentă bineînțeles și în concepția de ornamentare a ansamblului.

Varietatea sumanului rezultă și din folosirea unor tehnici de ornamentare diferite.

---

[3] Informator: Nicodim Lucreția, Brusturi.
[4] Informator: Lădariu Viorica, 55 ani, Lipova.

https://biblioteca-digitala.ro

Se aplică o tehnică de ornamentare dominată de policromie. Compoziţiile decorative din postavuri şi decupaje de postav sînt amplificate de prezenţa broderiilor în tonuri vii, vesele care, însă, nu elimină şireturile negre, ce crează ele însele compoziţii ornamentale, sau, de multe ori, conturează cîmpii ornamentali — Ineu, Şicula, Gurba, Cermei.

Cel mai frecvent, tehnicile sînt combinate, sporindu-se expresivitatea motivelor. Cîmpurile ornamentale sînt dispuse la piepţi, în partea inferioară a mînecilor, răscroiala gîtului, colţurile din faţă ale „aripilor" sumanului, la buzunare şi la îmbinarea clinilor laterali. Se distinge o deosebire, după materialul folosit în ornamentaţie, între sumănarii locali şi cei bihoreni. Primii foloseau mai ales aplicaţiile de postav şi broderia şi mai puţin şireturile, folosite de sumănarii bihoreni.

Postavul se foloseşte pentru tighele, la încheierea laţilor de pănură, la îmbinarea cusăturilor şi ca aplicaţii ornamentale. Îl găsim şi sub braţ, împletit în patru, la încheierea clinilor laterali. Din decupaje de postav de diferite culori se realizează motive ornamentale variate, „coarne de berbece", „pui", „capre", „pupi", „flori" etc.

De foarte multe ori, postavul este asociat cu cusături ornamentale realizate cu bumbac colorat sau lînică, de obicei în culori contrastante, evidenţiindu-se motivul ornamental[5].

Şnurul şi suietaşul negru în cele mai multe cazuri, cu mici excepţii pe Valea Mureşului, Podişul Lipovei îl găsim în forme diferite. În jurul Ineului, întăreşte şi completează ornamentaţia din postav, în satele de pe Valea Mureşului constituie ornamentul de bază, de foarte puţine ori se aplică peste postavuri negre sau albastru închis sau în asociaţii cu şnur roşu sau albastru ca, de exemplu, în sudul Văii Mureşului, la Ţela, Birchiş.

Şnurul se foloseşte în jurul gîtului, împrejmuind buzunarele, pumnarii, blana de la piept.

La Şicula, din şiret negru se formează motive ornamentale numite „roate" sau „roate întoarse".

Pe Valea Mureşului, din şnur de diferite lăţimi se realizează motive florale sau geometrice, jocuri de linii care, în contrast cu albul imaculat al pănurii, dă un efect deosebit, de eleganţă.

Cusătura ornamentală o întîlnim în satele din jurul Ineului, podgoria Aradului, se foloseşte cusătura „înaintea acului", broderia plină, „însăilătura".

Din broderie plină se execută motive florale sau geometrice pe bucăţile de postav de la piepţi, buzunare şi mîneci. În multe sate, tot prin cusături se înscrie pe piept anul execuţiei piesei şi uneori iniţialele proprietarului.

Sumanele sînt mai simple şi mai scurte în vestul judeţului. La Vărşand, Grăniceri, Pilu, Mişca, Vînători, în afară de postavul negru care împrejmuieşte sumanul, ca ornament nu au decît o fîşie simplă de postav la blana de la piept, negru, pentru vîrstnici şi roşu pentru tineri.

---

[5] Tereza Mozeş: Portul popular din bazinul Crişului Alb, Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

La Mişca apare postavul şi în combinaţie de roşu cu negru. Cel negru este decupat sub formă de colţi, peste el aplicîndu-se postavul de culoare roşie. Tot la Mişca se folosesc şi decupaje din piele roşie, pe care le găsim la piept.

La Şepreuş — aplicaţii de postav tăiat în colţuri şi romburi în alternanţă — roşu cu negru, alături de cusături cu lînă multicoloră.

La Cherelus, în afară de aplicaţii de postav roşu şi negru se folosesc în ornamentaţie şi şinoare negre.

Pe cursul mijlociu şi superior al văii Teuzului ornamentaţia sumanelor este sobră. Se realizează cu postav şi găetane. Beliu — postav roşu pe negru, Lunca Teuzului şi Craiva verde pe negru. La Hăşmaş, Tăgădău — roşu şi albastru (vînăt) şi şireturi negre. Cine voia, adăuga oglinzi, „cotători", amplasate în partea superioară a pieptului. În această zonă, sumanele erau confecţionate de sumănari locali, dar pătrundeau şi sumănarii bihoreni.

Ornamentaţia atinge punctul culminant în zona Ineu, în satele: Cermei, Gurba, Şicula, Mocrea, mai ales în cazul sumanelor femeieşti, zonă în care şi costumul popular se bucură de o strălucire cromatică şi bogăţie ornamentală rar întîlnită, de aceea şi sumanul ineuan îl caracterizăm prin bogăţie: de tehnici de ornamentaţie, materiale folosite în ornamentaţie şi coloristică vie conferită de folosirea din abundentă a roşului şi negrului. Se foloseşte în ornamentaţie atît postavul cît şi şnurul. Motivele ornamentale se desprind clar datorită contururilor trasate cu şnur negru. De foarte multe ori, postavul folosit este tricolor.

Ornamentaţia sumanului se simplifică spre estul şi nord-estul judeţului. La Tîrnova, se aplică postav doar la blana de la piept şi la pumnari. La Nadăş, unde şubele au fost executate de „săbăiţe" (trăieşte Zdrinca Catiţa de 83 de ani) — predomină cusătura ornamentală pe aplicaţiile de postav vînăt şi galben de la blană, pumnari şi buzunare. Aici, femeile poartă sumane scurte „postăvite", cu motivul „cîrligul"[6]. Cele de lucru erau simple, fără ornament „adăugălite către olaltă"[7].

La Buteni, Aciuţa, Gurahonţ, Pleşcuţa predmoină aplicaţiile de postav roşu şi negru sau roşu şi bleumarin care, pe albul sumanului, dau un efect de mare eleganţă.

La Vîrfurile, se poartă ţundra albă cu aplicaţii de postav negru sau albastru cusut cu roşu.

În Ţara Zarandului se întîlneşte atît ţundra albă cît şi ţundra neagră. Este singura zonă din judeţul Arad în care se poartă ţundra neagră. Are acelaşi croi cu sumanul, ornamentată la piept, buzunare, mîneci cu aplicaţii de postav colorat, în special roşu, galben, albastru.

Şubele din Podişul Lipovei, dealurile şi lunca Mureşului sînt ornamentate prin aplicaţii compacte de şnur „bîrnaş" în exclusivitate negru la nord de Mureş şi cu intercalaţii de verde, albastru şi roşu,

---

[6] Informator: Moraru Maria, 69 ani, Nadăş.

[7] Informator: Colt Raveca, 54 ani, Nadăş.

https://biblioteca-digitala.ro

la sud de Mureș. Din șnur se realizează motive florale, spirale, geometrice.

Ținînd seama de unele trăsături specifice ale sumanului arădean, vom încerca o departajare zonală după cum urmează:

I. Valea Crișului Alb și Cîmpia Aradului

1) *Subzona Ineuană*

Localitățile din jurul Ineului sînt sate mari cu situație economică înfloritoare în care costumul popular are o strălucire doesebită.

Sumanele din această zonă sînt executate de sumănarii din Sîrbești care executau după comandă.

Sumanele ineuane au lungimea pînă sub genunchi, evazate cu 2—3 clini laterali și unul frontal.

Sînt bogat ornamentate cu șinoare negre și „păruișene" la Ineu, Gurba, Șicula, Cermei și mai sobru ornamentate, cu decupaje din postav, la Bocsig.

Spre sud-est de Ineu, pe valea superioară a Cigherului, la Nadăș, Tauț, Minișul de sus, Tîrnova, Arăneag, sumanele sînt executate de sumănari locali, mai ales femei. Aici sînt modest decorate cu aplicații din postav și cusături.

2) *Subzona Beliu*

Cuprinde satele de pe valea Teuzului și văile afluente, Beliu, Archiș, Groșeni, Nermiș, Tăgădău, Urviș de Beliu, Clit etc.

Subzona este deservită tot de sumănarii din Sîrbești, Bihor.

În ornamentația sumanelor din Archiș, Groșeni, Nermiș predomină postavul roșu, la Tăgădău, Clit, Hășmaș motivul „cîrligul" este executat din postav negru pe fond verde.

3) *Subzona Gurahonț*

Se întinde la sud-est de Beliu pînă la Bocsig, între M-ții. Zărandului, Bihor și Codru Moma pînă aproape de Vîrfurile.

Subzona este deservită de sumănarii din Buteni, dar și de cei din Sîrbești, mai ales în satele din apropiere de Vîrfurile.

Sumanele de aici au gust ales, decor restrîns, deobicei la piept, mîneci și buzunare. Cromatica ornamentării este roșu cu bleumarin, executată din decupaje de postav (Buteni, Bîrsa) sau din suprapunerea mai multor straturi de postav de diferite culori foarte fin zimțuite (Aciuța, Pleșcuța).

https://biblioteca-digitala.ro

4) *Subzona Chişineu-Criş*

Cuprinde ţinutul dintre cele două Crişuri Alb şi Negru, incluzînd şi cursul mijlociu şi inferior al Văii Teuzului, la vest de Cermei, Gurba, Şicula, Moroda pînă la graniţă.

Sumanul din acest ţinut devine tot mai scurt, culminînd cu limita inferioară a lungimii sale în satele Vărşand, Pilu, Socodor.

Sînt simplu onamentate, cu aplicaţii de postav şi decupaje geometrice din postav.

5) *Cîmpia Aradului* cuprinde satele dintre Valea Mureşului şi Valea Crişului Alb: Macea, Curtici şi comunele suburbane ale Aradului.

Sînt sumane scurte, confecţionate de sumănari locali, ornamentate simplu, cu aplicaţii postav roşu şi negru în motive geometrice şi florale.

SUBZONA INEU

1. *Suman femeiesc din Bocsig*

Se găseşte în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2053.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti-Bihor.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Lung pînă sub genunchi, croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă, lărgită prin clini laterali şi frontali. Mînca dreaptă, prinsă la umăr.

Ornamentat prin aplicaţii de postav negru şi roşu, motive geometrice, dispus la piept, mîneci, buzunare.

Dimensiuni: lungimea 101 cm, lungimea mînecii 62 cm, lărgime 188 cm, lăţime umeri 44 cm.

Starea de conservare: bună.

2. *Suman femeiesc*

Localitatea Camna, jud. Arad.

Se găseşte în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 3023.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Lung pînă la genunchi, dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă, lărgită prin clini laterali şi frontali. Mîneca dreaptă, prinsă la umeri.

https://biblioteca-digitala.ro

Ornamentat prin decupaje din postav roșu și bleumarin la gît, piept, mîneci, buzunare, la încheierea clinilor laterali. Motive: „coarne de berbece", pupi, zig-zag. La încheierea clinilor laterali — împletitură din postav roșu, bordo și negru.

Dimensiuni: lungimea 99 cm, lungimea mînecii 55 cm, lărgime 161 cm, lățime umeri 43 cm.

Stare de conservare: bună.

3. *Suman bărbătesc*

Localitatea Camna — jud. Arad.

Se găsește în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3018.

Meșter: Luguzău, Arad.

Data confecționării: (1920).

Material, tehnică: lînă de oaie, țesută în război și dubită.

Descriere, decor: Lung pînă sub genunchi, dintr-o singură bucată de pănură, despicată în față, lărgită prin clini laterali și frontali. Mîneca dreaptă, prinsă la umeri.

Ornamentat prin cusături cu lînică și decupaje din postav de culoare roșie, galbenă și albastră, decor dispus la piept, buzunare, mîneci.

Motive: cerculețe din postav roșu „puiți".

Dimensiuni: lungime 115 cm, lungimea mînecii 63 cm, lărgime 176 cm, lățime umeri 44 cm.

Starea de conservare: bună.

4. *Suman bărbătesc*

Localitatea Cermei, jud. Arad.

Se găsește în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1614.

Meșter: Anastasiu din Sîrbești-Bihor.

Data confecționării: 1935.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Lungime pînă la genunchi, dintr-o bucată de pănură, despicată în față, lărgită prin clini laterali și frontali. Mîneca dreaptă, prinsă la umeri.

Ornament bogat, din aplicații de postav roșu și negru și șnur negru, la piepți, mîneci, buzunare, colțurile din față ale aripilor sumanului.

Motive florale și geometrice din șnur și postav.

Dimensiuni: lungimea 91 cm, lungimea mînecii 59 cm, lărgime 179 cm, lățime umeri 45 cm.

Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

5. *Suman femeiesc*

Localitatea Cermei, jud. Arad.

Se găseşte în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1855.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti, Bihor.

Data confecţionării: 1927.

Material, tehnică: lînă ţurcană, ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură, despicată la mijloc, lung pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii de postav roşu şi şnur negru. Cîmpurile ornamentale sînt dispuse pe guler, pe pumnarii mînecilor, pe „blana de la piept, pe piepţi, la locul de îmbinare a clinilor laterali, pe buzunare şi pe colţurile din faţă ale aripilor sumanului.

Motive: jocuri de şnur, „păruşene".

Dimensiuni: lungimea 84 cm, lungimea mînecii 53 cm, lărgimea 104 cm, lăţimea umerii 45 cm.

Starea de conservare: bună.

6. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Cermei, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1856.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti, jud. Bihor.

Data confecţionării: 1931.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură, despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazată cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneca dreaptă, prinsă la umăr.

Ornamentat cu aplicaţii de postav roşu, şnur negru şi cusături cu lînică colorată. Cîmpurile ornamentale sînt dispuse la piepţi, buzunare, mîneci, la gît, la colţurile din faţă ale aripilor sumanului.

Motive: florale. Din şnur motivul „pară" şi „pene". În jurul gîtului „8"-uri din şnur negru.

Dimensiuni: lungimea 101 cm, lungimea mînecii 60 cm, lărgime 175 cm, lăţimea umeri 44 cm.

Starea de conservare: bună.

7. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Chier, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2881.

https://biblioteca-digitala.ro

Meşter: sumănar din Prisaca, jud. Bihor.
Data confecţionării: 1946.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, lung pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneca dreaptă, prinsă la umăr.
Ornamentat cu aplicaţii de postav negru, şnur negru şi cusături cu lînică albă. Cîmpii ornamentali dispuşi la piepţi, buzunare, mîneci şi gît.
Motive: „para", „coarne de berbece", „8"-uri în jurul gîtului.
Dimensiuni: lungimea 94 cm, lungimea mînecii 54 cm, lărgimea 166 cm, lăţime umeri 54 cm.
Starea de conservare: bună.

8. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Chier, com. Tîrnova, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1969.
Meşter: sumănar din Sîrbeşti, jud. Bihor.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, lungime pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicaţii de postav şi şnur negru şi cusături cu lînică albă şi colorată. Cîmpii ornamentali sînt dispuşi la piepţi, buzunare, mîneci.
Motive florale stilizate.
Dimensiuni: lungimea 100 cm, lungimea mînecii 53 cm, lărgimea 179 cm, lăţimea umeri 41 cm.
Starea de conservare: bună.

9. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Chier, com. Tîrnova, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 3229.
Meşter: sumănar bihorean.
Data confecţionării: (1933).
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, lung pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicaţii de postav negru şi albastru şi şnur negru. Cîmpii ornamentali dispuşi la piepţi, buzunare şi mîneci.

https://biblioteca-digitala.ro

Motive: „coarne" cusute pe postav cu lînică albă.
Dimensiuni: lungimea 97 cm, lungimea mînecii 59 cm, lărgimea 177 cm, lăţimea umeri 42 cm.
Starea de conservare: mediocră.

10. *Suman femeiesc*

Localitatea: Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2732.
Meşter: sumănar din Sîrbeşti, jud. Bihor.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două, lărgită cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, lung pînă sub genunchi, mîneci drepte prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicaţii de postav negru şi albastru şi şnur negru. Cîmpii ornamentali dispuşi la piepţi, buzunare şi mîneci.
Motive: „coarne de berbec" din postav tighelite cu alb. În jurul gîtului, „8"-uri din şnur.
Dimensiuni: lungimea 102 cm, lungimea mînecii 60 cm, lărgimea 170 cm, lăţimea umeri 37 cm.
Starea de conservare: bună.

11. *Suman femeiesc*

Localitatea Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de sumane a Muzeului judeţean Arad, inv. 3219.
Meşter: Maniu Saveta, Dud.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, lung pînă la genunchi, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicaţii de postav negru şi albastru, şnur negru şi cusături. Decorul dispus la piepţi, buzunare, mîneci, de jur împrejur, şnur negru.
Motive: „coarne de berbece".
Dimensiuni: lungimea 90 cm, lungimea mînecii 52 cm, lărgimea 170 cm, lăţimea umeri 36 cm.
Starea de conservare: bună.

---

[8] Apar în registrul de inventar cîteva sumane nu ornamente specifiue loralităţii Chier, ra fiind achiziţionate de la Dud. Probabil au fost purtate în Dud de persoane stabilite aici prin căsătorie.

https://biblioteca-digitala.ro

12. *Suman bărbătesc*

Localitatea Dud, com, Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2756.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe, dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, lung pînă la genunchi, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat cu decupaje de postav roşu, la piepţi, buzunare, sub braţ, la mîneci şi-n partea inferioară.

Motive: florale din decupaje de postav „pupi", la gît, colţişori.

Dimensiuni: lungimea 89 cm, lungimea mînecii 60 cm, lărgime 176 cm, lăţime umeri 41 cm.

Starea de conservare: bună.

13. *Suman bărbătesc*

Localitatea Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a muzeului judeţean Arad, inv. 3221.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două, lărgită prin introducerea clinilor laterali şi frontali, lung pînă la genunchi, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii de postav roşu şi negru. Cîmpii ornamentali dispuşi la piepţi, buzunare, mîneci şi-n partea inferioară.

Motive: „coarne de berbece" şi motive florale din decupaje de postav roşu.

Dimensiuni: lungimea 89 cm, lungimea mînecii 56 cm, lărgimea 176 cm, lăţime umeri 37 cm.

Starea de conservare: bună.

14. *Suman femeiesc*

Localitatea Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2755.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război şi dubită.

https://biblioteca-digitala.ro

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, lungime pînă la genunchi, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav roșu și negru la piepți, buzunare, mîneci și-n partea inferioară.

Motive: flori din decupaje de postav roșu.

Dimensiuni: lungimea 82 cm, lungimea mînecii 52 cm, lărgimea 167 cm, lățime umeri 39 cm.

Starea de conservare: bună.

15. *Suman femeiesc*

Localitatea: Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2841.

Meșter: local.

Data confecționării: 1930.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin introducerea clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav roșu. Cîmpii ornamentali dispuși la piepți, buzunare, mîneci.

Șubă specific „dudească" cu „tăblii", motive florale.

Dimensiuni: lungimea 85 cm., lungimea mînecii 47 cm., lărgime 179 cm, lățime umeri 43 cm.

Starea de conservare: bună.

16. *Suman femeiesc*

Localitatea Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3219.

Meșter: Maniu Saveta, Dud.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pînză despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav negru și albastru și șnur negru.

Motive: „coarne de berbece", steluțe. În jurul gîtului „8"-uri.

Dimensiuni: lungimea 89 cm, lungimea mînecii 56 cm, lărgimea 165 cm, lățime umeri 38 cm.

Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

17. *Suman femeiesc*

Localitatea Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2360.

Meşter: local.

Data confecţionării: (1920).

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali.

Ornamentat prin decupaje de postav roşu la piepţi, mîneci, buzunare, colţurile din faţă ale aripilor sumanului.

Motive florale şi „coarne de berbece".

Dimensiuni: lungimea 110 cm, lungimea mînecii 57 cm, lărgime 190 cm, lăţime umeri 40 cm.

Starea de conservare: bună.

18. *Suman femeiesc*

Localitatea Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţului Arad, inv. 2277.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii de postav roşu, decupaje din postav şi cusături. Cîmpii ornamentali sînt dispuşi la piepţi, buzunare, mîneci.

Din postav roşu şi albastru, „pupi" şi flori, iar pe bucăţile de postav de la piept şi mîneci „coarne" cusute cu alb.

Dimensiuni: lungimea 98 cm, lungimea mînecii 55 cm, lărgimea 180 cm, lăţimea umeri 41 cm.

Starea de conservare: bună.

19. *Suman femeiesc*

Localitatea Dud, com. Tîrnova, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean, Arad, inv. 3220.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în două iţe şi dubită.

https://biblioteca-digitala.ro

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav roșu sub formă de flori, la piepți, mîneci, buzunare, colțurile din față ale aripilor sumanului.

Dimensiuni: Lungimea 98 cm., lungimea mînecii 54 cm., lărgimea 178 cm., lățimea umeri 39 cm.

Starea de conservare: bună.

20. *Suman femeiesc.*

Localitatea Gurba, com. Șicula, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1487.

Meșter: sumănar din Sîrbești, Bihor.

Data confecționării: 1941.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două, rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Bogat ornamentat cu aplicații de postav roșu și șinoare negre, la piept, buzunare, mîneci.

Motive florale și geometrice.

Dimensiuni: lungimea 102 cm., lungimea mînecii 59 cm., lărgimea 190 cm., lățime umeri 40 cm.

Starea de conservare: bună.

21. *Suman bărbătesc*

Localitatea Gurba, com. Șicula, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1413.

Meșter: sumănar din Bihor.

Data confecționării: 1939.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor. Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav roșu și șnur negru și prin cusături cu lînică colorată. Cîmpii ornamentali dispuși la piept, buzunare, pumnari, colțurile din față ale aripilor sumanului.

Motive florale „pene".

Dimensiuni: lungimea 107 cm., lungimea mînecii 60 cm., lărgime 198 cm., lățime umeri 43 cm.

Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

22. *Suman bărbătesc*

Localitatea Ineu, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1572.

Meşter: sumănar din Bihor.

Data confecţionării (1955).

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Bogat ornamentat cu aplicaţii de postav roşu şi negru, şi prin cusături cu lînică colorată, la piepţi, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: „coarne de berbece" din decupaje de postav negru prinse prin cusături cu alb. Deasupra „pui" cu roşu.

Dimensiuni: lungimea 117 cm., lungimea mînecii 62 cm., lărgime 197 cm., lăţime umeri 42 cm.

Starea de conservare: bună.

23. *Suman bărbătesc*

Localitatea Ineu, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1362.

Meşter: sumănar din Bihor.

Data confecţionării: 1908.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii de postav roşu şi şnur negru, la piepţi, buzunare, sub braţ, la pumnari, în colţurile din faţă ale aripilor sumanului.

Motive ornamentale — flori şi inimioare. La îmbinarea clinilor laterali — împletitură din fîşii de postav tricolor.

Dimensiuni: 114 cm., lungime, lungimea mînecii 64 cm., lărgime 182 cm., lăţime umeri 45 cm.

Stare de conservare: bună.

24. *Buhai*

Localitatea Ineu, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1968.

Meşter necunoscut. Este o comandă specială pentru un delegat al Ineului la Adunarea de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

https://biblioteca-digitala.ro

Data confecționării: 1/4 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croi larg, fără clini, lung pînă sub genunchi, cu guler mare, de formă dreptunghiulară pe spate.

Ornamentat în față, spate, buzunare cu rozete tricolore din șnur și postav.

Dimensiuni: lungimea 110 cm, lungimea mînecii 60 cm., lărgimea 211 cm., lățime umeri 44 cm.

Stare de conservare: bună.

25. *Suman femeiesc*

Localitatea Ineu, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1571.

Meșter: sumănar din Sîrbești, Bihor.

Data confecționării: 1941.

Material, tehnică: lînă țesută în război și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o singură bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav roșu și șnur negru, la piepți, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: „coarne de berbece", steluțe.

Dimensiuni: lungimea 106 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgime 185 cm., lățime umeri 40 cm.

Stare de conservare: bună.

26. *Suman femeiesc*

Localitatea Ineu, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3238.

Meșter: sumănar bihorean.

Data confecționării: 1924.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față, rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav roșu și șnur negru și prin cusături cu lînică colorată la piepți, buzunare, mîneci, gît.

Motive ornamentale: „coarne de berbece", steluțe, jocuri de șnur. La gît „8-uri".

Dimensiuni: lungimea 90 cm., lungimea mînecii 51 cm., lărgimea 179 cm., lățimea umeri 35 cm.

Stare de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

27. *Suman femeiesc*

Localitatea: Mocrea, Ineu, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2804.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti, jud. Bihor.

Data confgecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război şi dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, netăiată la umeri, despicată în două, rezultînd aripile sumanului. Evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicaţii de postav roşu şi şnur negru. Cîmpii ornamentali sînt dispuşi la piepţi, buzunare, mîneci, colţurile din faţă ale aripilor sumanului.

Motive ornamentale: „coarne de berbece", inimioare din şnur, „cîrligul" şi la gît „8"-uri.

Dimensiuni: lungimea 90 cm., lungimea mînecii 57 cm., lărgimea 178 cm., lăţimea umeri 35 cm.

Stare de conservare: bună.

28. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Moroda, com. Seleuş, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de tehnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1699.

Meşter: Dănilă din Beliu, jud. Arad.

Data confecţionării: (1893).

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în două, rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii de postav roşu şi negru şi cusături cu lînică colorată. Cîmpii ornamentali dispuşi la piepţi, colţurile din faţă ale aripilor sumanului, mîneci şi buzunare.

Motive ornamentale: florale.

Dimensiuni: lungimea: 93 cm., lungimea mînecii 57 cm., lărgimea 173 cm., lăţimea umeri 38 cm.

Starea de conservare: mediocră.

29. *Suman bărbătesc*

Localitatea Moroda, com. Seleuş, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2224.

https://biblioteca-digitala.ro

Meșter: sumănar din Sîrbești, Bihor.
Data confecționării: 1/2 XX.
Materil, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită
Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, netăiată la umeri, despicată în față rezultînd aripile sumanului. Evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicații de postav roșu pe care sînt aplicate decupaje din postav negru motivul „coarne". Din șnur negru — motive florale. La gît „8"-uri și de jur împrejur bucle din șnur.
Cîmpii ornamentali sînt dispuși la piepți, buzunare, mîneci, colțurile din față ale aripilor sumanului.
Dimensiuni: lungimea 106 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgimea 186 cm., lățimea umeri 44 cm.
Starea de conservare: bună.

30. *Suman femeiesc*

Localitatea: Moroda, com. Seleuș, jud. Arad.
Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului Județean Arad, inv. 1524.
Meșter: sumănar din Sîrbești, Bihor.
Data confecționării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.
Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în două, rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat prin aplicații de șnur, postav roșu și albastru închis și prin cusături cu lînică colorată.
Motive ornamentale: florale „ruja", „coarne de berbece". La gît „8"-uri din șiret negru.
Dimensiuni: lungimea 106 cm, lungimea mînecii 55 cm, lărgimea 191 cm., lățimea umeri 46 cm.
Starea de conservare: bună.

31. *Suman bărbătesc*

Localitatea Moroda, com. Seleuș, jud. Arad.
Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2332.
Meșter: sumănar din Sîrbești, Bihor.
Data confecționării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

https://biblioteca-digitala.ro

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în față rezultînd aripile sumanului, mult evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav roșu și șnur negru, la piepți, buzunare, colțurile din față ale aripilor sumanului, gît, mîneci.

Motive ornamentale: „coarne de berbece", flori.

Dimensiuni: lungimea 107 cm., lungimea mînecii 57 cm., lărgimea 183 cm., lățimea umeri 41 cm.

Stare de conservare: bună.

32. *Suman bărbătesc*

Localitatea Răpșig, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2770.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în față rezultînd aripile sumanului. Evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav roșu și negru la piepți, buzunare, mîneci.

Motiv ornamental: „cîrligul".

Dimensiuni: lungimea 105 cm., lungimea mînecii 60 cm., lărgimea 182 cm., lățimea umeri 42 cm.

Starea de conservare: bună.

33. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Răpsig, jud. Arad.

Se păstrează în colecția Muzeului județean Arad, secția etnografie, inv. 3618.

Meșter: sumănar din Bihor.

Data confecționării: 1955.

Material, tehnică: lînă de oaie, țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în față, rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat aplicații de postav negru și bordou la mîneci, piepți, buzunare și sub braț.

Motivul „coarne de berbece".

Dimensiuni: lungimea 105 cm., lungimea mînecii 59 cm., lărgimea 187 cm., lățimea umeri 42 cm.

Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

34. *Suman femeiesc*

Localitatea: Răpsig, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia Muzeului judeţean Arad, secţia Etnografie, inv. 2771.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie, ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Lungimea pînă la genunchi, evazat, mîneci drepte prinse la umeri. Croit dintr-o bucată de pănură despicată în faţă, rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali.

Ornamentat cu aplicaţii de postav şi decupaje din postav la piept, buzunare, mîneci, sub braţ.

Motive ornamentale: „coarne de berbece" din postav negru pe bucăţi de postav roşu. Motivul este conturat prin cusături cu alb.

Dimensiuni: lungimea 95 cm., lungimea mînecii 58 cm., lărgimea 196 cm., lăţimea la umeri 40 cm.

Stare de conservare: bună.

35. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Somoşcheş, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1361.

Meşter: sumănar din Bihor.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie, ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicaţii de postav roşu şi negru la piepţi, buzunare, mîneci.

Motivul ,coarne de berbece".

Dimensiuni: lungimea 97 cm., lungimea mînecii 58 cm., lărgimea 182 cm., lăţimea umeri 40 cm.

Starea de conservare: bună.

36. *Suman bărbătesc*

Localitatea Şicula, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 3022.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti, jud. Bihor.

Data confecţionării: 1947.

https://biblioteca-digitala.ro

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu postav roșu și șinoare negre late și „mănuțele". Cîmpii ornamentali dispuși la piepți, buzunare, sub braț, colțurile din față ale aripilor sumanului, mîneci.

Motive ornamentale: „roate întoarse" iar la colțuri „pălasca" (ploscă).

Dimensiuni: lungimea 110 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgimea 194 cm., lățimea umeri 42 cm.

Starea de bonservare: bună.

37. *Suman femeiesc*

Localitatea Șicula, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad inv. 1732.

Meșter: sumănar din Sîrbești, jud. Bihor.

Data confecționării: 1930.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav roșu și șnur negru la buzunare, piepți, mîneci, colțurile din față ale aripilor sumanului.

Motive ornamentale: „coarne de berbece", flori, „8"-uri din șnur în jurul gîtului.

Dimensiuni: lungimea 92 cm., lungimea mînecii 51 cm., lărgimea 174 cm., lățimea umeri 38 cm.

Starea de conservare: bună.

38. *Suman bărbătesc*

Localitatea Șicula, jud. Arad

Se păstrează în colecția Muzeului județean Arad, inv. 3625.

Meșter: sumănar din Sîrbești.

Data confecționării: 1934.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două, rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri. Lungimea pînă sub genunchi.

Ornamentat cu aplicații postav la buzunare, piept, pumnari.

https://biblioteca-digitala.ro

Motive ornamentale: „coarne de berbece", floricele „pene" cusute cu ață colorată. În jurul gîtului „8"-uri din șnur. La colțurile din față — „roate" cu șnur. La încheierea clinilor, laterali împletitură din fîșii de postav.

Dimensiuni: lungimea 110 cm., lungimea mînecii 60 cm; lărgimea 196 cm; lățimea la umeri 44 cm.;

Starea de conservare: bună.

39. *Suman femeiesc*

Localitatea: Șicula, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului Județean Arad. inv. 1729.

Meșter Vasile, a Pămîntului din Sîrbești — Bihor.

Data confecționării: 1943.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali. Lungimea pînă la genunchi, evazat în partea de jos, mîneci drepte prinse la umăr.

Ornamentat la piepți, colțurile din față ale aripilor sumanului, buzunare, pumnari; cu aplicații de postav tricolor și șnur negru.

Motivele florale, cîrlige, roate „șubă cu roate".

Dimensiuni: lungimea 90 cm, lungimea mînecii 54 cm, lărgimea 170 cm, lățimea umeri 35 cm.

Stare de conservare: bună.

40. *Suman femeiesc*

Localitatea: Șicula, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului Județean Arad, inv. 1735.

Meșter: sumănar din Sîrbești, județul Bihor.

Data confecționării: 1939.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului. Lungimea pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali.; mîneci drepte, prinse la umăr.

Ornamentat prin aplicații de postav roșu și șnur negru la piept, buzunare, colțurile din față ale aripilor sumanului, la mîneci. În partea superioară a pieptului — oglinzi —.

Motive ornamentale: „coarne de berbece" și motive florale.

https://biblioteca-digitala.ro

41. *Suman femeiesc*

Localitatea: Şicula, judeţul Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului Judeţean Arad, inv. 1723.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti, judeţul Bihor.

Stare de conservare: bună.

Material, tehnică: lînă de oaie, ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului. Lungimea pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor, mîneca dreaptă, prinsă la umăr.

Ornamentaţie, foarte bogată — dispusă la piept, mîneci, buzunare, colţurile din faţă ale aripilor sumanului. Realizată cu postav roşu, galben, albastru şi şnur negru.

Motive ornamentale: „coarne de berbece", cîrlige, flori, cercuri înlănţuite.

Dimensiuni: lungimea 95 cm, lungimea mînecii 53 cm, lărgimea 178 cm, lăţime umeri 37 cm.

Stare de conservare: bună

42. *Suman (şubă) femeiesc*

Localitatea: Şicula, judeţul Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului Judeţean Arad, inv. 1427.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti, judeţul Bihor.

Data confecţionării: 1940.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului. Lung pînă la genunchi, evazat la bază, mîneci drepte, prinse la umăr.

Ornamentat prin aplicaţii de postav şi şnur — oglinzi —

Motive ornamentale: flori multicolore stilizate, oglinzi, grupaje de postav tricolor, „pupi" din lînică colorată „coarne de berbece".

Dimensiuni: lungimea 93 cm, lungimea mînecii 54 cm, lărgimea 185 cm, lăţimea umăr 42 cm.

Stare de conservare: bună.

43. *Suman bărbătesc.*

Localitatea: Şicula, judeţul Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului Judeţean Arad inv. 1464.

Meşter: sumănar din Sîrbeşti, judeţul Bihor.

https://biblioteca-digitala.ro

Data confecționării: 1932.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descrierea, decor: Croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului. Lungimea pînă sub genunchi, evazat — 2 clini laterali, unul fontal, mîneci drepte, prinse la umăr, buzunare sub braț.

Motive ornamentale: aplicații de postav roșu și decupaje de postav negru din care se reliefează motivul „coarne". Prin cusături se reliefează motivul floral, la mîneci, în jurul gîtului și în partea inferioară — șnur negru. La piept cusut anul 1932.

Dimensiuni: lungimea 111 cm, lungimea mînecii 60 cm, lărgimea 193 cm, lățimea umeri 45 cm.

Stare de conservare: bună.

44. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Șilindia jud. Arad.

Se păstrează în colecția Muzeului județean Arad, inv. 3297.

Meșter: din Tauț.

Data confecționării: 1955.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului. Lungimea pînă sub genunchi, evazat, mîneci, drepte, prinse la umeri.

Ornamentat la piept, buzunare, pumnari cu postav negru și bordo.

Motive ornamentale: „coarne de berbece".

Dimensiuni: lungimea 107 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgimea 169 cm., lățimea umeri 43 cm.

Stare de conservare: bună.

45. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Șilindia, jud. Arad.

Se păstrează în colecția Muzeului județean Arad, inv. 2083.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută și dubită în război.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului. Lung pînă la genunchi, evazat, mîneca dreaptă prinsă la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav și șnur la piept, buzunare, mîneci și la gît.

Motive ornamentale: „coarne de berbece": motive florale și „8"-uri la gît.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni: lungimea 112 cm, lungimea mînecii 61 cm., lărgimea 174 cm., lăţimea umeri 43 cm.,
Starea de conservare: bună.

46. *Suman bărbătesc*

Localitatea Şilindia, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2319.

Meşter: sumănar din Bihor.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumsnului, evazat prin introducerea clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii şi decupaje din postav bordo şi negru şi şnur negru. Cîmpii ornamentali dispuşi la piepţi, buzunare, mîneci, col-

Motive ornamentale: „coarne de berbece", „para" din şnur la piept ţurile din faţă ale aripilor sumanului.
şi în colţurile din faţă ale aripilor sumanului.

Dimensiuni: lungimea 106 cm., lungimea mînecii 56 cm., lărgimea 158 cm., lăţimea umeri 41 cm.
Starea de conservare: bună.

47. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Şilindia, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1954.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii de postav, şnur şi prin cusături. Cîmpii ornamentali sînt dispuşi la piepţi, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: „coarne de berbece", steluţe cusute cu galben. Din şnur negru, motive florale.

Dimensiuni: lungimea 101 cm., lungimea mînecii 56 cm., lărgimea 157 cm., lăţimea umeri 46 cm.
Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

48. *Suman bărbătesc*

Localitatea Tauț, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2839.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav negru decupate cu colți și cusături cu ață multicoloră: verde, roșu, roz, albastru, alb. De jur-împrejurul deschiderii de la gît-tivit cu negru și foarte puțin roșu. Cusăturile accentuate cu negru. Cîmpii ornamentali sînt dispuși la piepți, pumnari, buzunare. Sub braț-postav de formă triunghiulară cusut cu flori.

Motive ornamentale florale și din loc în loc „ciucuri" din lînă.

Dimensiuni: lungimea 96 cm., lungimea mînecii 57 cm., lărgimea 166 cm., lățimea umeri 39 cm.

Starea de conservare: bună.

49. *Suman bărbătesc*

Localitatea Tauț, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului Județean Arad, inv. 2765.

Meșter: din Buteni, Arad.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război și dubită.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultă aripile sumanului. Evazat cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu decupaje din postav roșu, mov, galben, albastru, negru din care se realizează motivul „pui" și „pupi". Sub braț, pe o bucată de postav dreptunghiular — flori.

Dimensiuni: lungimea 94 cm., lungimea mînecii 53 cm., lărgimea 190 cm., lățimea umeri 43 cm.

Starea de conservare: bună.

50. *Suman bărbătesc*

Localitatea Zărand, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2405.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

https://biblioteca-digitala.ro

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului; evazat prin clini laterali și frontali. Mîneca dreaptă, prinsă la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav albastru închis și roșu, la buzunare, mîneci, „blana" de la piept. Peste fîșiile de postav sînt aplicate decupaje de postav roșii și albe. Din șnur negru — tivituri și motive florale.

Dimensiuni: lungimea 106 cm., lungimea mînecii 64 cm., lărgimea 174 cm., lățimea umeri 41 cm.

Starea de conservare: bună.

SUBZONA BELIU

51. *Suman femeiesc*

Localitatea: Archiș, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de sumane a Muzeului județean Arad, inv. 1659.

Meșter: Maxim din Bocsig, Arad.

Data confecționării: 1937.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o singură bucată de pănură despicată în față rezultînd aripile sumanului. Evazat prin clini laterali și frontali. Mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav albastru și roșu, cu șnur și șiret negru. Cîmpii ornamentali dispuși la piepți, buzunare sub braț, la gît, partea de jos și la mîneci.

Motive ornamentale: „8"-uri la gît, „coarne de berbece" și „turteaua".

Dimensiuni: lungimea 97 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgimea 170 cm., lățimea umeri 34 cm.

Starea de conservare: bună.

52. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Cărand, jud Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1700.

Meșter: Hodol Tănase din Sîrbești, Bihor.

Data confecționării: 1949.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură, netăiată la umeri, evazată cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

https://biblioteca-digitala.ro

Ornamentat cu postav albastru și roșu. Ornamentul dispus la piepți, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: „cîrligul".

Dimensiuni: lungimea 104 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgimea 173 cm., lățimea umeri 40 cm.

Starea de conservare: bună.

53. *Suman femeiesc*

Localitatea: Lunca Teuzului, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3275.

Meșter: sumănar din Sîrbești, Bihor.

Data confecționării: (1880).

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin introducerea clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu postav verde, șnur negru, la mîneci, piepți, buzunare.

Motive ornamentale: „coarne de berbece" și steluțe.

Dimensiuni: lungimea 92 cm., lungimea mînecii 60 cm., lărgimea 169 cm., lățimea umeri 40 cm.

Starea de conservare: bună.

54. *Suman femeiesc*

Localitatea: Lunca Teuzului, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1462.

Meșter: sumănar din Sîrbești, Bihor.

Data confecționării: 1934.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere decor: croit dintr-o bucată de pănură, despicată la mijloc rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu postav verde, șnur și cusături, la piepți, buzunare, mîneci.

Motive: „coarne de berbece", inimioare și motive florale din șnur negru.

Dimensiuni: lungimea 101 cm., lungimea mînecii 59 cm., lărgimea 186 cm., lățimea umeri 38 cm.

Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

55. *Suman femeiesc*

Localitatea: Bîrsa, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1045.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicaţii de postav roşu, galben, negru şi decupaje de postav. Cîmpii ornamentali sînt dispuşi la piepţi, buzunare, sub braţ, mîneci. Sub braţ este cusut numele proprietarei: Rus Eva.

Motivul ornamental: „pui", „8"-uri din şnur la piept şi bucle la gît.

Dimensiuni: lungimea 86 cm., lungimea mînecii 53 cm., lărgimea 152 cm., lăţimea umeri 43 cm.

Starea de conservare: sub mediocră.

56. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Buteni, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2731.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: croit dintr-o bucată de pănură despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu postav roşu şi bleumarin la piepţi, buzunare, mîneci.

Ornamentul constă din suprapunerea mai multor rînduri de postav mărunt, zimţuite şi cusute împreună în formă de cîrlig.

Dimensiuni: lungimea 120 cm., lungimea mînecii 67 cm., lărgimea 172 cm., lăţimea umeri: 47 cm.

Starea de conservare: bună.

57. *Suman femeiesc*

Localitatea: Dieci, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1523.

https://biblioteca-digitala.ro

Meşter: sumănar local.
Data confecţionării: 1/4 XX.
Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului. Lungimea pînă sub genunchi, evazat în partea de jos prin clini laterali şi frontali.
Ornamentat prin aplicaţii de postav roşu.
Motive ornamentale: din decupaje de postav în formă de cerc se realizează motivul „pui" peste care se suprapune un alt rînd de postav formîndu-se „brînele".
Dimensiuni: lungimea 87 cm., lungimea mînecii 50 cm., lărgimea 137 cm., lăţimea umeri 42 cm.
Stare de conservare: bună.

58. *Suman femeiesc*

Localitatea: Gurahonţ, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia Muzeului judeţean Arad, secţia etnografie, inv. 2827.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/4 XX.
Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri. Lung pînă la genunchi.
Ornamentat la piept, buzunare, mîneci cu decupaje din postav albastru închis şi bordo şi prin cusături cu aţă albastră, roz, galbenă.
Motive ornamentale: „coarne de berbece", „cîrlige".
Dimensiuni: lungimea 93 cm., lungimea mînecii 53 cm., lărgimea 144 cm., lăţimea umeri 42 cm.
Stare de conservare: bună.

59. *Suman femeiesc (Subă)*

Localitatea: Gurahonţ, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 585.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/4 XX.
Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali. Lungimea pînă la genunchi, mîneci drepte, prinse la umeri.

https://biblioteca-digitala.ro

Ornamentat la piept, buzunare, mîneci prin aplicații de postav albastru închis.

Motive ornamentale: pe bucăți de postav — „coarne", decupaje mărunte de postav roșu suprapuse.

Dimensiuni: lungimea: 93 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgimea 142 cm., lățimea umeri 45 cm.

Stare de conservare: bună.

60. *Suman femeiesc*

Localitatea: Gurahonț, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2828.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/4 XX.

Material, tehnică: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat la piept, buzunare, mîneci, decupaje foarte fine din postav roșu, albastru, negru, suprapuse.

Motive ornamentale: „pui".

Dimensiuni: lungimea 87 cm., lungimea mînecii 54 cm., lățimea 145 cm., lățimea umeri 38 cm.

Stare de conservare: bună.

61. *Suman femeiesc*

Localitatea: Pleșcuța, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2575.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/4 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontalî, mîneci drepte, prinse la umeri. Lungimea pînă la genunchi.

Ornamentat la piept, buzunare, pumnari cu postav albastru și roșu. La încheierea clinilor laterali fîșii de postav împletit

Motive ornamentale: „coarne".

Dimensiuni: lungimea 90 cm., lungimea mînecii 54 cm., lărgimea 154 cm., lățimea umeri 38 cm.

Stare de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

62. *Suman femeiesc (Subă)*

Localitatea: Pleşcuţa, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2573.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/4 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubiţă.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali. Lungimea pînă la genunchi.

Ornamentat cu postav bleumarin şi roşu, la piept, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: „coarne" din postav roşu ce se aplică peste cel negru.

Dimensiuni: lungimea 91 cm., lungimea mînecii 54 cm., lărgimea 158 cm., lăţimea umeri 38 cm.

Stare de conservare: bună.

63. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Iacobini, judeţul Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2963.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1920.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, lung pînă sub genunchi, evazat în partea inferioară.

Ornamentul, realizat prin aplicaţii de postav albastru, peste care se suprapune motivul „coarne de berbece" decupat din postav roşu. Ornament întregit prin aplicaţii de şnur negru.

Dimensiuni: lungimea 92 cm., lungimea mînecii 52 cm., lărgimea 162 cm., lăţimea umeri 38 cm.

Stare de conservare: bună.

64. *Suman femeiesc (Subă)*

Localitatea: Iacobini, judeţul Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2855.

Meşter: local n. Bacoş Elena.

Data confecţionării: 1968.

https://biblioteca-digitala.ro

Material, tehnică: Lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații din postav roșu și regru, la piept, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: „cîrligul" decupat din postav la piept și buzunare, motivul este înconjurat de pupi portocalii. La încheierea clinilor — motivul „coarne".

Dimensiuni: lungimea 91 cm., lungimea mînecii 55 cm., lărgimea 150 cm., lățimea uneri 36 cm.

Stare de conservare: bună.

65. *Suman femeiesc*

Localitatea: Iacobini, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2962.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav roșu și albastru.

Motive ornamentale: „coarne" zimțuite.

Dimensiuni: lungimea 93 cm., lungimea mînecii 56 cm., lărgimea 150 cm., lățimea umeri 38 cm.

Stare de conservare: bună.

SUBZONA CHIȘINEU-CRIȘ

66. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Mișca, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2799.

Meșter: bihorean.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri. Scurt pînă la genunchi.

https://biblioteca-digitala.ro

Ornamentat cu aplicații de postav negru și cusături la piept, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: colți și motive florale.

Dimensiuni: lungimea 88 cm., lungimea mînecii 59 cm., lărgimea 174 cm., lățimea umeri 48 cm.

Starea de conservare: bună.

67. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Mișca, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, in. 2398.

Meșter: bihorean.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută și dubită în război în patru ițe.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută și dubită în război în patru ițe.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini, mîneci drepte prinse la umeri, lungimea pînă la genunchi.

Ornamentat cu aplicații de piele și „ciucuri" de lînă. Ornamentație dispusă la piept, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: motive geometrice din postav negru și decupaje de piele roșie.

Dimensiuni: lungimea 86 cm., lungimea mînecii 54 cm., lărgimea 188 cm., lățimea umeri 44 cm.

Stare de conservare: bună

68. *Suman femeiesc*

Localitatea: Sepreuș, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2266.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneca dreaptă prinsă la umăr; lung pînă deasupra genunchilor. Ornamentat prin aplicații de postav roșu și negru, la piept și buzunare.

Motive ornamentale: geometrice și florale.

Dimensiuni: lungimea 78 cm., lungimea mînecii 50 cm., lărgimea 178 cm., lățimea umeri 38 cm.

Stare de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

69. *Suman bărbătesc*

Localitatea Sepreuș, județul Arad.

Se păstrează la Muzeul județean Arad în colecția de etnografie inv. 3617.

Meșter: Veliciu Ecaterina.

Data confecționării: 1942.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontalí, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat la piept, buzunare, manșete, pe margini cu aplicații de postav roșu negru și cusuturi cu lînă verde, bordo, roșie.

Motive ornamentale: Motive florale, colți, decupaje din postav — romboidale —

Dimensiuni: lungimea 93 cm., lungimea mînecii 58 cm., lărgimea 147 cm., lățimea umeri 40 cm.

Starea de conservare: bună.

70. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Socodor, jud. Arad

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2116.

Meșter: Moț Catița.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, scurt pînă deasupra genunchilor evazat în partea de jos cu ajutorul clinilor laterali, mîneca dreaptă prinsă la umăr.

Ornamentat cu o fîșie de postav negru, în față, la blană.

Motive ornamentale: din lînă roșie și neagră — pompoane — prinse la piept.

Dimensiuni: lungimea 83 cm., lungimea mînecii 58 cm., lărgimea 105 cm., lățimea umeri 46 cm.

Starea de conservare: bună.

71. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Socodor, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 630.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

https://biblioteca-digitala.ro

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali.
Scurt, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentație la piept, mîneci, buzunare cu aplicații de postav verde și pompoane „cinci" de culoare roșu și verde. Impletituri din fîșii de postav roșu și negru.

Dimensiuni: lungimea 80 cm., lungimea mînecii 60 cm., lărgimea 162 cm., lățimea umeri 45 cm.

Starea de conservare: uzată.

72. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Socodor, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2117.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, petrecut mult peste olaltă, clini laterali mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu postav negru și „ciucuri" roșii și negri.

Dimensiuni: lungimea 82 cm., lungimea mînecii 63 cm., lărgimea 162 cm., lățimea umeri 48 cm.

Starea de conservare: uzată.

73. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Socodor, județul Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2116.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru iițe și dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali.
Scurt, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat la piept, mîneci, buzunare cu aplicații de postav verde și pompoane de culoare roșu și negru.

Motive ornamentale: împletituri din fîșii de postav roșu și negru.

Dimensiuni: lungimea 80 cm., lungimea mînecilor: 60 cm., lărgimea 162 cm., lățimea umeri 45 cm.

Stare de conservare: uzată.

https://biblioteca-digitala.ro

74. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Mişca, judeţul Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2398.

Meşter: sumănar Sîrbeşti.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri, scurt pînă deasupra genunchilor, foarte larg în partea de jos.

Ornamentat pe piept şi la mîneci, simplu şi aplicaţii de piele: roşie şi postav negru „ciucuri" de lînă la piept.

Dimensiuni: lungimea 86 cm., lungimea mînecii 54 cm., lărgimea 188 cm., lăţimea umeri 44 cm.

Starea de conservare: bună.

SUBZONA CÎMPIA ARADULUI

75. *Suman femeiesc (Şubă)*

Localitatea: Curtici, judeţul Arad.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 242.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război, în patru iţe şi dubită

Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali; scurt, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat foarte simplu la piept, buzunare, cu aplicaţii de postav negru şi puţin roşu.

Motive ornamentale: motive florale.

Dimensiuni: lungime 64 cm., lungimea mînecii 54 cm., lărgimea 162 cm., lăţimea umeri 47 cm.

Starea de conservare: bună.

76.*Suman bărbătesc*

Localitatea: Curtici, judeţul Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2113.

https://biblioteca-digitala.ro

Meşter: local.
Localitatea: Macea, jud. Arad.
Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Croit dintr-o bucată de pănură, despicată în faţă rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinde la umeri.
Ornamentat la piept, buzunare, aplicaţii de postav negru.
Motive ornamentale: motive florale.
Dimensiuni: lungimea 69 cm., lungimea mînecii 57 cm., lărgimea 150 cm., lăţimea umeri 44 cm.
Starea de conservare: bună.

77. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Macea, jud. Arad
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1445.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Scurt, larg în partea inferioară, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicaţii de postav roşu şi negru la oiepţi, buzunare, mîneci. Din decupaje de postav negru — colţi mai mari şi mai mici aplicaţi pe postav roşu.
Dimensiuni: lungimea 77 cm., lungimea mînecii 62 cm., lărgimea 174 cm., lăţimea umeri 48 cm.
Starea de conservare: bună.

78. *Suman bărbătesc.*

Localitatea Macea, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2114.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită descriere, decor: Scurt pînă deasupra genunchilor, aripile se suprapun, lărgit prin clini laterali şi frontali.
Ornamentat prin aplicaţii de postav roşu şi negru la piepţi, buzunare. Din decupaje de postav — motive geometrice.
Dimensiuni: lungimea 73 cm., lungimea mînecii 62 cm., lărgimea 159 cm., lăţimea umeri 44 cm.
Starea de conservare: bună.
Localitatea: Micălaca, Arad.

https://biblioteca-digitala.ro

79. *Suman bărbătesc*

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1569.

Meşter: Popovici Costa, Micălaca.

Data confecţionării: (1930).

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Suman cu clini laterali şi frontali.

Ornamentat cu aplicaţii de postav negru şi prin cusături cu aţă colorată.

Motive ornamentale: flori şi „pui".

Dimensiuni: lungimea 92 cm, lungimea mînecii 58 cm, lărgimea 178 cm, lăţimea umeri 48 cm.

Starea de conservare: bună.

80. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Secusigiu, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2322.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: Lungimea 3/4, evazat cu 2 clini laterali, unul dreptunghiular, altul trapezoidal şi unul trapezoidal în faţă. Mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu postav negru şi puţin albastru la piepţi, buzunare, sub braţ, în jurul gîtului şi deschiderii de la piept, la mîneci.

Motive: colţişori decupaţi din psotav şi „cocori".

Dimensiuni: lungimea 88 cm, lungimea mînecii 66 cm, lărgimea 162 cm, lăţimea umeri 43 cm.

Starea de conservare: bună.

81. *Suman bărbătesc*

Localitatea: Secusigiu, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1973.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: lungimea 3/4, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu postav roşu şi negru la piepţi, buzunare, sub braţ la mîneci şi în jurul gîtului.

https://biblioteca-digitala.ro

Motive ornamentale: colţi din decupaje de postav, „cocori", „pupi".

Dimensiuni: lungimea 82 cm, lungimea mînecii 58 cm, lărgimea 154 cm, lăţimea umeri 43 cm.

Starea de conservare: bună.

82. *Suman femeiesc*

Localitatea: Secusigiu, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1304.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

Descriere, decor: scurt, deasupra genunchilor, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentaţie simplă cu postav roşu şi negru.

Motive ornamentale: „cocori" şi zimţi mărunţi.

Dimensiuni: lungimea 80 cm, lungimea mînecii 60 cm, lărgimea 146 cm, lăţimea umeri 45 cm.

Starea de conservare: bună.

II. **Zona Ţara Zărandului**

Sub denumirea de Ţara Zarandului este cunoscută depresiunea cuprinsă între Munţii Bihorului şi Munţii Metaliferi.

Hainele de dimie, purtate în acest ţinut în vremuri răcoroase, sînt întîlnite în două variante: „ţundra neagră" şi „şuba" albă. La Groşi, Măgulicea, Lazuri, Băneşti, Brusturi, Luncşoara s-au purtat ţundre negre iar în jurul Hălmagiului şube albe[8]. Pănura, ţesută în patru iţe, din lînă de oaie ţurcană, a fost dubită la Hălmagiu, Hălmăgel, Bulzeşti, vopsită apoi în negru cu coajă de arin.

83. *Ţundră neagră*

Localitatea Brusturi, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2584.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/4 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe dubită şi vopsită.

---

[8] Tereza Mozeş: op. cit. p. 138.

https://biblioteca-digitala.ro

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură, despicată în două, rezultînd aripile sumanului, evazată prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav colorat: mov, galben, roșu, verde la mîneci, buzunare, piepți.

Motive ornamentale florale și geometrice.

Dimensiuni: lungimea 107 cm, lungimea mînecii 51 cm, lărgimea 182 cm, lățimea umeri 47 cm.

Stare de conservare: sub mediocră.

84. *Țundră neagră*

Localitatea: Brusturi, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1566.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/4 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe, dubită și vopsită în negru.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pînză, despicată în două rezultînd aripile sumanului, evazată cu ajutorul clinilor laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentată cu postav roșu, galben, albastru, bordo și puțin verde, la piepți, buzunare și mîneci.

Motive ornamentale „Coarne de berbece" și din loc în loc motive florale din decupaje de postav.

Dimensiuni: lungimea 104 cm, lungimea mînecii 59 cm, lărgimea 175 cm, lățimea umeri 43 cm.

Starea de conservare: mediocră.

85. *Țundră neagră*

Localitatea: Brusturi, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1572.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/4 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie, țesută în război în patru ițe, dubită și vopsită.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură despicată în față, evazată prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornament din postav galben și albatru dispus la piepți, buzunare, mîneci.

Dimensiuni: lungimea 108 cm, lungimea mînecii 50 cm, lărgimea 180 cm, lățimea umeri 45 cm.

Starea de conservare: mediocră.

https://biblioteca-digitala.ro

86. *Ţundră neagră*

Localitatea: Brusturi, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1066.

Meşter: local.

Data confeciţonării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă de oaie, ţesută în război în patru iţe, dubită şi vopsită în negru.

Descriere, decor: dnitr-o bucată de pănură despicată în faţă, rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicaţii de postav colorat, motive geometrice.

Dimensiuni: lungimea 102 cm, lungimea mînecii 49 cm, lărgimea 179 cm, lăţimea umeri 43 cm.

Starea de conservare: sub mediocră.

III. **Zona Podgoria Aradului**

La contactul dintre Munţii Zarandului şi Cîmpia Tisei se întinde frumoasa Podgorie a Aradului cu sate mari şi bogate ca: Şiria, Covăsînţ, Miniş, Păuliş etc. Costumul popular de aici şi-a pierdut de mult forma tradiţională, datorită contactului permanent cu oraşul şi a unor influenţe din zonele învecinate. Şuba, însă, s-a păstrat pînă în zilele noastre, purtată cu multă mîndrie de bărbaţi în zilele de sărbătoare sau la manifestări cultural-artistice.

Şuba din aceste locuri este lungă pînă sub genunchi, lucrată din lînă de oaie ţesută în casă de către femei, dată apoi la dubit în satele cu dube din părţile deluroase şi confecţionată de croitorese locale. Ornamentaţia este destul de simplă, dar elegantă şi diferă de la sat la sat. În ornamentaţie predomină aplicaţii de postav pe care sînt brodate motive florale. Predomină postavurile negre şi albastre la Miniş şi Păuliş şi cusături cu bumbac colorat pe postavuri de culoare închisă la Covăsînţ, Şiria, Mîsca.

87. *Şubă bărbătească*

Localitatea: Covăţînţ, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului Judeţean Arad, inv. 2882.

Meşter: local — Bănoaie.

Data confecţionării: (1920).

Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.

https://biblioteca-digitala.ro

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură despicată în față, rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav și cusături la piepți, buzunare, mîneci.

Motive ornamentale: laleaua (tulipan), spicul, steaua.

Dimensiuni: lungimea 119 cm, lungimea mînecii 67 cm, lărgimea 165 cm, lățimea umeri 42 cm.

Starea de conservare: mediocră.

88. *Șubă bărbătească*

Localitatea Miniș, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2874.

Meșter: Ardelean Todoruț, Miniș.

Data confecționării: 1937.

Material, tehnică: lînă de oaie, țesută în război în patru ițe, dubită.

Descriere, decor: dintr-o bucată de pănură, despicată în față rezultînd aripile sumanului, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de postav negru și albastru și cusături cu albastru. Cîmpii ornamentali, dispuși la piepți, buzunare, sub braț la mîneci și-n jurul gîtului.

Motive ornamentale: „căliță" și flori.

Dimensiuni: lungimea 107 cm, lungimea mînecii 59 cm, lărgimea 164 cm, lățimea umeri 44 cm.

Starea de conservare: bună.

89. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Mîsca, com. Șiria, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2884.

Meșter: Ana din satul Galșa.

Data confecționării: 1946.

Material, tehnică: lînă de oaie țurcană, țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: pănura luată în lățime, lărgită prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat prin aplicații de postav negru și albastru închis și prin broderii cu bumbac colorat. Ornamentul dispus la piepți, buzunare, mîneci.

Motive florale, sub braț fîșii de postav tricolor. De jur împrejurul gîtului și a deschiderii de la piept, șnur negru.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni: lungimea 117 cm, lungimea mînecii 63 cm, lărgimea 193 cm, lăţimea umeri 43 cm.
Starea de conservare: bună.

90. *Şubă bărbătească*

Localitatea: Şiria, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1363.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război şi dubită.
Descriere, decor: pănura luată în lăţime, lărgită cu ajutorul clinilor laterali şi frontali. Foarte lung, pînă aproape de gleznă, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicaţii de postav şi cusături.
Motive ornamentale: peste fîşiile de postav albastru închis de la piepţi, cusute steluţe şi linii şerpuite. Deasupra postavului — lalele. În colţurile de jos ale aripilor sumanului — flori, iar sub braţ, la încheierea clinilor laterali, fîşii de postav împletite.
Dimensiuni: lungimea 126 cm, lungimea mînecii 64 cm, lărgimea 176 cm, lăţimea umeri 54 cm.
Starea de conservare: bună.

91. *Şubă bărbătească*

Localitatea: Şiria, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2595.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: pănura luată în lăţime, lărgită prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat cu aplicaţii de postav de culoare albastră şi cusături. Ornamentul dispus la piepţi, buzunare, mîneci.
Motive ornamentale: laleaua, linii frînte, pupi.
Dimensiuni: lungimea 118 cm, lungimea mînecii 67 cm, lărgimea 182 cm, lăţimea umeri 43 cm.
Starea de conservare: bună.

92. *Şubă bărbătească*

Localitatea: Şiria, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2596.

https://biblioteca-digitala.ro

Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX
Material, tehnică: lînă de oaie ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: pănură luată în întregime, lărgită prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte prinse la umeri.
Ornamentat prin aplicaţii de postav şi cusături, la piepţi, buzunare, mîneci, colţurile din faţă ale aripilor sumanului.
Motive florale şi linii şerpuite.
Dimensiuni: lungimea 122 cm, lungimea mînecii 64 cm, lărgimea 190 cm, lăţimea umeri 41 cm.
Starea de conservare: mediocră.

IV. **Zona lunca şi dealurile Mureşului**

Cuprinde satele aşezate de o parte şi alta a văii Mureşului în defileul acestuia între Zam şi Lipova şi satele din Podişul Lipovei.
Şubele din această zonă sînt confecţionate din pănură albă ţesută în casă de către femei sau cumpărată de pe piaţă.
Croiul şubelor este puţin evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mai cambrat la sud de Mureş. În Podişul Lipovei şubele sînt croite cu pînza încheiată în spate, lateral şi pe umeri, fără clini laterali.
Ornamentaţia, în cea mai mare parte este realizată cu şnur negru, cu excepţia unor sate de la Sud de Mureş unde apar intercalaţii de şnur şi postav colorat.

93. *Şubă bărbătească*

Localitatea: Bata, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2547.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: pănura luată în lăţime, lărgită prin clini laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri. Guler gen „tunică", lungimea deasupra genunchilor.
Fără ornament, doar la încheierea laţilor de pînză apare şnur negru.
Dimensiuni: lungimea 101 cm, lungimea mînecii 55 cm, lărgimea 200 cm, lăţimea umeri 49 cm.
Stare de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

94. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Birchiș, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1815.

Meșter: Bulzan Vioara din Birchiș.

Data confecționării: 4/4 XIX.

Material, tehnică: ohabă albă, țesută în război.

Descriere, decor: lung pînă la genunchi, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentat cu aplicații de șnur negru și albastru de jur împrejur.

Dimensiuni: lungimea 106 cm, lungimea mînecii 53 cm, lărgimea 173 cm, lățimea umeri 35 cm.

Stare de conservare: bună.

95. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Conop, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3050.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: lung pînă sub genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali, guler îngust, înalt, mîneci drepte prinse la umeri.

Ornamentat șiret și șnur negru. Cîmpii apar dispuși la mîneci, buzunare, lateral, gît, mai îngust în jurul deschizăturii de la piept.

Motive florale — „8"-uri și spirale.

Dimensiuni: lungimea 99 cm, lungimea mînecii 76 cm, lărgimea 180 cm, lățimea umeri 41 cm.

Stare de conservare: bună.

96. *Șubă femeiească*

Localitatea: Conop, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2966.

Meșter: Bălan Persida.

Data confecționării: 1919.

Material, tehnică: ohabă albă, țesută în război.

Descriere, decor: lung pînă la genunchi, evazat prin clini laterali și frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.

Fără ornament doar tivită cu postav negru la toate încheieturile pînzei.

https://biblioteca-digitala.ro

Dimensiuni: lungimea 98 cm, lungimea mînecii 51 cm, lărgimea 168 cm, lățimea umeri 47 cm.
Stare de conservare: bună.

97. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Ilteu, com. Petriș.
Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2831.
Meșter: local.
Data confecționării: 1/2 XX.
Material, tehnică: habă albă, țesută în război și dubită.
Descriere, decor: Lungimea pînă aproape de gleznă, evazat cu ajutorul clinilor laterali, mînecii drepte prinse la umeri cu manșete înguste, întoarse, guler îngust, înalt.
Ornamentat cu șnur negru și postav albastru. Ornament redus dispus în jurul gîtului, în jurul deschiderii din față, la mîneci, buzunare, lateral.
Motive ornamentale: spirale.
Dimensiuni: lungimea 120 cm, lungimea mînecii 61 cm, lățimea umeri 47 cm, lărgimea 178 cm.
Stare de conservare: bună.

98. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Lalașinț, jud. Arad.
Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1270.
Meșter: local.
Data confecționării: 1/2 XX.
Material, tehnică: ohabă, țesută în război și dubită.
Descriere, decor: Lungimea pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali, guler gen „tunică", mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat la piept, mîneci, de jur împrejur, la încheierea laților de pînză, buzunare cu șnur negru.
Motive ornamentale: spirale, semicercuri, „8"-uri.
Dimensiuni: lungimea 102 cm, lungimea mînecii 50 cm, lărgimea 174 cm, lățimea umeri 38 cm.
Starea de conservare: bună.

99. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Lipova, jud. Arad.
Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3001.

https://biblioteca-digitala.ro

Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în 4 iţe şi dubită.
Descriere, decor: pănura încheiată în spate, lat la umeri. Drept fără clini, mîneci drepte prinse la umeri, guler drept, îngust. Se leagă la gît cu şnur împletit din lînă. Buzunare laterale.
Ornamentat cu şnur şi şiret negru. Ornamentat de jur împrejurul gîtului, deschiderii din faţă, în partea dreaptă jos, în spate la gît mîneci, buzunare.
Motive: „brăduţi" (pomi), spirale, „8"-uri.
Dimensiuni: lungimea 96 cm, lungimea la mîneci 46 cm, lărgimea 157 cm, lăţimea umeri 62 cm.
Stare de conservare: puţin roasă la mîneci.

100. *Şubă bărbătească*

Localitatea: Lipova, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2054.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: ohabă, ţesută în război şi dubită.
Descriere, decor: Lungimea pînă sub genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali, guler gen „tunică", mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentat la piept, mîneci, de jur împrejur, la încheierea laţilor de pînză, la buzunare, cu şnur negru.
Motive ornamentale: spirale, semicercuri, „8"-uri.
Dimensiuni: lungimea 99 cm, lungimea mînecii 46 cm, lărgimea 157 cm, lăţimea umeri 62 cm.
Stare de conservare: bună.

101. *Şubă bărbătească*

Localitatea: Pîrneşti, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2830.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Lungime sub genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali, mîneci drepte prinse la umeri.
Ornamentat la piept, buzunare, sub braţ, mînecă. Ornamentaţie cu şinoane negre înguste şi şuitaş.
La mîneci, buzunare — blană —

https://biblioteca-digitala.ro

Motive ornamentale: jocuri de șnur, motive florale din șnur și „8"-uri.

Dimensiuni: lungimea 103 cm, lungimea mînecii 53 cm, lărgimea 207 cm, lățimea umeri 46 cm.

Stare de conservare: bună.

102. *Șubă femeiască*

Localitatea: Săvîrșin, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2693.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Lungime pînă aproape de gleznă, evazat cu ajutorul clinilor laterali, rotungit la gît, guler înalt, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentație cu aplicații de șnur, șiret și postav negru. Ornamentație dispusă la piept, de jur împrejurul gîtului, a deschizăturii din față, la mîneci, buzunare, lateral.

Motive ornamentale: vrej din șnur, „8"-uri, spirale.

Dimensiuni: lungimea 108 cm, lungimea mînecii 51 cm, lărgimea 207 cm, lățimea umeri 38 cm.

Stare de conservare: bună.

103. *Șubă femeiască*

Localitatea: Săvîrșin, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1348.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: habă albă, dubită.

Descriere, decor: lung pînă la genunchi, evazat în partea de jos.

Ornamentat cu aplicații de șnur negru.

Dimensiuni: lungimea 99 cm, lungimea mînecii 53 cm, lărgimea 179 cm, lățimea umeri 42 cm.

Stare de conservare: bună.

104. *Șubă femeiască*

Localitatea: Săvîrșin, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1321.

https://biblioteca-digitala.ro

Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută şi dubită.
Descriere, decor: Lung pînă sub genunchi, evazat prin clini laterali. Ornamentat prin aplicaţii de şnur negru.
Motive ornamentale: geometrice şi florale.
Dimensiuni: lungimea 109 cm, lungimea mînecii 60 cm, lărgimea 164 cm, lăţimea umeri 40 cm.
Stare de conservare: bună.

105. *Şubă femeiască*

Localitatea: Săvîrşin, jud. Arad.
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1848.
Meşter: Sofia lui Partenie din Vineşti.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: ohabă albă ţesută în război.
Descriere, decor: Lung pînă sub genunchi, mulat pe corp şi evazat prin clini laterali în partea de jos.
Ornamentat cu aplicaţii de şnur negru care sînt realizate motive florale şi geometrice.
Dimensiuni: lungimea 112 cm, lungimea mînecii 55 cm, lărgimea 215 cm, lăţimea la umeri 42 cm.
Stare de conservare: bună.

106. *Şubă femeiască*

Localitatea: Săvîrşin, Arad, pzrtatîn Miniş
Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 2856.
Meşter: local.
Data confecţionării: 1/2 XX.
Material, tehnică: lînă ţesută în război în patru iţe şi dubită.
Descriere, decor: Lungimea pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali şi frontali, mîneci drepte, prinse la umeri.
Ornamentaţie cu şinoane negru şi blăniţă „mîţă" la piept, buzunare, în jurul gîtului.
Motive ornamentale: joc de şnur, steluţe.
Dimensiuni: lungimea 99 cm, lungimea mînecii 51 cm, lărgimea 178 cm, lăţimea umeri 43 cm.
Starea de conservare: bună.
160 cm, lăţimea umeri 38 cm.
Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

109. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Țela, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3239.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: ohabă albă, țesută în război în patru ițe și dubită.

Descriere, decor: Lung pînă aproape de glezną, evazat prin clini laterali și o bucată trapezoidală în față. Mîneci drepte prinse la umăr cu manșete întoarse.

Ornamentația de jur împrejur, cîmpi ornamentali mai bogați la piept, mîneci, buzunare, încheierea laților, colțurile din față, — late-

107. *Șubă femeiască*

Localitatea: Săvîrșin, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1652.

Meșter: Sofia din Vinești.

Data confecționării: 1935.

Material, tehnică: ohabă albă, țesută în război.

Descriere, decor: Lung pînă sub genunchi, mulat pe corp și evazat prin clini laterali în partea de jos.

Ornamentat cu șnur negru.

Motive ornamentale: motive florale la piepți, buzunare, lateral și pe din jos.

Dimensiuni: lungimea 100 cm., lungimea mînecii 53 cm, lărgimea 190 cm, lățimea umeri 42 cm.

Stare de conservare: bună.

108. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Țela, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2345.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: pănură țesută și dubită.

Descriere, decor: Lung pînă sub genunchi, lărgit prin clini laterali.

Ornamentat cu aplicații de șnur negru și roșu.

Motive ornamentale: motive abstracte.

Dimensiuni: lungimea 101 cm, lungimea mînecii 51 cm, lărgimea rale. Ornamentat cu aplicații de postav roșu și albastru, negru.

https://biblioteca-digitala.ro

Motive ornamentale: din șnur motive florale, spirale, „8"-uri, colți, cercuri.

Dimensiuni: lungimea 117 cm, lungimea mînecii 62 cm, lărgimea 159 cm, lățimea umeri 44 cm.

Starea de conservare: bună.

110. *Suman femeiesc*

Localitatea: Țela, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2356.

Meșter: local.

Data confecționării: 1/2 XX.

Material, tehnică: ohabă albă țesută în război.

Descriere, decor: lung pînă la genunchi și evazat în partea de jos.

Ornamentat cu aplicații de postav roșu și șnur negru cu intercalații de șnur verde și albastru.

Dimensiuni: lungimea 105 cm, lungimea mînecii 52 cm., lățimea umeri 41 cm, lărgimea 161 cm.

111. *Șubă femeiască*

Localitatea: Țela, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 3246.

Meșter: Jicăran Maria.

Data confecționării: 1906.

Material, tehnică: ohabă albă țesută în război.

Descriere, decor: Lungimea pînă sub genunchi, evazat, mîneci drepte prinse la umeri, cu manșete întoarse.

Ornament dispus la piept, de jur împrejurul deschiderii în fața la încheierea laților de pînză, lateral, manșete, buzunare. Aplicații — postav roșu, alb discret, șnur negru.

Motive ornamentale: motive florale, „8"-uri.

Dimensiuni: lungimea 105 cm, lungimea mînecii 50 cm, lărgimea 150 cm, lățimea umeri 41 cm.

Starea de conservare: bună.

112. *Șubă femeiască*

Localitatea: Țela, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 2390.

Meșter: local.

Data confecționării: 1906.

https://biblioteca-digitala.ro

Material, tehnică: ohabă albă țesută în război.

Descriere, decor: Lungimea pînă sub genunchi, evazat, mîneci drepte prinse la umeri, cu manșete întoarse.

Ornament dispus la piept, de jur împrejurul deschiderii din față, manșete, buzunare. Aplice postav roșu, alb, discret, șnur negru.

Motive ornamentale: motive florale, „8"-uri.

Dimensiuni: lungimea 105 cm, lungimea mînecii 50 cm, lărgimea 160 cm, lățimea umeri 41 cm.

Starea de conservare: bună.

113. *Șubă bărbătească*

Localitatea: Ususău, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1890.

Meșter: local.

Data confecționării: 1930.

Purtat de om sărac și vîrstnic.

Material, tehnică: pînză de lînă țesută în război și dubită.

Descriere, decor: Lung pînă la genunchi, evazat cu ajutorul clinilor laterali, mîneci drepte prinse la umăr.

Fără ornament doar de tivituri în negru.

Dimensiuni: lungimea 111 cm, lungimea mînecii 63 cm, lărgimea 174 cm, lățimea umeri 51 cm.

Starea de conservare: bună.

114. *Șubă femeiască*

Localitatea: Zăbalț, jud. Arad.

Se păstrează în colecția de etnografie a Muzeului județean Arad, inv. 1926.

Meșter: local.

Data confecționării: 1928.

Material, tehnică: lînă țesută în război în patru ițe, dubită.

Descriere, decor: Croită după paltoane. Pînza încheiată în spate și lateral cu o crăpătură la spate, guler înalt, legată la gît cu două împletituri de lînă. Buzunare laterale înăuntru, mîneci drepte, prinse la umeri.

Ornamentație dispusă în jurul gîtului, la deschizătura din față, buzunare, mîneci, dejur împrejur și la deschizătura din spate.

Motive ornamentale: „8"-uri, spirale, „brăduț" (pom).

Dimensiuni: lungimea 98 cm, lungimea mînecii 44 cm, lărgimea 150 cm, lățimea umeri 53 cm.

Starea de conservare: bună.

https://biblioteca-digitala.ro

115. *Şubă femeiască*

Localitatea: Virişmort, jud. Arad.

Se păstrează în colecţia de etnografie a Muzeului judeţean Arad, inv. 1936.

Meşter: local.

Data confecţionării: 1/2 XX.

Material, tehnică: ohabă grecească de cumpărat.

Descriere, decor: Lungimea pînă la gleznă, evazată cu ajutorul clinilor laterali, guler îngust şi înalt, manşete întoarse.

Ornament cu aplicaţii şiret negru, verde, albastru, postav roşu şi albastru din care se decupează colţişori. Ornament dispus în partea superioară a pieptului, la gît, manşete, lateral.

Motive ornamentale: joc de şnur, spirale, „8"-uri, flori.

Dimensiuni: lungimea 110 cm, lungimea mînecii 50 cm, lărgimea 172 cm, lăţimea umeri 47 cm.

Starea de conservare: bună.

BURES DE LA COLLECTION DU MUSÉE DÉPARTEMENTAL D'ARAD

(Résumé)

L'ouvrage représente un catalogue des bures de la collection étnographiques du Musée départemental d'Arad. Les 115 pièces proviennent de toutes les zones etnographiques du département et reflètent le métier de la fabrication des bures de même que les techniques et les motifs ornementaux employés.

Les bures d'Arad se caractérisent par unité morphologique, des fanteaux en drap en biais qui présentent des empiècements biais latéraux et frontoux et par la variété en ornementation qui leur donne une individualité particulière de village à village.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 — Şubă din Săvîrşin.

Fig. 2 — Suman din Sicula.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 — Tundră neagră din Brusturi.

Fig. 4 — Suma din Dud.

https://biblioteca-digitala.ro

DOCUMENTE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CORESPONDENȚA EUGEN BROTE—IOAN SLAVICI

ILEANA FLOREA

Printre numeroasele personalități cu care Ioan Slavici a purtat o bogată corespondență se numără și Eugen Brote[1]. În fondul documentar al Muzeului memorial „Ioan Slavici" din Șiria se păstrează 10 scrisori semnate de Eugen Brote, adresate prietenului său între anii 1891—1911.

Ioan Slavici l-a cunoscut pe Eugen Brote în primăvara anului 1884, cînd scriitorul șirian se stabilește pentru cîțiva ani la Sibiu, pentru a conduce ziarul „Tribuna", cea mai dragă realizare a sa pe tărîm publicistic, după cum însuși o mărturisește. În această perioadă personalitățile lui Ioan Slavici, cît și a lui Eugen Brote, erau pe deplin formate. Dezideratele pentru care luptau se concretizaseră pe teren literar și politic. În perioada de zece ani petrecută de Ioan Slavici în România, acesta își crease faima unui distins scriitor și luptător național. Chiar autoritățile din Imperiul austro-ungar vedeau în Ioan Slavici o personalitate de temut. Într-un raport secret întocmit la 20 iunie 1881, de către însărcinatul cu afaceri externe al Austro-Ungariei la București, Cornel Stadler, către șeful său Ernest von Teschenberg din Viena, transmite date și aprecieri despre românii transilvăneni din București, care duc activitate pentru cauza națională română, spunînd următoarele despre Ioan Slavici: „Bănuit de agitație este și Ioan Slavici din Vilagoș (Șiria), comitatul Arad, 36—38 ani, din 1874 în România, publicist și scriitor și profesor la „Elena Doamna"... este intim al lui Maiorescu. Cu toate acestea a fost redactor la „Timpul". Tendința sa este „eliberarea românilor din Transilvania și Banat"[2].

---

[1] Eugen Brote (1850—1912) originar din Rășinari. Specializat în economia agricolă. În 1891 deține funcția de vicepreședinte al Partidului Național Român și făcea parte din grupul celor care cereau înaintarea grabnică a Memorandumului, Curții din Viena. După prezentarea Memorandumului se refugiază în Romăni; de unde continuă să îndrume politica P.N.R. Împreună cu Ioan Slavici are de suferit în urma trecerii, în 1910, a lui V. Mangra în tabăra susținătorilor politicii guvernamentale maghiare.

[2] Mircea Gherman, *Consecințele politice ale războiului de independență asupra luptei de eliberare națională a românilor transilvăneni*, în „Cumidava", X, Brașov, 1977, pag. 155 și 301.

https://biblioteca-digitala.ro

Se ştie că pînă la venirea lui Ioan Slavici la Sibiu, unul dintre principalii organizatori ai pregătirilor pentru apariţia acestui prim cotidian al românilor din Transilvania a fost şi Eugen Brote. Se poate afirma că perioada colaborărilor la „Tribuna" din Sibiu este cea mai valoroasă atît din publicistica lui Ioan Slavici, cît şi din întreaga activitate politică a lui Eugen Brote, datorită implicării, atît a ziarului, cît şi a întregii grupări tribuniste în pregătirea şi desfăşurarea celei mai însemnate manifestări social-politice din perioada cuprinsă între anii 1848—1918 — mişcarea memorandistă.

Ioan Slavici fusese martorul cuceririi independenţei României, despre care scrisese în ziarul „Timpul". Încă din 1870, Vincenţiu Babeş scria într-un număr al „Albinei": „... aşteptăm ca România să devină un soare, ale cărui raze să încălzească şi să lumineze pe toţi românii din ţările vecine". Încă din primele numere ale „Tribunei" din Sibiu, Ioan Slavici va cristaliza dezideratele înaintaşilor prin mottoul: „Soarele pentru toţi românii de la Bucureşti răsare". După cum se ştie, Ioan Slavici va rămîne la Sibiu pînă în 1890, cînd se stabileşte definitiv, în România. Va păstra însă o bogată corespondenţă cu cei din Sibiu, care îl informează detaliat despre evoluţia pregătirii acţiunii memorandiste.

Primele două scrisori, din fondul documentar al muzeului din Şiria, adresate de Eugen Brote lui Ioan Slavici, datează din această perioadă. În prima scrisoare, datată Sibiu, 5 aprilie, 1891, Eugen Brote îi semnalează criza în care se afla „Tribuna", ziarul fiind pus în situaţia unei totale căderi. În această perioadă Eugen Brote făcea parte din comitetul central al Partidului Naţional Român, deţinînd, împreună cu George Pop de Băşeşti funcţia de vicepreşedinte, preşedinte al comitetului central naţional fiind Vincenţiu Babeş, care prin numeroase tervigersări, împreună cu grupul Mocioni amînă mereu publicarea Memorandumului, acest lucru contravenind, după cum se ştie, hotărîrii conferinţei naţionale din 1890. În aceeaşi scrisoare Eugen Brote îl informează pe Ioan Slavici despre ţinerea a două întruniri, la Sibiu, în vederea salvării ziarului. La prima întrunire, după analiza situaţiei politice, s-a luat hotărîrea de a continua lupta pe baza programei neschimbate, adică aşternerea hotărîtă a Memorandului. La a doua întrunire s-a discutat chestiunea financiară, luîndu-se măsuri concrete de salvare a apariţiei ziarului pe tot cursul anului 1891, fiind sprijiniţi, mai ales de George Pop de Băşeşti şi Ioan Raţiu. Eugen Brote mai face referiri şi la atitudinea arădenilor, favorabilă pentru moment, lui Ioan Meţianu. Brote şi grupul său, îşi exprimă, deocamdată neutralitatea din principii de strategie. Îl asigură că o nouă adunare generală se va ţine în 11 aprilie în cadrul căreia se va decide apariţia în continuare a ziarului. Spre sfîrşit este semnalată plecarea lui Pompiliu Pipoş, fost redactor al „Tribunei", la Cernăuţi, unde se intenţionează apariţia unui ziar naţional, care să-l aibe în fruntea sa pe Pompiliu

https://biblioteca-digitala.ro

Pipoş. După cum se ştie, ziarul va apare în luna următoare, în 14 mai, sub titlul „Gazeta Bucovinei", această apariţie fiind una dintre primele realizări din şirul acţiunilor intreprinse de tribunişti în vederea susţinerii publicistice a Memorandului.

A doua scrisoare, datată Sibiu, 11 iunie, 1892, trimisă de Eugen Brote lui Ioan Slavici este legată tot de acţiunea memorandistă. Prin această scrisoare îi cere lui Ioan Slavici expedierea traducerilor în lb. franceză, şi italiană a Memoriului[3]. Totodată, în încheierea scurtelor rînduri, Eugen Brote îi solicită informaţii despre impresia stîrnită în România de delegaţia care a însoţit Memorandul la Viena, delegaţie din care făcuse parte şi el[4].

A treia scrisoare, în ordine cronologică, este datată: Gaiceana[5], 19 aprilie, 1900. Drumurile celor doi prieteni şi colaboratori se întîlnesc acum, în România, unde Eugen Brote se stabileşte încă din anul 1893, mai întîi la Bucureşti apoi, mai tîrziu, de prin 1898, la Gaiceana, pe moşia şefului partidului liberal Dimitrie A. Sturza. Aici la Gaiceana, Eugen Brote are un refugiu temporar. În perioada de zece ani cît va rămîne la Gaiceana, Eugen Brote va pune în practică priceperea sa de agronom şi economist. Este similară situaţia lui cu cea a lui Ioan Slavici. În aceeaşi perioadă scriitorul conducea institutul „Ion Oteteleşanu", de la Măgurele, patronat de Academia Română al cărei secretar general era acelaş Dimitrie A. Sturza. Acolo, la Măgurele, ca şi eroul său Popa Tanda, Slavici caută să schimbe totul. Nu va avea însă ca şi acela, nici-o mulţumire sufletească, intră în conflict cu reprezentanţii oficiali ai Academiei, plecînd de acolo în anul 1908, după cum se ştie, dezamăgit şi mai sărac de cum venise.

Scrisoarea din 1900 trimisă lui Ioan Slavici, de Eugen Brote, reflectă un moment de linişte familiară. Acolo la Găiceana, i se naşte, în 1899, al doilea băiat, Eugeniu, din a doua sa căsătorie cu Adela de Heldenberg, avîndu-i ca naşi pe Ioan şi Eleonora Slavici, aşa după cum rezultă din această scrisoare. Relaţiile lui Eugen Brote cu D. A. Sturza se sfîrşesc dramatic. În anul 1908, E. Brote va pleca de la Gaiceana într-o situaţie materială deosebit de precară.

Eugen Brote şi Ioan Slavici vor rămîne însă şi pe mai departe solidari în concepţiile politice, chiar dacă acestea nu-şi găsesc utilitate practică în cursul evenimentelor ce vor avea loc. Acolo, la Găi-

---

[3] *Memoriul studenţilor universitari români privitor la situaţia românilor din Transilvania şi Ungaria* întocmit pe baza materialului adunat de Ioan Slavici. Este tipărit în limba română, franceză şi italiană de către Liga culturală din Bucureşti avînd ca scop informarea opiniei publice europene despre persecuţiile împotriva naţionalităţilor din Imperiul austro-ungar.

[4] Eugen Brote era unul dintre conducătorii delegaţiei românilor transilvăneni, care dusese Memorandumul, în 28 mai, 1892, la Viena.

[5] Găiceana — comună în judeţul Tulcea. Aici se afla moşia lui Dimitrie A. Sturza, cu care E. Brote semnează, în 1897, o convenţie pe 10 ani; pentru reorganizarea moşiei acesta va rămîne la Găiceana pînă în anul 1908, cînd în urma unor neînţelegeri cu D. A. Sturza se va reîntoarce în Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro

ceana, după cum se știe, Eugen Brote, Ioan Slavici, Vasile Mangra și Roman Ciorogariu întocmesc așa numitul „pact de la Gaiceana", „document valoros pentru cunoașterea liniilor directoare a mișcării naționale românești la începutul secolului"[6].

Cele șapte scrisori pe care le mai posedă fondul documentar din Șiria, se referă însă la un alt moment, de astă dată discutabil ca și opinie politică atît a unuia, cît și a altuia. Trei dintre scrisori nu sînt datate, dar după localizare și după problematică pot fi atribuite anului 1910. Este anul cînd în urma trecerii lui Vasile Mangra în rîndurile partidului guvernamental se atrage oprobiul public și asupra lui Ioan Slavici și Eugen Brote. Amîndoi se găseau și într-un mare impas material. Caută să iasă din grelele situații prin proiectarea creerii unei agenții de presă „Corespondența română", al cărei scop consta în informarea opiniei publice din România, asupra celor ce se petreceau mai ales în monarhia austro-ungară. Pentru creerea rețelei de informații vor face cîteva deplasări la Budapesta și Viena. Astfel în una dintre scrisori E. Brote îi confirmă simpatia celor de la ziarul budapestan „Lupta", care prin redactorul Birăuțiu se puneau la dispoziția lui Ioan Slavici și Brote. Din scrisorile lui Eugen Brote se degajă neliniștea sa ca urmare a opiniilor nefavorabile lor, ce se formaseră în presă atît în Transilvania, cît și în România. Mai reiese greaua situație materială a familiei sale, mizeria cu care se lupta pentru el, soția și cei patru copii ai lor.

Ultimele patru scrisori sînt datate Cisnădie și Viena, 1911, prin care îl informează pe Ioan Slavici despre disperatele căutări ale unui mijloc de existență. Așa de pildă în scrisoarea din Viena, 29 iulie, 1911 se spune: „mă încerc a căuta fie în provinciile austriece, fie pe teritoriul limbei germane, preste tot o ocupațiune potrivită, care să-mi facă cu putință întreținerea familiei mele. Am venit cu speranțe minime, dar am convingerea, că-mi îndeplinesc o datorință de părinte căutînd pretutindeni de lucru".

În ultima scrisoare datată Cisnădie, 7 septembrie 1911, îl informează despre încercarea de a publica un articol care: „ar avea scopul de a preciza pozițiunea mea politică și a calma o ceartă fără rost în presa română". Articolul nu i se va publica însă. Nu peste multă vreme, în 5 decembrie/18 decembrie 1912 Eugen Brote se va stinge din viață, la Brașov, fără să recucerească simpatia de altă dată a opiniei publice românești.

Aceste cîteva scrisori adresate de Eugen Brote lui Ioan Slavici, reflectă atît împlinirile cît și luminile, umbrele, dar, mai ales, stră-

---

[6] Miron Constantinescu, *Un document inconnu (5—9 aout 1907 concernant la nationale de liberation des Roumains de Transylvanie* în: „Revue roumaine d'histoire", tom. IV, nr. 3, București, 1965, p. 571—576. (După D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, Ed. Academiei, 1968, p. 433).

https://biblioteca-digitala.ro

duințele pentru cauza națională ale celor două personalități transilvănene, care prin întreaga lor viață și activitate își au locul lor, bine stabilit în istoria noastră modernă.

I

Sibiu, 5 aprilie 1891

Iubite amice!

În săptămîna trecută amicii noștrii de aici din loc au ținut două întruniri în cauza căderi „Tribunei". La prima întrunire, ținută astăzi săptămîna, s-a discutat partea financiară. Rezultatul discuțiunii e, că din mijlocul lor (fără concursul nostru care lucrăm la „tribuna") s-a compus un comitet de acțiune (Z. Boiu, Dr. Crișan, D. Comșa și Dr. Cioran), care să salveze pentru moment și această parte. E vorba ca din cei 960 abonați plătitori, care îi are „Tribuna" astăzi să se găsească 300, cari dau 10 fl. fiecare, pentru ca aparența „Tribunei" să fie asigurată pînă la sfîrșitul anului.

Din afară stăruiesc dintre fruntași mai ales George Popp de Băsesci și Dr. Rat de la Turda pentru continuare. Popp George mi-a declarat într-o ședință a comitetului național, ce ținusem în zilele aceste cu membrii din loc, în prezența D-lui Diaconovich, că ei (sătmărenii și sălăgenii) sînt hotărîți a întoarce dosul d-lui Babeș. Arădanii s-au împăcat cu Boncy-Mețan sub marca usurei!

Noi, cești mai aproape, nu ne-am pronunțat încă asupra acelor ce se fac pentru susținerea „Tribunei", și nici nu ne vom pronunța pînă în urmă. Voim să avem cale deschisă în toate părțile. Adunarea generală se va ținea, în tot cazul, la 11 1.c.

Precum ai văzut am început iarăși o campanie în contra lui Babeș. D-l Diaconovich a mînat apa la moara noastră. Deabea acum bietul om începe a vedea unde a ajuns! Miron-Babeș în frunte cu Moldovan Gergely în contra curentului național. Noi vom exploata această situațiune pentru a cerca să convingem din nou pe oameni despre politica d-lui Babeș.[7]

D-l Pipoș a plecat la Cernăuți. Românii de acolo se ocupă cu întemeierea unui ziar național; noi am pune bucuros pe d-l Pipoș în frunte.*[8]

---

[7] Grupul V. Babeș și Al. Mocioni erau adepții tergiversării înaintării Memorandului, aceasta ducînd la o separare de opinii în sînul P.N.R.

[8] Pompiliu Pipoș (1857—1893) publicist, redactor al „Tribunei" din Sibiu încă din 1884. În 14 mai 1891 conduce apariția la Cernăuți a „Gazetei Bucovinei" unde continuă politica tribunistă de susținere a mișcării memorandiste.

https://biblioteca-digitala.ro

Soția mea,*[9] deși mai bine, e încă tot în pat. Sper că în vreo cîteva zile — șase săptămîni a zăcut — se va putea ridica.

Primește multe salutări afectuoase

de la al D-Tale

devotat amic

Eugen Brote

M.S. 400

II

Sibiu, 11 iunie, 1892

Iubite amice!

Traducerile franceze și italiene ale Memoriului te rog trimite-le încoace, le vom tipări noi și vom face corecturile. Mi-ar părea bine să-ți cunosc părerea despre purtarea noastră la Viena.

Multe salutări cordiale de la al

D-Tale sincer amic

Eugen

M.S. 404

III

Găiceana, 19 aprilie 1900.

Iubite Amice,

Încă înainte de sosirea amabilei D-Tale scrisori stabilisem cu soția mea*[10] datorința noastră a Vă mulțumi din toată inima pentru jertfa, ce ați adus venind la Gaiceana, și pentru bunăvoința și iubirea, cu care v-ați descărcat de sarcina nașilor. Consider această faptă nu nu-

[9] Prima soție a lui Eugen Brote, Ana Brote, născută Triandafil (1854—1892) originară din București.

[10] A doua soție Adela de Heldenberg (1869—1911) cu care se căsătorește în 1896 la București. Din această căsătorie va avea patru copii: Ionel, Eugeniu, Ana și Lidia.

https://biblioteca-digitala.ro

mai ca o nouă dovadă ale amiciției D-Voastre atît de prețuite, ci și ca o nouă legătură care ne unește și mai strîns pentru viitor.

Soția mea și eu ne-am bucura mult dacă frumusețile și bunătățile Gaicenii v-ar atrage pentru altă dată ca să petreceți mai mult timp aici și să aveți ocaziune a le cunoaște în toată întinderea lor. Bucuria noastră ar spori cînd casa noastră modestă ar deveni îndeosebi pentru doamna Slavici un fel de asil, unde ar afla recreațiune trupească și sufletească. Noi amîndoi, nevasta mea și eu ne-am da toată silința ca să Vă mulțumim.

Pentru poimîine, vineri, s-a fixat ziua plecării nevestei mele la București.

Eugeniu*[11] este foarte voinic, vesel și în cele mai bune dispozițiuni a deveni un bun creștin.

Sărut mîna Doamnei Slavici și pe D-Ta te îmbrățișează

al D-Tale
Eugen Brote.

M.S. 405

IV

Budapesta. Hotel Fiume
Duminecă

Iubite Amice, situațiunea încă nu este așa lămurită pentu ca să-ți pot scrie ceva pozitiv. Afară de Mangra am văzut pînă acum pe Alexici și Babeș. Din conversațiile avute cu dînșii, în particular și în comun, reese că dînșii se bucură văzîndu-ne pe noi doi înhămați la o treabă bună. În ce formă Corespondența Română să afle un sprijin din partea românilor de aici, discuțiunile urmează. Ei mă asigură că guvernul unguresc se gîndește cu toată seriozitatea la o împăciuire onorabilă și sinceră. Știrile despre o nepăsare a contelui Khuen față cu românii sunt lipsite de temeiu. Îndeosebi povestea cu cele două memorande este o pură invenție. Baronul Duka n-a făcut peste tot un pas în direcția vre unei soluțiuni. Nici miniștrii, sau alți oameni ai guvernului n-au preocupat prin vre un cuvînt sau prin vre o părere soluțiunea. Terenul este cu desăvîrșire fecioresc.

Din tabăra comitetului național n-am văzut pe nimeni. Știrile ce-mi se aduc de la ei dovedesc ca și hotărîrile lor „Rathlosigkeit". Oncu ar fi cerut sfatul colegilor săi asupra scrisoarei D-Tale către „Tribuna"

---

[11] Eugeniu este al doilea copil al lui E. Brote, care se naște la Găiceana, și care are ca nași pe Ioan și Eleonora Slavici.

[12] Scrisorile IV, V, VI nu sînt datate, dar după conținut pot data din anul 1910 cînd I. Slavici și E. Brote hotărăsc deschiderea agenției de presă „Corespondența română" cu ajutorul căreia sperau să-și echilibreze situația materială.

https://biblioteca-digitala.ro

și ar fi dat ordin telefonic să nu se publice aceea scrisoare. Mangra crede că cu toate aceste „Tribuna" va face o schimbare de front. Membrii conferenței s-au divizat în trei grupuri și anume: Iupta, Miron Cristea cu Goga și Oncu. O parte din ei au plecat de aici cu toate că discuțiunile continuă.

Cu Bischitz, care păstrează aceeași căldură pentru intreprindere, m-am întîlnit o singură dată. El ar fi dorit să ne vedem și astăzi; eu îl rugasem însă să mă mai îngăduie încă o zi-două. pînă mă voiu orienta pe deplin.

Prognoza mea este mai bună ca în momentul plecării mele de acolo.

Cu multe salutări pentru toți ai

D-Tale și ai mei,

B.

M.S. 376

V

Budapesta, Hotel Fiume
Luni seara

Iubite Amice,

Cred că între Mangra și noi doi nu mai sunt astăzi deosebiri de vederi, nici în tactică și nici în amănunte.

Locuțiunea lui Mangra în Cameră este fără nici o legătură cu ceialalți români guvernamentali. El stă singur și vrea și politicește să rămînă.

Vream să aranjez și afacerile din Arad aici și Mangra și eu am invitat pe Ciorogariu la Pesta. El ne răspunde tocmai că nu poate veni, dar ne scrie.

Cu Dr. Bischitz am avut ieri o lungă întrevedere. Omul acesta mi se pare și mai interesat decît în trecut de toată afacerea, și-și oferă serviciile și în direcțiune politică.

Aseară s-a prezentat la hotel Fiume, Birăuțiu*[13] fără ca să ne întîlnească. Astăzi, îmi spune Babeș, că Birăuțiu s-ar fi prezentat la dînsul, în cursul dimineții și i-ar fi declarat, că se desface de partidul național și pune „Lupta" la dispoziția noastră.

Pentru astă noapte aștept oarecari știri hotărîtoare, căci lucrurile s-au strîns așa că trebuie să crepe.

Al D-Tale devotat amic

Eugen Brote

M.S. 397

---

[13] Dimitrie Birăuțiu (1875—?) era originar din Ghioroc, de lîngă Arad. Din 1901 conducea gazeta „Poporul român", iar mai tîrziu ziarul „Lupta" din Budapesta.

https://biblioteca-digitala.ro

VI

Budapesta, Hotel Fiume
Vineri seara

Ibite Amice,

Nu ți-am trimis vreo 2—3 zile nici o știre. Dar acum e și greu de prins momentul cînd ai putea resuma cele petrecute sau cînd ai avea simțămîntul unei încheieri. Vroiam să-Ți scriu ieri despre întrevederea mea cu contele Tisza. Am și pus vre o trei șiruri pe hîrtie și am trebuit să le părăsesc, căci alte nouă vederi s-au deschis prin cele petrecute cînd începusem să scriu. Și acum, în momentul cînd scriu, pe fiecare ceas se petrec lucruri nouă și nu știu unde să încep și unde să mă opresc din cîte aș avea să-Ți comunic.

Cor. rom. sufere prin trăgînarea aceasta, dar nu mai e vorba numai de ea. Vor fi suferind și ai d-tale și ai mei, dar poate ne ajută Dumnezeu de aici în colo. Căci dacă nu mă înșeală semnele Dumnezeu ne îndrumează spre scopuri înalte, pe care noi totdeauna am dorit să le servim.

Dr. Bischitz, care ne-au venit în cale, este indispensabil la plămădeala care se face acum pe dealurile Budei.

Te îmbrățișează al D-Tale
B.

Sărut pe ai mei, sărut mîna d-nei Slavici și multe salutări domnișoarelor.

VII

Cisnădie, 11 iulie, 1911

Iubite Amice,

Părintele Mangra n-a dat nici un semn de viață nici după scrisoarea mea de la Paști, nici după alta ce-i scrisesem de la Sibiu ca răspuns la discursul său din Cameră, al cărui text românesc mi-a fost trimis de la Oradea.

Ideea unei „declarațiuni" ne-a venit la amîndoi, D-Tale și mie deodată; a mea este schițată pe hîrtie și aștept numai reîntoarcerea din concediu a redactorului răcățian pentru a lua înțelegere cu el

https://biblioteca-digitala.ro

asupra publicării ei. Nu știu, dacă Părintele Mangra e nevoit sau nu să se lepede de noi, dar că noi nu suntem membrii ai partidului muncii și că contele Khuen nu este șeful nostru politic, nici că am putea fi cîndva agenții Părintelui Mangra este clar ca lumina zilei.

În „Telegraful român" Mangra a polemizat cu Braniște din Lugoj, care se vede al fi acuzat că a citat falș în Cameră cuvintele lui Alex. Mocsonyi. Mangra nu spune mai multe despre politica lui Mocsonyi decît a spus în Cameră, dar se folosește de ocazie pentru a lovi în comitetul lui Rat și a celui actual. „Telegraful" a publicat aceste „Lămuriri" fără vre o observație din partea sa, în numărul său proxim însă revine asupra lor și declară prin o notiță oficioasă că nici comisiunea tipografiei nu se „identifică" cu ele. Numerii foii nu mi-s la îndemînă.

Eu sunt pe cale a-mi vinde mobilele pentru a-mi putea întreținea copiii. Altcum suntem cu toții sănătoși tun și cu voie bună.

Cu cele mai prietenești salutări pentru D-Ta și ai D-Tale.

Eugen Brote

M.S. 403

VIII

Wiena, 29 iulie, 1911

Iubite Amice,

De ieri mă aflu aici, de unde voiu să mai încerc a căuta, fie și în provinciile austriece, fie pe teritoriul limbei germane preste tot, o ocupațiune potrivită, care să-mi facă cu putință întreținerea familiei mele. Am venit cu speranțe minime, dar am convingerea, că-mi împlinesc o datorință de părinte căutînd pretutindeni de lucru.

Scrisoarea amicului nostru Mangra, pe care mi-o trimiseși la Cisnădie, nu m-a putut abate din acest drum. Ca muritor de foame nu pot să mă gîndesc a pregăti o acțiune politică; și dacă aș avea puterea a-mi înfîna motivele personale, bănuiala, că aceste au fost hotărîtoare n-ar putea fi înlăturată. După situațiunea, în care mă găsesc eu, nu mă mai potrivesc decît ca lucrător pe un tărîm creat de alții, care firește ar trebui să fie totodată și potrivit cu vederile mele politice. Astăzi caut pîine pentru copii și o caut în afară de teritoriul limbei române și rog pe Dumnezeu să mă ajute a găsi.

Soția mea și copiii sunt la Cisnădie, unde mă întorc și eu după ce mă voiu convinge că nici aici nu găsesc nimic. Și dacă aș găsi, tot la Cisnădie mă voiu întoarce pentru a-mi aranja plecarea.

https://biblioteca-digitala.ro

Adresa mea este acum: Doctor Lazar Popovici, Wien XV, Mariahieferstrasse 139.

Sărutări de mînă, salutări și toate cele bune pentru ai D-Tale și D-Ta de la

devotatul amic
Eugen Brote

M.S. 401

IX

Cisnădie lîngă Sibiu
5 septembrie nou 1911

Iubite și mult venerate Amice,

De mai mulți ani de zile am fost despărțiți unul de altul prin o afacere bănească comună, care produsese nemulțumiri în amîndoi. Am regretat adînc această întîmplare și port cu îndelungă răbdare vina ce mi se cuvine, precum și urmările grave ce a avut, mai ales pentru familia mea, această nenorocire. Fără avere și fără venit am fost avisat în cei din urmă trei ani la mila deaproapelui și numai cu mari sforțări am putut întreținea casa pînă la un timp și în cele din urmă ea a fost spartă cu desăvîrșire. Sub povara necazurilor zilnice soția mea s-a îmbolnăvit greu și acum m-a părăsit cu totul. Fetițele au găsit scut și scăpare la surorile mele, iar băieții, acum în ajunul anului nou școlar, nu știu dacă vor mai putea urma cursurile din lipsa de mijloace bănești. Am pus în vînzare mobilieriul casei mele dărăpănate și acesta prefăcut în bani va servi de fond pentru cheltuielile copiilor, pînă ce Dumnezeu se va îndura a ne trimite din mila sa alte ajutoare de traiu.

Nu mă plîng de toate aceste și nici prin gînd nu-mi trece a descărca vina celor ce s-au petrecut asupra altora. Din contră, pun toate în cîrca mea și le consider ca venite de la Dumnezeu, care mi-a dat totodată și puterea a le purta, întreg și sănătos, spre fericirea mea vecinică. Aș greși însă înaintea lui Dumnezeu, dacă în aceste împregiurări nu mi-aș împlini o datorință ce o am față cu D-Ta, cu care în decurs de 20 de ani am stat sufletește atît de aproape. Datorința ce vroiu să o împlinesc încă înainte de ce D-zeu ar chiema la sine pe vreunul din noi, consistă în mărturisirea, ce vin a-Ți o face prin aceste, că în sufletul meu chipul D-Tale a rămas pe același loc, în care s-a găsit totdeauna și că afacerea noastră bănească nerregulată, prin care ai mei au suferit atîta de mult, n-a putut să-l schimbe. Voiu fi păcătuit fără îndoială, căci „de vom zice că păcat nu avem, pe noi înșine ne înșelăm și adevăr nu este între noi", dar n-am păcătuit nici cu voia,

https://biblioteca-digitala.ro

nici cu ştiinţa, nici cu răutate. Această convingere a mea depărtează în sufletul meu ori ce umbră de la chipul D-Tale. Primeşte, Te rog, mărturisirea de faţă, cu aceiaşi inimă curată, cu care este făcută şi nu Te îndoi de fratele, care caută „dreptate, pace, şi bucurie întru Duhul Sfînt".

Dacă n-aş avea de îngrijit decît numai de sufletul meu, prin îndeplinirea datorinţei creştineşti către D-Ta eu aş fi pe deplin împăcat. Ca părinte a patru copii nevîrstnici însă am şi datorinţa a-Ţi adresa totodată rugămintea, ca să binevoieşti a regula cît se poate mai în grabă şi afacerea bănească pentru ca aceşti copii să nu fie lipsiţi de sprijinul material, care eu sînt dator să-l dau şi la care ei prin neputinţa lor sunt avizaţi.

Cu credinţa şi nădejdea în D-zeu
rămîn al D-Tale
ca întotdeauna devotat amic.

*[14]Dacă D-Ta, Iubite Amice, crezi că ai mai avea ceva de făcut, fă precum Te luminează mintea şi inima, căci dispui de încrederea şi iubirea mea.

Impresiile politice, ce le am primit pe aici prin Ardeal, nu sunt nici ele vesele. „Conducătorii" noştri de aici împreună cu ziar ştii lor bat cîmpii, fără dor şi poate. Ei se hrănesc din închipuiri, fantasii, şi combinaţiuni naive, garnisite cu certuri meschine. Nici un popor n-a fost ajutat prin astfel de „politică".

Să auzim de bine
al D-Tale
devotat amic.

M.S. 402

X

Cisnădie, 1 septembrie 1911

Iubite Amice,

Zilele de la Blaj*[15] par a fi produs în societatea română un simţ al solidarităţii naţionale, fără ca însă cineva să-şi dea şi seamă de direcţiunea politică ce ar voi să o dee. Este aşa un tămbălău naţional

[14] Scrisoarea are file numemrotate 1—4. În plus, pe o altă filă, hîrtia şi cerneala avînd aceleaşi caracteristici, se află acest fragment, fila fiind numerotată 9.

[15] Serbările aniversării a 50 de ani de la întemeierea Asociaţiunii transilvane au avut loc în zilele de 28—30 august, 1911 la Blaj.

https://biblioteca-digitala.ro

fără cap și cu multă coadă. Episcopii întruniți n-au distat nimic și nici nu s-au unit asupra vre unui punct.

Înaintea plecării mele la Viena pusesem pe hîrtie vreo cîteva rînduri cu destinația să fie publicate în coloanele „Telegrafului român", care mai înainte îmi publicase un articol nepolitic. Acele rînduri aveau scopul a preciza poziţiunea mea politică și a calma o ceartă fără rost în presa română. Păcățianu s-a declarat gata a le publica, dar episcopul n-a consimțit sub cuvînt a nu irita pe cei din Comitet, deși după judecata mea ei trebuiau să fie foarte satisfăcuți de cele ce spuneam eu.

Mai alaltăieri au fost și Mangra pe la mine. El se teme că guvernul va privi cele petrecute la Blaj ca o solidarizare a episcopatului cu politica Comitetului. În conversația sa de vreo două ceasuri cu mine el n-a scos la iveală vreo altă ideie politică, cu atît mai puțin vreun plan oarecare.

Precum era de prevăzut n-am făcut nici o ispravă la Viena și m-am întors de acolo cu vreo 200 K. mai ușor, decît eram.

Fetițele mele le-am așezat în casele surorilor mele; una din surori le găzduiește, alta le dă masa și a treia le poartă grije de ale școalei. Cu băieții vreau să mă duc eu însumi la Brașov și să trăim acolo toți trei împreună o viață de studenți săraci. Dar nici pentru această sărăcie n-am pînă în momentul de față puținele mijloace bănești reclamate.

Te-rog întreabă pe d-ra Lavinia cum mai stau eu cu Muntele de pietate? Pe cît aș putea vreau să mă silesc a scăpa obiectele de la vînzare și să-mi arate suma, de care are nevoie pentru ca să plătească dobînzile.

În sufletul meu domnește altcum o seninătate admirabilă, cu toate că mă aștept și la mai mari strîmtorări ca în trecut.

Sărut mîna Doamnei Slavici, și salut pe toți ai D-Tale.

Al D-Tale
devotat amic
Eugen Brote

M.S. 399.

KORESPONDENZ ZWISCHEN EUGEN BROTE UND IOAN SLAVICI

(Zusammenfassung)

Die Zehn Briefe und Korespondenz Zwischen Eugen Brote und Ioan Slavici enthalter neue Daten über die nationale Bewegung der rumänischen Bevèlkerung in Kreis Arad und ganz Transilvanien.

Die Briefe befinten sich im Besitz des Museums von Schiria.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

CONTACTE SPIRITUALE ÎNTRE ROMÂNI. CORESPONDENȚA DINTRE VASILE MANIU ȘI ATANASIE ȘANDOR

VICTOR NEUMANN

Epoca afirmării ființei naționale, devenită una dintre cele mai pasionante în cercetarea istoriografiei, s-a manifestat pe diferite întinderi de pămînt locuite de români. În Transilvania și Banat, în Țara Românească și Moldova, aceleași idei converg către un ideal măreț; erau ideile unei școli ce afirmate în spiritul luminilor secolului precedent, deveniseră călăuză tuturor românilor în veacul al XIX-lea.

Direcțiile urmate de romantici în diferite domenii: politică, literatură, istorie, lansau ineditul, propuneau noi metode, noi concepții, nu însă fără a consulta operele corifeilor, ale căror pilde le urmau îndeaproape. Și analizînd în amănunțime, concluzia ce ni se impune nu poate fi alta decît o transbordare de interese, ce, desigur la alți parametri ajunseră a se vehicula, infiltrîndu-se metodologii ce în acel moment reprezentaseră progresul. Și ușor urmărim evoluția acestor forme cu repercursiuni dintre cele mai favorabile în domeniul politic și cultural, avînd surprinsă în desfășurările sale esențiale, generația pașoptistă, fruntașii căreia au condus națiunea atît în deceniul unirii cît și în cel al independenței.

Urmărită în acest context o provincie ca Banatul sau Ardealul, s-a identificat întrutotul, cu aspirațiile oricărei alte provincii românești. Un exemplu dintre acestea poate fi numit urmărind documentele inedite ale cărturarilor Atanasie Șandor și Vasile Maniu, corifei nu numai în mijlocul concetățenilor lor, ci în rîndul întregii națiuni române.

Dacă în Atanasie Șandor[1], e întruchipată înțelepciunea unui profesor (ce urmase medicina la Pesta și filozofia la Seghedin) ce slujea cu deosebită conștinciozitate și talent Preparandia arădeană și care devenise o cunoscută figură tuturor românilor prin preocupările și interesele sale intelectuale puse în slujba poporului, Vasile Maniu, pe de altă parte era un mare român dat de Lugoj, centrul tradițiilor și culturii bănățene, care deși azi un nume cu un mai slab răsunet, reprezenta o personalitate cu deosebită popularitate în întreg secolul redeștep-

[1] S-a născut în comuna Nădlac, urmînd studiile gimnaziale la Arad și Timișoara, filozofia la Seghedin și medicina la Pesta; vezi O. Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, Ed. didactică și pedag., Buc., 1975, p. 288.

https://biblioteca-digitala.ro

tării naționale, fără a fi fost în umbra marilor săi colegi de generație.[2]

Materialul epistolar dă posibilitatea intreprinderii unor comparații între cele două personalități ce evident că urmau aceleași principii politico-ideologice, dar și posibilitatea cunoașterii condițiilor specifice în care se desfășura viața culturală „în Banat și ținuturile arădane". La Vasile Maniu gîndirea se afirmă îndeosebi în domeniul istorico științific și politic, în timp ce la Atanasie Șandor, teritoriul în care apare „cel mai cu folos este cel al filologiei"[3]. „Aici se arată preocupat de stabilirea unei ortografii adecvate, pronunțîndu-se împotriva scrierii lui u final și a exagerărilor latiniste. Concepția sa despre ortografie se apropie de cea a doctorului Vasici, făcînd concesii însemnate fonetismului[4]." Activitatea literară și progresele înregistrate pe marginea acesteia sînt elogiate de Vasile Maniu, care convins de valoarea spiritului colegului său, îl roagă în 1856, să se intereseze de numărul acelora ce solicită lucrarea de el redactată și intitulată „Disertațiune istorico-critică și literară tratînd despre originea românilor în Dacia-Traiană": ... „să binevoiesci a primi sarcina de colectante asupra Dtale, și spre scopulu, ce din aleturatele liste vei vedea a aduna subscribenți ..."[5].

Colaborator și ajutor neprețuit al mentorului brașovean, Atanasie Șandor are un rol excepțional am putea spune în răspîndirea unor cărți și manuale printre intelectualii arădani. Incepînd cu Macrobiotica lui Paul Vasici și continuînd cu Gramatica lui Eliade, Lexiconul lui T. Stamati, Istoria lui Aaron Florian, Istoria lui Laurian, sau Disertațiunea lui Vasile Maniu, Șandor ajunge să polarizeze în jurul său cărturari de certă valoare din Transilvania și Banat, fiind intelectualul ce deschide noi posibilități de afirmare culturală în aceste provincii[6].

Exponent al unei școli recunoscute printre românii de pretutindenea, era normal ca legăturile sale să fie multiple; în astfel de condiții vedem perfectă intuiția lui Vasile Maniu care îi solicită colaborarea în sensul amintit. Monumentala lucrare a istoriografiei moderne românești, „Disertațiunea" — exprimă realmente un progres științific prin concepție și metodologie de lucru a cărei valoare trebuiește repusă în circuit; ea a stîrnit un viu entuziasm în deceniul VI al secolului trecut. Numai la răspîndirea ideii publicării unei asemenea lucrări interesul a devenit deosebit de mare, aceasta fiindcă se cunoștea necesitatea și importanța apariției unor opere ce erau menite a elucida cel mai important subiect istoric. Motivația alegerii unei asemenea teme o precizează însăși autorul: „Eu am intreprins lucrarea ce emit, din respect ce-l am pentru cauza română și în privința națiunii, fără ca să cuget

---

[2] Cf. Aurel Cosma, *Prin Timișoara de altă dată*, Ed. Facla, Timișoara, 1977, p. 51; vezi și: Drapelul, nr. 25, 1901; Vestul nr. 56, 1930.

[3] *** *George Bariț și contemporanii său, vol. II, Ed. Minerva, Buc. 1975, p.279.*

[4] Ibidem

[5] Biblioteca Academiei Române (în continuare B.A.R.) ms. rom. 1015, f. 104.

[6] *** *George Bariț și contemporanii săi* vol. II, Ed. Minerva, Buc. 1975, p. 275.

https://biblioteca-digitala.ro

la aroganță vană sau plăcere frivolă și cu toate că studiul meu n-a fost pînă aci istoria"[7]. Derulată pe spațiul a 645 de pagini, lucrarea eruditului român, așa cum deducem și din corespondența cu Atanasie Sandor, a suscitat interes în rîndul luminaților profesori, medici, preoți din Arad și din împrejurimi; exemplificăm doar cîteva din cunoscutele nume ce solicitaseră cartea și care contribuiseră cu bani pentru tipărirea ei: Alexandru Gavra, Haica D., D. Russu, Ioan Pap, Iacob Brindusean, Ioan Rațiu, Dem. Srdeli, Iosif Serbu, ș.a. În colectarea sumelor de bani necesare tipăririi cărții, principalul rol l-a avut Sandor și afirmăm aceasta întrucît Maniu fusese mult dependent în problema de față de acțiunea ce urma să o intreprindă profesorul arădean. De altfel cele trei scrisori adresate de Vasile Maniu lui Atanasie Șandor ne dovedesc tocmai acest interes major al primului, fără de care, concluzionăm noi, reușita ar fi fost mai puțin sigură. Cuvintele academicianului sînt edificatoare: „D. D. Prenumeranți animați din partea domniei talle nu-mi vor retrage sprijinul domnea'loru si sumu convinsu ca findu capacitati despre tote, se voru pleca la asta contribuțiune necasaria justa și amesurată; speru în fine că vei adopera domnului meu ca sa mi se trimita catu se poate mai incurcîndu cellu multu pene la finea lui ianuariu a.c. sumele recerute"[8].

Exceptînd aceste merite ale corespondenței, ni se mai relevă elemente ale domeniului filologic, domeniu în care gîndirea amîndurora se afirmă cu folos nu de puține ori[9]. Concepția despre ortografie este apropiată una de alta, de asemeni ambii se pronunțaseră ferm pentru înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin[10]; în timp ce Șandor scotea în evidență inițiativa lăudabilă a lui Eliade de a tipări „Curierul Românesc" cu astfel de litere, Maniu polemiza pe aceeași temă cu reprezentantul prelaților timișoreni, Meletie Dreghici.

Contactele spirituale merg pînă-ntr-acolo încît se ajunge la mărturisirea unor proiecte de viitor, ori a unor planuri de lucrări la care munceau în acea vreme: „Cu finea lui octombrie a.c. (1858) n.n.) trecem în Romania", ... „... Pentru România amu compusu doe Drame originale: „Conjurațiunea lui Catilina" și „Espatriatu romanu" asta din urmă e ânca în lucrare, scenele dintîi ale actului III (ultimu) sunt pusse pe hârtie. Pote ca'mi voiu avea mai multa multiumire dela Dramaturgie. Siara voiu sa e lucretiu si partea literară, apoi edițiunea II din opulu istoricu va essi mai amplificatu cu adaosului unui criteriu despre evinimintelle din 1848"[11].

Dacă vom face o scurtă trecere în revistă a corespondenței foarte bogată a celor doi cărturari purtate cu cele mai de vază figuri ale

---

[7] V. Maniu, *Disertațiune istorico-critică și literară...*, Timișoara, 1857, p. IX.

[8] B.A.R. ms. rom. 1015, f. 108.

[9] B.A.R. ms. rom. 1015, f. 110 și ms. rom. 1016, f. 43.

[10] vezi: G. *Bariț și contemporanii săi*, vol. II. Buc. 1975, p. 279 și V. Maniu, *Răspuns la broșura protopresbiterului Meletie Dreghici, intitulată „Care sînt literele rotane"*, Timișoara 1856.

[11] B.A.R. ms. rom. 1015, f. 110.

https://biblioteca-digitala.ro

lumii politico-sociale și spirituale ale secolului trecut, vom completa în parte imaginea nu numai asupra prestigiului celor doi, cît mai ales, asupra eficienței unor legături, care, după cum bine cunoaștem au facilitat dezvoltarea culturală a poporului, i-au îngăduit afirmarea prin mișcări și organizații, prin societăți de anvergură, care au determinat evoluțiile pe scara de valori a națiunii române.

Ideile nu pot fi completate decît prin parcurgerea operei istorice și politice a lui Vasile Maniu, sau prin aceea filologică a lui Atanasie Șandor, ambii profesînd cu consecvență principii și puncte de vedere dintre cele mai avansate. Pornind de la crezul politic afirmat deschis de unul din ei (V. Maniu) și care într-unul din pasajele sale sublinia: „Să dăm dar, fără ezitațiune, martirului secular, poporului Christ, întreaga noastră viață cu același devotament religos, cu aceeași abnegațiune, cu care bătrînii noștrii, apostoli ai Românismului. și-au consacrat viața binelui țării, vieții naționale, măririi românilor, împodobind istoria națională și cucerind admirațiunea lumii chreștine și păgâne"[12] și continuînd prin superbele întîlniri nu numai între cei doi, ci între toți corifeii mijlocului de veac trecut, vom avea în fața ochilor cea mai elocventă mărturie posibilă a nobilelor preocupări de care era animat nu numai Banatul sau părțile Aradului și Transilvania, ci întreg teritoriul românesc.

B.A.R. mss. 1015, f. 104

Lugesiu în 8-lea Dec. 1856.

Spectabile Domnule

Zelul Domniei tale cu care părtinești progresele literare a națiunei noastre ne face așa liber de a te ruga ca să binevoiești a primi sarcina de collextant asupra D-tale și spre scopul ce din alăturatele liste vei vedea a aduna subscribenți și cu finea lui Ianuarie sumele subscrise și lista a le trimite lui D. Dimitriei Poppa = viţe în Lugosiu.

Sperînd că nu-mi vei refuza rugarea aceasta, și prin influența D-tale ce o ai în prățile acelea vei controla ca să urmărești cît poate numărul prenumeranților...

al Domniei tale aplecat serv B. Maniu

[12] „Românul", 1876, 28 mai.

https://biblioteca-digitala.ro

Prenumeranţii trimişi în 19 febr. 1857 c.m. cu bani cu tot:

Atanasie Şandor
Alex. Gioras
Ştefan Antonescu
Alex. Cuciuba
Iosif Serb
Ioan Serb
Ioan Raţiu Voica D-adv.
Ioan Pop, Georgiu Haicu,
dem. Erdeli, Ştefan Antonescu.

Mania Basiliu către At. Sandor

B.A.R. mss. 1015 f. 108

Lugosiu 29 Decemb. 1857

Mult stimate Domnule!

Pe cînd îţi trimit Domnul meu exemplarele (15) sarcinei a II (a) din opul meu. Te rog ca să binevoieşti a ridica de la fiecare d:d: prenumerotaţi mai cîte 1 f m.c. pe tot exemplariu, căci am fost constrîns după cum vei lege pe interiorul mantei şi poate şi în gazeta de Transilvania să rădic preţul prenumeraţiunii dela privinţia speselor mărite şi faţiă cu voluminozitatea opului respectiv a părţei istorice ce are să coste aproape dau 40 coalle tipariu (Sarc. I—10 coalle II—16; III 18—20) — mai cu 1 f.m.c. Ca să poată eşi sarcina III şi cu ea finea sujetului istoric esenţia lucrului aşia z'cînd — pînă în capătul lui Martiu 1858 mi debuesc spese, din acascom (?) lipsa sum nevoit a înceta cu tipărirea; sprijinul ce mi-a venit de la doi mecenaţi romani şi un împrumut contrsu. mi-a mijlocit ieşirea sarcinei a II(a) şi punerea sub tipariu a cîtvor coalle d'n sarcina III.

Perplexitatea mea e foarte mare, sper însă de la bunătatea Domniei talle şi a d:d: prenumerezaţi tot ajiutoriul urgient şi creziu că nu mă veţi lăsa în foc căci astfel am rămas cu toţi (i) de ruşine înaintea străinilor.

D. D. prenumerenţi animaţi din partea domniei talle nu-mi vor retrage sprijiniul domniei lor şi sum convins că fiind capacitaţi despre toate, se vor pleca la vasta contribuţiune... justă şi amăsurată; sper în fine că vei adopera domnul meu ca să mi se trimită cît se poate mai încurînd cel mult pînă la finele lui Ianuariu a.c. sumele recerute.

În aşteptare rămînem cu distinsă onoare al domniei tale, Stimătoriu şi deoblegatu servu.

B. Maniu

https://biblioteca-digitala.ro

B. Maniu către At. Sandor

B.A.R. mss. 1015, f. 110

Prea stimate Domnule,

Cu(m) venirea mea la Arad va urma peste vreo 3 săptămîni îţi voi aduce celle 5 exemplare căci nu voi ca să-ţi fac sper... respectivi dornici să aibe pînă atunci paginaturia. Despre cîte îmi scri în privinţa lui Mureşanu, îţi dau drept, e foarte indiscret cu amicii săi... Nu ştiu ce i-a dat de cap... a neglesia de cînd cu Directoratul ... forţele sale şi-a perdut aşa zicînd sancta!

Întrucît pentru finalul II mi se vede logic a limita nostra é sonora căci va finie cu vocale, 1 singuratic nu mi se va pare a fi articolu, ci lu, căci astfel şi are cuvîntul formaţiunea. Genitivul, nu se poate scrie adevărul nici (nu) scrim adevărulu-i sau adevăru-lui, illu, ellu, lui, veniţi articolii adevăruri. Părerea mea e parţială şi nu poate trece de drieptian sau normă! D-ta îmi studiez şi vei proceda amăsurat studiului propriu. Venind la Arad voi avea onorie a convorbie în schema aceasta mai pe larg!...

Cu finele lui octombrie a.c. trecem în România, aici nu mai e petru mine, s-a legat un rău de capul meu şi trebe să îmi delas patria căci n-am interese din nici o parte. Ieri a fost nepotul D-tale la mine mi-a mulţumit foarte, ne dă speranţia că va ieşi din el un bărbat energic şi studios... Noutăţi n-am să-ţi scriu decît că ne merge rău şi în specie, mie, eu sum desperat.

Pentru România am compus două drame originale „Conspiraţiuea lui Catilina" şi „Expatriatul român", asta din urmă e încă în lucrare, scenele din ea ale actului III (ultim) sînt puse pe hîrtie cu poze, că îmi voi avea mai multă mulţumire de la Dramaturgie. În scrieri voi să elucreziu şi pentru literatură apoi ediţiunea a II-a din opul istoric va eşi mai amplificat cu adaosul unui criteriu despre evenimentele din 1848. Te voi ruga în privinţia acestor, pentru informaţiuni. Cu stimătoriu şi prieten pe vecie B. Maniu şi sum Satumic, aproape de Lugosiu, 27/9 1858.

Corespondenţă At. Sandor cu Vasile Maniu

B.A.R. ms. 1016, f. 43, Corespondenţă At. Sandor

Preastimate Domnule!

Cind avui onoare de vizita prea Stim. DTale adresai nainte şi treaba ortografiei noastre ca un proiect pentru imbinarea ortografiei etimogice cu fonetica două deodată şi cu accentuatiunea pusă acuma

https://biblioteca-digitala.ro

puţin au mai nimic considerat ce e numai in detrimentul ştiinţei noastre.

Alta zi avind nişte afaceri, cari mă retiemna de a putea returra vizita, mi-a sociu messen la d. Halmag in Cancelaria spre a mă informa daca pot a te cerceta, pe cind aud că şi plecaseşi cătră Lugosiu. Mi parru rău ca nu avui onoare a ne fi putut intilni.

Referitor la acel proiect de ortografie imbinată, am a te informa, că eu in săptămina după paşti am ţinut o prelegere publică despre ce d. dr. Laz. Petroviciu scrise in „Făclia" sub nrul. 13 şi in nrul. 43(?) trimise spre publicare citeva intrebări poderose cu privinţia la ortografia română.

Aceste intrebări le adresai eu cătră unii literaţi din loc. preatinsul domn sub numele meu le transmite a se publica in „Familia".

Către capătul lui Iuliu transmisesem Dlui Redactor al Fam. pt. artic., aci Sub/alăturat despre „Sonurile limbei rom. intru vorbire şi ştire in „Familia" şi văzind că nu se publică la reclamai şi retrimeţiendu-l se escuza d. Vulcan că nefăcindu-se in tipografiile noastre literile indicate cu puncte de desubt pe lingă cea mai buna voinţia nu l poate publica ci de nu-l voi transcrie cu exemplicaţiunea literelor nu va publica. Făcui şi asta.

Din artic. ecesta impărtăşit şi stima Dtale poate vede cum cuget a se schimba semnele in ortografia noastră, căeste de pină aici nu satisfăc. Ortografia devine mai simplificată, ciupercile cele mai multe ale fonetisştilor de asupra lui: ă, é, Ü, prin ce se da literelor un aspectu urit (decad semn ceriflex: (s) deasupra lui: e, i, ö,ü, incă se părăseşte intrebuind ca voc. radic. numai la: â, ptr. laudâm (Bandanam) ca contras din *ua* intr unul la: î, ô, cind nu se eştie şi a către ele ce etimologiştii scriu cu accent lung: e = ea, o = oa, insă accentu lung nici cind nu arată scoaterea şi a altei vocale de lingă *e,o,* in care limba se mai intimplă asta.

Intrebuinţarea semnului ceruflex in limba noastră nu este raţional inventat pentru că născut find el din acc. lung şi greu totdeauna ar fi să arate silaba lungă ptr. fême, betrân, inse la noi se pune şi la silabe scurte totu acelaşi semn ptr. fêreastia, bătrâneţe.

În limba franceză incă curata lungime şi deodată scoaterea unei au altei litere din silaba fr. âne, etre, ile, apôtre, flâte, in latina vechia â(ab) î(ex), abl. mensâ(mensana). Semnul fonetiştilor de asupra lui: ă ĕ (o) nu se scrie: este el cazualminte invecenat, ori cu ceva insemnataţe; este ell numai la germani intru scrisoare ca semn dinstictiv de *u,* ori este ca semnul poetic (u) al abreviaţiunei? dară in cuvinte scrie: ă, ĕ, (o) şi lung ptr. cărţile, adumăn cărţile, părţile.

Ca dară să poată nimeri bine intre cetire cu scrie e lungu ar mai trebui se aibăşi accentu lung peste acel semn ptr. adunăm cărţile; care la cercuflex, unde â, ê, î, ô, û sunt a se ceti şi ca silabe scurte s ar cere a se pune pe (u) deasupra prt. feuatiu, bătrânetie, imbătrânesc gătlegiu, dară cine ar voi aşia?

Cu punctea şi scrie usoriu: fénu, fenátiú, bătrânetie, imbătranésc, gutlegiu. Am luat dară privinţia şi la cestu cunoscut şi ciltivat de cei

https://biblioteca-digitala.ro

bătréni insă parasită de latinizări voind a da limbei noastre in scris şi tipariu fatica ce o are limba lat. ital.

Dar în limba lat. şi ital. accenturile sunt mai constante şi apoi in limba lat. sunt vacabulare şi pentru accenturi, — in limba ital. in scrierile ltieraţilor să se şi negligă accenturile pe cind in cărţile scolastice să se deic cetitorii cu ele de pom.

În limba rom. intru. formaţiunea cuvintelor trece accentul după o silabă la alta, ptr. bárka, barbátu, bărbătesc, bărbăţia, văvar, văcariu, — lapăd, a lăpăda., lapădat, lăpădatoriu, carne, cărnos, cîrnaţiu ş.a. la care limbă (lat. nedat) îmi este asta? la nici una gramaticile şi cărţile şcol.n. ajung mult fără accente la toate cuvintele; şpri se ceru acele dară cărţile bisericeşti cum voiesc a fi transcrise? iară fără accente? atunci ne veglia Dumnezieu ce cetiri, ce cintări am mai ajunghi foriu bisericesc! Şi aşia fără inima (?) a intrat intru eaccentuatiunea limbei noastre.

De cînd cu părăsirea accentuării în limba noastră asta proprietate a ei nici a veni vreodată sub discuţiune, rămase cu un cimp plin de buruieni necultivate! — În limba noastră fie cuvîntul cît de lung numai — una accentuare pot naşte cuvîntul ptr. lăpădatoriu, latură, laturi (loturi): în poezie este libertate, de a se face croclau, iacub ori dactila, dară totdeauna accentuarea principală a cuvîntului se observă.

Francezii accentuează şi cîte 3 silabe într-un cuvînt ptr. répété, révéré, réitéré şi nu şi bat capul a părăsi accentele, ca ai noştri.

Eh! dar de ce scrietorii noştri părăsiră accentele? din cauza sumelor rele puse la vocale ce s-au schimbat, cu accentele, ca semne de vom veni în coliziune cu semnele de som. s-ar veni cite două pe o silabă; aşia ca să nu fie asta mai bine parasiră accentele! şi numai unde şi unde se pun ca de pomană că ele au existat cîndva!

Ştiu pentru *i*, *û* cunoscute sub numirea . . . de altu „scurte" nu este nimerită.

Semnul „*ellu* e slaveno-sîrbesc şi nu arată proprietatea şi felurimea lui *i* şi *u*. Eu am aflat a se nume numai aşia bine = slabe în unele împrejurări, şi mute într-altele, schimbînd şi semnele de după necesitate, dără totdeauna dintr-un sunet deasupra din care o trăsurică subţire suit şi se atrage in cetire acuşi către stînga acuşi către dreapta;

deci *slabu i u* vine în cuvinte ptr. ieau, pui, puiul, ochi, ochiul, bani, fraţi, braţiul, curagiu, curagiul, dău, rău, său

i la începutul cuvîntului nainte de vocala i (între vocale sumă a j. lat. ori lat. este dară acest i consonatic, asemănător *û* aşia insemnatu ate totdeauna naintea sa o vocală lungă.

î û mut aşia insemnat capătul cuvintului spre dreapta arată că e scosu din cetire ptr. odiù, fraţii, banii, omu, lupù, u final după unii slab ori cite de slab nu mai are lipsă de semn ptr. piu, traiu, ochiu, vechiu, trudiu, unghiu, curagiu, ariciu, pracegliu, pretenii;

s inseamnă deasupra două vocale dupăolalt precum scrie unii: reu, seu stau urit ci numai reù, seù ori réu, séu, pentru ca vocala lungă trage către fine şi pe următoarea dară numai slabind-o întreagă nu o parte;

https://biblioteca-digitala.ro

ci dacă după ţina slabă urmează consonata ptr. reul se face şi ea intreaga, aşia şi zicînd: vezi 1 aduceţ*i*, aduceţ*i*-ne.

În obiectul acesta am putea multe scrie.

Se vede dară cît de afectuoase sunt semnele fonetiştilor eară la etimologişti ea imitează scrierea limbii lat. ori italiene — cate defecte intru scriere. Încă de pe un obiectu voiesc aţi impărtăşi (probabil) se continuă). Originalul n-a fost descoperit.

KONTAKTE ZWISCHEN RUMÄNEN
KORESPONDENZ ZWISCHEN VASILE MANIU UND ATANASIE SANDOR

(Zusammenfassung)

Der Autor informient uns über unbekante Dokumente die Sich in der Bibliotek der Akademie der Rumänischen Sozialistischen Republik in Bukarest befinden. Diese Dokumente sprechen über die Tätigkeit politischer und kulturäler Art von Atanasie Sandor und Vasile Maniu.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

OVID DENSUŞIANU ŞI POETUL EROU CONSTANTIN T. STOIKA (CORESPONDENŢĂ)

RADU PĂIUŞAN

Cel care a fost unul dintre cei mai apreciaţi şi iubiţi studenţi şi discipoli al profesorului şi cărturarului Ovid Densuşianu, poetul simbolist Constantin T. Stoika, este prin originile sale tot din provinciile de peste munţi, ca şi mentorul său spiritual, însă din părţile nordice ale Banatului. Prin strămoşii săi, Constantin T. Stoika, este bănăţean din Lipova, bunicul său, colonelul Ştefan Stoika, născut în anul 1808, la Lipova, trece în 1830 în Ţara Românească unde se încadrează ca ofiţer în armata română, în curs de reconstituire. Aici, Ştefan Stoika se remarcă, urcă toate treptele erarhiei militară, pînă la gradul de colonel, şef al Marelui Stat Major al Armatei şi secretar general al Ministerului de Război. În acelaşi timp colonelul Stoika este şi un spirit democrat, consecvent progresist, şi ca atare un aderent fervent al ideii unităţii naţionale. Este şi membru în Divanul ad hoc al Ţării Româneşti şi apoi, după realizarea unirii Principatelor este ales de două ori, în anii 1861 şi 1865 primar al capitalei Statului Român nou constituit[1].

Pe aceiaşi linie progresistă şi democratică se situiază şi fii colonelului Stoika, dintre care doi; Nicolae Şt. Stoika şi Ştefan Şt. Stoika, viitori generali, participă cu arma în mînă la războiul pentru cucerirea independenţei de stat a României[2].

Tatăl poetului Constantin T. Stoika, Titus Şt. Stoika, este unul din spiritele cele mai receptive la nou şi un vajnic apărător al democraţiei. Îşi face ucenicia ziaristică în Parisul muncitoresc şi revoluţionar din ultima treime a secolului al XIX-lea. Aici la Paris Titus Stoika este redactor la cotidianul „L'Intransigent", la care este deţinătorul rubricii „Viaţa muncitorească"[3]. Ucenicia publicistică pariziană îi va servi la întoarcerea în patrie în articole pe care le publică în ziarele şi revistele la care colaborează sau pe care le editează. Astfel el este director şi proprietar al ziarului „Ecoul Oltului" (1904—1916). şi „Democraţia Ol-

---

[1] Radu Păiuşan — *Personalităţi lipovene în lupta pentru independenţă*, în „Ziridava", nr. VIII, Arad, 1977, pp. 183—186.

[2] Idem, *Generalul Ştefan Şt. Stoika — luptător pentru independenţă şi unitate naţională*, în „Ziridava", nr. IX, 1978, pp. 388—389.

[3] Titus Şt. Stoika — *Autobiografie*, original în posesia ing. Titus T. Stoika, fiul său, reprodusă şi în Titus T. Stoika, *Strămunii, bunicii, părinţii, copiii, nepoţii*, mss., Buc., 1972, p. 100.

https://biblioteca-digitala.ro

tului" (1919), apărute la Slatina şi colaborează alături de Alexandru Macedonski la „Cuvîntul meu"[4].

Fiul său, Constantin T. Stoika, născut la Buzău, la 14 februarie 1892, debutează în poezie încă de pe băncile liceului, cînd întemeiază o revistă şcolară la Piteşti, revistă intitulată „Tinerimea literară şi artistică". Aceasta în anul 1909, iar în anul următor, 1910, publică un volum de versuri intitulat „Licăriri" semnate cu pseudonimul De la Zilişte[5]. Tot în perioada studiilor, acum universitară, el mai colaborează şi la o altă revistă a elevilor, cu apariţie scurtă de numai 4 numere, revista „Simbolul" care a apărut în anul 1912 la Bucureşti. Revista, cu nume relevant pentru curentul literar pe care îl promova, avea ca redactor şef pe viitorul părinte al dadaismului, Tristan Tzara, care semna aici cu pseudonimul S. Samyro. Ea mai avea ca redactori pe Ion Vinea şi pe pictorul Marcel Iancu. Deşi cu o apariţie foarte scurtă, revista a avut colaboratori de prim rang, dintre care se disting: Ion Minulescu, Claudia Milian, Al. T. Stamatiad, Emil Isac, Nicolae Davidescu, pictorul Iser, Theodor C. Solacolu, Constantin T. Stoika, Alexandru Coşbuce etc[6]. Ea a reuşit „să grupeze măcar pentru cîteva luni, 10—15 din cele mai valoroase condeie ale liricii moderne"[7]. De altfel, anul colaborării lui Constantin Stoica la „Simbolul", este un an hotărîtor pentru întreaga sa creaţie. Din acest an, 1912, el înclină tot mai mult spre noua poezie, cea simbolistă. Această apropiere se concretizează şi prin aderarea sa la gruparea simbolistă din jurul revistei „Viaţa nouă", editată şi condusă de către Ovid Densuşianu[8].

Căpitanul Titus Stoika.

Studiile superioare, Constantin T. Stoika le urmează la Universiatea din Bucureşti, luîndu-şi licenţa în litere şi filozofie. Pe toată perioada

---

[4] Augustin Z. N. Pop, *Titus T. Stoika. Biografie*, în „Interferenţe", revistă a Societăţii literare „Relief românesc", Buc., 1975, p. 216.

[5] Constantin T. Stoika — De la Zilişte a, *Licăriri*, Buzău, 1910.

[6] Tudor Opriş, *Reviste literare ale elevilor. 1834—1974. Istoria presei şcolare rom neşti*, Buc., Ed. Didactică şi Pedagogică, 1977, p. 73.

[7] *Ibidem*, p. 74.

[8] Titus T. Stoika, *Note biografice*, în „Interferenţe", Buc., 1975, p. 175.

https://biblioteca-digitala.ro

studiilor sale universitare, mentorul său spiritual, ca de altfel al întregului curent simbolist, a fost titularul catedrei de romanistică, profesorul Ovid Densușianu. Constantin T. Stoica — după cum afirmă un reputat istoric literar — „s-a regăsit în largul său în ambianța catedrei de filologie romanică, pontificată de Ovid Densușianu"[9]. Asupra tînărului student, puternica și originală personalitate a profesorului și cărturarului Ovid Densușianu, a făcut o impresie deosebită. Căutărilor sale poetice înclinate evident spre simbolism, le-a venit în întîmpinare, cu înțelegere și căldură, însuși mentorul și teoreticianul simbolismului românesc — Ovid Densușianu. Acesta este cel care îl ajută în căutările sale, îi pune în discuție creațiile originale sau traducerile, în cenaclul simbolist al „Vieții noi", îl ajută să-și facă cunoscută opera întregii națiuni, publicîndu-l în revista sa și în editura aceleiași reviste. Poet simbolist, Constantin T. Stoika, este și un excelent traducător din clasicii literaturii latine și grecești precum și din precursorii simbolismului și din poeții simboliști francezi. Pentru sensibilitatea, fidelitatea și acurateța traducerilor sale, a fost premiat încă din perioada studenției. În anul 1914, pentru traducerile sale din Lucrețiu, i se decernează premiul „Hillel", pe care-l împarte cu un eminent traducător, istoric și critic literar, colegul său de facultate, Perpessicius. În editura „Vieții noi" a aceluiași mentor literar Ovid Densușianu, își publică Constantin T. Stoica, în anul 1914, traducerea în versuri a tragediei în trei acte „Oedip și Sfinxul" a lui Sar Pelladan[10].

Reluînd încercarea temerară din anul 1909, de a edita o revistă literară, el scoate, în anul 1915, o nouă publicație întitulată „Poezia". Revista este programatică prin însăși denumirea ei. Ea mai are ca redactori pe Vlad Demetrius, Mihail Săulescu, I. Chiru — Nanov, și Cezar Stoika. La această revistă, deși cu o apariție de scurtă durată, reușește să atragă colaborarea unor personalități ale literaturii și culturii românești contemporane, ca: Ovid Densușianu, George Murnu, Duiliu Zamfirescu, Ion Alex. George, Arhim Scriban, Vlad Demetrius, Mia Frolo, Simion Mehedinți, Gala Galation, Mihail Dragomirescu, Mihail Sorbul, Cezar Stoica etc[11].

Aflat într-o efervescentă activitate literară și culturală, Constantin T. Stoica, poet al păcii și libertății, este în același timp un vrednic apărător al patriei sale. Odată cu declanșarea primului război mondial, în anul 1914, în cadrul pregătirilor pe care România era nevoită să le facă pentru eventualitatea implicării ei, s-au făcut masive concentrări de trupe. La aceste concentrări a fost chemat și poetul Constantin T. Stoica. Din perioada cînd el este concentrat și apoi din prima parte a războiului, datează și corespondența sa cu Ovid Densușianu. Dacă în prima

---

[9] Augustin Z. N. Pop, *Ovid Densușianu și poetul erou Constantin Titus Stoika*, în „Ovid Densușianu. Omul și opera", Deva, 1973, p. 56.

[10] Cezar și Titus T. Stoika — *Biografia lui Constantin T. Stoika*, în Titus T. Stoika — Strămunii ... p. 165.

[11] Locot. Col. Gheorghe Preda, *Poetul erou sublocotenentul Constantin T. Stoika*, Buc., Ed. Militară, 1974, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro

parte a scrisorilor, cele din timpul concentrării, Constantin T. Stoica discută mai mult probleme literare și de cultură, în a doua parte a scrisorilor, cele din timpul războiului, el informează pe profesorul său despre mersul frontului și despre vitejia armatei române.

Și în timpul concentrării sale, pe granița cu Austro-Ungaria, poetul Stoika își continuă colaborarea la „Viața nouă", revista mentorului său, Ovid Densușianu. Astfel în scrisoarea din data de 22 mai 1916, Constantin T. Stoika își anunță profesorul că îi trimite cîteva fragmente din Lucrețiu, poemul De rerum natura[12], iar în cea din 14 august 1915, îi anunță trimiterea materialului despre Mia Frolo[13]. Trimite mai ales, poezii originale dar și traduceri, recenzii, cronici, etc. rămînînd în continuare, deși îndepărtat ca spațiu, în centrul vieții literare din România. În același timp. continuă să editeze revista condusă de el, și îi propunea, după cum reiese din scrisoarea din 25 iulie 1915, să închine un număr al acesteia, poetul român Panait Cerna. Pentru acest număr special „Cerna" el îi cere și lui Ovid Densușianu, colaborarea, colaborare care se materializase și în numerele anterioare ale revistei editate de către Constantin T. Stoika. Pentru el, Panait Cerna este unul dintre cei mai mari poeți, care va „rămîne prin opera lui numai Poeziei"[14].

Tot în această perioadă de concentrare, participă la înmormîntarea fostului său profesor și director, de la „Gimnaziul greco-oriental din Brașov", Virgil Onițiu, a cărei lapidară caracterizare o face în scrisoarea sa din 15 octombrie 1915[15]. Tot aici, în munți, la Predeal, Constantin T. Stoika întîlnește un alt cărturar și mare patriot ardelean, trecut în România, unde deținea importante funcții în învățămînt și cultură. Este vorba despre profesorul universitar Ion Bianu, directorul bibliotecii Academiei Române. În aceiași scrisoare, el informează pe maestru, despre lucrul la o recenzie a volumului „Altare nouă" al poetului Mihai Cruceanu, volum recent apărut[16]. Din garnizoana Predeal, Constantin T. Stoika lansează invitația pentru Ovid Densușianu, și Cenaclul de la „Viața Nouă" de-a face o excursie aici și pe Valea Prahovei, excursie care să prilejuiască nu numai recrearea participanților, ci și vii discuții despre literatură[17].

Contactul nemijlocit și permanent cu natura, îi inspiră imagini poetice pline de prospețime și culoare. „Timp de cîteva zile n-am citit decît stele de pe cer, n-am ascultat ca vești decît vuietul apelor smucind pietrele pe coclaurile repezi... Drumurile tăiate în stînci și înalte pînă la 2 500 metrii, de unde, cînd e soare, sînt desfundate, cînd e ger, sînt zepezite. Zăpada aici e o himeră. Este și nu este. Numai sus, pe

---

[12] Scrisoarea lui Constantin T. Stoika către Ovid Densușianu, din 22 mai 1916, doc. 12.

[13] *Ibidem*, doc. 5.

[14] Scrisoarea din 25 iulie 1915, doc. 3.

[15] Scrisoarea din 15 octombrie 1915, doc. 6.

[16] Scrisoarea din 30 ianuarie 1916, doc. 10.

[17] Scrisoarea din 22 aprilie 1916, doc. 13.

https://biblioteca-digitala.ro

culmi, numai brazii o strîng în braţele lor ţepoase, o îngheaţă în ţurţuri şi o păstrează aşa cristale limpezi, săptămîni întregi"[18].

A doua parte a scrisorilor, trimise de către Constantin T. Stoika lui Ovid Densuşianu, sînt din perioada războiului, sînt nedatate şi nelocalizate. Ele cuprind în cea mai mare parte, ştiri despre luptele dusă de armata română, la început pentru realizarea idealului unităţiii naţională, apoi pentru a opri ofensiva celor care ne cotropeau ţara. Din ele se desprinde înaltul spirit de patriotism care anima pe autorul lor şi în acelaşi timp armata română, dornică să înfăptuiască cu orice preţ, reunificarea poporului şi pămîntului românesc. „Avem în faţă oameni încercaţi şi bravurei noastre etnice tocmai asta îi lipsea; o şcoală mare şi sistematică — războiul. Am văzut cazuri de eroism pe care nu le-a pomenit nici o pagină din istoria lumii. Am nădejdi frumoase de sfîrşitul cauzei noastre"[19]. Optimismul şi încrederea în calităţile şi capacitatea de apărare a armatei române, este ceea ce caracterizează întreaga corespondenţă a lui Stoika din această perioadă: „Sînt încă încrezător în puterea de viaţă a armatei noastre, şi cred că în curînd va reveni surîsul zilelor de glorie. Eu pot muri de acum mulţumit"[20].

Eroismul, dorinţa de luptă şi spiritul de sacrificiu, este ceea ce caracterizează armata română. Acest lucru este remarcat şi de către sublocotenentul Constantin T. Stoika, în corespondenţa sa. „Ai noştri luptă ca nişte lei. Regimentul meu a dat lupte la: „Porceşti, Sebeş, Cornăţel, Bungardt şi lîngă Sibiu, la Şelimbăr"[21].

Pe toată perioada campaniei poetul Stoica relatează plin de entuziasm luptele şi victoriile armatei române. Entuziasmul lui tineresc al poetului, Ovid Densuşianu îi răspunde printr-o scrisoare la fel de entuziastă. Starea afectivă a acestuia era provocată de vestea ofensivei glorioase a armatei române în Transilvania. „Pentru că ai luat parte la trecerea Carpaţilor, pot să-ţi spun că am avut viziunea marilor epopeei, cînd am aflat că nimeni nu şi-ar fi putut închipui că ne va fi dat să vedem aşa repede"[22]. Entuziasmul profesorului se îmbina cu entuziasmul discipolului, amîndoi fiind prin originile lor ardeleni, şi deci, printre cei mai bucuroşi de începerea realizării cu arma în mînă, a idealului secular al poporului român, — unitatea naţională.

Dar şirul corespondenţei între maestru şi discipol, se curmă, relativ repede, pentru că tot atît de repede se curmă şi viaţa poetului erou, sublocotenent Constantin T. Stoika. El moare vitejeşte, la data de 23 octombrie 1916, în luptele de pe valea Oltului, jertfindu-şi propria-i viaţă pentru idealul la care a aspirat. De altfel dorinţa sa fierbinte era să-şi dea viaţa pentru patrie, dorinţă exprimată şi în jurnalul pe care el l-a redactat pe front, pînă în zilele imediat anterioare morţii sale. „În

---

[18] Scrisoarea din 15 octombrie 1915, doc. 6.
[19] Scrisoarea nr. 16.
[20] Scrisoarea nr. 17.
[21] Scrisoarea nr. 19.
[22] Scrisoarea lui Ovid Densuşianu, către Constantin T. Stoika, din 12 septembrie 1916, doc. 25.

https://biblioteca-digitala.ro

pămîntul Patriei, cu frumuseţi nesfîrşite şi nesecate bogăţii, aici moartea mi se părea un ideal implinit. Era ca şi cum aş fi adormit într-o grădină cu linişte, unde cînd privighetorile cîntă, cerul se deschide, vărsînd lumina ei albastră în unde de odihnă"[23].

Prin moartea sa, poezia românească, în special cea simbolistă, suferea o grea pierdere. Această pierdere este remarcată şi subliniată şi de către Ovid Densuşianu într-un panegiric dedicat poetului Constantin T. Stoika, apărut în revista „Viaţa nouă". „Din şirul tinerilor idealişti, pe care-i vedeam mîine înălţînd literatura noastră, era şi Constantin T. Stoika... Versurile pe care le-a publicat în anii din urmă, aduceau un lirism primăvăratic şi arătau, de altă parte, stăruinţa de-a se ridica la abstracţiuni, la o poezie de gîndire"[24].

La fel de elogios se exprimă profesorul Ovid Densuşianu despre elevul său, şi în prefaţa volumului de poezii a lui Constantin T. Stoika, editat în anul 1928, de fraţii Cezar şi Titus T. Stoika. „Dacă era un visător, avea şi sufletul celor hotărîţi să lupte, să înfrunte împotrivirile, cunoştea cutremurările gîndurilor care poruncesc fapta. Se identificase astfel cu aceea care au înţeles ce trebuie să fie poezia nouă, în bogăţia ei, în transpunerile sufleteşti, şi fără coborîre, în convenţionalism"[25].

În acelaşi sens se exprimă despre moartea poetului patriot Constantin T. Stoika şi Alexandru Macedonski. „Eroicul copil! Şefii lui încearcă zadarnic să-l călăuzească spre mai multă prudenţă. Unde răpăiesc gloanţele, mitralierelor şi puştilor mai puternic, acolo este şi Costel Stoika. Unde obuzele încep să izbucnească, din orice parte şi unde vitejii noştri soldaţi cad seceraţi, împrejuru-i, acolo se află şi Costel Stoika, acolo unde rînjeşte moartea şi unde primejdia este mai mare"[26]. Poetul Constantin T. Stoika se bucură şi de preţuirea urmaşilor, poeziile sale fiind reeditate[27], şi opera sa fiind în atenţia istoricilor literari. El este privit nu numai ca un poet simbolist, ci personalitatea sa poetică are şi o componentă clasică, versurile sale fiind „ample, fluide", de armonie eminesciană"[28]. Figura sa luminoasă este adusă în prim plan cu ocazia comemorărilor sale, prilej de cunoaştere mai profundă a vieţii şi operei acestui erou[29]. Ca ofiţer patriot el este pus alături de marii nostri eroi care au căzut în luptele din primul război mondial: generalul David

---

[23] Constantin T. Stoika, *Însemnări din zilele de luptă*, Ediţie îngrijită şi prefaţă, de locot. col. Gheorghe Preda, Buc. Ed. Militară, 1977, p. 145.

[24] Ovid Densuşianu, *Dintre cei pe care i-am pierdut, Constantin T. Stoika*, în „Viaţa nouă", 1920, pp 164—165, reprodus şi în „Interferenţe", Buc., 1975, p. 178.

[25] Constantin T. Stoika, *Poezii*, cu o prefaţă de Ovid Densuşianu şi notă biografică de Cezar şi Titus T. Stoika, Chişinău, 1928, p. I.

[26] Alexandru Macedonski, *Analele gloriei, — Costel T. Stoika*, în „Literatorul", din 2 noiembrie, 1918, p. 10.

[27] Constantin T. Stoika, *Poezii, Retrospective lirice*, ediţie îngrijită cu o prefaţă de D. Murărăşu, Buc., Ed. Minerva, 1973.

[28] Şerban Cioculescu, *Un poet al păcii — Constantin T. Stoika*, în „România literară", nr. 5, 1974.

[92] Vezi şi Comemorarea a 80 de ani de la naşterea poetului Constantin T. Stoika, în „România literară" nr. 18, 1972.

https://biblioteca-digitala.ro

Praporgescu, generalul Ioan Dragalina, generalul Eremia Grigorescu, sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu etc.[30].

Astfel luptînd cu arma în mînă cu fața la inamic, își jertfește viața poetul erou, sublocotenentul Constantin T. Stoika. Se curmă în floarea vieții unul dintre tinerele noastre talente, unul dintre cei care, la modul virtual, ar fi înălțat literatura noastră actuală, după cum se exprimă profesorul și maestrul său, Ovid Densușianu. Corespondența dintre cei doi nu face decît să consemneze puternicul patriotism și marea dragoste față de literatură care anima în egală măsură, atît pe maestrul cît și pe discipol. Din filele, ei transpar două suflete de elită și două condeie de înaltă clasă, două inimi dăruite patriei și pămîntului românesc. Lupta pentru unitatea națională este astfel unul din idealurile celor doi, o componentă de bază a personalității lor patriotice și creatoare. Punem în circuitul cultural această corespondență cu dorința de-a aduce o mică contribuție la cunoașterea personalității lui Ovid Densușianu și a poetului Constantin T. Stoika, și cu un sentiment de pietate față de memoria celor doi oameni de cultură și scriitori.

Iubite Domnule Profesor,

Nu știu dacă a-ți citit și dacă v-au plăcut cele două Sonete din Verlaine: „Princesa Berenice" și „Interior", precum și cele două bucăți din „Poemele lacrămilor".

Ne știind exact data plecării dumneavoastră, vi le-am trimes de mai bine de o lună de zile, în zadar, un răspuns asupra lor — care în modul cel mai firesc trebuia să întîrzieze...

Profit o ocazie pentru a vă mai trimete o traducere din „Bronzuri" — ale D-lui Macedonski: una desprinsă din studiul Dvs., din nr. trecut, și în fine niște „Acorduri de toamnă".

Vor fi plecat acestea din urmă, din strunele unei lire într-adevăr acordate?

Aștept răspunsul Dvs., vă rog să primiți aceiași mărturisire caldă, a iubirei și devotamentului meu.

23. IX. 1912.

Constantin T. Stoika
Strada Rumeoară 7.

P.S. Pentru că în anumite împrejurări, modestia ar suna a gol, vă alătur și originalul poezii *Mai*, pentru o mai imediată cercetare a interpretării. După publicarea bucăților trimise, voi trimite tot revistei Dvs. — un șir de *„Aquarele"* poeme în proză.

C. T. Stoika

---

[30] Vezi și Ioan Scurtu, *Presărați pe-a lor morminte ale laurilor foi Eroi ai luptei pentru independența și unitatea patriei (1916—17)*, Buc., Ed. Albatros, 1978, pp. 57—74.

https://biblioteca-digitala.ro

Pe verso al acestei scrisori se află scris de prof. Ovid Densușianu: „L-am văzut turnînd în versuri de oțel".

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond coresponlență personală familia Stoika.

Cota 73946

1.

Iubite domnule profesor, vă trimit din fugă aceste rînduri, pentru a vă comunica și D-voastră, neșansa mea, de a fi concentrat (pe timp nelimitat) — tocmai acum cînd eram mai dornic de liniște și năzuiam să fac un salt mai larg în ce privește examenele. Azi voi cere o permisiune de opt zile colonelului Zizi Cantacuzino. Nu știu de mi-o va aproba. Vă rog să mă iertați că nu am venit la Cerc, și să primiți expresiunea ce-a mai curată a sentimentelor ce vă păstrez.

Devotat

Constantin T. Stoika

15. VI. 1915.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73947

2.

Iubite Domnule Profesor, concentrat încă n-am prea stat de pe drumuri, clipe de reculegere aproape n-am avut; așa se explică de ce vă scriu abia acum. Prin București smoală mult ridicată în aburi grei de trotuarele înfierbîntate, o amorțire soră cu beție opiumului și sărăcie grozavă în suflete. Paradisul dumneavoastră este de învidiat, rupeți-i toate florile, culegeți-i toate frumusețile și amintirile. Aici zadarnic le-ați căuta, nu-s.

Cu ziarele, precum știți — debandadă; studenții (cei mai obscuri) au scos un ziar „Fulgerul" în care se subscriu articole cu titluri cam ca acestea: Ia seama Măria Ta; etc., revistele aproape toate, moarte. Deci nu ne „înjură" nimeni. Singur domnul (N) a găsit cu cale să vorbească despre nesinceritatea simboliștilor; iscălește Tomescu. Repetiții la nesfîrșit, vechea temă a intelectualității — poezii, nimic. În colo somn hibernal.

https://biblioteca-digitala.ro

„Poezia" are de gînd să închine nr. ei viitor, lui Cerna. S-au primit multe articole de critică; se va publica și o poezie „inedită" și amănunte bogate asupra vieții și edițiilor operilor lui.

Dacă Dvs. n-ați uitat promisiunea ce mi-ați făcut-o de a colabora din cînd în cînd la această revistă a tinereții (și a viitorului cred) vă rog a ne trimite ce credeți despre poet sau opera lui. Va fi o întîlnire sufletească care va determina o devoțiune sacră pentru un poet care fără să fie poporanist și naționalist, a urcat culmile unui simbol desăvîrșit.

Zadarnic și-l impută revistele la care a colaborat — el rămîne prin opera lui numai Poeziei.

N-aș vrea prin această rugăminte să vă rup de la ocupațiile Dvs., însă aș fi nespus de fericit să alătur rîndurile Dvs. la realizarea unui gînd atît de curat ca acesta.

Vă mulțumesc și vă rog Domnule profesor să primiți expresia cea mai distinsă a stimei mele.

Devotat,

Constantin T. Stoika
str. Francmazonă 5.

25. iulie, 1915.

P.S. Salutări pentru D-l Șerban; poate am să viu pe acolo cîteva ore.

Am cerut o permisie.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73948

3.

Sublocotenentul Constantin T. Stoika din Grăniceri.
(Carte de vizită)

Iubite domnule profesor, m-am despărțit de D-voastră de un veac... cel puțin așa am eu impresia. Cine știe dacă nu duc cu mine încă mîhnirea nobilă de atunci. În noaptea aceasta regimentul meu pleacă spre o destinație (pînă acum pentru noi ofițerii) neștiută, de ieri noapte la orele 12 suntem mobilizați.

Acum soldații îmi sue în trăsură cele două lăzi de campanie cu bagajul meu de război. Plec, fără nici o șovăire. Am impresia ciudată că plec într-o lume cu mult mai bună. Cine știe dacă voi mai putea continua încă a mai fi prieten al prietenilor — și vrăjmaș al vrăjmașului Dv. — Dvs., care poate a-ți găsit și la mine, un suflet tînăr și re-

https://biblioteca-digitala.ro

vărsat spre viață, nu uitați, că îl duc cu mine și acolo fără ca la rîndu-mi să înstrăinez ceva din sentimentele mele.

Vă salut iubite Domnule Profesor și doresc a vă găsi la întoarcere în plină voioșie.

Al. Dv. *Stoika.*

27. VII. 1915.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73949

4.

Iubite Domnule Profesor, vă trimit corectura la articolul D-nei Frollo. Nu știu ce vrea să zică în rîndurile 14—16.

Vă rog a o înapoia, ori a o trimite Dv. tipografiei Gutemberg.

Vă rog de asemenea de a-mi trimite și articolul ce mi-ați promis, notînd pe colțul de sus „la saxone"; eu plec chiar acum să iau „Compania în primire" — adică să fac pe căpitanul atîtea zile — cît va bine-voi să lipsească Comandantul veritabil. Tot materialul revistei e cules, mîine se paginează; dorind a vă trimite și în pagini corectura, vă rog a ne da azi articolul de fond.

Cum scap . . . dau pe la Dvs.

14. august. 7915.

Devotat,
Const. T. Stoika

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73950

5.

Cîineni—Gara — 20 oct. 1915.

D-lui Ovid Densușianu — Profesor Universitar —

24 str. Colței — București

Grebleşti, 15 oct. 1915.

Iubite Domnule Profesor, vă scriu abia acum, pentru că trimis chiar din ziua sosirei mele în avanposturi pe frontieră, am fost deslipit de masa și odihna cantonamentului.

https://biblioteca-digitala.ro

Timp de cîteva zile n-am citit de cît stelele pe cer, n-am ascultat ca veşti, de cît cîntecul apelor, smucind pietrele pe coclaurile repezi Dormin în „post mic" — am avut sub comandă două posturi de „sentinele îndoite" fixate la cîte 500 metri spre graniţă, şi un post de „trecere" care avea paza muntelui ce leagă muntele Măgura cu Zănoaga şi nişte poduri. În fiecare noapte aveam de inspectat sentinelele şi cu această ocazie am surprins pitorescul de munte, cu zăpada, înălţimile, brazii şi apele lui repezi. Punctul de pază, unde avem „rezerva" şi „garda mare" — (liniile de a 2-a şi a 3-a de rezistenţă) se chiamă COŢI. De la Grebleşti pînă aici sunt vre-o 17 km. Drumurile tăiate în stînci şi umede pînă la 2 500 m, de unde, cînd e soare sunt desfundate cînd e ger sunt înzăpezite. Zăpada aci e o himeră. Este şi nu este.

Numai sus, pe culmi numai brazii o strîng în braţele lor ţepoase o îngheţă în ţurţuri şi o păstrează aşa cristale limpezi săptămîni întregi.

Am admirat „Căldările Boiei" — nişte imense prăpăstii umezite de scurgeri repezi — ce adunate laolaltă dau rîul *Boia.*

Sălbăticia de aci, numai pe Măgura am mai găsit-o cînd am dat între stîncile părăsite peste „Gropile Turcilor" — ce păstrează încă urma de căptuşeală în piatră mîncată de vreme.

Linia noastră de frontieră: în stîlpul de fier 226 A. — domină clinurile ardeleneşti. Sub privire se arată Oltul cu nazurile lui, pînă intră în defileul nostru. Sibiul şi cele 14—15 sate luminate cu electricitate pînă în zori. Punctul întărit de noi, pare a fi foarte bine ales; deoarece pe versantul de nord al Măgurii, putem să coborîm în Ardeal admirabil, chiar artileria grea. De altfel, am şi adus noi aici o secţie de mitraliere, pentru susţinerea infanteriei din avanposturi. Vă dau o schiţă schematică a locului:

TRANSILVANIA

226. A
Punctul de frontieră
bătut în ţiment.
Gropile Turcilor +
+
+
Muntele
Zănoaga
stîne părăsite acum
+
+
+

Muntele
Măgura
+ +
Muntele Olaru
+
Muntele Coţi
Măzgalu
Boia cu căldările ei

Viaţa de avanposturi e rigidă şi monotonă. Pitorescul naturii îşi pierde farmecul în faţa eforturilor fizice la care suntem supuşi. Marşuri şi corvoade grele. Distanţe mari. Vremea aspră în continuu. Hrana intelectuală cîte o gazetă. — Universul.

https://biblioteca-digitala.ro

Aici, am văzut moartea fostului meu Director și profesor la Gimnaziul grec-oriental din Brașov *Virgil Oniț*. Un om de o putere de muncă excepțională, patriot luminat și de o cultură netrîmbițată.

Scurt și gros, — diform aproape — ducea pe niște membre puternice o inimă caldă și deschisă tuturor. Ce jale trebuie să fie printre intelectualii de acolo. Tot în Universul am văzut că ar fi ars moara și șoarecii de la Iași... să fie oare adevărat? Incendiul acela e un simbol de purificare desigur. Alte vești n-am a vă aduce. Ca să culeg amănunte mai noi, trebuie să mă interiorizez.

Altfel, orizonturile sunt acestea: ger, munți, ploaie, zăpadă.

Zadarnic am luat cu mine pe LUCREȚIU, HORAȚIU și RODIN.

Nici o veste de desconcentrare. Părerile împărțite — unii — război, alții, de o retragere a trupelor către interiorul țării.

Mă simt stingher în această lume precisă și uniformă. O nostalgie grea mă fură și mă împinge către orașul lumină unde bibliotecile calde hrănesc și revarsă năzuințele cele mai fierbinți și mai sacre ale sufletului. Mă gîndesc la un act de nepatriotism — la o cerere de desconcentrare. Anume susceptibilități mă dor și între două lumină frămînt aci la 300 și mai bine de km., de interesele și viitorul meu. V-am scris mult, vă rog iertați-mă, devotatul Dvs.

P.S. 1 grăniceri, batalionul 1 Cîineni, Grebleşti, sublt. Constantin T. Stoica.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73951.
6.

D-lui OVID DENSUȘIANU prof. universitar — 24 str. Colței — București.
Cornet 20 Dec. 1915.

Iubite Domnule Profesor, — în fine suficiența oficializată ce domnește în instituțiile unde mă găsesc acum, mi-a apărut după 7 luni în trista ei goliciune. În urma unor împrejurări pe care vi le voi povesti la venire, comandantul meu mi-a revocat permisie ce mi se cuvenea odată cu întoarcerea sa din București. Eri, am ieșit la raportul regimentului, pentru a cere să fiu mutat din Compania ca satisfacție; Colonelul Cantacuzino fiind el însuși în permisie, trebuie să-l aștept pînă marți cînd se va întoarce. În ultimul timp, am fost foarte mîhnit de felul de vieață de aici. Ceia ce e mai trist — vieață de sălbăticie

https://biblioteca-digitala.ro

și abrutizare voluntară e înăsprită de lipsa de omenie a unora din comandanți. Și cînd mă gîndesc că la baza pretențiunilor și aerilor lor, stă cea mai înverșunată și veritabilă platitudine, revolta e cu mult mai dureroasă.

Tot timpul am stat aici, în Cornet, determinînd profilele adăposturilor blindate și selecționînd în pădure lemnul de lucru.

Vieața de cantonament e cu mici deplasări și cu dulci și dese refugii în cărțile ce le am cu mine, acum e ruptă și înlocuită cu o viață de logofăt rural, care cu cravașa în mînă, supraveghează o turmă de iloți, care ar putea în alte condiții să fie și un cuplu uriaș de forțe.

De la Dv. n-am primit nici un rînd, poate n-ați primit rîndurile mele din urmă. Desigur, sunteți prins în angrenajul sfintei munci, pe care orașul o știe să o valorifice și să o împartă. V-am văzut — printre acei care vor să pue și la noi temeliile unei școale solide pentru toate spiritele dornice de a mai cunoaște.

Cînd am înțeles însă, că e vorba de un complot al doamnelor, m-am gîndit la călugărițele evului mediu, ori la aristocratele din secolul bătrînului Moliere. Ori cum va fi cred o erupție ce va lăsa cicatrice adînci.

Devotat Dv. *Constantin T. Stoika*

7.

CORNET — GARA

Dec. 1915.

Dlui Ovid Densusianu — prof. univ., 24. str. Colței, București.

Iubite Domnule Profesor, sînt de patru zile în Cornet — unde, cu alte două companii execut șanțuri de trăgători întărite pentru infanterie. Lucrează cu noi la aceleași sistem de fortificație și un regiment de infanterie din Vîlcea. Șanțurile sunt pentru un front de două batalioane, sînt paralele și etajate, vor servi pentru o retragere (deci pentru defensivă).

Pe aci am găsit lucruri extrem de interesante. În marginea Oltului — pe malul drept — mănăstirea Cornet — înfiptă în stîncă și îngropată într-o tăcere și o sălbăticie, greu de descris. Zidurile ce o înțărcuiesc sunt de 2 metri groase; și cenușiul lor dau impresie de bizar și de veșnicie solemnă. În aripa stîngă e o chilie cu arcade de cărămidă fără geamuri ce dă în spre apă. Valurile izbesc cu mult mai cadențat și mai furios ca la Cozia. Întreg peretele pe o înălțime de 6 metri e săpat de apele ce fierb pe paturile de piatră. Mănăstirea

https://biblioteca-digitala.ro

e locuită de un brigadier silvic — un tip de vînător simpatic — care mi-a furat o noapte întreagă — se înțelege cu adevărurile lui vînătorești. Aici sunt cantonați 4 ofițeri, care au avut sectorul companiilor în Cornet.

Eu sunt cantonat într-o culă izolată și cam în spre cătunul Bolovani. Casa e locuită — nu rîdeți — de două familii: un italian ce ține în căsătorie o țărancă din sat și care după ce i-a făcut doi copii a lăsat-o să-i îngrijească și el e „prin țară, după lucru", și un neamț (ce ține o săsoaică știrbă și aspră ca un cloncan) cu un sat de copii.

Pe marginea stîngă a Oltului e cetatea trainică din Racovița — săpînd (căci între Racovița și Copăceni lucrăm) am găsit aci doi morți, care după cum erau așezate oasele, au fost îngropate cu fața în jos, la întîmplare. Un craniu l-am luat fiind întreg, și l-am spălat la Olt, cu gîndul să-mi fac din el un presse-papiere, dar îndată ce l-am udat, s-a făcut praf. Un bătrîn de vreo 78 de ani, guşat și cu doi copii epileptici, mi-a spus că „înainte de 78 cînd au venit muscalii de s-au încăierat cu ungurii, Oltul arunca pe aici — numai leşuri...". Cred că e adevărat, deoarece mai jos, în jurul bisericii, s-au găsit la un loc un morman de fiare — nişte dinți de oțel și cu două greutăți de plumb. Părerea generală a fost că trebuie să fie un buzdugan țintuit. Fiarele ruginite le-am cules, scheletele le-am îngropat. Despre cetate, uncheşul mi-a spus că au venit acum vre-o 15 ani soldați din geniu (săpători) și au scormonit-o. Era cu ei și un moşuleț cu nițică barbă încărunțită — *Tocilescu* desigur. Aici vom sta pînă ce sfîrşim Sectorul de lucru. Pe luni, voi veni și eu în Bucureşti pentru cîteva zile. Acum, sunt mare Comandant de Companie, fiindu-mi dus căpitanul în permisie.

„Vieața Nouă" mi-a venit „Mesteacănii în ninsoare" a lui Tjaestad — sînt splendizi. Aduc răcoarea singurătății și feeria nemărginirii de iarnă.

Devotatul Dvs., *Constantin T. Stoika.*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond de corespondență personală familia Stoika

Cota 73953.

8.

Carte poştală militară — Armata de Operațiuni.
Nu se scrie nimic privitor la armată.
Nu se pune nici data nici localitatea.

Valea Curpenului — *13 ianuarie 1916.*

Iubite Domnule Profesor — vă scriu și de aci unde sunt cu compania în gardă de patru zile. Zilnic facem patrulări pe munți și răscolim văile și drumurile în lung și lat după un inamic ce nu vrea să apară de nicăieri. Am urcat munții Bulzu, m. Scănele și m. Chircu.

https://biblioteca-digitala.ro

De aci pînă la frontieră sunt 3 km. Valea Oltului e îngustă și merge din defileu în defileu pînă la rîul Vadului, ultima stație românească (valea Curpenului e penultima). Plecînd în marș din Cîineni, am trecut prin satul Lunci, germanizat în parte, unde am zărit două tipuri de femei în genul Cîmpulungencilor noastre. Pe marginea drumului priveau la noi tăcute și mirate ca două enigme frumoase. În valea Curpenului nici o societate, un custode german peste minele unei fabrici de scînduri a boerului Totleben, un pădurar și un post de jandarmi rurali.

Trupa cantonată în atelierele fabricei, au în casa ruinată a baronului. Închipuiți-vă o casă imensă lipsită de ori ce ritm arhitectonic, pătrată și învelită cu șiță, 12 odăi, jumătate pustii, jumătate tapetate și afumate iar mobilierul: lîngă mese albe de brad, armoaruri de oglinzi înalte, lavoaruri de marmoră neagră și paturi de bronz, băi de zinc lîngă ciubăruri sparte, rogojine roase, putrede lîngă covoare roz, groase, picturi afumate, candelabre de sufragerie, etc. O bizarerie întreagă. Baronul, un spirit excentric occidental, și-a astupat bogăția în valea aceasta, crezînd că dacă e bogat și rafinat, poate fi și fabricant de scînduri... se înțelege, a plecat vindecat de acest capriciu și sărac ca regele Petru al Serbiei, acum. Tot ca el rătăcește prin București, din legație în legație. Eu locuiesc în aripa dinspre Olt. Am impresia noaptea, cînd e și lună, că mă plimb de-a lungul secolului, cu palate suspendate deasupra mării și cu balcoane de iubire.

Viscolele și truda mă smulg din reverie și mă liniștește în patul de bronz, el însuși o poemă — prin decorurile lui de cabaret.

M-au istovit ascensiunile și munții, controlînd patrulele izolate, dacă înaintează pînă la punctele hotărîte. Am purtat cu mine pretutindeni volumul lui Cruceanu, și tot posibilul voi face să vă trimit notele ce v-am promis. La 16 ale lunei voi pleca cu compania la Predeal. Se desconcentralizează regimentul pentru a se întări serios granița de nord.

Cine știe de acolo unde voi mai vedea soarele răsărind. Vă scriu pe această carte poștală pentru a avea aerul că precipit evenimentele atît de îndărătnice și leneșe în mișcarea lor.

Devotat, *Constantin T. Stoika.*

*

Biblioteca Acadefiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika.

Cota 73954.

9.

Predeal-vila Petrescu. *30. I. 1916.*

Iubite Domnule Profesor, în sfîrșit m-am învrednicit să vă scriu; nici prin vis nu mi-am putut închipui că viață militară să fie atît de stupidă. De cînd am plecat din Cîineni — sunt tot pe drumuri; n-am

https://biblioteca-digitala.ro

dormit în Predeal decît 2 nopţi, din pichet în pichet, am colindat graniţa în inspecţii ce au luat înfăţişarea unor exiluri lungi şi exasperate.

Ca nici odată contrabanda e mai în vogue. Sărăcia de peste munţi a întrecut ori ce margini ale îngăduinţei omeneşti; convoiuri de femei vin pe poteci lăturalnice, pregătite să lupte pînă la disperare cu sentinelele noastre şi cale de 20—30 km, pentru 5—6 kg mălai şi 1 kg carne.

E jale să vedeţi frumuseţi native, eşite din munţii noştri ardeleneşti cu ochii moi de lacrămi şi cerşind îngăduinţa să treacă după „merinde".

Sunt ordine foarte severe în privinţa aceasta, „vecinii noştri" reuşesc să întărîte în noi simţul cel mai larg al politeţei şi să ne facă să uităm şi civilizaţia şi cultura şi tot. Mintea omenească nu poate închipui o minte de contrabandist ungur, acum însă, cînd contrabanda e oficială şi sărăcia întregei ţări se răsfrînge în apucăturile funcţionarilor, noi trebuie să păzim intrările şi ieşirile gărei milităreşte şi să veghem ziua şi noaptea.

Punctul Predeal e un punct din cele mai importante ale ţării.

Serviciul de spionaj e întins şi el caută să pătrundă şi în tagma ofiţerilor noştri de pe aici.

Noroc însă că românul ştie să fie şiret cînd nu vrea şi inteligent cînd e prost completamente.

Eu sunt acum la compania 4-a. Căpitanul meu e trimes de Brigadă la Bazargic — în vederea evenimentelor ce se precipită din zi în zi. Pe aici sosesc ştiri alarmante, la companie ordinele toate sunt prevăzute cu fatalele titluri „Confidenţial" ori „Secret". „Mobilizare". Chiar azi am primit un ordin îngrijorător la magazia de efecte de război şi cartuşe. Nu ştiu ce să cred: eu sunt de două ori mai singuratic şi dezolat.

Rupt de vieaţă de zi de zi, mi-am ţesut-o lîngă cărţile mele, acum sunt un suflet pribeag într-o lume de fantome şi umbre.

Am încercat în cîteva rînduri să mă reculeg; am scris cîteva pagini care nu sunt îndestulătoare pentru cele ce proectez a scrie despre Cruceanu. Pentru că nu trebuie să exagerăm şi pentru că ori cum trebuie spus şi binele şi răul, eu vă voi ruga să amînaţi pentru luna ce vine notele asupra volumului „Altare Nouă". În caz că nu se poate scriţi Dv. ceva şi cu voi trimite aiurea sau nu voi mai trimite nicăeri cele ce voi scrie.

Dacă a-ţi fi aici, m-aţi crede mai mult; duc o luptă cu mine însumi. Cineva din mine care îmi deschide zilnic cărţile, mi le închide uneori în vis, şi alt cineva care îmi pune înainte registre de administraţie şi solda trupei.

Acum am încheiat inspecţiile. Căpitanul mă înştiinţează la telefon că nu ştie cît va sta la Bazargic, şi de asemenea nu ştie cînd şi eu pot veni pentru cîteva ore la Bucureşti.

În ziare citesc de o grevă studenţiască; nu cunosc în amănunte chestiunea, mi-e frică însă să fie şi de data asta rodul exuberanţei

https://biblioteca-digitala.ro

puerile, elanul sec al unor zgomotoşi ce nu ştiu să interpreteze un text, ori să închidă în memorie o dată ilustră. Dv. ce ziceţi?

Eri, am întîlnit în restaurantul gării pe Dl. Bianu cu soţia şi fiul său. Pleca fiul la Paris. Aici Dl. B. are o vilă, cea mai spaţioasă din toate şi o grădină de învidiat.

Despre noile cenacluri literare şi artistice ce aud că s-au înjghebat în Bucureşti, nu ştiu nimic. Remarc însă o dezlănţuire de energii ce mă nedumereşte; ies din umbra forţe ce te opresc uimit asupra lor, e poate efervescenţa acelei nevăzute energii, ce noi, ca popor, o ascundem într-un spirit de explicabil egoism şi care, curînd, curînd va izbucni ca un vulcan.

Amănunte de pe aici: ungurii batjocoritori şi proşti ca totdeauna; îngîmfarea lor e oarbă; nimeni nu e liniştit în sufletul lui în faţa unei societăţi, atît de primitive şi pretenţioase.

Într-o zi a trebuit să rechiziţionez cu autorităţile carnea necesară pentru trupă, fiindcă cei doi măcelari unguri s-au învoit să nu mai dea românilor nimic. Am asistat la o scenă unică. Nici odată îngîmfarea nu mi-a părut mai învinsă şi prostia scoasă la lumina soarelui.

Aici am mai întîlnit astăzi pe locot. Cristescu — mi-a spus că Dinu şi Speranţă l-au întrebat de mine, au crezut că am murit!... le mulţumesc pentru gentileţea lor; aşi vrea să le spun cîte sufăr de a nu putea să fiu săptămînal la întrunirile noastre, la neuitatele noastre întîlniri. Ce pot face de cît să închid în sufletul meu iluzia acelei armonii şi să visez la o vreme mai fericită pentru mine şi pentru noi toţi...

Am trimis soldatul să-mi aducă nişte cărţi şi alte lucruri uitate acolo. Cînd voi putea scăpa din viziunea asta — întîi vin pe la Dv.

Vă trimet din munţii mei o adiere de brazi, singurul lucru car îl simt mai de preţ aici, unde ori unde mă întorc simt aerul greu al cazărmei.

Devotat,
Constantin T. Stoika

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika

Cota 73955.
10.

Predeal, 21. II. 1916

Iubite Domnule Profesor, — vă trimit în fine notele asupra lui Cruceanu pentru nr. de pe martie, după acestea vă voi trimite ceva asupra lui Pillat, Iacobescu ş.a., care vor mai răsări.

https://biblioteca-digitala.ro

E bine să ne strîngem astfel rîndurile, pe nesimțite. Să ne încheem un bilanț oarecare. Energiile risipite, rupte de la matcă, cine știe dacă cîndva nu se vor întrunchia într-un curent fluviu care va curge liniștit și definitiv.

Desigur nu mă gîndesc de loc și la firele de mocirlă obscure care vor rămîne sub soare, necaptate la nesfîrșit.

Vă rog răspundeți-mi ce impresii v-a făcut. Ce veți fi zis că n-am venit sîmbătă? Moartea Reginei m-a ținut aici. Generalul Baranga — trimes de Curte, a așteptat o zi și o noapte trenul principilor de Vied. Și noi, garnizoana întreagă, a trebuit îndoliați și stingheriți să fim de față. N-a fost chip un pas să fac sîmbătă. Mă credeți că nici n-am mîncat ziua aceia întreagă.

Telefoanele zbîrnîiau ca nebune; telegramele și ordinele curgeau. Parcă s-ar fi prăbușit Tronul însuși...

A doua zi ce era să mai caut în București. Dar, cine știe, poate banchetul nostru nu s-a ținut...; atunci, vă rog, spuneți-mi să vin, vin, cum să nu vin.

Vin să văd frontul nostru; privirile a lor noștri; căci trebuie să fie interesante multe priviri de ale a lor noștri.

Voiam chiar să vorbesc și să fac o mică paranteză asupra sincerității, mai ales la cei tineri care s-au ridicat sub soarele nou al artei — și care nu a avut încă timp să-și rugineasca sentimentele.

Azi îmi vine noul comandant, Căpitanul Papazoglu — fiul G-ralului Papazoglu. Ieri îmi dă o telegramă cu „Iubite camarade" și în cuprins: „ai grije de cal și bagaje...".

Viața militară e aceiași: închisă în convenințe rigide și lipsită de lirism înviorător. O viață de anchilozare lentă care duce la abrutizare și mecanizare.

Ați fost la înmormîntare? Cîți curioși de prin provincie vor fi fost. Cîte căsnicii turburate de capriciul de a vedea catafalcul Reginei.

Pe aici se spune că regina defunctă, în ultimul timp se pusese pe viață; n-avea gînd de moarte, cum n-au politicienii noștri gînd de război. Cu puțin timp înainte trecuse pe aici vagoane încărcate cu mobilă pentru Sinaia; toată ziua ședea la aer și se distra într-o liniște în adevăr regală. Avea însă și un păcat — umbla prin sălile palatului desbrăcată și mai ales în picioarele goale. Mă mai amintesc că ferestrele ședeau deschise pînă și noaptea. Voia aer. Știți, era dorința ceia de a prelungi viața cu ori ce preț; acea goană după forțe superficiale care să împingă viabilitatea în uitare... și eternitate.

S-au scris multe pagini, s-au vărsat și lacrămi politice desigur, multe. Pe mine, vă mărturisesc, nu m-a impresionat atît cît moartea Regelui. Nu știu de ce, poate că femeia și cînd e moartă păstrează ceva din superficialitatea ei felină, ceva din cochetărie și minciună. Și apoi, moartea trebuie să fie și la regi desbrăcată de ori ce nu e mare și sacru și adevărat, trebuie să fie simplă și impresionantă ca o mărturisire pe marginea groapei — ca o împărtășenie...

https://biblioteca-digitala.ro

Cum voi putea să scap, dau fuga prin București, căci mi-e frică să nu mă idioțesc aici. Iertați-mi sinceritatea.

Primiți expresiunea sentimentelor mele de iubire și respect — devotat.

Stoika

Corectura trimiteți-mi-o pe adresa: Compania 4 Activă — Predeal, adică, oficial să sosească mai sigur, ori dați-mi ziua să trimet un soldat s-o ia.

orele 16.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73956.

11.

GARA DE NORD — 22. V. 1916.

Iubite Domnule Profesor, întîlnind pe General am tranșat: mi-a admis desconcentrarea. Cu trenul de 5-05 plec la Predeal ca să predau Compania; cred că pînă la *1* — să fiu definitiv aci.

Vă trimit fragmentele lui LUCREȚIU, și vă rog, în cazul cînd admiteți să se noteze eroarea din versul asupra cărora v-am spus — din VIZIUNI II. „Și-n noaptea umedă și grea și vîntu atunci tăcu" — în nr. viitor la „Marginalia" sau alt cumva.

Sînt mulțumit că plec, știu că voi aduce cu acest preț restabilirea mea aici.

Am avut azi interesante impresiuni de sălbăticie în zgomotul de aci — deprins cu liniștea nesfîrșită și aceiași a munților.

Corectura trimiteți-mi-o la Predeal, dacă se poate tipări pînă la 27—28.

Vă mulțumesc și vă rog să primiți expresiunea stimei mele,

devotat, *Const. T. Stoika*

ora 5-1/2 Gara de Nord.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

https://biblioteca-digitala.ro

Cota 73957.

12.

Predeal, 7 mai 1916.

un plic cu:

Sublt. *Const. T. Stoika*
către
Prof. univ. *Ovid Densuşianu*
Colţei 24, Bucureşti —

şi

Scrisoare:

Predeal, 22. IV. 1916.

Iubite Domnule Profesor, continui pe îndelete cu colaborarea. Vă pregătesc totuşi, şi eu ca ori şi care, într-un viitor apropiat, surprize. Nu uitaţi însă, că eu lupt cu o carieră ce nu-i a mea; cu nişte oameni pe care abia am început ai cunoaşte, cu magica: Histoire şi mai presus de toate, cu sufletul meu rupt din lumea lui. E o luptă tînără, dar sdrobitoare. Timpul trece acum mai curînd, scapă printre mîini, ca un delfin şi nu rare ori îmi rămîne mie decît surîsul şi regretul de a se fi dus, fără a fi realizat ceva.

Nu-mi pare rău, însă aci, în munţi, am învăţat să cunosc mai îndeaproape natura şi să-mi sălbăticesc sufletul. E o ferocitate de lup tînăr şi e necesară, pentru mai tîrziu, cînd va vrea să se închidă, ros de vreme.

De ce nu proectaţi cu Cercul o excursie pe aici, aveţi tren admirabil. Pe iarba verde, în munţi, am petrece de minune. Pentru colegii care pot veni în uniforme, le trimit bilete şi astfel se mai uşurează problema. În cazul că ei nu vor, veniţi Dv. şi cu Dinu şi cu Speranţia vom merge să vedem Jepii de aproape, — Omul, Caraimanul, Petricica şi Postăvarul mai de departe. Vizităm, de vreţi, Castelul Zamora şi Valea Prahovei. De ale mesei luăm de la restaurantul gărei; în cazul cînd cornul armatei, valiza răcoroasă şi dorită, nu mai e în viaţă. Vă aştept şi vă rog să primiţi expresia regretului meu, de a fi rupt din mijlocul Dv.

Devotat, *Stoika*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika

Cota 73957.

13.

Predeal, 27. IV. 1916.

Iubite Domnule Profesor, vă înapoiez corectura, rugîndu-vă a-mi trimite şi nr. pe april, neprimindu-l nici aici şi nici la Bucureşti. Aştept ca sîmbătă să se decidă ziua venirei aici şi să mă anunţaţi din vreme, în caz cînd doriţi să dormiţi o noapte la Predeal.

https://biblioteca-digitala.ro

Astăzi, mi-a trimes din București, cine, nu știu — două numere dintr-o revistă „capitala"! Dv., care desigur ați urmărit-o de la primul număr, știți din ce fonduri, și cu ce intențiuni apare. Este o simplă tribună de demagogie politică? Văd printre colaboratorii literari, mulți rataţi onorabili.

Am văzut în biblioteca „Căminul" — anunțată pe o pagină a copertei — în nr. 1 chiar — Vieața Nouă? Nu mai înțeleg nimic. Revista apare acum la Steinberg? N-ar fi rău, e cu mult mai superioară altora, editura sa cea nouă. Și are și literă frumoasă.

Am mai văzut în cîteva gazete din ultimul timp: reclamă multă în jurul scriitorilor mărunți, și erau printre aceștia și prieteni de ai noștri. Ce ziceți?

Am mai auzit și văzut multe. Munții au uneori ecouri puternice. O să vi le spun, dacă voi putea să vă văd mai curînd.

Devotat, *Const. T. Stoika*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73958.

14.

Iubite Domnule Profesor, primiți vă rog salutări și din acest splendid colț de liniște, — pe cînd veți veni să colindăm pe lîngă Jepi și împrejurimi. Am primit „Vieața Nouă", am trimis să îmi aducă și un număr, obișnuit, ca tipar și hîrtie, e cu mult superior celui din trecut.

Ce ziceți de Poezia Nouă intrată în discuția generală?

Ați văzut literara necunoștință de cauză a lui Oreste.

Destinele Poezii din Viitorul și eu care credeam că cel puțin aci, scriu oameni „de condei" — nu mercenari.

Citiți vă rog notițele semnate „D.P.", din Naționalul, cu privire la „Golanii" lui Rebreanu!

Devotatul Dv., *Stoika.*

P.S. Vă trimit pentru nr. iunie cîteva fragmente din „LUCREȚIU". Păstrați-mi vă rog loc.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

https://biblioteca-digitala.ro

Cota 73959.

15.

Iubite Domnule Profesor, deşi v-am scris încă alte scrisori, n-am primit un rînd de la D-voastră. De bună seamă nu v-au parvenit; ori nu sunteţi în Capitală. Sînt în ajunul unor noi lupte; de cîteva zile ne mulţumim numai să privim şi să respingem tatonările de patrule inamice. Jocul şrapnelelor şi dungile de lumină ale rachetelor e diabolica noastră distracţie.

Pînă acum, noi, ofiţerii şi soldaţii noştri am învăţat multe de la inamicii noştri. Avem în faţă oameni încercaţi şi bravurei noastre etnice tocmai asta îi lipsea; o şcoală mare şi sistematică — războiul. Am văzut „cazuri de eroism" pe care nu le-a pomenit nici o pagină din istoria lumei. Am nădejdi frumoase de sfîrşitul cauzei noastre. Dorm în cîmpie şi în pădure, ca cel mai cald culcuş. Sînt dimineţi cînd dorm în ploaie, fără ca să simt vre-o consecinţă din acelea din vremea de pace. Parcă suntem alţii în noua vieaţă. Aşa cu perspectivele vieţii restrînse, suntem parcă mai demni de noi.

Am început să însemnez cîte ceva de pe aci. Nu ştiu dacă voi avea fericirea să port condeiul pînă la sfîrşit.

Primiţi din avanposturile noastre salutări de la camarazii care vă cunosc din spusele mele.

Devotat, elev, *Stoika*.

*

Pe o c. poştală militară — Armata de operaţiuni — scrisă cu creionul.
Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală fafilia Stoika

Cota 73960.

16.

Iubite Domnule Profesor, vă scriu de astădată din munţii noştri, unde facem avanposturi de 10 zile. Zăpada a căzut în cîteva nopţi, surprinzîndu-ne în mijlocul unei ierni pe care n-o doream şi pentru care eram puţin pregătiţi.

Am văzut răniţi care puteau să scape dar din cauza gerului au fost găsiţi morţi în masca de pămînt unde erau de pază. Am văzut mulţi asemenea unguri şi mai ales germani (boemi).

Împrejurările au schimbat lucrurile; ori că războiul are înălţimi de glorie şi profunzimi de dezastre.

https://biblioteca-digitala.ro

Sînt încă încrezător în puterea de vieață a armatei noastre, și cred că în curînd vor reveni surîsul zilelor de glorie.

Eu pot muri de-acum mulțumit.

Am auzit în bisericile românești din Ardeal, preoți binecuvîntînd armata noastră și rugîndu-se la eșirea cu sfintele daruri — pentru regele Ferdinand I, stăpînul acestor ținuturi.

Aș vrea să vă văd ca să vă povestesc în amănunt vieața satelor — așa cum am surprins-o noi — cu bucuriile și deziluziile ce le-am întîmpinat. Cuvintele Dv. calde, au fost citite și recitite de mine și camarazii mei.

Primiți vă rog expresiunea iubirei și devotamentului meu.

Sublocot. *Stoika*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

Cota 73961.

17.

Carte poștală militară — scrisă cu cerneală. Armata de Operațiuni Comp. 4 Reg. 1 Grăniceri — Liberă expediție.

Iubite Domnule Profesor, abia acum m-am întors de pe munte, pentru cîteva ore, nu știu; tunurile noastre bat peste munți pînă spre vamă. Mitralierele gălăgioase tulbură liniștea pădurilor și vieața tihnită a satelor de pe aci. Mi-a fost dat să trăiesc clipa de bejenie. În care scunde și sărace, cetățenii duc avutul lor înlăuntrul țării. Petrec această seară în cantonament de alarmă, lîngă trupă și nu pot ști dacă mîine satul acesta risipit pe dealuri nu va fi un nume istoric.

Începe a se desluși tot mai bine că ducem o luptă de rasă; vorbele mari nu mai pot impresiona pe nimeni. Acum traectoriile care trec fluerînd pe deasupra noastră a înăbușit ori ce slăbiciune.

Nici odată omul fiară nu mi-a apărut mai în splendoarea lui.

Unde o fi Nietzsche cu sacrul supra om?

Aș vrea să mă pierd în ființa acestui soldat puternic și tăcut, înzestrat cu răbdare și ochiul cîmpului. Zădărnicie a zădărniciilor...

Cu iubire și recunoștință, devotat elev,

Sublt. *Stoika.*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

https://biblioteca-digitala.ro

Cota 73962.

18.

Carte poştală militară — scrisă cu creion — f. greu de descrifrat.

Iubite Domnule Profesor, profit de ocazie că se întoarce în ţară ordonanţa unui camarad al nostru rănit Kiriţescu (Kir), de la revistele de vară — adică colaborator cu un frate al lui, şi vă trimet cîteva noutăţi de pe aci. Sunt de 8 zile în avanposturi la 500 paşi de Sibiu; pe flancuri s-au dat lupte grele între ai noştri şi ai lor. Au început să aducă armate organizate şi mai mult armate germane. Au artilerie multă şi în general maşinării.

Ai noştri luptă ca nişte lei. Regimentul meu a dat lupte la: Porceşti, Sebeş, Cornăţel, Bongradt şi lîngă Sibiu la Selimberg.

Pînă acum am scăpat de 5 ori de la moarte sigură. Vieaţă de acum nu e tocmai comodă, frig şi umezeală şi muzică de şrapnele şi mitraliere. Am început să cred în steaua mea. Nu ştiu dacă voi putea fi fericit pînă la sfîrşit.

Am scris mamei să-mi strîngă manuscrisele şi a vi le încredinţa Dv. în caz de va fi să nu mă mai întorc. Nu ştiu dacă nu va fi o povară pentru Dv. dorinţa mea.

Din Sud se aud pe aci veşti rele. Nu cunosc adevărul. Noi căutăm a fi la înălţimea misiunii. Pînă acum am trecut din victorii în victorii.

Ori cum vieaţa asta o simt străină de mine. Rezist prin entuziasmul şi puterea de vieaţă a tinereţii.

Vă transmit sentimentele mele de iubire şi devotament, al

Dv. devotat *Stoika*

Adresa mea: Sublt. Stoika Reg. 1. Gr. Armata de Operaţiuni.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika

Cota 73963.

19.

Pe o carte de vizită, Cons. T. Stoika.

Domnule Profesor, vă înştiinţez că diseară nu voi putea fi lîngă Dv. din cauza unui Ordin de zi al colonelului care m-a designat cu „serviciul de zi pe regiment", 24 de ore de convenţiuni şi responsa-

https://biblioteca-digitala.ro

bilităţi! Duminică la amiază scap. Cum ştiu că luni plecaţi, voi veni pe la Dvs. luni p.m. pe la 5—6 sau la ce oră îmi veţi comunica Dv.

Primiţi vă rog salutările mele distinse,

devotat, *Stoika*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika

Cota 73964.

20.

o scrisoare.

Stimate Domnule Profesor, vă trimit lecţia ultima — a VI-a — rugîndu-vă să-mi comunicaţi cînd aşi putea avea împreună cu a V-a — cu citaţiile lor — pentru piatră.

Sărbătorile Dv. în singurătatea bibliotecei, desigur, sînt... intelectuale, senine. Urările tradiţionale — de prisos!

devotat, *Const. T. Stoika*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika

Cota 73965.

21.

o scrisoare.

Iubite Domnule Profesor, mai înainte de a vă putea vedea, mă simt dator de a vă trimite aceste rînduri de lămurire.

În „Flacăra" de ieri s-a publicat sub titlul „Refugii", Adagio ce-l am la Dv. Bucata sub forma în care a apărut o trimisesem cu cîteva zile înainte de publicarea celor două strofe din „În odăiţa moartă" — H. întîlnindu-mă mi-a spus:

— Probabil că s-a pierdut, mie nu mi-a parvenit nimic, retrimite-mi-o.

https://biblioteca-digitala.ro

Eu n-am mai trimis-o, am întrodus întrînsa cîteva modificări, i-am adăugat titlul, omiţîndu-i o strofă întreagă şi v-am adus-o Dvs.

Vă puteţi închipui cît de surprins am rămas văzînd-o eri în „Flacăra". Minunea petrecută vă voi relata-o cu preciziune, cînd îngăduit de împrejurări, voi trece pe la redacţia revistei.

Constatarea cu privire la neregulile primirei şi păstrării mss. la F. rămîne clară, pînă atunci.

În ce priveşte poezia publicată, eu o voi păstra sub forma ce o am la Dvs., totuşi a o publica la un interval atît de scurt, cred că nu face.

Cînd vă voi vedea, desigur foarte curînd — vă voi aduce o altă bucată pentru acest număr, aceasta în cazul cînd materialul nu e încheiat pentru întreg No.

Vă rog, iubite domnule profesor, a-mi scuza neplăcerile ce această ciudată întîmplare vi le-a cauzat. Poate însă că pagina mea nu s-a cules şi atunci problema e mai limpede.

devotati *Const. T. Stoika.*

P.S. Diseară, după instrucţie, trec pe la Dv. Materialul e gata pentru „POEZIA", azi, se paginează.

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika

Cota 73966.
22.

Carte poştală. D-lui *Ovid Densuşianu*
Profesor Universitar

Calea Colţei nr. 24, Bucureşti.

Grebleşti-Cîineni, 8. septembrie 1915.

Iubite domnule profesor[1], vă scriu din punctul Grebleşti — 5 km de Cîineni. Suntem cantonaţi cu întreg regimentul. Toată ziua găurim munţii, n-au rămas nici o creastă de foc neîntărită. Zilnic executăm pe sute de metri tranşee peste tranşee. Vă trimit aci în minuscule proporţii profilul şanţurilor adăpost executate ieri pe piscul Pleşa: Creasta e în

[1] Această carte poştală a fratelui meu Costel, am găsit-o trecută din eroare — în plicul cu scrisorile mele către Dl. Ovid Densuşianu; Cota: 73 967—73 978, şi am rugat să fie depusă la fond Ov. Densuşianu, Cota 73 946—73 966, emitent Stoika Constantin T. Titus.

https://biblioteca-digitala.ro

pantă. Punctele noastre întărite sunt la 3 km departe de graniță, — bătaia eficace a artileriei de munte. Din posturile noastre se pot urmări bine întăriturile ungare; în partea de răsărit a piscului Pleșa se văd chiar fîșii de foc.

În punctul Cîineni sunt îngrămădite mai multe regimente — 2 Vîlcea (teritorială), 1 divizion de artilerie de munte, etc., peste 15.000 soldați.

Sînt plini munții de ecourile de topoare ce doboară trunchiuri pentru acoperit adăposturile. Avem o poliție militară pînă la graniță — avanposturile și patrulele ce cutreeră diferitele poteci și drumuri cunoscute și necunoscute.

Cantonamentul e cam slăbuț. Satul e sărac, e voe bună însă, la locuitori. În schimb aer curat și privelişti... Voi veni ani curînd în București — și vă oi spune mai multe. Al dv. devotat,

sublocotenent *Constantin T. Stoika.*

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

23.

Iubite *Domnule Stoika,*

Uitasem că diseară nu voi lua masa acasă. Îți las corecturile cu însemnarea pasagiilor ce mi se par că nu-s clare.

Controlează citatele mai ales cel grec, pe care l-am corectat o singură dată.

Dacă faci corecturile, le poți lăsa la mine sau la Capșa la cafenea, la casă.

Mîine îți trimet Marginalia.

La revedere, *Ovid Densușianu.*

1915.
m.s. în arhiva mea. Titus, 1970.

24.

Iubite Domnule Stoika, așteptam mereu știri de la d-ta și abia acum primesc două cărți poștale din care înțeleg că mi-ai scris mai des — celelalte vor fi pe drum ori s-au oprit. Pentru noi de aici e o bucurie ne-

https://biblioteca-digitala.ro

spusă să ne vie cîte un cuvînt bun din mijlocul puhoiului de foc. Cum toate se poate acum am înțeles deosebit și scrisul aduce parcă mai mult suflet peste depărtări în cîteva cuvinte, chiar dintre acelea care altădată păreau banale. Cineva îmi arătă o carte poștală de pe front numai cu cuvintele „sunt bine, plecăm mai departe" și făcea reflecția că putea să-i scrie mai mult; dar nu e destul și atît, nu e cel mai bună veste acest laconic semn de viață?

Pentru că ai luat parte la trecerea Carpaților pot să-ți spun că am avut viziunea marilor epopei cînd am aflat că nimeni nu și-ar fi putut închipui că ne va fi dat s-o vedem așa repede.

Mă întorceam de la Tekir-ghiol unde m-a prins ziua mobilizării și cînd am găsit aici gazetele cu comunicatul vestind că trupele au ajuns dincolo de stîlpii vămilor ungurești, mi-am zis: „suntem năzdrăvani"... de ce e în stare Românul o să se vadă și de data asta".

În zilele din urmă și Bulgarii au putut cunoaște pe cine au în față. Și cum ne judecau înainte! Toată furia lor de fiare chicotește acum cele ce li s-au întîmplat în Dobrogea. Și cîte cruzimi au făptuit! Fie-le iadul deschis ca și tovarășilor lor în sălbăticie.

Aștept alte vești bune de la d-ta și primește o călduroasă strîngere de mînă, iar camarazilor d-tale, despre care îmi scrii, spune-le că doresc să-i văd în bucuria întoarcerei de unde acum luptă alături de alți viteji printre viteji.

Ov. Densușianu

12. IX. 1916.

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondență personală familia Stoika

25.

Pompiliu Păltînea către Ovid Densusianu

— Scrisori din Paris —

Cercle Francais de la Presse Etrangere

Vă mulțumesc de excelentele încurajări. Îmi închipui cîtă mizerie sufletească e în țară.

Ca ziarist, ca secretar al G-ralului Iliescu la Misiunea Română de la Marele Cartier Francez — m-am ales cu experiența vieții, însemnări pentru un roman, pentru vieața românilor pribegi, cu un desgust pentru majoritatea conducătorilor — și cu convingerea că mîntuirea nu va veni decît tot prin cultură.

https://biblioteca-digitala.ro

Glasul Dv. nu s-a pierdut în deşert — veţi fi chemat a împlini un mare rol. Cred în era intelectualilor.

Cuvintele dv. nobile pentru Dinu* şi Stoika m-au mişcat; fireşte, îmi pare rău că am pierdut şi pe alţii

*

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika

Cota 73455.
1.

Mult stimate şi nobile Maestre,

...Cele mai frumoase rînduri sunt acelea care nu sunt scrise, în ce chip a-ţi comentat pe Dante.

...Voiam de asemenea să vă mulţumesc Dv. şi lui Stoika* de volumul regretatului colaborator al „Vieţii Noi", asupra căruia se cuvine să stăruiesc în lecturile şi impresiile pe care tot la iarnă le voi pune în sfîrşit sub tipar.

24 august 1921.

Pompiliu Păltînea

Biblioteca Academiei R.S.R. — fond corespondenţă personală familia Stoika.

OVID DENSUŞIANU ET LE POÈTE HÉROS CONSTANTIN T. STOIKA (CORRESPONDANCE)

(Résumé)

L'ouvrage présente initialement la personnalité du poète Constantin Stoika, tombé héroiquement sur le camp de bataille de la vallée d'Olt, pendant la première guerre mondiale. Les documents reproduits, constituant la corr spondance du poète avec son maître, l'érudit Ovid Densuşianu, révèlent l'amour pour la littérature roufaine du poète, ses efforts de collaboration aux revues, mais surtout son patriotisme ardent.

Concomitamment, on présente des indications inédites concrenant le déploiement des luttes sur le front roumain, pendant l'automne de l'année 1916.

* Se referă la poetul simbolist Titu Dinu mort şi el în luptele din primul război mondial.

* pentru volumul „Însemnări din zilele de luptă" (1921).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

GEORGE ENESCU — CETĂŢEAN DE ONOARE AL ARADULUI
(Amintiri)

CORNELIU RADU

George Enescu, după cum se ştie, s-a făcut cunoscut în lumea întreagă ca virtuos violonist neîntrecut, pianist de înaltă clasă, dirijor de mare preţuire, compozitor cu multă originalitate, iar deasupra şi dascăl al multor generaţii de muzicieni din rîndul cărora s-au ridicat cu timpul chiar şi celebrităţi ale muzicii, demne de maestrul lor. Între aceştia pe plan mondial s-a remarcat îndeosebi Iehudi Menuhin. Din păcate însă puţini sînt aceia care să ştie că George Enescu, considerat de timpuriu ca un fenomen complex al muzicii a fost şi a rămas pentru totdeauna şi *cetăţean de onoare* al oraşului nostru.

Calitatea sa de cetăţean de onoare, pe de-o parte, geniul său artistic, pe de altă parte, obligă atît generaţiile de astăzi cît şi pe cele viitoare să se folosească de orice prilej, pentru a-i reînprospăta memoria. Ni se cere acest lucru cu atît mai mult cu cît nici una din biografiile maestrului nu consemnează cetăţenie de onoare conferită drept semn de admiraţie şi înaltă preţuire de către primăria municipiului Arad în ziua de 30 octombrie 1931.

Pe linia acestui imperativ, am socotit binevenit momentul ca în al 49-lea an de la evenimentul respectiv, să desprindem din negura trecutului, natura relaţiilor dintre George Enescu şi oraşul nostru, cît şi procesul de zămislire şi dezvoltare al acestuia în timp şi în spaţiu deopotrivă.

Fiind unul dintre puţinii supravieţuitori din acele vremuri, iar pe deasupra şi unul care a trăit activ în miezul problemei ce ne preocupă încerc, făcîndu-mi din aceasta o datorie de onoare, să ridic vălul uitării privind motivaţia reală a deciziei Primăriei municipiului Arad prin care se acorda lui George Enescu cea mai înaltă distincţie pe care un oraş o poate conferi unei personalităţi ca semn de deosebită cinstire şi admiraţie, *aceea de cetăţean de onoare.*

Făcînd o trecere în revistă a legăturilor marelui compozitor cu municipiul nostru, am putea aminti că primele contacte datează din perioada în care Enescu luase drumul Vienei pentru a se perfecţiona, pentru a-şi desăvîrşi talentul excepţional de care dădea dovadă.

Primul contact direct între George Enescu şi muzicienii arădeni este datat în 1912 cînd la Paris, prin scrisoarea adresată de „Societatea filarmonică din Arad", i se cerea acordul pentru executarea Rapsodiei

https://biblioteca-digitala.ro

I-a. Răspunsul afirmativ a permis ca în 20 ianuarie 1912, sub bagheta dirijorului Zellner Sandor, să fie executată la Arad Rapsodia I-a.

Primul război mondial a întrerupt o vreme legăturile Aradului cu marele compozitor, dar ele vor fi reluate după încheierea conflagrației.

Prima întîlnire directă între George Enescu și publicul arădean a avut loc în luna decembrie 1922 cînd Aradul se afla încă sub puternica impresie a Unirii Transilvaniei cu România. Din acest moment prezența lui George Enescu în mijlocul publicului iubitor de muzică din Arad se va permanentiza an de an.

În dezvoltarea și trăinicia acestor legături, considerăm ca predominante: sentimentele de admirație deosebită pe care publicul din municipiul și județul Arad le manifesta cu spontaneitate la fiecare întîlnire cu marele muzician; existența Filarmonicii locale, apreciată drept una dintre cele mai bine dotate și formate din Transilvania, al cărei invitat de onoare fusese adeseori George Enescu; acustica deosebită a sălii de concerte din Palatul Cultural despre care însuși marele maestru afirma că ar fi una dintre cele mai perfecte săli de concerte din Europa; cultura muzicală clasică ridicată a unui număr relativ mare dintre cetățenii municipiului care constituia auditoriul permanent al lui George Enescu; gustul muzical al populației, urbane și rurale din județul nostru, pentru reprezentațiile corale și folclorul muzical din zonă, care a inspirat creația muzicală a lui Ion Vidu, Sabin Drăgoi și Emil Monția; comportamentul de adîncă trăire spirituală al publicului în timpul audițiilor muzicale.

Un rol însemnat privind întărirea legăturilor lui George Enescu cu Aradul l-a avut familia ing. Sapirio, în sînul căreia maestrul găsea sentimentul unei vechi prietenii și afecțiunea unor gazde ospitaliere.

Prin legăturile personale cu distinsa familie amintită, George Enescu a aflat despre necazurile care se abătuseră asupra cetățenilor Aradului, în anul 1931, ca urmare a crizei economice, cînd numeroase întreprinderi au fost nevoite să-și reducă activitatea și implicit personalul angajat, multe familii rămînînd fără nici un mijloc de existență.

Cu prilejul unui recensămînt efectuat de către Primăria municipiului Arad s-a putut constata că pe raza orașului existau circa 4 000 de familii de șomeri adică un procent de 12% din întreaga populație aptă de muncă, cu un total de 9 000 persoane aflate înscrise în registrele asistenței sociale. Situația era cu atît mai gravă cu cît din bugetul municipiului, și cu atît mai mult din cele ale localităților urbane mici sau al comunelor, nu se putea aloca deșcît foarte puțin pentru a putea acoperi cheltuielile pe care le putea necesita o asistență socială rațională și eficientă.

Imperativele legii și, mai presus de toate, legile nescrise ale conștiinței și solidarității umane au obligat conducerea Primăriei să caute o soluție pentru rezolvarea situației. Singura cale pentru momentul respectiv a fost aceea de a se apela la contribuția benevolă a acelor cetățeni care, deși nu fuseseră nici ei crutați pe de-a-ntregul de criză, erau totuși în afara primejdiei care amenința sănătatea și chiar viața celor

https://biblioteca-digitala.ro

care rămăseseră fără lucru și trăiau sub aspectul foamei, atît ei cît și familiile lor.

În perioada cînd Primăria începuse să pună în aplicare planul de adunare a fondurilor necesare asistenței sociale, George Enescu, din proprie inițiativă, îndemnat doar de sentimentul de omenie, a oferit veniturile unui concert proiectat pentru toamna anului 1931 la Arad în beneficiul fondului de ajutorare a șomerilor.

Un atare gest din partea lui George Enescu are o semnificație de ordin general cît și una de ordin sentimental, generată de compasiunea frățească față de cetățenii Aradului — anonimi pentru marele muzician.

În fața atitudinii lui George Enescu, Comisia interimară a municipiului Arad s-a simțit obligată, la rîndul său, să răspundă la un act de aceeași valoare etică — acordîndu-i titlul de *cetățean de onoare al Aradului.* În acest sens, după concertul din 31 octombrie 1931, delegația Comisiei interimare a înmînat sărbătoritului diploma respectivă odată cu omagiul cuvenit actului său de omenie și generozitate. A fost un moment înălțător atunci cînd sărbătoritul, în locul cuvintelor de mulțumire uzuale, a dat glas vioarei sale vrăjite, în armonie deplină cu momentul festiv pe care-l trăiau toți cei prezenți. Ovațiile calde nesfîrșite, ale publicului au fost primite de marele compozitor cu modestia-i caracteristică.

Au fost clipe unice, proprii numai personalităților de excepție și situațiilor de excepție, care pot ilustra caracterul unui om.

Mai tîrziu, după moartea artistului, Aradul, care niciodată nu l-a uitat, a dat pieței de lîngă Palatul Cultural numele de Piața George Enescu, mai ales că în acest locaș de cultură, acordurile orchestrei Filarmonicii de stat, cinstesc și azi amintirea marelui geniu al muzicii românești.

GEORGE ENESCU — CITOYEN D'HONNEUR DE LA VILLE ARAD

(Résumé)

L'étude met en évidence quelques aspects inédits relatifs aux rapports affectifs existants entre le grand musicien roumain et le municipe Arad.

On présente un élément remarquable du caractère du grand musicien, la solidarité humaine pour les semblables qui sont au besoin.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEOGRAFIE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

EXPOZIŢIA „FIGURA COPILULUI ÎN COLECŢIA DE ARTĂ A MUZEULUI JUDEŢEAN ARAD"

SZABO IRMA

Anul 1979 a fost desemnat în urmă cu trei ani, printr-o hotărîre a Adunării Generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite ca „Anul internaţional al copilului[1].

Numeroase şi ample acţiuni[2] marchează în acest an, pe toate meridianele lumii, grija şi dragostea faţă de cel mai scump tezaur al umanităţii — copiii.

Dintre aceste manifestări se enumeră şi cea organizată de Muzeul nostru, expoziţia temporară „Figura copilului în colecţia de artă a Muzeului Judeţean Arad (Fig. I—II).

Expoziţia a fost inaugurată în cadrul unei seri muzeale[3] urmărindu-se pe de o parte prezentarea şi popularizarea operelor de artă cu tema de mai sus iar pe de altă parte folosirea unei noi căi de instruire şi educare a tinerei generaţii prin participarea lor directă la realizarea actului cultural de mai sus.

În comunicarea de faţă încercăm să reconstituim forme, mijloace şi metode muzeografice practicate în organizarea acestei manifestări.

Expoziţia organizată în două săli a cuprins lucrări de artă plastică: pictură, sculptură precum şi obiecte de artă decorativă: faianţă şi porţelanuri, aparţinînd artei româneşti şi universale din secolul al XVII-XX-lea[4].

Operele au fost expuse cronologic, reflectînd preocuparea artiştilor de-a lungul secolelor în vederea redării figurii copilului.

Prima parte a expoziţiei a pus în evidenţă contribuţia artiştilor italieni, olandezi şi francezi din sec. al XVII-lea la zugrăvirea chipului celor mici. Este de remarcat faptul că în timp ce unii dintre aceştia redau figura copilului în cadrul subiectelor religioase şi mitologice, subliniind ataşamentul sentimental între mamă şi copil[5], alţii caută să

---

[1] Cea de 106-a şedinţă plenară din 21 dec. 1976.

[2] Dintre acţiunile organizate de muzeu remarcăm expoziţia: „Pace pentru toţi copii lumii" inaugurată la data de 18. V. 1976 la Muzeul de artă al R.S.R. Expoziţia a reunit lucrări de artă plastică ale pionierilor şi şoimilor patriei.

[3] Seara muzeală a avut loc la data de 15. V. 1979 cu participarea elevilor Şcolii Populare de artă secţia grafică.

[4] În cadrul expoziţiei au fost expuse 42 de lucrări de artă plastică, pictură, sculptură şi 20 obiecte de porţelan.

[5] Dintre aceste lucrări amintim: Anonim veneţian, Fecioara cu copilul, ulei pe lemn, 0,387×0,319 nesemnat, nedatat, nr. inv. 2193.

https://biblioteca-digitala.ro

evoce cu multă sinceritate și realism scenele de gen din viața celor dragi.

Dintre aceste lucrări amintim „Peisaj cu figuri"[6] de Alessandro Magneasco pictor italian și Iarna[7] de Solomon van Ruysdael, pictor olandez.

Figura copilului în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost prezentată în cadrul expoziției prin cîteva portrete executate de artiști germani și austrieci.

Dintre aceste lucrări enumerăm: Copilul cu jucării[8] de pictorul Gebhardt Johann Andreas care a redat cu multă exactitate figura copilului clasei dominante, insistînd mai mult asupra zugrăvirii veșmintelor și jucăriilor.

Spre deosebire de această redare statică Giergl Györgyi Alajos[9] în tabloul intitulat „Portret de fetiță" ne dovedește o aprofundare psihologică în redarea figurii copilului. (Fig. III—IV).

Cum este cunoscut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atenția artiștilor începe să se îndrepte spre viața poporului. Astfel în tematica nouă apare și figura copilului din popor. Acest lucru a fost bogat ilustrat și în cadrul expoziției noastre prin prezentarea a numeroase lucrări dintre care amintim „Bucuria părinților" de Munkácsi Mihály[10].

Lucrarea reflectă atmosfera intimă a familiei unui tîmplar plină de căldură și dragoste sufletească pentru noul născut.

În atenția pictorilor vremii a stat și viața copiilor săraci și părăsiți pe care i-au surprins cu multă expresivitate în lucrările pictorilor Valentiny János: „Micul vagabond"[11] și Molnár János „Șatra țigănească".

Ambii artiști au căutat să reflecte fidel mizeria vieții copiilor disprețuiți și exilați de societatea clasei dominante.

Dragostea și ataşamentul pentru copii de la țară se reflectă îndeosebi în lucrările lui Theodor Aman, Nicolae Grigorescu și Ion Andreescu. Cei trei mari maeștri ai artei românești au înfățișat cu o deosebită dragoste și ataşament viața celor mici din popor. Peisajele, construcția și arhitectura satelor în care au încadrat figura copiilor, reflectă dragostea lor pentru popor și pentru pămîntul patriei.

---

[6] Alessandro Magneasco (1677—1749) în cadrul unui peisaj de vară evocă figurile celor dragi înconjurați de grija și dragostea părintească.

[7] Solomon van Ruysdael (1600—1670) cu multă pasiune surprinde distracția de iarnă a copiilor în cadrul unor grupuri izolate, independente unele de altele.

[8] Gebsardt Johann Andreas (1806—1878) „Copilul cu jucării", ulei pe pînză — 0,660×0,520 semnat pe spatele lucrării cu negru Johann Andreas Gebhardt aus Bèrm gemalt in Leitersdorf 1837" (Johann Andreas Gebhardt din Bèrm a pictat în Leitersdorf 1837), nr. inv. 1116.

[9] Menționăm că Girgl Györgyi Alajos a făcut parte dintre artiștii renumiți ai stilului Biedermeier în pictură.

[10] Munkácsy Mihály (1844—1902), renumitul pictor maghiar între anii 1858—1860 a lucrat la Arad ca ucenic de tîmplar, probabil din această perioară datează tema lucrării.

[11] Valentiny Iános (1842—1902), originar din Nădlac — jud. Arad — primele noțiuni artistice le-a însușit în atelierul lui Csillagi din Arad. Numele lui este legat de prezentarea scenelor inspirate din viața țiganilor reușind să exprime trăsăturile lor sufletești specifice.

https://biblioteca-digitala.ro

Dintre lucrările expuse amintim: „Car cu boi în peisaj" de Theodor Aman, „Casă la țară" și „Ciobănașul" de Nicolae Grigorescu și „Ecou" de Ion Andreescu (Fig. V—VI).

Redarea figurii copilului în arta plastică a secolului al XX-lea a primit o importanță și mai mare continuînd tradiția începută de înaintași. Printre lucrările aparținînd acestei perioade, prezentată în expoziția noastră au fost „Prieteni" de Octav Băncilă, „Trei surori" de Sabin Pop, „Păzitor de capre" de Vaszary János, „Țărăncuța" de Glatz Oszkár și altele care au reflectat variatele aspecte ale celor dragi (Fig. VII).

Un loc deosebit au primit în cadrul expoziției lucrările lui Nicolae Tonitza, pictorul copiilor. El a pătruns în sufletele acestora și a redat cu o deosebită înțelegere gingășia lor, după cum ne-au dovedit lucrările intitulate: „Fetița cu basma", „Tătăroaica" și „Două surori" (Fig. VIII).

Ultima parte a expoziției a căutat să înfățișeze imagini din viața copiilor de astăzi care prin grija deosebită acordată de partid beneficiază de condiții optime ducînd o viață fără griji, liberă și fericită.

Această realitate este înfățișată în lucrările artiștilor plastici arădeni Emil Vitroel „Pioniera", Nicolae Bicfalyi „Viitorii pictori", Eva Györffy „Maternitate" și „Fetița mea".

Tema figura copilului nu a fost abordată numai în domeniul artei plastice ci a constituit un subiect de seamă și în arta decorativă. Acest lucru a fost ilustrat în cadrul expoziției prin diferite grupuri figurale, produse ale renumitelor manufacturi europene de porțelan printre care amintim: *Capo di Monte, Meissen, Sevres* și *Viena*[12] (Fig. IX)".

În vederea completării imaginii despre tema abordată în holul muzeului au fost expuse lucrări executate de elevi.

Cele 16 portrete ale șoimilor patriei și pionierilor au reflectat spiritul de observație și nivelul de pregătire profesională a micilor artiști din Arad.

Întrucît expoziția a fost concepută mai ales pentru copii, organizatorii acțiunii au căutat să introducă o nouă formă și mijloace de educare a tinerei generații și anume, participarea lor directă la toate etapele de pregătire și desfășurare a acțiunii.

Primul pas în această direcție l-a constituit atragerea atenției și a interesului copiilor asupra acțiunii. De aceea s-a luat legătura cu Școala populară de artă, secția grafică[13], sugerînd elevilor să execute lucrări cu tema figura copilului în viziunea lor pentru a fi expuse în cadrul acțiunii amintite.

Entuziasmul și participarea copiilor a fost neașteptat de mare, lucrînd cu mult elan și perseverență. Ca urmare, s-au realizat 16 portrete care au fost acceptate.

---

[12] Figura copiilor este înfățișată fie în scene alegorice cum sînt „Amoraș", „Pictura și desenul", „Grup alegoric" — fie în contextul firesc al vieții „Micul grădinar", „Maternitate", „Familia".

[13] Menționăm că secția de artă a muzeului are o legătură permanentă cu școala populară de artă-secția de arte plastice, care sprijină toate acțiunile organizate de muzeul nostru. Pe această cale aducem mulțumirile noastre profesorilor școlii.

https://biblioteca-digitala.ro

În vederea stimulării muncii acestora s-a promis că cei ale căror lucrări vor fi admise, vor participa direct la organizarea expoziției, fapt ce a declanșat un interes sporit în rîndul lor. Rezultatul final a constat în lucrările amintite mai sus. Pe de altă parte, în vederea stimulării inițiativelor în rîndul acestor tineri, unora le-a fost dată posibilitatea să participe la desfășurarea ghidajului expoziției, chiar în cadrul vernisajului acesteia.

Acest lucru a devenit posibil întrucît tematica și exponatele expoziției au fost cunoscute de micii prezentatori în cadrul unor vizionări anterioare cînd s-a ținut cont de spiritul lor de observație legat de lucrările expuse.

Cei patru elevi de vîrste diferite, între 8—12 ani, au dat dovadă de receptivitate deosebită însușindu-și tematica expoziției și concepția ei de organizare.

Deschiderea organizației a fost urmată de un program artistic cu o remarcabilă contribuție din partea Școlii de muzică din Arad.

Eficiența acțiunii muzeului a ieșit în evidență atît prin numărul mare de vizitatori cît și prin faptul că în sălile expoziției au apărut micii amatori de artă cu creion și hîrtie, încercînd să reproducă unele tablouri expuse.

Este de remarcat că acești copii au devenit și propagandiștii expoziției, mobilizînd noi vizitatori pentru muzeu.

Cartea de impresie a expoziției, discuțiile purtate cu copii ne permite să subliniem importanța colaborării directe cu elevii și evaluarea efectelor educative ale acțiunilor organizate de muzeu în scopul formării și educării tinerei generații, cerință imperioasă a contemporaneității.

Fructuoasele rezultate obținute în urma acestei experiențe cu copii din alte domenii de activitate, răspund astfel cu eficiență și promptitudine sarcinilor trasare de Congresul al XII-lea al P.C.R. cu privire la educația artistică și estetică ce trebuie desfășurată în rîndul maselor de oameni din țara noastră.

DIE FIGUR DES KINDES IN DER KUNSTSAMMLUNG DES ARADER MUSEUMS

(Zusammenfassung)

Die Arbeit stellt uns einige, Formen, Methoden und Ausführungs miltel vor die verwendet wurden in der Organisierung der Aus telung zu ehren des Internationalen Kinderjahres.

In der Austellung befanden sich Gegenstände der Plastinlen Kunst Gemäde, Dekorative Kunst u.w. aus dem XVII—XX Iahrhundert.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1 — Aspect din expoziţia „Figura copilului" în colecţia de artă a Muzeului Judeţean".

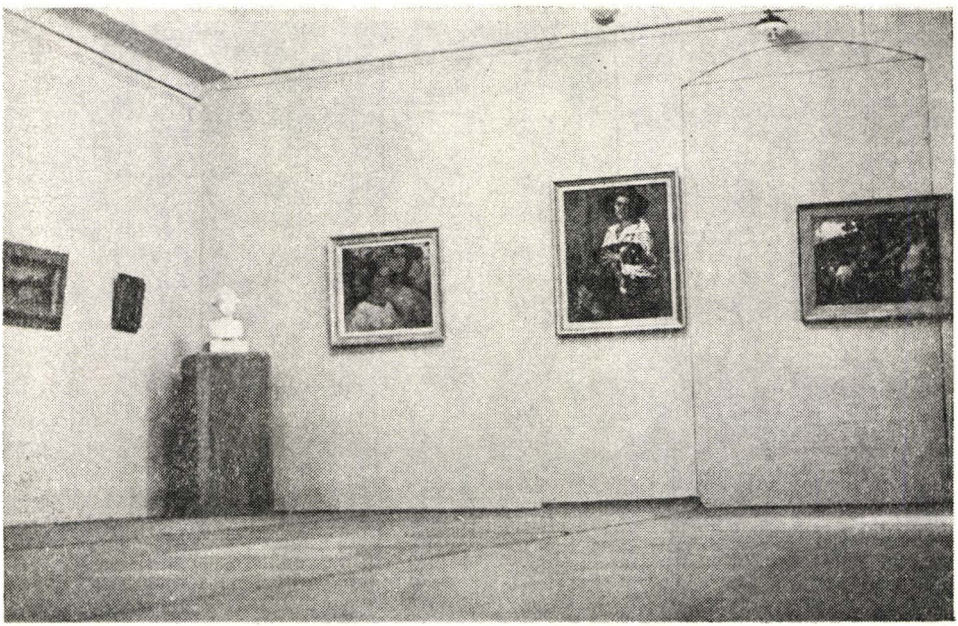

Fig. 2 — Aspect din expoziţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 3 — Gebhardt Johann Andreas, **„Copilul cu jucării“.**

Fig. 4 — Giergl Györgyi Alajos (1821—1863), **„Portret de fetiță“.**

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 5 — Nicolae Grigorescu, **„Casă la țară“.**

Fig. 6 — Ion Andreescu, **„Ecoul“.**

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 7 — Octav Băncilă, **„Prieteni“.**

Fig. 8 — Nicolae Tonitza, **„Fetița cu basma“.**

https://biblioteca-digitala.ro

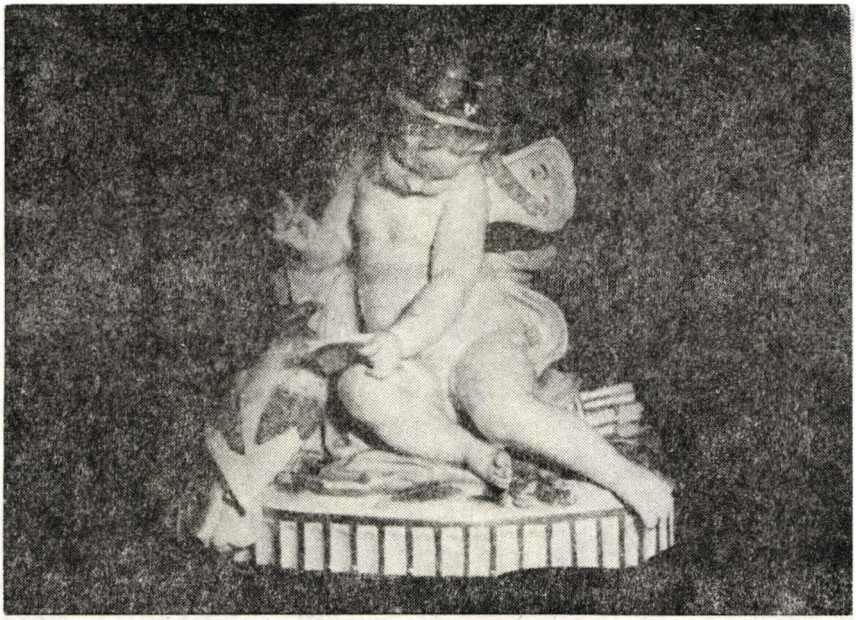

Fig. 9 — **„Cupidon“** (porțelan, Paris, sec. XIX).

Fig. 10 — **„Maternitate“** (porțelan Höchst, sec. XIX).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 11 — **„Micul grădinar“** (porțelan, Napoli, sec. XIX).

Fig. 12 — **„Pictura și desenul“** (porțelan, reissen, sec. XIX).

https://biblioteca-digitala.ro

DEPOZITUL DE ISTORIE AL MUZEULUI JUDEȚEAN ARAD (PRINCIPII DE ORGANIZARE, EVIDENȚĂ ȘI VALORIFICARE)

NATALIA DASCĂL

Pe lîngă funcția lor cultural educativă, cea de îmbogățire permanentă a patrimoniului, precum și de valorificare științifică a lui, muzeelor le revine sarcina de a conserva patrimoniul muzeal, de a intreprinde toate măsurile menite să permită valorilor inestimabile rămase din trecut să străbată anii și secolele, să poată fi admirate și studiate și de generațiile viitoare. De aceea problemele de conservare a patrimoniului în general, dar în special cele privind colecția de istorie au stat în atenția muzeografilor din instituția noastră, în ultimul timp ivindu-se tot mai mult problema necesității reorganizării depozitelor.

Odată cu terminarea muzeului de istorie, care în forma actuală, complet modernizat și substanțial îmbogățit tematic, și-a redeschis porțile marelui public pe data de 27 martie 1979, s-a pus problema ordonării și aranjării sistematice a materialului rămas în depozite, lucru impus de următoarele cerințe:

— în forma actuală, cu un muzeu modern, bogat în exponate, „muzeu pilot" pentru cele ce se vor organiza în continuare, forma actuală de depozitare nu mai corepundea;

— obiectele muzeale neexpuse și a căror natură este foarte variată, începînd de la ceramică, lemn, metal, pînă la textile, os, pergament necesită fiecare condiții specifice de conservare, etalare, păstrare[1]; într-un cuvînt se impunea ca acestora să li creeze un microclimat adecvat păstrării lor, ca în orice moment să poată deveni ele însile exponate, adică să fie etalate în muzeu, devenind accesibile publicului larg;

— un muzeu de talia celui din Arad, inclus în circuitul valorificării științifice pe plan național, unde o serie de cercetători din afara orașului vin în contact cu patrimoniul său trebuie să dispună de un sistem de evidență riguros pus la punct, care să permită în orice moment consumarea tuturor datelor referitoare la un obiect solicitat spre consultare.

Pornind de la aceste cerințe, s-a trecut la reorganizarea depozitelor colecției de istorie, acțiune care se va desfășura în două etape:

---

[1] Curs xerografiat „Textile, Lemn, Metale, Ceramică", după prelegerile ținute în cadrul perfecționării conservatorilor din cadrul Oficiilor Județene ale Patrimoniului Cultural Național, București, 1976.

https://biblioteca-digitala.ro

Prima etapă urmărind probleme organizatorice propriu-zise (depozitare, etalare, microclimat) și a doua axată exclusiv pe probleme de evidență, reușind în final a se ajunge la indexul general de evidență al întregii colecții. Prima fază s-a terminat, următoarea fiind în curs de realizare.

În organizarea depozitelor colecției amintite s-a ținut cont de următoarele principii:

— adaptarea suprafeței disponibile și a materialului pentru etalat cerințelor unui depozit modern;

— aplicarea strictă a principiului etalării pe verticală și a folosirii la maximum a fiecărui loc disponibil (fără încălcarea normelor de conservare).

— realizarea unui depozit funcțional atît prin exponatele care pot fi regăsite ușor cu ajutorul etichetelor indicatoare, cît și a fișelor de evidență „fișele teren".

— respectarea strictă a normelor de securitate a exponatelor, cît și a întregii colecții, precum și a celor legate de P.C.I.

— realizarea unui depozit estetic, care să poată fi vizitat de specialiștii din alte muzee.

Organizarea depozitului

Cînd s-a trecut la organizarea depozitului, obiectele muzeale care compuneau marea colecție de istorie, erau subdivizate în colecții mai mici, fiecare avînd și registru propriu de evidență. Însumînd 8 asemenea mici colecții[2], cu obiecte foarte diverse, după natura materialului (ex. lemn, metal, hîrtie, ceramică, ceară, pergament), obiectele au fost aranjate deși erau de două sau trei tipuri după materialul confecționat în aceeași vitrină, sau dulap, neputîndu-se din lipsă de spațiu organiza depozite independente pentru natura fiecărui material. În noua organizare, s-a păstrat împărțirea pe colecții, atît din motive de continuare a vechii tradiții, colecții fondate deja de 20—25 de ani, cît și din motivul că fiecare bucată în parte cuprinde materiale referitoare la o perioadă anumită din istoria orașului, dar toate reunite în ansamblu redau imaginea unui tot unitar. În cadrul fiecărei colecții, obiectele au fost grupate după natura materialului (ex. dulap de ceramică, vitrină cu textile, dulap pentru metale, etc.), iar în cadrul fiecărei naturi a materialelor, obiectele sînt aranjate cît mai funcțional posibil, folosindu-se termenii curenți de specialitate. În acest sens pentru „textilele din colecția feudal" sînt rezervate trei vitrine, una pentru costume de epocă, a doua pentru textilele propriu-zise, lăsîndu-se pentru fiecare tip cîte un raft, exp.: măsărițe, covoare, oprege, etc.; iar ultima pentru portul popular (costume), iar pe polița de jos, părți din costume-ii, șorțuri, gâteli ale

[2] Colecțiile sînt: Colecția feudală, colecția 1848, colecția Muzeu oraș, Mișcarea Muncitorească, Muzeu Militar, Construirea Socialismului, Fondul Groza, Fondul Coriolan Petreanu.

https://biblioteca-digitala.ro

capului, etc. Vitrinele cu metale, subdiviziunea arme, cuprind: 4 vitrine și 1 rastel cu arme tot la colecția „feudal". Primele trei sînt destinate armelor albe, subîmpărțite și ele după tipul cunoscut, fiecare ocupînd o poliță: săbii, florete, iatagane, hangere, paloșe, cuțite de luptă, etc.; ultima vitrină destinată armelor de foc cu două subdiviziuni: arme cu cremene, arme cu fitil, (intrînd numai pistoalele în ambele cazuri). Pe rastel sînt păstrate puștile. Exemplele ar mai putea continua.

În final, după aranjarea tuturor obiectelor, fiecare vitrină și dulap a fost numerotat de la 1 la 50, o etichetă indicînd conținutul lor și subdiviziunile termenilor de specialitate repartizați pe fiecare poliță.

exp.=(titlu vitrină)

	ARME ALBE vitr. nr. 10
(subtitlu polița I sus)	SĂBII
(subtitlu polița II mijl.)	FLORETE
(subtitlu polița III jos)	PUMNALE

Pentru păstrarea în bune condiții a obiectelor muzeale din colecție s-a căutat a se găsi în cadrul fiecărui tip de obiect sau material cele mai eficiente mijloace de depozitare. Obiectele au fost tipodimensionate, acțiune care odată terminată a permis confecționarea mobilierului nou, adaptarea celui existent la cerințele impuse. Prezentăm în continuare felul în care sînt depozitate și păstrate obiectele muzeale în noul depozit.

1. *Ceramică* — destul de numeroasă, în mare parte fragmentară, rezultată ca urmare a campaniilor arheologice, organizate de muzeu, este păstrată pe polițe organizate într-o nișă a depozitului. Pentru protejarea de praf în față a fost montată o draperie. Grupate după dimensiuni, după locul de descoperire, sînt adăpostite în cutii de carton, special confecționate, fiecare cu etichetă explicativă aranjate pe polițele amintite.

2. *Obiectele din metal, lemn* — grupate pe natura materialului, iar în cadrul lor pe specialități, sînt aranjate în vechile vitrine din fostul muzeu, vitrine executate din lemn de cireș cu trei polițe de sticlă în interior și cu două uși pentru deschidere situate de o parte și alta a lor. Elegante, sobre, acoperite în toate părțile cu sticlă, permit o bună vizibilitate a exponatului din orice unghi și poziție. Aranjate în șir continuu, de o parte și alta a depozitului, creînd un culoar de acces, indicînd și prin ele însăle circuitul, dau aspect de mică expoziție. Etanșe, cu ușile închise cu încuietori și chei, permit o bună păstrare și etalare a obiectelor din metal, lemn, porțelan, de dimensiuni mici. Cele de dimensiuni mari, în special diverse mașini ale timpului (grupate în mica colecție de istoria tehnicii) sînt păstrate pe suporți de lemn, ridicați la 10—15 cm de la nivelul solului, adecvați mărimilor. Pentru buna lor păstrare s-a preconizat confecționarea de huse din pînză. Obiectele mari din lemn, în special mobilierul, ridicat pe suporți din lemn sînt depo-

https://biblioteca-digitala.ro

zitate în spațiul destinat mobilierului, iar cele de dimensiuni mai mici (lăzi de breaslă, lăzi, lavițe, scaune etc.) suspendate pe polițe executate deasupra vitrinelor din bare metalice, peste care s-a montat padiment de scîndură. Pentru protejarea lor de praf în față s-au instalat draperii din perdele.

3. *Textilele* — destul de numeroase, sînt grupate în vitrine pe polițe după felul textilei respective, perfect întinse, deci în repaus total, cu foițe de hîrtie subțire între ele în cazul cînd pe poliță se păstrează 3 de același tip. Costumele se păstrează etalate pe umerașe confecționate din lemn, în vitrine etanșe dotate cu suluri pentru agățarea lor. Gătelile de cap, tocmai prin forma lor, sînt aranjate pe mulaje ale capului confec-

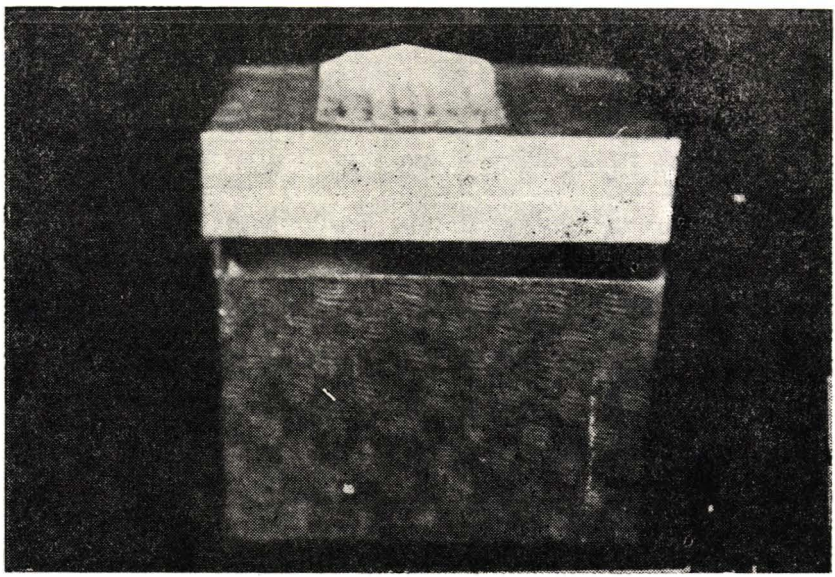

Cutie pentru monede (aspect general).

ționate din carton, sprijinite pe bare de lemn. Drapelele de epocă, aparținînd în special breslelor sau diferitelor organizații meșteșugărești, precum și cele din zilele noastre, au o vitrină aparte etalate după mărime și perioada istorică căreia îi aparțin.

4. *Monedele, medaliile, ordinele, decorațiile* — destul de numeroase în colecție sînt păstrate în cutii de carton pătrate 9×9 cm și înalte de 6,5 cm, cu capac. Fiecare cutie adăpostește monede ale aceleiași emisii (foto 1). În cutie moneda sau medalia este protejată de un plic confecționat din hîrtie, după mărimea ei; pe el trecîndu-se caracteristicile specifice (2) exemplu: „Medalie comemorativă Luther"

bronz
emisiunea: an 1630
bucăți: 1 buc
Nr. inv.: M. F. 1570

https://biblioteca-digitala.ro

5. *Documentele* — în această denumire intrînd o categorie foarte mare de obiecte, ele au fost grupate astfel:

— diplomele (de breaslă, de înobilare, ale unor societăţi culturale, etc.) păstrate în funcţie de forma lor astfel:

Cele mai vechi, în special cele pînă în secolul XVIII, care aveau şi pecetea ataşate lor, în cutii special confecţionate: cutie 30/40 cm, înaltă de 5 cm (mărimea maximă rezultă în urma tripodimensionării), cu capac. Capacul central are prevăzută o ridicătură de 2 cm, realizîndu-se un pătrat de 15×15 cm, loc unde foarte bine poate fi păstrat sigiliul care vine ataşat diplomei după închiderea ei şi aşezarea respectivului sigil deasupra (foto 2). Cele de dată mai recentă sînt păstrate în cutii — mapă de carton, de mărimi diferite, în funcţie de dimensiunile lor, perfect întinse pe orioznţală, cu cartoane despărţitoare între ele, pentru a nu se atinge unele de altele; în funcţie de mărimea lor într-o asemenea cutie sînt păstrate 5—10 documente.

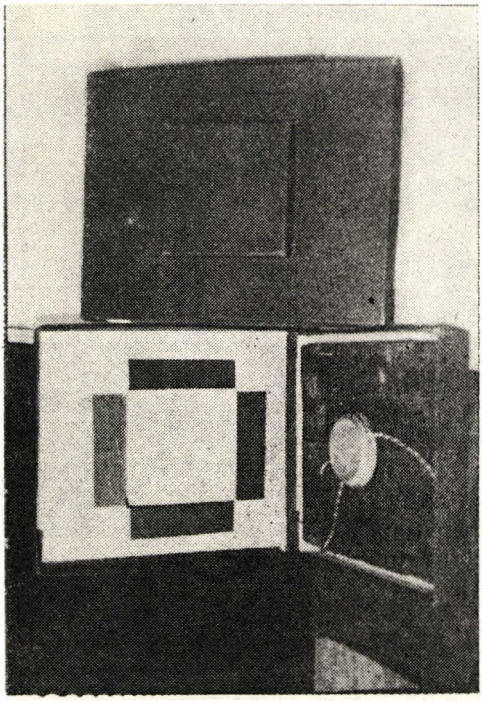

Cutie pentru păstrarea diplomelor cu sigiliu atîrnat.

— documente propriu-zise grupate în manuscrise şi tipărite sînt instalate în acelaşi tip de cutii, de mărimi diferite, fiecare document introdus într-o supracopertă, obţinută prin îndoirea unei coli mari de hîrtie albă, în funcţie de dimensiunea lor.

— mapele păstrează colecţia de hărţi din fondul muzeului, realizate din două coperţi reunite printr-un cotor comun şi prevăzute cu cîte o clapă sus şi jos, şi una laterală. Clapele, precum şi coperţile se închid cu panglică. Despărţite tot de cartonaşe, sînt aranjate cîte 5 bucăţi în fiecare.

6. *Colecţia de cărţi*, valoroasă prin faptul că include multă carte rară şi veche, este adăpostită în dulap aparte, destinat numai lor.

Fiecare carte are o cutie manşon care o protejează din trei părţi, cotorul rămînînd liber (neacoperit), putîndu-se distinge titlul lucrării. La aranjarea în dulap spre privitor apare partea opusă cotorului liber, pe care, pe etichetă se trece titlul cărţii, autorul, nr. de inventar (foto 3).

7. *Fotografiile*, grupate pe colecţii, se păstrează fiecare protejată în plicuri (mici, mijlocii, mari) în funcţie de dimensiune, în cutii de carton.

https://biblioteca-digitala.ro

8. *Picturile*, aranjate pe dimensiuni, cu foiță fină și rondele de buret între ele, pentru a crea spațiu despărțitor, ocupă rastelele amenajate în partea din spate a depozitului. Rastelele sînt executate pe trei nivele în funcție de dimensiunea lucrării. În fața lor sînt așezate draperii protectoare. Se preconizează ca fiecare pictură să fie adăpostită într-o cutie manșon din carton, care să o înconjoare din trei părți, ultima rămînînd liberă. Aceasta, pe de o parte pentru a le feri de praf, pe de altă parte și pentru o mai ușoară depozitare a lor în rastel, avînd în vedere că lucrările sînt pe șasiu, deci nu au rame. Puținele picturi cu rame existente în colecție, sînt păstrate pe rastel, cu perdele de protecție în față.

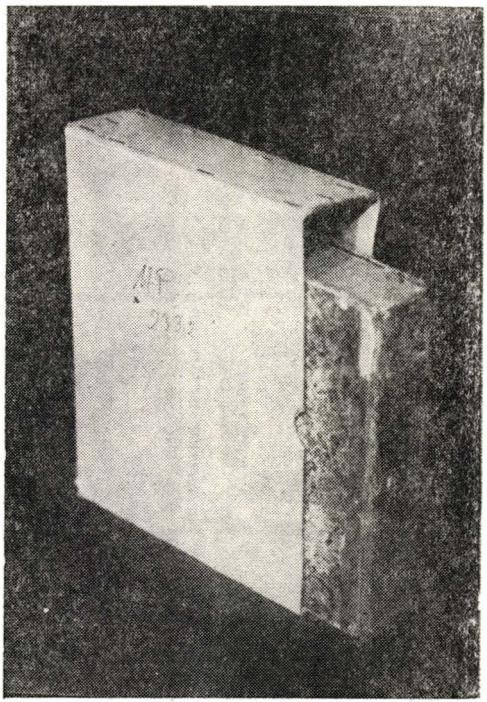

Cutie pentru păstrarea fondului de carte.

9. *Sculpturile* adăpostite pe rafturi, confecționate special într-o nișă din depozit, sînt aranjate după dimensiuni cu etichete lămuritoare în față și perdea de protecție. Deși de dimensiuni mici și executate în marea lor majoritate din gips, ridică probleme tocmai legate de perisabilitatea lor, de aceea rastelul a fost organizat în partea cea mai puțin circulată a depozitului.

Pentru asigurarea normelor legate de P.C.I., au fost create culoare largi de circulație și evacuare în caz de nevoie, astfel că deși există un circuit bine stabilit, se poate trece ușor de pe o parte pe alta a depozitului, atît pe culoarul de acces cît și printre vitrine și dulapuri. Circuitul este marcat prin săgeți roșii indicatoare, iar vopseaua albă de pe ciment marchează strict spațiul de depozitare al mobilierului. Pentru cazuri de incendiu au fost montați hidranți cu becuri de atenționare, precum și alte dotări pentru stingerea incendiului. A fost întocmit și planul topografic al depozitului pentru o mai bună orientare. Securitatea exponatelor este asigurată prin grilaje, chei, yalle, precum și stația de alarmare.

Microclimatul în depozit este foarte constant și a fost singurul domeniu care nu a ridicat probleme. Temperatura se menține indiferent

https://biblioteca-digitala.ro

de anotimp între limitele constante 17—18°C la fel ca şi U.R. între 55—58%[3]. Putem preciza că sînt deci condiţii optime în ceea ce priveşte conservarea patrimoniului muzeal în depozitul de istorie.

Evidenţa depozitului

Aminteam că fiecare colecţie deţine un registru aparte de evidentă. Se impunea totuşi ca în timp destul de scurt obiectul deţinut în depozit să poată fi regăsit şi să se poată afla toate datele legate de acesta. În acest scop urmează să se termine elaborarea „fişelor teren". Ele sînt executate jentru fiecare obiect muzeal, rubricile lor fiind următoarele:

Nr. fişă . . . . . .
Denumirea obiectului . . . . . .
Nr. inventar . . . . . .
Locul depozit . . . . . .
Codul . . . . . .

După ce fiecare obiect va avea fişe de evidenţă, „fişe teren", ele vor fi grupate într-un fişet aparte pentru fiecare colecţie; deci existînd 8 colecţii, vor fi 8 fişete. Fişetele sînt confecţionate din carton (gen cutie) cu despărţituri în funcţie de natura colecţiei. La fondul feudal fişetul a fost alcătuit deja, fişele obiectelor au fost grupate pe următoarele teme: arheologie, arme, sigilii, steaguri, steme, ocupaţii, artă, documente, etc., fiecare temă avînd şi subteme, la care sînt ataşate fişele respective. Exemplu: tema ocupaţii, subtema meşteşuguri, care se divide în: dulgheri, lăcătuşi, fierari, zidari, etc. la fiecare trecîndu-se fişa obiectului din muzeu care este cuprins în meseria indicată. Fişele sînt aranjate în ordinea numărului de inventar de la cel mai mic spre mare şi numerotate de la 1 la .... astfel că dacă în momentul actual la meseria dulgheri există 8 obiecte, fişa ultimă avînd Nr. 8, următoarea achiziţie făcută de Muzeu, dacă e tot de acelaşi domeniu, obiectului i se va face fişa cu Nr. 9, existînd astfel nouă obiecte legate de dulgherit în muzeu. Prin această numerotare se va şti exact cîte obiecte de acelaşi tip sînt în colecţie, lucru care va uşura mult căutarea obiectului respectiv, deoarece avînd fişele se poate afla în timp scurt cîte obiecte de acelaşi tip se află în colecţie, nefiind nevoie a se mai parcurge două volume de registru de inventar, unde obiectele sînt trecute în ordinea intrării şi nu defalcate pe categorii. Avînd fişetul, doritorul află rapid numele celor 8 obiecte legate de dulgherit în colecţia muzeului nostru, iar dacă doreşte să le vadă, rubrica fişei de teren indică locul de păstrare, obiectul putînd fi regăsit uşor în vitrină sau dulap. Astfel, la testările făcute durata de găsire a obiectelor nu depăşeşte 5 minute. Dăm exemplul unei fişe de teren.

---

[3] Depozitul este dotat cu termohidrografe, care funcţionează permanent, depozitul se află sub observaţie zilnică de 7 luni de zile.

https://biblioteca-digitala.ro

Fişa Nr. 1
Denumirea obiectului = Conscripţie urbanistă district Zărand 1765 manuscris
Nr. inventar M.F. 1591
Locul în depozit=Dulap 21 raft 3. Codul . . . .
Codul cuprinde două culori, culoarea hîrtiei de imprimat în cazul cînd obiectul este expus în depozit şi culoarea roşie în chenar în cazul cînd obiectul se află sus în muzeu, în expoziţia de bază. În ultimul caz este precizată sala din muzeu, tema, Nr. vitrinei unde se află.
Fişa Nr. 20
Denumirea obiectului: „Acuarelă — Păstor român sec. XVI"
Nr. inventar M.F. 60
Locul în depozit —
Codul
x sala 5, tema dezvoltarea economică secolul XIV—XVI subtema creşterea animalelor, etalat pe aplic
x — culoarea roşie în chenar
În vitrine, dulapuri, obiectele sînt aranjate în ordinea numărului de inventar de la cel mai mic spre cel mai mare, pot fi uşor văzute şi găsite, în cutii la fel, numerele mici dedesupt cele mari deasupra, pe cutie se înscriu şi numerele care se află înăuntru. În actuala aranjare, şi cu ajutorul fişelor de teren, obiectele pot fi regăsite uşor de oricine în depozit. Acţiunea de întocmire a fişelor de teren este în curs de elaborare şi la celelalte colecţii, ajungîndu-se în final la fişetul general pe colecţii al întregului patrimoniu muzeal. Acesta va reuni în registre separate toate categoriile de obiecte existente în toate colecţiile depozitului: exemplu: registru colecţie arme — va cuprinde toate armele din colecţia feudal, 1848, muzeu oraş, rezultînd în final totalul general pe toată colecţia.

Valorificarea ştiinţifică

Odată terminat ca aranjare, cu o evidenţă pusă la punct, se va trece la valorificarea ştiinţifică a patrimoniului aflat în depozitul de istorie al muzeului, astfel ca el să fie cunoscut, să intre în circuitul de valori, să fie văzut de marele public. Această valorificare se va face atît prin comunicări şi lucrări ştiinţifice popularizate fie în presa locală, fie prin publicaţiile reţelei muzeale din ţară, cît şi prin expoziţii, contactul cel mai direct şi eficace între exponat şi public. În acest sens anul 1980 va debuta cu o expoziţie care sperăm că va place publicului, organizată din colecţia de arme albe şi de foc deţinută de muzeul nostru.
Considerăm că în forma actuală de organizare, depozitul de istorie va corespunde cerinţelor de conservare a patrimoniului muzeal şi va permite o fructuoasă valorificare ştiinţifică a valorilor muzeale adăpostite de acesta.

https://biblioteca-digitala.ro

LE DEPÔT D'HISTOIRE DU MUSÉE DÉPARTEMENTAL ARAD, PRINCIPES D'ORGANISATION, EVIDENCE ET VALORIFICATION

(Résumé)

L'ouvrage presente l'action ample d'organisation du dépôt d'histoire, l'organisation imposée par la nécessité de la conervation en bonnes conditions du patrimoine du musée.

Premièrement, on énumère les causes qui ont déterminé cette action, on montre les principes de base employés à l'organisation du dépôt, puis on présente le mode d'étalage des objets du musée selon les catégories d'objets: céramique de métal, bois, textiles, monnaires, médailles, ordres, décorations, documents, livres, photographies, peintures, sculptures.

L'ouvrage traite encore les formes d'évidence des objets du musée, qui sont en dépôt, le mode de valorification du patrimoine du musée, action déterminée par l'achèvement de l'organisation du musée.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

COMBATEREA BIODEGRADĂRII ÎN SISTEMUL MUZEAL (II)

GEORGE IUGA

Piesele muzeale confecţionate din materiale de natură organică suferă cele mai rapide degradări în timp sub acţiunea directă a factorilor fizico-chimici şi de microclimat. Un rol însemnat în desăvîrşirea acestui proces au agenţii biologici ce se corelează în acţiunea lor cu factorii mai sus amintiţi. Atacurile agenţilor biologici sînt diferite, funcţie de natura materialului din care este confecţionată piesa. În partea a doua a acestei lucrări vom trata problema biodegradării pieselor muzeale tocmai în funcţie de natura materialului din care este confecţionată piesa.

Degradarea cărţii vechi

Hîrtia a fost cunoscută şi folosită încă din antichitate de către popoarele asiatice, de exemplu chinezii au cunoscut hîrtia cu peste două mii de ani în urmă[1]. Tehnica fabricării hîrtiei se răspîndeşte rapid în Asia şi de abia în secolul X apare în nordul Africii, la Cairo. În 1150 este adusă de arabi în Spania şi de aici se răspîndeşte în întreaga Europă. În anul 1389 este menţionată o moară de hîrtie la Nürnberg în Germania.

În ţara noastră primele tiparniţe apar la începutul sec. XVI, fiind probabil aduse în Transilvania de către saşii sibieni. Tot în această perioadă se tipăresc şi primele cărţi în limba română. Într-o perioadă anterioară tipăriturilor cartea veche românească era păstrată şi transmisă în manuscris, fiind în general traduceri de texte religioase din limba slavonă, pe pergament şi mai puţin pe hîrtie.

Cărţile şi manuscrisele de pînă la 1600 s-au păstrat foarte bine dată fiind materia primă pentru obţinerea hîrtiei. Aceasta este obţinută prin topirea fibrelor de in şi cînepă. După 1600 avem de-a face cu o hîrtie de calitate inferioară folosită la tipărituri. Perfecţionarea tehnologiilor de fabricare a hîrtiei are repercursiuni nefavorabile asupra

[1] *Probleme de patologia a cărţii-Culegere de material documentar*, vol. 14, Editura Biblioteca Centrală de Stat a R.S.R., Bucureşti, 1979, p. 10—13.

https://biblioteca-digitala.ro

calităţii acesteia. Introducerea unor componenţi chimici pentru înălbire (adaus de alaun şi clorură de var) duc după un timp la îngălbenirea hîrtiei. Acest lucru cauzează mari dificultăţi restauratorilor.

La 1799 Louis Robert din Essones crează posibilitatea fabricării hîrtiei pe bandă rulantă, prin tragerea pastei prin valţuri. În secolul al XIX-lea se introduce în fabricaţia hîrtiei pasta de lemn care scade, odată mai mult, calitatea acesteia, hîrtia rezultată devenind fragilă, brunificîndu-se treptat, mai ales sub influenţa luminii. Adaosul unor materiale de umplutură (mordanţi) slăbesc în viitor calitatea hîrtiei prin reacţiile colaterale pe care le produc. În ultimă instanţă, tot hîrtia cu procentul cel mai ridicat de celuloză s-a păstrat cel mai bine.

Acţiunea factorilor fizico-chimici asupra cărţii vechi din depozite şi expoziţii

Acţiunea acestor factori este în interdependenţă şi variaţiile mari ale acetora vin să grăbească procesul de distrugere a manuscriselor sau cărţilor vechi nedepozitate corespunzător. Lăsînd la o parte tensionările de tot felul la care sînt supuse piesele muzeale, în general ne vom referi pe scurt la cei mai importanţi agenţi fizico-chimici ce desăvîrşesc procesul de degradare a cărţii vechi.

Lumina. Sursele de lumină în expoziţii şi depozite sînt diferite. Astfel lumina naturală folosită în sistemul muzeal provoacă cele mai mari daune. Ea emană cantităţi mari de radiaţii ultraviolete şi infraroşii. De aceea dacă se foloseşte ca sursă de lumină pentru depozite sau expoziţii lumina naturală trebuie dirijată prin jaluzele sau geamurile să fie mate şi cu pelicule absorbante de UV şi IR.

Hîrtia obţinută din pasta de lemn este cea mai puţin rezistentă la acţiunea luminii, suferind un proces de brunificare rapidă, prin descompunerea fotochimică a celulozei. De asemenea pigmenţii şi coloranţii aplicaţi sub acţiunea luminii, se decolorează.

În spectrul luminii naturale radiaţiile ultraviolete distrug cel mai uşor hîrtia şi cernelurile, indiferent de natura lor chimică. Însăşi lumina lămpilor fluorescente emană radiaţii ultraviolete în cantitate suficientă pentru a distruge scrisul şi suportul, mai ales dacă tuburile fluorescente sînt montate în vitrinele unde sînt expuse cărţile respective.

O cantitate mare de ultraviolete sau o iradiere constantă a hîrtiei duce la descompunerea celulozei în oxiceluloză, avînd loc o rupere a lanţurilor moleculare. Capetele rupte ale acestor fibre vor reacţiona cu oxigenul atmosferic, declanşîndu-se o adevărată reacţie în lanţ, făcînd imposibilă recuperarea cărţii. Pe un asemenea suport se vor instala uşor agenţii de biodegradare. Pe cît este posibil se vor reduce sursele de lumină la minim şi se vor utiliza surse de lumină rece, fără UV şi IR.

https://biblioteca-digitala.ro

Umiditatea relativă a aerului

Limitele normale de umiditate în care un obiect muzeal se poate menţine sînt între 50—65%, indiferent de temperatură. Variaţiile de 10% nu produc daune dar UR de 70% la o temperatură de 20—25°C permite instalarea în bune condiţiuni a agenţilor de biodegradare. Oscilaţiile mari de umiditate duc la pierderea apei moleculare şi la depolimerizarea fibrei celulozice.

Temperatura. Ideal ar fi ca temperatura de păstrare a cărţilor vechi să fie de 20°C. Corelată cu umiditatea relativă a aerului, temperatura poate cauza distrugeri ireversibile cărţilor vechi. O creştere a temperaturii cu 10°C dublează viteza de reacţie.

Oxigenul atmosferic. Are un rol foarte însemnat în oxidarea celulolitică a fibrelor celulozice. Dat fiind şi rolul de component indispensabil al reacţiilor metabolice oxigenul atmosferic contribuie direct la procesul de degradare biologică a cărţii vechi. Se poate încetini sau chiar stopa acest proces prin păstrarea cărţilor în vitrine sau dulapuri etanşe în care se introduce un amestec de azot sau heliu ce opresc sau încetinesc reacţiile de oxidare.

Degradarea cărţii vechi determinată de materialele utilizate pentru scris şi ornament[2]

Degradarea rapidă a unor cărţi vechi se datoreşte şi cernelurilor cu care s-a scris sau tipărit cartea respectivă. Aceste substanţe reacţionează puternic faţă de factorii fizico-chimici din mediul înconjurător. Astfel cernelurile şi tuşurile în funcţie de natura lor descompun sau decolorează suportul de hîrtie pe care sînt aplicate. Negrul de fum, spre exemplu, se decolorează la umiditate ridicată. Cernelurile din fiere de bovine se decolorează şi descompun hîrtia prin formarea de acizi. Tuşul chinezesc se pare că rezistă cel mai bine la acţiunea factorilor fizico-chimici. Acuarela este foarte sensibilă la lumina zilei, decolorîndu-se. Spre deosebire de aceasta guaşa este mai sensibilă la umiditate.

Pictura de carte diferă de la o şcoală la alta. Astfel au existat tehnologii diferite aparţinînd şcolilor occidentale, bizantine şi greceşti, fiecare dintre acestea folosind alte reţete. În funcţie de reţetă pictura respectivă reacţionează diferit la acţiunea factorilor fizico-chimici din mediu. Culorile tempera aplicate pe cartea veche au adesea un aspect mat dacă nu s-a intervenit cu un verniu care să le dea strălucire şi care să le protejeze pentru a nu deveni fărîmicioase.

Cunoaşterea temeinică a acestor reţete va permite restauratorului de carte veche să ia cele mai potrivite măsuri pentru recuperarea şi

---

[2] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

protecţia acestora. Pentru toate categoriile de materiale utilizate şi suportul pe care ele s-au aplicat se recomandă respectarea cu stricteţe a limitelor de umiditate, temperatură şi lumină.

Biodegradarea cărţii vechi determinată de bacterii şi ciuperci

Sporii ciupercilor şi bacteriilor se află aproape peste tot în atmosferă. Aceştia reprezintă formele de rezistenţă ale bacteriilor şi ciupercilor, cînd condiţiile de dezvoltare le sînt nefavorabile. Prin creşterea umidităţii relative, sporii bacteriilor şi ciupercilor se deschid, începîndu-şi un nou ciclu de viaţă, trecînd din forma de rezistenţă într-o formă activă. De asemenea o temperatură de 30—40°C permite încă dezvoltarea bacteriilor şi ciupercilor. Activitatea lor încetează în momentul în care temperatura ajunge la 60°C, cînd trec din nou în forma de rezistenţă.

Pentru o dezvoltare optimă bacteriile au nevoie de un pH uşor alcalin.

Bacteriile dispun de un echipament enzimatic complex avînd o acţiune distructivă asupra hîrtiei prin depolimerizarea celulozei, mergînd chiar pînă la putrezire. Acţiunea distructivă a bacteriilor este corelată cu cea a ciupercilor. În prima fază a atacului bacterian, cu ochiul liber se poate observa un fenomen de brunificare. Dintre speciile de bacterii care pot degrada cartea veche amintim „Achromobacter picrum", „Clostridium omelianski" sau bacterii care împiedică dezvoltarea ciupercilor, cum ar fi cele din genul „Pseudomonas sp.". Bacterii foarte periculoase pentru celuloză sînt cele din familia „Torulopsidaceae".

Dintre speciile de mucegaiuri ce se dezvoltă la suprafaţa hîrtiei sau în interior, menţionăm reprezentanţi ai genurilor „Aspergillus", „Penicillium", „Dematium", „Oidium"[3]. Culoarea albastră strălucitoare a celulozei este dată de „Thrichoderma" sau „Penicillium" iar culoarea întunecoasă de „Cladosporium". Germenii acestor ciuperci se află în aer şi depunîndu-se pe carte şi avînd condiţii corespunzătoare de temperatură şi umiditate, formează hife din care se dezvoltă micelii albe şi incolore. Cei care dau culoarea specifică atacului sînt sporii[4]. Petele maronii produse sînt un rezultat al secreţiilor enzimatice. Toate ciupercile fiind aerobe, au nevoie de oxigenul din atmosferă pentru reacţiile lor metabolice. De asemenea pH-ul acid existent uneori ca un rezultat al descompunerii cernelurilor creează condiţii favorabile dezvoltării în continuare a ciupercilor. Chiar şi ciupercile xilofage, dacă condiţiile le-o permit, atacă hîrtia, inclusiv temuta ciupercă „Merulius lacrymans".

---

[3] S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică şi combaterea ei*, Bucureşti, Editura tehnică, 1972, p. 121.

[4] *Probleme de patologie a cărţii*, p. 52—53.

https://biblioteca-digitala.ro

Biodegradarea cărţii vechi determinată de insecte

După cum am mai spus în lucrarea referitoare la biodegradarea lemnului, insectele xilofage atacă orice fel de piese care conţin celuloză, inclusiv cartea veche. Din această categorie de insecte *anobiidele* provoacă cele mai mari daune în colecţii. Pe lîngă aceşti dăunători de temut există şi insecte folositoare ce trăiesc în locurile de depozitare a cărţii vechi. Dintre acestea amintim[5]: păianjenii de casă şi alte specii de arahnide, pseudoscorpionul sau scorpionul de carte (Chelifer cancroides), căpuşa de casă, păduchele de carte (Trogium pulsatorium) ce consumă mucegaiul dar este şi un dăunător al hîrtiei.

Insectele xilofage îşi manifestă prezenţa în cazul cărţii vechi tot prin găurile de zbor. Dacă găurile de zbor au culoare deschisă şi din carte curge făină prin scuturare uşoară, înseamnă că există larve active. Dacă găurile de zbor au culoare maroniu închis, atacul a fost mai vechi. Se întîmplă ca şi în aceste locuri să apară făină, înseamnă că există larve de carii active.

Insectele xilofage atacă de preferinţă cotorul şi coperţile cărţii vechi, deoarece acestea sînt de obicei confecţionate din plăcuţe de lemn învelite în piele. Galeriile săpate de larvă pot trece de mai multe ori dintr-o parte în alta a cărţii. Cele mai frecvente specii de insecte xilofage întîlnite în cartea veche sînt[6]: „Anobium punktatum", „Apertinax" sau „Apaniceum". Aceste specii îşi depun ouăle în coperţile de lemn ale cărţii, trecînd şi pe rafturile din depozit şi de aici din nou în carte. Cel mai bun indiciu al prezenţei acestor dăunători este făina de culoare deschisă pe care larvele de carii o lasă în urma lor.

Substanţe şi produse utilizate pentru protecţia cărţii vechi şi metodele folosite pentru aplicarea acestora

Protecţia hîrtiei împotriva microorganismelor este necesară nu numai pentru asigurarea cărţilor şi documentelor, ci şi pentru ca materialele confecţionate din hîrtie să aibă o folosinţă îndelungată[7].

Metodele de protecţie împotriva atacului microbiologic trebuie să îndeplinească anumite condiţii: lipsa mirosului substanţelor folosite, eficienţa mare la doze mici, solubilitatea suficientă în apă, inofensivitate faţă de organismul uman.

Principalele bactericide şi fungicide utilizate sînt: acidul benzoic şi salicilic, sărurile de argint, fenolii, combinaţiile organice ale mercurului. Astfel rezistenţa hîrtiei la atacul microbiologic creşte prin aco-

---

[5] *Ibidem*, p. 71.
[6] *Ibidem*, p. 73.
[7] S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică şi combaterea ei*, p. 121—122.

https://biblioteca-digitala.ro

perirea acesteia cu lacuri fenol-formaldehidice sau cu nitrolac, în care se adaugă 5% fenol neutru. Clorfenolii imprimă hîrtiei proprietăţi bactericide, fungicide şi chiar insecticide.

U. S. Office of Scientific Research and Development recomandă pentru mărirea rezistenţei hîrtiei la atacul microbiologic tratarea cu în produs de impregnare compus dintr-o soluţie de 20% parafină în benzină, 0,2% amestec acetat de fenil-mercur şi carbonat de calciu, sau 0,4% naftenat de cupru. De asemenea se poate utiliza zaharat, lactat sau fosfat de fenil-mercur. O mare activitate fungicidă au şi sărurile arsenului, cuprului şi zincului, precum şi unele substanţe organice ca pentaclorfenol, clorura de alchil-dimetilamoniu.

Din experienţa vastă a unor laboratoare de patologia cărţii din ţară şi străinătate redăm mai jos cîteva din substanţele şi metodele cele mai utilizate pentru protecţia cărţii vechi şi care pot sta la îndemîna laboratoarelor judeţene[8].

Pentaclorfenolul. Este un bun bactericid, fungicid şi chiar insecticid, fiind utilizat în proporţie de 0,3—0,5% în laboratorul Bibliotecii Centrale Universitare Cluj-Napoca. Se aplică prin tamponare în locurile atacate.

Aldehida formică. Utilizată în proporţie de 40%. Tratamentul se bazează pe evaporarea acesteia la o temperatură de 18°C şi umiditatea relativă a aerului de 65%, într-un mediu ermetic închis, timp de 12 ore.

Timolul. Principiul se bazează pe evaporarea cristalelor de timol sub acţiunea căldurii unui bec, într-un mediu etanş, timp de două săptămîni. Becul va arde cîte două ore pe zi.

Formalina. În cazul unui atac general într-o încăpere unde se află depozitată cartea veche, se poate interveni prin fumigarea cu formalină. Într-un vas întins din porţelan se toarnă 150 gr cristale de permanganat de potasiu şi peste acesta se toarnă 1/2 kg de formalină. Gazul se dezvoltă rapid iar după 24 de ore încăperea se aerişeşte bine. Se au în vedere regulile de protecţia muncii, îndeosebi masca de protecţie.

Lindanul. Cunoscut astfel în comerţ este folosit cu succes şi ca insecticid. Este mai puţin periculos pentru om decît DDT-ul, pe care-l şi înlocuieşte fiind mai eficient. Tabletele de fumigare care se folosesc în cazul insectelor au un procent ridicat de Lindan. Principiul este asemănător cu a celorlalte categorii de substanţe.

Pentru distrugerea insectelor dăunătoare colecţiilor de carte veche se aplică în primul rînd metodele de gazare cu diferite substanţe:

Gazarea cu acid cianhidric. După cum am amintit această substanţă este deosebit de nocivă pentru organismul uman. Totuşi este folosită ca o metodă rapidă de dezinsecţie. Lucrul cu această substanţă nu este permis decît persoanelor şi întreprinderilor specializate. Încăperile sau depozitele, în caz de atac general, se supun gazării timp de 48 ore,

---

[8] Probleme de patologie a cărţii, p. 59—87.

https://biblioteca-digitala.ro

după care o aerisire minimă de 24 ore. Prin creare în încăperi speciale a unui vid parţial se poate asigura o mai bună pătrundere a gazului în canalele larvelor, indiferent de substanţele utilizate. Prin metoda gazării se pot aplica şi alte categorii de substanţe cum sînt: sulfura de carbon, tetraclorura de carbon, bromura de metil etc.

O metodă ce s-a dovedit deosebit de eficientă în ţară şi străinătate este vacuumul în instalaţii de gazare. Instalaţia folosită de Laboratorul central de patologia cărţii este o autoclavă din metal produsă de Uzina de pompe „Aversa" Bucureşti. Cu o astfel de instalaţie în trei minute rezultă un vid de 0,9 kgf/cm^3. Se au învedere şi factorii de temperatură şi umiditate.

Degradarea pergamentului şi a pielii

Fiind amîndouă materiale de origine animală şi suferind în general aceleaşi modificări sub influenţa factorilor fizico-chimici şi biologici vom trata problema degradării pergamentului şi pielii în acelaşi capitol.

Pergamentul[9]. Este un material pentru scris, de provenienţă animală, fiind format din fibre de colagen, prelucrat fără tăbăcire. În colecţiile muzeului din Arad există o serie de diplome de înnobilare, diplome de breaslă etc. deosebit de valoroase, scrise pe pergament.

Este un material uşor higroscopic şi, datorită structurii sale neomogene, are tendinţa de ondulare. Astfel că umiditatea relativă a aerului nu este permis să scadă sub 40% întrucît pergamentul se rigidează.

Cînd se montează sub sticlă sau în vitrine, trebuie să se asigure accesul aerului. Este de preferat, măsura luată în cazul muzeului din Arad de a se expune facsimile în locul originalului. Aceasta preîntîmpină totodată degradarea cernelurilor sub influenţa diferitelor surse de lumină.

Pielea[10]. Este o membrană de origine animală, obţinîndu-se prin prelucrarea dermei. Din punct de vedere chimic, este o substanţă proteică. Conţine colagen, grăsimi şi apă. Cu timpul apa se pierde şi dacă piesa nu este bine întreţinută, devine fărîmicioasă şi se crapă. Este bine a se cunoaşte tehnicile de tăbăcire pentru a se lua măsuri diferenţiate de conservare. În acest sens pielea poate fi tăbăcită cu:

— Substanţe tanante (tăbăcire vegetală).
— alaun sau sare de bucătărie (tăbăcire cu alaun);
— săruri minerale (săruri cromate);
— grăsimi (tăbăcire de antilopă), tăbăcire în ulei.

---

[9] *Ibidem*, p. 13—15.
[10] *Ibidem*, p. 15—17.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru tratarea sau înlocuirea unor părţi lipsă este bine a se cunoaşte că pentru prelucrare au fost folosite piei de oaie, căprioară, porc, viţel şi capră. Înainte de restaurare este necesar a se face o determinare exactă a naturii materialului.

Dintre factorii fizico-chimici ce acţionează distructiv asupra pielii amintim:

— oxigenul atmosferic;

— uscăciunea; conţinutul de grăsime al pielii este absorbit parţial de praf, parţial se oxidează şi parţial se usucă;

— degradarea roşie, deteriorarea acidă, datorată şi răspîndirii iluminatului, poluării mediului cu SO_2.

Totuşi principalele pagube în uzura mecanică a pielii o datorăm omului, prin manipularea necorespunzătoare a pieselor muzeale.

Biodegradarea pergamentului şi pielii. Substanţe şi metode de combatere

Pielea şi pergamentul reprezintă un material complex pe care se pot dezvolta multe microorganisme[11]. Microorganismele se hrănesc cu unii componenţi din piele şi pergament, accelerîndu-le astfel distrugerea. Atacul poate începe chiar de la sacrificarea animalului. În această fază sînt foarte active bacteriile proteolitice, care consumă colagenul. După aceea se produce un oarecare echilibru, pielea devenind relativ rezistentă la acţiunea microorganismelor. Urmează o fază de atac a grăsimilor, cu dezvoltarea mucegaiurilor, mai ales a celor din genurile „Aspergillus" şi „Penicillium", „Paecilomyces", „Rhizopus", „Trichoderma". Dintre speciile care atacă cel mai adesea pielea amintim: „Aspergillus niger", „Aglaucus", „A. oryzae Penicillium glaucum griseum", „Mucor racemosus".

Combaterea atacului microbiologic al pielii şi pergamentului preocupă pe cercetătorii din ţară şi străinătate. Se are în vedere alegerea corespunzătoare a fungicidelor conform unor standarde de determinarea eficienţei, care nu ţin de subiectul propus în lucrarea noastră. Noi vom avea în vedere cele mai practice şi la îndemînă substanţe şi metode care să prevină şi să combată totodată atacul microbian[12].

Se întîmplă ca o alegere necorespunzătoare a substanţelor să influenţeze negativ structura pielii sau a pergamentului. Astfel, au fost testate piei de viţel, capră şi oaie, tăbăcite vegetal în cadrul unui proces de dezinfectare cu oxid de etilenă, aldehidă formică şi Lindan. Prin comparaţie, rezultă că pielea de viţel, atît după o simplă dezinfectare cît şi după un tratament combinat de îmbătrînire-dezinfectare

---

[11] S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică şi combaterea ei*, p. 119.

[12] *Probleme de patologie a cărţii*, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro

nu a avut de suferit. În schimb, pielea de capră și oaie, îndeosebi după un tratament cu Formalină și Lindan a indicat o rezistență mecanică mai redusă, ceea ce nu concordă cu legile conservării.

Biodegradarea textilelor. Substanțe și metode de combatere

După cum am mai spus în capitolele anterioare, elementele constitutive ale celulozei tind să revină în mod natural în circuitul biologic prin procese fermentativ-enzimatic, în cadrul celulozolizei[13].

Piesele textile sînt supuse și ele atacului microbiologic. Microorganismele care provoacă atacul fibrelor și materialelor textile pot fi împărțite în trei grupe: mucegaiuri, actinomicete și bacterii.

Dintre genurile de mucegaiuri care pot ataca textilele amintim: „Acremion", „Alternaria", „Aspergillus", „Cephalosporium", „Chaetomium", „Cladosporium", „Coccosporium", „Corticium", „Curvularia", „Diploida", „Fusarium", „Gliocladium", „Gliomastix", „Glomerella", „Helmintosporium", „Hendersonia", „Humicola", „Memnoniella", „Nomatospora", „Myrothecium", „Neurospora", „Penicillium", „Phialophora", „Phoma", „Sclerotinia", „Scopulariopsis", „Sordaris", „Stachybotrys", „Stemphylium", „Thielavia", „Torula", „Trichoderma", „Verticillium".

Tratarea materialelor textile cu fungicide asigură protecția acestora împotriva mucegaiurilor, alegerea fungicidului fiind în funcție de natura materialului: bumbac, in, cînepă.

Combinațiile organice ale cuprului reprezintă fungicidul cel mai eficient de tratare a fibrelor textile. El poate fi folosit în soluție, sub formă de soluție apoasă sau sub formă de soluție apă-amoniac. La un astfel de tratament se pare că scade rezistența fibrelor de bumbac.

Pentaclorfenolul este și de astă dată un fungicid utilizat cu succes în combaterea mucegaiurilor. Printre alte categorii de substanțe amintim oxinaftenat de cupru, tri-fenil-salicilat și combinații organice ale mercurului: acetat, oleat, fenolat de mercur, săruri de piridil-mercur.

Sărurile zincului pot constitui fungicide care împiedică dezvoltarea fungilor pe fibrele textile. Astfel Dietil-ditiocarbamatul de zinc este un produs netoxic, fără gust, de culoare albă. În mediu slab acid se reduce la hidrogen sulfurat și un reziduu inactiv. Împreună cu dimetil-ditiocarbamatul de staniu înlocuiește naftenatul de cupru. Trebuie avut mare grijă în alegerea fungicidului deoarece acesta poate intra în reacție cu coloranții aplicați mai dinainte pe fibră; aceștia pot fi coloranți chimici direcți, indirecți, de anilină sau din produse naturale-vegetale sau animale.

---

[13] S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică și combaterea ei*, p. 117—119.

https://biblioteca-digitala.ro

Fungicidele pot fi introduse în baia de spălare, odată cu detergentul sau după aceea, înainte de limpezire. De fapt, în ultimul timp se folosesc detergenţi cationici ce inhibă enzimele metabolice ale bacteriilor şi ciupercilor.

Coroziunea microbiologică a pieselor muzeale din fier

Cele mai valoroase piese muzeale din fier sînt descoperite în urma săpăturilor arheologice, aparţinînd celor mai diverse epoci istorice[14]. În funcţie de tehnica prelucrării fierului în acea perioadă ne putem da seama de datarea piesei respective dar şi măsurile de prezervare diferă în funcţie de starea piesei, de puritatea metalului sau de gradul de corodare.

Popoarele primitive foloseau incidental obiecte fabricate din fier nativ, provenit din meteoriţi. Obţinerea fierului din minereuri a fost descoperită în Caucaz, de un popor înrudit cu hitiţii, cărora li se datoreşte răspîndirea fierului în lumea antică. În Babilon şi Egipt — fierul a fost introdus pe la anul 1500 î.e.n., în Grecia — pe la anul 1000, la Roma — pe la anul 600 î.e.n. Procedeul de obţinere a fierului era foarte primitiv şi consta în încălzirea minereului cu cărbune de lemn, în gropi sau în mici cuptoare cu tiraj natural, făcute din pietre şi lut. Se obţinea astfel un bulgăre de fier impurificat cu zgură, de care se curăţa prin forjare îndelungată. Un prim progres s-a realizat, încă în Orientul antic, prin folosirea foalelor, în locul curentului de aer natural al cuptorului. Abia în secolul al 13-lea, foalele au fost puse în mişcare de roţi de apă, făcînd astfel posibilă construirea unor furnale mai înalte, din care se scoteau bucăţi de fier (lupe), de 200—300 kg. Înălţarea cuptoarelor şi intensificarea curenţilor de aer au avut ca rezultat ridicarea temperaturii pînă la punctul de topire al fierului. S-a ajuns astfel în secolul al 15-lea, să se obţină în cuptor un fier topit (fontă). Ulterior s-a reuşit transformarea fontei în fier forjabil sau în oţel, tehnica obţinerii acestuia, perfecţionîndu-se pînă în zilele noastre.

După cîte ne-am dat seama cu cît piesa conţine o cantitate mai mare de impurităţi, cu atît ea aparţine unei perioade istorice mai îndepărtate. Măsurile de protecţie ce se impun sînt diferenţiate.

Procesul de corodare microbiologică începe încă din sol şi dacă la descoperirea piesei nu se iau măsuri imediate, riscăm o distrugere rapidă a piesei pînă la imposibilitatea recuperării ei. Un rol foarte important în coroziunea metalelor aflate în sol îl au *bacteriile*. Dintre genurile care atacă fierul în sol amintim genul. „Thibacilus" cu speciile Thiobacillus ferooxidans, Thiobacillus thiooxidans sau varietatea Ferrobacillus ferooxidans.

---

[14] C.D. Neniţescu, *Chimie generală*, Editura Didactică şi pedagogică Bucureşti, 1972, p. 1011.

https://biblioteca-digitala.ro

Ferobacterii[15]. Sînt bacterii feruginoase, aerobe, răspîndite în sol ape și subteran. Ferobacteriile pot interveni în două feluri în procesul de coroziune: direct, prin dezvoltarea unui echilibru de oxido-reducere sau a unui sistem electrochimic, sau indirect, prin formarea unor noduli sau precipitate de hidroxid feric care devin celule cu concentrație diferențiată. Din această categorie de bacterii amintim genul „Leptothrix", „Toxothrix", „Siderocapsa", „Gallionella" etc.

Ciupercile[16]. După cum știm, sînt plante inferioare, macroscopice, fără clorofilă. Sporii ciupercii există în întreaga atmosferă. Atacul asupra metalelor se explică prin aceea că din metabolismul ciupercilor, rezultă o serie de acizi organici, cum ar fi acidul tartric, citric și oxalic, care solubilizează metalele și produc totodată pe ele celule de concentrare diferențiată. Aceleași mecanisme stau și la baza coroziunii metalelor din sol. Principalele genuri de ciuperci care atacă metalele sînt următoarele: „Spicaria", „Fusarium", „Aspergillus", „Penicillium", „Trichoderma", „Pullularia", „Neurospora", „Chaetomium" și „Stergmatocystis". Reacțiile acestor ciuperci și bacterii se manifestă mai ales în solurile umede și spre suprafață de unde pot pătrunde aerul atmosferic și apa de ploaie. Majoritatea obiectelor arheologice se găsesc din păcate în aceste zone.

Combaterea coroziunii microbiologice

Se pare că în cazul fierului cele mai potrivite metode de prevenire și combaterea coroziunii microbiologice sînt metodele de protecție prin peliculizare cu diferite categorii de substanțe anticorozive. Straturile anticorozive oferă o protecție parțială sau totală în funcție de natura materialului folosit. Protecția anticorozivă a pieselor muzeale din fier se poate realiza prin aplicarea de straturi de protecție cu ajutorul lacurilor, foliilor de elastomeri, uleiuri minerale sau diferite rășini sintetice. În cazul unor piese friabile, fără miez, se poate face înglobarea întregii piese într-o masă transparentă de polistiren care-i păstrează forma și nu deranjează din punct de vedere expozițional. Piesele care au o consistență mai tare, deci un grad de friabilitate redus pot fi peliculizate cu Polimetacrilat de metil ce se poate dizolva în solvenți organici, benzen, toluen. Peliculizarea se face prin pensulare, prin aplicarea de straturi succesive, cu acordarea timpului de evaporare pentru solvent. În felul acesta se evită și o degradare survenită în urma variațiilor de umiditate și temperatură chiar în expoziții și depozite, acești factori contribuind din plin la desăvîrșirea procesului de coroziune.

---

[15] S. Constantinescu, Ana Ionescu, Gh. Preda, *Coroziunea microbiologică și combaterea ei*, p. 28—38.

[16] *Ibidem*, p. 38—45.

https://biblioteca-digitala.ro

DIE WISSENSCHAFTLICHE BEKÄMPFUNG DER BIODEGRADIERUNG IN DEN MUSEEN

(Zusammenfassung)

Der zweite Teil der Arbeit über „Die wissenschaftliche Bekämpfung der Biodegradierung in den Museen" bezicht sich kurz auf die wichtigsten physischen-chemischen Faktoren und im weiterem Sinne über die biologischen Agenten welche die Museengegenstände degradieren.

Wenn wir die minimale Massnegeln kennen, die zur Zeit getroffen werden müssen, die Bewahrer haben die Möglichkeit die Museengegenstände zu retten und ihr Leben zu verlängern.

In dem zweiten Teil dieser Arbeit wird besonders auf die Biodegradierung der alten Bücher, Pergamente, Ledern, Textilien und Metalle hingewiesen.

Die vongeschlagene Methoden sind sehr einfach und können allen Museen bei der Hand sein oder zur Verfügung gestellt werden.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFII

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Ştefan Pascu

VOIEVODATUL TRANSILVANIEI (VOL. II)*

De la „Istoria Transilvaniei" publicată în 1944 şi pînă la recentul volum II din „Voievodatul Transilvaniei" prof. Şt. Pascu a publicat numeroase lucrări rămase pentru totdeauna în istoriografia noastră ca opere de referinţă. Ele abordează temele cele mai importante ale trecutului nostru — începuturile feudalismului, formarea naţiunii române şi a statului naţional etc.

Lucrarea de faţă, cea mai recentă realizare a prof. Ştefan Pascu, aduce în istoriografia românească — şi chiar în ansamblul autorului — un lucru cu totul nou: s-a renunţat la prezentarea evenimentelor în mod cronologic pentru a se aborda, într-o viziune mai largă — decît ceea ce se rezuma la prezentarea vieţii economice, sociale, politice şi culturale — ceea ce este fundamental în istorie — oamenii cu aşezările lor, populaţia cu structurile şi funcţiile sale, mediul în relaţiile sale reciproce cu omul.

Sînt prezentate, în prima parte, aşezările săteşti apoi tîrgurile, oraşele şi cetăţile — biserici. Autorul se opreşte cu o documentaţie impresionantă şi cu înţelegere deosebită asupra elementului de bază ale acestei structuri — asupra caselor săteşti sau asupra zidurilor oraşelor, asupra tipologiei satelor sau a funcţiilor îndeplinite de oraşul medieval din Transilvania.

Partea a II-a este destinată populaţiei din Transilvania — evoluţia, structura sa — din care cea etnică este preponderentă.

Nu intenţionăm, nici de data aceasta, să intrăm în analiza detailată, subliniem doar o certitudine — lucrarea reprezintă o operă remarcabilă nu numai prin izvoarele utilizate sau concepţia înaintată ce stă la baza ei cît mai ales prin orientarea nouă privind civilizaţia epocii cît şi prin arhitectura lucrării. Ea reprezintă nu numai o realizare de vîrf a istoriografiei româneşti, ci în acelaşi timp, şi un început de drum în cercetarea trecutului nostru.

NICOLAE ROŞUŢ

---

* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, 615 p.

https://biblioteca-digitala.ro

Dan Berindei

EPOCA UNIRII*

Lucrarea „Epoca Unirii" își propune, ca omagiind lupta dusă în urmă cu 120 de ani de cei ce-au făurit mărețul act al Unirii Principatelor, să prezinte într-o sinteză tot ce s-a scris, de-a lungul vremii, în legătură cu aceste evenimente și tot ce a scris autorul, Dan Berindei, istoric ce și-a consacrat cea mai mare parte a activității sale științifice cercetării procesului formării statului național român.

Autorul analizează premizele acestui proces istoric reliefînd faptul că Unirea din 1859 a fost expresia unei necesități istorice exprimată prin voința tuturor românilor de a trăi într-un singur stat. Sînt prezentate, în continuare, etapele realizării ei — Conferința de pace de la Paris 1856, adunările adhoc și lupta ce s-a purtat în cadrul adunărilor elective. Autorul scoate în evidență maturitatea politică a poporului care în condiții externe nu tocmai favorabile a știut să-și impună punctul său de vedere. „Pe calea ingenioasă a unei duble alegeri, respectînd formal dispozițiile Convenției — arată Dan Berindei — poporul român a reușit să izbîndească în lupta sa pentru făurirea statului național" (p. 92).

Dan Berindei prezintă procesul făuririi statului național într-o optică largă. El nu se încheie în anul 1859 ci continuă pe timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, cunoaște o nouă etapă în 1877 — prin cucerirea independenței de stat a României — și se încheie în anul 1918 prin unirea Transilvaniei cu România. „Actul istoric al unirii Transilvaniei cu România — precizează autorul — a reprezentat momentul de vîrf al procesului inițiat în 1859" (p. 239).

Această lucrare intrată în rîndul operelor de referință ale istoriografiei românești, reprezintă un model de tratare științifică a unui proces istoric în care baza *documentară* se îmbină armonios cu *interpretarea* materialist-dialectică a faptelor și, în plus, cu desprinderea *semtarea* materialist-dialectică a faptelor și, în plus, cu desprinderea *semnificațiilor* contemporane ale evenimentelor din trecut.

Vasile Netea

SPRE UNITATEA STATALĂ A POPORULUI ROMÂN*

Sub un titlu generos, care evocă o istorie milenară, o permanență a luptei pentru independență și unitate, omul de știință și neobositul

---

* Editura Academiei R.S.R., București, 1979, 372 p.
* Ed. Șt. și Enciclopedică, București, 1979, 606 p.

https://biblioteca-digitala.ro

cercetător, Vasile Netea, prezintă o frescă vie a vieţii politice şi culturale româneşti, a acţiunilor desfăşurate pentru desăvîrşirea unităţii statale în perioada începînd de la Unirea Principatelor şi pînă la Unirea de la Alba Iulia.

Distingîndu-se între lucrările de amploare care au tratat problematica luptei pentru Unire, cartea, structurată în 15 capitole, un cuvînt înainte şi un bogat indice, oferă — atît cercetătorului de specialitate, istoricilor în genere, cît şi publicului larg, iubitor de cultură — înţelegerea mai adîncă a unui proces istoric complex, constituind totodată un izvor de justificată mîndrie patriotică, de educare a maselor largi de oameni ai muncii.

Bogatul material informativ, oferit cu generozitate, permite aprofundarea studiului puternicelor rădăcini şi tradiţii ale luptei pentru Unire, amplasarea acesteia, aspectele sale concrete, sfera cuprinzătoare de probleme social-economice, politice, naţionale, culturale etc.

În alcătuirea acestei valoroase monografii istorice, autorul a avut în vedere atît conţinutul şi formele de manifestare ale luptei pentru Unire, cît şi sarcinile pe care le are de îndeplinit o asemenea lucrare, ca instrument de lucru, în stadiul actual al cercetărilor istorice din ţara noastră.

Primele trei capitole ale monografiei sînt consacrate contribuţiei românilor din Transilvania la realizarea Unirii Principatelor, precum şi legăturilor lui Alexandru Ioan Cuza cu românii de peste munţi. În următoarele capitole este evidenţiată unitatea culturală a românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor, relevată de societăţile culturale ale timpului, în frunte cu Academia Română şi Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor, pe baza legăturilor dintre şcoli şi profesori, a unei intense circulaţii de cărţi, ziare şi reviste, a turneelor artistice, acţiunilor şi congreselor studenţeşti comune.

Două importante capitole relevă sprijinul dat de românii transilvăneni în războiul de independenţă din 1877, şi, totodată, legăturile politice dintre Transilvania şi România realizate prin mişcarea, grupările, periodicele şi personalităţile socialiste.

Ultimele două capitole, înaintea celui intitulat Alba Iulia, înfăţişează relaţiile şi acţiunile politice ale românilor de la începutul secolului al XX-lea şi lupta comună din anii neutralităţii şi ai primului război mondial (1914—1918).

Ultimul capitol, „Alba Iulia" este dedicat Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, adunare care a consfinţit, prin zeci de mii de glasuri, voinţa poporului de a se desăvîrşi statul naţional unitar şi independent român.

Valoarea monografiei „Spre unitatea statală a poporului român", o recomandă publicului larg de cititori, tuturor celor care simt şi gîndesc aşa cum au gîndit generaţiile de înaintaşi, tuturor celor care muncesc pentru făurirea unei Românii înfloritoare.

EDUARD IVANOF

https://biblioteca-digitala.ro

Gheorghe Unc, Augustin Deac

„1918. GĂRZILE NAȚIONALE ROMÂNE DIN TRANSILVANIA"

Între lucrările din domeniul istoriei editate în anul 1979, un loc binemeritat ocupă „1918. Gărzile naționale române din Transilvania", apărută la Editura militară, care vine să întregească acțiunile legate de aniversarea a 60 de ani de la formarea statului național unitar român.

Autorii, dr. Gheorghe Unc și dr. Augustin Deac, doi istorici români consacrați și cu o bogată și valoroasă activitate publicistică, au reușit, așa după cum de altfel subliniază în introducerea lucrării, că și-au propus, să „umple un gol în literatura noastră istorică asupra anului 1918, contribuind la reliefarea unei laturi deosebit de importante din acțiunile poporului român pentru desăvîrșirea statului său național unitar".

Lucrarea, în cele peste 220 de pagini, prezintă cu rigurozitate științifică și cu deosebită competență, tot ce este esențial privitor la contribuția pe care gărzile naționale românești au adus-o la realizarea marelui act al Unirii Transilvaniei cu România, impunîndu-se și prin contribuția importantă adusă referitor la modul în care trebuie abordată această problemă de pe poziția istoriografiei noastre marxiste.

Avînd de rezolvat asemenea probleme, deloc simple, ținînd mai ales seama de multitudinea de aspecte și de marea de fapte, autorii au pornit în primul rînd de la o structurare judicioasă a temei. În introducere, sînt analizate premizele Unirii, scoțîndu-se în evidență că acest important act apare „în perspectiva istoriei nu numai ca o manifestare vie a unei dorințe multimilenare împlinite, ci ca rezultat al unui proces istoric obiectiv, ajuns la finele său prin intermediul eforturilor întregului popor".

Urmează apoi tratarea propriu-zisă a temei, pe parcursul a cinci capitole. În primul capitol sînt analizate condițiile din toamna anului 1918 din Transilvania, în contextul cărora apar gărzile naționale românești. Sînt deosebit de sugestiv prezentate evenimentele legate de revoluția burghezo-democratică, în cadrul căreia masele muncitoare de la orașe și sate, odată cu răsturnarea vechii administrații, luptau — așa cum preconizau socialiștii români și Partidul național român — pentru preluarea conducerii tertioriilor locuite de români și pentru unirea teritoriilor românești aflate sub dominația monarhiei austro-ungare cu patria mamă. Chemate să realizeze asemenea obiective majore, — se subliniază în lucrare —, revoluția național-democrată a românilor transilvăneni și-a creat propriile sale organe revoluționare, *„consiliile naționale*, ca foruri politice de organizare a maselor popu-

---

*Editura militară, București, 1979.

https://biblioteca-digitala.ro

lare și *garda națională*, ca factor de acțiune militară al consiliului național". În capitolul al II-lea sînt prezentate atribuțiile pe care gărzile naționale le-au avut și vasta activitate pe care acestea au desfășurat-o în raport de menirea lor, pentru „a asigura fericirea și libertatea națională deplină a poporului român," pentru a „păzi disciplina și ordinea bună...". De la constituire, la depunerea jurămîntului, instruire, procurarea armelor, stabilirea sediilor, compoziția socială și continuînd mai ales cu vasta și variata activitate a gărzilor, acest capitol scoate în evidență tot ce este esențial din multitudinea de fapte ce se leagă de aportul deosebit al gărzilor naționale românești la realizarea obiectivelor revoluției burghezo-democrată a românilor transilvăneni din toamna anului 1918. Cel de al III-lea capitol analizează modul în care au fost aleși reprezentanții gărzilor naționale pentru Marea Adunare Națională Română Constituantă de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, al IV-lea rolul gărzilor naționale în pregătirea și menținerea ordinii la Marea Adunare, iar cel de al V-lea prezența reprezentanților gărzilor naționale la Marea Adunare Națională Română de la Alba Iulia. Toate aceste trei capitole se referă în primul rînd la contribuția pe care gărzile naționale românești au adus-o la realizarea marelui act plebiscitar de la 1 Decembrie 1918. Sînt prezentate impresionantele adunări în care în unanimitate cei prezenți alegeau delegații gărzilor naționale la Adunarea Națională unde mandatul era să dea expresie voinței neamului întreg de unire a tuturor românilor. Este apoi evocată importanta și dificila misiune pe care gărzile naționale au avut-o în asigurarea condițiilor normale pentru deplasarea celor peste 100 000 de participanți la Marea Adunare, precum și a cadrului propice pentru ca Adunarea să-și poată desfășura lucrările nu numai în liniște ci și într-o perfectă ordine și disciplină, absolut obligatorii, ținînd seama de numărul participanților și de inconvenientele ce s-ar fi putut ivi în cazul unor deficiențe în organizare. Rămâi de-a dreptul impresionat de amploarea, importanța și modul exemplar de îndeplinire a sarcinilor care au stat în fața gărzilor naționale românești.

În încheiere, pe bună dreptate deci, autorii conchid că în contextul „continuității formelor de apărare a ființei naționale a poporului daco-român", gărzile naționale s-au manifestat în 1918 în deplină concordanță cu aspirațiile de unitate ale întregului nostru popor, aducîndu-și din plin contribuția la mărețul act al făuririi statului național unitar român.

Lucrarea se încheie cu o anexă ce cuprinde trei din cele mai reprezentative acte privind activitatea gărzilor naționale românești și cu un indice general, adaos firesc la o lucrare științifică de ținută.

Scrisă cu talent, pasiune și un înalt grad de autoexigență științifică, bazată pe o vastă informație inedită de arhivă, valorificînd critic lucrările ce au abordat, într-o formă sau alta, tema și mai ales analizînd-o cu o înaltă responsabilitate și erudiție, lucrarea distinșilor istorici care își desfășoară activitatea în cadrul Institutului de studii

https://biblioteca-digitala.ro

istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., se impune ca o contribuție majoră la știința istorică românească, intrînd în rîndul operelor de referință pentru istoria noastră contemporană.

ALEXANDRU ROZ

Liviu Mărghitan

BANATUL ÎN LUMINA ARHEOLOGIEI*

Cercetările arheologice efectuate în ultimele decenii au demonstrat că teritoriul Banatului reprezintă, una din cele mai bogate zone arheologice ale țării, în care civilizația umană este prezentă încă din perioada paleoliticului.

Vastitatea materialelor arheologice și interesul deosebit acordat acestui teritoriu, l-au determinat pe arheologul Liviu Mărghitan să le adune într-o lucrare de sinteză, lucrare deosebit de necesară pentru cercetarea arheologică contemporană.

Îmbinînd vechile cercetări cu cele mai noi rezultate, această monografie arheologică a Banatului, reprezintă un instrument de lucru pentru oricare cercetător ce se oprește asupra trecutului istoric bănățean, iar pentru marele public un mijloc de informare asupra dezvoltării acestor meleaguri într-o viziune istorică de ansamblu.

În acest prim volum, în peste două sute de pagini, este prezentată o perioadă îndelungată, de la paleolitic și pînă la sfîrșitul războiului din anii 101—102 e.n., cînd o parte din Banat este cucerit de romani.

Lucrarea debutează cu un capitol în care teritoriul Banatului este prezentat ca o străveche vatră de locuire, analizîndu-se descoperirile și cercetările paleoliticului bănățean.

În continuare autorul prezintă aspecte ale epocilor neolitice și eneolitice, civilizația aramei și a bronzului, epoca fierului și perioada statului dac de la Burebista la Decebal.

Sintetizînd această lungă perioadă istorică în cele cinci capitole, autorul oferă o privire de ansamblu, temeinic susținută prin bogăția informației și seriozitatea interpretării materialului tuturor celor care așteptau o sinteză arheologică a Banatului.

Lucrarea atrage atenția cititorului prin indicele deosebit de util și prin ilustrația interesantă și semnificativă.

Publicînd această carte, Editura Facla, a contribuit din plin la îmbogățirea cercetării istorice și arheologice cu o nouă monografie pe care o dorim definitivată prin apariția următorului volum.

MIRCEA BARBU

---

* Editura Facla, Timișoara, 1979, 215 p.

https://biblioteca-digitala.ro

„ZIRIDAVA" — I—XII

SUMMA SUMMARUM

ORIENTĂRI

	An apariție	Numărul	Pag.
Aron, Pavel — *Județul Arad în perspectiva hotărîrilor Congresului al XII-lea.*	1980	XII	13—16
Ardelean, Ioan — *Congresele P.C.R. — momente de mare importanță în viața poporului român.*	1980	XII	37—44
Cervencovici, Andrei — *Vizitele tov. Nicolae Ceaușescu — momente hotărîtoare în viața și activitatea organizației județene de partid a tuturor oamenilor muncii arădeni.*	1979	XI	17—25
Crișan, I. H. — *Ziridava — centrul dacilor din cîmpia Aradului.*	1979	XI	79—87
Idem — *Civilizația dacică în lumina noilor descoperiri*	1980	XII	31—36
Derban, Liviu — *Aspecte ale sistematizării teritoriului și modernizării centrelor urbane ale jud. Arad; perspectivele de dezvoltare ale acestora pînă în anul 1990*	1979	XI	95—99
Fuciu, Marțian, — *Municipiul Arad pe trepte de istorie*	1979	XI	39—47
Ioniță, I. Gheorghe — *Lupta necurmată a poporului român pentru unitate statală și națională în lumina aprecierilor cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu*	1979	XI	25—39
Kocsik, Iosif Reingruber, Petru — *Participarea oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană la întreaga viață economică, socială și politică*	1979	XI	101—109
Pascu, Ștefan — *Idealul unirii în conștiința poporului român*	1979	XI	47—57
Idem — *Din trecutul județului Arad. Populația medievală pînă la mijlocul secolului al XVI-lea.*	1980	XII	17—22
Stoica, Georgeta — *Misiunea muzeelor în societatea contemporană*	1980	XII	45—60
Theodorescu, Răzvan — *Conîluențe culturale în primul ev mediu românesc și spațiul arădean*	1979	XI	87—95
Unc, Gheorghe — *Formarea comandei supreme a gărzilor naționale române arădene și rolul ei în unirea Transilvaniei cu România*	1979	XI	57—78
Idem — *Independența, unitatea și suveranitatea națională — obiective fundamentale ale luptei organizațiilor politice muncitorești din România*	1975	V	11—31

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Idem — *Consiliul Național Român Central și activitatea lui pentru unirea Transilvaniei cu România*	1978	X	15—33
Idem — *Contribuția muncitorimii arădene la unificarea organizatorică a mișcării socialiste din România*	1980	XII	23—30
Valea, Nicolae — *Din amintirile unui participant la unirea de la 1 Decembrie 1918*	1979	XI	99—101

ARADUL ÎN ANII SOCIALISMULUI

Berbecaș, Traian — *Oamenii muncii arădeni participanți activi la autoconducerea autogestiunea unităților economice*	1979	XI	621—627
Berzovan, Liviu — *Creația spirituală pe coordonatele festivalului național „Cîntarea României"*	1979	XI	617—621
Bonta, Crăciun — *Presa arădeană — tradiție și actualitate*	1979	XI	663—667
Braica, Alexandru — *Realitățile socialiste oglindite în operele artiștilor arădeni*	1979	XI	653—659
Budișan, Eugen — *Sportul arădean — tradiție și actualitate*	1979	XI	673—679
Burdan, Gheorghe — *Participarea sindicatelor arădene la festivalul național „Cîntarea României"*	1979	XI	631—635
Ciongradi, Ștefan — *Participarea maselor de oameni ai muncii din unitățile municipiului Arad la acțiunea de creație tehnico-științifică*	1979	XI	581—587
Constantin, Iancu — *Rolul sindicatelor în promovarea inițiativelor muncitorești și a metodelor avansate de muncă*	1979	XI	613—617
Glăvan, Petru — *Dezvoltarea agriculturii județului Arad în anii socialismului*	1979	XI	603—609
Herlo, Rodica — *Creșterea nivelului de trai al oamenilor muncii din județul Arad în anii socialismului*	1980	XII	449—458
Jurj, Vasile — *Întreprinderea de strunguri la cea de-a 30-a aniversare*	1979	XI	509—603
Laiu, Maria — *Ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii din județul Arad în cincinalul revoluției tehnico-științifice (1976—1980)*	1980	XII	587—591
Nicodin, Ion Niță — *Viața poporului, tradiție și realitățile de azi în opera grupului de pictori naivi din județul Arad*	1979	XI	659—663
Pănescu, Aurel — *Tineretul arădean participant activ la realizarea sarcinilor revoluției științifico-tehnice*	1979	XI	635—641
Pleșu, Cornel — *Reducerea cheltuielilor materiale — factor hotărîtor în creșterea producției nete*	1979	XI	591—595
Pop, Augustin — *Comuna Pecica în perspectiva devenirii sale urbane*	1979	XI	641—645
Roman, Mircea — *Industria județului Arad pe coordonatele cincinalului revoluției tehnico-științifice. Direcții ale dezvoltării industriei arădene în perspectiva anului 1980*	1979	XI	627—631

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Simon, Gheorghe — *Produse arădene pe piața externă*	1979	XI	595—599
Simăndan, Irimie — *Rezultatele obținute de serele din Arad ca urmare a aplicării programei prioritare privind dezvoltarea agriculturii*	1979	XI	609—613
Truță Horia — *Educarea pionierilor și șoimilor patriei în spiritul dragostei față de muncă*	1979	XI	647—649
Teculescu, Gheorghe — *Școala arădeană contemporană în perspectiva relației învățământ-cercetare-producție*	1979	XI	648—653
Uiuiu, Teodor — *Valori și performanțe arădene în ediția a II-a a Festivalului național „Cîntarea României"*	1980	XII	459—486
Vasilovici, Romulus — *Preocupări și rezultate în îmbunătățirea stării de sănătate generală a populației din județul Arad*	1979	XI	663—673
Zăvoianu, Ioan Dorel — *Înflorirea vieții spirituale pe meleagurile arădene în anii construcției socialiste*	1979	XI	575—581

ISTORIE

Adamik, Pavel — *Colaborarea româno-slovacă în lupta de eliberare națională la începutul secolului al XX-lea*	1979	XI	389—395
Andea, Avram — *Date noi privind biografia intelectuală a lui Gheorghe Lazăr*	1978	X	293—309
Arimia, Vasile Moisuc, E. — *O descriere a teritoriului și a oamenilor din fostul comitat Arad la sfîrșitul sec. al XVIII-lea*	1978	X	215—221
Băltescu, M. Căliman, Valeria, — *Valeriu Braniște — animator al vieții culturale*	1977	VII	207—221
Bogdan, Doru — *Reforma agrară din 1921 în județul Arad reflectată în fondul „Serviciul Agricol" al Filialei Arhivelor Statului Arad*	1976	VI	277—313
Idem — *Cultură și civilizație în concepția lui Vasile Goldiș*	1977	VIII	283—293
Idem — *Vasile Goldiș și unele probleme ale epocii sale*	1978	IX	207—219
Idem — *Sprijinul acordat de România luptei de eliberare națională a românilor din Transilvania*	1979	XI	403—409
Botezan, Liviu — *Politica școlară a guvernelor Banffy și Szell reflectată în actele arhivei bibliotecii Episcopiei ortodoxe din Arad*	1974	III—IV	118—125
Idem — *Contribuția lui Vasile Lucaciu la cîștigarea opiniei publice europene și americane pentru desăvîrșirea procesului de înlăptuire a statului național unitar român*	1977	VII	171—187
Bunea, Aurelia — *Apariția unui nou ziar în monarhia habsburgică „Tribuna Poporului" din Arad*	1977	VII	141—153
Buzatu, Gheorghe — *Din activitatea lui Nicolae Iorga pentru Unirea Transilvaniei cu România*	1977	VII	187—199
Caciora, Andrei — *Cîteva informații privind industria Aradului în perioada 1878—1900*	1976	VI	179—189

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Idem — *Din lupta românilor arădeni pentru eliberarea națională în perioada 1895—1905*	1977	VIII	257—273
Caciora, Andrei, Timbus, Mircea — *Mișcări sociale și naționale ale românilor din Cîmpia Aradului 1849—1853*	1978	IX	67—79
Caciora, Andrei Glück, Eugen — *Situația etno-demografică a părților arădene între 1848—1918*	1980	XII	221—250
Cațavei, Victor — *Descompunerea marinei austro-ungare. Garda națională română a marinarilor de la Pola.*	1977	VIII	347—389
Idem — *Reprezentanții Ineului la Marea Adunare de la Alba-Iulia din Decembrie 1918*	1978	X	423—431
Idef — *Contribuția Fabricii de vagoane „Astra" la dezvoltarea aviației naționale*	1978	X	459—467
Idem — *Aniversările Unirii Transilvaniei cu România*	1979	XI	503—521
Idem — *Activitatea în județul Arad a organizațiilor de masă legale și ilegale și conduse de P.C.R. (1921—1933)*	1980	XII	311—338
Idem — *Premiere industriale arădene pe plan național (1918—1978)*	1980	XII	387—420
Chiș, Petru — *Vasile Goldiș — responsabil al resortului de culte și instrucție publică din cadrul Consiliului Dirigent*	1975	V	87—95
Ciul, Gheorghe — *Ștefan Cicio Pop și colaborarea dintre români, sîrbi și slovaci (1893—1918)*	1976	V	221—231
Cordoș, N. Glodariu, E — *Aspecte ale activității studențimii românești din monarhia austro-ungară pentru realizarea unității naționale (1900—1918)*	1976	VI	231—245
Crișan, Al. — *Ideea de unire în concepția istorică a lui Vasile Pîrvan*	1977	VII	199—207
Crișan, Eva — *Contribuții medico-sanitare transilvănene la războiul de independență*	1978	IX	193—199
Cutișteanu, Simion — *Alegerile parlamentare din iunie 1931. Unsprezece deputați comuniști și social-democrați aleși în parlamentul țării*	1979	XI	521—545
Decei, Aurel — *Înțelegerea româno-maghiară prin groful Samuil Wass și George Barițiu, în noiembrie 1860*	1978	IX	117—141
Demșea, Dan — *Manuscrisul autobiografic din 1923 al lui Teodor Victor Păcățian (1852—1941)*	1977	VIII	245—257
Idem — *Participări arădene la lupta pentru unitate cultural-națională între 1850—1860*	1978	IX	79—91
Don, Ioan Pîrvulescu Gh. — *Mișcarea muncitorească din România și lupta pentru făurirea statului național unitar român*	1977	VII	81—97
Dudaș, Vasile — *Din rezultatele luptei țărănimii arădene împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist*	1978	X	499—509
Emandi, Lucian — *Dr. Ioan Suciu luptător pentru Unire*	1979	III—IV	125—133

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Emandi, Lucian — *Contribuția presei arădene la afirmarea gîndirii social-politice a generației Unirii*	1975	V	63—81
Enache, Andrei — *Acțiunile de luptă ale „Detașamentului Pàuliș" pentru apărarea defileului Mureșului*	1979	XI	559—575
Enea, C-tin — *Acțiuni revoluționare ale țărănimii din județul Arad în preajma Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia*	1977	VII	221—249
Eskenasy, Victor — *Hălmagiu un sat medieval din Țara Crișului Alb (sec. XIV—XV). Considerații istorice*	1975	V	21—39
Florea, Ileana — *Aspecte ale activității culturale din Podgoria Aradului*	1977	VIII	235—245
Galea, Aurel — *Unele aspecte ale activității Consiliului Dirigent în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș în perioada 2 decembrie 1918 — 10 aprilie 1920*	1977	VII	267—183
Găvănescu, Ed. I, — *Momente din activitatea politică a lui Ștefan Cicio-Pop*	1974	III—IV	147—156
Gherman, Mircea — *Ovidiu Dante Gherman și Ilie Cristea redactori ai „Glasului Ardealului"*	1980	XII	
Glück, Eugen Kovacs, Mag. — *Contribuții la biografia lui Octavian Goga. Alegerile de la Chișineu Criș 1910*	1974	III—IV	156—162
Glück, Eugen, Caciora, Andrei — *Mișcarea muncitorească arădeană între 1918—1921*	1974	III—IV	186—200
Glück, Eugen — *Lupta muncitorimii arădene oglindită în presa centrală comunistă și muncitorească (1921—1923)*	1974	III—IV	200—223
Idem — *Un omagiu adus lui Ioan Russu Șirianu Foaie comemorativă 1909*	1975	V	81—87
Idem — *Unele informații provenite din cronicile medievale referitoare la zona Aradului (secolele VIII—X)*	1978	VI	73—89
Idem — *Contribuții la istoria părților arădene în epoca ducatului lui Ahtum*	1976	VI	89—117
Idem — *Ecoul răscoalei din 1907 în părțile Aradului*	1977	VIII	293—315
Idem — *Ecoul Unirii Principatelor în presa arădeană*	1978	IX	91—95
Idem — *Industria arădeană între 1848—1894*	1978	IX	95—117
Idem — *Cîteva considerații preliminare privind lucrarea „Deliberatio" (sec. al XI-lea)*	1978	X	189—197
Idem — *Considerații privind izvoarele scrise referitoare la ducatul lui Ahtum (prima jumătate a secalului al XI-lea)*	1979	XI	243—279
Idem — *Vechi manuscrise provenite din părțile Aradului și Bihorului (Privire preliminară)*	1980	XII	201—208
Idem — *Mișcarea muncitorească și socialistă arădeană (1901—1914)*	1980	XII	251—280
Greffner, Otto — *Mișcări țărănești în fostul județ Arad în anul 1920*	1967	I	31—49
Idem — *Mișcări cu caracter social-agrar în fostul comitat Arad la sfîrșitul secolului al XIX-lea*	1968	II	29—45

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Idem — *Acțiuni cu caracter național și social în anul 1918 în județul Arad*	1974	III—IV	177—186
Idem — *Greva muncitorilor tîmplari din anul 1885*	1975	V	105—115
Idem — *Considerații asupra unor documente privind tratativele româno-maghiare din anul 1845 și unele concepții politice ale lui Avram Iancu*	1976	V	149—165
Greffner, Otto Ionuțaș, Cătălin — „Illustriert *Kriegs chronik" — o publicație în limba germană despre războiul de independență din 1877—1878*	1976	VI	189—205
Greffner, Otto — *Războiul de independență 1877—1878, văzut de corespondenții revistei germane „Über land und Meer-Algemeine Illustrierte Zeitung" din Stuttgart*	1977	VIII	222—225
Idem — *Corespondenții străini despre luptele de la Plevna*	1978	IX	141—149
Idem — *Karl Lueger — un prieten al poporului român*	1979	XI	359—369
Idem — *Aspecte ale luptei comune a românilor, germanilor și maghiarilor în zona Aradului pentru libertate națională și socială (1848—1867)*	1980	XII	209—220
Greceanu, E., Munteanu-Trucă, L., — *O ctitorie cnezală românească (Dezna, jud. Arad)*	1980	XII	181—192
Grecu, Victor V. — *Unitatea politică și unitatea limbii în Transilvania în secolul al XIX-lea*	1977	VII	97—119
Hațegan, Ioan — *Pavel Chinezu în lupta antiotomană (1479—1482)*	1978	X	197—209
Herlo, Rodica — *Contribuția femeilor arădene la mișcarea națională de la sfîrșitul secolului al XIX-lea*	1978	IX	199—207
Idem — *Reuniunea femeilor române din Arad*	1978	X	331—347
Idem — *Manifestări cultural-etnografice arădene în sprijinul unirii la începutul secolului XX*	1979	XI	415—425
Ilea, Ana, Popovici I. — *Răscoala lui Horea Cloșca și Crișan în comitatul Arad*	1979	X	221—233
Ivanof, Eduard — *Aspecte ale luptei maselor populare arădene împotriva fascismului și revizionismului (1934—1940)*	1977	VIII	389—429
Idem — *30 Decembrie 1947 la Arad*	1977	VIII	429—437
Idem — *Aspecte ale atitudinii opiniei publice arădene față de dictatura legionaro-antonesciană (1940—1941)*	1978	IX	303—323
Ivanof, Eduard; Lascu, Alexandru — *Luptele de pe Crișul Alb împotriva invaziei fasciste (septembrie—octombrie 1944)*	1980	XII	373—386
Jurca, Nicolae — *Unitatea tactică a clasei muncitoare în viziunea și acțiunea mișcării socialiste și social democratice din România (1934—1938)*	1978	X	485—499
Idem — *Regrupare și polarizare în cadrul mișcării socialiste și social democratice din România în anii dictaturii regale (1938—1940)*	1978	X	509—519
Idem — *Procese și tendințe în mișcarea socialistă și social-democrată în anii dictaturii militaro-fasciste și ai războiului*	1979	XI	545—549

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Idem — *Procese și tendințe în mișcarea socialistă și social-democrată din România în anii dictaturii militaro-fasciste și ai războiului*	1980	XII	363—371
Kiss, Nicolae — *Ludovic Mocsary — prieten al poporului român*	1979	XI	353—359
Kovach, Geza — *Documente despre începuturile Aradului*	1976	VI	117—133
Idem — *Țărănimea arădeană în perioada reglementării urbariale (1771—1786)*	1977	VIII	125—165
Idem — *Sisteme medievale pentru măsurarea supraleților*	1978	IX	55—67
Idem — *Aspecte demografice în părțile Aradului pînă în secolul al XVIII-lea*	1979	XI	285—291
Idem — *Date cu privire la transportul sării pe Mureș*	1980	XII	193—200
Kovacs, Magdalena — *Un moment al luptei românilor pentru eliberare națională și socială. Memoriul P.N.R. din Transilvania (octombrie 1910)*	1979	XI	409—415
Lanevschi, Gh. — *Mihai Viteazul și Aradul*	1979	XI	279—285
Lupaș, Octavian — *Din activitatea culturală desfășurată la Arad de Vasile Goldiș*	1974	III—IV	138—147
Macovei, A. — *Primul eșalon de voluntari transilvăneni și bucovineni din Iași (iunie 1917)*	1977	VII	153—159
Manea, George — *Aspecte din lupta comunelor din părțile Aradului în anul 1873 pentru folosirea limbii române*	1974	III—IV	113—118
Idem — *Date documentare privind viticultura din părțile Aradului*	1976	VI	133—149
Idem — *Activitatea Consiliilor naționale române și a Gărzilor naționale române din județul Arad*	1977	VIII	315—347
Idem — *Contribuții privind viața politică a românilor arădeni în perioada 1867—1876*	1979	XI	307—341
Idem — *Tîrguri din județul Arad*	1975	V	57—63
Matei, Al.; Oprea, M. — *Aportul tineretului în lupta pentru înfăptuirea statului unitar român*	1977	VII	49—67
Mărghitan, Liviu — *Aurel Vlaicu pionier al aviației românești și legăturile sale cu masele populare de pe meleagurile arădene*	1976	VI	245—251
Mihuța, Tristan — *Contribuția teatrului arădean la formarea conștiinței naționale*	1977	VIII	165—183
Idem — *Arădeni membri ai Academiei Române*	1978	X	405—423
Mîndruț, Oct.; Grămescu, E.; Ardelean, A. — *Rolul condițiilor fizico-geografice în evoluția așezărilor umane și a populației din județul Arad*	1978	X	175—189
Idem — *Toponimia geografică — mărturie a locuirii străvechi și permanente a teritoriului județului Arad*	1979	XI	225—243
Medeleanu, Horia; Manea, George — *Însemnări despre gîndirea politică a lui Vasile Goldiș*	1974	III—IV	133—138

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Medeleanu, Horia — *Traian Vuia. Contribuție la profilul politic al marelui inventator*	1975	V	95—105
Munteanu, Ioan — *Structura proprietății agrare din județul Arad în perioada interbelică*	1978	X	431—443
Netea, Vasile — *Românii din Transilvania și războiul de independență*	1977	VII	23—47
Neumann, Victor A. — *Vasile Maniu — istoric al secolului al XIX-lea*	1978	X	319—325
Nica, Melente — *Războiul de independență în calendarele și almanahurile românești cu largă circulație în zona Aradului*	1978	IX	177—193
Niciu, Ioan — *Documente din perioada dualismului oglindind lupta pentru eliberarea Transilvaniei*	1968	II	19—29
Oancea, Gh. I.; Munteanu, I. — *Ecoul procesului memorandist în Banat*	1977	VII	133—141
Oancea, Gh. I. — *Situația internațională a României în perioada anilor 1918—1920*	1977	VII	283—297
Idem — *Evoluția industriei textile a județului Timiș-Torontal în perioada interbelică*	1978	X	443—459
Idem — *Emigrația română în Italia și Franța și rolul ei în făurirea statului național unitar român.*	1979	XI	489—503
Idem — *Discuțiile de la Copenhaga — un pas important făcut de guvernul român în normalizarea relațiilor cu Rusia sovietică*	1980	XII	291—310
Idem — *Lupta antifascistă din Banat (1940—1944) în lumina unor noi documente*	1980	XII	353—372
Păiușan, Radu — *Personalități lipovene în lupta pentru independență*	1977	VIII	183—209
Idem — *Participanții din Lipova la marile bătălii de la Jiu, Olt și Mărășești în timpul primului război mondial*	1979	XI	453—489
Picioruși, Veronica — *Contribuții la cunoașterea activității organizației „democratice țărănești" Frontul Plugarilor din județul Arad*	1978	X	467—485
Pleșa, Ioan — *Colaborarea consiliilor naționale române din comitatul Alba inferioară cu Consiliul Național Român Central din Arad pentru pregătirea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*	1977	VII	249—267
Idem — *Un memoriu din anul 1878 al Consiliului orașului Arad, referitor la independența de stat a României*	1978	X	309—319
Porțeanu, Alexandru — *Revoluția burghezo-democratică din Ungaria și Transilvania*	1978	VII	159—171
Popa, Mircea (Cluj-Napoca) — *Björnstjerne Björnson — apărător al cauzei libertății și independenței poporului român*	1979	IX	271—283
Idem — *Rolul presei românești din Transilvania în formarea conștiinței naționale și a unității de neam*	1979	XI	395—403
Popeangă, Vasile; Roșuț, Nicolae — *„Românul" din Arad și lupta pentru desăvîrșirea statului național român*	1978	III—IV	162—177

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Popeangă, Vasile — *Imaginea războiului pentru independență din 1877 în literatura didactică din Transilvania*	1977	IX	157—167
Idem — *Onisifor Ghibu — luptător pentru realizarea unității naționale a românilor*	1978	X	347—367
Radu, Doina — *Dramaturgia independenței*	1978	IX	167—177
Retegan, Simion — *Dieta din 1863—1864 moment crucial în istoria luptelor politice a românilor din Transilvania*	1977	VII	119—133
Roșuț, Nicolae — *Aradul și noul activism*	1976	VI	205—221
Idem — *Contribuția lui Ion Russu-Șirianu la reluarea activismului politic*	1977	VIII	273—283
Idem — *Activitatea politică a deputaților arădeni între 1905—1918*	1978	IX	219—271
Idem — *Legăturile Aradului cu România între anii 1800—1918*	1978	X	233—293
Idem — *Concepția istorică a lui Ioan Slavici*	1979	XI	341—353
Idem — *Vasile Goldiș — gîndirea social politică*	1979	XI	369—383
Idem — *Revolta țărănească de la Șepreuș din anul 1903*	1980	XII	281—290
Roz, Alexandru — *Lupta muncitorimii arădene oglindită în presa comunistă și muncitorească (1934—1944)*	1974	III—IV	223—239
Idem — *Ecoul războiului de independență din 1877—1878 în părțile Aradului*	1975	V	39—57
Idem — *Dezvoltarea comunei Șiria pînă la 1848*	1977	VIII	89—125
Idem — *Războiul de independență oglindit într-o gazetă din Arad*	1977	VIII	209—219
Idem — *Lupta clasei muncitoare și a forțelor progresiste și democratice din părțile Aradului pentru victoria insurecției armate, antifasciste și antiimperialiste de la 23 August 1944*	1978	IX	323—341
Idem — *Aradul în timpul primului război mondial*	1978	X	367—397
Suciu, I. D. — *Contribuții la cunoașterea unității poporului român în evul mediu*	1977	VIII	59—89
Șora, Gheorghe — *Vasile Goldiș văzut de contemporani*	1977	IX	283—303
Timbus, Mircea — *Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru cultura poporului român în lupta de emancipare națională și spirituală a românilor din Transilvania (sec. XIX)*	1976	VI	165—179
Idem — *Situația industriei județului Arad între anii 1919—1944*	1976	VI	251—277
Timbus, Mircea; Caciora, Andrei — *Izvoare străine despre Congresul de la Roma al naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar*	1978	X	397—405
Idem — *Izvoare noi despre Congresul naționalităților asuprite din Austro-Ungaria (Budapesta — august 1895)*	1979	XI	383—389
Toda, Augustin — *Platforma economică a ziarului „Românul" din Arad în sprijinul luptei pentru desăvîrșirea unității naționale*	1979	XI	425—453

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Trâpcea, Theodor — *Contribuții la istoria Aradului în perioada stăpînirii otomane*	1978	X	209—215
Unc, Gheorghe — *Proletariatul arădean pe coordonatele tradițiilor de luptă ale mișcării muncitorești din România*	1975	V	115—133
Idem — *Aportul mișcării muncitorești și socialiste la Unirea Transilvaniei cu România*	1977	VII	67—81
Vatamaniuc, Dimitrie — *Ioan Slavici și războiul de independență*	1977	VIII	219—227
Idem — *Ioan Slavici și „Corespondența română"*	1978	X	325—331
Zdroba, Mircea; Barbu, Mircea — *Sigilii de breaslă din județul Arad*	1974	III—IV	107—113
Zub, Alexandru — *Ecouri externe ale Unirii Principatelor*	1977	VII	13—23

LUPTĂTORI ARĂDENI PENTRU LIBERTATE ȘI UNITATE NAȚIONALĂ

Adamik, Pavel — *Gustav Augustini — pionier al relațiilor româno-slovace în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea*	1978	X	651—657
Bogdan, Doru — *Pavel Vasici în slujba învățămîntului românesc (1870—1881)*	1980	XII	511—526
Cațavei, Victor — *Dr. Ioan Suciu — luptător pentru libertate națională și socială (1862—1939)*	1978	X	631—643
Florea, Ileana — *Emil Monția — luptător pentru Unire*	1978	X	657—667
Geffner Otto — *Adam Müller Guttenbrunn — omul și opera (1852—1923)*	1978	X	643—651
Homescu, Radu — *Iuliu Tr. Mera (1861—1909)*	1978	IX	443—465
Ivanof, Eduard — *Sigismund Borlea — luptător pentru drepturile românilor transilvăneni (1827—1883)*	1978	X	553—563
Lazăr, Eugen — *O revelație a ziaristicii transilvănene — Ioan Bechnitz (1848—1898)*	1980	XII	503—510
Lucaci, Ioan — *Ioan Vidu (1863—1931)*	1979	IX	795—811
Manea, George — *George Popa de Teiuș (1824—1867)*	1978	X	519—543
Nedelcu, Marin — *Traian Mager (1887—1950)*	1978	IX	727—741
Nica, Melente — *Nicolae Ștefu (Nicu Stejărel) — 1855—1914*	1979	X	413—443
Idem — *Țăranul Nicolae Lăzărescu — luptător pentru libertate și unitate națională*	1978	X	667—679
Păiușan, Radu — *Generalul Ștefan Șt. Stoika luptător pentru independență și unitate națională*	1978	IX	383—413
Popa, Luana — *Atanasie Marian Marinescu — corespondent al publicațiilor brașovene*	1980	XII	489—502
Popa, Mircea (Arad) — *Dr. George Vuia — luptător pentru promovarea culturii naționale*	1979	XI	741—751
Popeangă, Vasile — *Ioan Russu-Șirianu, publicist militant pentru realizarea unității naționale*	1979	XI	703—727

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Idem — *Roman Ciorogariu, reprezentant al tribunismului arădean*	1979	XI	751—781
Radu, Doina — *Atanasie Marian Marienescu (1830—1914)*	1978	IX	341—369
Roșuț, Nicolae — *Atanasie Șandor (1808—1892)*	1975	V	209—247
Idem — *Mihai Veliciu — luptător pentru libertate națională și socială (1841—1892)*	1978	IX	369—383
Idem — *Ștefan Cicio Pop — militant pentru drepturi sociale și naționale, luptător pentru unire (1865—1934)*	1978	X	559—631
Șora, Gheorghe — *Vasile Goldiș — animator al vieții culturale românești*	1978	X	563—599
Idem — *Petre Pipoș (1859—1913)*	1978	X	543—553
Tomov, Maria; Lupu, Aurora — *Maria Botiș Ciobanu (1866—1950)*	1979	XI	781—795

ISTORIA CULTURII

Andea, Avram — *Precizări noi despre activitatea profesională a lui Simeon Bărnuțiu la Blaj*	1979	XI	939—951
Antonescu, Nae — *Revista „Hotarul" din Arad (1933—1940)*	1980	XII	599—604
Bogdan, Doru — *Semnificația istorico-culturală a „Almanahului Muguri" (Arad, 1859)*	1978	X	699—707
Borugă, Elena — *Adunarea generală de la Arad din 1884 a „Societății pentru crearea unui fond de teatru român"*	1980	XII	595—598
Ciuchindel, C. — *Ioan Slavici și snoava populară românească din ciclul „Păcală"*	1974	III—IV	239—245
Colta, Elena Rodica — *Cartea veche românească din părțile Aradului — expresie a unității naționale*	1978	IX	465—477
Idem — *Circulația tipăriturilor vechi românești în sec. al XVIII-lea în comitatele Arad și Zărand*	1978	X	679—691
Costescu, Eleonora — *Steaguri de breaslă (pictate) în Banat în veacurile XVIII—XIX*	1979	XI	817—823
Emandi, Lucian — *O variantă a jurnalului Eleonorei Slavici*	1974	III—IV	262—267
Idem — *Emil Monția — compozitor popular*	1975	V	247—253
Furdui, Titus — *Aspecte istoriografice privitoare la tipăriturile românești vechi din „fondul prețios" de la Biblioteca județeană Arad*	1975	V	133—155
Idem — *O tipăritură veche „Arădeană" în Biblioteca Acad. R.S.R., filiala Cluj-Napoca*	1978	X	691—699
Idem —*Tipărituri românești vechi, nou intrate în „Fondul prețios" al Bibliotecii județene Arad*	1978	IX	477—487
Găvănescu, Ed. I. — *Din corespondența inedită a lui Ioan Slavici*	1974	III—IV	254—262
Glück, Eugen — *Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga-Popovici*	1975	V	155—169

https://biblioteca-digitala.ro

	An ție apari-	Numă-rul	Pag.
Homescu, Radu — *Învățătorul, compozitorul și publicistul arădean Nicolae Ștefu (Nicu Stejărel) 1855—1914*	1974	III—IV	267—288
Ionuțaș, Cătălin — *Biblioteca „Semănătorul" pagină luminoasă a culturii meleagurilor arădene*	1978	XI	487—493
Ivașcu, Ioan — *Sistemul de denominație în zona Sebiș (jud. Arad)*	1979	XI	837—939
Koloszvari, P. — *Din corespondența inedită a lui Ioan Bianu cu Ioan Slavici (1887—1889)*	1968	II	73—81
Kovacs, Geza; Olariu, Ovidiu — *Noi date cu privire la familia lui Ioan Slavici*	1968	II	61—73
Lanevschi, Gheorghe — *Cetatea Șoimoș. Studiu de arhitectură*	1979	XI	811—817
Medeleanu, Horia — *Lucian Blaga colaborator al revistei arădene „Pagini literare"*	1968	II	81—139
Nica, Melente — *„Cîntecul Gintei latine" — victorie a spiritualității românești*	1978	X	727—739
Niciu, Ioan — *Coșbuc și Aradul*	1967	I	73—85
Olariu, Ovidiu — *Preocupări pentru limbă și literatură în publicistica lui Coșbuc*	1968	II	81—139
Idem — *Alecsandri și „Cîntecul gintei latine" într-o revistă arădeană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*	1967	I	49—73
Popa, Mircea (Cluj-Napoca) — *Revista umoristică „Priculiciul" (1872) — rolul ei literar și politic*	1978	X	715—727
Idem — *Noi date privind activitatea lui Alexandru Gavra*	1980	XII	
Popeangă, Vasile — *Preparandiile românești din Transilvania*	1980	XII	
Roșuț, Nicolae — *Societăți culturale arădene*	1975	V	209—247
Rus, Tr. — *Noi date despre scriitorul Ioan Slavici*	1976	VI	323—331
Scridon, Gavril — *Slavici și Coșbuc*	1974	III—IV	245—254
Sîrbuț, Iosif — *Primul film românesc la Arad „Războiul independenței 1877—1878"*	1977	VIII	531—539
Szabo-Ferencz Irma — *Date cu privire la contribuția pictorilor de naționalitate sîrbă, maghiară și germană la dezvoltarea artei plastice*	1979	XI	823—837
Șora, Gheorghe — *Vasile Goldiș despre Mihai Eminescu*	1976	VII	313—323
Timbus, Mircea; Caciora, Andrei — *Viața culturală a județului Arad între anii 1919—1944*	1978	IX	493—511
Ujj, I.; Glück, E. — *Csiky Gergely — dramaturg arădean progresist*	1975	V	199—209
Vatamaniuc, Dimitrie — *Eminescu și Aradul*	1978	X	707—715

ARHEOLOGIE

Barbu, Mircea; Dörner, Egon — *Cercetările arheologice de la Sîntana. Campania 1979.*	1980	XII	131—150

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Barbu, Mircea; Zdroba, Mircea — *Noi contribuții privind cetatea de pămînt de la Vladimirescu.*	1977	VIII	17—29
Idem — *Așezarea dacică de la Vărădia de Mureș.*	1978	IX	21—41
Idem — *Șantierul arheologic de la Arad-Vladimirescu. Campania 1977.*	1978	X	101—123
Idem — *Cercetările arheologice de la Arad-Vladimirescu.*	1979	XI	181—195
Barbu, Mircea — *Așezarea dacică de la Săvîrșin.*	1980	XII	101—116
Idem — *Săpăturile arheologice de la Arad-Vladimirescu. Campania 1979.*	1980	XII	151—164
Blăjan, Mihai; Dörner, Egon — *Probleme de demografie istorică pe baza studiului căldăruşelor de lut (sec. XI—XIII) descoperite pe teritoriul județului Arad.*	1978	XII	123—139
Boroneanț, Vasile, Demșea, Dan — *Cercetări arheologice la Lipova—Hodaie*	1974	III—IV	11—24
Boroneanț, Vasile — *Sondajul arheologic privind feudalismul timpuriu de la Zăbrani—Sătuț*	1976	VI	57—73
Idem — *Considerații preliminare asupra cercetărilor de la Cladova (com. Păuliș — jud. Arad)*	1978	X	139—159
Idem — *Considerații asupra istoriei străvechi a județului Arad în lumina cercetărilor de la Conop, Zăbrani și Cladova*	1979	IX	109—117
Idem — *Săpăturile arheologice de la Cladova (jud. Arad) din anul 1979.*	1980	XII	117—126
Chirilă, Eugen, Barbu Mircea — *Sistemul monetar dacic în Transilvania*	1978	X	61—67
Idem — *Tezaurul monetar de la Somoșcheș — Cermei (Cronologie și semnificație istorică)*	1980	XII	97—100
Idem — *O imitație de drahmă dyrhachiană din județul Arad*	1980	XII	127—130
Chirilă, Eugen; Dănilă, Ștefan — *Tezaurul monetar de la Visuia (sec. XVI).*	1979	XI	215—221
Chirilă, Eugen — *Tezaurul monetar de la Dumitrița (sec. XVI)*	1979	XI	221—225
Crișan, I. H. — *Descoperiri celtice păstrate la Muzeul județean Arad*	1974	III—IV	37—87
Idem — *Noi coordonate ale procesului de romanizare și de formare a poporului român*	1977	VIII	29—41
Idem — *Regatul lui Burebista, prima formațiune statală din spațiul românesc*	1978	IX	13—21
Idem — *Dacii din zona Aradului. 2000 de ani de la atestarea Ziridavei.*	1978	X	45—55
Dörner, Egon — *Cu privire la ruinile unei biserici de lîngă Arad din feudalismul timpuriu*	1967	I	9—31
Dörner, Egon; Boroneanț, Vasile — *O contribuție cu privire la datarea valurilor de pămînt din vestul țării noastre*	1968	II	9—19

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Dörner, Egon — *Dacii liberi din Cîmpia Aradului și stadiul lor de romanizare în secolele II—IV e.n.*	1974	III—IV	93—107
Idem — *Cu privire la tracii de pe teritoriul arădean la începutul Hallstattului timpuriu*	1976	VI	41—47
Dudaș, Florian — *Un mormînt autohton din secolul III—IV e.n. descoperit la Arad — Grădiște*	1975	V	13—21
Dumitrașcu, Sever — *Descoperiri arheologice din sec. V—VI e.n. de la Biharia*	1978	X	81—101
Idem — *Descoperiri arheologice dacice de epocă romană de la Biharia*	1979	XI	195—215
Ferenczi, Ștefan; Barbu, Mircea — *Cercetările arheologice de la Bulci și împrejurimi*	1978	X	67—81
Ferenczi, Ștefan — *Considerații asupra limesului roman din Dacia de vest*	1979	XI	125—141
Kiss, Nicolae — *Cîmpia Aradului — unul din centrele monetărici geto-dacice*	1978	IX	41—49
Idem — *Tezaure și obiecte de podoabă traco-dacice descoperite în județul Arad*	1980	XII	85—96
Mărghitan, Liviu — *Urme romane pe cursul mijlociu și inferior al Mureșului*	1974	III—IV	87—93
Idem — *Considerații referitoare la drumul comercial roman de pe Valea Mureșului inferior*	1978	IX	49—55
Idem — *Contribuția obiectelor de argint din vestul Daciei la cunoașterea artei toreutice a băștinașilor nord-dunăreni*	1978	X	55—61
Idem — *Considerații referitoare la geneza și evoluția societății dace pe meleagurile bănățene*	1980	XII	71—84
Nițu, Anton — *Venus de la Sînpetru German (jud. Arad)*	1974	III—IV	24—37
Pădureanu, E. D. — *O așezare eneolitică la Tauț*	1978	X	33—45
Idem — *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Vladimirescu*	1979	XI	145—181
Petrovics, Maria — *Războaiele marcomanice și provinciile dunărene*	1977	VIII	41—59
Rișcuția, Cantemir — *Etnoantropologie prin investigarea complementară a populațiilor vechi și actuale (Aplicare în cercetarea antropologică a românilor din Munții Apuseni)*	1980	XII	63—70
Roman, Petre — *Materiale aparținînd perioadei de tranziție de la eneolitic spre epoca bronzului, în colecțiile Muzeului județean Arad*	1976	VI	31—41
Rusu, Mircea — *Cetățile transilvănene din secolele IX—XI și importanța lor istorică*	1978	X	159—175
Idem — *Rolul tracilor în partea de vest a României*	1979	XI	117—125
Idem — *Cetățile Aradului*	1980	XII	165—178
Zdroba, Mircea; Barbu, Mircea — *Săpăturile arheologice de la Felnac și Vladimirescu (Raport preliminar)*	1976	VI	47—57

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
ARTA			
Braica, Alexandru —*Trei lucrări de Nicolae Grigorescu în colecții particulare arădene*	1978	IX	511—517
Idem — *Lucrări reprezentative de artă plastică românească în colecții particulare arădene: Theodor Pallady și Nicolae Tonitza*	1978	X	737—747
Ferencz, Irma — *Date cu privire la dezvoltarea picturii în orașul Arad și împrejurimi în secolele XVIII—XIX*	1968	II	45—61
Lanevschi, Gheorghe — *Un monument în stil neorenaștere din Arad — Palatul Cenad*	1978	IX	529—537
Idem — *Arta 1900 în arhitectura arădeană*	1980	XII	607—618
Medeleanu, Horia — *Iulian Toader, un pictor arădean dintre cele două războaie*	1967	I	85—97
Mihuța, Tristan — *Figura țăranului în colecția de artă românească a Muzeului județean Arad*	1978	IX	517—529
Rus, Alexandru — *Reliefuri inedite din opera sculptorului Romul Ladea*	1974	III—IV	288—293
Szabo Ferencz, Irma — *Pictorul arădean Alexandru Pataky (1880—1969)*	1974	III—IV	293—299
Idem — *Evoluția colecției de artă a Muzeului județean artă a Muzeului județean Arad*	1977	VIII	525—531
Idem — *Lupta pentru independență oglindită în colecția de Arad după Unire*	1978	X	747—763
ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR			
Blaj, Violeta — *Ceramica populară de la Birchiș*	1980	XII	
Bogdan, I. P. — *Tara Vîlvelor*	1978	IX	551—563
Clepea, Stela C. — *Contribuții la studierea portului popular din podișul Lipovei*	1980	XII	699—706
Comănici, Germina — *Contribuții privind cercetarea obiceiurilor din satele Seitin și Cladova (jud. Arad) anchetate în cadrul Atlasului Etnografic al României*	1980	XII	707—714
Gaga, Lidia — *Preliminarii la studiul portului popular din culoarul Mureșului*	1980	XII	681—698
Herlo, Rodica — *Elemente ale portului popular din comuna Șiria*	1977	VIII	437—459
Herlo, Rodica; Sasu, Aurel — *Tricolorul în colecția de artă populară a Muzeului județean Arad*	1977	VIII	475—483
Manea, George, — *Identificarea unor icoane pe sticlă din secolul al XIX-lea în județul Arad*	1976	VI	331—339
Idem — *Sisteme țărănești de vînătoare din județul Arad*	1976	VI	339—359

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Idem — *Circulația și tematica icoanelor de Nicula în județul Arad*	1977	VIII	483—495
Idem — *Lupta pentru independență în creațiile pictorilor naivi și poeților țărani arădeni*	1978	IX	537—551
Idem — *Elemente pentru definirea zonelor etnografice ale județului Arad*	1978	X	773—789
Idem — *Coriolan Petranu (1893—1945) cercetător al artei populare din Transilvania*	1979	XI	987—999
Idem — *Centrul de „furcași" din Avram Iancu (jud. Arad)*	1980	XII	656—664
Medeleanu, Horia; Manea, George — *Meșteșuguri artistice țărănești din Valea Mureșului de jos*	1977	VIII	459—475
Medeleanu, Horia — *Considerații estetice și istorice asupra portului popular din Ineu*	1979	XI	969—987
Sasu, Aurel — *Folclorul în paginile ziarului „Tribuna Poporului" din Arad*	1977	VIII	495—525
Idem — *Colecția de etnografie și artă populară a Muzeului județean Arad*	1978	X	763—773
Idem — *Structura colecției de etnografie și artă populară a Muzeului județean Arad*	1979	XI	951—969
Idem — *Contribuții la cercetarea și cunoașterea porților țărănești din județul Arad*	1980	XII	629—655

MICROMONOGRAFII

Buta, Vasile — *Pagini din istoria modernă a Hălmagiului*	1979	XI	679—689
Cațavei, Victor — *Fabrica de vagoane și motoare „Astra" din Arad promotoare construcției naționale de autovehicule*	1979	XI	689—703

REPERTORII

Cațavei, Victor — *Din colecția de ordine și medalii a Muzeului județean Arad*	1976	VI	483—499
Idem — *Aradul anului 1918 în imagini fotografice*	1978	X	843—851
Idem — *Contribuții la heraldica, sigilagrafia și medalistica aniversării unui deceniu de la Unirea Transilvaniei cu România*	1979	XI	1017—1025
Colta, E. R. — *Cărți vechi românești din secolul al XVII-lea în Țara Zarandului*	1977	VIII	567—585
Idem — *Vechi tipărituri românești în județul Arad*	1980	XII	715—757
Demșea, Dan — *Locuri legate de lupta poporului român pentru libertate și unitate națională pe teritoriul județului Arad*	1978	X	823—843
Herlo Rodica — *Sumane din colecția Muzeului jud. Arad*	1980	XII	787—842

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Ionuțaș, Cătălin — *Colecția de incunabule a Bibliotecii județene Arad*	1976	VI	473—483
Kiss, Nicolae — *Repertoriul monumentelor istorice din municipiul Arad*	1976	VI	443—473
Idem — *Răspîndirea monedelor geto-dace pe teritoriul județului Arad*	1977	VIII	539—557
Idem — *Răspîndirea monedelor republicane romane pe teritoriul arădean*	1978	X	807—817
Kovacs, Magdalena — *Colecția de sigilii a filialei Arhivelor statului Arad*	1976	VI	499—504
Lanevschi, Gh. — *Repertoriul cetăților medievale din județul Arad (I)*	1977	VIII	557—567
Idem — *Repertoriul cetăților din județul Arad (II)*	1978	X	817—823
Idem — *Repertoriul monumentelor religioase de pe cursul inferior al Mureșului*	1979	XI	999—1017
Rădulescu, Rodica — *Manuscrise latine în județul Arad (I)*	1980	XII	759—786

DOCUMENTE

Bucur, Dorica — *Atitudinea lui Alexandru Papiu Ilarian privind înfăptuirea unității culturale a românilor oglindită în „Gazeta Transilvaniei"*	1977	VII	207—323
Caciora, Andrei — *Colecția de documente tȘefan Tzutz*	1978	X	1081—1089
Cațavei, Victor — *Generalul maior Constantin Manolescu. (Amintiri din două campanii).*	1978	IX	587—605
Idem — *Manifeste și apeluri antilasciste arădene din perioada 23 August — 22 septembrie 1944*	1978	IX	605—615
Idem — *Manifeste și apeluri arădene din perioada 24 septembrie—20 noiembrie 1944*	1978	X	799—817
Colta, E. R. — *Însemnări de pe vechi cărți românești — documente ale veacurilor trecute arădene*	1979	XI	1059—1081
Florea, Ileana — *Documente privind activitatea pedagogică a lui Ioan Slavici*	1979	XI	359—391
Idem — *Corespondența Eugen Brote — Ioan Slavici*	1980	XII	845—857
Kovach, Geza — *Un document inedit despre voievodatul din Șomoșcheș*	1978	X	789—793
Maior, Liviu — *Inaugurarea palatului „Tribunei" din Arad (1909) moment însemnat al luptei românilor pentru unitate de stat*	1977	VII	343—358
Naghi, Gheorghe — *Însemnări bănățene din timpul Unirii*	1978	X	793—799
Idem — Din însemnările dr. Elie Dăianu	1979	XI	1089—1101
Neumann, Victor — *Contacte spirituale între români, Corespondența dintre Vasile Maniu și Atanasie Șandor*	1980	XII	859—867

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Păiușan, Radu — *Ovid Densușianu și poetul erou Constantin T. Stoika (Corespondență)*	1980	XII	859—897
Popa, Mircea (Cluj-Napoca) — *O. Goga, Seton-Watson și lupta pentru unitate națională în Transilvania*	1980	XII	
Porțeanu, Alexandru — *Documente despre activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din județul Arad (noiembrie 1918—februarie 1919)*	1976	VI	407—443
Radu, Cornel — *George Enescu cetățean de onoare al Aradului*	1980	XII	899—901
Roșuț, Nicolae — *Procesele verbale ale Clubului național român din Arad*	1976	VI	359—391
Idem — *Din activitatea Consiliului național din Ineu*	1978	IX	563—587
Șchiopu, Vasile — *Contribuții documentare la istoria Memorandului. (Din corespondența lui Ioan Rațiu cu V. Babeș)*	1977	VII	297—307
Tîrcuș, Gheorghe; Rădulescu, Rodica — *Considerații privind eliberarea din iobăgie și înnobilarea unor familii de țărani români din Ținutul Hălmagiului în sec. XVII—XVIII.*	1978	X	1025—1059

MUZEOGRAFIE ȘI PATRIMONIU

Dascăl, Natalia — *Depozitul de istorie al Muzeului județean Arad (Principii de organizare, evidență și valorificare)*	1980	XII	915—923
Iuga, Gheorghe — *Combaterea biodegradării în sistemul muzeal* (I)	1979	XI	1111—1165
Idem — *Combaterea biodegradării în sistemul muzeal (II)*	1980	XII	925—936
Ivanof, Eduard — *Aspecte ale aportului muzeului la formarea sentimentului patriotic al tinerei generații*	1979	XI	1101—1111
Kiss, Nicolae — *Etapele de dezvoltare ale Muzeului județean Arad*	1968	II	147—164
Sasu, Aurel — *Colecția de etnografie și artă populară a Muzeului județean Arad*	1978	X	763—773
Idem — *Structura colecției de etnografie și artă populară a Muzeului județean Arad*	1979	XI	951—969
Szabo, Irma — *Expoziția „Figura copilului în colecția de artă a Muzeului județean Arad".*	1980	XII	905—914

BIBLIOGRAFII ȘI RECENZII

Dan Berindei, *„Epoca Unirii"*	1980	XII	940
I. H. Crișan, *„Ziridava"*	1979	IX	1166—1167
Vasile Drăguț, *„Dicționar enciclopedic de artă medievală"*	1977	VIII	590
C. C. Giurescu, *„Amintiri" (I)*	1977	VIII	585—586
Ioan Godea, *„Caracteristici ale culturii populare din Bihor"*	1978	IX	622—624

https://biblioteca-digitala.ro

	An apariție	Numărul	Pag.
Ioan Lupaş, *„Scrieri alese"*	1978	IX	616—617
Liviu Mărghitan, *„Tezaure de argint dacice"*	1978	X	852—853
Ştefan Meteş, *„Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX". (ed. II-a revăzută şi întregită)*	1978	IX	615—616
Florea Mogoşanu, *„Paleoliticul în Banat"*	1978	X	860—861
Vasile Netea; C. Ch. Marienescu, *„Liga culturală"*	1979	XI	1167—1168
Vasile Netea, *„Munţii Apuseni muzeu istoric şi Pantheon al poporului român"*	1978	IX	620—622
Vasile Netea, *„Spre unitatea statală a poporului român"*	1980	XII	940—941
Ştefan Pascu, *„Voievodatul Transilvaniei"* (II)	1980	XII	939
Andrei Pănoiu, *„Din arhitectura lemnului în România"*	1978	X	861—862
Vasile Popeangă, *„Şcoala românească din părţile Aradului în perioada 1867—1918"*	1977	VIII	586—587
Vasile Popeangă, *„Aradul centru politic al luptei naţionale din perioada dualismului (1867—1918)*	1979	XI	1164
Marin Popescu-Spineni, *„România în izvoare geografice şi cartografice"*	1978	X	581
Gh. Unc., Aug. Deac, *„1918. Gărzile naţionale române din Transilvania"*	1980	XII	942—943
* * * *„Independenţa României" (sub red. acad. Şt. Pascu), acad. C. C. Giurescu, prof. I. Ceterschi şi Şt. Ştefănescu, membri corespondenţiai Acad. RSR şi gen. C-tin Olteanu)*	1978	IX	618—620
* * * *„Analele de istorie"* — 1,2/1978	1978	X	853—855
* * * *„Anale de istorie* — 5,6/1976	1977	VIII	587—589
* * * *„Revista de istorie"* — 1, 2, 3, 4/1978	1978	X	855—856
* * * *„Revista muzeelor şi monumentelor"* — 1—3/1978	1978	X	857—858
* * * *„Revista arhivelor"* — 2/1977	1978	IX	624—626
* * * *„Studii de istoria Banatului" 1877—1977"*, V, 1978	1978	IX	1168—1169
* * * *„Tibiscus" — 1975*	1978	IX	626—627

Întocmit de EDUARD IVANOF

https://biblioteca-digitala.ro

Întreprinderea Poligrafică „Crișana" Oradea, Cd. 258/1980

https://biblioteca-digitala.ro